

KONGRE BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ali AKDEMİR	(Çanakkale 18 Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. İnal Cem AŞKUN	(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan AYDIN	(Çanakkale 18 Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Davut Aydın	(Anadolu Üniversitesi)
İbrahim BETİL	(Toplum Gönüllüleri Vakfı)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT	(Uludağ Üniversitesi)
Süleyman ÇELEBİ	(DİSK)
Doç. Dr. Yıldız ECEVİT	(ODTU)
Prof. Dr. Erol EREN	(Doğuş Üniversitesi)
Prof. Dr. Üstün ERGÜDER	(Sabancı Üniversitesi)
Prof. Dr. Korel GÖYMEN	(Sabancı Üniversitesi)
Prof..Dr. Mehmet R. GÜRKAYNAK	(Çanakkale 18 Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. İpek GÜRKAYNAK	(Çanakkale 18 Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Zerrin T. KARAMAN	(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Mustafa MENTE	(TUSİAD)
Prof. Dr. Türkel MİNİBAŞ	(Çağ. Yaş. Des. Der. / İstanbul Üni.)
Prof. Dr. Kenan MORTAN	(Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Şükrü ÖZEN	(Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami SARGUT	(Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN	(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Burhan ŞENATALAR	(Bilgi Üniversitesi)
Prof. Dr. İlter TURAN	(Bilgi Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurhan YENTÜRK	(Bilgi Üniversitesi)
Prof. Dr. Engin YILDIRIM	(Sakarya Üniversitesi)

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Nurşen ALBAYRAK
Meral AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman BENLİ
Yrd. Doç. Dr. Meliha ENER
Yrd. Doç. Dr. Halis KALMIŞ (Başkan)
Dr. İbrahim ŞENÖZ
Öğr. Gör. Aytül TEKAY
Yrd. Doç. Dr. Nazan YELKİKALAN

KONGRE ÇALIŞMA VE DESTEK GRUBU

Arş. Gör. Metin ATMACA
Arş. Gör. Murat İLDIRİR
Arş. Gör. Özgür MANAP
Arş. Gör. Yener PAZARCIK
Arş. Gör Burcu Berna YILMAZ
Arş. Gör. Nurdan AY
Arş. Gör. Levent ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

SUNUŞLAR

<i>ÇOMÜ Rektörü Prof. Dr. Ramazan AYDIN'ın Sunuşu</i>	1
<i>ÇOMÜ BİGA İİBF Dekanı Prof. Dr. Ali AKDEMİR'in Sunuşu</i>	2

AÇILIŞ PANELİ

<i>Dünyada Ve Türkiye'de Stk'ların Etkinlikleri ve Beklentiler</i>	5
--	---

BİLDİRİLER

1. STK'LARIN TOPLUMSAL YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE ÖNEMİ

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Suzan ERBAŞ (ÇOMÜ Rektör Yardımcısı)

<i>NGOs in an Increasingly Well-Integrated International Economy</i>	7
Prof. G. Edward SCHUH (University of Minnesota)	
<i>The Growing Role for NGO's -Community Networks That Strengthen Democracy</i>	13
Jon PRATT (General Director of Minnesota Council of Nonprofits')	

Bilgi Toplumuna Geçiş Sürecinde STK'ların Sosyal Denetim Fonksiyonu.....

Doç.Dr. Zehra Gönül BALKIR (Kocaeli Üniversitesi İİBF)
Öğr. Gör. Kerem ÇOLAK (Kocaeli Üniversitesi Kandıra Meslek Yüksek Okulu)

2. STK'LARIN BİLİŞİM VE İLETİŞİM TEKNOLOJİSİNDEN YARARLANMA OLANAKLARI

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Erol EREN (Doğuş Üniversitesi)

Sivil Toplum Kuruluşlarında Bilgi Teknolojileri Kullanımının Yapısı ve Performansına Etkileri.....

Doç. Dr. Coşkun ATAYER (S.Ü. Karaman İİBF)
Arş.Gör. Derya ÖZİLHAN (S.Ü. Karaman İİBF)
Dr. Şebnem ASLAN (S.Ü. Karaman İİBF)

İyilik Teknolojisi.....

Emre DURGUT (Deniz Feneri Derneği Bilgi İşlem Sorumlusu)

Teknolojik Değişimin Maliyeti, Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları ve

Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeniden Yapılanması.....

Dr. Mehmet ALAGÖZ (Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF)
Arş. Gör. Ramazan UÇTU (Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF)
Arş.Gör. M.B.Fatih ALODALI (Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF)

Bilgi Sistemleri Olmadan STK'lar Olabilir mi?.....

Doç Dr. Talat KOÇ (ÇOMÜ Fen Edebiyat Fakültesi)

3. KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN STK'LARA YANSIMALARI

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Nihat FALAY (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi)

Küreselleşme Gerçeği/ Sivil Toplum Miti.....

Yrd. Doç. Dr. Halil MUTİOĞLU (Adnan Menderes Üniv. Nazilli İİBF)
Arş. Gör. Fahriye GÖZCÜ(Adnan Menderes Üniv. Nazilli İİBF)

Küresel Sivil Toplum: Gereksinme, Fırsatlar ve Engeller.....67
Prof. Dr. Korel GÖYMEN (Sabancı Üniversitesi)

Küreselleşen Dünyada Sivil Toplum Odaklı Yönetim; Roller, Beklentiler ve İyi Yönetişimin Unsurları.....73
Arş. Gör. Ercan OKTAY (S.Ü. Karaman İİBF)
Arş. Gör. Şerife PEKKÜÇÜKŞEN (S.Ü. Karaman İİBF)

Küreselleşme Olgusunun Sivil Toplum Kuruluşlarına Yansımaları.....81
Dr. Esra Yüksel ACI (Marmara Üniversitesi İİBF)

4. TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA STK'LARIN GELİŞİMİ VE ETKİNLİKLERİ

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN (Anadolu Üniversitesi)

Cumhuriyetten Günümüze Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişim Süreci.....91
Yrd.Doç.Dr. Ayten AKATAY (ÇOMÜ Biga İİBF)
Arş. Gör. İsmail SEVİNÇ (Selçuk Üniversitesi İİBF)

Sovyet Sonrası Dönemde Kafkas Ülkelerinde Sivil Toplumun Gelişimi.....99
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ (ÇOMÜ Biga İİBF)

Kar Gütmeyen Kuruluşlar ve Sosyal Refah Hizmetlerinin Sağlanmasında Artan Etkinliği.....101
Dr. Süleyman ÖZDEMİR (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi)

5. TÜRKİYE'NİN AB KATILIM SÜRECİNİN STK'LARA ETKİLERİ VE KATKILARI

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Korel GÖYMEN (Sabancı Üniversitesi)

Avrupalı Bir Kavram Olarak Sivil'in Oluşumu ve Avrupa Birliği'nin STK'lara Yardımları.....113
Lütfi SUNAR (Sivil Toplum Dergisi Genel Yayın Yönetmeni)

Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Önemi.....121
Yrd. Doç. Dr. Ülkü VARLIK (ÇOMÜ Biga İİBF)
Banu ÖREN (Kamu Yönetimi Uzmanı)

Yeni Dünya Düzeninde Değişen Aktörler, Değişen Roller ve Sivil Toplum Kuruluşları.....125
Dr. Mehmet ALAGÖZ (S.Ü. Karaman İİBF)
Arş. Gör. M. B. Fatih ALODALI (S.Ü. Karaman İİBF)
Arş. Gör. Ramazan UÇTU (S.Ü. Karaman İİBF)

6. GÖNÜLLÜLÜK VE KATILIMCILIK TEMELİNDE STK'LARIN ÖRGÜTLENMESİ, YÖNETİMİ VE SORUNLAR

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali AKDEMİR (ÇOMÜ Biga İİBF Dekanı)

Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim ve Yönetici Profili.....135
Nilay KALELİ (Kocaeli Üniversitesi SBE)
Çiğdem ÜNKAZAN(Kocaeli Üniversitesi SBE)
Ahmet GÜRİSOY(Kocaeli Üniversitesi SBE)
Mustafa BEKMEZCİ(Kocaeli Üniversitesi SBE)

STK'larda İyi Yönetişim ve AKUT Örneği.....149
Oktay KOÇ (Kocaeli Üniversitesi SBE)
Dr. Benan YÜCEBALKAN (Kocaeli Üniversitesi SBE)

Sivil Toplum Örgütlerinin İşlerlik Kazanması Açısından Halkla İlişkiler (Türkiye Örneği).....159
Yrd. Doç. Dr. Ayhan BIBER (Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Sivil Toplum Kuruluşlarında Birbirinden Öğrenme: Benchmarking.....167
Yılmaz YALMAN (Sivil Toplum Dergisi Yayın Kurulu Üyesi)

Sivil Toplum Kuruluşlarında “Sorun Çözme” Konsepti ve Bunun Entelektüel Sermaye İle Gerçekleştirilmesi.....175
Dr. Selma AKPINAR (Kocaeli Üniversitesi Hereke-Ö.İ.Uzunyol MYO)

7. STK’LARIN SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK YAŞAMDAKİ ROLLERİ -I

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Engin YILDIRIM (Sakarya Üniversitesi İİBF Dekanı)

Sivil Toplumun Araçsallaşması.....181
Yrd. Doç. Dr. Ergün YILDIRIM (Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi)

Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede STK’ların Roller ve Önemleri (Deniz Feneri Derneği Örneği).....187
Doç. Dr. Ali SEYYAR (Sakarya Üniversitesi İİBF)
Ömer ADALI (Sakarya Üniversitesi İİBF)

Yoksulluk Sorunuyla Mücadelede Bir Strateji Olarak Sivil Toplum Kuruluşları: Deniz Feneri Derneği Örneği.....197
Yrd.Doç.Dr.Mahmut BİLEN (Sakarya Üniversitesi İİBF)
Dr.Mustafa Kemal ŞAN (Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi)

Uluslar arası Eksenli Krizlerin Medya Kanalıyla Türkiye İmajına Yansımaları Sürecinde Türkiye’deki STK’ların Rolü: Turizm Sektörü Örneği.....213
Yrd. Doç. Dr. Gül KÜÇÜKALTAN (ÇOMÜ Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu)

8. STK’LARIN SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK YAŞAMDAKİ ROLLERİ-II

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (ÇOMÜ Rektör Yardımcısı)

Dış Politika ve STK’lar.....217
Yrd. Doç. Dr. Sedat LAÇİNER (ÇOMÜ Biga İİBF)

Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Olay ve Olgular Konusundaki İşlevleri.....227
Arş. Gör. Serhat SOYŞEKERCİ (ÇOMÜ Biga İİBF)

Sosyal Gelişim İçin Elele: Sendikalar ve Sivil Toplum Kuruluşları.....235
Dr. Şuayip ÇALIŞ (Sakarya Üniversitesi İİBF)
Yrd.Doç.Dr. Abdurrahman BENLİ (ÇOMÜ Biga İİBF)
Prof. Dr. Engin YILDIRIM (Sakarya Üniversitesi İİBF)

Sivil Toplum Oluşumunda Sivil Platformların Rolü: Biga Sivil Toplum Platformu Örneği.....241
Öğr. Gör. Zuhul ŞAHİN (ÇOMÜ Biga İİBF)

Sivil Toplum Örgütü Olarak Tüketicileri Koruma Organizasyonunun İncelenmesi ve Çanakkale İlinde Tüketicilere Yönelik Görgül Bir Değerlendirme.....249
Yrd. Doç. Dr. M. ÇELİK (ÇOMÜ Çanakkale Meslek Yüksekokulu)
Öğr. Gör. N. AYAS (ÇOMÜ Bayramiç Meslek Yüksekokulu)
Öğr. Gör. F. ÜNAL (ÇOMÜ Bayramiç Meslek Yüksekokulu)
Yrd. Doç. Dr. S. YAĞCI (ÇOMÜ Çanakkale Meslek Yüksekokulu)

Tüketicilerin Korunmasında Tüketici Derneklerinin Rolü.....253
Dr. İrfan ATEŞOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF)

9. MERKEZİ VE YEREL YÖNETİMLER İLE STK ETKİLEŞİMİ VE TÜRKİYE'DEKİ MERKEZİ YÖNETİMİN STK'LARA BAKIŞI

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Zerrin T. KARAMAN (Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF)

17 Ağustos 1999 Doğu Marmara Depreminden Sonra Adapazarı'nın Yeniden Yapılanmasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü.....259
Doç. Dr. Ali Rıza ABAY (Sakarya Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi)

Yerel Demokrasinin Gelişiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü.....275
Yrd. Doç. Dr. Ramazan ARMAĞAN (Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF)
Öğr. Gör. İsmail BAŞARAN (Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF)

Demokratikleşme Perspektifinden Sivil Toplum Kuruluşlarının Siyasi İktidara Etkileri.....283
Arş. Gör. Şeniz ANBARLI (Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF)

Kent Hizmetlerinin Etkin Sunulmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Gelecek Perspektifi 291
Arş. Gör. Mehmet KARAKÜTÜK (ÇOMÜ Biga İİBF)
Arş. Gör. Yener PAZARCIK (ÇOMÜ Biga İİBF)

10. STK-ÜNİVERSİTE İŞBİRLİĞİNİN BOYUTLARI VE STK'LARA YÖNELİK EĞİTİM VE ÖĞRETİMİN SAĞLANMASI

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Nurhan YENTÜRK (İstanbul Bilgi Üniv. STK eğitim ve Araştırma Birimi Başkanı)

Üniversite ve Sivil Toplum Sakarya Üniversitesi Sivil Toplum Organizasyonları Uygulamaları.....301
Yrd. Doç. Dr. Mahnaz GÜMRÜKÇÜOĞLU (Sakarya Üniversitesi Mühendislik Fakültesi)
Arş. Gör. Kazım MERT (Sakarya Üniversitesi İİBF)

ÜNİ-AİLE (Üniversite Ailesi) Projesi Uygulaması Örnek olayında Üniversite-STK İşbirliği.....307
Mesut ŞENOL (STK Uzmanı).

Üniversite-Sivil Toplum Kuruluşları İşbirliği Kapsamında Ege Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Destek Grubu Etkinlikleri.....311
Yrd. Doç. Dr. N. Oğuzhan ALTAY (Ege Üniversitesi İİBF)
Arş. Gör. Sinem ÜNALDILAR (Ege Üniversitesi İİBF)
Arş. Gör. Mehmet GÜÇLÜ (Ege Üniversitesi İİBF)
Arş. Gör. Burcu ARACIOĞLU (Ege Üniversitesi İİBF)
Tuğçe EKER (Ege Üniversitesi İİBF)
Senem İNCEDEMİR (Ege Üniversitesi İİBF)
Uğur BOZAT (Ege Üniversitesi İİBF)

Üniversite-Çevre ve Kalite Etkileşiminde STK'ların Rolü ve Hereke MYO Örneği.....315
Yrd. Doç. Dr. Hıdır AKPINAR (Kocaeli Üniv. Hereke Ömer İ.U. Meslek Yüksek Okulu)
Yrd. Doç. Dr. Faik ÇELİK (Kocaeli Üniv. Hereke Ömer İ.U. Meslek Yüksek Okulu)

11. STK EKONOMİSİ, MALİ VE HUKUKSAL SORUNLAR

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN (ÇOMÜ Turizm İşl. ve Otelcilik Yüksekokulu)

Vakıf ve Derneklerle İlgili Mali Konular: Sorunlar ve Öneriler.....321
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN (ÇOMÜ Biga İİBF)
Canan Öykü DÖNMEZ (ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü)

Planlı Dönemde Sivil Toplum Kuruluşları.....	331
Öğr. Gör. Yusuf YİĞİT (ÇOMÜ Biga İİBF)	
STK Mevzuatı ve Hukuksal Sorunlar.....	337
Yrd. Doç. Dr. Tamer ÇAĞDAŞ (Haliç Üniversitesi)	
Sürdürülebilir Kalkınmada Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkileri- Gündem 21.....	345
Yrd. Doç. Dr. Meliha ENER (ÇOMÜ Biga İİBF)	
Yrd. Doç. Dr. Esra Sivrekli DEMİRCAN (ÇOMÜ Biga İİBF)	
12. TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA KADIN HAKLARI, ÖRGÜTLENMELERİ VE SORUNLARI	
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Yıldız ECEVİT (ODTÜ)	
Türkiye'de Demokratik Gelişmelerin Kadınların Girişimcilik Kararlarına Etkileri.....	355
Yrd. Doç. Dr. Nedim YÜZBAŞIOĞLU (Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF)	
Arş. Gör. Murat BAY (Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF)	
Çanakkale İlinde Kadın Hakları Konusundaki Örgütlenmelerin İncelenmesi.....	365
Yrd. Doç. Dr. M. ÇELİK (ÇOMÜ Çanakkale Meslek Yüksekokulu)	
Öğr. Gör. N. AYAS (ÇOMÜ Bayramiç Meslek yüksekokulu)	
Öğr. Gör. F. ÜNAL (ÇOMÜ Bayramiç Meslek yüksekokulu)	
Yrd. Doç. Dr. S. YAĞCI (ÇOMÜ Çanakkale Meslek yüksekokulu)	
Kadın Hakları ve Ekonomiye Yansımaları.....	369
Yrd. Doç. Dr. Funda Rana ÖZBEY (Anadolu Üniversitesi İİBF)	
Kentsel Yoksulluk Kıskacında Kadın Ve Ayakta Kalma Stratejileri.....	383
Yrd. Doç. Dr. Serpil AĞCAKAYA (S.Ü. Karaman İ.İ.B.F.)	
Arş. Gör. Harika UÇAR (S.Ü. Karaman İ.İ.B.F.)	
13. TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA DEMOKRASİ VE STK'LAR	
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mete TUNÇOKU (ÇOMÜ Eğitim Fakültesi)	
Katılımcı Demokrasi ve Çanakkale.....	393
İsmail TUMAY (Çanakkale Yerel Gündem 21 Genel Sekreteri)	
Entelektüel Toplum Dinamizmi Olarak Sivil Toplum Kuruluşları.....	401
Öğr. Gör. Gönül KONAKAY (Kocaeli Üniv. Hereke-Ö.İ. Uzunyol M.Y.O.)	
Arş. Gör. Sevim KOÇER (Kocaeli Üniv. İletişim Fakültesi)	
Demokrasi, Yurttaşlık ve Demokratik Yurttaşlık Eğitiminin Bir Bileşeni Olarak Sivil Toplum Kavramına İlişkin Tartışmalar ve Sivil Toplum İlişkisi.....	409
Öğr. Gör. Mehmet BARUT (Mersin Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi)	
14. STK'LARIN İŞLEVSEL ETKİNLİKLERİ	
Oturum Başkanı: Davut DOĞAN (Biga Sanayi ve Ticaret Odası Başkanı)	
Çanakkale Arama Kurtarma Acil Yardım Derneği "ÇAKAY".....	415
Arş. Gör. Ebru. ŞENGÜL (ÇOMÜ Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi)	
Öğr. Gör. Ufuk. HUŞAN (ÇOMÜ Sağlık Yüksek Okulu)	

<i>Sivil Toplum Kuruluşlarının Doğal Afetlerdeki Önemi: 17 Ağustos Depremi Sonrası Adapazarı'ndan Örnekler</i>	421
Doç. Dr. Serkan BAYRAKTAROĞLU (Sakarya Üniversitesi İİBF)	
Arş. Gör. Kazım MERT (Sakarya Üniversitesi İİBF)	
Arş. Gör. Yasemin ÖZDEMİR (Sakarya Üniversitesi İİBF)	
<i>Çanakkale Sivil İnsiyatifi (ÇSİ) Çanakkale Pratiği ve Sonuçları</i>	425
İsmail ERTEN (Mimar)	
<i>Arkeoloji Alanında Bir Sivil Deneme, "Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması</i>	429
Dr. Veysel TOLUN (ÇOMÜ Fen Edebiyat Fakültesi)	
15. ÇEVRESEL SORUNLAR VE STK'LAR	
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Kemal ÇELİK (ÇOMÜ Ziraat Fakültesi)	
<i>Türkiye'de Çevre Politikası Süreçlerinde Katılım İlkesinin Uygulanması ve Çevreci Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü</i>	433
Dr. Gökhan ORHAN (Balıkesir Üniversitesi Bandırma İİBF)	
<i>Çevre Koruma Faaliyetlerinin Sosyal Pazarlama Anlayışına Göre Yürütülmesi: Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Bir Araştırma</i>	441
Prof. Dr. Aypar TOPKARA USLU (Marmara Üniversitesi İİBF)	
Dr. Mehmet MARANGOZ (Harran Üniversitesi İİBF)	
<i>Sivil Toplum Kuruluşları ve Çevresel Yaklaşımların Yoğun İlgisine Neden Olan Madencilik'in Çanakkale İlindeki Durumu</i>	451
Yrd. Doç. Dr. Rüştü ILGAR (ÇOMÜ Eğitim Fakültesi)	

ÇOMÜ Rektörü Prof.Dr.Ramazan AYDIN 'ın Sunuşu

İçinde yaşadığımız çağ her alanda yenilik ve yaratıcılığı gerektiren bir nitelik göstermektedir. Hem küresel alanda hem de ulusal alanda etkili olan bu süreç, örgütlerin yönetim strateji ve politikalarını yönlendiren önemli dinamikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelişmeleri iyi yöneten toplum ve örgütler küresel sistem içerisinde rekabetçi bir nitelik kazanırken, yönetemeyenler ise piyasadan çekilme zorunda kalmaktadırlar. Bu yapıların geliştirilmesi ve çok yönlü olarak modellenmesine yardımcı olan Sivil Toplum Kuruluşları günümüzde çok önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sistem içersine bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması için ortaya çıkan kamusal ve özel sektör örgütlerinin zaman zaman bunları karşılamada yeterli olmadığı görülmektedir. Bunların dolduramadıkları boşlukları dolduran Sivil Toplum Kuruluşları toplumsal sistem içersinde tatmin yaratarak, önemli bir hizmet sunmaktadır; bunları yaparken ekonomik olarak da büyüyen sektör, birçok bireye de kariyer olanakları sunma aşamasına gelmiştir. Her alanda-sanat, kültür, spor, ticaret, demokrasi-sayıları hızla artan bu örgütlerin yönetim ve sistemlerinin geliştirilmesine yönelik bir epistemolojinin varolmadığı görülmektedir. Bu durum birçok kaynağın israf edilmesine neden olmaktadır. Hızla gelişen bu kurumların daha verimli değerlendirilmesinin birçok taraf açısından önemli faydalarının olduğu açıktır. Gelecekte daha sağlıklı örgütsel modellerin ortaya çıkmasına olanak sağlayarak makro bir rekabet avantajı yaratacaktır.

Dünyada yaşanan entegrasyonların sonucunda, özellikle üzerinde durulan Sivil Toplum Kuruluşları toplumsal geri kalmışlığın ortadan kaldırılması ve küresel eşitliğin sağlanmasına yönelik olarak, Dünya Bankası ve Avrupa Birliğinin geliştirmiş olduğu özel fonlar tarafından da desteklenmektedir. Dolayısı ile bu tür kaynakların kullanılması, yeni proje ve fikirlerin özelliğe geri kalmış ve geliştirmeye olan ülkelere aktarılması için Sivil Toplum Kuruluşlarına ihtiyaç olduğu açıkça görülmektedir. Bugün birçok Sivil Toplum Kuruluşları yukarıda sayılan kurumlardan destekler almaktadırlar. Böylece devletin ve özel sektörün girmediği alanlarda önemli çalışmalara olanak sağlamaktadırlar.

Bu tür sistemlerin diğer önemli bir özelliği de gönüllülük ilkesine dayalı olmasıdır. Sivil Toplum Kuruluşlarının en önemli değeri gönüllü insan kaynağına dayalı olmasıdır. Bunun sonucu olarak da hemen hemen her alandan çok miktarda kalifiye bireylerin bu kuruluşların faaliyetlerine katılması sinerji yaratmada çok etkili olarak, Sivil Toplum Kuruluşlarını daha rekabetçi bir yapıya dönüştürmektedir.

Genç ve dinamik bir Üniversite olan Çanakkale Onsekiz Mart, her alanda olmaya çalıştığı gibi bu alanda da varolan epistemolojinin incelenmesi ve yeni bilgi yaratılması konusunda önemli atılımlar yapmaktadır. Bu çerçevede Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültemiz 2003-2004 eğitim öğretim yılından itibaren ders programlarında değişikliklere giderek öğrencilerine piyasalarda bu alana yönelik olarak niş yaratmaya çalışmıştır. Arık Fakültemizden Sivil Toplum Kuruluşlarına yönelik İnsan Kaynakları Uzmanı, Sivil Toplum Kuruluşları Finansman Uzmanı, Sivil Toplum Kuruluşları Stratejik Yönetim Uzmanı gibi donanımlı gençler önümüzdeki yıllardan itibaren piyasaya girmeye başlayacaklardır. Böylece hızlı bir şekilde gelişen bu kuruluşlar daha etkin ve etkili yönetilerek toplumsal kaynaklarını doğru kullanımına yardımcı olacaktır.

Birinci Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi yukarıda değerlendirilen alanlarda ihtiyaç duyulan bilgi üretiminde lokomotif görevi görecektir, Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinden bilimcilerin bir araya gelmesine olanak sağlayarak, alanın gelişimine önemli katkı sağlayacaktır. Kavramsal ve metodolojik alanda varolan bilimsel çalışmaların bundan sonraki akademik faaliyetler üzerinde olumlu etkisinin de olacağından şüphe duymamaktayım.

Üniversitemizin misyon ve dinamizmine uygun olarak hazırlanan bu kongrenin gerçekleşmesi birçok faktörün maharetle bir araya getirilmesi ile olmuştur. Bu süreci sorunsuz bir şekilde yöneterek mükemmel bir iş çıkaran Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ali AKDEMİR'e; onun başkanlığında katkıda bulunan bütün komitelere ve onların üyelerine şükranlarımı sunmak istiyorum. Ayrıca bu kongre onların değerli akademik çalışmaları ile desteklenmeseydi gerçekleşmezdi; büyük özenle ve akademik titizlikle kongremize katkı veren ve Türkiye'nin dört bir tarafından bu kongreye katılan akademisyenlere ve uygulamacılara sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Ramazan AYDIN
Rektör

ÇOMÜ Biga İ.İ.B.F.Dekani Prof.Dr.Ali AKDEMİR 'in Sunuşu

Devlet bürokrasisinde yer bulamayan veya balsa da etkinlik sağlayamayan yanı sıra, özel sektörün ekonomik paradigması gereği ilgi göstermediği kişiler, sosyolojik gruplar ve onların sorun ve ilgi alanlarının gündeme taşınması, yaşam bulması için bulunmuş üçüncü yolun adıdır Sivil Toplum (ST) ve bu dinamiğin örgütlü şeklidir Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar).

Gerçekten de, öyle sosyolojik, kültürel gruplar vardır ki, devlet bürokrasisinde yer bulmaları, gündeme alınmaları mümkün değildir.-bazen de yer bulmaları doğru değildir- Öyle kamusal konular vardır ki ne özel sektörde, ne de kamuda yaşam bulması, işlevli hale getirilmesi mümkündür. Çoğu zaman yaşam balsa da misyon farklılığına bağlı yoğunluk, gönüllülük, motivasyon, algılama, duyarlılık eksikliği nedeniyle sonuç olmak, verimlilik sağlamak mümkün olmamaktadır.

Devletin yapamadığı, yapıp verimli yapamadığı işlerin ve sektörlerin nasıl ki özel sektöre gerçekleştirilmesi gereği liberal ekonomik ve siyasal paradigma savunmalarının profili yüksek seslendirmesi ise, devletin ve özel sektörün ilgi göstermediği ve yahut da ilgi gösterse de sönük kalan, etkinlik sağlanılamayan iş gruplarının gerçekleştirilmesi de ST' nin, STK' ların misyonu olmalıdır.

Öyleyse yargı; **“özel sektörün ve devletin ilgi göstermek istemediği, yüzeysel ilgi gösterdiği, ilgi göstermek istese de başarılı olamadığı kamusal konular, demokratik düzenlemeler, farklı uzmanlık alanları, bazen ekonomik aktiviteler, sosyolojik dinamikler yeni bir sektörün, ST' nin ilgi alanı olacaktır”** olmalıdır. Bu nedenledir ki, ST ve STK' lar aynı zamanda **“üçüncü sektör”** olarak anılmaktadır. Burada üçüncü sektörü, devlet ve özel sektörün alanlarına denetim, nüfuz, öneri getiren bir **“bileşke alan”** olarak da okumak, algılamak gereklidir.

Bu bakış açısının bir tezahürü olarak birbirine sosyolojik olarak benzeyen insanlar ya da sahip olunan sorun ya da motivasyon alanı bakımından benzeyen insanlar, biraraya gelerek kendilerini gerçekleştirmekte, kamusal sorunları yüksek profille gündeme taşımakta, çok sayıda gönüllüyü biraraya getirmekte ve istihdam etmekte, ulusal ve uluslararası kuruluşlardan destek almakta, ürettikleri hizmetleri satarak-ABD' de STK'ların ekonomik değerleri, nüfuz ettikleri fonlar milyarlarca dolarlarla ifade edilmektedir -ekonomik yaşam alanına dahil olmaktadır.

Başlangıçta sadece sosyolojik grup olarak birbirlerine benzeyen insanların biraraya gelmek, dayanışma, yardımlaşmak ve sorunları gündeme getirmek amaçlarıyla tüm dünyada beliren STK' lar, bugün çok farklı bir karaktere bürünmektedirler.

Bir kez, yukarıdaki yargılarda da vurgulandığı gibi, STK' lar devletin ve özel sektörün gerçekleştiremediği işleri verimli bir şekilde gerçekleştirmekte, süreçleri çabuk ve önlenemez bir şekilde sonuçlandırmaktadırlar.

Devletin ve özel sektörün kamusal yanlışları yüksek profille gündeme taşınarak kamuoyu oluşturulmakta, **“düzelticilik”** işlevi üstlenilmektedir.

Global ekonomik, demokratik, kültürel gelişmeler, STK'lar aracılığıyla mobil hale gelmekte ve global eşitlik sağlama misyonu üstlenilmektedir.

Gönüllülük, tutkulu çalışma, kamusal yarar sağlama temel eğilimler olması nedeniyle insan kaynaklarının verimlilik sorunları ortadan kalkmaktadır.

Yetki devri, yönetim, sıfır hiyerarşi, yerellik, yerindelik vb devlette, özel sektörde söylemi olan eylemi olmayan kavramların yerleşik yönetim paradigması haline gelmeleri sağlanmakta, böylelikle katılımcı demokrasiye evrilmeye başlamıştır.

Yasalar, kısıtlayıcı düzenlemeler, bireysellik nedeniyle yabancılaşma, bireysel menfaat vb liberal ekonomik paradigmanın soğuk yönleri arasında sıkışan insanlar, kamusal, başkalarının sorunlarına duyarlılık, değişim, dönüşüm sağlamak gibi duygusal, sosyal değer ve ilkelere paralel kişilik geliştirmekte ve böylelikle pozitif sosyal ve yönetsel mühendislik işlevi görülmektedir.

Sahip olunan özellikler ve üstlenilen bu işlevler gösteriyor ki, kar amaçsız, devlet dışı ama yasal, gönüllülük temeli çalışan STK'lar; hedefler, yönetim şekli, çalışmalar, gönüllüler, üstlenilen misyonlar,

idealize edilen peşine dönüşen vizyonlar, beklentiler, organizasyonel özellikler açılarından devlet bürokrasisinden ve özel sektörden belirgin bir şekilde farklıdır.

İşte bu noktada STK'lar ile üniversiteler etkileşimi, “**STK – Üniversite Eğitim, Kamusal İlgisi**” etkileşimi, sıcak teması ortaya çıkmaktadır. Çünkü, üniversitelerde eğitilen, meslek ve kişilik kazandırılan öğrenciler, kamuda yada özel sektörde istihdam edildiği, edileceği algılamasıyla kişilik ve mesleki açılarından yetiştirilmektedirler. Bu algılama, kuşkusuz doğru olmakla birlikte bir eksikliğe ve paradoksa vurgu yapmaktadır. Zira, yasalarla yönetilen devlet sektörü ile, kar amaçlı yönetilen özel sektörün örgüt kültürleri ile bunların dışında kalan STK'ların örgüt kültürleri birbirinden farklıdır. Bu durumda, devlet yada özel sektör için yetiştirilen öğrencilerin aynı zamanda STK'larda istihdamı gerçekleşmektedir ki, bu paradoksal bir duruma, eksikliğe vurgu yapmaktadır.

Bu yargıya ilave olarak, dernek, vakıf gibi yaygın STK'ların dışındaki mesleki örgütlerin, odaların, borsaların, TOBB'un, sendikaların, baroların, politik partilerin, üniversitelerin de bir yönüyle STK olduğu düşünüldüğünde de, istihdam alanı ve ekonomik sektör olarak STK'ların farklı dokusuna dönük uzman, gönüllü, yönetici, girişimci yetiştirmek zorunluluğu daha da pekiştirmektedir.

Bu perspektife sahip olan, STK'ların üçüncü bin yılın gözde örgütleri alacağını düşünen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Yönetimi, akademik kadrosu, öğrencileri, diğer İİBF'lerinin de yaptığı devlet ve özel sektör organizasyonları için öğrenci yetiştirme klasik misyonuna ilaveten, STK'lar için de özellikle öğrenci yetiştirme misyonunu üstlenmiştir.

İşletme, İktisat, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Maliye, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler bölümlerinde eğitim gerçekleştiren Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2003 yılında ders programlarını STK'lar ve ST yönelimli değiştirerek, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Senatosu'na değişiklik önergesi verdi. “Senato” nun onayıyla 2003 – 2004 eğitim döneminden itibaren tüm bölümlerde STK'lar ile ilgili dersler verilmeye başlandı. **STK Temel Bilgileri, STK Ekonomisi, STK Mevzuatı, STK Finansmanı, STK'larda İnsan Kaynakları Yönetimi, Sosyal ve Yönetimsel Mühendislik, Katılımcı Demokrasi ve Yönetişim, Uluslararası STK'lar** başlıca verilen STK dersleridir.

Dersler, fakültenin öğretim üyelerinin yanı sıra, kamu, özel sektör ve STK'lar yöneticilerince verilmektedir.

STK'ların özel yapısına, misyonuna, gönüllüğe, katılımcılığa, kamusalığa uygun STK İnsan Kaynakları, yönetici, girişimci yetiştirme misyonuyla Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF eğitim, öğretim- araştırma ve entelektüel aktiviteleri planlamakta, gerçekleştirmektedir. Yakın gelecekte Fakülte olarak Türkiye'deki STK'ların kendilerine özgü insan kaynağı, gönüllü, yönetici, lider, girişimci ihtiyaçlarının belirgin bir kısmını karşılayabileceğimizi düşünmekteyiz.

Yukarıdaki yargılardan hareketle Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF, STK alanında akademisyenleri, devleti, özel sektörü, STK temsilcilerini biraraya getirmek, eğitim notlarına katkı almak, yayınları arttırmak amaçlarıyla 4 – 6 Haziran 2004'te Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin “**Dardanos**” taki Yerleşkesi'nde kitapçığını yayınlamış olduğumuz **I.Ulusal STK'lar Kongresi**'ni düzenleme kararı aldı. Toplam 58 (ellisekiz) akademisyen, STK yöneticilerinin bildiri sunduğu Kongre'ye ulusal ve uluslararası düzeyde çok sayıda katılımcının iştiraki sağlanmıştır.

I.Ulusal STK'lar Kongresi'nin planlaması, gerçekleştirilmesi uzun ve yoğun bir çalışmayı gerekli kılmıştır.

Başta, Fakültemizin bu alanda yeni bir çizgiyi, vizyonu tercih etmesini olanaklı kılan **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü Sayın Prof.Dr.Ramazan AYDIN**'a teşekkür ediyorum.

Kongre'nin planlama aşamasından organizasyonuna, bildirilerin alınmasına, tasarlanmasına ve yayınlanmasına kadarki süreçte tüm lojistik görevleri başarıyla tamamlayan Fakültemizin değerli Öğretim Üyeleri **Yrd.Doç.Dr.Halis KALMIŞ**'a ve **Yrd.Doç.Dr.Abdurrahman BENLİ**'ye başarılarından dolayı teşekkürlerimi, takdirlerimi sunuyorum.

Bu süreçte, “**Organizasyon Komitesi Yöneticileri**” ne anlamlı katkılar sağlayan Fakülte Sekreteri **Aytül TEKAY**'a, Araştırma Görevlileri **Murat İLDİRİR**'e, **Yener PAZARCIK** 'a, **Levent ŞAHİN** 'e, **Nurdan AY** 'a, **Metin ATMACA** 'ya, **Berna Burcu YILMAZ** 'a da teşekkür ediyorum.

Kongrenin özel sektör işbirliğini sağlamak konusunda özel çaba sarfeden değerli öğretim elemanımız **Hasan SİPAHİ**'ye teşekkürlerimi sunuyorum.

Kongrenin finansmanı ile ilgili katkı veren **Çanakkale Koleji, ÇASIAD, Çanakkale Rotary Kulübü, MEKSA LEASING, Çanakkale Seramik** Yöneticilerine içtenlikli teşekkürlerimi sunuyorum.

Kongrenin uluslar arası boyutta gerçekleştirilmesinde katkı sağlayan yönetici **Mesut ŞENOL** ' a ve **Salahattin YILDIZ** ' a teşekkür borcumuz vardır.

Kongrenin gelenekselleşip yaygınlaşması, Sivil Toplum ve STK kültürünün yaygınlaşmasına katkı sağlaması mütevazî dileğimizdir.

Prof.Dr.Ali AKDEMİR
ÇOMÜ Biga İİBF Dekanı

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE STK'LARIN ETKİNLİKLERİ VE BEKLENTİLER

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Veysel BOZKURT (Uludağ Üniversitesi)**

Panelistler:

H. Rifat HİSARCIKLIOĞLU (**TOBB Başkanı**)

Prof. Dr. Korel GÖYMEN (**Sabancı Üniversitesi**)

Prof. Dr. Yıldız ECEVİT (**ODTÜ**)

Salim USLU (**HAK-İŞ Başkanı**)

İbrahim BETİL (**TOG Yönetim Kurulu Başkanı**)

ULUSAL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI KONGRESİ

I.OTURUM SALON-1

STK'LARIN TOPLUMSAL YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE ÖNEMİ

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Suzan ERBAŞ

**NGO's In an Increasingly Well-Integrated
International Economy**

G. Edward SCHUH

The Growing Role For NGO's –Community Networks That Strengthen Democracy

Jon PRATT

**Sivil Toplum Kuruluşlarında "Sorun Çözme" Konsepti Ve Bunun Entelektüel Sermaye İle
Gerçekleştirilmesi**

Yrd. Doç. Dr. Selma AKPINAR

Bilgi toplumuna Geçiş Sürecinde STK'ların Sosyal Denetim Fonksiyonu

Doç. Dr. Zehra Gönül BALKIR
Öğr. Gör. Kerem ÇOLAK

NGO's IN AN INCREASINGLY WELL-INTEGRATED INTERNATIONAL ECONOMY

G. Edward SCHUH*

Political independence in the developing countries often was followed by governments who chose to organize their economies along socialist lines. As disillusionment with socialist policies began to grow, the World Bank and other international organizations began to promote privatization and, with that, decentralization in the government or public sector. This decentralization gave rise to a new wave of organizations based on voluntary or cooperative principles, commonly referred to as Non-Governmental Organizations (NGOs).

The emergence of these organizations gave rise to a tripartite world of institutional arrangements: private firms, the public or governmental sector, and the NGO's. My perception of the NGOs is that they can be viewed in two important ways, or as playing two important roles in the international economy. The first is to serve as substitutes for either private or public organizations. The second is to provide public goods to the international community that would not otherwise be provided.

Not so many years ago these organizations were viewed as a virtual panacea for deficiencies in local institutional arrangements. More recently, it has become increasingly clear that NGOs are subject to some of the same deficiencies as both the private and the public sector. They have been widely criticized for their inefficiency, their opportunism, and even their corruption. Equally as important, they are criticized for their lack of accountability.

A significant literature has emerged in recent years that addresses these issues. Among other things, this literature has tried to address the issues of performance, and especially to include efficiency, accountability, and corruption. Examples of this literature include Brett ( ) and Weisbrod (1989).

My goal today is not to go back over that ground, which others can do much better than I, but instead help us think about the role of this important part of our economy in an increasingly well-integrated international economy. More specifically, I will provide an overview of the international economy as it has evolved in the post-World War II period and use that overview to gain hopefully some new insights into the role or roles of NGOs in the future. (The overview on the international economy is based on an earlier paper, "Globalization, Governance, and Policy Reform.")

My perspective is that an important role for the NGOs at this point in our history is to provide public goods to the international community. Drawing on our experience here in Minnesota, however, it is important to note that NGOs are increasingly displacing our local governmental units as more and more governmental units are devolved to the state and local level of government. This trend is probably not unique to Minnesota. It is probably something that is taking place, or has already taken place, at the international level.

My remarks are divided into four parts. First, I will provide an overview of the process of globalization as it unfolds and what it implies for the demand for new institutional arrangements in the global economy and society. That will be followed by a discussion of how society might provide the public goods the evolving structure of the international economy requires. Then we will consider specific situations in which non-governmental organizations might play an important role in the changing organization of the world economy. Finally, we will discuss how one might think more constructively about the new institutional arrangements that are needed. At the end I will have some concluding comments.

GLOBALIZATION AND ITS CONSEQUENCES

There are many senses in which our international society has become globalized or, the concept I prefer to use, integrated. Globalization has become somewhat of a slogan, both on the positive and on the negative side. Economic integration is much more precise in its meaning, and at the same time less laden with normative connotations.

---

* Regents Professor and Director, Orville and Jane Freeman Professor of International Economic Policy, University of Minnesota, Minneapolis

There are three senses in which the economic economy has become more well-integrated. First, national economies have become more dependent on international trade as the basis for their economic growth and development. International trade has been growing faster than global GDP in most years since the end of World War II.

Second, an incredible international financial market has emerged during this same period, and especially since the 1960s and the 1970s. This growth probably reached a peak with the huge volume of petrodollars created in the aftermath of the OPEC quadrupling of petroleum prices in the mid-1970s. However, the financial flows have continued to grow, and for the most part simply dwarf the volume of international trade. In effect, international financial flows are far more important as a source of economic interdependence in today's world than is international trade.

Finally, in conjunction with the petroleum crisis of the mid-1970s, the world shifted from the Bretton Woods fixed exchange rate system that was established at the end of World War II to what is for the most part a system of flexible exchange rates. Authors such as Milton Friedman had long argued that flexible exchange rates would give national policy makers more independence in economic policy. In practice, however, and in light of the emergence of the huge international financial market, national policy makers lost much of the independence in policy making they once had as the system shifted to more flexible exchange rates. As national policy makers change their monetary and fiscal policies they effectively bring about changes in the value of their national currencies, and that in turn imposes shocks on trading partners. Effectively, that makes for a third form of interdependence.

The increased economic integration I have described above in effect causes national economies to become more open to technological and economic forces from the international economy. This increased openness has important implications for policy making and implementation. It is interesting that the significance of the increased openness is widely recognized as a loss of national sovereignty in economic policy making. The remaining implications of this increasing integration are less well recognized.

As national economies become more open in the senses described above, two fundamental shifts take place in where policy making and implementation take place. In the first instance, economic policy making and implementation shift up to the international level and becomes imbedded in international organizations and institutions. Examples include the European Union, organizations such as the World Trade Organization (WTO), the Consultative Group for International Agricultural Research (CGIAR), and the large number of new examples of economic integration now being negotiated.

In a parallel fashion, another share of policy making and implementation shift down to the state and local level. Because of the parallel nature of these two shifts I refer to the process as one of bifurcation in policy making and implementation.

A number of important issues emerge in these shifts in where policy making and implementation take place. First, it tends to be product market issues that get shifted up to the international level. Hence, we see the large number of negotiations taking place over economic integration and international trade issues. The part of policy making and implementation that shifts downward to the state and local level, on the other hand, tends to involve incomes policy (in the United States referred to as welfare policy) or resource policy – including environmental policy.

Second, there is a tendency to complain about the loss of national sovereignty in the shift upward to the international level of policy making and implementation. However, in the shift downward of policy making and implementation the policy process is closer to the people, in which case the presence of democratic governance will make it possible for the people to play a greater role in decision making. Seldom is this gain from increased economic integration recognized.

Third, and finally, as this process of economic integration takes place, there is need for policy and political reform at all levels of government: international, national, and state (provincial) and local levels. Unfortunately, all too much of the discussion in today's world focuses on the changes needed at the international level. Less seldom are there discussions of the changes needed at the national and state and local levels.

PROVIDING PUBLIC GOODS

The changing configuration of the international and national economies described above requires new institutional arrangements to provide the public goods necessary for an efficient, equitable, and secure economy. An important challenge the world faces is that such public goods are typically provided by governments at one level or another. At the international level, however, there is no government. That raises the question of who will provide these public goods.

Professor Kindleberger gave us some important clues some years ago. He noted that at one level it was the hegemonic power that provided the public goods needed for the international economy. The classic case he cited was Great Britain, that provided important public goods for the international economy for over one hundred years. These public goods included a stable international currency, sensible trading rules, and so on.

More recently, in this Century, the United States has provided many important public goods. The world has essentially been on a dollar standard for its monetary affairs, and the U.S. Federal Reserve Bank, for better or worse, has effectively been central banker for the world. The United States has also provided political leadership for trade liberalization around the world, and also provided international security so that international markets could work more effectively.

The alternative approach that Kindleberger cited was what he called the institutional approach, in which case national governments would come together and agree on a set of rules and institutional arrangements they would abide by and follow to provide the needed public goods. The so-called Bretton Woods "twins" in the form of the International Monetary Fund and the World Bank are two important such institutions. National governments agreed to their establishment, and in one form or another provide governance for their ongoing activities. The establishment of the GATT and now the WTO are another example. In the case of the GATT a small number of countries came together and agreed to pursue the reduction of tariffs among them on manufactured products. That "voluntary" association was so successful that over the years an ever-larger number of countries sought to join, and the agenda expanded far beyond tariffs on manufactured products.

By the time of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations the number of countries belonging to the GATT was 141, and the agenda over which negotiations took place had greatly expanded. The process of negotiations had become so complicated that the need for reform became obvious. Out of the Uruguay Round negotiations emerged a new international institution, the World Trade Organization. This illustrates what countries coming together can accomplish if they are so motivated. I hasten to add and emphasize at this point that the participation in the WTO is strictly voluntary, both in the negotiations and in the follow up to its decisions. The WTO has no army, navy, or air force to enforce its decisions.

WHERE MIGHT NGO'S FIT IN?

As I noted earlier, the world has become awash in non-governmental organizations. In fact, they have emerged almost as a panacea for apparent deficiencies in institutional arrangements. International donor agencies have gone through a period in which they pursue the establishment of NGOs as the solution to many problems they feel they are unable to come to grips with.

My perception is that most of the international NGOs have been created either to promote economic development at the local level, and/or to address poverty alleviation at that level. To the extent that economic development and poverty alleviation tend to be complementary, the two programs went hand in hand. It turns out that politically, poverty alleviation seems to be more attractive, so many of the international NGOs put their emphasis on poverty alleviation, while in effect promoting economic development.

I think it helpful to note that it has been on these issues that international institutional arrangements to serve the international community were most lacking. At the height of the Cold War both the Soviet Union and the United States had effective economic development programs that operated at the local level. The goal was to win the minds of men and women in the developing countries. In time the emphasis given to these programs declined, and the emphasis given to international development in general declined with it. NGOs were perceived as an alternative solution, and have since become, as noted, almost a panacea.

It doesn't take much imagination to see that with the decline in national sovereignty a large number of public goods have become in short supply. Perhaps the greatest challenge the international community faces

is how to fill this gap. The straightforward approach would be to provide more international governance. This is straightforward in terms of obvious need, but not necessarily easy to bring about. Thus, the need for international non-governmental organizations will still be with us. Whether these additional public goods can be provided as part of the exercises in economic integration in the form of regional trade blocs is an open question.

Research at the University of Minnesota has provided another perspective on the need for NGOs. We were interested in the performance of local governmental units as the policy making and implementation that previously took place at the national level were devolved to the state and local level. Our hypothesis was that the local governments in particular would not be able to perform the tasks and responsibilities being devolved to them, especially in light of the failure to invest in strengthening these institutions.

What we found was interesting. Rather than staying at the local level as the functions were devolved to that level, they were increasingly being handed off to non-governmental organizations. My perception as I observe the devolution process around the world is that providing these local public goods will be an ever more important function for non-governmental organizations. My perception is in that direction in large part because of the difficulties in reforming local government, despite its attractiveness in democratic terms.

To conclude, there seem to be two important levels of government at which there is a growing need for non-governmental organizations. The first is at the international level, where the lack of international government institutions leaves a large gap in terms of providing public goods. The second is at the local level in most countries, where local governmental institutions are either relatively weak in terms of the burden being placed on them by devolution, or non-existent.

STRENGTHENING NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

I am impressed by the extent to which international non-governmental organizations have been subject to criticism by the developing countries. The main basis for these criticisms is their lack of accountability. I have witnessed this in a number of countries, where local policy makers and other groups complain that the NGOs come into the country, do what they want to do, and where they want to do it, and ask nobody any questions. Nor do they submit their efforts to review by the local community.

I have not observed similar complaints about the local NGOs in Minnesota, although that may be a function of the newness of the process of devolution in that case. As more experience is gained, complaints similar to those raised at the international level may arise.

Before I offer a few suggestions on how the performance of NGOs might be improved, I would like to emphasize how important I believe it is to reform government at all levels so there is less need for NGOs. That is not because I have anything against NGOs. It is simply because I see governments, especially democratically elected governments, as the main way to effectively manage our public affairs and to provide the needed public goods.

In other words, I see no alternative to the painful and difficult task of trying to create an effective system of government at the international level so we have an effective means of providing the public goods we need. At the national level, we face the same challenges. National governments and their policies need to be reformed as policy making and implementation once centered at that level shift upward to the international level. Equally as important, we need to give a great deal more attention to strengthening government at the state (provincial) levels. As you will note, I have an abiding faith in what democratic principles can do.

Barring success in these endeavors of government reform, and it surely will be a long time before we make much progress on these fronts, the role of non-governmental organizations will continue to grow. In my remaining remarks I want to address the issue of accountability, because it seems to be such a growing cause for concern. The issues of efficiency, corruption, and relevance are being left to others.

One of the things I think we are learning from our research at the local level in Minnesota is the importance of partnering. One of the complicating factors in the United States is that as more and more functions have been devolved to the state and local level, the resources to carry out the additional programs do not follow. Instead of shifting downward the full bundle of financial resources, the functions are mandated to the state and local level, without resources to carry them out.

The response at the local level in Minnesota has been for local governmental units, and new non-governmental units, to cooperate with each other on a growing scale. This has led to new institutional arrangements, and more institutional cooperation. These new arrangements seem to be working quite well. One thing that has impressed me as the cooperation grows is that in a sense there is a built-in accountability involved in this process. Although not a formal political arrangement, the cooperation does induce a meeting of the minds on what to do and on what has been accomplished.

I realize that in other countries the devolution may take place with the required resources. The 1985 Constitution for Brazil, for example, institutionalized the devolution of certain government functions to the state and local level. As it did this, it also institutionalized the division of tax revenue raised at the national level. The big gap in this case was the need to strengthen local governmental arrangements to manage these resources.

Sustaining more accountability at the international level will not be easy. One can argue that the NGOs at this level should seek the approval or involvement of local governmental units. That would seem to be a minimal requirement. It may be what is needed if involvement is to continue.

My own thought on this is that what we need is a broader basis of cooperation in the investment in human capital. We need to create the institutional arrangements by which the developed countries can cooperate with the developing countries to develop the stock of human capital – the basis for economic development. The United States has such a program in the form of the Collaborative Research Support Program (CRSP) for agricultural research. That program has been very effective in producing new production technology for the developing countries, and for providing graduate training for a large number of young scientists. What is given less attention is that U.S. faculty and students are involved in these programs, and thus our own international capacity is strengthened in the process.

In effect, the CRSP programs are NGOs in the simplest sense. They make collective decisions, they mobilize resources, and they get things done. My point is that this is a system that could be replicated on a much wider scale, especially in the production of human capital. That is one of the most important investments to make in terms of promoting economic growth and development.

International trade is another important means to promoting economic growth and development. I am impressed by the potential to develop some sense of international government as we develop the local initiatives of economic integration. The establishment of dispute resolution mechanisms in these arrangements is one form of government. Although not given much attention in the past, we can think of the potential for integrating economic policy making and implementation in the case of the MERCOSUL, as an example.

Finally, I believe there is much to draw on from Professor Ruttan's work on induced institutional innovation when thinking about how to structure non-governmental organizations for the future. Implicitly, an important point of the Ruttan approach is that new institutional arrangements need to be adapted to the existing resource constraints, and to the demand for new institutional arrangements. Rather than just assuming that new institutional arrangements will emerge, the Ruttan approach argues that we should design the arrangements to local and changing conditions. They will then have a chance at success.

CONCLUDING COMMENTS

The growing economic integration at the international level is probably the most dominant social, economic, and political development of our time. To the extent this development is rooted in technological breakthroughs in the transportation, communication, and information technology fields, the economic integration is likely to be ever more important as we look to the future. That process will leave ever-wider gaps for the emergence of non-governmental arrangements, both at the national and international level.

The failure to recognize that the need for such institutional arrangements is driven by the increased economic integration at the international level is a major gap in our understanding of the reason for the emergence of such organizations. The failure to understand that that process of globalization, if you will, is also an important reason for the poor performance of many international and national NGOs is another cause for concern. Understanding this process will give us a basis for improved design work, and for improved management of these new arrangements.

REFERENCES

BRETT, L.A. "Voluntary Agencies as Development Organizations: Theorizing the Problem of Efficiency and Accountability," World Development

Kindleberger,

SCHUH, G. Edward, "Globalization, Governance, and Policy Reform," The Freeman Center for International Economic Policy, University of Minnesota.

WEISBROD, Burton A., "Rewarding Performance that Is Hard to Measure: The Private Nonprofit Sector," Science, vol 244, pp 541-546.

THE GROWING ROLE FOR NGO'S –COMMUNITY NETWORKS THAT STRENGTHEN DEMOCRACY

Jon PRATT*

Citizens in every democratic country have a proven affinity for non-governmental organizations formed for as many purposes as people can imagine. A worldwide consensus is emerging that successful democracies will have a market economy and a strong civil society, including substantial numbers of nonprofit organizations. What societies need from these organizations is not to be more businesslike, or more bureaucratic, but to excel at making connections and bringing together people and organizations that would probably not otherwise work together.

A too little discussed backdrop to the work of NGOs is the idea of human nature. What do we think individuals need? Want? Are capable of? Or are motivated by? Could our organizations be more successful if we could match their structure and manner of interaction to take full advantage of the natural tendencies of people to communicate, trust, belong and commit?

While admittedly, the Nature of Humanity is several levels of abstraction away from the day to day work of NGOs, this concept is at the root of how every organization behaves. The decisions organizations make about how to interact with their public is based on something-spoken or unspoken assumptions about the best way to engage people - and has huge implications for the vitality of the NGO sector.

NGO's are different from business and government. One would reasonably expect to manage and govern them differently. However, in the absence of a general framework for NGO management, third sector organizations are under persistent pressure to look like something else. On the one hand, NGOs are advised (sometimes by "venture" philanthropists) to become more entrepreneurial and business savvy, orienting their organizations more closely to market forces. At the same time, organizations are urged to make increasing the reliability and accountability of their "outcomes" their highest priority, by controlling internal processes and structuring and orienting themselves as more like government.

These two contrasting models for nonprofits, markets and bureaucracy, have strong institutional support and powerful examples in business and government. However, both management approaches tend to diminish the associational aspects of nonprofits, mimicking business and bureaucratic modes of operation instead. Neither approach is well suited to helping nonprofits increase their stability, autonomy or influence, and will not clarify their larger role and contributions to the rest of society.

The key to moving this important section of the economy forward is to develop support, research and training to help these organizations succeed at their main tasks - which is building positive relationships in society -- and not to be poorer versions of business or government.

People in business frequently observe that NGOs are not well managed—as evidenced by their small firm size, slow decision-making, modest pay and failure to show a profit. In this view, NGO's need to learn the discipline of the marketplace and managers need to spend more time on pricing, cost control and marketing. Attention to non-paying customers and collateral community issues, and the practice of involving large numbers of people in deliberation are perceived as management deficiencies. This is a mistake, I believe, and sends these organizations in precisely the wrong direction.

The process by organizations to identify and stimulate an aspect of participants to bring to life is described by Pawel Jordan of the Warsaw based NGO BORIS as "animation" - a word used differently in the US, but strangely appropriate in this context. Whether they are aware of it or not, organizations regularly communicate to people what kind of actions they are capable of, and signal what response they need. Nonprofits need to recognize this ability to bring out the involvement they seek, and organize themselves accordingly.

The obvious connection between self concept and how active a role people take in society is the increased attention paid to self esteem and empowerment (though not always to great effect), and can easily

---

* Executive Director, Minnesota Council of Nonprofits, Minneapolis.

be overstated. Of course, imagining world peace and producing it is not the same thing -- however there is a connection between expectation and behavior that deserves our attention. Albert Einstein is quoted as saying:

"The most important decision you will make in your life is whether you live in a friendly or a hostile universe. If you believe you live in a hostile universe, you will find hostility everywhere, and your experience of this universe will be one of hostility. If you believe you live in a friendly universe, then you will act that way."

As with many conditions, the first step is recognizing that you have a problem - or in this case, that your organization's actions contribute to the situation. There are a surprising number of nonprofit practices that run counter to active engagement by people, sometimes instituted for administrative convenience or as an imitation of business methods of operation. For this reason, to better understand nonprofit approaches to individuals and society, it is useful to step back and contrast how business and government organize their interactions with individuals.

There is an important space between the individualism of the market place on one side, and the compulsory jurisdiction and collective power to regulate and tax of government on the other -creating a need for an in-between free space. This is the sphere for nonprofit activity-where individuals themselves select their voluntary relationships and undertake collective actions. A key logic of these collective actions is that they are smaller than the state, but larger than an individual's family and friends.

The placement of these actions is described as the subsidiarity principle in the European Union, in which a preference for local decisions places the various levels of government and community life into a reverse hierarchy:

[the following chart should be laid out as a graphic pyramid with heading "Subsidiarity Principle"]

7) *International entities (European Community)*

6) *National government*

5) *State or Regional governmental body*

4) *Municipal Government*

3) *Nongovernmental organization (NGO)*

2) *Family*

1) *Individual Citizen*

The subsidiarity principle is based on the belief that decisions should be made as close as possible to the citizen, and provides for constant checks as to whether the level of action is justified given the opportunities that exist at the national, regional or local level. In this hierarchy there is a natural expectation that citizens will form organizations to meet their needs. Individuals that join with their fellow citizens and form associations are no longer alone and weak—they can do things together that they cannot do apart. Aware of this essential role of NGO's in the organization of society, the European Community now requires each member country to establish formal lines of communication with representative bodies of NGO's.

Bearing out this expectation of nonprofit (or NGO) development, the movement is world wide. Every democracy with a market economy has a growing nonprofit sector. As opportunities in society become more equal, increasing numbers of organizations are being formed. Individuals have a natural affinity, ability and desire to join with one another for any number of purposes. The ability to make associations and nonprofits work is a learned skill, and the organizers and leaders of these groups are most successful when they build upon the aspects of human nature that caused their organizations to exist in the first place.

WHAT DO INDIVIDUALS NEED FROM NGO'S?

As a smaller section of the political and economic world, nonprofit organizations are in the middle stage of development, long after the classic conceptions were developed of business and government. Of

course we want NGO's to be open, honest, accountable and effective, and to be sustainable and rewarding for the people they involve. To do that we need to approach people in a way that matches their motivations, tapping their ideas and energy without driving those people nuts. Nonprofits need to have a coherent approach based on our understanding of what makes people tick - and we need to be able to describe and communicate that purpose.

Because the role of NGO's is distinct from business and government, different types of management and governance skills are required to help these organizations succeed. This is where having a University center, such as here at Canakkale University, is helpful to provide a place where the unique aspects of NGO's can be researched and taught.

This is not to say that one has to be a university graduate to participate meaningfully in NGO's. The NGO skills of public meetings, planning, communication and participation can be learned by anyone, and are useful in many situations beyond these organizations.

Even though at times it seems inefficient, having many NGO's offers many choices and opportunities for participation, and instead of thinking of these organizations as alone and separate, they can develop the ability to support one another and build a community network of support and exchange.

One of the exciting developments now occurring throughout the world is the development of NGO networks, in which NGO's form associations at the national or regional level to provide information exchange and mutual support. In March, at a global CIVICUS World Assembly in Botswana, NGO leaders from throughout the world met to exchange ideas on organizing national NGO federations.

The organization I work for, the Minnesota Council of Nonprofits, is an example of one of these associations - with 1400 charitable nonprofit organizations from a state within the United State with 5 million citizens. Minnesota is a very active location for NGO development, and may provide an interesting example of how NGO's can join forces to promote civil society.

Thank you for the invitation to participate in this conference, and I look forward to talking with you further.

BİLGİ TOPLUMUNA GEÇİŞ SÜRECİNDE STK'LARIN SOSYAL DENETİM FONKSİYONU

Zehra Gönül BALKIR*
Kerem ÇOLAK**

GİRİŞ

Bilgi toplumuna geçiş sürecinde yaşanan değişim ile birlikte küreselleşme sürecinin dinamikleriyle ilişkilendirilmek üzere toplumsal yapılar da kökten değişerek yeniden şekillenmektedir. Bilgi ekonomisinde ve entelektüel sermayenin yaratılmasında; bilgi yönetimiyle oluşturulan değer yaratma kapasitesinin kullanım alanlarının en kritik bileşenlerinden biri de, örgütsel sermayenin kullanımı ve denetimidir. Sosyal sermayenin yönlendirilmesi ve denetlenmesi sorunu belki de bilgi çağının en önemli açmazı haline gelecektir.

Sosyal sorumluluk açısından STK'ların toplumda yeni sorumluluklar yüklenmesi, STK'nın kurumsallaşmasıyla toplumsal bir beklenti yaratarak yeni bir sosyal performans ve denge ihtiyacını gündeme getirmiştir.

Haziran 1992'de Rio de Janeiro'da yapılan ve Yeryüzü Zirvesi olarak da adlandırılan Rio Konferansında sürdürülebilir gelişme için 21. yüzyıla açılan yolda en ünlü belgelerden biri durumuna gelen Gündem 21'de katılımcı demokrasinin geliştirilmesi ve yaşama geçirilmesi açısından STK'ların yaşamsal rolü vurgulanarak Gündem 21 uygulamasında STK'lar en önemli ortaklar olarak görüldüklerinden STK'lar Gündem 21'in gerçekleştirilmesinde hazırlanan eylem planları içerisinde aktif rol oynamaktadırlar etkin bir şekilde yaşama geçirilmesine yönelik bir eylem planı hazırlanmıştır.

Küresel ölçekte sosyal bütünleşmeyi sağlamak ve gerektiğinde özel ve kamu sektörü dengesinde yaratılan sosyolojik reaksiyonların çözümünde sosyal denetim aracı olarak STK'lar yükselen yeni toplumunun kültürel dönüşümünün sağlanmasında ve homojen ve standartlaşmaya dayanan mevcut yapının çözülmeye başladığı yeni süreç içinde yeni görevler üstlenmektedirler. Sosyal sorumluluk, toplumun STK'lardan beklentilerinin bir bütünü olarak tanımlandığına göre; STK'lardaki sosyal sorumluluk kavramına sosyal sermayenin sosyal denetim fonksiyonu gibi ilave bir görev daha yüklenemez mi ?

2. STK'larda Sosyal Sorumluluk

a) STK Kavramı

Sivil toplum kavramı örgütlü toplum devlet dışı örgütlenerek demokrasinin temel unsurları ya da toplumsal duyarlılığı olan kişilerin bir araya gelmiş halleri şeklinde ifade edilebilir. Sivil toplum kavramı gerçekte, bireyin devletle olan mesafesi üzerinden tanımlanmaktadır (Tabakoğlu, 2002). İşte bu noktada sivil toplumu tanımlayan sivil aktörler olarak STK' yapılanması devreye girmektedir. Böylece devletten sivil topluma doğrudan bir güç kayması yaşanarak sosyal dönüşüm sürecinde yer alan STK'lar yeni açılımlar yaratacaklardır (Aktan, 2003). STK'lar belirli mekan ve zamanda bilgiye dayanarak teşhis edilen bir amacı ya da ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaç edinen kar amacı gütmeyen hizmet veren böylece de kamunun yönetimine katılan kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. (Kuçuradi,1998)

Yine STK'lar; topluma hizmet götürmek amacıyla ortak hedefe yönelmiş insanlar tarafından kurulan örgütlerdir. STK'lar esnek yapıları ve isteklere anında cevap verebilen işleyişleriyle gönüllülük esasına dayalı olarak kamu sisteminin bir parçası olmaksızın ve kar gayesi gütmeyen belli bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş öz yönetime sahip olan kuruluşlar(Öner,2003) olarak da ifade edilebilirler. STK'lar faaliyetin niteliğine göre *devlet dışı kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, kar-amaçsız örgütler, üçüncü sektör veya gönüllü kuruluşları* olarak da isimlendirilmektedirler (David, 1998).

STK'larda bireysel katkıların birlikteliği ve birbirini tamamlaması gerçekte bireysel sorumluluğu sosyal sorumluluğa dönüştürmektedir. Bilgi toplumunda teknolojik gelişmelerin bağımsızlaştırdığı bireyler ortak değerlere, ortak tatmin ve ortak geleceklere sahip olanların katılımıyla oluşan gönüllü kuruluşlar olarak STK'ları çok daha yoğun bir biçimde ön plana çıkaracaktır (Erkan, 1998).

* Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi - Kandıra Meslek Yüksek Okulu Müdürü

** Öğr. Gör., Kocaeli Üniversitesi Kandıra Meslek Yüksek Okulu

STK'larda yaşanacak bu gelişim süreci bağımsızlaşan birimlerin bütünleşmesi ve katılımı şeklinde ortaya çıkmakta özde yaşanan toplumsal dönüşüm farklılıkların daha eşit ve üst düzeydeki bir ortamda birbiriyle bütünleşmesi ve tamamlanması süreçleri olarak tanımlanmaktadır (Erkan, 1998).

Farklılıklar dünyası olarak da adlandırılabilen günümüz çağdaş demokrasi dünyasına kendi öznel farklılıklarıyla STK'lar çok büyük bir zenginlik katarken; bu çerçeveye bütünleşik olarak STK'ların yeni aktörler olarak toplumsal yaşam ve kamusal yönetimin ortakları olarak görülmeye başlamasının ötesinde; sağlıklı demokratik pratiklerin ancak etkin birey ve örgütler tarafından gerçekleştirilebileceği düşüncesi açıklık kazanmıştır (Tekeli, 2002).

1996'da İstanbul'da yapılan II.Habitat konferansında yayınlanan İstanbul Deklarasyonunda, Habitat Gündeminde ve Ulusal Eylem Planında Türkiye'de de hükümet, diğer ülke hükümetleri gibi, sivil toplum kuruluşlarının meşruiyet alanını genişleteceğine ve kamu hizmetlerinin görülmesinde STK'larla ortaklıklar yapacağına ilişkin sözler vermiştir. Nitekim İstanbul'daki II.Habitat toplantısından sonra Türkiye'de STK'larda ciddi bir canlanma yaşanmıştır (Tekeli, 2002).

STK'lar deyince belki de artık çoktan varlık nedeni sosyal yaşam ilişkilerini ve bu ilişkilerden doğan fonksiyonel ilişkiler ağından oluşan(Kuçuradi,2003) sosyal sermayeyi ve sosyal sermayenin bileşeni olan bir sosyal yapıyı anlamamızın zamanı gelmiştir. Bu bağlamda kendi bireysel özel alanlarından bilinç ve farkındalıklarıyla kamusal alana çıkıp toplumsal refah ve yaşam kalitesini ve demokrasiyi geliştirmeye çalışan STK'lar bir yandan ekonomiden gelen baskıya ve öte yandan devletten gelen yapılanma baskılarına karşı birbirini tanıyan ama birbirine de indirgenemeyecek olan toplumsal öznelerin ta kendisidirler(Akşit,2002).

b) Sosyal Sermaye Zemininde STK'lar

Sosyal sermaye, insanlar arasındaki aktif bağlantılar stokundan insanlar arası iletişim olanaklarıyla insan topluluklarını birbirine bağlayan ve işbirliğini mümkün kılan, güven karşılıklı anlayış ve ortak değerlerle davranışlar olarak da kabul edilebilir(Cohen-Prusak,2001).

Sosyal sermaye gerçekte sosyal örgütlenmenin eşgüdüm sağlayan eylemleriyle kolaylaştırarak toplumun verimliliğini geliştirebilecek güven norm iletişim ağları gibi özelliklerin toplamıdır(Friedman,2002). Sosyal sermaye kendi yasalarıyla arz ve talep kavramlarıyla oluşan kendi hiyerarşik yapısıyla varlık bulan devlet ve bunların karşısında toplumu meydana getiren bireyler olmak üzere (Akşit,2002) bu üçlü sac ayağının yarattığı karşılıklı iletişim ve etkileşimin ta kendisidir. Sosyal sermaye modernite ötesinde ekonomik kalkınma sorunlarına önemli katkılar yapılmasını sağlayacak olan çok verimli kavramsal ve politik bir araç olarak kabul edilebilir(Cohen:2001).

STK'lar toplumsal yapının hukuksal olarak düzenlenmemiş ve spontane fonksiyonel ilişkiler ağının bütünü demek olarak yani rol ilişkileri ve kurumlar arası ilişkiler (Kuçuradi,2003) adaletli olması amaçlanan kendiliğinden oluşan değerlerin tümü olarak sosyal sermaye ve bunların zemininde yer almaktadırlar.

Bilgi toplumunun sosyal yapısının özünü insanların kendi istekleriyle oluşturmuş oldukları gönüllü kuruluşlar olarak üçüncü sektörü bir diğer deyişle sosyal sermaye oluşturacaktır. Tüm dünyada büyük ekonomik ortaklıklar daha derin ve toplu hareketlerle sıkıştırılmış değerlere izin veren yeni kurumlar olarak STK'alar olarak (Şenkal,2003) ABD gibi *bilgi toplumu* sürecinde olan ülkelerde kar amaçsız gönüllü kuruluşların üye sayılarında; olağanüstü bir artış gözlenmekte, 80 milyondan fazla insan yani her iki yetişkinden biri haftada beş saatini bir veya birden fazla kuruluş için çalışarak geçirmekte ve böylece toplumsal yapıda oldukça önemli değişim ve dönüşümler yaratmaktadır(Bozkurt,2000). Küresel dünyanın lideri ABD'yi ABD yapan en önemli sırlardan biri, bu ülkedeki kar amaçsız sektörün en çok insan istihdam eden sektör olmasıdır. (Drucker,1996)

STK'lar eliyle yaratılacak olan yerel dünyanın küçük farklılıkları evrensel ulusaldan bağımsız olarak eklenilebilir ve görece önemini ona bağlı kalmadan değiştirme olanağına sahip olabilirler. Yerel içinde sosyal kapitalin oluşmasıyla yeni dışsallıkların yaratılması konusunda çok önemli ve kritik bir değer taşıyan (Tekeli,2002) STK'lar öğrenen yerel değerler yoluyla sosyal sermayeyi arttırabilirler.

c) STK'larda Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumluluk gerçekte birey yada örgütle toplum arasındaki karşılıklı sosyal hareket ve karşılıklı etkileşim olarak tanımlanırken bir başka deyişle bir sosyal anlaşma yada uzlaşma olarak kabul edilebilir(Eren,1997).

STK'lar bireyleri bir araya getirerek onları harekete geçirerek kamusal alanın gelişmesine önemli bir katkı yaparken kamusal alanla birey arasında bir köprü işlevi görebilirler(Akyol,2003). Sosyal duyarlılık bu anlamda STK'ların sosyal çevresindeki sorunlara ve toplumsal baskılara tepki gösterme veya cevap verme kapasitesi olarak da tanımlanabilir(Bartol-Martin,1994).

Sosyal sorumluluk, örgütün genel ve çalışma ahlakını, çevresindeki kişi ve kurumların beklentilerini ve yasaları dikkate alarak faaliyetlerinin toplumdaki etkisini ciddi bir şekilde değerlendirmesi sonucunda, sağlıklı bir toplumu oluşturmadaki toplumsal sorunların çözümünde katkı ve yardımları da içermektedir(Daft,1992).

STK'nın sosyal çevreyle olan bağlantıları olarak kültürel gelişme, medya ve üretim biçimleri açısından değerlendirmeler de, STK'ların amaçsal çıkarları ile "toplumsal çıkarları" arasında meydana çıkabilecek çatışmaları uzlaştırmaya yönelik görevleri, sosyal sermayeyi geliştirerek bir sosyal sorumluluk kavramı içine yerleştirecektir.

Sosyal sorumluluk, STK'a pek çok konuda etkileşim içerisinde bulunduğu toplum arasında sosyal bir uzlaşma ile karşılıklı etkileşimden dolayı ortaya çıkan beklentilerin dengelenmesine yöneliktir(Glueck,1980).

3. STK'LARDA SOSYAL DENETİM DÖNGÜSÜ

Genel olarak işlerin kabul edilen plân ve belirlenen ilkelere uygun olarak yürütülüp, yürütülmediğini belirtmeye yarayan, bir yönetim fonksiyonu olan denetim; sosyal yararın ölçülmesi ve sosyal performans değerlendirme sürecinde sosyal denetim olarak karşımıza çıkar.

Sosyal denetim döngüsü, sosyal sorumluluk süreç ve politikalarından oluşur. Sosyal sorumluluk alanlarıyla sınırlandırabileceğimiz sosyal denetim döngüsünde, gerçekte tarihsel süreç içinde sosyal sorumluluğun kapsamı ve zamanla ortaya çıkan değişme ve gelişmeler evrensel sınırlar dahilinde denetlenmeye çalışılır. Bu çerçevede her STK sosyal gücüyle orantılı olarak sosyal sorumluluğa sahiptir ki bu ilişki sosyal sorumluluğun demir kanunu olarak tanımlanır(Bayrak,2001).

Sosyal sermaye ve sosyal yaşamın tamamını kapsayan sosyal denetim ve sosyal performansın değerlendirilmesinde öz olarak yapılmak istenen sosyal yaşam standartlarının belirlenmesi ve belirlenen bu standart ve kurallara uymanın sağlanmasıdır. STK'larda kurumsallaşan sosyal sorumluluk bilinci örgütlerinin sosyal sorumluluk alanındaki performanslarını, sistematik olarak değerlendirilmek gereğini yaratmıştır. Gerçekten STK'ların, yerel, ulusal ve küresel boyutta yer alan ve giderek karmaşık hale gelen etkileşimleri çerçevesinde, sosyal anlaşma ve sosyal uzlaşmayı sağlayacak şekilde toplumsal bir bakış açısıyla sosyal politikanın kurumsallaştırması gereği yeni bir bilinç düzeyi olarak ortaya çıkınca sosyal performansın değerlendirilmesiyle sosyal denetim ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

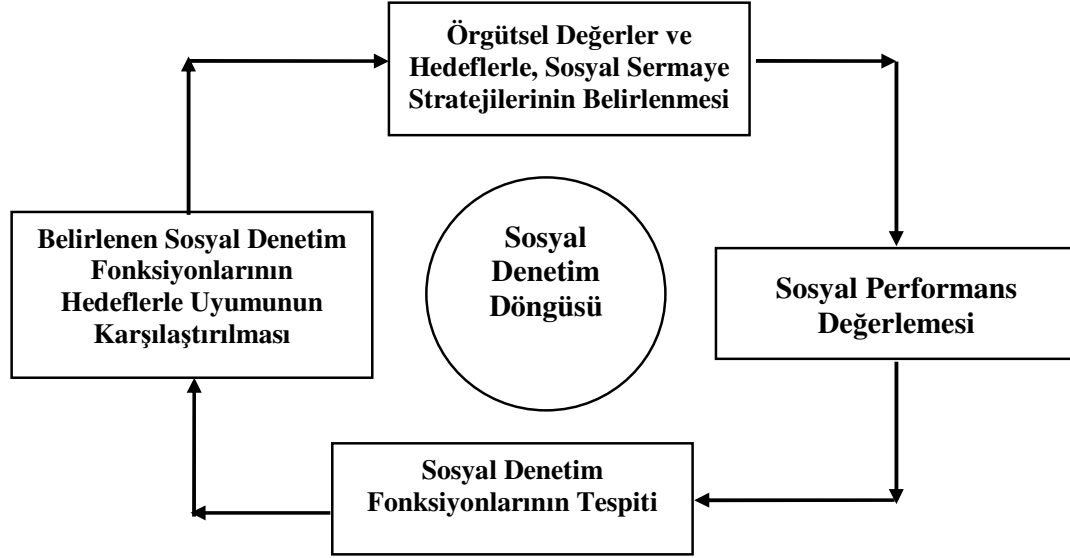
STK'ların çok sesli yapılarıyla farklı görüşleri barındırmalarıyla uzmanlık alanlarıyla birlikte sosyal denetim mekanizmalarını çalıştırarak toplumsal dönüşüm konusunda yaratacakları projelerle denetim fonksiyonlarını sağlıklı bir şekilde yerine getirirler.

Sosyal denetimin standart bir formatı olmadığı için kurumların sosyal sorumluluk alanlarındaki hedef strateji ve performanslarının değerlendirmek için çeşitli klasik denetim yöntemlerinden yararlanmaya çalıştıkları görülmektedir.

Sosyal denetimde kurumsal bir etkinlik sağlanabilmesi için, sosyal denetimi bir yaşam döngüsü içinde şemalaştırılmalıdır. Sosyal denetim bir yaşam döngüsü içinde, öncelikle, örgütsel değer ve hedeflerin tanımlandığı birinci aşamasında sosyal sorumluluk stratejileri belirlenirken, ikinci aşamasında belirlenen bu değerlerle ilgili sosyal performans değerlemelerinin yapılması yer almalıdır. Sosyal denetim döngüsünde üçüncü aşamada sosyal denetim fonksiyonunun tespitine yer verilerek, STK'ların kurumsal sosyal sorumluluk açısından sosyal performansında yapılan sosyal denetim fonksiyonunun başlangıçta belirlenen örgütsel değer ve hedeflerle sosyal sorumluluk stratejilerine göre değerlendirilmesi ve uyumunun araştırılmasından sonra yeni örgütsel değer hedef ve stratejilerin tespitiyle sosyal denetim döngüsü tamamlanmış olur ve yaşam döngüsü yeni strateji ve değerlerle tekrar çevrime başlatılabilir(Bayrak: 2001).

Örgütün sosyal sorumluluk stratejilerinin belirlenmesi örgütsel yükümlülük aşamasına geçişi sağlarken, aynı zamanda sosyal duyarlılık gerektiren bu eylem aşamasının zamanla yaşanacak bir süreç aşaması olduğu konusundaki bilinçlenme bizlere sosyal sorumlulukla yüklenen sosyal sorunların sosyal

duyarlılıkla çözülebilmesi için örgütsel sosyal politikaların örgütün her kademesinde kurumsallaşması gerekmektedir(Akgemci ve bşk.,2001).

Şekil: Sosyal Denetim Döngüsü (Akgemci ve bşk.,2001)

Örgütsel sosyal sorumluluğun arttırılabilmesi ve sosyal denetimin yapılabilmesi için bu kurumsallaşmanın bir yaşam döngüsü içinde ele alınarak yüksek düzeyde etkin sağlanabilmesi ve böylece örgütsel yükümlülük aşamasında sosyal sorumluluğun artışına örgütsel bağlılık ve performans beklentilerinin değiştirilmesi bağlamında sosyal denetim döngüsü çerçevesinde yeni çözümler yaratmak mümkün olabilir.

a) STK'larda Sosyal Sorumluluk Stratejileri

STK'lar örgütlerin vizyonuna bağlı olarak misyon ve hedeflerini gerçekleştirmek üzere kurdukları stratejiler aracılığıyla yeni tutum geliştirmelerinin ötesinde yeni yaklaşımları öğrenerek yeni politika ve eylem programlarını tasarlarlar. Bu bağlamda bir yandan sosyal sorumluluk stratejilerini belirlerken aynı zamanda karşılaştıkları sorunların çözümü için yapacakları davranışları da belirlemiş olurlar.

Örgütsel yükümlülük aşamasında sosyal sorumluluğun artışında; örgütsel bağlılık ve performans beklentilerinin değiştirilmesi bağlamında sosyal denetim döngüsü çerçevesinde yeni çözümler yaratmak mümkün olabilir. Yeni teknoloji ve yeni sosyal olgular yeni kişilikler ve kültürler yaratır ki bu değişim ve dönüşüm STK'lar aracılığıyla sosyal güçlerin ortaya çıktığı her yere yayılırken; çağdaş yaşam ve uygarlık çağdaş yaşam ve modern teknolojilerin ürettiği ve üretmeye devam ettiği bir hareket ve değerlerle koşullar kümesi haline getirir(Friedman,2002). Farklılık üreten küçük kamusal alanları oluşturan STK'lar toplumu çok aktörlü hale getirirken(Tekeli,2002); yaşadıkları bu değişim sürecinde kendilerini de araçsal rasyonellikten iletişimsel rasyonelliğe geçiş merkezine dönüştürürler. Toplum amaçlarının sürekli değişme halinde olması çoklu aktörlerle çoklu kamusal alan ve çoklu kimliklerin bulunması sosyal yaşam içinde araçsal rasyonelliği olanaksızlaştırırken, araçsal rasyonelliğin yerini STK'lar ve onların bilgiye bakış açısındaki değişmelerle birlikte, bilgi toplumuna geçişe katkı yapan iletişimsel rasyonellik almaktadır(Tekeli,2002).

STK'ların iletişimsel rasyonellik aracılığı özellikle Gündem 21 çerçevesinde Gündem 21'in STK'ları sürdürülebilir gelişme için ortak seçmesi ile artmıştır. Gerçekten Gündem 21 STK'ları; çevreye duyarlı ve sürdürülebilir gelişme içinde oynayacakları ortaklık rollerini sorumluluk duygusuyla etkin bir şekilde yerine getirmelerini sağlayacak mekanizmalar geliştirmeleri kurumsal işlemlerin ve mekanizmaların gözden geçirilmesiyle hükümetle üretken bir diyalog geliştirilmesi için yükümlendirmiştir.

b) STK'larda Sosyal Performans Değerleme

Sosyal performans kavramı, toplumun değişen beklentilerinin analiz edilerek sosyal taleplerine cevap verebilmek için sistematik bir yaklaşım belirlemeyi ve sosyal sorunlara uygun çözümler geliştirmeyi ifade etmektedir(Stoner ve Freeman 1989). Bu bağlamda STK'lar kendi çalışmalarlarıyla birlikte, etkileşim içinde buldukları tüm aktörleri ve ilişkileri de içine alacak şekilde kendi güçleri oranında sağlayabilecekleri ve her üyenin kendisini ilgilendiren ve etkileyen konu ve kriterleri; değer yaratma

kapasitelerini de dikkate alarak; sosyal performans değerlendirmesi yapmak suretiyle sosyal performansa katkı sağlamaları mümkün olabilir. STK'lar ilgi ve uzmanlık alanlarında topluma önderlik etmek yanında, sosyal sermayenin ve sosyal yaşam kültürünün yayılmasına katkıda bulunmaktadır. STK'lar bu nedenle, geçici ve sürekli çalışan denetim sistemleri oluşturarak sosyal yaşamın ve demokrasi bilincinin geliştirilmesinde aktif rol oynamakla yükümlüdürler. Bu anlamda denetim noktalarını oluşturmak ve kamuoyu görüşlerini aktaracak mekanizmaları kurarak düzgün çalışmalarını sağlamak, STK'ların üstlenmeleri gereken en önemli sosyal sorumluluk alanlarından olup, taşıdıkları bu sosyal sorumluluk gerçekte STK'lara bir katalizör görevi yüklemektedir. STK'lar üstlenecekleri katalizör görevi ile özel sektörle kamu arasında bir denge ve hakem görevi üstlenebilecekleri anlamına gelmektedir(Akgül,2003). STK'ların en önemli niteliklerinden biri nihai amaçlarının topluma bir şey sunmak, toplumsal faydaya katkıda bulunmak olmasıdır. STK'lar gönüllülükten meydana gelen yapıları itibarıyla hiç bir dayatma da bulunmadan faaliyet gösterme olanağına sahiptirler ve sosyal yaşam içinde bu nitelikleri nedeniyle hiçbir çatışmaya neden olmaksızın serbestçe amaçlarına ulaşabilirler (Tekeli,2002).

STK'ların kamusal alanlardaki temel performanslarının sonuçları hizmet ve bilgi üretme bilincine bağlı olarak buldukları farklı yerlerde ve özellikleri açısından sosyal sermayenin denetimi için yaratacakları proje geliştirme süreçlerine bağlıdır. Denetimi sağlayacak projeler planlanmalı uygulama ve değerlendirme aktörleri yaratılmalı proje hedefleri ve bu hedeflere ulaşacak stratejilerin tespiti ile zaman ve maliyet analizleri yapılmalıdır. STK'ların sosyal sermaye içindeki değerleri bir bütün olarak sistematik bir biçimde değerlendirilerek yenilikçi ve öğrenen organizasyon yapıları ile kendilerini sosyal denetim mekanizması sorumluluğunu üstlenecek şekilde biçimlendirmek zorundadır.

aa. Sosyal Refah Seviyesini Arttırmak

STK'ların içinde faaliyette bulunduğu toplumun bütün bireylerine en iyi şekilde yaşama ve çalışma imkanı sağlayacak şekilde bazı faaliyetlere de katkı vermeleri ve topluma yarar sağlayarak, toplumsal katma değeri yükseltmeleri, varlık nedenlerinin bir gereğidir. "İnsanlık tarihsel bir dönüm noktasındadır" cümlesiyle açılan Gündem 21 sosyal refah seviyesini arttırmak için çıkış yolu olarak temel gereksinimlerin karşılanmasını yaşam standartlarının iyileştirilmesini eko-sistemlerin korunmasını ve daha iyi yönetilmesini ve daha güvenli bir geleceğe giden yolun yapı taşlarının döşenmesini sağlayacak küresel bir ortaklık kavramını gündeme getirmiştir. Gündem 21'in bu zorlu hedefine ulaşması küresel ölçekte bütünleşik bir küresel ortaklık kavramının kabulüne dayanmaktadır ki bu hedefi sağlayacak en önemli aktörlerden biri de STK'lardır. Gerçekten STK'lar sosyal yaşam kalitesini arttırmak bağlamında Gündem 21 içinde oluşturulmuş olan ortaklık kavramının en aktif ögesidirler.

STK'ların bu fonksiyonel çabalar için eleştirel aklın eşliğinde oluşturulmuş bilgi tutamaklarına ve bilgi tutamaklarının yol göstericisi olarak açıklığı ve saydamlığa ihtiyacı bulunmaktadır(Çotuksöken,2003). Gerçekten STK'lar açıklık ve saydamlık ilkesiyle bilişim güçlerini kullanarak sosyal yaşamda bir yanda iyi yönetim ilke ve yöntemleri eliyle bireysel ve örgütsel şeffaflığı, katılımcılığı, etkinlik ve verimliliği yaşama geçirirken, öte yandan da bireysel ve toplumsal yaşam kalitesini yükseltirler.

bb. Demokrasi Bilincini Geliştirmek

Demokratik yaşam; artık kolayca çoğunluk diktası haline gelebilecek yorumsal meşruiyetini tamamen kaybederek, farklılıklara olanak veren katılımcı ve çoğulcu yapısıyla, farklılıkların yaşamda gerçekleştirilmesini olanaklı kılarak (Tekeli,2002) özellikle de küresel dünyada daha adil ve uzlaşmacı bir davranış biçimi yaratır ki bu noktada, sivil toplum ve STK'lar devlet dışında bir özgürlük alanında özgürce faaliyet gösterebilirler(Keane,1993).

Bu noktada STK'ların başarısı ulusal- uluslararası bazda insan hakları ve özgürlükler temelinde siyasal gücü elinde bulunduran otoritelerle bireyler ve diğer STK'lar arasında kamusal müzakere ve tartışma ortamına yarattıkları ölçüde artacaktır (Erdoğan Tosun,2003).

Sosyal sorumlulukla yükümlenmiş kurumsal yapıda sağlanacak her olumlu iyileşme iletişim ve katkı, doğrudan sosyal sermayeye ve toplumsal olarak da demokrasi bilincinin yerleşmesine ve gelişmesine katkı yapacaktır. Çoğulculuk, çeşitlilik bir toplum zenginliği olup, bu zenginliği yitirmemek üzere farklı kurumların, farklı düşüncelerin, farklı taleplerin, kamusal alanda söz alması, örgütlenip taleplerini duyurması, demokratik bir toplumun belli bir olgunluğa vardığına ve sosyal sermayenin genişlemek üzere belli fırsatlar yaratabildiğine işaret eder. Sivil toplumun olgunlaştığı bu noktada; tepe yerine tabandan gelen oydaşma (konsensüs) boyutu yüksek bir reform dönüşümü olarak STK'lar ve onların yeşerttiği sosyal sermaye yer almaktadır.(Uğur,1998)

Küreselleşme sürecinde STK'ların sivil toplum üzerindeki dönüştürücü etkisi ve demokrasi üzerindeki yansımaları mutlaklıdır. STK'ların yeni aktörler olarak demokratik sürece girmesi halinde eski siyasal yapıların aşınmasıyla uluslar arası insan hakları normlarının ortaya çıkışı ve bu normlarla ulusal egemenlik iddiaları arasında sıklıkla yaşanan çatışmalar küreselleşmiş bilgi toplumunda yaratılacak yeni biçimlerin açık habercisidirler. Gerçekten gerek ulusal gerek uluslararası STK'ların bir bütün halinde küresel ve yerel sorunların planlama, karar alma ve uygulama süreçlerinde birer toplumsal siyasal aktör olarak çöktan yer almaya başladıkları görülmektedir(Erdoğan Tosun,2003).

Demokratikleşmeyle siyasal yaşamın doğallaşması STK'ların özgürce kurulup çalışmaları ve siyasal alanda etkili olmalarıyla işlerlik kazanır. Daha demokratik bir toplum da yaşanan demokratikleşme sürecinde mevcut olan tıkanıklığın giderilmesi için bireylerin STK'lar eliyle bilinçli ve demokrasi mücadelesinden başka bir çareleri yoktur (Turgan,2000).

STK alanlarında; yatay ilişkilerin ön plana çıkması ve hiyerarşik ilişkilerin yadsınması özelliği STK'larda demokrasinin güçlendirilmesi işleviyle ilgili beklentileri arttırmaktadır. Gerçekten STK'lardan beklenen toplumdaki diğer gruplarla eşit olarak ilişki kurmak ve ortaklıklar oluşturmaktır (Tekeli,2002). Bu beklenti ve iletişim ise doğrudan demokrasi bilincinin gelişimine katkı yaratır.

Sivil toplum içersinde önemli bir gücü yani egemenliği paylaşma ve egemenliğin kullanımına katılmak, egemenlik merkezinin, merkez noktasının, ağırlık merkezinin değiştirilmesinde etkili olmak isteyen STK'lar, artık devlet egemenliğinin ortağı durumundadırlar ve bu biçimleriyle egemenliğin uygulanmasında önemli bir ağırlık taşımaya başladılar(Ökçesiz,20034). Birey, sivil toplum ve onun örgütlenmiş bir biçimi olarak STK denildiğinde, artık belli bir varlıksal alana yönelik bilgisel faaliyetler ve bilgilenme ve bu bilgilenmenin içinde yaşadığı kamusal alanda STK'lar aktif rol oynayabilirler(Çotuksöken,2003).

STK'larda katımlı yönetim sistemlerinin kıyas yoluyla kullanılmasıyla, örgütsel kurumlaşmanın doğal bir sonucu olarak kurumsal yönetimin özünde bireylerin sonuçlardan doğrudan etkilenecekleri her türlü karara aktif olarak katılımlarını sağlamak amaçlanmaktadır(Dicle,1980). STK'ların tüm faaliyetleri gönüllülük esasına dayanırken, bu çerçevede birey, gönüllülük sıfatıyla etkin vatandaş kimliğini yeniden keşfedebilir(Drucker,1995).

Demokratik süreçlerle insan haklarını, bu bağlamda temel hak ve özgürlüklerin güvenceye alınması için kararlaştırılmış olan Kopenhag kriterlerinde de STK'ların bu konuda yapılan çalışmalardan, bireysel ve yasal girişimlerle süreç içinde bilgi paylaşarak ve bu bilgiyi yaygınlaştırarak ve iletişimi geliştirerek konuyla ilgili kapasitelerinin arttırmalarına karar verilmiş ve bu çerçevede STK'ların AB ile ilgili her türlü bilgiye; özellikle de standartlara, merkezi ve yerel yönetimlere ve AB genel sekreterliğine ulaşabilmesinin kolaylaştırılmasını ve saydamlaştırılmasını ve bunun somut güvencelere kavuşturulmasına karar verilerek, bu çerçevede ulusal programlarda STK'ların katkılarının mutlaka göz önüne alınmasını şart koşmuştur. (TESEV,2001)

4. STK SOSYAL SORUMLULUĞUNDA SOSYAL DENETİM FONKSİYONU

Sosyal denetim, toplumun refahı üzerinde organizasyonun faaliyetlerinin etkisini analiz etme, değerlendirme ve ölçmeye yönelik sistematik bir girişim olarak kabul edilirken, sosyal denetim aynı zamanda organizasyonun sosyal sorumluluk anlamındaki performansını sistematik olarak değerlendirme ve raporlama faaliyeti olarak da kabul edilmektedir(Bayrak,2001). Özetle, sosyal denetim, sosyal sorumluluğa önem veren örgütler ve STK'lar için sosyal performanslarının kalitesini değerlemede, her geçen gün dikkat çekici bir biçimde uygulama alanı bularak, sosyal duyarlılıklarıyla sosyal sorumluluklarının ve sosyal yaşama katılım performanslarının değerlendirilmesidir.

Sosyal denetim; sosyal sorumluluğun kurumsallaşmasında en etkin yöntemlerden biridir. İlk olarak 1950'li yıllarda Howard R. Bowen tarafından ortaya atılan sosyal denetim kavramı, 1970'li yıllarda sosyal denetimler, işletmelerin katılım ve işbirliği olmadan dernekler, sosyal denetim şirketleri ve kamu çıkarları için hareket eden kuruluşlar tarafından yapılmaya başlarken (Bayrak,2001); 1980'li yıllardan itibaren işletmelerin de hem içsel hem de sosyal bir yönetim olarak kendilerini motive edecek bir yöntem olarak tercih ettikleri ve kendilerini sosyal açıdan sorgulamada kullandıkları bir araç olmuştur (Koontz-Weihrich,1988). Gündem 21'in '27. bölümünde sürdürülebilir bir gelişme için ortaklık içinde yer alan "STK'ların Rolünün Güçlendirilmesi" konu başlığıyla sosyal sermayenin karar oluşturma ve uygulama süreçlerine etkin

katılımlarının sağlanarak kurumsallaşmış işlemlerin ve mekanizmaların gözden geçirilmesiyle karşılıklı rollerin tanınması ve güçlendirilmesi konusunda sosyal denetim sorumluluğu yüklediği görülmektedir.

Sosyal denetim faaliyet alanlarının örgütsel stratejilere bağlı olarak neleri içereceği konusu, hedef ve amaçlar ile ölçülecek performansa bağlı olarak değişmektedir. Sosyal denetim ve değerlendirmeler, ölçülmesi planlanan sosyal performans ve bu performansın ölçme kriterleri dikkate alınarak yapılacaktır.

STK'ların; kültürü yayma etkinliklerinden entelektüel liderliğe kadar ve sürekli komite üyeliğinden sosyal denetime kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan değişik boyutlarda görev ve fonksiyonları olduğundan, yapılacak sosyal performans değerlendirme ve sosyal denetim sonuçlarının soyut olması ve finansal denetimde olduğu gibi kesinlikten yoksun olması, önemli ölçüde eleştirilere neden olsa da, günümüzde STK'ların sosyal denetimler yoluyla, sosyal performanslarını değerlendirdikleri, sosyal performanslarını sürekli inceleyip rapor edebildikleri görülmektedir (Bayrak, 2001).

a. Sosyal Denge Bilançosu

Geleneksel muhasebe ve gelir yöntemlerinden yararlanılarak sosyal performansın parasal olarak ifade edilmesi söz konusudur. Bu denetim türünde raporlar uzman personel ya da mali müşavirlik firmaları tarafından hazırlanmaktadır. Denetimin sağladığı fayda, sosyal performansın faaliyet-karlılık rasyolarının yeniden gözden geçirilmesi ve STK'ların ve sosyal sorunların çözümü için yeni strateji ve politikaların belirlenmesinde kolaylık sağlanmasıdır. (Akgemci ve bşk.,2001)

b. Sosyal Göstergeler Denetimi

Bu tür denetim, STK performansının ülke veya bölge düzeyinde ortaya konan birtakım göstergeler seti yardımıyla niceliksel olarak belirlenmesini içermektedir. Göstergeler; sağlık ve sosyal güvenlik, eğitim, konut, ulaşım, gelir düzeyi ve kültürel faaliyetlerle ilgili olmaktadır. Bu denetimde, makro göstergelerle ilgili raporlar, kamu ve özel kuruluşlar tarafından hazırlanırken, mikro düzeydeki göstergelerle ilgili raporlar ise STK'nın kendi personeli tarafından hazırlanmaktadır. (Akgemci ve bşk.,2001)

Bu denetim türünün faydası, STK'nın sosyal performansının yeniden gözden geçirilmesine dönük bir yönetim tarzının benimsenmesi ve sosyal denetim sonuçlarının sorumlulara iletilmesiyle saydamlık ve bilgi verme sorumluluğunun yerine getirilmesidir.

c. Sosyal Performans Denetimi

Sosyal denetim ve sosyal performansının değerlendirilmesi; STK'ların hukuka uygunluk bağlamında gerek kendilerinin gerekse sosyal çevrenin denetiminde doğrudan ve dolaylı yoldan analitik ve niceliksel ölçümlerinin yapılmasıyla yasal gereklerin yerine getirilip getirilmediğinin gerek kendi üyeleri ve gerekse diğer STK'lar ve devlet kurumları tarafından denetlenmesidir.

Sosyal performans denetimi ayrıca öz denetim ve kamuoyu denetimi de kapsamaktadır. Öz denetim gerçekte, bağımsız malî denetimin temel kaygısıyla STK'ların yasallığını, dürüstlüğünü ve şeffaflığını sağlamaktadır. Malî denetim de ise harcamaların etkinliğini ve verimliliğini artırma konusunda çok yararlı sonuçlar ortaya çıkarken bir anlamda malî ve idari faaliyetlerin gözden geçirilerek değerlendirilmesinin yapıldığı iç denetime de olanak yaratılmış olur.

Demokratik denetim mekanizmalarının geliştirilmesi, kamuoyu bilinci oluşturmak anlamında STK'ların da denetim fonksiyonunda rol oynamasını gerektirir. Ayrıca, yönetimin kamuoyu tarafından denetlenmesi de, aslında diğer denetleme unsurları kadar etkili bir denetleme yoludur.

STK'larda sosyal denetim açısından önemli bir ağırlığı olan sosyal süreçlerin ve programların denetiminde; sosyal açıdan önem taşıyan belirli programların örgütsel performansı açısından niceliksel, tanımlayıcı ve analitik olarak değerlendirilmesi yapılmaktadır. Süreç denetiminin faydası ise, program etkinliğinin süreç içinde hızlıca yeniden gözden geçirilmesinin sağlanmasıyla sosyal denetim döngüsüne olanak yaratmasıdır.

Demokratik gelişimin son zamanlarda yaşanan yönetim sürecinde devletin rolü artık engellemek değil yapabilir kılmak, olanak sağlamak, destek vermek, birlikte çalışmaya hazır olmaktır. Bu noktada, devlet açısından saydamlık ve hesap sorulabilirlik bir ön koşul haline geldiğinden sosyal süreçte STK'lar devlet tarafından sosyal refah adına hesap sorabilecek, proje getirebilecek, dışlanmayacak, muhatap kabul edilecek yeni aktörler olarak yer almaktadırlar.(Şenatar,2000).

Toplumun stratejik planlama ve eşgüdüm sürecinde, bu sürece AB uyum sürecini de kattığımız zaman STK'ların AB bütünleşmesinde fevkalade önemli bir rol oynayacakları kesin görünmektedir. Bu bağlamda STK'ların çalışmalarında etkin olabilmeleri, doğrudan doğruya demokrasinin bir işleyiş göstergesi olarak değerlendirilecektir.(Gönen,2001).

5. SONUÇ

STK'lar sosyal sorunları tespit etmek ve bunlara doğrudan/dolaylı destek görevleri yanında kuruluş ve işleyiş yapılarıyla aynı zamanda sosyal denetimi sağlama sorumluluğu taşımaktadırlar. Sosyal denetim kavramının kurumsal faaliyetlerinin etkilerini analiz etme, değerlendirme ve ölçmeye yönelik bir sosyal performans değerlendirme faaliyeti olarak tanımlanması halinde bu sosyal süreç içinde yer alan en önemli aktörlerden biri de STK'lardır.

Özellikle toplumsal refahın sağlanmasında, kamu yararının gözetilmesinde, toplumsal bilincin oluşturulmasında, sosyal sorumluluğun kurumsallaşmasında ve sosyal sermayenin denetiminde, STK'lara, aracı bir kurum ve gerektiğinde bir köprü olmak üzere, ama kesinlikle ve mutlaka yapması öneme sahip bir katalizörlük ödevi yüklenmektedir. STK'lar toplum refah adına örgütlenme ve bu örgütlenmeler vasıtasıyla sosyal sürecin analiz değerlendirme ve raporlama faaliyetleri yoluyla doğrudan veya dolaylı olarak sosyal denetimi üstlenebilirler. Bu anlamda Gündem 21'in katılımcı demokrasinin geliştirilmesi ve sosyal refahın artırılması amacıyla oluşturduğu sistem ve eylem planı içinde yer alan STK'lara yükümlenen en önemli görevin sosyal denetim işlem ve mekanizmalarının gözden geçirilerek geliştirilmesi olduğu görülmektedir.

STK'ların sosyal denetim aracı olarak bu etkin fonksiyonel işlevlerini yerine getirebilmeleri, kurumların ve toplumların sosyal performansını sürekli olarak gözlemlemeleri ve değerlendirebilmeleri koşuluna bağlıdır. Bu noktada belki de en etkin fonksiyon sorumluluğu kurumların, son kertede toplumların sosyal performanslarını gözlemek, sorumlu yönetim stratejileri geliştirmek, toplumu bilgilendirmek ve sosyal sorunların çözümlerinin yönlendirilmesi için etkin bir çaba ve faaliyet göstermek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Demokrasinin taşıyıcısı ve güvencesi olarak kabul edilen STK'lar temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçiş sürecinde ve demokrasinin hayata geçirilmesinde belki de en kolay ve doğal kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Topluma liderlik etmekten, toplumsal kültürü geliştirmekten sosyal sermayeyi denetlemeye uzanan yol üzerinde bir köprü ve büyük görevleri üstlenecek olan STK'ların bu büyük görevleri yerine getirmelerinin ön şartını oluşturan katılımcılık ve saydamlık ilkeleri kendi yapılarının ve var oluşlarının olduğu kadar, demokratik toplumunda var oluş garantisi olarak görülmektedir.

Demokrasi kültürünün uygulamadaki en önemli pratiği olarak karşımıza çıkan STK'lar toplumsal yaşamın çoğulcu ve demokratik kültürün ayrılmaz bir yaşam biçimi olarak belki de bu süreç içinde STK'ların tarihsel misyon ve vizyonlarını belirleyecek en önemli görevleri ortaya çıkaracaktır.

KAYNAKLAR:

- AKGEMCİ, T., ÇELİK A., ve ÖZGENER Ş., 2001, Sosyal Denetim Kavramına Genel Bir Yaklaşım (Değerlendirme) *İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, İstanbul: No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001), <http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/Turkce/Dergi/Sayi%2023-24/01.htm>, [Ziyaret Tarihi: 05/03/2004]
- AKGÜL, M., 2003, "E-Türkiye için Bir Ön koşul Her Yerde STK!" *Bilişim Kültürü Dergisi*, Ankara, sayı 86, 14-15.
- AKŞİT, B., 2002, STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu Dördüncü Oturum: Türkiye'de Sivil Toplum Söylemleri, *STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler*, 21-22 Haziran 2002, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,133-136
- AKYOL, F., 2003 "Birey Bilinç ve Sorumluluk Kavramlarının Kamusal Alana Yansımaları Atölye Çalışması Raporu, *Düşünen Sivil Toplum "Felsefi Yaklaşımlar ve Açılımlar"*, 27-28 Haziran 2003, Yıldız Teknik Üniversitesi İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 139-140
- AKTAN; C. C.; Devleti Küçültmek İçin Üç Büyük Reform, Can Aktan Web, http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/devlet-reformu/aktansivil-toplum-faustian-sozlesmesi.pdf, Ziyaret Tarihi: 03/03/2004
- BAYRAK, S., 2001, *İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk*, Beta Yayınları, İstanbul, 975-486-420-4
- BARTOL, K., MARTİN, D. C.; *Management*, New York, 1994, 0-07-003926-7
- BOZKURT, V., 2000, *Enformasyon Toplumu ve Türkiye 3.b*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 975-322-006-5

- COHEN, D., PRUSAK, L.; 2001, *Kavrayamadığımız Zenginlik-Kuruluşların Sosyal Sermayesi*; Çev: Ahmet Kardam. Yay. Haz.: Zülfü Dicleli, MESS Yayın No: 353, İstanbul, 975-7152-93-5
- ÇOTUKSÖKEN, B., 2003, *Düşünen Sivil Toplum "Felsefi Yaklaşımlar ve Açılımlar"*, 27-28 Haziran 2003, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 127-132
- DAFT, R. L., 1992, *Management, 2nd Edition*, The Dryden Press, Chicago, 0-03-009473-9
- DAVID, L., 1998, "Development NGOs and the Challenge of Partnership : Changing Relations Between North and South", *Social Policy & Administration*, Vol: 32, 501-513
- DİCLE, Atilla; *Endüstriyel Demokrasi ve Yönetime Katılma*, Ankara, 1980
- DRUCKER, F.P., 1995, *Gelecek İçin Yönetim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 975-458-054-5
- DRUCKER, F. P., 1996, *Yeni Gerçekler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 975-458-041-3
- ERDOĞAN-TOSUN, G., 2003, Global Sivil Toplum, Siyaset ve Yurttaşlık, *Sivil Toplum*, 4(1), 59-73.
- EREN, E., 1997, *İşletmelerde Stratejik Yönetim ve Yönetim Politikası*, İstanbul, 975-486-845-0
- ERKAN, H., 1998, *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme 4.b.*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 975-458-053-7
- FRIEDMAN, L. M.; 2002, *Yatay Toplum*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 975-458-226-2
- GLUECK, W. F., 1980, *Business Policy and strategic Management 3rd. Ed.*, Mc.Graw Hill, USA, 0070235198
- GÖNEN, E., 2001, Türkiye-AB Bütünleşmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü Birinci Oturum: AB, Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları, *Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar*, 15-16 Aralık 2000, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 119-123.
- KEANE, J., 1993, Sivil Toplum ve Devlet Arasındaki Ayırımın Kökenleri ve Gelişimi 1750-1850, çev. Erkan Akın (ve bşk.); Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 9755390502
- KOONTZ, H, WEIHRICH, H., 1993, *Management: A Global Perspective 10th Ed.*, McGraw Hill, New York, 0070691703
- KUÇURADİ, İ., 1998, Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları II. Oturum: Sivil Toplum Kuruluşları Kavramlar, *Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları*, 16-17 Aralık, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 24-31.
- KUÇURADİ, İ., 2003, Açılış Konuşması, *Düşünen Sivil Toplum "Felsefi Yaklaşımlar ve Açılımlar"*, 27-28 Haziran 2003, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5-10.
- ÖKÇESİZ, H., 2003, Hukuk Kültürünün Yapısını "Nomos-Physis" (Toplum-Kültür-Doğa) Çevresinde Yedi Üçüzlü Açıklama Şemasında Egemenliğin İrdelenmesi, *Düşünen Sivil Toplum "Felsefi Yaklaşımlar ve Açılımlar"*, 27-28 Haziran 2003, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 81-93.
- ÖNER, M. A., 2003, "Kavram Kargaşası = Üçüncü Sektör? = Sivil Toplum", Sivil Toplum Geliştirme Programı, <http://www.stgp.org/list.php?pageid=10>, [Ziyaret Tarihi:01/03/2004]
- ÖZTÜRK, A., 1997, *21. Yüzyıl Türkiye İçin Yerel Yönetim Modeli*; Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 975-7969-07-9
- STONER, J. A. F., FREEMAN, R. E., *Management 4th. Ed.*, Prentice Hall, New Jersey, 1989, 0135484219
- ŞENATALAR, B., 2001, Avrupa Birliği Yolunda Türkiye'de ve STK-Devlet İlişkileri-Birinci Oturum: STK-Devlet İlişkilerine Kuramsal Bakış, *Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar*, 2-3 Haziran 2000, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 9-16
- ŞENKAL, A., 2003, Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 45.Kitap., http://www.sosyalsiyaset.com/documents/kuresellesme_sp_donusumu.htm, [01/03/2004]
- TABAKOĞLU, B., 2002, STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu Dördüncü Oturum: Türkiye'de Sivil Toplum Söylemleri, *STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler*, 21-22 Haziran 2002, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 136-142
- TEKELİ, İ., 2002, Açılış Konuşması, *STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler*, 21-22 Haziran 2002, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5-26.
- TESEV, 2001, Kopenhag Kriterleri ve STK'lar Atölye Çalışması Raporu, Türkiye-AB Bütünleşmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, *Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar*, 15-16 Aralık 2000, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 188-189
- TURGAN, A.; 2000, Sivil Toplum ve Yasal Çerçeve Sempozyumu Birinci Oturum: Örgütlenme Yasalarına Kuramsal Bir Bakış, *Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar-Etik-Deprem*, 4-5 Nisan 1996, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 26-30
- UĞUR, A., 1998, Sunuş: Türkiye'de Sivil Toplum ve Demokrasi, *Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, v-ix

I. OTURUM SALON-2

STK'LARIN BİLİŞİM VE İLETİŞİM TEKNOLOJİSİNDEN YARARLANMA OLANAKLARI

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Erol EREN

Sivil Toplum Kuruluşlarında Bilgi Teknolojileri Kullanımının Örgüt Yapısı Ve Performansına Etkileri

Doç. Dr. Coşkun ATAYETER
Arş. Gör. Derya ÖZİLHAN
Dr. Şebnem ASLAN

İyilik Teknolojisi

Emre DURGUT

Teknolojik Değişimin Maliyeti, Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeniden Yapılanması

Dr. Mehmet ALAGÖZ
Arş.Gör.Ramazan UÇTU
Arş.Gör.M.B.Fatih ALODALI

Bilgi Sistemleri Olmadan Sivil Toplum Kuruluşları Olabilir Mi?

Doç.Dr. Talat KOÇ

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA BİLGİ TEKNOLOJİLERİ KULLANIMININ ÖRGÜT YAPISI VE PERFORMANSINA ETKİLERİ

Coşkun ATAYETER*
Derya ÖZİLHAN**
Şebnem ASLAN***

ÖZET

Küreselleşmenin günümüz dünyasında yarattığı en önemli etkilerden biri şüphesiz bilgi kavramının bireyler , toplumlar , işletmeler ve hükümetler için etkinliğini ve ağırlığını artırmasıdır.Bilgiyi işleme,depolama ve aktarmayı en kolay ve hızlı şekilde gerçekleştiren bilişim teknolojileri bugün sosyal hayatın ve iş dünyasının her alanında kullanılmaktadır.Birincil amacı kamuoyu oluşturmak olan sivil toplum örgütleri de büyük kitlelere ulaşmak adına bilişim teknolojilerinin sunduğu imkanlardan faydalanmaktadırlar.Bu şekilde hem örgütle toplum arasındaki ilişki en kolay,en hızlı ve en düşük maliyetle kurulabilmekte hem de bu kuruluşların esas misyonu olan toplumsal fayda istenen düzeye çıkarılabilmektedir.

1.GİRİŞ

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde dünyada önemli gelişmeler yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir.Dünyada reform rüzgarları esmektedir.Modern toplumdaki post-modern topluma geçiş yönünde yeni ilkeler benimsenmekte ve yeni yükselen değerler toplumlara geleneksel değerlerden kopmaya ve değişime zorlamaktadır (Aktan, 2004: s.1).

İnsanoğlunun bilgi teknolojilerine gereksinim duymasının temel nedeni , sosyal sistemlerin giderek genişlemesi, karmaşıklaşması ve çevre ile etkileşimlerinin artmasıdır (Öğüt ve diğ., 2003: s.106).

“Bilgi çağı” olarak nitelediğimiz günümüzde bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve siberetik devrim,ülkeleri diğer toplumlardaki gelişme ve değişimlerden kolayca haberdar etmekte ve reform ve değişim taleplerini artırmaktadır.İlk çağ düşünürü Heraklitos’un dediği gibi “her şey değişir,hiçbir şey aynı kalmaz (Aktan, 2004: s.1).

Günümüzde bilgi teknolojilerinin sosyal hayatın her alanına girmiş olduğu bir gerçektir.Çağımızda yaşanan gelişmelerin odağında bilişim teknolojileri bulunmaktadır.İvmesi her gün biraz daha artan bir değişime sahne olan dünyamızda “insan” toplumların en değerli varlığı haline gelmiştir.Küreselleşme ile birlikte önemi artan eğitim ve demokrasi, günümüz toplumlarını daha bilinçli, duyarlı ve katılımcı bireylerle yeniden organize etmiştir.Bunun sonucu olarak, devlet ve özel sektörün yanı sıra üçüncü bir sektör olarak beliren ve gelişmiş toplumlarda azımsanmayacak boyutta önem kazanan sivil toplum örgütleri , ülkemizde de özellikle son yıllarda yaşadığımız doğal felaketlerin ardından bireysel duyarlılıkların oluşturduğu sinerjiyle kendi güçlerini ispatlamışlardır.Gönüllü katılım esası ile faaliyet gösteren ve kar amacı gütmeyen bu kuruluşların sayısı ülkemizde her geçen gün artmaktadır.

Birincil amacı kamuoyu oluşturmak olan sivil toplum örgütleri de büyük kitlelere ulaşmak adına bilişim teknolojilerinin sunduğu imkanlardan faydalanmaktadırlar.Bu şekilde hem örgütle toplum arasındaki ilişki en kolay,en hızlı ve en düşük maliyetle kurulabilmekte hem de bu kuruluşların esas misyonu olan toplumsal fayda istenen düzeye çıkarılabilmektedir.

1.1.Sivil Toplum Kuruluşları

Küresel ekonominin sosyal, kültürel ve siyasal hayatımıza etkileri, son on yıl içerisinde Sivil Toplum Kuruluşları’nın da hızla artan etkinlikleri ile tanışmamıza yol açmıştır.Gönüllülük temeli ile toplumda bazı norm ve kuralların yerleşmesini sağlamak amacıyla kurulmuş olan bu kuruluşlar, Marmara depreminin sonra etkinliklerini ve etkilerini daha da artırmaya başlamışlardır.Özel ve kamu kuruluşlarının yönetim,sistem ve stillerinden farklılık gösteren bu kuruluşlarda kurumsallaşma henüz başlamıştır (Çetin, 2004 : s.1).

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Öğretim Üyesi

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF

*** Dr., Faruk Sulkan Doğum ve Çocuk Bakımevi Kalite Ekip Üyesi

Sivil Toplum anlayışı, günümüzde, herhangi bir toplumda bir kez biçimsel bir demokrasi düzeyine ulaşıldıktan sonra bu sürecin nasıl devam ettirilebileceği ve yeniden üretilebileceği ile ilgili sorunların merkezinde yer almaktadır. Bunun yanında sivil toplum, otoriter devlet yapısına sahip toplumlarda demokratikleşmenin ön koşullarının sağlanmasına ilişkin güncel kaygılarla da ilişkilidir. Ayrıca sivil toplum anlayışı tarihi bir kavramı karşılamakla birlikte, son yıllarda feministler, çevreciler, yeşiller ve alternatif yaşamcılar gibi “yeni sosyal hareketler” olarak nitelenen grupların güçlenerek gündemi işgal etmesi, etnik ve dinsel kimliklerin özellikle postmodernizm tartışmaları çerçevesinde yeniden canlanması ve Doğu Avrupa Bloku’nda yaşanan siyasal değişim rüzgarlarına ivme kazandıran, sivil grupların ortaya çıkması gibi gelişmeler doğrultusunda, üzerinde farklı çevrelerden pek çok kişinin değişik şeyler söylediği bir alan haline gelmiştir (Ercan, 2002: s.69).

Sivil toplum kavramının felsefi kökleri Antik Yunan’da, Aristoteles’in çalışmalarında görülmektedir. Kavram Aristo tarafından siyasal toplumu belirtmek için politike koinonia olarak kullanılmaktadır ve polise karşılık anlamına gelmektedir. Aristoteles eski Yunan’da oikos ile polis ayrımı olduğunu yazmaktadır. Oikos, insanın duyularını, güdülerini, itkilerini yaşadığı yerdir. Polis ise; insan aklının ve onun yansıması olan dilin sergilendiği mekandır. Polis mensubu yurttaşlar eşit ve hür olarak ortak sorunlar üzerine karşılıklı akıl yürütmekte, fikirlerini müzakere ederek ortak aklı, ortak fikri, ortak sözü oluşturmaya çalışmaktadırlar. İnsan, polisde insan olmaktadır, insanlığını yaşamakta, hayata geçirtmektedir (Yıldız, 2004: s.85).

Sivil toplum kuruluşları (STK), gönüllü kuruluşlar vb. örgütler, karar mercilerini etkilemek amacıyla hareket ederlerse, baskı grubu olarak nitelendirilebilirler. Ancak, birçokları baskı grubu kavramını itici bulduklarından onun yerine; hükümet dışı örgütler (non-governmental organizations NGO) veya gönüllü kuruluşlar kavramını kullanmayı tercih etmektedirler. Dünya Bankası’nın yorumuna göre, STK’ların çok çeşitli olması, onların tam bir tanımını yapmamızı zorlaştırmaktadır (Arabacı, 2003: s.18).

Bu terim çoğunlukla, tamamı veya büyük bir kısmı hükümetten bağımsız olarak hareket eden ve temel amacı ticari çıkarlardan ziyade, insancıl ve işbirliğine yönelik faaliyette bulunmak olan kuruluşları ifade etmek için kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletler belgesi STK’larını, üyeleri bir ya da birden fazla ülkenin yurttaşlarından veya yurttaş derneklerinden oluşan, faaliyetleri, işbirliği yaptığı bir ya da birden fazla topluluğun ihtiyaçları doğrultusunda ve üyelerinin ortak iradesiyle şekillenen, kar amacı gütmeyen kuruluşlar olarak tanımlamaktadır (Arabacı, 2003: s.19).

Diğer bir tanımlamayla; gönüllülük temeli ile toplumda bazı norm ve kuralların yerleşmesini sağlamak amacıyla oluşan bu kuruluşları sivil toplum kuruluşları (STK) olarak adlandırabiliriz. Bu norm ve kurallar, insani yaşamı ilgilendiren tüm alanları olduğu gibi, kültürel, siyasi ve iktisadi konuları da kapsamaktadır. Aynı zamanda, STK’ların ulusal, bölgesel veya yerel sorunlar yanında ulus sınırlarını aşan hedefleri de bulunmaktadır (Çetin, 2004 : s.1).

Sivil toplum kuruluşlarının işlevleri çok çeşitli olabilmektedir. Ulusal ve uluslar arası alandaki amaçları ve işlevleri farklılaşmaktadır. Uluslar arası arenada barışı koruma, insan haklarını geliştirme ve çevreyi koruma gibi işlevleri ahlaki bir duyarlılık ve evrensel bir dayanışma çerçevesinde ifa etmektedirler. STK’ları aynı zamanda belirli bir konuda bilgi ve kaynak desteğinin sağlanması, toplumsal bilincin artırılması ve diyalog çerçevesinin oluşturulması gibi amaçlara hizmet etmektedirler (Arabacı, 2003: s.19).

Yurttaşlar sivil toplum örgütlerine katılarak sivil sorumluluk üstlenir ve bireysel çıkarın ötesinde toplumsal çıkarı düşünme ihtiyacı hissederler. Sağlıklı bir demokrasinin işleyebilmesi için, kamuoyu oluşmasında etkili örgütlerin toplumun bütün katmanlarını kapsamaları zorunludur (Yıldız, 2004: s.87). Bir toplumda yaşayan bireyler belli konularda, belli bir toplumsal hizmeti üretebilmek için bir araya gelerek, küçük küçük kamusal alanlar oluşturmakta ve bu alanda sağladıkları odayşmalarla bu hizmeti üretebilmek için gerekli bir siyasal iradeyi oluşturmaktadır. Kendi özel alanlarından getirdikleri parasal kaynaklarla, yaratıcı düşünceleriyle, zamanını ve emeğini koyarak, toplumsal ilişki ağlarından yararlanarak demokratik olarak oluşmuş bu iradeyi hayata geçirmektedir. İşte günümüz dünyasının farklılık üreten, küçük küçük kamu alanları oluşturan örgütleri sivil toplum kuruluşlarıdır. Sivil toplum kuruluşlarına günümüz demokrasisinin yeni aktörleri olarak temsili demokrasi döneminden farklı anlamlar yüklenmekte, bu kuruluşlar toplumlara çok aktörlü hale getirmektedir (Tekeli, 2002: s.15). Yani devlet ve piyasalar olarak adlandırılan özel sektörün yanı sıra üçüncü bir sektör oluşturma misyonu üstlenmektedirler.

Sivil toplum örgütleri devlet ve toplum arasında bir tampon işlevi üstlenmektedirler. Sivil toplum örgütleri bireylerin, grupların ve sınıfların siyasal yaşama katılımını sağlayan aracı kurumlardır. Bu yolla

çeşitli toplumsal talepler kamusal alana havale edilir, politize edilir ve çözüm yolu bulunur (Yıldız, 2004: s.87).Bu anlamda sivil toplum örgütleri,sivil toplumu oluşturan bireylerin ortak fikirlerini siyasi arenaya taşıma hak ve yetkisini üstlenen oluşumlar olarak nitelenebilir.

1.2.Sivil Toplum Kuruluşlarının Nitelikleri

Gerek dünyada,gerekse Türkiye’de sivil toplum kuruluşları alanında oluşum biçimleri, sundukları hizmetler, kapasiteleri, süreklilik dereceleri, faaliyetlerinin mekansal yayılımları vb. bakımından büyük bir çeşitlilik bulunmaktadır (Tekeli, 2002: s.15). Kendiliğinden ve iradi olarak örgütlenmiş, faaliyetlerini ait olduğu toplumun ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiren ve kamuoyu oluşturarak devlet ve toplum arasında köprü görevi üstlenen sivil toplum kuruluşları, tanımlı gereği belli niteliklere haizdir.

Sivil toplumun anahtar nitelikleri olarak belirli değerlerin önem kazanarak ön plana çıktığı görülmektedir. Çoğulculuk, hoşgörü, katılım, gönüllülük, özerklik, kamusal yaşam vb. normatif unsurlara farklı sivil toplum teorisyenlerinin vurguda bulunduğu söylenebilir.Sivillikle demokratiklik arasında genelde bir korelasyon kurulur.Sivil toplum demokrasinin kalbi olarak düşünülürse söz konusu olan, sivil değerlerle demokratik değerlerin örtüşmesidir. Nitekim sivillikle demokratikliği görece bir tutan düşünürlerin çabası da buradan kaynaklanmaktadır. Yani sivil toplumun demokratik meşruiyet kazanması ancak söz konusu sivil değerlerin reel yaşamda vücut bulmasıyla mümkündür.Sivil toplum örgütleri demokrasi kültürünü besleyen sivil değerlerin (saygı, tolerans, karşılıklık vb.) inşasına katkıda bulunan temel aktörlerdir (Yıldız, 2004: s.87).

STK’ların zengin çeşitliliğine karşılık bazı ortak özellikleri bulunmaktadır.Bunlar şu şekilde özetlenebilir (Tekeli, 2002: ss.15-16):

Sivil toplum kuruluşlarını ayırt eden özelliklerden birincisi, gönüllülük ve özel alandan fedakarlık yapılmasına dayandırılmalarıdır. Bu nitelik sivil toplum kuruluşlarından bireysel düzeyde olan beklentilerle yakından ilişkilidir. Sivil toplum kuruluşları içinde yer almaya kimse zorlanamaz.

İkinci önemli niteliği, nihai amaçlarının topluma bir şey sunmak, toplumsal iyiyet katkısında bulunmak olmasıdır.Bu amaç içinde hiçbir biçimde başkaları üzerinde bir iktidar oluşturma arayışının bulunmamasıdır. Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri içinde hiçbir dayatma bulunamaz

Üçüncü önemli nitelik; sivil toplum kuruluşları alanında yatay ilişkilerin ön plana çıkması ve hiyerarşik ilişkilerin yadsınmasıdır. Bu özellik sivil toplum kuruluşlarından beklenen demokrasinin güçlendirilmesi işleviyle yakından ilişkilidir.

Dördüncü önemli nitelik ise; sivil toplum kuruluşlarının açık ve belli bir konuda uzmanlaşmış (issue specific) olmalarıdır. Türkiye’de STK’ların belirgin özelliklerini şöyle özetlemek mümkündür:(Gönel, 1998: s.21)

İlk olarak Türk STK’larının dernek statüleri dikkate değer bir özelliktedir.Türkiye’de girişim grupları gibi enformal kuruluşlar alışılmış bir örgütlenme biçimi değildir; dernekler var olan bütün STK’ların yüzde 96,7 sini oluşturur. Ülke çapında değişen örgütlenme oranları ise Türk STK’larının bir başka özelliğidir. Üç büyük metropolde her 830 kişiden biri bir STK’da faaliyet göstermektedir.

“AB Uyum Süreci ve STK’lar” başlığıyla 12-13 Aralık 2003 tarihlerinde 173 kurumu temsilen 299 kişinin katılımıyla İTÜ Vakfı Maçka Sosyal Tesisleri’nde yapılan STK Sempozyumları dizisinin on dördüncüsü’nde; Türkiye’de 75 bin dernek ve beş bin vakıftan sadece 400’ünün kamu yararına kabul edildiği, kamu yararı statüsünün eşit şartlarda alınmadığı vurgulandı.

1.3.Bilgi Toplumunda Sivil Toplum Kuruluşları

İnsanlık günümüze değin kendine özgü özelliklere sahip toplumsal ve ekonomik aşamalar geçirmiştir.Bilgi çağına ilişkin yeniliklerin yaygınlaştığı günümüz dünyasında toplumların çoğunun tarım, sanayi, ve ileri sanayi toplumu aşamalarını yaşamakta olduğu, ancak, küreselleşme bağlamında egemen durumda olanların bilgi toplumu aşamasında bulunan ülkeler olduğu bilinmektedir (Öğüt, 2001: s.24).

Bilgi toplumunda, ortak özellikler, değerler ve amaçlar ile ortak mekan ve çıkarlara sahip kişilerin oluşturduğu sosyal gruplar, örgütlenmiş gruplar olarak sivil yaşamda ağırlıklarını ve etkinliklerini göstermektedirler.Örgütlenmiş gruplar, çıkar çatışmasından çok, çıkar uzlaşması ile ortak amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik dayanışmacı gruplar olmaktadır.Bilgi toplumu, örgütlü toplumdur. Böylece temsili

demokrasi, bilgi toplumunda yerini katılımcı demokrasiye bırakmaktadır. Bu katılımın salt yurttaş katılımı ile oluşan gönüllü kuruluşlar düzeyinde değil, çok boyutlu ve çeşitli düzeyleri içeren bir katılım olduğu dikkate alınmalıdır. Bilgi çağında bireyler, üyesi oldukları oluşumların yönetim ve denetim süreçlerine gönüllü ve bilinçli olarak katılmaktadırlar (Öğüt, 2001: ss.36-37).

Bilgi toplumu, sivil toplum veya postmodern toplum, 1980 sonrası dünyasında yoğunlukla gündeme gelen kavramlardır. Her biri farklı bir sosyal, siyasal ve felsefi bir içeriğe sahip olmakla birlikte, vatandaş-devlet ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde bu kavramların bulunduğu ortak bir noktanın olduğu görülür. Bu da her üç kavramında devlet karşısında vatandaşın, bireyin veya bireylerden oluşan grupların öneminin ön plana çıktığı hususudur (Çaha, 2000: s.82). Toplumsal sorunları çözmeye işlevini yüklenen en büyük örgütler olarak devletin ve kamu yönetimlerinin bir çok alanda yetersiz kalması, hatta bir dizi alanda topluma karşı tavır alır hale gelmesi sonucunda doğan boşluklar, yeni toplumda bireylerin kendi örgütlenmeleri ile doldurulur hale gelmiş ve giderek fark edilmiştir ki; aslında bu alanlar kamu kurumlarının düzenlenmesi gereken alanlar değil, sivil toplum kuruluşlarının bizzat kendilerinin düzenleyebileceği, kendi öz alanlarıdır.

Çağın en büyük sorunu bilgiyi yönlendirmek, yönetmek ve mümkün olan en yüksek düzeyde bundan yararlanmaktır (Us, 2003: s.109). Bilgi çağındaki değişimlere yabancı kalmamak ve meydana gelen değişim rüzgarına karşı dayanıklı kalıp, fırsatlar yaratmak isteyen organizasyonlar için bilgi teknolojileri kullanımı zorunlu hale gelmiştir.

Modernleşmenin yarattığı gelişmiş iletişim ve ulaşım ağları uluslar arası etkileşimi kolaylaştırmıştır. Böylece sivil toplum kuruluşları, bilgi, teknoloji ve kaynakları diğer ulusların gruplarıyla daha kolay paylaşmakta ve değişebilmektedir (Arabacı, 2003: s.20).

Sivil toplum kuruluşlarında çok büyük öneme haiz olan sivil toplum kuruluşları, asıl amaçları olan kamuoyu oluşturmak konusunda bilişim teknolojilerinin yardımı ile daha büyük kitlelere ulaşabilmektedirler.

Bugün, demokrasi kavramı dünyayı sarmakta ve dünya küresel telekomünikasyon sistemleri sayesinde demokrasiyi öğrenmektedir. Bu sürecin sonunda yeni dönemin, dünyanın dört bir yanında bilgisayar ağları ile birbirine bağlanan ve kendi kendini yöneten halkların dönemi olacağı belirtilmektedir (Güzelcik, 1999: s.9).

“İnternet ve Yerel Katılım” konulu paneller sonucunda siyasal iletişim ve bilgi akışının daha etkin şeffaf bir yapıya kavuşturulması hem de vatandaşların siyasal sürece katılım olanaklarını artırabilmesi için, internetin mevcut potansiyelinin çeşitli şekillerde kullanılabilmesi görüşünde birleşilmiştir. Bu bağlamda internetin sunduğu fırsatlar şu şekilde sıralanmıştır (Kastenholz, 2003):

- Daha etkin bir kamu yönetimi sisteminin oluşturulması
- Politikacılar ve vatandaşlar arasında daha etkin bir iletişimin sağlanması
- İnternet sayesinde, internet ortamı dışında da siyasete olan ilgi ve katılımın artırılması
- Halkın bilgi ve tecrübelerinden yararlanılması sayesinde daha gerçekçi kararlar alınması

Özellikle internetin kullanımı, bilginin, kültürün, siyasetin, ekonominin bütün ulusal ve yerel sınırlarını kaldırmıştır. Dünyanın gerçek anlamda küçük bir köy halini alması, internet sayesinde. Bu bağlamda siyasal düzlemde de artık elektronik demokrasiden söz edilmekte ve internetle demokrasiye ne gibi katkıların yapılabileceği üzerinde araştırmalar ve çözümlenmeler yapılmaktadır. Doğrudan etkileşime dayanması, doğrudan demokrasi düşününün gerçekleşmesi olanağı olarak görülmektedir (Çukurçayır, 2000: s.219).

Sivil Toplum Kuruluşlarının çalışmalarını sürdürdüğü en önemli alan insanın e-dönüşümüdür. Kişilerin bilgi toplumuna ulaşmasını sağlayacak faaliyetlerde bulunmak, aynı zamanda insanları bilinçlendirmek en önemli misyonlarından birini oluşturmaktadır. Ülkemizde STK'lar coğrafi koşullar nedeniyle ulaşılamayan bir çok insana yeni bilgi çağının en önemli silahı olan interneti götürebilmeli, kişileri bilinçlendirici paneller, konferanslar düzenlemeli ve geleceğin genç bilişimcilerinin ortaya çıkmasını sağlamalı, özellikle de üretmenin hayati açıdan ne kadar önemli olduğunu benimsetmelidir.

Ülkemizde bilişim alanında yer alan çeşitli STK'lar, halkın bilinçlendirilmesine katkıda bulunduğu gibi devletin bir çok yönden eksik kaldığı e-devlet konusunda önemli projeler üretmekte ve bunları yapmış olduğu çeşitli yarışmalar ile e-proje üretenleri ödüllendirerek insanları üretmeye teşvik etmektedir. Sivil Toplum Kuruluşlarında faaliyet gösteren kişilerin her geçen gün artması ve bu sayede bir çok kişinin bilinçlenmesi ile toplumsal bir güç ortaya çıkacak ve bu toplumsal güç devleti bir çok yönden e-dönüşüme zorlayacaktır. (E-dönüşüm: 2004)

Bilişim Şurası tarafından tespit edilen rakamlara bakıldığında bilişim sektörünün en az yüzde 30-35'ler düzeyinde bir büyüme hızına kavuşması gerektiği, açıkça görülmektedir. Farklı ölçütlerde değerlendirmeye gidildiğinde daha da çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Türkiye her 100 kişiye düşen bilgisayar sayısı sıralamasında OECD ülkeleri arasında en son sıralarda bulunmaktadır. (<http://bilisimsurasi.org.tr/cg/rapor/gelisim.doc.>)

1.4. Türkiye'de STK'larda Bilişim Teknolojileri Kullanımı

Türkiye'de STK'ların rolünün artmasına karşın araştırma, görüş alışverişi, iletişim ve ortak projelerin sayısı sınırlıdır. STK'ların kayıtlarını tutan, STK'lar arası iletişimi kolaylaştıran ve STK'ların gelişimine hizmet eden ulusal düzeyde bir STK Merkezinin bulunmaması nedeniyle Türkiye'deki birçok STK diğer ilgili STK'ların etkinlikleri hakkında bilgi edinememekle kalmayıp varlıklarında bile haberdar olamamaktadır. Bu iletişim eksikliğini sivil toplumun gelişimi önünde önemli bir engel olarak gören Tarih Vakfı kapsamlı bir veritabanının derlenip işlenmesini acil bir gereksinim olarak değerlendirmektedir (<http://www.stkrehberi.org/hakkinda/htm>).

Tarih Vakfı, bu amaçla oluşturulan STK Bilgi Merkezini Ağustos 1995'te UNDP desteğiyle oluşturmuştur. STK Bilgi Merkezi, Türkiye'de önde gelen STK'lar hakkında bilginin toplanması, işlenmesi ve 1793 adet dernek, vakıf, kooperatif, sendika, baro, oda ve yurttaş inisiyatifi hakkındaki verinin Türkçe ve İngilizce olarak iki ayrı cilt halinde basılmasını içeren bir yıllık bir projedir. 3-16 Haziran 1996 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II) hazırlık sürecinde oluşturulan rehber, bugüne kadar yerli ve uluslararası kuruluşlarca yaygın olarak kullanılmıştır.

Projenin tamamlandığı 1996 yılından bu yana Türkiye'deki çeşitli gelişmeler STK alanında karşılaşılan büyük değişimlere yol açmış ve rehberin ve veri tabanının kullanımını etkilemiştir: (<http://www.stkrehberi.org/hakkinda/htm>)

STK alanının dünya ölçeğinde oldukça dinamik olması nedeniyle iletişim bilgi ve kişilerinde sık değişimler olduğu gerçeği yanında Türkiye özelinde bir dizi ekonomik kriz yerel ve ulusal kaynaklardan sponsorlukta ciddi azalmalara yol açarak adresler ve diğer iletişim bilgilerinde önemli değişikliklere yol açmıştır.

Teknolojideki gelişmeler ve donanım ve hizmetlerin fiyatlarındaki düşüş sonucu, internet önde gelen STK'lar arasında da yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Yeni teknolojiler ortak veritabanlarının yaygın kullanımına olanak vermektedir. Ayrıca çoğu STK, e-posta ve web sayfası adreslerini kalıcılaştırmak amacıyla kendi alan adlarına sahip olmaya çalışmakta ve eski adreslerini değiştirmektedir.

17 Ağustos 1999 Marmara depremi ve 12 Kasım 1999 Düzce depremi ardından sivil toplum alanında yeni bir organizasyonlar, oluşumlar, ağlar ve yurttaş inisiyatifleri patlaması yanında varolanların yapı ve karakteristiklerinde de önemli değişiklikler gözlenmiştir. Avrupa bütünleşmesi sürecinin hızlanması da ayrıca etkili olmuştur.

Deprem, tanınan Avrupa Birliği adaylığı ve 11 Eylül 2001 olayları, Türkiye'ye yönelik sosyal bilimler temelli akademik araştırmacılar kadar uluslararası fon sağlayıcı kuruluşların, kurumların ve STK'ların ilgisini artırarak büyük ölçekli programların geliştirilmesine ve dolayısıyla Türkiye'deki STK'lar hakkında kapsamlı ve güncel bir rehber arayışının artmasına yol açmıştır.

Kadın, çevre ve insan hakları gibi çeşitli alt-sektörlerde yer alan STK'lar arasında bir çok özelleşmiş ağ da bu dönem içinde oluşmuştur.

Projenin amacı STK'lar ve ilgili hükümet dışı, kamu, hükümetlerarası, uluslararası ve özel kuruluşlar için Türkiye'deki STK'lar hakkında kapsamlı ve güncel bir kaynak oluşturarak;

- İletişim, işbirliği ve ağ yapılanmaları için bir zemin oluşturulması,
- Böylece toplumun ilgili bütün aktörler arasında artan iletişim dinamiği yoluyla bilgi, görüş ve deneyim aktarımı sonucu STK'ların etkinliklerinin kaliteleriyle yapılarının gelişimi,
- STK'ların aralarında kuracakları ağların kolaylaştırılması yoluyla karar alma mekanizmalarına etkin katılımının sağlanmasıdır.

Projenin hedefleri:

- Varolan STK veritabanının dernek, vakıf, platform, inisiyatif ve bilgi-iletişim ağları şeklindeki yeni oluşumların eklenmesiyle güncellenmesi,
- İki yılda bir yenilenmesi planlanan periyodik bir rehberin Türkçe ve İngilizce olarak basılması,
- Yeni kullanıcı dostu teknolojilerin kullanımıyla online arama ve güncelleme yapılabilecek bir veritabanı ve web sitesinin oluşturulması.
- Uzun dönemde sürdürülebilirliğin ve STK'ların kendileri tarafından kolayca güncelleyebilmelerinin sağlanacağı bir bilgi akışı ve ağ sisteminin yaratılmasıdır.

Bilişim teknolojilerinin hayatımıza girmesiyle birlikte etkinlikleri ve ulaştıkları insan sayısı artan Sivil Toplum Kuruluşları, gelişmiş toplumlarda olduğu gibi ülkemizde de internet kullanmaya başlamışlardır. Bu şekilde çalışan, zamanı olmayan ama yardıma hazır yüz binlerce kişi sivil toplumun bir parçası oldu. Deprem sonrasında sadece e-mail yoluyla haberleşerek hayat kurtaranlardan, ekonomik politikaları ekonomistler platformuna kadar hemen hemen her konuda bir sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Türkiye'de 3188 yahoo grubundan 771 tanesi, bu yolla düzenli olarak haberleşen sivil toplum kuruluşlarıdır. Bilgi teknolojileri sayesinde daha çok çocuk eğitim almakta, her yıl daha çok fidan dikilmekte ve hayatlar kurtulmaktadır. Kısacası internet, yardıma ihtiyacı olanlarla, yardım yapanları buluşturmaktadır.

Bu bölümde internet üzerinden topluma ulaşan, ve hatta faaliyetini internet üzerinden sürdüren sivil toplum kuruluşlarından bazılarının faaliyetlerine kısaca değinilmiştir (E-dönüşüm, 2004: bölüm.9):

ALİŞBAĞ

Alışbağış sitesi, sivil toplum kuruluşlarına katkıda bulunmak için kurulmuş bir site. Sitenin ziyaretçileri sivil toplum kuruluşlarına kendileri bağışta bulunmuyor, varolan sponsorları yönlendiriyorlar. Türkçe bilen herkes bu site aracılığıyla seçtiği bir sivil toplum örgütüne bağış yapabiliyor. Hem de cebinden beş kuruş çıkmadan... Alışbağış sitesinden alışveriş yaparak bağış yapabileceğiniz gibi, hiç para harcamadan bir e-kart göndererek de birçok insanın hayatını değiştirebilirsiniz. Gerçek hayatta haberdar olmadıkları örgütlerle pek çok kişi sanal dünyada tanışıyor. Siteden şimdiye kadar 2 milyonun üzerinde e-kart gönderildi. Yani internet sayesinde bağış yapmanın şekli de miktarı da artıyor, çünkü bağışlar sanal olsa da yapılan işler son derece somut. Bağışçılar alışbağış sitesinden yaptıkları yardımlarla gerçekleştirilen projeleri takip edebiliyor. Alışbağış sitesi de ziyaretçilerin katkıları ile yoluna devam ediyor.

AIDS

AIDS hakkında hemen hepimizin biraz bilgisi var. Ancak ön yargılarımız genelde öne geçiyor. Çoğu kişi hastalığın adını bile anmaktan çekiniyor. Hastaların işi çok daha zor. İşte burada internet devreye giriyor. Yüzyüze konuşulamayan pek çok konu gibi AIDS de sanal dünyada tartışılıyor. Dünyada yaklaşık 40 milyon AIDS hastası var. Türkiye'de ise resmi rakamlar 1500 AIDS'li olduğunu gösteriyor. Ancak bu sayının çok daha yüksek olduğu tahmin ediliyor.

HIV virüsünün en tehlikeli yanı bulaştıktan 3 ile 15 sene sonra ortaya çıkması. Bu yüzden farkedilmeden pek çok kişiye bulaşabiliyor. Hastalık hakkında doğru bilgilere sahip olmak çok önemli. AIDS savaşı derneği herkesi bu konuda bilgilendirmek ve yardım etmek için kurulmuş. Dernek gönüllüleri üç aydır hizmet veren internet sitesiyle çok daha geniş bir kitleye ulaşıyorlar. HIV virüsü olanlar, hasta olduğundan şüphelenenler, hatta sadece bilgi sahibi olmak isteyenler bile AIDS ile ilgili olarak konuşmaktan çekiniyor. Bu yüzden internet bu tür konularda hayati bir önem taşıyor.

AĞ17

17 ağustos depremi sonrasında kurulan AĞ-17 yardım gönüllüleri derneği tamamen internet üzerinden çalışan bir topluluk. AĞ 17 üyeleri e-mail ile haberleşerek yüzlerce depremzede aileye hayat götürmüşler. Deprem, Türkiye'de bir çok konuda önemli bir dönüm noktası. İletişim ve organizasyondaki eksiklikler deprem sonrasında herkesi acı bir tablo ile başbaşa bıraktı. Ancak bir çok hayat da sivil toplum örgütleri sayesinde kurtuldu. AĞ 17, Deprem'in hemen ardından 20 Ağustos'ta kurulmuş bir örgüt. Birbirini hiç tanımayan insanlar bir günde e-mail üzerinden organize olup deprem bölgesine koşmuş.

TEGV

Bilgisayar kullanmayı erken yaşta öğrenmek gelecek için büyük bir avantaj sağlıyor. Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı'nın eğitim parklarında minikler bilgisayarın abc'si ile tanışıyor. Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı, öğrencilere yeteneklerine göre okul sonrası eğitim sağlayarak gelişmelerine katkıda

bulunuyor. Spor ya da sanat dallarında verilen eğitimin yanı sıra, TEGV eğitim parklarında bilgisayarın da önemli bir yeri var.

KANBANKASI

İnternette binlerce web sitesi var. Ama bunlardan bazıları hayat kurtarıyor. Daha önce televizyonda ya da radyodan duyduğumuz “kan aranıyor” duyurularının yerini e-mailler aldı zaten. Saniyelerin bile önem kazandığı durumlarda kanbankasi.gen.tr sitesi devreye giriyor. Kan vermek, çok hassas bir konu. Kanın çok iyi tahlillerden sonra, ihtiyacı olan kişiye verilmesi gerekiyor. Bu yüzden kan bankası oluşturmak da kolay değil. Türkiye’de bu işi yapan resmi kurum Kızılay. Ancak Kızılay’dan ve hastanelerden her zaman gerekli kan bulunamıyor.kanbankasi.gen.tr, bu açığı biraz olsun kapatmak amacıyla iki sene önce Oğuzhan Başar ve Hidayet Doğan tarafından kurulmuş bir site.

TEMA

Her yıl Kocaeli ve Bursa illerini yaklaşık 30 santimetre kaplayacak kadar verimli toprağı erozyonla kaybediyoruz. tema vakfı bu tehlikeye karşı çalışmalar yapıyor. Dijital teknolojiler sayesinde de bağışçuları her geçen gün artıyor. Enflasyon, Avrupa Birliği ya da trafik sorunları her zaman gündemde. Erozyonla kaybolan topraklarımız, azalan su kaynakları ve yok olan ormanlar ve bunların getireceği sorunlar ise henüz yeterince bilinmiyor. Tema vakfı “toprağına sahip çık” sloganıyla bu konulara dikkat çekiyor.

Tema’nın en büyük desteği yapılan bağışlar. Bağışları arttırmak ve daha çok kişinin dikkatini çekmek için vakıf internetten yararlanıyor. İnternet kullanımının artması ile sivil toplum kuruluşlarına ilgi de artıyor. Tema sitesi kurulduktan sonra bağışçularının sayısında artış yaşamış. Şu anda Tema gönüllüsü olan 181.000 kişi var. Bu gönüllülerin yüzde 80’i 30 yaşın altındaki kişilerden oluşuyor, yani bu kişiler, genel internet kullanıcılarının profili ile de örtüşüyor.

SONUÇ

Bilgi teknolojilerinin sosyal hayatın her alanına girmiş olduğu bir gerçektir. Çağımızda yaşanan gelişmelerin odağında bilişim teknolojileri bulunmaktadır. İvmesi her gün biraz daha artan bir değişime sahne olan dünyamızda “insan” toplumların en değerli varlığı haline gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte önemi artan eğitim ve demokrasi, günümüz toplumlarını daha bilinçli, duyarlı ve katılımcı bireylerle yeniden organize etmiştir. Bunun sonucu olarak, devlet ve özel sektörün yanı sıra üçüncü bir sektör olarak beliren ve gelişmiş toplumlarda azımsanmayacak boyutta önem kazanan sivil toplum örgütleri , ülkemizde de özellikle son yıllarda yaşadığımız doğal felaketlerin ardından bireysel duyarlılıkların oluşturduğu sinerjiyle kendi güçlerini ispatlamışlardır. Gönüllü katılım esası ile faaliyet gösteren ve kar amacı gütmeyen bu kuruluşların sayısı ülkemizde her geçen gün artmaktadır. Şüphesiz, tüm kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi sivil toplum kuruluşları da internet kullanmakta ve bu yolla sayısız insana ulaşabilmektedirler. İnternetin sivil toplum kuruluşlarına getirdiği bir diğer fayda da şeffaflık sağlamasıdır. Örgüt faaliyetlerini, bilançoları ve hesaplarını web sitelerinden anında takip eden kişiler, bu kuruluşlara daha büyük bir güvenle destek vermektedirler.

KAYNAKLAR

- ARABACI, A., (2003), “Küresel Sivil Toplum Ağlarına Doğru: Küresel Sistemde ve Avrupa Birliği’nde Çevreci Gruplar”, **Sivil Toplum**, Yıl.1, Sayı.3
- AKTAN, Coşkun Can, (22.03.2004), “21.Yüzyıl, Türkiye ve Sivil Toplum”, www.canaktan.org
- ÇAHA, Ömer, (2000), **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Kültür, İstanbul
- ÇETİN, Müjgan, (22.03.2004), “Sivil Toplum Kuruluşlarında Liderin Başarıya Etkisi Ve Kurumsallaşma”, http://sistem.ie.metu.edu.tr/stklarda_liderlik.htm
- ÇUKURÇAYIR, Akif, (1-2 Kasım 2000), “Yeni Yönetim Modeli Arayışları Çerçevesinde Halkın Yönetim Süreçlerine Katılım Olanakları”, **Yerel Yönetimler Sempozyumu**, Ankara
- E-dönüşüm, (25.03.2004), <http://www.kykonline.com/kariyer/arastirma03.asp>
- ERCAN, Hülya, (2002) “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.26, No.1
- GÜZELCİK, Ebru, (1999), **Küreselleşme Ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, Sistem Yayıncılık , İstanbul
- <http://bilisimsurasi.org.tr/cg/rapor/gelisim.doc>
- KASTENHOLZ, Hans, (2003)“Elektronik Demokrasi”(e-democracy), www.abgs.gov.tr/dokuman/Berlin%20konferansi.htm

- GÖNEL, Aydın, (1998), Araştırma Raporu, **Önde Gelen STK'lar**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- ÖĞÜT, A., GÜLEŞ, H.K., ÇETİNKAYA, A., (2003), **Bilişim Teknolojileri Işığında Turizm İşletmelerinde Yönetim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- ÖĞÜT, Adem, (2001), **Bilgi Çağında Yönetim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- TEKELİ, İlhan, (2002), "Sivil Toplum Kuruluşları, Yerel Yönetimler Ve Yerelleşmenin İç İçeliği" **Türkiyede Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu-XI**, 21-22 Haziran 2002, İTÜ Maçka Sosyal Tesisleri, Türkiye Ekonomi ve Tarih Vakfı
- US, Ahmet Talat, (2003), "Sivil Toplum Kuruluşlarında Sürekliliğin Garantisi:TKY", **Sivil Toplum**, Yıl.1, Sayı.2
- YILDIZ, Özkan, (2004), "Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk", **Sivil Toplum**, Yıl.2, Sayı.5

İYİLİK TEKNOLOJİSİ

Emre DURGUT*

GİRİŞ

Günlük hayatımız ile bilgi teknolojilerinin ciddi oranda bütünleşmesi yaşam tarzımızı tamamen değiştirdi. İletişim, iş ve kaynaklara ulaşma yöntemlerinde farklılıklar oluştu. Bilgisayarlar verimliliği ve üretimi arttırırken, İnternet zamanın ve uzaklığın anlamını küresel ölçekte ortadan kaldırdı. Bilgi teknolojileri dünyanın ekonomik ve sosyal sistemleri içinde vazgeçilemez bir yere oturdu. Bilgi ve haber bu yeni ekonomik düzende en değerli ürün halini aldı.

Bu yeni sistemde doğru bilişim araçlarını kullanmak Sivil Toplum Kuruluşlarının başarıları için kritik önem taşımaktadır. Hızla değişen bir ekonomik sistem, farklı demografik yapılar, bomba etkisi yaratan yeni dünya olayları Sivil Toplum Kuruluşları'nı yeni ortaya çıkan durumlara çok daha hızlı adapte olmaya mecbur kılmaktadır. Sosyal çalışmaların gerekliliği hiç olmadığı kadar önemli bir hal almasına rağmen, bunları toplumlara ulaştırmak için kaynaklar hala kısıtlıdır.

STK' ların tek çıkış noktası kendilerini en hızlı şekilde teknolojiye uyumlu hale getirmeleri gözüküyor. Ancak tam bu aşamada karşımıza çıkan iki önemli soru vardır. Bunlar :

- 1-STK' ların Teknolojiyi nasıl kendi amaç ve vizyonları doğrultusunda kullanacakları.
- 2-Hangi teknolojiyi ve bu teknolojiyi nasıl kendilerine uygulanabilir hale getirecekleri.

Bu bildiri de özellikle yardım amaçlı STK' larda teknolojinin nasıl kullanılabilceği ve gerçekte sanal arasında yeni bir iş ortamı oluşturulabileceği, Deniz Feneri Derneği örneği kullanılarak ele alınacaktır.

1. DENİZ FENERİ YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA DERNEĞİ

Yoksullukla mücadeleyi esas alan, tam adıyla Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, resmi olarak kuruluşunu 1998 yılında gerçekleştirmiştir. Derneğin amacı tüzükte şu şekilde belirtilmiştir: "Afet,savaş ve olağan zamanlarda ihtiyaç sahiplerine gıda, giyim, sağlık, eğitim, yakacak, kira, barınma, evlenme, yuva kurma, iş kurma, konut ve sair bütün hususlarda aynı, nakdi her türlü maddi ve manevi yardımda bulunmaktadır."

Dernek, amacı doğrultusunda yardım çalışmalarına Fatih'te küçük bir binada başlamış fakat gün geçtikçe büyüyen yoksulluk, dernek çalışmaları ile ilgili kullanılacak mekanın şekillenmesinde etkili olmuştur. Dernek yönetimi ülke şartlarını yani artan yoksulluğu dikkate alarak yardım organizasyon çalışmalarının daha verimli yapılabilmesi için mekan arayışına girmiş ve 2000 yılı sonu itibarıyla İstanbul'un Zeytinburnu ilçesinde kendi imkanlarıyla tesis ettiği Genel Merkez binası (450 m²) ve Lojistik Merkezi (1000 m²) ile hizmet vermeye devam etmiştir.

Özellikle afetlerin çok sık yaşandığı ülkemizde İstanbul'un da özel konumunu dikkate alınarak Anadolu yakasında, Ümraniye'de, ikinci bir lojistik merkezi (3300 m²) kurulmuştur. Deniz Feneri Derneği yardım çalışmalarını daha geniş kitlelere daha hızlı ulaştırmak için İstanbul, Ankara ve İzmir'de üç şube açmıştır. Türkiye'nin yedi bölgesinde örgütlenmeyi hedefleyen dernek, her ilde şube açma politikası yerine yardım çalışmalarını bölgesel düzeyde karşılamayı amaç edinmektedir.

Dernek, yardım talepleriyle orantılı olarak işlerin daha hızlı ve minimum maliyetle yapılabilmesi için personel ve gönüllü organizasyonunu gözden geçirerek ve bugün genel merkezde 91 , Ankara şubede 15, İzmir şubede 6 kişi ile çalışmalarını sürdürmektedir. Ayrıca yüzlerce gönüllü tarafından yardım çalışmalarına katkı sağlanmaktadır.

Deniz Feneri Derneği, çalışmalarında gönüllü katkısına önem vermektedir. Derneğin web sitesinden ya da bizzat Dernek merkezine gelerek *gönüllü formu* dolduranlar toplantılara çağrılmakta ve ne tür katkı sağlayacakları tespit edilmektedir. Yapılan bu tespitler doğrultusunda büro, kayıt, evrak, sosyal inceleme, sayma ayırma, barkotlama, sevkiyat vb. konularda gönüllü katkısı çalışmalara katılmaktadır. Gönüllüler yapacakları işler konusunda eğitimden geçirilmekte daha sonra kendilerine görev verilmektedir.

---

* Deniz Feneri Derneği Bilgi İşlem Sorumlusu

Dernek, fonlarını yardım izinleri çerçevesinde yapılan bağışlardan oluşturmaktadır. Gerek aynı gerekse maddî yardım toplama izinleri ile oluşan kaynaklar, yardım talebinde bulunan kişilerin sosyal incelemeleri yapıldıktan sonra, uygun planlamalarla kendilerine ulaştırılmaktadır. Personel ücretleri ve genel giderler de yine bağışlardan karşılanmaktadır. Derneğin gelir getiren herhangi bir işletmesi bulunmamaktadır. Şartların oluşması halinde gelir getirici işletme ve benzeri çalışmalar yasalar çerçevesinde yapılabilmektedir.

Deniz Feneri Derneği, yardım çalışmalarının başta evrak alt yapısı olmak üzere kayıt, sosyal inceleme, yardımın ulaştırılması, bağışların kabulü ve yardımı ilgilendiren diğer hususlardaki prosedürlerini oluşturarak bütün işlemleri yazılı hale getirmiştir. Yardım organizasyonunu daha nitelikli yapmak, şeffaflık ve izlenebilirliği sağlamak üzere ISO 9001 kalite belgesi alınmıştır.

Yardım organizasyonu, yapısı gereği sürekli eğitim ihtiyacı duyulan bir çalışmadır. Dernek, gerek çalışanları gerekse gönüllüleri için sürekli eğitim çalışmaları yapmakta ve onları sürdürülebilir bir hizmet anlayışında tutmayı hedeflemektedir.

2. TEKNOLOJİ PLANLAMA

Teknolojinin planlanması uygulaması ile bağlantılıdır. Uygulayabileceğimiz ölçekte işleri planlamanız gerekmektedir. Hayalleriniz çoğu zaman planların içine sığmaz. Bu aşamada bir danışmandan yararlanıyor bile olsanız uygulamanın bütün yükü sizlerin omuzlarındadır ve kurumun bütün bireyleri aynı hedefi görmedikçe bu yükün altından kalkmak mümkün değildir.

Teknoloji planlama genel olarak dört aşamadan oluşur:

- Şu andaki durumun yargılanması
- İhtiyaçların belirlenmesi
- Çözüm yollarının araştırılması
- Planın yazılması

Başarılı bir uygulama gerçekleştirmek için aşağıdaki hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir:

Tek bir sorumlu olması : Teknik biri olmasa bile projenin tamamına yukarıdan bir gözle bakabilecek ve kesin kararlar verilmesi gerektiği anlarda son söz yetkisine sahip bir yöneticinin projeyi üstlenmesi.

Projeyi işlere bölmek : Projenin takip edilebilmesi için yapılacak işlerin ve sürelerinin açık olarak belirlenmesi.

İşlerin atanması : İşlerin kimler tarafından yapacağını netleştirilmesi.

Zaman tablosu oluşturmak : Planın farklı bölümlerine ait kilometre taşlarının ve hedef tarihlerin belirlenmesi.

Başarının değerlendirilmesi : Değerlendirme bütün iş planlarına konulabilir bir süreçtir Teknoloji Planlamasında ise mutlaka yer almalıdır. İşe başlamadan önce hangi alanlarda başarı sağlamak için çalışıldığı belirlenmelidir. Plan içerisinde farklı zamanlarda değerlendirme adımları olabilir.

Planın güncellenmesi: Teknoloji planları mutlaka zaman içerisinde güncellenmeli ve yeni koşullara uyum göstermelidir. İş süreçlerinin hızlandırılması, izlenebilirlik, şeffaflık ve verimliliği en yüksek seviyede tutmak amacıyla Deniz Feneri Derneği'nde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı sistemin temel özelliklerinden biridir. Yazılım projelerinde Microsoft Solution Framework (MSF) adı verilen kalite sistemi genel olarak kullanılmaktadır.

3. YAZILIMLAR

3.1. Yardım Organizasyon Programı

Türkiye'de faaliyet gösteren bir yardım kuruluşuysanız tüm ihtiyaçlarınıza eksiksiz cevap verecek tek bir hazır paket program bulmanız mümkün değildir. Bu nedenle sisteminizi kendiniz geliştirmek zorundasınız. Deniz Feneri Yardım Organizasyon programı genel olarak Yardım Alanlar ve Yardım Edenler bölümünden oluşmaktadır. Yardım programlarında olması gereken en önemli özellikler; mükerrer kayıtların önlenmesi, geçmişe doğru yapılan yardımların doğru ve detaylı bir şekilde takip edilebilmesi, ileriye doğru hangi yardımların yapılacağını bilerek projeksiyon oluşturmasıdır.

Yardım Alanlar : Gelen bütün başvurular aile bazında incelenerek programa girilmekte ve her aileye tekil bir numara verilmektedir. Ailenin ikamet bilgileri, gelir durumu ve genel hikayesinden aynı evde

yaşayan fertlerin adı, soyadı, doğum tarihi, meslekleri, sağlık durumları, ayakkabı-beden numaralarına kadar detaylı bir şekilde kaydedilmektedir.

Bir sonraki aşamada dosyalar gönüllü veya personelden oluşan uzman *Sosyal İnceleme Elemanlarına* verilmekte veya Anadolu şehirleri için *Mülki İdarelere* gönderilmektedir. Tek tek evlere kadar gidilerek o ailenin sosyal durumu incelenmekte ve kayıtlara geçirilmektedir. Sosyal inceleme sonucunda gelen veriler Yardım Değerlendirme Komisyonu tarafından değerlendirilerek karar verilmekte ve aileye hangi yardımların ne kadar süreyle yapılması gerektiği sisteme kaydedilmektedir. Yardım kararlarının teslim edilene kadar aşama, aşama takip edilebilmesi sorunların hızlı bir şekilde çözümüne yardımcı olmaktadır.

Ailenin derneğe gelerek veya telefon, Internet aracılığıyla yaptığı bütün görüşmeler tarih, zaman, kullanıcı bilgisiyle birlikte sisteme girilmektedir. Aileye o günü kadar yapılan bütün yardımlar kalem bazında görülebilmekte böylece bilgilerin tek kaynaktan toplanarak kurumsal bir hafıza oluşturulması sağlanmaktadır.

Yardım Edenler : Ayni ve nakdi bağışçılar ile gönüllüler yardım edenler kategorisi altında yer almaktadır. Bağışçıların kişisel bilgileri ile dernek ile olan ilişkileri, yaptıkları bağışlar, katıldıkları projeler gözlenebilmekte yapılan bütün görüşmeler kaydedilmektedir. Gönüllülerin mesleki bilgileri, ilgi alanları, araç durumları, katılmak istedikleri projeler ve uygun oldukları zaman dilimleri gibi bilgiler kayıt altına alınmaktadır.

3.2. Lojistik Programı:

Lojistik programı Derneğin aynı yardım hareketleri ile depoların içlerindeki hareketleri takip eden sistemidir. Barkot teknolojisi lojistik sistemini temelini oluşturmaktadır ve Derneğe gelen her bir kalem mal mutlaka barkotlanarak içeriye alınmakta ve çıkışları yine tek tek barkotları okutularak yapılmaktadır. Derneğe gelen her bir yardım malzemesi sisteme kaydedilerek aynı yardım alındı makbuzu oluşturulur ve bağışçıya teslim edilir. İçeri alınan yardım malzemeleri için malzeme türünü ve hangi bağışçıdan geldiğini belli eden tekil barkot oluşturulur ve malzemelerin üstüne yapıştırılır.

Yardım malzemeleri kasiyerler tarafından ancak yardım kararı çıkmış ailelere ve belirlenen miktarda çıkılabilir. Bu sayede yardım paketlerinin doğruluğu ve güvenliği sağlanmış olur. Ayrıca şeffaflık ilkesi gereği gelen yardımların hangi ailelere ulaştırıldığı kontrol edilebilmektedir.

Sandık izleme modülü sayesinde depo içerisinde toplam ne kadar stok olduğu ve bunların hangi raflarda, paletlerde, sandıkların içerisinde saklandığı anlık olarak gözlenebilmektedir. Bu sistem üzerinde ayda yaklaşık 1 milyon giriş – çıkış hareketi gerçekleşmektedir.

3.3. Muhasebe ve Finans Programı :

Derneğin muhasebeyle ilgili tüm hareketleri Logo Gold programı içerisinde tutulmaktadır. Yardım Organizasyon Programı ile kod birlikteliğinde olan cari sistem içerisinde kişi bazında yapılan hareketler takip edilebilmektedir. Ancak ticari kurumların STK' lardan farklı şekillerde çalışmaları bu programında uyumlu bir şekilde için eklentiler yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca İstanbul, Ankara, İzmir gibi şubelerin bilgilerinin de Internet üzerinden merkezi sistemde tutulması işlem birlikteliğini sağlamakta, donanım-insan kaynağı yatırımlarını azaltmakta ve denetimi kolaylaştırmaktadır.

3.4. Otomatik Form Okuma Sistemi :

Operasyonun zaman olarak büyük bir bölümünü bilgilerin bilgisayara kaydedilmesi ve verilerin güncellenmesi almaktadır. Eğer başvuru sayısı yüz binleri buluyorsa, ilk aşamadan yardımın ulaştırılmasına kadar geçen süre kayıt işlemlerinden dolayı uzamaktadır. Bu sorunu aşmak için Deniz Fener Derneği'nde ICR adı verilen el yazısı tanıma sistemi kullanılmaktadır. Bu sistem için geliştirilen özel form sayesinde sosyal incelemesi yapılan ailenin hem çok daha fazla bilgisi alınabilmekte hem de birkaç saniye içerisinde bu bilgiler sisteme kaydedilebilmektedir. Kutucuklar halinde doldurulan formlar bir tarayıcı ile bilgisayara karakter olarak aktarılmakta, tanımlanamayan karakterler ise operatör tarafından düzeltilmektedir. Sistemin formları başarılı bir şekilde aktarma oranı %85 - %90 civarındadır.

3.5. Microsoft Outlook :

Kurum içerisinde organizasyonu sağlayan en önemli yazılımlardan biridir. Gelen e-postaların kontrolü, işlerin kişilere atanarak süreçlerin takibi, toplantı programları ve ortak bir takvim oluşturulması, bu bilgilere kurum dışından da Internet aracılığıyla ulaşılabilmesi kolay takip ve esneklik sağlamaktadır.

3.6. Faks Server :

Eğer yoğun bir faks trafiği varsa ve bunların hatasız olarak ulaşması önemli ise bilgisayar ortamında kurulan bir faks server hem işleri kolaylaştıracak hem de bütün belgelerin kaybolmadan saklanabilmesine olanak sağlayacaktır. Deniz Feneri'ne kurulan faks server sayesinde hem gelen faksların ilgili kişilere e-posta olarak kolayca dağıtımını hem de aynı şekilde bilgisayar ortamındaki dokümanların çıktısı alınmadan faks aracılığıyla gönderilmesi sağlanmıştır. Aynı anda birden fazla hattan gelen faksların tek bir havuzda toplanabilmesi de mümkündür.

3.7. Afet Takip Sistemi:

Bu sistem eş zamanlı olarak Kandilli Rasathanesi ve çeşitli basın kuruluşlarının Internet sitelerini kontrol ederek belirli bir şiddetin üzerinde meydana gelen depremleri e-posta, kısa mesaj ve gerekirse telefonla arayarak sesli bir şekilde bildirebilmektedir. Sistem aynı şekilde belirlenen afet, fırtına, sel gibi anahtar kelimeleri araştırarak bunlarla ilgili bir son dakika gelişmesi olduğunda ilgilileri ve Dernek yöneticilerini haberdar etmektedir. Bu sayede afet durumlarında çok daha hızlı hareket etmek mümkün olmaktadır.

3.8. Antivirus – Firewall

Eğer bir ağ yapısı bulunuyorsa ve Internet'e sürekli bağlı olan bir sistem varsa mutlaka bu yapıyı saldırılara karşı korumak gerekmektedir. Firewall olarak kar amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarının ücretsiz olarak kullanabileceği "Astaro Linux Firewall" kullanılmaktadır. Bu sayede Internet'e geliş ve gidiş trafiği güvenlik altına alınmıştır. Anti-virus sistemi olarak ağa dahil edilen bütün bilgisayarlara kendini yükleyebilen ve gelen bütün e-postaları otomatik olarak tarayan "TrendMicro" kullanılmaktadır. Yeni güncellemeler saatlik olarak yüklenmekte ve virüs saldırılarına karşı sürekli bültenler takip edilmektedir.

3.9. Yazılım Güncelleme Servisi :

Bilgisayarlar üzerinde sorunların çoğu gerekli güncellemelerin ve yamaların uygulanmamasından dolayı sistem versiyonlarının geri kalmasından meydana gelmektedir. Çok fazla sayıda bilgisayardan meydana gelen ağlarda bütün bilgisayarların kontrol edilip güncel halde tutulması zorlaşmaktadır. Bu nedenle Deniz Feneri Derneği'nde "Software Update Services" adı verilen sistem kullanılmaktadır. Her gün yayınlanan yeni yamalar öncelikle server üzerine indirilmekte ve diğer bilgisayarlara zorunlu olarak dağıtılmaktadır. Bu sayede bütün sistemin güncellenmesi mümkün olmaktadır.

3.10. Görüntü Arşivi :

Bir kurumun en önemli değerlerinden biri de geçmiş ve bunları ispatlayabilmesidir. Yapılan proje, faaliyet ve yapımlarla ilgili resim, ses ve görüntülerin sonraki yıllara kaybolmadan ve bozulmadan aktarılabilmesi amacıyla basılı ortamdaki resimler dijital ortama aktarılmış ve DVD'lere kaydedilmiştir. Aynı şekilde derneğin faaliyetlerinin anlatıldığı haftalık TV programı da dijital uydu kayıt sistemi sayesinde DVD'ye kaydedilerek arşivlenmektedir.

4. DONANIMLAR

4.1. Genel Ağ Yapısı :

Dernek bilgi işlem altyapısını özellikle operasyonun yoğun olduğu Zeytinburnu'ndaki Genel Merkezinde yapılandırmıştır. Bu noktadan Ümraniye'deki Anadolu Lojistik Merkezine leased line (kiralık hat) ile, Ankara ve İzmir şubelerine VPN ile bağlıdır. Internet erişimi ise özel bir firmadan 256Kbps ve Türk Telekom üzerinden 1 Mbps olmak üzere yedekli iki hat aracılığı ile sağlanmaktadır.

Toplam 9 server ve 91 bilgisayar 1000 ve 100Mbps hızındaki ağlar üzerinde birbirleri ile bağlıdır. Bunun yanı sıra lojistik ve depo operasyonlarında 12 adet Windows CE tabanlı el terminali ile 6 adet barkot yazıcı ve ağ üzerinde kurulu 10 adet lazer yazıcı kullanılmaktadır. Kullanılan 10 adet kablosuz erişim noktası ile bütün noktalardan ağa erişmek mümkündür.

4.2. Ana Makineler :

İş yükünün bölünmesi ve azami hız kazanılması amacıyla aşağıdaki uygulamalar farklı serverlar üzerinde çalıştırılmaktadır.

1. Primary Domain Controller – Database Server
2. Exchange Server
3. Internet Gateway
4. Terminal Services Server
5. Firewall
6. Colocation Web Server

4.3. Sistem Odası :

Sistem odası diğer bölgelerden izole edilmiş bir şekilde 16-18 °C sıcaklık ve %40-%50 nem ortamında bulunmaktadır. Genel Merkez ve Anadolu Lojistik Merkezi'nde 30 ar KVA'lık kesintisiz güç kaynakları bulunmaktadır. Ayrıca sistem odasında 3 KVA'lık yedek bir güç kaynağı serverları ve kritik cihazları beslemektedir. Data hatları ve ana makineler 24 saat boyunca bir yazılım tarafından izlenmekte herhangi bir sorunda cep telefonu aracılığı ile ilgililer bilgilendirilip müdahale edilmektedir.

Sistem yedekleri her gece DLT kartuşlara alınarak günlük, haftalık ve aylık yedekler güvenli bir ortamda saklanmaktadır. Ayrıca hızlı geri dönüş amacıyla veritabanları data hatları üzerinden bölgeler arasında yedeklenmektedir.

4.4. Genel Güvenlik :

Dernek merkezi ve sistem odası 24 saat yangın, ısı artışı ve hareket detektörleriyle dışarıdaki bir güvenlik merkezi tarafından kontrol edilmekte ayrıca bir güvenlik görevlisi tarafından kameralarla izlenmektedir.

5. WEB SİTESİ

5.1 Bir Web Sitesi Neler Yapabilir :

- Mesajlar diğer yöntemlere göre çok daha fazla insana ulaştırılabilir.
- Yeni üyeler elde edilebilir.
- Anketler, görüşler gibi değerli bilgileri toplanabilir.
- Kredi kartı aracılığıyla bağış toplanabilir.
- Raporlar, bilançolar gibi bilgiler topluma sunulabilir.
- İnsan kaynaklarına ulaşılabilir.
- Gönüllüler, üyeler, çalışanlar ve toplum arasında bir iletişim ağı oluşturulabilir.

5.2. Web Sitesi Oluşturulmadan Önce Yapılması Gerekenler :

Öncelikle web sitesinin yaşayan ve sürekli üzerine emek harcanarak geliştirilmesi gereken bir sistem olduğu bilinmelidir. Web sitesi olsun diye yapılan ve güncellenmeyen milyonlarca site şu anda sanal çöplükteki yerlerini almışlardır. Bu yüzden zamanının tamamını bu işe harcayacak ve kafa yoracak birine mutlaka ihtiyaç vardır. Diğer bir önemli konu ise planlamadır. Planlamadan başlanılan bir web projesi sonuçlanmayan bir kara delik gibidir.

Planlama sırasında dikkat edilmesi gerekenler :

- Geliştirme aşamaları iyi planlanmalı ve zamanları belirlenmelidir.
- İçerik net bir şekilde belirlenmiş ve düzenlenmiş olmalıdır.
- Web sitesi mutlaka pazarlanmalıdır.
- Tasarım ve grafik konularında profesyonellerden destek alınmalıdır.
- Ziyaretçilerin ilgilerini çekmek için içerik sürekli güncellenmeli ve bu işten sorumlu biri bulunmalıdır.
- HTML gibi teknik konulardan anlayan birisi bulunmalıdır.

Sorulması gereken sorular :

- Mesajımız nedir ve hedef kitle kimlerden oluşmaktadır?
- Web sitesi aracılığıyla gelirler nasıl artırılabilir?
- Kuruma sahip olmadığı neleri kazandıracaktır?

Eğer web sitesi sadece bir tanıtım aracı olarak değil, gelir sağlayan bir araç olarak da düşünülüyorsa web sitesinin alt yapısı ayrıca elektronik ticaret altyapısına uygun olmak ve banka gibi bir finansal kurumla birlikte çalışmak zorundadır. Web sitesi kurumun bir yüzü olmanın yanı sıra, ziyaretçilerinizin size katılımı sayesinde yapılan işi ve misyonu sanal ortama taşıyan bir araç da olacaktır. Ne kadar kompleks bir site hazırlanırsa anlaşılması da aynı oranda zor olmaktadır. Statik bilgilerin yanı sıra %20 - %30 arasında sürekli güncellenen dinamik bilgilerin de takip edilmesi açısından sitenizde yer almasında fayda vardır.

5.3. Web Sitesi Hangi Bölümlerden Oluşmalı :

Sitenin içeriğinin oluşturulmaya başlanmasında basit olarak aşağıdaki konulara değinilebilir. Bunlar;

- Kurumsal amaçlar ve kurumun varlığının nedeni
- Faaliyetler
- Personel ve çalışma sistemi

- Yapılan hizmetler
- Gönüllü organizasyonu
- Başarı hikayeleri
- Bağışçı ve gelir kaynakları
- Bildiri panosu / kurum içi haberler
- Üyelik sistemi
- Faaliyet konusuyla ilgili diğer sitelere linkler

Web sitesinin mutlaka olması gereken özellikleri:

- Aynı ilgi alanlarına sahip kitleleri harekete geçirmek.
- Kullanıcıları siteye bağımlı hale getirmek ve geri dönüşlerini sağlamak.
- Sivil Toplum Kuruluşları arasında bilgi paylaşımı ve iletişimin sağlandığı bir köprü oluşturmak
- Kullanıcıların üye olmasını sağlayıp ileride yapılan faaliyetlere kaynak oluşturmak.

5.4. Denizfeneri.org.tr :

Deniz Feneri Derneği'nin ve faaliyetlerin TV programı dışında da insanlara tanıtılması amacıyla **denizfeneri.org.tr** alan adı Derneğin resmi web sitesi olarak belirlenmiş sürekli güncellenerek iletişimin en çok kullanılan kanallardan biri haline gelmiştir. Web sitesinin dikkat çeken tarafı Derneğin gerçekleştirdiği eğitim, sağlık, gıda, su, barınma konularındaki projelerini etkileşimli hale çevirerek bağışçıların oturdukları yerden bu projelere katılma ve sonuçları yine site aracılığıyla takip etme imkanı vermesidir.

- Sitenin genel olarak içeriği,
- Yoksulluk ve yardım çalışmaları ile ilgili haberler,
- İlginç sosyal hikayeler,
- Kurumsal yapı hakkında bilgi,
- Nasıl yardım alınabileceği / yapılabileceği,
- Projeler / Faaliyetler,
- Bilgilendirici araştırma konularıdır.

Sitenin tanınması var olmasından çok daha önemlidir. Bu nedenle özellikle proje dönemlerinde ziyaretçi kapasitesi yüksek diğer siteler üzerinde banner ve tanıtım araçlarına yer vererek yoksulluk sorununa sosyal sorumluluk bilinci içinde destek olmaları sağlanmaktadır.

6. ELEKTRONİK BAĞIŞ

6.1. Web Sitesi Üzerinden Bağış :

İnternet artık her alanda kullanılıyor ve telefon faturalarını İnternet üzerinden ödeyen insanlara lütfen şu bankaya giderek bize bağışta bulununuz demek doğru değildir. Ayrıca zaman ve mekan bağımsızlığını da göz önüne alırsak web sitesi bir kurumun tüm dünyada sürekli açık bir şubesi gibidir.

Deniz Feneri Derneği'nde iş süreçlerini yeniden gözden geçirme çalışmaları sırasında iş artırımının aynı oranda insan kaynağı artırımı ile mümkün olamayacağı ve bu nedenle yapılan işlemlerin büyük ölçüde e-iş ortamına aktarılması gereği ortaya çıkmıştır. Web sitesi üzerine yerleştirilen kredi kartı ile bağış sistemi aracılığıyla proje bazında veya genel amaçlar için bağış toplamak mümkün olmuş ve bağışçıların bütün bilgileri doğru olarak alınabildiği için sağlam bir bağışçı veritabanı oluşturulmuştur. Sistemin güvenliği tüm dünya tarafından kabul edilen 128bit SSL şifreleme ve Elektronik Ödeme Altyapısı kullanılarak gerçekleştirilmektedir.

6.1.1 Üç Boyutlu Güvenlik Altyapısı (3D Secure):

İnternet üzerinde yapılan dolandırıcılıklar ve bilgi hırsızlığı oran olarak çok az sayıda gerçekleşmesine rağmen hem kamuoyunun yanlış bilgilendirilmesi hem de bankaların bürokratik zorluklar çıkarmasından dolayı kredi kartı kullanıcılarının çekincelerinin devam etmesine neden olmaktadır. Visa-Mastercard tarafından 2002 yılında geliştirilen bu sistem sayesinde kullanıcı ödeme işlemi kendi bankasının web sitesi üzerinden kredi kartının şifresini ve güvenlik kodunu kullanarak onaylamakta böylece kart bilgileri başkasının eline geçse dahi şifresi bilinmediğinden gerçek bir sanal güvenlik sağlanmaktadır. Deniz Feneri teknolojik ar-ge çalışmalarına önem veren bir kurum olarak bu sistem Türkiye'deki ilk uygulayıcılarından birisi olmuştur.

6.2. TeleBağış :

Günümüzde Internet oldukça yaygınlaşmasına rağmen pek çok evde direkt erişim imkanı bulunmamaktadır. Ancak telefon artık herkesin evinde vardır. Hem canlı yayın esnasında gelen telefon trafiğini azaltmak hem de Internet üzerinde kredi kartını kullanmak istemeyen bağışçılara hizmet verebilmek amacıyla "TeleBağış" adı verilen sesli yanıt sistemi geliştirilmiştir.

Bu sistem sayesinde telefonla Dernek Merkezine ulaşan bağışçılar bir bilgisayar tarafınan karşılanmakta ve bağışçı kredi kartı bilgilerini girerek eş zamanlı bir şekilde bağış işlemini gerçekleştirmektedir. Yapılan bağışa ait alındı bilgileri kişinin cep telefonuna kısa mesaj aracılığıyla gönderilerek süreç tamamlanmaktadır.

6.3. Otomatik Bağış Sistemi :

Bağışçıların oldukça yoğun ve çalışan kişiler olduğunu ve günümüzde artık pek çok kişinin telefon faturalarını bile otomatik ödeme talimatıyla yatırdığını düşündüğümüzde bir bağışçının sürekli olarak sizinle iletişime geçmesi ve aynı bilgileri tekrar tekrar vermesinin gereksiz olduğu görülmektedir. Bağış işlemi sırasında kişi bu işlemin otomatik olarak sonraki aylarda da dilediği süre boyunca devam etmesini isteyebilir. Sistem talimatları her gün kontrol ederek sonucunu e-posta aracılığıyla bağışçıya bildirmektedir.

6.4. Mobil Bağış Sistemleri :

Yeni nesil cep telefonlarının hepsi GPRS ve WAP teknolojilerini desteklemektedirler. İnsanların akıllarına her geldiği anda bağış yapabilmelerine imkan sağlamak amacıyla "**mobil.denizfeneri.org**" sitesi sayesinde cep telefonlarını kullanarak veya SMS aracılığıyla kredi kart bilgilerini göndererek bağış yapabilecekleri "Mobil Bağış Sistemi" geliştirilmiştir.

SONUÇ

Yukarıdaki uygulamalardan da anlaşılacağı gibi Sivil Toplum Kuruluşları'nın büyümelerinin ve geniş kitleler bazında kabul edilmelerinin en önemli kriterlerinden birisi bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanma oranlarıdır. Özellikle yardım kuruluşlarında yapılan faaliyetlerin şeffaflığı ve izlenilebilirliği, güvenin temin edilmesinde ve desteğin devam etmesinde büyük önem taşımaktadır.

Yapılan teknolojik uygulamalarda aynı amaç için pek çok alternatif kanal sunulmalı ve toplumun tamamının bu projelere katılabilir hale gelmesi sağlanmalıdır. Projeler başlangıç aşamasında iyi planlanmalı, çalışma grupları oluşturulmalı ve tüm ekip projenin sorumluluğunu üstünde taşımalıdır. Uygulamalar kadar bunların pazarlama ve tanıtım faaliyetleri de önemlidir ve bu yönleri eksik kalan projeler başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Hayal kurabilmek ve vakit kaybetmeden bu hayalleri gerçeğe dönüştürmek için çalışmak pek çok kurumun daha başlamadan önünde olmak demektir.

KAYNAKLAR

Bilgili, A.E. - Altan, İ., (2003), "**Yoksulluk**", Deniz Feneri
(*TechSoup*), <http://www.techsoup.org>, (01.04.2004)
(*CharityChannel*), <http://www.charitychannel.org>, (01.04.2004)
(*Internet Nonprofit Center*), <http://www.nonprofits.org>, (01.04.2004)

İletişim Bilgileri :

Emre DURGUT

Deniz Feneri Derneği
Bilgi İşlem Sorumlusu

Adres : 10. Yıl Cad. Cinoğlu Çıkmaızı No: 4 Zeytinburnu - İstanbul
Telefon : (212) 665 82 00
Web : <http://www.denizfeneri.org.tr>
Email : edurgut@denizfeneri.org.tr

TEKNOLOJİK DEĞİŞİMİN MALİYETİ, BÖLGESEL GELİŞİMİŞLİK FARKLILIKLARI VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YENİDEN YAPILANMASI

Mehmet ALAGÖZ *
Ramazan UÇTU **
M.B.Fatih ALODALI ***

GİRİŞ

Günümüzde özellikle son otuz yıl içinde, insan iletişimi konusunda yapılan bilimsel araştırmalar artık şaşırtıcı boyutlara ulaşmıştır. Yaşanan bu hızlı ilerleme ve genişleme, ticaretin ve işlerin yapılış yöntemlerini değiştirmiş, iktisadi ve sosyal hayatı derinden etkilemiştir. İletişim teknolojilerindeki yeniliklerin ve bu teknolojilerin kullanımının yaratacağı etkilerin tamamının anlaşıldığını ve tanımlandığını söylemek oldukça güçtür. Hiç kuşku yok ki, iletişim teknolojileri çok önemli iktisadi ve sosyal yararlar sağlayabilecektir. Yeni teknolojiler, ekonominin etkinliğini artırmaya, yeni iş imkanlarının yaratılmasına, teknik ilerlemelerin ve fikirlerin daha kolaylıkla yayılmasına, farklı ülkeler ve bölgelerde yaşayan insanlar ve kurumlar arasında eş zamanlı iletişimin kurulmasına yardımcı olacaktır. Bilimsel ilerlemeleri teşvik edecek ve insanların seçim alternatiflerini zenginleştirecektir. İletişim teknolojileri aynı zamanda, teknolojinin evrensel boyutlarda baş döndürücü bir hızla yayılmasına imkan vererek kar amacı gütmeyen kuruluşların da yeniden yapılanmalarını hızlandıracaktır. Buna karşın, iletişim teknolojilerinin istenmeyen etkileri de olacaktır. Hızlı ilerlemeler ve internet sayesinde telekomünikasyonun ve birebir iletişimin kolaylaşması yerel toplulukların sosyal uyumunu ve dengesini olumsuz etkileyecektir.

Bununla beraber göz önünde bulundurulması gereken bir nokta da kullanılacak teknolojilerin maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle sivil toplum kuruluşlarının yeni teknolojilerin temininde mali açıdan sıkıntılarla karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. Buna ilaveten ülke içerisinde bölgesel gelişmişlik farklarının da bulunması sivil toplum kuruluşlarının aynı verimlilikte çalışmasını engellemektedir. Bunun için teknolojinin yalnızca bir araç olduğu, başarıyı getirecek olanın ise neyi, nerede, neden, nasıl kullanmak olduğu unutulmamalıdır.

1.TEKNOLOJİK DEĞİŞİMİN MALİYETİ

Günümüzde teknolojik yeniliklerin hız ve büyüklüğünde tarihin hiçbir döneminde rastlamadığımız ölçüdeki değişimler, küreselleşmeyi önlemez boyutlara ulaştırmıştır (Dereli,2004:1). Bilgi ve iletişim, 21.Yüzyılın sembolü olup, ulusların gelişmişliğinin ana göstergesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bilgiye ulaşım topluma yaymayı başarabilen ülkeler, yeni bilgilerin üretilmesi için de gerekli kaynağı hazırlamış olmaktadır. Daha şimdiden bilgiye dayalı bir ekonominin doğuşu ekonomik büyüme, ulusal rekabet gücü, çalışma organizasyonları ve gereksinim duyulan vasıflar yönünden fevkalade önemli sonuçlar doğurmuş bulunmaktadır (Dereli,2004:1). Bu değişim ile bilim, enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler sarmal bir şekilde birbirini tetiklemektedir. İnternet, bu değişimin taşıyıcısı, hazırlayıcısı, geliştiricisi ve yeni oluşmakta olan toplum biçiminin ön modelidir. (<http://www.unak.org.tr/bildiri1.htm>) Ayrıca internet, katılımcı demokrasi, saydamlık, toplumsal denetim, topluma hesap verme konularında da yeni olanaklar sunmaktadır. Buna bağlı olarak insanlık tarihi daha önce görülmedik şekilde yeni ve global bir toplumsal dönüşüm sürecine girmiştir (Poyrazoğlu, 2004:1). Ancak sadece bu teknolojiler, bilgi çağını yakalamak için yeterli görülmemektedir. Bunun için çok daha etkili olabilecek sosyolojik faktörler vardır. O sadece bir teknolojidir ve içindeki bilgiler ise, onu kullanabilir düzeye getiremediğimiz sürece, sadece bir enformasyondan başka bir şey olmayacaktır. Bilgi çağında arzulan dönüşümün gerçekleşebilmesi için, her şeyden önce toplumun o bilgiyi kullanabilir ve sonra da bir üst düzeyde üretebilir hale getirmesi gerekmektedir(Bozkurt, 2004:1).

Bilgi toplumu bilgi ve teknoloji demek; araştırma-geliştirme ve buluş/inovasyon demek; sürekli rekabet demek; ama hepsinden önemlisi insan demektir. Bilgi Toplumu olgusunun sosyal boyutu da vardır. Bilgi toplumunda, bilgi teknolojileri yardımıyla toplumun tümünün değişimi ve gelişimi amaçlanmaktadır. Böyle bir gelişim sürecinde, tüm vatandaşların eğitimden, ticarete, sağlığa, işe, istihdama, insan haklarına,

* Dr. ,S.Ü.Karaman İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

** Arş. Gör., S.Ü.Karaman İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

*** Arş. Gör. ,S.Ü.Karaman İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü

katılımcı demokrasiye, gençlik/yaşlılık/özürlüler gibi insan yaşamının çeşitli yönleri ele alınarak geliştirilmektedir. Bilgi toplumu sadece bir kesimin değil, kamu kesimi, özel kesim, sivil toplum kuruluşları, akademik kesim, basın ve medya sektörü ile birlikte ve beraberce gerçekleştirilecek bir yaklaşım olarak görülmelidir. Burada bilgi toplumunun en önemli katkısının Demokrasiye ve ortak akıl üretilmesine olan olumlu katkısı olduğunun bilinmesidir (Aktaş, 2004:1).

Teknoloji ise bir kültürün, bir düşüncenin, bilgi birikiminin ürüne yansması yani belirli amaçlara ulaşmak için çeşitli aşamalarda geliştirilen bilgi birikiminin üretim sürecine uygulanmasıdır (Çakmakçı,1999:37). İnsan yaşamını kolaylaştıran, iş ve üretimde verimliliği artıran bir güç olarak belirtebileceğimiz teknoloji, ancak rasyonel bir biçimde yönetildiği zaman insanlığın refahını ve kurumların rekabet ve etkinlik düzeyini arttırabilecektir. Kısaca teknoloji, kişilerin içinde yaşadıkları ve çalıştıkları ekonomik ve fiziksel şartların iyileştirilmesini sağlamaktadır(Şimşek,1998:3).

Bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte ekonomik ve sosyal hayattaki birimlerin tüm faaliyetlerinde (bankacılık ve sigortacılık işlemleri, bilimsel araştırmalar, eğitim, üretim, personel, insan hakları, çocukların korunması, yoksullukla mücadele,...vb.) işleme yönelik bilişim sistemleri kullanılmakta ve bu da ekonomik ve sosyal hayattaki birimlerin yapısını değiştirmektedir. Bilişim teknolojileri başlangıçta ekonomik ve sosyal hayattaki birimlerin sadece üretim süreçlerini daha verimli hale getirmek için kullanılırken zamanla tüm faaliyetlerde kullanılmaya başlanmıştır. Hizmet sektöründe de her alanda (bankacılık, sigortacılık, dağıtım, sivil toplum kuruluşları, ...vb.) kullanılan bilişim teknolojileri ofis otomasyonu ile ekonomik ve sosyal hayattaki birimlerin ofis işlemlerinin yürütülmesinde yeni boyutlar kazandırmıştır. Ofis otomasyonu, daha önce işletme personelince yerine getirilen ofis işlemlerinin teknoloji sayesinde daha hızlı, etkili ve doğru yapılmasını sağlayan sistemlerdir. Böylece hem işlemsel, hem de eşgüdüm kademesinde yer alan yönetsel faaliyetleri içeren ofis otomasyonu sayesinde ekonomik ve sosyal hayattaki birimlerin ürün ve hizmetlerin üretilmesi ile ilgili faaliyetler ile üretimin düzenlenmesi ve eşgüdümün sağlanmasına ilişkin faaliyetler arasında denge sağlayarak, gerekli olan tüm kaynaklar üzerinde kontrolü sağlayabilmektedir. Bilişim teknolojileri ile ekonomik ve sosyal hayattaki birimlerin kendi içindeki bağlantılarının dışında iş ilişkileri olan diğer birimlerle ve aynı çatı altında bulunmadığı halde birime bağlı personele olan bağlantılarını da etkin bir şekilde sürdürebilmeleri mümkündür.

Sonuç olarak hem üretim hem de hizmet işletmelerinde hızlı ve kaliteli bilişim sağlayan bilişim teknolojileri işletmelerin işleme ilgili faaliyetlerini (yani personel sayısını azaltmak, işletme etkinliğini sağlamak, personel ve kurum arasındaki iletişimi sağlamak, personel tedariki ve eğitimini sağlamak, takım çalışmalarını geliştirerek çalışanların kararlara katılımını sağlamak, bilgi transferi sağlamak, kamuoyunu aydınlatmak, çalışma şartlarını düzenlemek, çevremizi daha yaşanabilir hale getirmek ve toplumda işbirliğini sağlamak, ...vb.) ve ekonomik ve sosyal hayattaki birimlerin kaynaklarının kullanımını daha etkin hale getirmektedir. Bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanma avantajlarının yanında ona sahip olmada yaşanan finansal sıkıntı da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Özellikle sivil toplum kuruluşlarının sabit ve belirli bir finansal kaynağının bulunmaması nedeniyle muazzam boyutlara ulaşan bu teknolojilerden faydalanmasını sınırlandırmaktadır. Bu yüzden sivil toplum kuruluşları hedef kitlelerinin ihtiyaçlarını gidermede ve onları bilgilendirme ve bilinçlendirmede zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklar, bu kuruluşları hem zamanı en iyi kullanmasını engellemekte hem de bilgilendirmenin maliyeti artmaktadır. Bu yüzden bilgi hizmetleri alanında oluşturulacak teknolojinin (donanımın, yazılıma) uygun olması gerekmektedir.

Sivil toplum kuruluşların teknoloji belirleme çalışmasının en önemli aşamalarından biri, ulusal ve uluslararası alandaki standartlara uygun şekilde tasarlanıp tasarlanmadığıdır. Bu standartlar gerek nitelik gerekse kullanım kolaylığı açısından globalleşen dünyamızda gelişmiş ülkelerle ters düşmemelidir. Bu yüzden sivil toplum kuruluşlarının ne tür bir teknolojiye ihtiyaç vardır? teknolojiyi kim kullanacaktır? kullanacağımız teknolojinin ne kadarı dünya standartlarına uygundur? bilgi hizmetleri alanında nicelik olarak ne kadar teknoloji kullanılmaktadır ve kullanılması gerekir? bilgi hizmeti sağlayan kuruluşların ne kadarı teknolojiden verim almaktadır? şeklindeki sorular öncelikli olarak cevaplandırılması gerekmektedir.

Tabi ki teknolojinin yaptığı etki, kişiler ve kurumların teknolojiyi nerede kullandıklarına bağlıdır. Zaten teknoloji de bu şartları kabul eder ve bu hizmetleri kullanır ve buna göre toplumun davranışlarını belirlemeye çalışmaktadır. Bilgi teknolojilerinden, telekomünikasyon ve iletişim teknikleri, telefon, telex, faks, mikrobilgisayarlar, elektronik postalar ve en önemlisi İnternet gibi araçlar, bilgiye erişimde önemli bir rol oynamaktadır. Bu teknolojilerin en basitinden en karmaşığına kadar hepsinin sivil toplum kuruluşları tarafından verimli bir şekilde kullanılması sağlanmalı ve bu alanlar için gerekli teknolojilerin

oluşturularak bunların bir devlet politikası haline getirilmesi gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının teknoloji kullanımından doğacak avantaj ve dezavantajlarının maliyet analizinin yapılması gerekmektedir.

Bu bağlamda sosyal bir birim olan STK'ların giderek karmaşıklaşan sorunlar karşısında, belli bir sorun alanını öne çıkararak, somut çözümlere ya da sonuçlara daha hızlı ulaşması ve hedef kitlelere bunu aktarabilmesi için bilişim teknolojilere ihtiyacı bulunmaktadır. Bilindiği gibi, temsil ettikleri kesimlerin değişik somut taleplerine dikkat çekmek veya bu talepleri bir mücadele konusu haline getirmek STK'ların varlık nedenlerinden en önemlisidir. STK'lar uğraş alanlarına giren sorunlarda, ilgili kesimlerin potansiyellerini, büyük bir hızla harekete geçirmeleri söz konusudur. Zaten, STK'ları cazip bir aktör haline getiren bu özellikleridir. Bundan dolayı STK'lar, bilişim ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin yarattığı yeni imkanları yoğun bir şekilde ve ustaca kullanarak, hedef kitlelerinin bilinçlendirme ve harekete geçirme yeteneklerini arttırmaktadırlar (Yılmaz, 2004:1).

2.BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK FARKLILIKLARI

İktisadi gelişmenin, gerek zaman gerekse de mekan açısından birtakım farklılıklar gösteren dinamik bir olgu olduğu ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin zaman içinde değiştiği ve bu düzeyin ülke ölçeğindeki bölgesel, sektörel ve buna paralel olarak da toplumsal sınıflar/gruplar arasında olduğu gibi ülkeler arasında da farklılıklar arz ettiği bilinen bir gerçektir. İktisadi ve sosyal kalkınmanın çeşitli ülkeler arasında olduğu gibi, aynı ülke bütünü içinde de değişik hızlarla gerçekleşmesi nedeniyle ortaya çıkan bölgesel dengesizlik denildiğinde genel olarak; nüfus, tarımsal ve sınai yapı, gelir dağılımı, finansal piyasalar, ulaşım ve haberleşme imkânları ile sağlık ve eğitim hizmetlerindeki etkinlik ve yaygınlık düzeylerindeki farklılıklar anlaşılmaktadır.

Ülkemizde, bölgesel gelişme konularında önemli mesafeler alınmasına rağmen bölgesel gelişmişlik farkları halen sorun olmaya devam etmektedir. İstatistiksel verilere göre 1987-1997 döneminde katma değer yıllık ortalama büyüme hızlarına göre yapılan sıralamada Marmara, Güneydoğu, Akdeniz ve Ege Bölgeleri Türkiye ortalamasının üzerinde; İç Anadolu, Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri ise altında gelişme göstermiştir. Ülkemizdeki bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları; kaynakların yetersiz dağılımı ve etkin kullanım eksikliği, uygun olmayan coğrafik yapı, iç ve dış pazarlara uzaklık, dağınık yerleşim yapısı ve yetersiz yatırım gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır (<http://www.ekocerceve.com/img/haberler/abblgeselpoltkaveyapisalfonlar>).

Artan kentleşme, yoğun olarak yaşanan bölgelerarası göç, yüksek enflasyon, gelir dağılımının bozulması, yoksullaşma ve aile yapısında meydana gelen değişimler, sosyal hizmet ve yardımlara olan ihtiyacı artırmıştır. Özellikle göçler, mevcut nüfus barındırmada yetersiz kalan kentler; kentsel altyapı eksikliği, işsizlik, konut, sağlık, eğitim gibi ağırlaşan sosyo-ekonomik problemlerle karşı karşıya getirmektedir. Bu vahim durumu azaltmak veya ortadan kaldırmak için;

- Kırsal kalkınma ve bölgesel gelişmeyi sağlayacak havza gelişim projeleri hazırlayarak uygulamaya koymak,
- Bölgesel gelişmişlik farklarını ortadan kaldıracak alt yapı yatırımlarının finansman darboğazını gidererek, hizmetlerin zamanında sunulmasını sağlamak,
- Göç eğilimini azaltıcı tedbirler uygulamaya koymak,
- Gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek,

Ulaşım ve iletişim alt yapısını güçlendirmek, çok amaçlı su kaynaklarının geliştirilmesini ve yönetilmesini sağlamak büyük önem arz etmektedir.

Bunlarla birlikte bölgesel farklılıkları gidermek amacıyla ekonomik kalkınmaya yönelik üç temel araçtan yararlanılmaktadır:

- Kamu sektörüne yönelik politikalar ve teşvikler,
- Özel sektör teşvikleri ve
- Bölgesel gelişme ve kırsal kalkınma projeleri.

Teşviklerin daha etkin olarak uygulanabilmek amacıyla ülkemizde bölgesel yapılanma gelişmiş, kalkınmada öncelikli ve normal bölgeler olmak üzere üç değişik sınıflama yapılmıştır. Bu sınıflama sonucunda ülkemizdeki illerin genel dağılımına bakıldığında en fazla yığılmanın kalkınmada öncelikli bölge içerisinde olduğu görülmektedir. Ancak ekonomik ve ticari faaliyetler için uygulanmakta olan teşvikler yanında, alt yapı yatırımlarını da yukarıda belirtilen bölgesel ve/veya kırsal kalkınma projelerinin uygulanması, gerekli finansmanın temininde karşılaşılan güçlükler nedeniyle, bugüne kadar istenilen etkinlikte olamamıştır. Böyle bir süreç içerisinde değişik yerlerde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının da

etkinliklerinde farklılıklar olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Çünkü sivil toplum kuruluşları faaliyet gösterdikleri yerlerdeki yaşam standardına, kültüre, ihtiyaçlara ve sosyal hayat anlayışına bağlı olarak çalışmalarını sürdürmesi kaçınılmazdır. Bu duruma birde sivil toplum kuruluşlarına, bu yerlerde gereken gönüllü katılım ve mali yardım yetersizliği eklendiğinde bölgelerarası farklılıklar daha net ve açık bir şekilde kendini göstermektedir.

Bu noktada örnek olarak Ankara ve Karaman gibi bölgesel farklılığı olan iki ilin 2000 yılındaki sosyo-ekonomik gelişmişliklerini, bu illerdeki sivil toplum kuruluşları ve faaliyetleri bakımından ortaya koyan istatistikleri değerlendirildiği zaman dengesizlik daha net bir şekilde görülebilmektedir. (<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/seg/iller2003.htm>).

İller	Toplam nüfus	Şehirleşme oranı %	Nüfus yoğunluğu Kişi/km ²	Üniversite bitirenlerin okul bitirenler Oranı %	Fert başına GSYİH \$	GSYİH içinde payı %	Gelişme hızı %	Sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması
Ankara	4.007.860	88.34	163.45	16.86	2752	8.33	28	2
Karaman	243.210	57.53	27	5.64	2012	0.34	38.7	35

Kaynak: DPT

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı gibi iki ilin her anlamda gelişmişlik farkı görülmektedir. Bu fark aynı zamanda sivil toplum kuruluş sayısını da yansıtmıştır. Buna göre Ankara'daki sivil toplum kuruluşlarının sayısı 1138, Karaman'daki sivil toplum kuruluşlarının sayısı 11 tane dir (www.stgp.org/list.php?pageid=7&kriter=0).

Fert başına milli gelirin Türkiye ortalaması 2146 \$ olarak hesaplanmıştır. Buna göre Karaman ile Ankara arasındaki fert başına milli gelir uçurumu, şehirleşme oranının çok farklı olması, öğrenim düzeyinin Ankara'da yüksek olması ve diğer etmenlerden dolayı STK'ların daha çok Ankara'da yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Bu etmenlerin yanında STK'lar büyük şehirlerde daha çok finansman sağlamakta, gönüllü destekçiler bulmakta ve daha çok kitleye ulaşmaktadır. Aynı zamanda ulusal ve uluslar arası STK'larla işbirliği yapmak, iletişim kurmak Ankara ve bunun gibi diğer büyük illerde daha kolay olduğu için genel olarak STK'lar büyük illerde toplanmıştır. Kalifiye elemanın yokluğu, bilgi ve iletişimin daha az olduğu, dolayısıyla daha az kişiye ulaşıldığı, finansmanın daha az sağlandığı Karaman gibi gelişmişliği az olan illerimizde STK'ların faaliyetleri sınırlı kalmıştır ve bu gibi iller AB gibi toplulukların sağlamış olduğu hibe ve yardımlardan yararlanmakta zorluk çekmektedir. Bu gibi yararlılardan daha çok Ankara ve diğer büyük illerde faaliyet gösteren kuruluşlar yararlanmaktadır. Bu da bölgesel gelişmişlik farkının STK'ların faaliyetlerinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunun göstergelerinden biridir.

3.STK'LARIN YENİDEN YAPILANMASI VE TÜRKİYE'DEKİ STK'LARIN DURUMU

Bir toplumun ekonomik, sosyal ve demokratik gelişmesi, o toplumun bireylerinin kendi sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetlere gönüllü olarak katılma düzeyleriyle yakından ilgilidir (Öner, 2004:1). Sivil toplumun, basit bir tanımla henüz keşfedilmemiştir. Kavram, farklı toplumlarda yaşanan tarihsel gelişmelere paralel olarak çeşitli biçimlerde tanımlanabilmektedir. Genel olarak bir toplumda sivil toplumun gelişmesi; çoğulculuk, bağımsızlık, dayanışma, toplumsal bilinçlenme, katılım, eğitim, sorumluluk ve yetki devri gibi unsurları içeren kültürel bir sürece bağlıdır. Bu bağlamda en geniş anlamıyla sivil toplum, bireylerin ve grupların devletten kaynaklanmayan ve devletçe yönetilmeyen yasal çerçeveler içerisindeki her türlü toplumsal faaliyet olarak tanımlayabiliriz. Çağdaş toplumlarda sivil toplum, devlete karşı çıkış olmayıp, devlet, ekonomik pazar ve vatandaşlar arasında üçüncü sektör olarak bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda STK'ların en belirgin özellikleri, sadece kendi amaç ve değerlerine hizmet etmemeleri, hükümetlerden, kamu makamlarından ve siyasi partilerden bağımsız olmaları, ticari çıkar gözetmemeleri ve kar amacı gütmemeleri ve merkezi otorite ile vatandaş arasında arabuluculuk yapmalarıdır (http://www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc).

Örneğin örgütlü sivil toplum, işsizlik, ayrımcılık, yoksulluk ve yabancı düşmanlığıyla mücadele, çevre, ticaret, kalkınma, sosyal refah, insan hakları, katılımcı demokrasi ve gelişmekte olan ülkelere yardım gibi konularda, insanların görüş ve isteklerini açığa vurma ve yerine getirilmesi konusunda faaliyet gösterirler. Bununla birlikte STK'lar, çalışan gönüllülerin çabaları ve çok sayıda vatandaşın katkılarıyla fon toplayarak, toplumun ihtiyaç duyan diğer kesimlerine hizmet götürmeye çalışmaktadır. Ancak yapılan bağışların sürekliliğinin olmaması ve bağış yapanların etkisinden kurtulmak için STK'lar, kendi kendine yardım, gelir getirici faaliyetler ve sürdürülebilirlik kavramları üzerinde durarak bağış yapanlara olan bağımlılığı ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bu yaklaşım, sosyal ekonomi kavramının doğmasına yol açmıştır. Sosyal ekonominin temel amacı, sermaye üzerinden gelir sağlamak olmayıp, kaynakları bir araya getirerek, toplumun belirli bir bölümü arasında yeniden dağıtmak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçla çalışan kuruluşlar, kooperatifler, karşılıklı yardım dernekleri, çeşitli dernekler veya vakıflar olabilmektedir. İstihdamın artmasına ve ekonomik büyümeye önemli katkıda bulunurlar ve bu nedenle, girişim politikası çerçevesinde değerlendirmek yanlış bir yaklaşım olmayacaktır.

STK'lar, demokratik ve şeffaf bir toplumunun yaratılması, farklı çıkar gruplarının görüşlerinin uzlaştırılması, yeni teknolojiler ve küreselleşme baskılarıyla karşılaşan toplumun değişime ayak uydurmasının sağlanması veya hükümetlerin dolduramadığı mekanizmalardaki boşlukların doldurulması açısından önemlidir. STK'lar, doğrudan ve dolaylı olarak rekabetin artmasına ve ekonomik büyümeye katkıda bulunurlar. *Doğrudan katkıları*, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi kamu hizmetlerinin sunumu, yerel ekonomik gelişimin desteklenmesi, sosyal ve ekonomik açıdan dışlanan birey ve grupların toplumla bütünleşmesinin sağlanması şeklindedir. STK'lar *dolaylı olarak* da toplumun, rekabet ve ekonomik büyümeye, özürülere, ırkçılığa, cinsiyet ayrımına ve yaşlılara yönelik tutumunu olumlu yönde etkilerler. Hatta bazı STK'lar, kendi aralarında ittifak kurarak, uluslararası düzeyde örgütlenirler ve milliyetçi unsurların ötesine geçerek, dünya çapında özel bir çıkar grubunun görüşünü savunabilmektedirler.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde sivil yapıları adlandırmada sıklıkla kullanılan STK teriminin, batı literatürüne NGO (non-governmental organization) adıyla yerleşen kavramlaştırma ile eş terimler olarak görülmemesi gerektiğidir. NGO teriminin tamamen devlet-dışı yapıları ifade etmesine karşın, STK teriminin Türkiye'de karşıladığı anlamın devletten bu derece bağımsız düşünülebilmesi güçtür. Ayrıca, Türkiye örneğinde STK'lar, farklı sosyo-politik gerilimlerin ve ihtiyaçların yükünü taşır ve dile getirirlerken, NGO terimi ile ifade edilen oluşumlar için aynı durumdan söz etmek güçtür. STK terimini karşılamaya en yakın olabilecek terim, yine batı literatüründe dağılan Sovyet bloku ülkeleri ve diğer bazı üçüncü dünya ülkeleri ile ilgili literatürde kullanılan CSO (civil society organization) olarak görünmektedir. (Akşit, Tabakoğlu ve Serdar, 2002: 1)

Ülkemizde mevzuata göre, STK'lar, dernek veya vakıf statüsünde kurulup, kar amacı gütmemek kaydıyla faaliyet gösterebilirler. Örneğin, Türkiye'de sivil toplum, siyasi partileri, vakıfları, dernekleri, sanayi ve ticaret odalarını, meslek örgütlerini, üniversiteleri, sendikaları, farklı platform ve insani girişimlerini içine almaktadır. (http://www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc) Bu bağlamda Türkiye'deki STK'lar farklı alanlarda faaliyet göstermektedir. Bunlar arasında insan hakları, demokrasi platformu, yoksulluğun giderilmesi, sağlık hizmetleri, aile planlaması, eğitim, çevre ve ekoloji, kültürel, etnik ve dini değerlerin teşviki, mesleki ve profesyonel grupların bir araya getirilmesi, kültür merkezleri, camiler ve okullar kurulması için fon toplanmasında faaliyet gösterirler.

Türkiye'de bu gün 79 bin dernek var. Yaklaşık 5.000 vakıf ve bir o kadar da kooperatifi eklediniz mi, 90 bin STK karşınıza çıkmaktadır. Tabi ki bu rakamlara bakarak bireylerin yönetime katılmaları ve sorunlara sahip çıkıp, çözüm bulduklarını göstermemektedir. Çünkü burada önemli olan ülkede kaç tane STK olduğu değildir, önemli olan bu STK'lara katılım ne kadardır ve etkin çalışabiliyorlar mıdır? Örneğin İngiltere'de dernek sayısı bizdekinden çok daha az ama derneklere üye olan insan sayısı inanılmaz. Sadece Kuşları Koruma Derneği'nin 1,5 milyona varan üyesi bulunmaktadır. Ancak bizdeki yapılanmada STK'lara üye olmak isteyen birey sayısı çok az, buna karşılık yeniden bir STK kurmak isteyen sayısı ise çok fazladır. Böyle bir durumunun temel nedeni STK içerisinde etkin bir yerde olmak ve bireylerin yaptıkları işlerden ziyade kendilerini ön plana çıkartıp reklam yapmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Buna bir çeşit iktidar hırsı dernek yanlış olmayacaktır. Buna ilaveten STK içindeki gönüllü katılımcıların birbirleriyle olan çatışmaları eklendiğinde, bu yapılanmaların toplum tarafından benimsenmemesine ve bölünmelere yol açmasına neden olmaktadır. Böyle bir süreç içerisinde de, STK'ların halka ulaşması, projeler oluşturması, iletişim kurup bilinçlendirmesi gibi konularda yetersiz kalmasına neden olmaktadır. (Demircan, 2004:1)

Aslında günümüzde STK'ların bahsettiğimiz yetersizliklerin temelinde iletişimsizliğin yattığını, STK'ların öncelikle uluslararası diğer STK'lar ile iletişiminin bulunmadığı, kendi içinde tabanlarıyla iletişimlerinin olmadığını, ayrıca kurum içi iletişimin olmadığı gibi kendi aralarında da iletişimin bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte kendi içlerinde bile iletişim yetersizliği bulunan STK'ların, devletle de iletişim içerisinde olması veya iletişim kurmaya da istekli olması düşünülemez. Diğer taraftan STK'ların kendi tabanları ve birbirleriyle iletişim yetersizliğinin temelinde, daha öncede bahsettiğimiz, tahammülsüzlük, çatışma ve kendini ön plana çıkarma, olgusundan kaynaklanmaktadır (<http://www.stgp.org/list.php?pageid=8>).

Benzer ya da aynı konularda çalışan STK'ların bile, aralarında organik bir bağ olmadığı takdirde - yani bir kuruluşun hem derneği hem de vakfı olması gibi- ancak kısa gündemler etrafında geçici olarak bir araya geldikleri, ancak yapısal ve yerleşmiş dayanışma ilişkilerine STK'lar arasında rastlamanın güç olduğu görülmektedir. Ayrıca, aynı konuda farklı ideolojik duyarlılıklarla çalışan STK'ların birbirlerini yok sayma eğilimlerine rastlamak mümkündür. STK'lar arasında bu tür iletişim eksikliklerine ve kimi tahammülsüzlüklere yol açan bir ilişki biçiminin varlığı, yerleşmenin de önünde ciddi bir engel oluşturur görünmektedir. Ancak, öte yandan bazı STK'ların biraraya gelerek oluşturdukları bazı oluşumlar en az 11 kez biraraya gelerek ortak konularda sempozyum düzenlemişlerdir. (Akşit, Tabakoğlu ve Serdar, 2002:1)

Tüm bu olumsuzluklara birde, STK'lardaki yönetim kapasitesinin ve teknoloji kullanımının yetersizliği eklendiği zaman proje uygulama sonuçlarında başarısız olmalarına neden olmaktadır. Özellikle AB destekli projelerin yönetimi konusundaki bilgi birikimleri istenilen düzeyde olmaması (yani, proje sunumu, muhasebe ve teknik/mali raporlama gibi konularda, AB'nin işleyiş kurallarına yeterince hakim olmamaları), projelerin hedeflerine uygun olarak ve süresi içinde tamamlanabilmesini engellemektedir.

Ayrıca yapılan bir anket çalışmasının sonuçları da (Akşit, Tabakoğlu ve Serdar, 2002:1); bizim yukarıda değindiğimiz sorunları desteklemektedir. Buna göre sivil toplum kuruluşlarının üye ve yöneticilerden oluşan anket örnekleminde, katılımcıların yarısı (%50), Türkiye'de sivil toplumun yeni yeni gelişmekte olduğunu düşündüklerini belirtirlerken, derinlemesine görüşmeye katılan yöneticilerin çoğunluğu (%74) ise, Türkiye'de güçlü ve etkili olduğuna inandıkları bir sivil toplumun olmadığını ifade etmişlerdir. Diğer taraftan anket örnekleminin %8'i Türkiye'de güçlü ve etkili bir sivil toplumun varlığını kabul ederken, %37'si buna inanmamaktadır. Örneklemdaki kişiler, sivil toplumun gelişmesini sağlayan en önemli unsurları, eğitim seviyesinin yükselmesi ve hükümetlerin dünyadaki genel eğilime bağlı olarak zorunlu şekilde STK'ları önemsemeye başlamaları olarak belirtmişlerdir. Güçlü bir sivil toplumun önündeki en önemli engel olarak ise, çoğunluğun belirttiği etken, baskıcı bir devletin varlığıdır.

Bugün Türkiye'deki STK'ların bu sorunları yanında üstesinden gelmek zorunda olduğu mali sorunda bulunmaktadır. Ülkemizdeki STK'ların büyük çoğunluğu mali ihtiyaçlarını kendisine yardım sağlayan birçok uluslararası kuruluşlardan, yabancı vakıflardan, şirketlerden ve elçiliklerden sağlamaktadır (<http://www.stgp.org/fon.php?sec=3>).

Uluslararası kuruluşlara örnek olarak, Dünya Bankası, Avrupa Komisyonu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yürütülen Küresel Çevre Fonu(GEF) Küçük Destek Programı; yabancı vakıflara örnek olarak, The Open Society Institute Assistance Foundation-Açık Toplum Enstitüsü; şirketlere örnek olarak, Pfizer İlaçları Ltd. Şti., Unilever Holding A.Ş.; elçiliklere örnek olarak da Kanada, Japonya, Avustralya, İngiltere ve Danimarka Büyükelçiliği gösterilebilir. Türkiye'deki STK'lara mali yardım sağlayan başlıca kuruluşlardan biri olan Avrupa Komisyonu 1993 yılından itibaren, özellikle insan hakları, demokratikleşme, kadın hakları ve sivil toplumun geliştirilmesi konularındaki projeler için mali yardım sağlamaktadır. Ayrıca Türkiye, 1995'ten beri AB bölgesel programlarından da sivil toplum kuruluşlarına mali yardım yapılmaktadır. Örneğin MEDA Demokrasi Programı da, bölgesel nitelikli programlar arasındadır. (Demircan, 2004:1).

4. SONUÇ

Gelişmişlik düzeyleri farklı olan bölgelerde STK'ların vermiş oldukları hizmetler ve ulaştığı olduğu kitle sayısı çok büyük farklılık göstermektedir. Bunun sebebi, gelişmişliğini tamamlayamamış bölgelerde eğitim seviyesinin düşüklüğü, finansman desteklemelerinin az olması ve yerel bölgelerdeki STK'larda yönetimde olan kişilerin diğer STK'larla iletişim halinde olmak istememeleri olarak sıralanabilir. Gelişmişlik açısından ileri seviyede olan bölgelerdeki STK'lar daha geniş bir kitleye ulaşmış ve daha büyük finansmanlar sağlamışlardır. Bu bölgelerdeki STK'lar, aynı zamanda uluslararası yardım sağlayan kuruluşlardan da hibe ve yardımlar almaktadırlar. Öncelikle gelişmişlik seviyesi düşük bölgelerdeki STK'ların yeniden

yapılandırılmasında ilk önce teknolojik değişim ile başlanmalıdır. Teknolojik değişimin maliyetli olması STK'ların bunlardan daha fazla yararlanamamasına sebebiyet vermektedir. Çevre, kadın, eğitim, çocuk, insan hakları, sağlık, sosyal yardım ve benzeri özel ilgi/uzmanlık alanlarında faaliyet gösteren STK'ların, diğer aynı uzmanlık alanında hizmet veren STK'larla birlikte geçici kozalar oluşturup, Türkiye-AB bütünleşmesinin bu alanda hangi sorunlar ve sorumluluklar getirdiğini tartışmalarına olanak sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

- “AB bölgesel politika ve yapısal fonlar:Türkiye açısından değerlendirme”
[,http://www.ekocerceve.com/img/haberler/ABBLGESELPOLTKAVEYAPISALFONLAR.doc](http://www.ekocerceve.com/img/haberler/ABBLGESELPOLTKAVEYAPISALFONLAR.doc) ,
 12.02.2004
- AKŞİT Bahattin, B. Tabakoğlu ve A. Serdar (2002) “Ulus-Devlet, Küreselleşme ve Cemaatçilik Arasında Sıkışan/Gelişen Sivil Toplum” , <http://www.soc.metu.edu.tr/wfaculty/wbahattin/stk-toplum-devlet.doc>
- AKTAŞ Ziya, “Bilgi, Bilgi Teknolojileri veya Bilişim”, <http://www.ehaber.net/yazarlar/ziyaaktas-e47.shtml> ,
 12.02.2004
- “Ankara ili gelişmişlik performansı”,<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/icanadolu/ankaraper.pdf> , 12.02.2004
- “Bilişim Sivil Toplum Örgütleri Platformu Ortak Deklerasyonu” , <http://www.unak.org.tr/bildiri1.htm> ,
 12.02.2004
- BOZKURT Veyssel, “İnternetin toplumsal etkilerine global bir bakış”,
<http://www.tusiad.org/yayin/gorus/42/07bozkurt.pdf> , 12.02.2004
- ÇAKMAKÇI Akın(1999), “Türkiyenin Teknoloji Tarihi”, **TÜBİTAK, TTGV ve TUSİAD 2.Teknoloji Kongresi Bildirileri**, İstanbul
- DEMİRCAN Sunay, “Avrupa Birliği Ve Sivil Toplum”, <http://www.stgp.org/makaleler/AvrupaBirligi.doc> ,
 12.02.2004
- DERELİ Toker, “Teknolojik Değişmeler, Çalışma İlişkileri ve Yeni İstihdam Türleri”,
<http://www.isguc.org/tdereli1.htm> , 12.02.2004
- “İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması”, <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/seg/iller2003.htm> , 12.02.2004
- “Karaman ili gelişmişlik performansı” , <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/icanadolu/karamanper.pdf> ,
 12.02.2004
- ÖNER M. Atilla, “KAVRAM KARĞAŞASI Üçüncü Sektör ?= Sivil Toplum”,
<http://www.stgp.org/makaleler/3.sektor-genis.pdf> , 12.02.2004
- POYRAZOĞLU Oğuz, “Teknik Öğretmenlerin Projeden Beklentileri”,
<http://www.tekev.gazi.edu.tr/resimler/Projeden.doc> , 12.02.2004
- “Sivil Toplum İş Başında”, http://www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc , 12.02.2004
- ŞİMŞEK M. Şerif(1998), **Yönetim ve Organizasyon**, 4. Baskı, Konya: Damla Basımevi, Konya
- YILMAZ Necla, “NGO”, <http://www.sav.org.tr/ngo.htm> , 24.02.2004
- <http://www.stgp.org/list.php?pageid=8> , 12.02.2004
- <http://www.stgp.org/fon.php?sec=3> , 12.02.2004
- <http://www.stgp.org/list.php?pageid=7&kriter=0> , 12.02.2004

BİLGİ SİSTEMLERİ OLMADAN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI OLABİLİR Mİ?

Talat KOÇ*

ÖZET

Artan insan ihtiyaçları ve hızla tükenen kaynaklar insanlığın karşılaştığı en temel sorunlardandır. Bu ve benzeri sorunların çok değişik ortamlarda etkileri görülmektedir. Bu etkinin sonuçlarında biri olarak yönetim anlayışında da ve “yönetişim” olarak ifade edilen kavramların gündeme gelmiştir. İlk bakışta çok iyi gelişmeler olarak değerlendirilebilecek durumların gerçek amaçlarına hizmet etmesi önemlidir. Sivil Toplum Kuruluşları da bu süreçte, eskiye göre daha yaygın olarak, gündeme gelen/getirilen kavramlardandır. Gündemde olan diğer bir konu ise “bilgi” kavramıdır. İlk bakıldığında, yaşanabilir bir dünyanın oluşmasında hayli etkili olabilecek gibi görünen bu ve benzeri kavramların gerçek işlevini yerine getirebilmesi de bu kapsamda büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada Sivil Toplum Kuruluşlarının işlevini yerine getirebilmelerinde bilgi sistemlerinin yeri sorgulanmıştır. Bir adım daha ileri giderek Bilgi Sistemleri olmadan Sivil Toplum Kuruluşlarının gerçek işlevleriyle olup olamayacakları sorgulanmıştır.

Öncelikle Sivil Toplum Kuruluşu kavramı üzerinde durulmuştur. Bu kavramın kelime anlamı; sonra da bu kavramın oluşabilmesi için bilgiye ulaşmanın önemi değerlendirilmiştir. Bilgiye ulaşmanın gerekliliği belirlendikten sonra sistem olmadan bilgiyi verimli kullanmanın mümkün olup olmayacağı sorgulanmıştır. Bu sorgulama sürecinden ve örneklerden hareketle değerlendirme yapılmıştır.

Yönetişim ilkesinin herhangi bir yerde uygulanabilmesi için Sivil Toplum Kuruluşlarının çok etkin olması kaçınılmaz gerekliliktir. Sivil Toplum Kuruluşlarının kendilerini ilgilendiren herhangi bir konuda yönetime katılarak işlevlerini yerine getirebilmeleri için konularıyla ilgili bütün bilgilere aracısız ve kısıtlamasız ulaşabilmeleri gerekmektedir. Bu gerekliliğin yerine getirilebilmesinde ilk koşul bilgiye ulaşma yönteminin bilinmesidir. İkinci koşul ise bilginin ulaşılabilir olmasıdır. İlk iki koşulun gerçekleşmesini sağlayacak üçüncü koşul ise bilgiye ulaşma ve değerlendirme aşamalarında bilgilerin bir sistem kapsamında kullanıma sunulmuş olmasıdır. Türkiye’de ve dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının ihtiyacı olan bilgilere aracısız, koşulsuz ve sistemli ulaşma altyapısı yoktur. Bu nedenle, ilk bakışta yaşanabilir bir dünyanın oluşturulmasında önemli katkı sağlayabilecek Sivil Toplum Kuruluşlarının bu işlevlerini yerine getirmede yetersiz kaldıkları gözlenmektedir. Sivil Toplum Kuruluşlarının amaçlarına uygun çalışabilmeleri için ön koşul ilgili alanlarda bilgi sistemlerinin oluşturulmuş olmasıdır.

1. GİRİŞ

İnsanlık halen kendisi ve yaşam ortamıyla uyumlu ve buna bağlı olarak sürdürülebilir bir yaşam tarzını oluşturamamıştır. Uygarlık tarihi boyunca her dönemin özelliklerine göre değişik yönetim arayışları olmuştur. Her yeni yönetim arayışı kendinden öncekilerin birikiminden yararlanarak daha iyiyi arama çabasıdır. Devlet, Sivil Toplum ve Demokrasi kavramları bu arayışın sonuçlarıdır. Başlangıçta devlet-toplum birlikte algılanırken sonrasında devlet-toplum ayrımı gündeme gelmiştir (Tosun 2001). Tosun (2001) sivil toplum kavramının gelişiminin Antik Çağdan başladığını ifade etmektedir.

Oluşturduğu bilgileri giderek gelişen yöntemlerle paylaşması ve kendinden sonrasına aktarması insanlığın en belirgin özelliklerindedir. İnsanın doğal ve sosyal çevresiyle arasındaki etkileşimi belirleyen en önemli etken bilgidir. İnsanoğlu bilgiye ihtiyaç duymuş ve bilgiyi gelişme aracı olarak kullanmıştır (Yomralıoğlu 2000). Buna bağlı olarak toplumun giderek bilgi toplumuna doğru gittiği genel kabul görmektedir. Gün geçtikçe daha fazla bilgiye sahip olunması beraberinde bu bilgilerden verimli bir şekilde yararlanılması sorununu gündeme getirmiştir. Bilgi aynı zamanda bir egemenlik aracı haline gelmiştir (Lacoste 1998). Bu noktada hızla gelişen teknoloji pek çok bilgiyi verimli kullanmanın yollarını sunmuştur. Bunun paralelinde bilgi teknolojileri gündeme gelmiştir. Bilgi teknolojisi denildiğinde öncelikle bilgisayar gündeme gelmektedir. Bu konudaki arayışlar etkin bir şekilde devam etmektedir.

İnsanlığın en önemli sorunları olarak; kaynaklarının hızla bitmesi, yaşam ortamının bozulması ve sosyal dengelerin bozulması gibi konular öncelikli olarak sıralanabilir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte daha yaşanabilir bir dünya oluşması gerekirken insanın yaşam ortamında hızlı bir bozulma oluşmaktadır. İnsanlık kendi yaşam ortamını kendi elleriyle yok etmenin eşiğindedir. Bu durumun en belirgin

---

* Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

göstergesi olarak gündeme gelen çevre sorunları çözüm bekleyen temel sorundur. Çevre sorunlarının ne derece önemli olduğu ve yeni bir yönetim şekli, yaşam tarzı gerektirdiği Brundtland (1987) tarafından açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Dünyanın yaşadığı bu sorunlar ve çözüm arayışları birbirinden kopuk değildir. Çalışma kapsamında her ikisi de gündemde olan sivil toplum ve bilgi sistemlerinin arasındaki ilişki sorgulanmıştır. Konunun ele alınması sivil toplum ve bilgi sistemleri kavramlarının amacına uygun bir şekilde yaşama geçebilmesi için kaçınılmaz bir gerekliliktir. Her iki kavram hem kendi içlerinde hem de aralarındaki ilişki açısından yeterince sorgulanmadıkları için amaçlarına yeterince hizmet edememektedir. Bu sorgulamanın gerçekleştirilmesi ve yaygınlaştırılması her iki kavramın da daha uygulanabilir olmasına katkıda bulunacaktır.

2. VERİ VE YÖNTEM

Sunulan araştırma bir kaynak derlemesi ve ulaşılabilen bilgilerin sorgulanması kapsamında bir yöntemle hazırlanmıştır. Öncelikle sivil toplum kavramıyla ilgili değerlendirmelere ve değişik uygulamalarına ulaşılmıştır. Her sivil toplum uygulaması sivil toplum kavramının bir algılanma tarzıdır. Bu kapsamda sivil toplum kavramının nasıl algılandığı belirlenmiştir. Bu çalışmalar sırasında sivil toplum kavramının uygulamaları sırasındaki aşamalar belirlenmeye çalışılmıştır.

Konunun ikinci yönü olarak bilgi kavramı, önemi ve kullanımındaki yeri sorgulanmıştır. Öncelikle uygarlık tarihindeki gelişmelerle bilgiye bakış açısındaki değişimler üzerinde durulmuştur. Buna bağlı olarak bilgiye olan ihtiyaçtaki değişim sorgulanmış ve güncel durum ortaya konulmuştur.

Sivil toplum ve bilgi kavramları ayrı ayrı ele alındıktan sonra aralarındaki ilişki sorgulanmıştır. Her iki kavramın gerçek anlamda yaşama geçebilmesi için birbirlerine katabilecekleri üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Sivil toplum ve bilgi sistemleri arasındaki ilişki değerlendirilirken bu konudaki uygulamalarla ilgili gözlemler değerlendirilmiştir.

3. DEĞERLENDİRME

İnsanı diğer pek çok canlıdan ayıran belirgin özelliklerinden ikisi olarak topluluklar halinde yaşaması ve bilgi edinmesiyle ilgili paylaşımı vurgulanabilir. Başlangıçta birbirinden çok ayrı gibi düşünülen bu iki kavram öncelikle kendi içinde sorgulanmalıdır. Bu sorgulama yapıldıktan sonra her iki kavramın birlikte olmadan gerçek amaçlarına hizmet edip edemeyecekleri üzerinde durulmuştur.

3.1. Yönetim Kavramındaki Gelişmeler

Dünyanın yaşı için genelde 4.5 milyar yıldan fazla bir zaman verilmektedir (Ketin 1994, Akurgal 2003). Bu süreç içinde dünyada canlılığın başlangıcı olarak 1 ila 3.8 milyar yıl arasında değişen zamanlar verilmektedir. Bu uzun evrim sürecinde insanın yaşam sahnesine çıkışıyla ilgili olarak iki milyon yılı geçen süreler verilmektedir (Ketin 1994, Akurgal 2003). Bir zaman karşılaştırması yapıldığında insanın canlıların en yenilerinden biri olduğu görülmektedir. İki milyon yıllık süreçte insanın yerleşik hayata geçişi MÖ 10 000 yıl ve yazıyı kullanmaya başlaması MÖ 3000 yıl öncesine kadar götürülmektedir (Akurgal 2003).

İşadamı ürettiği malı satmak için komşu kentlerdeki ya da civar ülkelerdeki tüccara hangi malı satmak istediğini ve karşılığında ne gibi ürünler almayı düşündüğünü anlatmak için resimli yazıyı, yani kutsal yazı adını taşıyan hiyeroglifi ve çok sonrada alfabeyi yoktan var etti. Alfabe ise insanoğluna bilgisini ve düşüncelerini saptama olanağı sağladı. Bu bağlamda bilgi ve ardından bilim ile kültür birikimi elde edildi. Böylece insanoğlu, alfabenin kullanılmaya başlamasından üç bin gibi kısa bir süre içinde aya ayak basma ve 500 milyon kilometre uzaklıktaki Mars Gezegeni'ne araştırma araçları indirme başarısı gösterdi (Akurgal 2003:2).

Tarihçiler tarafından yazının oluşturulmasıyla başlayan dönem Tarihsel Çağlar, öncesi ise Tarih Öncesi Çağlar olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal yaşam tarzı insanlığın en belirgin özelliklerinden biridir. İnsanın diğer canlılardan farklı olarak geçen zamanı tanımlayarak tarih ve kültür oluşturmasının temel nedeni birlikte yaşamasıdır. İnsanın birlikte yaşaması bir güç ve üretkenlik kaynağı olduğu gibi aynı zamanda sorun kaynağı da olmuştur. Bu sorunlar temelde değişik ölçekte savaşlar ve çevreyle ilgili sorunlar olarak özetlenebilir. İnsanın hem toplumsal yaşamında hem de doğayla etkileşiminde sorunların devam ediyor olmasının temel nedeni kusursuz bir yönetim şeklini oluşturamamış olmasıdır. İnsanlık uygarlık tarihi boyunca çok değişik yönetim arayışları içinde bulunmuştur (Tanilli 1999). Bu arayışlarda devlet kavramı Antik Çağda şekillenmiş ve değişik uygulamalarla devam etmiştir. "Sivil toplum kavramının düşünsel

temelleri, Antik Çağda Aristo ve Çiçeron, Orta Çağda Hobbes, John Locke, Charles de Montesquieu ve Jean Jacques Rousseau'nun eserlerinde yer verdikleri devlet-toplum ilişkileri bağlamında incelenebilir (Tosun 2001:29). Uygurluk tarihinde çok değişik dönemler farklı özellikleriyle devlet ve sivil toplum kavramlarına yaptıkları katkılarıyla değerlendirilebilir. Bununla birlikte güncel kavramlara en belirgin etkiyi sanayi devrimi sonrasında gelişen sürecin oluşturduğu genel kabul gören düşüncedir.

Güncel anlamıyla 18. yy da sorgulanmaya başlayan ve 19. ve 20. yy da devam eden Sivil Toplum kavramı gün geçtikçe daha önemli olmaktadır. Devletlerin yaşadıkları yönetim krizleri yeni kavramlarla aşmaya çalışılmaktadır. Bireylerden oluşan toplumu yönetim sürecine katarak yönetme arayışları gündeme gelmiştir. Bu arayışların bir kısmı tepkileri azaltmak için göstermelik yaklaşımlar, bir kısmı ise gerçek demokrasi arayışlarıdır. Demokrasiyi tüm kurum ve kurallarıyla uygulama çabalarında gündeme gelen bir diğer kavram "Yönetişim" dir. Bu yaklaşım "Herhangi bir karardan etkilenecek kişilerin kararların oluşma ve uygulanması sürecinde bulunması" olarak özetlenebilir. Bu yaklaşım çevre sorunları sonucu gündeme gelen sürdürülebilir bir dünya oluşturma çabalarının sonucudur (Brundtland 1987, Keating 1993). Bu paragrafta tanımlanmaya çalışılan yönetim anlayışının oluşturulabilmesi için sivil toplum yapıları belirleyicidir. Tosun (2001) Shils (1991) den aktararak bireyin kendisini devletin tecavüzünden koruyacak ve sivil toplum olarak muhafaza edecek sivil toplum kurumlarına ve rekabetçi siyasi partilere sahip olması gerektiğinin altını çizmektedir. Yine Tosun tarafından modern anlamda sivil toplum özellikleri olarak;

- Özel hukuk,
- Sivil-siyasal-toplumsal eşitlik,
- Gönüllü birliktelik,
- Çoğulculuk,
- İletişim,
- Kamu katılımı,
- Siyasal irade ve toplumsal normların doğuşunu, çatışmasını ve bunlara ilişkin düşüncenin ifade edilmesi kavramlarını sıralamıştır. Diğer bir ifadeyle sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları bu kavramların uygulamaya geçirilmesiyle gerçekleşebilir. Sivil toplum kuruluşlarının hangileri olduğu ve hepsinin demokrasiye katkısının olup olmayacağı konusunda tartışmalar vardır. Bununla birlikte sivil toplum kuruluşları denildiğinde siyasi partiler, sendikalar, dernekler ve vakıflar başta gelmektedir. Bunlar dışında yukarıda sıralan özellikleri taşıyan bütün gönüllü yapılanmalar sivil toplum kuruluşu olarak tanımlanmaktadır.

3.2. Bilgi ve Bilgi Sistemleri

Bilgi kavramı üzerinde çok ayrıntılı durulabilecek bir konudur. Bu aşamada veri, bilgi ve bilgi sistemleri ile ilgili kısa açıklamalarla yetinilecektir. Bu kavramların özetlenmesinde Yomralı (2000) ve Turoğlu (2000) dan yararlanılmıştır.

Veri: Bilginin hammaddesi olup, bilginin temsil biçimi olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda 500 rakamı, yeşil rengi veridir ve bir binanın alanıyla rengini ifade ediyor olabilir. Veri neye (Bina, yol, nüfus gibi) ait olduğu belirlenince **bilgi** olur.

Bilgi: Bir iş ya da konu hakkında bilinen şey olarak algılanmaktadır. Diğer taraftan bilgi; idari, hukuki, sosyal, bilimsel, ekonomik, endüstriyel, ticari, dini ve benzeri konularda araştırma yapmak, politika üretmek ve günlük olaylara yön vermek için üretilmesi gereken bir ihtiyaç olup öğrenme, araştırma ve gözlem sonucu olarak tanımlanmıştır (Yomralıoğlu 2000).

Sistem: Sonuç elde etmeye yarayan yöntemler düzeni.

Bilgi Sistemi: Bilgiye kolayca erişilip, bilgiyi daha verimli kullanabilmek için oluşturulmuş bir sistemdir.

Bilgilerin neredeyse tamamı konumsal bilgidir. Diğer bir ifadeyle bilgi coğrafi ortamın bileşenlerine aittir. Coğrafi ortam denildiğinde hem doğal (havaküre, suküre, taşküre, canlılar küresi) hem de sosyal (nüfus, ekonomi, ticaret, siyaset gibi) ortam anlaşılmalıdır. Diğer taraftan bilginin amaç doğrultusunda verimli kullanımı için konum özelliklerinin bilinmesine ihtiyaç vardır. Örneğın havadaki SO₂ oranının sınır değerlerin üç kat üzerine çıkmış olması bir bilgidir. Fakat bu bilgiyi doğru karar verme sürecinde kullanabilmemiz için mekan (coğrafi ortam) ve zaman bilgisine de ihtiyaç vardır. Bu nedenle karar verme sürecinde kullanılan bilginin coğrafi ortam bilgilerine de sahip olması gerekir.

İnsanlığın doğru ve sürdürülebilir karar verebilmesi için giderek daha çok coğrafi bilgiye ihtiyacı olmaktadır. İhtiyaç duyulan coğrafi bilgilerin güvenilir, yenilenebilir, hızlı ulaşılabilir, paylaşılabilir ve kolay güncellenebilir olması için Coğrafi Bilgi Sistemleri geliştirilmiştir. Coğrafi Bilgi Sistemlerini geliştirme çabaları 1960'lı yıllardan bu yana devam eden bir süreçtir. Coğrafi Bilgi Sistemleri dünyada ve Türkiye'de giderek daha fazla kullanım alanı bulmaktadır. Diğer taraftan coğrafi bilgiye sahip olmak o kaynaktan

yararlanabilmek için kaçınılmaz gerekliliktir. Ayrıca Lacosta (1998) tarafından coğrafya bilgisinin bir güç kaynağı olduğu ve egemenlik kurmak isteyenlerin bu bilgiye sahip olmak istedikleri ifade edilmektedir.

3.3. Sivil Toplum ve Bilgi

Tosun (2001) tarafından toplumun demokratikleşmesiyle sivil toplumun demokratik olması arasındaki ilişki açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Her ülkenin sivil toplum kuruluşları kendine özgü olmaktadır. Bu durum toplumun kültürel altyapısıyla yakından ilgilidir. Açıkça görüldüğü gibi sivil toplum ile toplum ve devlet arasında karşılıklı ilişki vardır. Bu ilişkinin amaca uygun olabilmesi için bilgiye ve özellikle güncel, doğru ulaşılabilir coğrafi bilgiye ihtiyaç vardır. Kuruluşun iç bilgisi ve kuruluşun ilgi alanıyla ilgili bilgi olmak üzere sivil toplum kuruluşlarında bilgi iki alanda toplanır;. Güncel durumda coğrafi bilginin büyük bir kısmı ya devlet kontrolünde ya da ekonomik güç kaynaklarının elindedir.

Sivil toplum kuruluşları demokratik bir yapı oluşturmak istediğinde öncelikle kendi yapısındaki bilgiyi güvenilir, güncellenebilir ve ulaşılabilir yapmalıdır. Karar sürecinin tüm üyelerinin verimli katılımının sağlanabilmesi için her üyenin en kısa zamanda ve kolay bir şekilde kurum ile ilgili bilgiye ulaşabilmesi gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşunun iç yapısında demokratik olması için üyelerine yalnız iç yapısıyla ilgili bilgi sunması yetmez. Aynı zamanda üyelerinin eğitimi ve üyeler tarafından kuruluş çalışmalarının kontrol edilebilmesi için etkinlik alanıyla ilgili bilgileri de üyelerinin kullanımına sunabilmelidir. Sivil toplum kuruluşunun iç yapısı ve ilgi alanıyla ilgili bilgilere ulaşamayan üyeler karar verme süreciyle uygulama sürecine verimli bir şekilde katılamaz. Bu durumda da sivil toplum kuruluşu öncelikle iç işleyişi bakımından verimli ve demokratik olamaz.

Sivil toplum kuruluşlarının iç işleyişlerinde demokratik olmaları yanında etkinliklerini yerine getirebilmeleri için ilgi alanlarıyla ilgili bilgiye ihtiyaçları vardır. Sivil toplum kuruluşlarının etkinlik alanları ya da ilgi alanlarıyla ilgili bilgiler çok değişik merkezlerde olabilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu bilgilerin büyük bir kısmı devlette ve işverenlerde bulunmaktadır. Bilginin bulunduğu kaynaklar çok çeşitlendirilebilir. Sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerini amaçları doğrultusunda gerçekleştirebilmek için bilgi edinme sırasında önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bilgi edinilmesi sırasında karşılaşılan en önemli sorun bilginin değişik engellerle ulaşılabilir hale getirilmesidir. Bu engellerden başlıcaları; devlet ya da şirket sırrı, güvenlik, hukuki sorunlar, ihmal, güvensizlik, ilgisizlik vb. olarak sıralanabilir. Dünyada ve Türkiye’de bilginin ulaşılabilir olması konusunda gerekli tedbirler alınmasına çalışılmasına rağmen uygulamada sorunlar devam etmektedir. Türkiye’de 24.04.2004 tarihinde bilgi edinme hakkıyla ilgili yasa çıkmıştır (Birgün 23.04.2004). Bu yasada da bilgi edinme hakkıyla ilgili bazı kısıtlamalar getirilmektedir. Diğer bir sorun yasal olarak hiçbir engel olmasa bile bilgiye ulaşma konusunda uygulamadaki engeller her ülkenin özelliklerine göre devam etmektedir.

Sivil toplum kuruluşları ve bilgi sistemleri konusundaki bir başka sorun sivil toplum kuruluşlarını oluşturan bireylerde, kuruluşun mantığı tam olarak algılanmadığı için, bilgiye ulaşma konusunda bir isteğin olmamasıdır. Bu sorun sivil toplum kuruluşlarının aşmak için mücadele vermeleri gereken en önemli sorunlardandır.

Sivil toplum kuruluşları bilgiye ulaşma ve kullanma bakımından sıralanan sorunları aşmış olsalar bile karşılaştıkları diğer bir sorun Bilgi Sistemi konusundaki eksikliklerdir. Sivil toplum kuruluşlarının bilgiye ulaşmaları, depolamaları ve kullanmaları için bilgi sistemlerini bilmeleri gerekmektedir. Bilgi Sistemlerini, Coğrafi Bilgi Sistemlerini bilen ve kullanan sivil toplum kuruluşları yok denecek kadar azdır. Bu konuda ilk girişimler siyasi partilerden olmaktadır. Bununla birlikte bu girişimler amaca uygun değildir ve yetersizdir. Dünyada 1980’li yıllardan bu yana yaygınlaşan bilgi sistemleri Türkiye’de yaklaşık son on yıl içinde tanınır olmuştur. Bunun yanında Coğrafi Bilgi Sistemlerinin sivil toplum kuruluşları tarafından kullanılmaya başlaması 1-2 yıllık bir geçmişi vardır. Modern sivil toplum kuruluşlarının oluşabilmesi için bilgiye ulaşması ve kullanması gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının özelliklerinden her birinin yerine getirilmesi için bilgiye ulaşma ve kullanma yönteminin bilinmesine ihtiyaç vardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanlar diğer canlılara göre dünya üzerinde yenidir. Bu beraberinde hem yaşam ortamı (doğal ve sosyal ortam) hem de kendi aralarında uyum sorunlarına neden olmaktadır. Bu sorunlar güncel durumda insanlığın ve yaşam ortamının sonunu hazırlayacak noktaya ulaşmıştır. İnsanlığın yönetim sorunlarını çözmede gündeme getirdiği çözümlerden biri sivil toplum kuruluşlarıdır.

Uygarlık tarihinde gelişmeyi sağlayan en önemli etken bilginin üretilmesi ve bir sonraki kuşaklara aktarılmasıdır. Gün geçtikçe daha fazla ve daha hızlı bilgi üretilmektedir. Diğer taraftan doğru karar verme sürecinde daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bilginin güvenilir, güncel ve kullanılabilir olabilmesi için sistemli olarak hazırlanması, depolanması ve kullanıma sunulması gerekmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının demokratik özelliklere sahip olabilmeleri ve demokrasiye hizmet edebilmeleri için bilgiye ulaşmaları ve bilgiyi sistemli olarak kullanmalarına ihtiyaç vardır. Sivil toplum kuruluşlarının hem iç işleyişlerinde hem de toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerinde bilgi sisteminin kullanılması gerekmektedir.

Bu kapsamda yapılması gerekenleri şu başlıklar halinde sıralamak mümkündür;

- Sivil toplum kuruluşlarının demokratik niteliklerde oluşmalarına ortam hazırlanmalıdır.
- Bilgiye ulaşma konusundaki engellerin kaldırılması gerekmektedir.
- Bilgiye ulaşma, depolama, güncelleme ve kullanma için her kuruluşun ihtiyacına göre bilgi sistemlerinin oluşturulması gerekmektedir. Bilgi sistemlerinin amaca hizmet edebilmesi için Coğrafi Bilgi Sistemleri yaklaşımında olmaları gerekmektedir.
- Sivil toplum kuruluşlarının bilgiye ulaşma ve kullanma konusunda yöneticilerinden başlayarak her üyesine kadar eğitimden geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- AKURGAL E (2003) Anadolu Kültür Tarihi (15. Basım). TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 67, Kalkan Matbaacılık, Ankara.
- BRUNDTLAND G H (1987) Ortak Geleceğimiz (Üçüncü baskı). Oxford University Press, Walton Street, Oxford OX2 6DP.
- KEATING M (1993) Değişimin Gündemi 21. UNEP Türkiye Komitesi Yayını, ISBN 975 – 7250 – 06 – 6 Önder Matbaa, Ankara.
- KETİN İ (1994) Genel Jeoloji I. İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları 22, İstanbul.
- KOÇ T (2003) Çanakkale’de Yerel Gündem 21 Uygulamasında Coğrafi Bilgi sistemlerinin Yeri. Proceedings, Of The International XII. Turkish Symposium on Artificial Intelligence and Neural Networks TAINN-2003, International Journal of Computational Intelligence V:1, N:1, pp:67
- Komisyon (1997) “Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin Teşviki ve Geliştirilmesi” Projesi Bülteni, 1, 1997
- LACOSTE Y (1998) Coğrafya Savaşmak İçindir (Çev:Ayşin Arayıcı). Özne Yayınları, İstanbul.
- MİLLER G T (1999) Çevre Bilimi; Sürdürülebilir Dünya (Editör:Ümit Erdem). Ege Üniversitesi, Çevre Sorunları Uygulama ve Arş. Mer. Yayınları No:1 İzmir.
- ÖZGÜÇ N ve Tümertekin E (2000) Coğrafya:Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- TANİLLİ S (1999) Uygarlık Tarihi. Adam Yayınları, İstanbul.
- TOSUN G E (2001) Demokratikleşme Perspektifinden, Devlet-Sivil Toplum İlişkisi. ALFA Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti. İstanbul.
- TUROĞLU H (2000) Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Temel Esasları. Acar Matbaacılık ve Yayıncılık Hizmetleri A. Ş. İstanbul.
- YOMRALIOĞLU T (2000) Coğrafi Bilgi Sistemleri: Temel Kavramlar ve Uygulamalar. Seçil Ofset, İstanbul.
- (2004) Bilgi var ama cevap yok. Birgün Gazetesi, 23.04.2004.
http://www.yerelgundem21.org

II. OTURUM SALON-1

KÜRSELLEŐME OLGUSUNUN STK'LARA YANSIMALARI

OTURUM BAŞKANI

Prof.Dr.Nihat FALAY

Küreselleşme Gerçeği/Sivil Toplum Miti

Yrd.Doç.Dr. Halil MUTİOğLU
Arş.Gör.Fahriye GÖZCÜ

Küresel Sivil Toplum: Gereksinme, Fırsatlar, Engeller

Prof.Dr.Korel GÖYMEN

**Küreselleşen Dünyada Sivil Toplum Odaklı Yönetim: Roller, Beklentiler ve İyi Yönetişimin
Unsurları**

Arş.Gör. Ercan OKTAY
Arş.Gör.Şerife PEKKÜÇÜŐEN

Küreselleşme Olgusunun Sivil Toplum Kuruluşlarına Yansımaları

Dr.Esra Yüksel ACI

KÜRESELLEŞME GERÇEĞİ/SİVİL TOPLUM MİTİ

Halil MUTİOĞLU*
Fahriye GÖZCÜ**

GİRİŞ

Bu bildiri küreselleşme süreci ve onun felsefi temelini oluşturan post-modernizmin, sivil toplum örgütlerini nasıl etkilediğini, aslında örgütlü olması gereken sivil toplumun, küreselleşme ve post-modernizmle nasıl örgütsüzleştirildiği üzerinde durulacaktır. Gerçekte, ideolojilerin ve tarihin sonunun ilan edildiği bir dönemde, sivil toplumun da sonunun geldiği ilan ediliyor. Günümüzde **NGO (non-governmental organisation)** kelimelerinin kısaltılmasından oluşan ve Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri, Gönüllü Örgütler, Üçüncü Sektör, Yönetim Dışı Örgütler diye adlandırılan yapılar, küreselleşme sürecinde sisteme payanda olmak suretiyle meşruiyet krizinin aşılmasında, yeni aktör rolü ve talepleri sistem içine çekip massetme rolünü oynamaktadırlar.

Şimdiye kadar bilinen siyasal aktörlere ilginin azalması, küçülen devletin ve ulus devletlerden boşalan alanların Sivil Toplum Örgütleriyle doldurulması düşünülmektedir. Dahası ulus devletlerin yerini alacak olan iktidarların (**post-modern kabilelerin**) meşruiyet krizini çözmeye işi yerellik niteliği ağır basan ve demokratik temsiliyeti olduğu düşünülen sivil toplum örgütlerine ihale edilmektedir.

Küreselleşme sürecinin olumsuz etkilerine (**ekonomik, siyasal, kültürel**) bütünüyle açık olan Türkiye’de Sivil Toplum Örgütlerinin büyük bir bölümünün kitlesel bir yapıya sahip olmaması, bunların toplumun organik temsilcileri olmadığı, seçkin bir yapıya sahip oldukları kentli ve seçkinler hareketi olarak dar ve son derece kısıtlı bir çevrede kaldıkları ve temsiliyetlerinin yönetimin üst kademesiyle sınırlı olması, küreselleşme süreciyle birleştiğın de Sivil Toplum Örgütlerinin adeta etkisiz bir eleman olduğunu bize göstermektedir.

Sivil Toplum Örgütlerinin bu yapısı küreselleşme süreci ile birlikte vatandaşları hak ve ödevleri açısından tanımlanan ekonomik ve rasyonel unsurlar olarak görmekte ve vatandaşlar da çıkar grupları olarak kendilerini düzenlemektedirler. Oysa, bizim gibi ülkelerde vatandaşların kendilerini belirledikleri değerler esasında kurulmuş bir toplumun üyesi olarak görmek ve bireylerin kendi işlevlerini bireyle devlet arasındaki ilişkiler sisteminde yerine getirmek ve davranışların toplumun hedefleriyle örtüşmesi gerekliliği hala son derece önemlidir.

Bu bildiri küreselleşme sürecinin Sivil Toplum Örgütlenmesini nasıl gerçek işlevlerinden uzaklaştırmakta olduğu için boşalttığı tartışma konusu yapılacaktır.

KÜRESELLEŞME, KAPİTALİZM VE POST-MODERNİZM KÜRESELLEŞME VE KAPİTALİZM

Küreselleşme kavramı kullanılan istediği anlamı yüklediği sihirli bir sözcük haline dönüşmüştür. Alman Kömür Endüstrisindeki gerilemeden, Japon gençlerin cinsel alışkanlıklarını açıklamaya kadar kullanılan klişe bir sözcüktür (BOZKURT, 2000: 17). Küreselleşme kavramı ekonomi bilimi açısından, dünya ekonomisinin birlikteliği olarak algılanmaktadır. Üretim süreçleri açısından baktığımızda üretiminin üç faktörü olan **sermaye, işgücü** ve **teknolojinin** sınır tanımazlığı anlamına gelen küreselleşme bu üç faktörün özellikle de sermaye ve teknolojinin ulusal sınırlar ötesinde **mobilitesine** vurguda bulunmaktadır.

Kavram aslında kıta Avrupa’sının devletçi gelenekleriyle yapısallaşan sonradan Anglosakson liberal geleneğiyle harmanlanan ekonomik, sosyal ve kültürel modelin dünya çapındaki yaygınlaşmasıdır. Sosyolojik anlamda bu küreselleşmeyi coğrafyanın toplumsal ve kültürel düzenlemelerin dayattığı kısıtlamaların azaldığı, insanların bu azalmayı giderek daha çok fark etmeye başladıkları bir toplumsal süreç olarak tanımlamak mümkündür (MARSHALL, 1999: 449).

Bu sürecin oluşmasında; dünya çapında uydu enformasyon sisteminin varlığı, küresel tüketim ve tüketicilik kalıplarının ortaya çıkması, kozmopolit yaşam tarzlarının gelişmesi, ulus devlet hakimiyetlerinin

* Yrd.Doç.Dr., Adnan Menderes Üniv.Nazilli İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

** Arş.Gör., Adnan Menderes Üniv.Nazilli İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

gerilemesi küresel bir askeri sistemin ortaya çıkması önemli olmuştur. Küreselleşme olgusunu ulus devletlerin birleşik ve kendi içinde tutarlı bir sanayi toplumuna doğru yönelmiş argümanlarla karıştırmamak lazımdır. Çünkü, küreselleşme kuramına göre küreselleşme bütünüyle çelişkili iki süreç olan **türdeşleşme** ile **farklılaşmadan** oluşmaktadır. Yerelleşme ile küreselleşme arasında karmaşık bir etkileşim söz konusudur ve bu süreçte karşı çıkan güçlü direniş hareketleri de vardır. Ayrıca, bu süreci modern emperyalizm modellerinden ayırmak da oldukça güçtür.

Yeni sömürgecilik anlayışı küreselleşme kavramıyla egemenler tarafından sömürgeyi gizlemeye yönelik bir çaba olarak kullanılmaktadır. Bu sürecin üretimi temel olarak baskıya bağlı değildir. Her egemenlik türünde baskı vardır, ama bu durum küreselleşmede birincil önemde değildir.

Kapitalist gelişmenin bir alt evresi olarak düşünülen küreselleşme (BAŞKAYA, 1997: 39) 1980'den sonra ortaya çıkan yeni eğilimlerin ve süreçlerin tümünü tanımlamak için kullanılmaktadır.

Ünlü sosyolog Bauman küreselleşmeyi ayrıcalıkların, mahrumiyetin, servetin ve yoksulluğun, kaynakların ve acizliğin, gücün ve güçsüzlüğün, özgürlüğün ve kısıtlamanın yeniden dağıtımını olarak yorumlamaktadır (BAUMAN, 1997: 81). Aslında bu sürecin öncü toplumların (Merkez Kapitalist Ülkelerin) kültürel yaklaşımlarının, diğerlerinin ulaşması gereken amaçlar haline getirildiği ve etrafında homojenleştirme biçimleri oluşturulan tahakküm ve iktidar süreçleri olduğunu anlamak gerekmektedir.

Küreselleşme ile ilgili tartışmalar bu sürecin ne zaman başladığı noktasında düğümlenmektedir ve bu konuyla ilgili tartışmalar üç olasılık üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu görüşlerden ilki küreselleşme **tarihinin başlangıcından** beri varolan bir süreçtir. Son yıllarda hızını arttırmıştır. İkinci görüş, küreselleşmenin **modernleşme** ve **kapitalizmin gelişmesi** ile yaşıt olduğudur. Üçüncü görüş ise, küreselleşmeyi **sanayi ötesi toplum**, **modern ötesi toplum** ve kapitalist düzenin çözülmesi olarak son yıllarda ortaya çıkan yeni bir olgudur.

Çağımızın ünlü tarihsel sosyal bilimcisi Wallerstein küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını, yüzyıllardır sistemin en temel özelliklerinden olduğu halde yeni keşfedildiğini vurgulamaktadır. (WALLERSTEIN, 1997: 36). Samir Amin'de küreselleşmenin yeni bir şey olmadığını (AMİN, 1999b: 51) beş yüz yıl önce Amerika'nın istilası ile başlayıp Aydınlanma çağının evrenselliğinde (AMİN, 1993: 11) devam ettiğini ileri sürmektedir. Benzer biçimde Robertson da küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını 16. yüzyıldan beri egemen (ROBERTSON, 1999: 282) olduğunu iddia etmektedir.

Ne zaman başlamış olursa olsun küreselleşme kapitalist gelişme süreci ile sıkı bir bağlılık içindedir. Avrupa kültürünün yeni sömürgecilik kolonizasyon ve kültürel kaynaşma ile dünyaya yayılma çabalarının doğrudan sonucudur. Bu anlamda küreselleşmeyi kavrayabilmek için tarihsel kapitalizmin dönüm noktalarını ana hatlarıyla belirlemek gerekmektedir.

Wallerstein'a göre kapitalizm, her şeyden önce tarihsel bir sosyal sistem (WALLERSTEIN, 1992: 11) konumundadır. Bu tarihsel sistemin doğuşunun 15. yüzyıl sonları Avrupa'sında yer aldığı; sistemi zaman içinde 19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde tüm yerküresini kapsayacak biçimde, mekan içinde de genişlediği, bugün hala tüm yer küresini kapladığı bir gerçektir. Bu anlamda dünya sistemi kapitalist bir dünya ekonomisidir (WALLERSTEIN, 1998: 129). Bu sistem, bir dereceye kadar tekelleşmiş ve bu nedenle yüksek kar getiren belli üretim türlerinin en büyük kapital birikim yerleri haline gelen belli sınırlı bölgelerde yoğunlaşmasına dayanan hiyerarşik bir dağılım ve eşitsizliği kapsayan bir düzenektir (WALLERSTEIN, 1993: 26).

Samir Amin ise, dünya kapitalizminin dönüm noktalarını belirlemektedir. 1500 ile 1800'lü yıllar merkantilist geçiş dönemidir. 1800 ile 1880'li yıllar rekabetçi kapitalizmin dönemi ve 1880 ile 1990'lı yıllar ise, orijinal tekeli kapitalizm dönemidir (AMİN, 2000:77-78).

Bu anlamda kapitalizmin **diasporası** (*) ile bağlantılı küreselleşmenin 16. yüzyılda şekillenmeye başladığı kabul edebiliriz.

(*) Diaspora, bir halkın tüm dünyaya dağılımını anlatmaktadır. İlk kez Babil sürgününden sonra dağılan Yahudiler için kullanılan bu terim, modern dönemde önce Filistin'in, son olarak İsrail'in dışında yaşayan Yahudiler için kullanılmıştır. Bu makalede Kapitalizmin Diasporası kavramıyla kapitalizmin tüm dünyaya yaygınlaştırılması ile küreselleşme arasında bağlantı kurmaktayız.

Yine Amin'e göre, tüketilebilecek olandan fazla üretme (AMİN, 1999a: 14) eğilimi taşıyan kapitalizmin günümüzdeki formu yani varolan şekli küreselleşmiş kapitalizmdir (AMİN, 1999a: 77). Küreselleşmiş kapitalizmin temel özelliği de kutuplaşmasıdır. Üretim sistemleri; teknoloji, uluslararası ticaret, finans pazarları ve sosyal yaşamın bir çok başka görünümü etkileyen, yeni küreselleşmiş kapitalizmin ana karakteri, şimdiki değin eşi görülmemiş üç kutuplu (ABD, Japonya, AB) karşılıklı bir iç içe geçmedir (AMİN, 1993: 13). Küreselleşmenin dünya ölçeğinde merkez ülkeler ile çevre ülkeler (ülkeler-egemen güçler sömürenler) arasında kutuplaşmayı üretme, yineleme ve derinleştirme doğal eğilimiyle (AMİN, 1999a: 125) donanımlı olduğunu söylemek gerekir. Günümüzde küreselleşmiş kapitalizmin dünya ölçeğinde sürekli ve yeniden kutuplaşmayı üretmesinde post-modern ideolojinin de meşrulaştırıcı bir işlevi yerini getirdiği görülmektedir.

Samir Amin küresel kapitalizmin yeni bir dünya düzenine değil de (*) kutuplaşmaya ve küresel düzensizliğe ve dünya ölçeğinde eşitsiz gelişmeye yol açtığını vurgulamaktadır. Aslında, bu eşitsiz gelişmede merkez kapitalist ülkelerin tekellerini yaygınlaştırmaktadır. Bunlar teknoloji tekeli, finansal akımları kontrol eden tekeller, gezegenin doğal kaynaklarının tekeli kullanımı, kitle imha silahları üzerindeki tekellerdir (AMİN, 1999b: 16-18). Günümüzde bu tekeller, çevre ülkelerin sanayilerini önemsizleştirmekte ve taşeron konumuna indirgemektedir. Ayrıca, dünya tarihinin hiçbir döneminde görülmemiş bir gelir dağılımı eşitsizliğini derinleştirmektedir. Tuncay Özkan 14 Mayıs 2001 tarihli Milliyet Gazetesinde **Küreselleşmenin Dayanılmaz Ağırlığı** başlıklı yazısında "Dünyanın en zengin 200 kişinin sahip oldukları toplam servetin, yeryüzündeki en yoksul 2.5 Milyar insanın toplam gelirinden fazla olduğu, dünyanın en zengin üç kişinin servetlerinin toplamının en yoksul 48 ülkenin gayri safi yurt içi hasılasından yüksek olduğu, en zenginle en yoksul arasında kişi başına düşen milli gelir açısından 230 kat farkın bulunduğu ve New York Şehrinin elektrik tüketiminin yarısından fazla olduğunu öğreniyoruz.

Bu anlamda küreselleşme egemen güçlerin çıkarınadır. Ve çağımıza yön verenlerin programı durumundadır. Bu egemen güçlerin programında işçi sınıfının kazanılmış haklarını yok etmek, sosyal güvenlik ve istihdamı koruma sistemlerini parçalamak yoksulluk ücretlerine dönmek üretici güçlere taşeron statüsü yükleyerek sanayileşmiş ülkelerin fırsatlarını sınırlandırmak, gezegenin kaynaklarını üç merkezde toplamak biçiminde bir program uygulamaktadır. Kısaca, Samir Amin küreselleşme yönelimli yapıyı Kaos İmparatorluğu olarak nitelendirmektedir (AMİN, 1993: 55). Küreselleşme **post-modern** bir kültür zemininde işlemektedir. Bu zeminde son derece çelişkili bir alandır.

Ünlü sosyolog Giddens ise, küreselleşmeyi dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması (GIDDENS, 1994: 62) olarak tanımlar. Aslında, Giddens'in küreselleşme kavramına verdiği anlam modernliğin toplumdan dünya ölçeğine yayılmasından başka bir şey değildir.

Sosyologların ve iktisatçıların farklı başka biçimlerde kavradıkları küreselleşme konusu post-modernizm, çok kültürcülük, yerellik, dinsel, insan hakları, demokrasi, neo liberalizm gibi konularla ilişkilidir. Küreselleşme yeni bir olgu değildir. Kapitalizmin varoluşu, belirginleşimi, etkili oluşu, diasporası ile bağlantılı bir oluşumdur.

POST-MODERN BİR SÖMÜRÜ SÜRECİ OLARAK KÜRESELLEŞME

Bu ironik yapı içinde entelektüel dünyanın en önemli tartışma konusu ise, küreselleşme ve post-modernizm, en önemli gerilimi ise, **evrensellik** ve **farklılık** arasındaki gerilimdir (BİLGİN, 1995, 3-44). Modernlik projesi **Aydınlanma Hareketine** bağlı olarak gelişmişlik içinde kentlilik, demokrasi, laiklik, uzmanlaşma, teknoloji, insan hakları, bilimsel bilginin üstünlüğü ve ulus devlet anlayışından oluşan bir bütünlüktür. Modernlik projesi içinde yer alan **insan hakları** tüm insanların insanca yaşaması iddiasına dayalı (Büyük Anlatı) olarak Aydınlanma Hareketiyle birlikte burjuvazinin insanlığa sunduğu bir projedir. Bu proje belli bir takım hak ve özelliklerden öncelikle de yasal haklardan tüm insanların yararlanabilmesi anlayışına dayanır. Bu anlamıyla insan hakları benzer öğelerden oluşan sistemler ve standart bir dünya yaratma yönünde gelişen evrenselci bir akımdır.

Belirsizlikle ilintili olan post-modernizmi belirli bir şekilde tanımlamak ise zordur. Çünkü, bu kavram son derece zor felsefesi anlamlar ile çağdaş kültürde yaşam alanı bulan nihilist ve sinik bir eğilimi meydana getiren bir anlatım arasında belirsiz bir şekilde özgül kimlikler üzerine vurgu yapabilmek için, bütüncül bilgi

(*)Fransız stratejisi Pierre Lellouche açılmakta olan dönemde Yeni Dünya Düzeni değil, Yeni Dünya Düzensizliği adını vermektedir.

ve evrensel değerlerin reddi, kimliklerimizi çok çeşitli belirsiz ve kırılğan kılan insanın akıcı ve kırık doğasında ısrar, ortak bir toplumsal kimlik, ortak bir deneyim ve ortak çıkarlar sağlayacak kolektif eylem ve dayanışmanın temellerini biçimlendirecek, bilinç tipini geliştirmeyi zorlaştıran, marjinalliğin yüceltilmesi ve insan hakları da dahil Batıcı gelişme fikirlerinin (Büyük Anlatıların) reddini içermektedir (ANDERSON,(Tarihsiz): 60).

Bu akım (post-modernizm), kozmopolitizme karşı milliyetçilik, merkeziyetçiliğe karşı bölgecilik şeklinde ortaya çıkmıştır, etnosantrizm, dinci köktencilik komünatarizm (cemaatçılık) gibi olguları da güçlendirmektedir. Bu anlamıyla post-modernizmin, global insanlıktan daha küçük gruplar oluşturma yönünde gelişen farkçı (diferansiyalist) bir akım olduğunu söyleyebiliriz.

Aydınlanma düşüncesinin kısa bir özetini vermek oldukça zordur. Çünkü, bu konuda hiçbir özet yapılamaz ve aydınlanma düşüncesinin hiç kimse hakkını veremez (BIERSTEDT, 1990: 17-52). Yine de aydınlanma konusunda şunları söyleyebiliriz. Aydınlanma kendisinden önceki totaliterliğe, kastçı feodal toplum yapısına, baskıcı dinsel dünya görüşüne karşı, burjuvazinin yönelttiği bir özgürleşim hareketidir. Bu anlayış akli, toplumsal gelişmenin bilgide ilerlemenin ve gerçeğin temeline oturtan bir pozisyonudur. Aydınlanma düşünürlerinin yapmak istedikleri akla uygun olarak yürütülen bir yaşamı herkese uygulamaktır (TOURAINÉ,1994: 25). Aydınlanma Hareketi, insanı korkuyla titreten ve hayaller uğruna birbirini boğazlamaya iten, dinsel terör ve baskılara ve insanın uzun süredir kurbanı olduğu önyargıların kaynağına, deneyin rehberliğindeki akılla saldırmanın (SMITH,1934:358-359) adıdır.

Aydınlanma Hareketi beraberinde akılcılık, hümanizm, insan hakları, laiklik, demokrasi, özgürleşim, bilimsel düşünce ve eşitlik gibi anlayışları ön plana çıkarmıştır. Bu hareketle ilgili olarak ortaya atılmış olan en önemli önermelerden biri de insan haklarına ilişkin insancıl taleplerin artışıdır. İnsan hakları projesi özellikle yasal haklardan tüm insanların yararlanabilmesi anlayışına dayanır. Bu haklar insanların hukukça özgür ve eşit olarak doğdukları, baskıya başkaldırmanın insanın doğal hakkı olduğu, yasakların ancak yasayla konabileceğini ve insanların düşüncelerini ifade etme özgürlükleri anlayışına dayanır. Bütün bu anlayışlar çerçevesinde post-modernizm aydınlanma hareketi ve İnsan Haklarını (evrensel) büyük anlatı olarak görmekte ve bu projelere karşı çıkmaktadır

Post-modernizmi tanımlamak oldukça zordur (AKBAR, 1995: 23). Bu konuda eserler veren bir çok yazar bu pozisyonla ilgili farklı görüşler öne sürmektedir. Örneğin, Lyotard bu pozisyonu gelişmiş toplumlarda bilginin durumu ya da metaanlatılara yönelik bir inanılmazlık (LYOTARD, 1990: 6) olarak görürken, Jameson bu pozisyonu geç kapitalizmin kültürel mantığı (JAMESON, 1994: 25) olarak adlandırır. Larrain ise, bu pozisyonu, Schopenhauer ve Nietzsche'nin felsefesinden kaynaklanan kötümserlik ve görelilik (LARRAIN, 1995: 146) olarak algılar. Adair Gilbert ise, bu pozisyonu geçmişin yeniden istilasını (GILBERT, 1994: 25) olarak görürken, birçok başka yazar da yeni bir söyleme ve kültürel sermaye arayışı içerisindeki entelektüel aldatıcı bir icat ya da modern teoriler ve değerleri değersizleştirmeye girişen başka bir muhafazakar ideoloji olarak (BEST, 1998: 14) tanımlamaktadırlar.

Konuyla uğraşan yazarlar farklı şeyler söylese de, post-modernizm evrenselleştirme eğilimine bir karşıttır. Bu pozisyonu (post-modernizm) kavramsallaştırmak istersek, post-modernizmi modernliğin temel parametrelerine (ulus-devlet, endüstrileşme, demokrasi, laiklik, insan hakları vb.) karşı gelen ve onları sorgulayan; buna karşılık, belirsizliğe, parçacılığa, farklılığa, etnikliğe, alt kültürlerle, yerel bilgiye, yerelliğe, özgünlüklere ayrıcalık tanıyan bir pozisyon olarak kavramlaştırabiliriz. Nasıl kavramsallaştırsak kavramsallaştırsak, post-modernizm son yılların en önemli siyasal, kültürel ve toplumsal akımı olarak ortaya çıkmıştır (FRAZER, 1993: 276).

Bu kavramın ne zaman doğduğu, ne olduğu ya da olmadığı öncüllerinin kimler olduğu konusunda belirsizliklerin başat olduğunu biliyoruz. Bu konuda bir çok görüş olmasına rağmen, post-modernizm ilk kez Arnold Toynbee tarafından 1934'de tasarlanmış ve Alexandre Kojève tarafından felsefi ve entelektüel tartışmalara sokulmuştur. Yazarın Hegel'in **Us Fenomenolojisine Giriş** adlı kitabında post-modernizm tartışmaları yer alır. Sosyolojide ise, bu kavramı ilk kez 1968 yılında yapısal-fonksiyonalizmin temsilcisi Amitai Etzioni kullanmıştır (SOYKAN, 1993: 125). Bu kavram ilk önce, sanatta, edebiyatta, çağdaş mimaride ve diğer kültürel formlarda ortaya çıkmış, ardından da sosyal teori alanına girmiştir (KELLNER, 1989: 181). Bütün bu alanlarda post-modernizm eklektik ve herşey gider tarzı popülist bir anlayış sergilemektedir.

Sosyal teoride önemli bir yer tutan post-modernizm büyük meşrulaştırma anlatılarına (aydınlanma, demokrasi, pozitivizm, insan hakları) bir isyandır. Bu anlayış, dünyayı evrensel bir bütünlük olarak algılayan ve kesin çözümlere sorunlara yanıt bekleyen bakış açısının / yaklaşımının kabul edilmemesini öngörür ve

yine bu anlayış, değer, doğrunun genel kabulün, dayandığı otoriteyi ciddiye almaz. Post-modernizm de kökenlerin aranışı kaçınılmazdır. Bunun meydana çıkardığı güdüler ise, (etnik-dinsel kökenlere dönüş ya da köktencilik) modern devleti sarmaktadır. Bu anlayış ister toplumsal, ister bilgisel ve estetik tarzda olsun her türlü bütünleşmeyi ve sentezi hor görür ve onları dışlar (KIZILÇELİK, 1996: 36-47).

Post-modernizm aynı zamanda **göreliliktir**, bu pozisyon ultra-relativist ve ultra-subjektiftir. Lyotard, “bütününe karşı savaşalım; gösterilemezse, tanıklık edelim, ihtilalleri şiddetlendirilelim (LYOTARD, 1990:58) demektedir. Bu içeriği ile post-modernizm bir öznel histerisidir.

Post-modernistler için doğruluk kaygan bir şeydir. Çok biçimli, içe dönük ve özeldir (GELLNER, 1994: 43). .....ve kim bilir daha neler....!

Post-modernizmden başka hiçbir ideolojik biçim, kaos yaratarak değişimin yolunu şaşırtarak sonsuz bölünmüşlüğü, toplumun normal hali görerek sistemin bir bütün olarak savunulmasını üstlenmez (LARRAIN, 1995: 164). Adeta o bir müsahacılık, herşeye olur diyen toplumun entelektüel eşdeğeridir. Post-modernizmdeki görecelik ve akla güvensizlik daha iyi bir geleceğe inanmayı ve temel toplumsal sorunların çözüm olasılıklarını olanaksız bir hale getirmiştir. Büyük anlatıların yıkılışı çeşitli (yerel, dinsel, ideolojik) küçük anlatıların bir arada yaşamasına / yaşayamamasına! doğrudan bir davet niteliğindedir. Bu pozisyonla ilgili olarak ortaya çıkan sınırsız çoğulculuk bir çok yerde **muhafazakarlıkla** birleşmektedir. Farklı kültürlerin moral değerleri arasındaki etkileşimi reddeden bir düşünce de etno-merkezci bir tutum içindedir. Aslında, farkçılığı mutlaklaştırma ırkçılıkla bağlantılıdır ve baskın tema kültürel farklılıkların aşılabilirliği. Bu bakımdan kültürel görecelikte muhafazakardır. Ve bütün sorun başka bir kültürün kendini dayatmasına boyun eğme ile kendi kültürel değerlerini yüceltme arasında hassas bir noktada durmaktadır.

Habermas, kökleri Nietzsche ve Heidegger'e kadar uzanan post-modernizm teorilerinin aydınlanma karşıtlığı çizgisinde oldukları ve faşizmle tedirgin edici bir akrabalıkları olduğunu öne sürmüştür (KELLNER, 1989: 167). Yine aynı yazar (Habermas) post-modernistleri muhafazakar ve faşizm yönelimli insanlar olarak tanımlamıştır (HABERNAS, 1987: 25).

Post-modernizm dünyanın doğasının ve insanın bilgisinin parça parça oluşuna ve bazı bütüncül görüşlere dayalı **özgürlükçü politikaların** imkansızlığına yapılan bir vurgudur da. Çünkü, mikro milliyetçiliğin, etnik ve dinsel grupların kendilerini ön plana çıkardıkları toplumlarda, herkesin kendi kültür dünyasında yaşamasının ya da kendi yaşam tarzının bir kültür dünyasına dönüştürmesinin haklılaştırımı (YILMAZ, 1996: 13) ve bütün bunların, farklılıklarını ayrıcalık talebine dönüştürmesi, bu taleplere çoğulculuk ve post-modernist mutlak görelilik adına göz yumulması, post-modern kabilelerin (FEATHERSTONE, 1993: 65) birbiri üzerine iktidar kurmalarının zeminini meşrulaştırmaktadır.

Post-modernizm, modernlikle ve modernliğe havale edilmiş sorunlarla, sorunsal olanların, modernliği sanık sandalyesine koymak ve suçlamak isteyenlerin bir girişimi, modernizme bir başkaldırıdır. Bu anlamıyla post-modernistler modernliğin bilimi olan sosyolojiye de karşı çıkarlar. Çünkü, modernliğin bittiğini söylemek ve onu ortadan kaldırmak sosyoloji biliminin de bittiğini söylemek anlamına gelir. Bir kısım post-modernistler, kendilerini insan haklarının evrenselliğine başkaldıran ultra rölavistler olarak görmekte ve insan haklarını da emperyalizmin bir aygıtı olarak algılamaktadırlar. Bu süreçten en fazla etkilenen kurumlardan biri de sivil toplum örgütleridir.

KÜRESELLEŞME VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Küreselleşme sürecinin yoğunlaştığı günümüzde ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda önemli bir dönüşümün yaşandığı gerçektir. Modern olarak adlandırılan eski dünya düzeninde varolan temel kavramların anlamlarını yitirmekte, içi boşalmakta ve geçerliliklerini yitirmektedirler. Bu süreçten en fazla nasibini alan kavram ve kurum da ulus-devlettir. 20. Yüzyılın ikinci yarısından beri ulus-devlet yetkilerinin önemli bir kısmını kaybetmeye başlamıştır. Küreselleşme süreci ulus-devletlerin yetki alanını **ulus üstü** (IMF, NATO, OECD, BM, vb.) ve **ulus altı** (sivil toplum örgütleri ve yerel yönetim kuruluşları) kurumlar tarafından paylaşılmaya başlanmıştır. Ulus devletlerin egemenlik alanını yitirme sürecinde uluslararası düzlemde etkili olan küresel sermaye bundan en karlı çıkacak unsurlardan birisidir. Bu anlamda küreselleşmenin siyasal sonucu devletin geri çekilmesi veya sönümlenmesi değil, devletin uluslararası tekel ve küresel sermayenin bir aracına indirgenmesidir.

Ulus-devletlerin hakimiyet alanını sarsan bir diğer yapılanma ise, ulus altı kurumlar olarak da adlandırılabilir olan sivil toplum örgütleri ve yerel yönetim kuruluşlarıdır. Biz bu yazımızda özellikle sivil toplum örgütleri ve bu örgütlerin küreselleşme süreci ile etkileşimi üzerinde duracağız.

Sivil toplumun basit bir tanımı henüz keşfedilmemiştir. Kavram farklı toplumlarda yaşanan tarihsel gelişmelere paralel olarak eşitli biçimlerde tanımlanabilmektedir. Sivil toplum bağımsızlık, dayanışma, toplumsal bilinçlenme, katılım, eğitim, sorumluluk ve yetki devri gibi kavramlarla paralellik taşır. En geniş anlamıyla sivil toplum, bireyleri ve grupların devletten kaynaklanmayan ve devletçe yöneltilmeyen her türlü toplumsal faaliyeti kolektif bir tanım haline gelmiştir.

Sivil toplum politik alanın yani devlet alanının dışında kalan toplum kesitini ifade eden bir terimdir. Bu tanımı daha çeşitlendirme ve sivil toplumu daha geniş anlamda ifade edecek biçimde merkezi kontrole ve hiyerarşiye tabi tutulmayan toplumsal ilişkiler ağı olarak tanımlamak mümkündür (ERÖZDEN, 2001: 13). Ortaçağa kadar sivil toplum ve devlet neredeyse eşanlı kullanılmıştır. 1750'li yıllardan itibaren kavram zıt bir anlam kazanmıştır. Sivil toplum artık devlet kavramıyla ilişkilendirilmekten çıkmış, giderek devlete eşdeğer nitelikte ayrı bir kavramı temsil etmeye başlamıştır. Bu durum o dönemde liberal bir dünya görüşünü savunan burjuvazinin, sivil toplum kavramını, siyasal alandan bağımsız, toplum özel yaşamına ve ekonomik pazara ayrılmış bir sosyal alan ile eş tutmasından kaynaklanmıştır. Sivil toplum kavramını ilk kez Adam Ferguson 1767'de **Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme** adlı çalışmada kullanılmıştır. 19. Yüzyılda Hegel ve Marx gibi düşünürleri, Ferguson'un yorumu rahatsız edici bulmuşlar, bu yaklaşımı tek taraflı ve önyargılı olmakla suçlamışlardır.

Modern sivil toplum kavramının ortaya çıkışında Tocqueville'in, Durkheim ve Weber'in önemli etkileri olmuştur. Sivil toplumun modern yorumu dört temel kurala dayanır;

- 1) Sivil toplum, devlet, aile ve yerel yaşamdan bağımsız bir toplumsal alandır.
- 2) Bireyler sivil toplumu oluşturan herhangi bir dernek, işyeri veya gruba katılmaya zorlanamazlar.
- 3) Sivil toplum hukuk düzeninin dışında kalmaz.
- 4) Sivil toplum kolektif hedefler koyar ve vatandaşları temsil eder.

Ralph Dahrendorf sivil toplumu, başkalarına saygı gösteren, başkalarını cesaretlendirip harekete geçmek isteyen ve geçebilen, eyleme yönelik araçları yaratabilen, kendinden emin korkusuz ve korku duymak için nedeni olmayan kadınlar ve erkekler yani vatandaşlar olarak tanımlanmıştır. Günümüzde nasıl tanımlarsak tanımlayalım, sivil toplum tartışmalarını üç yaklaşımda toplayabiliriz.

Liberal yaklaşım; vatandaşları, hak ve ödevleri açısından tanımlanan ekonomik ve rasyonel unsurlar olarak görür. Vatandaşlar çıkar grupları olarak kendilerini düzenlerler ve devlet de evrensel olarak geçerli bireysel hakları güvence altına alır. Sivil toplum bireysel hakların hayata geçirildiği ölçüde gelişebilir.

Demokratik yaklaşıma göre ise, sivil toplum demokratik tartışmaların sadece fikir oluşturmakla kalmadığı standartlar da getirdiği bir siyasal bilinçlilik yaratmaktadır. Burada bilgilendirme süreci aynı zamanda bir karar oluşturma süreci haline gelmekte ve sivil toplum ortak değerler üzerinde anlaşmaya varabilmektir.

Toplumcu teoriye göre, vatandaşlar kendilerinin belirledikleri değerler esasında kurulmuş olan bir toplumun üyeleridir. Bireyler kendi işlevlerini bireyle devlet arasındaki ilişkiler sisteminde yerine getirmeli, davranışlarını toplumun hedefleriyle örtüştürmelidir.

KÜRESELLEŞME SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN ROLLERİ

Küreselleşme kavramı küresel ekonomi, küresel politika ve küresel toplum terimlerinin uluslararası alandaki değişimi ve bu değişimlerin etkilerini biçimlendirmek için, kullanılmaktadır. Küreselleşme ne bütünüleyici, ne de homojen bir kavram değildir (CERNY, 1994: 319). Edwards'a göre küreselleşmenin en önemli etkileri otorite ve güç dağılımındaki değişikliklerdir. Özellikle, devlet özerkliğinde yaşanan erozyon ve çalışanların yetkilerinde ortaya çıkan zayıflama bunun en açık örnekleridir (EDWARDS, 1999: 10).

Bir fenomen olarak düşünülen küreselleşme, dünyanın birçok ülkesinde eşitsizliklere yol açmaktadır. Bu durum sadece özelden genele doğru bir güç hareketliliği değil, ülke nüfusunun çok küçük bir bölümünün yararı için çalışan çok sayıda insanın ekonomik, sosyal, siyasal açıdan aşındırıldığı daha derin ve karmaşık

bir süreçtir. Söz konusu süreç gün geçtikçe inanılmaz derecede eşitsizlik ve güvensizliği de beraberinde getirmektedir. Bütün dünyada işsizlerin sayısı hızla artmakta özellikle Üçüncü Dünya ülkelerindeki birçok kişi iş, ev ve güvenli bir yaşam adına gelişmiş olarak adlandırılmış ülkelere resmi veya gayri resmi yollarla mülteci olarak gitmektedir. Bu süreçte etkin devlet, iyi yönetim güven, istikrar gibi cilalı kavramların ardında ulus ekonomisi ve çalışanların değil, uluslararası sermayeye güven vermek olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, küreselleşme programı doğrudan doğruya daraltıcı para ve maliye politikalarına dayanmakta ve uluslararası sermaye akımlarının serbestisini güvence altına alan dışa açık (yabancı sermaye bağımlı) bir iktisadi yapıya dayanmaktadır. Bu modelde asıl olan yabancı sermaye girişinin özendirilmesini sağlamak için ulusal mali piyasalarda yüksek reel getirinin temini ve devalüasyon riskinden arındırılmış bir döviz kuru sistemini kurmaktır. Bu anlamıyla küreselleşme sistemi; hemen her alanda dışa bağımlılığı artırıcı, kalkınma ve sanayileşme perspektiflerini terk ettirici ve ulusal mal ve finans piyasalarının gelişmiş ülkelerin ekonomileriyle marjinal ve taşeronlaştırılmış bir biçimde eklemelenmesini öngören, dış şoklara karşı korumasız ve savunmasız bir alan yaratma projesidir (YELDAN, 2003: 114).

Böyle bir süreçte sivil toplum örgütlerine söz konusu sözümona! reformların uygulanma sürecinde ortaya çıkacak toplumsal muhalefetlerin bertaraf edilmesi görevi verilmektedir. Medyayı kullan, beyin yıka, zihinleri yönlendir ve gündemi bulandır politikası da bu sürece eklenmektedir.

Bu bertaraf edilme göre, ABD başkan yardımcılarında Al Gore tarafından “yoksul ülkelerin hükümetlerine verilen yardımın yarısının sivil toplum örgütleri vasıtasıyla dağıtılacağını” açıklamış olması da (SHEELAGH, 1997: 12) son derece ilginçtir. Bu durum tanrılaşdırılan piyasanın dokunulmazlığına da uygun bir yaklaşımdır. Burada küreselleşme paradigmasına uygun ve uyumu geliştirmemizi güçlendirecek bir araç olarak toplumsal örgütlülüğün hadım edilmiş piyasa içimleştirilmiş sivil toplum örgütleri devreye girmektedir. Artık sivil toplum örgütlerini sermayeden ve kapitalistleşme sürecinden bağımsız özerk bir alan olarak algılayamayacağımız ortadadır. Bu durum sivil örgütlerinde küreselleşmiş ve tekelleşmiş sermayenin iktisadi-siyasi ilişkileri çerçevesindeki yeni pozisyonu ile açıklamak gerektiğini ifade etmektedir.

Gerçek anlamda sivil toplumun nereye doğru gittiğini anlamak için, önemli sivil toplum örgütleri olan sendika ve kooperatifçilik fikrine göz atmak yeterlidir. Çünkü, sivil toplum örgütleriyle, sosyal politika arasında oldukça yakın bir ilişki vardır. Sivil toplum örgütleri hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde sosyal hayatta ve sosyal değişime önemli katkılar sağlarlar. Sosyal refah, sosyal bütünleşme, adil gelir dağılımı, çevre kirliliği, evrensellik gibi sosyal politikamın temel amaçlarıyla bağlantılı faaliyet göstermelidir. Oysa, gerek küreselleşme süreci ve gerekse post-modernizm bu işleyişi imkansızlaştırmaktadır. Uluslararası rekabetin arttığı, sosyal devletin etkinsizleştirildiği ve ulus-devletlerin modasının geçmiş olduğunun ilan edildiği bir dönemde sivil toplum örgütleri de hantal, verimsiz, planlamacı, baskıcı hiyerarşik şeffaf olmayan ulus-devlet yapısını etkinleştirme yönünde bir görevle baş başa kalmaktadır. Yeni sosyo-ekonomik sistemde, işleyişin odak noktalarından biri varlık, para ve ekonomik gücün artan konsantrasyonudur. Bu durum sistemin çalışanların aleyhinde bir değişme göstermesiyle ifade edilebilir. Küreselleşme ve post-modernizm piyasa disiplini üzerinde etki etmek suretiyle refah devletinin tüm sosyal yapısını ve diğer yargılarını tamamiyle değiştirmiştir (DOMINELLI, 1999: 15).

Yeni sistemde sosyal devlet, refah devlet gibi kavramlar yeni sosyo-ekonomik sistemin perspektifi dışındadır. Bu konuda en çok merak edilen konu devletin sosyal işlevlerinde ve refah devletinin niteliklerinin ne olacağı (KORAY, 2000: 290) ve bu nokta da sivil toplum örgütlerinin bu değişmeler üzerinde nasıl bir rol oynayacağıdır.

SONUÇ

Günümüzde post-modern sömürün ya da küreselleşmenin tüm dünyada inandırmaya çalıştığı iki temel paradigması vardır. (1) Hantal verimsiz, planlamacı, baskıcı, hiyerarşik, şeffaf olmayan geleneksel devlet yapılanmasının değiştirilmesi; (2) Günden güne güçlenen halkın demokratik belirleyiciliğinin örgütsel biçimi olan sivil toplumun önünün açılması.

Özelleştirme, devletin küçülmesi, ulusal hukuk düzenlemelerinin tasfiye edilmeye çalışması, sivil toplum alanının piyasa merkezli yürütülmesi, dev sermayeli uluslararası sivil toplum örgütlerinin! Çok uluslu şirketlerle olan bağlantılarından yola çıktığımızda, tekeli sermaye öncelikle sivil toplum örgütlerini de kullanarak, devlet ile olan içkinliğini kendi lehine radikal bir şekilde dönüştürmek ve bunu yaparken de yönetim, demokrasi, katılım gibi meşruiyetli ifadelerle piyasalaştırdığı sivil toplumu kendi yaptığı işe ortak etmekte ve normalleştirmeye çalışmaktadır. Bu durum, sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini, sınırlarını sermaye istemlerinin belirlediği sosyal diyaloga indirgenmekte ve sivil toplum örgütlerinin potansiyelinde

bulunması gereken muhalefet etme durumu pasifize edilmektedir. Ticaretin ve sermaye akımlarının serbestleştirilmesi sürecinin piyasa mantığını engelleyen her türlü kolektif yapının yok edilmesini gerektiği sivil toplum örgütlerine öğretilmeye çalışılmakta ve sivil toplum örgütlerine demokrasi sosu işlevi verilmektedir.

KAYNAKÇA

- AKBAR, Ahmet. (1995) **Post-Modernizm ve İslam**. (Çev. O. C. Deniztekin), Cep Kitapları, İstanbul.
- ANDERSON, Paul. (Tarihsiz) **Modernizm Post-Modernizm ya da Kapitalizm**. (Çev. Ali Türker Erdağı, Çağla Ünal), Bilim Yayıncılık, İstanbul.
- AMİN, Samir. (1992) **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme**. (Çev. Semih Lim), Kaynak Yayınları, İstanbul.
- AMİN, Samir. (1993) **Kaos İmparatorluğu, Yeni Kapitalist Küreselleşme**. (Çev. İ. Soner), Kaynak Yayınları, İstanbul.
- AMİN, Samir. (1999a) **Kapitalizmin Hayaleti-Günümüz Entelektüel Modaların Bir Eleştirisi**. (Çev. C. Algan), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- AMİN, Samir. (1999b) **Küreselleşme Çağında Kapitalizm**. (Çev. V. Eranus), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- AMİN, Samir. (2000) **Entelektüel Yolculuğum**. (Çev. U. Güngör), Ütopya Yayınevi, Ankara.
- BAŞKAYA, Fikret. (1997) **Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme**. Öteki Yayınevi, Ankara.
- BAUMAN, Zygmunt. (1997) **Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları**. (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BEST, S. and KELLNER D.. (1998) **Post-Modern Teori**. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BIERSTEDT, Robert. (1990) "Onsekizinci Yüzyılda Sosyolojik Düşünce", **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**. (Çev. V. Kasabaşoğlu), V. Yayınları, Ankara.
- BİLGİN, Nuri. (1995) **Kollektif Kimlik**. Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- BOZKURT, Veysel. (2000) **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**. Alfa Yayınları, İstanbul.
- CERNY, D. G.. (1994) Dynamics of Financial Globalisation: Technology, Market, Structure and Policy, **Response Polincy Sciences**. Vol: 27.
- DOMINELLI, L. (1999) Neo Liberalism Social Exclusion and Welfare Clients in a Global Economy, **International Journal a Social Welfare**, Vol: 8.
- ERWARDS, M. (1999) **Future Positive; International co-operation in the 21st Century**. Earthscon, London.
- ERÖZDEN, Ozan. (2001) STK'lar ve Hukuki Çerçevde Yenilik Talepleri Üzerine Notlar, **Merhaba Sivil Toplum** (Der. Tacier ULAŞ). Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları.
- FEATHERSTONE, M.. (1993) **Consumer Culture and Postmodernism**. London.
- FRAZER, N. and NICHOLSON, L.. (1993) "Felsefesiz Toplumsal Eleştiri: Feminizm ve Post-Modernizm Arasında Bir Karşılaştırma", **Modernite, Versus Postmodernite**. (Çev. M.Küçük), Vadi Yayınları, Ankara.
- GELLNER, Ernest. (1994) **Post-Modernizm, İslam ve Us**. (Çev. B. Peker), Ümit Yayıncılık, Ankara.
- GIDDENS, Anthony. (1994) **Modernliğin Sonuçları**. (Çev. E. Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GILBERT, Adair. (1994) **Post-Modernci Kapıyı İki Kere Çalar**. (Çev. N. Dikbaş), İletişim Yayınları, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen. (1987) **The Philosophical Discourse of Modernity**. (Trans. F. Lawrence), The MIT Press, Cambridge.
- JAMESON, Fredic. (1990) **Post-Modernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı**. (Çev. N. Pülüner), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- KELLNER, Douglas. (1989) **Critical Theory, Marxizm and Modernity**. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- KIZILÇELİK, Sezgin. (1996) **Post-Modernizm Dedikleri**. Saray Medikal Yayıncılık, İzmir.
- KORAY, Meryem. (2000) **Sosyal Politika**. Ezgi Kitabevi, Bursa.
- LARRAIN, Jarge. (1995) **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**. (Çev. N. N. Domaniç), Sarmal Yayınları, İstanbul.
- LYOTARD, François. (1990) **Postmodern Durum Post-Modernizm**. (Çev. A. Çiğdem), Ara Yayıncılık, İstanbul.
- MARSHALL, Gordon. (1999) **Sosyoloji Sözlüğü**. (Çev. O. Akıray, D. Kömürçü), Bilim Sanat, Ankara.
- ROBERTSON, Roland. (1999) **Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**. (Çev. Ü. H. Yolsal), Bilim Sanat Yayınları, Ankara.
- SHEELAGH, Stewart. (1997) Happy Ever After in the Marketplace, Non-Government Organisations and Uncivil Society Review of African, **Political Economy**, Vol: 24.

- SOYKAN, Ömer Naci. (1993) "Post-Modernizmin Neresindeyiz?", **Türkiye'den Felsefe Manzaraları**. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- SMITH, Preserved. (1934) **A History of Modern Culture**. Henry Hold and Co., New York.
- TOURAINÉ, Alain. (1994) **Modernliğin Eleştirisi**. (Çev. H. Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- WALLERSTEIN, Immanuel. (1992) **Tarihsel Kapitalizm**. (Çev. N.Alpay) Metis Yayınları, İstanbul.
- WALLERSTEIN, Immanuel. (1993) **Jeopolitik ve Jeo Kültür-Değişmekte olan Dünya Sistemi Üzerine Denemeler**. (Çev. M.Özel), İz Yayıncılık, İstanbul.
- WALLERSTEIN, Immanuel. (1997) Bugün Gözümüzün Önünde Bir Sistem Çökmekte. (Çev. A. Daldal), **Birikim Dergisi**, Sayı 104.
- WALLERSTEIN, Immanuel. (1998) **Ulusal ve Evrensel Dünya: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir mi?** (Çev. G. Seçkin, Ü. H. Yolsal), Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi A. D. King (der), Bilim Ve Sanat Yayınları.
- YELDAN, Erinç. (2003) Küreselleşmenin Neresindeyiz? Türkiye Ekonomisinde Borç Sorunu ve IMF Politikaları, **Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket**. 2000-2003 Petrol İş Yayın No: 85.
- YILMAZ, Aytekin. (1996) **Modernden Postmoderne Sivil Arayışlar**. Vadi Yayınları, Ankara.

KÜRESEL SİVİL TOPLUM: GEREKSİNME, FIRSATLAR VE ENGELLER

Korel GÖYMEN*

ÖZET

Bir dizi gelişme, küresel hareketlerin ivme kazanmasını ve bu çerçevede, küresel sivil toplumun yaratılmasının önkoşullarının belirginleşmesini sağlamıştır. Bunlar arasında, ancak küresel eylemle baş edilebilecek sorunların (çevre, nükleer tehlike, yerel ve bölgesel çatışmalar, uyuşturucu trafiği, AIDS, göç / göçmen sorunları gibi) yaygınlık kazanması; küresel kamusal mal (özgürlük, eşitlik, çevrecilik, paylaşım, 'tek dünya' anlayışı, ortak gelecek gibi) kavramının ve buna ilişkin değerlerin daha yaygın benimsenmesi; küresel ekonomik yönetişimin eksiklik ve bazı olumsuzluklarının ortaya çıkması; temsili demokrasi ve mevcut siyaset yapma biçimlerinin yetersizliklerinin belirginleşmesi ve iletişim teknolojisinin yerel / ulusal aktörlerin küresel aktörlere dönüşmelerini kolaylaştırıcı etkisi sayılabilir. Bu gelişmeler sonucunda bireylerin tüm kurumları, değerleri, yaklaşımları sorguladığı yeni bir dinamik döneme girildiğinden söz edilebilir. Aynı zamanda, iyi yönetim yaklaşımlarının, yerel – bölgesel – ulusal – küresel yeni bir işbölümünü gündeme getirdiği hatırlanmalıdır. Bu durum, sivil toplum kuruluşları (STK) açısından yeni fırsatlar doğurmuştur. STK'lar günümüzde, küresel yoksullukla savaşımdan, çatışmalarda arabuluculuğa ve perde arkası diplomasiye; yeni küresel değerlerin yaygınlaştırılmasından, demokrasi ve insan hakları savunuculuğuna; etkisi azalan 'sosyal devletin' boşluklarını doldurmaktan kriz yönetimine kadar çok değişik alanlarda sorumluluklar üstlenmişlerdir. Bu yaygınlaşan ve belirginleşen STK manzarası ve kısmi başarısı beraberinde, 'küresel sivil toplum' tartışmaları ve yeni dünya düzeninin STK ağırlıklı olması önermelerini getirmiştir. Bildiride, bu durumun STK'lar açısından ne anlama gelebileceği, STK'ların daha etkin bir rol oynayabilmelerinin önkoşulları ve aşılması gereken ciddi engeller irdelenecektir.

GİRİŞ

Sivil toplum, bir kavram olarak tartışmalıdır. Farklı dönemler, ülkeler, ideolojiler ve disiplinler açısından içerik, özellikler, vurgu noktaları ve sınıflandırılmaları farklılaşmaktadır. (Alonso 2001; Macdonald, 1997) Mutlaka bir ortak payda aranılırsa, devletten (siyasal toplumdaki) göreceli özerklik; kar amacı gütmemeleri; profesyonel özellikler edinmeleri de gönüllülük ruhu ve bir misyon taşımaları; kendilerine özgü amaçlar, özellikler, öncelikler, gündem ve örgüt yapısına sahip olmaları; en azından kısmi mali özerklik hedeflemeleri gibi öğelerden sözedilebilir. (Edwards, Hulme, Wallace, 2000) Bu özelliklerin tümü, sivil toplum kuruluşu (STK) etiketi taşıyan bütün yapılarda olmayabileceği gibi, özü itibarıyla bu tanıma uymayabilecek çok sayıda kuruluş kendisini STK olarak nitelendirmektedir. Örneğin, ulus – devletlerin, uluslararası kuruluşların ve hatta özel sektörün uzantısı, taşeronu niteliğini taşıyan STK'lar yaygındır.

Kuşku götürmeyecek bir gerçek, farklılıklarına karşın STK diye tanımlanan kuruluşların niteliksel ve niceliksel hızlı bir gelişme içinde oldukları ve coğrafi sınırları aşmış, ortak misyon, hedef peşinde koşabilir hale geldikleridir. Johns Hopkins Üniversitesinde yapılan bir araştırmaya göre 1995 yılında, dünyanın en büyük beş ekonomisindeki (G5)STK sektörünün boyutu 1.311 trilyon dolar düzeyindedir (Clark, 1998: 6). Bu mali boyut, aynı yılda, Çin ve Hindistan'ında dahil olduğu, en az gelişmiş 50 ülkenin ulusal gelirinin toplamından fazladır. Yirmi iki gelişmiş ülkeyi kapsayan (çoğu OECD üyesi) bir başka araştırmanın bulgularına göre, bu ülkelerde STK'lar, toplam ulusal gelirin (GOP) %47 sini ve tarım dışı işgücünün %7,1'ini oluşturmaktadır (Clark, 1998: 6-7). Bir başka araştırma, yetişkin Amerikalıların yaklaşık %40'ının, İngilizlerin %20'sinin, en az bir STK'ya üye oldukları veya gönüllü çalışmalar katıldıklarına işaret etmektedir (Clark, 1998: 8).

STK'lar çok farklı alanlarda ve düzeylerde örgütlenebilmektedir. Bu kuruluşlar sağlıktan eğitime, insan haklarından sürdürülebilir kalkınmaya, kriz yönetiminden diplomasiye kadar uzanan çok geniş bir alanda at koşturabilmektedirler. Hem tüzel kişilik olarak, hem de hukuki bir sığata sahip olmadan esnek bir yapılanma biçiminde olabilen bu organizmalardan "üçüncü sektör" olarak da söz edilmektedir. Yani devlet ya da kamu kuruluşları birinci sektör, kar amaçlı piyasa kuruluşları ikinci sektör, kar amacı gütmeyen bu tür kuruluşlar ise üçüncü sektör olarak nitelendirilmektedir. (Arıkboğa, 2004). Bu genel girişten sonra, STK'ların küresel önem kazanmalarının nedenleri üzerinde durabiliriz.

* Prof.Dr.,Sabancı Üniversitesi; İstanbul Politikalar Merkezi Yürütme Kurulu Üyesi

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ KÜRESEL ÖNEM KAZANMA NEDENLERİ

STK'ların, niteliksel ve niceliksel hızlı gelişmeleri, ulus - devletin rolünün yeniden tanımlanmasını ve mümkünse küçültülmesini öneren ideolojilerin ön plana çıkmasıyla çakışınca, bazı çevreler, kanımca abartılı biçimde, oluşturulacak küresel sivil toplumun, mevcut yönetim mekanizmaları yerine geçebileceğini savlamaya başladılar. (Fowler, 2002; Lewis and Wallace, 2000) Bu yaklaşım, ideolojik saptamalarla kısmen açıklanabileceği gibi, en azından, STK'ların kapasitelerinin ve özelliklerinin yeterince değerlendirilmemesi ve "küresel sivil toplumun" önündeki engellerin gözardı edilmesine bağlanabilir. STK'ların, oluşmakta olan yeni dünya düzeninde, daha fazla bir rol oynama şansları bulunmakla birlikte, bu büyük ölçüde, kendilerini geliştirebilmelerine, diğer "paydaşlar da", ortak hedefler doğrultusunda işbirliği yapabilmelerine ve yeni ortak misyon ve etik oluşturabilmelerine bağlıdır. Bunun koşulları üzerine durmadan önce STK'ların önem kazanma nedenlerini irdeleyebiliriz.

1. Küresel nitelikte ve ancak küresel ortak eylemle baş edebilecek bazı sorunlar belirginleşmiştir. Bunlar arasında, çevre sorunları, nükleer tehlike, yerel / bölgesel çatışmalar, uyuşturucu trafiği, göç ve insan kaçakçılığı, salgın hastalıklar (AIDS) ve terörizm sayılabilir. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için yalnız uluslararası kuruluşların, ulus – devletlerin çabası yeterli olmamakta. STK'lar sık sık devreye girerek, sorun ve tehlikelerin algılanması, çözüm aranması, bunların politikalara ve eyleme yansıtılmasında önemli rol oynamaktadırlar.

2. Bireylerin ve toplumların beklentilerinin doruk noktaya çıktığı günümüzde, ulus – devletin bazı alanlardaki yetersizlikleri belirginleşmiştir. Özellikle, kır / kent yoksulluğuyla savaşım, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması / derinleştirilmesi ve özel bazı hedef gruplara (özürlüler, eğitimsiz kadınlar, sokak çocukları) hizmetler sunulmasında devlet / STK işbirliği daha olumlu sonuçlar verebilmektedir.

3. Serbest piyasanın ve küresel ekonomik yönetişimin, yer yer, eşitsizlikler yaratan / körükleyen dinamiği; uluslar arası üretim ve ticaretin bazı toplumsal kesimlere olumsuz yansımaları, bu etkilerin hafifletilmesini amaçlayan STK'lar için, giderek genişleyen bir alan açmıştır.

4. Temsili demokrasinin işleyişi, siyaset yapma biçimleri, çoğu demokraside, ciddi eleştirilerle karşı karşıyadır. İdeolojilerin yetersiz kalması, kurumların temsililiğinin sorgulanması, yönetim – yönetilen uçurumu, demokrasi sözcüğünün başına çeşitli sıfatların konulmasıyla sonuçlanmıştır. Doğrudan, radikal, katılımcı, söylemsel demokrasi önermelerinin hepsinin içinde ağırlıklı bir sivil toplum ögesi bulunmakta ve STK'ların "demokrasi açığını" kapatmaları beklenmektedir.

5. Küreselleşmenin yeni bir olgu olup olmadığı tartışma konusudur. Fakat, olguya STK'lar açısından bakıldığında, en az iki yeni boyut ve etki alanı vardır. Bunlardan birincisi, iletişim teknolojisinin yaygın, kolay, hızlı ve göreceli ucuz haberleşmeyi mümkün kılmasıdır. Bu, dünyanın çeşitli bölgelerdeki STK'ların bilgi / ilgi alışverişinde bulunabilmelerini, ortak hedeflere kilitlenebilmelerini, ortak eylem planlayıp gerçekleştirebilmelerini mümkün kılmaktadır. Öte yandan, küreselleşme trenine binemeyen (eğitim, bilgi / beceri düzeyi, yaş, cinsiyet ve başka faktörler nedeniyle) geniş kitleler, STK'lar için önemli bir eylem alanı oluşturmaktadır.

6. Başka bireylerle ve toplumlarla paylaşıldığı zaman azalmayan; kullanıldıkları zaman tükenmeyen, tam tersine pekiyen değerler / yaklaşımlar vardır. Bunların başında insan hak ve özgürlükleri; doğanın, çevrenin, diğer canlıların esirgenmesi; adalet, eşitlik, dayanışma duyguları; bireysel, toplumsal, küresel barış bu niteliktedir. STK'ların giderek gelişen görev alanı içinde, "küresel kamu malları" diye nitelendirilen bu kavram, kurum ve değerlerin yaygınlaştırılması ve içselleştirilmesi de bulunmaktadır. Sayılan bu değer ve kavramların içeriği, toplumdan topluma bazı farklılıklar gösterse de, temelde aynı algılanmalı ve küresel standartlar, belli esneklikler içinde, benzer olmalıdır. Örneğin, her ülke için ayrı insan hakları, demokrasi ve çevre standartları düşünülemez. Siyasetçilerin kolay ödün verebildikleri bu alanda küresel standartların belirlenmesi ve gözetilmesinde STK'lara önemli görev düşmektedir.

7. İki – kutuplu dünya sisteminin 1950'lerin sonundan itibaren kalkması, Komünist sistemle yönetilen ve/veya bu ideolojinin Avrupa kıtası dışında da etki alanı içinde olan bazı ülkelerde temsili demokrasiye kısmi yöneliş, STK'lar için bir "alan genişlemesi" sonucunu doğurmuştur. Resmi ideolojiye mutlak uyumları beklenen ve ancak devletin / rejimin sadık uzantıları olarak bir işlevselliğe sahip kimi STK benzeri yapı ya ortadan kalkmış, ya nitelik değiştirmiş; ayrıca, tanıma daha uygun yeni STK'lar başta Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere, kurulmuştur. Böylece bu ülkelerde STK'lar, yeni bir demokrasi kültürü yaratma ve yayma görevini üstlenmişlerdir.

8. Dünyamızda yeni bir küresel savaş riskinin azalmış görünmesine karşın çok sayıda “sınırlı” ve bölgesel savaş, çeşitli kıtalarda sürmektedir. Bu çatışmaların çok yüksek maddi maliyetleri olduğu gibi, insani maliyetleri daha da yüksektir ve kalıcıdır. STK’ların bu alandaki rolleri üç evrede incelenebilir. Bu kuruluşlar, giderek artan sıklıkta çatışmaların önlenmesi; “perde arkası” diplomasi; arabuluculuk görevleri üstlenmektedir. Doğrudan ödün vermiş gibi gözükmemek istemeyen çatışmacı taraflar, aracı STK’lar yardımıyla uzlaşabilmektedirler. Bunun mümkün olmadığı ve çatışmaların başladığı hallerde, STK’lar, etkilenen nüfusa insancıl ve tıbbi yardım yapmakta, yaralı ve esir değişiminde rol almakta; çatışmalardan etkilenen nüfusun nakledilmeleri ve geçici barındırılmalarını sağlamaktadırlar. Çatışmalar sona erdirildikten sonra, yani üçüncü evrede, bu kuruluşlar, yaraların her anlamda sarılması, yani “çatışma sonrası düzeninin” kurulmasında etkin görev yapabilmektedir.

9. En az çatışmalar kadar yıkıcı olabilecek bir diğer küresel sorun doğal veya insan – kaynaklı afetler ve krizlerdir. STK’lar, doğal afet (deprem, sel, volkan patlaması vb); insan – kaynaklı afetler (nükleer, kimyasal kazalar vb.); ve sosyal / ekonomik / siyasal kriz dönemlerinde devreye girerek, çoğu zaman devletle işbirliği halinde, zaman zaman devlete rağmen, yaraların sarılmasında görev yapmaktadırlar. Bu görev alanı STK’ları, kriz öncesi, sırası ve sonrası kapasitelerini geliştirme yükümlülüğüyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu başarıyla gerçekleştirilebildiği ölçüde, Türkiye’de depremler sonunda olduğu gibi, STK’lar toplumda önem ve prestij kazanabilmektedir.

10. STK’lara önem kazandıran ve yer yer devlet aygıtlarıyla kıyaslandıkları zaman tercih edilmeleriyle sonuçlanan özellik, halka ve hizmetlerin tüketicilerine daha “yakın” oldukları ve verimli / etkin çalışabildikleridir. Bu, daha ziyade, yakıştırılan ve her zaman ampirik verilerle kanıtlanamayan bir özelliktir. Öte yandan, klasik yönetim anlayışından iyi yönetişime geçişte STK’ların bazı avantajlarından söz edilebilir. Yeni bir toplumsal işbölümünü hedeflemeleri (kendilerine yeni işlevsel alanlar açılabilmesi için); ortaklık anlayışına ve yatay işbirliğine daha yakın olmaları; ve kaynak sağlayabilmek için daha saydam ve hesap verebilir olmak zorunluluğu, verimlilik ve etkenlik düzeylerine olumlu yansıtılabilir.

STK’ların önemlerinin artması, görev alanlarının çeşitlenmesi ve yaygınlaşmasında rol oynayan bazı temel etmenleri böylece irdeledikten sonra STK’lara yöneltilen bazı eleştiriler, suçlamalar ve kısıtlar üzerinde durabiliriz.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

1. Özellikle, Batı’lı (Kuzey’li) STK’lara ve yerli ortaklarına sıkça yöneltilen eleştiri, bunların yeni tür bir emperyalizmin araçları (maşaları) olduklarıdır. Dolayısıyla, bu kuruluşların destekledikleri her tür kampanyada (çevre, kadın hakları, insan hakları, barışçılık) bir ‘bit yeniği’ aramak ve en “masum” görünen amaç ve etkinliklerin arkasında bir “saklı gündem” olduğunu düşünmek çoğu gelişmekte olan ülkede yaygındır. Bu yaklaşımın bir bölümü önyargı ve ideolojik bağnazlıkla açıklanabilse de, özellikle insan hakları ve çevre alanlarında, sıkça rastlanan “çifte standart”, STK imajını zedelemekte ve bu kuruluşların etkinleşmesiyle kurulabilecek bir yeni dünya düzeninin de “haksız”, “adaletsiz”, “paravan” olacağı kuşkularını yaratmaktadır.

2. STK’lara sıkça yöneltilen bir başka eleştiri, karmaşık, çok – yönlü sorunları basite indirgemeleri ve esas amaca ters düşebilecek etkiler yaratabildikleridir. Sıkça gösterilen örnek, “üçüncü dünya” ülkelerinin borçlarının silinmesi kampanyalarıdır. Bu kampanya, borçların silinmesiyle sonuçlanmadığı gibi, kredi verebilecek kuruluşları da uzun süre çekingen davranmaya ittiği savlanmaktadır. (Clark, 1998: 8)

3. Sıkça eleştirdikleri hükümetlerin aksine, STK’ların sağlam bir “meşruiyet alanına” sahip olmadıkları çoğunun yöneticilerinin seçimle gelmedikleri, kimi, ne ölçüde temsil ettiklerinin bilinmediği iddia edilmektedir. STK’ların bir bölümünün, tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar olarak, yasalardan kaynaklanan bir meşruiyete sahip oldukları kuşkusuzdur. Formel biçimde örgütlenmemiş diğerleri ancak, etkinliklerini ve yararlılıklarını gösterebildikleri ölçüde, bir “fiili” meşruiyet alanı yaratabilmektedirler.

4. STK’ların ne ölçüde demokratik ve “sivil” oldukları ayrı bir tartışma konusudur. Demokratik bir öze sahip olmayan ve demokratik yöntemlerle yönetilmeyen bazı toplulukların da (örneğin, tarikatlar, dini cemaatler, özel sektör ve hatta Klu Klux Klan) sivil toplum kuruluşu olarak nitelendirildiği düşünülürse tartışma daha boyut kazanmaktadır; özellikle de kuruluşlardan bazılarının demokratik devletlerin kısmen de olsa yerine geçmeyi amaçladıkları hatırlanırsa.

5.STK'ların belirli konularda ve alanlarda zaman zaman etkili ve yararlı olduklarını kabul eden çevreler bile, bu kuruluşları çağdaş olmayan liderlik yapılarına (paternalistik, tek – adamlı, kurucusuyla anılan, otoriter) sahip oldukları; sürekliliği sağlayamadıkları; yeterince saydam ve hesap verebilir olmadıkları için eleştirmektedir.

6.STK'ların, istenilen ölçüde katılımcı olamadıkları, benzer amaçlı diğer kuruluşlarla yatay işbirliğine girmek konusunda çekingen davrandıkları; yerel ortaklarını (paydaşlarını) 'yapabilir kılmak' için yeterince çaba göstermedikleri, zaman zaman, iddia edilmektedir. (Fowler, 2002)

7.Sonuçta, küresel sivil toplumun yaratılması hedefleniyorsa, STK'ların henüz, yeterince inandırıcı, kapsayıcı, tutarlı bir misyon ve bunu gerçekleştirmelerine katkı yaparak bir "etik çerçeve" yaratamadıkları söylenebilir.

Şimdi, böyle bir çerçevesinin içinin nasıl doldurulabileceği ve küresel sivil toplumun geliştirilebilmesinin bazı ön koşulları üzerinde durabiliriz.

KÜRESEL SİVİL TOPLUMUN KOLAYLAŞTIRICILARI

1.Dünyamızın hala önemli bir bölümü, STK'lara yaşam ve etkinlik alanı bırakmayan, otoriteler rejimler tarafından yönetilmektedir. Bu nedenle, demokrasi kültürünün yaygınlaştırılması ve içselleştirilmesinin sağlanması küresel sivil toplumun oluşturulmasına ivme kazandıracaktır.

2.STK'ların küresel ortak değerleri vurgulamaları ve yerel / bölgesel / ulusal gündem ve öncelikleri küresel gündemle ilintilendirebilmeleri çok – düzeyli yönetim kurulmasını; bu çok – yönlü etkileşimden bir sinerjinin doğmasını sağlayabilir.

3.Daha gelişmiş bir katılım, fırsat eşitliğine dayalı bir temsil ve toplum yararının en üst düzeye çıkarılabileceği bir ortam yaratılarak, kapsamlı bir "meşruiyet alanı" yaratılabilir.

4.STK'ların güvenilirliğini arttıracak bir saydamlık ve hesap verebilirlik düzeyi gerçekleştirilmelidir.

5.Bütün bu faktörleri pekiştirebilecek bir "küresel STK etiği" amaçlanmalıdır. Bu eğitin temel ilkeleri şöyle belirlenebilir.

a)STK'lar, içinde faaliyette buldukları ülkenin özelliklerine, kültürüne, toplumun ve etkinlik alanının değerlerine ve ahlak kurallarına saygılı olmalıdır.

b)STK'lar sundukları hizmetlerin kapsayıcı olmasına özen göstermeli, herhangi bir tür dışlayıcı ayırıcılık uygulamamalıdır.

c)İç dayanışmayı güçlendirmek için birlikte çalışma, yatay işbirliği yetenekleri geliştirilmeli, ortakların kapasitelerinin artırılmasına gayret edilmelidir.

d)Proje geliştirirken ve uygularken, yerindenlik ilkesi (hizmetin tüketicisine en yakın yerde ve yönetim kademesince gerçekleştirilmesi)ne titizlikle uyulmalıdır.

e)Yerel düzeyde çalışan STK'lar bile yaptıklarının küresel anlamı üzerinde durmalı, mümkün olan her zaman, diğer bölge ve ülkelerdeki STK'larla bilgi alışverişi ve diğer işbirliği türlerine hazır ve arzulu olunmalıdır.

f)Başka ülke STK'ları ile akçalı ilişkilerde titiz, saydam, hesap verebilir olmalı, sağlanan katkı ve kaynakların bir bağımlılık yaratmamasına özen gösterilebilmelidir. Mümkün olan her halde, kaynaklar çeşitlendirilmelidir.

g)Aynı şekilde, devletle ve uluslar arası kuruluşlarla ilişkilerde de bunların temsilcisi veya uzantısı olmamaya, uygun bir "özerklik alanı" muhafaza edilmesine gayret edilmelidir.

Sözü edilen engellerin ve kuşuların aşılacak, küresel sivil topluma ivme kazandırılması ancak bu hususların başarıyla gerçekleştirilmesiyle bir ölçüde mümkün olabilecektir. Kaldı ki, o zaman bile, STK'ların egemen oldukları bir dünya düzeni yerine, bu kuruluşların daha etkin bir küresel aktör haline dönüştüklerini görmekle yetinmek durumunda olacağız.

KAYNAKLAR

- ARIKBOĞA, Erbay. “İstanbul’da Yerel Yönetişim: İstanbul Konseyi Deneyimi”, Marmara Üniversitesine sunulmuş doktora tezi, 2004.
- ALONSO, Jose Antonio. “Globalisation, civil society and the multilateral system” in Eade and Ligteringen (eds.) Debating Development (Oxfam: 2001)
- CLARK, John. “Ethical Globalization”, Paper presented at Birmingham Conference, 1998.
- EDWARDS, Michael. David Hulme and Tina Wallace, “Increasing Leverage for Development: Challenges for NGOs in a Global Future” in Lewis and Wallace (eds.) New Roles and Relevance (Kumarian Pres: 2000) pp. 1-15
- FOWLER, Alan. The Virtuous Spiral (Earthscan Publications: 2000)
- FOWLER, Alan. Striking a Balance (Earthscan Publications: 2002)
- MACDONALD, Laura. Supporting Civil Society (Macmillan Pres: 1997)
- SİMBİ, Margaret and G.THOM, “Implementation by Proxy” in Lewis and Wallace (eds.) New Roles and Relevance (Kumarian Pres: 2000) pp. 213 222

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA SİVİL TOPLUM ODAKLI YÖNETİM, ROLLER, BEKLENTİLER VE İYİ YÖNETİŞİMİN UNSURLARI

Ercan OKTAY*
Şerife PEKKÜÇÜKŞEN**

GİRİŞ

Bugün içinde bulunduğumuz süreçte, hız kazanan demokratikleşme çabalarıyla, hiyerarşik ve vatandaşa açık olmayan bir yönetim yapısının işlerliği ortadan kalkmış, hakim konuma gelen katılımcı demokrasi anlayışı, sivil toplum kuruluşlarının yönetim mekanizması içindeki rolünü artırmıştır. Sivil toplum kuruluşları, bu süreçte, hem merkezi yönetimin yükünü hafifletmek hem de katılım mekanizmalarını harekete geçirerek, toplumsal ve bireysel talepleri dile getirmek ya da sıkıntılarını gidermek anlamında aracı bir konuma gelmiştir. Katılımcılık, ortaklık anlayışına dayalı olan, toplumdaki aktörleri yapabilir kılma temel amacını taşıyan ve yönetişim olarak adlandırılan böyle bir süreçte sivil toplum kuruluşları, yönetişimin üç aktöründen birisi, hatta en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada, küreselleşme, sivil toplum ve yönetişimle ilgili kavramsal çerçeve verildikten sonra, yönetişim sürecinde sivil toplum örgütlerine yüklenen misyon üzerinde durulmuş ve iyi yönetişimin özellikleri anlatılmıştır.

1.KÜRESELLEŞME

Başlangıcı konusunda bir takım fikir ayrılıkları olsa da, esas olarak Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle, tüm dünya “küreselleşme” olarak adlandırılan, etkileri her alanda yoğun olarak hissedilen ve halen devam eden yoğun bir bütünleşme çabası olarak kendisini hissettiren bir sürece girmiştir. Küreselleşme üzerine oldukça geniş ve içerisinde birbiri ile çelişen alıntılar taşıyan bir literatürden söz etmek mümkündür. Bu literatüre ait yazıların ortak paydası ise dünyanın gerek olgusal, gerekse kavramsal açıdan bir karmaşa döneminden geçmekte olduğunun kabulüdür (Coşar,2000:190).

Küreselleşme, dünyanın “tek bir yer olarak algılanması yönündeki ‘bilinç artışı’nı” anlatan bir kavramdır. Doğaldır ki bu sürecin “tek bir yer” olma niteliği, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel anlamda bütün insan yaşamına ilişkin biçimleri kapsamaktadır. Bir toplumda meydana gelen bir gelişme ve dönüşüm; ilerleme ya da küresel normlara göre gerileme olarak kabul edilebilecek bir çok şey, diğer ulusların sosyal ve siyasal sistemlerini önemli ölçüde etkilemektedir (Çukurçayır,2000:92). Küreselleşme, ülkeler arasında ekonomik, politik, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbiriyle bağlantılı olguları içermekte, bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin, milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına gelmektedir (Karluk,1996:1).

İki kutuplu dünya düzeninin çökmesiyle ivme kazanan bu değişim süreci; siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda “domino” etkisiyle devam etmekte, birbiriyle organik bağları bulunan sektörlerin her birinde yaşanan değişim, bir diğerini de etkilemektedir (Saygılıoğlu vd.,2003:1).

Küreselleşmenin açıklanmasında iki faktörün etkili olduğu görülür. Bunların ilki dünya çapında bağlantı –alışveriş-mal ve insan hareketliliğinin artışı, ikincisi ise zihinsel kültürel süreçte ortaya çıkan hızlı değişim ve farklılaşmalardır (Aslanoğlu,2000:331-332). Bu bağlamda, gittikçe sıkışan ve küçülen dünyada, insanların etrafına örülen duvarlar birer birer ortadan kalkmakta, dar paradigmlar yerini daha genel ve evrensel değerlere bırakmaktadır (Gündüz,2003:86). İletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeye koşut olarak, insanların düşüncelerinin ufku, ulus devletin sınırları olmaktan çıkıp, küreselleşmiş, “öteki” düşüncelerle buluşup, bilinçli ya da bilinçsiz bir etkileşim içine girmiştir. Yani ulus devletler, sınırları içindeki fikirlerin akışını ve ekonomik politikaları artık kontrol edememektedir. Bir bakıma ulus devlet, rolünü, sorumluluklarını ve politik ilişkilerini yeniden tanımlamaya zorlanmaktadır. Küreselleşme sürecinde ulus devlet, yetkilerinin bir çoğunu bir taraftan uluslar arası kuruluşlarla, diğer taraftan da yerel otoritelerle paylaşmaya razı olmuştur. Bir zamanlar ulus devletin sorumluluk alanı içinde yer alan savunma, ekonomi, yönetim gibi pek çok alan artık büyük ölçüde IMF, Dünya Bankası, WTO, NATO, BM gibi uluslar arası

* Öğr. Gör., S.Ü. Karaman İ.İ.B.F.

** Arş. Gör., S.Ü. Karaman İ.İ.B.F.

kuruluşlar ya da bölgesel düzeydeki siyasi ve ekonomik birlikler temelinde koordine edilmektedir (www.canaktan.org). Bu durum da sistemi salt devlet odaklı olmaktan çıkartmaktadır (Ulugay,2000:108).

Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda küreselleşme sürecinin, özellikle gelişmekte olan ülkeler aleyhine belirginleşmekte olan birtakım olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırma veya en az indirme düşüncesine yönelik yeni anlayış ve öneriler de, küreselleşmeyle birlikte üzerinde düşünülen konulardan birisi olmuştur. Bu bağlamda yerellik ve yerel haklar küresel süreçte -ama asla ona zıt olmayacak bir şekilde- üzerinde durulması gereken kavramlar olarak düşünülmelidir. Vatandaşın gittikçe artan yönetime katılma talepleri ve yaşam çevresini biçimlendirme doğrultusunda gelişen eğilimleri yerelleşmeyi, bireysel talepler açısından da kaçınılmaz kılmaktadır. Yeni dünyanın aktif bireyi, ulus devletler dünyasının bireyinden çok daha farklıdır. Bu, dünyaya açık, demokrat, katılımcı ve çoğulcu bir bireydir. Bu yurttaştan, toplum için sorumluluk alması, toplumsal özne olabilmesi, bu yolla toplumun sosyal kapitaline katkıda bulunması beklenmektedir. Yani bu birey, sivil toplumun aktif bir üyesi olmalıdır (Tekeli,2002:14). Zira yerelleşmenin temel nedenlerinden birisi de, yurttaşların iradesini ve sivil toplumun temsilini sağlayarak, hızlı ve radikal bir biçimde dönüşüme uğrayan geleneksel ulus devlet yapılarına alternatif sunmaktır (Ökmen vd.,2002:634).

2.KÜRESELLEŞEN DÜNYADA YÖNETİŞİM VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

2.1. Yönetişim

Ortaya çıkmakta olan toplumsal, ekonomik ve siyasi olgular, kamu yönetimini değişme ve gelişme yönünde güçlü bir baskı altına almaktadır. Değişim durağanlıktan devingenliğe, yapısal endişelere bağımlılıktan etkenlik ve verimlilik arayışlarına ve hukuksal geçerlilik endişelerinden yarar/maliyet uzlaşılarının ortaya çıkarılmasına doğru bir yöneliş ve geçiş biçiminde ortaya çıkmaktadır (Yaşamış,1997:1).

Tekeli, bu dönüşümle ilgili olarak, dönüşümün ne olduğu üzerine dört farklı söylem geliştiğini söylüyor (Tekeli,1999:244). Bunlardan birincisi sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin, ikincisi, Fordist üretimden esnek üretime geçişin, üçüncüsü ulus devletler dünyasından küreselleşmiş dünyaya geçişin, dördüncüsü modernist düşünceden postmodernist düşünceye geçişin senaryosunu oluşturmaktadır. Gerçekte bu dört senaryo birbiriyle ilişkili, biri diğerini tamamlayan senaryolardır. Bu çok yönlü dönüşüm, yönetimi meşru ve yapabilir kılan koşulları aşındırmakta ve yönetimi ortadan kaldırmasa da yeni arayışların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bu yeni arayışlara cevap olarak ortaya çıkan ve neredeyse tüm ülkelerde etkilerini hissettiren bir model, “devlet toplumu yönetir” savını terk ederek, devletin dışındaki örgütlerin de devlet yönetimine eşit şekilde katılımını önermektedir. Devlet-toplum arasındaki karşıtlığın ortadan kaldırılması gerektiği düşüncesinden yola çıkan model, küreselleşmenin zorunlu bir süreç olduğu argümanından hareketle, küreselleşen bir dünyaya uygun bir iktidar tarzı, yeni bir devlet anlayışı ve yeni bir yönetim üslubu geliştirmeyi hedeflemektedir (Bayramoğlu,2002:85). “Yönetişim” (governance) ya da “Yeni Yürütüm Anlayışı” terimi hükümet etme anlamındaki “Yönetim” (government)den farklı bir anlamda kullanılmış, zaman içerisinde “Kurumsal Yönetim” (corporate governance), “Demokratik Kurumsal Yönetim” (democratic governance) veya “İyi Kurumsal Yönetim” (good corporate governance) gibi adlarla anılan yeni kavramların da temelini oluşturmuştur (Sanal,2002:41). Bu çerçevede değerlendirildiğinde, son yıllarda gündemi çok meşgul eden bir kavram olan yönetişim, uluslar arası kuruluşların gelişmekte olan ülkelere yönelik raporlarında sıklıkla yer verdikleri bir kavram olması sebebiyle yeni bir kavram olsa da, içerdiği özelliklerin yönetenler ve yönetilenlerce yüzyıllardır sorgulanıyor olması dolayısıyla eski bir kavramdır.

Yönetişim bugünkü anlamıyla ilk kez Dünya Bankası'nın 1989 “Sub Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth” adlı raporunda dile getirildiğinde, siyasi iktidarın ulusal faaliyetlerin yönetimi için kullanımı” olarak tanımlanmıştı. Kavram, devletle toplum arasındaki ilişki üzerine yeniden düşünmeyi öneriyordu; devlet-toplum karşıtlığını kaldırmayı ve devlet-toplum birliğini savunuyordu. Böylece, yönetişim bir bakıma, devlet-toplum ilişkisinin kurulması için bir “model” önermiş oluyordu. Bu model, yönetime katılım ilkesini de aşarak, “birlikte yönetme” iddiasını taşıyordu (Bayramoğlu,2002:85-86).

Kamu Yönetimi Sözlüğü'nde bir toplumsal-politik sistemdeki ilgili bütün aktörlerin ortak çabalarıyla elde edilen sonuçların oluşturduğu yapı ya da düzen şeklinde tanımlanan yönetişim kavramı, yönetime katılma (participation) kavramına bir seçenek olarak ortaya konmaktadır (Bozkurt vd.,1998:274).

Tekeli ise yönetişimi şu şekilde tanımlamaktadır (Tekeli,1999:248). “Önceden belirlenen bir ortak amacı gerçekleştirmek için, tek özneli, merkezi, hiyerarşik bir işbölümü içinde, araçsal rasyonelliği ön plana alarak, yapan, üreten, bunun için kaynakları ve yetkileri kendinde toplayan” yönetim anlayışından geçilen ,

“önceden belirlenen bir iyiye doğru değil, insan haklarına dayalı performans ölçütlerini gerçekleştirerek, çok aktörlü, desantralize, ağsal ilişkiler içinde, iletişimsel bir rasyonellik anlayışı içinde, kendisi yapmaktan çok toplumdaki aktörleri yapabilir kılan, yönlendiren, kaynakların yönlendirilmesini kolaylaştıran” anlayış yönetişim olarak tanımlanmaktadır.

Leftwich ,yönetişim kavramının, sistemsel, siyasal ve yönetsel olmak üzere üç boyutunu vurgulamaktadır. Sistemsel olarak yönetişim, devletin klasik ve otoriter karar alma süreçleri ve resmi kurumsal yapısı ile belirlenen hükümetten daha geniş bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Siyasal boyutta yönetişim, yalnız devletin meşruiyetini ve şeklen demokratik yönetimini değil, her alanda ve biçimde katılımını öngörmektedir. Yönetsel boyutta kastedilen ve amaçlanan ise etkin, bağımsız, saydam dolayısıyla denetlenebilen bir kamu hizmetidir (Göymen,2000:6-7).

İlkelerini çok partili demokrasi, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, kamu yönetiminde verimlilik, sorumluluk ve açıklık, pazar ekonomisi ve fakirlikle savaş şeklinde özetleyebileceğimiz iyi yönetişimin (good governance), bir anlamda Yeni Kamu Yönetimi (New Public Management) anlayışının gelişmekte olan ülkelere göre yeniden düzenlenmiş şekli olduğu söylenmektedir (Eryılmaz,2000:29). Zira yönetişim, uluslararası finans kurumlarının az gelişmiş ülkelere yönelik olarak geliştirdikleri yapısal uyarlanma politikalarının bir parçası olarak da değerlendirilmektedir.

2.2.Yönetişimin Aktörleri

Tanımlarından hareketle yönetişimin, başta devlet olmak üzere, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları da dahil, üç aktörü bünyesinde barındırdığını söyleyebiliriz (İyi Yönetişimin Temel Unsurları,2003:2).

- **Devlet:** Siyasi kuruluşlarla kamu sektörü kuruluşlarını kapsamaktadır.Yönetişim bağlamında seçilmişlerin rolü ve önemi azaltılıp, politik girişimcilikle sınırlanmış ve seçilmişlere yönetişim süreçlerinin geliştirilmesi ve kamu-özel sektör kaynaklarının bir araya getirilmesi misyonu yüklenmiştir (Coşkun,2003:50). Başka bir ifade ile, devlet hukukun üstünlüğünü koruyarak, sosyo ekonomik standartları düzenleyerek, sosyal ve fiziki altyapılar geliştirerek ve sosyal güvenlik ağları ve sivil koruma sağlayarak, kalkınma için siyasi ve yasal bir çerçeve oluşturmakta ve eşitlik, adalet ve barışın temelini kurmaktadır. Küresel eğilimlerle birlikte, geniş kapsamlı kamusal yükümlülükler anlayışından sınırlı kamusal yükümlülükler anlayışına doğru bir kayış olmuştur. Günümüzde devletin küçültülmesi ve özelleştirme gibi deyimlerle ifade edilen eğilimler yeni kamu yönetimi anlayışını şekillendirmektedir. Devasa devletin olumsuz etkilerinden çekinen ve kendisini bu olumsuz etkilerden korumak isteyen halk (STK'lar), eskiden devletten almış oldukları bazı hizmetlerin özel sektöre devrine razı olur hale gelmişlerdir. Bunu temelinde bir yandan verimlilik ve etkinlik sağlamak başka bir ifade ile hizmeti halka yaklaştırmak diğer yandan demokratik yönetim anlayışını güçlendirme düşüncesi yatmaktadır (Hasanoğlu,2002:181).

- **Özel sektör:** Özel işletmeleri (imalat, ticaret, bankacılık vs.) kapsamakta olup, yerel iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek için, organizasyonlar kurmak, istihdam sağlamak ve küresel rekabet ortamında nitelikli işgücü kaynaklarını geliştirmek ve kurumsal standartlar oluşturmaktan sorumludur. Küreselleşme sürecinde, üretim organizasyonlarındaki değişiklik iş gücü piyasalarında özellikle işgücü dağılımında, istihdam yapısında, çalışma şartlarında ve sendikalaşma alanlarında görülmüştür. Bu süreçte işçiler ve işverenlere, küresel rekabet ölçeğinde kendilerini etkileyen gelişmelere uyum sağlama misyonu yüklenmiştir (Murat,2000:273).

- **Sivil toplum kuruluşları:** Bireyle devlet arasında yer alan kuruluşlardır. Sivil toplum kuruluşları toplulukları organize etme, eğitme, toplum içindeki grupların ekonomik ve sosyal hayata katılımını sağlama, siyasi ve sosyal etkileşimi kolaylaştırma, dayanışmayı artırma ve kültürleri besleme yoluyla özgürlük, eşitlik, sorumluluk ve kendini ifade etme temeli oluşturmaktadır.

Bu üç aktörün de güçlü ve zayıf yönleri bulunduğundan iyi yönetişimin gerçekleştirilebilmesi için, üç aktör arasındaki etkileşimin artırılması gerekmektedir.

2.3.Sivil Toplum Kuruluşları

Hükümet dışı kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar gibi isimlerle de adlandırılan sivil toplum kuruluşları, Montesquieu ve Machiavelli gibi düşünürlerce “ara yapılar, ara tabaka ya da kuruluşlar” biçiminde algılanmıştır (Yıldız,1996:5). Ancak bu tür örgütler Birleşmiş Milletler Ana Sözleşmesi’nde “Non Governmental Organizations (NGO)” olarak adlandırıldığından, uluslararası literatürde de NGO kavramı daha yaygın olarak kullanılmaktadır. “Hükümet dışı” olmak “hükümet karşıtı” biçiminde yanlış yorum ve

çağrışımlara yol açabildiğinden, aynı kapsamda yer almakla beraber bazılarınca bu tür kuruluşlar; insani yardım etkinliklerinde bulunanları “gönüllü kuruluşlar” özellikle ABD’de olduğu gibi “özel gönüllü kuruluşlar” ya da Afrika’da “gönüllü kalkınma kuruluşları” ve bazı ülkelerde de “yurttaş örgütleri” gibi isimlerle adlandırmakta ve Hükümet Dışı Kuruluşlar yerine tercih edilmektedir (Saltık,1995:23).

Bugün yaşanan üçüncü demokratik dalga ile sivil toplum yeniden gündeme gelmiştir. Günümüzde sivil toplumun canlanışında Sovyetler ve Doğu Avrupa’daki merkezi bürokratik devlet yapılarının başarısız olması ve çökmesi ile küresel gelişmeler ve değişim önemli rol oynamıştır (Aytekin,2001:27). Sivil toplum anlayışı, günümüzde, herhangi bir toplumda bir kez biçimsel bir demokrasi düzeyine ulaşıldıktan sonra bu sürecin nasıl devam ettirilebileceği ve yeniden üretilebileceği ile ilgili sorunların merkezinde yer almaktadır (Ercan,2002:69).

Genel olarak sivil toplum kavramı, devlet denetimi veya baskısının ulaşamadığı veya belirleyici olmadığı alanlarda, bireylerin/grupların devletten izin almadan, kovuşturmayla uğrama korkusu taşımadan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da büyük ölçüde bağımsız olarak hareket ederek tutum belirleyebildikleri, sosyo kültürel etkinliklerde bulunabildikleri gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerin, etkinliklerin ve kurumların oluşturulabildiği bir toplumu ifade eder (Atar,1997:98). Bilgi toplumunun globalleştirici etkisiyle devlet karşısında vatandaşın, bireyin veya bireylerden oluşan grupların öneminin anlaşılmasıyla ön plana çıkan sivil toplum, çoğulculuğu, özerk grupların varlığını ve katılımı zorunlu kılan bir oluşumdur. Bir oluşumun sivil toplum olarak tanımlanabilmesi o oluşumun devletin kurumsal yapısının dışında olmasına bağlı (Çukurçayır,2002:150). olduğu kadar, bireyin kendi kaderini tayin etme gücüne de bağlıdır (Sarıbay,1998:26).

Sivil toplum kuruluşları, devletle toplum arasında bir tampon işlevi üstlenen, bireylerin, grupların ve sınıfların siyasal yaşama katılımını sağlayan aracı kurumlardır. Bu yolla çeşitli toplumsal talepler kamusal alana havale edilir, politize edilir ve çözüm yolu bulunur (Yıldız,2004:87). Yapılan bu tanımların içerisine, dini gruplardan sosyal yardım amaçlı gruplara, ulusal veya bölgesel olarak örgütlenmiş gruplardan üyelik temelli klüplere, gıda dağıtımı veya aile planlamasıyla ilgilenen belirli bir konuda uzmanlaşmış gruplardan uluslar arası kalkınmanın sağlanması veya insan haklarının yaygınlaştırılması için çalışan gruplara, oldukça geniş bir yelpazede faaliyet gösteren gruplar girmektedir (Tosun,2003:241).

Yasal mevzuat ortamı, toplumsal bilinç, siyaset dünyası ile karşılıklı etkileşim, siyasi saydamlık, iletişim ve örgütlenme kolaylıkları gibi farklı boyutlarda, uygarlığımızın zorlu demokrasi serüveninde yepyeni bir çağ başlamıştır (<http://www.radikal.com.tr>). Bu çağda sivil toplum örgütleri, insanların yaşam çevrelerini biçimlendirme isteklerinin bir aracı ve “yaşamlarına sahip çıkmanın alternatif yöntemleri”nden (Çukurçayır,2002:212) birisi olarak ön plana çıkmıştır. Türkiye’de kamusal politikalar, uzun bir dönem kentleşmeyi yalnızca fiziksel bir mekan düzenlemesi olarak görmüş, sivil toplum türü oluşumların gelişmesi yönünde çok da istekli görünmemiştir. Bu politikalar dolayısıyla halkın, kent sorunlarının çözüm aşamasına katılması ya da yaşam çevresiyle daha çok ilgilenebilmesi, yakın dönemlere kadar oldukça sınırlı kalmıştır (Çukurçayır,2000:5). Ancak katılımcı demokrasi anlayışının yerleşmesiyle birlikte, “kentlin” her şeyden önce “orada yaşayanların, kentlilerin asıl konusu” olduğu vurgulanmaya başlanmıştır (Bumin,1998:20).

Yerel düzeyde gözlenen bu değişimlere paralel olarak, ulusal düzeyde sivil toplum kuruluşları önem kazanırken, insan hakları, çevre problemleri, yoksulluk, nükleer silahların yayılması, teknoloji transferi, işgücü, terörizm, finansal akışlar, mülteciler gibi sorunların tüm dünyayı ilgilendirir hale gelmesiyle küresel sivil toplum örgütleri ortaya çıkmıştır (Karabağ,2002:143). Bu kavram ulus devletler, içindeki sivil toplumu aşan bir kavram olarak formüle edilmekte; devletlerin ve devletler sisteminin egemenlik alanı dışında kavramlaştırılmakta; herhangi bir devletin yurttaşları olarak kimliklerine bakılmaksızın bireylerin ve gönüllü kuruluşlardaki grupların “dünya sivil toplumu”nu oluşturduğu iddia edilmektedir (Özdek,1999:43). Uluslar arası devlet-dışı kuruluşlar, geniş bir coğrafi alana yayılmakla birlikte, gelişmekte olan ülkelere kıyasla, gelişmiş ülkelerde daha fazla etkilidirler. Çünkü gelişmiş ülkelerin çoğunda toplumsal çoğulculuğa elverişli, yüksek ekonomik kalkınmanın da katkısıyla gerçekleştirilmiş açık siyasal sistemler yerleşmiş olup, bu toplumlarda vatandaşların devlet-dışı kuruluşlara katılmasına izin verilir ve hatta teşvik edilir (Atar,1997:98). Kısaca bu ülkelerde devlet-sivil toplum karşıtlığının yerini işbirliğine bırakmasından söz edebiliriz.

3.YÖNETİŞİM SÜRECİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLLERİ

Geleneksel yönetim anlayışının küresel dünyada yaşanan hızlı değişimler karşısında yetersiz kalışı, yönetimden yönetişime geçiş sürecinde, kar amacı gütmeyen ama topluma gönüllü olarak hizmet etmeyi

amaçlayan ve üçüncü sektör (Aktan,2003:400) olarak da adlandırılan sivil toplum kuruluşlarını yönetim sürecin önemli bir aktörü haline getirmiştir.

Küreselleşmeyle ortaya çıkan küresel ölçekli değişimlere paralel olarak yurttaşlık bilincinin gelişmesiyle birlikte, siyasi sosyalleşme düzeyinde gözlemlenen ilerlemenin en önemli araçlarından birisi de sivil toplum kuruluşlarıdır. Geleneksel yönetim anlayışının bireyleri ve kurumları yönetime ortak unsurlar olarak değil de, kaynak ve araç olarak gördükleri dikkate alındığında (Toku,2002:219), yeni yönetim anlayışında sivil toplum kuruluşlarının bu misyonu üstlenen en önemli toplumsal kurumlar olduğunu söylemek hiç de zor olmaz.

Küreselleşme, demokrasi anlayışını değiştirerek geliştirmiş ve katılımcı demokrasi yükselen bir değer olarak ortaya çıkmıştır. Demokrasinin geliştirilmesine yönelik farklı düşünceler bulunmaktadır. Bunlardan birisi, ortak eylemlerin güçlendirilip, topluluk halinde hareket ederek yurttaşlık bilincinin geliştirilmesidir. Demokratik toplumun oluşması için, sivil toplum kuruluşlarının merkezi yönetimin hareketlerini sınırlayan bir fren görevini yerine getirdiği söylenebilir. Tocqueville' nin dediği gibi "ilkokulların bilime katkısı ne ise, yerel meclislerin özgürlüğe katkısı da odur" (Yayla.1998.275). Bu katkı yerel meclislerin içinde sivil toplum kuruluşlarının etkinliğiyle mümkündür.

Sivil toplum kuruluşları, bireysel taleplerin siyasi düzeyde yankı bulmasını sağlayan kuruluşlar olarak, demokrasinin temsili düzeyden kısmen de olsa doğrudan düzeye taşınmasında öncü bir rol üstlenmekte ve çağdaş bir toplumun temel yapı taşı olarak yerlerini almaktadır. Zira, sivil toplum kuruluşlarının küreselleşme sürecinde bu derece etkin bir rol üstlenmesi, temsili demokrasinin yaşadığı krizle anlaşılabilmektedir.

Aynı zamanda, iktidarın meşruluğu meselesini sadece hukuki (Hazır,1990:74) bir mesele olarak görmek doğru değildir. Meselenin yasallık boyutunu aştığını dikkate aldığımızda, yönetim sürecinde sivil toplum kuruluşlarının yönetimin bir parçası olması gerçeğinden hareketle karar alma sürecinde varoluşundan dolayı iktidarın meşruluğunu güçlendirebileceği söylenebilir.

Yönetim-sivil toplum ilişkisinde, gönüllü kuruluşlar üzerine odaklanmış olan birleşimci ya da işbirlikçi demokrasi, kamu refahıyla yurttaş tercihlerini bir araya getirecek bir sistem temelinde, kamu hizmetini etkin bir şekilde yerine getirmede başarısız olan veya bundan imtina eden bürokrasinin yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunacaktır (Tosun,2003:249).

Geleneksel yönetim anlayışında devlet, toplumun üstünde baskıcı bir konumdadır. Bunun sebepleri arasında, yönetimde sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin olmaması yer almaktadır. Bu süreç, çıkar gruplarının uzlaştırılması yönünde değil, devlet için neyin gerekli olduğu ekseninde yönetimi şekillendirdiğinden, nihayetinde devlet toplumdan uzaklaştıkça kutsallaşmış ve kutsallaştıkça toplumdan daha da uzaklaşmıştır (Sarıbay,1998:34). Bu çerçevede sivil toplum-demokrasi örtüşmesi açısından demokrasi, demokratik bir siyasal kültür zemininde toplumsal hoşgörü, siyasal etkinlik, toplumsal kurumlara güven açısından sivil toplum kuruluşlarının yönetim sürecinde etkin bir şekilde varlığına ihtiyaç duymaktadır. Sivil toplumun, normatif olarak farklı olan ötekileri tolere eden değer kodlarını ihtiva etmesi, küresel değişim sürecinde sivil toplumun demokrasi açısından gerekli olduğunun bir göstergesidir.

Devletin büyümesi ve yükünün artması, bürokrasinin de büyümesine ve hantallaşmasına neden olmuştur. Vatandaş olarak halk, kamu yönetimini güçlü ve sorun çıkartan bir örgüt; müşteri olarak ise, verimsiz ve bürokratik bir yapı biçiminde değerlendirmektedir (Eryılmaz,1993:1). Kamu bürokrasisinin büyümesi etkinlik ve verimlilik gibi değerlerden uzak işlemesi bir çok olumsuzluğa sebep olmaktadır. Bu olumsuzluklardan birisi de yozlaşmadır (Şen,1998:71). Geleneksel yönetim anlayışı içerisinde bürokrasi dışındaki yapıların zayıflığı etkin ve sağlıklı denetim mekanizmalarının gelişmesini kısıtlamıştır. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşları, yönetim sürecinde, hizmet talep edenlerin bu taleplerini siyasi mercilere ileterek hizmetlerin daha etkin bir şekilde yerine getirilmesine katkıda bulunan kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında sivil toplum kuruluşlarının, yönetim sürecine katılarak etkin bir denetim fonksiyonu üstleneceği ve böylece hem kaynakların etkin kullanılmasını sağlayacağı, hem de yönetimde yozlaşmayı frenleyeceği düşünülebilir.

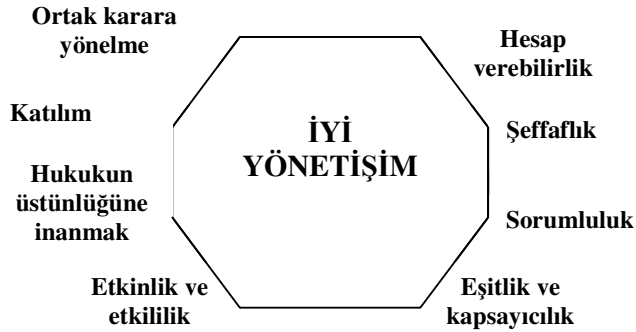
Sivil toplum kuruluşları, sosyal ve kültürel öğeler içeren yerel iktisadi kalkınma sürecinde, önceliklerin tespiti ve kalkınmada sürekliliğin sağlanması, sürdürülebilir yerleşmeler, bir kimlik duygusu, gönüllülük ruhu ve hemşehrilik şuurunun gelişmesi açısından da gereklidir. Gerek yönetimde gerekse iktisadi

kalkınmada ben yerine biz duygusunun oluşturularak belirlenen amaçlar doğrultusunda kaynakların etkin kullanımı açısından da sivil toplum kuruluşlarının önemli bir rolü vardır.

Hızlı kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan planlama ve uygulama sürecinde karşılaşılan problemler açısından doğal kaynakların etkin kullanımı, çevre üzerindeki olumsuz etkilerin giderilmesi, doğal ortamın çeşitliliğini artırma, çevre politikalarının amaçlarını sosyal ve ekonomik politikaların amaçlarıyla bütünleştirmede (Gökçeer,1994:27), kentleşme bilincinin oluşumunda sivil toplum kuruluşları ön plana çıkmaktadır.

4. İYİ YÖNETİŞİMİN UNSURLARI

Birleşmiş Milletler Gelişme Programı'nda iyi yönetişimin unsurları sekiz başlık altında toplanmıştır (www.tugi.apdip.net).

Şekil.1: İyi yönetişimin unsurları (Kaynak:www.tugi.apdip.net, 2004).

- **Katılım:** Hem erkek hem de kadınların katılımı iyi yönetişimin temel taşıdır. Katılım doğrudan, yasal ara kurumlar ya da temsilciler vasıtasıyla olabilir. Temsili demokrasinin ille de, toplumdaki en hassas fikirlerin karar alma sürecinde dikkate alınacağı anlamına gelmediğini vurgulamak önemlidir. Katılım, bilgilenmek ve organize olmak için gereklidir. Bunun anlamı bir tarafta kurum ve ifadelerin özgürlüğü, diğer tarafta ise organize olmuş bir sivil toplumdur.

- **Hukukun üstünlüğüne inanmak:** İyi yönetişim, tarafsız bir şekilde yürütülen adil bir yasal çerçeve gerektirir. Bu durum, özellikle toplum içerisinde azınlık konumundaki insanların haklarının tam olarak korunması demektir. Kanunların tarafsız bir şekilde uygulanması, bağımsız bir adli sistem ve dürüst bir kontrol mekanizmasını gerektirir.

- **Şeffaflık:** Şeffaflığın anlamı, karar almada ve alınan kararların uygulanmasında kural ve yönetmeliklerin gerektirdiği şekilde davranmaktır. Bu aynı zamanda bilgiye, alınan kararlar ve onların uygulamalarından kolayca etkilenebilecek insanlar için özgürce ve doğrudan ulaşılabilmesi anlamına gelir. Şeffaflığın başka bir boyutu da, yeterli bilginin kolay anlaşılabilir şekillerde ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla sağlanmasıdır.

- **Sorumluluk:** İyi yönetişim, kurum ve süreçlerin bir sorumluluk çatısı altında tüm paydaşlara hizmet vermesini gerektirir.

- **Ortak karara yönelme:** Toplum içerisinde pek çok aktör ve bir o kadar bakış açısı vardır. İyi yönetişim toplumdaki farklı çıkar grupları arasında, tüm toplum için en iyinin ne olduğu ve ona nasıl ulaşılacağı konusunda genel bir konsensus sağlamak için arabuluculuk işlevini ve aynı zamanda sürdürülebilir insan gelişmesi ve böyle bir gelişmenin temel amaçlarına nasıl ulaşılacağı konusunda geniş ve uzun dönemli bir perspektifi gerektirir. Bu, belirli bir toplumun ya da birliğin tarihsel, sosyal ya da kültürel bağlamındaki bir uzlaşmadan ortaya çıkar.

- **Eşitlik ve kapsayıcılık:** Bir toplumun iyi olması, tüm üyelerinin çıkarlarını sağlama almasına ve toplumdaki genel eğilimleri göz ardı etmemesine bağlıdır. Bu, tüm grupların fakat özellikle de azınlıkların varolmaları ve iyi durumların sürdürebilmeleri için bir şansa sahip olmaları demektir.

• **Etkinlik ve etkililik:** İyi yönetim, süreçlerin ve kurumların kaynakları en iyi şekilde kullanarak idare etmesi ve toplumun ihtiyacı olan sonuçlar üretmesi anlamına gelir. İyi yönetim bağlamında etkinlik düşüncesi, çevre korunmasında ve doğal kaynakların kullanımında sürdürülebilir bir gelişme sağlamaktır.

• **Hesap verebilirlik:** Hesap verebilirlik, iyi yönetişimin anahtarlarından birisidir. Sadece idari kurumlar değil, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları da topluma ve kendi kurumsal paydaşlarına hesap verebilmelidir. Kimin kime hesap verebileceği, organizasyonda karar ve eylemlerin içsel veya dışsal olmasına bağlıdır. Bir organizasyon ya da kurum eylem ve kararlarından etkilenenlere hesap verebilmelidir. Hesap verebilirlik, şeffaflık ve hukukun üstünlüğü fikri olmaksızın uygulanamaz.

SONUÇ

Hız kazanan demokratikleşme çabaları ve yerleşen katılımcı demokrasi anlayışı; sivil toplum örgütlerinin ya da gönüllü vatandaş birliklerinin önemlerinin gün geçtikçe artması ve politikaların oluşum sürecindeki belirleyici konuları; merkezîyetçi devlet yapısının sakinlerinin gün geçtikçe anlaşılması küreselleşmeyle birlikte yerleşmiş ve bireylerin yaşam biçimlerinden ulusal siyasete, uluslararası ilişkilere kadar pek çok değişiklik yaratmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan yönetişim kavramı, klasik yönetim anlayışından farklı olarak, başta katılım olmak üzere yeni birtakım ilkeleri öne çıkartan bir anlayıştır.

Yönetişim “hizmet verenle hizmet alanı, yönetenle yönetileni aynı anda sorumlu kılan, her iki tarafa da söz hakkı tanıyan, katılımı somut ölçülerle mümkün kılan, sosyal ve ekonomik yapıyı böyle bir anlayışla ele alan bir kavramdır (Gündoğan,2002:3).” Devlet, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör, yönetişimin üç aktörü olup, kararların alınması ve politikaların belirlenmesi sürecinde sorumluluğu paylaşmaktadır. Ortaklık anlayışıyla şekillenen bu süreçte, sivil toplum kuruluşları, katılımı artırmanın yanı sıra, hizmetler için ortak müştereklerin belirlenerek, kaynakların en etkin şekilde kullanımı, yönetimde yozlaşma ve yabancılışmayı önleme, kentli olma bilincinin vatandaşlara verilmesi gibi misyonlar üstlenmektedir. Sivil toplum kuruluşları, etkin bir feedback sağlayarak, denetim işlevinin yerine getirilebilmesi açısından da çok önemlidir.

Sonuç olarak, her ne kadar üçüncü dünya ülkelerinin aldıkları borçları geri ödemelerine olanak sağlayacak yapısal uyarılama politikalarının bir parçası, dahası emperyalizmin yeni bir boyutu olarak nitelendirilse de, yönetişim mekanizmasının katılıma, şeffaflığa, hesapverebilirliğe, eşitliğe ve adalete olan vurgusuyla pek çok kapıyı açabilecek bir kavram olduğu açıktır. Sheakespeare’in, Hamlet’in üçüncü perde birinci sahnesinde ifade ettiği gibi (Ünüsân,1994:3):

- Yürekten gelenin doğal rengini
- Düşüncenin soluk ışığı bulandırıyor
- Ve nice büyük, yiğitçe atılışlar
- Yollarını değiştirip bu yüzden
- Bir iş, bir eylem olma gücünü yitiriyor.

Umuyoruz ki yönetişim, doğal rengini düşüncenin soluk ışığı bulandırmadan bir iş bir eylem olma şansını yakalayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKTAN, Coşkun Can, (2003), Değişim Çağında Devlet, Çizgi, Konya.
- ASLANOĞLU, Rana A., (2000), “Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme”, **Global Yerel Eksende Türkiye** (Der. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay), Alfa, İstanbul.
- ATAR, Yavuz, (1997), “Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet DUALİZMİ”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl.3, S.18, Kasım, Aralık. AYTEKİN, Yılmaz, (2001), **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Vadi Yayınlar, Ankara.
- BAYRAMOĞLU, Sonay (2002), “Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim”, **Praksis**, S.7, Yaz.
- BOZKURT Ömer, ERGUN Turgay, SEZEN Seriyeye (1998), **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, TODAİE, Ankara.
- BUMİN, Kürşat, (1998), **Demokrasi Arayışında Kent**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- COŞAR, Simten (2000), “Küreselleşmenin Neo-Liberal Görüntüleri: Tarihin Sonu mu?”, **Global Yerel Eksende Türkiye** (Der. E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay), Alfa, İstanbul.
- COŞKUN, Selim, (2003), “Kamu Yönetiminde Yönetişim Yaklaşımı”, **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, Seçkin, Ankara.
- ÇUKURÇAYIR M. Akif, (2000) “Sivil Toplum Kuruluşları, Kentsel Yaşam ve Sosyal Gruplar”, **Yerel Gündem**, Yıl.2, S.10, Ekim.

- ÇUKURÇAYIR, M. Akif (2002), **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- ÇUKURÇAYIR, M. Akif, (2002), “Yeni Yönetim Modeli arayışları Çerçevesinde Halkın Yönetim Süreçlerine Katılım Olanakları”, **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri**, TODAİE Yayını, Ankara.
- ERCAN Hülya, (2002), “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.26, No.1, Mayıs.
- ERYILMAZ, Bilal, (1993), **Bürokrasi**, Anadolu Matbaası, İzmir.
- ERYILMAZ, Bilal (2000), **Kamu Yönetimi**, Erkam Matbaası, İstanbul.
- GÖKÇEER, Fikri (1994), “Şehirlerimizde Sürdürülebilir Gelişmenin Değişim Yönleri”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C.3, S.2
- GÖYMEN, Korel (2000), “Türkiyede Yerel Yönetimler Ve Yönetişim: Gereksinimler, Önermeler, Yönelimler” **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C. 9, S.2.
- GÜNDOĞAN, Ertuğrul(2002), “Yönetişim”, **Yönetişim**, Fatih Üniversitesi Yönetişim Kulübü Yayını, S.1, Aralık.
- GÜNDÜZ, Şinasi, (2003), “Küresel Köyde “Öteki” İle Bir Arada Yaşamak”, **Sivil Toplum**, Y.1, S.3.
- GÜVEN, Murat, (2000), “Küreselleşme ve İşgücü Piyasaları”, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü** (der. Veysel Bozkurt), Alfa, İstanbul.
- HASANOĞLU, Murteza, (2002), “Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri”, **Türk İdare Dergisi**, Y.74, S. 434.
- HAZIR, Hayati, (1990), **Anayasa Hukuku**, Lazer, Ankara.
- İyi Yönetişimin Temel Unsurları**, (2003),T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Yayını, Nisan.
- KARABAĞ, Servet, (2002), **Mekânın Siyasallaşması**, Nobel, Ankara.
- KARLUK, Rıdvan, (1996), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İMKB Yayını, İstanbul.
- ÖKMEN, Mustafa, PARLAK, Bekir, (2002) “Küreselleşme Sürecinde Yerelleşme Eğilimleri ve Yerel Haklar”, **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri**, TODAİE Yayını, Ankara.
- ÖZDEK, Yasemin, (1999) “Globalizmin İdeolojik Hegemonyası: Yanılsamalar”, **Amme İdaresi Dergisi**, C.32, S.3, Eylül.
- SALTİK, Ahmet (1995), “Çağdaş Toplumlarda Gönüllü Kuruluşların Sosyo- Ekonomik Temelleri”, **Gönüllü Kuruluşlar Konferansı**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.
- SANAL Recep (2002), “Kurumsal Yönetim (Corporate Governance) Kavramı ve Türk Kamu Yönetimi Açısından Önemi”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl.74, Sayı:435, Haziran.
- SARIBAY, Ali Yaşar, (1998), **Siyaset, Demokrasi ve Kimlik**, Asa, Bursa.
- SAYGILIOĞLU, Nevzat, ARI Selçuk (2003), **Etkin Devlet**, Sabancı Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- ŞEN, Mustafa Lütfi, (1998), “Yönetimde Yozlaşma”, **Türkiye’de Yönetim Geleneği** (ed. Davut Dursun, Hazma Al), İlke, İstanbul.
- TEKELİ, İlhan (1999), **Modernite Aşılırken Siyaset**, İmge Kitabevi, Ankara.
- TEKELİ, İlhan, (2002), “Sivil Toplum Kuruluşları, Yerel Yönetimler ve Yerelleşmenin İççeliği”, **STK’lar Yerelleşme ve Yerel Yönetimler**, Türkiye Ekonomi ve toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.
- TOKU, Neşet, (2002), “Eşit-Yurttaş ve Özgür-Bireyin Varoluşunun Hukuki Temelleri”, **Liberal Düşünce**, Y.7, S.28.
- TOSUN, Gülgün Erdoğan, (2003), “Sivil Toplum”, **Çağdaş Kamu Yönetimi 1** (ed. Muhittin Acar, Hüseyin Özgür), Nobel, Ankara.
- ULUGAY, Osman, (2000), “Küresel Dönüşümün Vaat ve Sancıları”, **Karizma**, S.4.
- ÜNÜSAN, Teoman, (1994), “Yerel Yönetim Reformu”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C.3, S.2.
- YAŞAMIŞ, Firuz Demir (1997), “Kamu Yönetimi Kuramında ve Uygulamasında Yeni Gelişmeler: “Administration’dan Management’a”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl.69, S.417.
- YAYLA, Yıldızhan, (1998), “Türkiye İdaresinin Yeniden Yapılanması Üzerine Bazı Gözlemler”, **Türkiye’de Yönetim Geleneği** (ed. Davut Dursun, Hazma Al), İlke, İstanbul.
- YILDIZ, Mete, (1996), “Yerel Yönetimler ve Demokrasi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C.5, S.4, Temmuz.
- YILDIZ, Özkan, (2004), “Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk”, **Sivil Toplum**, Y.2, S.5.“What is Good Governance”, United Nations Development Programme, 2003, www.tugi.apdip.net/Indicators%20Book/Good%20Governance.htm
<http://www.radikal.com.tr/veriler/2003/12/20/haber99543.php>, (2004)
http://www.canaktan.org/yeni_trendler/globalleşme/ekonomik-global.htm, (2004)

KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA YANSIMALARI

Esra Yüksel ACI*

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın başına kadar küçük toplum projelerine gönüllü katılımı örgütleme işlevini üstlenen sivil toplum kuruluşlarına* son yıllarda uluslararası çevreler tarafından “küresel sivil toplumun temsilcileri”, “ulus-devlete alternatif kurumlar”, “kalkınmanın yeni aktörleri”, gibi küresel ölçekte çok çeşitli işlevlerin atfedilmesi, STK kavramı üzerinde yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Bu gereklilik, özellikle içinde bulunduğumuz sürece damgasını vuran küreselleşme söylemi/olgusu çerçevesinde STK’lara atfedilen işlevler dikkate alındığında daha da kritik hale gelmektedir. Bu çalışmada, STK’ların söz konusu işlevleri küreselleşme olgusunun dinamikleri bağlamında sorgulanacaktır.

KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN DİNAMİKLERİ

Uluslararası sistemin İkinci Dünya Savaşı’ nın sona ermesiyle başlayan uzun dönemli büyüme konjonktürünün 1970’ li yılların başından itibaren krize girmesiyle, ulus-devletin karar süreçlerinde merkezi rol aldığı ulusal sermayeye dayalı ekonomiler yerini, çok uluslu şirketler*lerin karar süreçlerinde egemen olmaya başladığı uluslararası piyasalara dayalı ekonomik düzene bırakmaya başlamıştır. Bu bağlamda söz konusu konjonktürde, ulusal sermayenin ve ulusal pazarın görece önemini yitirmesi ile ulus-devletin aşıldığı ve giderek yok olacağı tezi ileri sürülmekte ve bu tez ideolojik olarak kendisini küreselleşme söylemi ile ifade etmeye çalışmaktadır.

Küreselleşme söylemine göre dünya ekonomisi, özellikle telekomünikasyon alanında yaşanan teknolojik yeniliklerin finans piyasalarındaki sermaye hareketlerinin mobilitesi üzerinde çok önemli rol oynaması ile sermayenin uluslararasılaşması anlamında muazzam bir sıçramayla bütünleşmeye doğru gitmekte; üretim, finans ve ticaret sermayesinin bütünleşme süreci giderek hızlanmaktadır.¹ Ulusal değil uluslararası burjuvazinin ekonomik, siyasal ve ideolojik gücü elinde tuttuğu iddia edilen bu süreçte, hiçbir devletin hatta dünyanın en güçlü devleti olarak kabul edilen ABD’ nin bile küresel işbirliği olmadan ulusal ekonomisi çerçevesinde karar alamayacağı ileri sürülmektedir. Bu iddiaya göre; tek bir kozmopolitan burjuvazi olmasa bile, ÇUŞ’lerde somutlaşan küresel sermaye, en azından bir çok devletle koşullu bağımlılık çerçevesinde işgören bir dizi küresel baronluk yaratmış gibidir.² Küresel sermayenin bu denli hakim duruma gelmesi sonucu, devletin küreselleşen sermayeyi kontrol etmek konusunda giderek zorlanmakta olduğu, dolayısıyla büyüme ve bölüşüm gibi temel makro ekonomik amaçlara ulaşmadaki etkinliğini yitirdiği, ekonomiye doğrudan yön vermesinin mümkün gözükmediği, uluslararası çözümlere yönelik girişimlerin başlatılması gerektiği ileri sürülmektedir. Buna göre; ulus devletin, aktif rolünün son bulduğu, uluslararası sermayenin tercihleri doğrultusunda sosyal ve kamusal hizmetleri en düşük maliyetle sağlamakla yükümlü tutulduğu, daha dolaylı ve düzenleyici bir müdahale çizgisine doğru çekilmesi gereği üzerinde durulmaktadır.³ Ancak bu müdahaleler, aktif üretici devlet gibi olmasa bile toprak reformu gibi mülkiyet haklarının hukuki anlamda tanımlanması, finansal düzenlemeler, uzun dönemli toplumsal ve ekonomik altyapının finansmanı, teknolojik bilginin geliştirilmesi, sanayide dinamik karşılaştırmalı üstünlükleri sürdürmek şeklinde piyasa ekonomisi içinde son derece merkezi rol oynayan müdahalelerdir.⁴ Küreselleşme söylemindeki devlete ilişkin bu ideolojik vurgu, Keynesyen ulus-devlet biçimine yöneliktir; Keynesyen ulus-devlet biçimi ise ulus-devletin tek biçimi değildir. Bu çerçevede ulus-devlet, yeni uluslararası sermaye birikimi sürecinin gereklerine göre yeniden yapılanarak bu sürecin esas aktörü olan piyasanın yanında işlevlerini yerine getirmeye devam edecektir.⁵

* Dr., Marmara Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

* Bundan böyle STK olarak anılacaktır.

* Bundan sonra ÇUŞ olarak anılacaktır.

¹ James Petras, 1999, “Globalization: A Socialist Perspective”, **Canadian Dimension**, Vol.33, No.1, s.4.

² Nigel Harris, 1995, “Milliyetçilik ve Ekonomik Gelişme”, **Piyasa Güçleri Ve Küresel Kalkınma**, Renee Prendergast, Frances Stewart (Ed.), Çev. İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.32.

³ Özey Mehmet, 1995, **Westernizing The Third World: The Eurocentricity Of Economic Development Theories**, London: Routledge, s.129.

⁴ Manfred Bienefeld, 1994, “The New World Order: Echoes Of A New Imperialism”, **Third World Quarterly**, Vol. 15, No.1, s.40.

⁵ Bob Jessop, (2 Nisan 2000), “Globalization And The National State”,

<http://www.comp.lancaster.ac.uk/sociology>, s.12.

Küreselleşme söyleminin uluslararası ekonomik ilişkilerde yaşanan bir dizi pratik gelişmeye ilişkin bu görüşlerine paralel olarak teorik düzeyde de bir takım tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda küreselleşme söylemi, söz konusu teorik tartışmalar yön veren neoliberal yaklaşımın pazara öncelik veren anlayışının nitelediği bir içeriğe sahiptir. Neoliberal yaklaşıma göre piyasa ilişkilerinin evrenselleştiği, işbölümünün uluslararasılaştığı, yani küreselleşmenin yaşandığı günümüz dünyasında, ekonomi ve toplumları etkin kılacak şey, dünya ölçeğinde gelişen piyasalara, serbest piyasa şartlarına bağlı olarak katılmaktır.⁶ 19.yüzyıl iktisadi liberalizminin evrensel yasalarını tekrarlayan neoliberal yaklaşım, hem gelişmiş hem azgelişmiş ülkeler için geçerli olacak ortak çözümler sunmaktadır. Ancak neoliberal yaklaşımın devlete bakış açısını, Klasik iktisadi liberalizmin bakış açısından da ayırmak gerekir. Neoliberal yaklaşımın öngördüğü devlet, sermaye birikiminin devamlılığını sağlayan, piyasa ekonomisinin şartlarının özgürce işlemesi için gereken ekonomik ve toplumsal düzeni hazırlayacak güçlü ve yansız bir devlettir. Burada devlet kendisini ekonomik ve toplumsal süreçlerin dışında tutmalı, piyasaya, zayıfları ayıklama seçkinleri su yüzüne çıkarma mekanizması olarak görevini yerine getirmesi için sonuna kadar destek olmalıdır.⁷ Dolayısıyla neoliberal yaklaşım, özgür piyasanın varlığı için devletin gerekliliğini inkar etmemekte, tam tersine devlete hem oyunun kurallarını saptayacak hem de kuralları yorumlayacak ve bunlara uyulması için yaptırımlar getirecek bir hakem rolünü vermektedir.⁸

Bu bağlamda neoliberal yaklaşımın ileri sürdüğü tezler ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

a)Neoliberal yaklaşıma göre üretim ve dağıtım mekanizmalarının bütünüyle piyasa güçlerine terk edilmesi, serbest piyasa mekanizmasının devlet müdahalesi olmadan tüm kurum ve kurallarıyla uygulanması gerekir. Buna göre özel girişim desteklenmeli, ulusal ve uluslararası düzeyde gerek mal gerek girdiler anlamında tam bir ticaret, sermaye yatırımı ve üretim serbestliği olmalıdır. Neoliberal yaklaşımda klasik iktisadın varsayımlarına geri dönüşün bir uzantısı olarak, sosyal sınıflar bütünü değil, bireylerden oluşan bir bütün olarak görülmektedir. Özel çıkarlar devleti olarak adlandırılan bu devlet anlayışına göre; karar süreçlerinde toplumu oluşturan bireylerin tercihlerine eşit ağırlıklı olarak yer verildiği düşünülmekte, dolayısıyla bireylerden oluşan toplumda çoğunluğun tercihlerine göre kararlara yön veren devlet biçiminin en iyi biçim olduğu ileri sürülmektedir.⁹

b)Neoliberal yaklaşımın diğer bir tezi ise devlet harcamalarında ciddi miktarda kısıntıya gidilmesi gereğidir. Özellikle sosyal devlet harcamaları olarak ifade edilen, eğitim, sağlık, ulaşım, fiziki altyapı gibi kamusal alanlarda yapılan harcamaların kısılması gerektiği öngörülmektedir. Bu duruma gerekçe olarak öncelikle bu tür harcamaların devletin yükünü gereksiz yere ağırlaştırarak daha etkin bir devletin varlığını engellediği gösterilmektedir. Diğer bir gerekçe ise söz konusu harcamaların sosyal ücreti artırarak aslında bireyleri verimsizliğe ittiği görüşüne dayanmaktadır. Dolayısıyla yoksul kesimin sorunlarının piyasa mekanizması dahilinde çözülmesi vurgulanarak, gelir dağılımı sorununun çözümüne ilişkin karar süreçleri de devletin inisiyatifinden piyasa inisiyatifine terkedilmektedir.¹⁰

c)Neoliberal yaklaşıma göre devletin, çevrenin korunması, iş güvencesinin sağlanması, eğitim, sağlık gibi kamusal alanlarda aktif üretici olmaya kadar uzanan geniş bir yelpazede değerlendirilebilen müdahale biçimlerinin minimize edilmesi gerekir. Deregülasyon olarak ifade edilen bu anlayış göre devletin piyasa ekonomisine müdahalesi asgari düzeyde tutulmalı ve sadece piyasanın daha iyi işlemesini sağlayacak şekilde yasal ve kurumsal ortamı düzenlemekle sınırlı olmalıdır. Bu bağlamda devlet, sağlık hizmetlerini üstlenmek, fiyatları belirlemek gibi doğrudan müdahalelerden vazgeçmeli, özel sağlık kurumlarını denetlemek, sektörde rekabeti teşvik ederek kaliteyi artırıcı müdahalelerde bulunmak gibi daha dolaylı yoldan düzenleyici müdahaleler ile piyasayı yönlendirmelidir.¹¹

⁶ Fuat Ercan, 1996, **Gelişme Yazını Açısından Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, İstanbul: Sarmal Yayınları, s.120.

⁷ Elmar Altvater, 1985, "Yeni Liberal Karşı-Devrimin Mübtezelliği", **Kriz, Neoliberalizm Ve Reagan Dosyası**, R.Zarakolu, (Der.), Dünün Ve Bugünün Defterleri Dünya Sorunları Dizisi Sayı.1, İstanbul: Alan Yayıncılık, s.51-52.

⁸ M.Friedman, 1962, **Capitalism And Freedom**, London: Chicago University Press, s.15.

⁹ Maureen Mackintosh, 1992, **Questioning The State, Development-Policy And Public Action**, Marc Wuyts, Maureen Mackintosh, Tom Hewitt, (Ed.), Oxford: Oxford University Press, s. 131.

¹⁰ Noam Chomsky, (8 Haziran 2000) "Neoliberalism and Global Order: Doctrine and Reality", **The Economic Outlook**, <http://www.masterpage.com.pl/outlook>, s.4

¹¹ World Bank, 1988, **World Development Report**, Washington D.C., s.136.

d)Neoliberal yaklaşımın en önemli tezlerinden bir diğeri ise minimal devlet anlayışı doğrultusunda kamu girişimlerinin özel kesime satılmasını savunması, yani özelleştirmeye hız kazandırılması gereği üzerinde durmasıdır. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, öncü sektörler, kamu bankaları, demiryollarına kadar kamu kesiminin fiilen hizmette bulunduğu pek çok alandaki firmaların özel mülkiyete devredilmesinin, iktisadi etkinlik ve toplumsal refah açısından olmazsa olmaz bir koşul olduğu neoliberal çevreler tarafından yoğun bir biçimde dile getirilmektedir.¹² Neoliberal yaklaşımlara göre devletin ekonomideki düzenleyici rolü kapsamlı bir özelleştirme sonrasında bile sürmek zorundadır.

e)Neoliberal yaklaşımın özellikle AGÜ' ler açısından önem taşıyan yönü, uluslararası sistemin 1970' li yılların başından itibaren içine düştüğü kriz ile birlikte bu ülkelerin, değişen uluslararası sermaye birikim sürecine ihracata dayalı kalkınma modeli ile entegre olmalarına zemin hazırlamış olmasıdır. Daha önce vurgulandığı gibi kapitalist sistemin uluslararasılaşma sürecinin yaygınlık ve hız kazandığı, küreselleşme söylemi, neoliberal yaklaşımca belirlenmiş; bu yaklaşımın pazar öncelikli tezleri doğrultusunda devlet müdahalesinin kapsamı ve sınırları yeniden tanımlanmıştır. Bundan sonraki bölümde, neoliberal yaklaşımın AGÜ' lere sunduğu bu yeni devlet anlayışı küreselleşme olgusu çerçevesinde ele alınacaktır.

NEOLİBERAL YAKLAŞIMLAR VE YENİ DEVLET ANLAYIŞI

Uluslararası sistemin 1970' li yılların başından itibaren içine düştüğü krizin kısa sürede uluslararasılaşarak derinleşmesi, bir yandan uluslararası sistemin ayrılmaz bir parçası olması nedeniyle AGÜ' leri etkilerken, diğer yandan AGÜ' lerin krize dahil olmaları uluslararası sistemin söz konusu krizini daha da derinleştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında AGÜ' lerin, uluslararası sermaye birikimi sürecine katıldığı ithal ikameci sanayileşme stratejisinin, iç pazara dönük yapısı gereği ihracatın görece önemini yitirmesiyle AGÜ' ler giderek ağırlaşan döviz darboğazı, ödemeler bilançosu açıkları ve sonuçta çok büyük dış borç yükleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Söz konusu borç krizi, AGÜ' lere olan alacaklı batılı bankaların iflasından ve uluslararası finans sisteminin büyük bir sarsıntı geçireceğinden korkulduğu için dış borçlarını ödemelerini sağlamak amacıyla bu ülkeler üzerindeki baskıların artmasına neden olmuştur. Zira artan bu borçlar, kemer sıkma politikalarını zorla kabul ettirmek için birer politik baskı olarak kullanılmıştır.¹³ Böylece IMF başta olmak üzere, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ve gelişmiş ülke hükümetleri, AGÜ' lere neoklasik iktisatçıların istikrar ve yapısal uyum politikaları olarak adlandırdıkları söz konusu kemer sıkma politikalarının uygulayıcısı olma işlevini üstlenmişlerdir.¹⁴

Söz konusu politikalar, üretimi ihracata yönlendirmek suretiyle AGÜ' lerin yeni uluslararası sermaye birikim sürecine dış talebe yönelik bir kalkınma stratejisi ile entegrasyonunun temellerini de atmıştır.¹⁵ Bu uyum sağlama biçiminde AGÜ' lerin üretim ve gelir düzeyini belirleyen, dış talep olduğundan, ücretlerin yükselmesine yönelik sosyal refah devleti politikaları da işlevini yitirmiş; tersine devlet ücretlerin baskı altında tutulmasına yönelik politikaları uygulama işlevini üstlenmiştir.¹⁶ Böylece uluslararası sistemin yeni bir aşaması olduğu ileri sürülen ve temelini pazar öncelikli neoliberal yaklaşımların oluşturduğu küreselleşme sürecinin, AGÜ' lere sunduğu dışa açık kalkınma modeli doğrultusunda merkezi rol verilen devletin yapacağı düzenlemelerin kapsamı ve sınırları da yeniden tanımlanmıştır.

Neoliberal yaklaşımın minimal devlet anlayışı, Dünya Bankası tarafından AGÜ' lere yönelik olarak yapılan ve yapısal uyum içinde istikrarlı büyüme iddiasını taşıyan çalışmalarda yoğun bir biçimde ilgi görmüştür. Bu anlamda Dünya Bankası' nın sunduğu "piyasa dostu devlet" anlayışı minimal devlet anlayışını destekler gözükmektedir. Nitekim Banka tarafından ilk defa 1991 yılı raporunda "piyasaya dost yaklaşım" olarak sunulan anlayışa göre; devlet, piyasanın yerini almak üzere değil, fakat piyasadaki aksaklıkları gidermek üzere hareket etmelidir. Piyasa ile devletin birbirinin alternatifi değil, tamamlayıcısı olduğu bu yeni ilişki tarzında piyasa ile devlet arasında birbirine zıt değil, aksine birlikte hareket etme durumu geçerlidir.¹⁷ Bu amaçla devlet, piyasaların etkin bir biçimde işleyebilmesi için gerekli bazı kamusal mal ve hizmetlerin üretilmesi ve satılması konusunda piyasa ile ortak hareket edecek şekilde tüm kurumsal ve hukuksal düzeni

¹² John Martinussen, 1997, **Society-State and Market: A Guide to Competing Theories of Development**, London: Zed Books, s.263. Ayrıca bkz. E.Altvater, s. 60-61.

¹³ A.G. Frank,1983, "İdelojinin Bunalımı, Bunalım İdeolojisi", **Dünya Ekonomisi, Bunalım ve Siyasal Yapılar**, Çev.Orhan Esen ve Diğerleri, İstanbul: Belge Yayınları, s.155.

¹⁴ Neşecan Balkan, 2000, "Seattle ve Washington: Kim, Neden İsyan Ediyor?", **İktisat Dergisi**, Sayı 403, s. 68.

¹⁵ Haldun Güllalp, 1987, **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, Ankara: Yurt Yayınları, s.48.

¹⁶ F. Başkaya, 1991, **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, İstanbul: İmge Kitabevi, s. 134.

¹⁷ World Bank, 1991, **World Development Report**, Oxford: Oxford University Press for the World Bank, s.1

oluşturmakla yükümlüdür. Benzer bir anlayış ile; devletin vergileme, yasaklama, cezalandırma ve piyasa ile ortaklaşa girişimlerde bulunmak gibi düzenleyici rolünün önemi büyüktür. Devlet vergileme gücü ile kamusal malların üretiminde finansmanı temin ederken, yasaklama ve cezalandırma gücüyle güvenlik ve mülkiyet haklarını garanti altına almaktadır.¹⁸

Ancak yapılan tüm bu düzenlemelerin ulusal ve uluslararası piyasa şartlarına göre yeniden ve sürekli olarak değerlendirilmesi, hükümetlerin keyfi uygulamalarından arındırılarak kurala bağlanması ve topluma karşı şeffaf olunması, piyasaya dost yaklaşımın öngördüğü devlet-piyasa ilişkisinin en temel unsurlarındandır. Bu bağlamda Dünya Bankası' nın 1997 yılı Kalkınma Raporu' nda, AGÜ' lerde devletin piyasalara daha etkin ve düzenleyici bir takım müdahaleleri geçerli olmadıkça bu ülkelerin kalkınamayacakları önemle vurgulanmaktadır.¹⁹ Bu bağlamda başta Dünya Bankası olmak üzere uluslararası kuruluşlar tarafından, devletin karar mekanizmalarında baskın olduğu dönemin geride kaldığı, artık farklı aktörlerin karar mekanizmalarının farklı yönlerini kontrol ettiği yeni bir yönetim anlayışının hakim olacağı bir döneme girildiği iddiası gündeme getirilmiştir. Dünya Bankası tarafından "iyi yönetim" olarak ifade edilen bu anlayışa göre, devlet, piyasanın daha etkin işlemesi için gereken yasaları düzenlemeli ve pazarın ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri asgari maliyetle temin etmelidir. Bu anlamda iyi yönetim kavramı, piyasayı kurala bağlayarak düzenleyen, dışsal ekonomiler yaratarak işlem maliyetlerini azaltan ve reform çabalarını destekleyerek sivil toplumun gelişmesi için elverişli koşulları sağlayan piyasa dostu devlet anlayışına da gönderme yapmaktadır.²⁰

İyi yönetim anlayışının ortaya çıkışını hazırlayan gelişmelerden ilki, özellikle yeni kurumsalcı iktisat okulunun ekonomideki kurumsal değişkenlerin varlığına dikkat çekmesiyle birlikte AGÜ' ler açısından neoliberal yaklaşımın önem kazanmaya başlamasıdır. Nitekim yeni kurumsalcı iktisat, kalkınma sürecinde piyasanın etkinliğini artırıcı koşul olarak yasal ve kurumsal değişkenlere verilmesi gereken önemi vurgularken, benzer bir biçimde, iyi yönetim anlayışında da kalkınma sürecinde devletin karar mekanizmalarındaki rolünün biçimlendirilmesinin önemi üzerinde durulmaktadır.²¹ İkinci önemli gelişme ise, 1980' li yılların ortalarından itibaren dünyada yaşanan hızlı politik değişimlerin varlığıyla ilgilidir. Doğu Bloku' nun yıkılışıyla merkezi devlet planlarına dayanan siyasal rejimin bir tehlike olmaktan çıkışı, Batı' nın AGÜ' ler üzerindeki yaptırım gücünün kolaylaşmasına neden olmuştur. Çünkü bu şekilde Batı, bu ülkelere yönelik kalkınma stratejilerini de serbestçe dayatma imkanına kavuşmuştur.

Öte yandan Doğu Bloku' nun yıkılışı ile merkezi otorite ekonomilerinin piyasa ekonomisine geçecekleri, kısa sürede daha iyi yaşam şartlarına ve demokrasiye kavuşacakları beklentisinin olumsuz sonuçlanması, değişimin kendiliğinden olmayacağı, bunun ancak söz konusu ülkelerde idari yapı ve kurumlarda değişim yaratılarak mümkün olabileceği görüşlerini gündeme getirmiştir.²² Ayrıca Güneydoğu Asya ülkelerindeki başarının ardında ekonomik liberalizasyon değil, büyük ölçüde devletin piyasaları yönlendirmesindeki başarısının olduğu görülmüş; bu durum, iyi yönetim anlayışının desteklenmesinde de etkili olmuştur. Bu bağlamda AGÜ' lerin kalkınma sürecinde devlete, piyasaya ivme sağlamanın ötesinde, piyasayı yönetmek şeklinde merkezi bir konum verilmiştir.²³ Son olarak; gerek AGÜ' lerde demokrasi hareketlerinin yükselişi gerekse Dünya Bankası' nın yapısal uyum programlarının olumsuz deneyimleri karşısında STK' ların özellikle BM nezdinde eleştirilerinin yoğunlaşması sonucu, Dünya Bankası, bu programların uygulanmasını kolaylaştıracak ve süreklilik kazanmasını mümkün kılacak bir kavramsal çerçevenin oluşturulmasına öncelik vermek durumunda kalmış, böylece iyi yönetim anlayışını, yapısal uyum programlarının karşılaştığı eleştiriler karşısında düzenleyici bir çerçeve olarak ortaya koymuştur. Ayrıca söz

¹⁸ G. Roth, 1991, **The Private Provision Of Public Services In Developing Countries**, New York: Oxford University Press Published For The World Bank, s. 34.

¹⁹ World Bank, 1997, **World Development Report: The State In A Changing World**, Washington D.C., s.41.

²⁰ Ayşe Tatar-Peker, 1996, "Dünya Bankası: Kalkınmacılıktan İyi Yönetim Söylemine", **Toplum ve Bilim**, Sayı 69, s. 42.

²¹ Douglass C.North, 1995, "The New Institutional Economics And Third World Development", **The New Institutional Economics And Third World Development**, J.Harris, J. Hunter, and C.M. Lewis (Ed.), London: Routledge, s.24.

²² Philippe Aghion, 1991, "The Transition To A Market Economy", **The European Bank For Reconstruction And Development**, P.Marar and S.Zecchini (Ed.), Paris: OECD, s. 251-52.

²³ R.Wade, 1990, **Governing The Market: Economic Theory And The Role Of Government In East Asian Industrialization**, Princeton N.J: Princeton University Press, s.376.

konusu yönetim anlayışını, sürdürülebilir kalkınma ve temel ihtiyaçlar kavramlarına dayanan yeni kalkınma yaklaşımlarının ortaya koyduğu devlet anlayışı doğrultusunda biçimlendirmiştir.²⁴

İyi yönetim kavramı, ilk kez 1989 yılında Dünya Bankası tarafından Afrika üzerine yayınlanan bir raporda dile getirilmiştir. Söz konusu rapora göre Afrika ülkelerinin az gelişmişlik sorununun temelinde yetersiz ve yolsuzluklarla çökmüş bir idari yapının varlığı yatmaktadır. Dünya Bankası, bu idari yapının ancak ekonomik işlerden mümkün olduğu kadar elini çekmiş, küçük fakat etkin bir devlet yapısı ile düzelebileceğini ileri sürmektedir.²⁵ Dünya Bankası' nın 1992 yılı raporuna göre iyi yönetim, devletin elinde bulunan karar ve yürütme gibi bir takım yetkilerin, yerel yönetimlere, yarı özerk kamu kuruluşlarına, meslek kuruluşlarına ve STK' lara kaydırılmasını; böylece güçlü bir merkezi yönetim yerine, yerinden o yerde yaşayanların doğrudan katılımcılığını ve yönetimde yer almalarını öngören ve "yerindelik" olarak ifade edilen çok ortaklı bir yönetim anlayışını içermektedir. Bu bağlamda iyi yönetimin amacı, kamusal alanda varolan bir sorunun giderilmesinde ve kaynakların dağıtılmasında, kısacası karar mekanizmalarında bu sorundan etkilenen tüm aktörleri çok aktörlü bir düzen çerçevesinde söz sahibi kılmaktır.²⁶ Dünya Bankası' na göre iyi yönetim anlayışının oluşturulması için gereken koşulları şöyle özetlemek mümkündür:

Birinci önemli koşul, devletin bu yönetim anlayışında etkin ve verimli bir yapıya sahip olması gereğiyle ilgilidir. Bu anlamda devletin yönetimdeki yeri ve işlevi, kamu harcamalarının en düşük maliyetle gerçekleştirildiği optimal bir devlet büyüklüğünün ve profesyonel zihniyete sahip bir yönetici kadronun varlığına bağlıdır.²⁷ Bu yönetim anlayışının temelinde, yansız yani bazı gruplara farklı avantajlar sağlamayan bir devlet anlayışının oluşması için devletin denetimi altındaki kaynakların azaltılması gerektiği tezi yatmaktadır. Böylece devletin küçülmesi, devletin rant yaratma kapasitesini asgari düzeye indirmekte; bu anlamda yansız devlet, piyasanın belirleyici olduğu karar süreçlerinde kaynakların en verimli ve etkin dağılımını mümkün kılarak minimal devlet anlayışı ile çakışmaktadır.²⁸ Buna göre; devlet, rekabetçi bir ekonomik yapıyı oluşturmak ve devamlı kılmak üzere maliye ve diğer tüm makro ekonomik politikaların uygulanmasında, ekonomide işgücünün niteliğini arttırmak ve becerilerini geliştirmek için eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanmasında, piyasanın etkin bir biçimde üretip satmadığı haberleşme ve diğer sosyal sabit altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde, yüksek kalitede sivil hizmet sağlayarak yönetimde etkinliğin sağlanmasında, yasal düzenlemelerin, kamu ya da özel çıkarları aşırı gözetmeden, rekabetçi yapıyı koruyacak şekilde düzenlenmesinde ve toplumsal refahın öncelikli yer teşkil etmesinde merkezi bir işleve sahiptir.²⁹ Gerek kamu giderlerinde etkinlik, gerekse kamu gelirlerini daha verimli alanlarda kullanmak bakımından devletin bu yönetim anlayışında üstleneceği işlev, profesyonel zihniyete sahip bir yönetici kadronun varlığına bağlıdır. Başka bir deyişle, minimal devlet anlayışına dayanan yeni yönetim anlayışında, daha önceki kalkınma anlayışlarının devletin siyasi kadrolarına karar mekanizmalarında verdiği merkezi rolün tersine, iktisatçı/teknokrat, kısacası uzmanlaşmış kadrolara merkezi rol verilmektedir.³⁰

İyi yönetim anlayışının oluşturulması için gereken koşullardan ikincisi, devletin piyasaları güçlendirici bir ortam yaratma kapasitesini geliştirmesiyle ilgilidir. Dünya Bankası' nın 1994 yılı raporuna göre; bu yönetim anlayışında devlet, bir yandan piyasa için yukarıda belirtilen dışsal ekonomileri sağlama işlevini üstlenirken, diğer yandan da yasa gücüne dayanarak piyasa için güvenli mülkiyet hakları sistemini temin etmesi ve piyasaya yapacağı müdahalelerin kapsamını açıklığa kavuşturması gerekir. Ayrıca yasal sistemin düzenlenmesi yanında devlet tarafından, bilgilerin piyasalara ve tüm kamuoyuna karşı açıklanması, şeffaflık

²⁴ World Bank, 1993, **World Bank Report-Implementing The World Bank's Strategy To Reduce Poverty: Progress And Challenges**, Washington D.C: World Bank, s.3

²⁵ World Bank, 1989, **Sub-Saharan Africa: From Crisis To Sustainable Growth**, Washington D.C: World Bank, s.14.

²⁶ World Bank, 1992, **World Bank Report- Governance and Development**, Washington D.C: World Bank, s.2. Dünya Bankası tarafından **yerindelik**, "herhangi bir sorunun çözümünde o soruna en yakın olan yönetim birimlerinin sorunu üstlenmesi ve yetkilerin söz konusu birimlerde toplanması" şeklinde tanımlanmaktadır. Banka' ya göre bu durum adem-i merkezîyetçiliği yani yerinden yönetimi gerektirmektedir. Bu konuda ayrıca Bkz. Mete Tunçay, 1998, Sivil Toplum Kuruluşları İle İlgili Kavramlar, **Tanzimattan Günümüze İstanbul' da STK' lar**, A.N. Yücekök, İ.Turan, M.Ö. Alkan, (Ed.) İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, s. 13.

²⁷ World Bank, 1994, **World Development Report- Governance**, Washington D.C: World Bank, s. 7.

²⁸ T.N.Srinivasan, 1985, "Neoclassical Political Economy, The State And Economic Development", **Asian Development Review**, No.3, s.43.

²⁹ World Bank, 1994, s. 9-10.

³⁰ Deepak Lal, 1983, **The Poverty Of Development Economics**, London: The Institute Of Economic Affairs, s. 74.

ve belirsizliklerin ortadan kaldırılması önemlidir. Çünkü yine Dünya Bankası' na göre şeffaf hükümetlerin yokluğu, özellikle AGÜ' lerde kamu yönetiminde yozlaşma ve kamu kaynaklarının amaçları dışında kullanılarak israf edilmesi durumuna neden olmaktadır.³¹

İyi yönetim anlayışının oluşturulması için gereken koşullardan sonuncusu, devletin bu amaçla uygulayacağı reformlarını sürekli kılabilen bir ortamın oluşturulması için sivil toplumun geliştirilmesi gereği ile ilişkilendirilmektedir. Burada sivil toplum, kalkınma sürecinin temel aktörleri olarak kabul edilen piyasa ile kamusal alanda faaliyet gösteren STK' lardan oluşmaktadır. Çünkü piyasanın üreticiler olarak karar alma mekanizmalarına dahil edildiği kalkınma sürecine, STK' ların da kamu hizmetlerini tüketicilerin temsilcileri olarak katılımı gerekmektedir. Bu anlamda tüketicilerin etkili bir söz hakkına sahip olması, yerel düzeyde katılım mekanizmalarının gerçekleştirilmesini ve özellikle kalkınmaya ilişkin karar alma süreçlerinin adem-i merkezileştirilmesini gerektirmektedir.³² Dünya Bankası' nın bu yeni yönetim anlayışında adem-i merkezileşme, ağırlıklı olarak verimliliği güvence altına almayı amaçlayan mali araçların geliştirilmesine yönelik bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır.³³ Karar alma mekanizmalarında adem-i merkezileşmeye yapılan vurgunun altında yatan nedenlerden biri olarak, kalkınma sürecinde piyasaların etkinliğini arttırmak için, kamu hizmetlerinin maliyetlerinin, sivil toplumun bir parçası olan tüketicileri de katmak suretiyle düşürülmesi gösterilmektedir.³⁴ Bu bağlamda Dünya Bankası' nın sivil topluma yaptığı vurgunun altında devletin, sosyal harcamaları toplumun yoksul kesimlerine ulaştırmak konusunda daha etkin olması zorunluluğunun olduğu söylenmekte, yoksul kesimlerin STK' lar şeklinde örgütlenmelerine destek verilmesi öngörülmektedir. Böylece bir yandan yoksul kesimlere ulaşılacağı ve STK' ların katılımının sağlanacağı, bir yandan da tüm toplumun yararına olacak şekilde, kamu hizmetlerinin en düşük maliyet ilkesine göre yerine getirileceği düşünülmektedir.³⁵

Bu anlamda iyi yönetim anlayışının başarısı, karar alma mekanizmalarında yer alan ve kalkınma sürecinde kazançlı ve zararlı çıkabilecek olan aktörlerin güç dengesine bağlıdır.³⁶ Sonuç olarak; yeni devlet anlayışı, uluslararası sermaye birikim sürecinin krize girmesi ile yeniden oluşturulmuştur. Bu oluşum, küreselleşen sermayenin ideolojik altyapısı olan küreselleşme söyleminin, başka bir deyişle ÇUŞ' ların yön verdiği uluslararası piyasaların gerektirdiği düzenlemeleri yerine getirecek şekilde "daha küçük ve daha etkin" ya da "piyasa ile dost" bir devlet anlayışını öngörmektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, yeni yönetim anlayışının aktörlerinden biri olarak sunulan STK' ların, değişen devlet anlayışına paralel olarak karar alma mekanizmalarındaki yer ve işlevlerinde ortaya çıkan dönüşümün temel dinamikleri ele alınacaktır.

YENİ DEVLET ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Neoliberal yaklaşımlar ve bu yaklaşımlar doğrultusunda geliştirilen yeni devlet anlayışının hakim olmaya başladığı tarihsel süreç içerisinde STK' ların yeri ve işlevlerindeki dönüşüme ilişkin değerlendirmeler üçüncü sektör kavramına dayandırılmaktadır. Bu durumun iki temel gerekçesi vardır. Bunlardan ilki, sosyal devlet anlayışının yerini minimal devlet anlayışına terk etmesi sonucu kamusal alanda ortaya çıkan boşluğun üçüncü sektör aracılığı ile dolduracağı iddiasına dayanmaktadır. İkincisi ise yeni yönetim anlayışının gerekçeleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda öncelikle üçüncü sektör kavramına ve daha sonra söz konusu gerekçelerle ilintili olarak STK' larda ortaya çıkan dönüşüme değinilecektir.

Üçüncü sektör kavramı üzerinde tam bir uzlaşma bulunduğu söylenememekle birlikte, özellikle ABD başta olmak üzere uluslararası çevreler tarafından sıkça kullanılan kavram, ulusal düzeyde birinci ve ikinci sektörleri etkilemek üzere bireylerin mal varlığını, dinamizmini, etkinliğini ve yaratıcılığını gönüllü olarak kamusal alana yönlendiren bağımsız vatandaşlar sektörü olarak tanımlanmaktadır.³⁷ Burada sözü edilen

³¹ World Bank, 1994, s. 12.

³² Ayşe Tatar-Peker, s.48

³³ World Bank, 1992, s.22.

³⁴ A.M.Goetz and David O'Brien, 1995, "Governing For The Common Wealth? The World Bank's Approach To Poverty And Governance", **IDS Bulletin**, No.26, Vol.2, s. 22.

³⁵ Mark Robinson, 1994, "Governance, Democracy And Conditionality: NGOs And The New Policy Agenda", **Governance, Democracy And Conditionality: What Role for NGOs?**, Andrew Clayton (Ed.), Oxford: INTRAC, s.38.

³⁶ S.Haggard and S.B.Webb (Ed.), 1994, **Woting For Reform: Democracy, Political Liberalization And Economic Adjustment**, Oxford: Oxford University Press, s. 8.

³⁷ J. Rifkin and R.L. Heilbroner, 1995, **The End Of Work: The Decline Of The Global Force And The Dawn Of The Post-Market Era**, New York: G.P. Putnam' s Sons, s. 251.

birinci sektör genel veya katma bütçeler ile belediyeler ve diğer kamu bütçelerine bağlı kamu hizmetlerini yerine getiren kamu sektörünü, ikinci sektör ise, ekonomik gücün temelini oluşturan kar amacı güden özel sektörü temsil etmektedir. Bu bağlamda üçüncü sektör ise, bireylerin gönüllü olarak, kamusal alanı oluşturan temel sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesine katılımlarını sağlayan vakıf, dernek, sivil inisiyatifler gibi STK' lardan oluşmaktadır.

Üçüncü sektörü, günümüz ekonomilerinin en önemli unsuru olarak gören değerlendirmelere göre; neoliberal yaklaşımların çizdiği devlet anlayışı doğrultusunda kamusal alanda üçüncü sektör, birinci ve ikinci sektöre göre daha önemli rol oynamaktadır. Buna gerekçe olarak ise birinci sektörün siyasal iktidar amaçlı, ikinci sektörün kar amaçlı olduğu, buna karşılık üçüncü sektörün ise kamusal alana gönüllü katılım amaçlı olması gösterilmektedir. Çünkü üçüncü sektör, kamu ve özel sektörler arasında uyum sağlanmasına çalışır, toplumda ortak çıkarları olan insanları bir araya getirip kamusal alanda, dolayısıyla kamu sektörü üzerinde daha etkili olmak üzere örgütleyerek bilinçli ve duyarlı bir kamuoyunun yaratılmasına katkıda bulunurlar.³⁸ Bu bağlamda son yıllarda uluslararası çevrelerin, kamu sektörünün yetersiz kaldığı, etkin bir biçimde üretmediği ancak gerek piyasanın ihtiyaçlarını karşılamak gerekse sosyal devlet anlayışının terk edilmesi ile oluşan boşluğu doldurmak için yerine getirilmesi zorunlu olan eğitim, sağlık gibi temel sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesinde üçüncü sektör ile birlikte çalıştığı görülmektedir. Sosyo-ekonomik amaçlara ulaşmak için kamu sektörü ile üçüncü sektör arasında yeni bir ortaklığı zorunlu kılan ve kamusal gereksinimler olarak kabul edilen yoksulların beslenmesi, temel sağlık hizmetlerinin herkese ulaşması, genç nüfusun eğitimi, barınma sorununun çözümü ve çevre konusunda acil önceliklerin giderilmesi meseleleri özellikle Dünya Bankası başta olmak üzere uluslararası kuruluşların yaklaşık son 20-25 yıldır sürekli gündemde tuttukları konulardır.³⁹ Aynı değerlendirmelere göre temel sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesi sorununun, özel sektör için de öncelik taşıyan konular arasında olduğu düşünülmektedir. Bu anlayışa göre kar amacı güden özel sektör, eğitim, sağlık, kültürel faaliyetler gibi kamusal alanda doğrudan üretici olarak yer almaz; üçüncü sektör aracılığıyla yapar. Dolayısıyla bu anlamda üçüncü sektör, özel sektörü kamusal alanda örgütleyen sektör olarak da tanımlanmaktadır.⁴⁰

STK' ların yeri ve işlevlerindeki dönüşüme ilişkin üçüncü sektörü anahtar kavram olarak gören değerlendirmelere göre bu durum, neoliberal yaklaşımların yeni yönetim anlayışı ile ilgili gerekçelerine de dayandırılmaktadır. Bu gerekçeler içinde en göze çarpanı, özellikle Dünya Bankası ve BM başta olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından üçüncü sektörün kamu sektörü ve özel sektörle birlikte yönetimde sorumluluğu paylaşacak aday kurumlar olarak gündeme getirilmeleriyle ilişkilidir. Daha önce de vurgulandığı üzere Dünya Bankası' nın 1980' li yılların ortalarından itibaren AGÜ' lere sunduğu "yapısal uyumla birlikte büyüme" yaklaşımı, bir yandan iktisadi büyümenin devamlılığını, öte yandan da iktisadi alanın iyi yönetilmesini esas almaktadır. İyi yönetimin başarısı ise kamu sektörü, özel sektör ve STK' ların katılımcı ve çoğulcu bir toplum yapısı içinde birlikte hareket ettiği bir yönetim yapısının varlığı ile ilişkilendirilmektedir. Başka bir deyişle bu yönetim anlayışında kamusal alanda yönetimde etkinliğin sağlanabilmesi için kamu kesimi dışında toplumun tüm kesimlerinin bu alana katılımının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kamusal alanda yönetimin esas aldığı temel sosyal hizmetlerin bölgeler arasında dengeli kalkınma ve sosyal adalet ile fırsat eşitliği ilkelerine uygun olarak yerine getirilebilmesinin, katılımcı demokrasinin güçlendirilebilmesinin artık sadece kamu kesiminin görevi olmadığı, özel sektörün ve STK' lar aracılığıyla bireylerin doğrudan katılımlarından oluşan bir üçüncü sektörün varlığı ile mümkün olabileceği ileri sürülmektedir.⁴¹

DEĞERLENDİRME

STK' ların karar alma mekanizmalarındaki yer ve işlevleri, 1990' lı yıllarla birlikte güç kazanan neoliberal yaklaşımlar doğrultusunda ele alındığında, kavramın bugün içinde bulunduğumuz sermayenin küreselleşmesi sürecinin koşulları ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Küreselleşme sürecini oluşturan söz konusu koşulların, ulus-devletlerin küreselleşen sermayeyi kontrol etmek konusunda giderek zorlanmasına

³⁸ S. Biggs and A. Neame, 1995, "Negotiating Room For Manoeuvre: Reflections Concerning NGO Autonomy And Accountability Within The New Policy Agenda", **NGO-Performance And Accountability-Beyond the Magic Bullet**, M.Edwards and D.Hulme (Ed.), London: Earthscan, s. 34.

³⁹ Paul J. Nelson, 1995, **The World Bank And NGOs: The Limits Of Apolitical Development**, London: Macmillian Press, s. 70.

⁴⁰ Joan Roelofs, 1995, "The Third Sector As A Protective Layer For Capitalism", **Monthly Review: An Independent Socialist Magazine**, Vol. 47, Issue 4, Sep. s. 17.

⁴¹ A.Fowler, 1996, "Strengthening Civil Society In Transition Economies From Concept To Strategy", **NGOs, Civil Society And The State**, Andrew Clayton (Ed.), Oxford: Intrac Publication, s. 25.

neden olduğu, dolayısıyla karar mekanizmalarında uluslararası çözümlere yer verilmesi gerektiği noktasına gelinmiştir. Bu bağlamda küreselleşme sürecinin gerektirdiği karar mekanizmaları neoliberal yaklaşımın öngördüğü devlet anlayışı ile örtüşmektedir. Buna göre; devlet, sermaye birikiminin devamlılığını sağlayan, piyasa ekonomisinin şartlarının özgürce işlemesi için gereken ekonomik ve toplumsal düzeni hazırlayacak güçte, küçük ama etkin ve yansız bir icra organı gibi hareket etmelidir. Minimal devlet olarak da ifade edilen bu devlet anlayışı, söz konusu süreçte AGÜ' lere sunulan dışa açık kalkınma modellerinin ve IMF, Dünya Bankası tarafından yürütülen istikrar ve yapısal uyum politikalarının gerektirdiği devlet biçimi ile uyumludur. Buna göre AGÜ devletleri, dış talep koşullarına uygun bir biçimde, özelleştirme, kamu harcamalarının kısılması ve serbest piyasa şartlarının oluşturulması ile özetlenen istikrar ve yapısal uyum politikaları doğrultusunda gereken kurumsal ve hukuksal düzeni oluşturma işlevini üstlenmektedir. Bu düzenlemeler, uluslararası piyasa şartlarına göre, yapısal uyum politikalarının gerektirdiği kurallar çerçevesinde ve piyasa ile işbirliği içinde yapılmaktadır.

Dünya Bankası tarafından piyasa ile dost yaklaşım olarak ifade edilen bu devlet anlayışı, karar süreçlerini STK' ları da dahil ederek bir anlamda özelleştiren yeni yönetim kavramı ile genişletilmiştir. Yeni yönetim anlayışı, piyasanın özgürce işlemesi için gereken kurumsal ve hukuksal düzeni oluşturma işlevini üstlenen devletin, bu amaçla uygulayacağı reformlarını sürekli kılabilen bir ortamın oluşturulması, başka bir deyişle sivil toplumun geliştirilmesi gereği ile ilişkilendirilmektedir. Çünkü bu anlayış, aynı zamanda devletin sosyal refah devleti politikalarını terketmesi ile boşalan kamusal hizmetlerin üçüncü sektör tarafından üstlenilmesi görüşüne dayanmaktadır.

Üçüncü sektörün avantajı olarak gösterilen etkili harcama ve esneklik gibi özellikleri, kamusal hizmetlerin STK' lara, dolayısıyla özel karar birimlerine devredilmesi konusunda argüman olarak kullanılmaktadır. Yeni yönetim anlayışının karar mekanizmalarına STK' ları da dahil etmesi, kamusal alandaki egemenlik haklarını özel birimlere devrederek ulus-devletlerin siyasi süreçlere müdahale etme işlevini de bir anlamda sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla STK' lar, neoliberal yaklaşımların yön verdiği süreçteki yer ve işlevleri bakımından ele alındığında, ulusal alanda üçüncü sektör faaliyetlerini yürüten STK' ların bu faaliyetleri giderek uluslararası alanda yürütmeye başladıkları görülmektedir.

Uluslararası alanda devletlerin rolünün giderek azalma eğilimi gösterdiği, devlete alternatif olarak gösterilen STK' ların doğmasına ortam hazırlayan gelişmeler, uluslararası sistemdeki karar alma süreçlerinde birbirine eklenmiş yeni yönetim biçimlerinin doğmasına neden olmaktadır. STK' ların da işte bu yeni yönetim biçiminin bir parçası olarak üstlendikleri işlevler sayesinde küresel politikaları etkileme güçleri giderek artmaktadır. Nitekim kalkınma sürecinde özellikle uluslararası çevreler tarafından kalkınmanın yeni aktörleri olarak ön plana çıkartılan STK' lar, kendilerini "kalkınmacı sivil toplum kuruluşları" ya da "uluslararası alanda hükümet dışı kuruluşlar"* adı altında farklı bir biçimde tanımlanmaya başlanan bu kuruluşlar, ulus devletlere karşı uluslararası sivil toplumun temsilcileri olarak sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

- BALKAN, Neşecan. 2000. "Seattle ve Washington: Kim, Neden İsyandır?", **İktisat Dergisi**, Sayı 403. s. 61-70.
- BAŞKAYA, Fikret. 1991. **Az gelişmişliğin Sürekliliği**. İstanbul: İmge Kitabevi.
- BIENEFELD, Manfred. 1994. "The New World Order: Echoes Of A New Imperialism". **Third World Quarterly**. Vol. 15. No.1. s.31-47.
- CHOMSKY, Noam. (8 Haziran 2000). "Neoliberalism and Global Order: Doctrine and Reality", **The Economic Outlook**, <http://www.masterpage.com.pl/outlook>.
- CLAYTON, Andrew (Ed.). 1996. **NGOs, Civil Society And The State**. Oxford: Intrac Publication.
- CLAYTON, Andrew (Ed.).1994. **Governance, Democracy And Conditionality: What Role for NGOs?**. Oxford: INTRAC.
- EDWARDS, M.; and Hulme, D. (Ed.). 1995. **NGO-Performance And Accountability-Beyond the Magic Bullet**. London: Earthscan.
- ERCAN, Fuat. 1996. **Gelişme Yazını Açısından Modernizm, Kapitalizm ve Az gelişmişlik**. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- FRIEDMAN, M. 1962. **Capitalism And Freedom**. London: Chicago University Press.

* Türkçe' ye doğrudan "hükümet dışı kuruluşlar" şeklinde çevrilen terimin İngilizce karşılığı "non-governmental organization" dir, kısaca NGO olarak anılmaktadır.

- GOETZ, A.M.; and O'Brien David, 1995. "Governing For Te Common Wealth? The World Bank's Approach To Poverty And Governance". **IDS Bulletin**. No.26. Vol.2. s. 17-26.
- GÜLALP, Haldun. 1987. **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**. Ankara: Yurt Yayınları.
- HAGGARD, S.; and Webb, S.B. (Ed.). 1994. **Woting For Reform: Democracy, Political Liberalization And Economic Adjustment**. Oxford: Oxford University Press.
- HARRİS, J.; Hunter, J.; and Lewis, C.M. (Ed.), 1995. **The New Institutional Economics And Third World Development**. London: Routledge.
- JESSOP, Bob. (2 Nisan 2000). "Globalization And The National State", <http://www.comp.lancaster.ac.uk/sociology>.
- LAL, Deepak. 1983. **The Poverty Of Development Economics**. London: The Institute Of Economic Affairs.
- MARER, P.; and Zecchini, S. (Ed.). 1991. **The European Bank For Reconstruction And Development**, Paris: OECD.
- MARTINUSSEN, John. 1997. **Society-State and Market: A Guide to Competing Theories of Development**, London: Zed Books.
- MEHMET, Özay. 1995. **Westernizing The Third World: The Eurocentricity Of Economic Development Theories**. London: Routledge.
- NELSON, Paul J. 1995. **The World Bank And NGOs: The Limits Of Apolitical Development**. London: Macmillian Press..
- PEKER, Ayşe Tatar. 1996. "Dünya Bankası: Kalkınmacılıktan İyi Yönetim Söylemine". **Toplum ve Bilim**. Sayı 69. s. 6-62.
- PETRAS, James. 1999. "Globalization: A Socialist Perspective". **Canadian Dimension**. Vol.33. No.1. s.11-19.
- PRENDERGAST, Renee and Frances Stewart.1995. **Piyasa Güçleri Ve Küresel Kalkınma**. Çev. İdil Eser..İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- RİFKİN, J.; and Heilbroner, R.L. 1995. **The End Of Work: The Decline Of The Global Force And The Dawn Of The Post-Market Era**. New York: G.P. Putnam' s Sons.
- ROELOFS, Joan. 1995. "The Third Sector As A Protective Layer For Capitalism". **Monthly Review: An Independent Socialist Magazine**. Vol. 47. Issue 4. s. 16-26.
- ROTH, G. 1991. **The Private Provision Of Public Services In Developing Countries**. New York: Oxford University Press Published For The World Bank.
- SRİNİVASAN, T.N. 1985. "Neoclassical Political Economy, The State And Economic Development". **Asian Development Review**, No.3. s.38-58.
- WADE, R. 1990. **Governing The Market: Economic Theory And The Role Of Government In East Asian Industrialization**. Princeton N.J: Princeton University Press.
- WALLERSTEİN, Immanuel ve diğerleri. 1983.**Dünya Ekonomisi, Bunalım ve Siyasal Yapılar**. Çev.Orhan Esen ve Diğerleri. İstanbul: Belge Yayınları.
- World Bank. 1989. **Sub-Saharan Africa: From Crisis To Sustainable Growth**, Washington D.C: World Bank, .
- World Bank. 1991. **World Development Report**. Oxford: Oxford University Press.
- World Bank. 1992. **World Bank Report- Governance and Development**. Washington D.C: World Bank.
- World Bank. 1993. **World Bank Report-Implementing The World Bank's Strategy To Reduce Poverty: Progress And Challenges**. Washington D.C: World Bank.
- World Bank. 1994. **World Development Report- Governance**. Washington D.C: World Bank.
- World Bank. 1997. **World Development Report: The State In A Changing World**. Washington D.C: World Bank.
- World Bank.1988. **World Development Report**. Washington D.C: World Bank
- WUYTS, Marc; Mackintosh, Maureen; and Hewitt, Tom (Ed.). 1992. **Questioning The State, Development-Policy And Public Action**. Oxford: Oxford University Press.
- ZARAKOLU, R. (Der.). **Kriz, Neoliberalizm ve Reagan Dosyası, Dünün Ve Bugünün Defterleri Dünya Sorunları Dizisi** Sayı.1. İstanbul: Alan Yayıncılık.

II. OTURUM SALON-2

STK MEVZUATI VE HUKUKSAL SORUNLAR

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN

Cumhuriyetten Günümeze Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişim Süreci

Yrd.Doç.Dr. Ayten AKATAY
Arş. Gör. İsmail SEVİNÇ

STK Mevzuatı ve Hukuksal Sorunlar

Yrd. Doç. Dr. Tamer ÇAĞDAŞ

Sovyet Sonrası Dönemde Kafkas Ülkelerinde Sivil toplumun Gelişimi

Yrd. Doç.Dr.Mehmet Bülent ULUDAĞ

Kar Gütmeyen Kuruluşlar ve Sosyal Refah Hizmetlerinin Sağlanmasıda Artan Etkinliği

Dr. Süleyman ÖZDEMİR

CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ GELİŞİM SÜRECİ

Ayten AKATAY*
İsmail SEVİNÇ**

ÖZET

1980’li yıllarla birlikte sosyalist ve kapitalist refah devleti modelinin girdiği ideolojik ve kurumsal kriz ile dünya ekonomisinin küreselleşmesi ve benzeri olgular, klasik devlet temelli stratejilerin yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bu süreçte tüm dünyayı kapsayan ve Huntington’un üçüncü dalga olarak adlandırdığı demokratikleşme dalgası, demokrasi teorisi içerisinde sivil toplum kavramını yeniden tartışılır duruma getirmiştir. Devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkilerin, işleyişte ideal duruma uygun gelişmemesi, yaşanan krizlere bağlı olarak ortaya çıkan demokrasiye ilişkin sorunlar, devlet-sivil toplum ilişkisinin yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur.

Günümüzde karmaşıklaşmış toplum içinde sivil toplum alanının gelişmiş olması, demokratik rejimlerin bir güvencesi olarak görülmeye başlanmıştır. Ulus devlet içinde temsili demokrasilerin, yalnızca oy çokluğuna dayanan karar mekanizmalarını günümüzün demokrasi anlayışıyla bağdaştırılma olanağı bulunmamaktadır. Çağımızda demokrasi, daha çok çoğulculuk vurgusuyla ve farklılıklara olanak vermesiyle tanımlanmaktadır. Çoğulcu bir toplumun oluşumunda sivil toplum kuruluşlarının önemi yadsınamaz bir gerçektir.

Sivil toplum kuruluşlarının tarihsel gelişim sürecinin, politikaların kurumsallaşması ve demokrasinin pekiştirilmesi açısından üç bölümde incelenmesi yararlı olacaktır. Birincisi, Cumhuriyet’in tek partili dönemi olarak nitelendirilen, devletin, toplumsal ve ekonomik yapının kurgulandığı dönemdir. İkinci dönem, çok partili yaşamın başladığı 1950’den 1980 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Son dönem ise 1980’den günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu bağlamda her dönemin kendine özgü toplumsal, ekonomik, siyasal ve yasal özellikleri olması nedeni ile çalışmada dönemler ayrı ayrı irdelenerek aralarında anlamlı bağlar kurulmaya çalışılacaktır.

GİRİŞ

Bati’da feodalite yapının 12. ve 13. yüzyıllardan sonra yavaş yavaş değişmesi ve Batı Avrupa ağırlıklı olmak üzere Avrupa’nın çeşitli yerlerinde zenginleşen, ekonomik bağlamda kendi kendine yetebilen yerleşim yerlerinin ortaya çıkışı, sivil toplumun oluşumunda temel noktayı ifade etmektedir. Daha önceleri kapalı bir toplum yapısına sahip olan Avrupa, deniz ulaşımı ve ticaretinin zamanla gelişmesiyle bu yapıdan kurtulmaya başlamıştır. Germenlerin Batı Roma’yı yıkmasından var olan sistem içerisinde feodalizm bir yönetsel yapı olarak kendisini göstermiş, merkezi krallık yerine kilise, feodal beyler ve şövalyeler alabildiğince güçlenmişlerdir. Fakat 12. yüzyılda ticaret kentlerinin ve 13. yüzyılda da liman kentlerinin büyümesiyle burjuvazi oluşmuş ve sonraki dönemlerde de toplumsal ve siyasal alanda merkezi bir güç olarak etkisini göstermeye başlamıştır (Dede, 1998; 466). Sivil toplumun oluşum aşamaları, modernite ile eşdeğer bir zeminde değerlendirilebilir. Yapının hareket noktasında gelenek ve gelenekçilik, Batı toplumlarındaki reform ve rönesans hareketleri olmak üzere iki etken olduğu ifade edilebilir. Birinci etken, oluşum için değişim gereksinimini harekete geçirmiş, ikinci etken ise getirdiği yeniliklerle oluşumu beslemiştir (Karataş, 1997; 9).

Siyaset bilimi literatüründe sıkça kullanılan sivil toplum kavramı, içeriğini Batı siyasal düşünce tarihindeki tartışmalar ve Batı’nın toplumsal ve siyasal deneyimlerine bağlı olarak ortaya çıkan evrimin sonucunda elde etmiştir. Batı toplumsal ve düşünsel gelişim dinamiğinin bir ürünü olan bu kavram, içerisinde doğup geliştiği toplumsal ve siyasal felsefe tarihinde 12. yüzyıldan başlayıp günümüze kadar süregelen tartışmalarda Rousseau’dan Hegel’e, Marx’tan Gramsci’ye kadar birbirinden farklı içeriklere bürünmüştür. Aynı zamanda sivil toplum kavramı, sözü edilen düşünürlerin yaşadıkları toplumun içinde bulunduğu tarihsel aşamadan da büyük oranda etkilenmiştir.

Kavramsal açıdan bakıldığında toplumsal yaşam deneyiminden beslenen siyasal düşünce geleneği içinde Antik Çağda Aristo’dan başlayan, Orta Çağda Thomas Hobbes, John Locke, Charles de Montesquieu, Jean Jacques Rousseau, Hegel, Marx ve Gramsci’ye uzanan çizgi üzerinden günümüze kadar ulaşan, liberteryenden komüniteryene bir dizi düşünsel tartışma içerisindeki gelişim çizgisini izlemek olanaklıdır.

* Yrd.Doç.Dr., ÇOMÜ Biga İ.İ.B.F.

** Arş.Gör., Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F.

Sivil toplumu çok boyutlu ve anlaşılmasını güç kılan, büyük oranda söz konusu tarihsel süreç içerisinde düşünsel tartışmalarda geçirdiği evrim ve düşünürlerin geliştirdiği argümanların karmaşıklığıdır (Tosun, 2003; 228).

Sivil toplumu haklar temeli üzerine kurulu toplumsal kurumların klasik liberal kurgusu olarak tanımlayan Cohen (1988; 325) kurumların ve seslerin çoğulculuğunu içeren bir toplumsal alan olma, bireylerin özerk tercihlerini belirlediği bir alan olma ve bu toplumsal alanın belli başlı haklar temelinde oluşmuş bir yasal sistemle korunması olmak üzere üç önemli unsur içerdiğini belirtmektedir. Sivil toplum kavramı, bugün devam etmekte olan anlamını büyük oranda Hegel'in düşüncelerinde bulmuştur. Hegel'in yaşadığı dönemde dağılmış durumda olan değişik Alman eyaletlerinden güçlü bir Alman Birliği oluşturma hedefi, neredeyse tüm Almanların idealiydi. Hegel de devlet felsefesiyle ilgili düşüncelerini bu yöndeki isteklerin etkisiyle yazmıştır. Bir bakıma Hegel, İtalyan Birliği'ni sağlamaya çalışırken tarihte ilk kez ulus devlet ve kilise-devlet ayırımını öngören sekülerizm fikrine öncülük eden Machiavelli'nin rolünü Almanya'da oynamıştır. Hegel, devleti Machiavelli'de olduğu gibi transandantal (aşkın) ve metafiziksel bir varlık olarak tanımlamasına rağmen ondan farklı olarak sivil toplum kavramına farklı bir nitelik kazandırmıştır. Machiavelli, evrensel tarzda ve devletler üstü biçimde örgütlenmiş olan Katolik Kilisesi'ni İtalyan Birliği'ne karşı bir engel olarak görürken Hegel, sivil toplumun özündeki çelişkileri Alman Birliği'ne engel olarak görmemektedir. Bu nedenle metafiziksel devlet anlayışını diyalektik bir yöntemle sivil toplumun içindeki çelişkilere dayandırmış ve sivil toplumun içerisindeki bencillik, çıkar ve farklılığı yatıştırmak için metafiziksel bir devleti özünden zorunlu olarak çıkaracağı öngörüsünde bulunmuştur. Hegel'de sivil toplum, farklılıkların ve özel eğilimlerin bir çatışma alanını oluşturmakta ve metafiziksel bir devlete ulaşmada tarihsel bir ara dönemi oluşturmaktadır (Çaha, 1997; 29).

Demokrasi ile katılma arasında kurulan ilişki, demokratik yönetimde kitlelerin kamusal politikaları belirleyen ya da diğer bir anlatımla saptayan ve yürütenleri, eşit oya dayalı genel seçim mekanizmasıyla denetlemesinden kaynaklanmaktadır. Klasik demokrasi kuramı, genel ve eşit oyu bireyin özgürlüğünün bir sonucu ve siyasal eşitliğin de bir göstergesi olarak kabul etmektedir. Siyasal özgürlüğün sonucunda halkın uygulanacak politikaları saptayacak bireyleri seçmesi kadar kendisini temsil edecek olan adayları politikaları uygulama noktasında denetleyebilmesi ve baskı oluşturabilmesi, aynı zamanda halka düşünce ve örgütlenme özgürlüğünün sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda seçim kanalı ile izlenen politikanın genel kabul görmesi ve yönetimin de meşruluğu kabul edilmiş bulunmaktadır. Bu süreç içerisinde temsil ilkesi ile meşruluk arasında kurulan ilgi, seçim ve oy vermeyi yönetilenlerin yönetenleri denetleme mekanizması olduğu kadar yurttaşların demokratik değerler ile bütünleşmelerinin bir aracı konumuna getirmektedir. Bu değerler toplumsal ve siyasal değişim ve tartışmaların barışçıl yollarla çözümlenmesi, düşünsel ayrılıkların meşruluğu ve kabul edilebilirliği, adaletin sağlanması vb. değerlerdir (Uysal, 1984; 22)

18. yüzyılın mülk devletinden 20. yüzyılın refah devletine dönüşümünün sonucunda sivil özgürlüklerin toplumun tüm bireylerine yaygınlaştırılması ve ulus-devlet sürecinin bir sonucu olarak yurttaşlık düşüncesinin gelişimi, modern sivil toplumun olmazsa olmaz koşulu olarak kabul edilmektedir (Seligman, 1992; 107).

Sivil toplum kuruluşlarının kalkınma yaklaşımları ve tartışmaları üzerinde yarattıkları olumlu etki ve katkılar, geniş çevrelerce benimsenebilmektedir. Bugün kalkınma politika ve stratejilerinde halkın kalkınma sürecinin merkezinde yer alması, katılımcılığın öneminin vurgulanması, yoksulluğun azaltılması, toplumsal barış ve eşitliğin gündemde tutulması, doğal çevrenin yaşatılması ve korunması vb. konularda sivil toplum kuruluşlarının azımsanamayacak derecede etkileri vardır. Sivil toplum kuruluşları, yalnızca kendi ulusal sınırları içerisinde değil aynı zamanda uluslar arası toplumsal, ekonomik ve siyasal ilişkilerde de etkin rol oynamakta, bunun yanında doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin korunması, çevre ile uyumlu teknoloji seçimi vb. tüm dünyayı ilgilendiren ortak konulara dikkat çekmede ve çözümler sunmada önderlik edebilmektedirler (Saltık, 1995; 35).

Sivil toplum kuruluşlarının tarihsel gelişim sürecinin, politikaların kurumsallaşması ve demokrasinin pekiştirilmesi açısından üç bölümde incelenmesi yararlı olacaktır. Birincisi, Cumhuriyet'in tek partili dönemi olarak nitelendirilen, devletin, toplumsal ve ekonomik yapının kurgulandığı dönemdir. İkinci dönem, çok partili yaşamın başladığı 1946'dan 1980 yılına kadar olan dönemi, son dönem ise 1980'den günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu bağlamda her dönemin kendine özgü toplumsal, ekonomik, politik ve yasal özellikleri olması nedeni ile çalışmada dönemler ayrı ayrı irdelenerek aralarında anlamlı bağlar kurulmaya çalışılacaktır.

1. TEK PARTİ DÖNEMİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Bireysel, toplumsal, etnik, dinsel vb. istek ve çıkarların kamusal alandaki temsilcileri olarak sivil toplum kuruluşları, bu istek ve çıkarları birleştirip yoğunlaştırdıkları oranda demokrasiye daha etkin hizmet edeceklerdir. Bireylerin çoklu üyelikleri, bölünme örtülerini boydan boya keserek onları hem güçlendirme hem de yansıtma eğiliminde olacaktır. Günümüzde doğrudan demokrasiyi siyasal alanda gerçekleştirmeye olanak yoktur. Fakat demokratik sivil toplum kuruluşları aracılığı ile toplumsal yaşamın değişik kesimlerine ait kimlikler, ilgili sivil toplum kuruluşlarına üyelik yoluyla pekiştirildiğinde bireylerin kendilerini ilgilendiren konularda doğrudan katılımlarını sağlayabilir (Diamond, 1994; 12).

Osmanlı Devleti'nin başarılı bir biçimde uyguladığı tımar sisteminin bozulmasıyla toplumsal, ekonomik ve siyasal yapı da bozulma sürecine girmiştir. Tanzimattan itibaren başlayan arayışlar ise genellikle geleneksel yapıdaki çözülmeyi dikkate alarak devletin içine düştüğü tıkanıklığı aşmak ya da yozlaşmayı önlemek amacıyla taşıyan askeri-yönetimsel reformlara yönelme biçiminde gerçekleşmiştir. Bu açıdan geleneksel yönetsel yapıyı düzeltmeye yönelik reform süreci, bir tür iktidar parçalanması olgusunun modern bir biçimde ortadan kaldırılması, diğer bir anlatımla merkezileşme süreci olarak değerlendirilebilir (Nalbant, 1997; 114). 19. yüzyıldaki modernleşme çabaları iki açıdan önemlidir: İlk olarak anayasal bir sistemin kademe kademe gelişmesi ve devletçi, seçkin ve entelektüel bürokrat kesimin ortaya çıkmasıdır. 1808 Sened-i İttifak, 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu, 1856 Islahat Fermanı, 1839-1876 Tanzimat döneminde kurulan yönetsel kurumlar ve 1876 Osmanlı Parlamentosu, sivil toplum lehine gelişen olaylardır. Modernleşmenin diğer bir sonucu ise modern kurumların taşıyıcıları olarak devlet tarafından yetiştirilen gazeteci ve entelektüeller, kısa zamanda gelişerek Genç Osmanlılar grubu olarak yeni bir yönetici sınıfı oluşturmuşlardır (Çaha, 2000; 147-174). Burada üzerinde durulması gereken nokta, Türkiye'nin demokratikleşme süreci açısından oldukça önem taşıyan, sonradan kurumsallaşmaya doğru emin adımlarla yol alacak demokrasinin katılım boyutunun bu dönemde biçimlenmeye başlamasıdır. Diğer bir anlatımla Tanzimat ve Batılılaşma hareketleri ile birlikte girilen bu yeni dönem, Cumhuriyet'in demokratikleşme tarafındaki evriminde önemli rol oynayacak sivil toplumun da çerçevesinin ve hareket alanının biçimlendiği dönemdir.

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e intikal eden en önemli mirasın sivil-askeri bürokraside ortaya çıkan ve zamanla kurumsallaşan siyasal iktidarı ele geçirme eğilimi ve bundan kaynaklanan seçkinler politikasının egemenliği olduğu kabul edilmektedir (Sevil, 1999; 111). Kemalist devrim yapan grubun asker ve sivil bürokrasiden oluştuğu kabul edilmekte ve süreklilik unsurlarının en önemlisi bu devlet seçkinlerinin devam eden egemenliğidir. Osmanlı Devleti'nde görev yapan kurmay subayların %93'ünün, devlet memurlarının ise %85'inin yeni devletin kademelerinde tekrar görev aldıkları ve 1920'den 1946'ya kadar tek partili meclislerde resmi görevli milletvekillerinin toplam üye sayısının yaklaşık yarısını oluşturduğu tespit edilmiştir (Özbudun, 1999; 7-8). Cumhuriyet'in ilk yıllarında Osmanlı'dan kesin çizgilerle ayrılımlar görülse de bu verilerden bazı süreklilik unsurlarının devam edegeldiğini görebilmek olanaklıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet yapısında, yönetim biçiminde ve sisteminde önemli değişimler gerçekleştirilmesine karşın toplumsal anlamda önemli değişimler yaşanmamıştır. Cumhuriyet aslında Osmanlı Devleti'nden alınan nesnel mirasın üzerine eski sisteme göre temelden farklı bir sistem kurmaya çalışmış fakat ilk yıllarda siyasal kurumsallaşma sağlanamamıştır (Tunç ve diğerleri, 1998; 82).

Türkiye'nin demokratikleşme ve modernleşme sürecine bakıldığında yasal düzenlemelerin devamlı temel hareket noktası olarak ele alındığı görülebilir. Çelişkinsini içerisinde barındıran bu süreç ile sonunda sivil toplumdaki bürokratik toplum denilebilecek bir modele ulaşılmıştır (Belge, 1986; 1920). Ulaşılan bu sonuç büyük oranda üstten modernleşme yaklaşımının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Tek parti döneminin modernleşme anlayışı toplumu, halk ve modernleştirilecek aydınlar ya da bürokratik devlet elitleri olmak üzere iki gruba ayırmıştır (Şaylan, 1986; 74). Bürokratik devlet elitlerinin düşüncelerine göre halk, elitlerin tespit ettiği düzenlemelere uyacak ve modernleşme sağlanacaktı. Diğer bir anlatımla elit emredecek halk uyacaktı. Ayrıca modern Türk devletinin temelindeki ticaret burjuvazisi, taşra eşrafı ve toprak sahipleri ile bürokratik seçkinler arasındaki uyum, bu sonucun grubun öncüğünde olmuştur (Kazancıgil, 1986; 185).

Tek partili dönemde gerçekleştirilen yasal düzenlemeler, sivil toplumun oluşabilmesi için temellerin atılmasını sağlamış ve gerekli ortam hazırlanmıştır. Bu yasal düzenlemelerin zamanla toplumsal yapıyla uyumlu duruma getirileceği ya da toplumsal yapının bu düzenlemelerle değişerek onlara uyacağı varsayılmıştır (Tuncay, 1989; 173). Varsayılanın karşıtı yönde ortaya çıkan ve Osmanlı'dan devralınan siyasal ve kültürel mirasla ilişkili olan bu ikili yapı, doğasında biri olumlu diğeri olumsuz olmak üzere iki birikimin etkisini taşımaktadır. Osmanlı'nın merkezîyetçi ve kollektif değerlere dayalı paternalistik devlet anlayışının modernleşme sürecinde devletin kendisiyle ilişkilendirdiği rol nedeniyle Cumhuriyet döneminde

de etkinliğini artırarak sürdürmesi olumsuz bir birikimdir. Buna karşın sivil toplum doğrultusunda fikir akımları, dernekler, gazeteler ve çeşitli gruplar düzeyindeki farklılaşma olumlu bir potansiyel olarak dikkat çekmektedir. Tarihsel süreç içerisinde bu iki potansiyelden ilkinin diğerine baskın olduğu ve diğerinin üzerindeki denetimi sürekli elinde tutmak istediği görülmektedir. Diğer bir anlatımla tek partili dönem boyunca olumsuz birikimin egemen duruma geldiği ve olumlu birikimin ise törpülediği söylenebilir (Çaha, 1997; 258).

Tek parti dönemindeki önemli gelişmelerden birisi de laik devlet ilkesinin benimsenmesidir. Siyasal demokrasinin yerleşmesini sağlayan etkenlerden biri de laikleşmedir. Laikleşme, tarihsel süreç içerisinde siyasetin özerk bir eylem alanı olarak görülmesini önemli oranda etkilemiştir. Araştırmalar, bireylerin ekonomik konularda pazarlık yapmaya, ödünler vermeye ve uzlaşmaya yatkın olmasına karşın inanç ve kimlik vb. konularda uzlaşmaya kolaylıkla yanaşmadıklarını göstermiştir. Bu durumda siyasal demokrasinin işleme tartışma ve uzlaşmaya bağlı olduğuna göre uzlaşmaya yatkın olmayan konuların siyaset dışına çıkarılması gerekmektedir. Kültürel alanda laikleşme doğal, toplumsal ve ekonomik çevrenin birey tarafından denetlenebileceği yargısının yaygınlaşması sonucunu doğurabilecektir. Bireyler, eylem ve söylemlerinin hükümetleri etkileyerek çevrelerinde değişim yaratabileceğini düşünürler ise bireylerin siyasal katılma oranları daha yüksek olacaktır. Laikleşme, iktidarın yasallığını Tanrı'dan uzaklaştırdığı oranda onun yönetilenlere dayandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla iktidarın eylem ve söylemlerine eleştirel yaklaşımlarda bulunulması daha kolay olabilmektedir. Cumhuriyet'in kurucuları, Türklük bilincinin oluşmasını, eğitim ve hukuk sistemlerinin dinin denetiminden kurtarılarak laikleştirilmesini ve siyasal yasallığın ulusa dayandırılmasını amaçlamışlardır (Sarıbay ve diğerleri, 1986; 466).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletin yurttaş tasarımına bakıldığı zaman halkın çoğunluğunun yurttaş değil uyruk olarak algılandığı diğer bir anlatımla iktidara boyun eğmesi gereken bireyler olarak algılandığı, devletin gücünü yurttaşlarından değil yüce ülküsünden ve tarihsel görevinden almaya devam ettiği görülebilir. Bu bağlamda biçimlenen devlet eliyle modernleşme projesinde yürütme işlevi, bürokratlardan oluşan bir seçkinler grubuna verilmiştir. Seçkin bürokratların rejimin kutsal ilkeleri olarak kabul edilen bu değerlerin kısmen de olsa tartışma konusu yapılması, devlet terörünün ortaya çıkması için yeterli bir nedendir (İnsel, 1996; 119-120).

Tek parti dönemi, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde tamamlanamayan modernleşme ve demokratikleşme süreçlerinin devamı olarak değerlendirilebilir. Toplumu modernleştirmenin, üstten kültür devriminin başlıca aracının ve kaynağının devlet olması toplumdaki beklenen görevlerin öne çıkması sonuçta derin kimlik bunalımlarına, toplumsal yabancılaşmaya ve üstten düzenleyici Jakoben eğilim ve baskıların siyasal sistemde güçlenmesine neden olmuştur (Gevgilili, 1990; 114-116).

2.1946-1980 YILLARI ARASI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

1946'da çok partili siyasal yaşama izin verilmesi dünya siyasal konjonktürünün değişmesi, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e üye olması gibi dış siyasal gelişmelerin yanında Cumhuriyet Halk Partisi yönetimine karşı duyulmaya başlanan olumsuz düşüncelerin de bir sonucudur. Cumhuriyet yönetimi, Batı tipi bir toplumsal yapı oluşturmayı amaçladığından sistemin demokratikleştirilmesi tercih edilmiştir. Kemalist ideolojinin niteliğinden doğan bu demokratikleşme zorunluluğu, aynı zamanda Batı'nın sistemi demokratikleşmeye zorlaması, halkın tek parti sistemine karşı gösterdiği olumsuz tepki ve gerek o zamana değin izlenen devletçilik politikalarının gerekse savaş ekonomisinin bir sonucu olarak bir kapitalist sınıfın oluşması da bu süreci desteklemiştir (Kongar, 1999; 144-145). Diğer bir anlatımla 1946 sonrası dönem Tanzimat, Meşrutiyet ve tek parti döneminde tohumları atılan ancak yeterince gelişemeyen demokrasinin ve sivil toplumun yeni bir formasyonla biçim kazanmaya dönemidir (Tosun, 1998; 186).

Çok partili yaşama birlikte köylü, işçi, işveren, dinsel kesim, dernekler, vakıflar ve sendikalar siyasal yaşamın aktörleri durumuna gelmişlerdir. Tek partinin homojenleştirmeye çalıştığı toplum siyasal, ekonomik, kültürel ve ideolojik bazda farklılaşmaya başladığı gibi bu farklılaşma, bir yandan siyasal elitin farklılaşmasını sağlamış, diğer yandan toplumsal alanın devlet alanına göre daha da zenginleşmesini beraberinde getirmiştir. Devletçi-elit kesim Kıta Avrupası değerlerinde ısrar ederken toplum, farklı arayışlar için farklı kaynaklara başvurmaya başlamıştır. Batı'daki değerlerin yanı sıra Arap ülkelerinde, Sovyetler'de ve Çin'de üretilen tezler ve değerler değişik gruplar aracılığı ile Türkiye platformunda değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu dönemdeki milliyetçilik, sosyalizm ve İslamcılık biçimindeki ayrışma, bu zenginliği aynı zamanda bir siyasal referans zenginliği durumuna getirmiştir.

1946-1980 arası dönemde Türkiye’de hem toplumsal hem de siyasal alanda bir farklılaşma eğiliminin ortaya çıktığı ifade edilebilir. Tek parti döneminde devlet politikalarının tek belirleyicisi olan devletçi-elitten oluşan kesim karşısına bu kez seçilmiş olarak gelen siyasal elitten bir kesim çıkmıştır. Gerek ekonomik gerekse siyasal ve toplumsal politikalar itibariyle Kıta Avrupası takipçisi olan devletçi-elite karşın siyasal elit, Anglo-Sakson dünya değerlerini Türkiye’ye taşımaya çalışmıştır. Bu bağlamda serbest piyasa ekonomisi, ılımlı laiklik politikaları, özgürlükçü siyasal model ve demokratik dünya ile bütünleşme siyasal elitin Türkiye’ye taşıdığı temel yenilikler olmuştur (Çaha, 1997; 36-37).

Toplumsal hareketliliği denetleyemediği ve modernleştirme projesinin tehlikeye girdiğini hissettiği ya da ekonominin içsel dinamikleriyle gelişme zemini bulamadığı kriz ortamlarında devlet-toplum ilişkilerinin yeniden belirlendiği askeri darbeler devreye girmekte ve kamusal alan yasalarla yeniden düzenlenmektedir. Devlet ile sivil toplum arasındaki gel-gitler 12 Mart Muhtırası, 27 Mayıs ve 12 Eylül darbeleriyle de durmamış, her darbe döneminde kamusal alanı ilgilendiren siyasal partiler, basın kuruluşları, dernekler ve sendikalar hakkında yeni hukuksal düzenlemelerle toplum yukarıdan aşağıya doğru düzenlemeye çalışılmıştır (Tosun, 1998; 199).

3.1980’den GÜNÜMÜZE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

1980 sonrası dönem, Türk sivil toplumu açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde sivil toplum oluşumu yönünde görülen gelişme, sivil toplum unsurlarının Türkiye’deki geleneksel merkezîyetçi varlık alanına karşı bir varlık alanı yönünde gerçekleşmiştir. Devletin topluma müdahalesinin minimize edilmesi düşüncesi, bu dönemde ağırlık kazanmaya başlamıştır (Tunç, 1998; 83).

Türkiye’nin 1980’li yıllarla birlikte başlattığı siyasal tercih, aslında taktiksel anlamda kullanılmasına karşın sivil toplum kavramını gerekli bir referans durumuna getirmiştir. Bir yandan 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan yeni ekonomik tercihler diğer yandan uluslar arası platformda gelişen olaylar, 1980 sonrası toplumsal ve siyasal oluşumları sivil toplum kavramıyla anlamaya yöneltmektedir. Türkiye’nin uzun bir geçmişi olan devletçi, planlamacı karma ekonomi politikasını özel sektör ağırlıklı, serbest piyasaya dönük bir kulvara yöneltmesi, siyasal yapının ve toplumsal topografyanın dokusunda önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Devletin toplumla ilişkilerinde bir yumuşama görülürken toplumsal yaşamda da spesifik konular çevresinde politize olmuş sosyal grup politikalarının yaygınlaşmakta olduğu görülmektedir (Çaha, 1997; 33).

1980’li yıllara kadar yaygın olan kanı, Türk sivil toplumunun gelişmesi güç ve zaman alacak bir iştir. Batı’da sivil toplumun gelişiminde burjuvazinin çok büyük etkisi olmasına karşın ne Osmanlı’da ne de günümüzde burjuva sınıfı yeterince gelişebilmiştir. Burjuvazinin toplumsal yapılanmada damgasını vurmasını sağlayan, onun siyasal ve kültürel egemenliğidir. Türkiye’de ise burjuvazinin siyasal ve kültürel etkinliğinin olduğundan fazlaca bahsedilmesi, iyimser bir tavır alınmasını gerektirecektir (Özdemir, 1995; 86).

24 Ocak 1980 kararlarıyla ekonomideki yapısal gelişmeler ile birlikte toplumsal hareketlilik de artmaya başlamıştır. Kent çevrelerinde yoğunlaşan gecekonduların kent içerisinde kentler oluşturmaları, toplumsal dayanışmaya dayalı hemşerilik derneklerinin ve gönüllü yardım kuruluşlarının sayısının artmasına, kendileri ile aynı ilgi ya da merakı paylaşan ve örgütlenmek isteyen yeterli sayıda bireyi bulmaları olasılığının yükselmesine, böylece aynı ilgi ve merakları paylaşanların örgütlenmeleri için doğal bir ortamın oluşmasına yol açmıştır (Turan, 1998; 205-206).

1982 Anayasası’nın haklar ve özgürlükler alanına ilişkin düzenlemelerinde dikkati çeken ve 1961 Anayasası’ndan ayıran temel nokta, “insan haklarına dayalı devlet” ilkesinden “insan haklarına saygılı devlet” ilkesine geçilmesidir. Aralarındaki fark basit bir söylem farkından öte 1982 Anayasası’nın tercihini yansıtmaktadır. İnsan haklarının önüne “toplum huzuru”, “millî dayanışma” ve “adalet anlayışı” kavramlarını getiren Anayasa, birey ile toplum arasında kesinlikle toplumu, birey ile devlet arasında ise kesinlikle devleti tercih eden bir anayasadır. Toplumu organik bir bütün olarak gören bu yaklaşım, bireysel talep ve eylemleri devlete karşı ve toplumsal huzuru bozmaya yönelik olası hareketler olarak yorumlamaya yatkındır. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını içeren 13., kötüye kullanılmamasını belirleyen 14. maddeler ile belirli hak ve özgürlüklere ilişkin özel sınırlamalar birlikte değerlendirildiği zaman bireyi güçlü iktidarlara karşı koruyacak kurum ve kurullar güçsüz bırakılırken temel hak ve özgürlükleri sınırlama olanaklarını iktidarlara lehine genişlettiği görülebilmektedir (Soysal, 1986; 190).

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarına yönelik veri toplama çalışmaları henüz yenidir. 1990’lı yıllarla birlikte sivil topluma ilginin artması ile Haziran 1996’daki Habitat II çalışmalarına hazırlık amacıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Tarih Vakfı’nın ortak projesine dayanarak Mayıs 1996’da Sivil Toplum Kuruluşları Bilgi Merkezi kurulmuştur. Merkezin, 1793 kuruluşa ait verilerin yer aldığı yayını “Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi” bu alandaki en geniş rehberdir. Yine aynı proje kapsamında yayınlanan “Önde Gelen STK’lar-Araştırma Raporu” (1998) ve “Tanzimattan Günümüze İstanbul’da STK’lar” (1998) adlı yayınlar ile sivil toplum kuruluşlarına ilişkin üç sempozyumun kitaplaştırıldığı “Sivil Toplum Kuruluşları-Üç Sempozyum” (1998) adlı yapıtlar, sivil toplum kuruluşları hakkında ilgililere gerekli bilgileri vermektedirler. Gönel, 1998’de yaptığı bir araştırmada şirketler dışındaki sivil toplum örgütlerinin sayısını yaklaşık 100.000 olarak belirtmiştir (Gönel, 1998; 20).

1980’li yıllardan günümüze kadar artarak devam eden medyanın gücü, iktidarlar üzerinde sivil güç oluşturmaya başlamıştır. 1980’li yılların başında TRT’nin haber ve yorum tekelini elinde tutması ve iktidar lehinde haber ve yorumlar yapması, halkın farklı kaynaklardan haber alma hakkını engellemiştir. 1993’te özel radyo ve televizyonlara ilişkin Anayasa değişikliği ile haber tekelinin kırılması toplumun ayrıntılara ve değişik görüşlere dair haber alma gereksinimini karşılamaya başlamıştır. Özel radyo ve televizyon kanalları Türkiye’de burjuva sınıfının oluşumunda etkin rol oynamışlardır. Ancak kitle iletişim araçlarının tarihsel süreçte yer almalarının çok eskiye dayanmaması, onların etik değerlerini tam olarak yerine oturtamamalarına neden olmaktadır.

SONUÇ

Sivil toplum kuruluşları, tabandan başlayan gönüllü kuruluşlar hareketi olarak kamu görevlerinin bölgeler arası dengeli kalkınma, bireyler arasında toplumsal adalet ve fırsat eşitliği ilkelerine uygun bir biçimde yerine getirilmesine katkıda bulunurlar. Bilinçli ve duyarlı bir kamuoyunun hazırlanması ve siyasal irade üzerinde demokratik etki grubu oluşturulmasında yurttaşların etkin rol almalarını sağlayan kuruluşlardır.

Sivil toplum, Batı toplumlarında devlet düzenlemesi ya da kanun zoruyla kurulmamış, aksine uzun uğraşı ve mücadelelerden sonra çeşitli haklar elde edilebilmiştir. Türkiye’de ise modernleşme ya da çağdaşlaşma hareketleri, sivil topluma ulaşma özleminin başlangıcını oluşturmaktadır. Bu ideallere ulaşma tarihi Batı toplumlarında 17. yüzyıla kadar geriye giderken Türkiye’de bu ideallere ulaşma çabalarını Tanzimat’a kadar götürebilmek olanaklıdır.

Cumhuriyet’ten günümüze süregelen en önemli sorunlardan biri, birlik uğruna çeşitliliğin ve farklılığın yok sayılmasıdır. Sivil topluma özgü örgütlenme ve kurumsallaşma ortamının engellenmesi, devletin toplumu belirleyici ve düzenleyici misyonunu ısrarla devam ettirmesi vb. faktörlerin demokratikleşme süreci üzerindeki olumsuz etkileri, yadsınamaz bir gerçektir.

Türkiye’de sivil toplumun gelişimi önündeki engeller, tümüyle sistemin yapısından kaynaklanmamaktadır. Gerçekte ne toplumla ne de sivillikle yeterince ilişkisi olmayan mevcut örgütler, sivil toplumun erksiz kalmasının bir diğer sorumlusudur. Aralarında işçi sendikaları, işveren örgütleri, gençlik kuruluşları, dernekler ve vakıfların da bulunduğu bir çok örgüt, öncelikle kendi konularını güçlendirebilmenin ve çıkarlarını korumanın çabası içerisindedirler. Bu örgütlerin siyasal sisteme muhalefetleri, iktidar yapılarına entegre olup olmamaları ile bağlantılıdır.

Katılımcı demokrasinin geliştirebilmesi ve kurumsallaşabilmesi için yurttaşların sivil toplum kuruluşları aracılığı ile ülke yönetimine katılımının sağlanması büyük önem taşımaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının da bu toplumsal katılım görevini yerine getirebilmesi ve ülke yönetimini kamusal yararlar doğrultusunda yönlendirebilmesi için üyelerin katılımının sağlanması ve örgüt içi demokrasiyi geliştirmek gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşları ancak bu biçimde bir baskı unsuru oluşturabilir ve toplumda üstlenilen görevleri yerine getirebilir.

Günümüzde karmaşıklaşmış toplum içerisinde sivil toplum alanının gelişmiş olması, demokratik rejimlerin bir güvencesi olarak görülmeye başlanmıştır. Ulus devlet içerisinde temsili demokrasilerin yalnızca oy çokluğuna dayanan karar mekanizmalarını demokrasi anlayışıyla bağdaştırma olanağı bulunmamaktadır. Günümüzde demokrasi daha çok çoğulculuk vurgusuyla ve farklılıklara olanak vermesiyle tanımlanmaktadır. Çoğulcu bir toplumun oluşmasında sivil toplum kuruluşlarının önemi yadsınamaz bir gerçektir.

Güçlü bir sivil toplumun demokratikleşme sürecindeki en önemli katkısı, kamusal etik anlayışı getirerek siyasetçilerin ve bürokratların eylem ve söylemlerinden dolayı hesap verebilmeleri sürecinin başlamasıdır. Sivil toplumun en önemli işlevi, devlet ile toplum arasında etkin bir iletişim kurarak çevresel isteklerin merkeze bildirilmesi ve çıkarların korunmasıdır. Bu bağlamda demokrasinin temel unsuru olan seçimler dışında fakat onu tamamlayan, demokratik hesap verme sürecini güçlendiren alternatif bir temsil aracı sağlanmış olmaktadır.

Modernleşmenin merkezine devletin yerleştirilmesi, merkeziyetçi yaklaşımın Cumhuriyet'e geçişle bile kırılmaması, sivil toplumun sinerjisinin bastırılmasına neden olmuştur. Osmanlı'da devlet ile toplum arasında iletişimi sağlayan dinin Cumhuriyet döneminde bu işlevini kaybetmesi, yerine getirilen laiklik ilkesinin çağdaş Batılı içeriğine kavuşturulamaması, devletin toplumu da kendi modernleşme sürecinin bir parçası durumuna getirmesi sivil toplumun muhalefet potansiyelinin din kaynaklı olmasına neden olmuştur. Çok partili döneme geçiş sivil toplumun yeniden canlandığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. 1950'li yıllar devlet eliyle yürütülen üstten modernleşme sürecine tepkinin yoğunlaştığı, toplumsal hareketliliğin arttığı ve yeni sivil toplum dinamiklerinin oluştuğu yıllardır (Tosun, 1998; 288). 1980'li yıllarla birlikte sivil toplum kavramının popülaritesinin artan bir düzeyde yükseldiği görülmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte demokratik toplumun oluşumunda sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin ortaya konması, Türkiye'de sivil inisiyatifin uyanmasında etkili olmuştur. Günümüzde sivil toplumun gelişim düzeyinin istenilen düzeyde olduğunu söylemek güçtür. Medya, meslek kuruluşları, sendikalar, gönüllü kuruluşlar vb. sivil toplum kuruluşları etkinliklerini demokratikleşme sürecinde henüz etkin bir biçimde kullanamamaktadırlar.

KAYNAKLAR

- BELGE, Murat (1986), "Sivil Toplum ve Türkiye", **C.D.T.A.**, C:7, İletişim Yayınları, İstanbul.
- COHEN, Jean (1988), "Discourse Ethics and Sivil Society", **Philosophy and Social Criticism**, No:14.
- ÇAHA, Ömer (1997), "1980 Sonrası Türkiye'inde Sivil Toplum Arayışları", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, Kasım-Aralık.
- ÇAHA, Ömer (1997), "Sivil Toplum Devlet Karşıtlığında Türkiye'de Cumhuriyet", Hazırlayan: Nuri Bilgin, **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- ÇAHA, Ömer (2000), **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Yayınları, İstanbul.
- DEDE, Alper Y. (1998), "Türkiye'de Bir Demokratikleşme Özlemi Olarak İfade Edilen "Sivil Toplum" Kavramı ve İnsan Hakları İlişkisi", **Yeni Türkiye**, Yıl 4, Sayı 21, Mayıs-Haziran 1998.
- DİAMOND, Larry (1994), "Rethinking Civil Society Toward Democratic Consolidation", **Journal Of Democracy**, C: 5, No:3, July.
- GEVGİLİLİ, Ali (1990), **Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- GÖNEL, Aydın (1998), **Önde Gelen STK'lar-Araştırma Raporu**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Numune Matbaacılık, İstanbul.
- İNSEL, Ahmet (1996), **Düzen ve Kalkınma Kısacasında Türkiye-Kalkınma Sürecinde Devletin Rolü**, Çev: Ayşegül Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- KARATAŞ, Şaban (1997), "Sivil Toplum Arayışları Üzerine Düşünceler", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 18, Kasım-Aralık 1997.
- KAZANCIGİL, Ali (1986), "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", Derleyen: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Beta Yayınları, İstanbul.
- KONGAR, Emre (1999), **21.Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- NALBANT, Atilla (1997), **Üniter Devlet-Bölgelensmeden Küreselleşmeye**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ÖZBUDUN, Ergun (1999), "Türkiye'de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür", **Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.
- ÖZDEMİR, Hikmet (1995), **Tarih ve Politika**, İz Yayınları, İstanbul.
- SALTIK, Ahmet (1995), "Çağdaş Toplumlarda Gönüllü Kuruluşların Sosyo-Ekonomik Temelleri", **Gönüllü Kuruluşlar Konferansı**, Türkiye Çevre Koruma Vakfı Yayını, Ankara.
- SARIBAY Ali Y., Kalaycıoğlu Ersin (1986), **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Beta Yayınları, İstanbul.
- SELİGMAN, Adam B. (1992), **The Idea of Civil Society**, The Free Press, New York.
- SEVİL, Muharrem (1999), **Türkiye'de Modernleşme ve Modernleştiriciler**, Vadi Yayınları, Ankara.
- SOYSAL, Mümtaz (1986), **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- ŞAYLAN, Gencay (1986), **Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji**, V Yayınları, Ankara.

- TEKELİ, İlhan (2000), “Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik Sempozyumu Birinci Oturum:Kuramsal Yaklaşımlar”, **Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar–Etik–Deprem**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TOSUN, G. Erdoğan (2003), **Çağdaş Kamu Yönetimi I**, Editör: Muhittin Acar, Hüseyin Özgür, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- TOSUN, Gülgün (1998), **Demokratikleşme Sürecinde Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- TUNCAY, Mete (1989), **T.C.’de Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- TUNÇ Hasan, A. HASRET (1998), “Batı’da ve Türkiye’de Sivil Toplum”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Kış.
- TURAN, İter (1998), “1972-1996 Döneminde İstanbul’da Derneksel Hayat”, Der: Ahmet N. Yücekök, İter Turan, Mehmet Ö. Kalkan, **Tanzimattan Günümüze İstanbul’da STK’lar**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- UYSAL, Birkan (1984), **Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara.

SOVYET SONRASI DÖNEMDE KAFKAS ÜLKELERİNDE SİVİL TOPLUMUN GELİŞİMİ

Mehmet Bülent ULUDAĞ*

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki dönemde Avrasya coğrafyasında ortaya çıkan pek çok sorunun kökeninde Sovyet toplumundaki sivil inisiyatifsizlik ve pasiflik yatmaktadır. Sosyalist siyaset ve ekonomik modeline ilişkin pek çok ideolojik varsayımın iddia ettiği tam tersi biçimde uzun Sovyet sosyalist modelinin yarattığı toplum, bizzat kendi içinde atomize olmuş ve yabancılaşmış yığınları ortaya çıkarmıştır. Karl Marks'ın kapitalist toplum için tasvir ettiği yabancılaşma modeli, sosyalist modernleşme programını "devlet eliyle yürütülen vahşi kapitalizm" biçimine dönüşen kalkınma ekonomisi politikaları ve toplum mühendisliği çabalarının kültürel ve sosyolojik alanda da kalıcı sonuçları olmaması düşünülemezdi. Devlet karşıtı bir söylemle temellenen sosyalist model sonunda her alanda katıksız bir devletçi yapıya dönüştü. Proleterya diktatörlüğünün kaçınılmaz olarak totaliterizmi körükleyeceği, istisna olarak düşünülen geçiş döneminin kalıcılığına kural ve düzen haline geleceği kehaneti her alanda doğrulanmış oldu. Bürokrasi ile halk, yönetenler ile yönetilenler arasındaki çelişkiler ve tek parti rejiminin yapısal sorunları böylesi bir toplum yapısının üzerine eklenmişlerdir. Sovyet sonrası dönemin bağımsız devletlerinde Batı tipi liberal siyasal-ekonomik sistemin kurulmasının önündeki en büyük engel olarak da demokrasiyi sahiplenecek, serbest pazar ekonomisini işletecek ve yaşatacak bir sivil toplumun olmamasının eksikliği olgusu kendisini göstermektedir.

Fakat bu noktada Batılı analist ve propagandistlerin uygulayageldikleri tarihsel yanılsamalara da değinilmesi gereklidir. Batıda kapitalizmin ve burjuva toplumunun eş zamanlı olarak ve doğal bir biçimde kurulmasının gereği olarak doğmuş olan demokrasi düşüncesi, doğal haklarla biçimlenen bir doğal sivil topluma dayanıyordu. Başka bir deyişle demokrasinin kökeni kapitalizmdi, ekonomik liberalizm siyasal liberalizmi doğurmuştu. Fakat Soğuk Savaş dönemi boyunca Batılı propaganda merkezleri Sosyalist ülke halklarına bunun tam tersinin propagandasını yaptılar. Buna göre Batının zenginlik ve refahının kaynağı "demokrasi" idi, sosyalist bloğun başarısızlık nedeni de orada "demokrasinin olmaması" olarak gösteriliyordu. Görünürde pek çok haklılık gerekçesi olabileceği fikrini akla getiren bu tez aslında Batının tarihsel gelişiminin tam tersi bir sürecin siyasal gerekçelerle çarpıtılarak kurgulanmasıydı. Bu hatalı propagandanın Sovyet sonrası geçiş döneminde çok ciddi sonuçları oldu.

Sosyalist bloğun niçin çökmesi gerektiğinin açıklanması ile niçin 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında bu sürecin yaşandığının açıklanması aynı şey değildir. Gorbaçov reformlarının Sovyetler Birliği'nde sivil bir toplum ve demokratik denetim mekanizması kurmaya yönelik iyi niyetli çabalar olduğu ortadadır. Fakat tarihsel koşulların ve bastırılmış ulusal ve dinsel kimlikler içindeki farklı farklı Sovyet halklarında Batı tipi bir Sivil toplumun kurulmasındaki zorluklar da ortadaydı. Böylesi bir toplumda esin alınacak tek siyasal model demokrasi değil despotizm ve dayatmacılık olabilirdi. Çünkü Batının liberal geleneklerinin Rusya toprağında yeşertilmesini bekleme çok zorlama bir iyimserlik olurdu. Rusya'da hakim olan despotik gelenek her bakımdan sivil gelişmeleri ve kapitalizmin doğal yollarla gelişmesini de sabote edecek özellikler taşımaktaydı. Bu doğal temellerin liberalleşmeyi deneyen bir sosyalist toplumda nasıl sonuçlar getireceği belirsizdir. Nitekim ortaya çıkan sonuçların ne denli yapay ne denli doğal olduklarını Sovyetler Birliği'nin dağılma dönemindeki rastlantısallıkların ve bölgeselliklerden anlamak mümkündür.

Bu rastlantısal süreçlere ilişkin olarak da en belirgin gözlemleri Kafkasya için yapmak mümkündür. Kafkas Cumhuriyetleri olarak tanımlanabilecek olan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile yine Kuzey Kafkasya'nın egemen devleti olarak Rusya Federasyonu'nda 1985'den günümüze siyasal toplumsallaşmanın ekonomik ve sosyal çöküntü, ayrılıkçı hareketler, iç iktidar mücadeleleri ve savaşlarla bir arada nasıl yaşandığının, her bir ülke için irdelenmesi gereklidir. Ermenistan ile Azerbaycan, dışarıda birbirlerine karşı savaş ve husumet politikasıyla bağımsızlaşıp devletleşirken, içeride komünist sistemin bürokratik merkezîyetçi kalıntılarından kalan tortuların ve kadroların yol açtığı siyasal ve ekonomik krizleri eş zamanlı olarak yaşadılar. Gürcistan ve Rusya Federasyonu ise çok yönlü ve çok nedenli bir dizi etnik ayrılıkçı krizi ve demokratikleşme sorununun getirdiği iç siyasal krizleri birlikte yaşadı. Bu dört ülkenin toplum yapılarının ve devlet modellerinin oluşumundaki benzerlikler ve farklılıkların gösterilmesi, yakın gelecekte bu ülkelerde sivil toplumun gelişmişlik derecesinin öngörülmesine de katkı sağlayacaktır. Bunların birbirine yakın zamanlarda kabul ettikleri anayasalara bakıldığında 1958 Fransız Anayasasının düzenlediği "Yarı Başkanlık Sistemin"den geniş ölçüde esinlendiği görülmektedir. Bununla birlikte devlet başkanının yetkilerindeki olağanüstü güçlenme Fransız modelinin de ötesinde bir "Otoriter Başkanlık Sistemi" denilebilecek bir

* Yrd. Doç. Dr., ÇOMÜ Biga İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü

mekanizmanın hemen tüm Avrasya için ortaya çıktığını gösterir. Oysa klasik liberalizmin biçimlendirdiği Avrupa coğrafyasında sivil toplumun güçlülüğü parlamenterizme ve çok partililiğe sağlam temeller hazırlamıştı. Yeni Avrasya coğrafyasında ise sivil toplumun tarihsel güçsüzlüğü otoriter rejimlerin istikrar kazanmasına ve Sovyet döneminin aksine dış dünyanın da bu otoriterizmi meşrulaştırmasına yol açmaktadır. Bu koşullarda oluşmakta olan farklı sivil toplum modelleri de bu ülkelerde demokrasi ve serbest pazar ekonomisinin uygulanabilirlik derecesini gösterecektir.

Avrupa'nın Eski Yunan ve Roma'ya değin uzanan sivil kültürüne Kafkasya'da tarihsel ve sosyolojik olarak en yakın toplumsal yapıların Gürcistan ve Ermenistan'da olduğu, otoriter başkanlık eğilimlerine rağmen bu ülkelerde Batı tipi siyasal olarak çoğulcu toplumsal olarak da doğal sivil yapıların yakın dönemde istikrar kazanacağı söylenebilir. Rusya'nın da gelecekte iç istikrar konusunda olumlu yönde seyredeceği, buna karşın Rusya'nın sivilleşme ve çoğulculuk konusunda anılan iki ülkenin de gerisinde kalacağı görülmektedir. Kafkasya coğrafyasında sivilleşme ve çoğulculuk konusunda en ciddi sıkıntıların yaşanacağı ülke olarak Azerbaycan gözüktüyor. Bu ülke üzerinde yoğunlaşan petrol stratejileri, tıpkı daha önce Orta Doğu'da yine petrol gerekçesiyle yaşandığı gibi despotik petrol monarşilerine ya da diktatörlüklerine dönüştürebilir ve Batı da yıllardır Orta Doğu rejimlerine karşı olan kayıtsız tutumunu Azerbaycan için de bir kez daha sergileyebilir.

KÂR GÜTMİYEN KURULUŞLAR” (KGK) VE SOSYAL REFAH’IN SAĞLANMASINDA ARTAN ROLÜ

Süleyman ÖZDEMİR*

GİRİŞ

Küreselleşme ve onun felsefesi neo-liberalizm ile birlikte, refah devletinin ve sosyal politikaların sorgulanır hale geldiği, son çeyrek yüzyıla kadar neredeyse tamamı devlet tarafından üstlenilen sosyal görevlerin bir kısmının, devlet yanında başka kurumlara doğru kaydırılmaya başlandığı, dolayısıyla refah gereksinimlerinin karşılanmasında aktörlerin değişmeye başladığı gözlenmektedir. Bunun daha açık anlamı, “devlet-piyasa-aile”den oluşan refah karmasında, en büyük aktör olan devletin, aile ve piyasa lehine geri çekilmeye başlamasıdır¹.

Bu bağlamda, temel olarak üç yönelimden bahsedilebilir. Birincisi, her ne kadar yönetim aygıtının bir parçası olsa da, merkezi yönetime nazaran daha etkin ve verimli olan “yerel yönetimler”in, sosyal refah hizmetlerinin sunumunda artan oranda öne çıkmaya başlamasıdır. İkinci yönelim, hiyerarşik ve bürokratik olmayan kendi kendine yönetim biçimlerinin (Kâr Gütmeyen Kuruluşlar-KGK) sosyal refah hizmetlerinin yerine getirilmesinde giderek artan bir ölçüde rol üstlenmeye başlamasıdır. Üçüncüsü eğilim ise, devlet müdahalesini sınırlama amacına dönük olarak, refah devletinin sosyal görevlerinin “piyasalar”a kaydırılmasıdır (sosyal refah kurumlarının özelleştirilmesi). Bu yazıda, bu üç yönelimden sadece birisi, yani KGK’ın sosyal refahın sağlanmasındaki rolü ele alınacaktır.

KGK olarak ifade edilen sivil toplum kuruluşlarının, tarih içinde, devlet sosyal alana el uzatana kadar, sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında büyük bir rol üstlendiği bilinmektedir. Ne var ki, toplumların giderek gelişmesi, sanayileşmenin doğuşu, kentleşmenin büyümesi, yeni sınıfların ortaya çıkışı (işçi-işveren) ve sosyal sorunların giderek sivil toplum kuruluşlarının içinden çıkamayacağı kadar büyümesi, bu alana büyük ve güçlü bir kurum olarak devletin müdahale etmesini doğurmuştur².

Refah devletinin sorgulanmaya başlandığı yakın dönemde ise, KGK, sosyal politikanın sağlanmasında, devletin yanında yeni bir yöntem olarak tekrar ilgi görmeye başlamış, merkezi idare, yerel yönetimler ve KGK arasında yeni bir rol dağılımı ortaya çıkmıştır. Hem sağ kesimin, hem de sol kesimin desteklediği KGK, ülkeden ülkeye farklı olsa da gitgide büyümesini sürdürmüştür. Bu kuruluşlar, esnek yapıları, yüksek verimlilikleri ve desantralize örgütlenmesi ile 1980’lerden itibaren, özellikle ileri Batı ülkelerinde, devletin refah hizmetleri yanında kendisine gitgide artan bir şekilde yer bulabilmiştir. Devletin, KGK’la ileri düzeyde işbirliği yaptığı gözlenmiştir. Devlet, bazı hizmetleri üretmek yerine bu kurumlardan almayı tercih etmiştir. KGK’ın rolü, genellikle hizmetlerin sunulmasında devleti (merkez ve yerel yönetimleri) tamamlayıcı olarak gerçekleşmektedir.

I. KAVRAMLAR

“Kâr Gütmeyen Kuruluşlar-KGK” Kavramı

Sivil toplum kuruluşları, küçük yerel derneklerden, çok geniş ve oldukça profesyonel kuruluşlara kadar son derece farklı gruplardan oluşmaktadır. Bu tür kuruluşları isimlendirme konusunda literatürde çok farklı kavramların kullanıldığı görülmektedir. Bu terimlerden en yaygın olarak kullanılanları şu şekildedir: “Kâr gütmeyen kuruluşlar” (non-profit organizations), “gönüllü kuruluşlar” (voluntary organizations), “kâr için olmayan kuruluşlar” (not-for-profit organizations), “hükümet-dışı kuruluşlar” (non-governmental organizations), “üçüncü sektör” (third sector), “bağımsız sektör” (independent sector), “hayırsever yardım

* Dr. Ü.İ. İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

¹ Meryem Koray, “Avrupa Refah Devleti: Anlamı, Boyutları ve Geleceği”, **Görüş Dergisi**, TÜSİAD Yay., Sayı: 57, Aralık 2003, s. 73.

² Belirtildiğine göre, insan hak ve özgürlükleri ve demokrasi ile kâr gütmeyen kuruluşlar arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Bu yüzden, KGK’ın gelişimi, ancak demokratik rejim içerisinde mümkün olabilmektedir. Bu standartlara sahip ülkelerde, KGK’ın sayıları yüzbinleri geçmiştir. Bkz.: Sabahaddin Zaim, “Sivil Toplum Kuruluşları”, **Yeni Türkiye**, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Kasım-Aralık 1997, s. 297.

kuruluşları” (charitable organizations), “vergiden muaf kuruluşlar” (tax-exempt organizations), sivil toplum kuruluşları vb.³.

Ancak, özellikle sosyal alanda faaliyet gösterenler için, en yaygın olarak kullanılan ve en yüksek tanımlama yeteneğine sahip olan kavram “kâr gütmeyen kuruluşlar-KGK” kavramıdır. Diğer terimler, bir yönüyle kavramı tam anlamıyla kavrayamamakta, tanımlamada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, bu yazıda sosyal politika açısından etkin durumda olan sivil toplum örgütlerinden bahsedilirken, KGK kavramı kullanılmaya çalışılacaktır.

Günümüzdeki anlamıyla bu kuruma literatürde ilk defa 1973 yılında değinilmiştir. Theodore Levitt⁴, benzer bir kavram olan “üçüncü sektör” kavramını, ilk defa bu yılda yazdığı kitabında kullanmıştır. Salomon ve Anheier⁵, KGK’ın ortaya çıkışını, “20. yüzyılın en büyük sosyal keşfi” olarak nitelemiştir.

KGK’nin tanımının en iyi şekilde, bu kurumların çok yaygın ve güçlü olduğu ülkelerin başında gelen ABD’deki yasalarda (eyalet yasalarında) yapıldığı görülmektedir. KGK, yasal olarak en iyi bu ülkede düzenlenmiştir; terim yasalarda aynı şekilde geçmektedir. Ohio eyaleti mevzuatındaki tanıma göre, “kâr gütmeyen kuruluşlar, maddi bir gelir veya kâr elde etmek amacıyla kurulmamış olan⁶, bundan dolayı da net gelirinin tamamı veya bir kısmı üyelerine, mütevellilerine, çalışanlarına veya herhangi bir özel şahsa dağıtılmayan kuruluşlardır. Fakat, kuruluşa sunulan hizmetlerin karşılığında yapılan makul ödemeler, maddi kazanç veya kârın dağıtılması olarak değerlendirilemez...”⁷

Diğer bir tanıma göre KGK, mal ve hizmet üretmek amacıyla kurulan yasal ya da sosyal varlıklardır. Ancak, bunların statüleri; kurdukları, kontrol ettikleri ya da finanse ettikleri kuruluşların, kendilerinin gelir, kâr ya da diğer finansal kazanç kaynağı olmasına izin vermemektedir⁸.

KGK, sayısız refah hizmetleri sunarlar. Örneğin, ABD’de bağımlılık sağlayan madde kullananların tedavi edildikleri merkezler, Salvation Army, Catholic Charities, Lutheran Social Services gibi örgütler, sosyal yapıda aktif ve hayati bir rol oynar. Bunların finansmanın büyük kısmına devlet kendi kaynaklarından katkı yapmaktadır⁹.

³ İbrahim Uslu, “Bir Sosyal Siyaset Vasıtası Olarak Kar Gütmeyen Kuruluşlar: ABD Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ SBE, 1999, s. 24. & Ayrıca bkz.: Lester M. Salomon, **America’s Nonprofit Sector: A Primer**, New York: The Foundation Center, p. 4.

⁴ Theodore Levitt, **The Third Sector: New Tactics for a Responsive Society**, Washington, D.C.: Amacom Publ., 1973.

⁵ Lester M. Salomon, Helmut K. Anheier, “The Civil Society Sector”, **Society**, Vol.: 34, Issue: 2, Jan./Feb. 1997.

⁶ KGK’nin çeşitli gelir kaynakları vardır. Gelir, özel kesimin yaptığı yardımlardan, devletten elde edilen gelirlerden ve faaliyet gelirlerinden meydana gelmektedir. Zannedildiğinin aksine, birçok KGK için özel şahıs ve kurumların yaptığı yardımlar, toplam gelir içerisinde önemli bir pay tutmak bir yana, en zayıf kalemi oluşturmaktadır. Örneğin, ABD’de KGK’ın gelirleri düzenli bir şekilde artmakta, 1994 yılı itibarıyla 750 milyar \$ olarak gerçekleşmiş bulunmaktadır, yani Türkiye’nin GSMH’sinin neredeyse 4 katı büyüklüğünde bir gelire sahiptir.

Devlet ve KGK arasında var olan işbirliğinin nedenlerine gelince, bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: Maliyetleri azaltmak, esneklik sağlamak, özel kesimin katkılarından yararlanmak, özel uzmanlıklardan yararlanmak, devletin büyümesini sınırlandırmak, devletin sorumluluğunu azaltmak ve adet ve gelenekler.

Diğer yandan, aynı zamanda, Devlet-KGK işbirliğinin sakıncaları da vardır. Onlar da şu şekilde sıralanabilir: KGK’ın özerkliklerini kaybetmesi, KGK’ın finansal dengelerinin bozulması, KGK’ın ticarileşmesi, KGK’da yapısal değişikliklere neden olma, bunların politize edilmesi, devletin müdahale alanının genişlemesi, israfa neden olması vb. Bkz.: Uslu, **a.g.e.**, s. 80.

⁷ Salomon, **a.g.e.**, p. 14’den aktaran, Uslu, **a.g.e.**, s. 27.

⁸ OECD, “Non-Profit Institutions-NPIS”, **Glossary of Statistical Terms**, (Çevrimiçi): <http://cs3-hq.oecd.org/scripts/stats/glossary/detail.asp?ID=1822>, 10.07.2003.

⁹ Philip R. Popple, Leslie Leighninger, **The Policy-Based Profession: An Introduction to Social Welfare Policy for Social Workers**, Boston: Allyn and Bacon Publ., 1998, p. 30.

“Refah Karması”

KavramıDiğer yandan, refah literatüründe, “refah karması” (welfare mix), “refah çoğulculuğu” (welfare pluralism), “refah üçgeni” (welfare triangle), “refah devletin ötesi” (beyond the welfare state), “piyasa ve devletin ötesi” (beyond the market and state) gibi terimlerle, devlet ve piyasa dışında, sosyal refah hizmetlerinin sunumunda gittikçe artan bir paya sahip olan refah sağlayıcıları, özellikle de KGK ifade edilmeye çalışılmıştır. Bunların içinde de en yaygın olanı “refah karması” kavramıdır.

Refah karması, son zamanlarda üzerinde durulmaya başlanılan bir kavramdır. Konunun önemi, yapısal ve fonksiyonel olarak aşırı bürokratik, merkeziyetçi ve otoriter olma eğiliminde olan devletin, sosyal refah hizmetleri de dahil olmak üzere, hizmetlerin gerçekleştirilmesi ve sunulmasında yetersiz ve başarısız görülmesi nedeniyle, bu hizmetlerin sunulmasında yeni arayışların ortaya çıkmasıdır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde zaten yetersiz olan devletin sosyal boyutu, son yıllarda devletin küçültülmesi tartışmalarıyla daha da tartışılır olmuş, yeni yaklaşımların geliştirilmesi gündeme gelmiştir. Bu yeni yaklaşımlar doğrultusunda, “refah karması”, yani sosyal refah hizmetlerinin sunumunda yetersiz kalan merkezi ve yerel yönetimlerin yanında, sivil sektörün (aile, komşuluk, arkadaşlık), özel sektörün (piyasa ve şirketler), gönüllü sektörün (vakıf, dernek gibi KGK) birlikte görev yapması tartışılmaktadır¹⁰.

Genelde, diğer aktörlerin devletin alternatifi olamayacağı, dolayısıyla, devletin yine baş aktör olarak kalacağı vurgulanmaktadır. Ancak, devlet devreden çıkartılmadan, hizmetlerin sunulmasında göreceli bile olsa diğer sosyal politika sağlayıcı kurumlardan da yararlanma anlamına gelen bu kavram, devletin kendisinin hizmet üretmesi yerine, bu hizmetlerin kamu sektörü, özel sektör, sivil sektör ve gönüllü sektör tarafından ortak bir şekilde gerçekleştirilmesini, devletin ise daha ziyade bu kesimlere finansal destek sağlaması ve hizmetlerin düzenlenmesinden sorumlu olmasını ifade etmektedir. Böylece, toplam refah, “refah karması” olarak ifade edilen bu refah sağlayıcı kurumların herbirinin ürettiği refahın toplamından oluşmaktadır.

Böylece, bir ülkede toplumun sahip olduğu diğer potansiyel güçler de, sosyal refah hizmetlerinin daha iyi sağlanması ve sunulması aşamasında devreye sokulmuş olacaktır. Zaten, günümüzde en gelişmiş modern refah devletlerinde bile, bu çoğulculuk bir şekilde işlemektedir. Ancak, bunların devlet tarafından desteklenmesi ve daha kuvvetli şekilde harekete geçirilmesi gerekmektedir¹¹.

Özellikle son yüzyılda sosyal sorunların çözümünde devlet kurumunun (merkezi ve yerel kamu yönetim aygıtlarının) çok önemli görevler üstlendiği gözlenmektedir. Ancak, devlete bu konuda sivil sektör (toplum), KGK, özel sektör ve dini kurumlar da yadsınamayacak ölçüde yardımlarda bulunmuştur ve bulunmaktadır¹².

Devlet, piyasa, toplum ve KGK, sosyal refahın sunumunda daima içiçe olmuştur. Bu ilişkilerin, günümüzde yeniden düzenlenmesi, devletin bu hizmetlerden çekilmesi anlamına gelmez. Bunu daha farklı anlamak da mümkündür. Yani, karma bir refah ekonomisinin yeniden inşası çerçevesinde anlamak gereklidir¹³.

Ancak, şu husus da unutulmamalıdır ki, çok geniş kapsamlı olan ve süreklilik arzemesi gereken bu hizmetlerin, tamamen piyasaya ve diğer kurumlara terk edilmesi, çoğu ülkede devlet gücünün bile bu hizmetlerin sunulmasında yetersiz kaldığı düşünülecek olursa, uygun bir çözüm olmayabilir. Devlet, bu kurumlarla ortak olarak hareket edebilir¹⁴.

Diğer yandan, refah rejimi sınıflandırması çalışmaları yapılırken, devletler refah karması niteliklerine göre de sınıflandırılmaktadır. Örneğin, İskandinavya modelinde, devlet diğerlerinin çok üzerinde bir öneme

¹⁰ Hasan Hüseyin Çevik, “Kamu Hizmetlerinin Üretilmesinde ve Sunulmasında Sosyal Refah Çoğulculuğu”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 418, Mart 1998, s. 109–111.

¹¹ A.e., s. 113–114.

¹² Halis Yunus Ersöz, “Sosyal Politika Açısından Yerel Yönetimler: İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ SBE, 2000, s. 1.

¹³ Christopher Pierson, **Modern Devlet**, (Çev.: Dilek Hattatoğlu), İstanbul: Çiviyazıları, 2001, s. 310–312.

¹⁴ Nur Serter, **Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet**, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yay., 1994, s. 40.

sahiptir. Güney Avrupa modelinde ise, aile ve gönüllü kuruluşlar (örneğin, Katolik Kilise), diğerlerine oranla daha önde gelmektedir¹⁵.

II. KGK'IN TARİHSEL GELİŞİMİ

A) Sanayi Devrimi Öncesi KGK'nın

DurumuGünümüzde “KGK” olarak ifade edilen ve hayırseverlik ilkesi doğrultusunda faaliyette bulunan bu tür gönüllü kuruluşlar, tarih boyunca var olan, muhtaç insanlara yardım elini uzatan kuruluşlardır. Aslında, refah devletinin sunduğu birtakım sosyal refah hizmeti benzeri uygulamaların insanlık tarihi kadar eski olduğu, toplumların, hastalar, özürlüler, yoksullar gibi kendi kendine bakamayan kesimlerine hizmet (beslenme, barınma, giyim vb.) ulaştırmak üzere çeşitli arayışlar içerisinde olduğu, modern refah devletlerinin oluşumundan önce de bu hizmetlerin bir şekilde toplum, din, piyasalar, gönüllü kuruluşlar gibi kurumlar tarafından sunulduğu görülmektedir¹⁶.

İnsanlara sosyal koruma sağlayan bu geleneksel kurumlar, nispeten daha genç olan refah devletlerinden çok daha yaşlıdır, izleri tarihin derinliklerine kadar gider. Merkezi devletin sosyal görevler üstlenmediği dönemlerde, bireyleri ailevi, sosyal ve doğal krizler karşısında koruyan bu sosyal dayanışma kurumları, refah sağlayıcı kurumlar olarak görev yapmaktaydı. Bu kurumlar, aile ve akrabalık ilişkileri, mahalle-köy-cemaat dayanışmaları, lonca gibi ekonomik amaçlı kurumların sağladığı dayanışmalar, tarikat ve zaviye gibi dini içeriğe sahip kurumların sağladığı dayanışmalar vs.'den oluşuyordu. Bunların yanısıra, kent merkezlerinde de yönetici sınıfın değişik endişelerle yoksullara yönelik kurumsal bir koruma sistemi oluşturmaya çalıştıkları da gözleniyordu.

Bunlar, neredeyse bütün coğrafyalar ve toplumlar için geçerli olan saptamalardır. Osmanlı coğrafyası içinde de, insanların, modernite öncesinden başlayarak, kan bağı ve akrabalık ilişkilerinden, dini yapının öngördüğü sosyal adalet düşüncesi ve kurumlardan ve kentlerde de devlet ve yöneticiler eliyle şekillenmiş kurumlardan oluşan bir refah sistemi içinde oldukları anlaşılmaktadır¹⁷.

Böylece, Sanayi Devrimi'ne kadar olan çok uzun zaman boyunca, gelişmiş ülkelerde ve diğer ülkelerde sosyal politika uygulamalarının gönüllülük ve karşılıklı yardım esasına dayalı olan hayırsever organizasyonlar (KGK) tarafından sağlandığı görülmektedir¹⁸. Sanayi Devrimi ortaya çıkıp da sosyo-ekonomik yapı büyük oranda değişmeye başlayınca, sosyal refah sağlayan kurumların da değişmeye başladığı gözlenmektedir¹⁹.

B) Sanayileşmenin Başlaması ve KGK'nın Azalan

EtkinliğiSanayileşme, eski dönemin sosyal kurumları olan aile, hayır kurumları ve diğer yardım örgütlerinin yetersiz kalmasına, bunların yerine bu tür gereksinimleri karşılayacak yeni kurumların doğuşuna yol açmıştır. Çünkü, geleneksel sosyal yardım kurumları, kentlerde yığılan çalışanların iş kazaları ve sağlık bakımları gibi gereksinimlerine cevap verememiştir²⁰. Sanayi Devrimi ve beraberinde getirdiği kentleşme süreci, geleneksel sosyal koruma kurumlarını ortadan kaldırmış veya etkinliklerini zayıflatmış; küçülen aile

¹⁵ Stein Kuhnle, Matti Alestalo, “Growth, Adjustments and Survival of European Welfare States”, **Survival of the European Welfare State**, y.y.: Routledge Publ., 2000, p. 7.

¹⁶ Ersöz, a.g.e., s. 1.

¹⁷ Nadir Özbek, “Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 92, Bahar 2002, s. 10.

¹⁸ Devletin, “iç ve dış güvenlik, adalet ve altyapı hizmetleri” dışında hiçbir görev üstlenmemesi ve piyasanın doğal işleyişine müdahalede bulunmaması esasına dayalı olan liberal felsefe, sosyal sorunlarla başa çıkımda da devletin değil, toplumun içinden çıkacak hayırsever kuruluşların rol oynaması gerektiğini belirtmektedir.

Liberal düşüncenin fikir babası sayılan Adam Smith'e göre, bireyin kendi geçimini sağlayabilmesi, kendi emeğinin doğal fiyatı olan ücrete bağlıdır. Ancak, kendileri için asgari bir yaşama düzeyi sağlamaya yetecek düzeyde gelir elde edemeyenler ise, diğer insanlarda doğuştan var olan ahlâki duyguların harekete geçmesiyle ortaya çıkacak hayırsever kuruluşlarca desteklenirler. Buna “diğerkamlık” (alturizm) ismi verilmektedir. Bkz.: Didier Fouarge, **Costs of Non-Social Policy: Towards an Economic Framework of Quality Social Policies – and the Costs of Not Having Them**, Report for the Employment and Social Affairs DG, January 2003, p. 12.

¹⁹ Ersöz, a.g.e., s. 1, 19.

²⁰ Meryem Koray, “Sosyal Refah Devleti: Kimi İçin Umud, Kimi İçin Kaygı Kaynağı”, **Sosyal Demokrat Yaklaşımlar**, İstanbul: SODEV-TÜSES Yay., 2003, s. 95.

yapısıyla birlikte, aile bağları ve ailenin koruyucu görevi zayıflamış, sanayi toplumlarında bu görev devletin üzerine kalmıştır²¹.

Bu gibi nedenlerle, sanayileşmeyle birlikte, sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında devletin önplana geçtiği, uzunca bir süre, devletin sosyal refah sağlama işlevini tek başına üstlendiği görülmektedir.

C) 1975 Sonrası: Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve KGK’ın Yeniden Gündeme Gelişi

1970’li yıllardan itibaren ortaya çıkan küreselleşme ve neo-liberal akımın, devleti, diğer birçok alanla birlikte, sosyal alandan da çekilmeye zorlaması sonucunda, KGK’ın nitelik ve nicelik olarak gittikçe geliştikleri görülmüştür.

1.Küreselleşme’nin Etkisi

KGK’ın önem kazanmasında, herşeyi değiştiren ve dönüştüren küreselleşmenin, refah devletlerinin küçültülmesi yönündeki baskıları önemlidir. Bu baskılar sonucu, piyasalar ve KGK sosyal refah hizmetlerinin sunumunda önem kazanmaya başlamıştır.

1970’lerden sonra devletin sosyal refah hizmetlerinin sunumuna olan katkı ve sorumluluğunun zayıflama sürecine girmesi, gözlerin yine bu kurumlara çevrilmesine yol açmıştır. Çünkü, insanlığın ilk dönemlerinden itibaren, zaman zaman değişse de, bu kurumlar önemli işlevler üstlenmiştir ve üstlenmeye de devam edeceği benzetilmektedir²².

Modern sivil toplum kuruluşları olan KGK, 1980’lerden itibaren özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde sosyal politikanın sağlanmasında yeni bir yöntem olarak tekrar ilgi görmeye başlamıştır. Merkezi yönetim, yerel yönetimler ve KGK arasında hizmet paylaşımı ortaya çıkmış, devletin, KGK’la ileri düzeyde işbirliği yaptığı gözlenmiştir. Devlet, bazı hizmetleri üretmek yerine bu kurumlardan almayı tercih etmiştir. Özellikle 1970’lerden sonra canlanmaya başlayan bu süreç, çoğu ülkede karma refah hizmetlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Bugün gelişmiş refah devleti olarak kabul edilen ülkelerde, devletin, KGK’la ileri düzeyde işbirliği yaptığı gözlenmektedir. Özellikle 1970’lerden sonra canlanmaya başlayan bu süreç, çoğu ülkede karma refah hizmetlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır²³.

Başta ABD, İngiltere olmak üzere birçok ülkede, yapılan yasal ve yönetsel değişikliklerle, devletin sosyal refah hizmetlerindeki finansman ve denetim sorumluluğu devam ederken, hizmetlerin üretim ve dağıtım sorumluluğu KGK’a devredilmeye başlanmıştır²⁴.

Diğer yandan, Belçika, Kore²⁵ ve İsveç dışında tutulursa, KGK tarafından gerçekleştirilen sosyal harcamalara dair verilerin henüz yetersiz olduğu da gözlenmektedir²⁶.

Diğer yandan, aslında KGK’ın güçlenmesinde, 1970’li yıllardan sonra gözlenen kamusal hizmetlerin özel sektöre devri sürecinin etkili olduğu, bu hizmetlerin bütünüyle özel kesime devredilmesinin mümkün olmaması ve bunun toplumda sosyal huzursuzluklar doğuracağına inanılması nedeniyle, piyasalaşmaya daha yumuşak bir geçişin sağlanmasında KGK’ı gündeme geldiği de ifade edilmektedir²⁷.

²¹ Tuncay Güloğlu, “Genel Olarak ve Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Sosyal Güvenliği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ, SBE, 1998, s. 39.

²² Kuhnle, Alestalo, **a.g.e.**, p. 6.

²³ Uslu, **a.g.e.**, s. 10.

²⁴ Bu kuruluşların bütçelerine bakıldığında, birçoğunda gelirlerin neredeyse tamamının kamusal kaynaklı olduğu görülmektedir. KGK’ın en önemli gelir kaynağı, merkez ve yerel yönetimlerden hizmet karşılığı elde ettiği fonlardır. Özel kesimin yaptığı yardımlar ve faaliyet gelirleri ise diğer gelir kaynaklarını oluşturmaktadır. Bkz.: Steven Pinch, **Worlds of Welfare: Understanding the Changing Geographies of Social Welfare Provision**, London: Routledge Press, 1997, pp. 7–8. & Uslu, **a.g.e.**, s. 80.

²⁵ KGK’ın düşük gelirli ailelere sağladığı yardımlar, Kore’de 1997–1998 dönemindeki ekonomik krizin de etkisiyle önemli bir orana ulaşmış, KGK’ın gerçekleştirdiği sosyal harcamaların 1995 yılında GSMH içindeki payı % 0,3’ten 1998 yılında % 1,6’ya varmıştır.

²⁶ Willem Adema, **Net Social Expenditure**, Labour Market and Social Policy–Occasional Papers No: 52, 2nd ed., OECD Publ., 2001, p. 12.

²⁷ Ersöz, **a.g.e.**, s. 20.

2.Liberalizm'in Etkisi

Liberal ilkeler doğrultusunda, son yıllarda gittikçe daha belirgin hale geldiği üzere, ulus–devletin otorite ve yetkilerinden bir kısmının ya “ulus–altı” (yerel yönetimler, KGK) ya da “ulus–ötesi” (IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi) düzeydeki kurumlara dağıldığı gözlenmektedir. Bu nedenle, KGK'nın gelişiminin arkasında yer alan en büyük etmen, liberal felsefenin tekrar güçlenmeye başlamasıdır.

Sanayileşme süreciyle birlikte, sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında devletin önplana geçtiği, uzunca bir süre, devletin sosyal refah sağlama işlevini tek başına üstlendiği, ancak 1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkan neo–liberal akımın, devleti verimsiz ve etkinsizlikle suçlayarak, diğer birçok alanla birlikte sosyal politikadan da çekilmeye zorlaması sonucunda, KGK'nın nitelik ve nicelik olarak gittikçe geliştiği görülmektedir.

Geçen son çeyrek yüzyıl boyunca, neo–liberalizmin ilkeleri doğrultusunda, devletin üzerindeki sosyal yükümlülüklerin azaltılmasının bir yolu olarak KGK'nın önplana çıkartıldığı, “sivil toplum” söyleminin neo–liberal felsefenin bir uzantısı haline geldiği görülmektedir²⁸.

Liberal düşünce sahiplerine göre, piyasalar, özgürlük temeline dayalı olup, genel refahı azamiye çıkarırlar. Bu yüzden, devletin sosyal refah hizmetleri alanındaki yetkileri piyasalara, sivil sektöre (aileler) ve gönüllü sektöre (KGK) kaydırılmalıdır. Buna yönelik olarak son yıllarda aktif girişimlerin sözkonusu olduğu da bilinmektedir²⁹.

Devletin sosyal alandaki rolü, ancak özel sektörün üretmek istemediği hizmetler veya girmek istemediği hizmet alanlarında görev üstlenmek veya piyasaların ürettiği hizmetlere gücü yetmeyen yoksullara yardım etmek³⁰ ya da vatandaşların lehine olan özel sektör hizmetlerine destek vermek, bunlara sübvansiyon sağlamak ve faaliyetlerini teşvik etmek olmalıdır³¹.

Refah hizmetleri sunumunda alternatif yolları destekleyenler, devlet aygıtının büyük hacim kazanmış hantal kurumları vasıtasıyla sosyal önlemleri sağlamada birtakım zorluklarla karşılaştığına dikkati çekmektedir. Bu yüzden, refah hizmetlerinin yukarıda adı geçen mekanizmalara devredilmesinin son derece sağlıklı olacağını belirtmekte, ancak bunun refah devletine bir alternatif olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmektedirler. Çünkü, burada daha ziyade devletle diğer kurumlar arasında bir işbirliği yapılmaktadır. Devletin gelir toplama gücünün veya finanse ettiği hizmetlerin birçoğunun diğer birtakım kuruluşlar tarafından tümüyle yapılabileceğinin tahayyül edilmesi bile zor bir husustur³².

III. KGK'IN SOSYAL REFAH'IN SUNUMUNDA YER ALMASI / ALMAMASI GEREĞİ İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

Küreselleşme ve onun ideolojisi olan neo–liberalizm bağlamında, refah devletinin fonksiyonları ve dolayısıyla sosyal görevleri ile ilgili bazı temel tartışmalar başlamıştır. Aşağıda, bu tartışmaların KGK ile ilgili boyutu yer almaktadır.

Sosyal politika ile ilgilenen bazı yazarlar, aslında devletin sosyal refah sağlamada son çare olarak başvurulacak bir kurum olarak kalması gerektiğini savunmaktadır. Bunlara göre, en birincil sorumluluk, kişinin kendisine aittir. Kişi, kendi başına bazı problemlerin üstesinden gelemese, ikincil olarak devreye ailesi, komşuları ve arkadaşları (sivil sektör) girmeli, bu da yetmediği takdirde, dini kurumlar ve hayırsever kurumlar bu problemlerin çözümünde görev almalıdır. Bütün bu yolların yetersiz kaldığı noktada ise, devletin sorumluluğu başlamalıdır³³.

²⁸ Özbek, **a.g.e.**, s. 26.

²⁹ Liberal yaklaşıma göre, sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında özel sektör ve gönüllü sektör başat bir rol oynamalıdır. Bunların yanında, aile ve diğer kendiliğinden yardım türleri de hizmetlerin sunulmasında yararlanılabilecek yöntemlerdir. Pierson, **Modern Devlet, a.g.e.**, s. 309.

³⁰ Abdülkerim Çalışkan, “Sosyal Refahın Sağlanmasında Devletin Etkinliği ve Türkiye Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2001, s. 10–11.

³¹ Çevik, **a.g.e.**, s. 117.

³² Christopher Pierson, **Beyond the Welfare State: The New Political Economy of Welfare**, 2nd ed., Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1998, p. 202.

³³ Leon Ginsberg, **Conservative Social Welfare Policy: A Description and Analysis**, Chicago: Nelson–Hall Press, 1998. pp. 16–17.

Bu tartışmanın diğer tarafında olanlara göre ise, devlet, sosyal hizmet sunumunda en temel kurumdur. Refah devleti (welfare state), devlet refahı (state welfare) ile aynı anlama gelmektedir. Bunun alternatifi olarak, yani refah sunacak alternatif kurum olarak “piyasa”nın gösterilmesi, yanlış bir düşünce tarzıdır.

Bu konuya daha ılımlı yaklaşımlara göre ise, devlet, herhangi bir ülkede refah sağlayan tek kurum değildir, yine piyasalar da sadece kâr amacıyla hareket eden kurumlardan oluşmamaktadır. Dolayısıyla, refahın sağlanmasında ne devlet, ne de piyasalar tek alternatif olmayıp, karma bir yapı söz konusudur³⁴.

Liberal görüşü benimseyenlere göre, sosyal refah hizmetlerinin sunumunda önemli olan hizmetin yerine getirilmesidir; yoksa, devletin bizzat bu işleri üstlenmesi değil. Devletin emeklilik sistemini kurma ve işletme gibi bir yükümlülüğü taşımasına gerek yoktur, zorunlu özel emeklilik sigortası yoluyla bu hizmet görülebilir. Yine, sağlık sigortası için gerekli maddi kaynağı olmayan bireylere devletin baktığı, zorunlu bir özel sağlık sigortası sistemi de kurulabilir. Devletin burada kontrolör görevi yapması yeterli olacaktır.

Ancak, piyasa görüşü benimseyenlere göre bile, bu tür hizmetlerin kamu tarafından yerine getirilmesinin bazı pozitif dışsallıkların olduğu da yadsınmaz. Bazı bireyler, eğer devletin üstlendiği sosyal hizmetler özel sektör tarafından yerine getirilirse, bunlardan daha az yararlanma tehlikesi ile karşılaşmaya kalabileceklerdir³⁵.

Öte yandan, özellikle liberalizm felsefenin karşısında olan bazı yazarlar arasında, devletin sosyal görevlerinin bütünüyle piyasalar ya da sivil sektör tarafından yerine getirilemeyeceği, hastalık, yaşlılık, işsizlik gibi risklerle devlet olmaksızın başedilemeyeceği hususu da tartışılmaktadır. Her toplum kendine özgü bir refah rejimine sahip olsa da, bazı durumlarda piyasa ya da gönüllü kuruluşların koruma işlevini yerine getiremeyeceği ve devletin belli bir süre için, belli ölçülerde müdahalesinin gerekli olacağı ifade edilmektedir³⁶.

Dolayısıyla, sosyal politikanın ve sosyal refah hizmetlerinin, asıl amacı kâr etmek olan özel sektöre devri³⁷, hoş karşılanmamaktadır. Bu hizmetler piyasa koşullarında sağlanmaya başladığında, yeterli gelire sahip olmayan yoksul bireylerin, bunlardan yararlanamayacağından endişe edilmektedir. Bu nedenle, devletin zorunlu sigorta ve sosyal programları sağlama görevine devam etmesi istenmektedir³⁸.

Fakat, ileri sürüldüğüne göre, özel kesim her zaman kendi çıkarı peşinde koşmamaktadır. özel kesimin kendi çıkarları dışında, toplumsal yarar sağlayan faaliyetleri de başarılı bir şekilde yürüttüğü görülmektedir. Örneğin, ABD’deki KGK buna en güzel örnektir. Bu kuruluşlar, çoğunlukla kamusal olmayan finansman kaynaklarıyla, toplum içinde sosyal politikanın sağlanmasında devletle işbirliği içinde çalışmaktadır. Uygulama göstermektedir ki, bu kuruluşlar birçok kamu kuruluşuna kıyasla daha başarılı bulunmaktadır³⁹.

IV. KGK VE ÜLKE UYGULAMALARI

Başta ABD, İngiltere olmak üzere birçok ülkede, yapılan yasal ve yönetsel değişikliklerle, devletin sosyal refah hizmetlerindeki finansman ve denetim sorumluluğu devam ederken, hizmetlerin üretim ve dağıtım sorumluluğu KGK’ya devredilmiştir.

Bu açıdan ülkeler ele alındığında, İngiltere’nin, hem teoride hem de uygulamada, KGK’ın önemini erken farkettiği görülmektedir. Bu konuda Lord Beveridge’nin 1940’lı yılların sonlarında yaptığı çalışmalar, o tarihlerde bile devletle KGK arasında önemli sayılacak işbirliği olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tarihi

³⁴ Paul Spicker, “Social Administration”, **An Introduction to Social Policy**, (Çevrimiçi):

<http://www2.rgu.ac.uk/publicpolicy/introduction/socadmin.htm>, 13.03.2003, p. 2.

³⁵ Örneğin, eğitimde bu dışsallık çok açık bir biçimde göze çarpmaktadır. Devletin sunduğu eğitim hizmeti dolayısıyla, daha iyi eğitilmiş, daha üretken ve daha medeni bir toplum ve işgücü ortaya çıkmıştır. Bkz.: Andrew Dilnot, “Refah Devletin Geleceği”, (Çev.: Zeynel Bakıcı), (Çevrimiçi):

http://www.canaktan.org/politika/anti_leviathan/diger-yazilar/bakici-refah-devleti.pdf, 29.03.2003, s. 4–5.

³⁶ Şermin Marangoz, “Refah Devleti: Gelişimi, Oluşumu, Modelleri ve Güncel Değişimler”, (Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi), İstanbul: İÜ SBE, 2001, s. 112.

³⁷ Ulusal veya bölgesel düzeyde refah hizmetlerinin sağlanmasında, özel sektör katılımının, dışsallıklar ve bedava kullanıcı (free-rider) vb. nedenlerle fazla gelişmediği de görülmektedir.

³⁸ Pinch, **a.g.e.**, s. 8.

³⁹ Uslu, **a.g.e.**, s. 167.

geçmişine rağmen, İngiltere, KGK'ı sosyal refah hizmetlerinin sunumunda temel kurumlardan birisi olarak görmemekte, devlet halen sosyal politika alanında hakim özelliğini sürdürmektedir.

Almanya ise, sosyal refah hizmetlerinin sunumunda devlet-KGK işbirliğinin en yoğun biçimde kullanıldığı ülkelerin başında gelmektedir. Bu ülkede, sosyal hizmetlerin yarıya yakınının finansmanı devlet, sunumu ise KGK tarafından yerine getirilmektedir. KGK'nın olmadığı alan neredeyse yok denebilecek kadar azdır. Almanya'da hem gelişmiş bir refah devleti, hem de kâr gütmeyen büyük bir sektör vardır.

Bir diğer ülke olan Fransa da, özellikle 1983 yılında çıkarılan "Desantralizasyon Kanunu" ile, sosyal politikanın Devlet-KGK işbirliği ile sağlandığı bir ülke durumuna gelmiştir. Bu kanun ile, sosyal hizmetlerden büyük oranda yerel yönetimler sorumlu olmuş, yerel yönetimler ise, bu hizmetlerin sunumunu KGK ile işbirliği içinde yerine getirmiştir. Bu ülkelerin yanında, İsrail, Hollanda, Norveç, Kanada, İspanya gibi ülkelerde de devlet-KGK işbirliği yönünde önemli adımlar atılmıştır⁴⁰.

Ancak, ABD, KGK açısından çok özel bir örneği oluşturmaktadır. Bu ülkede, KGK devletten bile daha eskidir, kolonyal dönemde henüz devlet yokken KGK'nın varlığı dikkat çekmektedir. 1930'da sosyal hizmetlerin federal düzeyde sunulmasını sağlayan Yeni Düzen (New Deal)'e geçilene kadar, bu hizmetler ya KGK'lar, ya yerel yönetimler ya da eyaletlerce yerine getirilmiştir.

1929 Büyük Krizi'nin ortaya çıkışı, özel sektöre bağımlı olan KGK'nın toplam refah harcamaları içerisindeki % 25'lik payının % 1'e düşmesine neden olmuştur. Hem KGK'nın, hem de eyaletlerin sosyal sorunların üstesinden gelememesi, federal devleti harekete geçirmiştir. Kriz sonrasında, devletin KGK'nın işbirliğine gereksinim duyması, devlet-özel sektör ortaklığını başlatmıştır. Özellikle 1940 ve sonrası, devletle KGK arasındaki ilişkinin yoğunlaştığı, bu kuruluşları özendirici yasaların çıkartıldığı yıllardır⁴¹.

Gerçekten, ABD, Devlet-KGK işbirliğinin en yaygın olarak kullanıldığı bir ülkedir. 1963'ten sonra başlatılan Büyük Toplum (Great Society) politikaları, devlet-KGK ilişkilerini bir sosyal refah devleti modeline dönüştürmüştür. Çeşitli yasal düzenlemelerle, devletin KGK'den hizmet satın alması mümkün hale gelmiştir.

Öte yandan, ABD, KGK'ı finansal olarak en çok destekleyen ülkedir. Bu kuruluşlar, gelirlerin yaklaşık üçte birini kamu kurumlarından sağlamaktadır. Dünyanın en büyük kâr gütmeyen sektörü ABD'dedir. Bu, KGK'nın hem milli gelir hem de istihdamdaki payı açısından böyledir. 1994 yılı itibariyle KGK'ların milli gelirdeki payı % 6,9, istihdamdaki payı ise % 11,4'tür. ABD'deki KGK, dünyanın en hızlı gelişen üçüncü sektörünü oluşturmaktadır. Bu kuruluşların faaliyet alanları da son derece geniştir.

ABD Devlet Gelirleri İdaresi (Internal Revenue Service-IRS)'ne göre, 1994 yılı itibariyle ABD'deki KGK'nın sayısı 1,134,667'dir⁴². Hatta, bu rakama, kurumsallaşmaya gerek duymayan, kurumsallaşsa da IRS'ye bildirimde bulunmayan çok sayıda yerel gönüllü gruplar dahil değildir. Dolayısıyla, yapılan tahminlere göre, ABD'de toplam KGK sayısı 7 milyon civarındadır⁴³.

V. TÜRKİYE'DE KGK'IN DURUMU

Türkiye'de KGK'nın gelişimine göz atıldığında ise, demokratik sistemin önemli öğelerinden olan bu sivil toplum kuruluşlarının, tarihten bugüne toplumun gelişmesinde önemli roller üstlendiği görülmektedir. Özellikle çeşitli sosyal hizmet alanlarında faaliyette olan bu sivil toplum örgütlerinin gönüllülük esasına dayalı olarak faaliyette bulunduğu, günümüzde en yaygın şekliyle dernek ve vakıf adı altında faaliyetlerini yürüttüğü, toplum için çok yararlı ve öncü çalışmalarda bulunduğu bilinmektedir. Bugüne kadar kurulan derneklerin çoğunun sosyal ve hayır amaçlı kurulduğu tespit edilmektedir⁴⁴.

⁴⁰ Ersöz, **a.g.e.**, s. 20. & Uslu, **a.g.e.**, s. 10-13.

⁴¹ Uslu, **a.g.e.**, s. 39-40, 43.

⁴² 1969 Vergi Reformu Kanunu ile, vergi muafiyetine sahip olmak isteyen KGK'nın IRS'ye başvuruları zorunlu tutulmuştur. Bu yolla, ilk defa ülke içinde faaliyette bulunan KGK miktarını gerçeğe yakın bir şekilde tespit edebilmek mümkün olmuştur.

⁴³ Süleyman Özdemir, "Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ SBE, 2004, s. 312-313. & Uslu, **a.g.e.**, s. 20-22, 66.

⁴⁴ DPT, **Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara: DPT Yay., 2001, s. 36-37.

Selçuklular döneminden itibaren vakıf şeklinde örgütlenen KGK'nın, ekonomik ve sosyal yaşamda sayısız önemli görevler üstlendikleri, daha sonra Osmanlı döneminde daha da güçlendikleri görülmektedir⁴⁵. Osmanlı devleti zamanında, bu sivil toplum kuruluşları hem sayı hem de fonksiyon bakımından altın çağını yaşamıştır⁴⁶.

Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren vakıfların gerileme süreci yaşadığı, bu sürecin Cumhuriyet döneminde de uzunca bir süre devam ettiği bilinmektedir⁴⁷. Ta ki 1967 yılında Medeni Kanun'da vakıflarla ilgili değişiklik yapılmaya kadar. Bu değişikliklerle birlikte vakıf sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır.

Vakıflar, ülkemiz toplumsal ve ekonomik yaşamında yüzyıllarca görev yapmıştır. Vakıfların yerine getirdiği hizmetlere bakıldığında, bunların dini, ekonomik ve toplumsal amaçlı oldukları görülecektir. Bu tür kuruluşlar, buldukları ülkelerin eğitimine, kültürüne, ekonomisine, sosyal ve siyasal yaşamlarına büyük katkılarda bulunmuşlardır. Vakıf hizmetlerinin önemli bir kısmının toplumsal hizmetlere ayrıldığı görülmektedir. Vakıflardan bir kısmı, eğitim ve sağlık işlerine yönelerek, ulusal kültürün yükseltilmesi, halk sağlığının korunması, bireylerin yaşamlarının korunması için çalışmıştır. Bir kısmı da, örneğin yoksulların karınlarının doyurulması, ağır ve yıpratıcı işlerde çalışan işçilere ikramiye bağlanması, yaşlanıp çalışamayacak eşrafa devamlı aylık bağlanarak yardım edilmesi, kimsesiz çocukların, yetimlerin, dulların ve yoksulların korunması vs. sosyal güvenlik amacına dönük olarak hizmet gerçekleştirmiştir⁴⁸.

Osmanlı'nın son zamanları ve Cumhuriyet döneminde diğer bir KGK örgütlenme biçimi ise, dernekler yoluyla olmuştur. Ancak, çeşitli nedenlerle derneklerin iyi bir KGK olarak görev yapması, çeşitli yasal kısıtlamalar sebebiyle mümkün olamamıştır.

Günümüze geldiğinde ise, ülkemizde Devlet-KGK ilişkisi hakkında olumlu değerlendirmelerde bulunmak ne yazık ki mümkün olamamaktadır. Çünkü, bu olumsuz tablonun temelinde, Türkiye'nin henüz yeteri kadar güçlü bir sosyal refah devleti olamaması yatmaktadır. Dolayısıyla, bu yetersizlik, KGK'ları da etkisi altına almıştır ve yakın bir gelecekte de bu alanda olumlu gelişmelerin yaşanacağına dair bir belirti yoktur. Ülkemiz, gelişmiş Batı refah devletlerinin 1970'lerden itibaren yaşadığı dönüşüm sürecini henüz yaşamaya başlamamıştır.

Devlet ile KGK arasında işbirliği zemininin oluşması bazı koşullara bağlıdır. Herşeyden önce, devletin KGK'ı teşvik etmesi ve bu kuruluşların etkin bir şekilde faaliyette bulunmalarına olanak veren yasal düzenlemeleri hazırlaması gereklidir. Çünkü, hem kurulma aşamasında, hem de daha sonra vakıf ve derneklerin karşısına birçok zorluk ve sınırlamalar çıkartılmaktadır.

İkinci koşul ise, devletin bu kuruluşları finansal olarak desteklemesidir. Bunun iki yolu vardır. Birinci yol, dolaylı olandır ve bu kuruluşların vergiden muaf tutulmalarını ya da bu kuruluşlara bağışta bulunacak gerçek veya tüzel kişilerin, yapacakları bağışları (ülkelere göre değişik oranlar vardır) vergi matrahlarından

⁴⁵ Osmanlı vakıfları, her seviyede eğitim ve öğretim kurumları; sağlık kurumları; yol, köprü, kanal, kuyu, bent, çeşme, sebil, deniz feneri, kervansaraylar vs. gibi bayındırlık hizmetleri veren kurumlar; şehirlerin aydınlatılması, su ihtiyacının karşılanması, park ve bahçelerin inşa edilmesi ve bakımı gibi beledi hizmetleri veren kurumlar; camiler, aşevleri, imaretler, iş kurmak isteyenlere borç temini, yaşlıların bakımı, mahkumların gereksinimlerinin karşılanması, misafirhaneler, kimsesiz çocuklara, öksüz ve yetimlere, gereksinim sahiplerine yardım edilmesi, düşmana esir düşenlerin fidyelerinin ödenerek kurtarılması, evlenecek kızlara çeyiz hazırlanması gibi sosyal yardımlaşma ve dayanışma işlevi gören kurumlar tesis ederek, toplumsal yaşamın her alanında faaliyette bulunmuşlardır. Daha fazla bilgi için bkz.: İbrahim Erol Kozak, **Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf**, Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Yay., 1994, s. 15–26.

⁴⁶ Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e devreden vakıf sayısı 26,798'dir. Yine, 1530–1540 yılları arasında, Batı Anadolu sancaklarını oluşturan Anadolu eyaletinin genel gelirlerinin % 17'sinin vakıfların elinde olduğu, 1527–28 yılı Osmanlı Devleti bütçesi toplam gelirlerinin % 12'sinin vakıflara ait olduğu görülmektedir. Bkz.: Zaim, **a.g.e.**, s. 298.

⁴⁷ Bu sürece dair detaylı bilgi için bkz.: Adnan Ertem, “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bütünleşme Açısından Vakıflar”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 101–105.

⁴⁸ Hikmet Özdemir, “Vakıflar ve Sivil Toplum”, **Yeni Türkiye**, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Kasım–Aralık 1997, s. 309, 312–313.

düşebilmelerini mümkün kılmaktır. Dolaysız yöntem ise, belirli projelerde kullanılmak üzere bu kurumlara parasal yardım yapılması ya da bunlar tarafından sunulan hizmetlerin satın alınmasıdır.

Her iki açıdan da ülkemiz ne yazık ki yetersiz kalmaktadır. Herşeyden önce, KGK vergiden muaf değildir, Bakanlar Kurulu'nca sadece çok az sayıda vakıf ve derneğe bu hak tanınmıştır. Bağış yapanlara sağlanan vergi muafiyetlerine de çok sınırlı bir izin sözkonusudur. Ancak vergi muafiyeti olan vakıf veya derneğe yardım yapanlar, kurum kazancının % 5'ine kadar olan kısmı vergiden düşebilmektedir. Dolaysız yardım ise, ne yazık ki örnekleri çok az olan bir uygulamadır⁴⁹.

Öte yandan, Devlet-KGK ilişkisini geliştirmek amacıyla, bunlar arasında iyi örgütlenmiş, etkin ve yararlı çalışmalarda bulunanların belirlenerek, desteklenmesi ve teşvik edilmesi, bunlara SHÇEK tarafından, görevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri doğrultusunda yol gösterici görüş ve tavsiyelerde bulunulması, bu tür hizmetlerin miktar ve kalitesinin artmasında yararlı olacaktır⁵⁰.

Ülkemizde eğitim, sağlık, sosyal hizmetler vb. konularda merkezi devletin ağırlığı çok fazladır. Kamu kuruluşlarının sunduğu sosyal nitelikli kamu hizmetlerinin tamamı merkezi yönetimin (Ankara'nın) kontrolünde gerçekleştirilmektedir. Aşırı merkeziyetçilik, hizmetlerin planlanması, yapılması ve gereksinim duyanlara aktarılmasını aksatmaktadır. İlave olarak, finansal kaynak sıkıntısı da bu hizmetlerin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, Bu açılardan bakıldığında, Türkiye'de sosyal refah hizmetlerinin yerine getirilmesi bağlamında hem kamu yönetiminin, hem de KGK'nın istenilen düzeye ulaşamadığı görülmektedir⁵¹.

SONUÇ

Altın Çağ'ın cömert refah devleti üzerinde tartışmaların başlaması, refah hizmetlerinin sunumu açısından yeni yönelimlerin doğmasına yol açmış, refah gereksinimlerinin karşılanmasında kullanılan araçlar değişmiştir. Dolayısıyla, "devlet-aile-piyasa"dan oluşan refah karmasında, en büyük aktör olan devlet, aile ve piyasa lehine geri çekilmeye başlamıştır.

Bir sosyal politika sağlayıcısı olarak devlet, günümüz itibariyle sosyal refah hizmetlerini, tüm toplumu kapsayacak boyutta sunabilen yegane kurumdur. Bununla birlikte, diğer sosyal politika sağlayıcısı kurumlarla birlikte, KGK'nın da günümüzde belirli bir oranda sosyal hizmet üretmeye başladığı görülmektedir.

Yine yukarıda görüldüğü üzere, devlet ve diğer refah sağlayıcıları her zaman birbirinin alternatifi değildir. ABD başta olmak üzere, Almanya, Hollanda, Norveç, Fransa, Kanada, İsrail gibi birçok ülkede, özel kesimin, devletin sosyal refah hizmetlerinin tamamlayıcısı, destekleyicisi ya da ortağı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, özellikle KGK örneğinde olduğu gibi, özel kesimin her zaman için kendi çıkarları için değil, toplumsal motiflerle de hareket ettiği görülmektedir. Böylece, günümüzde devlete düşen görevin, bu kuruluşları teşvik etmek ve gerektiğinde desteklemek olduğu açıktır⁵².

⁴⁹ Uslu, a.g.e., s. 17.

⁵⁰ DPT, a.g.e., s. 49.

⁵¹ Çevik, a.g.e., s. 114.

⁵² Uslu, a.g.e., s. 166-168.

KAYNAKÇA

- ADEMA, Willem, Net Social Expenditure, Labour Market and Social Policy–Occasional Papers No: 52, 2nd ed., OECD Publ., 2001.
- ÇALIŞKAN, Abdülkerim, “Sosyal Refahın Sağlanmasında Devletin Etkinliği ve Türkiye Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2001.
- ÇEVİK, Hasan Hüseyin, “Kamu Hizmetlerinin Üretilmesinde ve Sunulmasında Sosyal Refah Çoğulculuğu”, Türk İdare Dergisi, Sayı: 418, Mart 1998, s. 109–122.
- DİLNOT, Andrew, “Refah Devletin Geleceği”, (Çev.: Zeynel Bakıcı), (Çevrimiçi): http://www.canaktan.org/politika/anti_leviathan/diger-yazilar/bakici-refah.devleti.pdf, 29.03.2003, s. 1–16.
- DPT, Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara: DPT Yay., 2001.
- ERSÖZ, Halis Yunus, “Sosyal Politika Açısından Yerel Yönetimler: İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ SBE, 2000.
- ERTEM, Adnan, “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bütünleşme Açısından Vakıflar”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- FOUARGE, Didier, Costs of Non–Social Policy: Towards an Economic Framework of Quality Social Policies – and the Costs of Not Having Them, Report for the Employment and Social Affairs DG, January 2003, pp. 1–49.
- GİNSBERG, Leon, Conservative Social Welfare Policy: A Description and Analysis, Chicago: Nelson–Hall Press, 1998.
- GÜLOĞLU, Tuncay, “Genel Olarak ve Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Sosyal Güvenliği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ, SBE, 1998.
- KORAY, Meryem, “Avrupa Refah Devleti: Anlamı, Boyutları ve Geleceği”, Görüş Dergisi, TÜSİAD Yay., Sayı: 57, Aralık 2003, s. 64–74.
- KORAY, Meryem, “Sosyal Refah Devleti: Kimi İçin Umut, Kimi İçin Kaygı Kaynağı”, Sosyal Demokrat Yaklaşımlar, İstanbul: SODEV–TÜSES Yay., 2003, s. 93–113.
- KOZAK, İbrahim Erol, Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf, Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Yay., 1994.
- KUHNLE, Stein – Matti Alestalo, “Growth, Adjustments and Survival of European Welfare States”, Survival of the European Welfare State, y.y.: Routledge Publ., 2000, pp. 3–18.
- LEVİTT, Theodore, The Third Sector: New Tactics for a Responsive Society, Washington, D.C.: Amacom Publ., 1973.
- MARANGOZ, Şermin, “Refah Devleti: Gelişimi, Oluşumu, Modelleri ve Güncel Değişimler”, (Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi), İstanbul: İÜ SBE, 2001.
- OECD, “Non–Profit Institutions–NPIS”, Glossary of Statistical Terms, (Çevrimiçi): <http://cs3-hq.oecd.org/scripts/stats/glossary/detail.asp?ID=1822>, 10.07.2003.
- ÖZBEK, Nadir, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet”, Toplum ve Bilim, Sayı: 92, Bahar 2002, s. 7–33.
- ÖZDEMİR, Süleyman, “Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ SBE, 2004.
- ÖZDEMİR, Hikmet, “Vakıflar ve Sivil Toplum”, Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Kasım–Aralık 1997, s. 309–313.
- PIERSON, Christopher, Beyond the Welfare State: The New Political Economy of Welfare, 2nd ed., Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1998.
- PIERSON, Christopher, Modern Devlet, (Çev.: Dilek Hattatoğlu), İstanbul: Çiviyazıları, 2001.
- PINCH, Steven, Worlds of Welfare: Understanding the Changing Geographies of Social Welfare Provision, London: Routledge Press, 1997.
- POPPEL, Philip R. – Leslie Leighninger, The Policy–Based Profession: An Introduction to Social Welfare Policy for Social Workers, Boston: Allyn and Bacon Publ., 1998.
- SALAMON, Lester M., America’s Nonprofit Sector: A Primer, New York: The Foundation Center.
- SALAMON, Lester M., Helmut K. Anheier, “The Civil Society Sector”, Society, Vol.: 34, Issue: 2, Jan./Feb. 1997.
- SERTER, Nur, Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yay., 1994.
- SPICKER, Paul, “Social Administration”, An Introduction to Social Policy, (Çevrimiçi): <http://www2.rgu.ac.uk/publicpolicy/introduction/socadmin.htm>, 13.03.2003, pp. 1–5.
- USLU, İbrahim, “Bir Sosyal Siyaset Vasıtası Olarak Kar Gütmeyen Kuruluşlar: ABD Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ SBE, 1999.
- ZAİM, Sabahaddin, “Sivil Toplum Kuruluşları”, Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Kasım–Aralık 1997, s. 296–302.

III. OTURUM SALON-1

TÜRKİYE’NİN AB KATILIM SÜRECİNİN STK’LARA ETKİLERİ VE KATKILARI

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Korel GÖYMEN

Avrupalı Bir Kavram Olarak Sivil’in Oluşumu ve Avrupa Birliği’nin STK’lara Yardımları

Lütfi SUNAR

Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Önemi

Yrd. Doç. Dr. Ülkü VARLIK
Banu ÖREN

Yeni Dünya Düzeninde Değişen Aktörler, Değişen Roller ve Sivil Toplum Kuruluşları

Dr. Mehmet ALAGÖZ
Arş. Gör. M. B. Fatih ALODALI
Arş. Gör. Ramazan UÇTU

AVRUPALI BİR KAVRAM OLARAK SİVİL'İN OLUŞUMU VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN STK'LARA YARDIMLARI

Lütfi SUNAR*

ÖZET

Batıda sosyal siyasal kavramsal çerçevenin oluşmasında önemli roller oynayan sivil kavramının etimolojik kökeninin uygarlıkla (civilization) olan ilişkisi Batı'nın Batılı olmayanla ilişkilerini sorunlu hale getirmektedir. Zira bu köken "medeni" olana, yani şehirli olana ait olan boyutuna vurgu yaparken, bunun karşıtının da "gayr-ı medenilik" yani barbarlık olduğunu ima eder. Doğal hukuk düşüncesinin bir sonucu olarak sivil toplum ilkelikten kurtulmak olarak anlandırılır. Bu anlamda Avrupa (Batı) sivil toplumun oluştuğu yer olarak ilkelikten kurtulmuş bir yer iken Batı dışı toplumlar sivil toplumun oluşmadığı, despotik, hiyerarşik siyasal örgütlenmelere sahip hala ilkel olan yerlerdir. Özellikle 1980'lerden sonra sıkı sık gündeme gelen İslam dünyası ve sivil toplum tartışmaları, 1990'lardan sonra Doğu bloğunun dağılması ile birlikte eski sosyalist ülkelerde sivil toplumun yaygınlaşması tartışmaları, Avrupa Birliği'nin ve global sermayenin üçüncü dünya ülkelerinde bazı faaliyetler karşılığında *STK'ları* desteklemeleri, sivil toplumun kavramsal çerçevesi içinde bulunan demokratikleştirme ve medenileştirme misyonları ile ilişkisini öne çıkararak farklı düşüncelerin de çıkış noktasını oluşturdu. Makalede *sivil* kavramının Avrupalı geçmişi, sosyal sözleşmecilerle gelenekle olan ilişkisi, medenilik/medenileştirme kavramıyla birlikte kullanılması ve oryantalist söylem çerçevesinde batı dışı toplumların tanımlanmasında ve dışlanmasında rol alması, Avrupalı bir kavram olarak sivil toplumu analiz aracı olarak kullanılmıştır. Avrupalı Bir Kavram Olarak *Sivil*'in Oluşumu ve Avrupa Birliği'nin STK'lara İlişkileri

Modern Avrupa'da *sivil toplum*, liberal gelenekle olan ilişkisinden dolayı devlet ve bireyin arasındaki çatışmaların dindirilmesi ve devletin birey üzerindeki baskılarının hafifletilmesine yapmış olduğu referansla tanımlanabilir. Bu sebeple siyasal düşünceler tarihi, devlet kuramı ve kamu hukuku literatüründe sivil toplum sıkı sık devlete yapılan göndermelerle kavramsallaştırılmış ve sivil toplum devlete referansla açıklanmıştır. Diğer taraftan sivil kavramının etimolojik kökeni bizi medeniyet (civilization) kavramına gönderir. Aynı zamanda bu köken "medeni" olana, yani şehirli olana ait olan boyutuna vurgu yaparken, bunun karşıtının da "gayr-ı medenilik" yani barbarlık olduğunu ima eder. Doğal hukuk düşüncesinin bir sonucu olarak sivil toplum ilkelikten kurtulmak olarak anlandırılır. Bu anlamda Batı sivil toplumun oluştuğu yer olarak ilkelikten kurtulmuş bir yer iken Batı dışı toplumlar sivil toplumun oluşmadığı, despotik, hiyerarşik siyasal örgütlenmelere sahip hala ilkel yerler olarak anlandırılır.

Uygarlaştırma ve uygar kelimesi Batıda köklü ve uzun bir geçmişe sahiptir. Avrupa'nın kültürel belleğinde kelime Roma'daki ayrımın netliğini belirtir nitelikteydi. Uygarlaştırma kelimesi daha ortaya çıktığı andan itibaren, yıllar öncesinden beri dokunmakta olan zengin kıyafetlerle ve istekle donatılmıştır diyerek Lucien Febvre buna işaret etmekteydi. Ona göre bir ülkü olarak uygarlık, insanların kafa ve kalplerinde net bir fikir olarak değil de, yönlendirici bir fikir olarak geçmişten beri mevcuttur (Febvre, 1994:33-36). Uygarlaştırma misyonu Aydınlanma devrinin aydınlatma düşüncesine de uygundur. Bir ulusun deneylerden geçce geçce uygarlaşabileceğini iddia eden D'Holbach'a ek olarak Aydınlanmanın büyük düşünürü Condorcet uygarlığın Avrupa'ya özgü olduğunu ve uygarlaşmış halkların saçtıkları ışıkların Avrupa'yı istiladan ebediyen azade kıldığını düşünmektedir. Ona göre eğer bu uygarlık yeryüzüne yayılırsa, savaş ile fetihler, kölelik ile sefalet yok olacaktır (Febvre, 1994:35).

Özellikle 1980'lerden sonra sıkı sık gündeme gelen İslam dünyası ve sivil toplum tartışmaları, 1990'lardan sonra Doğu Bloğunun dağılması ile birlikte eski sosyalist ülkelerde sivil toplumun yaygınlaşması tartışmaları, Avrupa Birliği'nin ve global sermayenin üçüncü dünya ülkelerinde bazı faaliyetler karşılığında *STK'ları* desteklemeleri, sivil toplumun kavramsal çerçevesi içinde bulunan demokratikleştirme ve uygarlaştırma misyonları ile ilişkisini öne çıkararak farklı düşüncelerin de çıkış noktasını oluşturdu.

Bu makalede *sivil* kavramının Avrupalı geçmişi, sosyal sözleşmecilerle gelenekle olan ilişkisi, uygar/uygarlaştırma kavramıyla birlikte kullanılması ve oryantalist söylem çerçevesinde Batı dışı toplumların tanımlanmasında ve dışlanmasında rol alması, Avrupalı bir kavram olarak sivil toplumu analiz etmede kullanılacaktır. Sivil toplum kavramının ve referansta bulunduğu toplumsal sistemin ne zaman, nerde ve nasıl

* Sivil Toplum Dergisi Genel Yayın Yönetmeni

ortaya çıktığına ve bu ortaya çıkışın ne anlama geldiğine değineceğim birinci kısımda özellikle toplumsal sözleşmecî geleneğe sivil toplumun anlamını inceleyeceğim. Bununla birlikte sivil toplumun referans kümeleri arasında bulunan *medenî toplum*'un ve uygarlaşırma misyonunun Batı için siyasal ve sosyal olarak ne anlama geldiğine ikinci kısımda değineceğim. Üçüncü kısımda ise bu çerçevede Türkiye'de STK'ların oluşumunu ve Avrupa Birliği'nin STK'lara verdiği yardımları analiz edeceğim.

AVRUPALI BİR KAVRAM OLARAK “SİVİL”

Kavram, farklı toplumlarda yaşanan tarihsel gelişmelere paralel olarak çeşitli biçimlerde tanımlanabilmektedir. Bir toplumda sivil toplumun gelişmesi kültürel bir süreçtir ve bazı unsurların gelişmesi ile paralellik taşır. En geniş anlamıyla sivil toplum, bireylerin ve grupların devletten kaynaklanmayan ve devlete yönetilmeyen her türlü toplumsal faaliyeti için kolektif bir tanım haline gelmiştir (Sivil Toplum İş Başında, www.deltur.cec.eu.int/sivil.rtf). Avrupa'da, sivil toplum kavramı, tarih boyunca farklı şekillerde yorumlanmıştır. Modernin oluşumunun tamamlandığı Aydınlanma Çağı'na kadar sivil toplum, belli bir hukuk düzenine tabi bir tür siyasî örgüt olarak anlaşılmuştur. Aristotle sivil toplumu *koinonia* politike (politik toplum) olarak tanımlamıştır. Sivil olanla, siyasal olanın ayırımının henüz yapılmadığı bu anlayışta, sivil toplumun diğer toplum düzenlerinden farkı, hak ve haksızlığın ayrıldığı bir düzen olmasıdır. Sivil toplumun bu siyasî tanımı modern döneme kadar kullanılmıştır. Buna göre, sivil toplum ve devlet neredeyse eşanlamlıdır ve iyi vatandaşlıkla yakından ilişkilidir ve sivil olmakla ilişkili ahlaki bir değerdir.

Siyasal düşünceler tarihinde ve devlet kuramı ile ilgili yazılan eserlerde sivil toplum sıkı sık devlete yapılan göndermelerle kavramsallaştırılır ve sivil toplum devlete referansla açıklanır. Fakat bunun yanı sıra sivil toplumu devlet öncesi ya da devlet dışı/karşıtı olarak tanımlayan teorik çerçevelere sıklıkla rastlanır. Bobio devlete sivil toplum arasındaki ilişkiyi üç kategori altında toplar: devlet-öncesi (pre-state), devlet-karşıtı (anti-state), devlet-sonrası (post-state). Bobio'nun da belirttiği gibi kabaca, birincisi, henüz devlet olmama durumu ve onun önkoşulu olduğu durum olarak sivil topluma; ikincisi devletin bir antitezi, ona bir alternatif olarak sivil topluma; üçüncüsü de devletin çözülüşü ve fonksiyonunu yitirilişinin bir koşulu olarak sivil topluma gönderme yapar. (Bobbio, 1993)

Doğal hukuk kuramları içerisinde karşımıza çıkan bu perspektif doğa durumundaki toplumun devlete geçişi ile ilgilenmektedir. Daha çok sosyal sözleşmecî gelenek içerisindeki kuramlarda yer alan bu sivil toplum tanımlaması yer yer medenî topluma yer yerde şehirli topluma referansta bulunmakta. Özellikle Cemal Bali Akal'ın belirttiği gibi bu kavramsal çerçevede devlete sivil toplum eş anlamlıdır. Akal'a göre tabii halden toplumsal hale geçerken iki yönlü bir sosyal sözleşme ile hem sivil toplum hem de devlet bir çırpıda ortaya çıkmakta ve devletin ve sivil toplumun varlığı ve anlamlılığı karşılıklı bir etki ile açıklanmaktadır (Akal, 2003:46). Doğal halden devlete geçiş uygar olmanın bir ön koşulu olduğu için sivil toplum ve medenî toplum eşitlemesi de böylece yapılmış olur.

Yukarıda da belirtildiği üzere sivil toplum kavramsallaştırması Batı düşünce tarihinde farklı dönemlerde uzun sürelerle, devlet ile özdeş olarak kullanılmış ve çeşitli kırılmalarla bu özdeşlik karşıtlığa dönüşmüştür. Bu teorik çerçeve içerisinde devlet, sosyal sözleşmecî geleneğin kavramsallaştırdığı gibi sivil toplumun haklarını devrettiği bir temsil organı olarak görülmekte ve modern öncesi duruma dair bir sivil toplum-politik toplum özdeşliği kurulmaktadır (Akal, 2003). Tosun'a göre Grek şehir devletleri ve Roma Cumhuriyetinde, sivil toplum bir hukuk sistemi dahilinde anlaşmazlıkların çözümlendiği, uygarlığın hüküm sürdüğü ve yurttaşların kamusal yaşama etkin olarak katıldığı bir sosyal düzeni temsil eder (Tosun, 2001). Ortaçağda bu sayede kullanılan sivil toplum kavramı politik toplum ile özdeşdir ve esasında da Atina polisi için kurgulanan politik toplum kavramsallaştırması, Ortaçağdaki kent devleti için Roma hukukçularının (Aquina'lı Thomas, Albertus Magnum, vb.) söyleminde paralel bir anlamda kullanılmıştır. Aynı şey Akal'ın da belirttiği gibi Padova'lı Marsilius'un yapmış olduğu tanımlamalar için de geçerli sayılabilir (Akal, 2003:41). Aynı şekilde Marsilius'un hem bir ticaret etiği sözcüsü ve sivil toplum kavramının yaratıcısı (Gerard Mairet'den aktaran Akal, 2003:41) olması tesadüf değildir. Fakat modern anlamda tartışmalara referans olacak sivil toplum kavramı Marsilius'un kullandığından çok farklı anlam kümelerine atıfta bulunmaktadır. “Marsilius'un kullandığı *societas* yasaların yaratıcısı olarak kendi iç dinamiğinden kaynaklanan ihtiyaçlara cevap arayan bir toplumdur” (Akal, 2003:41).

Thomas Hobbes, insanın doğal hayatının sürekli kavga ve rekabet, dolayısıyla ölüm korkusu ve güvenlik ihtiyacı etrafında şekillendiğini ve bir Leviathan'ı yaratan toplumsal sözleşme ile, bütün haklarını bir krala yada meclise devrederek, kolektif otoritenin bir kişide toplanmasıyla devleti oluşturduğunu düşünür. Hobbes'un sivil toplumu, toplumsalı bütünüyle kuşatmaktadır. Toplumsal sözleşme anlayışını tekamüle erecek şekilde şekillendiren John Locke'a göre, tabii haldeki özgürlükten mülkiyeti, yaşamı, özgürlüğü

korumak için bir sözleşme ile toplumsal olana geçilmiştir. Dolayısıyla her iki düşünürde de doğal halden kurtulmak bu korkulardan azade olmak, uygarlaşmak anlamına gelmektedir. Rousseau, kavram altında kolektivite, tek toplum, merkezîyetçilik, bağlılık, tek seslilik ve bunların birleşimi olan *cumhuriyeti* vurgulamaktadır (Çaha, 1996:23-26).

Sivil toplumun devlet alanı dışında ayrı bir alan olarak kabul görmesi 18. yüzyıldan sonra olmuştur. Böylece sivil toplum bireylerin, kamusal alanda bir dizi hak ve yükümlülüklerle donatıldıkları bir alan olarak ortaya çıkmaya ve böylece bağımsız örgütlenmelere hayat vermeye başladı. 1750'li yıllardan itibaren, sivil toplum, artık devlet kavramıyla ilişkilendirilmekten çıkmış, giderek devlete eşdeğer nitelikte ayrı bir kavramı temsil etmeye başlamıştır. Sivil toplum kavramını daha iyi anlamak için bu kırılmaların en yoğun olduğu ve hatta nihayetlenerek başka bir teorik çerçeveye referans yapar hale geldiği 18. yüzyıl Avrupasına gitmek gerekiyor. Sivil toplumun anlamının bu şekilde dönüşümü Avrupa'daki hızlı değişim ve dönüşümlere de bir işaret olarak yorumlanmaktadır. Mardin de sivil toplumun modern görünümünü kazanmasını feodalitenin çözümlüğü ve burjuvazinin gelişmesi sürecinde sivil toplum terimi, *şehir adabı* anlamını içerir hale gelmesi sürecine bağlar (Mardin,1990:9-12). Böylece Avrupa'da bütün kavramsal formlar ve normlar değişim geçirdiği bir süreçte sivil toplum düşüncesi var olan siyasi yapının değişimini işaret etmiştir. Bu durum, o dönemde liberal bir dünya görüşünü savunan burjuvazinin, sivil toplum kavramını, siyasi alandan bağımsız, toplumun özel yaşamına ve ekonomik pazara ayrılmış bir sosyal alan ile eş tutmasından kaynaklanmıştır (Çaha, 1996). Marx'a göre de sivil toplum 18. yüzyıl Avrupa'sında burjuvazi ile gelişti. Onun için sivil toplum, üretici güçlerin belli evrimsel gelişiminde ortaya çıkan ve bireyler arasındaki ekonomik ilişkilerin tümüdür.

Sivil toplum kavramı, modern içeriğiyle ilk kez Adam Ferguson tarafından 1767'de "Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme" adlı çalışmasında kullanılmıştır (Sarıbay, 1998 & Sivil Toplum İş Başında, www.deltur.cec.eu.int/sivil.rtf). Modernizmin kuruluş süreci olarak adlandıracağımız bu dönem, sivil toplumun da eski anlamının yerini bu gün de kullanılan modern içeriğe bırakmasına şahit olmuştur. Siyasal, sosyal, düşünsel ve hukuki boyutlarda yaşanan kırılmalar sonucunda yukarıda tanımlandığı gibi doğal hukuk çerçevesinde tanımlanan devlet-sivil toplum özdeşliği yerini liberal değerler ve bireycilik çerçevesinde tanımlanan devlet-sivil toplum karşıtlığına bırakmıştır.

Bu noktada Hegel'in devletin hazırlayıcısı ve Smith'in piyasanın işleyişini sağlayan mekanizma olarak sivil toplum çerçeveleri son derece önemlidir. Adam Smith'in kavramsallaştırmasında "feodaliteye karşı alternatif bir beraber yaşama formu olarak *ticari toplum* (commercial society) anlamında sivil toplumu hep bir *ahlaki varlık* şeklinde düşünmüştür. Smith, hem *Theory of Moral Sentiments*, hem de *Wealth of Nations* kitabında kendi çıkarına (self-interest) kendisi sınır koyan bir rasyonel birey portresi çizmiş ve buna *prudent man* (sağgörülü insan) demiştir. Böyle bir bireyin iki ayağından birinin dostluk duygusuna (fellow-feeling) dayanan *sempati*, öbürünün *güven* (trust) olduğuna işaret eden Smith; özellikle *güveni* sivil toplumun tanımlayıcı ögesi ve çimentosu olduğunu vurgulamıştır" (Cohen'de aktaran Sarıbay, 2003:15). Bu bağlamda, örneğin pazar ekonomisi, Smith'in düşüncesinde ahlaklılık (morality) ve güven, uzlaşma, karşılıklı saygıya dayanan sivil toplum/medenilik (civility) ile uyumlu bir yapılanma anlamına sahip olmuştur.

Hegel terimin Almancasının *burjuva toplumu* (*bürgerliche gesellschaft*) (Tunçay, 1998) olması dolayısıyla sivil toplumun devletin önceleyen bir olgu olduğuna inanmaktaydı. O doğrultuda sivil toplumu ihtiyaçlar ve öz-çıkarların çatışma alanı şeklinde tanımlamaktaydı. "Hegel'e göre sivil toplum bireylerin kendiliğinden, gelenek ve görenekler uyarınca özgür birlikteliğinden ibarettir. Hegel'de sivil toplum, ne özgürlüklerin teminatıdır; ne de bir sözleşmeyle gelişir. Tarihsel bir gelişme olarak modern bir toplumda olgunlaşan sivil toplum, pazar ekonomisi, sosyal sınıflar, ekonomik şirketler, bireyler ve devlete bağımlı olmayan her türlü kurum ve kuruluşu kapsar. Sivil toplum, Hegel'de devlete bağımlı olmayan farklı birey, grup, kurum ve kuruluşların bir mozaikini oluşturmaktadır. Bu mozaik özelliği, Hegel'i sivil toplum alanını olumsuz yorumlamaya yöneltmiştir" (Çaha, 1996:15-26).

SİVİL OL(A)MAYAN TOPLUMLAR

Yukarıda özetlendiği gibi Sivil toplum Batıda devlet ve bireyin arasındaki çatışmaların dindirilmesi, devletin birey üzerindeki baskılarının hafifletilmesine yapmış olduğu referansla tanımlanabilir. Özellikle 1980'lerden sonra sıkı sık gündeme gelen İslam dünyası ve sivil toplum tartışmalarına 1990'lardan sonra Doğu bloğunun dağılması ile birlikte eski sosyalist ülkelerde sivil toplumun yaygınlaşması tartışmaları eklendi. Sivil toplumun devletle ya da üstün siyasi ve sosyal örgütlenme aşamasına geçişle alakalı olarak sosyal sözleşmecilerle gelenekle olan ilişkisi, sivil toplumun medeniliği ve her ikisinin de oryantalist söylem

çerçevesinde batı dışı toplumların tanımlanmasında ve dışlanmasında kullanılmasının analiz edilmesi önem kazanmaktadır. Sivil toplum kavramının etimolojik kökenine bakacak olursak medeniyet (civilization) kavramına gönderme yapıyor olduğunu görürüz. Aynı zamanda bu köken düzeyinde haklı olarak kavramın “medenî” olana, yani şehirlî olana ait olan boyutuna vurgu yaparken, bunun karşıtının da “gayr-ı medenîlik” yani barbarlık olduğunu ekliyor. Yani yine doğal hukukçuların düşüncelerinin bir sonucu olarak sivil toplum ilkelikten kurtulmak olarak belirlemektedir. Bu anlamda Batı sivil toplumun oluştuğu yer olarak ilkelikten kurtulmuş bir yer olarak ortaya çıkarken batı dışı toplumlar sivil toplumun oluşmadığı, despotik, hiyerarşik siyasal örgütlenmelere sahip hala ilkel olan yerlerdir.

Bu düşüncenin ortaya çıkmasında en önemli rolü hiç şüphesiz Montesquieu'nun yazdıkları oynamıştır. Montesquieu, Doğu toplumlarının despotik olduğunu, Batı toplumlarının aracı kurumları yok ettikleri takdirde aynı akıbete uğrayacağı endişesini taşımaktaydı. Doğu'da sultan ile teb'ası arasında aracı bir güç olmadığından dolayı, otorite despotizm şeklini almaktadır. Ona göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı'da devletin merkeziyle teb'a arasında bir köprü ya da tampon vazifesini gören bir örgütlenme yoktur. Montesquieu'ya göre, Batıdaki aksine bu toplumlarda yurttaşların yaşamları, özgürlükleri ve mülkiyetleri bir medeni örgütlenme eksikliğinden dolayı yöneticinin insafına bırakılmıştır (Keane, 1993). Bu düşünce oryantlizmin ana kodlarından birini oluşturagelmıştır. Aslında doğal halle ve sivil toplumla ilgili tasavvurların hepsinin bu düşünürlerin içinde yaşadıkları siyasal ve sosyal ortamlara alakalı olduğu iddia edilmektedir. Yani bu düşünürler kullandıkları kavramları ve yaptıkları analizleri kendi çağlarındaki sıkıntılara çareler ararken bulmuşlardır. Doğal halden sivil topluma geçiş, veya batıda sivil toplumun olması ve doğuda olmaması aslında kurgudan öte bir anlam içermemektedir (Aktay, 2003:54). Özellikle sömürgeciliği meşrulaştırması bağlamında Batılı düşünürler sivil toplum kavramına sık sık başvurmuştur. Bu oryantlist düşüncenin bütün Avrupa düşüncesine sirayet ettiğini Edward Said ve Bryan S. Turner'ın yazdıkları ortaya koymaktadır.

Aktay'ın da belirttiği gibi “Bu önerilerle oluşacak toplumun Hobbes'taki karşılığı totaliter ve despot bir yönetimdi. Rousseau'da ise yaşadığı toplumda ızdırabını duyduğu sosyal eşitsizlik, seviye kaybı, yozlaşma hep bir mevhum doğal durumdan “uzaklaşma” olarak tecrübe ediliyordu ve bu uzaklaşmayı telafi etmenin tek yolu olarak cumhuriyetçi bir model çiziyordu. ... Onun gerek doğal durum tasvirleriyle ilgili, gerekse bu doğal durumdan sadır ettirdiği sivil modelinin bütün ilham kaynağı, yaşadığı toplumda bütün hücrelerine kadar hissedilen toplumsal ve siyasal krize bir cevap arayışıydı. Aynı şeyler, kuşkusuz, toplumsal sözleşme filozofları üçlüsünün diğer önemli ismi John Locke için de söylenebilir. Doğal durumla ilgili onun da bütün tasvirleri üzerinden kendi çağı ve siyasal-toplumsal şartlarıyla ilgili sıkıntılarının yorumu kolaylıkla yapılabilir.” (Aktay, 2003:54).

Kilisenin, kendini Hıristiyanlık'ın koruyucusu ve yayıcısı olarak görüp misyonerler yetiştirmesi gibi, Avrupalı seküler bireyler de uygarlığı yaymak için misyoner rolüne talip olmuşlardır. Kilisenin politik ve sosyal alanlarda rolünü kaybetmeye başladığı modern dönemde XVI. yüzyıl fatihlerinin tutkusu olan Hıristiyanlaştırma misyonunun yerini artık uygarlaştırma misyonu alıyordu. “Hıristiyanlaştırma düşüncesi artık kendini uygarlaştırma göreviyle özdeşleştiriyordu, zira uygarlık ancak Hıristiyan olabilirdi” (Ferro, 2002:36). Kendilerinin geri kalmış halklara medeniyeti, dinsiz topluluklara kurtuluşu götürdüğüne inanan misyonerler/uygarlaştırıcılar onların (nesnelerin) böyle bir şey isteyip istemedikleri sorusuna henüz net cevap verilmemiş olduğunu unutuyorlardı. Zira Hobsbawm'ın güzel bir şekilde özetlediği gibi uygarlaştırma, “beyazların yerliler için, bedeli yerlilerce ödenmek üzere yaptığı bir şeydi” (Hobsbawm, 1999:84).

Tarihsel süreç içerisinde Hıristiyan misyonerliğinden esinlenmiş ve beslenmiş, sivil kavramı etrafında şekillenmiş bir uygarlaştırma misyonu Batının Batılı olmayanla ilişkisine yön ve şekil vermiştir. Uygarlaştırma misyonu Rudyard Kipling'in meşhur Beyaz Adamın yükü (White Man's Burden) fragmanı ile tanımladığı anlayışla şekillenen bir düşüncedir. Fakat bu adaya düşen Cuma'yı uygarlığa kazandıran Robinson Crusoe'nun hikayesi değildir¹. Avrupalı Kendiliğinden durumdan vazife çıkarmaktadır, ve hepsi yeni Cumalar bularak yamyamlıktan kurtarma peşindedir². Bu misyonun iki boyutu bulunmaktadır:

¹ Thornton bunu ironiyle anlatarak Robinson'un hikayesinin insanlık dışı bir nevrozun zor ve uzun tedavisini anlattığını düşünmektedir. Thornton'a göre bütün maceranın sonunda “Crusoe gerçek dünyaya daha zengin olarak döner” çünkü o artık deneyimli bir köle tüccarıdır. (Thornton, 1965:193)

² Ziyaüddin Serdar'ın editörlüğünde hazırlanan küçük ama hacimli bir çalışmada Ziyaüddin Serdar, Merryll Wyn Davies ve Ashis Nandy *yamyam, vahşi* gibi kategorilerin batılı insanın Yunan düşüncesinden gelen zihni bir arka planı olduğunu, uygarlığın kendine has olduğunu ve kendi coğrafyası dışındaki yerlerde yamyamlar bulacağını düşündüğünü söylemektedirler. (Serdar, Davies, Ashis, 1997)

Avrupalılarca tarihsel kökenleri olan Hristiyanlığın yayılması ve *zirveye* ulaşmış bir uygarlığın ve yaşayışın dünyanın geri kalanının benimsetilmesi. Her ikisi de dünyanın geri kalan halklarının aşağı olduğu ya da Avrupa'nın Aydınlanma ile bulmuş olduğu ışığa muhtaç olduğu yönündedir. Avrupa kendi ulaştığı noktayı diğer halklara da yaymak arzusunda. Materyalist bir tarih anlayışıyla şekillenen Avrupalı zihinler kendilerinin *tarihin sonuna* ulaşmış olduklarını düşünmektedirler.³

Diğer taraftan uygarlaştırma misyonu (civilizing mission) emperyalizme kaynaklık eden ve onun meşrulaştırılmasında kullanılan en önemli kavramlardan biridir. Thornton'un (1965) emperyalizme hayat veren ya da onun meşruiyetini sağlayan doktrinleri incelediği güzel bir kitabında dile getirdiği gibi Avrupalılar kendi değerinin ve dolayısıyla kendi uygarlığının başka herkesinkinden üstün olduğuna olan inançla yoluna devam etmekteydiler. Dolayısıyla bu üstünlük duygusu bir uygarlaştırma ve eğitime davranışı ortaya çıkarmaktaydı. Bu uygarlaşma görevine yol açan gerekçelerin en önemlisi Batı'nın bu yolla selamete erişeceği ve kefaretinin ödeyeceği fikridir. "Fikir işçileri (misyonerler, öğretmenler, danışmanlar, bilginler) ile modern sanayi ve iletişim alanındaki uzmanlar tarafından ortaklaşa olarak desteklenen, geri kalmışları batılılaştırma biçimindeki bu emperyal düşünce, tüm dünyada kalıcılık kazanmış, ve ... her zaman tahakkümle ele ele yürümüştür" (Said, 1998:209210).

Diğer taraftan Avrupa sosyal düşüncesi Darwin'in düşünceleri büyük oranda etkilemiştir. Avrupa'da ilerlemeye inanan, Avrupa'nın tarihin zirvesinde olduğuna iman etmeyen bir tek birey kalmamıştır. Bilimsel olarak ilerleme, pozitivist ve materyalist tarih anlayışıyla birleşince ortaya medenileşmiş olanlar ve medenileşmemiş olanlar diye iki grup çıkmaktadır. Avrupa'nın ulaştığı seviye karşısında Hobsbawm'ın söylediği gibi Avrupalıya Malezya adalarındaki gibi taş devri toplumları ile Çin, Hindistan ve İslam dünyası gibi karmaşık ve kentleşmiş toplumlar arasında herhangi bir fark yokmuş gibi görünüyordu.

Her ne kadar sanatları göz alıcı, eski kütür anıtları mükemmel ve dini felsefeleri en az Hristiyanlık kadar gelişmiş olsa da bunun Avrupalı için herhangi bir önemi yoktu. Zira hepsi şimdi tarihlerinin bu zenginliğine rağmen "karşısında çaresiz kaldıkları, yabancı diyarlardan gelen, mallarla, silahlı adamlarla ve fikirlerle dolu gemilerin insafına kalmışlardı" (Hobsbawm, 1999:28-29). Bu akım öyle hızlanmıştı ki Belçika kralı ve emperyalizmin gedikli uygulayıcısı II. Léopold, 1876'da, Brüksel'de coğrafyacıları ve bilim adamlarını bir araya getiren bir konferans düzenleyerek uygarlığın hiç uğramadığı yerkürenin bölümlerini uygarlığa nasıl açılacağına yollarını aramaktaydı (Ferro, 2002:152). Léopold'un bunu yapacak kişileri bulmak için çok beklemesi gerekemeycekti. Her yerde uygarlığın temsilcileri ve koruyucuları olmak isteyen, dünyayı bulduğundan daha iyi bırakmak isteyen, kendi zamanında bir adım bile olsa ileri gitmek için çırpınan insanlar doluydu.

Avrupa Birliğinin Türk STK'lara Yardımı: Bir Uygarlaştırma Misyonu mu?

STK'ların toplumsal hayatın bütün alanlarıyla ilişkisinin tarihi, Türkiye için çok karmaşık ve uzun bir süreç olmuştur. Dünya Bankası'nın "Türkiye'de STK'lar" konusunda hazırladığı raporda (1997) belirtildiği gibi, Türkiye'de sivil toplum kuruluşları, gönüllülük kavramı ile birlikte gelişmiştir. Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarına kadar uzanan ve neredeyse 700 yılı kapsayan bir süreçtir. Osmanlı, Selçuklu ve Cumhuriyet dönemlerinde, kimi toplumsal hizmetler gönüllü kuruluşlarca yapılmıştır. Türkiye'de bugünkü eğitim ve sağlıktan sorumlu devlet kuruluşlarının temelleri, Osmanlı döneminde kurulan vakıflara dek uzanır. Cumhuriyet döneminde sivil toplum kuruluşları ancak tek partili dönemin baskıcılığından kurtulduğu 1950'li yılların başında canlanmaya başlamış bu gelişme 1980 sonrasında hızlanmıştır. Türkiye'deki mevcut mevzuata göre, STK'lar, dernek veya vakıf statüsünde kurulup, kar amacı gütmemek kaydıyla faaliyet gösterebilirler. Mevzuatta, gönüllü örgütlere veya STK'lara doğrudan bir referans yoktur. Türkiye'de sivil toplum, siyasi partileri, vakıfları, dernekleri, sanayi ve ticaret odalarını, meslek örgütlerini, üniversiteleri, sendikaları, farklı platform ve yurtaş girişimlerini içine alır.

Aslında Türkiye'de sivil toplum tartışmalarının yaygınlaşması 1980'den sonra gündeme gelmiştir. Yine de bu tarihten önce de bu konuda kafa yoranlar yok değildi. Türkiye'de sivil toplum meselesini ilk ortaya atanlardan biri İdris Küçükömer'dir. *Düzenin Yabancılaşması* adlı çalışmasında, bizde neden sivil toplum yok? sorusunu ele alırken yaptığı ayırımı yeniçeri-esnaf-ulema birliğine dayanarak gelen kesimleri

³ Bu iki taraflı ilişkide yenilenlerin durumu da bunu özendirir. Dünyanın her tarafından Avrupa'ya tekniği ve medeniyeti ithal etmek için öğrenciler yollanmakta, telaşlı bir modernleşme ile "*düşmanın silahı ile silahlanma*"ya uğraşmakta ve neticesinde Avrupalı duygular, sanat, edebiyat, teknik, yaşayış olanca hızıyla ithal ediliyordu.

solda, batıcı-laik-bürokrat geleneği temsil eden kesimleri ise sağda göstererek (Küçükömer, 1969:82) batılı anlamda bir sivil toplumun gelişmesinin önünde engel olarak gördüğü ve yabancılaşmayı simgelediğini düşündüğü laik-bürokratik-devletçi geleneği şiddetle eleştirmişti. Çünkü ona göre, küçük burjuva bürokratların kendine özgü ortamlarına ait soyutlanmış laisizmleri ve sivil toplumun ilke koşulunu oluşturan iktidarın bölünmüşlüğüne içlerine sindirmesi olanaksız tavırları, sivil toplumun kurulması yönünde en büyük engel teşkil ediyordu.

'Sivil toplum' kavramının şimdiye dek izlemeye çalıştığımız serüveni boyunca en azından Türkiye için, hâlihazırdaki durumu açıklayabilme ve genelleylebilme yeteneği sınırlıdır. Batı'nın kendi tarihselliğine ait olan bu kavram, Türkiye tarihinin dinamiklerini açıklayamamakta ancak son yıllar ile ilgili olarak dikkate alınmak durumundadır. Ancak şunu da unutmamak gerekir: Çalışmanın başından beri Batı'nın tarihselliği ya da Türk toplumunun tarihselliği olarak adlandırdığımız süreçler birbirinden hiçbir zaman ayrı olmamış, hatta bizzat birbirleriyle ilişki içinde var olmuşlardır. Dolayısıyla hem tarihsel tecrübelerde hem siyasal söylemlerde karşılıklı bir geçişten, temastan bahsetmek mümkündür. Fakat Türkiye'de şimdiye kadar yapılan bütün tartışmalarda asıl konu sivil toplumun var olup olmaması değil nasıl olup da olacağı/kurulacağıdır. Yani sivil toplum mutlaka kurulmalıdır ve bunun yolları aranmaktadır.

Avrupa Birliği kendisine üye olarak alacağı ya da ilişki içerisinde olacağı toplumların kendi sosyal ve siyasal formasyonuna akredite olmasını istemektedir. Bunun devlet mekanizması dahilinde çok mümkün olmayacağı da aşikardır. Türkiye bağlamında konuyu değerlendirirsek yerleşik bürokrasi ve mevcut sistemden var olan yerleşik çıkarlar devletin kendi mekanizmalarıyla bir değişimi tetikleyemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin yıllardır süren modernleşme, Avrupa sistemine entegre olması sürecinin başarısızlığa uğraması, yani yerli uygarlaşmaların beceriksizliği sebebiyle Avrupa Birliği kendisi bu işi üstlenmektedir. Özellikle STK'lara verilen yardımlar iki açıdan kavramsal olarak son derece önemlidir. Birincisi bu günkü Avrupa toplumunun oluşumunu çevresinde açıklayabileceğimiz bir kavram olarak sivil toplum, devletin fonksiyonunu azaltma, bireyciliği yayma, teknolojik düşüncüyü besleme ve sekülerleşmeyi tamamlama gibi modern toplumun oluşumunun en temel şartıdır. İkincisi ise Avrupa Birliği fonlarından faydalandığı kuruluşları belli bir organizasyon yapısına, bütçelemeye, çalışma sistemine yönlendirmektedir. Bu da Türkiye'de sivil toplumun içinden çıktığı sosyal kontekstin gönüllülük, hayır ve vakfiye anlayışından ziyade modern bireycilik çerçevesinde şekillendirmek isteğini yansıtmaktadır. Avrupalı olmak için Avrupalı süreçleri yaşamının önerildiği bu çerçevede son iki yüzyıldır Batının Batı dışı ile ilişkilerini şekillendiren bir uygarlaştırma misyonunun etkin olduğu düşünülmektedir.

Bu ilişkilerin Türkiye'de belirli bir STK mantığını ve zihniyetini Avrupalılık ve modernlik bağlamında yeniden kurmak gibi bir amacı olduğu da bilinmektedir. Avrupa Birliğinin proje başvurularında STK'larda aradığı özellikleri incelediğimizde karşımıza belirli bir organizasyon tipi çıkmaktadır. Bu organizasyon tipi yerel dinamiklerden ve ilişkilerden doğan bir şekillenme ile şekillenmekten ziyade dışarıdan ithal edilen bir modelin izlerini taşımaktadır. Bu da uygarlığın zirvesine ulaşmış bir uygarlık olarak Batıyı imlemektedir. Avrupa Birliğinin (ya da benzer uluslararası fonların) yardım ve fon gerekçeleri 19. yüzyılda emperyalistlerin medenileştirme misyonu ile bir kez daha örtüşmektedir. Avrupalı değer ve kurumların ulaşılacak en yüksek zirveye ulaştığı ve her topluma mutluluk getireceği düşüncesi bu yardımları ve fonları yönlendirmektedir. Özellikle evrenselcilik tezi ile desteklenen Liberal değerlerin ve yapıların yayılması gittikçe daha masum ve istenir hale geliyor. Böylece siyasal ve sosyal süreçlerde yerli ve özgün olanın üretilmesi bir kez daha bir kenara bırakılmış ve gelişmiş olduklarına, faydalı olduklarına inanılan modeller ithal etme düşüncesi yaygınlaşmış oluyor. Böylece Türkiye'de STK'lar Avrupa Birliği'nin uygun toplumsal, iktisadi ve siyasal modelleri oluşturmasında rol alan kuruluşlara dönüştürülmek isteniyor.

Sonuç olarak, bu makalede yapılan analiz neticesinde sivil toplumun Avrupalı bir kavram olarak Avrupa'nın siyasal ve sosyal yapılarını şekillendirmede hayati rolü olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu rol analiz edilerek, daha sonra bunun bir misyoner tavrı ile birlikte uygarlaştırma misyonuna dönüştüğü görülmektedir. Özellikle oryantalist evrenselci bakış açısının oluşturduğu batı merkezli bakış, dünyanın mutluluğunu sağlamak üzere dünyaya yayılması arzulan Batılı değer ve sistemleri oluşturmuştur. Sivil toplum kavramı uygar topluma ve uygarlığa yaptığı atf sebebiyle bu noktada kilit rol oynayan en önemli kavramlardandır. Böylece Türkiye'de bir sivil toplum düşüncesinin ve kuruluşlarının tarihini ve nihayetinde AB'nin STK yardımlarını bu perspektiften analiz ederek bu yardımlarda bir uygarlaştırma misyonu olduğu savunulmuştur.

KAYNAKÇA

- AKAL, Cemal Bali (2003). İktidarın Üç Yüzü, Dost Yayınları, Ankara
- AKTAY, Yasin (2003). *Sivil Toplumun Sıkıntıları: Oryantalizm, şiddet Vesaire...*, Sivil Toplum Dergisi, 1, s. 51-61.
- BOBBİO, Norberto (1993). "Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı" *Sivil Toplum ve Devlet* içinde, ss. 91-118. (ed.) John Keane, Ayrıntı Yayınları., İstanbul.
- ÇAHA, Ömer (1996). Sivil Kadın. Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın (Çev:E. Özense), Vadi Yay. , Ankara.
- FEBVRE, Lucien, Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge 1994.
- FERRO, Marc, Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi, (Çev.: Muna Cedden) Ankara: İmge Yay. 2002.
- HOBBSAWM, Eric, İmparatorluk Çağı , (Çev.: Vedat Aslan) Ankara , Dost Yay. 1999.
- KEANE, John (1993). "Despotizm ve Demokrasi", Sivil Toplum ve Devlet içinde ss. 47-90. (ed.) John Keane, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- KÜÇÜKÖMER, İdris (1994). *Batılılaşma, Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yay., İstanbul [İlk baskı 1969, Ant Yayınları, İstanbul]
- MARDİN, Şerif (1990). Türkiye'de Toplum ve Siyaset (Der. M. Türköne, T.Önder), İletişim Yay., İstanbul
- SAİD, Edward W., Kültür ve Emperyalizm: Kapsamlı Bir Düşünce ve Siyasal Sogulama Çalışması, İstanbul: Hil Yay., 1998, s.300
- SARIBAY, Ali Yaşar (1998). Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum. F. Keyman, A.Y. Sarıbay (der.) *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslâm* içinde. s. 88 -111, Vadi Yayınları, Ankara.
- SERDAR Ziyaüddin, D. Merryl Wyn, Ashis Nandy, Batı Irkçılığının Kaynakları: Bir Manifesto, İstanbul: Yöneliş Yay., 1997.
- Sivil Toplum İş Başında, www.deltur.cec.eu.int/sivil.rtf
- TEKELİ, İlhan (1999). Yerel Siyaset ve Demokrasi, Çoğulculuk, Sivil Toplum. *Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi, 195-231*, WALD Yayınları, İstanbul.
- TOSUN, Gülgün Erdoğan (2003), *Birleştirici Demokrasi Devlet Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması İçin Bir Analiz Aracı Olabilir mi?*, Sivil Toplum Dergisi, 1, s. 29-45
- TOSUN, Gülgün Erdoğan. (2001). *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- TUNÇAY, Mete (1998). *Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Kavramlar*, "Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar" içinde (ed. Ahmet N. Yücekök, İter Turan, Mehmet Ö. Alkan), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TURNER, Bryan S., Marx ve Oryantalizmin Sonu, (Çev.: H. Çağatay Keskinok), İstanbul: Kaynak Yay., 2001
- Türkiye'de STK'lar (1997). Dünya Bankası Raporu,

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ VE ÖNEMİ

Ülkü VARLIK*
Banu ÖREN**

GİRİŞ

Sivil toplum kuruluşları ifadesi son yıllarda gündelik yaşamda sık sık yer alan bir kavram haline gelmiştir. Toplumun sorunlarını çözme işlevini yüklenen en büyük örgütler olan devletin ve kamu örgütlerinin bir çok alanda yetersiz kalması sonucunda doğan boşlukların bireylerin kendi örgütlenmeleri ile doldurulur hale geldiği gözlenmektedir.

UNDP tarafından yayınlanan 2002 insani gelişme raporunda; bir çok ülkedeki en önemli sorunların başında demokrasinin derinleştirilmesi için gereken “demokratik yönetim”i gerçekleştirecek kurumların oluşmasının geldiği belirtilmekte ve demokratik yönetim için var olması gerekli öğeler olarak; siyasi partiler ve diğer kurumların etkin bir biçimde işlev gördüğü temsiliyet sisteminin, evrensel haklar, özgürlük ve haksızlıkları engelleyen bir seçim sisteminin; güçler ayrılığına dayalı bir denetim mekanizmasının etkin olarak işletildiği bağımsız adalet ve yasama sistemlerinin; bağımsız ve özgür basının yanı sıra askeri güç ve güvenlik kuvvetleri üzerindeki sivil denetim ile hükümet ve özel sektör icraatını yakından takip eden ve siyasal katılımın artırılması için alternatifler getirebilen bir sivil toplum örgütlenmesinin varlığı konusundaki gerekliliğin vurgulanması önemlidir. Nitekim tüm dünyada sivil toplum kuruluşlarına destek giderek artmakta; globalleşen dünyada her geçen gün güçlenen sivil toplum örgütleri, bir yandan sivil toplumun ekonomik, siyasal, kültürel gelişimini sağlarken diğer yandan da resmi kurumlar karşısında sivil toplumun daha fazla söz sahibi haline gelmesi çabaları artmaktadır.

SİVİL TOPLUM

Sivil toplum kavramı, devletin ve devlet otoritesinin dışındaki ekonomik ve toplumsal alanı nitelendirmek ve kendi ilke ve kurallarına göre işleyen, otorite alanı dışında kendi kendini düzenleyen örnek alanları ifade etmek için kullanılmaktadır.¹

Diğer bir anlatımla; sivil toplum devletin müdahalesi dışında birey ve grupların kendi alanlarını düzenlemelerini;(Yılmaz,1997:86)“devlet denetimi veya baskısının ulaşamadığı veya belirleyici olmadığı alanlarda bireylerin/grupların devletten izin almadan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da büyük ölçüde bağımsız olarak hareket ederek tutum belirleyebildikleri, sosyo-kültürel etkinliklerde bulunabildikleri, gönüllü veya rızaya dayalı ilişkilerin, etkinliklerin ve kurumların oluşturulabildiği bir toplumu ifade etmektedir (Atar,1997:98).

Bugün sivil toplumun ön koşulu olarak beş özellik hemen hemen tüm sivil toplum tartışmalarında ortak özellikler olarak kabul edilmektedir. Bu özellikleri; “toplumsal farklılaşma”,“toplumsal örgütlenme”,“gönüllü birliktelik”,“toplumsal düzeyde otonomileşme” ve “baskı mekanizması oluşturma” şeklinde belirtmek mümkündür. Sivil toplumun gelişimi öncelikle toplumsal düzeydeki farklılaşma ile sağlanabilir. Toplum yaşamındaki etnik,kültürel,dinsel,ideolojik,siyasi,ekonomik veya cinsiyet bazındaki farklılaşmalar sivil toplum gelişimi için zorunludur. Ancak sivil toplum için bu farklılaşma yeterli değildir, ikinci koşul olan farklılaşmış alanlarda politika üretebilecek sosyal örgütlenmelerin de olması gerekir.Hem yasal çerçevede hem de sosyolojik bazda farklılıkları manipüle edecek tarzda örgütlülük sivil toplumun varlığı açısından kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bir bakıma sivil toplum örgütlü olan toplumdur. Buradaki gönüllülük tabii ki vatandaşın gönüllü birlikteliğini sağlayıcı nitelikte olan örgütlülüktür. Bireyin kendi rızasıyla kendisi için meşru bir hak olarak gördüğü her tür özgürlük bu bağlamda bir sivil toplum

* Yrd. Doç. Dr., ÇOMÜ Biga İ.İ.B.F Kamu Yönetimi Bölümü

** Kamu Yönetimi Uzmanı

¹ “Sivil toplum”, siyasetle ilgili Batı’dan aldığımız kavramlar arasında, ülkemizde en çok yanlış yaratılardan biridir. Tartışılmakta, fakat sınırları tam olarak belirlenmemektedir. Bu kavramın, klasik devlet ve modellerine, çağdaş siyaset felsefesinin yönelttiği eleştiriler sonucu doğduğu da söylenebilir. Sivil toplum konusunda birbirinden çok temelli farklılıklar gösteren değişik kuramlar vardır. Bazılarına göre sivil toplum askeri toplumun alternatifidir. Buna göre toplum, zorbalığa ya da zorlama gücüne dayanmıyorsa o toplum sivil toplumdur. Bazıları sivil toplum derken kelimenin etimolojisini esas alarak Latince “civilis-civilization”,Arapça “medeni-medeniyet”,Türkçe ise “uygar-uygarlık” sözcüklerinin karşılığı “uygar toplum”u anlamaktadır. Bazıları ise sivil toplumu, kendisi ile ilgili kararları kendi alan toplum olarak tanımlamaktadır. (Akdemir,1997:267)

oluşumudur. Sivil toplumun gelişimi için dördüncü olarak; sivil toplum örgütlerinin siyasetle meşru bir zeminde uğraşmalarının sağlanması; mutlak surette devletten bağımsız, otonom bir varlık geliştirmeleri gerekir. Sivil toplumun beşinci koşulu; sivil toplum örgütlerinin baskı grubu niteliği göstererek demokratik yollardan baskı mekanizmasına yönelmesidir.(Çaha,1997:31)Sivil toplum örgütleri, devlet örgütü ile toplum arasında bir tür iletişim aracı olarak, çevrenin istemlerini merkeze aktarmakta, çıkarlarını temsil etmektedir. Böylece; demokrasinin ana unsuru olan düzenli seçimler dışında da demokratik hesap verme sürecini güçlendiren, alternatif bir temsil aracı sağlanmış olmaktadır. İki yönlü işleyen bu araç sayesinde bir yandan toplum disiplin altına alınırken öte yandan demokratik rejimin istikrar ve etkililiği sağlanmaktadır (Gençkaya,1997:104).

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

İçine girdiğimiz postmodern toplumun katılımcı kültür yapısı, demokrasinin ve sivil toplumun birbirinin tamamlayıcısı olduğunu göstermektedir.(Eren,1997:1)Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının önemi, her geçen gün biraz daha anlaşılmakta,yerel ve genel sorunların çözümünde bu kuruluşların örgütlenme , güçlenme ve başarısı ile doğrudan bağlantılı olduğu kabul edilmekte;(Ataseven,1997:340) politik elitten medet umma yerine, politik elitten hesap sorma davranışı, “politik elit bizi kurtarsın beklentisi yerine” “kurtarılmayı beklemek yanlıştır” anlayışı ön plana geçmektedir.(Gönel,1998:12)Kuşkusuz siyasal otoriteler karşısında toplumun bir güç olarak yerini alabilmesi ve iktidar erkini etkileyebilmesinin en işlevsel aracı,kamu otoritesinden özerk olarak çıkar ve tutumların örgütlenebilmesidir (Alkan ve Öner,2000:163)

Sivil toplumu oluşturan bireyler toplumsal,ekonomik ve siyasal amaçları gerçekleştirmek için çeşitli şekillerde birleşmektedir.Bunların bir kısmı tüzel kişilik kazanmıştır. Yurttaş girişimleri gibi birleşmelerin ise tüzel kişilikleri yoktur. Sivil toplum alanındaki tüzel kişiliklerin bir kısmı kamusal , bir kısmı özel hukuk alanında yer alırlar.Meslek kuruluşları kamu tüzel kişileridir, diğerleri özel hukuk tüzel kişileridir. Bazen melez kuruluşlar da görülür: sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları,çevre vakıfları vb. Dernekler,vakıflar,sendikalar,meslek kuruluşları ve yurttaş girişimleri ekonomik amaç gütmeyen birleşmelerdir; kooperatifler ve şirketler ekonomik amaçlı birleşmeler; siyasi partiler, siyasal amaçlı birleşmelerdir. Sivil toplum alanında yer alan bir diğer kuruluş türü de kar amacı gütmeyen kültür amaçlı şirketlerdir (Gönel,1998:2).

Sivil toplum kuruluşlarını resmi ya da yarı resmi kuruluşlardan ayıran en belirgin fark devlete bağımlı olmamaları ve tamamen gönüllü ilişkilere dayanmalarındır. Bu nedenle, yarı- kamusal nitelikteki barolar, tabip odaları , mimar – mühendis odaları veya benzeri mesleki teşekküllere üyelik, mesleğin icrası için zorunlu olduğundan bu kuruluşları sivil toplum örgütleri olarak nitelemek doğru değildir .Buna karşılık çevre ,sağlık, kadın , gençlik , çocuk, özürülüler, hayır ve yardımlar , kentleşme , bilim ve teknoloji , tüketici , çalışma hayatı , insan hakları gibi alanlarda ortaya çıkan sorunlar ve bunların çözümüne yönelik çalışmaları , amaç edinen gönüllü oluşumlar gerçek sivil toplum kuruluşlarıdır (Atar,1997:98). Toplum üyeleri , ortak bir amaç için uyum içinde nasıl çalışılması gerektiğini bu kuruluşlar aracılığıyla öğrenmektedirler. Zira bu kuruluşların , bilinç yükseltme gibi rolleri vardır.

AB SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sivil oluşumların, demokrasinin benimsenmesi ve yerleşmesiyle paralel bir önem arzettiği tüm dünyada bilinmekte, demokrasiyi maksimum düzeyde yaşama geçirebilmiş ülkelerde sivil inisiyatiflerin sayılarının inanılmayacak rakamlara ulaştıkları görülmektedir. Sanayileşmiş toplumların ve “Avrupa Kimliği”nin yansıması ve ayrılmaz bir parçası haline gelen sivil toplum, sosyal Avrupa’nın inşasında ve Avrupa bütünleşmesinde de önemli bir yere sahiptir.

Avrupa Birliği yolunda ilerleme hedefine sahip ülkemizde de uyum sürecinde sivil toplumun çeşitli konularda sesini yükselttiği ve rolünün giderek arttığı izlenmektedir. Türkiye’de son yıllarda dernek,vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarının giderek gelişmekte olduğunu, ilgili alanlarda oldukça yararlı faaliyetler yürüttüklerini ve amaçları doğrultusunda da siyasal kararları etkileme çabaları görülmektedir.Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının oluşumu bazen kendi iç dinamiğinin sonucunda bazen de devletin yukarıdan aşağıya hareketiyle gerçekleşmiştir.² 1980’li yıllarda,Türkiye’de modernleşme,ulusal kimlik,ulusal

² Batıdaki gelişmelerin tersine ülkemizde sivil toplum alanı yeterince gelişmiş değildir. Bu nedenle, iktidarı sınırlayan girişimler toplumsal gelişmelerin bir sonucu değil, daha ziyade iktidarın kendi kendini sınırlaması şeklinde olmuştur. Sivil alandaki gelişmeler yerine devlet katındaki gelişmeler ve istekler Türk siyasal sisteminin oluşumunu etkilemiş olup, bu gelenek büyük ölçüde günümüzde de sürmektedir.

dayanışma gibi “büyük“ ve “kapsayıcı“ diğer bir deyişle toplumun tümünü ilgilendiren konulardan çok hava kirliliği , sağlık , turizm , çevre , insan hakları, dini haklar, etnik haklar ve kadın hakları gibi sadece belli başlı gruplar bağlayan spesifik konular üzerinde yoğunlaşmış ve sosyal platforma bu konularla ilgili talepler etrafında siyaset yapılmaya başlanmıştır (Çaha,1997:48).

Toplumun sosyo-ekonomik yapısının geçirdiği dönüşümler,işbölümü ve uzmanlaşmanın gelişmesi,hızlı kentleşme,toplumsal mobilizasyonun ve siyasal katılımın artması, kişi başına gelirin çoğalması ve eğitilmiş profesyonel sınıfın gelişmesi sivil toplum kuruluşları için gerekli insan gücünü ve mali olanakları sağlamıştır.(Tarih Vakfı,2001:96)1990'lı yılların başlarından itibaren aşama aşama gelişen,kamusal yaşamda sesini duyuran, bir kısmı devlet üzerinde denetim kurmak amacıyla Türkiye çapında kampanyalar başlatacak kadar farklı talepleri aktaran,canlı,otonom bir sivil toplum oluşumu yaşanmaktadır (Çaha,1997:53). Ülkemizde batıya göre yeni yeni güçlenen bu sivil toplum örgütlerini Avrupa ile bütünleşme sürecinde önemli görevler beklemektedir.

SONUÇ

1999 Helsinki Konseyi'nde³ Türkiye'nin Avrupa Birliği tam üyeliğine adaylığının teyit edilmesiyle ortaklık ilişkisinin son aşamasına girilmesi, ülkemiz açısından tüm yönleriyle bir toplumsal dönüşüm projesinin hayata geçirilmesini ifade etmiştir. Helsinki sonrası dönemde, bir aday ülke olarak Türkiye'de sivil toplumun AB'ye uyum sürecine aktif katılımının sağlanması daha çok önem kazanmıştır (İKV Yayını,2003:1). AB'nin belirleyici siyasi çerçevesini teşkil ettiği Avrupa bütünleşmesi süreci devletler arası bir mekanizma içinde yürütülmekle birlikte, aslında toplumların ve yurttaşların oluşturacağı bir ortak değerler ve çıkarlar alanının inşasını öngörmektedir. Bu temel ve nihai amacın gerçekleştirilmesi ise, toplumların ve yurttaşların sürece azami ölçüde demokratik katılımını gerektirmektedir (Tarih Vakfı,2001:197). Türkiye'nin de içinde bulunduğu bütün aday ülkelerde sivil toplumun gelişmesine her şeyden önce de, AB üyeliğinin ön şartlarını belirleyen Kopenhag Kriterlerinin⁴ yerine getirilmesine önem verilmektedir. Bu bakımdan sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi ve çeşitlendirilmesi sağlıklı çoğulcu demokrasi için zorunluluktur.Karar vericilerle sivil toplum kuruluşlarının birbirlerinin gerekli olduğunun farkına varmaları, aralarında üretken bir etkileşimin başlatılması,AB'ye üye ülkelerdeki sivil toplum kuruluşları ile ülkemizdekiler arasındaki iletişimin geliştirilmesi çok önemlidir (Tarih Vakfı,2001:126). Ayrıca; hak ve özgürlük anlayışı, kimlikler ve toplumsal bütünleşme dinamikleri,siyasetin alanı,demokratikleşme ve sivilleşme gibi konuları kuşatan AB üyelik süreci,yalnızca bir “hariciye mevzuu” çerçevesinde “devletin AB karşısındaki yükümlülükleri” biçiminde sınırlanmamalıdır. (HYD Bülteni,2003:2) Avrupa bütünleşmesi sürecinin “devletlerin bütünleşmesi yerine toplumların bütünleşmesi” amacını gerçekleştirebilmesi için sivil toplum örgütlerinin de kendi donanımlarını tamamlamaları gereklidir.Türkiye'deki bütün ekonomik,profesyonel,sosyal,akademik ya da yurttaşlık hareketi gruplarının; Avrupa Birliği ve politikalarının,kendileri için özellikle anlamlı olan yönleri hakkında,yaşanan gelişmeler ve alınan kararların izledikleri çıkarlar ve savundukları davalar açısından getireceği sonuçlar konusunda bilgilenmeleri önemlidir. Böylece,AB standartlarıyla uyumu gerçekleştirmek için Türkiye'nin en iyi hareket

³ 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de AB üye ülkeleri devlet ve hükümet başkanlarının katılımı ile gerçekleştirilen zirvede genişleme,AB kurumlarının etkinliğinin artırılması,ortak güvenlik ve savunma politikasının güçlendirilmesi, rekabetçi ve istihdam yaratan bir Avrupa ekonomisinin oluşturulması konularında önemli kararlar alınmıştır.Genişleme süreci çerçevesinde Avrupa Konseyi,Zirvede Bulgaristan,Romanya,Slovakya, Letonya, Litvanya ve Malta ile katılım müzakerelerinin başlatılmasını kararlaştırmış ve Türkiye'nin diğer aday ülkelerle eşit koşullar altında AB üyeliğine aday olduğunu ifade etmiştir.

⁴ Kopenhag Kriterleri: Haziran 1993'te gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde aşağıda sıralanan üç kriterin karşılanması durumunda aday ülkelerin Avrupa Birliği'ne üye olabilecekleri kararı alınmıştır.*siyasal kriterler: demokrasinin güvence altına alındığı,istikrarlı bir kurumsal yapı,hukukun üstünlüğü,insan hakları ve azınlık haklarına saygı. ekonomik kriterler: iyi işleyen bir Pazar ekonomisi ve AB içindeki piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesi yaratılması

* topluluk müktesabatının kabulü: Avrupa Birliği'nin çeşitli siyasi,ekonomik ve parasal hedeflerine bağlılık./ Bu kriterler,Aralık 1995 tarihinde düzenlenen Madrid Avrupa Zirvesi'nde onaylanmıştır. Ayrıca Madrid Zirvesi'nde aday ülkelerin idari yapılarının,aşamalı ve uyumlu bir bütünleşmenin koşullarını sağlayacak biçimde uyumunun önemi de vurgulanmıştır.

tarzının ne olabileceği konusunda uzmanlık geliştirebilir, kamuoyunu bilinçlendirebilir, üyelerine eğitim verebilir, politika oluşturanlara ve yasa yapıcılara bilinçli görüş sunabilirler.

KAYNAKÇA

- AKDEMİR, Süleyman.(1997): “Sivil Toplum ve İslamiyet”, *Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı*, Yıl:3, S.18, Kasım-Aralık, Ankara.
- AKLAN, Haluk-Ö. Şerif.(2000): “Sivil Toplum-Devlet İlişkilerinde Baskı Gruplarının Rolü ve Türkiye”, *Türk İdare Dergisi*, S.427, Haziran, Ankara.
- ATAR, Yavuz.(1997): “Demokratik Sistemde Sivil Toplum Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi”, *Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı*, Yıl:3, S.18, Kasım-Aralık, Ankara.
- ATASEVEN, Gülsen.(1997): “Sivil Toplum Kuruluşları ve Kadın”, *Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı*, Yıl:3, S.18, Kasım-Aralık, Ankara.
- ÇAHA, Ömer.(1997): “1980 Sonrası Türkiye’inde Sivil Toplum Arayışları”, *Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı*, Yıl:3, S.18, Kasım-Aralık, Ankara.
- EREN, Güler.(1997): “Yeni Türkiye’den”, *Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı*, Yıl:3, S.18, Kasım-Aralık, Ankara.
- GENÇKAYA, Ö.Faruk.(1997): “Demokratikleşme ve Sivil Toplum İlişkisi Üzerine Bir Not”, *Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı*, Yıl:3, S.18, Kasım-Aralık, Ankara.
- GÖNEL, Aydın.(1998): *Önde Gelen STK’lar*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, Ocak, İstanbul.
- YILMAZ, Aytekin.(1997): “Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye”, *Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı*, Yıl:3, S.18, Kasım-Aralık, Ankara.
- Avrupa Birliği, Devlet ve STK’lar*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, Mayıs, 2001, İstanbul.
www.hyd.org.tr

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE DEĞİŞEN AKTÖRLER, DEĞİŞEN ROLLER VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Mehmet ALAGÖZ*
M.B.Fatih ALODALI**
Ramazan UÇTU***

GİRİŞ

Küreselleşme, üzerinde henüz fikir birliğine varılmamış olmasına rağmen, günümüz gelişmelerini, değişimlerini ve yapılanmalarını ifade etmede sıkça kullanılan popüler bir kavram haline gelmiştir. 1980'li yıllarda akademik ve kamusal söylem içinde ortaya çıkan, 1990'lı yıllarda da giderek yaygınlaşan "küreselleşme" kavramı, yaşadığımız dünyanın ve Türkiye'nin geçirdiği toplumsal değişimlerin ve dönüşümlerin anlaşılmasında, açıklanmasında ve çözümlenmesinde "anahtar kavram" işlevini yerine getirmektedir.

BİREY VE SİVİL TOPLUMUN ÖNEM KAZANMASI

Küreselleşme süreciyle birlikte devletle birey arasındaki ilişkiler sorgulanmakta, vatandaşlık statüsü yeniden oluşturulmakta, devletin küçültülmesi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, yerinden yönetim ilkesinin öne geçirilmesi, devletin temel kamusal hizmetleri yerine getirmekle sorumlu tutulması, insan haklarının ve temel özgürlüklerin dikkate alınması, bireylerin devletten özerk ve sivil alanlarının mümkün olduğunca geniş tutulması gibi yeni değerler ve yapılar tartışma gündemine getirilmektedir.

Süreçle birlikte temsili demokrasi sistemi artık yeterli sayılmamakta, bireyin karar alma mekanizmasına katılması, merkezde toplanmış yetkilerin yerel yönetim birimlerine dağıtılması, sistemin şeffaflaşması, kamu yönetiminin topluma hizmet aracı olduğunun öne çıkarılması düşüncesi gittikçe yaygınlaşmaktadır (Aktel, 2003: 68). Siyasal yelpazenin tamamına da hakim olan bu yeniden yapılanma, beraberinde bir toplumsal çözülmenin yanı sıra cemaatleşme korkusunu da yaymaktadır.

Geleneksel politik araçların yeniden sorgulandığı bu dönemde yıldızı parlayan sivilizm ve demokratlık kavramları, sivil toplum çerçevesinde, toplumsal-politik ilişkilerin ve kavramların yeniden düzenlendiğini görmektediriz. Bu bağlamda Ulus devlet - refah devleti gibi kavramların küreselleşme sürecinde dahil olduğu tartışma gündemi sivil toplum açısından da oldukça verimli bir ortam sunmaktadır (Erdoğan Tosun, 2003: 227).

Devletten "bağımsız" her türlü sosyal girişim olarak değerlendirilen sivil toplum olgusu, son yıllarda daha fazla gündeme gelmektedir. Devlet performansının zayıf olduğu ülkelerde, aktif bir sivil toplum organizasyonunun olmaması nedeniyle, kamu yönetimi üzerinde halkın denetimi ve kamusal faaliyetlerde saydamlık sağlanamamaktadır. Böyle bir yapı, gizli ve dışa kapalı, verimsiz bir idarenin hem nedeni hem de sonucudur. Bu çerçevede esas itibarıyla günümüz demokrasilerinde devletin etkinleştirilmesini sağlayacak ve devleti toplumsal denetim altında tutacak olan unsur, kuşkusuz, devletten bağımsız bir sivil toplumdur. Ülke yönetiminde devlet sistemi kadar topluma da yer verilmesi gerektiği düşüncesinin somut bir sosyal mekanizması olan sivil toplum, devletten bağımsız kurumlar vasıtasıyla bireyleri bir araya getiren, demokratik bir ortamda devlete karşı baskı grupları haline alan bir topluluğu ifade etmektedir. Devletin temel kamusal rollerini yerine getirmesinde ve devletin yetkilerinin sınırlandırılmasında, sivil toplum her geçen gün daha önemli işlevler görmektedir (Nevzat Saygılıoğlu ve Selçuk Arı:112).

TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sivil toplum kavramı siyaset bilimi ve düşüncesi literatüründe uzunca bir geçmişe sahip bulunmasına rağmen esasen bugünkü anlamı itibarıyla içeriği, Batıda Sanayi Devrimiyle ortaya çıkan yeni toplumsal ve siyasal arayışların sonucunda oluşmuştur (Çaha, 1997: 28). Sivil toplumun ortaya çıkması ve niteliği, devletin kurumları ve üslubu yanında toplumun yapısı, niteliği ve değerleriyle de ilgili bulunmaktadır.

* S.Ü. Karaman İ.İ.B.F Öğretim Üyesi

** S.Ü. Karaman İ.İ.B.F Kamu Yönetimi Bölümü

*** S.Ü. Karaman İ.İ.B.F İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi

Tarihsel olarak batıda ortaya çıkıp geliştiği ve demokrasinin gelişiminde önemli rol oynadığı görülmektedir. Eski Yunanda şehrin gelişmesi ve vatandaşın oluşması sürecinde “Polisin varılması ile bir gelişme ve uygarlık süreci olarak ortaya çıkan gelişmelere Roma Hukukuyla “Tüzel Kişilik” kavramı eklenmiş ve bu oluşumlar sivil toplum alanının gelişmesinde katkı sağlamıştır. Diğer yandan batı toplumunda sonraları yaşanan feodalite, kilise, Kral-Burjuvazi ilişkileri de iktidarın müdahale alanı dışında kalan bazı alanların varlığının kabulünü kolaylaştırmıştır (Yılmaz, 1997: 87).

Sivil Toplum, 18. yüzyılda Batı Avrupa’da toplum halinde yaşamının nasıl mümkün olduğunu anlamaya yönelik analitik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber, sivil toplum kavramı, çeşitli aşamalardan (Sarıbay, 1998: 28) geçerek bugünkü anlamına ulaşmıştır. Sivil toplumun geçirdiği *ilk aşama* bir devletin üyesi olmakla özdeşleşen anlamından kurtulmasıdır. *İkinci aşama*, sivil toplum içindeki bağımsız toplulukların kendilerini devlete karşı savunmalarının meşruiyet kazanmasına tekabül eder. *Üçüncü aşama* sivil toplumun içerdiği özgürlüğün, toplumsal çatışmaların kaynağı, devlet müdahalesinin bu çatışmaları önleyici faktör sayıldığı bir anlayışı yansıtmaktadır. *Son aşama* ise, üçüncü aşamaya tepki olarak, devlet müdahalesinin sivil toplumu yavaş yavaş boğacağından korkulmaya başladığı noktayı ifade eder (Sarıbay, 1998: 28).

Sivil Toplum Kuruluşu (STK) terimi ilk kez, II. Dünya Savaşı sonrasında kabul edilen Birleşmiş Milletler (BM) sözleşmesinin 71. Maddesinde yer almıştır (Erdoğan Tosun, 2003: 242). Birleşmiş Milletler Teşkilatının varlıklarını benimsediği, çalışmalarına katılmasına izin verdiği, açıklamalarında sözünü ettiği sivil toplum kuruluşları demokrasiler için vazgeçilmez kuruluşlar arasında kabul edilmektedir (Başoğlu, 1997:113).

Sivil toplum kavramı uzunca bir tarihten sonra 1960’lı yıllardan itibaren yeniden tartışılan bir kavram olmaya başlamıştır. 1968 öğrenci hareketleri mevcut siyasal kurumları, değerleri, normları ve siyasal süreci genişçe bir eleştiriye tabi tutmuş ve bağrından feminizm, çevrecilik, alternatif yaşamcılık, anti-nükleer hareket gibi bir takım yeni hareketler doğurarak bunları yeni ve farklı taleplerle devletlerle karşı karşıya getirmiştir. Batıda gelişen refah toplumunun da ivme kazandırdığı bu gruplar yeni bir politik anlayışın doğmasına ve sistemin tamamen değiştirilmesi yerine mevcut sistem içinde yeni açılımlarla daha fazla “katılım”, daha fazla “hak” ve daha fazla “özgürlük” gibi temalar işlenmiştir (Çaha, 1997:29-30).

1980’li yılların hemen başlarından itibaren bütün dünyada hızla yükselen özelleştirme, liberalleşme, muhafazakârlık, insan hakları, çevrecilik, kadın hakları ve sivil toplum gibi kavramlar sadece ülkelerin kendi sınırları içinde tartışılan konular olmaktan çıkmış, bütün dünyanın gündemine oturmaya başlamıştır. Örneğin, 1980’li yılların sonlarında Sosyalist Blok’un dağılmasıyla birlikte siyasal yaşamda özgürlük alanı genişlemiş, böylece Polonya, Macaristan ve Romanya gibi ülkelerde sivil toplum unsurları yeniden canlılık kazanmıştır(Çaha, 1997:30).

Bu işlevlerin sivil toplum kuruluşları açısından uluslar arası alandaki geri planına baktığımızda sivil toplum kuruluşlarıyla olan ilişki ve işlevlerindeki artışın en önemli başlangıç noktasının Birleşmiş Milletler’in 1972 yılında Stockholm’de yapılan “İnsan Çevresi” Konferansı sırasında atılmaya başlanmış ve 1992 yılında 35.000’in üzerinde sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin katıldığı ve Rio’da yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda sivil toplum kuruluşları ilk kez Gündem 21 kapsamında artık ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. 1994 yılında Kahire’de düzenlenen Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı’nda sivil toplum kuruluşlarına verilen önem devam etmiştir(Akel, 2003: 73-74).

1996 yılında İstanbul’da yapılan Habitat II Konferansında da Sürdürülebilir gelişme açısından desantralizasyon ve Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi için sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılmasının veya yapılan işbirliğinin daha da geliştirilmesi üzerinde durulmuştur.

Sivil toplumun uzun tarihsel serüveninin en önemli mirası olan kategorik zenginliğini bir yana bıraktığımızda, ihtiyaç duyduğumuz sivil toplumun minimum özelliklerini taşıyan bir tanımı Sarıbay’ da bulmak mümkün: “Sivil toplum, gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapılandırma”. Bu tanım içinde sivil toplumun özünü oluşturan birincil faktörün “toplumun, devletin doğrudan denetimi altında olmayan parçası” anlamını karşılayan erklik olduğunu belirtmek gerekir (Erdoğan Tosun, 2003: 231-232).

Günümüzde sivil toplumun önkoşulu olarak beş özellik hemen hemen tüm sivil toplum tartışmalarında ortak özellikler olarak kabul edilmektedir. Bu özellikleri(Çaha, 1997:31-32); *toplumsal farklılaşma, toplumsal örgütlenme, gönüllü birtikellik, toplumsal düzeyde otonomleşme ve baskı mekanizması oluşturma* şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Sivil toplumun gelişimi öncelikle toplumsal düzeydeki farklılaşma ile sağlanabilir. Toplum yaşamındaki etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, siyasi, ekonomik veya cinsiyet bazındaki farklılaşmalar sivil toplum gelişimi için zorunludur.

İkinci koşul olan, farklılaşmış alanlarda politika üretebilecek sosyal örgütlenmelerin de olması gerekir. Bir bakıma sivil toplum örgütlü olan toplumdur. Buradaki örgütlülük gayet tabii ki vatandaşın gönüllü birlikteliğini sağlayıcı nitelikte olan örgütlülüktür. Bireyin kendi rızasıyla kendisi için meşru bir hak olarak gördüğü her tür örgütlülük bu bağlamda bir sivil toplum oluşumudur. Bireyin doğuştan zorunlu olarak üye olduğu ve bu konuda iradi bir tasarrufunun bulunmadığı aşiret gibi örgütler, şekil şartı itibarıyla bir sivil toplum örgütü gibi görülüyor olmasına rağmen, gönüllü birlikteliğe dayalı olmayan bir beraberlik olduğu için sivil toplum unsuru olarak kabul edilemez. Ancak herhangi bir mesleki kuruluşa üye olunduğu gibi başta tarikatlar olmak üzere herhangi bir dini cemaate bağlılık rızaya dayalı bir bağlılıkla sağlandığı için dini cemaatler sivil toplumu yönde bir örgütlenme olarak düşünülebilir.

Sivil toplumun gelişmesi için dördüncü olarak sivil toplum örgütlerinin siyasetle meşru bir zeminde uğraşmalarının sağlanması gerekir. Başka bir deyişle siyasal yapının örgütlü toplumun denetimine ve etkisine açık olması gerekir. Bu dördüncü husus sivil toplumu yakından ilgilendiriyor olmakla birlikte esasen daha çok siyasal sistemin demokratik bir niteliğe sahip olup olmadığıyla yakından ilgilidir. Sivil toplumun gelişmesinin son bir şartı da sivil toplum örgütlerinin baskı grubu niteliği göstererek demokratik yoldan bir baskı mekanizmasına yönelmesidir. Ancak bu baskının hukuk ve siyaset kuralları çerçevesinde, şiddetten uzak bir şekilde seyretmesi gerekir. Sivil toplum örgütlerinin baskı mekanizması yoluyla üyelerinin çıkarını, haklarını ve özgürlüklerini koruması bu örgütlerin temel amacı olmalıdır. Bunun sağlanması ise ancak hukuksal normlara göre işleyen, herkese aynı mesafede bulunan bir hukuk devleti ile mümkündür.

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE DEĞİŞEN AKTÖRLER

Yeni Dünya Düzeni yüzyıllardır değişik şekillerde kendini göstermesine rağmen, dünya kamuoyunun gündeminde daha çok Doğu bloğunun ve iki kutupluluğun sona ermesinden sonra konuşulmaya başlanmıştır. Yeni dünya düzeni aynı zamanda, soğuk savaş süresince varolan fakat diğer siyasal tehlikelerin öneminden dolayı su yüzüne çıkamayan çok çeşitli mikro problemin dünya toplumlarına ve siyaset arenasına yerleşmesini de beraberinde getirmiştir. Bu süreç, dünyanın eskiden olduğu gibi sadece ikiye değil, onlarca birbirinden farklı nedenli inanca, düşünce ve ekonomik bloklara bölünmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda kültürel, tarihi, dini ve iktisadi kökenli ayrılık ve farklılıkların yoğunlukla yaşandığı özgüven ve bir siyaset anlayışı ortaya çıkmıştır (Binay, 1997:1). Başka bir ifadeyle küreselleşme ile birlikte devletin yeniden tanımlanması ve beraberinde gelen sivil toplum tartışması, uluslararası kuruluşların etkinliğindeki artış, yönetim anlayışında değişikliğe yol açmış, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşları bu yeni yönetim anlayışının yeni aktörleri olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Yeni Dünya Düzeninde, çokuluslu şirketler, hükümet dışı örgütler, medya kartelleri, araştırma ve düşünce kuruluşları (think-tank) gibi yeni küresel aktörlerin ulusal hükümetlere biçtikleri rol, yalnızca küresel ekonominin gerektirdiği kamusal hizmetlerle sınırlıdır. Bu köklü değişimler, ulusal ve uluslararası sistemi sadece devlet/devletler ve onların ortaya koyduğu ilişkilerden oluşan bir yapı olmaktan çıkarak, güç ve etkinlikleri gittikçe artırmakta olan sivil toplum örgütleri gibi yeni küresel aktörleri kapsayan bir yapısal bütünlüğe dönüştürmektedir. Örneğin, Birleşmiş Milletler 1945 yılında kurulduğunda, uluslararası ilişkileri belirleyen temel aktörlerin devletler olduğu konusunda herhangi bir kuşku bulunmamaktaydı. Oysa günümüzde, uluslararası ilişkileri zaman zaman devletlerden çok daha fazla etkileyen yeni aktör olarak karşımıza çıkmıştır (http://www.radikal.com.tr/veriler/2004/01/08/haber_101740.php).

Hükümet dışı örgütler günümüz uluslararası sisteminin önemli aktörleridir. Kimi büyük hükümet dışı örgütlerin bütçelerinin ve kaynaklarının da çok sayıda gelişmekte olan ülkenin bütçesinden daha fazla olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Uluslararası Af Örgütü, Yeşilbarış, Sınır Tanımayan Doktorlar, Unicef, Greenpeace gibi alanlarında önde gelen hükümet dışı örgütlerin, çok sayıda ülkenin bütçesini aşan maddi kaynaklarının yanı sıra, uluslararası kuruluşların ve ülkelerin karar alma mekanizmalarını doğrudan etkileyecek güçleri de bulunmaktadır.

Greenpeace'in şu anda Avrupa, Amerika, Asya ve Pasifik'te 40 ülkedeki varlığıyla, 24 ulusal ve 4 bölgesel ofisi ve bu ofislerin yaptığı çalışmaları olanaklı kılan ve 101 ülkede 2.8 milyon destekçisi bulunmaktadır. Bu gücüyle 1971 yılında ABD'nin Alaska'da nükleer denemeleri durdurması, 1996 yılında Atom bombası denemelerinin dünya çapında yasaklanması, 1998 yılında Shell'in Brent Spar petrol

I. ULUSAL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI KONGRESİ 4-6 HAZİRAN 2004

platformunun 1995'te Kuzey Denizi'ne batırılmasının engellenmesinden sonra, benzer tesislerin Kuzey Atlantik'te denize batırılması yasağı, 2000 yılında Türkiye'deki nükleer enerji planlarının iptali ve 1995 yılında İzmir'in Salhane bölgesinde bulunan tabakhane'nin körfeze boşalttığı atıklar nedeniyle kapatılması gibi etkinliklerini gösteren birkaç örnektir.

Özel girişimciler tarafından desteklenen organizasyon olan Sınır Tanımayan Doktorlar ise Sıtma, Ebola gibi ölümcül hastalıkların yaygın olduğu yerlerdeki, Kosova'da yaşanan iç savaşta, Ruanda'daki katliam sırasında, Çeçenistan, Vietnam, Nikaragua, Lübnan, Afganistan, Etiyopya, Timor gibi ateşin sönmediği ülkelerde ve Marmara Depremi gibi felaketlerde muhtaç insanlara yardım elini uzatan organizasyondur. Bu çalışmalarından dolayı 1999'da Nobel Barış Ödülüne layık görülmüşlerdir. Bugün 18 ülkede şubesi olan ve kriz bölgelerinde 20 bin yerli eleman dışında iki bin uluslararası doktor, hemşire, teknisyen, lojistik ve mali uzman barındırmaktadır. (<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2003/09/15/yazarlar/yazarlar226.html>).

UNICEF ise, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından çocuk haklarının korunması adına tanıtım çalışmaları yapmak, çocukların temel gereksinimlerinin karşılanmasına yardımcı olmak ve çocukların potansiyellerini eksiksiz biçimde gerçekleştirmek için fırsatlar yaratmak üzere görevlendirilmiş bir kuruluştur. UNICEF en dezavantajlı konumda olan çocuklara, yani savaş kurbanlarına, aşırı yoksulluk içindekilere, doğal felaketlere uğrayanlara, şiddet ve sömürünün her biçiminden zarar görenlere ve özürülere özel koruma sağlanmasına büyük önem vermektedir (www.unicef.org).

Ülkemizde doğal varlıkların ve çevre sağlığın korunması, erozyonla mücadele, toprak örtüsü ve toprağın korunması ve ağaçlandırmanın önemi hakkında kamuoyunu eğitmek ve bilinçlendirmek ve Türkiye'nin geleceğini güvenceye almak, bu amaçları gerçekleştirmek için gerekli teşkilatın oluşturulmasını, yasaların çıkmasını sağlamak ve gönüllü kuruluşların öncülüğünde toplumun bütün kesimlerinin desteği ile erozyonla mücadelenin ikinci bir İstiklal Savaşı kabul edilerek erozyon tehlikesi ile mücadele etmek ve en önemlisi ağaç ve orman sevgisini topluma mal etmek için 11 Eylül 1992 tarihinde kurulan TEMA, sürdürülebilir yaşam ilkesiyle doğal varlıkların korunmasında; ülkenin ve dünyanın geleceğinde söz sahibi olan topraktan gelen toplumsal barışı sağlayan, bilinçli, halkla bütünleşen, öncü bir sivil toplum kuruluşudur. Ülkemizdeki bütün illerde temsilcilikleri bulunan, Eylül 2003 yılı itibarıyla 204.817 üyesi olan TEMA toprak erozyonu ve çölleşmeye karşı mücadelede yurt içinde ve yurt dışında profesyonel ve gönüllü kadrosu ile çalışmalarını sürdürmektedir.

Dağ ve doğa koşullarında meydana gelen kaybolma ve kaza olaylarında, deprem, sel gibi doğal afetlerde ve büyük kazalarda, tamamen gönüllü olarak, amatör bir çalışma ve profesyonel bir yaklaşım ile yardım için gereken en uygun koşulları yaratmak, doğru arama ve kurtarma çalışması yaparak, kazazedelere temel ilkyardım desteğini sağladıktan sonra emniyetli ortam koşullarına nakillerini sağlamak ve bu tür olaylarda can kaybını en aza indirmek için 1999 yılında resmi olarak kuruluşunu tamamlayan, ancak bu yıllardan önce de faaliyetleriyle tanınan, 187'si asil ve 719'u gönüllü üyesi bulunan uluslararası bir sivil toplum kuruluşu olan AKUT, 1998 Adana-Ceyhan, 1999 Marmara ve arkasından gelen Yunanistan-Atina, hemen arkasından Tayvan depremlerindeki çalışmalarıyla da gerek ulusal gerek uluslararası süreçte geldiği konumu daha da geliştirmiştir.

2000 yılında kurulan Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı, yurtiçi ve yurtdışında gerek kendi imkanları, gerekse Birleşmiş Milletler, diğer uluslararası kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşlarıyla anlaşmalar yaparak ve ortak hareket ederek, Azerbaycan'dan Arnavutluk'a, Hindistan'dan Kosova'ya, dünyada ve ülkemizde meydana gelen her türlü doğal veya insani felaketlerin yol açtığı acil ihtiyaçların giderilmesiyle ilgilenmektedir.

Diğer taraftan araştırma ve düşünce kuruluşları ve medya kartelleri de, küreselleşmeyle birlikte rolleri artan ve uluslararası ilişkilere yön veren aktörler olarak dünya sahnesindeki yerlerini almışlardır. Önde gelen araştırma ve düşünce kuruluşlarından biri olan *Davos Dünya Ekonomik Forumu*'nun veya büyük bir "medya imparatorluğu" olan CNN-Time Warner'ın uluslararası sistem üzerindeki etkilerini gözardı etmek mümkün değildir.

Küreselleşmenin, ulus devletin uluslararası alandaki gücünü sınırlayan ve çokuluslu şirketlerin, hükümet dışı örgütlerin, araştırma ve düşünce kuruluşlarının ve medya kartellerinin uluslararası alandaki güçlerini artıran etkisi sonucunda, sivil toplum kuruluşlarının, bilim adamlarının, yazarların, akademisyenlerin, başka bir deyişle "bireylerin" uluslararası ilişkileri etkileme ve yönlendirme olanağı da eskiye oranla artmıştır (http://www.radikal.com.tr/veriler/2004/01/08/haber_101740.php). Elde ettikleri

büyük servetin bir bölümünü, geçmişte ülkelerindeki eğitim, sağlık gibi alanlara harcayan, "klasik" olarak adlandırabileceğimiz yardımseverlerin yanı sıra, küreselleşmenin etkisini iyice hissettirdiği son yıllarda, çevrenin korunması, yoksulluk ve hastalıklarla uluslararası alanda mücadele gibi küresel planda faaliyet gösteren yeni kuruluşlar da ortaya çıkmıştır. Dünyanın piyasa değeri açısından en büyük şirketlerinden biri olan Microsoft'un hisselerinin büyük bölümünü elinde bulunduran Bill Gates'in kurduğu "Bill ve Melinda Gates Vakfı"nın mal varlığı 21 milyar ABD Doları'nı aşmış bulunmaktadır. Vakıf, yoksullukla mücadele, sağlık ve eğitim alanlarında kullanılmak üzere Birleşmiş Milletler'e 1 milyar ABD Dolar'dan fazla yardımda bulunacağını açıklayarak küreselleşme çağında yardımseverliğin de sınır tanımadığını gösteren bir yaklaşımın öncüsü olmuştur(<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/5FOzturk2.htm>).

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE KÜRESELLEŞMENİN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Küreselleşmenin siyasi, ekonomik ve kültürel bağlamda birçok farklı yönü bulunmaktadır. Bununla birlikte küreselleşme en az üç olguya işaret etmektedir. *İlk olarak* siyasi, iktisadi ve sosyal etkinlikler kapsam bakımından dünyaya hakim hale gelmektedir. Küreselleşmeyle beraber STK'lara siyasal boyutta yüklenen anlam ve işlevi, küreselleşme siyaset teorisi içerisinde yerel yönetimlere ve STK'lara biçilen role ilişkilendirerek kavramak mümkündür. STK'lara, sistemin içerisinde olmak suretiyle, meşruiyet krizinin aşılmasına yardımcı olacak yeni aktörler rolü ve toplumsal talepleri sistem içine çekip masetme rolü biçilmektedir (<http://www.sav.org.tr/STK.htm>). Bununla beraber küreselleşme sürecinde, devletin piyasaya müdahalesinin en aza indirilmesiyle devletin küçültülmesini hedeflemektedir. Ulus devletin yönlendirme, düzenleme ve sorun çözme yeteneğinin önemli ölçüde aşınması, geleneksel siyasal aktörlere olan ilginin azalması ve bu alanda oluşan boşluğun STK'larla doldurulması söz konusudur (<http://www.sav.org.tr/STK.htm>).

İkinci olarak da devletler ve toplumların arasındaki etkileşim ile karşılıklı bağımlılık yoğunlaşmaktadır. Böylece, söz konusu bağımlılık herkesin hayatını kendisinden çok uzakta meydana gelen olaylara ve alınan kararlara gitgide daha fazla bağımlı hale getirmektedir. Küreselleşme ile ortaya çıkan bu etkileşim, bu süreçte rol oynayan faktörlerden bazılarının, STK'ların uluslararasılaşmasını teşvik ettiği, aynı şekilde, STK'ların uluslararasılaşması da, küreselleşme sürecinin bazı boyutlarını etkilediği görülmektedir.

Üçüncü olarak Küreselleşme, yeni liberal politikalar çerçevesinde, özellikle Az Gelişmiş Ülkelere yönelik kalkınma stratejisi modeli olan, "*sürdürülebilir kalkınma*" modelinde, STK'lara farklı bir işlev yüklenmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın yalnız hükümet eylemleriyle ve piyasa güçleriyle sağlanamayacağı anlaşıldığından, STK'lara hem yoksulluğu azaltmada hem de demokratikleşmenin sağlanmasında belirleyici roller biçilmektedir. STK'ların bu yeni işlevi üçüncü kuşak strateji olarak adlandırılmaktadır. Benimsenen yeni strateji ile, özel kesim ve uluslararası kuruluşlar yanına birde STK'lar eklenmekte, devlet yada kamu yönetimi belirleyici aktör olmaktan çıkmaktadır. Örneğin, Dünya Bankası diğer uluslararası veya ulus-üstü örgütlerin merkezi yönetimlerden çok bu örgütlere kaynak aktarmaya başlaması, devletin küçültülmesi hedefi ile uyumludur (<http://www.sav.org.tr/STK.htm>).

Küreselleşme ile birlikte devletin yeniden tanımlanması ve beraberinde gelen sivil toplum tartışması, uluslararası kuruluşların etkinliğindeki artış, yönetim anlayışında değişikliğe yol açmış, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşlar bu yeni yönetim anlayışının yeni aktörleri olarak sunulmuştur(Aktele, 2003: 72).

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle, vatandaşların oluşturduğu, gönüllü kuruluşlardaki vatandaş kavramı genişleyerek "dünya vatandaşlığına" doğru kaymıştır. Böylece gönüllü kuruluşların faaliyetleri ülke sınırlarının dışına çıkarak "sorumlu dünya vatandaşlığı" temelinde faaliyet göstermektedir. Çünkü artık ilişkiler o kadar karmaşık bir hale gelmiştir ki ,dünyanın her hangi bir ülkesindeki savaş, yoksulluk, felaket, çevre sorunları gibi sorunlar yalnız o ülkeyi değil, diğer ülkelerdeki ekonomik ve sosyal alanı da etkilemektedir. Bu nedenle, bu bilinç düzeyi gönüllü kuruluşların bu kadar yaygınlaşmasının en güçlü nedenlerinden biridir(Şimşek, 2000: 335-336) .

Küreselleşmenin başka bir sonucu da, mesafe ve mekan idrakini aşındırmak suretiyle, ulusal toplumların sınırlarını aşan bir dünya toplumu tasavvurunun oluşmasını teşvik etmesidir. Dünya toplumunun veya küresel camianın oluşmaya başlamasında devletlerin bu arenanın yegane aktörü olmaktan çıkmasının ve devlet dışı yeni etkileşim biçimlerinin belirmesinin rolü büyüktür. Bu sayededir ki, küreselleşmeyle birlikte bugün artık başlıca aktörleri STK'lar olan bir global sivil toplumun ve bir global kamuoyunun oluşumundan söz edebiliriz (Arabacı, 2003: 19-20).

Günümüzün toplumsal yapısında özellikle de demokratik toplumlarda gitgide daha sağlam ve daha çok yer kapsayan sivil toplum kuruluşlarının yaptırım güçleri de gittikçe artmaktadır. Bu kuruluşlar ulusal düzlemdekinden daha etkin bir biçimde uluslararası ya da daha doğru bir deyişle “ulus-üstü” düzlemde de faaliyet göstermektedirler. Hatta, uluslararası ölçekte saygın bir sivil toplum kuruluşunun oldukça etkin bir konuma yükselmesi artık kabul edilmiş bir olgudur (Aktel, 2003: 70-71).

Gerçekten de küreselleşmenin hızla yaşandığı dünyamızda, sivil toplum veya devlet-dışı kuruluşlar sadece ulusal düzeyde değil, uluslararası alanda da oldukça yaygın ve etkindirler. Örneğin, uluslararası devlet dışı kuruluşlar (USTK), uluslararası politika sorunlarıyla ilgili antlaşmaların uygulanmasını teşvik eden toplumlar-arası örgütler olarak kabul edilebilir. Bu tür bir ilişki, resmi ve devlet dışı kuruluşların ortak politika ve programları daha etkili biçimde uygulayabilmelerini mümkün kılmaktadır (Atar, 1997: 98-99).

Diğer taraftan küreselleşmenin bir sonucu olarak, uluslararası anlaşmazlıkların ve sorunların çözümünde, ulus-aşırı yönetim mekanizmaları oluşturulmuştur. Örneğin, Uluslararası Af Örgütü gibi ulus-üstü düzeyde devlet dışı kuruluşlar, daha yaygın bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Yine aynı şekilde bir çok devlet, örneğin insan hakları ile ilgili olarak kendi otoritelerine zarar getirecek uluslararası anlaşmaların tarafı haline gelebilmiştir. Devletler modern çağda belki de ilk defa egemenliklerinden bir kısmını, içlerinde kendi temsilcileri olmayan uzmanlardan kurulu ulus-üstü denetleme komisyonlarına devretmeyi kabul etmişlerdir (Arabacı, : 20). Bu örgütler uluslararası bir kamuoyu yaratmakta ve “ulus-üstü” bir manevi zorlama ağı oluşturabilmektedirler (Aktel, 2003: 70-71). Örneğin, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNİCEF) ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, dünya çapında faaliyetlerini devlet dışı kuruluşlarla işbirliği halinde yürütmektedir. Ancak bu ilişkide, devlet dışı uluslararası örgütlerin giderek resmi kuruluşlara bağımlı hale gelmesi ve kontrol altına girilmesi tehlikesi de gözardı edilmemelidir (Atar, 1997: 98-99).

Devletler, küreselleşmenin getirdiği sorunları çözmede yetersiz kalabilmektedir. Sivil toplum kuruluşları bu çerçevede gerek ulusal gerekse uluslararası düzlemde işlevler üstlenmek durumunda kalmışlardır. Bu işlevler (Erözden, 1997: 127-128’den aktaran ;Aktel, 2003: 71-72);

- Kamuoyu oluşturma yoluyla bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmak,
- Sivil toplum kuruluşlarının, gerek örgüt içi yapıları itibariyle, gerekse var olmaları sebebiyle çoğulcu bir toplum yapısının oluşmasında etkin bir işlev üstlenmeleri, aynı amacı gerçekleştirmeye yönelik farklı çözüm yollarını savunan bireyleri bir araya getirmeleri nedeniyle toplumsal dokularda çoğulculuk kültürünün yerleşmesine katkıda bulunmak,
- Sivil toplum kuruluşları gerek devletin gerçekleştirdiği uygulamalara, gerekse piyasa ekonomisinin bazı mekanizmalarına karşı koruyucu bir işlev görmektedirler.
- STK’ların demokratik bir düzenin henüz istenilen ölçüde gelişmediği ortamlarda üstlendikleri, pilot projeler üretmek, bu projelere kaynak bulmak ve bu projeleri uygulamaya geçirmek yollarıyla, eğitim, çevre, adalet hizmetlerine erişim, sosyal refah ve istihdam konularında hükümet politikalarına koşut yada alternatif sorumluluklar alabilirler.
- Kriz dönemlerinde yaşanan krizi hafifletmeye, halkın acil ihtiyaçlarını gidermeye, politik kararları değiştirmek üzere resmi organlara doğrudan yada dolaylı yollardan baskı yapmak, çatışan taraflar arasında arabuluculuk yapmak ve krize müdahale etmek üzere uluslararası organları harekete geçirmeye çalışmak gibi politik konularda etkinliklerde bulunabilirler.

SONUÇ

Gerek dünyada, gerek ülkemizde; özgürlüklerin ve diğer temel hakların istenilen seviyede olmaması, demokratik bir düzenin henüz istenilen ölçüde gelişmemesi, gerek devletin gerek piyasa mekanizmalarının gerçekleştirdikleri işlemlere karşı toplumu koruyucu-kollayıcı (tampon olma) görevleri yürütmek için, çoğulcu bir toplumsal yapının inşası için sivil toplumun oluşması her toplum için şarttır.

Ancak STK’ların büyük bir bölümü kitlesel bir yapıya sahip değildirler, böyle bir perspektifleri de yoktur. STK’ların toplumun organik temsilcileri olmadığı, seçkin yapılar olarak örgütlenmiş oldukları kentli ve seçkinler hareketi olarak dar ve kısıtlı bir çevrede kaldıkları görülmekte veya toplum tarafından da bu yönüyle eleştirilmektedirler. Genelde STK’ların temsil yetileri yönetim kurulu üyeleriyle sınırlı kalıp, sivil toplum hareketleri, geniş bir tabana yayılamamaktadır.

Bu gün STK'lar, işadamlarının ve kişilerin toplum nezdindeki "saygın ve aydın imajlarının inşasında önemli ölçüde yardımcı olmaya yaradığı görülmektedir. İşadamları, sanayiciler, bankacılar, siyasetçiler ve yöneticilerinin adlarının dahil oldukları sivil toplum kuruluşuyla birlikte anılmaktadır. Sivil toplumcu olmak, işadamları için amaçlarına çok iyi hizmet eden bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır (<http://www.sav.org.tr/STK.htm>).

Uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler, sivil toplum kuruluşlarının gelişmiş ülke devletleri ve uluslararası finans kurumlarıyla sıkı ilişkiler içerisinde olmalarını da beraberinde getirmektedir. STK'ların sürdürdükleri çeşitli programlara baktığımızda (örneğin Afrika'da açlığa karşı mücadele, insan hakları, vb.) finansal kaynaklarının gelişmiş ülke devletleri ve uluslararası finans kurumlarının yardımlarına dayandığı görülmektedir. Bu da STK'ların faaliyetlerinin "etkinlik" ve "üretkenlik" açılarından adı geçen kurumlar tarafından denetlenmesi ve programlarına yön verilmesini sonucunu doğuracaktır.

İstikrarlı bir demokratik sistemin tesisi için güçlü, devlet veya özel kuruluşlardan bağımsız bir sivil toplumun varlığı, seçim kurallarından daha önemlidir.

Günümüzde küreselleşme ve yeni dünya düzeni yaklaşımlarıyla, vatandaşların oluşturduğu, gönüllü kuruluşlardaki vatandaş kavramı genişleyerek "dünya vatandaşlığına" doğru kaymıştır. Böylece gönüllü kuruluşların faaliyetleri ülke sınırlarının dışına çıkarak "sorumlu dünya vatandaşlığı" temelinde faaliyet göstermektedir. Çünkü artık ilişkiler o kadar karmaşık bir hale gelmiştir ki, dünyanın her hangi bir ülkesindeki savaş, yoksulluk, felaket, çevre sorunları gibi sorunlar yalnız o ülkeyi değil, diğer ülkelerdeki ekonomik ve sosyal alanı da etkilemektedir (Şimşek, 2000: 335-336).

KAYNAKÇA

- AKTEL, M. (2003), Küreselleşme Ve Türk Kamu Yönetimi, Asil Yayın Dağıtım, Ankara
- ANONİM,(08.01.2004), "Nasıl bir yeni dünya düzeni?", Radikal Gazetesi
http://www.radikal.com.tr/veriler/2004/01/08/haber_101740.php.
- ARABACI, A.(2003), "Küresel Sivil Toplum Ağlarına Doğru: Küresel Düzlemde Ve Avrupa Birliğinde Çevreci Gruplar", Sivil Toplum Dergisi, Yıl:1, Sayı:3
- ARIM, R.(2003), "Yeni Uluslararası Konjonktür Oluşurken Aynı Zamanda Yeni Dünya Düzenini de Belirleyebilir.", www.foreignpolicy.org.tr/tur/makale/rarim_040303
- BAŞOĞLU M.(1997), Demokrasi ve Sivil Toplum Kuruluşları, Yeni Türkiye, Kasım-Aralık, Yıl:3,Sayı:18
- BAYRAMOĞLU, S. (2002) "Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim", PRAKSİS 7, Yaz
- BERGSTRESSER,H.(2003),"Ufuktaki 'yeni dünya düzeni'",
<http://www.dwelle.de/turkish/yorum/332731.html>,
- BİNAY, M.(1997), "1997'de Yeni Dünya Düzeni",
<http://www.turkiye.net/mbinay/review96/1997.htm>,
- ÇAHA, Ö.(1997), "1980 Sonrası Türkiye 'Sinde Sivil Toplum Arayışları" ,Yeni Türkiye, Kasım-Aralık, Yıl:3,Sayı:18
- DÖNMEZER, S.(1999), Toplumbilimi, 12. Bası., Beta Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞAN TOSUN, G.(2003),"Sivil Toplum", Çağdaş Kamu Yönetimi, Der: Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- HASANOĞLU, M.(2003), "Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri", Sayıştay Dergisi, Sayı:43,<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der43m4.pds>
- İŞIKLI, A.(2003) "Küresel Saldırı Karşısında Ulusal Devlet ve Sendikalar",
http://www.ankara.edu.tr/faculties/political/html/eng/ceko/isikli_globalization2.htm
- KONGAR, E.(1997) "Küreselleşme Ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür",
http://www.kongar.org/makaleler/mak_ku.php
- MACE, Y.(2003), "Ulus-Devlet", <http://askaptan.4mg.com/ulus%20devlet.htm>,
- MERİH, K. (2001), "Ulus-Devlet Ve Avrupalılaştırma", <http://www.turkab.net/ab/wabulus.htm>.
- ÖZTÜRK, F.(2003), "Küreselleşme-Yeni Dünya Düzeni",
<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/5FOzturk2.htm>,
- SARIBAY, A.Y.(1998), "Sivil Toplum, Demokrasi, Birey",Siyaset,Demokrasi Ve Kimlik, Asa Kitabevi, Bursa
- SAYGILIOĞLU, N.ve ARI, S.(2003), Etkin Devlet, Pelin Ofset, İstanbul
- SINIR TANIMAYAN DOKTORLAR,
<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2003/09/15/yazarlar/yazarlar226.html>

- ŞİMŞEK B.(2000), “Gönüllü Kuruluşların Küreselleşmesi”, Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Alfa Basım Yayın Dağıtım, Bursa
- TÜSİAD; “Küreselleşme Kısacasında Ulus-devlet”, <http://www.tusiad.org/yayin/gorus/35/pds/sec11.pdf>
www.unicefturk.org
- YAŞAR, M.(2003), “Yeni Dünya Düzeni Ve Türkiye”, <http://www.aydinlanma1923.org/sayi/21/21>
- YENİÇERİ, Ö.(2003), “Küreselleşme ve AB Sarmalında Egemenlik Sorunu ve Türkiye”, 2023 Dergisi, Sayı:16, s.12.
- YILMAZ, A.(1997), “Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye”, Yeni Türkiye, Kasım-Aralık, Yıl:3,Sayı:18
- YILMAZ, N., “STK”, <http://www.sav.org.tr/STK.htm>
- YÜKSEL, E., “Kalkınma Yaklaşımları Bağlamında Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK'ların) Kısa Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme”,
<http://mimoza.marmara.edu.tr/~eyuksel/kalkinma2.html>
- ZAİM, S.(1997), “Türkiye’de Gönüllü Kuruluşların Son Yirmi beş Yılda Gelişme Seyri”, Yeni Türkiye, Kasım-Aralık, Yıl:3,Sayı:

III. OTURUM SALON :2

GÖNÜLLÜLÜK VE KATILIMCILIK TEMELİNDE STK'LARIN ÖRGÜTLENMESİ, YÖNETİMİ VE SORUNLAR

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Ali AKDEMİR

Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim ve Yönetici Profili

Nilay KALELİ
Çiğdem ÜNKAZAN
Ahmet GÜRSOY
Mustafa BEKMEZCİ

STK'larda İyi Yönetişim ve AKUT Örneği

Oktay KOÇ
Dr. Benan YÜCEBALKAN

Sivil Toplum Örgütlerinin İşlerlik Kazanması Açısından Halkla İlişkiler (Türkiye Örneği)

Yrd. Doç. Dr. Ayhan BİBER

Sivil Toplum Kuruluşlarında Birbirinden Öğrenme: Benchmarking

Yılmaz YALMAN

Sivil Toplum Kuruluşlarında “Sorun Çözme” Konsepti ve Bunun Entelektüel Sermaye İle Gerçekleştirilmesi

Dr. Selma AKPINAR

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA YÖNETİM VE YÖNETİCİ PROFİLİ

Mustafa BEKMEZCİ*
Ahmet GÜRSOY**
Çiğdem ÜNKAZAN***
Nilay KALELİ****

GİRİŞ

Sivil toplum kuruluşları (STK), çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye’de de, genellikle toplumun en dinamik, değişime öncülük eden ve halk kitlelerinin duyarlılıklarını dile getiren, toplumsal etkileme gücü yüksek kuruluşlardır. Bu kuruluşların, içinde oluştukları toplumların politik arenasını varlıklarıyla dolaylı olarak etkileyebilen ve denetleyebilen rolleri olduğu da inkar edilemez bir gerçektir. Genel olarak STK, toplumun düşünce ve eylem gücünü artırıcı ve sorun çözücü lider gruplarıdır. Bazen devlete muhalefet eder; bazen de devletle işbirliği yaparak, her türden radikal akımlara, çeşitli görüşleri savunan örgütlere karşı boşlukları doldururlar.(Atalay, Ekim 2003, s.16.)

Sivil toplum kuruluşlarının toplumsal ve politik hayata aktif bir şekilde katılımları, toplumsal güveni güçlendirerek, piyasa ekonomisinin daha iyi çalışmasını sağlayacak, bu kuruluşların yoksulluğa, çaresizliğe ve yabancılaşmaya karşı kapsamlı bir mücadele vermeleri neticesinde insan yüzü siyaset ve ekonominin temelleri atılmış olacaktır.(Türkoğlu, Kasım 2002, s.14.)

Bu nedenle, STK’nın düşüncede öncü ve yaratıcı, davranışta birleştirici ve bütünleştirici, duyguda heyecanlı, hoşgörülü ve eylemci olmaları beklenir. STK’lar, çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye’de de, genellikle toplumun en dinamik, değişime öncülük eden ve halk kitlelerinin duyarlılıklarını dile getiren, toplumsal etkileme gücü yüksek kuruluşlardır.

1.SİVİL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞU KAVRAMLARININ TANIMI VE GELİŞİMİ

1.1.Sivil Toplum Kavramının Tanımı ve Gelişimi

Sivil toplumun, basit bir tanımı henüz keşfedilmemiştir. Kavram, farklı toplumlarda yaşanan tarihsel gelişmelere paralel olarak çeşitli biçimlerde tanımlanabilmektedir. Bir toplumda sivil toplumun gelişmesi kültürel bir süreçtir ve şu unsurların gelişmesi ile paralellik taşır: Çoğulculuk, bağımsızlık, dayanışma, toplumsal bilinçlenme, katılım, eğitim, sorumluluk ve yetki devri. En geniş anlamıyla sivil toplum, bireylerin ve grupların devletten kaynaklanmayan ve devletçe yönetilmeyen her türlü toplumsal faaliyeti için kolektif bir tanım haline gelmiştir. Sivil toplum, kamu bilincinin gelişebildiği, demokratik katılıma imkan veren ve iletişime açık bir alandır. Dayanışma içinde harekete geçmek ve iletişim kurmak için bir grup insana ihtiyaç vardır. İşte, sivil toplumdaki, sivil toplum kuruluşlarına geçiş de bu noktada gerçekleşir: Sivil toplum, örgütlü toplumdur (www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc), bu konuyla ilgili literatürde “non-governmental organizations” karşılığı olarak; “sivil toplum kuruluşları” deyiminin yanı sıra “3. sektör”, “gönüllü kuruluşlar”, “hükümet dışı kuruluşlar”, “kar amacı gütmeyen kuruluşlar” gibi ifadeleri de görüyoruz .(Gönel, 1998, s.1.)

Sivil toplum kavramının özünde açık toplum fikri yatar. İlk defa Henri Bergson tarafından kullanılan ve "parça parça toplumsal mühendislik"i savunan Karl Popper tarafından geliştirilen ve popülerleştirilen bir kavram olan açık toplumda, kimsenin mutlak bilgiyi elinde tutamayacağını, farklı insanların farklı fikirlere ve çıkarılara sahip olabileceğini ve insanların beraber barış içinde yaşayabilmelerini sağlamak için, kişilerin haklarını koruyacak kurumlara ihtiyaç duyulacağını kabul eden bir toplum anlayışı bulunmaktadır. Pratikte, açık toplum, hukukun üstünlüğüne dayanan, demokratik yollar ile seçilmiş hükümetlerce yönetilen, farklılıkları içinde barındıran kuvvetli bir sivil toplum, azınlıklara ve azınlık görüşlerine saygı anlamına gelir.

* Kocaeli Üniversitesi SBE İşletme Bölümü- Yönetim Organizasyon

** Kocaeli Üniversitesi SBE İşletme Bölümü- Yönetim Organizasyon

*** Kocaeli Üniversitesi SBE İşletme Bölümü- Yönetim Organizasyon

**** Kocaeli Üniversitesi SBE İşletme Bölümü- Yönetim Organizasyon

Açık toplum, bir evrensel fikir olarak, özgürlük, demokrasi, hukuk düzeni, insan hakları, sosyal adalet ve toplumsal sorumluluk ilkelerini temsil etmektedir.

Açık toplumun ilkeleri şu şekilde sıralanabilir; (<http://www.osiaf.org.tr/>);

Düzenli, serbest ve âdil seçimler; özgür ve çoğulcu medya; bağımsız yargının koruduğu bir hukuk düzeni; azınlık haklarının anayasal güvence altında olması; mülkiyet haklarını gözeten, dezavantajlı kesimlere sosyal güvenlik şemsiyesi ve fırsatlar sağlayan bir piyasa ekonomisi; çatışmaların barışçıl çözüme kavuşturulması konusunda kararlılık; yolsuzlukları engellemeye yönelik, işleyen bir yasal düzen.

Sivil toplum kuruluşu kavramı, dünya literatüründe iki kavramla elele gitmektedir. Bunlar, governance ve subsidiarity government kavramlarıdır. Türkçe karşılığı yönetişim olan governance terimi, çok ortaklı bir yönetimi ifade etmektedir. Herhangi bir kamusal mesele vuku bulduğunda, o kamusal meseleden etkilenen bütün aktörleri çok aktörlü bir düzen içinde sorunun çözümünde, kaynakların kullanımında söz sahibi kılmaktadır. Subsidiarity government kavramı ise herhangi bir sorunun, o soruna en yakın olan yönetim birimince üstlenilmesi; o sorunun giderilmesi için gerekli kaynakların ve karar alma yetkisinin onun eline verilmesi anlamına gelmektedir. Bu iki kategori çok aktörlü bir çözüm arayışını veya katılımcı demokrasiden ortaklık demokrasisine geçiş adımlarını ve bunların hemen yanı sıra desantralizasyonu, yani adem-i merkezietçi bir yapıya ulaşmış olmayı ifade etmektedir. (Uğur, 1998, s.274)

Günümüzde çeşitli uygulamalar ile sivil toplumun gelişmesi için Sivil Toplum Destek Programı ve benzeri programlar desteklenmektedir. Genel olarak sivil toplum örgütlerinin kapasitelerinin artması suretiyle aktifleşmeleri ve demokratikleşme sürecinde etkin rol oynamaları amaçlanmaktadır. Kar amacı gütmek, devletle ilgisi olmamak, demokratik bir yönetimi ve yapısı olmak gibi belirlenmiş kriterlere uygun olan STK'lar sayesinde yerel girişimlerin güçlenerek demokratik haklarını talep etmelerini, haklarını isterken demokratik yöntemleri kullanmayı bilmelerini ve buna karşılık karar verici mekanizmaların da yurttaşlarının kurduğu örgütlere söz verip, onları karar süreçlerine aktif olarak katmaları konusunda istekli hale getirmektedir. (http://www.turkishtime.org/19/print/76_1_tr_p.asp)

Yaygın STK biçimlerini şu şekilde belirtebiliriz (www.haluk.inanici.tbd.org.tr);

Sivil Girişimler, Platformlar, İlişki Ağları, Dernekler, Vakıflar, Tüketici Kooperatifleri, Sendikalar, FSEK Uyarınca Kurulan Meslek Birlikleri, Meslek Birlikleri (Serbest meslek, meslek odaları).

Dernekler, belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurulan yasal topluluklar, vakıflar ise bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarda ve resmi bir yolla ayrılarak bir kimse tarafından bırakılan mülk veya parayı, sendika ise işlerin veya işverenlerin iş, kazanç, toplumsal ve kültürel konular bakımından çıkarlarını korumak ve daha da geliştirmek için aralarında kurduğu birliği ifade etmektedir. Sendikalar; işçilerin veya işverenlerin iş, kazanç, toplumsal ve kültürel konular bakımından çıkarlarını korumak ve daha da geliştirmek için aralarında kurdukları birliktir. (*Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988.)

Kooperatifler; kanunumuza göre, tüzel kişiliğe haiz olmak üzere ortakların ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileri ile özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir sermayeli teşekküllerdir. (Mucuk, 2000, s.63).

Meslek kuruluşları ise oda ve dernek olarak örgütlenmişlerdir. Mesleki derneklere üyelik serbest iken odalara üyelik zorunlu tutulmuştur.

1.2. Sivil Toplum Kuruluşu Kavramının Tanımı, Gelişimi ve Dünya'daki Durumu

Sivil toplumun tarihsel kökenlerine indiğimizde, çok değişik dönemlerde değişik tanımlar yapılmıştır. Marksist terminolojide sivil toplum devlet dışında ticaret ve sanayi sektörü anlamındadır. İtalyan Marksisti Gramsci'nin yazılarında sivil toplum başka bir anlamdadır. Ancak tüm bu değişik dönemlerdeki tanımlar, 20. yüzyıla bir geçiş sosyal ve siyasi birikim getirmektedir. Söz konusu birikim ile ulaşılan ortak tanımda sivil toplum, çeşitli çıkar çevrelerinin özgürce örgütlenebildikleri, haklarını özgürce arayabildikleri açık toplum demektir. (Mumcu, 1992, s.17.)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan kalkınma iktisadı alt disiplininde kalkınma ya da ilerleme kavramı, iktisadi büyüme olarak ele alınmıştır. Bu anlayışa göre bir ülkenin iktisadi büyümesi kabaca GSMH' daki artışlara bakılarak değerlendirilir. İktisadi alanın iyi yönetilmesi ve büyümenin

devamlılığı esastır. “Büyüme merkezli kalkınma” olarak ifade edilen bu yaklaşımın az gelişmiş ülkelere bakışı, bu ülkelere yönelik finansal sermaye transferi ve uluslararası kalkınma yardımları yapmak ile sınırlıdır. Bu bağlamda uluslararası sivil toplum kuruluşları olarak adlandırılan NGO’ ların (non-governmental organizations) özellikle 1950-1960’ lı yıllar boyunca gelişmiş ülkelerde “gönüllü organizasyonlar” adı altında faaliyet gösteren ve daha çok az gelişmiş ülkelerin temel ihtiyaçlardan yoksun toplumsal kesimlerine “insani yardımlar” şeklindeki küçük ölçekli çabalar ile kaynak transferlerine aracılık ettikleri görülmektedir. Gönüllü organizasyonların faaliyetleri, büyüme merkezli kalkınma modelini sorgulama çabasında olmadan bir takım spesifik yardım projelerini gerçekleştirme ve hükümetlere ya da yerel idarelere tavsiyelerde bulunma düzeyinde kalmıştır.(Yüksel, <http://www.ceteriparibus.net/arsiv.htm>)

Avrupa’da soğuk savaş düzeninin tasfiye olduğu 1989-90 yıllarıyla beraber Batı demokrasilerinde ideolojilerin silikleştiği bir dönem başlamıştır. Sol-sağ kutuplaşmasının önemini zayıflaması, siyasi gündemde STK’nın etki alanını genişletmiştir. İnsan hakları ve ekolojik sorunlar gibi alanlarda sivil toplumun siyasi aktör olarak oynadığı rol belirginleşmiştir. Tüm bu gelişmelerin paralelinde, işçi sendikaları, işveren örgütleri ve devlet arasındaki ilişkiler de yeni bir aşamaya doğru ilerlemiş, bir çok Avrupa ülkesinde, bu kuruluşların artık birer STK olmanın ötesinde resmi karar alma sürecinin bir parçası konumuna doğru mesafe kat ettikleri görülmüştür. Bunun da ötesinde, Avrupa toplumlarının temelini oluşturan özel sektör, tüm üretim ve istihdam gücüyle, devlet ile doğrudan etkileşim içine girmektedir. Demokratik kararların bundan etkilenecek kesimlerle istişare içinde alınması anlayışına da öncü olmaktadır.(Kaleağası, <http://www.stgp.org/list.php?pageid=10>)

Bu konuda Uluslar arası alanda STK ların fonksiyonunun artışı ile ilgili sürecin önemli noktalarını şu şekilde belirtebiliriz (www.haluk.inanici.tbd.org.tr)

1972	BM’nin STK ile ortaklık ilişkilerinin 1972 Stockholm’de yapılan “İnsan Çevresi Konferansı” ile başlaması.
1976	Vancouver kentinde yapılan Habitat I konferansında BM’lerin tek muhatap olarak merkezi örgütleri görme anlayışının iflas etmesinin görülmesi.
1992	BM’nin 1992 de Rio de Janeiro’da yaptığı “BM Çevre ve Kalkınma Konferansı” (Dünyanın 178 ülkesinden 35.000 üzerinde STK temsilcisi katılmıştır). Sürdürülebilir Gelişme Kavramını ilk defa kullanmıştır. Katılımcı mekanizmaları gündeme getirmesi (STK ilk kez ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. STK’nın merkezi otorite yanında Bağımsız rolünün gerçek katılımı sağlama rolünden bahsedilmiştir).
1994	Kahirede BM tarafından düzenlenen “BM Nüfus ve Kalkınma Konferansı’nda Eylem Planı’nda “Hükümet Dışı Sektörle Ortaklık” başlığı taşıyan 15 nci bölümünde STK’nın ülkesel ve küresel ölçeklerde önemini arttığı ve halkın gerçek sesi haline dönüştüğü belirtilmiştir.
1995	Kopenhag’da düzenlenen “BM Sosyal Gelişme Konferansı”nda benimsenen Eylem Planında STK ile “ortaklıklar kurmanın” öneminden bahsedilmiş ve Toplumun temsilcileri olduğu vurgulanmıştır.
1995	Pekin’de düzenlenen “BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’ da da katılımın altı çizilmiş ve kadın örgütlerinin öneminden bahsedilmiştir.
1996	Habitat II Sürecinde de Ulusal Komitelerin, Başta yerel yönetimler, STK kuruluşları olmak üzere çeşitli kesimlerin temsilcilerinin bünyelerinde toplaması. Türk Ulusal Komitesinin de çoğunluğunu STK temsilcilerinin oluşturduğu yapısı ile Ulusal Rapor ve Eylem Planını oluşturması.

Sivil toplum kuruluşlarının dünyadaki durumunda bakıldığında sivil toplum örgütlerine, hemen her konuda örgütlenme hakkı tanınmıştır. Sivil toplum örgütleri , hem belirli bir konuda kamuoyu oluşturmak ve hem de gerek yerel ve gerekse merkezi idareleri resmi ve gayri resmi denetlemek gibi önemli görevler üstlenmiştir(Akdemir, 2004, s. 40.). Türkiye’de ise; bugünkü modern anlamda STK, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde gelişmeye başlamıştır. Tanzimat sonrasında merkezi bürokratik yapısını güçlendiren devlet, bir yandan bu kuruluşları ekonomik, siyasal ve idari nedenlerle desteklemiş hatta özel kanunlarla kuruluşlarını sağlamış, öte yandan da onları vesayet ve denetim altında tutmak istemiştir.(Gönel, s.3.)

Toplum içinde özerk davranma eğilimi olan gruplara karşı genelde kuşku ile yaklaşmış ve saltanat ailesi toplum içindeki özerk güç merkezlerinin oluşmasını kendi varlığına tehdit olarak algıladığı için (Yıldırım, 2004, s.103.) söz konusu denetimin özellikle dernek, sendika, meslek odaları gibi bazı sivil toplum kuruluşu türlerinde daha yoğun olduğu görülmüştür. (Gönel, s.3) Cumhuriyetin ilanı ile 1924 Anayasasında toplantı ve dernek haklarına yer verilmiş, aynı anayasa ile Evkaf Nezareti kaldırılmış, Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Yine 1924 Anayasası ile tüm tüccar ve sanayicilerin bir odaya kayıtlı olmaları ve Muhamat (Avukatlık) Kanunu ile baro kurulması ve baroya üyelik zorunlu tutulmuştur. 1926’da kabul

edilen Türk Ticaret Kanununa eklenen hükümlerle kooperatifler bir ticaret ortaklığı olarak görülmüş, bu yasal düzenleme ile kentsel alanda da kooperatiflerin kurulmasına imkan tanınmıştır. Mühendislik ve mimarlık alanındaki ilk düzenleme 1927 yılında yapılmıştır. Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK) 1953'te kurulmuş, "Türk Tabipler Birliği Kanunu" ile doktor ve dış doktorlarını kapsayan kamu yararına çalışan bir kurum olarak kurulmuştur. 1956 yılında "Türk Eczacılar Birliği" kanunu ile eczacı odaları kurulmaya başlanmıştır. 1960 Anayasasının getirdiği özgür ortam içinde sendikalaşma konusunda ciddi adımlar atılmıştır.

2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI, DEVLET ÖZEL SEKTÖR ETKİLEŞİMİ

Hukuk, düzen ve devletin bulunmadığı bir tabiat durumu varsayımına dayanan sosyal sözleşme teorisi ile insanlar hiçbir üstün otoritenin bulunmadığı tabiat durumundan toplum durumuna geçmişler ve barış içinde yaşamak, birbirlerine saygı göstermek konusunda anlaşarak birleşmişlerdir. Bu durum "sosyal sözleşme" ya da "birleşme sözleşmesi" olarak adlandırılmaktadır. Bundan sonra ise insanlar devlet şeklini belirtmekte ve kendi kendini idare hususunda sahip oldukları iktidarı belirli bir grup insana devretmektedir. Bu sözleşmeye ise siyasi sözleşme denilmektedir. Her ülkede yürürlükte olan anayasa, o ülke insanların tarihin belirli bir döneminde kendileri için en elverişli devlet şeklini tayin ettiklerini gösteren bir belgedir. Demokratik devlet yönetiminde hangi sistemin daha iyi olduğunu seçmek halka düşmekte olup(Güriz, 1992, s.192.) halkın sahip olduğu siyasi kudreti yöneticilere bir kez devrettikten sonra yönetim şeklini tek taraflı olarak değiştirememeye zorunluluğu bulunmakta ve devlet yönetiminin sosyo-politik ve hukuki biçiminin sivil toplumun gelişimine yön veren, hatta pekiştiren türden olması beklenmektedir.(Azaklı, 1997, s. 229.)

Sivil toplum kuruluşlarının varlığı ve işlevi ancak demokratik bir düzenin ve demokratik işleyiş mekanizmasının varlığı ile mümkündür. Buna bağlı olarak devletsiz bir demokratik sivil toplum düşünülemez. Devletin özlediği demokratik yapıya ulaşılabilmesi, kendi dışındaki örgütlerin meşru varlığını kabul etmesine bağlıdır. Hemen her yerde toplum aleyhine büyüyen, kalıplaşmış bir nitelik kazanan, kendi kendini yeniden üretemeyen, sınırlayıcı, statik bir nitelik arz eden devletin, bu halinden kurtulmasının; kamu ve özel sektörün dışında yeni bir sektörü çağdaş bir aktör olarak kabullenmesi ile mümkün olacağı görüşü yaygınlık kazanmaktadır.(Yıldırım, s.102.)

Kurulma amaçları ekonomik olan ve genelde kar elde etme amacı ile kurulan özel sektörde, özellikle denetim zihniyeti yeni bir anlayışla ele alınmalı, özel sektörün kendi kendini denetlemesi için gerekli kurumsal yapıların oluşması yönünde gerekli tedbirler alınmalıdır. Toplumsal sermayelerinin ve sorumluluklarının devamlılığını sağlayan toplumlar bugün küresel, sosyo-politik ve ekonomik arenada en çok söz sahibi olan toplumlardır. Bu nedenle kamu sektörü de sivil ve özel sektörlerin sosyal sorumluluk ve gönüllülük girişimlerini gerekli yasaları çıkararak desteklemelidir. Şirketler de, sosyal sorumluluklarının bilincinde olmalı, gönüllü olarak daha iyi bir toplum ve daha iyi bir çevrenin yaratılması için katkıda bulunmalı, ve çalışanlarını STK çalışmalarında etkin rol almaları için teşvik etmelidir. (Körpe, www.isguc.org)

3.SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI'NIN GENEL DÖNÜŞÜMLERE YÖNELİK İŞLEVLERİ

3.1.Demokratik Dönüşüm ve STK

Bir ülkenin asıl gücü ve zenginliği vatandaşlarının çağın icaplarına uygun donanımlara sahip olmasıdır. Diğer bir deyişle, özellikle eğitim ve sağlık alanında vatandaşlarına azami imkan sağlayabilen ülkeler 21. yüzyılda söz ve ağırlık sahibi olacaklardır. Çağdaş toplum hızla bilgi merkezli bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Eğitimli ve donanımlı yurttaşlar yetiştirmek, vatandaşlar arasında yurttaş sorumluluğu kavramını yerleştirebilmek ekonomik başarının ve bir toplumda huzur ve uyumu sağlayabilmenin yegane yolu olarak görülmektedir.

Toplumlarda demokrasinin lütf şeklinde verilen bir yönetim biçimi olmadığı, tersine bir çaba sonucunda alınan bir yönetim biçimi olduğu düşünüldüğünde, sivil toplum unsurlarının demokratik hakları elde etme konusunda ne kadar gerekli olduğu ortadadır. Bu bağlamda sivil toplumun gerek baskıcı hükümetlere, gerekse serbest piyasada tekel oluşturarak bireylerin haklarını ihlal eden özel sektörlerle karşı bireylerin haklarını koruma gibi önemli bir işlevi vardır. Toplumdaki Sivil toplum kuruluşları sayesinde devlet metafiziksel bir kurum olmaktan çıkarak, üzerinde sıkı bir denetim mekanizması kurularak, birey ve grupların eleştiri odağı haline gelmekte ve böylece, devlet, ulaşılamaz, sorgulanamaz yarı-Tanrısal bir otorite

görünümünden çıkar; eleştirilebilen, sorgulanabilen, gerektiğinde yanıldığı siviller tarafından ortaya konabilen bir teknik örgüt ve hizmet içi birim haline gelir. (Çaha, 1997, s.30.)

Devlet iktidarını kontrol, katılım düzeyini yükseltme, demokratik tutumların geliştirilmesi, çıkarların-taleplerin şekillendirilmesi ve eklenmesi, kutuplaşmaların yumuşatılması, yeni siyasal liderlerin yetiştirilmesi ve eğitilmesi, siyasal partilerin demokratikleşmesi, bilgiyi toplumun geniş kesimlerine yayma, yeni fikirlerin yayılmasını sağlama ve siyasal sistemin halka karşı sorumluluğunu arttırmak gibi demokratik işlevleri (Tosun, 2001, s.180.) olan sivil toplum kuruluşları içindeki karşılıklı etkileşim sürecinde bireylerin edindikleri hoşgörü, ılımlılık, uzlaşma, kamusal tartışma pratiği, gönüllülük, muhalif düşüncelere saygı gibi demokratik tutumlar demokratik siyasal kültürün gelişmesini ve topluma yayılmasını sağlar. “Kurumsal katılma ve deneyimden doğduklarında oldukça istikrarlı olan” bu demokratik tutumlar ve değerler, demokrasinin de istikrarlı bir gelişme göstermesine yardımcı olur. (Tosun, s.181.)

3.2. Ekonomik Dönüşüm ve STK

Günümüzde büyük öneme sahip olan sivil toplum kuruluşları demokratik, sosyo-politik önemi dışında, oldukça önemli bir ekonomik güce de sahip bir sektör konumundadır (<http://www.insankaynaklari.com/cn/ContentBody.asp?BodyID=1482>).

Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project” adı altında 22 ülkede yapılan araştırmalar sonucunda, üçüncü sektör kuruluşlarında çalışanların, ekonomideki tüm çalışanların yüzde 27’sini oluşturdukları ortaya çıkmıştır (<http://www.insankaynaklari.com/cn/ContentBody.asp?BodyID=148>).

Sivil toplum kuruluşlarının kurulmasındaki ana amaç, devlet karşısında güçsüz kalan siyasal oluşumların arkasındaki toplumsal desteği artırmayı, bilinçli yurttaş katılımlarını güçlendirmeyi sağlamaktır. Ücret ve piyasa dışı ilişkilerin egemen olduğu, dayanışmayı veya sosyal amaçlı bir hizmet üretimini ön plâna çıkaran, faaliyetinin en belirgin özelliği yardımsever kuruluş olmalarıdır. Amaçlarını kapsayan en geniş katılımı öngörürler. STK’lar, piyasa mekanizmasına tabi kuruluşlardan daha yumuşak çalışma koşulları yaratırken, Türkiye ortalamasının üzerinde kalifiye emeğe dayanmaktadır. Bu da STK’lardaki gelir beklentisini emek piyasasının ortalamasının epey üstünde tutmaktadır. Ücret eşitsizliğinin son derece yüksek olduğu Türkiye gibi bir ülkede, bu iki etmen STK’ların gelir amaçlı kuruluşlar olması eğilimini güçlendirmektedir. Çoğu Batı toplumunda ortalama ücretin daha altında bir ücretle faaliyetlerini sürdüren STK çalışanları, Türkiye’de orta üstü ücret seviyesinde gelir elde etmektedir (http://www.stgp.org/makaleler/sivil_toplum.doc).

Ekonomide denetim bakımında da önemli bir role sahip olan sivil toplum kuruluşları (<http://www.insankaynaklari.com/cn/ContentBody.asp?BodyID=1482>) doğrudan ve dolaylı olarak rekabetin artmasına ve ekonomik büyümeye katkıda bulunurlar. Doğrudan katkıları, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi kamu hizmetlerinin sunumu, yerel ekonomik gelişmenin desteklenmesi, sosyal ve ekonomik açıdan dışlanan birey ve grupların toplumla bütünleşmesinin sağlanması şeklindedir (www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc).

Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project” adı altında yapılan araştırmada farklı alanlarda faaliyet gösteren Sivil Toplum Kuruluşları 1990-1995 yılları arasında 22 ülkede 1.1 trilyon Amerikan Doları tutarında bir ekonomik gücü ellerinde bulundurduğu tesbit edilmiştir. 19.1 milyon kişiyi istihdam ediyor olmaları da devasa bir güç ve etki unsuru olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. 22 ülkenin STK’larının ekonomik güçleri toplamı 1990-95 yılları arasında dünya sıralamasında 8. sırada yer almaktadır. Bu sıralama ile STK’lar Brezilya, Rusya, Kanada ve İspanya’yı bile geçmiştir. Sivil toplum kuruluşları gelirlerinin %10’u bağışlardan oluşmaktadır. Geriye kalan bölümün %49’unu aidatlar teşkil etmektedir. %40’lık dilimi ise, kamu kuruluşları sağlamakta bu durum STK’ların ciddi oranda kamu kuruluşları tarafından desteklenmekte olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda STK’lar 1990-1995 yılları arasında 8 ülkede %24,4’lük bir istihdam artışı sağlamışlardır (www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc).

Ekonomi göstergelerinden birisi olan istihdamda da STK’ların önemli derecede katkısı bulunmakta olup, bir iş ya da hizmetin geçici iş programı çerçevesinde yerine getirilmesi olan geçici istihdamın büyük çoğunluğu sivil toplum kuruluşlarınca karşılanır. Bu model genellikle ekonomik kriz, özelleştirme gibi işsizliğin olağan dışı yükseldiği dönemlerde, kişilerin iş yaşamından uzun süre koparak maddi sıkıntıya düşmelerini, çalışma alışkanlık ve disiplinlerini yitirmelerini önlemek amacıyla uygulanmaktadır. Geçici istihdam hizmetinde yapılan işler daha ziyade çevre işleri, sosyal ve toplumsal içerikli işlerden oluşmaktadır. Alternatif olarak bir çok ülkede özel sektör işverenlerine uzun dönemli işsizleri istihdam etmeleri halinde “iş alma sübvansiyonu” kapsamında destekler verilmektedir.

3.3.Kültürel Dönüşüm ve STK

Toplumların hayatiyeti değişim ve uyum dinamikleri ile sağlanır. Son derece hızlı bir değişim içinde olan günümüz dünyasında, toplumları değişime zorlayan kendi iç dinamiklerinin yanında, dış dinamikler yer almaktadır. Toplumların gerek iç bünyelerinde gerekse dış çevreden gelen değişim taleplerine karşı duyarlılıkları varlık ve etkinlikleri için gerekli bir olgudur. Uluslararası rekabet, mal ve hizmet dolaşımı, ekonomik zorunluluklar, uluslararası hukukun gerekleri, teknolojik gelişmeler, kültürel yapıda değişim; toplumsal yapının ana arterlerinde onarımı ve değişimi kaçınılmaz kılmaktadır. Bu onarım ve değişim sürecinde sivil toplum kuruluşlarının kültürel işlevine her dönemden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Çoğulcu bir toplumsal yapının oluşmasında ve çoğulculuk kültürünün toplumsal dokuya nüfuz etmesinde demokratik sivil toplum kuruluşlarının işleyiş ve örgütsel yapılarını, ayrıca diğer örgütlerle uyumlu çalışmalarının çok olumlu katkılar sağlayacakları bilinmektedir.(Yıldırım, s.86.) Demokrasi, siyasal ve iktisadi olduğu gibi, kültürel planla da toplum tarafından benimsendiği, toplumun örgütlenmesinde yönlendirici ilke olduğu ölçüde başarıya ulaşabileceği için mücadelesini toplumun içinde verir.(Durgun, 1997, s. 223.)

Sivil toplum kuruluşlarının ülkelere göre farklı iki işlevinden söz edilir. Ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük ve demokrasisi zayıf olan ülkelerde sivil toplum kuruluşları hem demokratikleşme ile hem de ekonomik ve sosyal gelişme ile ilgili işlevler yüklenmektedir. Gelişmiş ekonomilerde ve daha ileri demokrasilerde bu demokratikleşme işlevi birinci derecede önem taşımakta, demokrasi belirli bir düzeye geldiği için artık pragmatik bir katılım süreci söz konusu olmaktadır. Yasaların, anayasanın değiştirilmesi gibi sorunlar birinci derecede önem taşımamaktadır. (Şenatar, 2001, s.s.13-14.)

Bu değişim ve rekabet döneminde, çoğu zaman değişimi uyum yetmemekte, toplumların aynı zamanda kendi kültürel varlıklarına uygun yeni yaklaşım ve tarzlar geliştirip, dönüşüm sürecine girmeleri de kaçınılmaz olmaktadır. Siyasal toplumun resmi yaklaşım ve kuralları, informalite taşıyan kültürel yapıya nüfuz edememektedir. Sivil toplum kuruluşları ise toplumsal sorunların giderilmesinde daha etkili metot ve yaklaşımları kültürel dinamiklerden süzme imkanına sahiptirler.

Sosyal hayat, çok büyük ölçüde grup ve örgütler aracılığıyla gerçekleşmektedir ve bir anlam kazanmaktadır. Modern toplumda sivil toplum kuruluşları, insanları birbirinden bağımsız, yalıtılmış varlıklar gibi kendi başına hareket edebilen insanlar olmaktan çıkarak gruplar içinde toplamakta; bireysel ve toplumsal yaşamına anlam kazandırmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarında insanlar bir takım ilişkiler içine girerek, karşılıklı tutum ve davranışları ile birbirlerini etkilemekte ve bu ilişkiler belirli bir süre içinde gelişerek süreklilik kazanmaktadır. Bu tür kuruluşlarda bir grup insan bir amacı gerçekleştirmek için karşılıklı etkileşimi geliştirmekte; aidiyet ve biz duygusuyla kültürel dokuları örmeye başlamaktadırlar. Demokratik sivil toplum kuruluşlarının aynı zamanda söz konusu etik değerlerin taşıyıcıları da olmaları beklenmektedir.(Yıldırım, s.88.)

Demokrasi kültürü toplumun diğer kültürel araçlarından destek almaya ihtiyaç duymaktadır. Sivil toplum kuruluşlarına üyelik sayesinde oluşan grup mensubiyeti; üyelere belirli bir grup kültürünü paylaşma, ortak hareket etme ve davranışlarında diğer grup üyelerinin eylemlerini de hesaba katma alışkanlığını kazandırma gibi kültürel araçlarla katılımcı demokrasi kültürünün kapılarını aralamaktadır. Sivil toplum kuruluşları toplumda çözüm için oluşan tüm önerilere farklı bir biçimde bakabilme yeteneğini üyelerine kazandırdığı sürece, kısa zamanda çözüm için oluşan çok yönlü alternatiflere yeni boyutlar kazandırmaktadır. Çağa özgü yeni ilişki biçimlerini geliştiren sivil toplum kuruluşları, insanoğlunun yeni kültürel yapılarına imza atmasına vesile olmaktadır. Türkiye İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün kayıtlarına göre, 2001 yılı itibarı ile ülkemizdeki faal olan derneklerden kültürel amaçlı olanları %33,13 oranı ile ilk sırayı almakta, bunu %32,23 ile sosyal, %21,14 ile dini amaçlı, %12,34 ile sportif amaçlı, %0,17 ile üniversite öğrenci dernekleri ve %0,99 ile diğer dernekler takip etmektedir. Bu sonuçlar ülkemizdeki faal olan derneklerin sosyal ve toplumsal yönden kültürel işlevlere daha çok önem verdiğini göstermektedir.

4.SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ÖZELLİKLERİ

Sivil toplum kuruluşlarının özellikleri araştırılırken, sivil toplumun temel özellikleri bilinmelidir. Bu nedenle öncelikle sivil toplumun özellikleri şu şekilde sıralanabilir; Bir sivil toplum öncelikle meşruiyet problemidir. Meşruiyetin kaynağı sandık ve seçim olmaktadır. Sivil toplum bir uzlaşma ortamıdır. Sivil toplumun temelinde, partilerle partilerin, etnik gruplarla etnik grupların, dini cemaatlerle la-dini cemaatlerin, işçilerle işverenlerin, herkesin herkesle belli bir pazarlık yaptıktan sonra, bunun için kendi örgütlerini kurduktan sonra, bir noktada uzlaşması gerekmektedir ki, burada da karşımıza millet olma bilinci, ortak değerler kavramı çıkmaktadır. Sivil toplum rasyoneldir. Dolayısıyla katı ideolojilerin yerine, sağda da solda

da genellikle pragmatizmin ağır bastığı politik yelpaze teşekkül eder, siyasi katılımda ısrar edenler de ya topluma büyük faturalar çıkararak ya da çıkarmadan marjinalleşerek uzun vadede ömürlerini tamamlarlar. Sivil toplum bireycidir. Din, mezhep, siyaset, bölge, kabileler varsa o kabileler birbirleri ile çatışıyor, bireyin ortaya çıkması önleniyorsa, sivil toplum başarılı olamaz. Sivil toplum, kurumsallaşmış toplumdur. Türkiye'de ise ekonomi aile şirketlerinden yeni yeni holdingleşmeye, yeni yeni kurumlaşmaya geçmekte, esas itibarı ile hala aile karakterini korumaktadır. Sivil toplum kuruluşlarında kurumsallaşmanın olmaması nedeni ile özellikle siyasi partilerde siyaset, ana, baba, evlat, yenge, teyze, dayı, hala münasebetlerine dönmüştür. Bu şekildeki ilişkiler, parti içinde bir bireyin ortaya çıkmasına, bağımsız düşüncenin gelişmesine engel olmaktadır. Sivil toplumda ortak değerler üzerine "consensus" vardır. (Akyol, 1992, s.s.45-48.)

Sivil toplum çeşitli grupların, çeşitli emek ve sermaye gruplarının dernekler, vakıflar sendikalar ve siyasi partiler olarak örgütlenebildikleri ve kendi mesleki ya da siyasi çıkarlarını, grup çıkarlarını özgürce arayabildikleri bir uzlaşma rejimidir. (Mumcu, s.17.)

Sivil toplumda sosyal ve ideolojik farklılıklar, çatışma yerine artık rekabete yönelmiştir. Dolayısıyla, sınıf vatandaşının yerine rekabetçi ve sonunda bir uzlaşma düşüncesi, din savaşının yerine laik devletin sağladığı din ve vicdan hürriyeti içerisinde bireylerin ve cemaatlerin kendi hürriyetlerine sahip olması, ama politize olmamaları, politik iddialarda bulunmamaları gerekmektedir. Sivil toplum, özgür toplum olup, sadece düşünce özgürlüğünün sağlandığı bir toplum değil, düşüncelerin özgürleştiği bir toplumdur. Sivil toplumda düşünce özgürlüğü ile birlikte özellikle aydınlara düşen görev, insanların özgür düşünmesi, bağımsız düşünebilmesini sağlayabilmektir.

(<http://www.insankaynaklari.com/cn/ContentBody.asp?BodyID=148>)

Sivil toplumun özellikleri ışığında, STK'ların en belirgin özellikleri, sadece kendi amaç ve değerlerine hizmet etmemeleri, hükümetlerden, kamu makamlarından ve siyasi partilerden bağımsız olmaları, ticari çıkar gözetmemeleri ve kar amacı gütmemeleri ve merkezi otorite ile vatandaş arasında arabuluculuk yapmalarıdır. Toplumdaki belli insan gruplarını veya tüm toplumu ilgilendiren sorun ve konularla ilgili olarak harekete geçerler. Başka araçlarla sesini yeterince duyuramayanların sesi olarak hareket ederler. Örgütlü sivil toplum, işsizlik, ayrımcılık, yoksulluk ve yabancı düşmanlığıyla mücadele, çevre, ticaret, kalkınma, sosyal refah, insan hakları ve gelişmekte olan ülkelere yardım gibi konularda, vatandaşların görüş ve isteklerine tercüman olur. Kısa ve uzun vadeli kampanyalarla ve çeşitli etkinliklerle davasını gündeme getirir. Çok çeşitli amaçlar için kurulmuş olan STK'ların temel özellikleri kısaca şu şekilde sıralanabilir;

Yurtseverlik, doğa severlik, insan severlik,

Bağımsızlık,

Kar amacı gütmeme,

Gönüllülük,

Tüzel kişilik.

5.SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI'NIN KAMU VE ÖZEL SEKTÖR KURULUŞLARINDAN FARKLILIKLARI

Toplumlarda gerçekleştirilmesi gereken faaliyet, karlı görünmüyorsa genelde özel sektörün ilgisini çekmeyecek, devletin de kısıtlı kaynaklara sahip olması nedeniyle yetersiz kalması durumunda, Stk'ların söz konusu faaliyetleri yerine getirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda, Stk'ların kamu ve özel sektör kuruluşlarından farklılıkları şu şekilde sıralanabilir; Stk'larda içsel hiyerarşi çok önemli olmamasına karşın, kamu ve özel sektörde hiyerarşi esası görülmektedir. Stk'lar yönetim için değil, haberleşme ve koordinasyon için kurullar oluşturarak yatay ilişki temelinde faaliyet gösterirler. Ancak kamu ve özel sektörde yönetim esası bulunmaktadır. Stk'lar, kendilerini amaçladıkları hedefe göre yapılandırırken, kamu sektöründe siyasi görüş, özel sektörde ise genelde kar amacı bulunmaktadır. Stk'lar genel bir siyasi program oluşturmaya kalkışmazken, kamu ve özel sektörde siyaset bağlantısı daha sık görülmektedir.

Stk'lar da gönüllü çalışma esası bulunurken, kamu sektöründe atama, özel sektörde performansa dayalı çalışma sistemi uygulanmaktadır. Sosyal sorumluluk kavramının gelişimine yol açan Stk'ların, finansal kaynakları çok çeşitlilik arz etmekte olup, başta kamu sektörü olmak üzere, özel sektör ve toplumun her kesiminden bağış adı altında destek alınmaktadır. Kamu sektörü milli bütçeden, özel sektör ise kurucularının finansal desteği ile faaliyette bulunmaktadır. Kamu ve özel sektöre göre Stk'ların faaliyetleri toplumun her kesimine ulaşacak şekilde toplumla daha sık paylaşılmakta ve toplum bilgilendirilmektedir.

6.SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI'NIN FARKLILIKLARI İŞİĞİNDA YÖNETİM VE YÖNETİCİ KAVRAMLARI

6.1.Yönetim ve Yönetici Kavramlarının Tanımı ve Önemi

Yönetim genelde insanların aracılığıyla işleri yaptırmak olarak tanımlanır. Daha geniş anlamda ifade edilirse, önceden saptanan amaçlara ulaşmak için kaynakların organize edildiği ve gelecekteki faaliyetlerin belirlenmesi amacıyla sonuçların değerlendirildiği bir süreçtir.(Hodgetts, 1997, s.3.)

Yönetim; insanların işbirliğini sağlama ve onları belirli bir amaca doğru yöneltme iş ve çabalarının toplamıdır. Yönetim organizasyon ortamında insanlar tarafından gerçekleştirilen bilimsel, mantıki ve zihinsel bir aktivitedir. (Varoğlu, 2000, s.s.3-10.)

Literatürde yönetimle ilgili çeşitli kavramlar yer almaktadır. Örneğin, “temsili politik organlar tarafından belirlenen politikaların uygulamaya dönüştürülmesi” işi olarak tanımlandığı gibi, belirli bir amacı gerçekleştirmek için etkinlikleri örgütleme ve kontrol etme ya da, çeşitli üretim etkenlerini ve insan emeğini bir araya getirerek, belirli bir amaca yöneltmek olarak da tanımlanmaktadır. Bu tanımlara başkaları da eklenebilir. Öz olarak söylemek gerekirse, yönetimin esas; ortak bir amacın gerçekleştirilmesi için eldeki insan ve madde kaynağının etkili biçimde kullanılmasıdır. İnsan ve madde kaynağı aracılığı ile belli bir amacın gerçekleştirilmesi eylemdir. Yönetim olayında yer alan karar verme, planlama, örgütleme, iletişim, eşgüdümleme, yöneltme ya da etkileme ve değerlendirme yönetim sürecinin temel öğeleridir.(Aydın, 2000, s.70.)

Yönetim tanımlarından ortaya çıkarılabilen ve bir yönetim olayından söz edebilmek için gerekli olan özellikler de şöyle sıralanabilir(Akat, 1999, s.10.)

- Her şeyden önce yönetimden söz edebilmek için insanların varlığı gereklidir. Çünkü insanların olduğu yerde yönetim ihtiyacından söz edilebilir. İnsanların eşyalar ve hayvanlar ile olan ilişkilerinde yönetimden söz edilmemekte, durum gütme veya sürme (örneğin; hayvan gütme, otomobil sürme gibi) ile açıklanabilmektedir.
- İnsanların varlığı tek başına yeterli olmamakta, bu insanların işbirliğinin sağlanması gerekmektedir.
- Başka bir özellik de, sağlanan işbirliğinin belirli bir amaca yöneltmesidir.

Hangi tanım kullanılırsa kullanılsın, binlerce yıldır bireylerin olduğu kadar uygarlıkların da başarısı için gerekli olan anahtar faktör, yönetim olmuştur.

Yönetim evrensel bir süreçtir. Sadece bir mağaza veya fabrikaya ilişkin değildir. Aile ortamı, dini kuruluşlar, okullar, spor kulüplerinde v.b. yerlerde yönetim faaliyeti söz konusu olmaktadır. (Özalp, s.5.)

Diğer bir deyişle; iki veya daha fazla insanın belirli bir amacı gerçekleştirmek için bir araya geldiği her yerde yönetim olayı mevcuttur. Yönetim, amaçlara yönelmiş, beşeri, sosyal ve psikolojik boyutları olan bir faaliyettir. Yönetim faaliyetlerinde insanlar, ast,üst veya yöneten, yönetilen gibi bir sosyal farklılaşma içine girerler. Yönetim olayının temel amacı, az insan, para, malzeme ve zaman kullanarak en yüksek verime ulaşmaktır. (Güney, 2000, s.261.)

Toplumsal yaşam düzeyinin yüksekliği, sahip olunan kaynakların etkin bir biçimde kullanılabilmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Kaynakların etkin kullanılabilmesi, toplumsal dokuyu oluşturan örgütlerin etkin kılınmaları ile; örgütsel etkinlikte, etkin bir yönetim ile sağlanabilir. Etkin bir yönetim, yönetsel organların nitelikleriyle, değişik bir anlatımla, yöneticiler veya yönetim takımının sahip olduğu nitelikler ile yakından ilgilidir. Yönetsel süreçlerde, yöneticilerin veya yönetim takımının kendilerine özgü özellikleri ve bu özelliklerinden kaynaklanan tutum ve davranışları oldukça önemlidir. Örgütsel etkinliğin sağlanması ile ilgili bir koşul, örgütsel sistemin bileşenleri arasında iç uyumun sağlanmasıdır ki yönetsel organın özellikleriyle yakından ilgilidir ve bu koşul, amaç belirleme, ön görüde bulunma, planlama, örgütleme, yürütme, eşgüdümleme, denetleme ve düzeltme zincirinden oluşan yönetim süreci faaliyetlerinin etkin biçimde yürütülebilmesi için gereklidir. (Sucu, 2000, s.28.)

İşletmelerin büyümeleri sonucu, bu örgütlerde gerçekleştirilen faaliyetlerin kapsamı ve niteliği değişmiştir. Bu durum, bu birimleri etkin biçimde yönetecek kişilere duyulan gereksinimi arttırmış, bu gereksinimi karşılamak için yönetim alanında okullar açılmış ve bu amaca yönelik olarak insanlar eğitilmiş; yönetim, meslekleri yöneticilik olan insanlar tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Yönetici başkaları vasıtasıyla iş gören kişidir. Profesyonel yönetici, bu işi bir meslek olarak yapan kişidir.(Koçel, 2001 s.20.) Diğer bir deyişle, yönetici de müteşebbis gibi üretim faktörlerini uygun ortamda bir araya getirerek, onları başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere iktisadi mal ve hizmet üretimine yöneltir. Ancak yönetici risk altına girmez, kendi adına çalışmaz. Profesyonel olarak bir ücret karşılığında başkası adına çalışır. Her ne kadar kara ve zarara ortak değilse de işletme kar elde ettiğinde, bu kendisinin başarı; zarar ettiğinde de başarısızlık hanesine yazılacağı için müteşebbis kadar olmasa da, yönetici de kar ve zarardan etkilenir. Dolayısıyla, bir yöneticinin işletme içi ve işletme dışı unsurlara karşı duyarlı olması gerekmektedir. Bu duyarlılığın sonucu olarak yönetici, bu unsurlarla bazen mücadele etmek, bazen yardımlaşmak, bazen pazarlık etmek v.b. gibi şekillerde ilişki kuracaktır. Bütün bunları yapmak için sahip olduğu otorite yanında, güç kaynaklarını da kullanacaktır.(Ertürk, 1998, s.14.) Ayrıca yönetici, beşeri kaynaklar kadar maddi kaynaklar ve zamanı da üretim faktörü olarak kullanmak ve insan emeği ile uyumlaştırmak zorunda olan bir kişidir.(Eren, 1998, s.6.)

Yöneticiler, yönetiminden yetkili ve sorumlu oldukları organizasyonların başarı ya da başarısızlıklarında direkt etkileri bulunan kimselerdir. Yöneticiler bu etkilerini, aldıkları kararlarla gerçekleştirirler. Yöneticiler kararları alırken ve uygularken kaynaklara nüfuz ederler, kaynak yaratma teşebbüsünde bulunurlar, insan kaynaklarını motive ederek organizasyonel ve toplumsal amaçları gerçekleştirmeye çalışırlar. Bu tasarruflarındaki etkinlik derecesiyle de, rasyonel sonuçların oluşumunda ya da oluşmamasında etkili olurlar. Toplumsal kaynaklara, teknolojik kaynaklara, insan kaynaklarına; kısacası ekonomik ve düşünsel kaynaklara nüfuz eden yöneticilerin bu tasarruflarında olağan bir şekilde rasyonel olmaları bir zorunluluk halini alır.(Akdemir, 2001, s.s.19-20.)

Örgütlerde, doğru işlerin ne olduğu, onların uygulamaya nasıl aktarılacağı ve işlerin doğru bir biçimde yapılması yönetimin niteliği ile ilgilidir. Örgütsel sistemin vizyonunu, misyonunu, stratejik amaçlarını, uzun veya kısa dönemli davranış biçimlerini, düzenleniş ve işleyişini, denetlenmesini ve gerektiğinde değişimini yöneticiler belirlerler. Örgütlerin etkinliklerinin istenilen biçimde gerçekleştirmesi, onların çevreye uyum sağlayabilmesi (aktif veya pasif), çevrenin sunduğu fırsatlar ve olanaklardan yararlanabilmesi yönetsel organın yapısıyla ilgilidir. örgütsel sistemdeki ilişki ağı, büyük ölçüde onların eseridir. Onlar, içinde yer aldıkları veya parçası oldukları, faaliyetlerini belirli şekillerde kısıtlayabilen bütünü farklılaştırabilme gücüne sahip olan en önemli unsurdurlar.(Sucu, s.30.)

Yöneticinin görevi; parçalarının toplamından daha büyük olan gerçek bir bütün, içine konulan kaynaklar toplamından daha fazla üreten bir üretim birimi yaratmaktır. Bu görev için yöneticinin kendi kaynaklarında, ve de tüm insani kaynakların üzerinde, tüm gücü ortaya çıkarıp, etkin hale getirmesi ve de zayıf yönleri ortadan kaldırması gerekir. Dehasal bir bütünün yaratılabileceği tek yol budur. Bir dehasal bütünlük yaratmak için, ayrıca da bir yöneticinin her bir hareketinde, örgütün performans ve de sonuçlarını bütün olarak düşünmesi ve performansı eş zamanda sağlamak için gereken faaliyetleri de göz önünde bulundurması gerekmektedir. Ayrıca yönetici, her karar ve eylemde, o anki ve uzun vadeli gerekleri uyum halinde tutmalıdır. (Drucker, , 1995, s.368.)

Yöneticinin temel görevlerinden biri de kendi sorumluluk alanına giren hedeflere ulaşmak için gerekli çalışmaların yerine getirilmesini kolaylaştıracak bir ortamı oluşturmaktır. (Alpagut, 1998, s.318.)

6.2.Sivil Toplum Kuruluşları'n da Yönetici Profili

Günümüzde STK'lar, üçüncü sektör olarak hayatımızın her alanında görülmeye başlamıştır. Sivil toplum kuruluşlarında, gerek profesyonel çalışan olarak tanımlayabileceğimiz belli bir ücret karşılığı istihdam edilen bireyler gerekse gönüllülük esasına dayanarak çalışan bireyler, bu kuruluşların aktivitelerinin yerine getirilmesinde rol almaktadırlar. Dolayısıyla insanın olduğu her yerde yönetimden söz edilebileceğine göre, STK'larda da yönetim, önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. 21. Yüzyıl'da Bilgi toplumunun bir gerekliliği olarak gelişen ve önemi artarak devam eden STK'ların yönetim kademesinde yer alan yöneticilerin bir takım özelliklere sahip olması şarttır. Bu özellikler ise aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- STK yöneticisi, profesyonel yönetici olmalı ve kuruluşun ilgili alanında uzmanlığa sahip olmalıdır,
- STK yöneticisi, gerek profesyonel gerekse gönüllülerin motivasyonu için gerekli uygulamaları (gelirden pay dağıtım, güven, prim, terfi, ikramiye, izin, kişisel yetke ve güç kazandırma, kararlara katılma olanağı sağlama..v.b.) yerine getirmeli, gönüllü yönetimini gerçekleştirmelidir,
- STK yöneticisi, çalışanların denetimi konusunda gerekli uygulamaları iş adaletli ve eşit bir biçimde yerine getirmelidir,
- STK yöneticisi, katılımıcılığı sağlamalıdır,
- STK yöneticisi, yapılan aktiviteleri ve sonuçlarını planladığı sıklıkta, açık ve şeffaf bir biçimde paylaşmalıdır,

- STK yöneticisi, misyon ve vizyon belirleyerek, tüm çalışanlar tarafından bilinmesini sağlamalıdır,
- STK yöneticisi, yapılan faaliyetlerin sonuçlarının izlenip değerlendirildiğine dair bir sistem kurmalıdır,
- STK yöneticisi, her bir çalışana ait görev tanımı yapmalı, çalışanlarının eğitimine yönelik faaliyetleri yerine getirmelidir,
- STK yöneticisi, tüm çalışanları belirlenen ilkelere ve hedeflere yöneltmede entelektüel bir lider modeli çizmeli ve şu özelliklere sahip olmalıdır:
  1. güvenilir,
  2. işbirliği yapan,
  3. ikna kabiliyetine sahip,
  4. esnek,
  5. bilgili,
  6. yenilikçi,
  7. kendini adanmış,
  8. yetkin,
  9. enerjik,
  10. kararlı,
  11. duyarlı,
  12. tutarlı.

Uzmanlar, STK yönetiminde problem yaratabilecek uygulamaları aşağıdaki gibi listelemektedirler. Bu liste bize, bir STK yöneticisinden neler beklendiği konusunda ipuçları vermektedir (www.nonprofitbasics.org);

- Yeni gönüllülerin bir projede başarısız olmalarına izin vermek,
- Eğer bir üyeye gönüllü olması teklif edildiyse ve bu teklife red cevabı alınmışsa, bu denemenin bir zaman kaybı olduğu düşünmek,
- Herkese gönüllü olup olmayacağını sormak ve doğru kişilere odaklanmamak,
- En kolay evet diyecek kişiye gönüllülük teklifini götürmek,
- İnsanların gönüllü olup olmayacakları sorulduğunda, "Hayır" cevabı vereceklerini tahmin etmek,
- Görev dağılımlarında esnek olmamak,
- Potansiyel gönüllüler listesini sadece yakın arkadaş çevresi ve halihazırda gönüllü olanlarla sınırlı tutmak,
- Kişisel olarak tanınmayan bir kimseye gönüllü olup olmayacağını sormak,
- Bir üyenin gönüllü aktivitelerine katılma tercihlerini, üyenin yöneticinin ayağına gelip de şikayet edene kadar araştırmamak,
- Toplum önünde ödüllendirmeyi, onurlandırmayı ihmal etmek,
- Bir toplantıda kalkıp, kim gönüllü olmak isterse kağıda ismini yazsın demek. Bu şekilde o görevin herhangi biri tarafından yapılabileceği mesajını vermek,
- Gönüllü birinden, onun planlarına uymayacak bir şekilde, söz verilenin ötesinde iş istemek.

Yukarıda maddedeğimiz unsurlar, bir STK yöneticisi tarafından yapılan hatalardır. Bu hataların yapılması ya da tekrarlanması yönetimin etkinliğini ve verimliliğini etkileyecektir.

7.KOCAELİ İL MERKEZİ'NDEKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI'NDA YÖNETİCİ PROFİLİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

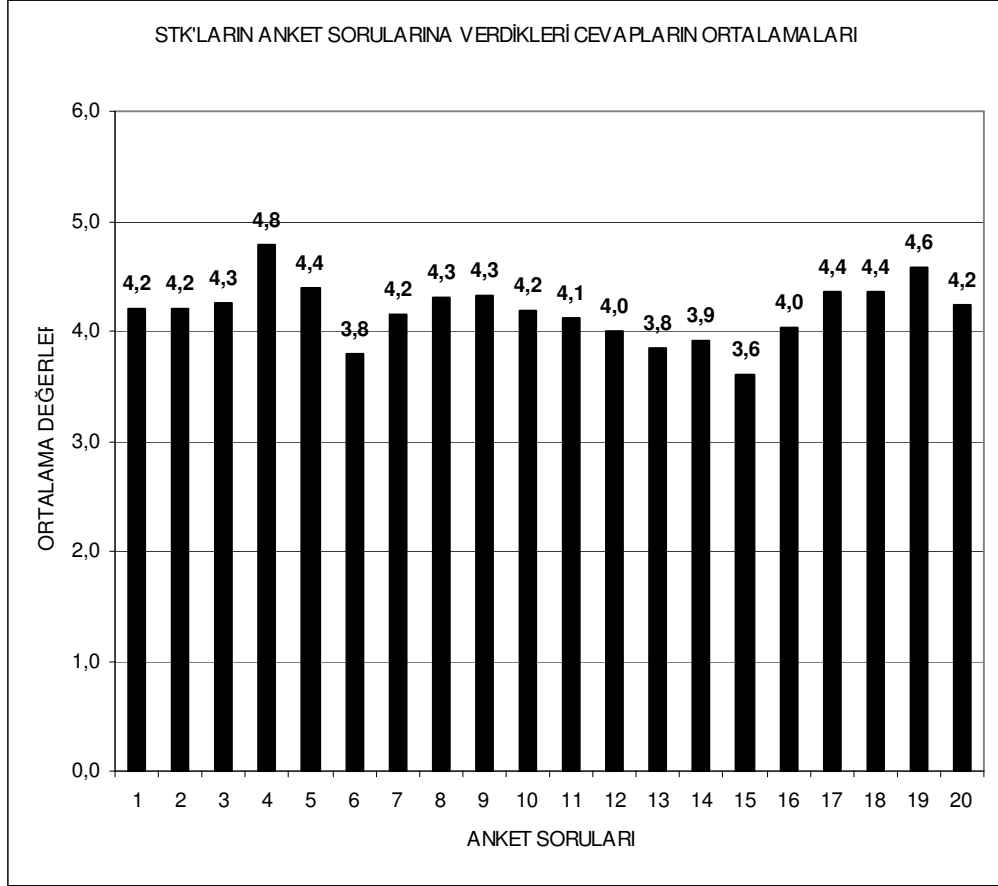
7.1.Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

21. Yüzyıl'da, Bilgi toplumunun bir gerekliliği olarak gelişen ve önemi artarak devam eden STK'larda yönetim kademesinde yer alan yöneticilerin yönetici profilini belirlemek adına, Kocaeli İl Merkezi'ndeki Sivil toplum kuruluşlarının yönetici profillerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Kocaeli – İzmit Merkezindeki, Meslek Odaları, Sendikalar, Özürlü Dernekleri ve Sosyal Amaçlı Derneklerin oluşturduğu yaklaşık 55 kuruluşa anket formu gönderilmiş, bunlardan 34 adet STK üzerinde anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anket formu toplam 25 adet sorudan oluşmaktadır. Bu soruların ilk 20'si Likert ölçeğine göre hazırlanmış, son 5'i ise boşluk doldurma şeklinde oluşturulmuştur. Ankete katılan yöneticilerin 6'sı profesyonel yönetici, 25'i ise gönüllü yöneticidir, kalan 3 kişi yönetici özelliği bölümünü boş bırakmıştır. Yine bu 34 yöneticinin, eğitim durumları ise şu şekildedir.

Eğitim Durumu	Yönetici Sayısı
Lisansüstü	5
Lisans	12
Lise	13
Ortaokul	3
İlkokul	1

Anket formlarından elde edilen cevaplara göre, sorulara verilen cevapların ortalama değerlerini gösteren tablo ve yorumlar aşağıda verilmiştir.

Tablo1 : STK'ların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Ortalamaları

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, yöneticilerin sorulara verdikleri cevapların ağırlıklı ortalamaları Xi olarak nitelendirildiğinde, İzmit'teki STK yöneticileri;

$X1 = 4,2 > 3,5$ olduğundan, çıkan bu sonuca göre, her seviyede çalışanına yönetime eşit oranda katılma şansını tanımaktadır.

$X2 = 4,2 > 3,5$ olduğundan, çıkan bu sonuca göre, her seviyede çalışanın kuruluşün vizyonunu bilmesini sağlamaktadır.

Her bir sorunun yukarıdaki şekilde analizi yapıldığında şu sonuçlara ulaşılır :

- STK yöneticileri;
  - Kuruluşun misyonunun belirlenmesi ve çalışanlar tarafından bilinmesinde etkilidir,
  - Her bir çalışan, yöneticilere kolaylıkla ulaşmaktadır,
  - Profesyonel ile gönüllüler arası iletişim sağlanmaktadır,
  - Her türlü bilgiye rahatlıkla ulaşılabilenmekte, toplumun menfaatine yönelik ortak projeler oluşturulmaktadır,
  - Çalışanların uzmanlık alanlarına yönelik görev verilmekte ve görev tanımları yapılmaktadır,
  - Diğer STK'ların yaptıkları faaliyetler ve çevrede gerçekleşen olaylar izlenmekte, kuruluşu geliştirici modeller belirlenmektedir,
  - Faaliyetler düzenli olarak raporlanmakta, yapılan çalışmaların sonuçları ölçülmektedir,
- Ayrıca çalışanlara karşı tutum belirlenirken, objektif bir tavır sergilenmektedir.

Yukarıdaki yorumlara ek olarak, toplantılarda zamanın, etkin ve verimli kullanılması, çalışanlar arası iletişimi arttırmaya yönelik sosyal faaliyetlerin düzenlenmesi, amaç ve hedeflere uygun eğitim planlarının ve

çalışanın (profesyonel ve gönüllü) yaratıcılığını geliştirme konusundaki teşvikler, konusunda yöneticilerin verdikleri cevap ortalamalarına göre, çok yeterli olmadıkları görülmektedir.

Ayrıca, STK'ların yapmış oldukları tüm aktiviteleri ve sonuçlarını toplumla ne sıklıkta paylaştıkları da, aşağıda tablo2 de verilmiştir.

Tablo : 2 Aktivitelerin ve Sonuçlarının Toplumla Paylaşma Sıklıkları

PAYLAŞIM SIKLIKLARI	STK SAYISI
Haftada bir	9
Ayda bir	14
3 Ayda bir	5
Yılda bir	3

Son olarak, açık uçlu sorulara verilen cevapların analiz sonuçları ise aşağıda belirtilmiştir:

STK yöneticileri;

Profesyonel çalışanlar için en çok aşağıdaki motivasyon uygulamalarını tercih etmektedirler,

güven,
kararlara katılma olanağı sağlama,
kişisel yetke ve güç kazandırma,
izin,

Gönüllü çalışanlar için en çok aşağıdaki motivasyon uygulamalarını tercih etmektedirler,
güven,

kararlara katılma olanağı sağlama,
kişisel yetke ve güç kazandırma,
terfi,

Çalışanlar için en çok aşağıdaki cezalandırma uygulamalarını tercih etmektedirler,
sözlü uyarı,

görev değiştirme,
ücret kesintisi (profesyoneller için),
işten çıkarma (profesyoneller için),

Bir yöneticinin sahip olması gereken lider özellikleri önem sırasına göre aşağıdaki gibidir,

1.Güven	4. Kararlı
2.İşbirliği yapan	5. Tutarlı
3.Yenilikçi	

SONUÇ

Yapılan bu çalışma ile 21. yüzyılda üçüncü sektör olarak karşımıza çıkan STK'ların yönetilmesinde rol alan STK yöneticilerinin, olması gereken ve beklenen profilleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın araştırma bölümünde, İzmit'te etkili olan Sivil toplum kuruluşlarının yöneticilerinden elde edilen verilere göre, STK yöneticilerinin genel özellikleri ortaya konmuş ve çıkan sonuçlar ile 6. bölümde belirttiğimiz olması gereken yönetici profilinin birbirleriyle örtüştüğü görülmüştür.

KAYNAKLAR

- AKAT, İ., Gönül Budak ve Gülay Budak, *İşletme Yönetimi*, 3.b., İzmir: Barış Yayınları, 1999.
- AKDEMİR, A., *Uygurlık ve Yönetim Kuzey ve Orta Avrupa Ülkelerinde Uygurluğu Yönlendiren Yönetim Parametreleri*, Roma Yayınları, Ankara 2004.
- AKDEMİR, A., *Yönetici Engeli*, 2.b., Kocaeli: Nuh Çimento, 2001.
- AKYOL, T., *Sivil Topluma Geçiş*, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1992.
- ALPAGUT, O., *İşletme Bilimine Giriş*, 2.b., Trabzon: Per Yayınları, 1998.
- ATALAY, N., *Sivil Toplum Gönüllülerinin Bireysel ve Toplumsal Etkinliği*, Dünya Gazetesi, 25-26 Ekim 2003.
- AYDIN, M., *Eğitim Yönetimi*, 6.b., Ankara: Hatiboğlu Yayınevi, 2000.

- AZAKLI, S., Devlet-Sivil Toplum ve Türkiye, Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı, Kasım-Aralık 1997, Yıl:3, Sayı: 18.
- ÇAHA, Ö., 1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları, Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı, Kasım-Aralık 1997, Yıl:3, Sayı: 18.
- DRUCKER, P. F., *Yönetim Uygulaması*, (Çev. E.Sabri Yamalı), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1995.
- DURGUN, Ş., Türkiye'de Sivil Toplum ve Devlet, Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı Kasım-Aralık 1997, Yıl:3, Sayı: 18.
- ERDOĞAN, Tosun, G., *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, İstanbul: Alfa Yayın, 2001.
- EREN, E., *Yönetim ve Organizasyon*, 4.b., İstanbul: Beta, 1998
- ERTÜRK, M., *İşletme Biliminin Temel İlkeleri*, Genişletilmiş 3.b., İstanbul: Beta, 1998.
- GENÇ, N., Osman Demirdöğen, *Yönetim El Kitabı*, Erzurum: Birey, 1994.
- GÖNEL, A., *Önde Gelen STK'lar*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998.
- GÜNEY, S., *Yönetim ve Organizasyon El Kitabı*, Ankara: Nobel Yayın, 2000.
- GÜRİZ, A., Hukuk Felsefesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 493, 3. Baskı, Ankara 1992.
- HODGETTS, R. M., *Yönetim*, (5.Basımdan Çev. Canan Çetin ve Esin Can Mutlu), İstanbul: Der Yayınları, 1997.
- KALEAĞASI, B., *Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, <http://www.stgp.org/list.php?pageid=10>
- KOÇEL, T., *İşletme Yöneticiliği*, 8.b., İstanbul: Beta, 2001.
- KÖRPE, H., Avrupa Birliği Ülkelerinde Aktif İşgücü Politikaları ve İsveç Uygulama Sonuçları, www.isguc.org [08.02..2004]
- MUCUK, İ., *Modern İşletmecilik*, 12.b., İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2000.
- MUMCU, U., Sivil Topluma Geçiş, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul:1992.
- ÖZALP, İ., *İşletmelerde Yönetim*, Ankara: Bayteş AŞ. Yayınları.
- Sucu, Y., *Yönetim*, Bolu: AİBÜ Basımevi, 2000.
- ŞENATALAR, B., “ STK – Devlet İlişkilerine Kuramsal Bakış ”, Avrupa Birliği-Devlet Ve Stk'lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 2001.
- Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988.
- TÜRKOĞLU, F., *Üçüncü Sektörde Yönetim*, Dünya Gazetesi, 2-3 Kasım 2002.
- UĞUR, A., Sosyo Ekonomik Gelişmede Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, *Yoksulluğu Önleme Stratejileri Sivil Toplum Kuruluşları Diyaloğu* Diyarbakır 29-31 Mayıs 1997, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı Yayını, İstanbul 1998.
- VAROĞLU, A. K., *Askeri Yönetim Kursu Ders Notları*, Ankara: KHO Basımevi, 2000.
- YILDIRIM, İ., *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Seçkin Yayınları, Ankara 2004.
- YÜKSEL Acı, E., *Kalkınma Yaklaşımları Bağlamında Uluslararası Sivil toplum Kuruluşlarının Kısa Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme*
<http://www.ceteriparibus.net/arsiv.htm>
<http://www.Byegm.Gov.Tr/Yayinlarimiz/TURKHABER/1999/29Haziran/T1.Htm>
<http://www.ekocerceve.com/>
<http://www.insankaynaklari.com/cn/ContentBody.asp?BodyID=148>
<http://www.insankaynaklari.com/cn/ContentBody.asp?BodyID=1482>
<http://www.insankaynaklari.com/cn/ContentBody.asp?BodyID=1482>
http://www.stgp.org/makaleler/sivil_toplum.doc
www.nonprofitbasics.org
www.osiaf.org.tr
www.chp.org.tr/trrapor/stk_2_3.htm
www.haluk.inanici_tbd.org.tr
www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc
www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc
www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc
www.turkishtime.org/19/print/76_1_tr_p.asp

STK'LARDA İYİ YÖNETİŞİM VE AKUT ÖRNEĞİ

Benan YÜCEBALKAN*
Oktay KOÇ**

GİRİŞ

Modern dünyanın bilgi devrimiyle devindiği radikal dönüşüm süreci, giderek yaşamın tüm alanlarına damgasını vurmaktadır. Uluslar, bir yandan kendi içlerindeki ve uluslar arasındaki eşitsizlikler, giderek artan yoksulluk, hastalıklar, cehalet ve ekosistemlerde süregiden kötüleşmenin üstesinden gelmeye; öte yandan XXI. yüzyılın tehditlerine karşı hazırlanmaya çalışmaktadır. Ancak anılan sorumluluklar nicel ve nitel olarak hükümetler sorumluluğunu ötelemekte, halkın ve hükümet dışı kuruluşlarla diğer grupların da etkin bir biçimde katılımını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda yaşam standartlarının iyileştirilmesini, küresel kaynakların daha rasyonel kullanımını ve daha güvenli bir geleceği hedefleyen bilgi temelli dönüşümler; bireylere çok daha geniş özgürlükler alanı sağlarken, beraberinde oldukça önemli sorumluluklar da yüklemektedir. Ulus devletler dünyası bireyinden küresel bilgi toplumu bireyine evrilen yeni dünya yurttaşından; katılım ve sorumluluk beklenmektedir. Toplumsal özne olarak toplumsal sorumluluk alan ve toplumun entelektüel sermayesine katkıda bulunan birey; düşünen sivil toplumun aktif bir üyesi, aktif yurttaş olmak durumundadır. Bu bağlamda, yeni dünyada birey ve sivil toplum kuruluşları (STK) arasında birbirinin varlığını zorunlu kılan bir ilişki öne çıkmaktadır.

STK TANIMI

Ülkemizde STK kavramından devlet kurumu olmayan kurumların anlaşıldığını, bu anlamıyla devlet ve yurttaş kavramlarının karşıt taraflar gibi algılandığını belirten Kuçuradi'ye (2003) göre, günümüzde “yurttaşlık” kavramı “herkes”i içermektedir. “Toplum” kavramının, bulanık bir kavram olmakla birlikte, “hukuksal olarak düzenlenmiş ilişkiler bütünü”nü; “kamu” kavramının ise “herkesle ve herbiriyle olan ilgi”yi içeren kavramlar olduğunu ve kamusal alanın da bu bağlamda oluştuğunu ifade eden Kuçuradi; “devlet”i “kişileri, yurttaşları birbirine karşı koruyan organlar bütünü”, “sivil toplum”u ise “yurttaşların oluşturduğu düzen ya da birimi yurttaş olan toplum türü, yurttaşlık düzeni” olarak tanımlamaktadır. Bu kavramsal temellerden hareketle, Kuçuradi'ye göre STK'lar; insan haklarına dayalı olan, hukuksal bağlamda kurulan ve çalışan, herkesi ilgilendiren konularda bilgiye dayalı bir biçimde kamu hizmeti veren kuruluşlardır.

Kamusal alan; bireyin özel yaşamdan çıkıp, özerkleşip, rasyonel ve kritik bir şekilde tartışmaya katılabildiği ve “görünebilir” olduğu bir alandır. Bununla birlikte kamusal alanın özel alanla diyalektik bir ilişkisi vardır ve özel alanda kendilerini kuran bireylerin, kamusal alanda kendilerini ifade etmeleri anlamına gelmektedir. Yani kamusal alan ile özel alan ayırımından ya da kutuplaşmasından bahsetmek yerine, kamusal alanda yer alan özel alanlardan bahsetmek daha anlamlıdır. Kamusal alan belli bir dayatma yeri değil, bir tür karşılıklı diyalogun gerçekleştirilebildiği bir iktidar, tartışma ve varoluş alanıdır (Anğ, 2003). Bu bağlamda, STK'ların sadece sivil toplum içinde belli çıkarları savunan dernekler veya örgütler olarak algılanmaması gerektiğini ileri süren Kentel (2003), STK'ları; yurttaş kesimlerinin, farklı bireylerin ifade ve söz hakkını geliştirdikleri, özgür olmayı öğrendikleri ve özgürlük söylemini kazandıkları alanlar olarak tanımlamaktadır. Nitekim birey olmak; kendi amaçlarını kendisi koymak, kendi kararlarını kendisi vermek ve bunu kendi eylemlerinde gerçekleştirmektir. Bu, bireyin özgürlüğü ve bağımsızlığı kadar, kendi varoluşuna da sahip olması demektir (Anğ, 2003).

Yukarıda yer alan tanım ve saptamalar çerçevesinde STK'lar; çeşitli alanlarda bilgiye ve uzmanlığa dayalı olarak gönüllü kamu hizmeti veren; hukuksal platformda kurulan ve çalışan; kendi amaçlarını kendisi belirleyen, kendi kararlarını kendisi alan ve eylemlerini gerçekleştirme sürecinde otoriteye bağlı olmayan; bireylere kendilerini bir proje olarak gerçekleştirme serbestisi tanıyarak, doğalarında var olan değer üretme ihtiyacını toplumsal kâra dönüştürebilme olanağı sağlayan varoluş alanları olan tanımlanabilir.

* Öğretim Görevlisi Dr., Kocaeli Üniversitesi Kandıra Meslek Yüksekokulu

** Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim ve Organizasyon Programında Doktora öğrencisidir.

STK'LARIN GENEL NİTELİKLERİ

Gerek dünyada, gerek Türkiye'de STK'lar alanında oluşum biçimleri, organizasyon yapıları, yönetim anlayışları, gerçekleştirdikleri hizmetler, kapasiteleri, süreklilik dereceleri, faaliyetlerinin yayılım alanları vb. yönlerden büyük bir çeşitlilik bulunmakla birlikte; bir çok ortak payda da mevcuttur.

Tanımı gereği, öznesi de nesnesi de insanla ilgili olan (Anđ, 2003) STK'ların başlıca ortak değerleri insan severlik, doğa severlik, yurtseverlik, bağımsızlık, kârsızlık, çıkar gözetmeme ve tüzel kişilik olarak sıralanabilir.

STK'ların ortak nitelikleri ise gönüllülük, toplumsal iyiye katkıda bulunma, yatay ilişkileri öne çıkarma ve belirli bir konuda uzmanlaşma başlıklarında toplanabilir: (Tekeli, 2000a)

Gönüllülük: STK'ları ayırdeden temel nitelik, gönüllülüktür. Bu nitelik, STK'lardan bireysel düzeydeki beklentilerle yakından ilişkilidir. STK'lar içinde yer almaya kimse zorlanamaz.

Toplumsal iyiye katkıda bulunma: STK'ların ikinci önemli niteliği; nihai amaçlarının toplumsal iyiye katkıda bulunmak olmasıdır. Bu amaç içinde, başkaları üzerinde iktidar oluşturma arayışı olamaz ve STK'ların faaliyetlerinde hiçbir dayatma bulunamaz.

Yatay ilişkileri öne çıkarma: STK'ların üçüncü önemli niteliği, yatay ilişkilerin öne çıkarılması ve hiyerarşik ilişkilerin yadsınmasıdır. Toplumdaki diğer gruplarla eşitler olarak ilişki kurmak ve ortaklıklar oluşturmak özelliği, STK'lardan beklenen demokrasinin güçlendirilmesi işleviyle yakından ilişkilidir.

Belirli bir konuda uzmanlaşma: STK'ların dördüncü önemli niteliği, açık ve belirli bir konuda uzmanlaşmış olmalarıdır. Bu özellik, sivil toplum alanının iktidar oluşturmaya dönük, çatışmalı bir alan haline gelmesini engellerken; toplumsal hareketlerin örgütlenmesi açısından da önem teşkil eder.

STK'LARDA YÖNETİM ORİJİNLİ GENEL SORUNLAR

Geniş kitlelere ulaşarak çoğulculuğu güçlendirmesi ve yeni yaşam alanları açması beklenen STK'lar, nicelik ve nitelik olarak yeterli potansiyele sahip değildir. Türkiye'deki STK'lar alanında yönetim orijinli çok sayıdaki genel sorun; bilgi üretme, erişme ve paylaşma eksikliği, entelektüel sermaye yönetimi eksikliği ve ilişki yönetimi eksikliğinden oluşan üç genel başlık altında toplanabilir:

Bilgi üretme, erişme ve paylaşma eksikliği: Bireyler, gönüllü olarak hizmet verecekleri STK hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan; STK'nın misyonunu, hedeflerini, organizasyon yapısını, çalışma şeklini yeterince kavramadan çalışmaya başlamaktadır (Türkyılmaz, 2000). Aynı alanda faaliyet gösteren STK'lar arası işbirliğinde, taraflar ellerine ulaşan bilgiyi paylaşmaktan kaçınmakta veya kontrollü paylaşmaktadır. Farklı alanlarda faaliyet gösteren STK'lar arası işbirliğinde ise, taraflara ulaşan bilgi filtrelenmekte ve/veya zamanında aktarılmamaktadır. (Tekeli, 2000b). Bilgi üretme, erişme ve paylaşma süreçlerinde sistematik bilgi eksikliği, eksik ve yanlış bilgi ile bunları destekleyen önyargılar önemli engellerdir. Ayrıca bir çok STK'da insan kaynakları, donanım ve finansman oluşan örgütsel kapasitenin eksikliği; bilgi üretme, erişme ve paylaşmayı olumsuz yönde etkilemektedir. (Kasımoğlu, 2003).

Entelektüel sermaye yönetimi eksikliği: Entelektüel sermaye yönetiminde gönüllülerin motive edilememesi, üretkenliklerinin sağlanamaması, organizasyon bozukluğu, takım çalışmasının eksikliği, iki taraflı olarak şeffaf davranılmaması, eşitsizlik, sürekliliğin sağlanamaması, eğitim ihtiyacının giderilmemesi, iletişim eksikliği, değer ve saygı ilişkilerinin kurulamaması (Türkyılmaz, 2000) temel eksikliklerdir. Ayrıca STK'larda belirli ücret karşılığında, sınırlı ve/veya sürekli çalışan kadroları yönetme eksikliğinden kaynaklanan başlıca sorunlar; görev tanımlarının belirsizliği, bilinçli olarak bilgi kanallarının kapalı tutulması veya yanlış bilgi verilmesi, karar süreçlerinde demokratik ve katılımcı zeminin olmaması, bilgiyi ve işi paylaşanlar arasında ayrımcılık yapılması, ücret politikasında standartların olmaması, gönüllüler ve profesyoneller arası ilişkilerde eşitlik ilkesinin göz ardı edilmesi ve yıkıcı rekabet olarak sıralanabilir (Ergüden, 2000).

İlişki yönetimi eksikliği: Türkiye'deki STK'ların ilişki yönetimlerindeki genel durum, ilişki ağlarının darlığı ve sığılıdır. Aynı ya da farklı alanlarda faaliyet gösteren STK'lar arası ilişkilerde iktidar mücadelesi, şeffaf olmamak, eşitlik ilkesine uymamak (Gençay, 2000); STK'ların toplumla ilişkilerinde halkla ilişkiler stratejisinden yoksun olmak, yurttaşlaşma sürecine katkı bilincinden uzak olmak, önyargılı davranmak,

toplumla ilişkiyi karşılıklı öğrenme süreci olarak algılamamak, görev alanı/kapasite/koşullara bağlı olarak farklı kanalları kullanmamak (Tekeli, 2000b) ilişki yönetimindeki temel eksikliklerdir. STK-devlet ilişkileri yönetiminde ise iyi ve uygun STK tanımının devlete yakınlıkla ölçülmesi, devletin STK'lara yönelik politikalarının uygun ve yeterli olmaması, merkezizetçi devlet geleneğinin ve bunun toplumda yarattığı kabullerin değiştirilememesi, STK'ların kendilerine yabancılaşması gibi problematlere çözüm üretmeye yardımcı olacak sektörel ve ulusal çapta ilişki ağlarının kurulması, var olanların güçlendirilmesi, kamuoyunun bu faaliyetlerden haberdar edilmesi vb. konularda yetersizlikler mevcuttur (Soylu, 2000).

STK'ların mevcut yönetim orijinli genel sorunlarına yönelik yönetsel çözüm önerileri; insan kaynakları, donanım ve finansman oluşan mevcut örgütsel kapasitelerini daha rasyonel -verimli, üretken, etkili ve etkin- hale getirmeleri, yetki ve sorumlulukların devredildiği katılımcı ve demokratik yönetim anlayışını yapılandırmaları, karar verme süreçlerini saydamlaştırmaları, kendi içlerinde hesap verebilir hale gelmeleri, sürekli eğitimi ilke edinerek örgüt içi eğitim faaliyetlerini düzenli olarak sürdürmeleri, karşılıklı sorumlulukları yerine getirme ve özeleştirme yapabilececeklerini geliştirmeleri, süreçlerin tamamında iletişim kanallarını açık tutmaları, bilgiye erişme ve bilgiyi paylaşma engellerini yok ederek bilgiye akışkanlık kazandırmaları, kendi kaynakları dışında ek kaynaklar araştırma ve bulma yeteneği geliştirmeleri, yerel dinamikleri harekete geçirmeye ve profesyonel-gönüllü işbirliklerini geliştirmeye yönelik ilişki stratejileri tasarlamaları, sektörel ve ulusal çapta ortak ihtiyaçlarını belirleyerek ortak çözümler üretilmesine yönelik lobi faaliyetlerinde bulunmaları, "verici" kimliklerini "alıcı-verici" kimliğine öteleyerek toplumla ilişkilerini interaktif öğrenme süreçleri olarak algılamaları biçiminde sıralanabilir. Özetle STK'ların "dönüştüren"den, "dönüşerek dönüştüren"e ötelenmeleri; mevcut yönetim yapılarını vizyoner, yaratıcı, dinamik, katılımcı, saydam, uzlaşmacı, işbirlikçi, eşitlikçi, rasyonel, hesap verebilir, güvenilir, ilkeli ve projektif bilgiye dayalı bir yönetim yapısına dönüştürmeleriyle gerçekleştirilebilir.

YÖNETİŞİM VE İYİ YÖNETİŞİM

Küresel ölçekte temsili demokrasinin erozyona uğradığı ve katılımcı demokrasiye geçiş sancılarının yaşandığı içinde bulunduğumuz dönemde; geleneksel dikey yönetim anlayışı da eşitler arası yatay ilişkiler ve etkileşime dayalı, iktidarın çok sayıda aktör tarafından bölüşüldüğü yeni yönetim anlayışına, "yönetişim"e dönüşmektedir.

Yönetişim, Commission on Global Governance (1995) tarafından "bireyler ile kamu ve özel kurumların kendi ortak işlerini yönettikleri bir dizi yolun toplamı" olarak tanımlanmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayınlanan "Yolsuzluk ve İyi Yönetişim" adlı raporda ise (1997) yönetişim, "bir ulusun her düzeydeki işlerinin yönetiminde iktisadi, siyasi ve idari otoritenin kullanımı" biçiminde tanımlanmaktadır (Ari, 2002).

Yönetişim; karar ve uygulama süreçlerinin tamamında formal ve informal taraflarla, resmi ve gayri resmi yapılarda varlık bulur. Taraflardan biri devlet; diğerleri ise kırsal alan, kentsel alan, ulusal alan ve uluslar arası alana doğru giderek kalabalıklaşıp karmaşık bir yapıya bürünen sivil toplum kapsamındaki öznelerdir.

Bütünleşik perspektifte iyi yönetişim; evrensel değerler üzerinde ve küresel ölçekte n-merkezli ağ yapıda konumlanan; iktisadi, siyasi ve idari otoritenin dünya kaynaklarını dünya vatandaşlarına daha iyi bir yaşam kalitesi sağlama hedefine yönlendirdiği; çıkarların birleştirildiği, farklılıkların uzlaştırıldığı, bilginin üretildiği ve paylaşıldığı, eşitlikçi, katılımcı, saydam, hesap verebilir, tutarlı, üretken, etkin, etkili, verimli bir yönetişim modeli olarak tanımlanabilir.

UNDP tarafından yayınlanan "Yönetişim ve Sürdürülebilir Gelişme" adlı raporda (1997) iyi yönetişimin temel karakteristikleri; katılım (participation), saydamlık (transparency), cevap verebilirlik (responsiveness), uzlaşma odaklılık (consensus orientation), eşitlik (equity), etkinlik ve etkililik (effectiveness and efficiency), hesap verebilirlik (accountability) ve stratejik vizyon (strategic vision) olarak sıralanmıştır.

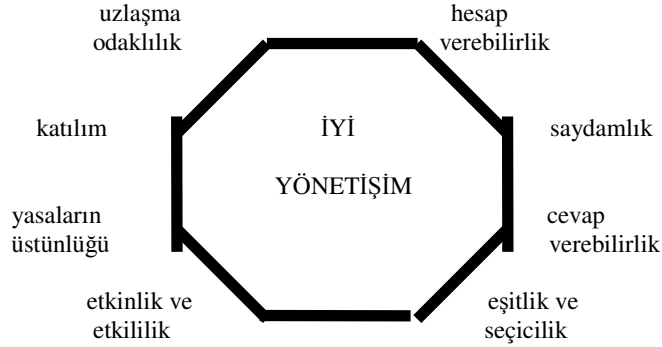
Yeni binyılda iyi yönetişimi mevzuatına geçiren Avrupa Birliği ise, yayınladığı "Beyaz Kitap"ta iyi yönetişim ilkelerini hesap verebilirlik (accountability), açıklık (clarity), saydamlık (transparency), tutarlılık (coherence), etkililik (efficiency) ve etkinlik (effectiveness) olarak belirlemiştir. (Ari, 2002).

Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonunun (UNESCAP) tanımına göre, iyi yönetişimin sekiz temel karakteristiği vardır: Katılım (participation), yasaların üstünlüğü (rule of law),

I. ULUSAL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI KONGRESİ 4-6 HAZİRAN 2004

saydamlık (transparency), cevap verebilirlik (responsiveness), uzlaşma odaklılık (consensus oriented), eşitlik ve seçicilik (equity and exclusiveness), etkinlik ve etkililik (effectiveness and efficiency), hesap verebilirlik (accountability) (UNESCAP, 2004).

Şekil 1. İyi Yönetişimin Temel Karakteristikleri

Kaynak: UNESCAP, 2004.

Yukarıda yer alan Şekil 1'de şematize edilen iyi yönetişimin temel karakteristiklerine ait açılımlar şöyledir: (UNESCAP, 2004)

Katılım (participation): Katılım, bilgilendirme ve organize olmayla gerçekleşebilir. İyi yönetim bağlamında katılım kavramının bir yanında ifade özgürlüğü ve ortaklık, diğer yanında ise organize sivil toplum yer alır. Yasaların üstünlüğü (rule of law): İyi yönetim, insan haklarının bütünüyle korunması, yargının bağımsızlığı ve yasaların tarafsız uygulanmasıyla gerçekleşebilir.

Saydamlık (transparency): Saydamlık; kararların alınması ve uygulanması süreçlerinin yasa ve yönetmeliklere uygun yürütülmesiyle olurludur. Bu tutarlılık ise, kararları ve uygulamayı etkileyecek bilginin varlığı ve kolay ulaşılabilirliğiyle sağlanabilir.

Cevap verebilirlik (responsiveness): İyi yönetişimin gereklerinden biri, kurumların ve süreçlerin tüm paydaşlara makûl bir zaman zarfında geri dönebilirliği, cevap verebilirliğidir.

Uzlaşma odaklılık (consensus oriented): Toplumda geniş bir uzlaşma zemini sağlamak için farklı ilgilerin ortalamasına odaklanmak gerekir. Sürekli gelişim ve hedeflere ulaşma; toplumu tarihsel, kültürel ve sosyal bağlamda anlamakla oluşturulacak holistik ve projektif bir perspektifle gerçekleşebilir.

Eşitlik ve seçicilik (equity and exclusiveness): Bir toplumun yataylığı, tüm üyelerinin bir hisseye sahip olduğunu ve dışlanmadığını hissetmesiyle olurludur. Bu da, bütün gruplar ve özellikle korunmasızlar için daha kaliteli yaşam fırsatlarının geliştirilmesi ve sürdürülmesiyle sağlanabilir.

Etkinlik ve etkililik (effectiveness and efficiency): İyi yönetimde kurumlar ve süreçler toplumun ihtiyaçlarını karşılarken, kaynakların en rasyonel biçimde kullanımı sağlanmalıdır. Kaynaklar kapsamına, çevrenin korunması ve doğal kaynaklar da dahildir.

Hesap verebilirlik (accountability): İyi yönetişimin anahtarıdır. Yalnızca kamu kurumları değil, özel sektör ve sivil organizasyonlar da devlete ve paydaşlara hesap vermek zorundadır. Hesap verilecek olanlar, kararlardan ve uygulamalardan etkilenecek olan taraflardır. Hesap verebilirlik, saydamlık ve hukukun üstünlüğü olmaksızın gerçekleşemez.

Anılan ilkelere odaklanan iyi yönetim; partizan olmayan ve aktif biçimde yaşama katılan bireyleri, bağımsız yargıyı, özgür basın ve elektronik medyayı, anayasaya göre yönetimin bütün kademelerine yetkinin yayılması ve devredilmesi sistemini, bütün yerel düzeylerde demokratik hesap verebilirliği, canlı ve uyanık bir küresel sivil toplumu hedeflemektedir (Louis, 2002). Kuşkusuz iyi yönetim, bütünde ulaşılması güç olan birinci en iyi durumdur. Ancak evrimsel süreci sürdürülebilir kılmak da, eyleme geçerek vizyonları gerçeğe dönüştürmekle olanaklıdır.

STK'LARDA İYİ YÖNETİŞİM

Dünyanın yönetim anlayışından yönetim anlayışına geçişi; bireylerin eski dikey ilişkilerden tamamen farklı, karmaşık, karşılıklı etkileşimli bir ilişkiyle yöneticilere bağlandığı yeni bir toplumu, “yatay toplum”u yapılandırmaktadır. Yeni yatay toplum, bir bireyler/bireyciler toplumdur. Toplumdaki insanlara benzersiz bireyler olarak kendileri için bir yaşam, bir anlam, bir kimlik kurma hak ve yetkisine sahip oldukları öğretilir ve buna inandırılır. Bu nedenle yeni dünya yurttaşı daha fazla devingendir; dış dünyadan daha fazla alır, dış imgelere ve uyarılara daha fazla yanıt verir. Doğuştan edinilen kimliklerin sonuçları azalırken, kimlik tercihi bireysel hale gelir. Tercihin önündeki engelleri kaldırma mücadelesi çoğunlukla grup eylemini, grup eylemi ise hareketlenmeyi ve grup kimliğini gerektirir. Bu gereklilik bağlamında insanlar yatay gruplar yâni üyeleri aynı düzeyde olan gruplar, bir ortaklık duygusuyla birleşen gruplar, birliği mekânsal ya da coğrafi olmak zorunda olmayan gruplar, modern iletişim ve ulaşımın olanaklı kıldığı gruplar oluşturma eğilimindedir (Friedman, 2002).

Anılan eğilimler sonucu ortaya çıkan ihtiyaçların -bireyin toplum içinde sorumluluk olarak toplumsal özne olma, sivil toplumun aktif bir üyesi olma, toplumsal entelektüel sermayeye katkıda bulunma ihtiyaçlarının- giderebileceği uygun ve elverişli zemin, STK'lardır. Bu bağlamda, toplumun aktif bir parçası olarak STK'ların hem dönüşmek, hem de toplumsal dönüşüme katkıda bulunmak misyonları bulunmaktadır.

Bilginin hiyerarşik yapılanma oranında eşitsiz dağıldığı bir toplumda (Silier, 2003); farklılıkların sinerjisini kavrayarak katılımcı bir kültürü yeşertmek ve insanlara kendilerini bir proje olarak gerçekleştirme serbestisi tanıyarak doğalarında var olan değer üretme ihtiyacını toplumsal kâra dönüştürmek, STK'ların yönetim anlayışından iyi yönetim anlayışına dönüşümüyle olurludur. Küresel bilgi toplumu değerlerinden, bütün toplumsal katmanların eşit ölçüde yararlandırılması ve toplumu yeniden yapılandırma sorumluluğu; saydamlık, katılım, uzlaşma odaklılık, cevap verebilirlik, yasaların üstünlüğü, eşitlik ve seçicilik, hesap verebilirlik, etkinlik ve etkililik gibi iyi yönetim ilkelerine sahip çıkılarak evrensel değerleri yaşamın tüm alanlarında belirleyici kılmakla gerçekleştirilebilir.

İYİ YÖNETİŞİM TEMELİNDE AKUT'UN VİZYONU

“İyi Yönetişim Temelinde AKUT'un Vizyonu” konulu uygulama çalışmasının amacı, bir STK olan Arama Kurtarma Derneği ya da kısa adıyla AKUT'un yapısını ve süreçlerini “iyi yönetim” bağlamında değerlendirmektir. Çalışmada veri toplama tekniği olarak mülakat yöntemi seçilmiş ve AKUT Başkanı Nasuh Mahruki ile gerçekleştirilen mülakattan elde edilen veriler “iyi yönetişimin temel karakteristikleri” paralelinde değerlendirilmiştir. Uygulama; AKUT'un misyonu, yasal dayanağı, örgüt yapısı, uzmanlık alanları, gerçekleştirdiği etkinlikler, insan kaynakları ve eğitim faaliyetleri, toplumsal duyarlılığı ve sorumluluğu, “iyi yönetim” ilkeleri ile uyumluluğu ve gelecek tasarımı içeren alt başlıklar halinde kurgulanmıştır.

1. AKUT'un Misyonu

AKUT, bir sivil toplum örgütüdür. Misyonu; dağ ve doğa koşullarında meydana gelen kaybolma ve kaza olaylarında, deprem, sel gibi doğal afetlerde, tamamen gönüllü olarak, amatör bir çalışma ve profesyonel bir yaklaşımla başı dertte olan kişilere en kısa sürede ulaşmak, yardım için gereken en uygun koşulları yaratmak, doğru arama ve kurtarma çalışması yaparak, kazazedelerin temel ilk yardım desteğinden sonra emniyetli ortam koşullarına nakillerini sağlamak ve bu tür olaylarda can kaybını en aza indirmek; bu konuda, afetler ve doğa kazaları hakkında bir toplumsal bilinç düzeyi yaratarak, bu tür kazaların oluşmasını önlemektir. AKUT, misyonunu yerine getirebilmek için insan kaynağını, lojistiğini, maddi kaynaklarını, çevresini ve ilişkilerini en dış düzeyde ve en doğru şekilde kurgulamak için çalışan bir sivil toplum örgütüdür.

2. AKUT'un Yasal Dayanağı

Kısa adı AKUT olan “Arama Kurtarma Derneği”, Dernekler Kanunu'na göre kurulmuştur. 15 Ocak 1999 tarihinden bu yana da Bakanlar Kurulu kararıyla “kamu yararına çalışan” bir dernektir.

3. AKUT'un Örgüt Yapısı

AKUT'un örgüt yapısında Dernekler Kanunu'nun zorunlu kıldığı, iki yılda bir seçimle gelen ve yedi kişiden oluşan bir “Yönetim Kurulu” ile üç kişiden oluşan bir “Denetleme Kurulu” var. Ben, Yönetim Kurulu Başkanım. Bir de bizim ilave ettiğimiz üç kişilik bir “Disiplin Kurulu” var. Bunların altında altı tane ana birimimiz var: “İnsan Kaynakları Birimi”, “Lojistik Birimi”, “Mali ve İdari İşler Birimi”, “Eğitim Birimi”,

“Dış İlişkiler Birimi” ve “Acil Durum Yönetimi”. Her biri kendi görev tanımlarına uygun işlerle uğraşıyorlar ve onların da alt birimleri var. İstanbul’daki merkez yönetim sistemi bu şekilde. Acil Durum Yönetimi altında “Havasar Ekibi” ve “K-9 Ekibi” yanında, beş tane daha operasyon birimimiz var: Kocaeli, Ankara, Antalya, Marmaris ve Bingöl ekipleri. Bunlar, tamamen operasyonel bir takım olarak oluşturuldular; çünkü Dernekler Kanunu’na göre bu işin bürokrasisi çok ağır. Her birinin bürokrasiyle uğraşması işleri çok engeller. Bizim burada bürokrasi konusunu çözen çok kuvvetli bir ekibimiz var ve bütün bürokratik işleri onlar çözüyorlar. Diğer birimlerden tek beklentimiz; herhangi bir arama kurtarma konusunda ihtiyaç olduğunda, çağrı olduğunda süratle ve en doğru şekilde müdahale edebilmeleri. Onların işini çok kolaylaştırıyor tabii bu, çünkü onların ihtiyaç duyabileceği lojistik, maddi kaynaklar, materyaller, birtakım ilişkiler veya teorik-pratik eğitimler vb.’ni biz çözüyoruz. Böylece onlar da çok daha rahat hareket ediyorlar. Ayrıca ihtiyaçlarının bir kısmını da kendi bölgelerindeki mahalli idarelerle yürüttükleri iyi diyaloglar, işbirlikleri ve ilişkilerle oradan sağlıyorlar. Dolayısıyla ilkeli, kendi iç dinamiğiyle yürüttüğümüz bir sistem bu.

4. AKUT’un Uzmanlık Alanları

AKUT’un uzman olduğu alan, arama ve kurtarma çalışması yapmaktır. Her koşulda olabilir bu. Çığ, sel, deprem, dağ kazası olur, kanyonda bir şey olur, rafting yaparken nehirde akan suda bir şey olur veya arazide kaybolma olayları olur. Arazide kaybolmanın çok lafı geçmez ama, Türkiye için önemli bir problem. Özellikle kırsal alanda çocuklar veya yaşlılar veya engelliler bir şekilde evden çıkıyor ve ya sağlık sebebiyle, ya zihinsel bir problemden dolayı bir yere kayboluyor; ya da çocuk yürümeye başlıyor ve kayboluyor. Bu tür olaylar çok yaşanıyor. Bunlara da çok sık müdahale ediyoruz. Bu olayların hepsinde, teorik-pratik eğitimlerini sürekli sürdürdüğümüz için son derece deneyimli, yetkin ekiplerimiz var ve ekipmanımız da buna uygun. Bir de, örneğin Bingöl’deki ekibimiz o bölgeye özgü bir probleme göre konuşlandırılmış, yapılandırılmış durumda. O bölgede aşırı kar yağışından dolayı her sene kar yolları kapatıyor ve köylerle ulaşım ortadan kalkıyor. O insanlar zaten o koşullarda yaşamaya alışkınlar, ama bir sağlık sorunu olduğunda ciddi bir problem oluyor bu. Birisi yaralandığında, böbrekle ilgili ya da doğumla ilgili ya da daha başka bir sorun olduğunda hastaneye gelmesi lâzım. Ama yol kapalı olduğu için gelemiyor, götürüyorlar. İşte o anda biz devreye giriyoruz. Kar motosikletimiz var, hemen gidip alıyoruz. Bu yıl Ocak-Şubat ayında 17 kişi kurtardık böyle.

5. AKUT’un Gerçekleştirdiği Etkinlikler

AKUT’un gerçekleştirdiği etkinlikler; kurtarma, tatbikat, faaliyetler, eğitim ve seminerden oluşmaktadır. Bu etkinliklerin, kuruluş öncesi 1994 yılından başlayarak günümüze değin, yıllara göre dağılımı şöyledir:

Tablo 1. AKUT’un Gerçekleştirdiği Etkinlikler

YIL	ETKİNLİK TÜRÜ					G.TOP./YIL
	Kurtarma	Tatbikat	Faaliyet	Eğitim	Seminer	
2004	5	-	-	-	-	5
2003	23	-	4	4	9	40
2002	24	2	17	20	3	66
2001	17	-	3	18	-	38
2000	21	-	-	6	-	27
1999	16	1	1	3	-	21
1998	10	2	-	10	5	27
1997	1	3	-	2	7	13
1996	9	-	3	1	-	13
1995	-	-	2	1	-	3
1994	-	-	1	-	-	1
G.TOP/TÜR	126	8	31	65	24	254

6. AKUT’un İnsan Kaynakları ve Eğitim Faaliyetleri

En çok önem verdiğimiz konu, insan. Çünkü biz burada sadece insana yatırım yapıyoruz. Aslında Türkiye’nin dört bir tarafından AKUT kurmak isteyen, kendi bölgelerinde de AKUT’u oluşturmak isteyen insanlar hep bizi aradılar. Ama biz onlara, burada önemli olanın yerel yapılanmaların yükselmesi olduğunu önerdik; “Siz kendi iç enerjinizle bir yapı kurun, adı ne olursa olsun, biz size eğitim verelim, fikir verelim;

ama sizin yapınız olsun” dedik. Doğu’da, Güneydoğu’da, Karadeniz’de, bize uzak bir yerdeki bir yapıyı bizim buradan yönetmemiz çok zor ve doğru da değil zaten; oranın kendi iç kaynaklarıyla ve yerinden yönetim metoduyla bunu yapması lâzım. Fakat İstanbul, Kocaeli, Ankara, Antalya, Marmaris ve Bingöl birimleri bizim çocuklardan oluşuyor ve onlarla bu işi çok rahat yapabiliyoruz. Sonuçta AKUT’u zaten çok ayırmayız, hepimiz AKUT’uz. Sadece birimlerin konuşlandığı yer ayrı. O yüzden bütün ağırlığımızı insana vermiş durumdayız. Düzgün bir insan gelirse ve bizim misyon-vizyon değerlerimize, tüzüğümüze, disiplin kurallarımıza uygun, hayalimizdeki Türkiye’ye uygun, yapmak istediğimiz şeylere uygun çıkarsa hemen onu içimize katıyoruz. Kolaylıkla uyum sağlıyor zaten. Değilse, zaten kimyamız uyuşmuyor, bir süre sonra yollarımız ayrılıyor.

AKUT’ta görev alacak insanların belirli bir formatta olması gerekiyor. Örneğin nöbet tutan herkesin “ilk haber alım eğitimi”ni alması lâzım. Çünkü nöbet tutarken gece saat üçte biri telefon edecek ve ona bir şikâyetten ya da bir kazadan, bir olaydan bahsedecek. O sırada olayı nasıl not alması gerektiğini bilmeli. Dolayısıyla herkese bu eğitimler veriliyor, çünkü herkes nöbet tutuyor. Araziye çıkacaksa, örneğin dağ kurtarma takımında çalışacaksa ki zaten dağcılardan seçiyoruz bunu, o zaman ona dönük eğitimleri veriyoruz. Ancak, “Ben kendimi depremlerde iyi hissetmiyorum, depremlere katılmak istemiyorum; ama sellerde çalışabilirim” dediği zaman da, ona dönük eğitimi alıyor. Yâni geniş bir havuzumuz var. Bir olay olduğunda, bu havuzun içerisinde uygun durumda olanlar katılıyorlar aramıza, ekibi oluşturup gidiyoruz.

7. AKUT’un Toplumsal Duyarlılığı ve Sorumluluğu

AKUT beş tane temel değeri olan bir dernek: Gönüllülük, karşılıksız yardımseverlik, insan hayatına değer vermek, dürüstlük ve güvenilirlik. Yaptığımız her şey bu beş değer üzerine kurulu. Çünkü biz yaşadığımız topraklara karşı, ülkeye ve insanımıza karşı kendimizi sorumlu hissediyoruz. Sahip olduklarımızın bir kısmını da geri döndürmek için kendimize böyle bir yol seçtik. Örneğin “Genç AKUT” projemiz; 9-12 yaş grubu çocuklara AKUT’un temel değerleri yanında saygı, sosyal sorumluluk, empati gibi birtakım bazı ilave değerleri aktararak öğrettiğimiz, çok özgün ve tamamen bizim iç kaynaklarımızla yaratılmış bir eğitim. Bir gün içerisinde çocuklara bu eğitimi aktarıyoruz ve sonrasında da bir sertifika ve bir kimlik veriyoruz. Çocuklar, bunları kendi hayatlarında uygulayacaklarına dair bize söz veriyorlar. Bu, geleceğin nesillerine dönük yaptığımız bir yatırım (bu eğitim 2 yıldır 50 civarında okulda verilmiş). İşte insan kaynağı bizim birinci, hep üzerinde durduğumuz şey. Zaten yaptığımız her şey sosyal sorumluluk duygusuyla yapılmış. Dolayısıyla bu topraklardan edinilenin tekrar bu topraklara, bu ülkeye ve bu ülkenin insanına geri döndürülmesi gibi bir çıkış noktamız var. Bu noktada da işte yıllardır hareket diyoruz.

8. AKUT’un “İyi Yönetişim” İlkeleri ile Uyumluluğu

Bu başlık altında sırasıyla hesap verebilirlik, saydamlık, cevap verebilirlik, eşitlik ve seçicilik, etkinlik ve etkililik, yasaların üstünlüğü, katılım ve uzlaşma odaklılık yer almaktadır.

8.1. AKUT’un Hesap Verebilirliği

Para konusu bu ülkedeki en kritik konulardan bir tanesidir ve özellikle biz bu konuda çok titiziz, hiç kimsenin olamayacağı kadar titiziz. Dernekler Masası bizi sık sık denetliyor ama biz ayrıca kendimizi denetletiyoruz. Her yıl kendimizi dışarıdan gelen bir firmaya, bağımsız bir denetçiye denetletiyoruz ve her yıl Genel Kurul’da onun raporunu sunuyoruz. Bu konuda sıkı bir disiplinimiz var. Örneğin, Yönetim Kurulu hiç bir zaman sıcak paraya dokunmaz. Para transferinde bütün imza yetkisi Yönetim Kurulu Başkanı olarak bendedir ancak hiçbir zaman için kararı ben vermem, Yönetim Kurulu vermez. Mali ve İdari İşler Birimi bize bu işin nasıl yapılması gerektiğini söyler, kâğıt bize gelir, biz imzayı atarız ve her şey banka kanalıyla yapılır. Elden hiçbir zaman para almayız ya da para transferi yapmayız. Yönetim Kurulu, AKUT’un araçlarına binmez, kullanmaz. Bir ihtiyaç varsa, örneğin bir yere gidilecek, bir yerden bir şey alınacak, bir yere taşınacak gibi; bunları üyeler alır götürür, biz binmeyiz. Görülmesin, arabanın içinde görülmeyelim diye. Bu kadar sıkı düşünüyoruz. Dolayısıyla hiçbir zaman açık vermedik; kurulduğu gün de vermedik, bugün de vermedik. Böyle sıkı bir disiplinimiz var ama, AKUT o sayede 8-9 yıldır dimdik ayakta duruyor.

8.2. AKUT’un Saydamlığı

AKUT’un bütün Yönetim Kurulu toplantıları pazartesi günü, herkese açık yapılır. Bütün üyeler ve gönüllüleri içeren bir grup listemiz vardır. Genel Sekreterimiz, toplantı öncesinde o haftanın gündemini bütün üyelere atar. Eğer o gündemde üyeyi ilgilendiren veya merak ettiği bir şey varsa; toplantıya katılır, gündem maddesiyle alakalı görüşünü bildirir, süreci takip eder. Sonraki süreçte ise, toplantıda alınan bütün kararlar bir daha AKUT üyelerinin olduğu listeye atılır. Ancak burada bir tek kritik nokta var: Bazı konular, özel konulardır. Örneğin, bir üye hakkında bir şikâyet varsa, onu herkesin ortasında konuşmayız. “Bundan sonra kapalı toplantıya geçiyoruz” deriz ve Yönetim Kurulu kendi arasında o kişi veya olayla ilgili

değerlendirmesini yapar. Ayrıca derneğin geleceğiyle alakalı birtakım stratejik konularda değerlendirme yapıyorsa, Yönetim Kurulu toplantısını kapalı yapar.

8.3. AKUT'un Cevap Verebilirliği

AKUT'a telefon geldiğinde, zaten acil bir şey için telefon geliyor. Ancak iki tür olabilir olay. Örneğin, telefon geliyor: "...12 gün önce dereye biri düşmüştü, biz aradık bulamadık, bir de siz bakın" dediklerinde, olayı objektif değerlendirmeye çalışıyoruz. Bütün bilgileri alıp, mutlaka jandarmayla veya mülki idari amirliğiyle diyalog kuruyoruz. Onlardan aldığımız bilgiye göre; ailelerden gelen bilgi ve jandarmadan gelen ana bilgiyle "bizlik bir şey var mı" diye olayı analiz ediyoruz. Örneğin, kışın bir araba gölete uçmuş, şoförü ortada yok, gölün üstü kar kaplı, her taraf kar-buz kaplı ve adamın öldüğü belli... Bu durumda kışın arama yapmanız mümkün değil; bahar gelince, karlar eriyince bakacaksınız artık. O zaman gitmiyoruz ve bu konuda bizim de yapabileceğimiz bir şey olmadığını anlatıyoruz. Çünkü biz de sonuçta sadece bildiğimiz metodolojiyi uyguluyoruz. Bunun için uygulanabilir bir pozisyonun olması lâzım. Bu tür durumlarda karşımızdakine bu işin olamayacağını anlatarak, bizim bile bir fark yaratamayacağımızı ifade edip, "baharı beklememiz lâzım" diyoruz. Tek arzumuz, doğru bilgi almak. İhbarlar genellikle ailelerden gelir. Onlar da olayın birebir ilgilisi oldukları için bazen fazla duygusal ve fazla spekülasyon olabilirler. O yüzden mutlaka jandarmadan teyidini alır, ondan sonra devreye gireriz.

Ancak hakikaten acil bir durum varsa ve bizim bilgi birikimimiz, yeteneklerimiz dahilindeyse, çok süratle hareket ediyoruz. Hiç kimseyi geri çevirmedik.

8.4. AKUT'un Eşitlik ve Seçiciliği

AKUT bir arama kurtarma derneğidir ve bizim bütün arzumuz herhangi bir kazada, dağ olayında, afet olayında can kaybını en aza indirmektir. Bunun dışındaki diğer her şey, tâli konulardır bizim için. Bir operasyon bölgesine girdiğimizde, bütün arama kurtarma olaylarında bir kural vardır: "En kısa zamanda, en fazla sayıda insana, en büyük faydayı sağlamak" Bu bir kural. Dolayısıyla siz bir bölgeye girdiğinizde karşınızdakinin yaşı, boyu, posu, kilosu, cinsiyeti, milliyeti vb.'ni; bunları hiç değerlendirmesiniz.

8.5. AKUT'un Etkinlik ve Etkililiği

Operasyon bölgesinde sahip olduğunuz kaynaklar kısıtlıdır; kısıtlı zaman, kısıtlı insan gücü, kısıtlı ekipman... her şey kısıtlıdır orada ve karşınızda da çok büyük bir problem vardır. Kitlesele afetlerde, bu kısıtlı zamanın asla yetemeyeceği kadar büyük bir problem vardır. Ufak olaylarda fazla fazla yetiyor gücünüz. Ama kitlesele bir olayla, bir afetle karşılaştığınızda; bu kısıtlı kaynakları en verimli nasıl kullanırsınız diye bakarsınız. Yani doğru nasıl kullanırsınız? Çünkü burada doğrunun tanımı, nümerik değerlendirmedir; günün sonunda en fazla sayıda insanı kurtarmaktır. O yüzden bunu yaparken de doğru teknikleri kullanmaktır. Çünkü, yanlış bir teknik kullanıp belki bir seferlik bir başarı elde edebilirsiniz; ama o, eğer bundan sonraki olaylarda başkalarına örnek teşkil ederse, çok daha ağır bedeller ödeyebilir. Konya'da bizim o olaydan ayrılmanın tek sebebi buydu. Yanlış bir uygulama yapıyordu ve o yanlış uygulama eğer biz orada ses etmeden devam etseydi, yani daha 21. saatte paletli kırıcı ekskavatörün oraya girip gümbür gümbür çalışmasına biz sessiz kalsaydık; yanlış iş belki doğru bir amaç için kullanılıyor olurdu, ancak bundan sonraki olaylarda yanlış manzara devam ederdi. Yönünüz doğru olabilir, ama nasıl çalıştığınız çok önemli. Doğru metotları, doğru teknikleri, doğru ekipmanı kullanmanız ve doğru yerde kullanmanız lâzım. Aksi takdirde fayda üretmeye, fayda sağlamaya çalışırken zarar da verebilirsiniz. Bizim en büyük korkumuz budur ve AKUT bugüne dek sıfır hatayla çalışmıştır. 180 tane operasyonumuz oldu, 700'den fazla insan hayatının kurtarılmasını veya sağlıklı yaşam koşullarına nakledilmesini sağladı sıfır hatayla. Çünkü bir konu değil. Hata yaptığımız anda ya birisini öldürürsünüz, ya sakat bırakırsınız ya da sizden birisinin başına iş gelir. Yani yüksek seviyede disiplininizin ve doğru metodolojinizin sağlanması gerekiyor. Müzakere edilecek bir konu değil. Bu konularda müzakere masasına bile oturmayız.

8.6. AKUT'ta Yasaların Üstünlüğü

Bizim kendimize temel aldığımız doküman, tüzüğümüzdür. Ancak onun önünde Anayasamız gelir. Anayasada yatan bütün değerleri korumak, kollamak bizim görevimizdir. Bu sadece AKUT'çu olarak, AKUT üyesi olarak değil, vatandaş olarak sorumluluğumuzdur zaten. Laik, demokratik, sosyal hukuk devletine, Atatürk milliyetçiliğine, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı her şey bizim için kabul edilir. Onun dışındaki hiçbir şey kabul edilmez. Temelde terazimiz budur.

Ayrıca, bütün arama kurtarma çalışmalarından sonra bir debriefing yapılır, süreç kritik edilir; ne yaptık, hatamız var mıydı, eksiklerimiz var mıydı, hızlı mıydık, yavaş mıydık, onu mu götürseydik, bunu mu yapsaydık diye. Orada arkadaşlar kendilerini kritik ederler ve o olaydan bir ders çıkarırlar. Eğer kritik etmenin ötesinde bir uyarı alınmasını gerektiren bir durum varsa, gereği yapılır.

8.7. AKUT'un Katılımcılığı

Yönetim Kurulu'nun yedi üyesi var ve bizim kararlarımızın neredeyse tamamı oy birliğiyle alınır. Anlaşamadığımız çok enderdir, birbirimizi iknâ ederek çözeriz süreçleri. Oy çokluğuyla karar alındığını hatırlamıyorum bile diyebilirim. Belki yüz binde birdir, o da, biri “Ben bu konuda hassasım ve ne yazık ki bunu kabul edemeyeceğim” dediği için öyle olmuştur. Ama onun dışında hep söylerim: “Biz burada oy çokluğuyla karar almıyoruz, önce birbirimizi iknâ edelim. Sonuçta benim gücüm burada birtakım kararları aldirmaya yetiyor olabilir ama ben, sizin de benim gibi düşünmenizi isterim. Ya iknâ etmeme izin verin ya da bütün sorularınızı sorun. Neyse sizi merak ettiren ya da eksik olduğunu düşündüğünüz; oturalım birlikte çözüm bulalım, ondan sonra oy birliğiyle kararlarımızı çıkartalım.” Dolayısıyla hep aynı noktaya gelmeye çalışırız. Ayrıca Yönetim Kurulu'nda bile arkadaşlarımızın farklı görevleri vardır. Örneğin Genel Sekreter bürokratik işlerle uğraşır, Sayman para işleriyle uğraşır, diğeri disiplin işleriyle uğraşır, bir diğeri başka işle uğraşır... Benim görevim de farklıdır; daha ziyade derneğin misyonuna, vizyonuna dönük hedeflerle uğraşırım. Konularımız dağılmıştır. Ben Genel Sekreterin işine karışmam, öbürü disiplin işine karışmaz, o da benim işime karışmaz. Yâni herkes kendi üzerine düşen konuyu en iyi şekilde etüt eder, ortaya sunar, bunun böyle olması en doğrusudur diye anlatır ve diğeri de zaten eğer soru işaretleri varsa sorarlar, orta yolu buluruz mutlaka. Orta yolun ötesinde, fikir birliğini buluruz. Fikirlerimizi sayı çokluğuyla değerlendirmenin ötesinde, hepimiz aynı noktaya geliriz. Çok enderdir gelemediğimiz örnekler.

8.8. AKUT'un Uzlaşma Odaklılığı

Uzlaşmayı her zaman tercih ederiz. Ancak Konya'daki olayda olduğu gibi bazı uzlaşamayacak eşikler de var. O, bizim için uzlaşmaz bir nokta. Biz o noktada hiç bir zaman için; ne geçmişte, ne bugün, ne gelecekte hiç bir şart altında yanlış bir uygulamaya seyirci kalamayız. Çünkü yaptığımız iş, kendimize seçtiğimiz misyon zaten canla alâkalı bir şeydir. Yanlış bir hareketin bir cana mal olmasına seyirci kalmamız mümkün değildir. Hakikaten kimsenin başına bir iş gelmemiş olabilir; ama bu, daha sonraki yaşamlarda olmayacak anlamına gelmez. Kırmızı ışıkta geçmek yasaksa, kırmızı ışıkta geçmezsiniz. “Ben bugün üç tane kırmızı ışıktan geçtim, eve de yetiştim, filmimi de seyrettim, hiç bir şey olmadı” diyemezsiniz. Çünkü bu gün olmaz ama, yarın ilk kırmızıda geçtiğinizde TIR üzerinizden geçer. Kırmızıda geçmek yasaksa, geçmeyeceksiniz. Dolayısıyla uzlaşma konusunda iş bu noktalara gelmediği sürece, her zaman uzlaşma kapılarımız açıktır. Ama işi bu noktaya getirip, “Bu ülkede zaten her şey böyle gidiyor, bırak bu da böyle gitsin” dedirtmeyiz. Bizim konumuzda doğru neyse, bilim ve aklın emrettiği neyse, onun yapılmasını mutlaka sağlarız. Sağlayamıyorsak, fotoğrafın dışına çıkarız. O fotoğrafta yer almayız.

9. AKUT'un Gelecek Tasarımı

Çok büyük hedeflerimiz var. Biz kurulduğumuz gündün bu yana hep büyük hedefler, büyük hayaller içinde olduk. Çoğunu da gerçekleştirdik, çok çok iyi gitti her şey. Bu ay (Nisan 2004) başlayacak olan bir projemiz var: “AKUT Anadolu TIR'ı” Bütün Türkiye'yi gezeceğimiz, dört aylık bir proje. Bu kavram için bu ölçekte bir proje Türkiye'de yapılmadı. Bir sivil toplum örgütü olarak tabii bu kadar büyük bir şey yapmak bizi inanılmaz gururlandırıyor. Bizim çocuklara “Bu daha başlangıç, daha durun” diyorum, “siz sadece takım kurun, daha neler yapacağız biz bu dernekte...” Çok, çok iyi şeyler yapacağız. Bu derneğin kurulduğu gündün bu güne, bütün kritik kararların altında benim imzam vardı. Ancak AKUT artık beni de aştı. Yâni AKUT'un kendi iç dinamikleri, kendi iç enerjisi onu zaten gitmesi gereken yollarda götürüyor. AKUT artık direksiyonunu kendisi eline almış durumda. Ben sadece onun daha sağlıklı ve daha doğru gidebilmesinden sorumluyum. Çocuklar söylüyorlar, “şunu yapalım” diye. “Sarıkamış Projesi”ni onlar söylediler bana. Baktık, hakikaten güzel proje, “haydi yapalım” dedik ve yaptık. İşte 89 sene sivillerden kimsenin anmadığı şehitlerimiz, AKUT'un öncülüğündeki bir hareketle anıldı. Şimdi 90. yılda çok daha büyük etkinlikler yapılacak. Benzeri çok şey var böyle... Çünkü artık burası kendi iç enerjisiyle çok büyük hayaller, büyük projeler yaratıyor. Ben sadece onları doğru yolda tutmaya çalışıyorum. Ancak kritik süreçlerde yine devreye girerim. Çünkü sonuçta derneğin geçmişini, bu gününü, geleceğini elbetteki çok iyi biliyorum; çok iyi değerlendirebiliyorum. Dolayısıyla bir kriz durumu olduğunda her şeyi üzerime alırım; ki Konya olayı bir krizdir, orada işi hemen üzerime aldım. Şu anda da TIR projesi ile alâkalı yapılması gereken çok şey var. Bu TIR yola çıkana kadar her şey durmuş durumda ve ben kendi hayatımda da her şeyi durdurdum. Bu tür üst düzey işler olduğunda; liderliği liderlik gibi ortaya koyuyorum, koymam lâzım...

SONUÇ

Küresel ölçekte yaşanan radikal dönüşüm sürecinin önemli aktörlerinden biri olan STK'ların, ülkemizdeki karar süreçlerinin desantralizasyonunda aktif rol alabilmesi; dönüşerek dönüştürmeleriyle yâni “verici” kimliklerini “alıcı-verici” kimliğine ve “yönetim” algılarını “iyi yönetişim”e ötelemeleriyle

olanaklıdır. Bu çalışmada, ulusal ve ulus ötesi etkinlikleriyle tamamen toplumsal iyiye odaklanmış bir STK olan Arama Kurtarma Derneği ya da kısa adıyla AKUT'un misyonu, yasal dayanağı, örgüt yapısı, uzmanlık alanları, gerçekleştirdiği etkinlikler, insan kaynakları ve eğitim faaliyetleri, toplumsal duyarlılığı ve sorumluluğu, gelecek tasarımı incelenmiş ve "iyi yönetim" in temel karakteristikleri olan hesap verebilirlik, saydamlık, cevap verebilirlik, eşitlik ve seçicilik, etkinlik ve etkililik, yasaların üstünlüğü, katılım, uzlaşma odaklılık kriterleri ile tutarlılığı ele alınmıştır. Anılan "iyi yönetim" ögelerini yaşama geçirmede üst düzeyde özen ve çaba gösterdiği gözlemlenen AKUT, "STK'larda iyi yönetim" konsepti çerçevesinde doğru örnek olarak gösterilebilir. Ancak, ülkemiz genelinde STK'ların uzlaşma zemini sağlama sürecinde karşılaştıkları tikanlıkların, AKUT örneğinde de mevcut olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, STK'ların var olan örgütsel kapasitelerini yapabilir kılmaları ve güçlenmeleri için; eylemlerini yönlendiren yeni bir hâkim söylemi, süreçlerinin tamamında çağdaşlık, akılcılık, ilkelilik, bilimsellik, kalite ve etkinliği belirleyici kılacak bir söylemi STK'lar arası iletişim, etkileşim ve işbirliği ile üretmeleri gerekliliği vurgusuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- ANĞ, T., 2003, Birey-Sivil Toplum-Sivil Toplum Kuruluşu İlişkisi, *13. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu: Düşünen Sivil Toplum, Felsefi Yaklaşımlar-Açılımlar*, 27-28 Haziran 2003 Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumu, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 30-38.
- ARI, S., 2002, İyi Yönetişim, *KalDer Forum*, Y. 2, S. 8, 14-19.
- ERGÜDEN, S., 2000, STK'larda Profesyonel Kadroların Çalışma Etiği Atölyesi Sonuçları, *5. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu: Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik*, 1-2 Temmuz 1999 Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 227-228.
- FRIEDMAN, L. M., 2002, *Yatay Toplum*, Çev. Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın: 472, Sosyal Felsefi Dizi: 53, İstanbul.
- GENÇAY, G., 2000, STK'lar Arası İlişkiler Etiği Atölyesi Sonuçları, *5. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu: Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik*, 1-2 Temmuz 1999 Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 225-226.
- KASIMOĞLU, M., (2003), Sivil Toplum Kuruluşlarında Bilginin Üretilme, Paylaşılma ve Erişim Biçimleri Atölye Sonuçları, *13. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu: Düşünen Sivil Toplum, Felsefi Yaklaşımlar-Açılımlar*, 27-28 Haziran 2003 Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumu, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 132-134.
- KENTEL, F., 2003, Ana Konuşma, *12. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu: Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları*, Aralık 2002 İTÜ Maçka Sosyal Tesisleri, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- KUÇURADI, I., 2003, Açılış Konuşması, *13. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu: Düşünen Sivil Toplum, Felsefi Yaklaşımlar-Açılımlar*, 27-28 Haziran 2003 Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumu, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 5-10.
- LOUIS, P., 2002, Good Governance: As if People Matter, *The World Summit on Sustainable Development*, August-September 2002 International Jesuit Network for Development (IJND), Johannesburg.
- SİLİER, O., 2003, Bilgi-Sivil Toplum-Sivil Toplum Kuruluşu İlişkisi, *13. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu: Düşünen Sivil Toplum, Felsefi Yaklaşımlar-Açılımlar*, 27-28 Haziran 2003 Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumu, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 55-61.
- SOYLU, N., 2000, STK-Devlet İlişkilerinde Etik Sorunlar Atölyesi Sonuçları, *5. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu: Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik*, 1-2 Temmuz 1999 Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 231-232.
- TEKELİ, İ., 2000a, Kuramsal Yaklaşımlar Oturumu Başkanlık Konuşması, *5. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu: Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik*, 1-2 Temmuz 1999 Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 111-115.
- TEKELİ, İ., 2000b, STK'ların Toplumla İlişkileri Etiği Atölyesi Sonuçları, *5. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu: Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik*, 1-2 Temmuz 1999 Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 230-231.
- TÜRKYILMAZ, F., 2000, STK'larda Üyelik, Destekçilik ve Gönüllülük Etiği Atölyesi Sonuçları, *5. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu: Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik*, 1-2 Temmuz 1999 Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 224-225.
- UNITED NATIONS ECONOMIC AND SOCIAL COMMISSION FOR ASIA AND PASIFIC (UNESCAP), 2004, What is Good Governance?, <http://www.unescap.org/huset/gg/governance.htm>
- UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (UNDP), 1997, Governance and Sustainable Development, Institute on Governance, http://www.iog.ca/boardgovernance/html/gov_whagoo.html

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN İŞLERLİK KAZANMASI AÇISINDAN HALKLA İLİŞKİLER (TÜRKİYE ÖRNEĞİ)

Ayhan BİBER*

A-SİVİL TOPLUMUN TARİHSEL VE KAVRAMSAL TEMELLERİ

Sivil toplum (Civil Society), Latince'deki *civilis societas* kavramının bir çevirisidir. *Civilis societas*, Aristoteles'in hukuki olarak belirlenmiş bir yönetim sistemi içinde, eşit ve özgür vatandaşların oluşturduğu siyasi toplumu tanımlamak için kullandığı *politike koinonia* kavramının, Latince'ye aktarılmış şeklidir. Görüldüğü gibi sivil toplum, siyasi toplumu tanımlamak için kullanılmakta ve bu iki kavram eşanlamli kabul edilmektedir (Tosun, 2001: 30).

Bu kabul, sözleşmeci filozoflarda da çok farklı değildir. Hobbes, Locke ve Rousseau tarafından şekillendirilen "Toplumsal Sözleşme" düşüncesi, Batı Aydınlanma Çağı'na kadar kavram ve kuramlara yön veren egemen düşünce özelliğini korumuştur. Toplumsal sözleşme teorisinde devlet ve sivil toplum özdeşdir. Bu özdeşlik Hobbes'un ifadelerinde açıkça görülmektedir. Ona göre, sivil topluma geçebilmek için "doğa hali"nden ayrılmak zorunludur. Bu zorunluluk "doğa hali"nin koşullarından kaynaklanmaktadır. Doğa insanları eşit şekilde yaratmıştır ve insanlar arasındaki güvensizliğin temel nedeni de bu eşitliktir. Eşit koşullar içerisinde rekabet etmeye çalışan insanlar birbirlerini yok etmeye ya da tahakküm altına almaya çalışacaklardır. Dolayısıyla savaş hali kaçınılmaz olacaktır. Bu durumdan kurtulmanın tek yolu insanları kontrol altında tutacak bir gücün varlığıdır. Bu gücü oluşturmak için insanların tüm güçlerini tek bir insana ya da heyete devretmeleri gerekmektedir. Hobbes'un "Leviathan" olarak adlandırdığı bu güç sayesinde huzursuzluk, ölüm korkusu ortadan kalkacak ve insanlar kültür ve medeniyet yaratabileceklerdir. Başka bir ifadeyle medeni topluma geçilecektir (Hobbes, 1992: 93-96).

Toplumsal sözleşmeci düşünürlerce eşanlamli olarak kullanılan devlet ve sivil toplum kavramlarını Hegel birbirinden ayırmış ve sivil toplumu, aile ile devletin siyasi ilişkileri arasında yer alan ara bir kurum olarak tanımlamıştır. Hegel'e göre bu kurum, özel ve ortak çıkarlar birleştiği zaman aşılacak bir fenomendir (Hegel, 1991: 160-199). Sivil toplumu ifade etmek için burjuva toplumu (*Bürgerliche Gesellschaft*) kavramını kullanan Hegel, sivil toplumu modern dünyanın bir başarısı olarak kabul eder. Sivil toplum, özel kişilerden, gruplardan, sınıflardan ve çalışmaları uygar hukuk tarafından düzenlenen ancak bu nitelikleriyle de siyasal devletin kendisine doğrudan bağlı olmayan kurumlardan oluşan bir mozaiktir. Bu niteliğiyle sivil toplum, zaman ve mekanın dışında, önceden verili ve değişmez bir yaşam kaynağı değil, uzun ve karmaşık bir tarihsel dönüşüm sürecinin ürünüdür (Keane, 1994: 76).

Devlet-sivil toplum ilişkisi Hegel'de hem bir karşıtlık hem de karşılıklı bağımlılık ilişkisidir. Sivil toplum siyasal olarak düzenlenmedikçe sivil özelliğini kaybetmeye mahkumdur. Ahlaki bir anlam kazanmak için devlete gereksinim duymaktadır. Devlette temsil ettiği ahlaki amaçları gerçekleştirme sürecinde gerekli olan araçlar için sivil toplumdaki yararlanmaktadır. Ancak bu karşılıklı bağımlılık ilişkisine rağmen devlet ve sivil toplum ayrı diyalektik düzeylerde bulunmaktadırlar. Devlet araç değil amaçtır ve gerçek manevi öğeyi temsil etmektedir (Sabine, 2000: 59).

Hegel'in her şeyi kuşatan yarı tanrısal bir güç olarak devleti öne çıkaran yaklaşımını eleştiren Marks, Hegel'in tersine, sivil toplumu siyasi hayatı belirleyen bir alan olarak tanımlamıştır (Çaha, 2000: 37). Marks'ın sivil toplum kavramsallaştırması, kullandığı altyapı-üstyapı şemasıyla yakından ilişkilidir. Marksist teoride, üretim ilişkileri yani iktisadi yapı altyapıyı oluşturmaktadır. Bu altyapı, toplumun hukuki ve siyasi kurumlarından oluşan üstyapıyı belirlemektedir. Yani üretim ilişkilerinin değişimine koşut olarak tüm üst yapı kurumları da değişecektir (Marks, 1976: 23). Bu bağlamda "siyasi olaylara, hukuki değişimlere ve kültürel değişimlere ilişkin açıklamanın sivil toplumun yapısındaki gelişmelerde aranması gerekmektedir" (Cevizci, 1999: 777).

Sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal yapı içerisinde, aydınlanma döneminin popüler konusu olan sivil toplum tartışmaları gündemden düşmeye başlamış, yeni paradigmlar ve çözümleme biçimlerinin egemen olduğu bir süreç ortaya çıkmıştır (Şaylan, 1998: 50). Özellikle sol çevrelerde sivil toplum tartışmaları küllenmeye başlamış, Gramsci'ye kadar üzerinde çok fazla durulmamıştır. Marksist Kuram'ın izleyicilerinden olan Gramsci, sivil toplum tartışmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Bu

*Yrd. Doç. Dr.,Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi

katkılarından birisi de sivil toplumun yeniden kavramsallaştırılmasıdır (Hall - Lumley ve McLennan, 1985: 5). Tüm Marksist kuram göz önüne alındığında, Gramsci'nin düşüncelerinin derin bir yenilik getirdiği ve genel olarak bilinenin aksine Gramsci'nin sivil toplum tezine Marks'ın sivil toplum anlayışının değil, Hegel'in anlayışının temel oluşturduğu görülmektedir (Bobbio ve Texier, 1982: 20). Gramsci, sivil toplum tezini oluştururken, Hegel'den esinlenmekte ve sivil toplumu altyapısal değil, üstyapısal momente ait olarak değerlendirmektedir. Gramsci'ye göre sivil toplum, ekonomik yapı ile devletin arasında yer alır ve genelde özel çıkarların alanıdır (Hall - Lumley ve McLennan, 1985:8). Gramsci, hakim sınıfların diğer sınıfları sadece kararlar çıkararak, yasal düzenlemeler yaparak değil, aynı zamanda sivil toplumdaki ahlaki değerlerin ve geleneklerin yardımıyla da üretim süreçlerinin gereklerine boyun eğdireceğini söylemektedir. Bu nedenle sivil toplum sınıfların iktidar için mücadele ettiği bir savaş alanıdır. "Hegemonya burada uygulanmakta ve altyapı ile üstyapı arasındaki ilişkilerin koşulları, mücadele yoluyla burada ortaya konmaktadır" (Hall - Lumley ve McLennan, 1985:9). Gramsci'ye göre "hegemonya", hakim sınıfın ideolojisinin toplumsal katta kabul görmesi ve yeniden üretilmesiyle ilişkili bir kavramdır. Gramsci'nin sivil toplumla ilgili yaptığı uzun analizlerden sonra vardığı sonuç; sivil toplumun hegemonyanın işlevini yerine getirdiği alan olduğudur (Yaşın, 1998: 61).

Çağdaş demokrasilerde yaşanmaya başlanan katılım sorunu ve siyasal temsil krizi, sivil toplum tartışmalarını yeniden gündeme taşımıştır. Hannah Arendt, Jürgen Habermas gibi siyaset sosyologları, temsili demokrasilerde halkın düşüncelerini karar mekanizmalarına aktaran kanalların tıkanmış olduğunu ileri sürmektedirler. Ortaya çıkan yeni siyasal yapı içerisinde partiler, artık eskinin sınıf partileri olmaktan çıkmakta, çoklu çıkarları temsil eder hale gelmekte, giderek devletin bir organına dönüşüp, bireyden uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla bireylerin beklentileri politik kararlara dönüşmemektedir. Parlamento, halkın kararlarının yankı bulduğu yer değil, parti görevlilerinin önceden alınmış kararları tutanaklara geçirmek için buluştuğu bir mekan haline gelmiştir. Habermas'a göre (1984: 51-52), siyasi partiler halkın iradesini temsil eden aygıtlar olmaktan çıkmış, çeşitli tekniklerle halkın iradesini biçimlendiren aygıtlara dönüşmüşlerdir. Bu dönüşüme siyasi partilerin işletme modeline göre örgütlenmeleri ve siyaseti meslek edinmiş merkezdeki memurlarca yönetilmeleri neden olmuştur. Parti temsilcilerinin hesap vermek için yapmak zorunda kaldıkları toplantılar, yürütülen sistemli propaganda çalışmalarıyla talep edilmez olmuştur. Dolayısıyla, siyasi partiler aracılığıyla sağlanan katılım artık tek başına bir değer ifade etmekten uzaktır. Bu tespitleri yapan Habermas, toplumsal taleplerin ve beklentilerin karar mekanizmalarına aktarılmasında sivil toplum örgütlerinin önemli işlevler üstlenebileceklerini ileri sürmektedir (Habermas, 1984: 68).

Konuyu Türkiye ölçeğinde ele aldığımızda, farklı boyutta da olsa aslında sivil toplum tartışmalarını gündeme getiren nedenlerin benzerlik taşıdığını söylemek mümkündür. Ancak nedenler benzerlik gösterse de çözüm olarak önerilen sivil toplum örgütleri, batı demokrasilerindekine çok benzerlik gösteren bir işlev üstlenememişlerdir.

B-TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM VE TEMEL SORUNLARI

Sivil toplum, Türkiye açısından yeni bir olgudur. Kavram 80'li yıllarda günlük hayata girmiş ve üzerinde tartışılmaya başlanmıştır. Ancak batıdaki anlamda ve işlevde sivil toplum örgütlerinin oluşumu için gerekli olan sosyo-ekonomik koşullar yeni yeni oluşmaya başlamıştır.

Beckman'ın (1999: 1) sivil toplum kavramı, "devlet otoritesinin güçlü olduğu toplumlarda bir kez biçimsel demokrasi düzeyine ulaşıldıktan sonra demokrasinin nasıl derinleştirileceğine ilişkin tartışmaların merkezinde yer almaktadır" tespiti 12 Eylül sonrası Türkiye'deki demokratikleşme arayışlarıyla birebir örtüşmektedir.

1983 yılında yapılan seçimle, Anavatan Partisi iktidara gelmiş ve yeni bir siyasal süreç başlamıştır. Bu süreç içerisinde demokrasinin kesintisiz olarak nasıl sürdürülebileceğine ilişkin tartışmalar da yoğunluk kazanmıştır. Bu tartışmalar kapsamında devletin, toplum hayatında oynadığı rolün ağırlığına dikkat çekilmiş ve bu rolün sınırlandırılabilmesi için sivil toplumun güçlendirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Sivil toplum kavramının gündeme getirilmesiyle birlikte askeri yönetimin baskısı altında bunalmış olan siyasi yelpazenin farklı taraflarındaki insanlar bu kavrama sarılarak onu demokrasinin kapısını açacak sihirli bir anahtara dönüştürmüşlerdir. Böylece kavram, 1983'ten bu yana en çok kullanılan kavramlardan birisi haline gelmiştir. Ancak, en çok kullanılan kavramlardan birisi olarak sivil toplumun, en az anlaşılabilir kavram olma özelliğini de kazandığı ileri sürülmektedir (Sarıbay, 2001: 131).

Kavram, uzunca bir süre toplumun geniş kesimlerince askeri toplumun karşıtı olarak kullanılmıştır. Böyle bir kullanım, kavramın tarihsel kökleriyle uyumuna da, durumu askeri yönetimlerin uzun süre etkili

olduğu Türkiye açısından değerlendirince, yaşanan kavram kargaşasının nedenini anlamak kolaylaşmaktadır. Kavramın Türkiye gündeminde bu denli geç yer işgal etmesinin nedenlerini anlamak içinse, Batı ile Türk Toplumunun tarihsel evrimini, sivil toplum ekseninde karşılaştırmak gerekmektedir.

Batıda sivil toplumun tarihsel kökleri, şehir yaşamının önem kazanmaya başladığı 12. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. Sivil toplumun, o dönemde mülk sahipleriyle iktidar arasındaki ilişkilerden kaynaklanan ekonomik sorunun, siyasal soruna tahvil edilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı ve geliştiği düşünülmektedir (Tekin, 2000: 44). Böyle bir ilişkinin izlerine devletin adının mülk olduğu Osmanlı'da rastlamak mümkün değildir. Sultanın iradesini sınırlandıracak hiçbir fikre ve girişime izin verilmemiştir.

Batıdaki şehirlerin gelişmesi, ticaret burjuvazisinin de gelişmesine, ticari yaşamın canlanmasına neden olmuştur. Şehirlerdeki bu gelişmeler, toplum için yeni zenginlik kaynakları yaratmış, o zamana kadar görüp bilmedikleri bu zenginlik kaynaklarından feodal asiller de yararlanmaya çalışmışlardır. Ancak bu kaynaklardan yararlanabilmek için ticaretle uğraşan sınıfların korumaları, gelişmesine katkı yapmaları gerekmiştir. Çünkü bu sınıf, sağladığı kaynağın karşılığını almak istemiştir. Böylece bir uzlaşma sağlanmış ve şehirli sınıflar, şehir hayatını rahatlıkla sürdürebilecek haklar ve ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Bu ayrıcalıklar sayesinde bir "hükmi şahsiyet" kazanan şehirler, kendi kendilerini idare eden birimlere dönüşmeye başlamışlardır. Bu şehirlerden bazıları ortak bir amaç etrafında birleşince de, feodal asillerin hiç beklemedikleri güçlü krallıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Güçlenen krallar, şehir ahalisinden ayrıcalıkları geri almaya başladıysa da, bu ayrıcalıkların izi Batı Avrupa'da tamamen silinmemiştir. Devlet ne kadar güçlenirse güçlensin her zaman için üretici sınıfların desteğine gereksinim duymuş ve iktisadi verimliliğini yok edecek uygulamalardan kaçınmıştır (Mardin, 1995: 10-13).

Osmanlı İmparatorluğu'na döndüğümüzde; şehirlerin, Batı'daki şehirlere benzer bir gelişme sürecinden çok uzak olduğunu görmekteyiz. "Hükmi şahsiyet" anlayışı Osmanlı'da, devletten çalınmış bir düzenleme yetkisi olarak değerlendirilmiş (Mardin, 1995: 16) ve fethedilen yerlerde egemen güçler yaratılmamasına dikkat edilmiştir. Böylece feodalleşmeye giden yolun önü kesilmiştir.

Diğer İslam toplumlarında olduğu gibi Osmanlı Yönetimi'nde de din ve devlet kavramları bütünleşmiştir. Tüm temel kurumların, kanunların temelini İslam Hukuku oluşturmuştur. Din ve devlet arasındaki bu organik bağ sayesinde dinin önemli nitelikleri ve değer ölçütleri devlete taşınmış, onu biçimlendirmiştir. Ancak Osmanlı'da iktidarın söylem ve uygulamalarına baktığımızda, büyük oranda İslam'ın eşitliğe ve adalete ağırlık veren yönlerinin alındığını ve kullanıldığını görmekteyiz. Devlete yansıyan bu eşitlik anlayışı, soylu zümrelerin, ayrıcalıklı insanların varolduğu ve uzun süre varolacağı bir dünya için çok yeni, çok ileri bir düşüncedir. Osmanlı'nın kurduğu düzende halkın kaderi talih rüzgarlarının esişine, açgözlülerin kazanma hırsına bırakılmamıştır. Devletin ana ülküsü adalettir. Sınıflaşmaya, dolayısıyla adaletsizliğe yol açan mülkiyet konusu, İslam'dan alınan anlayışla çözülmüştür. Mülk, Allah'a aittir. Böylece İslam'a uygun adaleti sağlamaya çalışan devlet, bireylerin ekonomik güç elde etmesine izin vermemiş, toplum düzenini ve yapısını bozabilecek oluşumları engellemiştir (Cem, 1986: 72). Devlet görevini yürütenler, toplumsal düzeni korumakla aslında kendi bütünlük, varlık ve çıkarlarını korumuşlardır. Toplum içerisinde farklı güç odaklarının oluşumunu engellemede, çağın en önemli üretim aracı olan toprağın Osmanlı'daki mülkiyetine ilişkin düzenleme, önemli bir rol oynamıştır. Toprağın halkla belli taahhütler karşılığında sadece kullanım hakkı verilmiştir (Mardin, 1999: 52). "Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik düzen, sermayenin belirli ellerde toplanıp oradan kapitalist üretime sıçrayacak nitelikte değildi" (Yücekök, 1998: 15). Osmanlı Devleti, kendisiyle rekabet edebilecek, kendisine başkaldıracak her türlü bağımsız gelişmeye karşı olmuştur. Bunun en güzel örneği toprak rejimidir. Çıplak mülkiyeti devletin olan toprakların kullanım hakkı, karşılığında orduya asker hazırlamak koşuluyla devlete hizmet etmiş kişilere veriliyor, ancak bu hak baba ölünce oğluna geçmiyordu. Böylece, bir sermaye birikimi olsa bile kısa sürede dağılıyordu (Yücekök, 1998: 15).

Bu güçlü merkezi yapı, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar korunmuştur. Sonuçta, sivil toplumun tarihsel bir gelişim aşaması olarak ortaya çıkmasını sağlayan toplumsal koşullar, merkezi olmayan bir yönetimin ürünüdür ve bu koşullar Osmanlı Devletinde oluşmamıştır. Patrimonyal yönetimin, herhangi bir kesime ayrıcalık tanıdığına kolayca yıkılabileceği kaygısı, toplum üzerinde yoğun bir idari denetimin oluşmasına neden olmuştur (Gönenç, 2001: 57). Toplumsal yapıda bireyle devlet arasında aracılığı sağlayan sivil toplum örgütlenişine özgü bir takım kurumlar oluşamamış ve bu rolü bir ölçüde tarikatlar üstlenmiştir (Sarıbay, 2001: 62-63). Tarikatların böyle bir rol üstlenmiş olmalarının onları sivil toplum örgütü yapısı yapmadığı, bu konudaki tartışmaların diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. Toplumsal dayanışmayı ve yardımlaşmayı sağlamak için kurulmuş vakıflar mevcuttur ancak; daha çok din adamlarının, savaş gazilerinin

kurdukları bu vakıfların toplumsal talepleri iktidara iletmek, ona baskı yapmak ve onu sınırlandırmak gibi işlevleri olmamıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra da merkezîyetçi yapının kırılmadığı, bürokratik yönetim geleneğinin devam ettiği görülmektedir (Heper, 1994). Devletin her alanı denetleme arzusu o denli güçlüdür ki eğer ülkeye bir sivil toplum mutlaka gerekliyse onu da devlet kendisi yaratmak istemektedir. Batı burjuvazisinin kendine hareket alanı olarak yarattığı sivil toplum içerisinde aynı zamanda aydın bir kitle ortaya çıkmış ve bu kitle sayesinde sivil toplum etkinlik alanını gittikçe genişletmiştir. Modernleşmeye çalışan Genç Cumhuriyet ise kendi devşirdiği aydınlar aracılığı ile bir sivil toplum inşa etmeye, kendi eliyle bir burjuva sınıfı yaratmaya çalışmıştır. Süreç tersten işletilmeye çalışılınca doğal olarak ortaya çıkan sonuçlar da farklı olmuştur. Batı'da, toplumun taleplerini devlete iletmeye, onun baskıcı uygulamalarını engellemeye çalışan bir sivil toplum oluşmuşken, Türkiye'de oluşturulmaya çalışılan sivil toplum aracılığıyla ise devletin talepleri topluma ulaştırılmaya çalışılmıştır (Tekin, 2000: 44). Sivil toplumun unsurları olarak kabul edilen bir çok dernek, vakıf gibi örgütler aracılığıyla devletin neden olduğu olumsuzlukların engellenmesi gerekirken, bu olumsuzlukların meşrulaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Böyle bir çaba doğal olarak bu örgütlerin kendi meşruiyetlerinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Diğer yandan birer katılım aracı olması beklenen bu örgütlerin, kendi içlerinde katılıma olanak vermemeleri, sorunun ayrı bir boyutudur.

Görüldüğü gibi, toplumun çoğulcu bir yapıya kavuşması, yani sivil toplumun güçlenmesi demokratik gelişmelerle, demokratik kazanımlarla yakından ilişkilidir. Bu kazanımlar, sivil toplumun niteliğini ve boyutunu büyük ölçüde etkileyebilecek bir potansiyele sahiptir. Ancak bu ilişki sadece bir etkileme süreciyle sınırlı değildir. Daha çok etkileşim, yani diyalektik bir süreç söz konusudur. Farklı bir ifadeyle, demokratik bir ortam, sivil toplumun gelişimi açısından ne kadar önemliyse, sivil toplumun gelişimi de demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla yerleşip işlerlik kazanması açısından o kadar önem taşımaktadır. Bu durumda, demokratik yönetim anlayışının yeterince gelişip, uygulamaya yansımadağı Türkiye gibi ülkelerde sivil toplum tartışmalarının çok fazla bir işlevi olamayacağını öne sürüp, demokrasinin güçlenmesini beklemek yerine, sivil toplumun unsurları olarak kabul edilen örgütlenmelerin içinde yer aldıkları çevreyle organik bağlar oluşturup, işlerlik kazanmaları için değişik şekillerde katkı sağlamak daha fazla anlam ifade etmektedir. Çünkü kısır döngünün bir noktadan kırılması gerekmektedir.

İçinde yer alınan çevreyle kurulacak organik bağlar üzerinden her örgüt için yaşamsal önem taşıyan girdilerin ve çevrenin örgüte ilişkin yaklaşımlarını belirleyecek olan çıktıların çift yönlü akışı sağlanacaktır. Bu bağların sağlıklı bir şekilde oluşturulması ve sürekliliğinin sağlanması ise ancak, isabetli bir şekilde belirlenmiş, geçerliliği olan politika ve stratejiler çerçevesinde yürütülen halkla ilişkiler çalışmalarıyla mümkün olabilmektedir.

C-SORUNLARIN AŞILMASI SÜRECİNDE HALKLA İLİŞKİLER

İçinde yer alınan çevreyle organik bağlar oluşturmak ve sürdürmek, tüm örgütler için halkla ilişkilerin nihai amacı olarak kabul edilebilir. Ancak bu nihai amaca ulaşmak için her örgüt yapısına, yönetim felsefesine, genel amacına, öznel koşullarına bağlı olarak bir halkla ilişkiler politikası belirlemek, stratejiler oluşturmak ve yürütülecek halkla ilişkiler çalışmalarını planlamak zorundadır. Bu planlamanın yapılabilmesi için öncelikle her örgüt, kendisi için halkla ilişkiler çalışmalarını zorunlu kılan temel nedenleri, farklı bir ifadeyle, halkla ilişkiler çalışmalarıyla giderilebilecek/etkisi azaltılabilecek sorunları belirlemeli ve halkla ilişkiler planlarını, politikalarını, stratejilerini, bu doğrultuda oluşturmalıdır.

1-Halkla ilişkiler Çalışmalarının Zorunlu Kılan Nedenler

Konuyu Türkiye'de varlıklarını sürdürmeye çalışan sivil toplum örgütleri açısından ele aldığımızda, halkla ilişkiler çalışmalarını zorunlu kılan dört temel neden ortaya çıkmaktadır. Bunlar:

Sivil Toplumla İlişkin Ortak Bir Yaklaşımın Olmaması:

Sivil toplumun sahip olduğu tarihsel miras onu dünya genelinde tartışılır yapmaktadır. Konuyu aynı ideolojik temele dayalı olarak değerlendiren kesimler arasında bile önemli farklılıklar görmek mümkündür. Sivil toplumun tarihsel ve düşünsel temellerinin çok derin olmadığı Türkiye gibi ülkelerde ise durum daha da karmaşıktır. Günlük dilde sivil sözcüğü düzensiz, kılık-kıyafeti yerinde olmayan yada çıplak anlamında kullanılmakta; dolayısıyla bazı olumsuz çağrışımlara neden olmaktadır. Belli bir ölçüde kavramsal uzlaşımın sağlandığı akademik çevrelerde ise tartışmaların ağırlık noktasını daha çok sivil toplumun unsurları olan örgütlenmelerin işlevi ve normatif yapısı oluşturmaktadır. Herhangi bir örgütün sivil toplumun bir unsuru

olarak kabul edilebilmesi için temel işlevinin ve özelliklerinin ne olması gerektiği konusunda henüz Türkiye’de bir uzlaşının sağlandığını söylemek mümkün değildir.

Bazı çevreler, sivil toplum örgütlerinin siyasal katılım açısından hiçbir değer ifade etmediğini, bu örgütlere mensup insanların sağda solda toplanıp sadece slogan attıklarını ve bunları kimsenin dikkate almadığını ileri sürmektedirler. Bazı çevreler ise bu örgütleri, siyasal katılımın, toplumsal barışın, dayanışmanın ve toplumsal değişimin olmazsa olmaz unsurları olarak kabul etmektedirler.

Sivil Örgütlenmenin Önündeki Yasal Engeller:

12 Eylül Harekatı’nın ardından yapılan Anayasanın örgütlenme özgürlüğüne getirdiği kısıtlamalar, daha sonraki yıllarda yapılan düzenlemelerle belli oranlarda giderilmiştir. Ancak buna rağmen, bürokratik engelleri aşip örgütlenmek veya bu örgütlenmeye istenen işlevi kazandırmak Türkiye’de önemli bir sorun olma niteliğini korumaktadır. Herhangi bir etkinlik için bir çok resmi kurumdan izin almak gerekmektedir. Bunun dışında sivil toplum örgütlerinin kendileriyle ve toplumla ilgili dile getirdikleri talepler, yasal düzenlemeler yapılırken çok fazla dikkate alınmamaktadır. Çünkü sivil toplum örgütleri siyasi iktidar üzerinde yeteri kadar baskı yapabilecek yetkinliğe ve toplumsal desteğe sahip değildirler.

Sivil Toplum Örgütlerinin Yönetim Felsefesi:

Örgütler mikro düzeyde toplum özelliği gösterirler, dolayısıyla süreç içerisinde toplumlar gibi bir kültür oluştururlar. Bu kültür, örgütten örgüte farklılık gösterse de genel hatlarıyla toplumdaki baskın kültürle büyük benzerlik göstermektedir. Örgütün yönetim felsefesinin bir yansıması olan örgüt kültürü, örgüt içerisindeki ilişkilerin niteliğini belirlemektedir. Bu açıdan bakıldığında bir üst sistem olan ülke ölçeğindeki “iletişimsizlik becerisini” (Özer, 1998) alt sistemler olan sivil toplum örgütleri içerisinde de görmek mümkün olmaktadır. Örgüt içerisindeki hiyerarşik yapılanma etkili bir iletişimin gerçekleşmesini engellemekte, dolayısıyla katılımı esas alan bir örgüt kültürü oluşmamaktadır. Sonuçta bu örgütler, kendi yapıları nedeniyle çoğulcu bir toplumsal yapının oluşumunda etkin bir işlev üstlenememektedirler.

Sivil Toplum Örgütlerinin Meşruiyet Sorunu:

Sivil toplum örgütlerinin işlevlerini yerine getirebilmeleri için toplum nezdinde saygınlık ve bu saygınlığa bağlı olarak meşruiyet elde etmeleri gerekmektedir. Sosyolojik anlamda bir meşruiyet elde edebilmek için örgütler, gelir kaynaklarını, harcamalarını, ilişkilerini topluma açıklamak, toplumun bu konularda bilgi alabileceği kanalları açık tutmak zorundadırlar. Türkiye’de sivil toplum örgütü kapsamında değerlendirilen ya da kendini böyle adlandıran bazı örgütlerin güç odaklarıyla yakın ilişki içerisinde olması, gelirlerini meşru olmayan yollardan sağlaması yaşanan meşruiyet sorununun temel nedenlerinden birisidir. Sivil toplumun söylemiyle ve misyonuyla örtüşmeyen bu türden ilişkilerin ortaya çıkması, tüm sivil toplum örgütlerini olumsuz yönde etkilemekte, bu konularda duyarlılık gösteren örgütlerin bile olumsuz bir imaj edinmelerine neden olmaktadır.

2-Halkla ilişkiler Kapsamında Yapılabilecek Çalışmalar

Türkiye’deki sivil toplum örgütleri için halkla ilişkiler çalışmalarını zorunlu kılan temel nedenlere baktığımızda, bu çalışmaların hem örgütün kendisine hem de örgüt çevresine yönelik olarak planlanıp yürütülmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü sivil toplum örgütlerinin başarısını veya başarısızlığını etkileyen faktörler sadece çevreden değil örgütün kendi yapısından da kaynaklanmaktadır. Kendi içlerinde demokratik bir yapı oluşturamamış örgütlerin toplum ölçeğinde bu yapının oluşumuna katkı sağlamasını beklemek doğru bir tavır değildir.

Örgüte Yönelik Çalışmalar:

Sivil toplum örgütleri öncelikle örgüt içi katılıma, dayanışmaya, çoksesliliğe olanak veren bir örgüt kültürü oluşturmak zorundadırlar. Böyle bir kültürü oluşturamamış bir örgütü sadece adının vakıf veya dernek olması nedeniyle sivil toplum örgütü olarak kabul etmek, sivil toplumu, içerisinde yer alan örgütlerin sayısal toplamından ibaret saymak, onun normatif boyutunu görememek anlamına gelmektedir (Sarıbay, 2001: 198).

Örgüte ilişkin yönetsel politikaların, stratejilerin, çalışma ilkelerinin, tutum ve davranışların, rollerin, değer ve normların, sembollerin, geleneklerin oluşturduğu bütün olarak tanımlanan (Berberoğlu,1990:155) örgüt kültürü, son yıllarda halkla ilişkiler çalışmalarının önemli konularından birisi haline gelmiştir. Örgüt kültürünü, panoya asıp örgüt üyelerine kolayca benimsetilebilecek ilkelerden oluşan bir liste olarak görmek yanlışına düşmemek gerekir. Amaçları destekler nitelikte, işlevsel bir örgüt kültürünün oluşumu belli bir zaman ve halkla ilişkiler kapsamında değerlendirilen bir çok etkinlik gerektirmektedir. Sivil toplum örgütleri

için yaşamsal önem taşıyan, katılım ve dayanışmanın temel alındığı bir örgüt kültürünün oluşumu ve örgütsel sosyalizasyon olarak adlandırılan örgüt üyelerine benimsetilmesi sürecinde katkı sağlayabilecek halkla ilişkiler çalışmalarını ana başlıklar halinde şöyle sıralayabiliriz:

Tüm örgüt üyelerinin kendilerini rahatlıkla ifade edebileceği ortamlar yaratmak, bu amaca yönelik etkinlikler düzenlemek.

Örgüt içerisinde her türlü iletişim kanalını açık tutmak, örgüt içi iletişimin etkinliğini engelleyebilecek faktörleri belirlemek ve kontrol etmek.

Örgütsel amaçların, bu amaçlara ulaşmak için gereksinim duyulan politika ve stratejilerin belirlenmesi sürecinde yapılacak çalışmalara tüm örgüt üyelerinin katılımını sağlamak.

Örgüt üyeleri arasında dayanışmayı güçlendirmek amacıyla kutlama, gezi gibi etkinlikler düzenlemek, bu etkinlikler kapsamında örgüt içerisinde değişik birimlerde ve konumlarda görev yapan üyeleri bir araya getirmek, diyalojik bir ortam yaratmak için çaba göstermek.

Her türlü görüşün örgüt içerisindeki karar mekanizmalarına yansması için köprü görevi yapmak, bu örgütlerin toplumda çoğulcu bir yapının oluşumuna katkı sağlaması gerektiğini düşünerek öncelikle örgütsel yapının çoğulcu bir niteliğe kavuşması için politiklar belirlemek.

Sistematik bir şekilde yürütülecek bu çalışmalar, örgütün içerisinde katılımın, eşgüdümün, demokratik ilişkilerin ve sağlıklı bir iletişimin esas alındığı kültürel bir yapının oluşumuna katkı sağlayacaktır. Ancak bu çalışmaları planlayıp yürütecek örgüt içerisindeki halkla ilişkiler biriminin/görevlisinin öncelikle kendisinin örgütün niçin varolduğu, nihai amacının ne olduğu, hangi değerlerin hakim kılınmak istendiği gibi örgütle ilgili temel konularda net bir görüşe sahip olması gerekmektedir.

Çevreye Yönelik Çalışmalar:

Çevre, kapsadığı her sosyal sistemi doğrudan etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Çünkü açık sistemler olan örgütler varlıklarını sürdürebilmek için gereksinim duydukları her türlü girdiyi çevreden alır ve ürettiklerinin çevreden talep görmesini beklerler. Örgütler, amaçlarına belirledikleri düzeyde ulaşabilmek için bu döngüyü sürdürmek zorundadırlar (Marschall,1999: 20). Sivil toplum örgütleri söz konusu olduğunda ise çevre, üzerinde daha da önemle durulması gereken bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü sivil toplum örgütleri, kar amacı güden örgütlerin aksine, kendilerine doğrudan çıkar sağlamaya uğraşmayan, belli konularda çevrede duyarlılık oluşturmayı çalışan, yani çevrenin çıkarlarını ön planda tutmayı amaçlayan bireylerin oluşturduğu, çevreyi merkez alan örgütlerdir. Dolayısıyla çevrenin beklenti, talep ve duyarlılıkları sivil toplum örgütleri açısından daha fazla önem taşımaktadır.

Çevre, örgütler açısından kolaylıkla tanımlanıp, sınırları net bir şekilde çizilebilecek bir sistem ögesi değildir. Örgütlerin amaçlarına, boyutlarına, özelliklerine bağlı olarak değişen farklı boyut ve özelliklerde çevreleri vardır. Bu bağlamda örgüt çevresini; genel dış çevre, algılanan çevre ve uygulama çevresi olmak üzere üç temel kategoride ele almak mümkündür. Genel dış çevre, örgütün dışında kalan ve örgütü dolaylı veya doğrudan etkileyen faktörlerin oluşturduğu bir bütünü ifade etmektedir (Şimşek, 1998: 94). Ancak bu genel dış çevre tüm örgütlerce benzer şekilde algılanmamaktadır. Amaçları farklı örgütlerce farklı şekilde, büyüklükte algılanmakta ve böylece çevre görecelik kazanmaktadır. Uygulama çevresi ifadesiyle ise, algılanan çevre içerisindeki tercih edilen alan kastedilmektedir. Örgütler algıladıkları çevrenin tamamına hitap edebilecek durumda değildirler. Kendilerini doğrudan ilgilendirmekte olan bir alan tespit edip, strateji ve çalışmalarını bu doğrultuda belirleyip sürdürmektedirler. Örgütlerin her düzeydeki çevrelerini belirleyecek olan edindikleri amaçlarıdır. Örneğin, sivil toplum kapsamında değerlendirilen örgütlenmelerin algıladıkları çevre ile ürettiklerini pazarlayıp parasal kazanç elde etmeye çalışan örgütlerinin algıladıkları çevre, belli noktalarda kesişseler de, temelde farklılıklar gösterecektir. Sivil toplum örgütlerinin uygulama çevreleri ise yine bu örgütlerin çalışma alanlarına bağlı olarak farklı olacaktır. Örneğin, kadın haklarıyla ilgili çalışmalar yapan bir sivil toplum örgütüyle denizlerin korunmasına yönelik çalışmalar yapan bir sivil toplum örgütünün uygulama çevresi tam olarak örtüşmeyecektir.

Bugün baktığımızda çocuk haklarından kadın haklarına, doğal çevrenin korunmasından tüketicinin korunmasına kadar bir çok alanda çalışmalar yürüten sivil toplum örgütleri görmek mümkündür. Tüm bu örgütler, halkla ilişkiler politika ve stratejilerini belirlerken uygulama çevrelerinden başlamaları üzere, algıladıkları çevreyi ve genel dış çevreyi ayrı ayrı analiz edip, elde edilen bulguları değerlendirmelidirler.

Daha önce de vurgulandığı gibi çevre tek parça, kolaylıkla tanımlanabilecek bir unsur değildir. Dolayısıyla genel kabul görececek, şablon şeklinde halkla ilişkiler politika, strateji ve uygulamaları önermek olanaklı gözükmemektedir. Ancak sivil toplum örgütlerinin halkla ilişkiler politika ve stratejilerini belirlerken, kullanılacak araçları seçerken temel alabilecekleri genel bir yaklaşım tarzı belirlemek mümkündür.

Uğraş alanları farklı olsa da Türkiye ölçeğinde çalışmalar yürüten tüm sivil toplum örgütleri öncelikle kendilerine yönelik toplum genelinde ortak bir algılama, ortak bir yaklaşım yaratmaya yönelik çaba harcamak zorundadırlar. Bu çaba kapsamında; doğru kanallardan ve doğru ağızlardan algılayabildikleri çevrenin tamamına yönelik sivil toplumun kavramsal, tarihsel, olgusal temelleri, işlevleri, Türkiye açısından önemi sıkça tekrarlanmalı, Türkiye’de yaşanmakta olan kavram kargaşasının ve çatışmanın önüne geçilmelidir. Bu ortak amaç doğrultusunda sivil toplum örgütleri işbirliği yaparak, panel, konferans, söyleşi gibi etkinlikler düzenlemeli, basılı materyaller hazırlamalı, kendilerini geniş toplum kesimlerine ulaştıracak kitle iletişim araçlarından yararlanmalıdırlar. Bu araçlardan yararlanabilmek için basın mensuplarıyla olumlu ilişkiler kurup sürdürmek gerekmektedir. Yapılan etkinliklerin basında yer alabilmesi için gerektiğinde basın bildirimleri, basın makaleleri hazırlanmalı, basın açıklamaları yapılmalı, basın toplantıları ve basın konferansları düzenlenmelidir (Faulstich, 2001: 139). Ancak, halkla ilişkiler kapsamında değerlendirilen bu çalışmaların başarılı bir şekilde planlanıp yürütülebilmesi için bu konuda gerekli formasyonu edinmiş insan kaynağı ön koşuldur. Halkla ilişkilerin uzmanlık gerektiren çalışmalar olduğu unutulmamalıdır.

Sivil toplum örgütleri, varlıklarını etkili bir şekilde sürdürebilmek için insan kaynağının yanı sıra maddi kaynaklara da gereksinim duymaktadırlar. Sivil toplum örgütlerinin genelde maddi kaynaklarını üye aidatları, bağışlar ve toplanan fonlar (fund raising) oluşturmaktadır (Luthe, 2001: 56). Bu bağışların hangi kaynaklardan sağlandığı, nerelere harcandığı, fonları hangi kuruluşların hangi projeler için verdiği ve amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığı açıklanmalı, gelir ve harcamalarla ilgili bilgilere isteyenlerin kolaylıkla ulaşabilmesi sağlanmalıdır. Aksi halde örgütün meşruiyeti tartışılmakta ve arkasında Türkiye aleyhine çalışmalar yürüten bir dış mihrak aranmaktadır. Bu konuyla ilgili bazı olumsuz örneklerin yaşanmış ve bunların medyada yer almış olması, Türkiye genelinde başarılı çalışmalar yürüten sivil toplum örgütlerinin saygınlığını da olumsuz etkilemekte ve sivil toplum örgütlerine yönelik olumsuz bir imajın oluşumuna yol açmaktadır. Dolayısıyla sivil toplum örgütleri şeffaflık konusunda üstlendikleri rol gereği tüm örgütlerden daha fazla duyarlılık göstermek, tanıtım çalışmalarına ağırlık vermek, örgütten çevreye bilgi akışının kesintisiz bir şekilde sağlanması için iletişim kanalları oluşturmak durumundadırlar.

Halkla ilişkiler çalışmalarında kullanılan bir çok geleneksel tanıtım aracının yanı sıra, yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu araçlardan da yararlanmak gerekmektedir. Çünkü hız, günümüzde stratejik bir faktör haline gelmiştir. İletişim teknolojilerine bağlı olarak son yıllarda oldukça gelişen ve yaygınlaşan İnternet, tanıtım açısından önemli bir potansiyel içermektedir. Yürütülen çalışmalar, alınan sonuçlar, yapılan harcamalar ve bu harcamaların kaynakları, iyi tasarlanmış bir web sayfası aracılığıyla geniş bir kitleye, kısa sürede, görece az bir maliyetle ulaştırılabilir (Biber, 2000: 157-170).

Sivil toplum örgütlerinin halkla ilişkiler amaçlı yapacağı bir diğer çalışma, siyasi iktidara ve yasama organının üyelerine yönelik olmalıdır. Yürütülecek planlı ve düzenli halkla ilişkiler çalışmaları sayesinde toplumsal talepleri, beklentileri ve eleştirileri bu kesimlere aktarmak ve dikkate alınmasını sağlamak mümkün olacaktır. Böylece yapılan yasal düzenlemelere sivil toplum örgütleri aracılığıyla belli ölçüde katılım sağlanacaktır (Turan, 1986: 40). Ayrıca sivil toplum örgütleri, yürütecekleri halkla ilişkiler çalışmalarıyla toplumsal katılımı sağlamanın yanı sıra sivil toplumun etkinlik alanına ilişkin yapılan yasal düzenlemelere, kendi taleplerini yansıtma olanağı bulacaklardır. Ancak siyasi iktidarla ilişki kurma denildiğinde yapılacak çalışmalar, klasik lobicilikle sınırlı kalmamalıdır. Çeşitli sivil toplum örgütlerinin katılımıyla ortak basın açıklamaları yapılmalı, basın bildirimleri ve makaleleri kaleme alınmalı, milletvekilleri, bakanlar, meclis komisyonları ziyaret edilerek yüz yüze ilişki kurma olanakları yaratılmalıdır.

KAYNAKÇA

- BECKMAN, Björn (1999) “Demokratikleşmeyi Açıklamak: Sivil Toplum Kavramı Üzerine Notlar”, Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası, Der. E. Özdalga ve S. Persson, Çev: Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- BERBEROĞLU, Güneş (1990) “Örgüt Kültürünün Yönetmel Etkinliğe Katkısı” Anadolu Üniversitesi. İ.İ.B.F. Dergisi, C:III, S:1-2
- BİBER, Ayhan (2000) “Küreselleşen Dünyada Gelişen İnternet ve Değişen Halkla İlişkiler” G.Ü. İletişim Fak. Dergisi Sayı:8.
- BOBBIO, Norberto ve TEXIER, Jacques (1982) Gramsci ve Sivil Toplum, Çev. A. İpek ve K. Somer, Ankara: Sevinç Matbaası.
- CEM, İsmail (1986) Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul: cem Yayınevi.
- CEVİZCİ, Ahmet (1999) Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- ÇAHA, Ömer (2000) Aşkın Devletten Sivil Topluma. İstanbul: Gendaş A.Ş.
- ERDOĞAN TOSUN, Gülgün 2001 Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- FAULSTICH, Werner (2001) Grundwissen Öffentlichkeitsarbeit, München: Wilhelm Fink Verlag.
- GÖNENÇ, Aysenur Akpınar (2001) Sivil Toplum: Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi. www.altkitap.com.
- HABERMAS, Jürgen (1984) “Siyasal Katılım Kendi Başına Bir Değer mi” Çev. Tanıl Bora. Toplum Bilim Sayı: 27
- HALL, Stuart – LUMLEY, Bob ve McLENNAN, Gregory (1985) Siyaset ve İdeoloji “Gramsci”. Çev. Sadun Emrealp Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1991) Hukuk Felsefesinin Prensipleri, Çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- HOBBS, Thomas (1992) Leviathan. Çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi yayınları.
- KEANE, John (1994) Demokrasi ve Sivil Toplum. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- LUTHE, Detlef (2001) Öffentlichkeitsarbeit Für Nonprofit Organisationen, Augsburg: Maro Verlag.
- MARDİN, Şerif (1995) Türkiye’de Toplum ve Siyaset, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARDİN, Şerif (1999) Makaleler: Siyasal ve Sosyal Bilimler, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARKS, Karl (1976) Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı, Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları.
- MARSCHALL, Stefan (1999) Öffentlichkeit und Volksvertretung. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- ÖZER, Kadir (1998) İletişimsizlik Becerisi, İstanbul: Varlık Yayınları.
- SABINE, George 2000 Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev. Özer Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınevi.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2001) Postmodernite Sivil toplum ve İslam. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- ŞAYLAN, Gencay (1998) Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi, Ankara: TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.
- ŞİMŞEK, M. Şerif (1998) Yönetim ve Organizasyon. Konya: Damla Matbaacılık.
- TEKİN, Serdar (2000) “Sivil Toplumun Devletiyle Bölünmez Bütünlüğü”, Birikim, Şubat-130,
- TURAN, İlder (1986) Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar, Ankara: Türkiye Denizcilik Sendikası.
- YAŞIN, Yeal Navaro (1998) “Bir İktidar Söylemi Olarak Sivil Toplum”, Birikim Ocak-Şubat Sayı: 105-106.
- YÜCEKÖK, Ahmet N. (1998) “19. Yüzyıl Osmanlı Toplumundan Günümüz Türkiye’sine Sivil Toplum Kuruluşları ve Siyaset Sosyolojisi İlişkileri”, Tanzimattan Günümüze İstanbul’da STK’lar, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA BİRBİRİNDEN ÖĞRENME: BENCHMARKING

Yılmaz YALMAN*

ÖZET

Sivil toplum kuruluşlarının ülkemizde önemi giderek artmaktadır. Sayılarının onbinlerle ifade edilmesi ve kamuoyundaki etkisi de bunu açıkça ortaya koymaktadır. Fakat öte yandan halen gelişmesini sürdüren ve aksaklıkları, eksiklikleri olan kurumlardır. Gelişme yolunda STK'ların en çok kullandığı gönüllü yönetimi, kaynak yönetimi, tedarik zinciri vs. gibi uygulamalar işletmecilikten adapte edilmişlerdir. Bu makale de işletmelerde kullanılan ve nispeten yeni bir uygulama olan Benchmarking'i analiz etmekte ve bunun sivil toplum kuruluşlarına uygulanabilirliğini tartışmaktadır. Kısaca, kıyaslama olarak adlandırılan Benchmarking yöntemiyle STK'lar kendilerini başka kurumlara kıyaslayarak gelişmelerini sürdürebilecektir. Makalede STK'ların gelişmeye olan ihtiyacı ortaya konduktan sonra Benchmarking kavramı tanıtılmakta ve bunun STK'lardaki uygulama adımları sıralanmaktadır.

GİRİŞ

İnsanoğlu tarih boyunca yaşamını bir toplumun üyesi olarak sürdürüle gelmiştir. Göçebe hayatı yaşayan insanlar yerleşik topluma geçmiş, şehirler kurulmuş ve hayat yeni bir toplumsallıkla kendini sürdürmüştür. İlişki ve enformasyon yoğunluğu arttıkça insanlık, yeni düzene (yerleşiklik) ayak uydurmak için yeni sistemlere ve toplumsal kurumlara ihtiyaç duymuştur. Şehirler, adalet sistemi, posta sistemi, sandıklar, vakıflar vb. kurumlar hem bu toplumsallaşmayı düzenlemiş/doğurmuş hem de bunun bir sonucu olarak doğmuş yapılardır. Sokak çocukları, dilencilik, yaygın yoksulluk kentleşmenin doğurduğu bir sonuç iken; öte yandan çevre sorunları, tüketici hakları vb. sorunlar sanayileşmeyle ortaya çıkmaya başlamıştır. İşte toplumsal hayatın iç dinamikleri bu tür sorunlara tepki vermek isteyince tıpkı oluşan mikroplara karşı antikor üretmeye başlayan vücut gibi toplum da kendi antikorlarını, dirençlerini ve direnişçilerini üretmeye başlamaktadır. Toplumun sürekliliğinin sağlanması ve kangren olmaması için ayrıca bu "bağışıklık sistemi" kanunen de korunmaya ve bu türden başka mikropvari bozulmalar oluştuğunda da hemen harekete geçilmeye müsait hale getirilmektedir.

Günümüzde sivil toplum kuruluşu (STK) diye adlandırdığımız yapılar işte böyle bir sürecin yansıması olarak toplumun dinamizmini gösterir kurumlar olarak ortaya çıkmışlardır. Gerek ekonomik gerekse sosyal anlamda önemli bir yükünü oluşturan bu kurumlar hem gönüllü istihdamı hem de fon döngüsü açısından önemli yapılanmalardır. Toplum içindeki etkinliklerinin önemi yadsınamaz olan bu kurumlara Dünya Bankası'nın, Avrupa Birliği'nin ve diğer ulusal ve bölgesel yapılanmaların verdiği destek de bunu ifade eden diğer önemli göstergelerdir. Siyasi anlamda da doğrudan demokrasiyi sağlama etkisinden dolayı da STK, gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde, demokratik siyasal yaşam için "onlarsız olunmaz" önem kazanmışlardır (Tunçay, 2003, s:10).

STK'LARIN GELİŞMEYE OLAN İHTİYACI

Artık üçüncü sektör olarak anılan Sivil Toplum Kuruluşları Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de nitel ve nicel olarak gelişimini sürdürmektedir. Türkiye'de sivil örgütlenmelerin sayısının 100.000 (vakıf, dernek, sendika, kooperatif, platform) civarında olduğu tahmin edilmektedir (Gönel, 1998, s:20). Haziran 1997 itibarıyla Türkiye'de toplam 69.385 adet faal dernek bulunmaktadır (Gönel; 1998, s:21). Şu anki rakamlar muhtemelen bundan daha da fazladır. 2000 yılı Eylül ayı verilerine göre yalnızca İstanbul'da faal olan 7.563 dernek ve 1.380 vakıf bulunmaktadır (Sayılarla İstanbul, 2000, s.460).

Bu sivil toplum kuruluşları aile planlamasından bilişime, çevre ve ekolojiden eğitime, havacılıktan iş alanına, güzel sanatlardan yaşlılığa, insan haklarından edebiyata kadar (STK Rehberi, 1996, s:434) bir çok alanda faaliyet göstermektedirler. Aynı alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sayısı bazen 100'lerle ifade edilmektedir. Örneğin sadece İzmir sınırlarında kültür ve sanat amaçlı çalışan sivil toplum kuruluşlarından ulaşılabilenlerinin sayısı 222'yi bulmaktadır (Tosun, 2002, s:319). Öte yandan British Council tarafından 2001 yılında yapılan bir çalışmada insan hakları alanında çalışan 114 Sivil toplum

* Sivil Toplum Dergisi Yayın Kurulu Üyesi

kuruluşunun künyesi mevcuttur. İnternette yer alan STK veritabanlarından sadece www.stgp.org adresinden Marmara Bölgesinde bulunan STK'lardan faaliyet alanı "kadın" olan 109 kuruma ulaşılabilmektedir¹.

Aynı faaliyet alanında çalışan bir çok kurumun varlığı, alandaki çeşitliliği yansıtması bakımından olumlu bir görüntüyü yansıtmaktadır. Fakat arada bir iletişim ve koordinasyon eksikliği olduğunda, aynı işi yapanların birbirlerinin tecrübe ve bilgi birikimlerinden faydalanmaması durumunda görüntü, çeşitlilikten çok bir verimsizlik örneğine doğru kayar. Bir çalışma yapılırken benzer bir çalışmanın *daha önce ya da aynı süreçte yapıp yapılmadığını araştırmaksızın* yapmaya kalkmak ortaya verimsiz ve bazen de sığ kalabilen bir çalışma örneğini çıkarır. Ya da kurum kendi bünyesinde yapmak istediği bir çalışmayı yapmadan önce; varsa bu konuda çalışma yapmış başka bir kurumun bilgi ve tecrübesinden yararlanmamışsa gene ortaya ciddi bir kayıp çıkabilmektedir.

Her toplumun sınırsız ihtiyaçlarının olduğu bilinen bir durumdur. Fakat konu Türkiye toplumu olunca ihtiyaçlar daha da sınırsızlaşmakta ve sonuç olarak sivil örgütlenmelere daha çok görev düşmektedir. Daha beş on yıl öncesinde konuşulmayan kavramların hayatımıza girdiği bu zamanda verimsizlikten ve etkisizlikten kurtulmak; kendi gelişimlerinde *başkalarının bilgi ve tecrübelerinden* yararlanılmaya çalışılmak STK'lar için zorunlu bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Çeşitli sivil toplum kuruluşlarınca yapılmaya çalışılan STK veri tabanları, STK portalları, STK araştırmaları, benzer faaliyet alanıyla ilgili yayınlar vs. aklımıza şu soruyu getirmektedir: acaba bu çalışmalar işbirliği içerisinde yapılsaydı hem bir standarda kavuşturmak hem de daha verimli çalışmalar yapmak mümkün olmaz mıydı? Fakat şimdilik bunun yanıtını aramıyoruz.

Türkiye'de STK'ların gelişimine yönelik ciddi girişimler de var. Bunlara örnek olarak faaliyet gösterdiği alanla ilgili yayınlar yapmaya çalışan kurumlar, organizasyonel gelişimleri için profesyonel danışmanlık alan kurumlar, sürekli proje üreten ve bunları çeşitli platformlarda sunan kurumlar, şeffaflaşma hareketleri, gönüllüleriyle daha iyi iletişim kurmaya çalışanlar, yeni fon kaynakları yaratmaya çalışanlar vs. bir çok iyi girişim örneği var. Fakat bütün bunlar üçüncü sektörün bir karakteristiği olmaktan ziyade münferit girişimler olarak ortaya çıkmaktadır. Asıl olan bu münferit "gelişim" hareketlerinin daha çok özendirilmesi ve bu yolla kurumların birbirlerini sürekli gelişim yönünde tetiklemesi, dahası örnek olmasıdır. Bir alışkanlık değişimi gerektiren bu çalışmalar elbette uzun bir zaman periyodunu kapsayacaktır. Bunun sağlıklı olarak sürdürülebilmesi için planlanmış, aşamalandırılmış ve zamana yayılmış çalışmaların yapılması gerekmektedir.

YENİ BİR UYGULAMA BENCHMARKING

Gelişim sürecinde sivil toplum kuruluşlarının yararlandığı en büyük kaynak şüphesiz işletmecilik yöntem ve uygulamalarıdır. İşletme teorisyenleri ve pratisyenleri bir örgütün daha verimli ve etkili olarak (işletme özelinde nasıl daha kârlı sorusu da aranıyor) nasıl çalıştığını sürekli araştırmakta ve buna yönelik çeşitli alternatif uygulamalar geliştirmektedirler. Organizasyonel yapılanma, fonksiyonel departmanlaşma, tutundurma çalışmaları, halkla ilişkiler, insan kaynakları yönetimi, finansman, tedarik zinciri vs. uygulamalar; kâr amaçlı sektör tarafından uygulanan ve kâr amaçsızlar tarafından da kullanılabilen "araç"lardır. İşletme dünyasındaki yararlı bir yöntem, bir zaman sonra sivil toplum kuruluşları için de kullanılabilir bir araç olabilmektedir. Hâsılı bir STK'da fonksiyonel anlamda kâr amaçsız bir işletme olarak da kabul edilebilir.

İşte bu işletmecilik uygulamalarından son yıllarda çokça kullanılmaya başlanan ve nispeten Türkiye şartlarında yeni bir kavram/uygulama var: *Benchmarking*. İşletmelerin operasyonel ve stratejik anlamda başarılarını arttıran bir yöntem olan *Benchmarking* yöntemi STK'lar açısından da kullanılabilir bir yöntemdir. Hatta makalemiz öte yandan bu yöntemin STK'lar tarafından işletmelere nazaran daha kolay kullanılabilceğini iddia etmekte ve *Benchmarking*'in STK'larda nasıl uygulanabileceğini incelemektedir.

Makale yazılmadan önce yapılan literatür taramasında özellikle Türkçe literatürde Benchmarking'in STK'larda uygulanaşına dair bir yayına rastlanmamıştır. Batı literatüründe ise konu daha çok orta ve büyük ölçekli STK'lar baz alınarak işlenmiştir. Dolayısıyla makale, Türkiye'de STK'larda Benchmarking uygulamasını anlatan ilk yazı özelliğini taşımaktadır. İlk olmanın bir dezavantajı olarak vurgulanması gereken nokta anlatılacak konunun henüz pratik olarak ete kemiğe bürünmemiş olması ve özellikle uygulama

¹ <http://www.stgp.org/list.php?pageid=7&kriter=0; 15/02/2004>.

adımlarının STK'lar için bir öneriden öte geçemeyeceğidir. Yazar, konunun bu handikapını belirtmeyi kişisel sorumluluk addedmektedir.

BENCHMARKING KAVRAMI VE BENCHMARKİNG UYGULAMASI

Benchmarking kavramı Türkçe literatüre “kıyaslama” olarak girmiş. İçerik olarak da bir kurumun sadece kendisini, kendisinden daha iyi bir kurumla kıyaslaması değil aynı zamanda kıyaslanan tarafın iyi uygulamalarını kendi bünyesine adapte etmesini de içermektedir. Benchmarking tanımı kabaca: Bir kuruluşun iyileşme amacıyla en iyi veya daha iyi uygulamalara sahip olan diğer kuruluşların ürünlerini, hizmetlerini ve süreçlerini değerlendirmede kullanabileceği sürekli ve sistematik bir süreçtir (Watson'dan aktaran Koç, 1999, s:20). Benchmarking, sürekli gelişmeyi hedef alan, ölçümlere dayalı, sistematik bir kıyaslama ve uyarılma metodudur (Özölmez, 2000, s:5). Benchmarking, her türlü iş sürecini kapsayacak şekilde bu süreçleri geliştirmeye yardımcı olan bir araçtır.²

Benchmarking performans gelişimi için, en iyi uygulamalardan ve onların başarılı süreçlerinden öğrenme yoluyla yararlanılan pratik bir araçtır³. Benchmarking kavramının işletme literatüründe kullanılmaya başlaması bir Amerikan şirketi olan Xerox'un 1970'lerde hızlı bir şekilde pazar payını kaybetmesiyle olmuştur denilebilir (Duran, 2000, s:47). Ürettiği fotokopi makinesinin kendi rakibinininkinden çok pahalıya malolduğunu gören şirket rakip şirketin ürününü ve üretim sürecini incelemeye almış, onun kendisinden daha iyi olan yönlerini kendi bünyesine uyarlamaya çalışmıştır (Ükelge, 1997, s:2; Koç, 1999, s:10). Bu çalışmadan olumlu sonuçların alınması, benchmarkingın bir *gelişim aracı* olarak organizasyonlarda kullanılmasını yaygınlaştırmıştır. Benchmarkingın bu anlamdaki kullanımından önceki etkili bir örnek de Ford Otomotivin kurucusu Henry Ford'un yürüyen bant sistemiyle üretimini, bir arkadaşını görmek için gittiği mezbahadan esinlenerek geliştirdiğidir (Ükelge, 1997, s:4).

Benchmarking uygulaması, bir kurumda gelişmeye yönelik bir arayışla başlamaktadır. Kurumdaki bir sürece yada kurumun bir çıktısına dair (örneğin STK'larda gönüllülerle ilişkileri yürüten departman, kurumun hizmet alıcılarının kurumdan yeterince memnun olmaması, kendini topluma tanıtamama vs.) kurum içinde gerekli iyileştirmelerin yapılması sonucunda gene de beklenen sonucun alınmamasından sonra; “bu işi kim daha iyi yapıyor”, “bunu nasıl yapıyor” gibi soruların sorulması ve yanıtlarının araştırılmasıyla başlamaktadır.

Buradan anlaşılıyor ki Benchmarking, öncelikle işletmenin (kurumun) kendi içinde başlayan bir süreçtir. İşletme (kurum) diğer kuruluşlarla kendini kıyaslamadan önce kendi süreçlerini incelemeli ve anlamlıdır (Keegan'dan aktaran Özölmez, 2000, s:8). Bu inceleme sonucunda kendisinin zayıf kaldığı noktalara dair bir iyileştirme için arayışa geçmelidir.

Benchmarking uygulamaları amaca ve seçilen ortağa göre iki farklı kategori altında sınıflandırılabilir (Duran, 2000, s:54). Güdülen amaca göre Benchmarking, stratejik, operasyonel, ve yönetsel olmak üzere üç alt başlığa ayrılırken; seçilen ortağa göre, *içsel*, *dışsal* (rekabetçi ve fonksiyonel), ve *genel* Benchmarking olarak sınıflandırılabilir. Burada ilk sınıflandırma genel olarak işletmenin kendisini ilgilendirirken ikincisi muhataplarıyla da ilgilidir. Bunun için Benchmarking uygulamasında en hassas nokta ikinci sınıflandırmanın konusuna girmektedir.

Kuruluş içi Benchmarking, işletmenin kendi departmanları ya da aynı işletmeye bağlı farklı coğrafi bölgelerdeki ya da farklı işkollarındaki birimlerle olan kıyaslama işlemidir. Rekabetçi Benchmarking, işletmelerin ürün, hizmet ya da süreçlerini dünyada en iyi veya kendi sektöründe lider durumdaki işletmelerle kıyaslamasıdır. Bir dışsal Benchmarking tekniği olan fonksiyonel Benchmarking ise işletmenin rakibi olmayan bir kuruluştaki benzer bir sürecin, ürünün ya da birimin kıyaslanmasıdır. Genel Benchmarking ise dünya çapında başarılı olmuş işletmelerin sistem ve süreçleri hakkında bilgi toplanması ve bu bilgilerin kurumun kendi bünyesine uyarlanmaya çalışılması içerir (Özölmez, 2000, s:21).

Örneğin bir çevre STK'sının İzmir şubesi kendisinin yapacağı bir Benchmarking çalışmasında kıyaslama ortağı olarak Kocaeli'deki şubesini seçerse *içsel Benchmarking*; benzer çalışmalar yapan başka bir çevre STK'sını seçerse *rekabetçi Benchmarking*; kendisinin tanıtım departmanı için bir yardım STK'sının tanıtım departmanını seçerse *fonksiyonel Benchmarking* ve örneğin Uluslararası Af Örgütünü (Amnesty

² <http://www.benchnet.com/wib.htm>; 19/03/2004.

³ http://www.benchmarking-in-europe.com/what_is_benchmarking/index_intro.htm; 11/02/2004.

International) inceleyip oradan bir uyarılama yaptığında da *genel Benchmarking* yapmış olur. Tabii ki burada aynı şekilde işletmelerle de Benchmarking çalışmaları yapılabilir.

Benchmarking ortağının seçimi ile ilgili sınıflandırmada işletme literatüründe unutulmuş bir nokta sivil toplum kuruluşlarının da bazı işletmeler için kıyaslamaya değer olabileceğidir. Gerçekten çok hızlı hareket edebilen, karar alabilen, kamuoyu oluşturabilen, yaygın hizmet sunabilen bir takım STK'lar; işletmelerin kendilerini kıyaslayabileceği nirengi noktaları olabilmektedir. Bunun şu an herhangi bir örneğinin olup olmadığını bilmiyoruz ama bu konuyu Drucker, daha önce de kitabında (Drucker, 2000, s:228-245) ayırdığı bir bölümde işletmelerin kar amaçsız kuruluşlardan öğreneceği çok şey var diyerek değinmiştir. Dolayısıyla özellikle fonksiyonel ve genel Benchmarking çalışmalarında sivil toplum kuruluşları da kıyaslanmaya değer bir alternatif olarak yer almalıdır.

STK'LARDA BENCHMARKING UYGULAMALARININ KOLAYLIĞI VE GEREKLİLİĞİ

Benchmarking uygulamasından alınan tüm iyi sonuçlara rağmen işletme dünyasında birbirlerine rakip olan ve sanki kendilerini bir savaş ortamında düşünen⁴ işletmelerin özellikle rekabetçi Benchmarking yaparken bilgi alışverişinde pratik olarak zorluklar oluşmaktadır. Benchmarking yaparken bilgi paylaşımında isteksizlik temel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Duran, 2000, s:171). Bir işletme rakibine kolay kolay bilgi vermek istemez. Bilgi alışverişini düzenlemeye yönelik çeşitli ilkeler ve protokoller (Koç, 1999, s:100; Bedük, 2002, s:54) belirlense de bu sorunun kolay aşılabılır bir sorun olduğunu düşünemeyiz.

Sivil toplum kuruluşları, toplumun içinden ve toplumun kendisine ve/veya ilgili kuruluşun üyelerine yönelik çeşitli hizmetleri üreten kuruluşlar olarak ele alınabilir. Bu tanımlamadan yola çıkarak, STK'ların da kendi hizmetlerine dair bir kalite düzeyi belirleme ve bu düzeyi arttırmaya yönelik çalışmaları olması muhtemeldir ve gereklidir. Faaliyetlerini kalitesinin ve verimliliğinin sağlanması hem ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarının hem de bu kuruluşlardan hizmet alan kişilerin yararına olacaktır (Yaman, 2003, s:107). Bu yararın artması için yapılan çalışmalar da desteklenecek ve olumlu karşılanacaktır. Bu nedenle Benchmarking çalışmalarının sivil toplum kuruluşları arasında daha kolaylıkla yapılabilecektir. Öte yandan kendilerinin örnek alınması ve kendi sistem ve modellerinin yaygınlaşma ihtimalinin olması kimi STK'lar için daha da teşvik edici olabilmektedir⁵. Netice olarak STK'ların toplum yararına çalışmasından ötürü bilgi paylaşımı kolaylaşacaktır.

Başkalarından öğrenme olarak da tanımlanan Benchmarking; STK'lar için özellikle kullanılması gerekli bir yöntemdir. Çünkü sınırlı kaynaklar (aidat, bağış vs.) ile bir takım faaliyetler yapmaya çalışan bu kurumların belli bir uygulamayı gerçekleştirirken verimsizliğin ve acemiliğin önüne geçmek açısından benzerlerini incelemesi, bilgi toplaması; dahası sistemli bir çalışma yapması hâsılı Amerika'yı yeniden keşfetmeye çalışmaması gerekmektedir. Bu tür çalışmaların STK'lar açısından bir başka çıktısı da kendi aralarında bir *iletişimi ve bilgilenmeyi* sağlayacak olmasıdır. Taraflar karşılıklı olarak birbirlerinin ne yaptıklarını detaylıca öğrenme fırsatını bulabilecekler; birbirlerine kendilerini daha detaylı olarak tanıtabilecek belki de başka işbirlikleri geliştirebileceklerdir. Ayrıca Benchmarking çalışması sırasında yapılması gereken detaylı araştırma süreci, araştırmayı yapan kuruluşu ve üyelerini başka bir *heyecanın* ve *gelişmenin* içerisine sokacaktır.

STK'LARDA BENCHMARKING UYGULAMA ADIMLARI

Benchmarking yönteminin sivil toplum kuruluşlarında uygulanması iki aşamalı bir süreç olarak ele alınabilir: Hazırlık aşaması ve uygulama aşaması. Bu aşamalar ana hatlarıyla aşağıdaki gibidir.

A)HAZIRLIK AŞAMASI

1. Öz Değerlendirme (Self-Analiz)

Kurumun kendi kendini analiz etmesidir. Bu aşamada kurum, yaptığı faaliyetleri ve bunların süreçlerini açık ve net bir şekilde ortaya koymalıdır. Benchmarking uygulamalarında gözden kaçabilecek bir nokta olan bu kısım, yöntemin temel hareket noktasıdır. Çünkü kendini değerlendiremeyen bir kurum, neyi

⁴ *Kola Savaşları Nasıl Kazandı, Kalite Savaş Araçları* vs. işletmelere ve işletmeciliğe dair kitaplar bunu çok açık ortaya koymaktadır.

⁵ Bu tür bir istem örneği olarak bakınız: Lütfi SUNAR; Yoksulluğun Önlenmesinde Bir Sivil İnisiyatif Örneği Olarak Gönül Kuşağı Derneği; Bildiri; Yoksulluk Sempozyumu; İstanbul; 31 Mayıs-1 Haziran 2003; s: 14 (<http://www.gonulkusagi.org.tr/indextr.asp>).

nasıl yaptığını bilmeyen bir kurum hem neyini benchmark edeceğini hem de Benchmarking sonucunda nasıl bir iyileşme beklediğini kestiremez.

2. Zayıf Olunan Noktayı Tesbit Etmek

Kurumun self-analizi sonucunda hangi noktanın zayıf olduğu tespit edilmelidir. Bu aşama kurumdaki en zayıf halkayı (birim, süreç vs.) tespit etme işidir. Örneğin bir çevre STK'sı self-analiz sonucu tüm işlerini iyi yaptığını fakat faaliyetlerinin duyurumunda eksik kaldıklarını gözleyebilir. Kurum burada Benchmarking konusu olacak süreci ya da birimi açık olarak tanımlamalıdır. Örneğin (yurt dışında) iş dünyasında son 12 ayda *süreç geliştirme yönetimi* ve *işgören yararına ücret teşvik yöntemleri* en çok Benchmarkinge konu olmuş başlıklardır⁶. Türkiye'de ise en çok insan yönetimi ve süreç yönetimi konularında Benchmarking çalışmaları yapılmıştır (Kut, 1999, s:99).

3. Ekip Oluşturmak

Benchmarking çalışmaları bireyler tarafından da gerçekleştirilebilse de çoğu Benchmarking çabaları ekip çalışmalarıdır (Koç, 1999, s:46). Benchmarking yönteminde planlama, koordinasyon, diğer kurumlarla iletişime geçme, araştırma, görüşmeler yapma gibi işler olduğundan bu işleri yapacak olanlarında iletişim, liderlik ve araştırma gibi temel becerilere sahip olması gerekmektedir.

4. Araştırma Yapmak-Bilgi Toplamak

Bu safhada iki temel araştırma yapılı: İlki benchmark edilecek sürece ilişkin hangi soruların yanıtlarının aranması gerektiği, ikincisi hangi kuruluşların bu konuda iyi olduklarıdır. İlk konu özellikle, kuruluşun Benchmarking faaliyetinden ne beklediğini de ortaya koyacaktır: Kurum bu yöntemi uygulamak suretiyle nerede ne kadar bir iyileşme/gelişme beklemektedir?

İkinci araştırma yerel, ulusal ve uluslar arası alanda bu konuda kimlerin iyi olduğunu, en iyisinin kim olduğunu, bunlara nasıl ulaşılabileceğini vs. bilgilerin toplanmasını kapsamaktadır. Bu araştırmalar sonucunda muhtemelen geniş bir veri tabanı oluşacaktır. Bu veritabanının daha sonraki muhtemel çalışmalar içinde kullanışlı olabilmesini sağlayacak şekilde dizayn etmek, işleri kolaylaştıracak olması bakımından dikkat edilmesi gereken bir noktadır.

B) UYGULAMA AŞAMASI

1. Benchmarking Ortağı

Araştırmalar sonrası bulunan kurumlar, kurumda önceden belirlenecek çeşitli kriterlere göre sıralanır ve tasnif edilir. Benchmarking yapılacağı zaman en genel eğilim, hemen çeşitli firmalarla temas kurup onları ziyaret etmektir. Deneyimler bunun çok ciddi bir yanlış ve boş yere harcanmış kaynaklar olabileceğini göstermiştir (Ükelge, 1997, s:25). Benchmarking ortağı seçerken onun ilgili alandaki becerisi, konuya yaklaşımı, işbirliğine açıklığı, erişilebilirliği gibi özellikleri de dikkate alınmalıdır. Ortağın nereden seçileceği ise daha önce ele alındığı şekliyle Benchmarking'in türüne göre değişmektedir.

2. Veri Toplama ve Analiz Etme

Benchmarking'de bilgi kaynakları, ziyaretlerden veya diğer yaklaşımlardan önce ilk olarak telefonla araştırılmalıdır. Ancak akla ilk gelen kuruluşlarla hemen temasa geçilmemelidir (Ükelge, 1997, s:25). Veri toplamanın amacı kıyaslama ortağı için bizden ne kadar iyi olduğu, niçin daha iyi olduğu, onlardan ne öğrenebileceğimiz ve öğrendiklerimizi nasıl uygulayabiliriz? Sorularına yanıt aramaktır. En yaygın veri toplama yöntemleri *i.yazışma/anket ii.telefon görüşmesi iii.yerinde ziyaret*dir. Anket maliyeti düşük bir yöntemdir. Kurulştan istenen bilgiler çalışmanın amacıyla beraber detaylıca yazılır ve gönderilir. Telefon kıyaslama ortağı ziyaret etmenin zor olmasında kullanılır ve yerinde ziyaret de erişilebilecek kıyaslam ortağı işi yarptığı yerde ziyaret etmektir. Yerinde ziyaret en iyi bilgi toplama ve gözlem yapma şeklidir (Kalder, 2000, s:32).

3. Verileri Uyarlamak

Elde edilen bilgiler bir rapor halinde hazırlanmalıdır. Raporla birlikte verilerin kuruma nasıl uygulanabileceği bunu hangi adımlardan geçerek yapabileceği gibi kuruma ilişkin başlıklara da yer vermek gerekmektedir. Veriler karşı taraftan alındığı gibi değil, kurumun kendi karakteristik özellikleri de dikkate alınarak uyarlanmalıdır ve uygulamanın sonuçlarını almak için belli bir süre saptanmalıdır. Gönüllülerle ilişkiler biriminin kıyaslaması ve yeni bilgilerin uyarlanması sonrasında örneğin 60 gün içinde belirli (X) sonuçların alınması gerekmektedir diye konacak bir süre kurumun kendi önünü görmesi açısından da yararlıdır.

4. Sonuçları Gözlemlemek

Benchmarking'in amacı bir sürecin ya da uygulamanın daha iyiye ulaşması için değiştirilmesidir. Ne yazık ki Benchmarking çalışmalarının çoğu öneriler üretmekten ileriye gidememektedirler. Uygulama anı

⁶ <http://66.124.245.130/bppf2002e.cfm; 10/01/2004>

geldiği zaman batmaktadırlar. Eğer bir organizasyon Benchmarking çalışmasının başlangıcından itibaren değişimi uygun bir şekilde yönetemezse öneriler rafta kalır (Koç, 1999, s:91).

Çalışmalardan sonra öngörülen süre içerisinde alınan sonuçları gözlemlemek Benchmarking işleminin yararlılığı açısından anlamlıdır. Nitekim her kişi/kurum yaptıklarından elde ettiği sonucu görmek ister. Gözleme faaliyeti, içerisinde çoğu zaman faaliyetlere ilişkin ölçümleri de içermektedir. Fakat işletmelerde dahi Benchmarking yapılırken bazen nicel sonuçlar hakkında bir netliğe varılamazken, bir sivil toplum kuruluşundan bunu beklemek gerçekçi sayılmaz. Fakat bu, ileride Benchmarking uygulamasının yaygınlaşmasıyla beklenebilecek bir durum. STK'lar Benchmarking sonucunda organizasyonel reflekslerinde, etki alanlarının çapının genişlemesinde, üye/gönüllü ve hizmet alıcılarını memnun etmede vs. konularda gelişmeler yakalayabilirler. Organizasyon içerisinde, bu hissedilebilir ama çoğu zaman ölçülemeyebilir. Yazının başında da belirtildiği gibi en azından bu, STK'yı bir heyecana, bir arayışa itecek ve ona yeni açılımlar kazandırabilecektir.

SONUÇ -DAHA NELER YAPILABİLİR?-

Sivil toplum kuruluşlarında gelişmeye giden yolda bir alternatif olarak anlatılmaya çalışılan Benchmarking, aslında bu alternatifleri bulmaya yarayan bir araç olarak da kabul edilebilir. Zira Benchmarking uygulaması sürecinde yapılan araştırma ile kimin, hangi uygulamasının, ne kadar iyi olduğu öğrenilmeye çalışılmakta, çeşitli alternatif uygulamalar belirlenmektedir. Bu açıdan Benchmarking önemli bir çalışmadır. Benchmarking'in önemini ortaya koyan bir bulgu, ABD'de 1995 yılında The Benchmarking Exchange tarafından yapılan bir araştırma ile ortaya konmuştur. Bu araştırma Benchmarking tekniğinin Fortune 500 işletmelerinin % 70'inden fazlası tarafından düzenli olarak kullanıldığının ve gelecekte de kullanılma miktarındaki artışın devam etmesinin beklendiğini belirlemiştir (Elmuti'den aktaran Özölmez, 2000, s:109).

Benchmarking uygulamalarının, Türkiye'de yaygın olarak yapılmamasının en büyük sebebi, yeterince danışman şirket ve veri tabanının bulunmaması ve Benchmarking uygulamaları hakkında yeterli bilgiye sahip olunmamasıdır (Duran, 2000, s:52). Örneğin bankacılık sektörüyle ilgili yapılan bir çalışmada *veri tabanı eksikliğinin*, %31.6 oranında Türkiye'de Benchmarking uygulaması yapılmamasının en önemli sebebi olduğu ortaya çıkmıştır (Duran, 2000, s:159). Sivil toplum kuruluşlarında Benchmarking uygulaması henüz gündemde olmayan bir konudur. Konunun STK camiası tarafından gündeme gelmesi bu alanla ilgili yapılacak çeşitli çalışmalarla olabilecektir. Örneğin STK'lar arasında kurulacak bir Benchmarking veri havuzu ya da Benchmarking ağı bu yolda atılabilecek adımlardandır. Öte yandan STK'larda en iyi uygulamaları araştırarak/tanıtan çalışmaların yapıp muhtelif yerlerde yayınlanabilir.

Yazının başında belirtildiği üzere işletmelerin STK'ları da benchmark edilebileceğini anlatmak hem Benchmarking tecrübesi olan işletmelerin bu tecrübelerini STK'larla paylaşmasını sağlar hem de STK'lar şirketlerin ve kamuoyunun gündemine farklı bir şekilde girmiş olur, gündem oluşturabilir. STK'ların bu tür işlere girişmesi kendi gelişimlerini körükleyebilecektir. Bir başka gelişme, STK'lar (gönüllüler ve profesyoneller) arasından bir düşünce ve araştırma grubu oluşturmak suretiyle; yurtdışında STK'lara ilişkin en iyi uygulamalar örnek olay çalışmasıyla incelenir ve buradan Türkiye STK'larına ilişkin öneriler geliştirilebilir. Sonuçta Benchmarking, ticari sektörde olduğu kadar toplumsal sektörde de güçlü/başarılı olabilir⁷.

Sonuç olarak Türkiye'de sayıları onbinlerle ifade edilmesine ve sadece İstanbul'da 150 yıla yakın⁸ bir geçmişinin olmasına rağmen sivil toplum kuruluşları organizasyon ve çalışma kültürü anlamında çok fazla gelişme gösterememiştir. Mevcut birtakım örnekler de daha önce belirtildiği üzere münferit kalmakta, genel bir karakteristik halini alamamaktadır. Ümit ederiz ki bu yazının amaçladığı gibi; STK'lara uygun çeşitli konular gündeme gelir, tartışılır ve uygulamaya geçirilir. Kimi zaman işin kolay kısmı olarak addedilen *yazı* kısmı işte bu gündemin tohumunu atar, daha sonra birleri bunları uygulamak için harekete geçer. Çocukların avuç içinde geçen küçük oyun gibi; biri düşünmüş, biri yazmış, biri uygulamanın yolunu açmış, biri uygulamış ve biri de iyi sonuçlar almış. Neticede koordineli çalışan beş parmak ortaya bir iş çıkarmış...

⁷ <http://www.ars1910.org/english/UNNGONews/philanthropy.htm>; 13/09/2003.

⁸ İstanbul'da ilk dernek örgütlenmesi, 15 Şubat 1856 tarihinde kurulan İstanbul Tıp Derneği (Societe Medicale de Constantinople)'dir. Daha detaylı bilgi için lütfen bakınız: Ahmet N. YÜCEKÖK; İtler TURAN; Mehmet ALKAN; Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar; Tarih Vakfı Yayınları; İstanbul; 1998.

KAYNAKÇA

- BEDÜK, Aykut; (2002); Benchmarking; Nobel Yayınları; Ankara.
- DRUCKER, Peter F.; (2000); Gelecek İçin Yönetim: 90'lar ve Ötesi; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; İstanbul.
- DURAN, Cengiz; (2000); Toplam Kalite Yönetimi ve Benchmarking Uygulaması; Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ankara.
- GÖNEL, Aydın; (1998); Araştırma Raporu: Önde Gelen STK'lar; Tarih Vakfı Yayınları; İstanbul.
- KALDER Kıyaslama Komitesi-Kıyaslama (Benchmarking); (2000); KALDER Yayınları; İstanbul.
- KOÇ, Melek; (1999); Bir Rekabet Avantajı Elde Etme Aracı Olarak Benchmarking Yöntemi ve Türk İşletmelerindeki Uygulamalar için Bir Faaliyet Önerisi; Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; İstanbul.
- KUT, Nurşen; (1999); Sürekli Gelişimde Benchmarking Yöntemi ve Uygulamalar; Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; İstanbul.
- TUNÇAY, Mete; (2003); Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar; *Sivil Toplum*; Cilt:1; Sayı:1; EDAM Yayınları; İstanbul.
- ÖZÖLMEZ, Cavit L.; (2000); Sürekli Gelişimde Benchmarking ve Uygulamadan Örnekler; yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; İstanbul.
- Sayılarla İstanbul; (2000); İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi; (1996); Tarih Vakfı Yayınları; İstanbul.
- TOSUN, Gülgün Erdoğan; (2002); İzmir Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi; Ege Üniversitesi EBİLTEM Yay.; İzmir.
- ÜKELGE, Gökmen; (1997); Benchmarking'in İşletmelerde Uygumla İmkan ve Sınırları; Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Bursa.
- YAMAN, Yılmaz; (2003); "Sivil Toplum Kuruluşlarında Hizmet Kalitesi ve Ölçümü"; *Sivil Toplum*; Cilt:1; Sayı:3; EDAM Yayınları; İstanbul.
- <http://66.124.245.130>
www.ars1910.org
www.benchmarking-in-europe.com
www.stgp.org
www.benchnet

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA “SORUN ÇÖZME” KONSEPTİ VE BUNUN ENTELEKTÜEL SERMAYE İLE GERÇEKLEŞTİRİLMESİ

Selma AKPINAR*

ÖZET

Sivil toplum kuruluşları, ekonomik ve sosyal faaliyetlerde önemli bir yere sahiptir. Ekonomik faaliyetler açısından değerlendirildiğinde, sivil toplum kuruluşları, özel ve kamu sektörünün dışında, adeta üçüncü bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumla hizmet etmeye çalışan bu örgütlere olan ihtiyaç, gün geçtikçe artmaktadır. Sayıları her geçen gün artan ve toplumun özellikle beşeri kaynaklarının daha verimli kullanılmasında yardımcı araç niteliği kazanan bu tür kuruluşlarla ilgilenmek zorunlu hale gelmektedir.

Sivil toplum kuruluşları, karşılıklı güven ilkesi, bilgi paylaşımı, ortak referanslar ve ortak hedefler sayesinde amacına ulaşmaya çalışan örgütlerdir. Bu tür örgütlerde, yüksek düzeyde güven, anlayış ve işbirliği ruhu sayesinde sorun çözme maliyetlerinin düşürülmesi ve daha güçlü bir kenetlenmenin sağlanması öncelikli hedefler olmaktadır. Bu bağlamda, entelektüel sermaye, belirtilen bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde vazgeçilmez öneme sahiptir. Sivil toplum kuruluşlarının hedefine ulaşmasında örgüt üyelerinin sahip olduğu; bilgi, eğitim, tecrübe, yaratıcılık ve sosyal ilişkilerin önemli rolü bulunmaktadır.

GİRİŞ

Sivil toplum, demokrasi tartışmasında en önemli hususlardan biridir. Merkezi bürokratik devlet yapılarının başarısız olması, küresel gelişmeler ve değişim sivil toplum kuruluşlarının demokrasilerde oynadığı rolü ön plana çıkarmıştır. Sivil toplum demokrasiye pek çok katkı sağlamaktadır. Öncelikle, devlet iktidarının sınırlanmasını ve iktidarın toplum tarafından kontrol edilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu yönü itibarıyla otoriter devleti demokratikleştirebilmektedir. Diğer yandan devletin ve hukukun kötüye kullanılmasına engel olmaktadır. Başka bir katkısı da sivil toplum tolerans, ılımlılık, uzlaşma ve farklı fikirlere saygı gösterme gibi demokratik değerlerin gelişmesini sağlamak ve bu sayede toplumdaki bireyler uzlaşma, işbirliği ve kendi sorunlarını halledebilmeyi öğrenmektedir.

İkinci Dünya savaşı sonrasında oluşan uluslararası kurumlar ve kuruluşlar, devletlerin mutlak ve nihai otorite olduğu anlayışını zayıflatıp, sivil gelişmeleri destekleyici katkılarda bulunmuşlardır. Devletçi yapıların başarısızlığı ve çökmesi, yeni değerlerin yükselmesine, bireyin ve sosyal faaliyetlerin öneminin artmasına neden olmuştur. Bu durum, kar amaçlı olmayan yeni tür sosyal hareketlerin ve sivil toplum kuruluşlarının oluşmasını mümkün kılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda geleneksel olarak özel alan-kamu alanı ayrımı ile ele alınan ve daha ziyade özel alan ile sınırlı olduğu düşünülen sivil toplumun kamusal alan üzerinde oldukça etkili olduğu anlaşılmıştır. Böylece aktif ve katılımcı bir sivil toplum anlayışı öne çıkarken, bugün sivil toplumun var olma alanının kamusal alanı da aştığı ve uluslararası bir boyuta ulaştığı görülmektedir.

SİVİL TOPLUMUN TARİHSEL SÜRECİ

Sivil toplumun ortaya çıkması ve gelişmesi, devletin kurumları ve üslubu yanında, toplumun yapısı, niteliği ve değerleriyle de ilişkilidir. Bu anlamda sivil toplum, toplumun, tarihsel, toplumsal, ekonomik ve zihinsel gelişmeleriyle de yakından ilişkilidir. Sivil toplumun, tarihsel anlamda Batı’da ortaya çıktığı ve devlete bağımlı olmayan sosyal sınıf ve gruplarla ilgili olduğu görülmektedir. Bu gruplar devleti sınırlayarak, farklı kesimler arasında hakem olmaya zorlayabilmişlerdir. Bu gelişmede özel mülkiyetin tanınması ve yaygınlığı önemli rol oynamıştır. Zira özel mülkiyeti kabul etmeyen merkezi ve otoriter bir devlet yapısında sivil toplumun gelişmesi mümkün değildir.

Diğer bir ifade ile sivil toplumun var olabilmesi için devletin her alana müdahale etmemesi ve devletin sınırlı olması gerekmektedir. Nitekim devletin ekonomik faaliyet ve mülkiyet tekeline elinde tuttuğu Sovyetler ve Doğu Avrupa ülkelerindeki yapılar, sivil toplumun gelişmesinde sınırlayıcı olmuşlardır (Yılmaz, 2001,s.325). Sivil toplumun var olabilmesi ve gelişebilmesi için devletin sınırlı olması da her zaman yeterli olmamaktadır. Bununla birlikte devletin keyfiliğinin de olmaması gerekmektedir. Devletin

---

* Yrd.Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi Hereke-Ö.İ.Uzunyol MYO

kişilerin haklarını tanıması, keyfi bir şekilde müdahalede bulunmaması ve toplumsal yaşamda uygulanacak kuralların önceden bilinmesi ve herkese eşit uygulanması gibi durumlarda titizlik gösterilmelidir. Bu da, gerçek anlamda bir hukuk devletinin varlığı ile sağlanabilecek bir husustur. Devletin toplumun her alanına müdahale etmemesi, sivil yapılar arasında taraf tutmaması ve hakem rolünü oynaması, sivil toplumun sağlıklı yapılması açısından önemlidir.

SİVİL TOPLUMUN TANIMI

Sivil toplum, gönüllü ve kendiliğinden olmak üzere örgütlenmiş, kendi kendini sürdürebilen ve devletten özerk bir şekilde varolan, paylaşılan ortak değerlere sahip, hukuki bir düzen içinde işleyen örgütlü sosyal yaşam alanı (Diamond, 1991,s.208) olarak değerlendirilmektedir. Sivil toplum kavramı, toplumun, devlet kurumları dışında, kendi kendini yönlendirmesini içermekte ve demokratik bir anlam taşımaktadır. Akat (1979), sivil toplumu bireylerin devletten izin almadan girebildiği, toplumsal ilişkiler ve gerçekleştirebildiği toplumsal etkinlikler olarak tanımlamaktadır. Esasen, özgürce bir araya gelip, kendi amaç ve çıkarlarını izleyip bunu savunabilmek anlamına gelmektedir. Bu yönü itibariyle sivil toplum, özgürlüğü ve toplumsal alanda çoğulculuğu ve farklılığı içermektedir.

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUMUN GELİŞİMİ

Sivil toplum demokrasinin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının, yaratıcılığı ve çeşitliliği artırarak toplumun dinamizmini ve devletin meşruluğunu sağlaması itibariyle demokrasinin oluşumunda doğrudan rol oynamaktadır. Sivil toplum alanının Batıda olduğu kadar, Türkiye'de gelişmediği görülmektedir. Sivil toplum alanının yeterince gelişmemesi demokrasinin de tam anlamı ile gelişmesine nedene olmuştur (Yılmaz, 2001,s.332). Şerif Mardin (1984), Türkiye'de demokrasinin yerleşmesini, aydınların ve yöneticilerin sivil toplumu dikkate almadaki isteksizliğine bağlamaktadır. Türk siyasi hayatına bakılacak olursa, demokrasiye geçişin kırılmalarla gerçekleştiği görülmektedir. Bu gelişmelerin ve siyasete müdahalenin temelinde, yeni gelişmelere şüphe ile yaklaşmak ile halka ve sivil toplum alanına güvensizlik yer almaktadır. Sivil toplumun yeterince gelişmediği ve tanınmadığı bir yapıda, özel alanın varlığı ve özgürlükler de tehdit altında olmaktadır.

Sivil toplum, bireylerin devletten izin almadan girebildiği toplumsal ilişkiler ve gerçekleştirebildiği toplumsal etkinlikler şeklinde değerlendirildiği takdirde, devletin büyümesi ve yaygınlaşmasıyla sivil toplumun ve özgürlüklerin daralacağı, sivil toplumun gelişmesiyle de devletin daralacağı anlaşılmaktadır. Buradan her alanın kamulaştırılması eğiliminin sivil toplum ve özgürlüklerle bağdaşmadığı görülmektedir. Bunun ötesinde sivil toplumcu bir yapının özellikleri şunlar olabilmektedir (Yılmaz, 2001,s.341).

- Devlet mülkiyetinin en aza indirgenmesi,
- Açık piyasa ekonomisinin olması,
- Toplumsal katılım mekanizmasının varlığı,
- Bürokrasinin çok güçlü olmaması ile birlikte yasadışı ve kısıntısız demokrasinin olması.

SİVİL TOPLUM VE ENTELEKTÜEL SERMAYE

Petty ve Guthrie (2000), entelektüel sermayeyi ulusal ekonomik performans üzerinde, önemli oranda katkı sağlayan bir araç olarak kabul etmektedir. OECD entelektüel sermayenin öneminin özellikle kişiler arası ve topluluklar arası ilişki ve faaliyetlerde kendini gösterdiğini belirtmektedir (www.oecd.org.com). Sosyolog, Robert Putnam (1995), diğer insanlara güvenmek ile onlarla bir arada bulunma fırsatları arasında var olan ilişkiye, 1991 tarihli Dünya değerler araştırması çerçevesinde, içinde Türkiye'nin de yer aldığı 35 ülkede yapılan araştırma sonuçlarını örnek göstermektedir. Araştırma kapsamına giren 35 ülkede toplumsal güven ve sivil angajman birbirleri ile yakından alakalıdır. Bir toplumda örgütsel üyeliğin yoğunluğu ne kadar fazla ise, vatandaşlardaki güven de o kadar yüksek olmaktadır. Buradan anlaşılmaktadır ki, güven, dayanışma ile ortaya çıkan sivil toplum alanının gelişmesi ve yenilenmesi için gerekli olan bağların temelini oluşturmaktadır.

İnsanlar sahip oldukları güven duygularını, kişisel olarak tanıdıkları insanların tavsiyeleri üzerine, belli ölçülerde başkalarına da yaymaktadır. Güvenin bu şekilde artışı örgütsel güven kaynaklarından biri olup, bazı bakımlardan kişisel güven ile kurumsal güven arasında bir köprü oluşturmaktadır. İnsanlara kefil olup onları birbirleri ile tanıştırmak güvende aracılık yapanlar, topluluk içinde güvenin yaygınlaşmasına da yardımcı olmaktadır (Cohen ve Prusak, 2001,s.59). Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) amaca yönelik yapabilecekleri en önemli yatırım, güveni inşa edici ve güveni koruyucu davranışlar sergilemeleridir. Güven,

dayatma yada emirler vererek yaratılmadığı gibi, güvenden yoksun olan bir toplulukta güveni hem yaratmak hem de geliştirmek çok zor olmaktadır.

Günümüzde, karşılıklı bağımlılık ve bilgi paylaşımına dayalı işler, insanların zekalarını ve hayal güçlerini ortak çabaya dahil etmelerini gerektirmektedir. Özellikle, STK’lar zorlama temelinde değil, güven temelinde oluşabilecek topluluklardır. STK’ların oluşmasında ve gelişmesinde farklı bileşenler söz konusu olmaktadır. Amaç birliği ve çıkar paylaşımı bunlardan bazılarıdır. Güven ise en temel bileşen olmaktadır. Güven, çıkar ve amaç birliğinin oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Ancak, bir konuda sağlanmış olan birlikteliğin avantajları ne kadar yüksek olursa olsun, eğer güven yoksa veya ihanete uğramışsa, bu avantajlar tek başına, bu kolektif toplulukları bir arada tutmaya yeterli olmamaktadır (Cohen ve Prusak, 2001,s.65).

STK’lar bireylerin aidiyet duygusu geliştirmelerini sağlar. Aidiyet, bağlantı demektir. İşbirliğine dayalı uyumlu faaliyeti destekleyen güven, anlayış ve karşılıklı ilişkiler aidiyet duygusu yaratılmasında önemli faktörlerdir. Aidiyet duygusu kişisel tatmin ve grup başarısı için çok önemli olan içsel ödüllerin tetikleyicisi olmaktadır (Brown and Selly 2000,s.32).

Bir STK’nın başarısı ve etkinliği, bu kuruluşların derinliğine, dayanıklılığına ve uzun ömürlü olmasına bağlıdır ve aynı zamanda, sahip olduğu üye sayısı ve bu üyelerin nitelikleri ile paralellik arz etmektedir. Topluluğa katılmakta olan bireyler, onun gerçek normlarını ve değerlerini keşfederler. Ancak, bazen keşfettikleri şeyler topluluğun sahip olduğu imajla veya resmi politikalarıyla çelişebilmektedir. Bir topluluğun benimsediğini söylediği eylem teorisi genellikle kullanımdaki yaklaşımından farklı olduğunda, bireylerde topluluğa karşı güvensizlik yaratmaktadır. Bireylerin, bir STK’nın bağlı ve üretken bir mensubu olabilmesi için, o topluluğun normlarını, değerlerini ve amaçlarını anlaması ve benimsemesi gerekmektedir. Ancak, bir toplulukta karşılıklı bağımlılık, aynı zamanda o topluluğu kalınlaştırıp, darlaştırarak aşırı derecede kendine özgü hale de getirebilmektedir. Bu durum, bazı uç hallerde, yozlaştırıp yıkıcılaştırırsa, o bağımlılığın kendisi bir sorun haline alabilmektedir. İnsanlara, amaç, doyum ve kimlik kazandıran sosyal bağımlılıklar, aynı zamanda düşmanlıkların ve bu düşmanlara (yabancılara) karşı şiddete başvurmanın da sorumlusu olabilmektedir (Cohen ve Prusak, 2001,s.70). Toplulukları, özgünlüklerini yok etmeden, genel amaçlar ile paralel hale getirmek gerekmektedir.

ENTELEKTÜEL SERMAYENİN STK’LARDAKİ DÖNÜŞÜMLERİ

“Toplum” kavramı, kendine özgü belirli türden bir ilişkiler bütünü anlamına gelmektedir (Kucuradi, 1994,s.26). STK’lar kendilerini, siyasi olmayan, tarafsız, birbirleri ile ilişkileri olan ve ortak menfaatler doğrultusunda çalışan kuruluşlar olarak tanımlamaktadır (Ghinist,1994,s.220). Bu anlamdan bakıldığında, iletişim ve bilgi paylaşımı sivil toplum kuruluşları için vazgeçilmez öneme sahiptir. Bilgi paylaşımı, karşılıklı etkileşim, güven, tutum ve değerlere bağlıdır. Toplumdaki değişim ve bu toplumların sakini oldukları ekonomik, sosyal ve teknolojik yapı, bilgi, bilginin yaratıcısı olan insan ve bilgi paylaşımı gibi hususların anlaşılmasını her zamankinden daha önemli hale getirmektedir. Bilginin, daima değerli olmasına rağmen, toplumsal yetenek ve önemi bakımından daha kritik bir unsur haline gelmesi entelektüel sermayenin önemini arttırmaktadır (Akpınar, 2003,s.31). Entelektüel sermayenin önemli ve en can alıcı noktası insan sermayesidir. İnsan sermayesi kullanılabilir bilgi, eğitim, öğrenme, tecrübe, yetenek, deneyim ve diğer insanlarla olan bağlantıların toplamından oluşmaktadır. İnsanların mensubu oldukları topluluklara, hem şimdi hem de gelecekte olabilecek faydaları dikkate alındığında, insan sermayesinin bu yönleri açısından önemi daha iyi kavranabilmektedir.

STK’ların kendi kendilerini sorgulamaya, yerleşik varsayımlara karşı çıkmaya ve farklı bakış açılarından olayları irdelemeye açık olmaları gerekmektedir. Bu süreçler aynı zamanda, STK’ların kendi kendilerini yenileme kapasitesini de geliştirmektedir. Değişim, bir kuruluş kendi temelindeki varsayımları ve değerleri sorgulama yeteneğini geliştirdiğinde başlamaktadır. Kuruluş ancak o zaman değişmekte olan dünyaya yaratıcı ve uygun tepkiler gösterebilmektedir (Allee, 1998,s.13). Kuruluşların değişen şartları öğrenmeleri ve bunlara adapte olmaları gerekmektedir. STK’ların etkinliği makro anlamda bu hususlara bağlı olmakla birlikte, mikro anlamda mensupları ile bilgi paylaşımını gerçekleştirmelerine, üyelerinin sorunlarına hızla, doğru ve güvenilir çözümler üretmelerine ve gerektiğinde harekete geçebilme kabiliyetine bağlıdır. Bu çerçeveden bakıldığında entelektüel sermayenin, sadece kar amaçlı kuruluşlar için değil, kar amacı gütmeyen STK için de ayrı bir önemi olduğu görülmektedir. Zira bu değişim ve etkinlikte entelektüel sermayenin önemli bir bileşeni olan insan sermayesinin bilgisi, deneyimi, yetenekleri, yaratıcılığı ve sosyal ve ticari ilişkileri son derece önemli olmaktadır (Lank,1997,s.406).

Sivil toplum kuruluşları ancak, beşeri kaynaklarını daha verimli kullanarak amaca ulaşabilirler. Bu kuruluşlarda da iş bölümü ve farklı roller nedeni ile birbirinden farklı görevleri yerine getirme durumunda olan insanların koordine etmek, haberleşmelerini ve bilgi alışverişlerini sağlamak, karar almak, problem çözmek gibi süreçlere ihtiyaç duyulmaktadır (Dinçer, 1994,s.387). Örneğin, açlıkla mücadele eden bir sivil toplum kuruluşunun harekete geçip, insanları yardım toplayarak sadece beslemeye çalışması etkili bir çözüm yolu olmayacaktır. Aynı zamanda onları eğitmeye de çalışması gerekmektedir. Bu konu ile ilgili anlamlı bir söz şöyledir “insanlara balık vermeyecek, balık tutmayı öğreteceksin”. Meseleyi bu yönde kamuoyuna duyurmak ve kamuoyunun bakışını değiştirmeye çalışmak daha anlamlı olacaktır. İnsanlara, açlık sorununu anlatmak için, onları şoke edecek bir imaj yaratmak adına, daima Afrika’daki bir çölde açlıktan ölen birinin resminin kullanılması yanlış anlamalara, dolayısıyla insanlara yanlış mesajlar vermeye neden olabilecektir. Bu nedenle, “kaş yapayım derken göz çıkarmak” mümkün olabilmektedir. Zira Afrika, sadece açlık demek değildir.

SONUÇ

Demokrasinin gelişmesinde sivil toplum en önemli araç olmaktadır. STK’lar, yaratıcılığı ve çeşitliliği arttırarak toplumun dinamizmini ve devletin meşruluğunu sağlaması vasıtasıyla, demokrasinin oluşmasında doğrudan rol oynamaktadır. Sivil toplum kuruluşları kendilerini, siyasi olmayan, tarafsız, birbirleri ile ilişkileri olan ve ortak menfaatler doğrultusunda çalışan kuruluşlar olarak tanımlamaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında iletişim ve bilgi paylaşımı STK’lar için vazgeçilmez öneme sahiptir.

STK’ların kendilerini, değişen koşullara uyarlama ve yenilenme kapasitesine sahip olmaları gerekmektedir. Değişim, bir kuruluş kendi temelindeki varsayımları ve değerleri sorgulama yeteneğini geliştirdiğinde başlayabilir. Kuruluş, ancak o zaman değişmekte olan dünyaya yaratıcı ve uygun tepkiler gösterebilir. Bu bağlamda entelektüel sermayenin en hassas yönü olan insan sermayesine önemli roller düşmektedir.

KAYNAKÇA

- AKAT, Mehmet: “**Çoğulcu Demokrasilerde siyasal iktidar ve Baskı Grupları**”, İstanbul, 1979.
- AKPINAR, Selma: “**Entelektüel Sermaye Yönetimi ve Bir Boya İşletmesi Üzerine Etkileri**”, I.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri, 10-12 Mayıs 2002,ss.727-737.
- AKPINAR, Selma: “**Entelektüel Sermayenin İşletmelerin Performansı Üzerindeki etkileri**”, Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2003.
- ALLEE, Verna: “**Değişime Yönelik Öğrenme**”, Executive Excellence, Şubat 1998.
- BROWN, J.Selly; DUGUİD, Paul: “**The Social Life of Information**”, Boston: Harvard Business School Pres, 2000.
- COHEN, Don; PRUSAK, Laurence: “**Kavrayamadığımız Zenginlik:Kuruluşların Sosyal Sermayesi**”, Çeviren Ahmet Kardan, MESS Yayınları, İstanbul, 2001.
- DİAMOND, Lary: “**Demokrasinin Üç Paradoksu**”, TDV Bülteni, aralık 1991.
- DİNÇER,Ömer:“**Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**”,3. Baskı, İstanbul, 1994.
- EREN, Erol: “**İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**” Der yayınları, 1997
- GHİNİST, Jill Van Der: “**ABD ve Avrupa’da Sivil Toplum Kuruluşları Arası İletişimin Dünü ve Bugünü**”, Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, 16-17 Aralık 1994, ss.220-227.KUCURADI, Ioanna: “**Sivil Toplum Kuruluşları:Kavramlar**”, Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, 16-17 Aralık 1994, ss.24-31.
- LANK, Elizabeth: “**Leveraging Invisible Assets: The Human Factor**”, Long Range Planning, Vol.30, No.3, ss406-412.
- MARDİN, Şerif: “**Türkiye’de Kitle Kültürü Sorunu**”, Özgür insan, sayı: 16, 1984
- PETTY, Richard; GUTHRIE, James: “**Intellectual Capital Literature Review**”, Journal of Intellectual Capital, Vol.1, No.2, 2000.
- PUTNAM, Robert: “**Bowling Alone:America’s Declining Social Capital**”, Journal of Democracy 6, No.1, 1995, ss.65-78.
- SPITZ, Davit; “**Antidemokratik Düşünce Şekilleri**”, Çeviren:Şiar Yalçın, Araştırma-İnceleme Dizisi MEB yayınları, İstanbul, 1994
- WEBER, Max; “**Sosyoloji Yazıları**”, Çeviren:Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, 1987.
- www.oecd.org.com
- YILMAZ, Aytekin: “**Çağdaş Siyasal Akımlar: Modern Demokraside Yeni Arayışlar**”, Vadi yayınları, 2001.

IV. OTURUM SALON-1

**STK'LARIN SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK
YAŞAMDAKİ ROLLERİ -I**

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Engin YILDIRIM

Sivil Toplumun Araçsallaşması

Yrd. Doç. Dr. Ergün YILDIRIM

**Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede STK'ların Roller ve Önemleri
(Deniz Feneri Derneği Örneği)**

Doç. Dr. Ali SEYYAR
Ömer ADALI

**Yoksulluk Sorunuyla Mücadelede Bir Strateji Olarak Sivil Toplum Kuruluşları: Deniz Feneri
Derneği Örneği**

Mahmut BİLEN
Mustafa Kemal ŞAN

**Uluslar arası Eksenli Krizlerin Medya Kanalıyla Türkiye İmajına Yansımaları Sürecinde
Türkiye'deki STK'ların Rolü: Turizm Sektörü Örneği**

Yrd. Doç. Dr. Gül KÜÇÜKALTAN

SİVİL TOPLUMUN ARAÇSALLAŞMASI

Ergün YILDIRIM*

GİRİŞ

Sivil toplum, otoriter bir politik dünyaya karşı demokratik katılımı vurgulayan bir tasarımdır. Toplumsal gövdede oluşan, insanların rızasına dayanan ve gevşek bir örgütlenmeyi içeren bir çabaya dayanmaktadır. Her şeyin politik iradeyle çözümlenemeyeceğinin bilincine varılarak oluşan girişimlerdir. Sivil toplum, “hükümet dışı organizasyonlar”, “gönüllü kuruluşlar”(Belge;tarihsiz, 23) ve “devlette ilişkide özerkliğe sahip”(Beckman; 1998, 1-11) topluluklar olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler Ana Sözleşmesine göre sivil toplum, NGO(nongovernmental organization), yani hükümet dışı örgütlerdir(Demirel-Alptekin-Alluşoğlu; 2002, 127-138). Sonuçta Diomond'un sivil toplum kavramına ilişkin geliştirdiği tanım, kapsayıcı bir içerik ortaya koymaktadır: Sivil toplum, “gönüllü, kendi kendini yaratan, kendi ayakları üzerinde duran, devletten özerk örgütlü toplumsal yaşamlar...”(Beckman; 1998, 1-11) alanıdır.

Sivil toplum , Cohen ve Aratoya göre ekonomi ile devlet arasında kalan mahrem alanından, dernekler alanından, sosyal hareketler ve kamusal iletişim formlarından oluşan “bir sosyal etkileşim alanı”dır. Bireyler bu alanda konuşma, toplanma ve örgütlenme faaliyetlerinde bulunarak politik toplumun kararlarını etkilemeye çalışırlar(Erdoğan; 1998, 5-21). Sivil toplumu temsil eden bu alan, Habermas'ın analiz ettiği gibi 18.yüzyılda ortaya çıktı. Bu yüzyılda kendisini bilimsel, kültürel, sanatsal ve dinsel arayışlara adanmış bireylerin iktidarın korumasına giren elitlere karşı geliştirdikleri “kamusal alan”dır. Bu alanda bulunan çeşitli topluluklar, devlet içindeki iktidar sürecini değiştirmekten öte değişimin peşindeydiler. Bunlar sivil toplum alanında yavaş yavaş bir kamuoyu oluşturarak, iktidarın keyfi uygulamaları karşısında tartışma alanları oluşturdular (Habermas; 1999, 90-91 ve Kean; 1988, 47 ve 35).18. yüzyıl Avrupa'sının bu sosyolojik dinamiklerindeki değişmelerin ürünü olarak ortaya çıkan sivil toplum olgusu, ünlü politik bilimciler tarafından kuramsal bir çerçeveye yerleştirildi. Nitekim sivil toplum, Ferguson, Paine ve Tocqueville gibi sosyal düşünürlerin entelektüel tartışmalarında demokrasi arayışı bağlamında önemli bir kurama dönüştü. Bu düşünürler, 18. yüzyıl “devlet despotizmi”nin (terim Tocquevilleye ait) nasıl aşılabileceği kaygısı bağlamında sivil toplum söylemini geliştirdiler(Kean; 1988, 47 ve 83).

Günümüz tartışmalarına konu olan sivil toplum perspektifi, önemli ölçüde soğuk savaşın otoriter politik yapılarının, yerini daha katılımcı bir demokrasiye bırakması gerektiği yönündeki çabalardan doğan bir arayıştır. Özellikle Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla birlikte, otoriter bir politik toplumdan katılımcı demokratik topluma geçiş için bir paradigma olarak geliştirildi. Nitekim söz konusu ülkelerin aydınları, bu demokratikleşme kaygıları nedeniyle sivil toplumu farklı bir paradigmayla yorumlamaya yöneldiler (Erdoğan; 1998, 5-21). Ayrıca Ortadoğu ülkelerinde de sivil toplum demokrasiye geçişin önemli bir aracı olarak algılandı(Göle; 1996,17-43).

Soğuk savaş sonrası yeni toplumsal dönemde, insanlar artık çeşitli toplumsal sorunlarını çözebilmek amacıyla, “devleti kurtarmak” gibi bir politik tahayyülü çoğunlukla terk etmektedirler. Bunun yerine, sorunlarıyla başa çıkmak amacıyla kurdukları gönüllü girişimlerle çalışmaktadırlar. Nitekim, bu gönüllülük ruhu politik amaçlardan öte katılımı, yardımlaşmayı, ifade etmeyi vs öne çıkarmaktadır. Bireysel ve grupsal inisiyatifleri geliştirerek, toplumsal hizmetlere katkıda bulunmaktadır. Örneğin dokuz Avrupa ülkesinde yapılan bir araştırmaya göre, her üç Avrupalıdan biri “gönüllülük faaliyetlerinin vatandaşın demokratik toplumda aktif rol oynamalarına yardım ettiği” görüşünü paylaşmaktadır. Artık bireyler, “etraflarını çevreleyen sosyal dünyanın mühendisleri olmak istiyorlar. Basit tüketiciler, seçmenler ya da hükümet servislerinin kayıtları olmak istemiyorlar”(Ueltzhöffer; 1999, 79-95).

Sivil toplumun bu çabaları kimi sorunları da içermektedir. Bu sorunların başında sivil toplumun araçsallaşması gelmektedir. Bu makalede de, sivil toplumun araçsallaştırılması sorunu tartışılmaktadır. Bu araçsallaşma, yukarıda tanımladığımız sivil toplum yaklaşımıyla büyük ölçüde uyuşmayan çıkarların, amaçların ve politikaların sivil topluma mal edilmeye çalışıldığı görülecektir. Araçsallaşma ile birlikte sivil toplumun katılımcı, paylaşımcı, özerk vb. özellikleri yok sayılarak/ edilerek hareket edilmekte ve sivil toplumun ruhundan ayrışan bir tutumu dile getirmektedir. Sivil toplum bir söylem, bir kuram ya da bir olgu olarak bütün etik ve amaç bağlarından saparak “çıplak bir araca” dönüşmekte ve bu da demokratikleşme için ciddi sorunlara yol açmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr. Ergün YILDIRIM Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Bu sivil toplum sorunları, bir yönüyle büyük ölçüde hala bütün kültür, ekonomi, eğitim vb. imkanların genel iktidar olan devletin /hükümetin elinde tutulmasıyla yakından ilişkilidir. Gerçekten de devlet, medyadan ekonomiye, dinsel alandan eğitime kadar bir çok etkinliği elinde tutmaya devam ediyorsa, buna yönelik paylaşım savaşları devlet üzerinde devam edeceği kuşku götürmez bir gerçekliktir. Bireyler ya da gruplar, “devleti kurtarma” çabalarını bu kez farklı bir dil ve tarzla sürdürmeye çalışacaklardır. Ülkemizde bunun yeni yollarından biri, sivil toplum olmaktadır. Sivil toplum, yeni bir meşruiyet mücadelesi olarak işlevselleşerek böylesi bir arayışın aracına dönüşmektedir. Öte yandan, iktidar dışı toplumsal hareketlerin aşırı politizasyonu ile beraber sivil toplum, politik iktidarı ele geçirmek için bir araç ya da bir meşruiyet söylemine dönüşmektedir. Toplumsal hareketler ya da toplumsal alandaki topluluklar, total politik projelere yönelerek sivil toplumu bunun için kullanmaktadırlar.

SİVİL TOPLUMUN TOPLUMSAL HAREKETLERİN İDEOLOJİK MUHALEFET ARACINA DÖNÜŞMESİ

Toplumsal hareketlerin sivil toplumu araçsallaştırmaları, demokrasinin sağlıklı işleyişinde ve gelişmesinde çeşitli sorunlara yol açabilir. Çünkü toplumsal hareketlerin sivil toplum girişimleri, demokrasinin sosyolojik dinamiklerinin işlevselleşmesi açısından önemlidir.

Sivil toplumun toplumsal hareketlerin muhalefet aracına dönüşmesinin kökenleri 18. yüzyıla kadar uzanır. Şöyle ki;18.yüzyıl Batı tarihsel koşullarında politik iktidarın belli alanlarda yoğunlaşmasıyla birlikte, bu yoğunlaşmaya maruz kalan toplumsal gruplar arasında korku yarattı. İktidara olan sadakatlerini kaybeden bu topluluklar, hükümetten gelen hukuksal önergeleri dayatma olarak algılamaya başladılar. Bu topluluklarda mülk sahibi ve eğitilmiş olanlar kendilerini edebiyat, sanat, kültür, din gibi uğraşılara verdiler. Tartışma ve okumanın etkin olduğu bir kamusal alan ürettikleri bir “kamuoyu” oluşturdular. Bu kamuoyu aracılığıyla sivil toplum adına hükümetin çoğunlukla baskıcı bir tarzda gerçekleşen uygulamalarına karşı tepkilerde bulundular(Kean; 1988, 35). Yeni tarihsel koşullarda da toplumsal hareketlerin yeni biçimi, politik arayışlar yerine sosyal ve kültürel formlara kaymıştır (Melucci; 1999, 81-107).

John Kean'e göre sivil toplum, modern dönemin ikinci evresinde “devlete karşı sivil toplum” yaklaşımıyla öne çıktı. Burada, sivil toplum içindeki bağımsız topluluklar devlete karşı kendilerini savunmanın meşru iddiasını ileri sürdüler. Politik statüko “hor görülerek”, toplumsal eşitlik ve yurttaş özgürlüğü gibi temalar etrafında “ütopyacı umutlar “ taşınmıştı. Bu devrimci sivil toplum teması İngiltere ve Fransa’da da görülmüştü(Kean; 1988, 47-83).

Sivil toplumun devlet bağlamında hem bir meşruiyet hem de bir mücadele aracına dönüşmesi, toplumsal hareketlerin ilgi odağını yeniden politik topluma çevirmektedir. Bazı toplumsal hareketler, sivil toplumun gücünden yararlanarak onu bir araç olarak kullanmaya yöneltmektedir. Amaç, politik topluma etkide bulunma, ona yönelme ve ideoloji ya da çıkarlarını ona egemen kılmak olduktan sonra, sivil toplum bunun aracına dönüşmektedir. Yaresimos’a göre de yatay örgütlenmenin geçersiz olduğu toplumlarda sivil toplum özünden uzaklaşmaktadır. Çünkü bireyler, bu durumda taleplerine ulaşmanın tek yolunun devleti ele geçirmek olduğu düşüncesine yönelerek iktidar amacı taşıyan bir politik örgütlenmeye yönelecektir. Bu sivil toplumun amacıyla tamamen zıttır. Çünkü sivil toplum “devleti ele geçirmeyi değil, onun etki alanını sınırlandırmaya yönelik” özelliğiyle apolitikdir(Yaresimos, 2001, 361-365).

Bir anlamı da kazanç gütmeyen (Non-profit) organizasyonlar olan sivil toplum, burada anlam kaybına uğrayarak değişmektedir. Çeşitli ideolojik ve çıkar topluluklarının amaçlarına hizmet eden çıplak bir dil haline gelmektedir. Ülkemizde bunun en çarpıcı örneklerini, bazı sendikaların, iş adamı kuruluşlarının ve ideolojik grupların faaliyetlerinde görmekteyiz. (Günter;2001,300-329). Türk toplumunda sivil toplumun aşırı politikleşmesi sonucunda, sivil toplum “sistemi değiştirmek ya da sistemin eksikliklerini ortadan kaldırmak yönünde açıkça ifade edilen bir siyaset”(Kramer; 2001, 315) olarak algılanır. Çeşitli toplumsal hareketler, iktidar alanı üretme sürecinde sivil toplumu, yaratmayı amaçladıkları iktidarın “bir tapınma sembolü” olarak kullanmaktadırlar(Sarıbay; 1994, 119-133). Türk STK’ları üzerine çalışan Günter’in de belirttiği gibi Türkiye’de sivil toplum kuruluşları aşırı siyasallaşmakta ve toplum-sistem konusunda bir çok tartışmanın odağı olmaktadır(Seufert; 2001, 300-329). Sarıbay’a göre de Türk STK’larının bu özellikleri, sivil toplumun olmazsa olmaz koşulu olan “özerklik” bağlamını yok etmektedir(Sarıbay; 1994, 119-133).

Sivil toplumun aşırı siyasallaşmaya yönelik bu tutumları, açık bir biçimde demokratikleşme sürecini engellemektedir(Göle , 1996, 17-43). Otonom birey yoksunluğuna dayalı yeni sivil toplum biçimleri olarak akrabalık, etnik, dinsel, finansal kolektivitelere dayalı bileşimlerin devletten ayrı mikro iktidar alanlarına dönüşerek demokratikleşme açısından ciddi sorunlar doğurabilecektir(Toprak; 1996,87-118). Bu durumda

sivil toplum, “farklılıkları ayrıcalığa dönüştürüp” mikro iktidar alanları çoğaltmakla despotizme yol açabilir(Sarıbay; 1997, 32-43).

Sivil toplumun araçsallaşması, Gramsci'nin sivil topluma ilişkin yaklaşımında da kendisini göstermektedir. Gramsci, sivil toplumu burjuva aleyhtarı bir etkinliği (hegemonya) seferber etmek için yönlendirmeyi düşünür. Onun için sivil toplum, burjuvazinin egemenliğini temsil eden kapitalist ekonomik sistem ile baskıcı devlet alanını yıkabilmek için etkin bir yoldur(Kean; 1988, 36). Böylece, Gramsci politik hedeflerine ulaşabilmek amacıyla sivil toplum kuramını bir “total politik projeye” araç haline getirmektedir.

Halbuki sivil toplum, bireylerin “eşit katkılarıyla kurdukları yatay” topluluklardır. İktidarı ele geçirme gibi bir politik amaçları bulunmamaktadır. Bu apolitik tutumları, onların en önemli özellikleri arasında yer almaktadır(Yerasimos; 2001, 11-25). Bu nedenle sivil toplum kendisini her çeşit totaliter siyasal projelerden uzak tutar, onlardan özgürleştirir. Eğer toplumsal aktörler gerçekliğin tekeline sahip olduklarını iddia ederlerse tam aksine totaliter projeler üretirler(Göle; 1996, 17-43). Siyasal alanı tekelleştirmeye dönük çabanın sivil toplumun “çoğulcu” çabasıyla çeliştiğini Diamond şöyle vurgulamaktadır: “ Bir örgüt kökten dinci, etnik şövenist, devrimci ya da mileteryan bir hareket gibi tek meşru yolu temsil ettiğini iddia ederek, toplumdaki işlevsel ya da siyasal bir alanı tekelleştirmeye çalışırsa, sivil toplumun çoğulcu ve piyasa yönelimli doğasıyla çelişir”(Diamond; 1994, 5). Bu nedenle sivil topluluklar her çeşit totaliter projelerden uzak durmak zorundadırlar. Sivil toplum politik toplumun yerine geçmekten kaçınarak “bilgilendirme”, “gözetleme”, “denetleme” ve “baskı yapma” gibi işlevlerde bulunmalıdır(Özbudun; 1998, 112-121).

SİVİL TOPLUMUN İKTİDARIN YÖNLENDİRİCİ AYGITINA DÖNÜŞMESİ

Sivil toplumun araçsallaşma sorununun yaşadığı başka bir boyut ta, devlet/hükümet aygıtının sivil topluma yönelen yaklaşım ve tutumlarıyla ilgili bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri ya da üçüncü dünya hükümetleri, sivil toplumları tanımlama, yönlendirme ve belirleme gibi çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Aslında kimi zaman, en gelişmiş ülke devletleri de bazı sivil toplum örgütlerini kendi politik amaçları açısından yönlendirdiklerine rastlamaktayız. Uluslar arası çevre ve insan hakları gibi konularda gelişmiş ülkelerin bu konularda çalışmalar yürüten STK'ları uluslar arası politikalarına işlevselleştirdikleri de gözükmektedir.

Sivil toplumun en yaygın tanımlarından biri devlet olmayan (NGO:non-government organization) organizasyonlar demektir. Yani devletten bağımsız, toplumsal alan içinde çalışmalarda bulunan girişimlerdir(Uğur; tarihsiz, 69-78). Sivil toplumun en temel varoluşsal özellikleri arasında “mutlak surette devletten bağımsız, otonom bir varlık” (Çaha; 1998; 22-36) olabilmesidir. Ancak kimi zaman, politik irade sivil toplum kuruluşlarını kendi yaklaşımlarıyla düzenlemek ve onlara biçim vermek arzusunda bulunmaktadır. Hükümet kendisini bütün sivil eylemler için vekil düşünerek ve vatandaşların kendilerini yönetmelerini kolaylaştırmak yerine onları yönetme eğilimini taşıyarak sivil toplumun özerk bir alan olarak işlevselleşmesini engellemektedir. (Barber; 1991, 115-141). Hatta iktidar ideolojinin ya da hükümet ideolojisinin yayıcısı, yanlısı ve paraleli olan STK'lar, iktidardan farklı ve ayrımcı bir destek bulabilmektedirler. İdeolojik ve çıkar farklılaşması, siyasal rekabette hasmının üstesinde gelebilmek amacıyla gerektiğinde, birbiriyle çatıştırılmaktadır.

Vatandaşların toplumsal, kültürel ve bireysel sivil toplum girişimleri iktidar aracılığıyla yönlendirilmesi, demokrasinin eksik kaldığı bunalım dönemlerinde daha da belirginleşmektedir(Fuentes-Frank; 1990, 4-29). Bu nedenle kimi politik ve ekonomik kriz dönemlerinde, iktidarın yönlendirmesiyle oluşan “sivil muhtıralar”dan bahsedilebilmektedir (Seufert; 2000, 25-49). Bu tutumlarıyla hükümetler, yaptıkları uygulamaları meşrulaştırmak amacıyla katılımcı demokrasiye uygun davrandıklarını STK'ların onları onayladıklarını göstererek ifade etmeye çalışırlar. Oysa sivil toplumun yaşadığı en büyük tehlikelerden biri devlet ve piyasa şartlarına karşı bağımlı hale gelerek, özerkliğini kaybetmesidir. Bu durumda, devlet bu kuruluşları kendisine tabi olan hizmet sektörleri olarak algılamaktadır. Doğu Almanya bölgesinde sivil toplumun yeni durumu bunu göstermektedir(Grasse; 2001; 300-321).

Sivil toplumun iktidar karşısında “devletin ideolojik araçları”na dönüşmesi, büyük ölçüde sivil toplumun doğasında belirleyici bir öneme sahip olan özerkliğini kaybetmesiyle ilgilidir(Yavuz; 1999, 72-73). Bunun sonucunda sivil toplum, politik toplumun bir parçasına dönüşerek farklılığı bütünüyle ortadan kalkar.

Türk toplumunda da bir çok sivil toplum örgütü toplumun taleplerini iktidara taşımak yerine, iktidarların taleplerini halka dikte etmeye çalışmak gibi bir araca dönüşebilmektedirler. Hükümetlerin

politikalarını onaylama, meşrulaştırma, ve empoze etme misyonuna yönelebilmektedirler(Tekin; 2000, 43-46). Türköne'ye göre ekonominin yüzde 70'ini denetleyen bir devlette "devletli sivil toplum" olgusu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda devletimiz sivil toplum geliştirmek için projeler hazırlıyor. Özellikle AB ilişkileri çerçevesinde bunun örneklerini ortaya koyuyor(Türköne, 2003, 53-58). Gerçekten de iktidarların sivil toplum olgusunu bu bağlamda algıladıklarına ilişkin ilginç bir örneklik, bir dönemin bakanlarından Köksal Toptan'ın şu ifadelerinde yansır: "Sivil toplumu kurabildiğimiz ölçüde, rejimi yaşatabiliriz...Sivil bir toplum, güçlü bir toplum inşa ettiğimiz taktirde zaten güçlü bir devleti de ortaya koymuş oluruz"(Toptan; 1991, 108). Ancak, "devletli sivil toplum" olgusu sadece ülkemizde rastlanan bir durum olmayıp, yukarıda bahsedildiği gibi Almanya gibi bazı devletlerde de görülebilmektedir.

Kuşkusuz sivil toplumun özerkliğini korumak amacıyla, politik toplum bütünüyle yok sayılamaz. Sorunlar, siyasal toplumu yok sayıp bütünüyle aşağıdan, sivil toplumdan gelen taleplerle çözülmeye çalışılırsa "aşağıdan gelen terörizm" neden olur(Kean; a.g.m). Bu nedenle Hegel'e göre sivil toplumun sivil toplum olarak ayakta kalabilmesi için devletin varlığı zorunludur. Sivil toplum içinde birbirine egemen olma/ tahakküm ederek oligarşik yapılaraya yönelme çabaları bulunmakta. Bunu engelleyen tek varlık devlettir(Kean; 1988, 67-72). Bu nedenle sivil toplum, devletin varlığını kabul eder; devleti ortadan kaldırmayı değil, devletin "sivil toplumun devleti" olmasını arzu eder (Belge;tarihsiz, 23). Böylece devlet ve sivil toplum ilişkisi bir araçsallık ilişkisini aşarak demokratik bir ilişki biçimine dönüşür. Bu nedenle politik toplum, sivil toplumu "yaratın" değil, ona hakemlik eden bir işleve sahip olmalıdır. Toplum içindeki çıkar ve kimliklere göre farklılaşarak örgütlenen sivil toplumun iç çatışmalarla toplumsal barışı zedelemelerini engelleyici bir pozisyonda bulunmalıdır.

SİVİL TOPLUMUN SERMAYENİN ARACINA DÖNÜŞMESİ

Sivil toplum kuramının Ferguson, Locke ve Toucqueville gibi liberal yaklaşımı savunan düşünürler tarafından dile getirilmesi, sivil toplum kuramının liberal ekonomiyi savunmakla eş anlama kullanılmasına neden olmuştur. Bu nedenle çoğu yaygın sivil toplum anlayışı, özel sektör ekonomisi ile eş anlamda değerlendirilmektedir. Bu yaklaşıma göre kamu sektörü güçle tanımlanır, özel sektör ise özgürlükle(Barber; 1999, 115-141).

Benjamin Barber'e göre sivil toplum için yeniden bir alan yaratmak için üç spesifik engel bulunmakta ve bunlardan biri de market ekonomisini savunanların özelleşmeyi liberalleşme ve demokratikleşme ile eş anlamalarıdır. Bunlar bütün sivil özgürlükleri devletten uzak bir olgu olarak algılamaktadırlar(Barber,1999,115-141). Türkiye örneğinde de sivil toplumun anlamı "devlet sektörüne karşı özel sektör" olarak yorumlanmaktadır. Örneğin bir dönemin bakanlarından Mustafa Taşer "...ekonomik faaliyetlerin devletin güdümünden çıkarılarak vatandaşın (sivil toplumun) eline geçmesinden" bahsetmektedir (Mert; 2000, 49-97).

Ekonominin yüzde 70'inin devlet tarafından denetlendiği Türk toplumunda, politik toplumun alanı zaten genişler(Türköne; 2003, 53-58). Bu alandan yararlanmak isteyen işadamları, büyük ölçüde politik topluma bağımlı kalmaktadır. Ekonomiyi hükümetler ve bürokrasi denetlediği için işadamları ve politik toplum arasında "klientalist ve patronaj" ilişkiler gelişmektedir(Vorhoff; 2001, 311-351). Hükümete ve siyasete bağımlı olan bir ekonomi, bundan pay almak isteyen işadamları toplulukları / topluluğu "serbest piyasa" aracılığıyla devletin rolünü azaltmak için bir STK olarak bazen politik bir muhalefete de dönüşebilmektedir. Hatta kimi meslek ve iş grupları ülkede en büyük STK olduklarını söyleyerek iktidardan pay alma konusunda yarışmaktadırlar. Böylece sivil toplumu devlet ve toplum katında önemli olmaya başlayan bir iktidar alanı olarak "kendi etkinlik ve prestijlerini tahkim etmeye" çalışmaktadırlar(Bora; 2001, 265-311).

Türkiye'de işadamları, zaman zaman kurdukları STK'lar aracılığıyla devletin özel sektöre müdahalesini sınırlamak istiyorlar ve siyasal bürokrasinin "hantallığından ve otoriterliğinden" şikayet ediyorlar. Her şeyin özelleştirilerek çözümlenebileceği yaklaşımını benimsiyorlar. Bu yaklaşım ve tutumlar çerçevesinde sivil toplum söylemi, işadamlarının amaçlarına ulaşmalarına hizmet eden önemli bir araca dönüşüyor(Bali; 2000, 33-42).

Sivil toplumun özerk bir alan ya da yapı olarak yorumlanması, hem devlet hem de sermaye ile ilgilidir. Devletten yararlanmak isteyen bütün güçleri ilgilendirir(Beckman; 1998; 1-11). Sendikalar, işadamları dernekleri, dinsel topluluklar, çevre ve kadın dernekleri vs., birer STK olarak varolabilmeleri için özerklik yapılarını sürdürmeleri zorunludur.

SONUÇ

Demokrasinin önünde önemli tehlikeler olarak De Tocqueville'nin işaret ettiği "devlet despotizmi" ve Michels'in saptadığı "oligarşinin tunç yasası" bulunmaktadır. Bunu aşmanın en önemli yolu olarak sivil toplum görünmektedir. Sivil toplum, yurttaş girişimlerini seferber eden, toplumsal hizmeti vurgulayan, katılımcı bir demokrasinin gerçekleşmesini ve sürmesini sağlayan önemli bir oluşumdur. Yönetmenin bir uzmanlık ve sınıf olgusuna bürünmekten uzaklaşabilmesi için geniş bir toplumsal katılım zorunludur. Bunun en önemli çıkış yollarından biri sivil toplumun gelişmesidir.

Sivil toplumun araçsallaşması bağlamında ortaya bir çok sorun çıkmaktadır. Toplumsal hareketler, işdamları/sermaye ve iktidar olmak üzere üç alanda ortaya çıkan bu araçsallaşma sorunu; yine sivil toplumun özerkliğine saygı, devletin grupların birbirine tahakkümünü engelleyen bir "hakem" olarak işlevselleşmesi (Sarıbay; 1997, 32-43) ile aşılabilmektedir. Toplumsal grupların dinsel, etniklik, sosyalizm vb. politik arayışlar çerçevesinde total projelerini egemenleştirmek amacıyla sivil toplumu araçsallaştırmaları ciddi sorunlar doğurabilmektedir. Hakikatin tekelliği konusunda gruplar çatışmacı bir tutumla iktidarı eline geçirmek amacıyla mücadele ederler. Sivil toplum bütün etik, demokrat ve özerklik ruhundan ayrılarak çıkar ve çatışmaların aracına dönüşüyor. Öte yandan kimi iktidarlar, hem "yükselen bir değer" olması itibarıyla hem de işlevselliği nedeniyle , sivil toplumu kendi yaklaşımının yayıcısı ve onaylayıcısı olarak tasarlayabilmektedir. Ayrıca, sermaye grubu da sivil toplumu salt düzeyde "özelleşme" ya da "devlet tekelinin kırılması" olarak yorumlayarak, kendi arayışları doğrultusunda araçsallaştırmaya çalışmaktadır.

Bunlara rağmen, toplum içi iktidar ilişkilerinin demokratikleşmesi, yine sivil toplumun güçlü olmasına bağlıdır. Bunun için de sivil toplumun hem toplumsal gövde de hem de üst politik alanda araç olarak görülmesinden vazgeçilmelidir. Türkiye'de demokrasinin katılımcı, eşitlikçi ve özgürlükçü boyutlarının olgunlaşabilmesi açısından sivil toplum girişimlerinin büyük bir önemi bulunmaktadır. Bütün kuşularımıza karşın, STK'lar demokratikleşme için kaçınılmaz ve zorunlu unsurlardır (Yaresimos; 2001, 361-365). Bu nedenle sivil toplumların bir araç olarak kullanılması, bizim sivil toplumdan vazgeçmemizi gerektirmez. Bilakis bu sorunlarımızı gidermeye yönelik çalışmalarda bulunarak , STK'ları gerçek amaçlarına göre yapılanmaları yönünde doğru bilinç ve tutumlara yönelme çabası önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- BALİ, R. (2000), "Sivil Toplum Hareketlerinin İki Zaafı: İşdamları ve Elitizm", Birikim , Sayı:130, İstanbul, ss.33-44
- BARBER, B. (1991), "Civil Society: Getting the Rhetoric. A framework for Political Understanding", in Civic Engagement in the Atlantic Community,; Ed:J. Janning, C. Kupchon, D.Rumberg, Hamburg: Berteismann Foundation Publisher Gütesloh, Page.115-141
- BECKMAN, B.(1998), "Demokratikleşmeyi Açıklamak: Sivil Toplum Kavramı ÜzerineNotlar", İç. Sivil Toplum Demokrasi ve İslam Dünyası, Edisyon:Elizabeth Özdağ,Sure Persson, Çev:Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, ss.1-11
- BELGE, M. (tarihsiz), "Sivil Toplum Örgütleri", iç. Merhaba Sivil Toplum, Der: Taciser Ulaş, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.23
- BORA, T. (2001), "Türkiye'de Meslek Kuruluşları: "Kamu, "Sivil, "Milli"nin Muğlak Kesişim Alanı", iç. Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, Haz: S. Yaresimos, G. Seufert, K. Vorhoff, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.265-311
- ÖMER, Ç.(1998) "Türkiye'de Sivil Toplumun Sorunları", Liberal Düşünce, Sayı:10-11, Bahar-Yaz, Ankara, ss. 22-36
- DEMİREL, S.-ALPTEKİN, K.-ALLUŞOĞLU,M.A. (2002), "Sivil Toplum Örgütleri", Mülkiye, Sayı:233, Mart- Nisan, Ankara: ss.127-138
- ERDOĞAN, M. (1998), "Sivil Toplum: Bir Kavramın Anatomisi", Liberal Düşünce, Sayı:11-12, Ankara: ss.5-21
- FUENTES, M.-FRANK, A.G. (1990), " Toplumsal Hareketler Üzerine On Tez", Birikim Sayı:16, Ağustos, İstanbul: ss.4-29
- GÖLE, N. (1996), "Authoritarian Secularism and İslamist Politics: The Case of Turkey", in Civil Society in the Middle East, Edited by A. Richard Norton, volume two, Köln: E. J. Brill, page. 17-43
- GRASSE, M. (2001), "Sivil Toplum: Üçüncü Sektör mü, siyasal ayaklanma mı?", iç. Sivil Toplumun Geleceği, Haz: Körler Vakfı, Hamburg: ss.300-329
- HABERMAS, J. (1999), Kamusalın Yapısal Dönüşümü, çev: T. Bora, M. Sancar, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KEAN, J. (1988), "Giriş", iç. Devlet ve Demokrasi, Der: John Kean, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ss.9-23

- _____, “Demokrasi ve Despotizm”, iç. Devlet ve Demokrasi, Der: John Kean, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ss.47-83
- KRAMER, H. (2001), “Sivil Toplum: Üçüncü Sektör mü, siyasal ayaklanma mı?”, iç. Sivil Toplumun Geleceği, Der: Körler Vakfı, Hamburg: ss.300-329 (318)
- MELUCCİ, A.(1999) “Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması”, iç. Yeni Sosyal Hareketler, Haz: Kenan Çayır, İstanbul: Kaknüs Yayınları, ss.81-104
- MERT, N. (2000), “The Political History of Centre Right Parties: Discourses on Islam, The Nation and People”, in Civil Society in the Grip of Nationalism Ed: S. Yaresimos, G. Seufert, K. Vorhoff, İstanbul: Orient Institu, Institut Français d'Études Anatoliennes, page. 49-97
- ÖZBUDUN, E. (1998), “Türkiye’de Sivil Toplum ve Konsolidasyon”, iç. Sivil Toplum Demokrasi ve İslam Dünyası, Der: E. Özdalga, S. Persson, çev: Fethi, İstanbul: Tarih Yurt Vakfı Yayınları, ss.112-121
- PİLLER, E. (2001), “Sivil Toplum: Üçüncü sektör mü, yoksa siyasal ayaklanma mı?”, iç. Sivil Toplumun Geleceği, Der. ve yayın Körber Vakfı, Hamburg
- SARIBAY, A.Y.(1997), “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, Liberal Düşünce, Sayı:6, Ankara
- _____(1994), “Türk Siyasal Kültüründe Yeni Bir Sembol: Sivil Toplum”, iç. Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.119-133
- SEUFERT, G. (2000), “The Impact Of Nationalist Discourses on Civil Society”, in Civil Society in the Grip of Nationalism, Ed: S. Yaresimos, G. Seufert K. Vorhoff, İstanbul: Orient Institu, Institut Français d'Études Anatoliennes, page. 25-49
- _____(2001), “Sivil Toplum: Üçüncü sektör mü, siyasal ayaklanma mı?”, iç. Sivil Toplumun Geleceği, Der. ve yayınlayan Körber Vakfı, Hamburg: ss.300-321
- TEKİN, S. (2000), “Sivil Toplumun Devletiyle Bölünmez Bütünlüğü”, Birikim, Sayı:130 Mart, İstanbul.
- TOPRAK, N. (1996), “Civil Society in the Turkey”, in Civil Society in the Middle East, Ed: Richard Norton, volume two, Köln: E.J.Brill, page.87-118
- TOPTAN, K. (1991), “Türk Sağının Problemleri”, Türkiye Günlüğü, Güz, Ankara, ss.108
- TÜRKÖNE, M. (2003), “Devletli Sivil Toplum”, Sivil Toplum, Sayı:2, İstanbul, ss.53-58
- UELTZHÖFFER, J. (1999), “Metamorphosis to Civil Society: The European case”, in Civic Angagemnt in the Atlantic Community, Ed:J. Janning, C. Kupchon, D.Rumberg, Hamburg: Bertelsmann Foundation Publisher Gütesloh, Hamburg, page. 79-95
- UĞUR, A. (tarihsiz), “Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri: STK”, iç. Merhaba Sivil Toplum, Der: Taciser Ulaş, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.69-78
- VORHOFF, K. (2001), “Türkiye’de İşadamları Dernekleri: İşlevsel Dayanışma, Kültürel farklılık ve Devlet Arasında”, Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, Haz: S. Yaresimos, G. Seufert, K. Vorhoff, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.311-357
- YERASİMOS, S. (2001), “Türkiye’de sivil toplum kuruluşları, devlet ve Avrupa birliğine katılma süreci”, iç. Sivil Toplumun Geleceği, Der: ve yayınlayan Körber Vakfı, Hamburg, ss.361-365
- _____(2000), “Society, Europe and Turkey”, in Civil Society in the Grip of Nationalism Ed: S. Yaresimos, G. Seufert K. Vorhoff, İstanbul: Orient Institu, Institut Français d'Études Anatoliennes, page.11-25
- YAVUZ, H. (1999), “Sivil Toplum mu, Devletin İdeolojik Aygıtı mı?”, iç. İslam ve Sivil Toplum Üzerine Yazılar, İstanbul: Boyut Yayınları, ss.72-73

TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE STK'LARIN ROLLERİ VE ÖNEMLERİ (DENİZ FENERİ DERNEĞİ ÖRNEĞİ)

Ali SEYYAR*
Ömer ADALI**

ÖZET

Yoksulluk gibi sosyal risklerin önlenmesinde ve sosyal sorunların giderilmesinde kamusal sosyal güvenlik sistemlerinin yetersiz kalmasının yanında küreselleşmenin etkisiyle liberal ağırlık ve piyasa ekonomisine dönük yeni sosyal çözüm önerileri de gündeme gelmektedir. Sosyal sorunların çözümüne yönelik liberal görüşler, sosyal risklere karşı bireysel sorumluluğu esas aldığı gibi, sosyal sigortalar alanında devlet ile özel sektörün rekabet etmesini, ayrıca kamusal sosyal yardımlarda devletin yanında, sivil toplum örgütlerinden sosyal nitelikli gönüllü hayır kuruluşlarının da yer almasını esas almaktadır. Son yıllarda, artan sosyal sorunların karşısında, sosyal devletler, örgütlü sivil inisiyatifin katkılarına daha fazla ihtiyaç duydukları için, sosyal amaçla kurulan STK'lere rakip olarak bakmaktan ziyade sosyal partner olarak görmekte ve bunlara destek vermektedir. Sosyal sorunların tek başına devlet tarafından giderilemediğine göre, milî kültürümüzün ve sosyal dayanışmamızın geleneksel bir parçası olan sivil yardımlaşma, örgütlü bir biçimde ortaya çıkması hâlinde, yoksulluk sorununun çözümünde etkin bir rol alabilir mi ve kamu kuruluşlarının eksik bıraktığı veya ulaşamadığı yerlerde tamamlayıcı bir fonksiyon üstlenebilir mi ? STK'lerin toplam sosyal bütçesi, bu devasa sorununun karşısında yeterli midir ? Devletin yoksullukla mücadele için ayırdığı kaynaklarla STK'lerin sosyal amaçlı kaynakların mukayesesi mümkün müdür ve bu çerçevede sosyal maliyetler açısından hangisi daha etkindir ? STK'lerin yoksulluk gibi sosyal sorunlarla mücadele gayretleri, gerek metodoloji, gerek personel, gerek yardım yönetimi, gerekse maddî imkânları açısından yeterli midir ? Yoksullukla mücadelede kamu kurumları ve STK'ları, birbirlerini tamamlar şekilde hangi alanlarda nasıl bir ortak strateji geliştirebilir ? Çalışmamız, genel anlamda bu sorulara objektif esaslara uygun olarak eleştirel bir yaklaşımla cevap ararken, örnek teşkil etmesi bakımından 1998 yılında kurulan Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nin sosyal faaliyetleri çerçevesinde meseleye yaklaşmaktadır.

GİRİŞ

Türk toplumu, geleneksel olarak, kişinin kendi tercihinin sonucu olmayan, akrabalık gibi birincil (primary) ilişkilere önem verdiği kadar, uygun sosyo-kültürel şartların ortaya çıkması durumunda şahsî irade ve gönüllük esaslarına dayanan ikincil (secondary) ilişkilere de önem vermektedir. Araştırmalarda görüldüğü üzere, ülkemizdeki sivil örgütlenme, bir başka ifadeyle ikincil ilişkiler alanındaki “gönüllü (voluntary) birliktelikler” [Tunçay, 1998: 9], daha çok hayır kurumları ve vakıflar şeklinde gelişmiştir.

Her ne kadar sivil toplum, genelde çatışmacı bir toplumsal sürecin, yani batı toplumlarının tarihî evrimlerinin bir ürünü olarak gösterilmek istense de, Türk toplumu, farklı sosyal yapısından dolayı böyle bir süreci yaşamamış olsa dahî, özellikle tarihî süreç içinde sosyal dayanışma ve yardımlaşma konusunda her zaman ileri bir noktada olmuştur. Bugün, sivil örgütlenme oranı açısından batı ülkelerinin oldukça gerisindeyiz. Ancak, ülkemizde özellikle sivil inisiyatifin bir tezahürü olan örgütlü yardımlaşmada önemli gelişmeler yaşanmaktadır.

Bunlardan bir tanesi, yoksullukla mücadele etmede kararlı ve istikrarlı görünen Deniz Feneri Derneğinin örnek çalışmalarıdır. Faaliyetlerine ilk olarak 1998 yılında bir televizyon programı olarak başlayan dernek, kısa sürede etkinliği ve güvenilirliği ile halkın takdirini kazanmıştır. Halkımızın en büyük kaygılarından biri, yaptığı yardımın gerçekten ihtiyaç sahiplerine ulaşip ulaşmadığıdır. Deniz Feneri Derneği, bu önemli konu üzerinde ta baştan hassasiyetle durmuş ve hayırsever vatandaşların güvenini kazanarak, üstlendiği misyonunu başarıyla sürdürebilmiştir.

Araştırma konusu olarak yoksullukla mücadele eden STK'lerden bu derneğin seçilmesinin en önemli sebeplerinden biri de hızlı bir şekilde büyümesini sağlayan güven unsuru olmuştur. Bu çalışmada yoksulluk ve STK'ler ile ilgili genel tanımlamalar ve teorik açıklamalar yapıldıktan sonra, sosyal nitelikli ve yoksullukla mücadele eden STK'lerin özellikleri belirlenmiştir. Daha sonra bu nitelikleri taşıdığını ve alanında en başarılı olduğunu düşündüğümüz Deniz Feneri Derneği'nin kuruluşu, faaliyetleri, örgütsel yapısı,

* Doç. Dr., SAÜ- İİBF Öğretim Üyesi

** SAÜ- İİBF Öğrencisi

işleyişi ve projeleri ile ilgili detaylara değinilmiş ve kamusal sosyal politikaların yanındaki rolü, önemi ve etkinliği araştırılmıştır.

1. BİR SOSYAL SORUN OLARAK YOKSULLUK

Ülkelerin farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre yoksulluğun kavramsal mâhiyeti ve boyutu da buna göre değişebilmektedir. Ancak, hayatın idamesini tehdit etmesi bakımından sosyal risklerin başında gelmesinden dolayıdır ki, yoksulluk bütün toplumların üzerinde durduğu en önemli ortak sosyal sorundur.

1.1. Yoksulluk Nedir ?

Yoksulluk, maddî nitelikteki mahrumiyetler sebebi ile kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve böylece asgari hayat düzeyini sürdürecekten gelir yoksun bulunulması hâlidir [Aktan, 2002:1043]. Sosyal boyutuyla yoksulluk “insan haysiyetine ve şahsiyetine yaraşır bir hayat düzeyinin altında, maddî yönden tam anlamıyla veya nispi olarak yetersiz olma durumudur” [Seyyar, 2002: 131].

Değişik açılardan bakıldığında yoksulluğun bir çok boyutu ve tanımının ortaya çıkacağı şüphesizdir. Biz, konuya sosyal siyaset boyutuyla yaklaşmayı uygun gördük. Dolayısıyla, yoksulluğun, fertleri, aileleri, toplumları ve sosyal ahlâkı tehdit eden genel bir sosyal risk olduğunu varsayarak, değişik yöntemlerle çözümlenmesi gereken bir konu olduğunu kabul etmekteyiz.

Sosyal bilimlerde yoksulluk kavramı, çoğu kez ekonomik (maddî) boyutuyla ele alınmaktadır. Buna göre yoksulluk, maddî yetersizlik veya güçsüzlükten başka bir şey değildir. Maddî yoksulluk, yeteri derecede kaynaklara veya bunların üzerinde tasarruf hakkına ve(ya) gücüne sahip olamamayı ifade etmektedir. Bu tanım dahî, izaha muhtaç olduğu için, maddî yoksulluğu, mutlak ve göreceli yoksulluk olarak ikiye ayırmayı uygun görmekteyiz.

1.1.1. Mutlak Yoksulluk

Mutlak fakirlik, insan haysiyetine yakışır bir şekilde temel ve zorunlu ihtiyaçların giderilememesi hâlidir. Yoksulluğun tezahürü açısından en belirgin fakirlik biçimi, mutlak mânâda yoksulluğa (açlığa) düşmüş insanların durumudur. Birinci derecede fakir ve dolayısıyla yardıma muhtaç olarak algılanması gereken bu fakirler, genelde temel insanî ihtiyaçlarını (beslenme, barınma, giyinme) kendi güç ve gayretleriyle karşılayamamaktadır. Açlık sınırı altına düşmemek veya yeterli düzeyde beslenebilmek için, Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye’de bir kişinin günde en az dört Dolara (ayda ortalama 120 Dolar) sahip olması gerekmektedir [Seyyar, 2003: 41].

Ancak, bazı insanlar, kendilerini ve aile fertlerini besleyecek kadar açlık sınırı üzerinde gelir sahibi olsalar dahî, zorunlu sosyal giderlerinin yüksek olmasından dolayı, açlık sınırının altına düşebileceklerini de unutmamak lazımdır. Dolayısıyla, açlık sınırını, kişinin özel sosyal ve ailevi durumunu dikkate almadan, toplumun genel refah seviyesinden, tabii çevresel şartlardan, coğrafik konumdan, kişinin çalışma imkân ve fırsatlarından, kişinin şahsî özellikleri, alışkanlıkları ve yaşama tarzından ayrı ve objektif olarak tespit etmenin zorlukları da ortadadır [Seyyar, 2003: 42].

1.1.2. Göreceli Yoksulluk

Temel ihtiyaçlarını kısmen karşılamakla birlikte, sosyal-refah yönden gelişmiş toplumlarda vazgeçilmesi zor olan ve hayatın kalitesini artıran veya hayatı kolaylaştıran bazı nesnel ev eşyalarını (buzdolabı, çamaşır makinası, televizyon vb.) yeterince temin edemeyen insanlar ve aileler de ikinci derecedeki fakirler kategorisine girmektedir [Seyyar, 2002: 131].

Göreceli fakirler, gelirden tamamen mahrum olan yoksullardan ziyâde, gelir yoksulu olan dar gelirli insanlardır. Sürekli olarak bir gelire sahip olmak ve asgari hayat standardını yakalamış olmakla birlikte bu kesimin gelir düzeyi, çoğu kez ortalama refah seviyesinin altında seyrettiği gibi sosyo-kültürel katılım, eğitim ve mesken kalitesinden de uzaktırlar. Bir başka ifadeyle, mutlak yoksullardan kadar olmasa da bu kesim de yoksulluk kültüründen nasibini almaktadır [Dumanlı, 1996: 7].

Göreceli yoksulluğun mutlak yoksulluğa dönüşmemesi için, başta sosyal devlete büyük görevler düşmektedir. Ancak, STK’ler de bu kesime yönelik önemli roller üstlenebilirler.

1.2. Türkiye’de Yoksulluk Sorunu

Yoksulluğun Türkiye’de ki görünümü, son yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle ülke nüfusunun çok büyük bir kısmını doğrudan etkiler bir hâl almıştır. Yaşanan krizlerin boyutu, tüm sosyo-ekonomik göstergelerce açık bir şekilde görüldüğü gibi, gelir dağılımındaki dengesizliği de gittikçe pekiştirmektedir. Dış ve iç borç yüzünden mevcut sosyal güvenlik sistemi ile kamusal sosyal yardım mekanizmaları yoksul kesimleri korumakta da yetersiz kalmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bir sosyal devlet olmasına rağmen kronikleşen yoksulluk sorununa kalıcı bir çözüm getirememiştir. DPT’nin 2001 yılında hazırladığı bir rapora göre, Türkiye’de toplam yoksul sayısı 14.5 milyon civarında ve bunlardan takriben 12 milyon vatandaşımız karnını zor doyurmaktadır, yani mutlak anlamda yoksuldur. Çalıştığı hâlde yoksul konumunda bulunanların oranı ise nüfusun hemen yarısıdır (ücretsiz aile fertleri; işsizlik ödeneğinden, emeklilikten veya asgarî ücretle geçinenler vb.) [Seyyar, 2003: 39].

Yoksulluk daha çok kırsal kesimlerin veya kentin gecekondu bölgelerinin bir sorunu olarak görünmekteyken, ekonomik krizlerin ve kalkınmamanın sebep olduğu istihdam sorunları işsizlik oranını arttırmış, bu da sorunun kentlerde de belirgin bir şekilde görünmesine sebep olmaktadır.

Yoksullukla ilgili tüm verilerin önümüzdeki yıllarda daha da artış göstereceğine ve yoksulluğun giderek kentsel bir görünüm kazanacağına dair görüşler ağırlık kazanmaktadır [Şenses 2002: 319].

Bu günün büyük kentlerinde en yoksul kesimlerin kent merkezindeki terkedilmiş alanlarda yaşadıkları bilinmektedir. Burada yaşayanların dönüştürme kapasitesinden yoksun bir kesim oluşları ve bunun karşısında gecekondu bölgelerinin son derece dinamik, kente tutunmak ve yaşamak için sıkıntılara katlanabilen bireylerden oluşması, göçün getirdiği potansiyel dinamizm, kent yoksulluğuna salt tüketim noktasından değil, dönüştürme kapasitesinin mevcudiyeti ile de değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır [Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 39]. Bu çerçevede yoksulluğa statik bir olgu olarak değil, bir süreç olarak bakmanın daha doğru bir yaklaşım olduğu görülmektedir.

Yoksulluk ve şehir bağlamında önem arz eden bir husus ta, yoksulluğun bireylerin şehirlileşmesinde oynadığı olumsuz işlevdir. Bir bütün olarak yoksulluk halleri, bireylerin şehir yaşamına entegre olamamaları ve bu yüzden de kentleşme sürecine katılamamaları sonucunu doğurmakta veya en azından bu alanda kentte yaşayan herkesi ilgilendiren problemler üretmektedir.

Kente yoksullarca yaşanan bir bütün olarak yoksulluk halleri kalıcı hale geldiğinde toplumda birey ve grup düzeyinde davranışlar geliştirerek bir alt kültür oluşturmaktadır.

2. SOSYAL ALANLARDA FAALİYET GÖSTEREN STK’LERİN ÖZELLİKLERİ

Türk toplumunda yoksulluk, özellikle son yıllarda yaşanan ekonomik krizlerle birlikte daha belirgin bir şekilde kendisini göstermiştir. Gerçi aile ve akrabalık temelinde varolan geleneksel yardımlaşma ve dayanışma türünde kendi gösteren dinamiklerin etkisi sayesinde yoksulluk, çoğu kez kontrol altında tutulabilmiştir. Bu yönüyle aile ve akrabalık bağları, burada tampon mekanizması işlevini görmektedir. Fakat yoksulluğun belirli kesimlerde artarak devam etmesi ve gittikçe yaygınlaşıp yeni sosyal kesimlere de sirayet etmesi, ailevi bağların gevşemesine yol açmakta ve bu yönüyle de sivil yardımlaşmayı da olumsuz yönde etkilemektedir.

Bugün yoksulluk, aile için parçalanma, aile bireyleri için ise sosyal ve psikolojik problemlerle karşılaşma riskini artıran bir olgu hâline gelmiştir. Sosyal devletin, ekonomik imkânsızlıklarından ötürü, aile politikalarını geliştirememesi ve mevcut sosyal güvenlik mekanizmaları ile yoksulluk sorununun karşısında aciz kalması sonucunda alternatif kaynakların ve yöntemlerin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. İşte bu durum, yükün, toplumun çekirdek kurumu konumundaki aile müessesesinden alınıp, ikincil ilişkiler vasıtasıyla kurulan ve gönüllülük esasına dayanan sivil toplum kuruluşlarına aktarılması gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

2.1. STK’lerin Kavramsal Açılımı ve Özellikleri

İngilizce’den Birleşmiş Milletler ana sözleşmesine geçen ve bugün uluslar arası literatürde en yaygın tanımlama olarak kullanılan “Non-Governmental Organization” (NGO) ın Türkçe tam karşılığı olmamakla beraber, geçmişte “cemiyet” veya “klüp” (AB, 2001: 4), daha yakın bir tarihte ise daha çok “gayri resmi kuruluş”, “hükümet dışı kuruluş” ya da “devlet dışı kuruluş” olarak tercüme edilmiştir [Sivil Toplum Örgütleri; 2001: 12].

“Devlet dışı” kavramı, bir çatışma veya devlet düşmanlığı şeklinde algılanabileceğinden en anlamlı karşılığı “Demokratik Kitle Örgütü” ve bugünkü en yaygın kullanım biçimi olarak “Sivil Toplum Kuruluşu” şeklinde Türkçe’de karşılığını bulmuştur. STK’ler, modern toplumlarda belirli hedefler doğrultusunda bazı görevleri üstlenmek, belirli konularda halkı aydınlatmak veya yönlendirmek için çalışan ve gönüllülük esasıyla hareket eden kuruluşlar olarak tanımlanabilir [Ural, 1995: 17].

Geniş anlamda STK’ler, toplum içerisinde idarenin bir parçası olmayan ve sivil toplum alanında etkinlik gösteren her türlü örgütlerdir. Buna göre, siyasî gruplar, sendikalar, dinî kuruluşlar, spor klüpleri, kültür ve sanat dernekleri, ticarî birlikler ve sanayi odaları da bu kapsama girmektedir. Dar anlamda STK’ler, yalnızca sosyo-ekonomik kalkınmaya katkıda bulunan örgütlerdir. Konumuz itibarıyla bu kategoride değerlendirilen STK’ler, dört ana temel üzerine bina edilmişlerdir [AB, 2001: 5]:

1.) *Gönüllülük*: Örgütün kurulmasını öneren ya da engelleyen hiçbir yasal düzenlemenin olmaması gerektiği gibi, katılımı gönüllü olarak gerçekleşmesi gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, üye kabulünü esas alan ve üyelerinin demokratik katılımına imkân tanıyan kuruluşlar, sivil nitelik taşır.

2. *Bağımsızlık (Özerklik)*: STK’ler, toplumun kuralları dahilinde kendilerini oluşturan yasalarla veya üyelerin denetimi için yetki verdiği kurullarca denetlenirler. Bu, STK’lerin, merkezî ve mahallî idarelerden bağımsız oldukları anlamına geldiği gibi, kamu yararı konusunda siyasî partilerden farklı görüşlere sahip oldukları anlamına gelmektedir. STK’ler, her ne kadara devlet yapıları dışında ise de, gerektiğinde devlet kurumları ile yakın işbirliği içinde olabilmektedirler.

3.) *Kâr Amacı Gütmemek*: STK’ler, kişisel kâr veya kazanç için faaliyet göstermezler. Ancak; bu kuruluşlarda sürekli olarak çalışanlar, ücret alabilirler. Ayrıca, gelir getirici faaliyette bulunabilirler, fakat elde edilen gelirleri üyelere dağıtamazlar.

4.) *Vizyon ve Bir İdeale Sahip Olmak*: STK’ler, amaçları ve buna bağlı değerler doğrultusunda gayretli faaliyetlerde bulunurlar. Genelde STK’lerin hedeflerinin kendileriyle sınırlı değildir.

2.2. Sosyal Nitelikli STK’lerin Özellikleri

Yoksullukla mücadele, sosyal bir sorun olması hasebiyle STK’leri, sosyal nitelikli olanlar ve olmayanlar şeklinde iki kısma ayırmak mümkündür. Genel anlamda sosyal nitelikli STK’lerin özellikleri, kısaca şunlardır:

1.) *Faaliyetlerin Sosyal Nitelik ve İnsanî Boyut Taşınması*: STK’lerin ilgi alanına insan ve(ya) toplum ile ilgili temel konuların veya sorunların girmesi, onları sosyal içerikli yapmaktadır. Sosyal faaliyetlerde bulunan STK’leri, kendilerine, yani üyelerine hizmet eden kuruluşlar olmaktan çok haricî ve özellikle muhtaç kişilere hizmet eden kuruluşlardır. Kendine hizmet eden STK’ler, sadece üyelerine, başkalarına hizmet eden STK’ler ise ağırlıklı olarak çeşitli sosyal kesimlerin lehine sosyal programlar düzenlerler [Nazlıoğlu, 1996: 57].

2.) *Sosyal Faaliyet Alanlarının Çok Boyutlu Olması*: Sosyal nitelikte olan STK’ler, faaliyetlerini, belirli bir sosyal alan veya konuya (eğitim, sağlık, konut, sağlık vb.), sosyal soruna (işsizlik, yoksulluk, hastalık, sakatlık vb.) ve(ya) bizzat korunmaya muhtaç herhangi bir sosyal gruba (sokak çocukları, işsizler, hastalar, bakıma muhtaçlar, yaşlılar, şiddet gören kadınlar, yoksullar vb.) yönelik düzenlerler. Sosyal faaliyetlerin ekseriyeti, maddî olarak hayatı sürdürmeye yönelik acil ve zorunlu ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir [Sivil Toplum Örgütleri, 2001; 15].

3.) *Sosyal Faaliyetlerin Dışa Açık Olması*: Dışa açık olmayan kuruluşlarda dış çevrenin desteği olmadan hedeflerini gerçekleştirecek sosyal faaliyetler gösterilir. Dışa dönük kuruluşlarda ise yakın ve uzak sosyal çevrenin maddî ve manevî desteği ile yürütülen bir sosyal etkinlik vardır. Sosyal faaliyetlerin giderleri ise üyelerin aidatları ve kuruluşa gönül verenlerin maddî desteği ile karşılanmaktadır [Gönel, 1998: 13]. Temel sosyal risklerin kökünden giderilmesine yönelik önemli yatırımların devletçe veya uluslar arası sosyal kurumlarca da desteklenmesi mümkündür.

2.3. Yoksullukla Mücadele Eden STK’lerin Özellikleri ve Önemi

Türk Hukuk Mevzuatı açısından ancak vakıf ve dernek tüzel kişilikleri altında yasal konum bulabilen STK’leri [Ural, 1994: 18], yoksullukla mücadele kriterleri açısından değerlendirmeye tâbi tuttuğumuzda, aynı zamanda onları sosyal nitelikli kuruluşlar olarak kabul ettiğimizi de beyân etmiş olduk. Dolayısıyla,

yoksulluğu gidermek veya gidermede bir katkıda bulunmak isteyen bir sosyal kuruluşun aşağıdaki şartlar aranmalıdır [BMZ; 1977; 14].

Sosyal faaliyetler kapsamında hedef kitle olarak yoksulların yer alması ve bu kesimin özellikle sosyo-ekonomik boyutuyla korunması ve desteklenmesi.

Yoksulluğun tanımlanmasında ve yardıma muhtaçların tespitinde objektif kriterlerin uygulanması.

Yardıma muhtaç kategorisine giren farklı yoksul grupların (özürlü, yaşlı, hasta) spesifik ihtiyaçlarına göre sosyal (aynî veya nakdî) yardım ve hizmetlerin yapılması.

Maddî yardımların yanında yoksulların psiko-sosyal, meslekî, teknik ve tıbbî ihtiyaçların karşılanması (Örn. İstihdam sağlayıcı meslekî eğitim programları; Toplum hayatına kazandırma faaliyetleri; Eğitim programları; Temel sağlık hizmetleri).

Sosyal faaliyetler çerçevesinde yürütülen değişik sosyal yardım ve hizmet programlarının yoksulların hayat standardını belirgin bir şekilde iyileştirmesi ve üretime dönük potansiyellerini artırması.

Yoksullukla mücadeledeki sosyal politikaların bölgesel olmaktan ziyade yurt çapında dengeli bir şekilde düzenlenmesi.

Yoksulluk, başta sosyal devletlerin üstesinden gelmesi gereken bir sosyal sorundur. Ancak, sosyal sorumluluk taşıma yönünden ileri boyutta olan sivil toplumlar, bu sorunun karşısında da kayıtsız kalmaları düşünülemez. Kendi dinamiklerini geliştirebilen sivil toplumların, kamuya ait gibi görünen bir çok görevi üstlendiklerine göre, yoksullukla mücadele gibi önemli bir sosyal sorununun giderilmesinde de örgütlü bir şekilde aktif rol almaları, hem devlet-millet kaynaşmasını temin etmekte, hem de sosyal sorunların çözümünde hükümet dışı alternatif yolların gündeme gelmesini sağlamaktadır. Türkiye’de yoksulluğun oluşturduğu sosyal problemlerin çözümlenmesinde STK’lerin aktif bir biçimde yer alması son derece önemlidir.

Devletler, gerek karar mekanizmalarının hantallığı, gerekse muhtaçların tespitinde etkinsizlikleri sebebiyle yoksulluğun bütünüyle ortadan kaldırılmasında hiçbir zaman tam anlamıyla yeterli olamamışlardır. Türkiye Devleti ise, yapısal veya zihinsel kavrayış sorunlarından dolayı yoksullara yönelik sosyal politikalarını henüz geliştiremediği için, sorunların çözümlerinde STK’lerin aktif katılımlarına ihtiyaç vardır. STK’ler, sosyal sorunları duyarlı bir biçimde daha yakından tâkip etmeleri ve çözüme dönük karar aşamalarında daha hızlı hareket edebildiklerinden dolayı, çoğu kamu kurumlarından daha etkin hizmet sunabilmektedirler. Türkiye’de STK’ler, kamu kuruluşlarının eksik bıraktığı ya da ulaşamadıkları yerlerde tamamlayıcı bir fonksiyon icra etmekte, toplumda var olan dayanışma duygusunu devamlı kılmakta katılımcı demokrasiye katkıda bulunmaktadır [Uğur, 1998: 274].

STK’lerin yoksulluğa karşı sosyal duyarlılık gösterme çabalarının sonucunda devletin de sosyal devlet anlayışıyla yoksullara daha çok önem vermesi ve kalıcı çareler bulması gerektiği inancı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bir taraftan kamu bütçelerinden yürütülen sosyal yardımların yetersizliği sebebiyle STK’lerin devreye girmesiyle, bir nebze de olsa yoksulluğun giderilmesinde katkıda bulunmakta, diğer taraftan da yoksulluk konusuna hem toplumsal, hem de kamusal duyarlılığın artmasına yardımcı olmaktadır.

Gerçekten de STK’ler, ekonomisi gelişmiş olsun ya da olmasın, sadece devletin sosyal yardım konularında tamamlayıcı bir unsur olarak ortaya çıkmamakta, aynı zamanda yoksulluğun ortadan kaldırılması gerektiği yönünde kolektif bilinçlenmeye de katkıda bulunmaktadır. Bu da, hükümetlerin yoksullukla mücadelede yeni sosyal politikalar geliştirmesini veya mevcut sosyal politikalarını yeniden gözden geçirmesini sağlamaktadır. Örgütlü sivil toplumun, sosyal konularda devletin önüne geçmek süretiyle, hükümetleri de harekete geçirmekte ve gerçek bir sosyal devletin oluşmasına ön ayak olmaktadır.

3. YOKSULLUKLA MÜCADELEDE DENİZ FENERİ DERNEĞİNİN KONUMU

Deniz Fenerinin, yoksullukla mücadele eden STK’lerin kriterlerine uygun sosyal faaliyetlerde bulunup bulunmadığını, yukarıda altı madde hâlinde sunulan şartların özelliklerine göre değerlendirmek gerekmektedir.

3.1. Ortaya Çıkışı ve Kuruluş Amacı

1996 yılı Ramazan ayında “Şehir ve Ramazan” ismiyle yoksul insanların durumuna dikkat çekmek ve dayanışmayı sağlamak fikriyle bir televizyon programı olarak yayına başlayan Deniz Feneri, ilk faaliyetlerine sponsorluğunu marketlerin yaptığı bir yardım çalışmasıyla başlamıştır. Daha önceleri sadece Ramazan aylarında yayınlanan “Şehir ve Ramazan” programına olan ilgi, benzer bir programın diğer aylarda da yapılması fikrini doğurmuştur [www.denizfeneri.org.tr:01.04.2004].

Zamanla yardım talep eden ve bu talebi karşılamak isteyen kişi ve kuruluşların sayısının artması, bu çalışmanın sponsorluk ve program eliyle yürütülmesini imkânsızlaştırmıştır. Bir televizyon programıyla başlayan bu oluşum, 02.07.1998 yılında örgütlü hâle getirilmiş ve tüzel kişiliği haiz bir sivil kuruluş olarak ortaya çıkmıştır [Bilgili, 2003;68].

Programlar, bu sefer “Deniz Feneri” adıyla yeniden düzenlendi. Uğur Arslan ve İbrahim Uğurlu (Ramazan Abi) tarafından hazırlanan ilk program, 03.03.1997’de yayınladı ve halen de devam etmektedir. Programda, deniz yıldızları gibi “kıyıya vurmuş” ihtiyaç sahibi insanların yeniden hayata ve topluma kazandırılması için, gösterilen samimi ve mütevazı çabalar ekrana yansıtılmakta ve hayır sevenlerin dikkatine çekilmektedir.

Programın ve derneğin amacı, tüzükte şu şekilde belirtilmiştir: “*Âfet, savaş ve olağan zamanlarda ihtiyaç sahiplerine gıda giyim, sağlık, eğitim, yakacak, kira, barınma, evlenme, yuva kurma, iş kurma, konut ve sair bütün hususlarda aynı, nakdî ve her türlü maddî ve manevî yardımda bulunmaktadır*”.

Görüldüğü gibi, ta baştan beri var olan yoksullukla mücadele düşüncesi, her ne kadar bir TV programı şeklinde başlamış ise de, bu düşünce, artan ihtiyaçlar doğrultusunda bir STK’ye dönüştürülmek sûretiyle kalıcı hâle getirilmiştir.

3.2. Kurumlaşma ve Organizasyon Yapısı

Dernek, amacı doğrultusunda çalışmalarına Fatih’te küçük bir binada başlamış, fakat gün geçtikçe büyüyen yoksulluk, dernek çalışmaları ile ilgili kullanılacak mekânın şekillenmesinde etkili olmuştur.

TV programı, bir taraftan derneğe başvuran yoksul aile sayısının artmasını sağlamış, diğer taraftan da yapılan bağışların depolanması ile ilgili yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Mevcut depoların yetersizliği sebebiyle dernek yönetimi, yardım organizasyon çalışmalarının daha verimli hâle getirebilmek için, mekân arayışına girmiş ve bunun sonucu olarak 2000 yılı sonu itibarıyla İstanbul’un Zeytinburnu ilçesinde kendi imkânlarıyla tesis ettiği genel merkez binası (450 m²) ve lojistik merkezi (1000 m²) ile hizmet vermeye devam etmektedir. Anadolu’ya ve İstanbul’un Anadolu Yakası’na sevkıyatlar yapabilmek için, 2002 yılında Ümraniye’de Anadolu Lojistik Merkezi binası (3300 m²) inşa edilmiştir. 2003 yılında 24 bin metre karelik ikinci bir lojistik binası eklenir. Dikine istifleme sistemi kullanılan, depo içi taşımanın transpalet ve forkliflerle yapıldığı lojistik merkezinde ayrıca 260 m²’lik soğuk hava deposu da bulunmaktadır. Depolama, dünya standartlarına uygun ölçülerde palet ve palet üzerine özel imal edilmiş sandıklarla yapılıyor. Dokuz metre yüksekliğe kadar yapılan istiflemeye üst üste yığılma olmadığı için malzeme hava alıyor ve zarar görmesi engelleniyor [Deniz Feneri Dergisi; Kasım 2003: 32].

Deniz Feneri derneği, yardım çalışmalarını daha geniş kitlelere daha hızlı ulaştırmak için, Ankara ve İzmir de 2 şube açmıştır. Türkiye’nin 7 bölgesinde örgütlenmeyi hedefleyen dernek, her ilde şube açma politikası yerine yardım çalışmalarını, mahallî düzeyde gönüllülerin desteği ve organizasyonu ile karşılamayı amaç edinmektedir. Böylece, yurt çapında örgütlenmenin doğuracağı kira, elektrik, su ve kırtasiye gibi sürekli giderlerin oluşmasının ve artmasının da önüne geçilmek istenmektedir. Dernek, yardım talepleriyle orantılı olarak işlerin daha hızlı ve minimum maliyetle yapılabilmesi için, personel ve gönüllü organizasyonunu gözden geçirerek, genel merkezde 91, Ankara şubede 15, İzmir şubede 6 kişi ile çalışmalarını sürdürmektedir. Ayrıca, yüzlerce gönüllü tarafından yardım çalışmalarına katkı sağlanmaktadır [www.denizfeneri.org.tr:01.04.2004].

Yardım organizasyonunu daha nitelikli yapmak, şeffaflık ve izlenebilirliği sağlamak üzere kalite sistemi çalışmalarına başlatılmış ve bu amaçla oluşturulan kalite ekibi, eğitime tâbi tutulmuştur. Bir yıllık çalışma sonunda ISO 9002 kalite belgesi alınmıştır.

3.3. Sosyal Yardım Faaliyetlerinin Türleri, Finansmanı ve Boyutu

Derneğin sosyal faaliyetler kapsamında hedef kitle olarak yoksulların yer aldığı açıktır. Yoksullara yönelik yardım kapsamına, aynı ve nakdi yardımların dışından akla gelebilecek hemen hemen bütün yardım türleri girmektedir (gıda, giyim, ev eşyası, yakacak, barınma, eğitim araç gereç, sağlık hizmetleri ve ilaç yardımı). Sosyal yardım faaliyetleri dışı açık olarak gerçekleştiği için, dernek gelir ve destek bakımından dış kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Dernek, Türkiye’de yoksulluğun çok boyutlu ve temel bir problem alanı olduğu tespitiyle bununla mücadeleyi sosyal sorumluluk çerçevesinde esas almış ve bunun için bağışçısı, personeli ve gönüllüyü sevk ve idare noktasında, motivasyon tekniklerini de kullanarak en yüksek verimi almayı ve bunun sürekliliğini sağlamayı benimsemiştir. Derneğin gelir getiren herhangi bir işletmesi henüz bulunmadığından personel ücretleri ve genel giderler de yine bağışlardan karşılanmaktadır.

Yardımların toplanması, İşçileri Bakanlığı’ndan alınan izinler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Nakit bağışlar, daha çok banka üzerinden yapılmakla birlikte dernek merkezinde de bağış kabul edilmektedir. Aynı bağışlar ise dernek merkezine bağışçılar tarafından getirilmekte ya da gönderilmektedir. Teslim alınan bağış malzemeleri için alındı belgesi düzenlenmekte ve bağışçılara verilmektedir. Alınan aynı bağış malzemeleri için barkod çıkarılmakta, böylelikle hem stok kayıtları tâkip edilmekte hem de bağışçılar gerektiğinde bağışlarını izleyebilmektedir.

Gerek aynı, gerekse maddî yardım toplama izinleriyle oluşan kaynaklar, yardım talebinde bulunan yoksulların sosyal incelemeleri yapıldıktan sonra uygun plânlamalar neticesinde kendilerine ulaştırılmaktadır. Nakit yardımlar banka yoluyla, ani yardımlar ise hem dernek görevlileri hem de gönüllüler tarafından kişilere teslim makbuzlarıyla hediye paketi anlayışıyla ulaştırılmaktadır. Bundan amaç; yardım alan bireyi/aileyi rencide edici durumlar oluşturmaktan kaçınmaktır. Nakit yardımı kararı verilen dosya sahiplerine ne kadar süreyle, hangi bankadan, ne miktar yardım alacağı nakit yardım bilgi formu ile birlikte bildirilmektedir.

Gıda yardımlaşmalarında 5 kişilik bir ailenin bir aylık ihtiyacı esas alınırken, giyim yardımlarında aile fertlerinden her kişi için duruma göre 5-7 kalem giyim malzemesi verilmektedir. Gıda ve giyim yardımları, sürekli sosyal inceleme mantığı ile her ay muhtaç kişilerin adreslerin teslim edilmektedir [Bilgili, 2003: 73].

2003 yılında 50 bin aileye 20 trilyon civarında aynı ve nakdi yardımı yapılabilmektedir [Zengin, 2004; 6]. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu ise aynı yıl için 1 kat trilyon bir harcama öngördüğüne göre [Habertürk; 2003], bu rakam, kamusal sosyal yardımın yaklaşık olarak % 2 civarındadır. Ancak, 2002 yılında olduğu gibi, öngörülen kamusal sosyal yardımların ancak yarısı kullanıldığı için, gerçekte Deniz Fenerinin yoksullukla mücadele oranının parasal boyutunun % 5 civarında seyrettiğini söyleyebiliriz. Deniz Feneri’nin Türkiye’nin yoksulluk probleminin çözümündeki payı yetersiz gibi görünse de, birkaç yıllık kuruluş mazisini dikkate aldığımız da çok kısa bir süre içinde önemli bir noktaya geldiğini söyleyebiliriz. Aynı sorunla yaklaşık olarak aynı etkinlikle mücadele edebilen 10 STK’nin bulunduğunu var sayacak olursak, Türkiye’nin yoksulluk sorununun % 50’sinin sivil inisiyatif tarafından çözümlendiğini de belirtebiliriz. Dolayısıyla, tek başına sağlanan bu katkı, önemli bir başarı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.4. Gönüllülerin Hizmet Süreçlerindeki Etkinlikleri

Sosyal yardım faaliyetlerinin ve diğer hizmetlerin akışı, programlanması ve düzeni ile ilgili örgütsel yapısı ve çalışma sistemi, iki ana safhada incelenebilir. Birincisi; bağışçılardan yardımın derneğe akışı, ikincisi ise; yardımın ihtiyacı olanlara ulaştırılması.

Deniz Feneri, yardım faaliyetlerinin ve örgüt içi hizmetlerinin büyük bir ekseriyetini profesyonel ve ücretli elemanlar yerine gönüllü kişilerin fizikî, maddî ve manevî katkılarından yararlanarak yürütmektedir. Deniz Feneri gönüllüleri, dernekte yapılan her türlü işe maddî karşılık beklemeden, zamanlarını, enerjilerini ve beyin güçlerini harcayan, gerektiğinde kendi maddî imkânlarını da kullanarak destek veren kişilerdir. Gönüllü olarak derneğe yardımcı olmak isteyenler, internet sitesinde ya da genel merkezde yer alan gönüllü formunu doldurarak, ilk adımlarını atmaktadırlar. Tarih sırasına göre gönüllü eğitim ve tanıtım toplantılarına katılan gönüllüler, genelde toplantı sonrasında görev almaya hazır hâle getirirler. Deniz Feneri Gönüllüleri, yeteneklerine ve isteklerine göre, aşağıda sıralandığı gibi, örgütsel yapı içinde değişik çalışma alanlarında aktif olabilmektedir [www.denizfeneri.org.tr/icerik:01.03.2004]:

a) Büro Hizmetleri: Derneğe yardım talep müracaatları hayli fazla olduğundan gönüllüler, özellikle mektupları tasnif etmek ve değerlendirmekle görevlendirilirler. Tek tek okunan mektuplar, "mektup başvuru özeti" şekline dönüştürülmektedir. Gönüllü okuyucular, gelen mektuplarda eklenen belgelerde eksiklikler tespit ederlerse "eksik evrak talep formu" hazırlamaktadırlar. İllere ve ilçelere göre tasnif edilen mektuplar, dosyalanıp bilgisayar kayıtlarına geçirilmektedir. Yardım talepleri, hem bilgisayar ortamında tâkip edilmekte,

hem de evrak alt yapısı hazırlanarak klasörlerde muhafaza edilmektedir [Deniz Feneri Faaliyet Raporu, 2002: 6].

b) Sosyal İnceleme ve Değerlendirme Hizmetleri: Kayıtları tanımlanan kişilerin gerçekten muhtaç olup olmadıkları, genel merkez veya şubelerde çalışan gönüllüler tarafından yerinde araştırılmakta ve durumları tespit edilmektedir. Araştırmalar, yardım talebinde bulunanların ev ve sosyal çevrelerinde hassasiyetle yürütülmektedir. İnceleme esnasında kimsenin incitilmemesine de azamî derecede dikkat edilmektedir. Genel merkez ve şubelerin bulunduğu iller dışından yapılan yardım talepleri, mülki idare makamları ile yapılan yazışmalarla araştırılmaktadır. Hazırlanan bazı sosyal inceleme dosyaları, ayrıca Yardım Değerlendirme Komisyonu tarafından incelenmekte ve ne tür bir yardım yapılacağı veya yapılamayacağı kararlaştırılmaktadır. Derneğin imkânları ve aciliyet durumlarına göre objektif kriterler çerçevesinde kişilere tek ya da periyodik yardım kararları alınmaktadır. Sosyal inceleme, çalışmadan kazanma anlayışına ve bütün suiistimallere engel teşkil etmesi açısından önemli bir işlemdir. Sosyal inceleme yapacak olanlar, psiko-sosyal eğitimden geçirildikleri gibi, çalışmalarını da aralıklarla tâkip edilmektedir.

c) Lojistik ve Depolama Hizmetleri:Gönüllüler, bağış olarak verilen yardım malzemelerinin sayılması, tasnif edilmesi, barkodlanması ve paketlenmesi işlerinde de yardımcı olmaktadır.

d) Sağlık Organizasyonu İle İlgili Hizmetler: Gönüllüler, sağlıkla ilgili dosyaları tasnif ederler, hastalarla olan görüşmeleri sürdürürler, ihtiyaçlarını tespit ederler ve dernek eczanemizde bulunduran ilaçları düzenlerler ve imkânlar dâhilinde ihtiyaç sahiplerine ulaştırırlar.

e) Ulaştırma Hizmetleri: Gönüllüler, kendi ya da dernekçe temin edilen araçlarla, aynı ve(ya) nakdî yardımların muhtaçların evlerine ulaştırılmasında yardımcı olmaktadır.

f) Danışmanlık Hizmetleri: Gönüllüler, kendi uzmanlık alanları ve yeni doğan ihtiyaçlar ile ilgili derneğe çeşitli teklifler getirebilmekte ve dolayısıyla yoksulluğun tüketilmesinde ne tür bir yardım biçiminin faydalı olabileceği noktasında önemli katkılarda bulunabilmektedirler.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Yoksullara her türlü sosyal yardım yapmayı kendine gâye edinmiş olan Deniz Feneri, diğer sosyal nitelikli STK'ler gibi, sosyal faaliyetlerini bütün yurt çapında dışa açık olarak gerçekleştirmektedir. Toplam kalite anlayışı çerçevesinde oluşturduğu şeffaflık ve güven sâyesinde bağışçılardan büyük miktarlarda maddî yardım sağladığı gibi, gönüllüler ordusundan da sosyal faaliyetlerin hayata geçirilmesi yönünde her türlü fillî destek görmektedir.

Yoksulların yardım talebi, sosyal incelemeye tâbi tutulmaktadır. Genelde mutlak yoksullara, ihtiyaç tür ve boyutuna göre, çok süratli bir şekilde ya sürekli, ya da geçici olarak yardım yapılmaktadır. Dernek, genelde halkın en yoksul kesimlerin sosyal-refahı için mücadele ederken, sosyal yardımlarını ve özellikle proje ile ilgili yatırımlarını, sosyal sorunlardan birinci derecede sorumlu olan devletin koordinasyonu altında gerçekleştirebilmektedir. Her ne kadar yoksulluğu kaynağından çözecek istihdama yönelik meslekî eğitim programları ya da yoksulluğun meydana getirdiği psiko-sosyal ve kültürel olumsuzlukları ortadan kaldıracak sosyal rehabilitasyon faaliyetleri yapılmakta ise de, bunların toplam sosyal faaliyetler içindeki yeri nispeten düşüktür. Yoksulluğa karşı daha etkin olabilmek için, STK'lerin sosyal yardım faaliyetlerinin Sosyal Devlet anlayışına uygun olarak ve mahallî idareler tarafından, gerek sosyal hizmetler alanında, gerekse yoksulluğu kökünden çözecek programlarla daha çok desteklenmesi kaçınılmazdır.

Türkiye'de 80 bin civarında dernek vardır. Ancak, gerçek anlamda sosyal faaliyetlerde bulunan derneklerin sayısı çok azdır. Ayrıca, yurt çapında üye olma oranı da genelde düşüktür. Bu ilgisizliğe, demokratik kültür veya sosyal dayanışma eksikliği demek de mümkündür [Ebert, 1993: 9]. Deniz Feneri derneğine, bu açıdan bakıldığında, gönüllüler aracılığıyla hem daha çok kişinin örgütlü sosyal faaliyetlere katılımını, hem de sosyal yardımlaşma için gerekli olan dayanışma bilincinin gelişmesine önemli bir katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Örgütlenme biçimi esnek olmakla birlikte hizmet endeksli idarî işler için gerekli olan yatırımlar, maksadının ve hedefinin dışına çıkmamaktadır. Toplam harcamaların içinde sosyal harcamalarla direkt ilgisi olmayan ve-fakat hizmetlerin sağlanabilmesi için gerekli olan personel istihdamından doğan giderlerin payı düşüktür. Personel giderleri, toplam harcamalar içinde cüzi bir yer aldığından ve örgüt hizmetlerinde ücretsiz çalışan çok sayıda gönüllülere yer verildiğinden sosyal yardımların maliyetleri hem düşük hem de verimli olmaktadır.

Dernek gelirleri, ekseriyetle yurt içinden gelen bağışlardan sağlanmaktadır. Sosyal yardım faaliyetlerini daha geniş kitlelere ulaştırabilmek için, yurt dışında çalışan hayırsever vatandaşlarımızın ve uluslar arası fonların desteğine de ihtiyaç vardır.

Ülke menfaatine yararlı sonuçlar verdiğini düşündüğümüz Deniz Feneri’nin kamu yararına çalışan dernek statüsünü elde edebilmesi için, hukukî yönden mücadele etmeli ve sivil desteğini de arkasına almalıdır. Devletin de özellikle sosyal nitelikli faaliyetlerde bulunan STK’lere karşı bakışını yeniden gözden geçirmeli, sosyal politikanın bir parçası olarak görmeli ve örgütlü sivil inisiyatifte malî, hukukî ve lojistik destek sağlamalıdır. Bu kapsamda özellikle yoksullukla mücadele eden STK’lerin çalışmalarını kolaylaştıracak kanunî düzenlemelerin yapılması gereklidir.

KAYNAKLAR

- AB-Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği; Sivil Toplum İşbaşında; Ankara; 2001.
- AKTAN, Can .Aktan; Yoksullukla Mücadele Stratejileri; Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayınları; Ankara; 2002.
- BİLGİLİ, Ahmet Emre ve Atlan İbrahim; Bir Yardım Yönetimi Modeli: Deniz Feneri Örneği; Yoksulluk; C. 3; Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yay.; İstanbul; 2003.
- BMZ; Leitfaden zur Beurteilung der Armutsorientierung von Vorhaben der Zusammenarbeit; Bonn; 1997.
- Deniz Feneri Dergisi; Yıl 1; Sayı 3; Kasım 2003.
- Deniz Feneri-Faaliyet Raporu; 2002.
- DUMANLI, Recep; Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları; DPT Yay.; No: 2449; Ankara; 1996.
- EBERT, Fredrich; Gönüllü Kuruluş, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara; 1993.
- GÖNEL, Aydın; Önde Gelen STK, Araştırma Raporu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul; 1998.
- <http://www.denizfeneri.org.tr>
- <http://www.haberturk.com:12.12.03>.
- IŞIK, O., Pınarcıoğlu, M., Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği; İletişim Yayınları, İstanbul; 2001.
- NAZLIOĞLU, Meral Dinçer; “Gönüllü Kuruluşların Toplumdaki Yeri” Gönüllü Kuruluşlar Toplantısı, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Ankara; 1996.
- SEYYAR, Ali; Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele; Yoksulluk; Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği yay.; İstanbul; 2003.
- SEYYAR, Ali; Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük); Beta Yay.; İstanbul; 2002.
- Sivil Toplum Örgütleri; (Terc.: Işık Ergüden); Demokrasi Kitaplığı; 2001.
- ŞENSES, F; Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk; İletişim Yayınları; İstanbul; 2002.
- TUNÇAY, Mete; Tanzimat’tan Günümüze İstanbul’da STK, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul; 1998.
- UĞUR, A; Sosyoekonomik Gelişimde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü; Boyut Yayınları; İstanbul; 1998.
- URAL, Engin; Gönüllü Kuruluşlar Toplantısı; Türkiye Çevre Vakfı Yayını; Ankara; 1995.
- ZENGİN, H. Salih; Türkiye’de Yoksulluğun Cinsiyeti: Kadınlar ve Çocuklar; Zaman Gazetesi-Turkuaz; 11.01.2004.

YOKSULLUK SORUNUYLA MÜCADELEDE BİR STRATEJİ OLARAK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI: DENİZ FENERİ DERNEĞİ ÖRNEĞİ

Mustafa Kemal ŞAN*
Mahmut BİLEN**

ÖZET

Bilindiği üzere, yoksulluk kavramı özellikle 1990'lerden sonra gerek ulusal ve gerekse de uluslararası platformlarda kalkınma ve gelişme tartışmalarının önemli bir eksenini oluşturmaya başlamıştır. Bu tartışmaların odağını da yoksulluğun küresel bir sorun olmaktan çıkarılması için aranacak çözüm önerileri oluşturmaktadır. Yoksullukla mücadele stratejileri olarak geliştirilen kimi modeller IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütler tarafından uygulanmaya devam etmektedir. Ancak yoksullukla mücadele çabasının temelini oluşturan Devlet'in geleneksel fonksiyonlarında yaşanan belirgin farklılaşma, yoksulluğun başka stratejilerin de devreye sokularak üstesinden gelinmesi gereğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Sivil Toplum Kuruluşlarının belirgin bir katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Kopenhag Deklarasyonu ve Eylem Programı'nda da ifade edildiği gibi devletler yoksul vatandaşlara ulaşmak için hükümet dışı örgütlerin ve sivil toplumun diğer aktörlerinin potansiyelini kabul etmektedirler ve istihdam yaratma ve temel sosyal hizmetlerin tedariki de dahil olmak üzere yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik politika ve programları teşvik etmek için ortaklık ve işbirliği içine girmeye gittikçe artan bir şekilde istek göstermektedirler.

Sivil toplum örgütleri esnek, uyumlu, temsil yeteneği olan ve geniş katılıma açık olan, yerel topluluklar ile iki yönlü iletişim fırsatı sağlayan örgütler olarak övgü almaktadırlar. Bir çoğu yoksulluk içinde yaşayan kişilerin kendi ihtiyaçlarını ve endişelerini ifade etmede, tek olmasa da, en iyi araç konumundadırlar. Ancak yoksulluğun önlenmesinde tek strateji olarak STK'ları görmek de yoksulluk gibi devasa bir soruna fazla bir katkı sağlamayacaktır. Bununla birlikte çok sayıda sivil toplum örgütünün yoksulluğu azaltmak yönünde çaba göstermesi önemlidir ve bu tip çabaların yararları ve ulaşabileceği önemli noktalar günümüzde kendinden söz ettirmeye başlamıştır. Bu çerçevede bu bildiride kendisine yoksullukla mücadeleyi öncelikli görev olarak alan bir Sivil Toplum Kuruluşu olan "Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği" ni eksen alan bir çözümleme girişiminde bulunacağız. 1998 yılında faaliyete başlayan Deniz Feneri Derneği kendi faaliyetlerinde medyayı da aktif bir biçimde kullanarak toplumumuzun özünde var olan yardımlaşma ve dayanışma duygularını kanalize ederek Türk halkı nezdinde hatırı sayılır bir yer etmesi açısından incelenmeye değer bir yapı olarak karşımızda bulunmaktadır.

1.YOKSULLUK OLGUSUNA GENEL BAKIŞ

Öncelikle ilk planda altını çizmemiz gereken olgu yoksulluk konusunda yapılan tanımlama çabalarında bir oy birliğinin olmayışıdır. Yapılan tanımlama çabaları, yoksullara bakış açıları farkı değer sistemlerine sahip bir toplumsal yapıdan bir diğerine, zaman içinde değişiklikler göstermektedir. Bu sebeple yoksulluğa ilişkin birçok kavram ve bunlara bağlı olarak da birçok değişik tanım bulunmaktadır. Gerek akademik gerek politik tartışmalarda genel kabul gören tanıma göre, yoksulluğu iki boyutta ifadelendirmek mümkündür. Kelimenin en dar anlamı ile yoksulluk, bireyin temel ihtiyaçlarını olan yeme, içme, barınma gibi temel ve varoluş şartlarına kavuşabilecek oranda bir gelir düzeyinden mahrumiyet olarak ele alınabilir. Mutlak yoksulluk ölçümlerinde temel ihtiyaçlar belirlenerek açlık sınırı yada yoksulluk ölçülmektedir. Burada bir kişinin temel ihtiyaçlarının neler olduğu belirlenerek bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için gerekli en az gelir bütçesi hesaplanarak açlık sınırı yada yoksulluk sınırı (poverty line) hesaplanmaktadır. Buna daha sonra aile büyüklüğü ve kişilerin yaş ve cinsiyet özelliklerine göre kalori ihtiyaçları da eklenerek "açlık sınırı" hesaplanmaktadır. Yaygın bir biçimde kullanılan yöntem göre yoksulluk gelir ve tüketim seviyeleri ile birlikte değerlendirilen bir olgudur. Bir kimsenin, gelir ve tüketimi minimum zorunlu ihtiyaçlarının altında bir seviyede ise o kişi yoksul biridir. Bu minimum düzey (level) genellikle yoksulluk sınırı (poverty line) olarak adlandırılmaktadır. Zorunlu ihtiyaçların neler olduğu ise zamana ve toplumsal yapıya göre belirlenmektedir. Bu sebeple yoksulluk sınırı toplumdaki topluma, yaşanan devirden devre farklılıklar göstermekte olup, her ülke için kendi gelişmişlik düzeyi, toplumsal norm ve değerleri ile paralel bir

* Dr., Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

** Yrd.Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

yoksulluk sınırı takdir edilmektedir¹. Bu ifade ettiklerimizin ötesinde konu ile ilgili olarak “öznel yoksulluk” ve “görel yoksulluk” kavramsallaştırmaları da bulunmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 2; Adman ve diğerleri 2002: 8). Bunu ötesinde UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)’nin her gelişmişlik düzeyine göre belirlediği *İnsani Yoksulluk Endeksi*’dir (*Human Poverty Index*) ve *İnsani Gelişme Endeksleri* (*Human Development Index*) ile küresel düzeyde yoksulluk ölçülmektedir.

Günümüzde yoksulluk kendisini son yıllarda iyiden iyiye hissettiren küreselleşme olgusu ile birlikte daha bir derinlik kazanmıştır. Dünya Bankası bilindiği gibi uluslararası bir yoksulluk ölçüsü kabul etmiş ve buna göre bir ülkenin ne kadar fakir olduğu günde bir dolardan az bir parayla yaşayan nüfusun oranına göre belirlenmektedir. Bu göstereye göre şu anda dünyada ulusal sefalet oranına göre bir derecelendirme yapmak mümkündür. Nüfusunun %87’si günde bir dolardan az bir parayla yaşayan Gine-Bissau şu anda dünyanın en yoksul halkına sahip ülkedir.

Gelişmekte olan ülkelerden sadece Şili, Uruguay, Kosta Rika, Malezya ve Tayland gibi birkaçında kişi başına düşen yıllık gelir 5.000 doları aşmakta ve yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfus oranı %20’nin altındadır. Diğer tarafta Brezilya, Ekvator, Meksika, Peru, ayrıca Orta Amerika, Ortadoğu ve Güney Asya’dan yaklaşık yetmiş ülke çok daha az gelir oranlarına sahipler ve nüfuslarının %25 ile %40’ı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Yine de bunlar en fakir ülkeler değiller. İçlerinde Nepal, Hindistan, Bangladeş, Haiti ve Afrika kıtasının büyük çoğunluğunun da olduğu en az yirmi beş ülkede yıllık gelir 1.500 doların altında ve nüfuslarının %50’sinden fazlası yoksulluk içerisinde yaşamaktadır (Rivero, 2001).

Tablo 1: Seçilmiş Bazı Ülkelerde Yoksulluk Düzeyleri

	Anket Yılı	Yoksulluk Oranı		Yoksulluk Açığı	
		Günde	Günde	Günde	Günde
		1 \$ (%)	2 \$ (%)	1 \$ (%)	2 \$ (%)
Cezayir	1995	**	15,1	*	3,6
Bangladeş	1996	29,1	77,8	5,9	31,8
Brezilya	1997	5,1	17,4	1,3	6,3
Şili	1994	4,2	20,3	0,7	5,9
Çin	1998	18,5	53,7	4,2	21,0
Mısır	1995	3,1	52,7	0,3	11,4
Hindistan	1997	44,2	86,2	12,0	41,4
Endonezya	1999	15,2	66,0	2,5	22,6
Kenya	1994	26,5	62,3	9,0	27,5
G.Kore	1993	**	**	*	*
Pakistan	1996	31	84,7	6,2	35,0
Portekiz	1994	**	**	*	*
Rusya Fed.	1998	7,1	25,1	1,4	8,7
Sri Lanka	1995	6,6	45,4	1,0	13,5
Tanzanya	1993	19,9	59,7	4,8	23,0
TÜRKİYE	1994	2,4	18,0	0,5	5,0
Zambiya	1996	72,6	91,7	37,7	61,2

(*) % 0.5’den az (**) %2.0’den az

Kaynak: World Bank, 2001, www.worldbank.org

Dünyadaki en fakir 20 ülkenin uluslararası yoksulluk sınırının altında, yani günde bir dolardan az gelire yaşayan nüfus oranı %80 ile %30 arasındadır. Bu Ülkelerin, nüfuslarının %25 ile %29’u aynı durumda olan oldukça fazla sayıda gelişmekte olan ülkeler grubu izler. Bunların arasında bu durumdan çıktıkları söylenen ve günde bir dolardan az gelire yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı Çin %29, Brezilya %28, Filipinler %27 ve Güney Afrika %23 olan ülkeler de bulunmaktadır. 2000 yılında yaklaşık 1,3 milyar insan yoksulluk içerisinde yaşıyordu. XXI. yüzyılda gezegenin en fakir halklarının dağılımı Asya’da altı yüz milyon, Afrika’da dört yüz elli milyon ve Latin Amerika’da iki yüz yirmi milyon olarak tahmin ediliyor. Eğer Latin Amerika bölgesinde durum daha iyiye gitmezse en fazla yoksul nüfusa sahip olacak ülkeler Haiti, Guatemala, Peru, Nikaragua, Honduras, Ekvator ve Brezilya olacaktır (UNDP, 1994).

¹ Konu ile ilgili detaylı bilgi “Measuring poverty at the country level/Measuring poverty at the global” (<http://www.worldbank.org/poverty/mission/up.2htm#>)

Tablo 2 Günde Bir Dolar'dan Az Geliri Olanların Nüfusa Oranları (%)

Seçilmiş Bazı Yoksul Ülkeler	Yoksulların Nüfusa Oranı (%)
Uganda	82,2
Etyopya	81,9
Mali	72,8
Nijerya	70,2
Orta Afrika Cumhuriyeti	66,6
Zambiya	63,7
Nijer	61,4
Burkina Faso	61,2
Gambiya	59,3
Madagaskar	49,1

Kaynak: UNDP 2003, World Development Report

Dünyadaki yoksul insan sayısının belli başlı bütün ölçütlere göre artış eğilimi içinde olduğu ve önlem alınmadığı takdirde daha da artacağı konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Dünya Bankası, bu sayının 1990 yılında, 1980 yılına kıyasla 200 milyon artarak bir milyara (World Bank, 1990), 2000 yılında ise bu artış eğilimini sürdürerek 1.2 milyara ulaştığını ve dünya nüfusunun beşte birini oluşturan yoksulların yarısına yakın bir kısmının (% 43.5) Güney Asya'da, % 24.3'ünün Güney Sahra'da, % 23.2'sinin Doğu Asya ve Pasifik, % 6.5'inin ise Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde yaşadığını tahmin etmektedir. Az Gelişmiş Ülkelerde yaşayan 4.6 milyar insanın 850 milyondan fazlasının okuryazar olmadığı, 826 milyonun yeterince beslenemediği, bir milyara yakınının kaliteli su, 2.4 milyarının ise temel halk sağlığı olanaklarından yoksun olduğu tahmin edilmektedir (UNDP, 2001: 9). Yoksulluğun kısa dönemde azalacağı yolunda da ciddi bir işaret bulunmamaktadır. Yapılan tahminlere göre, dünya nüfusunun önümüzdeki on beş yıl içinde iki milyarlık bir artış gösterecek ve bunun tamamına yakın bir kısmına (% 97) Az Gelişmiş Ülkelerin kaynaklık edecek olması, yoksulluğa ilişkin kaygıları daha da artırmaktadır. Ülkeler içinde de refah düzeyleri arasında büyük uçurumlar olduğu ve kimi ülkelerde yoksulların toplam nüfusun yarısından fazlasını oluşturduğu görülmektedir. Örneğin, yoksulluk oranı Uganda'da %82'ye, Zambiya'da % 63'e ve Peru'da % 54'e ulaşmaktadır (UNDP, 2003). Adam Smith'in *The Wealth of Nations* (Ulusların Zenginliği) kitabının üzerinden geçen yüzyıllar bize Ulusların zenginliğinin ironik bir biçimde ulusların yoksulluğu şekline dönüştüğünü göstermektedir. Bu göstergelerle yüz yetmiş beş ülkede insan gelişimiyle ilgili derecelendirme yapılmıştır. Bu bilgiler bize yaşamda yoksulluğun bir kural, insan refahınınsa sadece istisnadan ibaret olduğuna dair somut bir kanıt sunmaktadır.

Zengin ve yoksullar ayrımında giderek daha fazla yoksullar kategorisinde yer alan Türkiye dünya genelinde yaşanan gelişmelere paralel olarak bir yoksullaşma süreci yaşamaktadır.

Bilinmelidir ki, yoksulluk terörizm, suçta bulaşma, uyuşturucu bağımlılığı, aile içi şiddet, fuhuş vb. meselelerin de en temel sebepleri arasında yer almaktadır. Eğer zengin ve refah içinde yaşayan insanlar yoksulları uzun süreli görmezden gelirlerse bir gün bunun bir ucunun kendilerine de ulaşacağından kuşku duymamalıdır. Nitekim yoksulluğun Kentsel bir görünümü olarak ortaya çıkan Sokak Çocukları ve Evsizler fenomenleri, yoksulluk kültürü ile boğuşan insanların sadece bir bölümüne tekabül etmektedir ve bu kültürü yaşamaya mahkum bu insanlar, toplumun görece müreffeh bir hayat yaşayan kitleleri için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Hatta bir toplumun demokratik mekanizmalarının iyi işleyebilmesinin bile ön koşulu insanların yoksulluk ve onun çevresinde oluşan yoksulluk kültüründen kurtulmaları ile mümkündür. Nitekim yoksulluğun adeta bir kader olarak kemikleştiği Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde bugün bile sağlıklı işleyen bir demokratik mekanizma oluşturulamamış olması sözünü ettiğimiz kültürün kurumsallaşmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de mutlak yoksulluk olarak adlandırılacak yoksulluktan muzdarip olanların sayısı fazla olmamakla beraber, ülkedeki gelir dağılımı aşırı oranda bozuk olmasından kaynaklanan görece yoksulluk olgusu daha fazla öne çıkmaktadır. Eldeki en son veri olan 1994 çalışmasına ve akabinde yapılan analizlere göre günde 1 USD'in altında gelir alan kesim toplumun %2.5'ini oluşturmaktadır. En alt %10 gelirin 2.3'ünü alırken en üst %10 gelirin %32.3'ünü almaktadır. Ülke içindeki gelir dağılımını gösteren Gini indeksi de %45'ler gibi eşitsiz dağılımı ifade etmektedir. Kişi başına minimum besin değerine ulaşmayı bir ölçüt olarak analiz yapıldığında ise (Erdoğan, 1997), Türkiye'de gerek kent/kır ayrımı gerek bölgesel ayrımlardan kaynaklanan farklılıklar göze çarpmaktadır.

Tablo. 3: Kişi Başına Minimum Gıda Harcaması Tutarına Göre Yoksul Nüfus Oranı

Yerleşim Yeri	Yoksulların Nüfusa Oranı (%)
TÜRKİYE	15
KENT	10
KIR	21
Marmara Bölgesi	7
Ege Bölgesi	4
Akdeniz Bölgesi	11
İç Anadolu Bölgesi	12
Karadeniz Bölgesi	19
Doğu Anadolu Bölgesi	25
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	24

Kaynak: Erdoğan, 1997.

Yukarıda yapmış olduğumuz gerek analizlerden gerekse de verilerden edinilen sonuç, yoksulluk olgusunun insanlığı çok ciddi düzeyde tehdit etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun gelecek yüzyıl içinde de insanlığın temel sorunları arasında yoksulluğun önemli bir yer tutacağına işaret etmektedir. Şimdiye kadar yoksullukla mücadele adına yürütülen stratejilerin en önemli aktörü devlet olmuştur. Hem batılı toplumlarda hem de batı-dışı toplumlarda devletin içine düştüğü mali kriz nedeniyle devletin bu büyük sorunla mücadele kapasitesinde önemli bir başarısızlık olma riski taşıdığı görülmektedir. Bu nedenle burada öncelikli olarak devletin yoksulluk sorunuyla mücadeledeki tutumunu analiz etmek gerekmektedir.

2. DEVLETİN YOKSULLUKLA MÜCADELESİNDE MEYDANA GELEN GELİŞME/DEĞİŞME

Devletin yoksulluk olgusu ile en köklü veya kalıcı mücadele girişimi refah devleti biçimiyle gerçekleşmiştir. Refah devleti olgusu, bir toplumda tüm vatandaşların onurlu bir şekilde yaşamlarını sürdürme yükümlülüğünü devlete veren bir yaklaşımı ifade etmektedir (Bilen: 20002). Bir başka ifadeyle devlet eliyle refah sağlama yaklaşımı, bireylerin ödeme gücündeki farklılıkları dikkate almaksızın bireylerin ihtiyaçlarını karşılamayı birinci öncelik olarak kabul eder (Bauman, 1999: 67). Çeşitli Refah devleti türleri bulunmasına rağmen, refah devletin sosyal politika öncelikleri, yoksulluk riskine karşı sosyal transfer ödemeleri için kaynak tahsis etmek ve yoksulluğu kalıcı olarak yenmek adına tam istihdamı sağlamaktır.

Refah devletinin ortaya çıkmasında, ülkede yaşayan bireylerin vatandaşlık anlayışında meydana gelen değişimin önemli yeri bulunmaktadır. Vatandaşların negatif özgürlüklerden pozitif özgürlüğe ulaşılabilmesi için, vatandaşlık haklarının medeni ve siyasi haklardan, sosyal haklara doğru genişlemesi, vatandaşlığın da *sosyal vatandaşlık* niteliği kazanmasına neden olmuştur (Arın, 1996 :57). Refah devletinin yardım sever bir pozisyona yönelmesinde etkili olan en önemli faktör, emek kesiminin verdiği etkili mücadele olmuştur.

Refah devletinin en önemli ekonomik amacı, yoksulluğu yok etmek ve işsizliği kontrol etmektir. Refah devletinin önemli başarılarından bir tanesi, bireysel ve aile düzeyinde asgari bir gelir seviyesinin altına düşülmesini engellemek, sosyal veya toplumsal entegrasyonu sağlamak, her tür sosyal statüdeki bireyler erdemli malları elde edilmesini mümkün kılarak ve toplumda yoksulluk sorununu engellemektir (Buti ve diğerleri, 1999: 14). Refah devleti ifade edilen bu amaçları iki farklı araçla yapmaktaydı. Birincisi, transfer ödemeleri. Bu genelde sosyal sigortalar ve vergiler yoluyla, şirketlere ve ailelere yapılan mali destekler şeklinde olmaktadır. İkincisi ise, temel ihtiyaçlar olan eğitim ve sağlık hizmetlerinin bütün bireylere eşit şekilde sunulmasını içeren programları sağlamaktır (Nunes, 1996: 435).

Devletin ekonomideki bu genişleyen rolü veya yükümlülüğü, daha çok sosyal harcamalar olmak üzere devletin toplam ekonomideki payının hızla artmasına neden olmuştur. 1900'lerin başında devletin sosyal harcamalara ayırdığı pay GSYİH'nın %3'ünü aşan Avrupa devletlerinin sayısının bir veya ikiyi geçmezdi. 1950'li yıllara gelindiğinde ise, neredeyse tüm Avrupa devletlerinde bu oran %10-20 arasında değiştiği görülmekteydi. 1970'lerin ortalarına gelindiğinde ise, Avrupa'da refah devletlerinin sosyal harcamalara tahsis ettiği kaynak GSYİH'nın dörtte biriyle üçte birinden fazlasına tekabül etmekteydi (Pierson, 2000:94). Anlaşılabileceği gibi 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinde, hemen hemen bütün batılı ülkelerde, devletin ekonomiye sosyal refah amaçlı müdahaleleri hızla artmıştır. Bu dönemde elde edilen yüksek büyüme düzeyi bu yüksek kaynak talebine fazla bir sorunla karşılaşmadan cevap veriyordu. 1970'li yılların ilk çeyreğinde gözlenen büyümede ve verimlilik düzeyindeki yavaşlamalar bir çok kötü gelişmenin ilk habercileri olmuştur.

Özellikle 1973 petrol krizinden sonra, bir çok batılı ekonominin içine düştüğü stagflasyonist pozisyona Keynezyen teorisinin sağlıklı bir çözüm getirememesi, bir yönüyle Keynezyen teoriye karşı olan güvenin sarsılmasına neden olurken diğer yandan da büyük ölçüde fordist üretim biçiminden beslenen refah devleti eleştirilerin odağına yerleşmiştir. Refah devletinin özellikle emek lehine yapmış olduğu birçok düzenlemenin reforma tabi tutulması gerektiği açık bir şekilde dillendirmeye başlandı. Temel eleştiri noktaları düşen büyüme hızı, yüksek enflasyon oranı, artan işsizlik ve yüksek vergi oranlarında yoğunlaşmaktaydı. Bu süreçle birlikte yeni sağcı eleştirmenler, refah devletinin yalnızca düşük ve orta gelir düzeyindeki bireylere ve ailelere refah hizmeti sağlamakla kalmadığını, iyi gelir elde eden kesimlerin de refah devletinin sunduğu refah hizmetlerinden yararlandığını göstererek refah devletinin amaçlarını sorgulamışlardır (George, 1996:5).

Tablodan da görüleceği gibi devletin hem toplam kamu harcamaları hem de sosyal harcamaları hızla artmış ve bir çok ülkede devletin ekonomideki payı %50'nin üzerine çıkmıştır. Bu durum bir yandan ekonominin üretkenliğini yavaşlatmaya yol açarken diğer yandan kamunun ifade edilen sosyal refah harcamalarını finanse etmek için daha yüksek vergi veya borçlanma gereksinimini gündeme getirmiştir. Nitekim bu dönemde hem ekonomik büyüme kötüleşmiş hem de kamunun borçlanma gereksinimleri açık bir şekilde artış göstermiştir.

Tablo 4: Kamu ve Sosyal Harcamalarının GSYİH'ya Oranı, (1980 – 1993) (%).

Ülkeler	Kamu Harcamaları			Sosyal Harcamalar		
	1980	1990	1993	1980	1990	1993
Toplam OECD	37,1	39,1	42,0	19,6	21,5	24,3
Danimarka	56,2	58,3	62,3	26,8	27,8	33,3
Fransa	46,1	49,8	54,9	22,5	26,5	35,1
Almanya	47,9	45,1	50,0	25,7	23,5	28,7
İtalya	41,9	53,2	56,2	21,2	24,5	12,3
Hollanda	54,9	54,1	55,8	28,3	28,8	32,1
İspanya	32,2	41,8	46,9	16,8	19,3*	21,8
İsveç	60,1	59,1	71,3	25,9	33,1	39,5
İngiltere	43,0	39,9	43,5	16,4	22,3	27,4
ABD	31,8	33,3	34,4	13,4	14,6	15,9
Ortalama	50,1	52,6	57,5	24,1	26,9	27,3

Kaynak: George, s.10; OECD, "Public Management Service", <http://www.sourceoecd.com>, Ocak 2002

Toplumda yaşayan bireylerin sosyal refah hizmetlerine daha çok ihtiyaç duymalarına neden olan en önemli gelişme işsizlik, yalnız eşler veya ailenin dağılması/tahrip olması, nüfusun yaşlanması ve çalışma biçimin part-time biçime dönüşmesi olarak ifade edilebilir. Bütün bu belirtilen gelişmeler 1960 ile 1998 yıllarına ilişkin yapılan karşılaştırmalarda bütün göstergelerin hızla kötüleştiği göstermektedir. Gelecekte de bu durum özellikle nüfusun yaşlanması nedeniyle daha da kötüleşeceği öngörülmektedir. Bütün bu gelişmeler, devletin sosyal refah harcamalarının oldukça hızlı bir şekilde artmasına neden olacaktır. Örneğin sosyal güvenlik kurumlarının yakın gelecekte emeklilerin sayısının artması ve yaşlıların toplam nüfus içindeki oranının artışı nedeniyle yüksek sağlık harcamaları gibi nedenlerle giderleri hızla artacaktır (Bilen, 2002).

Tablo 5: Avrupa Birliği Ülkelerinde Demografik, Hanehalkı ve Emek Piyasası Yapıları

	1960	1998	% Değişme
Doğumdan İtibaren Yaşam Beklentisi (Yıl)			
Erkek	67,4	74,6	10,7
Kadın	72,9	80,9	11,0
65 İtibaren Yaşam Beklentisi (Yıl)			
Erkek	12,7	15,6	22,8
Kadın	15,1	19,4	28,5
Toplam Doğurganlık Oranı (Her bir Kadın için çocuk sayısı)	2,6	1,5	-42,3
Tek Ebeveynli Hanehalkları Nisbeti (%)	7,0	16,0	128,6
Tek Kişilik Hanehalkları Nisbeti (%)	14,0	27,0	92,9
Boşanma Oranı (%)	6,8	36,1	430,9
İşsizlik Oranı (%)	2,5	10,0	300,0
Geçici Süreyle Çalışma Sözleşme Yapan İşçiler (%)			
Erkek	4,0	12,0	200,0
Kadın	6,0	14,0	133,3
Part - time Çalışma Sözleşme Yapan İşçiler (%)			
Erkek	1,0	6,0	500,0
Kadın	22,0	33,0	50,0
Sosyal Harcamalar / GSYİH (%)	19,0	28,7	51,1

Kaynak: Marco Buti, Daniele Franco ve Lucio R. Pench, "Reconciling the Welfare State with Sound Public Finances and High Employment", The Welfare State in Europe, ed. Marco Buti, Daniele Franco ve Lucio R. Pench, Edward Elgar, Cheltenham, UK, 1999, s.20

Bütün bu gelişmeler devletin yoksulluğu engellemek amacıyla yöneldiği refah devleti biçimini tek başına veya bu şekilde sürdürmeyeceğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu nedenle bir yanda refah devletinin reformundan bahsedilirken diğer yandan üçüncü sektör veya sivil toplum kurumlarının bu sorunlarla mücadelede görev paylaşımının gerekli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Devlerin tek başına sosyal refah hizmetlerini verme kapasitesindeki düşüşü, gönüllü kuruluşları cesaretlendirmek veya işbirliği içinde harekete geçireme yoluyla hem içine düşmüş olduğu finansman sorunun hafifletmiş, hem de bu sorunlarla mücadele etme kararlılığını sürdürmüş olacaktır. Nitekim Rosanvallon, bu paralelde kaleme almış olduğu eserinde şöyle demektedir: *"Refah devletinin alternatifi öncelikle kurumsal nitelikte değil, ilkesel olarak toplumsal niteliktedir. Daha güçlü bir sivil toplum var edilmeli ve dışarıda bırakılmış, yalnızca pazar ve devlet kutuplarına gönderilmiş alanlar değil, bu toplumun bağrında yer alabilecek değişim ve dayanışma alanları geliştirilmelidir."*(Rosanvllon, 2004: 97)

Türkiye, literatürde geçen refah devleti modellerinde en çok güney Avrupa ülkelerinde gözlenen refah rejimlerinin uygulandığı ülke modellerine benzemektedir. Bu ülkelerde formel istihdam geleneği yanı sıra geniş bir enformel istihdam yapısı da baskın durumdur. Nitekim, emek piyasasında kendi hesabına çalışanların, ücretsiz aile işçilerinin ve küçük işletmelerdeki istihdam düzeylerini oldukça yüksek olması, kayıt dışı istihdamın ve üretimin oldukça büyük olması bu durumu açıklamaktadır. Sosyal refah kurumlarının yaptığı yardımlar içinde istihdamla bağlantısı olmadan doğrudan yoksullukla ilgili politikalar oldukça zayıf bir konumdadır. Sosyal risklerin azaltılması konusunda dini kurumlar, yerel idareler ve ailelere oldukça fazla önem veriliyor olması nedeniyle devletin refah sağlama fonksiyonu bir hayli sınırlı düzeyde olmuştur. Diğer yandan aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi kamunun içine düşmüş olduğu kamu finansman açıklarının mali külfeti, bütçe açıklarının hızla artmasına neden olmaktadır. Kamu bütçesinin açık vermesinde etkili olan iki önemli kalem, bu sorunun daha ağırlaşmasında etkili olmaktadır. Bunlardan bir tanesi faizler diğeri ise sosyal güvenlik kurumlarının açıklarını kapatmak nedeniyle bütçeden yapılan transfer ödemeleridir. Bu manzara devletin yoksulluk sorunu ile etkili bir şekilde mücadele etme kapasitesini daraltmaktadır. Bu nedenle devletin bu sorunu aşmak konusunda işbirliği içinde sivil toplum kurumlarından da yararlanma yönünde adım atması yerinde olacaktır.

Tablo 6: Konsolide Bütçe ile İlgili Oranlar

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003 (GT)
Bütçe Gelirleri / GSMH	19,8	22,1	24,2	26,6	29,2	27,6	28,1
Vergiler	16,2	17,3	18,9	21,1	22,5	21,8	24,3
Diğer	3,6	4,8	5,3	5,5	6,7	5,8	3,8
Bütçe Giderleri / GSMH (%)	27,4	29,2	35,9	37,2	45,7	42,3	39,5
Faiz Hariç Giderler	19,6	17,6	22,2	20,9	22,4	23,3	22,9
Personel	7,1	7,2	6,6	7,9	6,6	6,4	6,4
Diğer Cari	2,4	2,5	2,9	2,9	3	2,9	2,4
Yatırım	2,2	1,9	2	2	2,4	2,5	1,8
Transfer	15,7	17,6	22,2	24,4	31,7	28,4	26,9
Faiz	7,7	11,5	13,7	16,3	23,3	19	16,6
Sosyal Güvenlik	2,5	2,6	2,5	2,5	2,9	4,1	4,5
Bütçe Dengesi / GSMH (%)	-7,5	-7,1	-11,7	-10,6	-16,5	-14,7	-11,4
İç Borç Stoku / GSMH (%)	21,4	21,7	29,3	29	69,2	54,8	

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, 2003 Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara, Ocak 2004, s. 73 ve 91.

Türkiye’de devletin yoksullukla mücadele faaliyetleri için 1986 yılında *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu* adıyla oluşturmuş olduğu yapı, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler almak, gelir dağılımının daha adil bir şekilde tesis edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek üzere Türkiye’de önemli roller üstlenmiştir. Fon, sosyal güvenlikten yoksun muhtaç ve düşkünlere ilişkin devletin tüm sosyal sorumluluklarını yerine getirmek amacını taşımaktadır (<http://sydtf.basbakanlik.gov.tr>).

Yoksullukla ekonomik krizi ilişkilendirmek ve kriz geçince, yoksulluk olgusunun biteceği gibi hiçte gerçekçi olmayan yaklaşımlar ortaya koymak yoksulluk gerçeğini anlamaktan uzak yaklaşımlardır. Bir çok gelişmiş ülkede, yaşanan krizler sonrası yaşanan ekonomik iyileşme ve yüksek büyüme oranlarına rağmen yoksulluk bitmemiştir. Özellikle son dönemlerde ekonomik büyümenin kaynağı emeksiz büyüme diye ifade edilebilecek, emek tasarruf eden üretim yöntemleri ile büyüme sağlanmaktadır. Bu gelişme işsizliği düşürmediği gibi özellikle niteliksiz emek sahipleri için emek piyasasına girmek bile giderek güçleşmektedir. Diğer yandan dünyada hızla artan küreselleşme olgusu özellikle emek yoğun üretimin yapıldığı sektörlerde ücretlerin hızla düşmesine neden olmaktadır. Emegün ücretini düşürülmesi yeterli olmaması durumunda bu durumda üretimin ucuz emek mekanları olan Çin, Hindistan gibi alanlara kaydırılması gündeme gelmektedir. Bütün bu gelişmeler, yoksulluk olgusunun kalıcı bir olgu haline gelmesine yol açmaktadır. Bu nedenle yoksullukla mücadele için mutlaka sosyal politikalara başvurmak gerektiği bulunmaktadır. Sorunun çözümü konusunda katkı sağlayacak kaynağın kamu veya gönüllü kuruluşlar olması arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Açık olan böyle bir politikanın gerekliliğidir.

Bu bağlamda bu tebliğde Türkiye’de yoksullukla mücadelede Deniz Feneri Derneği (DFD)’inin ortaya koyduğu çalışmalar inceleme konusu yapılacaktır. Bu konuda yapılan bir başka çalışma (Bilgili ve Atlan: 2003), Deniz Feneri Derneğinin ortay çıkışı ve kurumsal yapısı konusunda detaylı bilgileri içerdiğinden burada biz bu kısımlara girmeksizin derneğin yapmış olduğu çalışmaların ekonomik sonuçları ile ilgili olacağız.

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YOKSULLUKLA MÜCADELEDEKİ YERİ: DENİZ FENERİ DERNEĞİ ÖRNEĞİ

Sivil toplum Kuruluşları ve bu kavramın kendisine köken bulduğu sivil toplum fikrinin bugün için dünyada gün geçtikçe artan bir trend içinde gelişim gösterdiği görülmektedir. Sivil toplum olgusu artık küresel bir boyut kazanmıştır. Bu kavramın geçmişten günümüze sürekli evrilen bir gelişme çizgisi izlediği görülmektedir. Bu aşamada öncelikle sivil toplum olgusunun kavramsal analizi, ortaya çıkışı ve tarihi gelişimine değinilecek ve daha sonra bir sivil toplum girişimi olan DFD’nin yoksulluk sorunuyla mücadelesindeki faaliyetleri ele alınacaktır²

3.1. Sivil Toplum Kavramının Serüveni

Sivil toplum kavramı, toplum bilimleri alanının son yıllardaki en gözde kavramlar arasındadır. Terim, köken itibarıyla oldukça eskiye dayanan bir kavramsal araka plana sahip olmakla birlikte, bugün için yaygın

² DFD ile ilgili olarak bu tebliğde kullanacağımız tüm veriler derneğin bize sağlamış olduğu detaylı faaliyet raporları ve derneğin merkezinde yapılan ikili görüşme ve gözlemlere dayanmaktadır.

kullanımında içerdiği anlama 80'li yıllardan sonra dünya konjonktüründe yaşanan siyasi gelişmelerle ulaşmıştır. Kavramın kökeni Aristo'ya ve onun siyaset teorisine kadar uzanan ve bir yurttaşlar toplumunu anlatan oldukça eski, modern öncesi bir geçmişe sahiptir. Avrupa'da eski demokrasi ile modern demokrasi arasında doğrudan bir süreklilik bulunmadığı vurgulanmalıdır; fakat sivil toplum fikri yine de o zaman ile şimdiki arasında var olan ilginç bağlantıları aydınlatmaktadır. Aristo'nun sivil toplumu, erkek köle sahiplerinin özgür ve eşit toplumdur. Kavramın daha sonraki yorumcusu Hegel, sivil toplumun eşitliğini siyasal bakımdan değil hukuksal bakımdan tanımlayarak sivil toplumu devletten bağımsız bir yapıya kavuşturdu. (Therborn, 1998: 67).

Esasında sivil toplum kavramı toplum halinde yaşamının nasıl mümkün olduğunu anlamaya yönelik analitik bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Onsekizinci yüzyıla kadar sivil toplum kavramı toplumun uygarlaşması, yani ilişkilerini bir despotun otokratik arzusuna bağlı değil de yasalar sistemine göre düzenlemesiyle ilgiliydi (Erdoğan, 1998: 212). Bu anlamda kavram, 18. yüzyılda İskoç düşünürü Adam Ferguson'un "*Sivil Toplum Üzerine Bir Deneme*" adlı eserinde, daha çok barbarlığın karşıtı bir anlam içerecek biçimde medeniyetle ilintili olarak tanımlanmıştır. Bu kullanımında sivil toplumla vurgulanılmak istenen temel amaç "şehir adabı"dır. "Sivil toplum"daki "sivil"in kökü şehir hayatının beraberinde getirdiği hakları ve yükümlülükleri ifade etmektedir. Bu denemesinde Ferguson, insan türünün "kaba" yaşam biçimlerinin "zarif" yada klasik ifadesiyle medenileşmiş bir topluma geçişinin "doğal tarih"inin ana hatlarını ortaya koymaktadır. Ancak burada sivil toplum, devletten ayrı bir yaşam alanı olarak belirmemektedir. Ferguson'a göre aksine bu iki alan özdeştir ve öyle kalmalıdır. Bir sivil toplum, kendi kültürel başarılarını ve kamusal ruhunu olduğu kadar, mekanik ve ticari zanaatlarının da düzenli yönetim ve hukuk devleti ve güçlü askeri savunma yoluyla koruyan ve "zarifleştiren" bir siyasal düzen tipidir (Keane,1993: 54 ; Mardin,1991: 9-10). Ancak sivil toplum kavramı tarihsel macerasını daha sonra da belli değişimlere uğrayarak sürdürmüştür. 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren Batı düşüncesinde bu kavramın "hürriyet"le ilintili olarak da kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Sivil toplum etrafında kümelenen tarihi ve felsefi kavramlar daha sonra Hegel ve Marx'ın kullanımları ile ortaya çıkacaktır. Sivil toplum düşüncesine en fazla katkı sağlayan düşünür Hegel olarak kabul edilmektedir. Hegel'e göre sivil toplum, aile ile devlet arasında yer alan ahlaki hayatın alanıdır. Ancak Hegel sivil toplumu kendi başına doğal ve insani bir durum olarak görmemiş, bu sivil toplumun devletçe düzenlenip gözetilmesine bağlı olduğuna inanmıştır. Sivil toplum kendi kendine yeterli olamadığı içindir ki devlete ihtiyaç doğmaktadır. Marx'ın sivil toplum algısı ise, Hegel'in tanımlamalarının tersi bir noktada yoğunlaşmaktadır. Buna göre sivil toplum, devlete bağlı olarak değil, tersine devletin topluma bağımlı olduğu ve devletin sivil toplum tarafından belirlendiği varsayımı öne çıkmaktadır (Erdoğan, 1998: 221). Böylelikle kavram, medenilik anlayışı olarak temayüz eden ilk anlamına, Batı Avrupa'nın toplumsal tarihinde çok önemli bir aşamasına işaret etmesiyle ile başka bir evreye girmiş ve neticede belli bir tarih felsefesi alanında bir tartışmayla ilgili olarak bugün taşınmış olduğu anlama doğru bir evrim süreci geçirmiştir (Mardin,1991: 10).

Ancak sivil toplum kavramı, bugün geçerli olan anlamını daha çok devlet inisiyatifi dışında var olan alana yaptığı vurgu ile kazanabilmiştir. Bir ilk adım olarak sivil toplum kavramı şu ön şarta dayanmaktadır: Bir toplumdaki toplumsal ve siyasal kurumlar özerktir ; devletle ilişkilidirler, fakat devlet tarafından denetlenemezler ve devlete tabi değildirler. Bu yüzden, bir toplumun sivil toplum olup olmadığını belirlemede sivil toplum ile devlet otoritesinin kurumsal ayrılığı esastır. (Tibi, 1998 :37). Bu anlamda sivil toplum kavramı daha çok örgütlü modernliğin sona erdiği bir döneme işaret etmek için kullanılmaktadır. Bu görüşe göre örgütlü kurumların indirgemelerine ve şeyleştirilmelerine bir yurttaşlık tepkisi olarak sivil toplum yeniden canlanma eğilimi içine girmiştir. Böylelikle yeni sivil toplum tanımlaması çerçevesinde kaleme alınan yazılarda kendilerini böylesi bir yenilenmenin "post-geleneksel , post-uzlaşım eşitlikçi ve demokratik gönüllü birlik, kamusalılık, dayanışma ve kimlik biçimlerinin" ortaya çıkmasının toplumsal-teorik imkanını , analitik tutarlılığını ve liberal siyasal zorunluluğunu kanıtlanmakla sınırlandırmaktadır. Sivil toplum hakkında oluşan bu yeni tartışmanın zeminini daha çok toplumsal yenilenmede bir fail olarak devlete bağlanan umutların bir düş kırıklığı ile neticelenmesinin payı büyük olmuştur (Wagner,1996: 258).

Sivil toplum kavramı çoğunlukla devletle toplum arasındaki ara kademeyi ifade etmek üzere, başka bir ifadeyle de devlet ve toplum ilişkilerinin karşılıklı bağımlılık bakış açısından görülmesiyle ilgili analitik bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Bu analitik yaklaşım, devlet açısından baktığında devletin toplumdan ayrılığı ve onun özerkliğini ima ederken, toplum açısından bakıldığında da kendine özgü gelişme dinamiği veya ilkesi, yerleşik karar alma ve ihtilaf çözme yöntemleri anlamında kurumlaşmış yapıları bulunan, devletten bağımsız bir toplumsal alanın var olma imkanını araştırmaktadır (Erdoğan, 1998: 207).

Sivil toplum devlet ve toplum zıtlaşmasında ideolojik topluma karşıt bir toplum modeli olarak da tanımlanmaktadır. Modern sivil toplumla ideolojik toplum arasındaki temel fark,ideolojik toplumun devletin

öncülüğü altında aynı ideoloji tarafından güdülen, toplumsal farklılığa ve çeşitliliğe mesafeli, devleti kutsayan organik bir toplum olarak kendini konumlandırmıştır. Oysaki sivil toplum, bundan farklı olarak bireylerin herhangi bir zorlamaya maruz kalmaksızın, kendi aralarında anlaşarak oluşturdukları ortak yaşam alanının ifade etmektedir. Böylesi bir toplumda sivil toplum örgütleri de sivil yaşamın en temel taşıyıcı unsurları olarak ortaya çıkacaktır. Bu şartlarda olan bir sivil toplumun temel hususiyetleri de, devletle toplum arasındaki ilişkilerin hukuksal normlarla düzenlenmesi esasına dayanacaktır. “Devlet, hukukun gölgesinde “sivil yönetim” tarafından yönetilir. İnsan tabiatından neşet eden tabii hukuk bütün yasal düzenlemelerin temel referansını oluşturur” (Çaha, 2003a: 24).

Ancak esasında sivil toplum’dan anlaşılan, toplumsal gerçekliğin nihilist bir parçalanmışlığı değil; o gerçekliğin devlet iktidarı karşısında tahribattan korunup, özerk kılmak ve neticede, iktidarın *bölünmüşlüğüne* dayanan bir *bütünlüğü* oluşturmaktır. Bu anlamda sivil toplum, mutlaklaştırılmış bir gerçeklikten çok, kendi içinde karşıtlıkları olan diyalektik bir bütünlüğü ifade etmek için kullanılan bir kavram olarak da kabul görmektedir (Sarıbay,1994:16). Böylelikle devlet ve sivil toplum arasındaki ilişki, biri diğere yardımcı olacak şekilde, fakat aynı zamanda diğeri üzerinde kontrol işlevi de görececek bir ortaklık ilişkisi içerisinde temayüz etmektedir (Giddens, 2000: 93).

Sivil toplum kavramı bugün için asıl olarak burada odaklanmaktadır. Bu şekli ile de sivil toplum en genel anlamıyla “gönüllü, kendi kendini yaratan, kendi ayakları üzerinde duran, hukuksal bir düzenle ya da bir ortak değerler kümesiyle sınırlı, devletten özerk örgütlü toplumsal yaşam alanı” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ilk yaklaşım olarak sivil toplum, devlet ile birey arasındaki ara alan- müzakere ve birleşmenin zorlama ve kısıtlama olmaksızın gerçekleştiği bir alan- olarak tanımlanmaktadır. Gordon White’nin tanımına göre sivil toplum, devlet ile aile arasında, devletle ilişkide özerkliğe sahip olan ve toplumun üyeleri tarafından kendi çıkarlarını ya da değerlerini korumak ya da yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlenmelerin oluşturduğu bir birliktelik alanıdır (Akşit ve diğerleri, 2003: 36). Charles Taylor’a göre de sivil toplum, devlet gücünün vesayeti altında olmayan özgür dernekler ve örgütlü toplulukların olduğu yerde varlık kazanmaktadır. Yine buna bağlı olarak, sivil toplum ancak bir bütün olarak toplumun, devlet vesayetinden özgür olarak, bu dernekler ve örgütlü topluluklar yoluyla kendini yapılandırabileceği ve eylemlerini koordine edebildiği yerde vücut bulmaktadır. Son olarak da bu örgütlü yapı devlet politikasının gidişatını önemli ölçüde belirleyebildiği veya onu etkileyebildiği yerde sivil toplumdan söz edilebilecektir (Erdoğan, 1998: 207). Tüm bu tanım ve açıklama çabalarını incelediğimizde sivil toplum olgusu etrafında geliştirilen açıklamaların belli bir çeşitlilik göstermekte ve tarihsel izleri ve toplumsal farklılıkları itibarıyla farklı vurgular ve yan anlamlar taşımakta olduğu görülmektedir. Kısa bir bakışla hemen ortaya çıkan bazı kavramsal araçlar arsında; yurttaşlık, kentlilik, medenilik kamasallık, gönüllülük, insan hakları ve özgürlükler, demokrasi ve özerklik, gayri resmîlik, hoşgörü vb. bulunur (Akşit ve diğerleri, 2003:36).

Son yıllarda yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmeler dünyanın bir çok gelişmiş bölgesinde refah devleti uygulamalarını zora sokmuştur. Bu çerçevede yapılan tartışmalar daha çok sivil toplum üzerinden yürütülmektedir. *Başka bir ifadeyle söylenirse, refah devletine alternatif model arayışında devletin ve piyasanın yeniden düzenlenmesi sürecinde sivil toplumun etkinliğine vurgu yapılmaktadır.* Bu bağlamda refah devleti’nin içine girdiği ekonomik ve ideolojik krizden çıkılmasında birlikçilikten, sivil toplumu bir ortak olarak kabul eden devlet yaklaşımına geçiş öngörülmektedir. Bu çerçevede oluşturulan modelde devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkiler de şu şekilde yeniden tanımlanmaktadır. a) Öncelikle temel devlet ile sivil toplum arasındaki ayrılığın dönüştürülerek aralarında bir köprünün kurulmasıdır. Bu bağlamda devlet çoğulcılaştırılacak ve sivil toplum da kamuya açılarak bir köprü kurulabilecektir. b) Hem kamusal ve hem de özel alandaki tarafların demokratik yönetimi geliştirilmek suretiyle hiyerarşik yönetimin alanının sınırlandırılması ve örgütsel etkinliğin yeni bir modelinin önerilmesidir. Yeni geliştirilen demokrasi modellerinde sivil toplum devlete göre önceliklidir. Bunun yanında kamu gücünü elinde tutan devletin rolü STK’ları işlerini finanse etmekle sınırlıdır. Böylece devlet koruyucu ve üst dağıtıcı bir role geriletilmektedir (Tosun, 2003: 30-31). Bu modelle kamusal refah’ın ve diğer hizmetlerin sağlanması kendi kendini yöneten sivil toplum kuruluşlarına bırakılmakta ve bu kuruluşların üyelerine hizmet sağlamaları için kamu fonlarından yararlanmaları hedeflenmektedir (Tosun, 2003: 34).

Bir toplumda sivil toplum olgusunun gelişebilmesinin bazı temelleri bulunmaktadır. Öncelikle sivil bir yapının inşası devletin kimi özelliklerinin yeniden planlanması ile yakından ilintilidir. Bir kere sivil toplum düşüncesi hukuk devleti olgusu ve tarafsız devlet ilkeleriyle temelden bağlıdır. Bir toplumda sivil toplumun gelişebilmesinin ilk şartı bu bakımdan devletin açık bir biçimde sınırlandırılmasından geçmektedir. Bu bağlamda sivil toplum ve devlet terazinin iki kefesini oluşturmaktadır. Devlet siyasal, kültürel sosyal ve iktisadi faaliyetler içinde ne kadar fazla yer alırsa, sivil toplum’un varlık alanı da o derece daralacaktır (Çaha, 2003b: 3). Nitekim sınırlandırılmamış kurallara bağlanmamış bir devlet, insan hak ve özgürlüklerinin en

büyük ihlalcisi olacağı için sivil toplum düzeninde, devletin güç ve yetkilerini kalın çizgilerle belirlemek ve çerçevesi çizmek zarureti bulunmaktadır. Bunun bu şekilde dizayn edilmesi aslında devlet'in asli fonksiyonlarını daha iyi yerine getirmesine de yardımcı olacağı açıktır. Her yerde hazır ve nazır bir devlet aslında hiçbir yerde varlık kazanamayacaktır. (Giddens, 2000: 99). Bunun yanında sivil toplum olgusunda toplumun da önemli katkıları bulunmaktadır. Bu çerçeveden olmak üzere sivil toplumun gelişmesinde toplumsal farklılaşma, toplumsal örgütlenme, toplumsal düzeyde otonomileşme, baskı grubu olma özellikleri toplumların taşınması gereken temel özellikler arasında gelmektedir (Çaha, 20003b, Aktan, 1996).

Sivil toplum kuruluşlarının demokratik toplumlarda üstlendiği çok önemli işlevler bulunmaktadır. Bu işlevler bireysel alandan sosyal alana, kültürel alandan ekonomik alana kadar uzanan geniş bir yelpazeye yayılmış durumdadır. Bu anlamda, sivil toplum bir toplumda demokratikleşme kültürünü geliştirmek, devleti soyut bir kurum olmaktan çıkartmak, toplumsal farklılaşmaya katkıda bulunmak, baskı mekanizması oluşturmak, bireylere aidiyet duygusu kazandırmak, siyasal katılımı sağlamak, sosyalleşme ve siyasallaşmayı geliştirmek gibi bir çok fonksiyonu bulunmaktadır (Çaha,3003b).

Sivil toplum kuruluşlarının günümüzde artan popülaritesi, siyaset ve otoriteyi temsil eden diğer kurum ve yetkililere azalan güvenle belli bir paralellik içindedir. Bu da giderek artan bir şekilde toplumun üst düzeyde kendi kendini organize eden bir yönetim anlayışına yönelmesini beraberinde getirmiştir.

Ülkemizde sivil toplumların ekonomideki yerine bakıldığında bunun milat noktası olarak Osmanlıyı almak gerekmektedir. Osmanlı toplumunda, günümüzün popüler sivil toplum kavramına denk düşen müesseselerinden biri olan vakıfların Osmanlı ekonomisi içindeki payı, birkaç yüzyıllık dönem içinde ele alındığında ortalama olarak %16 düzeylerinde olduğu ifade edilmektedir. Vakıfların Osmanlı ekonomisindeki payı; XVII. yüzyılda %15,97, XVIII. yüzyılda %26,80 ve XIX. yüzyılda ise %15,77 düzeyinde olduğu görülmektedir. İfade edilen dönemlerdeki bu vakıfların toplam gelirlerinden sosyal yardım amaçları için tahsis ettikleri paylar ise, sırayla %6,3, %10,15 ve %17,16 düzeyinde olmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının ülkemizde sağlamış olduğu istihdamın toplam istihdama oranına bakıldığında, Osmanlıdan günümüze, batı toplumlarının aksine hızlı bir düşüş trendine sahip olduğu görülmektedir. Osmanlı Devletinin son döneminde vakıflarda istihdam edilenlerin oranı %8,23 düzeyinde iken, bu oran Cumhuriyetin ilk yıllarında %12,68 düzeyine ulaşmış, fakat 1990'lı yıllarda bu oran hızla düşerek %0,76 düzeyine gerilemiştir. Ülkemizdeki bu gelişmeye karşın ABD'de üçüncü sektörün toplam ekonomideki payı yaklaşık olarak %10 düzeyine ulaşmıştır. Benzer şekilde bu kurumların toplam istihdam düzeyleri ise 8 milyon düzeyine yükselmiştir. Bu rakam ABD nüfusunun %3'ne tekabül etmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde üçüncü sektör veya sosyal ekonomi ABD'dekinden daha büyüktür. Nitekim AB ülkelerinde, sosyal ekonomi (sivil toplum) kesiminde istihdam edilenlerin sayısı nüfusun %5'i düzeyindedir (Öztürk: 2003:18). Verilerden de anlaşılacağı gibi ülkemizde sivil toplum kuruluşlarının hem ekonomi içindeki payı hem de istihdam içindeki payı hızla düşmüştür. Bu gelişme bir yandan devletin sosyal amaçlar için daha fazla kaynak tesis etmesini gerekli kılarken, diğer yandan meydana gelen olumsuz ekonomik gelişmeler nedeniyle devletin sosyal yardım yapma kapasitesi giderek zayıflamaya başlamıştır. Böylesi bir ortamda devletin sağlamak zorunda olduğu sosyal refah fonksiyonlarının en azından bir kısmının sivil toplum kuruluşları aracılığıyla sunulması konusunda teşvik edilmesi gerekmektedir. Nitekim yoksulluk sorununu çözmede geçmişte devletlerin bazen yapısal, bazen de zihinsel kavrayış sorunlarından kaynaklanan zaafı nedeniyle, yoksullara yapılan parasal yardımlar toplumsal sorunların bütünüyle çözümünde yetersiz kaldığı gözlenmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının gerek soruna olan yakınlıkları gerekse de karar alma mekanizmalarının daha basit ve hızlı olması nedeniyle devlete oranla önemli avantajları bünyesinde barındırdıkları bilinmektedir (Sunar, 2003: 135).

Sivil toplum olgusunun yukarıda sözünü ettiğimiz bu yükselişi, yoksulluk konusunda da bu imkandan yararlanmak için önemli fırsatlar sunmaktadır. Dünya'da özellikle son 20 yılda başta üçüncü dünya ülkelerinde olmak üzere uygulamaya giren bireysel proje ve programlarla "yoksulluk yönetimi" için esnek ve ucuz bir sistem kurulması amaçlanmıştır. Bu anlamda uluslararası "yardım programları" tarafından finanse edilen çeşitli "sivil toplum" kuruluşları, yerel hükümetlerin pek çok işlevini aşama aşama üstlenmiştir. Devlet sosyal güvenlik alanından çekilirken, özel "yardım" programlarıyla yoksulların zorlukla da olsa hayatta kalmaları sağlanıp, köklü toplumsal değişim riski bastırılmıştır (Özdek, 2002: 10).

Yine bu bağlamda *Kopenhag Deklarasyonu ve Eylem Programı'nda* da ifade edildiği gibi, devletler yoksul vatandaşlara ulaşmak için hükümet dışı örgütlerin ve sivil toplumun diğer aktörlerinin potansiyelini kabul etmektedirler ve istihdam yaratma ve temel sosyal hizmetlerin tedariki de dahil olmak üzere yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik politika ve programları teşvik etmek için ortaklık ve işbirliği içine girmeye gittikçe artan bir şekilde istek göstermektedirler. Bu anlamda sivil toplum örgütleri esnek,

uyumlu, temsil yeteneği olan ve geniş katılıma açık olan, yerel topluluklar ile iki yönlü iletişim fırsatı sağlayan örgütler olarak övgü almaktadırlar. Bu kuruluşlar yoksulluk içinde yaşayan kişilerin kendi ihtiyaçlarını ve endişelerini ifade etmede, tek olmasa da, en iyi araç konumundadırlar. Bu nedenle yoksullukla mücadelede sivil toplum örgütlerinin sorunu azaltmak yönünde çaba göstermesinin önemi artık daha fazla kabul görmektedir (Aktan, 2002 : 30-31).

3.2. Yoksullukla Mücadelede DFD Örneği

Dernek, gerek toplumda yardım yapmak isteyenler için gerekse hızla sayıları artan yoksullar için büyük bir merkez haline gelmiştir. Hiç şüphesiz bu sivil toplum faaliyetinin bu kadar kısa bir zaman diliminde bu boyutlarda büyümesi bir tesadüf değildir. Bu faaliyetin arka planında toplumumuzun sosyo-kültürel zemininde önemli bir yeri olan vakıf geleneğinin derin bağlantıları bulunmaktadır. Her ne kadar günümüzde, ülkemizde vakıfların ekonomik rolleri zayıflamışsa da bunun geçmişte oldukça güçlü olduğuna yukarıda işaret etmiştik.

1996 yılında bir televizyon kanalında “Şehir ve Ramazan” ismiyle izleyicilerle tanışan bir program, Ramazan ayında da olsa yoksul insanların yaşamlarını bütün açıklığı ile geniş kitlelerin önüne sermesiyle tüm dikkatleri üzerine toplamıştı. Bu, Türk halkının kısa sürede ilgisini konuya yoğunlaştırması için yetmişti. Bu program kapsamında yardım severlerden gelen katkılar hızla artarken konu kendiliğinden bir televizyon programının dar sınırlarının kapsamını aşarak başka bir aşamaya ulaştı. Bu nedenle toplanan yardımların dağıtımını amacıyla bir tüzel kişilik oluşturulması gereği ortaya çıktı. Böylece *Deniz Feneri* adlı altında bir dernek teşekkül ettirilir. Deniz Feneri Derneğinin, 1998 yılında kuruluş tüzüğündeki amacı şu şekilde belirlenmiştir. “*Afet, savaş ve olağan zamanlarda ihtiyaç sahiplerine gıda, giyim, sağlık, eğitim, yakacak, kira, barınma, evlenme, yuva kurma, iş kurma, konut ve sair bütün hususlarda aynı, nakdi her türlü maddi ve manevi yardımda bulunmaktadır.*” Dernek, ifade edilen amaçları yerine getirmek için hızla büyümüştür. Ankara ve İzmir’de şubeleri olan bu derneğin İstanbul’un Zeytinburnu ilçesinde Genel Merkez binası (450 m²) ile bir Lojistik binası (1300 m²) bulunurken, yardımların daha hızlı ve ekonomik bir şekilde dağılmasını sağlamak için ikinci lojistik merkezi de (3300 m²) Üsküdar’da faaliyete geçirilmiştir. Derneğin İzmir şubesinde de yakın geçmişte bir tane lojistik merkezi (1200 m²) kiralanmıştır.

DFD faaliyetlerini, 64 personel ve çok sayıda gönüllünün katılımı ile 30 bilgisayar ve 12 araçla sürdürmektedir. Derneğe yapılan bütün yardım talepleri hem bilgisayar ortamında takip edilmekte hem de evrak alt yapısı hazırlamak için klasörlerde muhafaza edilmektedir. Yardım alanlar, bağışçılar ve gönüllüleri organize etmek ve takip etmek için özel olarak hazırlanan bilgisayar yazılımı tüm işlemlerin bilgisayar ortamda yapılmasını sağlarken, yardım alan her aileye verilen kayıt numarası farklı isimler veya aileden bireylerle meydana gelebilecek haksız yardım taleplerinin önüne geçmede etkin bir koruma sağlamaktadır. Derneğin iş akış şeması incelendiğinde gerçek yoksullara yardımları ulaştırmak için yüksek düzeyde hassasiyet gösterdiği anlaşılmaktadır. İstanbul’dan yapılan başvurular ilçe esasına ve geliş sırasına göre klasörlere yerleştirilir. Gönüllüler veya çalışanlar ile ailenin yardım almaya uygun olup olmadığı konusunda tespit yapılmaktadır. İstanbul dışından yapılan başvurularla ilgili olarak kaymakamlık ve valiliklere yazı yazılarak, yardım talebinde bulunan kişi ve ailelerin durumlarının yardım almaya müsait olup olmadığının araştırılması sağlanmaktadır. Ailenin durumu yerinde tespit edilmektedir. Ailenin durumu komşularından, muhtar ve bakkaldan araştırmakta, tespit formunda ailenin gelir durumu, ev sahibi mi yoksa kiracı mı olduğu, varsa kaç çocuklarının olduğu belirtilmektedir. Aile fertlerinin sağlık durumları, akrabalarının yardımcı olup olmadığı ve başka yardım kuruluşlarından yardım alıp almadıkları sorulmaktadır. Tespit görevlisi gerekli araştırmayı yaptıktan sonra kendi kanaatini kaydetmektedir. Dernek merkezinde yardım kararını vermekle görevli ‘*Yardım Değerlendirme Komisyonu*’ tespiti yapılmış ve üzerinde tespit görevlisinin özel notu bulunan dosyayı görüşür, dul ve yetim bulunan ailelere yardımda öncelik tanındığı ifade edilmektedir. Ailede çalışabilir kimsenin olmadığı durumlarda periyodik nakit yardımı ile birlikte aylık gıda ve belirlenen periyotlarda giyim ve yakacak yardımı yapılmasına karar verilmektedir. Bunlar dışında deprem, sel vb olağan üstü durumlarda dernek seri bir şekilde gıda ve barınma başta olmak üzere her türlü yardımı ilgili bölgeye ulaştırmayı amaçlamaktadır. Bu ulusal düzeyde olan yardımların dışında Etiyopya ve İran gibi uluslar arası düzeylerde de yardım organizasyonlarına giriştiği bilinmektedir. Bütün bu yardımları etkili ve hızlı bir şekilde yardıma muhtaç, yoksul kesimlere ulaştırma konusunda DFD’nin hatırı sayılır bir dikkati üzerinde topladığı görülmektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi sivil toplum kuruluşları esnek, hızlı ve faaliyetlerini kamu kesimiyle karşılaştırıldığında daha düşük bir kaynak ile sağlayabilen kuruluşlardır. Bunun nedeni konusunda birçok şey söylenebilir, fakat öncelikle bu tür gönüllü kuruluşlar faaliyetlerini gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak konusunda daha isabetli kararlar almaktadırlar. Refah devletinin yoksullardan daha çok giderek orta sınıfa kaynak aktırır hale gelmesi, bir şekilde bir kesime verilmiş olan hakları sınırlandırmak konusunda devlet

yasal engellerle karşılaşmaktadır. Diğer yandan kamusal süreci kullanan aktörler, bir şekilde oy ticareti içine girebilmektedirler. Bu aktörlerden bürokratların çıkarları, her zaman daha geniş bir kamu bütçesinden geçerken, kamu kaynaklarının gerçek hak sahiplerine ulaştırılması ikincil amaçları haline geldiği kamu tercihi teorisinde geniş bir şekilde izah edilmektedir. Aynı şekilde politikacılar daha çok oy alacakları politikaları tercih etmektedirler. Bu anlamda toplumun ana eksenini oluşturmaktan uzak olan yoksullar yerine daha geniş toplum kesimlerini oluşturan orta sınıftaki ücretlilere yönelik kaynak transferleri kendi çıkarlarına daha çok uymaktadır. Bu durum, kamunun kaynak talebini ve toplum açısından maliyetini yükseltmektedir. İfade edilen bu nedenlerden dolayı gönüllü kuruluşlarda kaynak kullanım maliyetleri oldukça düşük olmaktadır. Nitekim DFD'nin personel ve genel giderlerinin, toplam bütçesi içindeki payı hiçbir zaman %1,5'u geçmemiştir. Sivil toplum kuruluşlarının yardımları gerçek yoksullara ulaştırma konusunda daha doğru tercihlerde buldukları görülmektedir. Kamusal başarısızlıklardan biri olan asimetrik bilgi sorunu, yoksullara yönelik yapılacak yardımlarda da büyük önem taşımaktadır. Günümüzde batılı refah devletlerinde işsizlik sigortasının, asgari ücretlere yaklaştığı bir ortamda, çalışmaktansa işsiz kalıp sosyal güvenlik fonundan yararlanma yönünde davranış gösterenlerin sayısı az değildir. Bu gelişme işsizlik sigortasının esas amacıyla çelişen bir manzara ortaya koymaktadır. Bu sorunun ortadan kalması, kimin gerçekten işsiz kaldığı, kimin ise işini bilinçli olarak terk ettiğini ayırt etmekten geçmektedir. Bu konuda kamunun başarılı olmadığı görülmektedir. Fakat gönüllü kuruluşların, yoksullaşma riski ile karşı karşıya kalanların çoğunlukla yakın mahallesinden aldıkları detaylı bilgi ve yakın temas şeklindeki yardım yapma yaklaşımı, bu gelişkinin veya asimetrik bilgi sorununun azaltılmasında etkili olmaktadır.

Tablo 7: DFD'nin Yapmış Olduğu Toplam Yardımların Türlerine, Alıcılarına Göre Parasal Dağılımı (TL)

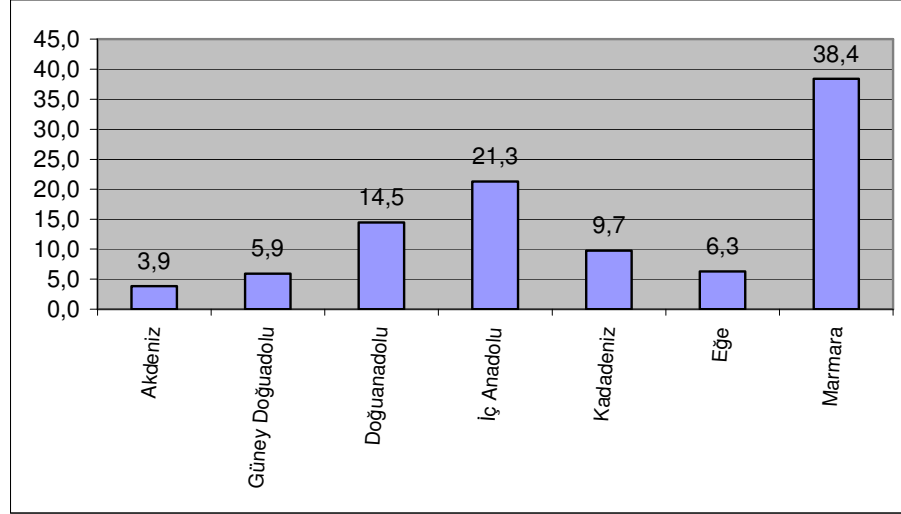
TÜRKİYE	Aile	Fert	Yaklaşık Parasal Değer
Nakit		19900	5.734.609.583.673
Gıda	62607	177.822	4.685.539.469.550
Eğitim		44920	1.287.676.600.000
Giyim	55070	180.089	23.131.045.150.000
Yakacak	2461	7320	167.779.500.000
Eşya	6911	20384	3.252.157.190.002
Kitaplık		398	34.240.000.000
Temizlik	1082	4884	44.376.050.000
Sandalye		286	45.160.000.000
Bilgisayar		35	26.250.000.000
Sağlık		19839	965.957.253.285
TOPLAM	128.131	475.877	39.374.790.796.510

DFD'nin kuruluşundan (1998) bu yana yapmış olduğu parasal yardım tutarlarının türlerine göre dağılımı yukarıdaki tabloda görülmektedir. Buna göre derneğin yapmış olduğu yardımların, yardım türlerine göre dağılımına bakıldığında en büyük payın giyim eşyaları (%58,2) alırken nakit ödemeler (14,6) ve gıda yardımları (11,9) ile bu kalemi izlemektedir. Dernek tarafından yapılan yardımların parasal tutarın yardım türlerine göre dağılımı ile yardım türlerinin fert sayılarına göre dağılımı arasında bir farklılık görülmektedir. Dernek tarafından giyim ile gıda yardımı yapılan kişilerin nisbi oranları oldukça yakın görülmektedir (%37). Gıda yardımlarının parasal değeri derneğin toplam yardımları içindeki nispeti düşüken yardım yapılan kişi sayısı esas alınarak değerlendirildiğinde, hızla yükseldiği dikkat çekmektedir. Bunu nedeni gıda ürünlerinin göreceli olarak daha az maliyetlerle tedarik edilmesiyle ilişkilidir. Bu yardım türlerini takiben derneğin yardımları içinde önemi son yıllarda hızla artan eğitim yardımları (%9,5) gelmektedir. Eğitimden sonra nakit, eşya ve sağlık yardımları (%4,2) yaklaşık ağırlıklarla yer almaktadır.

DFD'ğinin kuruluşundan günümüze yapmış olduğu toplam yardımların ülkemizdeki bölgelere göre dağılımına bakıldığında, yardımlardan en yüksek payı %38,4'le Marmara bölgesi almakta bunu %21,3 ile İç Anadolu Bölgesi izlemektedir. Bu bölgeleri takiben sırayla Doğu Anadolu bölgesi (%14,5), Karadeniz bölgesi (%9,7), Ege bölgesi (%6,3) ve en yoksul bölgelerden olan Güney Doğu Anadolu bölgesi (%5,9) ve Akdeniz bölgesi (%3,9) yapılan yardımlardan pay almaktadır. Bu dağılım yapısı son yıllarda da pek değiştiği söylenemez. DFD'nin 2002 faaliyet raporundan elde edilen verilere göre, yardım kararı alınan aile sayısı 25 269 iken, bu ailelerden 10 004 tanesine yardım kararı başvuru aşamasındadır. Yapılan yardım taleplerinden 2 442 tanesi uygun görülmediği için ret edilmiştir. Yapılan yardımların bölgelere göre dağılımına bakıldığında, gelişmişlik düzeyi en yüksek olan Marmara, Ege ve İç Anadolu bölgelerinde yardım yapılan aile sayısı yüksek iken, gelişmişlik düzeyi nispeten daha düşük olan Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu, Akdeniz ve

Karadeniz Bölgelerinde ise derneğin yardımlarından yararlanan aile sayısının diğer bölgelere nispeten daha az olduğu görülmektedir. Bu durumun derneğin esas amacıyla çelişen bir manzara ortaya koyduğu açıktır. Bu durum dernek merkezi ve şubelerinin yer aldığı mekanlar ile ilgilidir. Buradan çıkan sonuç, dernek faaliyetlerinin daha etkili bir şekilde, yoksul veya az gelişmiş bölgelere kaydırılması için şubelerinin gelişmiş bölgelerden daha çok yoksul bölgelerde açılması gerekmektedir.

Grafik 1: DFD'nin Yaptığı Toplam Yardımların Bölgelere Göre Dağılımı (%)

DFD'iğinin bu faaliyetleri yapmasında etkili olan iki kesim bulunmaktadır. Bunlar olmasa bu derneğin varlığı şüpheli hale gelecektir. Bunlar dernek adına çalışan gönüllüler ve derneğe bağışta bulunanlardır. Dernek açısından önemli bir niteliğe sahip olan bu kesimlerin³ de analiz konusu edilmesi zarureti bulunmaktadır.

3.2.1. Deniz Feneri Derneğinin Gönüllüler Profili

Deniz feneri derneği faaliyetlerinin önemli bir kısmını gönüllülerin katkılarıyla sağlamaktadır. Gönüllülerin yaş profiline bakıldığında, yarısı 18-25 yaşları arasında iken, diğer yarısı ise 25-49 yaşları arasında yer almaktadırlar. Gönüllülerin daha çok genç yaşlarda olduğu dikkati çekmektedir. Bunlar içinde öğrencilerin %28,5 gibi yüksek paya sahip oldukları görülmektedir. Öğrenciler dışında serbest meslek sahipleri, memur, öğretmen, işsiz, teknisyen gibi mesleklerin her birinin ortalama nisbi ağırlığının %5 düzeyinde olduğu görülmektedir. Gönüllülerin eğitim durumuna bakıldığında, %50'si üniversite mezunu iken % 41,9'unu ise lise mezunları oluşturmaktadır. Neden gönüllü oldunuz sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, %84,8'i yardım etmek derken, %10'u manevi huzur duymak diye cevap vermektedir. Derneğin faaliyetlerinin hangi aşamasında görev almak istendiği sorusuna verilen cevapların %25,6'sı yardımların dağıtım kısmında, %24,1'i dernek içi süreçlerde ve %21,1'i ise derneğin faaliyetlerinin tanıtımı kısmında şeklinde olmuştur.

3.2.2. Deniz Feneri Derneğinin Bağışçı Profili

Yardımsaverliğin birlikte yaşamak adına yapılan fedakarlıklar toplamı olduğunu düşünen insanlar bazen çok etkili organizasyonlar kurma becerisini gösterebilmektedirler. Bu bağlamda DFD'iğinin bağışçısının yaş profiline bakıldığında, beklenenin aksine genç olduğu görülmektedir. Nitekim, 18-24 yaşları arasında olan bağışçısının nispi ağırlığı %17,5 iken, yaşları 25-48 arasında olan bağışçıların oranı ise %78,6 düzeyindedir. Yaşlı sayılabilecek 49 ve üzeri yaşlardaki bağışçıların oranı ise ancak %4 düzeyindedir.

Deniz feneri derneğine yardımda bulunan bağışçısının eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Nitekim, deniz fenerine bağışta bulunan bağışçıların %75'inin üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Bağışçıların %21 lise mezunu ve geri kalan %4'ünün ise daha düşük eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Benzer şekilde bağışçıların meslek profiline bakıldığında dikkat çeken husus, bağışçıların %24'ünün memur ve personel olduğu, %11'nin mühendis ve %8,7'sinin muhasebeci olduğu

³ Burada vermiş olduğumuz veriler, derneğin kendi gönüllü profili için 402 kişi ile yapmış olduğu anket ve yine bağışçı profillerini analizine mesnet teşkil etmek için 127 kişi ile yaptığı görüşmelerden edinilen bilgilerden derlenmiştir.

görülmektedir. Bağışçıların önemli bir kısmının kendi hesabına veya ücretli olarak çalıştığı görülmektedir. Nitekim, tesisiniz veya fabrikanız var mı sorunuza yaklaşık olarak %94 oranında hayır cevabı verilmesi bunu doğrulamaktadır. Toplam kaç çalışmanız var sorusuna da yine % 94 oranında çalışmam yok cevabının verildiği görülmektedir. Deniz feneri derneğine bağışta bulunan bağışçıların eğitim ortalamasındaki yüksek oran, teknolojik olanaklardan yararlanma olanaklarında da görülmektedir. Nitekim, bağışta bulunanların %90'ının kredi kartı kullandıkları görülmüştür. Bu paralelde, bağışçıların internet kullanım düzeylerine bakıldığında haftada birkaç kez kullanıyorum diyenler ile hemen her gün kullanıyorum diyenlerin toplamalarının oranı yaklaşık %90'lar düzeyinde olduğu görülmektedir.

Deniz Feneri Derneğinin bağış yapılmak için tercih edilmesinin nedenine ilişkin sorulara verilen cevaplarda ise %27 ile güven, %32 ile gerçekten ihtiyaç sahiplerine yardım ediliyor olması ve %22 ile samimiyet ve %12 ile TV yayınlanıyor olması, %7'le de derneğin işini profesyonelce yapıyor olması olarak ifade edilmiştir. Aslında yukarıda ifade edilen ilk üç kriter güven ekseninde bütünleştikten derneğin yoksullara yardım konusunda oldukça yüksek düzeyde bir toplumsal güven tesis ettiği görülmektedir.

DFD'ği gerek yardımların toplanması gerekse yardımların yoksullara etkin bir şekilde ulaştırılması konusunda bir model olma niteliğine sahip olduğu görülmektedir. Yoksulluğun tüketilmesi/azaltılması konusunda kendi başına yeterli bir teşebbüs olmayacağı açıktır. Bu tür teşebbüslerin ulusal düzeyde olmaktan daha çok yerel düzeyde faaliyet göstermeleri devletin içine düşmüş olduğu güven ve asimetrik bilgi sonundan kaynaklanan başarısızlığı telafi edecek önemli bir model denemesi olacaktır. DFD'i bu konuda benzer girişimlere danışmanlık veya örneklik teşkil edecek bir birikime ulaştığı görülmektedir.

Bu tür kurumların sayısını artması ve güçlenmesi için yardım yapanların yaptıkları yardım için kamu tarafından teşvik edici düzenlemeler yapılmalıdır. Kamu STK'ları teşvik etmeli, hatta kamu STK işbirliği yönünde adımlar atılmalıdır. Bu adımlar yoksulluğun azaltılmasında önemli başarıların ortaya çıkmasında yol açacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Bugün için yaşanan gelişmeler, yoksulluğun Dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de ana sorunların başında yer aldığını göstermektedir. UNDP'nin 2003 Endeksine göre Türkiye bir önceki yıla göre 12 basamak gerileyerek 96. sırada kendine yer bulmuştur. Bu da yoksulluğun Türkiye için yeni yüzyılın üstesinde gelmek zorunda olduğu en önemli sorunları arasında yer alacağını göstermektedir. Ancak yoksulluk hiçbir biçimde aşılamaz bir sorum olarak da belirmiş değildir. Ona karşı yapılacak mücadele bu konunun kronik bir yara olmasının önündeki en büyük engel olacaktır.

Bu yüzden sosyal ve ekonomik kutuplaşmayı kısıtlamaya çalışırken tek bir strateji asla işe yaramayacaktır. Nitekim yoksullukla mücadele için geliştirilen devlet eksenli stratejiler bu sorunun bütünüyle üstesinden gelme konusunda başarısız olmuştur. Devletin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının da bu sorunun çözümünde katkı sağlaması, bu sorunun daha kısa sürede aşılması/hafifletilmesi açısından önemli faydalar sağlayacağı açıktır. Nitekim bu konuda ekonomik açıdan gelişmiş toplumlar yoksullukla mücadelede sivil toplum kuruluşlarını etkin bir şekilde kullanmaktadırlar. Ülkemizde devletin son 20 yılda içine düştüğü mali bunalım da dikkate alınacak olunur ise devlet dışı unsurların bu sorunun çözümüne katkı sağlama konusunda cesaretlendirilmesinin gerekliliği açıktır. Bu anlamda son yıllarda faaliyetlerini geniş kitleler nezdinde kabul ettirmiş bir sivil toplum kuruluşu olarak DFD'nin faaliyetleri yoksulluk sorunuyla mücadelede devlet dışı arayışlara bir model teşkil etmeye adaydır. Kamu kurumlarının yoksullukla mücadele için tahsis ettiği kaynakların büyüklükleriyle⁴ karşılaştırıldığında derneğin oldukça mütevazı bir bütçe ile de olsa geniş halk kitleleri nezdinde olumlu bir imaja sahip olması aslında bu tür sivil inisiyatiflerin ne derece büyük bir etkinliğe ulaşabileceğini göstermektedir. Bir TV programının sağlamış olduğu yüksek motivasyon gücü nedeniyle yerel olması gereken bu tür girişimlerin ulusal düzeyde bir örgütlenme modeliyle devletin içine düşmüş olduğu asimetrik bilgi sorunundan kaynaklanan başarısızlığa düşmesi ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle bu tür faaliyetleri yapacak sivil toplum kuruluşlarının öncelikli olarak yerel eksenli olmaya özen göstermeleri yapılan faaliyetin daha etkin bir biçimde muhatap kitlelere ulaşmasına sağlayacaktır. Devletin

⁴ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun 2001 yılı için tahsis etmiş olduğu kaynak 486 794 milyardır. Bu rakam ilgili tabloda görüleceği gibi DFD'nin 6 yılda yaptığı toplam yardım miktarının 10 katından daha fazladır (Buğra ve Keyder, 2003: 66)

de bu tür faaliyetleri yürüten sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde olması, bürokratik engellerden kaynaklanan kamu başarısızlıklarının üstesinden gelineceği gibi aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının geniş ölçüde yararlanmış oldukları gönüllü katılımların aracılığıyla maliyet düşürücü rolünden de yararlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- ADMAN, F., Akgüngör, S., Erman, T., Özkaynak, B., Tahran, S. “Yoksulluk ve Sürdürülebilir Kalkınma” Çalıştay Raporu, 2002, <http://www.tesev.org.tr/rio10/>
- AKŞİT, Bahattin ve diğerleri, “Türkiye’de ve Orta Doğu’da Sivil Toplum Tartışmaları: Sivil, “Mivil” yada “Tivil” Toplum”, Sivil Toplum Dergisi, Yıl :1, Sayı: 3, Eylül 2003.
- AKTAN, Coşkun Can, “21. Yüzyıl, Türkiye Ve Sivil Toplum”, Liberal Düşünce Dergisi, Bahar 1996, Sayı 2. s.57-76
- AKTAN, C.Can (Der.), “ Birleşmiş Milletler, Sosyal Kalkınma Komisyonu, Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Stratejiler Ve Eylemler”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 2002.
- ARIN, Tülay “Refah Devleti: Bir Analiz Çerçevesi”, IX. Türkiye Maliye Sempozyumu, 14-18 Mayıs 1994, Kemer-Antalya, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü Yayını, 1996.
- BAUMAN, Zgmunt, Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar, (Çev. Ümit Öktem), Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999.
- BİLEN, Mahmut, Piyasa Ekonomisinde Devletin Değişen Rolü:Refah Devleti Ekseninde Bir Analiz Yayınlanmamış Doktora Tezi” İ. Ü. SBE, 2002.
- BUĞRA, Ayşe ve Çağlar KEYDER, “Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi”, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu, 2003,
- BUTI, Marco, Daniele Franco and Lucio R. Pench, “Reconciling The Welfare State with Sound Public Finance and High Employment”, The Welfare State in Europe, Ed. by. Marco Buti, Daniele Franco and Lucio R Pench, UK, Edward Elgar, 1999.
- AKTAN, Coşkun Can (Der.), “Globalleşme ve Yoksulluk”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak İş Konfederasyonu yayınları, Ankara 2002
- AKTAN, Coşkun Can ve İstiklal Yaşar Vural, “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri” Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak İş Konfederasyonu yayınları, Ankara 2002
- ÇAHA Ömer, Değişen Siyaset, Sivil Toplum, İletişim, Ekonomi ve MÜSİAD, Edam tarafından Hazırlanmış Rapor, 2003.
- , “Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine”, Sivil Toplum Dergisi, Yıl :1, Sayı: 1, Mart 2003.
- ERDOĞAN, G., Türkiye’de Yoksulluk: Boyutu ve Profili The Magnitude and the Profile of Poverty in Turkey, Ankara: DİE yayınları,1997.
- ERDOĞAN, Mustafa, Liberal Toplum Liberal Siyaset, Siyasal Kitapevi, Ankara 1998
- GEORGE Vic, “The Future of the Walfere State”, European Welfare Policy, Ed. by. Vic George and Peter Taylor-Gooby, New York, St. Martin’s Press, 1996. pp. 1-30.
- GIDDENS, Anthony, Üçüncü Yol, Sosyal Demokrasinin Yeniden Yükselişi, (Çev.Mehmet Özay), Birey Yayınları, İstanbul, 2000.
- KEANE, John, Sivil Toplum ve Devlet – Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar, (Çev. E. Akın,A. Bora, A. Çiğdem, L. Köker, M. Küçük, A. Nur) Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.
- MARDİN, Şerif, Türkiye’de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- NUNES, Sofe Ferraz, “The Limits of the Welfare State”, International Advance in Economic Research, Vol. 2, Issue 4, November 1996.
- OECD, “Public Management Service”, OECD, <http://www.sourceoecd.com>, Ocak 2002.
- ÖZDEK, Yasemin, “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, TODAİE, Yayınları, Ankara, 2002.
- ÖZTÜRK, Nazif, “Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları”, Yoksulluk, Cilt 3, Deniz Feneri Derneği Yayını, 2003.
- PIERSON, Christopher: Modern Devlet, Çev. Dilek Hattatoğlu, İstanbul: Çiviyazıları Yayınları, 2000.
- RIVERO, Oswaldo de, Kalkınma Efsanesi, (Çev. Ömer Karakurt), Çitlenbik yayımları, İstanbul, 2001.
- SARIBAY, Ali Yaşar, Postmodernite Sivil Toplum ve İslam, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- SUNAR, Lütfi, “Yoksulluğun Önlenmesinde Sivil Toplumun Rolü ve Gönül Kuşağı Derneği”, Yoksulluk, Cilt 3, Deniz Feneri Derneği Yayını, 2003.

- THERBORN, Göran, “Sivil Toplumun Ötesi: Demokratik Deneyimler Ve “Ortadoğu”ya Uygunluklar, Sh. 61-73, (Çev.Ahmet Fethi), Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası, Ed. Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- TIBI, Bassam, “İslam Uygarlığında Sivil Toplumun Kültürel Dayanağı: İslam ve Demokrasi- Uygarlıklar Arasındaki Köprüler”, Sh. 31-44, (Çev.Ahmet Fethi), Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası, Ed. Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- TOSUN, Gülgün Erdoğan, ““Birleştirici Demokrasi” Devlet- Sivil Toplum İlişkisinin Yapılandırılması İçin Bir Analiz Aracı Olabilir mi ?” Sivil Toplum Dergisi, Yıl :1, Sayı: 1, Mart 2003.
- UNDP, <http://hdr.undp.org/reports>
- UNDP, Human Development Report 2003, <http://hdr.undp.org/reports>
- WAGNER, Peter, Modernliğin Sosyolojisi, (Çev. Mehmet Küçük), Sarmal Yayınları, İstanbul, 1996.
- World Bank, World Development Report 1990, World Bank, 1990.

ULUSLARARASI EKSENLİ KRİZLERİN MEDYA KANALIYLA TÜRKİYE İMAJINA YANSIMALARI SÜRECİNDE TÜRKİYE'DEKİ STK'LARIN ROLÜ: TURİZM SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

Gül KÜÇÜKALTAN*

1.GİRİŞ

Son yıllarda ülke ekonomilerini en çok etkileyen unsurların başında krizler gelmektedir. Ülke içinde gerçekleşen krizler yanında, ülkenin coğrafyası ve iradesi dışında gerçekleşen uluslar arası krizler, ulusal krizler kadar ülkede olumsuz etki yaratmaktadır. Uluslararası odaklı krizler, ülke imajını da olumsuz etkilediği mutlakdır. Medyanın bu olumsuz etkileşimi tetiklediği ve daha geniş bir alana yaydığı da bir gerçektir.

Krizler, turizm gibi talep esnekliği büyük sektörlerde daha etkin olmaktadır. Talebin esnek oluşu, turizmi krizlerin olumsuz yansımalarının en fazla görüldüğü sektörlerden birisi haline dönüştürmüştür. Ulusal ve uluslararası boyutlarda yaşanan herhangi bir kriz ortamı (ekonomik, politik, doğal vb.) en çok turizm sektörünü etkilemektedir. Turizmin ülke ekonomisinde katma değer yaratan sektör olma özelliği, turizme doğrudan ve dolaylı bağımlı tüm sektörlerle de yansımakta, böylece krizler ülkelerin mikro ve makro ekonomik dengelerinde olumsuzluk yaratmaktadır.

Krizlerin ülke imajına yansıyan negatif etkisinin en aza indirgenmesinde, o ülkedeki Sivil Toplum Kuruluşları'nın (STK) rolü önem taşımaktadır. Özellikle medya sektöründe faaliyet gösteren STK'ların, kriz yönetim sürecindeki ulusal çıkarılara, ticari çıkarılara oranlara öncelik vermesi STK'ların konumunu daha da önemli kılmaktadır.

Bu çalışmada uluslararası eksenli krizlerin medya kanalıyla Türkiye imajına yansımaları sürecinde Türkiye'deki STK'ların rolü, krizlerin en yoğun gerçekleştiği sektörlerden turizm sektöründen örneklerle irdelenmiştir. Bu çalışmada uluslararası krizlerin Türkiye turizmine medya kanalıyla olumsuz yansımalarının en aza indirilmesinde STK'ların işlevi üzerinde durularak, STK'ların kriz yönetimi sürecinde ulusal ve uluslararası platformda Türkiye imajındaki etkinliği, turizm sektöründe bir model önerisiyle ortaya konulmuştur.

2.KRİZ KAVRAMI ve KAPSAMI

Kriz, kelime anlamı olarak sözlüklerde “bunluk, buhran” olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş bir tanımlamayla ise kriz “önemli bir değişme veya gelişme olduğunda iyileşme veya yok olmaya yönelik olarak ortaya çıkan rahatsızlık” olarak belirtilmektedir (Dinçer,1998:383).

İşletmecilik biliminde krizi ortaya çıkaran pek çok faktör sıralanabilir. Bu faktörleri “işletme içi faktörler” ve “işletme dışı faktörler” olarak temelde iki ana gruba ayırmak mümkündür. İşletme içi faktörler (üst yöneticilerin yetersizlikleri, bilgi toplama ve deneyim eksikliği, işletmenin özellikleri, üretim esnasında işgörenlerin hataları vb.) konumuz dışında kalmakla birlikte, krizlerin çabuk aşılmasında bu etkenleri gözardı etmek de kuşkusuz olası değildir.

Krize yol açan etkenlerin önemli bir kısmını ise “işletme dışı faktörler” oluşturmaktadır. Bu faktörler arasında siyasal krizler (hükümet düşüşleri, seçim süreci, politik gerginlikler vb.); ideolojik krizler (terör, tedhiş eylemleri); doğal felâkete dayalı krizler (deprem, yanardağ patlaması, sel, hortum vb.) ve ekonomik krizler (yüksek enflasyon, devalüasyon, ihracat daralması vb.) sayılabilir.

Tüm bu faktörler aslında birbirleriyle özdeş bir dizi toplumsal sonuçları da beraberinde getirmektedir. İşsizlik, göç, iflaslar, adli olaylardaki artış bunlardan yalnızca birkaçıdır. Özellikle Türkiye gibi ekonomide kurumsallaşma sürecini henüz tamamlayamamış, henüz siyasal istikrarı tam anlamıyla sağlayamamış ülkelerde dış etkenlerin krizlere sıkça neden olduğu ve bu krizlerin de yukarıdaki toplumsal sonuçları beraberinde getirdiği görülmektedir.

---

* Yrd. Doç. Dr.,ÇOMÜ Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu

3.SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK) KAVRAMI ve STK'LARIN TURİZM EKSENİNDE GERÇEKLEŞEN KRİZ SÜRECİNDE MEDYA BOYUTUNDAKİ ROLLERİ

Sivil Toplum Kuruluşları (STK) nın, kriz yönetim sürecindeki rollerine geçmeden önce, STK'yı tanımlamak da yarar vardır. STK tanımlaması, “gönüllü üyeliğe dayalı ve topluma hizmete ve siyaseti etkilemeye yönelik resmi olmayan örgütlenmeler” olarak yapılabilir (Kaleağası, 14.04.2004)

1989-1990 yıllarında Doğu Bloku ülkelerinde görülen liberalleşme hareketleri, batı demokrasilerin de ideolojilerin işlevselliğini yitirdiği bir sürecin başlangıcını da beraberinde getirmiştir. Bu durum STK'ların etki alanlarını genişletmiş, özellikle insan hakları ve çevre konularında STK'lar toplumların baş aktörlerinden biri olmuşlardır.

21.yüzyıla girerken dünyadaki teknolojik gelişmeler, internetin yaygınlaşması, e-devlet başta olmak üzere iletişimdeki hızlı gelişim, STK'ların toplumlar üzerindeki etkilerini genişleten etkenlerden olarak değerlendirilmiştir. İletişimdeki söz konusu hızlı gelişim, ortaya çıkan krizlerin, sektörler aracılığıyla dünya ekonomisine olumsuz yansımaya da ivme kazandırmıştır.

Turizm, Türkiye’de hızla büyüyen sektörlerden biridir. Ancak krizler zaman zaman turizmin büyüme hızını yavaşlatmış, hattâ durdurmuştur. Örneğin 1999’da, 1998’e oranla yüzde 25 gibi rekor bir büyüme kaydedileceği öngörülmüştü. Ancak, 1999-Şubat sonu itibarıyla başlayan süreçte Türkiye aleyhine koparılan fırtınalar, abartılmış haberler ve adeta iç savaş yaşanmış gibi yapılan propagandalar, insanların Türkiye ile ilgili düşüncelerini yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştur. Özellikle uluslararası medya abartılı yayınlar yaparken, ulusal bazdaki bazı görsel yayın organları da terör haberlerini öne çıkararak krizin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Terör örgütü taraftarlarının Avrupa başkentlerinde yaptığı gösteriler ve Türk turizmine yönelik tehditleri Avrupalıları endişelendirmiş, 1999 başında varolan güzel görüntülü hava, Mart başından itibaren yerini kapkaranlık bir havaya bürümüştür.

Bunda Türkiye’deki STK’ların, kriz öncesi, süreci ve sonrasında yeterince örgütlenememiş veya örgütlenilememiş olmalarının katkıları büyüktür. Nitekim ilk kez 2001 yılında Türkiye Dışişleri Bakanlığı, ülkenin başlıca sivil toplum örgütlerini toplantıya çağırarak ve Ermeni meselesinden Kıbrıs’a, PKK’dan Avrupa Birliği ile olan ilişkilere kadar pek çok konuda kendi tezlerini anlatmıştır. Aynı uygulamayı dünya kamuoyuna da sıklıkla uygulamaya başlamıştır. Böylece bugüne kadar sadece devletin resmi organlarınca anlatılan konular, şimdi STK’ların bilinçlendirilmesiyle, STK’lar aracılığıyla da gerçekleştirilmektedir. Çünkü gelişmiş toplumlarda kamu düzeninin söylemlerinden çok, STK’ların seslerinin daha çok yankı bulduğu da bir gerçektir.

Gelişmiş ülkeler için STK’lar, krizlerin boyutunun en aza indirgenmesinde etkin olmakla birlikte, gelişim ve demokratikleşme sürecini henüz tamamlayamamış, demokratik kurumsallaşmayı tamamiyle başaramamış ülkelerde STK’lar oldukça yeni olup, toplumun tüm kesimlerinin görüşlerini yansıtacak bir yapıda bulunmamaktadırlar.

Gelişmiş ülkelerde toplumu harekete geçiren kesim STK’lar olup, küreselleşmenin etkisini arttırmasıyla başka ülkelerde yaşanan sorunlarla da ilgilenebilmekte, adetâ “küresel bir işbirliği” oluşturmaktadırlar. 2002’de Cenevre’de düzenlenen Dünya Sivil Toplum Forumu sonuç bildirgesinde; kamuoyunu harekete geçirebilmek için STK’ların, birleşik bir pazarlama politikası anlayışından yola çıkılmalarının gerekliliği üzerinde önemle durulmuştur (Review of WCS, August 2002:13).

Dünyada küreselleşme, kitle iletişim teknolojisindeki hızlı gelişim ile birleşince medyanın toplumlar üzerindeki etkinliği de artmıştır. Bu nedenle medya kuruluşları, haberleri kamuoyuna yansıtırken toplumsal sorumluluklarının bilinciyle, haberleri –gerçekten uzaklaşmaksızın- süzerek aktarmalarının önemi büyüktür. Basın sektöründe faaliyet gösteren STK’ların, süzme-haber uygulaması konusunda kendi öz-denetimlerini gerçekleştirmelerinin zorunluluğu bulunmaktadır. Süzme-haber, “kriz odaklı haberlerin, ülke çıkarı doğrultusunda, gerektiğinde yasal zorunluluk olmaksızın medya aracılığıyla kamuoyuna elenerek yansıtılması ve bunun gerçekleştirilmesi için medya çalışanlarının bilinçlendirilmesi sürecinin bütünü” olarak tanımlanmaktadır (Küçükaltan, 2004).

Süzme-haber uygulamasında, krizin medyada yer alma sıklığı en aza indirilmektedir. Çünkü yoğun sıklıkla yansıyan haberin kasıtlı olduğu vurgusunun da yapılması mümkündür. Örneğin Çeçen asıllı eyleminin 3 Mayıs 2002’de İstanbul-The Marmara Oteli’ndeki eylemi, Fransız görsel medyasınca her yarım saatte bir tekrarlanan “reklam spotu” şeklinde kamuoyuna yansıtılmıştı (Milliyet, 5.5.2002:8).

Örneğin ETA Terör örgütünün saldırılarını adeta rutinleşen, dünyanın en önemli turist çekim merkezi İspanya'da yayınlanan "El Pais" Gazetesi, bir eylem sonrası eylemin yabancı kamuoyundaki etkisini azaltabilmek için "ETA'ya Rağmen Tatil Sürüyor" manşetini atarak; "Birçok yaz ayından bu yana, ETA hep benzer bombaları sahillere göndermiştir. Ancak bunların hiçbirisi İspanya'nın turistik etkisinin sahip olduğu rekoru engelleyemeyecektir!" şeklinde açıklama getirmiştir (Dernieres Nouvelles D'Alsace, 23.07.1996:5).

Medyanın, krizlerin etkisinin azaltılmasında veya yaygınlaştırılmasında önemli aktörlerden olduğu tüm dünyada kabul edilmektedir. Örneğin 11 Eylül 2001'de Amerika'daki İkiz Kulelere yapılan saldırının hemen ardından Aeromexico ve Mexicana şirketlerinin 6 milyon dolar kayba uğradıkları iddia edilmiştir. Yine bu saldırının ardından "US Days" isimli bir dergi tarafından yayınlanan anket sonucunda, ulusal ve uluslar arası medyadaki yansımaları nedeniyle, ABD'de iş seyahatlerinin yarısının, tatil amaçlı gezilerin de %60'ının iptal edildiği vurgulanmıştır (Girvan, 2002).

Medyanın krizler karşısında, "krizi genişleten" konumdan, "krizi dizginleyen konuma" erişmesi önem taşımaktadır. Özellikle Türkiye medyasının, krizler –terör eylemleri- karşısında bir ilkeler dizini oluşturması ve uygulaması gerekmektedir. Krizlerin –terör eylemlerinin- hangi durumlarda haberleştirileceği, bunlarda hangi görüntülerin kullanılacağı ve nasıl bir dil benimseneceği belirlenmelidir (Özkan, 07.05.2002). Bu noktada medyanın krizleri tetiklememesine karşı STK'ların, daha etkin rol üstlenmesi gerekliliği büyüktür. Kısa sürede sivil toplum örgütlenmesinin sesi olarak doğru, tarafsız ve kişisel değil, ulusal çıkarlar doğrultusundaki aktivitelerin artırılması gerekmektedir.

4. SONUÇ

Küreselleşme, yalnızca ülkeler arasında teknoloji, emek ve sermaye akışı değildir. Küreselleşme aynı zamanda teknoloji, emek ve sermayenin olumsuzluklarının da kriz biçimine dönüşerek, ülkenin coğrafi ve ekonomik sınırlarının ötesine yayılmasıdır. Küreselleşmenin kriz biçiminde en fazla etkisini gösterdiği sektörlerin başında turizm gelmektedir. Çünkü turizmin ve küreselleşmenin, uluslararası boyutları nedeniyle, medyanın da tetiklemesiyle krizleri kolayca taşıyıcı etkisi bulunmaktadır.

Krizlerin çabuk aşılmasında veya etkilerinin minimize edilmesinde STK'ların rolleri önem taşımaktadır. Özellikle basın sektörüne yönelik faaliyet gösteren STK'lar, medyanın kendi öz denetimini yapması konusunda uyarıcı ve yönlendirici olmalıdır. Medyanın krizleri beslemesine veya krizlerden beslenmesine karşı STK'lar önemli bir bariyer oluşturmalıdır. Medyanın; kriz öncesi, kriz esnası ve kriz sonrasında ticari çıkarların dışına çıkılarak, ulusal çıkarların yanında yer almaları doğrultusunda "etik ilkelerin" kayıtsız şartsız uygulanmasını mümkün kılacak düzenlemelerin hayata geçirilme zamanının artık çoktan geldiği kolayca gözlenmektedir.

KAYNAKÇA

- DİNÇER, Ö. (1998): *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, 5.Bsk., İstanbul, Beta Yay.
- GİRVAN, N. (20.09.2001): *Terrorisme, Tourisme et Commerce*, Les Etats de la Caraibe; web page.
- KALEAĞASI, B. (2004): "Sivil Toplum Geliştirme Programı," *www.stgp.org*.
- KÜÇÜKALTAN, D. (2004): "Le Tourisme Comme La Cible Des Crises Globales et Le Modele Des Informations Filtrées Au Processus D'Administration De La Crise," *Amforht World Tourism Forum:2004*, Antalya, Akdeniz University.
- ÖZKAN, T. (07.05.2002): "Terör ve Medya İlişkisi," *Milliyet Gazetesi*.
- "Türk Turizmüne İkinci Hançer", *Milliyet Gazetesi*, 05.05.2002.
- TWA:Des Traces D'Explosifs, Selon CNN," *Dernieres Nouvelles D'Alsace* (23.07.1996).
- "Rapport of The World Civil Society Forum" (August 2002): *Review of WCS*.

IV. OTURUM SALON-2

STK'LARIN SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK YAŞAMDAKİ ROLLERİ-II

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK

Dış Politika ve STK'lar

Yrd. Doç. Dr. Sedat LAÇİNER

Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Olay ve Olgular Konusundaki İşlevleri

Arş. Gör. Serhat SOYŞEKERCİ

Sosyal Gelişim İçin Elele: Sendikalar ve Sivil Toplum Kuruluşları

Dr. Şuayip ÇALIŞ
Yrd.Doç.Dr. Abdurrahman BENLİ
Prof. Dr. Engin YILDIRIM

Sivil Toplum Oluşumunda Sivil Platformların Rolü: Biga Sivil Toplum Platformu Örneği

Öğr. Gör. Zuhal ŞAHİN

Sivil Toplum Örgütü Olarak Tüketicileri Koruma Organizasyonunun İncelenmesi ve Çanakkale İlinde Tüketicilere Yönelik Görgül Bir Değerlendirme

Yrd. Doç. Dr. M. ÇELİK
Öğr. Gör. N. AYAS
Öğr. Gör. F. ÜNAL
Yrd. Doç. Dr. S. YAĞCI

Tüketicilerin Korunmasında Tüketici Derneklerinin Rolü

Dr. İrfan ATEŞOĞLU

DIŞ POLİTİKA VE STK'LAR

Sedat LAÇİNER*

ÖZET

Daha önceleri dar bir elit tarafından belirlenen ve uygulanan dış politika tüm dünyada daha geniş kitlelerin katılımıyla belirlenmeye ve uygulanmaya başlanmıştır. Klasik 'güvenlik', 'güç', 'ulusal çıkar' ve doğal olarak 'dış politika' anlayışları kökünden değişime uğramış, dış ilişkiler hem daha çok aktörün katıldığı, hem de daha çok boyutun eklendiği bir alan haline gelmiştir. Türkiye'nin bu değişimlerin dışında kalması beklenemezdi, nitekim çevresel etkenler Türkiye'yi de değişime zorlamaktadır. Bu bağlamda hem dünya çok değişmiş, hem de Türkiye çok değişmiştir. Artık klasik dış politika anlayışı ile hareket etmek imkanı kalmamıştır. Toplum devreye sokmadan dış politikalarını belirleyen ve uygulayan ülkeler büyük bir dezavantajla yarışa başlamış olacaktırlar. Tüm bunların sonucu olarak sivil toplum kuruluşları dışişleri bakanlıklarına ve dış politikanın diğer belirleyicilerine büyük avantajlar sunmaktadır.

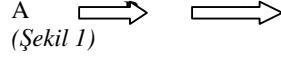
Dış politika uzun yıllar boyunca genel olarak dar bir elitin işi olarak görülmüştür. Sıradan vatandaşların, kitlelerin dış politika ile ilgilenmeleri hoş görülmemiş, zaten kitlelerden dış politika konularının dönük ilgi de oldukça yüzeysel kalmıştır. Halk dış politika konuları ile ilgilendiğinde ve etkiye bulunduğu ise bu etki çoğu kez olumsuz bir etki olarak nitelendirilmiş, 'dış politika popülerleştirilmemeli', 'avamlaştırılmamalı' nitelemelerinde bulunulmuştur. Bu yaklaşıma göre halk dış politikayı bilmez, gereklerini anlayamaz, olumlu katkılarda bulunamaz. Dış politika konularına müdahale ettiğinde ise bu yüzeysel bir tepkisellik, romantik milliyetçilik, şovenizm veya diğer ülkelerin kandırmacası şeklinde gerçekleşir. Söz konusu yaklaşım bazı durumlarda sadece halka değil, halkın seçtiği kişilere de güvenmez, onları da aynı kategori içinde değerlendirir. Siyasetçiler bu yaklaşıma göre sadece oy kaygısı ile hareket eden, bir sonraki seçimde yerlerini garanti altına alabilmek için ulusal çıkarları kolayca hiçe sayabilecek kişilerdir. Bu nedenle seçilmişleri dış ilişkiler karar mekanizmalarından uzak tutmak gerekir. Makamlarda onlar olsa da irade onların eline bırakılmamalıdır. Bürokratik, ya da elitist yaklaşım olarak adlandırabileceğimiz bu yaklaşım karar mekanizmasının Cumhurbaşkanı/Başbakan, Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve istihbarat birimleri arasında oluşturulması gerektiğini düşünür. Hatta bazı hallerde Cumhurbaşkanı/Başbakan dahi fazlalık olarak görülür. Sanılanın aksine söz konusu yaklaşım Türkiye'ye, ya da az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere özgü değildir. dereceleri değişmekle birlikte hemen hemen her ülkede benzeri yaklaşımlar görülebilir. Örneğin 'açık toplum', demokrasinin beşiği' olarak adlandırılan Britanya'da dış politika ve savunma konuları hala 'sırlar alanı' olma özelliğini sürdürür. Dış ilişkiler bürokrasisinin beslediği okullar ve toplumsal sınıflar dahi üç aşağı beş yukarı kemikleşmiştir. Aynı şekilde ABD'de dahi dış politika ile ilgilenen sınıflar bellidir. Kongre'de dahi karar alma mekanizmasında yıllarca belli isimler değişmez. Şüphesiz bu durum az gelişmiş ülkelerde daha fazla göze batmaktadır. Özellikle demokratik geleneğin yerleşmediği ülkelerde dış politika konuları aydınların dahi ilgi alanında sayılmaz. Yüksek otorite yapılması gerekenleri belirler ve uygular. Kararların ve uygulanması konusunda basına ve kitlelere yeterli bilgi ya hiç verilmez, ya da manipülatif bilgiler verilir.

DAR 'DIŞ POLİTİKA' ANLAYIŞI

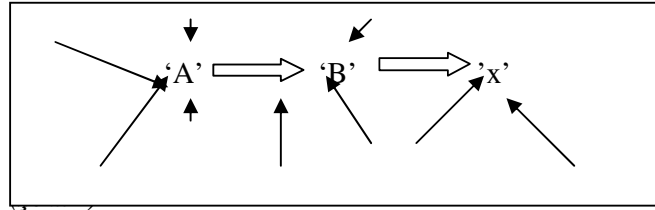
Bürokrasi merkezli dış politika anlayışının temelinde ilk olarak dış/savunma politikalarının dar anlamda anlaşılması yatar. Dar tanıma göre bir ülkenin dış ilişkilerinde en öncelikli konu savunmadır. Dışarıdan tehdit gelir. Bu nedenle dış politikalar dış tehdidi önleyebilir, ülkesinin çıkarlarını diğerleri aleyhine geliştirebilirse dış politikalar görevini yerine getirmiş olur. Burada söz konusu olan 'savunma' kavramı da daha çok askeri anlamda alınmıştır. Diğer bir deyişle ülke silahlı saldırılardan korunabilir, silahlı güçleri diğer ülkeler karşısında avantajlı bir duruma getirilebilirse güvenlik ihtiyacı yerine getirilmiş olacaktır. Bu yaklaşım içinde ekonomi, sosyal sorunlar, eğitim, sağlık, kültür vb. alanlar ikincil önem taşır. 'Güç merkezli uluslararası ilişkiler anlayışı' veya 'realist ekol' olarak etiketlenen bu yaklaşım güçlü olanın haklılığına inanır ve buradaki güç daha çok silahlı güçtür. Ağırlıklı olarak ilk ve orta çağlardan beslenen realizm 19. ve 20. yüzyıllarda ise büyük savaşlar ile güçlenmiş ve meydan okunamaz bir ekol olarak ortaya çıkmıştır. Buna karşın hızla değişen teknoloji dünyayı daha içiçe geçmiş ve daha kompleks bir yer haline getirmiştir. Bu anlamda gerek 'güç' gerekse 'güvenlik' kavramları yeniden tanımlanmaya muhtaç bir hale gelmiştir. 'Güç-iktidar' (*power*) sözlüklerde kontrol, etki, nüfuz, otorite, yapabilmek/edebilmek, kuvvetlilik, enerji kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Buradan hareketle güçlü olmanın bir kimsenin diğer bir kimseyi

* Yrd. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü ve Stratejik Araştırmalar Merkezi Müdürü

kontrol ve nüfuz altında tutmak, ona istediği eylemleri yaptırma veya yaptırmama gücüne sahip olmak anlamına geldiği söylenebilir. Uluslararası ilişkiler alanında da güçlü olmak bir devletin diğer bir devletin hareketlerini kontrol edebilme ölçüsüdür. Yani 'A' devleti 'B' devletini istediği zaman ve şekilde 'x' eylemini yapmaya zorlayabiliyor ise güçlüdür. Bu zorlamanın aslında nasıl olduğu çok önemli değildir. Her ne kadar realist ekol bunu şiddet uygulama şeklinde algılamışsa da 'güç'ün unsurları arasında şiddet uygulama yalnızca bir tanesini oluşturur.

'A'dan 'B'ye giden okta silahlı kuvvetler olabileceği gibi 'güç kullanma tehdidi', 'güç kullanma olasılığı' da yer alabilir. Aynı şekilde ödüllendirme/ödüllendirmeme de bir diğer araç olabilir. 'A' eğer 'B'ye vaadettiği bir şeyi 'x' eylemi karşılığında yerine getirecek ise de amacına ulaşabilir. Tüm bunlara ek olarak 'A' da 'B'de uluslararası bir çevrede bulunmaktadırlar ve eylemlerinin tek kontrol edicisi kendileri değildir. Dolayısıyla 'diğer devletler, uluslararası kamuoyu, medya, iç kamuoyları, uluslararası hukuk, uluslar arası örgütler, uluslar arası/ulusaşan/çok uluslu firmalar, ulus-üstü kurumlar, doğal sınırlandırmalar vb de 'x' eylemine giden yolda etkili olacaktır.

Şekil 2'deki sembolik olarak gösterilmiş çok sayıda oktan da anlaşılacağı üzere çok basit gibi görünen bir eylemde dahi çok fazla etken vardır. Uluslararası alandaki eylemler aslında hangi taraf güçlü olursa olsun ortaklaşa (*collective*) eylemlerdir ve sonuç da aslında ortaklaşa bir eylemdir.

Denklem incelendiğinde diğer unsurlar sabit varsayılsa dahi 'B'nin, 'A' tarafından yapılması arzulanan 'x' eylemini yerine getirmesinin şartı kendisini bunu yapmaya mecbur hissetmesi, ya da yapması gerektiğini düşünmesidir. Daha doğrusu 'x' eylemini yerine getirmenin kendisi için 'iyi, yararlı' olduğunu algılamasıdır. Dikkat ediniz 'iyi veya yararlı olması değil, yararlı olduğunu algılaması'dır. Bu durumda 'x' eylemini gerçekleştirmek 'B' devleti için yararlı olmayabilir. Fakat eğer algılama tersi yönde ise 'B' devleti bunu gerçekleştirecektir. Dolayısıyla 'güç' kavramının diğer aktörlerin 'algılamalarını etkileme ve belirleme', onları 'ikna etme' anlamına geldiğini söylersek çok da yanlış olmayız. Bu durumda bir ülkenin çok kuvvetli ordulara sahip olması onun çok güçlü olduğunu değil, çevreye çok fazla korku saldıgını gösterebilir. Örneğin eğer 'A' devleti 'B' üzerinde uyguladığı politikayı (a1) şiddet ve askeri güç olarak uygular ise 'x' eylemine asla ulaşmaya da bilir. Üstelik (a1) ne kadar arttırılırsa arttırılın sonuç alınamayabilir. 'A'nın uygulayacağı şiddet 'B'de korku yaratabilir ve 'B'yi 'x' eylemini yerine getirmek yerine 'A'nın hasmı olan 'C' devletine veya bloğuna sığınmaya itebilir. Böylece 'A' devletinin amacına ulaşabilmesi daha da imkansızlaşacaktır. Nitekim 2. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde Türkiye'den toprak ve üs talebinde bulunan Stalin yönetimi Türkiye'ye Batı bloğuna itmiş ve sonuçta SSCB arzu ettiği etkinin tam tersi bir etki ile karşılaşmıştır.

Özetle bir ülkenin diğer bir ülkeyi etkileme, onu kontrol edebilme yeteneği ve imkanları onun asıl gücünü verir ve bu anlamda gücün asıl unsurları askeri güçten ziyade ülkenin dışarıda nasıl algılandığı (imajı) ve elindeki yetenekleri nasıl kullandığıdır.

'Güvenlik' kavramına dönecek olur isek 'güvenlik' de daha çok dar anlamda ele alınmış ve 'tehditlerden korunmuş olmak, emniyette olmak' şeklinde tanımlanmıştır. Realist ekol ise 'güvenliği' yine silahlı saldırıdan arınmış olmak, bağımsızlığını korumak şeklinde anlamıştır. Gerek Türkçe gerekse İngilizce sözlükler incelendiğinde ise 'güvenlik-emniyet' kavramları 'korkmamak, huzurlu olmak, endişeli olmamak' kavramları arasında bağlantı kurulduğu görülür. Hatta Türkçe ve Arapça'da güvende olmak 'teslim olmak, itimat etmek' gibi kavramlar ile tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle güvenliğin esasında aslında bağımsız olmak değil, bağımlı olmak vardır. Buradaki bağımlılık hayatın beklenildiği gibi devam edeceğine duyulan bir güvendir. Kendisini güvende hisseden bireyler ve devletler kendilerince yaşanabilir buldukları ortamın hızla olumsuz yönde değişmeyeceğini bilirler. Yani istikrar ve beklentilerin karşılanması ile güvende olmak

birbirine yakın kavramlardır. Bu bağlamda güvenliği 'olağan beklentilerin olumlu yönde karşılanması' olarak da tanımlayabiliriz. 'Hayatın beklenildiği gibi devam etmesi, değişimlerin olağan, bilinen kanallardan ve olumlu yönde gerçekleşmesi' de bir diğer tanımımız olabilir. Güvenliği bu şekilde tanımladığımızda askeri güç aslında güvenliğin önemli, fakat çok güç bir parçası olarak ortaya çıkar. Trafikğin her gün aynı şekilde akması, mağazaların her sabah açılıp, akşamları kapanması, nehirlerin temiz bir şekilde akması, denizlerden yeterince balık çıkmaya devam etmesi, öğrencilerin okullarına gidip gelebilmeleri, her sabah gazetelerin dağılması, çöplerin toplanması bu anlamda güvenliğin en az askeri unsur kadar önemli bir parçasıdır. Bu nedenledir ki terör grupları ilk olarak günlük yaşamın akışını bozmaya çalışırlar. PKK'nın 1980 ve 1990'lar boyunca esnafı kepenk kapatmaya zorlaması, askeri karakollar kadar okulları ve iş makinelerini de hedef alması bunun göstergeleridir. Radikal grupların şehir gösterilerinde trafiği engellemelerinin amada budur. Halk sıradan yaşamın dışına çıktığını gördüğü an endişeye kapılacak ve düzendeki en önemli birleştirici unsur olan 'güven' sarsılacaktır. Güvenlik geniş anlamda anlaşılmaya başlanınca dış politika ve savunma alanları da çok boyutlu bir hal almakta, askeri ve diplomatik konuların yanısıra ekonomik, sosyal, kültürel, hatta hayatın her alanı dış ilişkilerin bir parçası haline almaktadır. Bu da dar bir elitin altından kalmayacağı kadar kapsamlı bir görevi ortaya çıkarmakta, dış ilişkilerin düzenlenmesini sadece devlet kurumlarına bırakamayacak kadar girift ve önemli bir hale getirmektedir.

ULUSAL ÇIKAR

'Güvenlik' ve 'güç' kavramlarına ek olarak konumuz açısından önemli bir diğer kavram da 'ulusal çıkar'dır. Çünkü genel dış politika algılamasına göre dış politika ulusal çıkarların korunması amacıyla yürütülür. Realist bakış açısına göre 'ulusal çıkar'ın ne olduğu sorusunun cevabı açıktır: Ulusal çıkar o ülke için iyi olandır ve bunu karar alıcı, yani devlet doğru bir şekilde tespit eder ve savunur. Oysaki yakın geçmişteki deneyimler göstermiştir ki devlet tek parçadan oluşan, yekpare bir yapı değildir. Daha çok bir koalisyonu andırır ve alınan kararların rasyonelliği de kuramda öngörülen idealden çok uzaktadır. Denebilir ki devlet farklı çıkar ve fikir gruplarının çarpıştığı bir alandır ve tüm toplumun temsilcisi olma konumundaki Hükümet, Meclis ve diğer kurumlar toplumu birebir temsil etse dahi belli gruplar ön plana çıkacaktır. Çünkü toplumda gruplar ve bireyler arasında iktisadi, siyasi, sosyal bir eşitlik söz konusu değildir. Bazı gruplar kendilerini politikalarda ifade etmede daha donanımlı ve hatta daha yetenekli olabilirler. Bilinçli olarak diğer grupların etkisini azaltma çabası içinde olabilirler. Özetle bürokratik dış politika anlayışında dahi aslında tarafsız bir birim dış politikayı belirlemekte, mevcut kanalları en iyi şekilde kullanan grupların savundukları değerler çerçevesinde dış politika, dolayısıyla ulusla çıkarlar belirlenmektedir. Bu durumda ulusla çıkar olarak takdim edilen hedefler ulusal olması bir yana gerçekte o ülke için çıkar bile olmayabilir. Diğer bir deyişle bir grup azınlığın etkisi ile, yeterli değerlendirmeler yapılmadan, ortak akıl kullanılmadan belirlenmiş hedefler o ülkeyi temsil etmeyeceği gibi o ülkenin yararına da olmayabilir. Örneğin ABD örneği alacak olur isek dış politikanın belli ekonomik çıkar grupları ile belli etnik gruplar tarafından belirlendiği gözlenmektedir. Örneğin Kongre'de dış politika ile ilgili tüm yapılanmalarda Yahudi temsilciler ön plana çıkmaktadır. Aynı şekilde dış ilişkiler konularında Rum ve Ermeni lobileri oldukça etkilidir ve bu etnik gruplar kendi çıkarları doğrultusunda işbirliği de yapmaktadırlar. Sonuçta İsrail, Yunanistan, Ermenistan vb. ülkelere dış yardım söz konusu olduğunda Amerikan ulusal çıkarları bu gruplar tarafından belirlenmektedir. Sonucun ne kadar 'Amerikan' ve ne kadar 'çıkâr' olduğu tartışılır. Milyarlarca dolarlık dış yardım bu ülkelere akarken ülkedeki ezici çoğunluğun karara katılması bir yana karardan haberdar dahi olmadığı gözlenmektedir. Aynı şekilde Amerikan medyasında dış politika yazarlarının ezici bir çoğunluğunun aynı etnik-dini kökenden gelmesi, dış politika karar mekanizmalarında renk, mezhep ve ırksal ayrımların çarpıcılığı ortadadır. ABD'de en çok harcamanın yapıldığı askeri harcamalar ve petrol konusunda da belli başlı firmaların ön plana çıkması, hatta bu firmaların seçimleri ve seçildikten sonra başkanların siyasi faaliyetlerini finanse etmeleri dış politikanın 'ulusal'lığına gölge düşüren işaretlerdir.

Özetle ulusal çıkarları sadece devlete bırakmak, aslında ulusal çıkarlardan ve onların korunmasından vazgeçmek anlamına gelir. Çıkarların belirlenmesinde devletlerin koordinasyonu ve yönlendiriciliği kaçınılmaz ise de ortak akıl ve icrada ortak katılım şarttır. Sivil toplum kurumlarının dış politikada üstlenmesi gereken roller bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Ulusal çıkar konusunda söylenmesi gereken bir diğer gerçek ise ulusal çıkarın sadece devletin çıkarları ile bir olmadığıdır. Devlet kurumları ulusal çıkarlar ile kurumsal çıkarları örtüşürler ve seçim yapmak gerektiğinde önceliği kurumsal çıkarlara verirler. Örneğin bir CIA, FBI veya Amerikan ordusu için Amerikan ulusal çıkarları ile kurumlarının çıkarları arasında bir çelişki olamaz. Bu nedenle kurumlarının çıkarlarını korumak Amerikan ulusal çıkarlarını korumakla eş anlamlıdır. Oysa ki Amerika'nın toptan çıkarı herşeyden önce Amerika'nın güvenliğinin sağlanmasıdır. Yani Amerika sokaklarında hayatın eskisi gibi devam edebilmesidir. Bu da bazı durumlarda kurumsal çıkarlarda gerilemeyi gerektirebilir. Buna ek olarak hayatın

giriftliği nedeniyle sadece savunma konularına odaklanabilen kurumlar bu ihtiyaçları tespit edip, gereklarını yerine getiremeyebilir.

DIŞ POLİTİKANIN DEĞİŞEN DOĞASI

Şu ana kadar üç temel kavram üzerinde durduk: Güç, güvenlik ve ulusal çıkar. Görüldü ki her üç kavram da klasik askeri bakış açıları ile değerlendirilemeyecek kadar kapsamlıdır. Her üç kavram da geçmişte olduğu gibi günümüzde de salt savunma konusu olarak değerlendirilemezler. 19. ve 20. yüzyıldaki gelişmeler ise ülkeler arası ilişkileri çok daha girift ve çok boyutlu hale getirmiştir. Daha önce daha çok devletler arası ilişkiler şeklinde cereyan eden ve belli konularla sınırlı gibi görünen ilişkiler teknolojik gelişmelerin de etkisiyle bireyler düzeyine kadar inmiş ve adeta her konu ilişkilerin konusu halini almıştır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucunda aralarında haftalar, aylar bulunan mesafeler anlık mesafelere dönüşmüştür. Aynı şekilde ekonomik gelişmede yaşanan niteliksel ve niceliksel gelişme toplumları birlikte hareket etmeye itmiştir. Ulusal sanayiler diğer ülkelerdeki pazarlara bağımlı hale gelirken şirketler tek bir ülke sınırları içinde hapsolamaz bir hale gelmiştir. Artık ulusal ekonomi stratejileri yetersiz kalmakta, bölgesel, kıtasal, hatta küresel stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır. Avrupa Birliği, NAFTA, ASEAN gibi girişimler gelinen bu ihtiyacın bir ürünüdür. Karasal sınırlar elektronik dalgalar, telefon hatları vb. ile hızla aşındırılmakta, nüfus hareketleri sınırları anlamsızlaştırmaktadır. Böyle bir ortamda kendisini dünyaya kapayacak bir devletin hayat şansı olmadığı gibi, dünyanın geri kalanının böyle bir gelişmeye izin vermeyeceği de anlaşılmaktadır.

Sözlerimiz ulusların ve devletlerin artık önemlerinin kalmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Aksine söz konusu gelişmenin en önemli dinamiklerinden biri de ulus-devletlerdir ve gelişmenin başarısının garantörü de ulus-devletler olacaktır. Çünkü bu eğilimden ulus-devlet kurumları da karlı çıktığını düşünmektedir. Ancak yeni ulus-devlet eski ulus-devlet ile aynı şey değildir. Diğer bir deyişle adı aynı olmakla birlikte işlevleri, gücü, gücünü kullanma yol ve yöntemleri birbirinden oldukça farklıdır. Eğer devletler bu gerçeğin farkında olmazlar, eski görevlerini eski yöntemleri ile yürütmeye devam edecek olurlar ise bundan büyük zarar görecekları muhakkaktır. Eski SSCB'nin, Yugoslavya'nın çöküşü, klasik devletçi anlayışta direnen ülke ekonomilerinin rekabet güçlerini kaybetmesi bunun tipik örnekleridir.

Denebilir ki dünya her parçası ile bir bütün olmaya doğru ilerlemektedir ve hızlı dönüşüm içinde değişimi en iyi kavrayan ve ona ayak uydurabilen uluslar ulaşılacak yeni dengelerden karlı çıkabilecektir. Özetle yeni bir dünya var karşımızda. Daha az parçalanmış. Daha entegre. Her bir parçası birbirine daha çok ihtiyaç duyan, ayrılamaz bir dünya. Devlete ek olarak ekonomik ve sosyal aktörlerin devletten yavaş yavaş özerkliğini, hatta bağımsızlığını elde etmeye başladığı bir dünya. Bireyin daha güçlü olduğu, hatta devletlerin sahip olduğu araçlara sahip olabildiği bir dünya.

Böyle bir dünyada işlerin daha karmaşık olacağı muhakkaktır. Bu noktada ülkelerin gücü nasıl belirlenecektir? Ulusal çıkar nedir? Güvenlik nasıl korunacaktır? Tüm bunların belirlenmesinde ve korunmasında ulus-devlet ve onun kurumları yeterli olabilecek midir? Başbakanlık, Dışişleri ve Savunma Bakanlığı koridorlarından Türkiye'nin dünya ile ilişkileri belirlenebilecek midir? Belirlenen hedefler ve politikalar gerçek Türkiye'yi temsil edebilecek midir? Belirlenen politikalar gerçekten Türkiye'nin çıkarlarına olabilecek midir?

DEĞİŞEN TÜRKİYE

Yukarıda da görüldüğü üzere dünya değişmiştir ve değişimin Türkiye'nin lehine mi, aleyhine mi olduğunu söyleyebilmek zordur. Eğer değişime ayak uydurabilir ise Türkiye gelişmiş dünya ile arasındaki farkları çok kısa sürelerde kapatabilir. Yeni ekonomiler bu şansını Türkiye de dahil gelişmekte olan ülkelere sunmaktadır. Örneğin bilgisayar teknolojisi zenginleşme açısından daha önce yüzlerce yılda katedilen mesafelerin birkaç yıla indirebilmektedir. İnternet ve uydu teknolojileri demokratikleşme açısından diktatörlüklere dahi meydan okuyabilmektedir. Fakat sözü edilen değişimlerin doğru kullanılmaması ve tüm bu gelişmelerin diğer ülkelere sizin aleyhinize kullanılması aynı ölçüde büyük riskleri de beraberinde getirmektedir.

Kısaca dünya değişmiştir ve Türkiye de bu değişimi doğru okumak zorundadır. Ancak değişen sadece dünya değildir. Türkiye'ye özel değişimler de son 10-15 yıllık süreçte yaşanmıştır ve yaşanmaktadır.

İmparatorluk bekası olan Türkiye coğrafi ve kültürel olarak çok özel bir konuma sahiptir. Üç kıtanın ortasında iki deniz havzasının merkezinde yer almaktadır. Üç tek tanrılı dinin anavatanı olan bir bölgede

kültürel/medeniysel geçiş noktaları arasındadır. Türklük ve İslam dünyası Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını kat be kat aşan alanlardır. Ayrıca Türkiye içinde yer alan bir çok etnik grubun sınırların ötesindeki bağlantıları da oldukça güçlüdür. Tüm bu gerçeklere rağmen Türkiye bu durumunu kurulduğu ilk günden itibaren görmezden gelmiştir. Bu bilinçli bir tercihtir aslında. Zaman kazanmak, içeriye çeki düzen vermek, gereksiz düşmanlıkları çekmemek için yapılmış bilinçli bir tercih. Bu süre zarfında çıkılan savaşın yaraları sarılmış, homojen ve güç birliği yapmış bir nüfus elde edilmiştir. Ekonomi ve sanayiinin alt yapısı oluşturulmuş, ülke savaşlardan uzak tutulmuştur. Bu bağlamda Soğuk savaş da Türkiye'ye büyük katkılarda bulunmuştur. Soğuk Savaş'ın kapitalist-komünist rekabetinde Türkiye ve çevresindeki sorunlar da adeta dondurulmuş, bu da Türkiye'nin oldukça işine yaramıştır. Fakat biraz önce saymış olduğumuz özellikleri ve konumu nedeniyle Türkiye'nin içine sıkıştığı alan içinde daha fazla kalabilmesi mümkün değildi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, ve ardından patlak veren bölgesel gelişmeler bunu kanıtladı. Yeni oluşan ortamda Balkanlar'da Boşnaklar, Arnavutlar, diğer Müslümanlar, Makedonlar ve doğal olarak Türkler Ankara'ya yöneldiler. Kafkaslar'da ise Azeri ve diğer Müslümanların yanısıra farklı dinden olmasına karşın Gürcüler de Rus tehdidine karşı Ankara'ya döndüler. Ortadoğu'da ise Türkiye ne kadar kaçarsa kaçsın Osmanlı'nın ruhu hep Türkiye'yi takip etti ve PKK'nın Ortadoğu'ya sokamadığı Türkiye Irak ve Iraklı Kürtler nedeniyle Ortadoğu'ya iyiden iyiye çekildi. Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlığını kazanması ile birlikte ise Türk dünyası ortaya çıkmış oldu. Tüm bunlara dünyanın dört bir yanına yayılmış ve sayısı 5 milyonu aşan Türk diasporası da eklendiğinde Ankara'dan bir şeyler bekleyen onlarca millet ve halkın olduğu rahatça ortaya çıkar. Üstelik Türkiye de bu halklara karşı duyarsız değildir. Her biri Türk olmakla birlikte her ailede bir Arnavut, Boşnak, Pomak, Gürcü, Kürt, Azeri, kazak ya da Çerkez vardır. Bu bölgelerden gelecek kara haberler ilk olarak Türkiye'de üzüntü yaratmakta, Türk halkı kendisini bu insanlardan ayrı görememektedir. Diğer bir deyişle tel örgüler ve sınırlar Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Türkiye'yi dış dünyadan korumaya yetmemiştir. Sınırın her iki yanındaki insanlar daha sıkı ilişki kurmaya başlamışlar, bu bağları güçlendirmek için şiddetli bir arzuda bulunmuşlardır. Ayrıca büyüyen Türk ekonomisi sınırlar içinde kalamamış, başta Balkanlar ve Rusya olmak üzere tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır. Artık Türkiye 1980lerin başında 1 milyar dolar civarında olan dış ticaret hacmi 2004'e gelindiğinde 100 milyar dolar civarına gelmiştir. Bu da dünyaya daha çok bağlanmak ve dünyanın da Türkiye'ye daha çok bağlanması anlamına gelir.

Aynı şekilde insani ilişkilerde de ciddi bir artış vardır. Irk, dil, din bağı olmayan ülkeler ile dahi bağlar eskiyle kıyaslanamayacak şekilde artmaktadır. Rusya, Çin, Japonya gibi ülkelerde okullar açılmakta, Tokyo, New York gibi şehirlerde ibadethaneler kurulmakta, onbinlerce Türk her yıl farklı milletlerden insanlarla karma evlilikler gerçekleştirilmektedir. Aynı şekilde onbinlerce yabancı da Türkiye'ye yerleşmektedir. Bugün Alanya, Antalya, Bodrum gibi kıyı kesimlerinde ve büyük şehirlerde onbinlerce Alman, İngiliz vb. yaşamakta ve bu kişiler çocuklarını Türkiye'de yetiştirmek istemektedirler.

Özetle karşılıklı bağımlılık Türkiye için de kaçınılmaz bir gerçeklik haline almış, sınır ötesi ile ilişkiler inanılmaz bir hızda artmıştır. İlişkiler çok boyutlu bir hale gelmiş ve farklı nitelikler kazanmıştır. Bundan sonra Türkiye'nin dış ilişkilerini birkaç parametre ile anlamak dahi mümkün değildir. İlişkiler sadece nitelik olarak değil, nicelik olarak da artmıştır. Uluslar arası uçuşlar hızla artmış, e-mail, posta değişiminde geçmiş ile kıyas kabul etmeyecek artışlar yaşanmıştır. Diğer bir deyişle Türkiye gerçek anlamda dünyalı olmaya başlamıştır.

YENİ DÜNYA, ESKİ SİSTEM

Bu ortamda Türkiye'nin eski dış politika anlayışı ve kurumları ile devam edebilmesinin güçlüğü ortadadır. Eskiden olduğu gibi Türkiye'nin dış ilişkilerini dar bir elitin, Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay'ın belirlemesi, 'milli mesele' olarak adlandırılan birkaç konuya saptırılıp kalınması, diğer grup ve kesimlerin görüşlerinin dikkate alınmaması artık imkansızdır. Çünkü gelinen noktada her ülke uluslar arası alanda sadece resmi kurumlarıyla değil, sivil toplum kuruluşlarıyla, hatta tüm insanlarıyla temsil edilmektedir. Ülkelerin dış ilişkilerin birkaç değil, adeta 'milyonlarca diplomat ve temsilci' ile yürütülmektedir. Güçlenen ve çeşitlenen ilişki kanalları yeni aktörleri ve yöntemleri devreye sokmayı zorunlu hale getirmektedir. Zaten karşı tarafta bu aktör ve kanallar belirledikten sonra Türkiye olarak eski aktör ve yöntemleri devreye soktuğunuzda etkili de olamazsınız. Örneğin, bilindiği üzere Türkiye Ermeni diaspora kuruluşlarının Türkiye karşıtı faaliyetlerinden çok çekmiştir. Bunun en son örneklerinden biri de Kanada'da yaşanmıştır. Kanada hükümeti Türk görüşüne yakın olmakla birlikte uluslar arası Ermeni dernekleri, yerel Ermeni okulları, firmaları, dernekleri vb., tek tek Kanadalı Ermeniler hükümet nezdinde girişimlerde bulunmuşlar ve Türkiye'yi suçlayıcı kararlar aldırılmaya çalışmışlardır. Bu çabalara karşı Türkiye Ottawa Büyükelçisi aracılığıyla karşı koymaya çalışmıştır. Büyükelçinin tüm çabalarına ve verdiği emeğe karşın Türkiye 2004 yılında başarısız olmuş ve Meclis kararı Ermenilerin istediği şekilde çıkmıştır. Oysa ki

Büyükkelçilik ilgili yerlerle temasa geçmiş, finansal araçları kullanmış, bazı yayımları ilgili kişi ve kurumlara dağıtmıştır. Dahası Hükümet de Elçilik ile benzeri bir görüşe sahiptir. Fakat eksik olan bir şey vardır. O da Türk dış ilişkileri yalnızca resmi kanallardan işlemektedir. Bu su ile ateşin savaşı gibidir. Ateş ne kadar güçlü olur ise olsun kendi türünden olmayan bir hasımla karşılaştığında başarı şansız yoktur. Bu nedenle Türkiye'nin de bu gibi durumlarda aynı türden araçları kullanması, yani sivil toplumu harekete geçirmesi gerekir. Nitekim günümüzde en güçlü devletler dahi gerektiğinde yapay yollarla sivil toplum kuruluşlarını kullanmaktadırlar. Şaşırtıcı bir şekilde bu tür girişimlerin başını sivil toplum kavramıyla en az uyuşur görünen istihbarat örgütleri çekmektedir. Bosna, Kosova, Irak, Afganistan örneklerinde görüldüğü üzere çatışma bölgelerindeki yardım kuruluşlarının ve diğer sivil toplum kuruluşlarının önemli bir kısmı aslında CIA, MOSSAD gibi istihbarat birimlerine bağlı çalışmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı istihbarat amaçlı kamuflej olarak yorumlansa da, önemli bir kısmının gerçek amacı resmi kurumların yapamadığı faaliyetleri başka bir kanalla, yani sivil toplum kuruluşları kanalıyla gerçekleştirmektir. Ayrıca bu ülkelerde faaliyet gösteren bir çok gerçek sivil toplum kuruluşlarının varlığı da inkar edilmez.

Resmi yollardan gerçekleştirilemeyen, ancak STK'lar yoluyla yapılabilecek alanları birazdan ele alacağız. Bundan önce klasik bir dış politika mekanizması ve rutinlerinin dahi STK'lar ve halk desteği olmadan gerçekleşmeyeceği üzerinde durmamız gerekiyor:

STK'LARIN BİR ÜLKENİN DIŞ POLİTİKASINA KATKISI

Sivil toplumun resmi dış politikaya en büyük katkısı alternatif bakış açısı sunmada ortaya çıkar. Resmi dış politika karar alıcıları çoğu kez tek bir bakış açısına ve zamana saplanıp kalırlar. Olayların akışı içinde alternatifler üretmek zordur. Bir krizden diğer krize geçen bürokratlar ya geçmiş şartların ürünü olan çözümleri farklı bir ortamda uygulamaya çalışırlar, ya da önerdikleri reçetelerin eksikliklerini veya hatalarını göremezler. Oysa sivil toplum kuruluşları ortak aklın ürünüdür ve çok daha geniş yelpazede bir düşüncenin sonucudur.

İkinci olarak sivil toplum kuruluşları resmi karar mekanizmasının ihtiyaç duyacağı düşünce ve bilgiyi üretebilirler. Daha önce de belirttiğimiz üzere artık dış ilişkiler çok boyutlu bir hale gelmiş, daha önce adı geçmeyen konular dahi dış politikanın önemli bir parçası haline gelmiştir. Örneğin çevre, balıkçılık, sulama, içme suyu, karayolu taşımacılığı, spor vb. konular diplomaside belli dönemlerde en önemli konular haline bile gelebilmektedir. Bu durumda her bir konu için Dışişleri Bakanlığı'nın uzman personeller istihdam etmesi düşünülemez. Örneğin hangi Dışişleri Bakanlığı'nda balıkçılık uzmanı vardır. Olsa dahi kaç kişi istihdam edilebilir ve bu kişiler konunun hangi yönüne tam olarak vakıf olabilirler. Örneğin hangi alanların Türk karasularında, hangi alanların uluslararası alan olduğu, ne kadar balık tutulabileceği, balık türlerinin yok olması, balıkçıların diğer ülke sularındaki statüleri vb. her biri ayrı birer konudur. Üstelik öyle sorunlar vardır ki bunlar için uzman değil, o alanda yaşayan profesyonel olmak gerekir. Örnek diğer alanlara da yayılabilir. Bu durumda Dışişleri Bakanlıklarının sadece gerekli bilgiyi toplaması ve saklaması dahi sorundur. O sorunları kavramak, gerekli analizlerin ardından çözüm önerilerinde bulunmak ve daha sonra da bunları uygulamak Dışişleri bakanlıklarının altından kalkabileceği bir süreç değildir. Üstelik günümüzde olayların yaşanma hızı ve çeşitliliği zorluğu daha da arttırmaktadır. Normal beklenti Dışişleri Bakanlığı'nın belirlenmiş politikaları uygulamasıdır. Yani icradır. Fakat yukarıda çizilen tabloda icra dahi tek başına bakanlıklara bırakılamaz. Üstelik diğer bakanlıkların ve kurumların yardımı olsa dahi devlet tek başına bu konularda gerekli bilgileri ve reçeteleri üretmez. Yeterli kapsayıcılığa ulaşamaz. İşte sivil toplum kuruluşları burada devreye girer. Eğer her önemli alanda örgütlenme gerçekleşir ve bu kurumlar sorunlarını ve çıkarlarını devlet mekanizmasına taşırlar ise her alanın doğal bilgi üreticileri, savunucuları ve icracıları da kendiliğinden ortaya çıkar. O zaman Dışişleri çalışanı asli işi olan koordinasyon ve genel politikaların şekillendirilip uygulanmasına bakabilir. Ayrıca ihtiyaç duyduğu bilgiye de birincil elden sahip olur. Tabii burada sağlıklı, ideal bir kurumsallaşmadan bahsediyoruz. Yoksa dar bir kesimin diğerleri aleyhine örgütlenip, belli bir konuda tekel oluşturmasından ve devleti manipüle etmesinden bahsetmiyoruz. Ayrıca sivil toplum örgütleri dengeli bir şekilde dağılsalar da salt onlardan gelecek bilgi ve taleplerin olduğu gibi doğru kabul edilemeyeceğini de kabul etmek gerekir. Burada akademi dünyası üçüncü bir ayak olarak ortaya çıkmaktadır. İşin içinde olanların bakış açısına kuramsal bakış açısı da eklenmelidir. Böylece ortaya üç saç ayaklı bir yapı çıkacaktır. Bilgi üretme ve analiz etmede uzman bilim adamları, olayların içinde yaşayan, ilk elden sorunlar ile karşı karşıya olan kitlelerin temsilcisi olan sivil toplum kuruluşları ve icrada baş sorumlular olan devlet kurumları. Balıkçılık örneğine dönecek olur isek bu sayede Dışişleri Bakanlığı adeta hem binlerce balıkçıyı, hem onlarca bilim adamını, tüccarı, tüketiciyi vb. aynı anda bakanlığında istihdam etmiş olacaktır. Doğal olarak üç kişilik bir dairenin çıkaracağı karar ile binlerce, hatta milyonlarca uzman-İlgili kişinin ortaya çıkaracak karar ve politikaların başarısı aynı olmayacaktır. Örneğin balıkçılık alanında diğer ülkeler ile sorun yaşanır ise bu kurum ve kişiler soruna yalnızca milli dava gözüyle bakmayacak, devreye kişisel ve grupsal

çıkar unsuru da girecek ve gerektiğinde tüm dünyada çıkarlarının propagandası için çalışacaklardır. Birkaç diplomatın çabasının yanında maddi ve manevi gücü olan kitlelerin daha etkili olacağı açıktır. Üstelik diplomatlar resmi sınırlar içinde resmi kurum koridorlarında faaliyetlerini sürdürürken sivil yaşamın kalbine, sokağa ve ilgili resmi-sivil kurumlara nüfuz ederek daha etkili sonuç alabilirler. Kısaca günümüzde dış politikada başarı toplumu, dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarını dış politika karar alma mekanizmasının ve uygulama mekanizmasının bir parçası haline getirebilmekten geçmektedir. Bu nedenle Dışişleri Bakanlıkları ve diğer devlet dairelerine toplumlarındaki bu tür kuruluşlardan yararlanmak için büyük görevler düşmektedir. Ancak STK'lara da bir hatırlatmada bulunmak gerekir. Her STK kendi alanında uzman olabilir. Ancak bu uzmanlığı dış politikaya yansıtmak için sadece alanında uzman olmak yeterli değildir. Bunun için dış politika içinde söz konusu sorunun yeri ve genel olarak o ülkenin dış politika alışkanlıkları, imkanları, yetenekleri vb. den de haberdar olmak gerekir. Resmi politikaları etkilemek ve şekillendirmek için mevcut kanallardan haberdar olmak ve yeni kanalları ekleyebilmek gerekir. Bu ise ancak dış politika alanında uzman diğer kişi ve kurumlar ile yapılacak bir işbirliğinden geçer. Bu bağlamda tıpkı Kuzey Amerika ve Avrupa'da olduğu gibi Türk STK'larının da dış ilişkiler konusunda uzman 'think tank'lerden yararlanması, hatta kendi alanlarında bu tür düşünce kuruluşlarını kurması gerekmektedir. Bunun için birkaç STK bir araya gelerek ayrı bir yapı oluşturabileceği gibi STK'lar içinde bir bölüm şeklinde de bu uzmanlıktan yararlanılabilir. Dışişleri Bakanlığı'nın ise bu tür STK düşünce kuruluşu yapılanmalarını teşvik etmesi hatta maddi ve manevi olarak desteklemesi gerekir.

STK'ların dış politikadaki bir diğer katkıları ise yukarıda kısmen değinildiği üzere yeni konu ve alanları dış politikanın içine sokmalarıdır. Klasik bir dışişleri yapılanması içinde çevre kirliliği, insan hakları, kadın hakları, hayvan hakları, açlık vb. konular son derece sınırlı bir yere sahipti. Hatta savaşlar ve milli güvenlik yanında bunlar ihmal edilebilir konulardı. Hatta bazı ülkelerde, bir ülkenin gücünü en çok etkileyen unsurlardan ekonomik rekabet gücü vb. konular dahi dış politikanın merkezinde yer almıyordu. Oysa toplumsal örgütlenme arttıkça ve bu kuruluşlar toplumsal çıkar gruplarının taleplerini gündeme taşıdıka sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer alanlar da dış politikanın temel konularından biri haline gelmiştir. Bugün bazı ülkelerin dış ilişkilerden sorumlu bakanlıklarının adı dahi 'Dış ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı' halini almıştır. Türkiye örneğinde son 1,5-2 yıldır Türk dış politikasının öncelikli sorunlarından biri Türkiye'nin ihracatını arttırmak, düşük faizli kredi bulmak olmuştur. Yine Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde ticaret ve sanayi odalarının faaliyetleri Türk diplomatlarının çalışmalarından daha çok ses getirebilmektedir. Aynı şekilde Türk sporcularının uluslararası başarıları (Dünya Kupası üçüncülüğü, UEFA kupasının alınması, voleybolda Avrupa ve dünya çapında başarılar, atletizmde uluslararası dereceler vb.) Türk siyasetçilerinin ve diplomatlarının başaramadığı bir şekilde Türkiye imajını düzeltmiş, ve Türkiye'nin markalaşmasına katkı sağlamıştır.

STK'ların dış politika belirlemede bir diğer yararı ise 'çatışma-merkezli' yaklaşımları 'işbirliği-merkezli' hale getirebilmesinde yaşanacaktır. Sivil toplum örgütlenmeleri doğaları gereği toplumsal işbirliğinin doruğunu ifade eder. İşbirliği en üst düzeye ulaşmadan kurumsallaşma yaşanmaz. Bu nedenle her bir STK aslında toplumdaki birarada iş yapabilme ve işbirliği gücünü de gösterir. İşbirliğinin temelinde ise çatışmacı değil yapıcı bir rekabet vardır. Yani bir STK bir diğerinin düşmanı değildir. Bu nedenle genelde STK'lar çatışmayı teşvik edici ve onun parçası olan kurumlar değildir. Ayrıca daha çok sosyal, kültürel ve ekonomik konularda odaklaşan STK'lar bu yönleriyle de üretici ve yapıcı alanlarda faaliyet gösterirler. Oysa ki siyasi ve askeri konularda daha çok 'benim kazancım diğerinin zararı, diğerinin kazancı benim kaybım' yaklaşımı vardır. Yani yıkıcı bir rekabetten bahsetmek mümkündür. Yarış daha çok diğerlerine zarar vermek üzerine oturmuştur. Bilindiği üzere dışişleri ve savunma bürokrasilerinde ağırlıklı olarak 'tehdit merkezli' bir algılama söz konusudur. Yani dışişleri ve savunma bakanlıkları koridorlarında görev alan bürokratlar işlerinin merkezinde ülkelerinin korunması ve diğerleri aleyhine ülkelerinin çıkarlarının yükseltilmesini görürler. Oysaki geline noktada karşılıklı olarak birbirine bağımlı hale gelen uluslararası siyaset ilişkilerden her kesimin karlı çıkabileceğini göstermiştir. Hatta iki tarafın karlı çıktığı hallerde karlılık oranı daha yüksek de olabilmektedir. Yani 'oyun' mutlaka bir tarafın kaybetmesini gerektirmemektedir. Herkesin kazanması mümkündür. İşte STK'ların dış politikaya ilgi duymaları yapıcı bir rekabeti de beraberinde getirecektir. Üstelik ülke savunması da zaafa uğramadan.

İlgilendikleri konuların yapıcı olmasının dışında STK'ların yararı işbirliğinden geçer. Nasıl ki içeride örgütlenerek seslerini duyurabilmişlerse, dışarıda da ya yeni örgütlenmelere girmek isterler, ya da diğer örgütler ile işbirliği kurmak amacını güderler. Diğer bir deyişle STK'lar dış ilişkilerde kurumsallaşma ve işbirliğinin artırılmasına da büyük katkı sağlarlar.

Örgütlenme ve işbirliğinin doğal sonucu ise entegrasyondur. Gerek kuram gerekse uygulama incelendiğinde bölgesel ve küresel entegrasyonun gelişmesinde devletler ve hükümetlerarası örgütler kadar

önemli bir diğer aktör de hükümetler dışında kalan örgütlerdir. Diğer bir deyişle bölgesel entegrasyon ve daha geniş kapsamlı bütünleşmelerde STK'lar hayati bir role sahiptirler.

STK'ların dış ilişkilere bir diğer katkısı ise yeni iletişim kanalları oluşturmaları ile ortaya çıkar. Bilindiği üzere ülkeler klasik anlamda diplomatik yazışmalar yoluyla iletişim kurarlar. Medya ve telekomünikasyon alanındaki teknolojik gelişmeler ülkeler arası resmi ve gayri resmi ilişkileri geliştirmiştir. Fakat uzman kuruluşlar ve toplumsal gruplaşmalar arasındaki iletişimde hiçbirisi STK'ların yerini alamaz. STK'lar benzer işleri yapan ve daha çok benzeri yaklaşımları olan kişi ve grupları biraraya getirir ve adeta farklı ülkelerdeki toplumsal gruplar arasında doğrudan bir iletişim kanalı açarlar. Böylece diğer ülkenin hükümetini ya da tüm kitleleri ikna etmeye gerek kalmadan, sadece ilgili kesimleri ikna ederek amaca ulaşılabilir. Bu da dar konularda toplumsal teyakkuzu ve yanlış anlamaları engeller.

Siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde önemli katkılar sağlama potansiyeli olan STK'ların bir diğer katkısı ise insancıl konularda ortaya çıkmaktadır. Bir savaş veya felaket yaşandığında devletler askeriye, hukuk ve siyaset üzerinde odaklanırken STK'lar insani koşullar ile ilgilenmektedirler. Bu sayede esirlerin durumu, yaralıların tedavisi, kıtlık ve susuzluk gibi konularda önemli gelişmeler sağlanabilmektedir. Bu da yabana atılmayacak bir katkıdır. Üstelik STK'ların bu alanlara ilgisi sayesinde söz konusu konularda yasal düzenlemeler de son yıllarda artmaktadır.

STK'ların dış politika alanında daha güçlü olmasının bir diğer etkisi ise temsil alanında ortaya çıkar. Daha önce tespit edilmiş olan dış politikanın dar bir kesim tarafından belirlenip uygulanması en demokratik ülkelerde dahi demokrasi açığı ortaya çıkarır. Bu açığın kapanması ise ancak STK'ların etkinliklerinin artması ile gerçekleşebilir. Bu sayede hükümet politikaları ile kitlelerin arzuları arasındaki açık kapanacak, demokratik olmamama, temsil gücü az olma iddiaları da azalacaktır. Gerçi bazıları 'hiçbir hükümetin dış politikada demokratik olma gibi sorunu yoktur' diyebilir ve bunda kısmen haklıdır da. Ancak bundan sonraki maddelerde demokrasinin dış politikaya neler katabileceği daha rahat anlaşılacaktır.

Bir önceki tespit ile doğrudan ilgili olarak dış politika alanında katılım arttıkça hükümet dış ilişkilerinde daha güçlü olur. Çünkü bir ülkenin dışarıda algılanan gücünün en önemli unsuru birlik içinde olabilmesidir. Dış politikalar ne kadar o ülke halkını temsil gücüne sahipse dış dünyaya mesajlar daha rahatlıkla verilebilir.

Katılımcılığı yüksek dış politikanın bir başka özelliği meşru politikalar olmasıdır. İster yanlış ister doğru ise katılım oranı yüksek bir ortamda alınmış kararların meşruiyetini sorgulamak zordur. Bilindiği gibi ne kadar güçlü olursa olsun bir politikanın haklı da olması gerekir. Diğer bir deyişle dış ilişkiler alanında sadece güçlü olmak yetmez ve sadece güce dayalı politikalar ile uzun dönem sonuç alabilmek zordur. Bu tespitimize ABD'nin 2003-2004 Irak Savaşı iyi bir örnektir. Dünyanın en güçlü devleti olan ABD bu savaşta hem içeride, hem de dışarıda politikalarını meşrulaştıramadığı için büyük bir başarısızlığa mahkum olmuştur. Özetle sadece güç yetmez, meşru güç gereklidir. Buna karşın haklılık ve meşruiyet gücü arttıran bir unsurdur. Geniş katılım tek başına meşruiyeti ve haklılığı getirmese de en azından politikaların iç meşruiyeti sağlanmış olacaktır. Bu sayede devletlerin gücü ve yetenekleri daha da artmış olacaktır.

Dış politikada katılımcılığın artmasının bir başka yararı ise hükümetin dış baskılara direncinin artmasıdır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler büyük güçler tarafından belli politikalara zorlanır. Farklı derecelerde olmakla beraber aslında her türlü devlet arasında siyasi, ekonomik vb. dış baskılar söz konusudur. Ancak şaşırtıcı bir şekilde dış politikasında katılımcılığı daha fazla olan hükümetler bu baskılar karşısında daha az zorlanır. Buna karşın diktatörlükler veya karar alma mekanizmasının birkaç kişi arasında sıkıştığı demokratik olmayan ülkelerde direnç gücü çok azdır. Çünkü gelen baskıya karar vericiler ya 'hayır' demek zorundadır, 'ya da 'evet'. Oysaki demokratik ve dış politikada katılımcı bir ülkede kararlar sadece hükümette alınmaz. Meclis, çıkar grupları, kamuoyu ve onların doğal temsilcileri olarak STK'lar dış politikada söz sahibidir ve dışarıdan gelen baskı sadece hükümeti ikna etmek zorunda değildir. Aynı zamanda geniş bir yelpazeye yayılan kişi ve kurumların da ikna edilmesi gerekir. Bunun sonucu olarak eğer hükümet bu baskılara direnmek, dış talepleri reddetmek istiyorsa kamuoyu baskısını kullanarak kolaylıkla dış istekleri reddedebilir. Örneğin Türkiye'nin dış baskılar karşısında en zayıf olduğu dönemler askeri darbelerin hemen ardından gelen yönetimlerdir. Henüz seçimlerin dahi yapılmadığı, seçilmemişlerin iş başında olduğu bu yıllarda Türkiye dış politikada en ağır tavizlerini vermiştir. 12 Eylül sonrasında Kenan Evren'in Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına onay verışı bu konuda iyi bir örnektir. Buna karşın AKP hükümetinin tek başına ve büyük bir farkla iktidar olmasına karşın ABD'nin Irak Savaşı (2003) konusundaki isteklerine rahatlıkla direnebilmesi demokrasi sayesinde olmuştur. Sokak gösterileri ve STK'ların düzenli olarak hükümeti ve milletvekillerini uyarması sonuç vermiş ve Türkiye topraklarını Amerikan askerlerine

açmamıştır. Sonuçta ABD-Türkiye ilişkilerinde ciddi bir dargınlık olmuş olmakla birlikte Washington, AKP Hükümeti ile olan ilişkilerini kesmemiş, bundan sonra da Erdoğan'a dönük desteğini sürdürmüştür. Irak politikalarında bazen hükümete rağmen kamuoyu baskısı başarılı olmuş, ancak sonuç Türkiye'nin aleyhine değil, lehine sonuçlanmıştır. Oysa ki eğer iktidarda daha az katılımcı, demokratik olmayan yollarla gelmiş bir hükümet olsaydı Amerikan baskıları karşısında daha esnek olamazdı ve sorumluluğun kamuoyu ile paylaşılması mümkün olmazdı. Bu ortamda da 'evet' in de 'hayır' ın da maliyeti çok daha yüksek olurdu.

STK'ların ve diğer toplum kesimlerinin dış politikaya katılımı aynı zamanda birden fazla dış politikalar da oluşturabilir. Geçmişte çok sık görülmeyen bu durum aslında üzerinde durulmayı fazlasıyla hak eden, üzerine tezler, makaleler yazılması gereken bir konudur. Bilindiği üzere dış politika bir ülkenin dış bakışını, kendi çıkarlarını dış dünyada nasıl koruduğunu, diğer ülkeler ile nasıl ilişki kurduğunu gösterir. Dış dünya-iç dünya ayrımının azalması ve ülke içindeki bazı grupların, kurumların ve şirketlerin çıkarlarının daha çok daha önce 'dış dünya' denilen alanda oluşmaya başlaması ülkelerin çıkarlarının ve politikalarının dışında grupların ve bireylerin de kendilerine has dış ilişkilerinin oluşmasına neden olmuştur. Özellikle şirketlerin sınır ve ulus aşan bir niteliğe bürünüyor olmaları ulusal dış politika dışında 'şirket dünya politikası', 'şirket bölgesel politikası' vb. oluşmasını zaruri hale getirmiştir. Süreç ilerledikçe ülkelerin dış politikaları ile özellikle iş dünyasının dış politikası arasındaki makas da açılabilir. İngiltere'yi örnek verecek olur isek ülkenin bulunduğu adada istihdam ve yatırım ihtiyacı bulunmasına ve hükümetin yabancı yatırım çekmek için özel bir çaba harcamasına karşın büyük İngiliz sermayesi Kuzey Amerika ve Asya-Pasifik bölgesinde çok büyük yatırımlar yapmaktadır. Sonuçta dünyanın sayılı firmaları İngiltere kökenli olmasına karşın İngiltere'de yaşayan kişiler ile bu şirketler arasında büyük bir çıkar farklılığı oluşmaya başlamıştır. Dahası şirketler hızla çok uluslu bir hale gelirken ekonomik güçleri bir çok devletten daha büyük bir hale gelmektedir. IBM, GM gibi firmaların yıllık ciroları bir çok Afrika ve Asya ülkesinin milli gelirinden daha fazladır. Bu da doğal büyük bir güç anlamına gelir. Devletlerden daha büyük ekonomik imkanları olan firmaların da ayrı dış politikalarının olması doğaldır. Nitekim 2000'li yıllarda bir çok Türk şirketi de dış açılma ve diğer ülke firmaları ile birleşmenin yollarını aramaktadırlar. Bu çerçevede Türk dış politikası dış yatırımları Türkiye'ye çekmeyi hedeflerken Vestel, Arçelik, Sabancı gibi büyük firmalar Balkanlar, Avrupa, Afrika, Amerika gibi bölgelerde büyük yatırımlara girişmektedirler. Kısa dönemde henüz politikadaki ayrışma açıklık kazanmamıştır ancak ileride diğer ülkelerdekine benzer bir ayrışmanın oluşacağı açıktır. Büyük şirketler cepesinden bakıldığında yeni bir demokrasi açığının oluşacağı ve ekonomik çıkar gruplarının dış politikalarının milli politikaya zarara verebileceği düşünülebilir. Ancak bunu da dengeleyecek olan diğer kesimlerin de dengeli bir şekilde örgütlenmelerinden geçer. Yani STK'ların sayılarının artması ve dış politikaya ilgilerini arttırmalarından geçer. Buna karşın dış politikadaki artış sadece olumsuz yönleriyle görmemek gerekir. Aksine bir ülkenin çok farklı alanlarda farklı derecelerde ve gerektiği ölçüde yoğunlaşması ve bunu tüm birimleri ve insanları ile yapması o ülkenin gücünü arttıracaktır. Bu anlamda STK'lar da kendi özel dış politikalarını oluşturabilirler ve aslında oluşturmaktadırlar da. Örneğin çevre ile ilgili bir çok kuruluş Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da kendi ülke politikalarından çok daha farklı politikalar izleyebilmektedirler. Bu anlamda kendi hükümetleri ile mücadeleye giren kuruluşların sayısı da az değildir. Bu durumun ülkemizde de küçük çaplı örnekleri görülmektedir. Ancak STK'ların dış politikaları ile merkezi hükümetin politikalarının illa ki birbirinden farklı, birbirine rakip olması gerekmez. Tersine birbirini tamamlayıcı nitelikte veya birbirinin etki alanına girmeyen nitelikte de olabilir. Türkiye'de son zamanlarda gözlenen en çarpıcı dış politika alanı oluşturan gruplar ilginç bir şekilde fikri gruplar olmuştur. Orta Asya ülkelerini çok önemseyen bu gruplar bu bölgelerde kendi okullarını açmışlar, Orta Asya'da başlayan bu çalışmalar Afrika'dan Japonya'ya kadar onlarca ülkede onlarca Türk okulu ile sonuçlanmıştır. Sonuçta bu okullar Türkiye'ye sempatiyi arttırırken Dışişleri Bakanlığı ve devletin diğer kurumları da söz konusu okulların oluşturduğu etkiden yararlanmışlardır. Ancak özellikle Orta Asya'da devletin dış politikasını aşan, yeni bir politikanın oluşturulduğu ve hatta bunun resmi politika karar alıcılarına benimsettirildiği de ortadadır. Bu grubun çalışmaları sonucunda Milli Eğitim Bakanlığı da dahil olmak üzere bir çok kişi ve kurum bölgede eğitim yatırımları yapmıştır. Aynı şekilde iş dünyasının temsilcisi olan kuruluşlar da Avrupa Birliği ve küreselleşme konusunda etkin bir politika oluşturmuş ve uygulamışlardır. Bu etki sayesinde merkezi hükümetler bu konularda politikalarını değiştirmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca özellikle Avrupa Birliği Türkiye politikalarını belirlerken sadece resmi kurumları değil kendisinden yana politikalar belirleyen bu kuruluşları da göz önünde bulundurmış, bunlar ile ciddi bir ilişki geliştirmiştir. Avrupa Birliği lehine veya aleyhine kampanyaları başlatan kuruluşlar arasında STK'ların özel bir yerinin bulunduğunu hatırlatmak isteriz. Bu durum 2003-2004 Kıbrıs kampanyalarında daha bir dikkat çekici olmuştur.

SONUÇ

Özetleyecek olur isek STK'ları ve kendi insanını dış politikasının bir parçası haline getiremeyen ülkeler doğru politikaları belirleyemez. Ulusal çıkarlar gerçek anlamda tespit edilemeyeceği gibi, yarar yerine zarar getiren kararlar da kolayca alınabilir. Oysa ki ortak akıl dar bir elitin alacağı kararlardan çok daha doğru

kararları alabilir. Yeni dünyada güvenlik, çıkar, güç, dış politika kavramları yapısal olarak değişmiştir. Dahası tüm dünya gibi Türkiye ve bölgesi de değişmiştir. Türkiye'nin değişen şartlara göre yeni bir dış politika belirleme süreci geliştirmesi şarttır. Bu yen süreçte halkın payı daha fazla olacaktır. Organize bir toplum ortak aklın etkin bir şekilde sürece eklenmesini sağlayacaktır. Böylece daha doğru kararların yanısıra yeni alanlar da Türk dış politikasında yer bulabilecektir. Sadece karar almada değil uygulamada da STK'ların hayati rolleri olacaktır. Dışişlerinin sınırlı kadroları yerine milyonlarca kişilik bir kadroyu devreye sokmak politikaların başarı şansını arttıracaktır. STK'ların ve toplum tüm kesimlerini kısa sürede devreye sokamaması halinde Türk dış politikası diğer ülkeler karşısında daha baştan geride kalmış olacaktır.

Bu bilgiler ışığında Türk dış politikası karar vericilerine STK'ları sisteme entegre etme konusunda büyük görevler düşmektedir. Ancak madalyonun diğer tarafında STK'lara düşen görevler de vardır. STK'lar da dış politika mantığı ve yöntemlerine vakıf uzman kişi ve kurumlar ile çalışmak zorundadırlar. Ülkemizde bu tür kuruluşların sınırlı olduğu düşünülecek olur ise her iki tarafın da bilgi üreten ve analiz eden düşünce kuruluşlarının oluşturulması konusunda işbirliğine gitmeleri gerektiği söylenebilir. Özellikle STK'lar artık faaliyetleri içinde amatör olan ile profesyonel olanı ayırmalı, uzman kadrolar oluşturmaya başlamalıdırlar. Bir de diğer kurumlardan önce kendileri kendilerinin işlevlerini farketmeli ve ona göre davranmalıdırlar.

“Akıllılar ahmakça, ahmaklar ise akıllıca olan fikirlere şaşırırlar”.

Thomas PAİNE

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SOSYAL OLAY VE OLGULAR KONUSUNDAKİ İŞLEVLERİ

Serhat SOYŞEKERCI*

ÖZET

Kavramsal olarak sivil toplumun bilimsel jargonu “şehir adabı”dır. Diğer bir ifadeyle köylü-kentli düalizminin kırılma noktasıdır. Vurgusal olarak kentleşme ve uygarlaşmayı içeren sivil toplum, bireyin inisiyatifinin özeğinde yüksek kültür formasyonuna dayanmaktadır. Bu perspektif, sivil toplumun bireyin hak ve sorumlulukları çerçevesindeki gücünü yansıtmaktadır. Bunların tamamı ise bireyin entelektüel kimliğini oluşturur. Düşünce iradesindeki etkililiği, sivil itaatsizliğe karşı duruşu, yüksek bir akli iradesinin oluşu, bireyin birey olarak kendisini var kılması, bilgece inandığı olayları savunarak “aydın duruşu” göstermesi şeklindeki bileşenler bu entelektüel kimliğin parametrelerini oluşturmaktadır. Düşünceyi elden bırakmayan ve üretim gücünü buna dayandıran bireyin “sivil” ve özgür yaşamının toplumsal ivme kazanması sivil toplum kuruluşlarında can bulacak ve demokrasinin tesisinde etkin ve babacıl bir rol oynayacaktır. Tüm bunların gerçekleştirilmesi sonucunda bireysel inisiyatif paradigması, sivil kuruluşların paradigmasıyla çakışacak ve sivil toplum kuruluşlarının sosyal olay ve olgular karşısındaki tavır ve duruşları ortaya çıkacaktır. “Herkesin okumayı öğrenmesi zamanla yazmayı da bozar” savının dayanağını da alt kültür dejenerasyonu oluşturmaktadır. Dolayısıyla, lokal kültürlerin zenginlik yarattığı fantezilerinden arınarak, dilin üretken gücünün etkinliğini, zenginliğini ve metaforlarını üst kültür kimliğinin becerilerinde toplandığını ve bunun sivil toplum yapılarında hayat bulduğuna inanmak hem atılacak doğru bir adım, hem de bu çalışmanın perspektifini yansıtmaktadır.

KAVRAMSAL OLARAK SİVİL TOPLUM PERSPEKTİFİ

Öncelikle sivil toplum sanıldığı gibi bir “askeri toplum” karşıtı değildir. Terimin öz ve keskin vurgusu “şehir adabıdır”. Karşıtını ancak gayri medeni terimi oluşturur. Sivil toplumdaki sivilin kökünü şehir hayatının beraberinde getirdiği hak ve yükümlülükler teşkil eder. Bu açıdan bakıldığında sivil toplum, merkezi devletten bağımsız, mülkiyet haklarına dayalı, özünü örgütlenme hareketlerinin oluşturduğu geniş ve katılımlı bir toplumsal ilişkiler bütünüdür. Dolayısıyla sivil bir toplum, demokratik bir toplum yapısını da içermektedir.¹ Sivil toplum denilince; uygarlaşma ve demokrasi ve buna paralel bir yaşam biçimine dönüşüm ve hatta bir kültürel serüven gerçeğiyle karşı karşıya kalarak bunun bir yaşam alışkanlığına dönüşümü akla gelmektedir. Uygarlaşmanın çerçevesini oluşturan ve yaşam alanı gerçeğinin şehirciliğe ve kentleşmeye vurgusuyla kendinde bir anlam bulan bu kavram, kent yaşamında ortaklık anlamına gelmektedir. Bu ortaklık özünü sivil bir inisiyatiften alarak toplum ya da halkın kültürel formasyonlarına dayanmaktadır. Kuşkusuz sivil toplum perspektifi, yüksek beceri ve yeteneklerle geliştirilmiş bir kültürel kimlik ve bunların yansımaları oluşturan sivil toplum kuruluşlarıyla sağlanabilir. Bu alanda bir sivil toplum paradigması tesis edilmesi için, “bireysel” kültürel kimliğin “toplumsal” alandaki kuruluşlarıyla çakışmasıyla, ki bunlarda sivil toplum kuruluşları ile mümkün olacaktır.

SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Ortaklık anlamına önemli bir vurguyla türetilmiş olan sivil toplum kavramı, “sosaitas”, “site”, “civilization” ve “citoyen” gibi kelimelerin oluşumuyla şekil bulmuştur.² kavram olarak ele alındığında sivil toplum; devlet denetimi veya baskısının ulaşamadığı veya belirleyici olmadığı alanlarda birey/grupların devletten izin almadan, kovuşturmayla uğrama korkusu taşımadan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da büyük ölçüde bağımsız hareket ederek tutum belirleyebildikleri, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerin, etkinliklerin ve kurumların oluşturulabildiği bir toplumu ifade eder.³

* Arş. Gör., ÇOMÜ Biga İİBF İşletme Bölümü

¹ İştahar GÖZAYDIN, *Yurttaş 2000*, MESS yay., Yay.No:317, Aralık, 1999. s.20.

² Türkiye Genç İşadamları Derneği (TÜGİAD), *2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar*, Sivil Toplum Örgütleri, Şubat, 1997. s.3.

³ Yavuz ATAR, *Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi*, Yeni Türkiye Dergisi, S:18, Kasım-Aralık, Ankara, 1997. s.98.

Bir kavram olarak sivil toplum,21.yüzyılın belirleyici bir gücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kar amacı gütmeyen ve insan değiştirmeye yönelik kuruluşlar olarak “üçüncü sektör” şeklinde belirmektedir. İnsanların kendi dışındakileri de hesaba katarak toplum adına bir takım faydalı işler yapmak için oluşturdukları bu tür kuruluşlar,finansal olarak üyelerin katkı ve bağışlarıyla faaliyetlerini sürdürürler. Bağımsız ve gönüllü kişiler tarafından yönetilen bu “üçüncü sektör” kuruluşları aynı misyonları nedeniyle tek tek ve ayrı birimler olarak algılanırken,günümüzde ortak bir işleve sahip olmalarıyla “bağımsız sektör” olarak da adlandırılırlar.⁴

SİVİL TOPLUM KURULUŞU KAVRAMI

Türkçe olarak adına Sivil Toplum Kuruluşları ya da Sivil Toplum Örgütleri;İngilizce de ise Non-Governmental Organizations (NGO) denilen kar amaçsız,gönüllü ve çok çeşitli amaçlarla kurularak, biraraya geldiğinde bu amaçlar doğrultusunda farklı yönelimler ortaya çıkarabilen örgütler olarak ifade edilebilir. Bu bakımdan, tüzel kişiliği olan STK lardan Gönüllü Kuruluşlarla, Üyelerine menfaat sağlamak veya üyelerinin menfaatlerini korumak veya başka amaçlarla kurulmuş olanların farklı değerlendirilmesi gereklidir. Sivil toplum kuruluşları; toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, devletten ayrı hareket edebilen, bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise; siyasal idareyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türüdür.⁵

Başka bir tanıma göre sivil toplum kuruluşu; sivil inisiyatif yoluyla içinde geniş katılımlı bir platformu tüzel yapısıyla sağlayan,karar verme süreçlerinin yaşandığı ortamlarda söz hakkı olan,genel olarak gönüllülük ve kâr amacına dayanmayan ortak misyon değerleriyle kurulmuş olan örgütlere Sivil Toplum Örgütleri ya da Sivil Toplum Kuruluşları (STK) denilebilir.⁶

Bireysel inisiyatifin gönüllü ve rıza ilişkisine dayalı bir kurumda anlam kazanması sivil toplum kuruluşunu ifade eder. Dernekler,vakıflar,meslek odaları,barolar,sendikalar, kooperatif birlikleri ve yurttaş girişimlerinin bulunduğu geniş bir sivil örgütlenme yelpazesi sivil toplum kuruluşu olarak tanımlanabilir. Bir başka tanımlamaya göre ,kâr amacı gütmeyen kuruluş,kasıtlı ya da bilinçli olarak kâr güdüsüyle hareket etmeyen,kişisel ya da bireysel olarak sahiplenilen hisse veya çıkarların olmadığı,dürüstlük merakının karşılıklı olarak değiştirilemeyeceği ve patronlara ya da para yardımıyla bulunanlara direkt ya da orantılı finansal yararın olağan ve istenilen bir durum olmadığı sektördür.⁷

Ortak ilgi alanına yönelmiş STK lar arası ilişkilerde,

İş birliğinde verimi düşürmeyen, iktidar mücadelesine yol açmayan yapılanma,
Enformasyonu paylaşmak,
Görüşlerin çeşitliliğine saygı göstermek,
Hem seçici, hem de yarışmacı olmamak.
Sivil yapının tekelleşmesini engellemek, tekelleşme yerine, konular ölçeğinde güç birliği, ortaklık ve dayanışma kültürünün geliştirilmesini sağlamak.

Farklı ilgi alanlarında olanlar dahil, tüm STK larla ortak ilişkilerde

Açıklık, şeffaflık, iyi niyet içinde olmak,
Her türlü çıkar ilişkisinin dışında olmak,
Hitabet kültürünü benimsemiş olmak,
Kanıtız, karalama kampanyasına girmemek, kendini güçlendirmek veya başkasını zayıflatmak için yalan haber yaymamak,

Eşitlerin birliğinden oluşan katılımcı sahayı paylaştığının bilincinde olmak,
İş birliğine açık olmak, birlikte üstlenilen sorumluluğu paylaşmak,
Enformasyonun serbest ve doğru zamanında akışı ve paylaşımını sağlamak,

⁴ TÜGİAD, a.g.e., s.3.

⁵Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/yerel/sivill.html>, HTML,2003.

⁶ Doğa İle Barış Derneği, **Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik**,<http://dogailebaris.org.tr/Tstketik.html>, HTML, 2003

⁷ Mustafa ÜSTÜN, **Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Derneklerde TKY Anlayışı ve Bir Uygulama**, M.Ü., Sos.Bil.Enst., Basılmamış Y.Lisans Tezi, 2002. s.14.

Kaynakların israfının önlenmesini sağlamak,
İzinsiz kuruluş adı kullanmamak,
Ulusal ve Uluslararası kaynakların fon sağlamaktaki amacını araştırmak,
Birbirleriyle olan ilişkilerde bu ortak değerler ile ilkeleri ve katılımcı ortak sahayı paylaşırken ilkeli birlikteliği kabul etmek sayılabilir.

SİVİL TOPLUMUN KISA TARİHİ

Sivil bir toplumun başlangıç noktasını batı tarihinde görmek mümkündür. Aslında sivil inisiyatifin gelişme göstermesi modernite ve modernizm ile de yakından ilişkilidir. Konu modernite ve modernizm süreci içerisinde ele alındığında oldukça derinleşeceği için bu kısmı temel düşünce şeklinde kısaca vermekte fayda vardır. Öncelikle modernizm paradigması çerçevesindeki uygarlık düzlemi, bilim,sanat,felsefe,mimari,şiir ve sosyal yaşamdan çok yönlü bir ilişkiye dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında modernizm kendinden önceki pre modern (modern öncesi) ve pre endüstriyel (sanayi öncesi)çağın dönüşümü üzerine entegre edilmiştir.⁸

Aslında modernleşmeye doğu toplumları ve batı toplumları ekseninden bakmakta fayda vardır. Çünkü, modernleşme; gelenekli bir hayat tarzından daha karmaşık, teknolojik yönden ilerlemiş ve hızlı değişen bir hayat tarzına doğru fertlerin yönelmesi olarak tanımlanır. Ancak burada gelenek ile modernliği anti-ahlak ya da zıt kutuplar olarak görmek doğu bakış açısıyla irdelendiğinde eleştirilir ve kabul edilmez. Çünkü, geleneksel değerlerle sosyal yapılar her zaman için modernlik ile çatışma halinde düşünülemez.⁹ ancak Batı tarihi büyük oranda maddeci tarih anlayışı doğruluğunu içermektedir. Batı tarihi ise bunun doğruluğunu sanayileşme ile ölçmüştür. Sanayileşmenin düşünceler üzerindeki etkisine bakmıştır. Kentte yaşayan işçi sınıfında dinsel inançların azalmasına yol açan sebep; Kitab-ı Mukaddesi eleştirenler ya da Darwinciler değil sanayileşme olgusudur. Aynı zamanda sanayileşme zenginler arasındaki dinsel inancı da canlandırmıştır. 18. y.yıl Fransız soyluları dinsel bakımdan özgür düşünceliydi ,ama şu an onların torunların çoğunluğu inançlı Katolik oldular.¹⁰ Aslında bu bakış açısı sanayileşme olgusunun Doğu toplumları ile Batı toplumları arasında farklı yaşandığını göstermektedir. Batıda sanayileşme keskin bir kılıç gibi geleneklerde de köklü değişimler yaratırken,Doğu toplumlarında geleneklerin sürdürülmesine karşı, sanayileşmeye direnç eğilimi artmıştır.

Avrupa tarihinde sivil toplum köklerini, Roma'daki iktidar merkezli bir otoriteden almaktaydı. Bu durum ideolojik ve politik bir güç ayrımına yol açtı. Ortaçağın büyük bir kesimi Roma ile Germen gelenekleri arasında çatışma diye de yorumlanabilmektedir. Bir yanı kilise öte yanı ise devlet oluşturuyordu. Bir yanda dinbilim ile felsefe ,öte yanda şövalyelik ile şiir;bir yanda yasa,öte yanda zevk ve tutku, ve zorba derebeylerinin tutumu oluşturmaktaydı.¹¹

Batı Avrupa'da 12.y.yıldan itibaren kurumsal bir yönetim sisteminin bulunmadığı yerlerde bir ölçüde örgütlenme getiren bir sistem olan feodalizmin ortaya çıkmasıyla,kentler önem kazanmış ve bununla birlikte üretim araçlarında değişiklikler gerçekleştirilerek yeni zenginlik kaynakları yaratılmıştır. Feodal askerler, küçük esnafın ve üreticinin korunması görevini üstlenmişler ama aynı kaynaklardan da kendilerine büyük oranda fayda sağlamışlardır.¹² Feodal sistemin ortaya çıkışı daha sonraki yıllarda güçlü merkezi devletlerin oluşumuna temel olması açısından büyük önem taşımaktadır. Böylelikle Roma'daki köleciler toplum ilişkileri Kıta Avrupa'sında feodal düzeni yaratmış ve ardından feodal süreç güçlü merkezi devletleri oluşturarak sanayileşmeyi ve beraberinde örgütlenme ilişkilerinin yeni kalıplarını oluşturmuştur. 19.y.yıl sanayi toplumunun öngörüsüne dayalı olarak Marx sivil toplumu devletten ayıran görüşü esas almış,ama sivil toplumu ekonomik ilişkileri üreten ve sınıf ilişkilerini ortaya çıkaran bir alan olarak ele almıştır. Marx' a göre sivil toplum, üst yapısal kurumlara kaynaklık etmekte ve üretim alanını oluşturmaktadır. Marx devleti ise, bireyin evrensel gelişiminin sonucunda değil,çıkarlarının biçimlendirdiği sonuçta görmektedir. Sivil toplumun yalnız sınıflara ait olmadığını,genel olarak örgütlenmeye ait olduğunu belirtmiştir.¹³

⁸David BOJE, Robert DENNEHY, **Managing In The Postmodern World**, 3rd. Edition, Sep.,1999. [Http://cbae.nmsu.edu/dboje/mpw.htm/HTML_2003](http://cbae.nmsu.edu/dboje/mpw.htm/HTML_2003). s:2-3.

⁹ Orhan TÜRKDOĞAN, **Milli Kültür,Modernleşme ve İslam**, Üçdal Neşriyat,Akademik Kitaplar Serisi, S:15,İst.,1983. s.150.

¹⁰ Hüseyin İÇEN, **Bertrand RUSSELL Düşünüyör**, Ürün Yay.,1.Baskı, Eylül,1998. s:165.

¹¹ İÇEN, a.g.e., s:150.

¹² TÜĞİAD, a.g.e., s.5.

¹³ ÜSTÜN, a.g.e., s.8.

Günümüz toplum yapısı için çeşitli kodlamalar yapılmaktadır. Sanayi sonrası,kapitalist sonrası,bilgi toplumu,bilgi çağı,küreselleşme ya da globalizm, post modernizm..vs şeklinde uzayıp giden bir çok anlamlar yüklenmiştir. Günümüz eğilimleri itibarıyla sivil toplum kuruluşları özünü tek bir kaynaktan alır ki o da demokrasidir. Gerçi demokrasi kavramsal olarak neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak günümüzde demokrasi kavramı vurgu ve ritim olarak daha hızlı bir gelişim ve eğilim göstermektedir. Bu açıdan incelendiğinde demokrasinin tesis edilmesi,geliştirilmesi ve sürdürülmesi için,halkı halk adına yöneten bir iktidar sınıfının kendi istediklerini yapması şekline dayalı bireysel çıkarımı gözetmesiyle; halkın istediklerini yapması arasındaki toplumsal çıkarı gözetmesi arasındaki bu ince çizgiye balans oluşturacak güç ise sivil toplum kuruluşlarıdır.

Sivil toplum kuruluşlarının kuruluş amacı, yönetim üzerinde halk arasında bir denetim mekanizması oluşturmaktır. Yerel yönetimlerde demokrasiyi sağlayan sivil toplum kuruluşlarıdır. Böylelikle, kent yönetimi üzerinde sistemli ve sürekli etki, örgütlü yurttaş girişimleri aracılığı ile daha kolay sağlanmış olacaktır. Sivil toplum kuruluşları, demokrasinin egemen olduğu gelişmiş toplumlarda endüstrileşmiş ülkelerde karşılaşılan önemli kuruluşlardır. Böyle toplumlarda yaşayan siyasal, sosyal ilişkilerin ve gelişmelerin kaçınılmaz sonucudurlar. Dürüstlük ve tutarlılık,açıklık ve saydamlık,insana hizmet anlayışı,yardımsızlık gibi bütüncül bir ahlak misyonu ile yola çıkarlar.¹⁴

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SOSYAL OLAY VE OLGULAR KARŞISINDAKİ İŞLEMLERİ

Bu bölümde sivil toplum kuruluşlarının mekanik işlevleri yerine bireysel ve bireyin içgörüselleşen tutum ve davranışları verilecektir. Bunlar bir kurumun en küçük ama en değerli parçası olan insan ve onun düşüncesini yapılandırarak ,sivil örgütlerin aslında gerçek nedenleri ve işlevlerinin bireysel düşüncenin oluşumunda yansıdığına dayandırılacaktır. Yani bireysel bir sorumluluk alanı oluşturulması ve bu alanın geliştirilmesi sonucunda ortaya kendiliğinden bir örgütlü bir kurumsal yapı çıkacaktır. İşte bu açıdan bakıldığında sivil toplum kuruluşlarının da sosyal olay ve olgulara bu perspektiften yaklaşması yerinde bir düşüncedir denilebilir. Çünkü,her bir sosyal olay ya da olgunun çözüm beklemesi kişisel bir duruşu ve buna inanmayı temsil etmektedir. Böyle bir inanç ise devlet gibi ya da kendisini iktidara getiren toplumdaki en yüksel siyasal yapının kendisiyle ya da bireyleriyle çözülemez. Sivil toplum kuruluşlarının böyle bir yapıya baskı grubu oluşturması sonucunda kendi varlık sebebi ortaya çıkacaktır. Sivil toplum kuruluşlarının sosyal olay ve olgular konusundaki işlevleri,

Düşünce iradesinin varlığı ve bunun geliştirilmesi
Sivil itaatsizliğin karşısında durmak
Aklın iradesi
Bireyin,birey olarak kendini var kılması
Bilgece inandığı olayları savunmak ve “aydın” duruşu
Entelektüel kimlik

Düşünce İradesinin Varlığı ve Bunun Geliştirilmesi

Sivil toplum kuruluşlarının sosyal olay ve olgulara bakış açısı genel anlamda bireysel inisiyatif ile doğar ve kolektif alanda büyür ve gelişir. Her kurumda herkes “birey” olarak vardır ve kendi duruşuyla temsil olunur. Ancak bir sivil toplum kuruluşunda bir şirketten ya da bir kamu kuruluşundan daha çok ve geniş yetkilere dayalı bireysel inisiyatif alanı mümkündür. Akıl, sezgi, eğitim ve kültür gibi bireyin düşünce ve bilincini oluşturan temel olgular, bireyin iradi davranışlarını da belirlemektedir. Bu şekilde, bir davranışın iradi olarak değerlendirilebilmesi için, o davranışın düşünce ve sorumluluk ürünü olması gerekir.

Yaşamda düşünce her zaman eylemden önce gelir. Yani kişinin bir eylem yapabilmesi için, önce o eylemi yaptırın düşüncenin olgunluğuna erişmesi gerekir. Bir kişinin yaptığı eylemlere bakarak, aldığı kararları irdeleyerek, o kişinin düşüncesinin akış şeklini ve formasyonunu anlamamız her zaman olasıdır. İnsan düşünceleri ve dolayısıyla davranışları, diğer insanların düşünce ve sözlerinden etkileniyorsa, bu noktada bu insanlar tarafından yönlendiriliyor ve programlanıyor demektir. Çünkü, ne kadar güçlü olursak olalım, düşüncenin akışına set çekmek olası değildir. Bizim ısrarımız, düşüncenin sağa sola, olumluya olumsuzaya kaymasına engel değildir. Düşünce, tüm çatışan güçlerin, tüm olumlu ve olumsuzlukların birbirleriyle karşı karşıya geldikleri ve sürekli savaştıkları bir arenadır.¹⁵

¹⁴ <http://idari.cu.edu.tr/igunes/yere/sivil1.htm/HTML,2003>.

¹⁵ <http://historicalsence.com/Archive/Fener43/1.3htm/HTML,2003>. s:1-3.

Sivil İtaatsizliğin Karşısında Durmak

Sivil toplum kuruluşlarının sosyal olgu olarak karşısına çıkabilecek en önemli engellerden birisi sivil itaatsizliktir. Sivil itaatsizlik kısaca,¹⁶

- Yasa dışı ama anayasaya uygun olmak,
- Alenilik,
- Politik ve hukuksal sorumluluğu üstlenmek,
- Şiddetin reddi,
- Sistemin geneline değil,tekil haksızlıklara karşı koymak olarak adlandırılabilir.

Sivil itaatsizliği darbe,ihtilal ya da devrimden ayıran en önemli özellik şiddete başvurmadan yapılmasıdır. Ülkemizde olduğu gibi anayasaya aykırı yasalar çıkabilmektedir. O halde sivil itaatsizlik eylemi,yasadışı fakat anayasalıdır. Ancak bazen bir anayasanın tümü doğal hukuk normlarına aykırı da olabilir. Mesela 1982 anayasası inan hakları ve özgürlükleri açısından doğal hukuk normlarına aykırıdır. Aslında sivil itaatsizliği yansıtan pek çok örnekler söz konusudur. Mesela demokratik hukuk devleti olduğu gibi demokratik olmayan hukuk devletlerinin de olması (Prusya devleti gibi)benzer şekilde sivil itaatsizliği göstermektedir. Aynı şekilde Cumhuriyetin “en iyi yönetim şekli “olduğunu söyleyip İran İslam Cumhuriyeti ya da Dominik Cumhuriyeti örneği nasıl açıklanabilir? Veya monarşinin yada meşruti monarşinin kötü olduğunu savunup Britanya ya da Kuzey Avrupa ülkelerindeki süren krallık yönetimleri nasıl açıklanabilir? (İngiltere'nin anayasal monarşiye sahip olması gibi) Aslında bu sorunların tümünün kaynağında sivil itaatsizlik yatmaktadır. Sivil itaatsizlik,hukuk devleti ve hatta demokratik hukuk devletinin bir alt türü olan liberal demokratik hukuk devleti içinde karşımıza çıkmaktadır. Buradaki temel paradoksal ilişki sivil itaatsizliğin sivil toplum kuruluşları ile birlikte yaşama gerçeğinin varoluşudur. Bu açıdan sivil toplum kuruluşlarının özgür iradeyi yansıtan kamusal bir vicdan duygusu geliştirmeleri ve topluma bu bilinci güdülemeleri gerekmektedir.

Aklın İradesi

Akıl, dil ve metaforlarla ve sözcüklerin ahengiyle irade anlamı kazanır. Sosyal bir olgunun akla dayalı bir iradeyi temsil etmesi gerekir. Akıl, duyular tanıklığını gerçekçi kılar. Duyular akıp gideni ve sürekli olanı gösterdiği için gerçeği ve doğruyu yansıtır. Ve aklın duyular dünyasından ayrılmasıyla yanlış yönelen irade başlar. Ve bu noktadan sonra da duyular tanıklığını yanlış kılan yozlaşmış bir akıl ürünü ortaya çıkar.¹⁷ Aklın iradesini yansıtan metaforik bağlamlardır. Bir metafor düşünelim:Mesela yetkin tanrı zevk-ü sefa bahçesinde gezinir ama canı sıkılır. İnsanı yaratır ama bu sefer de insanın canı sıkılır. Tanrı başka hayvanlarda yaratır ama bunlar insana eğlendirici gelmez. Onlar üzerinde egemenlik kurmaya başlar ve kendisi hayvan olmaya yanaşmaz. O zaman da tanrı kadını yaratır. Ama bu tanrının ikinci hatası olur çünkü kadın özü itibarıyla “heva” yani ylandır. Tüm din adamları “dünyada tüm kötülükler kadından gelir” tümcesine inanırlar ve bilirler. Demek ki bilim de rahipler dünyasından geçtiği için ilkin kadından öğrenir insan “bilgi ağacının meyvasının tadını”. Yaşlı tanrıyı cehennem korkusu salar. İnsan onun en büyük hatası olmuştur. Bilim tanrısallaştırılır ve insan bilimsel hale gelince,rahip ve tanrıların sonu gelir. Çıkarılacak ilk ders:Bilim ilk günahdır. Ahlak ise “bilmeyeceksin” der. Ve uzun süre tanrının ana sorunu bilime karşı nasıl savunulacağı oldu. Yanıt: “kov gitsin insanı cennetten”. Ve yaşlı tanrı savaşı icat eder. Halkları koparır,ayırır. Rahipler için savaş hep gerekli olmuştur. Ve son bir karar verir yaşlı tanrı. “insan bilimsel olup çıktı,onu sulara boğup da öldürmek gerek”.¹⁸

Bireyin, Birey Olarak Kendini Var Kılması

Bireyin kendini gerçekleştirmesi kendisi gibi düşünerek ve kendisi gibi olarak mümkündür. Yine metaforik olarak bakıldığında,”sürü”den,içindeki “çobanı” keşfeden potansiyeli ortaya koyarak kişi kendisi olur. Bu açıdan insanın değeri,sadece insana olan ilişkisiyle tespit edilir. Bireye bir özgürlük mührü vermek

¹⁶ Doğan ÖZLEM, **Siyaset,Bilim ve Tarih Bilinci**,Bütün eserlerine Doğru-4, İnkılap Yay., No:38, İst.,1999. s:33.

¹⁷ Friedrich W.NIETZSCHE, **Putların Alacakaranlığı**,Çev:Hüseyin KAYTAN, Tüzm zamanlar Yay.,Haz.,İst., 2000. s:24.

¹⁸ F. W. NIETZSCHE, **Deccal**, (Çev:Oruç Arıoba), Hil Yay.,4.Baskı,İst.,2001. s.79.

gerekirse o da yaptıklarından utanç duymamasıdır. Burada utanç acımayı,acıma sevgiyi ve sevgi de kendinden kopuşu yarattığı için kişi de kendinden ve kendisi olmaktan uzaklaşacaktır.¹⁹

İçgörü kazanmış bir bireyin hayatın yoksul ve varıl yanlarını bilmesi kuvvetle muhtemeldir. Hayatı yoksul olan zayıf kimse,hayatı da yoksullaştırır. Hayatı zengin olan güçlü kimse,hayatı varsıllaştırır, zenginlik katar. İlki ikincisinin asalağıdır. İkincisi ilave bir armağan edicidir. İnsanın kendisine katabildiği en yüksek değer kudrettir. İnsan bu açıdan bir hedef değil,araçtır. O halde bir insanın bir başka insanda sorumluluk aramaması gerekir. Çünkü, sorumluluğun arandığı her yerde intikam içgüdüsi vardır.²⁰

Bireyin bireysel duruşu kendi sorumluluk kudretinde toplanmıştır. Bunun paylaşılması veya devredilmesi bireyi kendisi olmaktan koparacaktır. Kişi “yasaklanmış olanı arar” ve ona erişmeye çalışır. Ve insan kendini savunma içgüdüsi olan beğeniyi kazanır.

Bilgece İnandığı Olayları Savunmak ve Aydın Duruşu

Bir aydın duruşu sergilemek için insan doğasının içyüzüne bakmak gerekir. Aydın için de burada bir iktidar isteği olmalıdır. “başkaları için ne yapabilirim?”diyen insanın boyun eğici, “başkalarına neler yaptırabilirim?” diyen insanın ise boyun eğdirici olduğunu düşünmek gerekir.²¹ Boyun eğen bir insanda köle,boyun eğdiren bir insanda ise zorba mantığı hakim olacağı için her iki tavır da kendi başına mutlak anlamda bir aydın duruşunu yansıtmaz. O halde aydın; olaylar ve politik tavırlar karşısında kendisi olacak ve gerekirse yüksek toplumsal çıkarlar adına köle kılığına girmiş bir zorbaya ya da zorba kılığına bürünmüş bir köleye dönüşerek politik ya da sosyal olaylara karşı duruşunu temsil edecektir.

Mesela Jean Paul Sartre’ın “Cezayir olayına” karşı takındığı tavır bunu örneklemektedir. Son yüzyıl boyunca insanların gözünden hiç uzaklaşmayan bir ülke. olan Cezayir 1830 yılında Fransız işgali altına girmiş ve 1962 yılında bağımsızlığını kazanana dek Fransız sömürgesi olarak kalmıştı. Bir Fransız filozof-yazar olan Jean Paul Sartre’in Cezayir savaşına karşı “hepimiz katiliz” diyebilmiş ve bu duruşunu ölümüne kadar sergilemiş ve hatta kazanmış olduğu Nobel edebiyat ödülünü bile kabul etmeyerek protesto etmiştir. İkinci Dünya Savaşı bittikten de sonra devam eden sömürgecilğe karşı bir aydın duruşu... Evi, defalarca yasadışı aşırı radikal-milliyetçi örgütler tarafından bombalanan bir özgürlük savunucusunun sözleri aynen şöyledir;²²

"Bu savaş yargılıyorsunuz, ama hala Cezayir Savaşçılarıyla dayanışma cesareti gösteremiyorsunuz. Korkmayın! Sömürgeci efendilere ve paralı askerlere güvenin. Onlar zamanı geldiğinde sizleri itekaka en öne çıkaracaklardır. Belki sırtınızı duvara dayadıkları zaman, o eski ve sık sık tekrarlanan suçların içinde yarattığı yeni şiddetin dizginlerini koyuvereceksiniz. Ama bu, hep söylendiği gibi, konu dışı bir öykü, insanın öyküsü. Bugünün tarihini yapanlara katılacağınız anın yaklaştığına eminim."

Başka bir örnek ise Avrupa ve dünyanın klasik yazarlarından Emile Zola’ın 1898 yılında “Fransa’ya mektuplar”ında entelektüellerin köşe taşı oluşturduğu yazıları döker,²³

“ Daha nereye gidiyorsun Fransa? Kiliseye ve geçmişteki din devletine dönüyorsun. toparlan ve kendine gel. Kılıca duyduğun gereksinme papaz gericiliği ve seni yönetenlerin gözü doymaz hırsları...sana yalvarıyorum Fransa,yine büyük Fransa olarak kendine gel.”

Ancak bu noktada tehlikeli olabilecek bir durum söz konusu olabilir. O da aydının, halkı eğitmek gibi bir misyon taşıdığı sanılmaktan geçer. Zira az önce de belirtildiği gibi içgörü kazanamamış bir aydının zorbaca ya da tahakküme dayalı tutumu ve bu yolla eğitsel amaçları halkı itaatkar,pasif,cahil,güdümlü ve bağımlı kılacaktır. Aydın aslında bir insan kategorisinden çok bir duruşu simgelemektedir. Bilgi almaya,insanı ilgilendiren konularla ilgili ciddi düşünmeye,anladığını kavramaya ve eklemeye dayalı bir duruş olmalıdır . tanınmış aydınlar veya popüler olanlar ve kendi iktidar sistemleri içinde beslenenler vardır ki bunlara teknokrat aydınlar demek doğru olabilir. Biraydın karmaşa yaratır,sorumsuz olur ve bozguncu bir entelektüel olur. Ama bu kaos,bir düzene hükmeder. Mesela Kitab-ı Mukaddeste geçen “nebi” kelimesi batı kaynaklarında “peygamber” olarak tercüme edilmiştir. Aslında sözcük “aydın” anlamını taşıyordu.

¹⁹ F. W.NIETZSCHE, **Aforizmalar**,(Çev: Sedat Umran),Birey Yay.,Yay.No:43,Felsefe Serisi No:7, Temmuz, İst.,2000. s:235.

²⁰ F.W. NIETZSCHE, **Güç İstenci**, (Çev:Sedat Umran), Birey Yay., No:104,Ağustos,İst.,2002. s:352.

²¹ Bertrand RUSSELL, **İktidar**, (Çev: Mete Ergin), Cem Yay., Ocak, ist., 1999. s: 16-35.

²² <http://ada.net.tr/06/yazar.htm/HTML,2003>. s:1.

²³ Bernard HENRI LEVY, **Entelektüellerin Övgüsü**, (Çev: Halil Gökhan), 1.Baskı, Mayıs, İst., 2002. s:53.

Peygamber diye adlandırdıkları kişiler siyasal ve ahlaki yargılarda bulunuyorlardı. Kitab-ı Mukaddes zamanında onlardan nefret ediliyordu, hor görülüp hapse atılıyorlar ya da isyankâr oldukları için çöle sürülüyorlardı. Asırlar geçti ve ne kadar değerli oldukları kabul edildi ve onları peygamber yaptılar. Aslında o devirde saygı görenler yaltakçılar olmuşlardı, sonradan gerçek peygamber olacak kişiler değil.²⁴

Entelektüel Kimlik

Bir aydın duruşu, entelektüel kimlikte bulur kendisini. Burada kuşkusuz entelektüel olmak kişide bir donanım ve malzeme birikimidir. Aydın olmak ise uygulama ve çözüme korkmadan eylem adımlarla yaklaşmaktır. Bir entelektüel şöyle düşünebilir belki de, “herkesin okuma öğrenebilmesi, zamanla yalnız yazmayı değil, düşünmeyi de bozar”. Bu durum aydının kendisinde yüksek bir sorumluluk duygusu hissetme ihtiyacından doğar. Ve aydın dilin imgeleri arasında yine şöyle düşünebilir; “dünyada en iyi şeyler dahi göstereni olmazsa değersizdirler. Halk, bu göstericilere büyük sanatçı der”. “Halk büyükten ve yaratıcılıktan anlamaz. Ama büyük şeylerin büyük göstericilerinden ve oyuncularından hoşlanır. Dünya yeni değerler yaratmanın çevresinde döner. Oyuncuların çevresinde döner halk.”²⁵

Çağımızın Fransız filozofu Bernard Henry Levy ‘e göre entelektüelin kendine özgü bir kokusu yoktur. Ona nereli, nereden gelip nereye gittiğini sorarsanız “adımda oturur, dilimden gelirim, düşüncelerimden başka vatanım yoktur. Yalnızca seçmiş olduğum zihniyet ailesinin üyesiyim” cevabını alırsınız. Ve Levy düşünceyi elden bırakmamak adına şunları söyler; “sağa karşı düşünmek, sola karşı düşünmek, kutsal kitaba karşı düşünmek, kutsal kitap karşıtlarına karşı düşünmek, çoğunluğun azınlığa, azınlığın çoğunluğuna karşı düşünmek. Bir düşünce içinde toplanmış düşünmeyen parçalara göre düşünmek. Düşüncelerin değerlendirilmesine karşı düşünmek”. Aslında ölü bir entelektüel düşünceyi elden bırakmış kişidir.²⁶ E. Said ise entelektüeli, sürgün, marjinal, amatör ve iktidara karşı gerçeği söylemeye çalışan biri olarak görme sebebini, mürekkep yalayanların halkı bir kenara itip devlete bağlılıklarını gösterecekleri bir tepki olarak görür. Entelektüele bir bakıma Robin Hood gibi zayıf ve temsil edilemeyenlerin yanındaki birisi olarak bakar. Said, her şeyden önce entelektüel;²⁷ zamana ait bir insan, maskeleri indirerek gerçeği arama peşinde olan birisi şekliyle tanımlar.

Bir entelektüelim kimliksek işlevini ise; krizi evrenselleştirmek, belli bir ırkın ya da ulusun çektiği acıları daha geniş çaplı bir insani bağlam ve söyleme oturtup, bu deneyimi başkalarının acılarıyla ilişkilendirmek olduğunu düşünür.²⁸

Aslında bir aydının kendi duruşuyla entelektüel kimliğini yaratması dünya klasikleri yazınlarında da yer alır. Mesela Ivan Turgenyev’ in başyapıtı “babalar ve oğullar”ındaki Bazarov tiplemesi bir aydın duruşuyla gösterilmektedir. Duygularından yalıtık ve salt açıklamalar ve doğanın insan yaşamını biçimlendirdiğine inanan Bazarov bir konuşmasında “tüm dualar şöyle özetlenir” der ve devam eder, “ey ulu Tanrım! ne olur iki kere iki dört etmesin. Çünkü tüm dualarda insan tanrıdan mucize bekler”. Ve yine en yakın arkadaşıyla vedalaşma anında ona şunları söyler; “bizim davamız başkadır. Senin heyecanını ve öfken gençliğindedir. Bizim savurduğumuz toz senin gözlerini yakar, çamurumuz seni kirletir. Sen daha bizim boyumuza gelmedin.”²⁹ diyerek gerçek bir entelektüelin romantizm tuzağına düşmesiyle inceden inceye alay eder. Ve romantik bir kişiyi şöyle tanımlar; “ben gökyüzüne yıldızları sayıp pembe bulutlara dalmak için bakmam, gökyüzüne sadece hapşırıldığımda bakarım” diyerek tüm romantik öğeleri dışlar.

²⁴ Denis ROBERT, Veronika Zarachowicz, **Noam Chomsky ile İki Saat**, (Çev:İşıl Bircan), Plan Yay., Ağustos, İst., 2003. s:18.

²⁵ F.W. NIETZSCHE, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, (Çev:Turan Oflazoğlu), Cem Yay., Eylül, İst., 2002. s:73.

²⁶ B.H.LEVY, a.g.e., s.112.

²⁷ Edward SAID, **Entelektüel**, (Çev:Tuncay Birkan), Ayrıntı Yay., Yay.No:41, Ağustos, İst., 1995. s:27.

²⁸ SAID, a.g.e., s:51.

²⁹ Ivan TURGENYEV’ in “**Babalar ve Oğullar**”ından alınmıştır.

SOSYAL GELİŞİM İÇİN ELELE: SENDİKALAR VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Şuayyip ÇALIŞ*
Abdurrahman BENLİ**
Engin YILDIRIM***

GİRİŞ

Sendikalar ve sivil toplum kuruluşları (STK) sivil toplumun en önemli aktörleridir. STK'lar gönüllük esasına dayalı, bağımsız, kar amacı gütmeyen sadece kendi hedefleri ve çıkarlarını gözetmeyen örgütlerdir. Sendikalar ise üyelerinin hak ve çıkarları için hareket eden ve bunları genişletmeye çalışan örgütler olarak görülebilir. Sendikalar çoğunlukla çalışma koşulları ve işyeri düzeyinde ortaya çıkan sorunları çözme amacı taşıyan örgütler olarak görünmesine karşılık çoğunlukla ulusal ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan sosyal ve politik alanlarda da mücadele içinde yer almaktadırlar.

Günümüzde sendikalar ilk ortaya çıktıkları yıllarla karşılaştırıldığında çok farklı bir çevrede varolma mücadelesi yapmaktadırlar. Bu yeni çevre, düşünsel ve politik olarak yeni dünya düzeninde ortaya çıkan sorunları korumacılık yerine rekabet ile çözülmesi gerektiğini öne sürmekte ve bu da beraberinde üyelerinin temsilinde tekel gücüne sahip olan sendikalara karşı daha az hoşgörünün olduğu, yasal mevzuatların hatta iş piyasasının kuralılaşdırılmasına doğru evrildiği bir çevreye dönüşmektedir. Bu durum sendikaların işyerinden kaynaklanan sorunlara doğru yönelmelerine yol açmıştır. Bu noktada ulusal ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan boşlukları ise STK'ların doldurmaya başladıkları gözlenmektedir.

Bu çalışmada benzer amaçları farklı platformlarda ve farklı yöntemlerle çözmeye çalışan sendikalar ile STK'lar arasındaki dayanışma ve ortak hareket noktaları belirlenmeye çalışılacak ve ortaya çıkan bu gelişmeler ışığında sendikalar ve STK'lar için çıkarımlarda bulunulacaktır.

1. İŞBİRLİĞİNİN TEMELLERİ

Sendikalar ve STK'lar gücünü sahip oldukları üyelerin yada gönüllülerin amaçları ve hedefleri doğrultusunda çalışmalarından alırlar. Bu açıdan ele aldıkları konular ve bunların sonuçları dar bir grubun çıkarından ziyade toplumsal faydanın oluşumuna yöneliktir.

Gelişmiş ülkelerde pek çok sendika uluslararası gelişim projeleri ile ilgilenmektedir. Çoğu ülkede kendi hükümetlerinin uluslararası yardım örgütlerini finansal açıdan desteklemekte, gelişmekte olan ülkelerdeki projelerinde eğitim ve yardımın organizasyonu alanlarında görev almaktadırlar. Bu, çoğunlukla uluslararası sendikal federasyonlar örneğin endüstri düzeyinde Küresel Sendika Federasyonları yada ulusal konfederasyonların uluslararası düzeydeki örgütü olan Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) yoluyla olmaktadır. Bazı projeler ise gelişmekte olan ülkelerdeki sendikalarla aynı sektörde yer alan sendikaların işbirliği ile yapılmaktadır. Genellikle işbirliği çalışanların haklarını geliştirmeye, çocuk işçilik, AIDS, kadınların gelişimi, sağlık, kayıtdışı ekonomi alanlarında yoğunlaşmaktadır. Bu ve benzeri faaliyetler aynı zamanda sendikaların oluşturdukları üst kuruluşlar ve diğer yardım kuruluşları aracılığıyla da gerçekleştirilmektedir (Johns, 2002).

2. İNSAN HAKLARI

İnsan haklarının gelişimi her zaman sendikaların temel amaçlarından birisi olmuştur. İdeolojik yaklaşımlar bir yana bırakıldığında, sendikalar insan ve demokratik hakların yer almadığı ülkelerde faaliyet gösteremezler. İnsan hakları ihlallerinin olduğu ülkelerde demokratik hakların savulmasında sendikalar hep ön planda yer almışlardır. Örneğin Güney Afrika'da ırk ayrımcılığının sona ermesinde sendikalara büyük görevler düşmüştür. Bu pek çok örnekle de kendini yinelemiştir, örneğin İspanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Endonezya, Brezilya, Kore, Zambiya ve Zimbabwe'de olduğu gibi (Spooner, 2004: 21).

Sendikalar insan hakları konusuyla doğrudan ilgilidir. Bu temelde insanlar için en doğal hak olarak görülen yaşama hakkının bir sonucudur. Bunun yanında örgütlenme hakkı, grev hakkı, sendikaların

* Dr., Sakarya Üniversitesi, İİBF, ÇEEİ Bölümü.

** Yrd.Doç.Dr., Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Biga İİBF, ÇEEİ Bölümü

*** Prof.Dr., Sakarya Üniversitesi, İİBF, ÇEEİ Bölümü

tanınması günümüzde temel insan hakları olarak kabul görmektedir. Bunlar Uluslararası Çalışma Örgütünün sözleşme ve tavsiyelerinde de yer almaktadır.

3. İŞBİRLİĞİ İÇİN ORTAK NOKTALAR

Sendikalar ve STK'lar pek çok konularda ortak noktalara sahiptir. Bazı konular sektörel ve işyeri bazında yer alırken bazıları ise sendika üyelerinin ihtiyaçları ile alakalıdır. Aşağıda sendikaların ve STK'ların ortak hareket edebileceği alanlar gösterilmektedir.

Sendikalaşmanın düşük olduğu sektörlerde çalışanların örgütlenmesi ve savunulması: Sendikalaşmanın sektörün yapısal nedenlerinden dolayı düşük yada imkansız olduğu durumlarda sendikalar ve STK'lar işbirliği ve birlik kurabilirler. Bu özellikle tekstil, inşaat ve tarım sektörlerinde göçmen işçiler, kadın işçiler, azınlıklar ve çocuk işçilere yönelik olarak kurulabilir.

Bölgesel yada ulusal düzeyde devletin yada onun yönlendirdiği grupların baskı altında tuttuğu çalışanların örgütlenmesi ve savunulması: Rejimlerinden dolayı sendikaların yasadışı olarak görülmesinin sonucu olarak mücadelelerin yeraltından sürdürüldüğü ülkelerde STK'lar çalışanların örgütlenmesi ve haklarının korunması yolunda rol üstlenebilirler. En açık örnek olarak 1980'li yılların Kore'si, Marcos'un Filipinleri yada 1970'li yılların başındaki Güney Afrika verilebilir.

Uluslararası ticaret anlaşmalarında temel çalışma standartlarının yer alması için kampanyalar düzenlenmesi: Günümüzün en önemli konuları arasında yer alan uluslararası ticaret anlaşmalarında temel çalışma standartlarının yer alması için sendikalar ve STK'lar ulusal ve uluslararası düzeyde lobi faaliyetlerinde ortak hareket edebilirler.

İşverenlerin özellikle çokuluslu şirketlerin temel çalışma standartlarına uygun hareket etmeleri yönünde kampanyalar düzenlenmesi: Uluslararası ticaret anlaşmalarında temel çalışma standartlarının yer almasının yavaş bir gelişim göstermesine karşılık, sendikalar ve STK'lar işverenlerin bu standartlara uygun hareket etmesi için pek çok yöntem bulabilirler. Bu Küresel Sendika Federasyonları ile anlaşarak Uluslararası Çerçeve Anlaşmaları yardımıyla işverenlerin çalışanlarının haklarının korunması ve geliştirilmesi yönünde STK'lar ile işbirliği ve toplu sözleşmeler yapılması konusunda destek olabilirler. Bunun mümkün olmadığı durumlarda sendikalar ve STK'lar birlikte çalışarak asgari çalışma standartları belirleyerek işverenlerin toplu pazarlık masasına oturmadan bunları uygulamaları konusunda baskıda bulunabilirler (Gallin, 2001).

Kayıtdışı sektörlerde çalışanların korunması: Sendikalar ve STK'lar informal sektör olarak da isimlendirilen kayıtdışı sektörlerde çalışanların örgütlenmesi ve haklarının korunması konularında birlikte hareket edebilirler. Geçmişte kayıtdışı sektör sendikalar tarafından işverenlerin örgütlü çalışanların koşullarının ve haklarının kabul edilmediği ve yasadışı bir faaliyet olarak ekonomik gelişme ile ortadan kalkacak bir alan olarak görülüyordu ve sendikalar bu alanda faaliyette bulunmuyorlardı. Bu günümüzde kayıtdışı sektörün hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde yaygınlaşmasıyla bu sektörde çalışanların desteklenmesi ve örgütlenmesi temel konulardan birisi haline gelmeye başladı. Bu ulusal ve uluslararası sendikaların önde gelen STK'lar ile uluslararası gelişme, kadın, çevre ve insan hakları perspektifinde bu alana yönelik ortak politikalar üretme ve geliştirmelerine neden oldu. Kayıtdışı sektörle ilgili gelişmeler sendikalar ile STK'lar arasındaki farklı bakış açılarını en açık olarak görüldüğü yerdir.

4. İŞBİRLİĞİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Demokrasinin ve sivil toplumun genel konularına ilave olarak yukarıda ifade edilen işbirliği noktaları farklı tipteki STK'lar ve sendikalar arasındaki en önemli bağlantı noktalarını göstermektedir. Bu işbirliğinin gerçekleşmesinin önünde herhangi bir engel olmasa gerekir. Gerçekte bu işbirliği genel ve devamlı bir süreç olarak gözlenmemektedir. Bunu açıklayabilmek için sendikalar ve STK'lar arasında ortaya çıkan sürtüşme noktalarının nereden kaynaklandığını ve işbirliğinin önündeki engellerin neler olduğunun ortaya konulması gerekmektedir.

a. Sendikaların gündemlerindeki farklılıklar: Sendika hareketinin gündeminin güçlü tarihsel ve kültürel benzerlikler olmasına rağmen benzer ve birbirinden farklı olmadığını savunmak bizi yanlış bir noktaya götürür. Sendikalar çok çeşitli gereksinimler yüzünden STK'lar ile işbirliği yapmak durumundadır. Örneğin tarım sektöründe sendikalar düşük sendikalaşma, organizasyonda ortaya çıkan sorunlar, çocuk emeğinin varlığı, eğitim düzeyinin düşüklüğü hatta okuma yazmanın olmaması ve iletişim sorununun bulunması gibi tek başlarına çözemeyecekleri sorunlarla karşı karşıya kalabilirler. Bu koşullar altında ulusal

ve uluslararası düzeyde sendikalar STK'lar ile işbirliği yaparak koruyucu yasaların alınması, kırsal kesimi temsil eden örgütlerle birlikte çalışarak, temel eğitim, sağlık ve gelişme programları için lobi faaliyetlerinde bulunarak karşılaştıkları sorunların üstesinden gelebilirler.

Buna karşılık otomotiv sektöründe yada diğer ulaştırma alanlarında örgütlü olan sendikalar genellikle büyük ve iyi organize edilmiş işyerlerinde, göreceli olarak nitelikli işgücü, yüksek sendikalaşma ve küresel koşullara uygun olarak hareket eden bir çevrede yer alırlar. Bu sektörlerde ücretler genellikle yüksektir ve çalışanların ekonomik durumları diğer sektörlere göre daha iyidir. Bu koşullarda sendikaların günlük faaliyetlerinde STK'lara ihtiyaçları yokmuş gibi görünmesine rağmen, o ülkedeki sendikaların tümünün gücü devletin baskıları ile karşı karşıya kalan sendikaların gücüyle doğrudan bağlantılıdır. Bu durum örneğin Güney Kore, Güney Afrika ve Brezilya'da sendikaların insan hakları örgütleriyle birlikte hareket etmesiyle çözümlenebilmiştir. Sektörel koşullardan kaynaklanan bu farklı yaklaşımlar, öncelikler, politikalar ve gelenekler sendikalar ile STK'lar arasındaki farklılıkları en açık olarak bize göstermektedir (Spooner, 2000).

b. Uluslararası merkezler ve ulusal sendikalar: Ulusal sendikaların üye olduğu uluslararası konfederasyonlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Avrupa Birliğine üye ülkelerdeki konfederasyonların üye olduğu Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC) ile uluslararası düzeyde sendikaların üye olduğu Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) ve ulusal sendikalar arasında yaklaşım farklılıkları bulunmaktadır. Bu yüzden STK'lar farklı düzeylerdeki sendikalar ile işbirliği yaparken farklı ortak noktalardan hareket etmek durumunda kalmaktadırlar.

c. Kuzey ve Güney, Doğu ve Batı: Ülkeler arasındaki farklılıkları ister Kuzey-Güney ister Doğu-Batı ayrımında ortaya koyalım bu farklılık bu iki farklı gelir grubuna sahip ülkelerin sendikaları ve STK'ları arasında işbirliği oluştururken bir tür bağımlılık ilişkisine dönüşmektedir. Kuzeyin zenginleri ile Güneyin fakirleri işbirliğine geçtiklerinde fonları sağlayanlar ile bu fonlardan yararlananlar arasında bir tür bağımlılık ilişkisi ortaya çıkacak. Buda beraberinde güneyin yoksul sendikalarının faaliyetlerinde gücünü kendi üye tabanından değil daha çok kuzeyin sendikalarından sağlayabildikleri fonlar ölçüsünde sürdürebilmesini ve böylece de kendi üyelerinin değil bir anlamda fonu sağlayan sendikaların önceliklerini göz önünde bulundurmamak zorunda kalacaklardır. Benzer ilişkiyi STK'lar içinde gözlemlemek mümkündür. Bu tür bağımlılık ilişkisinin en açık görüldüğü soğuk savaş döneminde özellikle AAFLI'nın Türk sendikaları ile yürütmüş olduğu işbirliği programlarında kendisini açıkça göstermiştir (Işıklı, 1995).

d. Avrupa yada Uluslararası Düzey: Günümüzde Avrupa Birliğinin oluşumu ve gelişimi sürecinde ETUC artan oranda uluslararası düzeyde etkinliğini artırmıştır. Bu beraberinde ETUC'un ICFTU'dan görece olarak bağımsızlaşmasına neden olmuş ve kaçınılmaz olarak ETUC faaliyetlerini AB'nin genişleme sürecine ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan sorunlara yöneltmiştir. Bu uluslararası düzeyde daha önce örneğin Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığına karşı yürütülen mücadelede kendini gösteren uluslararası dayanışma kampanyalarının eskisi gibi kolayca oluşturulamadığını ve daha önce gelişmekte olan ülkelerdeki gelişme programları için destek bulabilen STK'ların artık Avrupa temelli düşünen sendikalardan kolayca fon sağlayamaması durumuyla sonuçlanmıştır.

e. Demokratik Olmayan Sendikalar: Sendikacılık hareketinin temel amacı aynı zamanda temsili ve açık bir demokrasinin inşasıdır. Günümüzde bu koşulları kendi içersinde yerine getiremeyen pek çok sendika vardır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde faaliyetlerde bulunan STK'lar için bir güven bunalımı sorunu yaratmaktadır. STK'lar bu örneklerden yola çıkarak tüm sendikal hareketlere karşı mesafeli hareket etmektedirler.

Bu sendikaların yanında ülkelerin rejimlerinden kaynaklanan devlet güdümünde oluşturulmuş ve meşruiyetini kendi üye tabanından değil çoğunlukla devlet otoritesinin sağlamış olduğu temsiliyet tekelinden alan sendikalar mevcuttur. Bunu en açık şekilde faşist ve komünist ülkelerde görmek mümkündür. Günümüzde piyasa ekonomisine geçiş aşamasında olan Çin'de ve Vietnam'da yada Endonezya, İran, Suriye gibi devletin sendikacılık hareketini kontrol ettiği ülkelerde görmek mümkündür (Spooner, 2004; Munck, 1995). Bu durum STK'ların özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki faaliyetlerinde hangi sendikalarla işbirliği yapabilecekleri konusunda tereddüt etmelerine neden olmaktadır. Devlet güdümünde olmayan ama mevcut ekonomik politikaların uygulanmasında hükümetlerin uyguladığı politikaları destekleyen sendikalarda devlet kontrolündeki sendikalar olarak algılanma durumuyla karşı karşıya kalmaktadır.

Bunlardan başka işyeri yada şirket temelinde örgütlenmiş sendikalarda mevcuttur. Bu tür sendikaların bazıları işverenler tarafından örgütlü sendikaların uzaklaştırılması için kurdurulmuş olabilir. Bu sendikalar

başka yöntemlerle baskı, yıldırma ve liderleri tehdit yoluyla da işverenlerin çıkarları doğrultusunda harekete yönlenebilir.

Sendikalar ayrıca var oldukları ülkenin siyasal durumuna yada ekonomik yapısına bağlı olarak organize suç odaklarının hedefleri haline gelebilir. Bunun en açık örneği olarak da Amerikan sendikalarını vermek mümkündür tarihsel olarak bakıldığında belli sendikalarda Mafya'nın ve diğer suç örgütlerinin dönem dönem etkili olduğu görülmektedir (Işıklı, 1995). Bu durum demokrasi geleneği oluşmamış bazı ülkelerde sendikaların kişiler, aileler yada bazı çıkar odakları tarafından kontrol edildiği, hatta çalışma mevzuatından kaynaklanan nedenlerden dolayı bazı kimselerin işyeri düzeyinde temsiliyet yetkisine çalışanlar adına kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için sahip olabileceğini göstermektedir. Bu durum en açık bir şekilde Filipinler çalışma mevzuatından kaynaklanan nedenlerden dolayı bazı avukatların bunu kendi çıkarları için kullanmasıyla ortaya çıkmıştır.

Yukarıda sayılan kötü örneklerin varlığına karşı bu sadece sendikal hareketin çok az bir kısmını için geçerlidir.

f. Cinsiyet: Diğer sosyal hareketler gibi sendikalar da kadın çalışanların sorunları ve ihtiyaçları ile ilgili konularda farklı çözüm yolları üretmektedirler. Pek çok ulusal ve uluslar arası sendika kadın çalışanların sendikaların yönetici kadrolarında yer almaları için çaba harcamaktadır. Ayrıca örgüt içi yapılanmaları yeniden düzenleyerek ve varolan erkek egemen bakış açısını yeniden üreten sendika kültürünü ortadan kaldırmaya düzenlenen kampanya ve eğitim programları ile de sendikalarda cinsiyete dayalı ayrımcılığı ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar (Munck, 2003). Bu çabalara rağmen pek çok sendikanın faaliyet gösterdikleri çalışanların büyük oranda kadın olmasına rağmen erkekler tarafından yönetilen yapıları devam etmektedir. Buda özellikle kadınların gelişimine yönelik faaliyette bulunana STK'lar ile sendikalar arasında farklı politikaların uygulanmasına yol açmaktadır. Hatta bazı STK'lar sırf sendikaların bu konudaki yetersizlikleri yüzünden sadece kadın çalışanların sorunlarına yönelik olarak faaliyette bulunmak üzere kurulmuştur. Bu durum özellikle kendini en açık olarak kayıtdışı sektörde çalışan kadınların sorunların çözümünü için kurulan STK'larda göstermektedir.

g. Kültür, Demokrasi ve Sınıf: STK'ların sendikalar ile birlikte hareket etmesi ne onların büyüklüğüne, yapısına nede onların kurumsal özelliklerine bağlıdır. Hatta nede onların yerine getirmeye çalıştıkları fonksiyonlara dayanmaktadır. Bu çoğunlukla sendikaların aksine STK'ların aynı anda birden çok ve birbirleriyle bağlantılı alanlarda da faaliyet göstermesiyle alakalıdır. Örneğin sürdürülebilir bir gelişmeyi sağlamaya çalışırken aynı zamanda da insan hakları, eğitim, eşitlik ve çevre sorunları gibi konularla da ilgilenmek bu alanda başarıya ulaşmak için şarttır. Bu konular tamda sendikaların temel uğraş alanlarından birisidir. Hem sendikalar hem de STK'lar için başarılı olmak onların faaliyetlerinde açıklığa, yönetim yapılarına, bilgi paylaşımına, ortaklık ve işbirliği oluşturabilmelerine ve yaptıkları faaliyetlerle ilgili hesap verebilmelerine bağlıdır. Aralarında farklılıklarından doğan sürtüşmenin çoğunlukla arkasında kültürel ve sınıf farklılıkları rol oynamaktadır.

h. Kültürel Farklılıklar: STK'lar ile sendikaları yönetenler karşılaştırıldığında aralarında gelmiş oldukları toplumsal çevreden kaynaklanan sosyo-kültürel farklılıkların olduğu gözlenir. Bu aynı zamanda sendikaların tarihsel gelişiminde kendisini gösteren kendiliğindencilik hareketinin buna karşılık STK'ların kendilerine mücadele olarak alanı seçtikleri konularda ise ortaya çıkan yardımseverler ve öncülerin çabalarıyla kurulmaları gibi farklılıkta da kendini gösterir.

İkinci Dünya Savaşına kadar ki dönemde sendikalar kendi kurdukları STK'lar ile eğitim, spor, boş zaman aktiviteleri gibi hayatın her yanında yer almaya başladılar. Bu sendikaların kooperatifler ve siyasal partiler birlikte o güne kadar varolan sistemin içinden yeni bir toplumsal yapı oluşturma çabalarına yöneldi.

İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda özellikle günümüzde ortaya çıkan yeni gelişmeler ışığında sendikalar ile STK'ların pozisyonlarında farklılıklar ortaya çıkmaya başladı. Soğuk savaş, sömürgeciliğin sona ermesi. 3. dünyanın ortaya çıkışı, küreselleşme, öğrenci ve kadın hareketlerinin radikalleşmesi sonucu gibi nedenler STK'lara etkiye bulunarak daha radikal kampanyalar ve programlar izlemelerine neden oldu. Gündemlerdeki bu farklılık sendikalar ile STK'lar arasında farklılıkların ortaya çıkmasına neden oldu. Sendikalar 2. Dünya Savaşı sonucu ortaya çıkan sürekli genişlemenin de sonucu olarak muhafakazar, bürokratik yapıların egemen olduğu ve toplumun gerçek dönüşümünü sağlayamayacak kurumlar olarak görülmeye başlandı. Bazı radikal STK'lar çalışanları sendika çatısı dışındaki örgütlerde bir araya getirmeye başladılar. Gelişmiş ülkelerde bu gelişmeler olurken gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda sendikalar varolan rejimler tarafından tehdit unsuru olarak algılanmaya devam ettiler. Bu ülkelerde STK'lar ve

sendikalar dönüşümün sağlanması için elele hareket etmeyi kendileri için tek çıkar yol olarak kabul etmeye başladılar. Özellikle uluslararası sendikal hareket STK'ları geliştirmekte olan ülkelerde en güvenilir müttefik olarak gördüler yürüttükleri projelerde STK'ların yardımına ihtiyaç duydular (Spooner, 2004).

i. Yönetim ve Demokrasi: Sendikalar ilk ortaya çıktıkları yıllardan bu yana kendilerine özgü bir temsili demokrasi deneyimi geliştirdiler. Dar bir kadro tarafından yönetilen ve bürokratik yapıya sahip sendikalar olmasına rağmen, bir bütün olarak bakıldığında ulusal ve uluslararası düzeyde sendikalar en ileri demokratik kurallara ve yönetim şekline sahip kurumlar olarak karşımıza çıkmışlardır.

Tüm sendikalar hesap verme birimi olarak kendi üyelerini görmüşlerdir. Bu yüzden sendikalar belirli periyotlarla üyelerinin olurlarını almak için kongreler ve seçimler yapmışlar ve liderlik kadrolarını etkinlikleri ölçüsünde göreve devam etmelerini yada değiştirmelerini bu yolla sağlamışlardır. Ayrıca kongreler sendikaların karşı karşıya kaldıkları toplumsal ve sektörel sorunlara çözüm arandığı açık platformlara dönüşmüş ortak aklın bir sonucu olarak ortaya çıkan kararlarla sendikaların geleceğine ışık tutmuşlardır. Böylece örneğin siyasal partilerle karşılaştırıldığında sendikalarda her açıdan şeffaflık söz konusudur. Ayrıca sendikaların üyeleri tarafından başarılı olup olmadıkları çok açık olarak yapılan seçimlerde de kendini göstermektedir.

Başka bir ifade ile sendikaların üyeleri bir bakıma vatandaşları olarak görülebilir. Buna karşılık STK'lar pek azında bu türden bir anlayış yer alır. STK'lar kaynakları sağlayanlar yada çalışmalarını faaliyetlerini yürütebilen kurumlar olarak gözükmektedir. Bu yüzden bu tür STK'lar sendikalar birileri tarafından atama yoluyla yönetilen yada meşruiyetleri üye tabanından ziyade amaçlarına ulaşmak için çaba harcayan gönüllüler tarafından idare edilen kuruluşlar olarak ifade edilmektedir. Bu beraberinde yönetimde ve kaynakların kullanımında şeffaflıktan uzak kurumlar eleştirileri ile karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır.

Tüm bunlar ulaşmak istedikleri nihai son benzerlik taşımalarına rağmen sendikalar ve STK'lar arasındaki diyalog ve işbirliği bazı sorunlar taşıyabilir. Bu yüzden sendikalar beraber hareket edecekleri STK'ları bu sorunlarla karşılaşmamak için dikkatli bir şekilde seçmek durumundadırlar.

SONUÇ

Sendikalar ile STK'lar arasındaki işbirliği ve ayrım noktaları, bizi bu olguların ışığında ortak amaca ulaşmak için farklı yöntemler ve farklı yapılanmalar seçen bu kurumlar için asgari müştereklerin çizildiği bir uzlaşma noktasına ulaştırmayı amaçlamaktadır. Türkiye'deki sendikalar ve STK'lar Türkiye'nin özgül koşullarından kaynaklanan yapısal farklılıkları ortadan kaldırmaya, sayılan bu noktaları göz önüne alarak ortak bir paydanın olduğu ve karşılıklı güven ve paydaşlık temeline oturmuş bir yapının kuruculuğunu üstlenebilirler. Bu birliktelik günümüzde çok açık olarak görülmesi bile yaşanan gelişmeler için güçlü ve köklü bir birlikteliğin atılmasının başlangıcı olabilir.

KAYNAKÇA

GALİN Dan. "Trade Unions and NGOs: A Necessary Partnership For Social Development", (05.04.2004), <http://www.globalpolicy.org/ngos/globalact/business/2001/0101tu.htm>.

Işıklı, Alpaslan. Sendikacılık ve Siyaset, C. 1, Öteki Yayınları, Ankara 1995.

JOHNS Gary. "Trade Unions and Civil Society", The Changing Paradigm: Freedom, Jobs, Prosperity (içinde), Proceedings of the XXIIIrd H.R. Nicholls Society Conference, Melbourne, 22-23 March 2002.

MUNCK Ronaldo. Uluslararası Emek Araştırmaları, Öteki Yayınları, Ankara 1995.

----- Emegün Yeni Dünyası Küresel Mücadele Küresel Dayanışma, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

SPOONER Dave. "Trade Unions and NGOs: the need for cooperation", Development in Practice, Volume 14, No: 1&2, Şubat 2004.

SİVİL TOPLUM OLUŞUMUNDA SİVİL PLATFORMLARIN ROLÜ: BIGA SİVİL TOPLUM PLATFORMU ÖRNEĞİ

Zühal ŞAHİN*

ÖZET

Sivil platformlar, sivil toplum kuruluşları içerisinde farklı bir özellik arz etmektedirler. Bunlar, diğer sivil toplum kuruluşlarına göre daha gevşek yapıda ve daha az organik bağlarla bağlı, bir tür baskı grubu gibi çalışmaktadırlar. Bununla birlikte, sivil platformlar yerel sorunların uzlaşısı içerisinde çözümünde, kurumlar arası diyalogun sağlanmasında ve en önemlisi de sağlıklı bir sivil toplum oluşturulmasında önemli bir görev üstlenirler. Bu çerçevede, 1998 yılında kurulmuş olan Biga Sivil Toplum Platformu da bugüne kadar önemli görevler üstlenmiştir. Çalışmanın amacı, sivil platformların sivil toplum oluşumundaki rollerini açığa çıkarmaktır. Çalışmanın kapsamı, 1998 yılında kurulan Biga Sivil Toplum Platformu'nun kuruluşundan bu yana gerek çalışma ve örgütlenme düzeni, gerekse ortaya koyduğu performansla Biga'da sivil toplum oluşuma katkısının analizi ile sınırlandırılmıştır.

1.GİRİŞ

Dünyada çok hızlı bir değişim/dönüşüm yaşanmaktadır. Bu değişim, ulusal ve uluslararası değerleri, kavramları, ideolojileri kökünden sarsmakta; ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi yapıları etkileyerek küreselleşen bir toplumu ortaya çıkarmaktadır. Bu değişime hareket kazandıran unsurlardan biri de şüphesiz toplum yaşamında yeni aktörler olarak önem kazanan Sivil Toplum Kuruluşlarıdır (STK). Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşları sivil toplum ruhuna dayanır. O halde nedir sivil toplum?

Sivil toplum çok farklı açılardan ele alınarak incelenir. Dar anlamda, devlet alanının dışında kalan – kamu otoritesiyle bağlantılı olmayan- kamusal kesimi ifade ederken; geniş anlamda, devletle özdeş olmamakla beraber kamusal otoriteyle ilişkileri de içine alan toplumsal ilişkiler ağı olarak ifade edilir. Sivil Toplum kavramı gönüllülük, katılım, çoğulculuk, özerklik, demokratikleşme, insan hakları vb. unsurlara ilişkin birtakım değerlerin önem kazanmasıyla ortaya çıkar. Bu yüzden, doğrudan devlet tarafından düzenlenmeyen, kendine özgü dinamiği geliştiren toplumsal yapılar olarak tanımlanabilir. Bu yapının temel dinamiği de şüphesiz, STK'dır.

Literatürde “Gönüllü Kuruluşlar”, “Hükümet Dışı Kuruluşlar”, “Üçüncü Sektör Kuruluşları” olarak da ifade edilen STK; özerk, gönüllü toplumsal örgütlenmeler olarak yaşamın her alanında yer almaktadırlar. Bununla beraber, STK için ortak bir tanım vermek de mümkün olmamaktadır. Hatta, hangi kuruluşların STK sayılacağı dahi, çoğu zaman tartışmalı hale gelmektedir. Çalışmanın amacı, “Yurttaş Girişimi” ya da “Sivil Platform” olarak isimlendirilen sivil inisiyatiflerin, STK içerisindeki rollerini açığa çıkarmak ve bu bağlamda, örnek bir model olan “Biga Sivil Toplum Platformu”nun, Biga'da sivil toplum oluşumuna katkısının analiz edilmesidir.

2. STK KAVRAMI VE KAPSAMI

Sivil toplum kavramının oldukça göreceli bir yapısı vardır. Türkçe de “sivil” sözcüğü, genelde askeri (üniformalı) olmayan anlamında kullanılmaktadır. Sivil toplum ise daha çok devletin olmadığı bir alana işaret eder. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük STK'nı şöyle tanımlıyor (<http://www.tdk.gov.tr>): “*Toplumdaki çeşitli sorunları bağımsız olarak ele alıp kamuoyunu bilgilendirme ve aydınlatma görevi yapan, öneriler sunan her türlü birlik.*” Görüleceği üzere bu tanım, çok genel bir tanımdır. Bu tanımdan hareketle STK'nı tanımlamak uygulamada birçok soruna yol açabilecektir. Oysa literatürde STK tanımları daha çok STK'ın belirli özelliklerine vurgu yapılarak belirlenmektedir.

STK sadece kişinin değil, ortak amacın çıkarlarının da gerçekleştirilmesine çaba harcadığı yatay ilişkilerin esas olduğu alanlardır. Bir başka deyişle, STK ya da baskı grupları aynı zamanda demokratik çoğulcu bir toplumun temel unsurlarındandır (DOĞAN, 2002: 238-239). Bu bağlamda STK'nı, toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen devlet dışı kuruluşlar olarak tanımlamak mümkündür (ERÖZDEN, YAYIN DİZİSİ 10: 13).

* Öğr.Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

STK bir çok ülkede değişik adlarla anılmakta ve tanımlanmaktadır. STK'na verilen adları alt alta sıralayacak olursak, bu kuruluşların yapısı, işlevleri ve dolayısıyla tanımları konusunda bir ön bilgi edinilecektir:

Kar amacı gütmeyen kuruluşlar (Nonprofits or Nonprofit Organizations) : STK'ın faaliyetlerinde özel sektörden farklı olarak kar amacı gütmemesini referans alır.

Hükümet Dışı Kuruluşlar (Non-Governmental Organizations-NGO's): STK'ın hükümetten bağımsız olma yönüne vurgu yapar.

Üçüncü Sektör Kuruluşları (Third Sector Organizations) : STK'ın özel sektör ve kamu sektörü yanında üçüncü sektör olarak farklılıklarına vurgu yapar.

Bağımsız Sektör Kuruluşları (Independent Sector Organizations): STK'ların kamu ve özel kesimden bağımsız ve ayrı bir yapıda olduğunu vurgulamaktadır.

Gönüllü Kuruluşlar (Voluntary Organizations) : STK'ın faaliyetlerinde gönüllülüğün önemini temel alır.

Hayır Kuruluşları (Charities-Phanthropic Organizations) : STK'ın hayırsal amaçlı çalışmalarını öne çıkarır.

Enciomsu Örgütler (QUANGO) : Tümüyle ya da kısmen devlet tarafından finanse edilen, onun dışında yapılanmaları hükümetten bağımsız örgütlerdir.

Tabana Dayalı Kuruluşlar (Grass-Roots Organizations) : STK'ın faaliyetlerinde halkın geniş katılımını öne çıkarır.

Girişimler, Platformlar, Vatandaş Eylemleri, Semt Girişimleri (Initiations, Platforms, Citizen Actions, Neighborhood Initives) : Genellikle yasal bir dayanağı ve çerçevesi olmadan başlayan bir tür STK etkinliğidir.

Seçilmiş ya da Yerel Kurullar (Elected or Local Councils, Commissions): Ülkemizde İl Genel Meclisi, Belediye Meclisi ve hatta Köy Derneği gibi STK işlevi gören yapılar.

Görülebileceği üzere STK'nın hangi yönüne vurgu yapıldığı bu kuruluşların sınıflandırılmasında önem taşır. Gönüllü derneklerden meslek örgütlerine, sendikalardan vakıflara, siyasal partilerden kar amacı gütmeyen ekonomik faaliyetlere kadar geniş bir yelpazedeki örgütlenmeler STK kavramı içerisine dahil edilebilmektedir. STK'nın bu derece farklı ve geniş bir yelpazeyi içinde barındırması farklı boyutta çeşitlilikleri içermelerinden kaynaklanır. Ulaşmayı düşündükleri hedeflerin farklı olması, ilgi alanlarına giren kitlenin farklı olması, örgütsel yapılarının çeşitlilik göstermesi, yöneticilerinin farklı ideolojik kökenden gelmeleri ve çalışma yöntemlerinin farklı olması vb. nedenlerden dolayı STK'nın türdeş kurumlar olmalarını engellemektedir. Bu çalışmada, STK deyimine geniş bir anlam yüklenmiştir. STK ifadesiyle, aralarında derneklerin, vakıfların, meslek odaları ve baroların, sendikaların, kooperatif birliklerinin ve yurttaş girişimlerinin dahil olduğu geniş bir sivil örgütlenme yelpazesini anlıyoruz.

STK'nın türdeş kurumlar olmamaları, bir yandan bu kuruluşlarla ilgili sağlıklı analizler yapılmasını zorlaştırırken, diğer yandan demokrasinin gelişimi için uygun ortam hazırlamaktadır. Çünkü, sağlıklı bir demokrasinin işleyebilmesi açısından, kamuoyu oluşumunda etkili örgütlerin toplumun bütün katmanlarını kapsamaması gereklidir. Türdeş bir toplumda, demokrasi de olamaz. Toplumun yapısındaki "çoğulluk", kamuoyunu oluşturan kuruluşların çokluğuyla temsil edilmelidir. "Çoğulculuk" budur. Sivil toplumun ayırıcı özelliklerinden biri hiç kuşkusuz çoğulculuktur. Çoğulculuk bir kültür sahasına ya da geniş bir düşünceler, tavırlar alanının serbestçe bir arada bulunmasına olanak tanır. (YILDIZ, 2004: 88). Buna bağlı olarak güçlü, çoğulcu bir sivil toplum, demokratik bir toplumun oluşmasına zemin hazırlar. Bu açıdan bu kuruluşların türdeş kurumlar olmamaları da sivil toplum oluşumu açısından olumlu bir durumdur.

Sivil Toplum Kuruluşlarının, demokratik sistemin işleyişinde üstlendikleri rol icabı, bazı özelliklerle donanmış oldukları görülmektedir. Bu özellikleri şöyle sıralamak mümkündür (DOĞAN, 2002: 276):

Genel olarak kamusal alandaki tüm bireylerin katılımına açık kuruluşlar, dernekler, sivil oluşumlar gibi yurttaşların gönüllü katılımı ile oluşan birliktelikler.

Sivil kuruluşların özerkliği; Bu bağlamda bu kuruluşların siyasal iktidar karşısında bağımsız olmaları, bu kuruluşlara yasak uygulanmaması, bu kuruluşların devlet tarafından yönlendirilmemesi.

Sivil Toplum Kuruluşlarının tek renkli olmaması, bu kuruluşların heterojen yapıda olmaları.

Sivil Toplum Kuruluşları yasal kurumlardır. Bu nedenle, bu kuruluşların kendi iç ilişkilerinde insan haklarına saygı kurumsal düzeyde garanti altındadır.

Sivil Toplum Kuruluşları'nda üyeler arasında sivil davranış ruhu egemendir. Bu nedenle Sivil Toplum Kuruluş üyeleri kendi aralarında karşılıklı hoşgörü ve dayanışma ile hareket ederler. Bu kurumlar aynı zamanda kendilerini kendi denetim mekanizmaları ile kontrol ederler. Bu denetimi yaparken dıştan gelen bir baskı ile karşı karşıya kalmazlar.

Sivil Toplum Kuruluşları aynı zamanda ütöpik bir potansiyeli bünyesinde barındırır. Bu kuruluşlar spontane oluşmuşlardır.

STK, sadece ulusal alanda değil, uluslararası alanda da etkin bir şekilde faaliyet göstermektedirler. STK'nın gerek ulusal gerekse uluslar arası düzlemde üstlendikleri işlevleri birkaç başlık altında toplamak mümkün olabilecektir (ERÖZDEN, YAYIN DİZİSİ 10: 15):

STK'nın başlıca işlevlerinden birisi, kamuoyu oluşturma yoluyla, bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmaktır.

STK, gerek örgüt içi yapıları itibarıyla, gerekse de bizatihi var olmaları sebebiyle, çoğulcu bir toplum yapısının sağlanmasında etkin bir işlev üstlenmektedirler.

STK, gerek devlet aygıtının gerçekleştirdiği uygulamalara, gerekse de pazar ekonomisinin dayattığı bazı mekanizmalara karşı koruyucu tampon olma işlevini görmektedirler.

3. SİVİL TOPLUM PLATFORMLARININ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İÇERİSİNDEKİ YERİ

Tüm zorluklara karşın STK'nın detaylı tasnifini yapmak ve her birinin ne derece etkili olduğunu sorgulamak önemlidir. Bu yapılmaz ise bu kuruluşların gelecekte ne gibi durumlarla karşılaşabileceklerini kestirmek güç olacaktır. STK tüm dünyada hızla yayılırken dahası, sivil toplumun gücü ve önemi büyük oranda vurgulanırken bu kuruluşların etkililiğini sorgulamak biraz tuhaf görülebilir. Oysa üç açıdan bu kuruluşların etkililiği dikkatle tartışılmalıdır (CLARK, 1996:60-61):

İlk olarak, bu kuruluşların çalışmalarını aktaran tarafsız raporlar şaşılacak derecede az ve yetersizdir. Olanlar da genellikle kendi başarı öykülerini yansıtan, bir tür propaganda dokümanı niteliğindedir.

İkinci olarak, bu kuruluşlar hızla çoğalmaktadır ve büyük çoğunluğu da gönüllü olmaktan uzaktır. Tam gönüllü kuruluş olmayanlar, gerçek gönüllü kuruluşların çok zamanına mal olur.

Son olarak, STK çalışmalarının düzeyini yükseltmek ve amaçlarına duydukları güveni sürdürmek için, gerçekten güçlü ve zayıf oldukları noktaların muhasebesini sürekli olarak yapmalıdırlar.

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı, bir organizasyonun STK işlevi görüp görmediği ya da STK ruhuna ne kadar uygun çalıştığı belirlenmesi bir zorunluluktur. Bu yapılmaz ise kendisini STK olarak tanımlayan, oysa STK ile uzaktan yakından ilgisi olmayan girişimler STK'na zarar verecektir. STK'nın hükümetten bağımsız olmasına vurgu yapılması, çoğu zaman bilinçli ya da bilinçsiz olarak bu kuruluşların yanlış tanımlanmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bu bakış açısı çoğunlukla özel sektörün sivil toplum örgütü olarak yanlış algılanmasına da yol açmaktadır. Oysa ki STK, özel sektörden ayrı bir şeydir. STK'nın yeri ve işlevlerindeki farklılığa ilişkin değerlendirmeler üçüncü sektör kavramına dayandırılır.

Uluslararası çevreler tarafından sıkça kullanılan üçüncü sektör kavramı, ulusal düzeyde birinci ve ikinci sektörleri etkilemek üzere bireylerin mal varlığını, dinamizmini, etkinliğini ve yaratıcılığını gönüllü olarak kamusal alana yönlendiren bağımsız vatandaşlar sektörü olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer deyişle, bireylerin gönüllü olarak, kamusal alanı oluşturan temel sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesine katılımını sağlayan vakıf, dernek, sivil inisiyatifler gibi STK'ndan oluşmaktadır. Bu bağlamda birinci sektör iktidar

amaçlı, ikinci sektör kar amaçlı iken üçüncü sektör ise kamusal alana gönüllü katılım amacı taşır. Çünkü üçüncü sektör, kamu ve özel sektörler arasında uyum sağlanmasına çalışır, toplumda ortak çıkarları olan insanları bir araya getirip kamusal alanda, dolayısıyla kamu sektörü üzerinde daha etkili olmak üzere örgütleyerek bilinçli ve duyarlı bir kamuoyunun yaratılmasına katkıda bulunurlar (ACI, 2003: 83-84).

Üçüncü sektör kuruluşları aynı işlevleri gören standart kurumlar değildir. Benzer yanları yanında, farklı yönleri de bulunmaktadır. “Üçüncü Sektör” şu özellikleri taşıyan organizasyonların bütününe verilen isimdir (ÖNER):

- Anlamli ve sürekli bir yapıya sahip olmak,
- Kamu sisteminin bir parçası olmamak,
- Yöneticilerine ya da üyelerine kâr dağıtmamak,
- Öz yönetime sahip olmak,
- Gönüllülük esasına dayalı olmak,
- Toplumsal amaçları desteklemek.

Tablo.1 : Üçüncü Sektör Kuruluşları Arasındaki Farklar			
	1. Grup Üçüncü Sektör Kuruluşları	2. Grup Üçüncü Sektör Kuruluşları	3. Grup Üçüncü Sektör Kuruluşları
Belirleyici Özellik	Acil ve sosyal yardım	Küçük ölçekli kendine yeter yerel kalkınma	Sürdürülebilir sistem kalkınması
Problem Tanımı	Mal-hizmet eksikliği/yetersizliği	Yerel atalet	Kurumsal ve politika kısıtları
Zaman Ufku	Hemen	Proje süresi	Sonsuz uzun vade
Mekan Kapsamı	Birey/aile	Semt/köy	Bölge/ ülke
Baş Aktörler	Üçüncü sektör kuruluşları	Üçüncü sektör kuruluşları+yerel organizasyonlar	İlgili sistemi tanımlayan tüm kamu piyasa ve üçüncü sektör kuruluşları
Kalkınma Eğitimi	Açlık çeken çocuklar	Toplumsal kendine yardım inisiyatifleri	Birbirine bağlı sistemin bozuklukları
Yönetim Anlayışı	Lojistik yönetimi	Proje yönetimi	Stratejik yönetim
Kaynak: M. Atilla ÖNER, “Kavram Kargaşası, Üçüncü Sektör=Sivil Toplum”, www.stgp.org/makaleler/3.sektor-genis.pdf			

Üçüncü sektör kuruluşları arasındaki farklar Tablo.1 yardımıyla açıklanmıştır. Tablodan görüleceği üzere üç grup altında ele alınan bu kuruluşlar, amaç, yönetim, örgütlenme, araç ve zaman gibi unsurlara bağlı olarak farklılık göstermektedir. Yurttaş girişimi ya da sivil platform denen örgütlenmelerin özellikleri ele alındığında bunların ikinci grup üçüncü sektör kuruluşları arasında yer aldığı görülecektir. Çünkü sivil platformlar, genelde diğer STK’na göre daha gevşek yapıda ve yerel bazlı kuruluşlardır. STK’nın gevşek yapıda örgütlenmiş olmaları bir takım dezavantajlar yanında bazı avantajlar da sunar.

Hukuki açıdan; bazı sivil toplum oluşumlarının hukukça çerçevesi çizilmemiş, deyim yerindeyse “kayıt dışı bir mekanizma” içinde bir araya gelen ve dağılan insan toplulukları biçiminde ortaya çıktığı görülür. Sivil toplum düşüncesinin temelinde devlet denetiminin olmayışı bulunduğu göre, bu türden oluşumları “en liberal sivil toplum örgütleri” olarak nitelemek de mümkündür (ATAR, 1997: 98). Bunların tüzel kişilikleri yoktur. Sivil platformlar da bu türden tüzel kişilikleri olmayan kuruluşlardır. Bununla birlikte tüzel kişiliklerinin olmaması hareket alanlarını genişletmektedir. Böylece birçok kısıtlamalardan da kurtulmaktadır. Bunlar diğer STK gibi ulusal ve bölgesel kalkınmada ciddi rol oynayabilirler. Bu açıdan özellikle gelişmiş ülke deneyimleri önemli dersler içerir. Endüstrileşmiş ve gelişmiş ülkelerde STK kalkınma yolunda önemli bir rol oynamışlardır. Bu roller özellikle şunları içerir (CLARK):

Mal ve hizmetleri temin etme- bugüne kadar ya devlet ya da özel sektör tarafından karşılanmayan ihtiyaçları karşılama,

Hükümete gelişim hedeflerini tuturmada yardımcı olma- özellikle iletişim şirketleri, eğitim şirketleri, kamu danışmanlık şirketleri gibi STK’nın göreceli avantajlarıyla devlete yardımcı olması. Bu avantajlara şunu da ekleyebiliriz:Hassas grupların ihtiyaçları ve durumu hakkında bilgi sağlama,

Siyasetçiler tarafından değerlendirilmesi için vatandaşlara talepleri ve ilgilerini duyurmasında yardımcı olma. Böylece hükümetin siyasetlerine, örgütlenme ve konuşma özgürlüklerini göz önünde bulundurması için madde sunma.(Bu maddeler vatandaşların ilgi ve talepleridir),

Hükümete, yerel hükümet programlarının ve ofislerinin hesaplarının kontrol edilmesi imkanının ve şeffaflığının artırılmasında yardımcı olma.

Bu bağlamda yurttaş inisiyatifleri ya da sivil platformlar , daha çok yerel sorunlara eğilen, yetkili kamu yönetimlerini harekete geçirmeye ya da kendi çabalarına dayanarak söz konusu soruna ilişkin çözümler üretmeye çalışan kısa süreli ve gevşek yapıli oluşumlardır. Bu oluşumlar ekonomik kalkınmada yukarıda sıralanan roller konusunda etkin olabilirler. Özellikle yerel bazli bu örgütlenmeler kamu otoritesi üzerinde baskı grubu oluşturarak ve yönlendirici olarak etkin olabilirler. Tabii bunu yapabilmeleri için öncelikle sağlıklı bilgilere ulaşmaları ve hükümete sağlıklı bilgi aktarmaları gerekir. Bu anlamda sivil platformlar kamu yararına yönelik gönüllü işbirliğine dayalı, politik baskı grubu ve kurumsal işbirliği işlevlerini yerine getirebilirler.

Bu haliyle sivil platformlar, yerel bazda politik ve idari araçların çözemediği sorunlara bir çare üretmekte bir araç haline gelmiştir. Bu yönüyle demokrasinin yerel bazda üretilmesine de katkıda bulunurlar. Sivil toplum, siyasetten uzak konularda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerini kapsadığı gibi gönüllü olarak bir araya gelmiş ve grup çıkarlarını siyasal alanda koruma amaçlı kuruluşları da kapsamaktadır. Baskı grubu olarak nitelenen bu kuruluşlar, demokratik siyasal mekanizmaları etkileme amaçlı faaliyetlerde bulunarak amaçlarına ulaşmaya çalışır. Kamusal alanda gerçekleştirilen bu tür faaliyetler de sivil toplum tanımının kapsamı içinde kabul edilir ve STK olarak adlandırılır (DOĞAN, 2002: 248-249).

4. TÜRKİYE'DE SİVİL PLATFORMLAR

Sivil toplum ve STK'nın gelişiminin esas itibariyle sanayileşmenin gelişimiyle ilintili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte sanayileşme öncesi ekonomilerde de vakıf türü hayır faaliyetlerine rastlanır. Bu tür kuruluşlar da STK kapsamına alındığında, Türkiye'de STK'nın vakıf ve meslek örgütlenmeleri şeklinde Cumhuriyet öncesinde de mevcut olduğu görülecektir. Aynı şekilde özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında dernek şeklinde örgütlenmelerin yoğun olarak geliştiği söylenebilir. Hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin bu örgütlenmelerle inşa edildiği de ileri sürülebilmektedir (ÇAVAŞ). Nitekim -günümüzdeki anlamıyla STK mantıkları tartışmalı da olsa- o yıllarda kurulan derneklerin Kurtuluş Savaşı'ndaki rolleri inkar edilemez. Bununla birlikte Cumhuriyetin ilanından sonra dernek ve benzeri şekildeki STK şeklinde örgütlenmelerin yoğun kısıtlamalara tabi tutulduğu da bilinen bir gerçektir. Özellikle Soğuk Savaş'ın ardından bu türden örgütlenmeler sıkı yasaklara tabi tutulduğu gibi, izin verilenler de daha çok komünizmle mücadele amaçlı kurulanlar olmuştur.

Modern anlamda Türk sivil toplumlarının değişiminde üç dönüm noktası bulunduğu söylenebilir. Bunlardan ikisi, BM Konferansları olan 1992 Rio Zirvesi ve 1996 yılı Habitat II'dir. Diğeri ise, 1999 Marmara bölgesi depremleridir. Rio Zirvesi ile Yerel Gündem 21, iyi bir yerel idare sisteminin oluşturulması ve yerel demokrasinin gelişmesi için araç olmuştur. İstanbul HABİTAT II ile kabul edilen eylem programı sivil toplumun önemini vurgulamaktadır. Türkiye'de bu ölçekteki çalışmaların ilk olmasından dolayı, Habitat II konferansı Türk sivil toplumları için büyük bir kapasite oluşturma çalışması olmuştur. Sivil toplumların gerçek dayanışması, Marmara bölgesinde yaşanan 2 depremden sonra gündeme gelmiştir. O zamanlarda STK'nın bazı çalışmaları kamu otoritesince engellenmiştir. Fakat, Türk sivil toplum kuruluşlarının çoğu, uluslar arası kuruluşlarla olağanüstü bağlantılı, ve koordineli çalışmış ve ilişkilerini geliştirmişlerdir (<http://www.ibt.gov.tr>). Türkiye'de yasal olarak biçimsellik kazanmış başlıca sivil toplum kuruluşları; işçi sendikaları, odalar ve barolar gibi serbest meslek örgütleri, siyasal partiler, spor kulüpleri, çeşitli amaçlarla kurulmuş vakıflar ve derneklerdir. Bunların dışında, bazen alternatif olarak platform, inisiyatif (girişim), koza gibi adlar altında formelleşmemiş bazı gruplar da olmakla birlikte, bunların sürekliliklerinin daha az olduğu görülür (TUNÇAY, 1998: XIV).

Elbette bu tür girişimlerin sürekliliklerinin az olması olağan karşılanmalıdır. Çünkü bu kuruluşlar en başta örgütlülüğünden yoksundur. Örgütlü kesimlerin dahi sıkı denetim, baskı, yıldırma gibi yöntemlerle kısıtlanmaya çalışıldığı bir toplumda örgütlü olmayan bu türden girişimlerin uzun nefesli olması zaten beklenemez. "Sivil Girişimler" ya da "yurttaş inisiyatifleri" ve Habitat süreci sonrasında yaygınlaşan "kozalar" gibi, alışlagelmiş biçimde örgütlenmeyen bu türden hareketlerin, "örgütlülük" ölçütü karşısında, STK tanımına girip girmeyecekleri dahi tartışma konusu yapılmaktadır (EMREALP, YAYIN DİZİ 10: 43).

Bununla birlikte bu türden örgütlenmelerin son yıllarda arttığı görülmektedir. Bu örgütlenmeler sayıca çok olmasalar ve örgütlülük kıstasına uymasalar bile göreceli olarak etkin çalışmalar yapmaktadırlar.

Tablo. 2’de bu durum net olarak görülmektedir. Türkiye’deki tüm STK içinde Yurttaş girişimlerinin payı %0,1 (Binde bir) gibi küçük orandadır. Buna karşın STK içinde öne çıkma, ön planda yer alma açısından ise Yurttaş girişimleri hayli ön sıralardadır. Önde gelen STK içinde Yurttaş girişimlerinin payı %1,6 ya çıkmaktadır. Tüm STK içinde önde gelen STK’nın payı % 2,7’ iken, tüm Yurttaş girişimleri içinde önde gelen Yurttaş girişimlerinin payı neredeyse yarıya yakındır (%47,5). Kısacası Yurttaş girişimleri genel olarak öne çıkma açısından en etkili çalışan STK’ dir. Çünkü bu tür STK’nın kuruluş amaçları çoğu kez ülkenin önde gelen bir sorunudur (TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, 1998:24)

Tablo. 2: STK Tiplerine Göre Önde Gelen Sivil Toplum Kuruluşları					
	Tüm STK	%	Önde Gelen STK	%	Önde Gelen/Tüm STK
Dernek	60.724	93,7	949	52,6	1,6
Vakıf	2.421	3,7	501	27,8	20,7
Sendika	210	0,3	82	5,1	43,8
Oda	1.080	1,7	144	8,0	13,3
Kooperatif	293	0,5	89	4,9	30,3
Yurttaş girişimi	61	0,1	29	1,6	47,5
Kültür amaç	19	0,0	0	0,0	0,0
Toplam	64.808	100	1.804	100	2,7

KAYNAK: TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, **Önde Gelen STK’lar**, (1998), (Proje Yöneticisi: Aydın GÖNEL), İstanbul, s. 25.

5. BİGA SİVİL TOPLUM PLATFORMU (BSTP) ÖRNEĞİ VE BİGA SİVİL TOPLUMUNDAKİ ROLÜ

Biga, toplumsal yaşamda STK’na gittikçe daha fazla dayanma bilincinin oluşmaya başladığı bir yerleşim yeridir. Bunda ilçenin içsel dinamiklerinin ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi’ne bağlı Biga İ.İ.B.F. ve Biga MYO’nun olumlu katkısı aranabilir. İlçe, özel sektör girişimcilik bilincinin geliştiği, bu bilinçle kurulan birçok işletmenin de ulusal çapta ekonomik faaliyetlerde başarılar elde ettiği bir iklime sahiptir. Bu olumlu etkiler STK’nın gelişimi için uygun iklimi yaratabilecektir. Tablo. 3’de kuruluş amaçlarına göre Biga’daki STK’nın sayıları verilmiştir. Biga’daki toplam 156 STK’nın büyük çoğunluğu dernek şeklinde örgütlenmiştir ki, bu tüm Türkiye için de geçerli bir durumdur. Kurulmuş derneklerin büyük çoğunluğunu da eğitim, spor ve hobi dernekleri ile dini ve dayanışma amaçlı dernekler oluşturmaktadır.

Tablo. 3: Kuruluş Amaçlarına Göre Biga’ Sivil Toplum Kuruluşları					
	Dernek	Vakıf	Sendika	Oda	Kooperatif
Bilim	1				
Çevre	11				
Dayanışma	13	1	2	7	18
Din	20				
Ekonomi	1			2	
Eğitim	31		3		
Kültür	3				
Sağlık	5	3			
Sosyal hizmet	6				
Spor ve hobi	29				
Toplam	120	4	5	9	18

KAYNAK: İbrahim ŞENÖZ, “Biga’da Sivil Toplum Kuruluşları”, BİSİAD Bülteni, Ocak-Şubat-Mart 2004, S.2, s.4.

BSTP 1998 yılında, Biga Sanayici ve İşadamları Derneği (BİSİAD)’nin önerisiyle kurulmuştur. BSTP’nin kuruluş amacı; Biga’nın sosyal, kültürel, ekonomik özellikteki önemli ve öncelikli sorunlarını ; çağdaş , demokratik, katılımcı ve gönüllülük esasına dayalı bir ortamda tartışarak çözüm önerileri geliştirmek ve ilgili kişi, kurum ve kuruluşlarla çözümde işbirliği yaparak Biga’nın gelişimine katkı sağlamak olarak belirtilmiştir. Sekreteryaya hizmetlerini BİSİAD yürütür. Dönem başkanlığı, üye kuruluş başkanlıkları tarafından sırayla yürütülür. Platform , her ayın ilk Salı akşamı toplanarak gündemine almış olduğu konuları tartışır, yürütülen çalışmaları değerlendirir. Toplantılar basına ve halka açıktır. Toplantıya katılan herkes eşit

söz alma , oy kullanma ve konuşma hakkına sahiptir. Kararlar tavsiye niteliğindedir. Katılım gönüllülük esasına dayanır. ((BİSİAD, OCAK-ŞUBAT-MART 2004 : 10)

Dokuz kurucu kuruluşun katılımı ile kurulan BSTP farklı türden STK'nın katılımı ile günümüzde 29 üyeli bir platforma dönüşmüştür. Tablo.4'de BSTP'nun kurucu ve mevcut katılımcı kuruluşları görülmektedir. Kurucu üyelerinin tamamı meslek kuruluşları iken, daha sonra belediyeler ve çeşitli derneklerin de katılımı ile kozmopolit bir hale gelmiştir. Bununla birlikte, hala üyelerinin büyük çoğunluğunu meslek kuruluşlarının oluşturduğu görülmektedir.

TABLO.4: BSTP ÜYE KURULUŞLARI	
<i>Kurucu STK</i>	<i>Sonradan Katılan STK</i>
Biga Sanayici ve İşadamları Derneği (BİSİAD)	Biga Belediyesi
Biga Ticaret ve Sanayi Odası	Karabiga Belediyesi
Biga Ticaret Odası	Gümüşçay Belediyesi
Biga Ziraat Odası	Balıklıçeşme Belediyesi
Biga Esnaf ve Sanatkarlar Odası	Yeniçiftlik Belediyesi
Biga Lokantacılar ve Köftçüler Odası	Kozçeşme Belediyeleri
Biga Umum Kahveciler Odası	Tema Vakfı
Biga Eğitim-Sen Temsilciliği	Türk Eğitim Sendikası
Biga Şoförler ve Otomobilciler Derneği	Tabipler Birliği
	Serbest Mali Müşavirler Odası
	Mimarlar Odası
	Basın Kuruluşları Biga Temsilcilikleri
	Biga İ.İ.B.F. Dayanışma Derneği
	Biga M.Y.O. Dayanışma Derneği
	Biga Organize Sanayi Bölgesi
	Temiz Biga Çevre Derneği
	Sağlık Sendikası
	Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD)
	BAKDER
	BİSEV
KAYNAK: (BİSİAD, OCAK-ŞUBAT-MART 2004 : 10) ve http://www.umut.org.tr/yurttaslik/eylem_basarisi.htm	

BSTP yerel öncelikli konular başta olmak üzere, ulusal ölçekte de günlük yaşantıyı somut olarak etkileyen tüm konularda inisiyatif almaktadır. Çalışma sonuçlarının yanında, çalışma yöntemiyle de Platform Biga sivil toplum oluşumuna ve gelişimine olumlu sonuçlar sağlamaktadır. Öncelikle Biga'da sivil toplumu temsil eden STK'nın temsilcileri her ay eşit koşullarda, eşit söz hakkı ve eşit oylamayla etkileşimde bulunmaktadırlar. Toplumun farklı kesimlerini temsil eden STK birbirlerine seslerini duyurabilmektedirler. Dahası ortak sorunların çözümü için dayanışmalı kararlar alınmaktadır. Bu STK arasındaki işbirliğini ve dayanışma ruhunu güçlendirmektedir. Tek başlarına etkinlik sağlayamayan STK, taleplerini daha güçlü olarak duyurabilmekte ve ciddi bir baskı grubu haline gelmektedir. Sonuçta, STK arası bir etkileşim alanı olarak BSTP Biga sivil toplumunun gelişiminde, toplumsal bilincin ve demokrasi kültürünün gelişiminde önemli bir işlevi yerine getirmektedir.

BSTP kuruluşundan bu yana geçen süre içerisinde kuruluş amaçları doğrultusunda toplam 44 toplantı yaparak toplam 201 karar almıştır . Bu kararlar doğrultusunda, yerel bazda toplam 25, ulusal bazda da toplam 30 başvuru yapılmıştır. Yerel başvuruların 13'ü başarılı olurken, 7 tanesi ise başarısız olmuştur. Beş başvuru ise halen süreçtedir. Ulusal başvuruların da, 13'ü başarılı olurken, 10'u başarısız olmuştur. Yedi ulusal başvuru ise halen süreçtedir. Başarılı olarak değerlendirilen çalışmalara örnek vermek gerekirse; Biga OSB'nin süper teşvik kapsamına alınması, Biga Bağ-Kur bürosunun hayata geçirilmesi, Biga OSB'nin ödenek sorunlarının aşılması, Biga otogar terminal zemininin düzenlenmesi, Biga çevre yollarının düzenlenmesi, STP Ankara ziyaretleri, Kıbrıs Şehitleri Caddesinin genişletilmesi ve düzenlenmesi, SSK'lı hastaların Devlet Hastanelerinde tedavilerinin sağlanması talebi ve Biga Lisesi'nin yeniden Biga'ya kazandırılması gibi faaliyetler sıralanabilir (BİSİAD, OCAK-ŞUBAT-MART 2004 : 10)

6. SONUÇ

Sivil Platform ya da sivil inisiyatif gibi farklı adlarla anılan Yurttaş girişimleri gevşek yapılı ve tüzel kişiliği olmaması nedeniyle biçimsel organizasyonu bulunmayan oluşumlardır. Tüzel kişiliklerinin bulunmaması bu kuruluşlara diğer STK içinde farklı bir konum sağlar. Üyeleri arasındaki bağın gevşek yapıda oluşu etki güçlerini de azaltır. Bu nedenle çoğu durumda bu oluşumlar STK olarak görülmeyebilir. Halbuki bu oluşumların dezavantajı olan bu yönleri aynı zamanda onların üstün yönünü de oluşturur. Çünkü tüzel kişiliklerinin olmayışı nedeniyle bir takım hukuki kısıtlamalardan kurtulurlar. Üyeleri arasındaki hukuki bağların olmaması da STK ruhuna uygun bir üstünlük sağlar. Çünkü, bu tamamen gönüllü ilişkiler yumağını doğurur.

BSTP, 1998 yılında Biga'da kurulmuş yerel bazlı bir sivil girişim örneğidir. Aradan geçen süre içerisinde BSTP'nin yaşam becerisini göstermiş olması STK olarak belki de ilk başarısıdır. Çünkü genel olarak ülkemizde -özellikle tüzel kişiliği bulunmayan- STK'nın uzun ömürlü olabilmesi başlı başına önemli bir konudur. Bunun yanında geçen süre içerisinde BSTP'nun katılımcı kuruluşlarını genişletmiş olması da önemlidir. İlk kuruluşunda meslek örgütü ağırlıklı dokuz katılımcı STK ile faaliyetlerini yürüten Platform, günümüzde Biga toplumsal yaşamında önemli etkileri bulunan toplam 28 katılımcı STK ile faaliyetlerini yürütmektedir. Katılımcı STK yalnızca sayıca artmakla kalmamış belediyelerden derneklere farklı statüdeki STK Platforma katılmıştır. BSTP, yerel ve ulusal bazda özellikle kamu otoritesini harekete geçirecek önemli girişimlerde bulunmuştur. Farklı STK'ı bir çatı altında toplayarak sinerji yaratabilmiştir. Bu haliyle tek tek STK'nın etkili olamadığı durumlarda bir araya gelerek neler yapılabileceğini göstermiştir. Bu, örgütlü toplum oluşumu için önemli bir adımdır. Dolayısı ile Biga'da sivil toplum oluşumunda BSTP önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir. Özellikle yerel yönetimlerin BSTP çalışmalarına aktif katılımının sağlanması yerel sorunların çözümünde önemli olmuştur

KAYNAKÇA

- ACI, Esra, (2003), Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve İşlevi, (Basılmamış Doktora Tezi), T.C. Marmara Üniversitesi S.B.E. İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- ATAR, Yavuz, (1997), "Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet DUALİZMİ", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı: 18
- BİSİAD Bülteni , OCAK-ŞUBAT-MART 2004 , Sayı: 2.
- CLARK, John, (1996), Kalkınmanın Demokratikleşmesi-Gönüllü Kuruluşların Rolü, (Çeviren: Serpil URAL), Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara
- CLARK, John, "The Role of Non-Profit Organizations in Development: the Experience of the World Bank, <http://lnweb18.worldbank.org/essd.nsf/0/e486a13cbe430d4f8525687e0074960f?OpenDocument>, 17.07.2003
- ÇAVAŞ, Hakan, "Mustafa Kemal ATATÜRK ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK)", <http://tdddergisi.sitemynet.com/dergi1/id2.htm>
- DOĞAN, İlyas, (2002), Sivil Toplum, Alfa Kitabevi, İstanbul.
- EMREALP, Sadun, "Yerel Yönetimler ile Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki İşbirliği", Merhaba Sivil Toplum, (Derleyen: Taciser ULAŞ)Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayın Dizisi:10
- ERÖZDEN Ozan, "STK'lar ve Hukuki Çerçeve Yenilik Talepleri Üzerine Notlar", Merhaba Sivil Toplum, (Derleyen: Taciser ULAŞ)Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayın Dizisi:10
- http://www.ibb.gov.tr/deprem/mikrobolgeleme/afetonlem/pdf/afetonlem_kisim4.pdf, Türkiye Cumhuriyeti, İstanbul İli Sismik Mikro-Bölgeleme Dahil Afet Önleme/Azaltma Temel Planı Çalışması Son Rapor, Cilt V,
- <http://www.tdk.gov.tr/TDKSOZLUK/SOZBUL.ASP?Kelime=%20%20sivil%20toplum%20örgütü&EskiSoz=sivil&GeriDon=2>
- http://www.umut.org.tr/yurttaslik/eylem_basarisi.htm
- ÖNER, M. Atilla, "Kavram Kargaşası-Üçüncü Sektör=Sivil Toplum", <http://www.stgp.org/makaleler/3.sektor-genis.pdf>
- ŞENÖZ, İbrahim, "Biga'da Sivil Toplum Kuruluşları", BİSİAD Bülteni, Ocak-Şubat-Mart 2004, Sayı: 2
- TUNÇAY, Mete, (1998), "Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Kavramlar", Tanzimattan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, Önde Gelen STK'lar, (1998), (Proje Yöneticisi: Aydın GÖNEL), İstanbul
- YILDIZ, Özkan, "Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk", (Ocak-Şubat-Mart 2004), Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi, Yıl:2, Sayı:5

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTÜ OLARAK TÜKETİCİLERİ KORUMA ORGANİZASYONUNUN İNCELENMESİ VE ÇANAKKALE İLİNDE TÜKETİCİLERE YÖNELİK GÖRGÜL BİR DEĞERLENDİRME

M.ÇELİK*
N. AYAS**
F. ÜNAL***
S. YAĞCI****

ÖZET

Bir toplumu teşkil eden bütün bireyler nihai tüketicilerdir. Tüketicilerin sağlık ve güvenliği ile ilgili ekonomik menfaatlerini korumak, aydınlatmak, zararlarını tazmin etmek, çevresel tehlikelerden korunmasını sağlayıcı gerekli önlemleri almak ve tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirmek ve bu konudaki politika ve stratejilerin oluşturulmasında gönüllü örgütlemeleri desteklemek amacıyla çıkarılan 4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun uyarınca Uluslararası Tüketici Birlikleri Örgütü tarafından kabul edilen sekiz temel hak Türk tüketicisine de tanınmıştır. Bu haklar sırayla; temel ihtiyaçların karşılanmasını, güvenlik ve güven duyma, bilgi edinme, seçme, temsil edilme, tazmin edilme, eğitime, sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkıdır. Bu çalışmamızda tüketiciyi koruma organizasyonunun yapmış olduğu faaliyetlerin incelenmesi ve bu örgütün tüketicilere sağlamış olduğu yararlar analiz edilecektir. Ayrıca tüketicilere yönelik görgül bir araştırma Çanakkale ilinde yapılarak ilimizdeki tüketicilerin kendi hakları konusunda ne derece konuya duyarlı oldukları araştırılacaktır.

1.GİRİŞ

İnsanlık tarihinde pek çok ihtiyacın toplumların kendi örgütlemeleriyle karşılandığı bilinen bir gerçektir. Modern toplumlarda da temsili yönetim yapılarının yanı sıra toplumsal sorumlulukları gönüllü olarak üstlenmeyi hedefleyen örgütlenmelerin, sivil toplum kuruluşları(STK), giderek güç kazanmaya başladığı görülmektedir. STK'ların kendi işlevlerini yapabilmelerinin ve görüşleri, ilgi alanları ne olursa olsun, demokratik bir ilişki içinde olmalarının ilk koşulu, birbirleri ve kamuoyu tarafından tanımlamalarıdır. Ülkemizde bu güne kadar STK'lar hakkındaki bilgilerin çok sınırlı ve dağınık olması, eldeki verilerin yalnızca resmi kuruluşlar tarafından ve denetim amacıyla tutulması büyük bir eksikliklerdir. (STK Sempozyumu Sonuç Bildirgesi, 2003)

4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun'a genel bir perspektifle baktığımızda; konunun amacının kamu yararına uygun olarak tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, aydınlatıcı, eğitici, zararlarını tazmin edici, çevresel etkenlerden korunmasını sağlayıcı önlemleri almak ve tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirmek ve bu konudaki politikaların oluşturulmasında gönüllü örgütlenmeleri teşvik etmeye ilişkin hususları düzenlemek olduğunu görüyoruz.

Bu kanun mal ve hizmet piyasalarında tüketicilerin taraflarından birini oluşturduğu her türlü tüketici işlemini kapsamaktadır. Ambalajında, etiketinde, tanıtma ve kullanma kılavuzunda yada reklam ve ilanlarında yer alan veya satıcı tarafından bildirilen veya standardında veya teknik düzenlenmesinde tespit edilen nitelik veya niteliği etkileyen niceliğine aykırı olan yada tahsis veya kullanım amacı bakımından değerini veya tüketicinin ondan beklediği faydaları azaltan veya ortadan kaldıran maddi, hukuki veya ekonomik eksiklikler içeren mallar, ayıplı mal olarak kabul edilir. Tüketici malın teslim tarihinden itibaren otuz gün içerisinde ayıbı satıcıya bildirmekle yükümlüdür. (4077 Sayılı Tüketicileri Koruma Hakkında Kanun, 2003, sf. 1,6)

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın amacı tüketiciyi koruma organizasyonunun yapmış olduğu faaliyetlerin incelenmesi ve bu örgütün tüketicilere sağlamış olduğu yararlarıdır. Bunun yanında tüketicilerin mal ve hizmet satın alımlarında bu konuyla ilgili olarak karşılaştıkları sorunlara yönelik görgül bir araştırma Çanakkale ilindeki

*Çanakkale Meslek Yüksekokulu

**Çanakkale Meslek Yüksekokulu

***Bayramiç Meslek Yüksekokulu

****Bayramiç Meslek Yüksekokulu

tüketicilere yönelik olarak yapılacaktır. Bu amaçla Çanakkale ilinde yaşayan tüketicilerden örneklem grup oluşturularak ve bu gruba anket uygulanarak Tüketiciyi Koruma Kanunu ile ilgili değerlendirmeler esas alınmaya çalışılmıştır. Anket sorularının değerlendirilmesi aşağıdaki şekilde olmuştur:

Çizelge 1: Tüketiciyi koruma ile ilgili değerlendirmeleriniz.

	Sayı	%
Kanunun iyi uygulanması gerekir	4	10
Tam bir bilgim yok	25	62,5
Yeterli bulmuyorum	6	15
Tüketicileri korumaktadır	4	10
Rekabet ortamı gerekli	1	2,5
Toplam	40	100

Anket yapılan tüketicilere Tüketiciyi Koruma Kanunu ile ilgili değerlendirmeleri sorulduğunda; %62,5 bu kanun hakkında tam bir bilgiye sahip olmadıklarını %15'i bu kanunu yeterli bulmadıklarını, %10'u kanunu iyi uygulanması gerektiğini, %10'u bu kanunun tüketicileri korumadığını, %2,5'i ise rekabet ortamının gerekli olduğu görüşlerini ortaya koymuşlardır.

Çizelge 2: Tüketiciyi Koruma Örgütü ile ilgili düşünceleriniz.

	Sayı	%
Tüketici bilgilendirmeleri	10	25
Yeterli buluyorum	8	20
Var olduğunu düşünmüyorum	7	17,5
Bilgim yok	9	22,5
Danışabilirim	6	15
Toplam	40	100

Tüketicilere Tüketiciyi Koruma Örgütü ile ilgili düşünceler sorulduğunda, %25'i bu konuda tüketicilerin bilgilendirilmesi gerektiğini, %22,5'i bilgi sahibi olmadıklarını, %20'si bu organizasyonu yeterli bulmadıklarını, %17,5'i bu tip örgütlerin var olduğunu düşünmediğini, %15'i gerektiğinde bu örgütlenmeye danışabileceklerini ileri sürmüşlerdir.

Çizelge 3: Tüketicilerin kendilerini bilinçli bir şekilde koruyabilmeleri.

	Sayı	%
Kesinlikle düşünmüyorum	37	92,5
Bazen koruyabiliyorlar	3	7,5
Toplam	40	100

Ankete katılan tüketicilerin kendilerini bilinçli bir şekilde koruyabilmelerine ilişkin olarak; %92,5'i kesinlikle kendilerinin bilinçli bir şekilde korunduklarını düşünmedikleri, %7,5'i ise bazen korunduklarını belirtmişlerdir.

Çizelge 4: Üretici hatası olduğunda alınan önlemler.

	Sayı	%
Üreticiye geri gönderirim	31	77,5
Üretici danışma hattını ararım	1	2,5
Hiçbir önlem almam	3	7,5
Tüketici koruma örgütünü ararım	4	10
Bir daha o ürünü satın almam	1	2,5
Toplam	40	100

Tüketicilerin aldıkları ürünlerde üretici hatası olduğunda ne tür önlem aldıkları sorulduğunda; %77,5'i ürünü üreticiye geri göndereceğini, %10'u tüketici koruma örgütünü arayacağını, %7,5'i hiçbir önlem almayacağını, %2,5'i üretici danışma hattını arayacağını, %2,5'i ise bir daha o ürünü almayacağını ileri sürmüştür.

Çizelge 5: Üretici ve dağıtıcı firmaların tüketicilere yönelik çalışmalarının yeterlilik durumu.

	Sayı	%
Yeterli bulmuyorum	26	65
Kısmen yeterli	9	22,5
Yeterli buluyorum	4	10
Haberdar değilim	1	2,5
Toplam	40	100

Ankete katılan tüketicilerin üretici ve dağıtıcı firmaların tüketicilere yönelik çalışmalarını yeterli bulma konusundaki görüşleri incelendiğinde; %65'i yeterli bulmadıklarını, %22,5'i kısmen yeterli bulunduğunu, %10'u yeterli bulunduğunu, %2,5'i ise haberdar olmadıklarını beyan etmişlerdir.

Çizelge 6: Dayanısız tüketim malları alırken önem verdiğiniz satın alma kriterleri.

	Sayı	%
İhtiyacın karşılanması	2	5
Üretim ve ithalat izinleri	1	2,5
Ambalajlı ve taze olması	9	22,5
Kaliteli olması	9	22,5
Son kullanma tarihi	14	35
Markası	3	7,5
Fiyatı	2	5
Toplam	40	100

Ankete katılan tüketicilere dayanısız tüketim malları alırken hangi kriterlere öncelik tanıdıkları sorulduğunda; %35'i son kullanma tarihine, %22,5'i ambalajlı ve taze olmasına, %22,5'i kaliteli olmasına, %7,5'i markasına, %5'i ihtiyacın karşılanmasına, %5'i fiyatına ve %2,5'i üretim ve ithalat izinlerine öncelik verdikleri ortaya çıkmıştır.

Çizelge 7: Dayanıklı tüketim malları alırken önem verdiğiniz satın alma kriterleri.

	Sayı	%
Markası ve kalitesi	22	55
Defolu olmaması	4	10
Garantisi	8	20
Fiyatı	2	5
İhtiyacın karşılanması	2	5
Güven duyduğu	2	5
Toplam	40	100

Tüketicilere dayanıklı tüketim malları alırken dikkat edeceği satın alma kriterleri sorulduğunda; %55'i ürünün markası ve kalitesine önem verdiğini, %20'si garantisinin önemli olduğunu, %10'u defolu olmamasını kriter olarak aldığını, %5'i fiyatı dikkate aldığını, %5'i ihtiyacın karşılanmasına önem olduğunu, %5'i ise güven duygusuna önem verdiğini ifade etmişlerdir.

Çizelge 8: Satın aldığınız ürünlerde herhangi bir hata çıktığında belirgin tepkiler.

	Sayı	%
Yetkili merciiye başvururum	9	22,5
Geri iade ederim	22	55
Güvenim sarsılır	4	10
Kızgınlık duyarım	3	7,5
Alış-verişi keserim	2	5
Toplam	40	100

Tüketicilerin %55'i satın aldığı ürünlerde herhangi bir hata çıktığında o ürünü yada ürünleri geri iade edeceğini, %22,5'i yetkili merciiye başvuracağını, %10'u güveninin sarsılacağını, %7,5'i kızgınlık duyacağını, %5'i ise alış-verişi keseceğini belirtmişlerdir.

Çizelge 9: Satın almadan sonra üretici işletmelerden beklentiler.

	Sayı	%
Evet, var	35	87,5
Hayır, yok	5	12,5
Toplam	40	100

Tüketicilere satın almadan sonra üretici işletmelerden beklentilerinin olup olmadığı sorulduğunda; %87,5'i beklentilerin olduğunu, %12,5'i ise beklentilerinin olmadığını ifade etmişlerdir.

Çizelge 10: Bu beklentilerin başlıcaları.

	Sayı	%
Ürünlerle ilgili bilgilerin yeterli düzeyde verilmesi	7	20
Ürüne sahip çıkılması	4	11,4
Kontrol edilmesi	8	22,8
Şikayetlerin karşılanması	9	25,7
Hijyene önem verilmesi	1	2,8
Kaliteye önem verilmesi	6	17,1
Toplam	35	100

Satın almadan sonra üretici işletmelerden beklentileri olan 35 tüketiciye bu beklentilerinin başlıcaları sorulduğunda; %25,7'si şikayetlerin karşılanması, %22,8'i ürünün kontrol edilmesi, %20'si ürünle ilgili bilgilerin yeterli düzeyde verilmesi, %17,1'i kaliteye önem verilmesi, %11,4'ü ürüne sahip çıkılması, %2,8'i hijyene önem verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çanakkale ilinde toplam 40 tüketiciye uygulanan anket çalışması genel olarak incelendiğinde; tüketicilerin çoğunluğunun Tüketiciyi Koruma Kanunu hakkında tam bir bilgiye sahip olmadıkları ortaya çıkmıştır. Tüketicilerin %92,5 gibi büyük bir kesiminin kendilerini bilinçli bir şekilde koruyamadıkları belirlenmiştir. Alınan üründe üretim hatası olduğunda tüketicilerin çoğunluğunun ürünü üreticiye iade ettiği ve en düşük oranla bir daha o ürünü satın almayacağı görüşü ortaya çıkmıştır. Yine üretici ve dağıtıcı firmaların tüketicilere yönelik çalışmaları yeterli bulmamaktadır. Tüketicilerin dayanıksız tüketim malları alırken önem verdikleri en önemli kriter ürünün son kullanma tarihidir. Tüketicilerin dayanıklı tüketim malları alırken önem verdikleri en baştaki faktör ürünün markası ve kalitesidir, ürünün fiyatı ve güvenilirliği ise çok fazla tercih edilmemektedir. Tüketicilerin satın aldıkları ürünlerde herhangi bir hata çıktığı zaman belirgin en büyük tepkileri ürünün geri iadesi olmuştur. Alış-veriş kesme görüşünde olanlar çok küçük bir kesimi oluşturmaktadır. Tüketicilere satın almadan sonra üretici işletmelerden beklentileri sorulduğunda, çok büyük bir kısma böyle bir beklenti içerisindedir ve bu beklentilerin başlıcaları; tüketici şikayetlerinin karşılanması ve ürünlerin kontrol edilmesi olmuştur.

4. SONUÇ

Tüketicilerin çoğu Tüketiciyi Koruma Kanunu ile kendilerine tanınan kolaylıklardan ve işlemlerden haberdar değildir. Bu konuda tüketiciyi koruma derneklerine çok büyük sorumluluklar düşmektedir. Tüketici satın aldığı üründen memnun kalmadıysa uygulanacak gerekli prosedürleri bilmelidir. Üretici ve dağıtıcı firmaların tüketicilere yönelik çalışmalarının artırılması gerekmektedir. Tüketicilerin dayanıksız tüketim malları alırken göz önüne aldığı en önemli faktör ürünün son kullanma tarihidir, dayanıklı tüketim mallarında ise ürünün markası ve kalitesi ön plana çıkmaktadır. Tüketiciler hatalı çıkan ürünleri genellikle geri göndermektedirler ve özellikle satın almadan sonra da tüketici beklentileri sona ermemekte tersine tüketiciler daha büyük beklentiler içine girmektedir. Satıcı-tüketici ilişkisinde tüketici açısından en önemli faktör satın almanın tüketiciye en yüksek yarar sağlamasıdır ve bunu için tüketiciler bilinçlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

STK Sempozyumu Sonuç Bildirgesi, 2003

4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, 2003, s. 1,6

TÜKETİCİLERİN KORUNMASINDA TÜKETİCİ DERNEKLERİNİN ROLÜ

İrfan ATEŞOĞLU*

1. TÜKETİCİ KAVRAMI

Tüketici, bir mal veya hizmeti özel amaçlarla satın alarak nihai olarak kullanan veya tüketen gerçek veya tüzel kişidir. Tüketiciler, nihai ve örgütsel tüketiciler olmak üzere iki başlık altında ele alınabilir. Nihai tüketiciler, bir mal veya hizmeti kendi veya ailevi ihtiyaçlarını karşılamak için satın alanlardır. Nihai tüketicilere “sona erdiren tüketiciler” de denilmektedir. Örgütsel tüketiciler ise bir mal veya hizmeti kendi üretimlerine katmak veya tekrar satmak üzere satın alanlardır. Örgütsel tüketiciler ticari amaçlarla bir mal veya hizmet satın aldıkları için gerçek anlamda tüketici değildirler. Ancak nihai kullanım amacıyla bir mal veya hizmet satın alırlarsa nihai tüketici olarak kabul edilirler. (Kırtış, 2001:156)

Gerçekte, bir toplumdaki tüm bireyler nihai tüketicidir. Diğer bir ifadeyle, bir ülke nüfusunun tamamı, dünyadaki insanların tümü tüketicidir. Ancak tüketici, kullanıcı, karar verenler ve satın alan her zaman aynı kişi olmayabilir. (Taşkın, 2000:19)

2. TÜKETİCİ HAKLARI

Dünyadaki ilk tüketici hakları hareketi 1928 yılında, Amerikan Standartlar Bürosu'nda, ürünlerin kontrolleri için yapılan test sonuçlarının; "Tüketici Raporu" adıyla yayınlanması ile başlamış ve 1960 sonrasında, giderek hız kazanmıştır. ABD Başkanı Kennedy'nin, Kongreye sunduğu tüketici hakları ile ilgili mesajından sonra Temsilciler Meclisinde bu konuya geniş yer vermesi sonucu, 15 Mart 1962 tarihinden, 15 Mart, "Dünya Tüketici Hakları Günü" olarak kutlanmaya başlanmıştır. Batılı ülkelerde tüketicilerin bilinçli ve örgütlü yaklaşımları, bir mal veya hizmetin kalitesi ve ekonomik değerini sorgulayan tutum ve davranışları, üreticiler ve satıcılar üzerinde baskı unsuru oluşturmuş ve tüketici taleplerini dikkate almaları kaçınılmaz olmuştur. Bilinçli tercihlerini, örgütlü güçleriyle duyuran tüketiciler, kaliteli üretimin temel dinamiği olmuş, bu hareketlerin sonucunda 1985 yılında, Birleşmiş Milletler tarafından, sekiz başlık altında toplanan "Evrensel Tüketici Hakları" kabul ve ilan edilmiştir. (Dinçer, www.geocities.com/fethiyebeyazkalem/a_yazilar31.html (20.02.2004))

4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Yasanın yürürlüğe girmesiyle ülkemizde de evrensel tüketici hakları Türk tüketicisine tanınan evrensel tüketici hakları aşağıdaki gibi sıralanabilir (www.tuko-bir.org.tr/kanunlar/temelhaklar.htm (20.02.2004).

Temel İhtiyaçların Karşlanması Hakkı: İnsanın, insan olmasından kaynaklanan ve hayatını sürdürebilmesi için gereken en temel ihtiyaçları ifade eden bu hak şu kavramları kapsamaktadır; barınma, beslenme, ulaşım, haberleşme, sağlık, vb.

Güvenlik ve Güven Duyma Hakkı: Birinci temel hakla bağlantılı olarak ve ihtiyaçlar hiyerarşisinin alt kademesinde yer alan diğer bir unsur da “ güven içerisinde hayatı sürdürme “ isteğidir. Güvenlik ve güven duyma hakkı, bu temel gerçeğe işaret etmekte ve günümüz hayat koşullarına paralel olarak şu unsurları kapsamaktadır. Hayatı idame ve genel sağlığı koruma bakımından tehlikeli ve zararlı etkiler taşıyan ya da sonradan olabilecek; her çeşit mal ve hizmete, her ölçekte imalat, süreç, yöntem ve prosedürlerine, aracı ve satıcı işletmelerin potansiyel veya fiili tehlikeye sebep olabilecek eylem ile risklerine karşı korunma hakkını ifade eder.

Bilgi Edinme Hakkı: Bu hak çeşitli mal ve hizmetleri satın alırken, niteliklerini, kullanılma koşullarını, fiyat, etiket vb. alanlardaki düzenlemeler ile tüketicinin bilgilendirilmesi gibi konuları kapsamaktadır.

Seçme Hakkı: Serbest piyasa ekonomisinin mantığı gereği, tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerini karşılayacak alternatif mal ve hizmet sunulmalı, kısıtlı sayıda, ya da alternatifsiz bırakılmamalıdır. Diğer bir ifadeyle tekelleşme önlenmelidir.

Temsil Edilme Hakkı: Bu hak tüketicilerin, hükümetlerin sosyal – ekonomik politikalarının oluşturulmasında dikkate alınması, ilgili kamu ya da kamu yararına çalışan kuruluşlarda temsil edilmesini, işletmelerin yeni ürün geliştirmede tüketicilerin görüşlerine başvurmasını içermektedir.

* Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü.

Tazmin Edilme Hakkı: Satın alınan mal veya hizmetin belirtilen nitelikte olmaması durumunda; malın geri alınması, değiştirilmesi, geri alınması veya değiştirilmesi mümkün değilse bedelinin iade edilmesi, kusurlu hizmetin yeniden görülmesi, uğranılan maddi ve manevi zararın tazmin edilmesi gibi haklar tazmin edilme hakkı kapsamında yer almaktadır.

Eğitilme Hakkı: Tüketicinin eğitilme hakkı, hakların ve sorumlulukların neler olduğu ve doğru bir tüketicilik bilincine sahip olunabilmesi için tüketicilerin eğitimine ilişkin uygulamaların yanı sıra basın – yayın aracılığı ile ilgili konularda kamunun bilgilendirilmesi ve aydınlatılması konularını kapsamaktadır.

Sağlıklı Bir Çevreye Sahip Olma Hakkı: Bu hak, temiz, yeterli hava ve su; daha çok yeşil alan; temiz ve çağdaş bir kent; sağlıklı, kaliteli alt yapı hizmetlerinin sağlanması, oluşturulması ve savurganlığa karşı alınan tüm önlemler ifade etmektedir.

3. TÜKETİCİNİN KORUNMASI VE ÖNEMİ

Tüketicinin korunması, tüketici haklarına zarar veren uygulamalara karşı bu hakları korumak için hükümetin, işletmelerin ve bağımsız örgütlerin giderek yaygınlaşan eylemler dizisi olarak tanımlanabilir. Tüketicinin korunması, çoğunlukla, mal ve hizmetlerin üretici ve satıcılarının karşısında göreceli olarak daha zayıf durumda bulunan tüketicilerin pazardaki güçlerini artırmayı amaçlayan sosyal bir hareket olarak görülmektedir. Bu yoldaki çok yönlü v çok çeşitli çalışmalarla; yasal, örgütsel düzenlemelerin, eğitim ve bilgilendirmenin güçlü taraf olan üretici ve aracı işletmelere – özellikle pazara egemen büyük işletmelere – karşı bir çeşit denge sağlayıcı, düzenleyici güç oluşturması gerektiği düşünülmektedir. (Mucuk, 2001:360)

Bugüne kadar tüketiciler genellikle güçsüz ve piyasalar hakkında yeterli bir bilgiye sahip olmamışlardır. Günümüzde teknolojinin çok hızlı gelişmesi, mal ve hizmet sayısındaki artış, bunların çeşit ve kalitelerindeki önemli farklılıklar tüketicileri yalnız ekonomik yönden değil, bir çok yönden tehlikelerle karşı karşıya bırakmıştır. Böyle bir durumda tüketicilerin her yönden korunması doğal olarak çok önemli hale gelmiştir. (Özcan, www.yalova.gov.tr/sanayi_1/sorular. (21.02.2004))

Piyasa hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan tüketiciler, hem fiyat hem de kalite karşılaştırması yapamamaktadırlar. Her yeni mal ve hizmet tüketicilerin karar vermelerini biraz daha zorlaştırmaktadır. Bu durum karşısında tüketicilerin bilgilendirilerek, eğitilerek ve örgütlenilerek korunması gerekmektedir.

Tüketicilerin korunması ve tüketici haklarının iyi bir şekilde sağlanması yalnız birey boyutunda ekonomik ve sosyal açıdan değil, aynı zamanda ülke boyutundaki ekonomik ve sosyal açıdan da önem taşımaktadır. Mal ve hizmetlerde kalite seviyesinin yükselmesi, özellikle uluslararası rekabet gücünün artması, üretimin sağlıklı bir şekilde geliştirilmesi, mal ve hizmetlerin güvenlik ve sağlık açısından güvenilirliğin ve verimliliğinin artması, doğal olarak ülke ekonomisini olumlu yönde etkileyecektir. Ülke içerisinde rekabet sağlanarak ve tekelleşme önlenerek hem tüketiciler korunacak, hem de ülke ekonomisinin verimliliği artacaktır. Kaliteli mallar ile ihracat imkanı artacak, böylece tüketicinin korunması yanında ülke ekonomisinin kalkınmasına önemli katkı sağlanacaktır. (Özcan, www.yalova.gov.tr/sanayi_1/sorular. (21.02.2004))

4. TÜKETİCİNİN KORUNMASINDA ÖRGÜTLENMENİN ÖNEMİ

Ekonomik faaliyetlerin esas amacının, tüketicinin ihtiyaçlarının karşılanması ve tatmini olmasına rağmen, bu faaliyetlerin esas nedeni olan tüketici, belirleyici olamamıştır. Ekonomide tam rekabetin, yalnızca kağıt üzerinde kalan bir teori olması, diğer bir ifadeyle eksik rekabet olarak gerçekleşmesi, tüketicinin bilgilendirilme, eğitilme ve örgütlenme eksiklikleriyle birleşince istismar edilmesine yol açan sonuçlar doğurmaktadır. (Tüketicinin Korunması Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2001:7)

Tüketicinin korunması hareketinin belki de en önemli unsuru ise gönüllü tüketici örgütleridir. Tüketici örgütleri Uluslararası Tüketici Örgütünün belirlediği normlarda her şeyden gönüllü kuruluşlardır. Bu nedenle, tüketici örgütleri ticari ilişkilerden bağımsız, yayınlarına reklam almayan, siyasi partilerle organik ilişkiler içinde olmayan ve gönüllülük esasına dayalı demokratik sivil toplum kuruluşlarıdır. Devlet dahil, tüm siyasi parti ve ticari kuruluşlardan bağımsız çalışmaları esastır. Evrensel kabul görmüş tüketici haklarının yerleşmesi, uygulanması ve geliştirilmesi güçlü, etkili ve bağımsız bir tüketici hareketinin oluşmasına bağlıdır. (Çakar,www.chp.org.tr/stop/TurhanCakar.htm (04.02.2004))

Serbest piyasa ekonomisinde, pazara egemen olan güçlü firmaların üretim ve pazarlama politikaları karşısında tüketiciler güçsüz durumdadır. Tüketiciler, üreticiler kadar kolay örgütlenememekte ve dolayısıyla ekonomik ve sosyal alanda bir baskı grubu olarak etkinlik gösterememektedirler. Bu nedenle, tüketicilerin pazarda güçlerini arttırabilmeleri ancak gönüllü ve bağımsız örgütlerler oluşturmalarına ve bu örgütler aracılığı ile ilgili kurum ve kuruluşlarda temsil edilmelerine bağlıdır. Tüketiciler, örgütleri aracılığı ile temsil edilerek, istek ve tercihlerine uygun, kaliteli, güvenli mal ve hizmet üretimi ve pazarlanması koşullarını oluşturabilir. Ayrıca örgütlenme, tüketicinin haklarını arama, kullanma ve savunma bilinci kazanmaları açısından da önemlidir.(Tüketicinin Korunması Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2001:8)

5. TÜRKİYE'DE TÜKETİCİLERİN ÖRGÜTLENMESİ

Türkiye'de tüketici örgütlenmesi 1970'lerde başlayan ve 1990 yılından ivme kazanan yeni bir harekettir. Özellikle 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Yasa'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte tüketici örgütleri sayısında bir artış olmuştur. (Tüketicinin Korunması Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2001:13) 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Yasaya göre ülkemizde dernek, vakıf veya bunların üst kuruluşları tüketici örgütleri kabul edilmektedir. (4077 sayılı TKH Yasa, md.3) Yasada tüketici örgütleri olarak dernek ve vakıflar sayılmasına karşın tüketiciler ağırlıklı olarak dernek şeklinde örgütlenmişlerdir.

Günümüzdeki verilere göre 22 tane tüketici derneği ve 2 tane tüketiciyi koruma vakfı bulunmaktadır (www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx?syfNo=1996 (21.02.2004)). Türkiye genelinde örgütlenebilen tüketici derneği maalesef bulunmamaktadır. Tüketici dernekleri bir araya gelerek üst bir örgüt olan TÜDEF isimli federasyonu kurmuşlardır. Tüm tüketici örgütlerinin üye sayısı 50 bin dolayında olduğu tahmin edilmektedir. (TÜDEF broşürü:2003)

6. TÜKETİCİ DERNEKLERİNİN İŞLEVLERİ

Türkiye'de hem serbest piyasa ekonomisi hem de demokrasi yeterince gelişmemiştir. Bunun yanı sıra tüketicinin korunmasına yönelik çağdaş hukuksal düzenlemelerin yeni olması, uygulamada bir çok aksaklığı da beraberinde getirmektedir. Daha da önemlisi Türk insanı hakkını arama konusunda yeterli bilgi ve bilince sahip olmamasının yanı sıra çekingen, ürkek ve ihmalkar davranmaktadır. Buna karşın üretici ve satıcı işletmeler örgütlü olup tüketiciler karşısında ezici bir üstünlük sağlamışlardır. Bu koşullar altında tüketicinin kendini koruması, hakkını araması son derece güçleşmektedir. (Özsabuncuoğlu, 2001:35)

Aynı zamanda, ülkemizde olduğu gibi başıboş denetimsiz serbest piyasa sisteminde yasal güvence yanında çağdaş örgütler ve kurumlar oluşturulmadan tüketici haklarının korunamayacağı son derece açıktır. Bundan dolayı, ülkemizde tüketicinin korunmasında tüketici dernekleri çok önemli rol oynamaktadır. Tüketici dernekleri genel olarak aşağıdaki işlevleri yerine getirerek tüketicinin korunmasına katkılar sağlamaktadır. (www.tuko-bir.org.tr/hakkında/hedefler.html (20.02.2004))

- Dünyada ve Türkiye'de tüketicinin korunmasına ilişkin düzenlemeleri incelemek, bu konuda çalışma komiteleri oluşturarak bilimsel araştırma ve incelemeler yapmak,
- Tüketicilerin eğitilmesi ve bilgilendirilmesi,
- Konferanslar, paneller ve toplantılar düzenlemek,
- Basın toplantıları ve açıklamaları yapmak,
- Tüketicileri ilgilendiren çeşitli konularda yapılacak ya da yapılması düşünülen hukuksal mevzuata ilişkin görüş ve önerilerde bulunmak,
- Tüketicilerin satın aldığı mal ve hizmetin fiyat, kalite, sağlık, güvenlik ve standardı yönünden korunması ve bilgilendirilmesi için girişimlerde bulunmak,
- Tüketici şikayetlerini incelemek, değerlendirmek, takip etmek ve sonuçlandırmak
- Gerektiğinde tüketici şikayeti doğrultusunda kamu ve özel test laboratuvarlarını kullanarak test yaptırıp sonuca göre takip edip ve kamuoyuna açıklamak,
- Uluslararası tüketici örgütleri ile ilişki kurmak ve işbirliği sağlamak,
- Kitle iletişim araçlarını kullanarak tüketicinin sesini duyurmak,
- Tüketicileri vurdumduymazlıktan vazgeçirerek, hakkını arayan bilinçli ve kendine güvenen bir toplum oluşturmak,
- Enflasyon karşısında tüketicilerin ezilmemesi için önlemler almak ve kampanyalar düzenlemek,
- Tüketim maddelerinin tetkik edilerek, mekanik ve diğer özellikleri hakkında tüketiciyi bilgilendirmek,
- Bilinçli bir alış – veriş için bilgilendirmeler yapmak,Tüketicilikle ilgili bülten, gazete ve dergi yayınlamak,

I. ULUSAL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI KONGRESİ 4-6 HAZİRAN 2004

- Tüketici sorunlarının duyurulması ve çözümünde beraberlik sağlayarak, üretici ve tüketici yönünden duyarlı bir ortam oluşturulmasını sağlamak.

SONUÇ

Tüketici hakları korunması gereken temel insan haklarından biridir. Gelişmiş ülkelerde tüketicinin korunmasına ilişkin çağdaş hukuksal düzenlemeler, uygulamalar ve örgütlenmeler yerleşmiş bulunmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde ise tüketicinin bireysel olarak hakkını araması ve korunması açıklanan nedenlerden dolayı son derece güçtür. Bundan dolayı bu tür ülkelerde tüketicinin korunmasında demokratik ve bağımsız sivil toplum kuruluşları olan tüketici örgütleri öne çıkmaktadır. Ülkemizde tüketicilerin örgütlenmeleri dernek şeklinde gerçekleşmekte ve tüketicinin korunmasında çok önemli rol oynamaktadır. Tüketici derneklerinin ülke genelinde örgütlenmesi ve üye sayılarının artması durumunda ise etkinlikleri daha da artacaktır.

KAYNAKLAR

- ÇAKAR, Turhan, “Türkiye’de Temel Tüketici Sorunları ve Çözüm Önerileri”,
www.chp.org.tr/stop/TurhanCakar.htm (04.02.2004)
- DİNÇER, Dilek, “Turizmde Tüketici Hakları” www.geocities.com/fethiyebeyazkalem/a_yazilar31.html
(20.02.2004)
- KİRTİŞ, Kazım, Pazarlama İlkeleri, 2.Baskı, İnönü Üniversitesi Matbaası, Malatya, 2001.
- MUCUK, İsmet, Pazarlama İlkeleri, 13.Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2001.
- ÖZCAN, Ahmet Şahin, “Tüketicinin Korunmasının Önemi”, www.yalova.gov.tr/sanayi_1/sorular.
(21.02.2004)
- ÖZSABUNCUOĞLU, İsmail, H., “Tüketici Haklarının Korunmasına İlişkin Gözlemler”, Standart, Yıl:40,
Sayı:471, Mart, 2001.
- TAŞKIN, Erdoğan, Müşteri İlişkileri Eğitimi, 2.Baskı, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- TÜDEF Broşürü, Ankara, 2003.
- Tüketicinin Korunması Özel İhtisas Komisyon Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 2001.
www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx?syfNo=1996 (21.02.2004)
- www.tuko-bir.org.tr/kanunlar/temelhaklar.htm (20.02.2004)
- www.tuko-bir.org.tr/hakkında/hedefler.html (20.02.2004)

V. OTURUM SALON-1

**MERKEZİ VE YEREL YÖNETİMLER İLE STK ETKİLEŞİMİ VE TÜRKİYE'DEKİ MERKEZİ
YÖNETİMİN STK'LARA BAKIŞI**

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Zerrin T. KARAMAN

**17 Ağustos 1999 Doğu Marmara Depreminden Sonra Adapazarı'nın Yeniden Yapılanmasında Sivil
Toplum Örgütlerinin Rolü**

Doç. Dr. Ali Rıza ABAY

Yerel Demokrasinin Gelişiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Yrd. Doç. Dr. Ramazan ARMAĞAN
Öğr. Gör. İsmail BAŞARAN

Demokratikleşme Perspektifinden Sivil Toplum Kuruluşlarının Siyasi İktidara Etkileri

Arş. Gör. Şeniz ANBARLI

Kent Hizmetlerinin Etkin Sunulmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Gelecek Perspektifi

Arş. Gör. Mehmet KARAKÜTÜK
Arş. Gör. Yener PAZARCIK

17 AĞUSTOS 1999 DOĞU MARMARA DEPREMİNDEN SONRA ADAPAZARI'NIN YENİDEN YAPILANMASINDA SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN ROLÜ

Ali Rıza ABAY *

1.GİRİŞ

Son yıllarda en çok telaffuz edilen kavramlardan birisi “yerinden yönetim” diğeri ise “sivil toplum”dur. Yerinden yönetim; halkın kendi seçtikleri ile yüz yüze olarak kendini yönettiği yerel demokratik bir yönetim tarzıdır. Bu aynı zamanda demokrasinin tabana yayılması anlamına da gelmektedir. Sivil toplum ise halkın bütün katmanlarının yönetime katıldığı, iletişim kanallarının açık olduğu bir toplumdur. Sivil toplumlarda halkın bütün katmanları yönetime, ancak sivil toplum örgütleri ile katılırlar. Harekete geçmek ve iletişim kurmak için bir grup insana ihtiyaç vardır. İşte örgütler de bu bir grup insan ile ortaya çıkmaktadırlar. Sivil toplum örgütlü toplumdur.

Çağdaş toplumlarda sivil toplum örgütleri, devletten bağımsız ama devlete karşı olmaksızın, devlet, özel sektör ve sivil toplum örgütleri bir üçgeni oluşturmaktadırlar.

Görüldüğü gibi Yerinden yönetim ve sivil toplum anlayışı ile demokrasi kavramı arasında da yakın bir ilişki vardır. Avrupa birliğine giriş sürecinde olan Türkiye’de, yerinden yönetim ve sivil toplum kavramlarının önemi daha da artmıştır.

Şehirde yaşayanların şehirleşme ve şehirlileşme diye iki önemli problemi vardır. Ancak Adapazarılıların şehirleşmeyi ve şehirlileşmeyi de aşan, fiziki, sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik boyutları olan problemleri vardır.Toplumların varlığının devamı birlik, bütünlük ve dayanışma içinde olmalarına bağlıdır. Şehirdeki problemler de şehir tipi yaşamın gereği olan şehir tipi dayanışmayı gerekli kılmaktadır. Şehir tipi dayanışma ise akılcı ve mukaveleci bir dayanışma olan sivil toplum dayanışmasıdır.

Hatırlanacağı üzere deprem günlerinde sivil toplum örgütlerinin etkinliğinden övgüyle bahsedilmişti. Sivil toplum örgütleri depremin etkisinin birebir hissedildiği o günlerde iyi bir sınav vermişlerdir de denilebilir.

Sivil toplum örgütleri aradan geçen beş yıl içinde Adapazarı’nın yeniden yapılanmasında, ne yapmışlar, ne yapmaktadırlar, ne gibi etkileri ve katkıları olmuştur?

Depremden sonra şehrin fiziki olarak yeniden inşa edilmesi, içinde yaşayan insanların da yeniden hayata kazandırılması gerekmiştir. Adapazarı’na yeniden hayatiyet kazandırılırken yerel, ulusal ve uluslar arası sivil toplum örgütlerinin katkısı olmuş mudur ve olmuşsa ne ölçüde olmuştur?

Adapazarı örneğinden hareketle, sivil toplum örgütlerinin problemlerinin çözümüne katkısı var mıdır, varsa ne ölçüde vardır?

Bu bildiri de, deprem günlerinde ve deprem günlerinde hemen sonra yapılan geçici yardımlara yer verilmezken, kalıcı ve sürekli olan projelendirmiş, uygulanmış yada uygulanmakta olan sosyal, kültürel ve ekonomik etkinlikler sorgulanacaktır. Ayrıca deprem sonrası Adapazarı’nın yeniden yapılanması örneğinden hareketle yukarıdaki sorulara cevap aranacak ve problemin çözümüne yönelik öneriler geliştirilecektir.

2.TOPLUMSAL DAYANIŞMA

Toplumsal dayanışma kavramının tarihi derinliklerine baktığımızda,toplumsal dayanışmanın, toplumların toplumsal ve kültürel yapılarına ve inançlarına göre biçimleştiği, kalıplaştığı görülmektedir. Türk kültür tarihinin erken dönemlerine indiğimizde ise toplumsal dayanışma anlayışının gönüllülük esasına dayalı olduğunu görürüz. Türk toplumu siyasal yapısı ile genç bir cumhuriyete-devlete sahip olmasına rağmen,dayandığı toplumsal ve

---

*Doç. Dr., Fen-Edebiyat Fak Sosyoloji Bölümü

kültürel yapı itibarı ile tarihi derinlikleri olan bir toplumdur. Geçmişten günümüze intikal etmiş olan bir çok tecrübe ve kuruma sahiptir. Toplumsal dayanışma açısından meseleye baktığımızda ise tarihten tevarüs ettiğimiz kurumlardan birisi de hiç şüphesiz vakıf kurumudur. Aslına bakılırsa vakıf kurumu, dünyada henüz toplumsal dayanışma kavramının telaffuz edilmediği dönemlerde, doğu İslam toplumlarında özellikle de Osmanlı toplumunda devletin organizasyon şemasında yer almayan ama devletin ilgisi ve bilgisi dahilinde sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bir faaliyet alanı olarak teşekkül etmiştir. Başka bir ifade ile vakıf kurumu, devletin resmi bütçesine bağlı olmaksızın, toplumsal dayanışmayı içeren, halkın, sivil bir sosyal politika anlayışı içinde uyguladığı ucu açık sosyal dayanışma kurumudur.

Sonuç olarak toplumsal dayanışma kamusal nitelik kazanmadan önce sivil anlayış ile kurumsal nitelik kazanmıştır, diyebiliriz. Buradan hareketle de sivil toplumsal dayanışma anlayışının, kamusal nitelikteki toplumsal dayanışma anlayışını öncelediğini söyleyebiliriz.

2.1. Toplumsal Dayanışmaya Klasik Yaklaşımlar

En genel anlamıyla dayanışma, bir grup içinde yer alan bireylerin aralarında veya grupların birbirleriyle olan ilişkilerinde karşılıklı yardımlaşma, işbirliği, ortak tavır ve toplu hareket etmeye bağlı olarak gelişen bağımlılık duygusu olarak ifade edilebilir (Demir-Acar, 1992 : 81).

Bir başka ifade ile de, bir toplumsal grubun yada bir toplumun üretim yapısı, kurumları ve değerlerinin birbiri ile tutarlı olması ve sürtüşmesiz işlermesidir (Ozankaya, 1975 : 96). Dayanışma kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için sosyolojinin kurucularından olan Durkheim ve Tönnies'in dayanışma kavramına yaklaşımları ile İbn-i Haldun'un "Asabiyet" anlayışına müracaat etmekte fayda vardır.

Durkheim'e göre sosyal hayatın iki unsuru vardır. Birincisi bireysel bilinçlerin benzerliği, ikincisi ise işbölümü ve farklılaşmadır. Durkheim, bu iki unsurun nasıl bir toplumsal dayanışma oluşturacağı hususu üzerinde durmaktadır.

Durkheim, toplumsal hayatta iki tip dayanışma şeklinin olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi benzerliğe dayalı Mekanik Dayanışma, ikincisi ise farklılaşmaya (ve iş bölümüne) dayalı Organik Dayanışmadır.

Durkheim'e göre, Mekanik Dayanışma gelişmemiş toplumlarda görülürken, Organik Dayanışma ise gelişmiş toplumlarda görülür (Bilgiseven, 1980 : 33).

Mekanik Dayanışmada bireysel bilinçler benzeştiği için bir toplumsal bütünlük meydana gelir. Birbirine benzeyen kişilerin dayanışması tam bir bütünleşme ve uyum şeklinde ortaya çıkar. Dayanışma, insanlar birbirine benzedikçe artar (Aron, 1989 : 226). Özellikle kültürel ve ekonomik bakımdan içine kapalı, küçük köylerde açıkça göze çarpan bu tip dayanışmada bireyler, örf ve adetlerin çemberi içinde hep aynı davranışlara sevk edilmekle tıpkı bir makinenin hep aynı hareketleri yapan parçaları durumuna düşmektedirler (Bilgiseven, 1980 : 33). Bu dayanışma ortamında farklılaşma çok azdır. Aynı topluluğun üyeleri ortak kültürün elemanları olduklarından birbirlerine benzerler. Bireyler henüz farklılaşmadığı için toplum ahenklidir (Aron, 1989 : 226).

Organik Dayanışma ise farklılaşma esasına dayalı bir dayanışma olup, işbölümü arttıkça bireyler arasındaki farklılaşma çoğalır. Şehir hayatının hâkim olduğu gelişmiş toplumlarda çeşitlenmiş olan iş hayatının herhangi bir alanındaki aksaklık, bütün toplumun hayatını etkiler (Bilgiseven, 1980 : 32). Böylece toplumun ahengi bozulur. Burada esas olan bireylerin toplum içindeki farklılıklarının bilincinde olmalarıdır. Sosyal bilinç bireysel bilinci frenlemeksizin bir denge oluşmaktadır.

Tönnies; cemaat ve cemiyet (Gemaninschoft und Geselischaf) tiplemesi ile dayanışmayı Durkheim'e benzer biçimde izah etmektedir. Ancak Durkheim'in kullandığı kavramları kullanmakla birlikte Durkheim'in mekanik dediğine organik, organik dediğine de mekanik demektedir.

Tönnies'e göre, cemaatteki dayanışma organik, cemiyetteki dayanışma ise mekaniktir. Çünkü Tönnies cemaat hayatını bir canlı vücuda benzeterek, nasıl bir vücutta uzuvlardan birisi ağırırsa vücudun tümü bu acıyı hissettiği gibi cemaatvari hayatta (mesela köy hayatında da) bir ferdin üzüntüsü bütün cemaate yayılır. Bundan ötürü Tönnies, cemaatteki dayanışmayı uzvi olarak adlandırır. Yine Tönnies'e göre, cemiyet hayatında iş bölümüne giren fertler, birbirlerine son derece muhtaç oldukları halde bu bağıllığın sebebi psikolojik olmayıp, bir

makinanın parçalarının birbirlerini tamamlayıp işleyen bir bütün haline gelmesi gibidir. Aralarındaki işbirliği bundan ötürü mekaniktir (Bilgiseven, 1980 : 34).

Görüldüğü gibi her iki sosyolog aynı kelimelere farklı anlamlar yüklemiş olsalar da toplumsal gerçeği (dayanışmayı) anlamlandırmak açısından aralarında bir fark yoktur. Ancak ele aldıkları değişkenlerin farklı olması bu iki düşünürün yollarını ayırmaktadır. Durkheim, temel değişken olarak organik dayanışmayı ön plana çıkarmakta böylece de psikolojik unsura hemen hiç yer vermeyerek sosyolojist anlayışını sergilemektedir. Tönnies'in ise, tercihini daha çok cemaatten yana koyduğu için temel değişken olarak psikolojik faktörü ön plana almaktadır.

İbn-i Haldun'da ise, dayanışma anlayışının temelinde bütün çalışmalarının özünü oluşturan "Asabiyet" kavramı yatar. Asabiyet; bir topluluk, cemaat veya toplumun bireyleri arasında yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan, direnme ve atılım yapabilmeyi mümkün kılan sosyal bağlılık duygusu olarak tanımlanabilir (Demir-Acar, 1992 : 35).

Yerli ve yabancı bir çok bilim adamı asabiyet kavramını dayanışma şeklinde tercüme ederken bazıları da asabiyet sözcüğünü aynen orijinal biçimiyle kullanmaktadırlar (Kızılçelik - Ejder, 1994 : 40-41 Ve Khemeri, 1984 : 176).

İbn-i Haldun'un bu kavram ile kastettiği anlam, birlik ruhuna dayalı olan kuvvettir. Asabiyet iki kavramı birlikte kapsamaktadır. Bunlardan biri birlik ve dayanışma ruhu, diğeri de bu dayanışmadan doğan kuvvettir. Bu anlamda asabiyet hem dayanışmayı, hem de güç sahibi olmayı içerir (Kongar, 1985 : 70-71).

Toplumsal hayatta bir arada bulunma, hareket etme ve dayanışmayı ifade eden asabiyet olgusu, kan bağına dayalı "soy asabiyeti" biçiminde tezahür edebileceği gibi "kazanılmış asabiyet" biçiminde de tezahür edebilir. Birincisinde aynı sülaleden gelenlerin dayanışmayı devam ettirerek iktidarlarını sürdürmeleri söz konusu olurken, ikincisinde ise yeni bir asabiyetin ortaya çıkması ile iktidarın el değiştirmesi gerçekleşir. Asabiyet bir enerji kaynağıdır. Devlet, bu enerji kaynağından beslenir. Enerji kaynağı sönerse dayanışma biter, devlet el değiştirir. Asabiyet (dayanışma) kuvvetli hâle gelmedikçe devlet de kurulamaz (Bilgiseven, 1989 : 63).

Aynı görüşler bir başka biçimde de şöyle ifade edilebilir; İbn-i Haldun'un toplumsal ilişkilerde temel aldığı ilke işbirliği ve dayanışmadır. Bu noktadan hareketle asabiyet "... bir soyun, kabilenin (nesep asabiyeti) veya bir inancın (sebeup asabiyeti) yüceliğine duyulan inancın toplumun tüm fertlerince gönülden benimsenmesini ve bu değerlere bir saldırı halinde tereddütsüz ve hep birden şiddetle karşı konulmasını ifade etmektedir (Kozak, 1984 : 111).

Yine İbn-i Haldun'a göre; asabiyetin güçlü olduğu toplumlar hazeri toplumlardır. Medeni toplumlar da asabiyet daha zayıftır. Başka bir ifade ile şehir toplumları asabiyetin çözüldüğü toplumlardır. Göçebe toplumda düzeni oluşturan sosyal ilişki (asabiyet), aynı gruba (topluluğa) ve kültüre mensup olmanın dayanışmacı ruhunun tezahürüdür. Bu dayanışmanın temelinde ise akrabalık ilişkileri yatmaktadır.

Görüldüğü gibi, klasik yaklaşımlar olarak nitelendirebileceğimiz yaklaşımlara göre, gerek Durkheim, gerek Tönnies ve gerekse İbn-i Haldun toplumsal dayanışmayı açıklarken benzer sınıflamalarda bulunmaktadır.

2.2. Toplumsal Dayanışmaya Modern (Örgütsel) Yaklaşımlar

Kavram olarak örgüt, belirli bir amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak kurulmuş bir yapı içerisinde bir arada çalışan ve yaşayan insan topluluğu olarak tanımlanabilir (Demir-Acar, 1992 : 280).

Bir başka ifade ile de örgüt, "İş ve işlev bölümü yapılarak, bir otorite ve sorumluluk hiyerarşisi içerisinde, ortak ve açık bir maksat yada amacın gerçekleştirilmesi için bir grup insanın faaliyetlerinin ussal eşgüdümüdür" (Schein, 1978 : 11).

Örgüt fikrinin, bireyin bütün ihtiyaçlarını ve dileklerini tek başına karşılayamayacağı gerçeğinden çıktığını söyleyebiliriz. Yani birey, gerekli yetenek, kuvvet, zaman ve tahammül gücüne sahip olmadığından, kendi

ihtiyaçlarını karşılamada başkalarına muhtaçtır. Çabalarını birleştiren bireyler tek başlarına yapabileceklerinden çok daha fazlasını yapabilecek durumda olduklarını gördükleri için örgütlenme gereğini duymuşlardır.

Hepimiz hayatımızı çeşitli örgütlerde sürdürmekteyiz. Aileler, okullar, şirketler, hastaneler, devlet kuruluşları, siyasi partiler, dini cemaatler vb. hepsi birer örgüttür.

Örgüt çeşitlerinin çokluğu, örgüt yaklaşımlarının da çokluğunu gerekli kılmaktadır. Psikologlar, sosyal psikologlar, sosyologlar, siyaset ve yönetim bilimcileri, ekonomistler, işletmeciler hepsi örgütlerle ilgilenmişler, kendi ilgi alanlarına uygun teorik çerçeveler ortaya koymuşlardır. Bu nedenle tek bir yaklaşım yerine birçok model ve kuramlar bütünü söz konusudur. Bazı yazarlar örgüt kuramlarını klasik, neoklasik ve çağdaş başlıklar altında toplarken, diğerleri açık sistem, kapalı sistem yaklaşımlarından söz etmekte, bazı yazarlar ise bireysel yaklaşım, yapısal yaklaşım, grup yaklaşımı, ekonomik yaklaşım gibi sınıflandırmalar yapmaktadırlar (Öncü, 1982 : 14-15 Ve Baransel, 1979 : 289-304). Örgütlerin sayısı insan ilişkilerinin sayısı ile doğru orantılıdır diyebiliriz. Zira örgütler insan ilişkilerinin bir sonucudur. Bu bakımdan çeşitli örgüt sınıflamaları yapılmıştır.

Örgütler arasında çeşitli özellikler göz önünde bulundurularak yapılan sınıflamaların en genel olanlardan bazıları şöyledir : Mülkiyete göre (kamu-özel), üyelerinin özelliklerine göre (ücretli-gönüllü-zorunlu) (Öncü, 1982 : 38) ve amaçlarına göre ise, hizmet örgütleri, ekonomik örgütler, dini örgütler, güvenlik örgütleri ve sosyal örgütler olarak sınıflandırılabilir (Hicks, 1974 : 22).

M.Duverger, özellikle sosyal örgütleri “grup sosyolojisi” içinde mütalaa ederek, şirketler, sendikalar, meslek birlikleri, dini kurumlar ve kuruluşlar gibi yapılanmaları, henüz bağımsız bir disiplin olamamış olan dernekler sosyolojisinin içine taşımaktadır (Duverger, 1986 . 75).

Sözünü ettiğimiz yapılanmaları ister örgüt sosyolojisi açısından, isterse grup sosyolojisi açısından ele alalım, en genel anlamıyla formal (örgüt-grup) ve informal (örgüt-grup) diye ikiye ayrılırlar. Formal (örgütler-gruplar) yapılanmalarda açıkça belirlenmiş ortak hedefler ve bunlara ulaşmak için akılcı bir koordinasyon vardır. İşletmeler, okullar, hastaneler, hapishaneler ve dernekler formal yapılanmalara örnektir. İnfomal yapılanmalar ise yazılı kurallara bağlı olmaksızın, yüz yüze samimi ilişkilerin hâkim olduğu bir koordinasyon şeklidir. Arkadaş grupları gibi.

Anlaşıyor ki; örgütler aynı zamanda birer grupturlar yada örgütsel faaliyetler birer grup faaliyetidirler.

Başka bir sınıflama ile grupları (örgütleri) ilişki biçimlerine göre birincil gruplar ve ikincil gruplar diye de sınıflandırabiliriz :

Birincil gruplar, üyeleri arasında fiziki yakınlığın olduğu, kişilerin daha çok yüz yüze, içten ve birincil düzeyde, işbirliği ve yardımlaşmanın yoğun olduğu örgütlerdir. Aile gibi. İkincil gruplar ise, bürokratik kuruluşlardaki gruplar, gönüllü dernekler, siyasi partiler vb.leri olarak ifade edilebilir (Ozankaya, 1982 : 93).

Çağımızın en önemli toplumsal olgularından birisi de hiç şüphesiz şehirleşme olgusudur. Çünkü şehirleşme tüm toplumlarda sosyal değişimin en somut örneğini oluşturmaktadır. Bu değişim süreci içerisinde de toplumsal dayanışma örgütlerinin yadsınamaz bir yeri vardır.

Bilindiği gibi, şehirleşme ile ortaya çıkan, yeni sosyal yapılarda dayanışma şekli ve örgütlenmeleri de değişmiştir. Şehirleşmenin getirdiği bir sonuç olan bireyselleşmiş bireyin dayanışması da yeni bir organizasyon türünü öngörmektedir. Bu örgütlenme türü hem cemaatin yaptığı gibi bireyselleşmeyi önleyici olmayacak, hem de dayanışmayı sağlayacaktır. Gönüllü örgütler çerçevesinde olacak bu dayanışma şekli yeni, kentli ve modern bir formdur. Bu dayanışma türünde örgütün bireyi tümünden sarması veya kontrolü söz konusu değildir. Burada esas olan heterojen şehir toplumu içinde kişinin yalnızlığının ve güçsüzlüğünün giderilmesidir (Ayata, 1994 : 326). Bu anlamda gönüllü sivil toplum örgütleri yeni şehirlinin modern dayanışma örgütleridir.

3.SİVİL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Günlük dilde sivil toplum dediğimizde “askeri yönetimden arınmış toplum” anlaşılır. Sosyolojik olarak ise kendiliğinden ve iradi olarak örgütlenmiş toplulukların var olduğu toplumlar anlaşılır.

İngilizce'de NGO(non-governmental organization) adı ile tanımlanan kuruluşlar Türkçe'de,sivil toplum örgütleri, devlet dışı kuruluşlar, hükümet dışı kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar, ve üçüncü sektör gibi farklı biçimde adlandırılmaktadır. Sivil toplum örgütleri yapı, faaliyet, ve tür açısından çok çeşitlilik göstermektedir.Bunlar arasında bilim, teknoloji, eğitim, sağlık, spor, kalkınma, din ve yardım işleri kapsamında,özel ve kamu vakıfları, çeşitli yurttaşların oluşturduğu cemiyetler(dernekler), sendikalar, çeşitli meslek odaları yer almaktadır(Birinci Sosyal Hizmetler Şurası,2004:70).

Sivil toplum (örgütleri), bireyin devlet yada müesses nizam karşısında kendini koruması ve geliştirmesine yönelik organizasyonel bir faaliyet alanıdır.

Genel olarak günümüzde, sivil toplumun göstergesi olan sivil toplum örgütleri iki biçimde oluşmaktadır;

1)Devleti-kamu otoritesini görünüşte kabul edip gerçekte kabul etmeyen ve kamu otoritesi ile karşılık içinde olan örgütler.

2) Devleti-kamu otoritesini kabul edip ancak, örgütün ve örgüt üyelerinin menfaatlerini koruyan ve geliştiren örgütler.

Sivil toplum alanı,demokrasi ile koşut bir anlam genişliğine sahiptir. Bu cümleden olarak sivil toplum alanı, devletin tahrip edemeyeceği bir kamu alanı olduğu gibi,aynı zamanda toplum kesimlerinin demokrasi aracılığı ile ne devlet üzerinde ne de diğer toplum kesimleri üzerinde tahakküm kuramadığı bir alandır(Sarıbay,1995:140-141).

Sivil toplum örgütleri genel olarak, üyeleri arasında maddi yada manevi çıkara bağlı, dayanışma bilincine sahip, iktidara geçmeyi amaçlamaksızın siyasal sistemi etkilemeye çalışan menfaat yada baskı guruplarıdır. Ancak sivil toplum örgütlerini sadece iktidara baskı yapan guruplar olarak tanımlamak eksik olur.Toplumu örgütlenmiş guruplar halinde yaşayan insanların birliği olarak düşünenecek olursak,toplumun guruplardan oluştuğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır.Gurupların işleyişi iki ayrı sistemden meydana gelir; iç sistem ve dış sistem.İç sistem,gurup üyelerinin ortak çabalarından oluşur ve gurup içi etkileşimin sıklığı ile güç kazanır.İç sistem duygusal bir zeminde gerçekleşir ve gurubun bütünlüğünü ve devamını sağlayan faaliyetlerin yapıldığı düzeydir. Dış sistem ise çevrenin(fiziki çevre,teknik çevre,toplumsal çevre) etkisi ile ortaya çıkan davranışlardan oluşur. Dış sistem görev zemininde gerçekleşir ve gurubun görevinin ve fonksiyonunun gerçekleştiği faaliyet düzeyidir. İç ve dış sistemler bir araya geldiği zaman,tüm toplumsal sistemi oluştururlar. Bu iki sistem tamamen birbirine bağımlı bir nitelik taşır. Böylece gurup içinde birey,gurup yoluyla topluma bağlanırken, gurubu etkilediği gibi gurup tarafından da etkilenmektedir. O zaman gurup birey ile toplum arasında köprü görevi yapan bir fonksiyona da sahiptir diyebiliriz(Kongar,1985:204-205).

Sivil toplum örgütlerine bu açıdan baktığımızda hem örgüt içinde birey etkilenmekte ve değişmekte hem de örgüt vasıtası ile toplumu(kamuoyu) etkilenmekte ve değişmektedir. Ayrıca genelde bütün toplumsal guruplara özeldir ise sivil toplum örgütlerine sadece bireyi ve toplumu etkileme açısından değil, aynı zamanda bireyin ve gurubun toplum ve kamu otoritesi tarafından etkilenmesi ve kontrol edilmesi açısından da yaklaşmak gerekir. Özellikle kamu otoritesinin sivil toplum alanını genişletmesi ile örgütleri ve örgütler vasıtası ile de bireyleri legal faaliyet alanında tutmuş olacak, bunun sonucu olarak demokrasiye de işlerlik kazandırılacaktır. Böylece sivil toplum örgütleri, bir yandan bir etkileşime sebep olurken diğer yandan da yönetime katkı sağlamaktadırlar.Artık şurası kabul edilen bir gerçektir ki, sivil toplum örgütleri ileri demokrasilerin vazgeçilmez unsurlarındandır.

Bugün Sivil toplum örgütlerinin içine düştüğü iki handikaptan söz edilebilir. Birincisi devletin karşısında yer alarak devleti tahrip etme tehlikesi ikincisi de devletin güdümüne girerek bir devlet organı gibi çalışma tehlikesidir.Bu iki durum da toplumsal gelişmeye katkı sağlaması beklenen sivil toplum örgütlerinin meşruiyetini, varlığını ve fonksiyonunun tehdit etmektedir.

Türkiye'de 1980 öncesinde daha çok birinci tip sivil toplum örgütleri söz konusu idi.12 Eylül 1980 askeri döneminin arkasından "birey devlet için midir yoksa devlet birey için midir" konusu tartışılmaya başlanması ile gerçek anlamda bütün toplum kesimleri sivil toplum kavramını sıkça kullanmaya başlamışlardır.İşte bu tarihten sonra ikinci tip sivil toplum örgütlerinden de söz edilmeye başlanılmıştır.

Sivil toplum örgütleri özgür düşünce ve özgür teşebbüsle beslenir. Bundan dolayı sivil toplum örgütleri üçüncü sektör olarak da isimlendirilmektedir. Birinci sektör; yasa yönetmelik ve mevzuatla yönetim ve faaliyet içinde bulunan devlet sektörüdür. İkinci sektör ise kazancını maksimum kılacak anlayış içinde çalışan sermaye sahipleri, şirketler ve çalışanlardır. Üçüncü sektör ise her iki ortamda bulunan ve bulunmayan insanlardan oluşan, gönüllülerin bulunduğu sektördür. Türkiye'deki sivil toplum örgütleri Kızılay, Türk Hava Kurumu, Mühendis ve Mimarlar Odası, Ticaret ve Sanayi Odaları gibi yarı resmi örgütler, Dernekler, Vakıflar ve Sendikalar gibi sivil örgütler olarak sınıflandırılabilir.

4.DEPREM ,SAKARYA VE ADAPAZARI'NIN YENİDEN İNŞASINDA SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN ROLÜ

4.1.Deprem ve Sakarya(Adapazarı)

Deprem meydana gelişi ile fiziki,sonuçları itibarı ile de ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik boyutları olan bir afettir. Depreme Sakarya açısından bakacak olursak, 20.yüzyılda Sakarya'da, etkisi itibarı ile Adapazarı merkezli beş önemli deprem yaşanmıştır. Bunlar sırası ile 1923,1943,1957,1967 ve 1999 depremleridir. 1923 depremi hakkında çok fazla bir bilgiye rastlanamamaktadır. 20 Haziran 1943 yılında 6.6 şiddetindeki depremde,Adapazarı merkezinde 524 bina tamamen yıkılmış ,336 kişi de hayatını kaybetmiştir.26 Mayıs 1957 yılında meydana gelen ve 31 saniye süren 7.1 şiddetindeki depremde ise 52 kişi hayatını kaybetmiştir. On yıl sonra 22 Temmuz 1967 yılında 6.8 şiddetindeki deprem, cumartesi günü saat 18.57'de olmuş ve 30 saniye sürmüş olup,Sakarya ili sınırları içinde 5837 konut ağır hasar görmüş ve 81 kişi hayatını kaybederken, 224 kişi de yaralanmıştır(Adapazarı'nda Deprem ve Sonrası,2001:24).

17 Ağustos 1999 depremine bir de Adapazarı açısından baktığımızda,3.891 kişi hayatını kaybetmiş, 5.180 kişi de yaralanmıştır. Orta ve hafif hasarlı binalar hariç, 24.765 konut yıkılmış yada ağır hasar görmüş, 5.092 işyeri de yıkılmış yada ağır hasar görmüştür(Kıraç,2002:26). Adeta şehir harabeye dönmüş,içinde yaşayan ve sağ kalan insanlar da travma geçirmişlerdir.

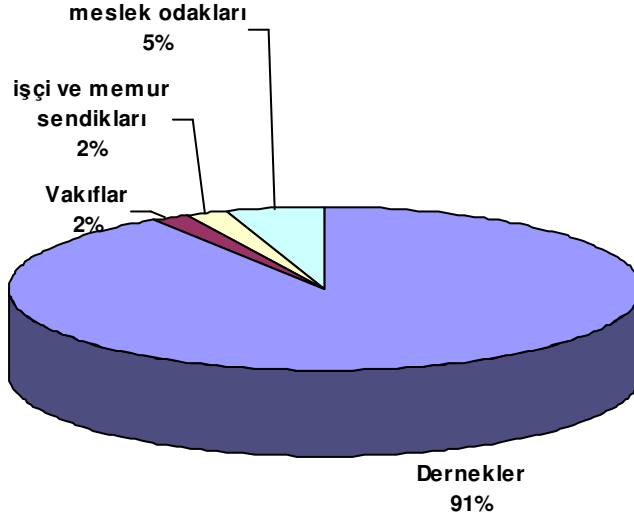
Deprem sonrasında yapılanlar konusunda, kamuoyunu bilgilendirmek maksadı ile Sakarya valiliğince yapılan deprem öncesi ile mukayeseli çalışmasında “son 14 yılda (1985-1998) Sakarya ilinde yapılan yatırımların toplam tutarı 36 trilyon TL olup, her yılın döviz kuru üzerinden yapılan hesaplamalarda 587 milyon dolardır.....Deprem sonrası 3 yılda (Ağustos 1999-2002) yapılan kamu yatırımlarının toplam proje sayısı 1906, harcanan miktar ise 1 katrilyon 156 trilyon TL.nin(harcama tarihlerindeki döviz kuru itibarı ile 800 milyon doların) üzerindedir. Bu harcamanın 1 katrilyon 65 trilyon TL'si genel ve katma bütçeden , 43 trilyon TL'si gönüllü kuruluşlarca, 47 trilyon TL'si de İl Özel İdare Bütçesinden yapılmıştır. Bu toplam rakama Belediyelerin yatırım ve cari harcamaları ile il Genel ve Katma Bütçeli kuruluşların cari harcamaları dahil değildir.”denilmektedir(Sakarya valiliği, 2003). Görüldüğü gibi gönüllü kuruluşların yada sivil toplum örgütlerinin Sakarya'nın/Adapazarı'nın yeniden yapılanmasına maddi katkıları 43 trilyon civarındadır. Bu meblağın içinde uluslar arası sivil kuruluşların katkılarının da olduğu unutulmamalıdır.

Doğal afetler bu arada depremler organizasyon ve koordinasyon açısından çok katmanlı ve çok aşamalı bir süreci kapsar. Çok katmanlıdır çünkü; uluslararası kuruluşlar, devlet, yerel yönetimler, meslek odaları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, şirketler ve bireyler bu sürecin belirli noktalarında yer alırlar. Önleme ve zararı azaltma, hazırlıklı olma, tahmin ve uyarı, kurtarma ve ilk yardım, iyileştirme, yeniden inşa etme gibi birçok aşamayı içerir. Bu süreçte çok önemli bir rolü olan Sivil Toplum Kuruluşları'na duyulan ihtiyaç, 1999 Türkiye depremlerinde açıkça ortaya çıkmıştır(<http://www.depremfelaketi.org>).

4.2.Sakarya'daki Sivil Toplum Örgütleri

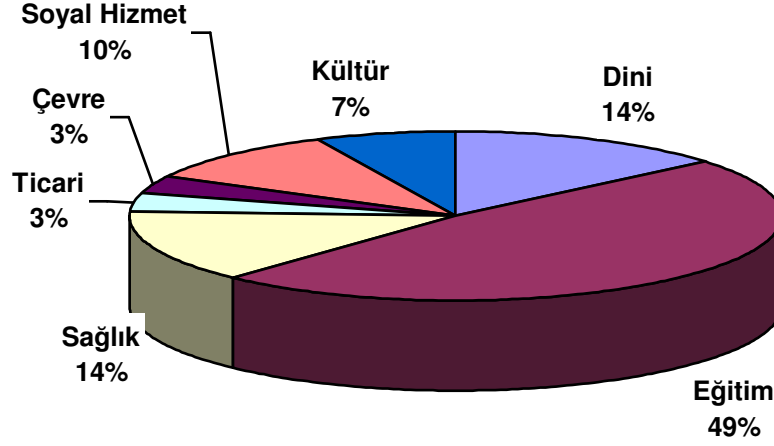
Sakarya'daki sivil toplum örgütlerini dernekler, vakıflar, sendikalar ve meslek odaları olarak dört grupta toplayabiliriz. Toplumsal dayanışma içinde bulunan örgütlerin daha çok vakıflar ve dernekler olduğu göze çarpmaktadır. Aşağıda tablolarda da görüldüğü gibi Sakarya'da 1300 civarında dernek, 30 dolaylarında sendika örgütü, 29 adet vakıf, ve 73 tane de meslek odası vardır.

Tablo-1.Sakaryadaki Faaliyette Olan Sivil Toplum Kuruluşları

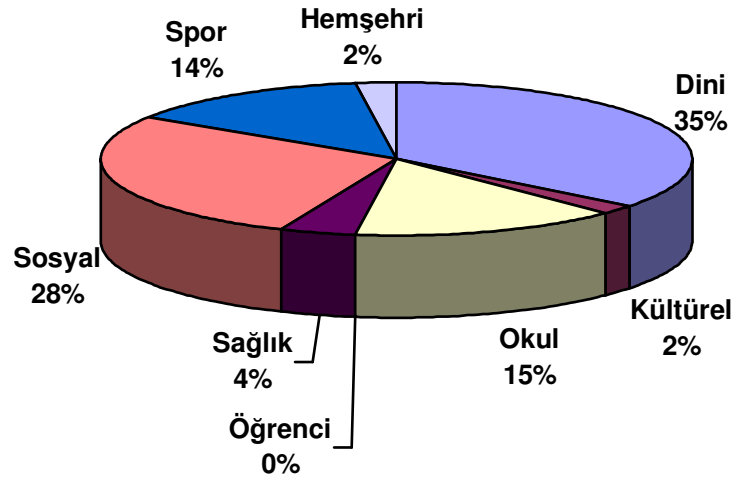
Tabloda görüldüğü gibi sivil toplum örgütlerinin, % 5'sini (73) meslek odaları, %2'sini (30) sendikalar, %2' sini (29) vakıflar ve %91'ini (1300) de dernekler oluşturmaktadır (Valilik göstergeleri, 2003). Meslek odaları % 5 (73) Sendikalar da işçi ve memur sendikalarıdır. Genellikle işçi sendikaları kamu işyerlerine aittir. Memur sendikalarına ise fazla rağbet edilmemektedir. Vakıfların dökümü aşağıdaki tabloda görülecektir. (Tablo 2) Derneklerin sayıca çok olmalarının sebepleri arasında kurulmalarının kolay olması, kuruluş safhasında fazla bir ekonomik güç getirmemesi ve her konuda dernek kurulabilmesi gibi sebepler sayılabilir.

Tablo-2.Sakarya'da Faaliyet Yürüten Vakıfların Türlerine Göre Dağılımı

Sakarya'da faaliyet yürüten vakıfların, %3'ü (1) çevre, %3'ü (1) ticari, %7'si (2) kültür, %10'u (3) sosyal hizmet, %14'ü sağlık, %14'ü dini ve %49'u (14) eğitim içeriklidir (Valilik göstergeleri, 2003). Bu vakıfların 9 tanesi yaklaşık üçte biri kamu vakfı niteliğinde, bir tanesi de sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonuna bağlı devlet vakfıdır. Görüldüğü gibi vakıfların yaklaşık %50'si eğitim içeriklidir. Vakıflar diğer sivil toplum örgütlerine göre daha fonksiyoneldir. Zira sivil toplum örgütü olmaları dolayısı ile hem bir baskı grubu oluşturabilmekteler hem de toplumun kısmen de olsa belli oranda yükünü hafifletebilmektedirler. Kamu ve devlet vakıflarını bir tarafa bırakacak olursak Sakarya'da faaliyet gösteren vakıfların sayısı oldukça azdır.

Tablo-3.Sakarya İlindeki Derneklerin Türlerine Göre Dağılımı

Dernekleri konuları açısından incelediğimizde; %0'ı öğrenci (3) derneği,%2'si (30) hemşehri derneği, %2'si kültür (25) derneği, %4'ü sağlık (54) derneği, %14'ü spor (176) derneği, %15'i okul (188) derneği, %28'i sosyal(358) dernek ve %35'i dini içerikli (462) dernektir (Valilik göstergeleri : 2003). Öğrenci derneklerini sadece 3 tane olması öğrencilerin örgütlenemedikleri biçiminde yorumlanabilir. Ayrıca diğer derneklerin sayıca bu kadar fazla olmaları yaptıkları paralı işleri başka türlü yapamadıklarından kaynaklanmaktadır. Derneklerin büyük çoğunluğu dini içerikli dernek olup, bunların da çoğunluğu cami derneği niteliğindedir.

4.3.Hipotezler

Yapısal fonksiyonalist bir yaklaşımla ifade edecek olursak toplumun varlığının devamı toplumsal dayanışmadan geçer. Şehirleşme ile birlikte yeni dayanışma örgütleri ortaya çıkmıştır. Şehirlerde yönetime katılmanın ve şehrinin problemlerini dile getirmenin en etkili aracının sivil toplum örgütleri olduğu bu çalışmanın temel varsayımı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bu temel varsayıma bağlı olarak sivil toplum örgütlerinin sayıları ve niteliği açısından, Sakarya'nın orta büyüklükte bir şehir olması, Türkiye'nin en gelişmiş olan Marmara bölgesi sınırları içinde olması, Ankara ve İstanbul gibi iki metropolün yol güzergahında olması vb. sebeplerle, Türkiye geneline rahatlıkla örnekleyecek nitelikte olduğu kabul edilmiştir.

Hipotezlerine gelince;

- İnsanlar, felaketler geçtikten sonra felaketlerin yaralarını sarmak, yeni felaketlere hazırlıklı olmak ve yeniden yapılanmak için daha çok dayanışma içine girerler.
- Sakarya-Adapazarı'ndaki sivil toplum örgütleri şehrin yönetimine katılmak ve yerel sorunlarla ilgilenmek konusunda fazla talepkar değildiler.
- Yerel yöneticiler yerel sorunları sivil toplum örgütleri ile paylaşmak gibi bir geleneğe sahip değildiler.
- Sakarya'daki sivil toplum örgütleri arasında bir koordinasyon yoktur.
- Sivil toplum örgütleri ile yerel yöneticiler arasında sistematik bir ilişki de yoktur.
- Sakarya'daki sivil toplum örgütleri Adapazarı'nın yeniden inşasında fazla etkili olmamışlardır.

Hipotezleri test etmek amacıyla, sivil toplum örgütlerinden 94 sivil toplum örgütü (temsilcisi) örneklem alınmış ve anket yapılmıştır.Bu çalışmanın amacı sivil toplum örgütlerinin etkililiğini açığa çıkarmak ve Sakarya-Adapazarı örneğinde hareketle sivil toplum örgütlerinin problemlerine çözümler üretmektir.

4.3.Bulgular

4.3.1. Sivil Toplum Örgütlerinin Yapısal Özellikleri

Tablo-4 örneklem grubunun ne tür bir sivil toplum örgütü olduğu

Ne tür bir sivil toplum örgütünüz?	Sayı	Yüzde
Dernek	70	74,5
Vakıf	9	9,6
Sendika	6	6,4
Meslek odası	9	9,6
Toplam	94	100,0

Örneklem grubunun %74.5 oranında dernek statüsünde, %9,6 oranında vakıf statüsünde, %9,6 oranında meslek odası statüsünde ve %6,4 oranında da sendika statüsünde olduğu anlaşılmaktadır.Bu durumda Sakarya'daki sivil toplum örgütlerinin büyük çoğunluğu derneklerden oluşmaktadır. Yukarıda da görüldüğü gibi derneklerin büyük çoğunluğunun da cami derneği olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo-5 Örneklem grubunun Kaç yıldır Adapazarı'nda faaliyet gösterdiği

Kaç yıldır Adapazarı'nda faaliyet gösteriyorsunuz?	Sayı	Yüzde
0-5	16	17,0
6-10	21	22,3
11-15	20	21,3
16-25	10	10,6
26-30	6	6,4
31 ve daha fazla	19	20,2
Cevapsız	2	2,1
Toplam	94	100,0

Örneklem grubunun %17'si 0-5 yıldır, %22,3'ü 6-10 yıldır, %21,3'ü 11-15 yıldır, %10,6'sı 16-25 yıldır, %6,4'ü 26-30 yıldır, %20,2'si de 31 ve daha fazla yıldır Adapazarı'nda faaliyet göstermektedir. Bu durumda Adapazarı'ndaki sivil toplum örgütleri 30 yıldan bu tarafa kademeli bir şekilde çoğalmaktadır. Bu açıdan balıkıldığında Adapazarı'ndaki sivil toplum örgütlerinin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. %17'sinin depremden sonra kurulduğu dikkate alınacak olursa, depremden sonra bir sivil toplum patlaması olmamıştır. Başka bir deyişle deprem sivil dayanışmayı artırmamıştır.

Tablo-6 Örneklem grubunun Sakarya dışında bir şubesinin olup olmadığı

Sakarya dışında şube var mı?	Sayı	yüzde
var	29	30,9
yok	62	66,0
cevapsız	3	3,2
Toplam	94	100,0

Örneklem grubunun %30,9'unun Sakarya dışında bir şubesi varken, %66'sının da başka bir ilde şubesi yoktur. Sakarya dışında şubesi olan örgütler genellikle Hemşehri dernekleri ile bazı vakıflardan ibarettir.

Tablo-7 Örneklem grubunun Merkezinin Sakarya dışında bir ilde olup olmadığı

Merkezi başka bir ilde mi?	Sayı	yüzde
Evet	29	30,9
Hayır	60	63,8
cevapsız	5	4,4
Toplam	94	100,0

Örneklem grubunun %30,9'unun merkezi Sakarya dışında bir ilde olup, %63,8'inin de merkezi başka bir ilde değildir. Merkezi başka ilde olan örgütler genellikle deprem esnasında Sakarya'ya gelen ve burada şube açan örgütlerdir. Merkezi başka illerde olan örgütler diğerlerine nispetle hem maddi açıdan hem de organizasyon yapısı açısından daha güçlüdürler.

4.3.2. Sivil Toplum Örgütlerinin Öncelediği Konular Ve Kendilerini Nasıl Algıladıkları Hususu

Tablo-8 Örneklem grubunun hangi konuyu öncelediği hususu

Sadece bir konu ile ilgilenmeniz istense hangi faaliyet alanını seçerdiniz?	Sayı	Yüzde
Mesleki konuları	11	11,7
Yoksullara yardım konularını	23	24,5
Eğitim-kültür konularını	37	39,4
Yerel sorunlarla ilgili konuları	6	6,4
Yerel,ulusal ve uluslar arası konuları	12	12,8
Cevapsız	5	5,3
Toplam	94	100,0

Sivil toplum örgütlerinin, her ne kadar belli sınırlı amaçları olsa da diğer bazı toplumsal konularda da duyarlı olmaları gerekir. Bu durum katılımcı demokrasinin de bir göstergesidir. Sakarya'daki sivil toplum örgütlerinin toplumsal konulara olan duyarlılığını öğrenmek maksadı ile sorulan, "sadece bir konu ile ilgilenmeniz istense hangi faaliyet alanını seçerdiniz" sorusuna verilen cevaplarda %11,7'si mesleki konularla, %24,5'i yoksullara yardım konuları ile, %39,4'ü eğitim-kültür konuları ile, %6,4'ü yerel sorunlarla, %12,8'i de yerel,ulusal ve uluslar arası her türlü konularla ilgilenmek isteyeceklerini ifade etmişlerdir. Örneklem grubunun eğitim kültür işleri ile öncelikle ilgilenmek istemeleri eğitime atfettikleri önem açısından olumlu karşılanabilir. Örneklem grubunun ikinci sırada yoksullara yardım konusunu tercih etmeleri de yoksulluk konusundaki duyarlılığın bir göstergesi olarak anlaşılabilir. Örneklem grubunun dördüncü sırada mesleki konularla tercih etmeleri mesleki bir taassup içinde olmadıkları biçiminde yorumlanabilir. Ancak örneklem grubunun yerel

sorunlara ilişkin ilgi düzeyi oldukça zayıftır. Bu durum yerel yönetimlerle sivil toplum örgütlerinin yerel sorunları paylaşma konusunda zayıf kaldıkları anlamına gelebilir. Örneklem grubunun yerel, ulusal ve ulus arası konuları %12,8 oranında incelemiş olmaları sivil toplum bilinci ve katılımcı demokrasi açısından tatminkar bir sonuç değildir.

Tablo-9 Örneklem grubunun kendini bir sivil toplum örgütü olarak kabul edip etmediği

Kuruluşunuzu bir sivil toplum örgütü olarak kabul ediyor musunuz?	Sayı	yüzde
Evet	69	73,4
Hayır	16	17,0
cevapsız	9	9,6
Toplam	94	100,0

Örneklem grubuna kendinizi bir sivil toplum örgütü olarak kabul ediyor musunuz sorusuna %73,4 oranında evet, %17 oranında hayır cevabı verilirken %9,6'sı da bu soruyu cevaplandırmamıştır. Örneklem grubunun büyük çoğunluğunun kendilerini sivil toplum örgütü olarak kabul etmeleri doğal karşılanmalıdır. Ancak geri kalan %17'li kısmının hayır cevabını vermiş olması örneklem grubunda sivil toplum bilincinin tam teşekkül etmediği biçiminde yorumlanabilir.

Tablo-10 Örneklem grubunun kendini bir baskı grubu olarak görüp görmediği

Örgütünüzü bir baskı grubu olarak görüyor musunuz?	Sayı	yüzde
Evet	11	11,7
Hayır	78	83,0
cevapsız	5	5,3
Toplam	94	100,0

Bilindiği gibi sivil toplum örgütleri aynı zamanda birer baskı grubudurlar. Örneklem grubunun %11,7'si kendilerini birer baskı grubu olarak görürlerken, %83'ü kendilerini birer baskı gurubu olarak görmemektedirler. %5,3'ü de bu soruyu cevaplandırmamıştır. Örneklem grubunun %83 gibi büyük bir oranda kendilerini birer baskı gurubu olarak görmemeleri, günümüz Türkiye'sinde sivil toplum bilinci açısından üzerinde önemle durulması gereken bir sonuçtur. Bu durum örneklem grubunda sivil toplum örgütü olma konusunda bir zafiyet belirtisi olarak yorumlanabileceği gibi kendilerinin resmi makamlarca önemsenmediği gibi de algılanabilir.

4.3.3. Sivil Toplum Örgütlerinin Yerel Resmi Kurumlarla İlişkileri

Tablo-11 Örneklem grubunun görüşlerini valiliğin dikkate alıp almadığı

Valilik sizinle ilgili konularda görüşlerinizi alır mı?	Sayı	yüzde
Evet	38	40,4
Hayır	32	34,0
Kısmen	24	25,5
Toplam	94	100,0

Sivil toplum örgütleri ile valilik arasındaki ilişkilerine bakıldığında, örneklem grubu %40'nın valiliğin kendileri ile ilgili konularda görüşlerini aldığını, %25,5'i de kısmen aldığını, %34'ü de kendileri ile ilgili konularda görüşlerinin alınmadığını ifade etmektedirler. Bu durum Sakarya valililiği ile sivil toplum örgütleri arasında bir ilişkinin olduğunu ancak geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo-12 Örneklem grubunun görüşlerini belediyenin dikkate alıp almadığı

Belediye sizinle ilgili konularda görüşlerinizi alı mı?	Sayı	yüzde
Evet	37	39,4
Hayır	40	42,8
Kısmen	16	17,0
Cevapsız	1	1,1
Toplam	94	100,0

Sivil toplum örgütleri ile belediye arasındaki ilişkilerine bakıldığında ise örneklem grubu %39'4'ünün belediyenin kendileri ile ilgili konularda görüşlerini aldığını, %17'i de kısmen aldığını, %42,8'i de kendileri ile ilgili konularda görüşlerinin alınmadığını ifade etmektedirler. Bu durum Adapazarı'nda belediye yada belediyeler ile sivil toplum örgütleri arasında bir ilişkinin olduğunu ancak valiliğe göre daha zayıf olduğunu göstermektedir. Sivil toplum örgütleri ile belediyelerin ilişkileri geliştirilmesi gerekmektedir.

Tablo-13 Örneklem grubuna valiliğin güvenip güvenmediği

Valilik size güvenir mi?	Sayı	yüzde
Evet	73	77,7
Hayır	7	7,4
Kısmen	12	12,8
cevapsız	2	2,2
Toplam	94	100,0

Örneklem grubuna valiliğin kendilerine güvenip güvenmediği sorulduğunda %77,7'si valiliğin kendilerine güvendiğini, %12,8'i kısmen güvendiğini söylerken, %7,4'ü de valiliğin kendilerine güvenmediğini söylemektedirler. Bu durumu, sivil toplum örgütlerinin, kendilerine güvenildiği en azından güvenilmesi gerektiği kanaatinde oldukları biçiminde yorumlamak gerekir. Ayrıca valilik ile sivil toplum örgütleri arasında büyük bir güven sorunu yaşamadıkları söylenebilir.

Tablo-14 Örneklem grubuna belediyenin güvenip güvenmediği

Belediye size güvenir mi?	Sayı	yüzde
Evet	69	73,4
Hayır	12	12,8
Kısmen	13	13,8
Toplam	94	100,0

Örneklem grubuna belediye yada belediyelerin kendilerine güvenip güvenmediği sorulduğunda ise %73,4'ü belediyelerin kendilerine güvendiğini, %13,8'i kısmen güvendiğini söylerken, %12,8'i de belediyelerin kendilerine güvenmediğini söylemektedirler. Yine bu durumu, sivil toplum örgütlerinin, kendilerine güvenildiği en azından güvenilmesi gerektiği kanaatinde oldukları biçiminde yorumlamak gerekir. Ayrıca belediyeler ile sivil toplum örgütleri arasında büyük bir güven sorunu yaşamadıkları da söylenebilir. Ancak bu durum (gerek valilikle ve gerekse belediyelerle sivil toplum örgütlerinin güven sorunu yaşamamaları) sivil toplum örgütlerinin yerel sorunlarla fazla ilgileniyor olmamaları yada sivil toplum örgütlerinin yerel sorunlara kayıtsız kalmalarına bağlanabilir. Bu durumda da sivil toplum örgütlerinin etkililiği tartışma konusu yapılabilir.

4.3.4. Sivil Toplum Örgütlerinin Adapazarı'nın Yeniden Yapılanmasında Katkıları

Tablo-15 Adapazarı'nın yeniden yapılanmasında Örneklem grubunun görüşlerinin alınıp alınmadığı

Adapazarı'nın yeniden yapılanmasında görüşleriniz alındı mı?	Sayı	yüzde
Evet	7	7,4
Hayır	80	85,1
Kısmen	5	5,3
Cevapsız	2	2,1
Toplam	94	100,0

Yukarıda da ifade edildiği gibi 17 Ağustos 1999 doğu Marmara depreminde Adapazarı nerede ise tamamen harap olmuş ve yeniden inşa edilmesi gerekmiştir. Adapazarı'nın yeniden inşası konusunda Adapazarı'nın sakinlerinin yada onlar adına sivil toplum örgütlerinin görüşlerine baş vurulup vurulmadığı merak edilmektedir. Örneklem grubunun %7,4'ü kendi görüşlerinin alındığını, %5,3'ü de kısmen alındığını ifade ederlerken %85,1'i de görüşlerinin sorulmadığını söylemektedirler. Bu durum, merkezi ve yerel yönetimlerin halka danışmak gibi bir alışkanlığının olmadığı biçiminde yorumlanabileceği gibi Adapazarı halkının da yerel sorunlarla ilgilenmek ve kararlara katılmak gibi bir alışkanlığının olmadığı dolayısı ile de sivil toplum anlayışının yerleşmemiş olduğu biçiminde de yorumlanabilir.

Tablo-16 Adapazarı'nın yeniden yapılanmasında Örneklem grubunun herhangi bir katkısının olup olmadığı

Adapazarı'nın yeniden yapılanmasında herhangi bir katkınız oldu mu?	Sayı	yüzde
Evet	22	23,4
Hayır	67	71,3
cevapsız	5	5,4
Toplam	94	100,0

Örneklem grubuna Adapazarı'nın yeniden yapılanmasında herhangi bir katkınız oldu mu diye sorulduğunda; %23,4'ü evet cevabının verirken, %71,3'ü de hayır cevabını vermiştir. %5,4'ü de bu soruyu cevapsız bırakmıştır. Bu soruya verilen hayır cevabı ile tablo-15'teki hayır cevabını karşılaştırdığımızda bir paralellik göze çarpmaktadır. Bu durum büyük oranda Sakarya'daki sivil toplum örgütlerinin Adapazarı'nın yeniden yapılanmasında önemli bir katkısının olmadığını göstermektedir.

Tablo-17 Adapazarı'nı yeniden yapılanmasında Örneklem grubunun cevabı olumlu ise hangi konuda olduğu

Cevabınız evet ise ne gibi bir katkınız oldu?	Sayı	yüzde
Deprem sonrasına maddi,yol,bina ve tesis katkısı	9	40,9
Fakiri ve manevi katkı	8	36,3
Görüş bildirme-görüş beyanı	7	31,8
Toplam	22	100,0

Örneklem grubundan Adapazarı'nın yeniden yapılanmasına sadece 22 sivil toplum örgütünün katkısı olmuştur. Bunlardan %40,9'unun deprem sonrasında maddi yardım, yol, bina ve tesis katkısı, %36,3'ünün de fikri ve manevi katkısı, %31,8'inin de görüş bildirme-görüş beyanı biçiminde katkısı olmuştur. Görüldüğü gibi Adapazarı'nın yeniden inşasında sivil toplum örgütlerinin etkisi ve katkısı oldukça cılız ve yetersizdir.

4.3.5. Sivil Toplum Örgütlerinin Problemleri Ve Talepleri

Tablo-18: Örneklem grubunun en önemli probleminin ne olduğu

En önemli probleminiz nedir?	Sayı	Yüzde
Maddi sıkıntılar	32	34,0
Aktarılan sorunların dikkate alınmaması, önemsenmemek	12	12,7
Hükümetlerin ve yerel yönetimlerin henüz sivil toplum örgütlerini tanımaması	13	13,8
İletişimsizlik, kendilerini ifade etmedeki zorluklar	9	9,5
İşsizlik	9	9,5
Odaya kayıtlı olmayanların artışı, Bilinçsiz Üyeler, Üye azlığı	6	6,3
Cevapsız	13	13,8
Toplam	94	100,0

Sakarya'daki sivil toplum örgütlerinin en önemli problemi nedir diye sorulduğunda; %34'ü maddi sıkıntılar, %12,7'si önemsenmemek, %13'8'i hükümetlerin ve yerel yönetimlerin sivil toplum örgütlerini tanımaması, %9,5'i iletişimsizlik, 9,5'i işsizlik, %6,3'ü üyelerin bilinçsizliği derken %13,8'i de bu soruyu cevapsız bırakmışlardır. Görüldüğü gibi Sakarya'daki sivil toplum örgütlerinin en önemli sorunu maddi sıkıntıdır. Alan araştırması esnasında da görüldüğü gibi bazı dernekler istisna edilecek olursa derneklerin büyük çoğunluğu ve meslek odalarının bazıları ekonomik açıdan oldukça sıkıntılıdırlar. Aidatları düzenli toplayamadıklarından ve sabit gelirleri de olmadığından ötürü, kiralarnı ,elektrik, su ve telefon gibi sabit giderlerini dahi ödeyememektedirler.Çoğunluğunun çalışma ortamları da oldukça ilkeldir. Ayrıca tüzel kişiliklerinin tanınmaması, önemsenmemesi ve en nemlisi de iletişimsizlik sivil toplum örgütlerinin ikinci derecedeki problemleridir. Sivil toplum örgütü üyelerinin işsizliği ve üyelerinin bilinçsizliği üçüncü derecedeki problemleri olarak görülmektedir.

Tablo-19 Örnekleme grubunun en önemli talebinin ne olduğu

En önemli isteğiniz nedir?	Sayı	Yüzde
Ekonomik destek	28	29,7
Manevi destek(sahiplenilme,takdir edilme ve katılım)	23	24,4
Halka ve üyelere maddi ve manevi destek verebilmek	12	12,7
Problemlerin tartışılabilceği bir platform ve işbirliği	6	6,3
Sağlık ve Eğitimin iyileştirilmesi	5	5,3
Dernekler yasasının yeniden düzenlenmesi	5	5,3
Her konuda STÖ'lerinin görüşlerinin alınması	3	3,1
Hizmet binası	2	2,1
Güzel bir kent	1	1,0
cevapsızlar	15	15,9
Toplam	94	100,0

Sakarya'daki sivil toplum örgütlerine en önemli taleplerinin ne olduğu sorulduğunda; %29,7'si ekonomik destek, %24,4'ü manevi destek, %12,7'si halka ve üyelerine maddi ve manevi destek verebilmek, %6,3'ü problemlerin tartışılabilceği bir platform ve işbirliği, %5,3'ü sağlık ve eğitimin iyileştirilmesi, %5,3'ü dernekler yasasının yeniden düzenlenmesi, %3,1'inin her konuda STÖ'lerinin görüşlerinin alınması, %2,1'i hizmet binası, %1'i güzel bir kent talep ederken %15,9'u da bu soruyu cevapsız bırakmıştır. Görüldüğü gibi bu soruda da ön plana çıkan ekonomik ve manevi destek konusudur.Maddi destekten aynı ve nakdi yardım taleplerinin olduğu açıktır. Manevi destek ise çok boyutlu bir süreçtir ve bu sürece katkı talebinin örnekleme tarafından açıkça belirtilmiş olması sivil toplum örgütlerinin eğitime ve bilgilendirilmeye muhtaç oldukları şeklinde yorumlanabilir.

5.SONUÇLAR VE ÖNERİLER

5.1.Sonuçlar

- Günlük hayata yansışıları itibarı ile her ne kadar bazı dernekler, bazı vakıflar ve bazı meslek odaları sivil toplum örgütleri olarak bilinse bile aslında sivil toplum örgütü olup olmadıkları ciddi olarak tartışma konusudur. -Sivil toplum örgütleri gönüllülük esası üzerine oturması gerektiği halde bazı dernekler ile bazı vakıfların yarı kamusal özellik taşımasından ötürü gönüllülükleri tartışma konusudur.
- Meslek odaları da bağlı oldukları yasalar itibarı ile yarı kamusal bir yapıya sahiptirler. (Bunun için kamu vakıf ve dernekleri ile meslek odaları çoğu zaman faaliyetlerini bir kamu görevi anlayışı içinde gerçekleştirmektedirler. Oysa sivil toplum örgütleri etkinliklerini gönüllü olarak ve kamudan bağımsız olarak icra etmeleri gerekir.)
- Bazı istisnaları dışarıda bırakacak olursak,sivil toplum örgütlerinin büyük çoğunluğu resmi hüviyetini dahi koruyabilecek etkinlikten ve ekonomik güçten yoksundurlar.
- Sivil toplum örgütlerinin bazılarının -daha çok da derneklerin büyük çoğunluğu çok dar amaçlı kurulduklarından mesela cami yaptırma ve yaşatma dernekleri gibi-toplumsal etkileri oldukça zayıf kalmaktadır.

- Sivil toplum örgütlerinin büyük çoğunluğunun ne devam eden ne de ileriye yönelik gerçekleştirmek istedikleri projeleri de yoktur.
- Gönüllü kuruluşların hemen hepsi bürokrasiden şikayet etmektedirler. En önemli dertleri ise gelir kaynaklarının yeterli olmayışı ve kalifiye eleman sıkıntısıdır. Bazı dernekler sabit giderlerini dahi ödemekte zorluk çekmektedirler.
- Toplumsal kesimlerde daha çok informal dayanışma biçimi yaygın olduğundan örgütlü dayanışma bilinci gelişmemiştir. Sakarya'daki sivil toplum örgütlenmesi de nitelik olarak oldukça zayıftır. Bundan ötürü de Sakarya'da güçlü bir sivil örgütlenmeden söz edilmesi mümkün değildir.
- Sakarya halkının depremin yaralarını sarmak, yeni depremlere hazırlıklı olmak ve yeniden yapılanmak hususunda örgütlü bir biçimde dayanışma içine girmedikleri kanaatine varılmıştır. Bunda devletin merkezîyetçi yapısının yanında, halkın her şeyi devletten bekleme anlayışının da büyük rolü vardır.

Ayrıca yerel yöneticilerin yerel sorunları sivil toplum örgütleri ile paylaşmak gibi bir geleneğe sahip olmadıkları, sivil toplum örgütlerinin de bu konuda fazla talepkar olmamalarından ötürü Adapazarı'nın yeniden yapılanmasında sivil toplum örgütlerinin fazla etkileri olmamıştır.

5.2.Öneriler

- Sivil toplum örgütlerinin demokrasinin vazgeçilmez unsuru olduğu konusunda yetersiz olan toplumsal bilincin geliştirilmesi için gerekli olan gündem oluşturulmalıdır.
- Sivil toplum örgütlerinin gönüllülük esasına dayalı olarak çalışmalarının önündeki her türlü engel kaldırılmalıdır.
- Sivil toplum örgütleri kamu otoritesinin baskısından kurtarılmalı ve sivil toplum örgütlerinin baskı grubu olmaları sağlanmalıdır.
- Sivil toplum örgütleri tarafından talep edildiği takdirde, örgütsel yapılarını geliştirecek eğitim desteği sağlanmalıdır.
- Yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum örgütleri arasında işbirliği geliştirilmelidir.
- Kamu otoritesi tüm sivil toplum örgütlerine eşit mesafede olmalıdır.
- Kamusal denetleme mekanizmaları, sivil toplum örgütlerinin gönüllülük ve bağımsızlık özelliklerini zedelemeyecek nitelikte olmalıdır.
- Sivil toplum örgütlerinin hem kendi aralarında hem de sivil toplum örgütleri ile kamu idareleri arasında esnek sayılabilecek nitelikte bir işbirliği ve koordinasyon sağlanmalıdır.
- Özellikle de Sakarya gibi sık sayılabilecek nitelikte deprem afeti ile karşılaşılacak illerde afet anında ve afetten sonra sivil toplum örgütlerinin örgütlü yapısından yararlanabilmek için gerekli hazırlıklar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ACAR, M ve DEMİR, Ö. (1992), Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Yay., İstanbul.
- ADAPAZARI TİCARET VE SANAYİ ODASI (2001), Adapazarı'nda Deprem ve Sonrası, Acar Mat., İstanbul.
- ARON, Raymond (1989), Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev.: Korkmaz Alemdar, Bilgi Yay., İstanbul.
- AYATA, Ayşe (1994), "Geleneksel ve Modern Dayanışma", Dünyada ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, Sosyoloji Derneği Yay., Ankara.
- BİRİNCİ SOSYAL HİZMETLER ŞURASI (2004), "ön komisyon raporları ve bireysel çalışmalar" T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- BARANSEL, Atilla (1979), Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi, İşletme Fak. Yay., İstanbul.
- BİLGİSEVEN, A. Kurtkan (1980), Sosyoloji, MEB Yay., İstanbul.
- (1989) Sosyal İlimler Metodolojisi, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- ERJEN, Y. ve KIZILÇELİK, S. (1994), Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Atilla Kitabevi, Ankara.
- DUVERGER, Maurica (1986), Sosyal Bilimlere Giriş, Çev.: Ünsal Oskay, Bilgi Yay., Ankara.
- HİCKS, Herber (1974), Örgütlerin Yönetimi, Çev.: Osman Tekok, San Mat., Ankara.
- KHEMERİ, T. (1984), "İbn-i Haldun Mukaddimesindeki Asabiye Mefhumi", Çev.: Hüseyin Zamantılı, Sosyoloji Konferansları (Yirmibirinci kitap) Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi Yay., İstanbul.

- KIRAÇ,Cahit(2002),”Sakarya İlinde Deprem Sonrası Çalışmaların Değerlendirilmesi”,Sosyal Hizmetler Sempozyumu 2001, Bildiriler Kitabı,Ankara.
- KONGAR,Emre(1985), Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KOZAK, İ.Erol(1984), İnsan-Toplum-İktisat, Pınar Yay., İstanbul.
- OZANKAYA,Özer(1975),Toplumbilim Terimler Sözlüğü, TDK Yay., Ankara.
- OZANKAYA, Özer(1982), Toplumbilime Giriş, S.Yay., Ankara.
- ÖNCÜ,Ayşe(1982), Örgüt Sosyolojisi, Turhan Kitabevi, Ankara.
- SARIBAY,A. Yaşar(1995), “Postmodernite Sivil Toplum ve İslâm”, İletişim Yay., İstanbul.
- SCHEİN,Edger H.(1978), Örgüt Psikolojisi, Çev.: Mustafa Tosun, TOAİE Yay., Ankara.
- Sakarya valiliği göstergeleri(2003), Adapazarı.
- Sakarya Valiliği Deprem Sonrası Yatırımları(2003),Adapazarı.
(<http://www.depremfelaketi.org>(23.108.2002).

YEREL DEMOKRASİNİN GELİŞİMİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ

Ramazan ARMAĞAN*
İsmail BAŞARAN**

GİRİŞ

İnsan ve Süperman adlı kitabın yazarı olan Bernard SHAW, kitabında “Makul adam dünyaya uyum sağlar. Makul olmayan adam ise, dünyayı kendisine uydurmaya çalışır. İşte bunun için bütün gelişmeler makul olmayan adamlar yüzündendir.” demiştir. Bu özdeyişe atıfta bulunmak bakımından sivil toplum kuruluşları, programlarını yetkililerin ve geleneklerin kendilerine kabul ettirmek istediği darboğazlara uydurmak yerine, kendi yararlarına olmadığı açıkça görülen bu darboğazları değiştirecek kadar makul olmayan çalışmaları yapmalıdır.

Devlet ve toplum arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde bir takım kurum ve kuralların konulması gereği, zaman içinde demokrasi kavramını ortaya çıkarmıştır. Demokrasi bir devletin açık, güvenilir ve katılımcı olması bakımından vatandaşlarına tanıdığı bir dizi hakların toplamını ifade etmektedir. Bu haklar; bireylerin örgütlenme özgürlüğü, özellikle belirli konularda merkezi/yerel politikalardan haberdar olma, bu politikaların tespit sürecinde kendilerine danışılması ve bizzat katılımını da içermektedir (Clark, 1996:28).

Kamu hizmetlerinin yürütülmesi merkezi yönetim ve yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak ülkelerin kamu yönetimi siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, tarihi, teknolojik değişimler ve gelişmelere göre farklı düzeylerde merkezi yönetim veya yerel yönetim ağırlıklı olduğu görülmektedir. Merkezi yönetim, genel düzeyde faaliyet yürüten gruplar veya büyük toplumsal katmanlar arasında şekillenen ilişkileri belirlerken, yerel yönetimler ise; yerel yönetim politikaları ile çıkar ve tutumlar arasındaki etkileşim ile ilgilenmektedir (Karaman, 2001:356). Yerel yönetimler genel olarak ülke yönetimin küçük bir modeli konumunda olup, ülke genelinde yürütülen politikalardaki çelişkiler, çatışmalar ve rekabet aynı biçimde kentsel düzeye de yansımaktadır (Keleş, 1994:92).

Siyaset bilimi ve kamu yönetimi alanında devlet ve toplum arasındaki ilişkileri tanımlamak için kullanılan yönetişimin yerel düzeyde uygulanmasında sivil toplum kuruluşları önemli bir yere sahiptir. Bu süreç, yönetime etkin bir şekilde katılım ile sorumlulukların yönetenler yanında yönetilenlere de dağıtılmasını gerektirmektedir. Yönetişim erkin yürütülmesi ve kullanımı sonrasında sorumluluğun sınırlarının genişletilmesi ile şekillenecek yönetişim uyarlaması, temsili demokraside karşılaşılan bir kısım sorunların aşılmasına katkıda bulunurken katılımcı demokrasinin uygulanmasına zemin hazırlamaktadır (ALKAN ve ÖNER, 2000:176)

Sivil toplum; gönüllü, gücünü kendi oluşturduğu yapısından alan, devletten özerk, özel alan ve devlet arasında örgütlü sosyal bir yapılanmadır. Sivil toplumun gelişmesi kültürel bir süreç olup; çoğulculuk, bağımsızlık, dayanışma, toplumsal bilinçlenme, katılım, eğitim, sorumluluk ve yetki devri gibi unsurların gelişmesiyle paralellik taşımaktadır. Bu yapılanma içersinde binlerce dernek, meslek kuruluşları, vakıf vb. sivil toplum kuruluşları yer almaktadır. En geniş anlamıyla sivil toplum; bireylerin ve grupların devletten kaynaklanmayan ve devletçe yönetilmeyen her türlü toplumsal faaliyetini içerir.

1-DEMOKRASİ ANLAYIŞI VE GELİŞİMİ

Demokrasi, Yunan kökenli bir kelime olup, “**demos**” halk, halk kitlesi veya yurttaşlık; “**kratein**” ise iktidar kullanmak, egemen olmak anlamına gelmektedir. Bu bakımdan kısaca doğrudan veya dolaylı-egemenliği veya iktidar kullanımı, halk egemenliği veya çoğunluğun egemenliğini ifade etmektedir. Demokrasi, özel anlamıyla ilk kez M.Ö 5. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar Antik dönemde Yunan şehir devletlerinde uygulanan, bir halk meclisinin egemenliği ve iktidar kullanımı anlamına da gelmektedir (Schmidt, 2001:13). Yunan şehir-devletinde yönetim, doğrudan demokrasi ilkesine göre düzenlenmiştir. Vatandaşlar yönetime, hem katıldıkları kamusal toplantılarda kendileri kararlar alarak hem de değişmeli olarak kamusal makamlarda bulunarak katılmaktaydı (Heywood, 2001).

* Yrd. Doç., Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF.

** Öğr. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF.

Halkın halk tarafından yönetimi olarak tanımlanan demokrasinin uygulanmasında yaygın olarak iki model kullanılmaktadır. Birinci modelde; bireyler kendilerini ilgilendiren konularda tüm kararlar için tek tek oy verirler. Doğrudan demokrasi olarak adlandırılan bu model; ideal bir demokrasi biçimini simgelemekte ve nüfusu az olan toplumlarda uygulanabilmektedir. İkinci modelde ise; halk kendi adına karar verecek yöneticileri seçer ve seçilenler halk adına karar alırlar. Günümüz toplumlarında yerleşim alanlarının genişlemesi, kentleşmenin hızlanması ve nüfusun hızlı artışı gibi nedenler bireylerin her karar ve uygulamaya katılımını zorlaştırmıştır. Bu tür gelişmeler doğrudan demokrasinin zaman, maliyet ve etkinlik açısından uygulanabilirliğini kısıtlamıştır. Diğer bir ifadeyle; zaman içinde “Doğrudan Demokrasi” yerini “Temsili Demokrasi”ye bırakmıştır (Geray, 1995:72).

Toplumsal ve mevcut kurumsal yapılarda zaman içindeki değişim ve gelişim, temsil uygulamasında yetersizlikleri gündeme getirmiştir. Demokratik işleyişin egemen olduğu tüm yönetimlerde, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçiş çabaları bulunmaktadır. Yönetime katılımı seçim dönemlerindeki oy hakkının dışına taşıyarak tüm yönetim sürecine yaymak gerekmektedir. Çünkü temsili demokrasilerde belirli aralıklarla egemenlik haklarını temsilcilerine devreden bireyler seçim dönemleri arasında sistem dışında kalmaktadır. Böylece, bireyler aktif bir özne olmak yerine sadece seçmen olmak durumundadırlar. Çoğu toplumlarda, siyasal gücü kimin kullanacağını belirli aralıklarda yapılan seçimler yoluyla saptanması temsili demokrasiyi yıpratmıştır (Göymen, 2000:6).

Demokrasilerde seçilmişlerin seçmenler üzerinde tek başına bir yetkiye sahip olamayacakları gibi, iktidarlarının da bir sınırının olduğu gerçektir. Bu açıdan bakıldığında, seçimlerden daha başka meşruiyet ilkelerine dayanarak seçilmişlerin yanında, demokrasinin yeni aktörleri öne çıkmaktadır. Demokratik düşünce, yurttaşların ortak tercihler üzerinde etkili olma hakkını elinde tutmalarını öngörmekte ve etkin bir yurttaşlık anlayışını desteklemektedir. Halkın görüş ve düşüncelerini çeşitli biçimlerde doğrudan doğruya ifade etmesi, ulusal/yerel bütün düzeylerde gelişmesi, bu açılım içinde yer bulması temsili demokrasinin eksiklerini gidermektedir. Temsili demokrasi böylece, aşırılıkları düzeltmeye ve yönetenler ile yönetilenler arasında açılmış bulunan mesafeyi kapatmaya yönelik, yarı-doğrudan demokrasi öğeleri aracılığıyla tamamlanmaktadır (Chevalier, 2001).

Bu gün dünyada yönetim sistemini demokrasi olarak niteleyen yüzlerce ülke mevcuttur. Herhangi bir ülkede demokrasiyi bütün kuralları ve kurumlarıyla yerleştirmeksizin yerel demokrasinin varlığından söz edilemez. Yayılan demokrasi dalgasının devam edebilmesi, demokrasinin “yerel demokrasi” haline dönüştürülerek, demokrasiye kalıcı bir nitelik kazandırılabilceği noktasında yoğunlaşmaktadır. Eğer, demokrasi yerel demokrasi niteliği kazanamamış ise, bu demokrasinin yaşatılmasının çok güç olacağı, sık sık kesintiye uğrayacağı ve çeşitli güç odakları tarafından askıya alınabileceği olasılığı söz konusudur (Aykaç, 1999:2).

Günümüzde, halkın sadece seçmen konumunda kalması ile gerçekleşen temsili demokrasi, seçimler ve çeşitli yerel meclislerde görev almak, halkın gözetim ve denetiminde bulunmak bir siyasal ve yönetsel yapının oluşmasını sağlamamaktadır. Birçok ülkede halkın yönetsel etkinlikleri artırıcı, yaşam çevresini biçimlendirebileceği yöntemler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Kent planlaması, çevre koruma, halk oylaması, seçilmişleri görevden düşürme, önemli konularda halka danışma, halkın çeşitli konularda yakınmaları ve kentsel toplumsal hareketler gibi birçok alanda katılım olanakları söz konusu olabilmektedir (Çukurçayır, 2002:39).

2-YEREL YÖNETİM VE KATILIM

Yönetim anlayışında hangi sistem uygulanırsa uygulansın, katı merkezîyetçilikle yönetilen ülkelerde, toplumun refahının artırılması ve demokrasinin yaygınlaştırılmasında, önemli yapısal sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların çözümünde toplumsal gelişim açısından yerel yönetimler önemli bir yere sahiptir. Gelişmiş ülkelerde kalkınma önemli ölçüde, halkın yönetime etkin katılımı ve yerel kaynakların harekete geçirilmesi ile gerçekleşmiştir. Bu ülkelerde, yerel yönetimlerin özellikle demokratik değerlerin yaygınlaştırılması, yerel kaynakların harekete geçirilmesi, hizmet önceliklerinin belirlenmesi ve hizmet maliyetlerinin düşürülmesi açılarından, merkezi yönetime üstünlüğü kabul edilmektedir. Yerel yönetimler gerek demokratik hayatta oynadıkları roller, gerekse kamu hizmetlerinin halka götürülmesinde yüklenicileri işlevler nedeniyle yönetilenlerin yönetime katılmasının ilk basamağıdır (Toprak(a), 2001:14).

Yerel yönetimler, bu günkü hukuki nitelikleri ve etkilerine sahip olmasalar da ilk kez merkezi yönetimin yetkilerinden bazılarını bir kısım yerel otoritelere aktarmasının ve yerel topluluklara bazı haklardan yararlanma olanağı sağlanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır (Nadaroğlu,1994:17). Bu yönetimler yerel ortak gereksinimleri karşılamak için kurulmuş merkezi yönetimden ayrı ve kendine özgü bütçesi ve organları olan birimlerdir. Etkili ve verimli hizmet üretmesi, yerel hizmetler için serbestçe halkın gereksinmelerini karşılayacak biçimde kullanabileceği yeterli mali kaynaklarla donatılması, güçlü ve demokratik bir yapıya sahip bulunması gerekmektedir (Geray, 1995:72). Demokrasinin temelinde önemli bir yeri olan yerel yönetimler, kamusal arzın tüketici tercihlerini yansıtması ve yönetimde etkin kaynak dağılımını gerçekleştirmede de önemli rol oynamaktadırlar. Bu yönden bakıldığında yerel yönetimlerin ortaya çıkış sebepleriyle amaç ve fayda işlevlerinin bir birini tamamladığı görülmektedir (Ulusoy ve Akdemir, 2001:31).

Yerel yönetim organlarının sadece seçimle işbaşına gelebileceğinin öngörülmesi bu kurumlara demokratik özellik kazandırmaya yetmeyecektir. Biçimsel koşulların bir adım daha ilerisine geçilerek gerçek bir halk katılımının sağlanması gereklidir. Bu ise toplumdaki tüm katmanlara yönetime katılım yolunu açmakla mümkün olur. Demokrasi kavramının başlıca öğeleri olan halkın katılımı, çoğulculuk ilkesi ve liderlerin hem danışmaya önem vermeleri hem de seçmene karşı hesap verme sorumluluğu hissetmeleri yerel ölçekte de geçerli değerlerdir (Keleş, 1994:49). Çağımızın yönetsel gerçekleri ve işleyiş biçimleri açısından bakıldığında, yerel yönetimler ile demokrasi, özerklik ve katılım kavramları birbirini tamamlamaktadır. Yerel düzeyde demokrasinin gerçekleşmesi için öncelikle yerel özerkliğin gerçekleşmesi, yerel halkın yönetim kararlarına etkin bir biçimde katılması, gerek karar alma sürecini gerekse kararların uygulanmasına yönelik denetimin yerel halkın katılımıyla gerçekleştirilmesi gerektiği savunulmaktadır (Öner, 2001:54).

Demokratik yerel katılım kentsel yaşam, yerel bilinç ve kimliğin oluşmasına etki ederek ekonomik, sosyal ve kültürel konuların tartışılması ve bu konularda ulusal/yerel ölçekte halkın belirleyici olması, gerçek anlamda demokrasiye ulaşmada önemli katkılar sağlayacaktır. Bununla beraber sorunlar daha sağlıklı belirlenirken çözümler de daha isabetli olacaktır. Gelişmiş demokrasilerde yerel yönetimler kentsel yaşamı biçimlendiren, kentteki değişik sosyal ve ekonomik grupların yaşamlarını çeşitli şekillerde belirleyen kararlar alırken, kentte yaşayanlar da öncelikle seçim olmak üzere değişik yöntemlerle kent yönetimine katılma ve yönetimi etkileme çabası içindedirler (Kalaycıoğlu, 1983:23). Özellikle halkın uygulamada yer alması onların daha istekli olmasını sağladığı gibi; amaçlara daha kısa zamanda ulaşarak daha kaliteli hizmet sunumunu gerçekleştirecektir (İnan, 1998: 128). Yerel halkın gerçek bir katılımcı düşünce etrafında toplanması ve harekete geçirilmesi için **“yerel sorumluluk”** ve **“hemşehrilik”** bilinçlerinin geliştirilmesi ve bu bilinç içinde bir davranış sergilemesi gerekir. Yerel halk, kendilerini yaşadıkları yere bağlı hissetmeli, içinde yaşadığı ortamın sorunlarına ve çözümlerine duysuz kalmayıp, bu sorunların çözümünü sadece yöneticilerden beklememelidir (Keleş(a), 1995:3).

Günümüzde halkın yönetime daha çok ve daha aktif olarak katılmak istemesi, yerel politikaların önemini arttırmış, yerel düzeyde oluşturulan politikalar, ülke çapındaki politikaları daha çok etkilemeye başlamıştır. Bu bağlamda demokrasinin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması konusunda yerel yönetimlere daha çok rol düşmektedir. Yerel yönetimler, yalnızca bir hizmet kuruluşu olarak değil, aynı zamanda, demokratik siyasi kurumlar olarak yeni işlevler üstlenmektedir (Baykal, 1998:932). Dünyanın her tarafından bireyler ve gruplar, içinde kendilerinin de katılımcı olacakları ve gelişmesini arzu ettikleri bir sivil toplumun temelini oluşturacakları kurumlar meydana getirmektedirler. Örgütlü toplum olmaksızın yerel sorunlarda söz sahibi olmak, yönetim ve siyasette etkin olmak bireyler açısından son derece zordur. Bu nedenle bireyler çeşitli oluşumlarla örgütlenerek sivil toplumunda aktif rol üstlenebilmektedirler. Bu oluşumların amacı; kitleleri etkileyerek ortak sorunları dile getirmek ve yönetimler üzerinde baskı oluşturmak ve alternatif konularda uzmanlaşarak kalkınmada katılımcı bir rol oynamaktır (Zengin,1999:122).

Demokratik sistem bütünüyle işlemezse, onun alt sistemlerinin de gereği gibi işlemesi beklenemez. Yerel yönetimlerin, demokrasinin beşiği olduğu görüşüne göre; ülke çapında gelişmiş bir demokratik rejim var olmadıkça yerel demokrasiden söz edilemeyeceği de açıktır. Çağdaş bir yerel yönetim sisteminin kurulmasında ve yaşatılmasında asıl aktör halktır. Yaşadığı beldeye sahip çıkan bir halk ve sorunlarına sahip çıkabilen yönetim olmadan, demokratik, etkin ve verimli yerel yönetimin varlığından söz edilemez. (Keleş, 1995(b):69-71). Yerel demokrasi halkı doğrudan ilgilendiren, günlük hayatında önemli yer tutan gerçek ve somut sorunların gündemi belirlediği, tartışılıp karara bağlandığı ve uygulanmaya konulduğu bir süreçtir. Bu süreçte yerel demokrasinin

tüm kurum ve kurallarının geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesinde, vazgeçilmez bir yaşam tarzı olarak algılanmasında, korunmasında ve yaygınlaşmasında sivil toplum kuruluşlarının yeri ve önemi büyüktür.

3-SİVİL TOPLUMUN GELİŞİMİ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sivil toplum kavramıyla ilgili genel kabul görmüş bir tanım olmamakla birlikte toplumların yaşadığı tarihsel gelişmelere bağlı biçimde farklı tanımlarla karşılaşmaktadır. Aydınlanma Çağı'na kadar sivil toplum, belli bir hukuk düzenine ait bir tür siyasal oluşum biçiminde değerlendirilmiştir. Sivil toplum ve devlet eşanlı olarak kullanılmış olup, iyi vatandaşlıkla ilişkilendirilmiştir. 16. yüzyılın sonundan itibaren, kavram farklı bir anlam kazanmıştır. Sivil toplum, devlet kavramıyla ilişkilendirilmekten çıkmış, giderek devlete eşdeğer nitelikte ayrı bir kavramı temsil etmeye başlamıştır. Bu durum, o dönemde liberal bir dünya görüşünü savunan burjuvazinin, sivil toplum kavramını, siyasi alandan bağımsız, toplumun özel yaşamına ve ekonomik pazara ayrılmış bir sosyal alan ile eş tutmasından kaynaklanmıştır. Sivil toplum kavramı, ilk kez Adam Ferguson tarafından 1767'de "Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme" adlı çalışmasıyla literatüre girmiştir. Montesquieu ve Machiavelli gibi düşünürler "**ara yapılar, ara tabaka ya da kuruluşlar**" biçiminde algılanan sivil toplum, Hegel'e göre "merkezi devletten bağımsız olarak kabul edilen, mülkiyet haklarına dayalı, özünü örgütlenme özgürlüğünün oluşturduğu" bir kavramdır. Weber'e göre ise, "özerk yetkili tüzel kuruluşları" ifade eder. Bu kavram; devlet dışındaki tüm kuruluşları içeren devletçe düzenlenmeyen toplumsal ilişkiler alanı olarak görülebilir. Bu alan, içinde bir çok kişi için çalışma ve devlet hayatının getirdiği sınırlar dışında oluşturabildikleri ilişkiler, bağlılıklar ve özel davranış biçimleri yardımıyla elde edebildikleri kimlik duygusu ve özerkliği tadabildikleri bir hayat alanıdır (Yıldırım, 1994:40).

Sivil toplumun gelişmesi; toplumun kültürel, bağımsızlık, çoğulculuk, dayanışma, toplumsal bilinçlenme, katılım, eğitim, sorumluluk ve yetki devri vb. süreçlerin gelişmesiyle paralellik taşımaktadır. Çağdaş toplumlarda sivil toplum, devlete karşı çıkış olmayıp, devlet, ekonomik pazar ve vatandaşlar arasında üçüncü sektör olarak bir rol üstlenmiştir. Sivil Toplum, demokratik tutumların geliştirilmesi için gerekli bir alanı ifade etmekle birlikte, yurttaşlığın damgasını vurduğu ve aynı zamanda hükümet tarafından beslenebileceği gibi kendine özgü kültürel bir temele de sahip olabilmektedir (Giddens, 1999:92).

Liberal ve Marksist yaklaşım, sivil toplumun tanımına ilişkin mücadelelerinde zıt kutupları temsil etmektedirler. Liberal yaklaşım, sivil toplumu, bireysel özgürlüğün ve sözleşmeye bağlanmış ilişkilerin kalesi olarak görürken, sosyalist yaklaşım, baskı ve sınıf ayrılığının ifadesi olarak yorumlamıştır. Liberal yaklaşıma göre; sivil toplum ile devlet birbirinden ayrı, fakat birlikte çalışabilen iki ayrı kurumdur. Vatandaşlar, çıkar grupları olarak kendilerini düzenlerler ve devlet de evrensel olarak geçerli bireysel hakları güvence altına alır. Sivil toplum, bireysel hakların hayata geçirildiği ölçüde gelişebilir. Marksist yaklaşıma göre ise, devlet ile sivil toplum bütünleşik yapılardır. Fakat sivil toplum için gerekli toplumsal farklılaşma, toplumsal örgütlenme, gönüllü birliktelik, toplumsal düzeyde özerkleşme ve baskı mekanizması oluşturma gibi ön koşullar, ancak liberal demokrat toplumlarda gerçekleşebilir. Çünkü, sivil toplum kapitalist gelişmelere paralel olarak ortaya çıkmıştır. Bu oluşumla birey, gönüllü girişimler oluşturarak toplumsal ve siyasal yapıyı etkilemiş, kendi uygulamalarıyla devletin mutlak egemenliğini yumuşatmıştır (Karadağ, 2003:49).

Bu konuda genel yaklaşım; hükümet dışı kuruluşların toplum yaşamında üstlendikleri rollerin analizinde genel bir çerçeve olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu bakımdan hükümet dışı kuruluşlar, sivil toplum örgütleri olarak adlandırılabilir. Ancak, bu örgütler Birleşmiş Milletler Ana Sözleşmesi'nde "Non Governmental Organisation" NGO kavramı daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu kavram, bireylerin ve grupların devletin dışındaki her türlü toplumsal faaliyeti içermekte ve başlıca özellikleri şöyledir;

- Sivil toplum, merkezi ve yerel yönetimlerden bağımsız bir toplumsal alanda faaliyette bulunur,
- Kar amacı gütmeksizin gönüllülük esasına dayanır,
- Bireyler, sivil toplumu oluşturan herhangi bir gruba katılmaya zorlanmadan karar ve uygulamalarında katılımcı yaklaşımı benimser,
- Genelde bürokratik olmayan esnek bir yapıya sahiptir,
- Sivil toplum, hukuk düzeninin dışında değildir,
- Sivil toplum, bireyler ve devlet arasında "aracı" ve "itici güç" olarak rol oynar. (TÇV, 1995:23).

Sivil toplum kuruluşları farklı fikirleri, ideolojileri, inançları, politik yaklaşımları, çıkarları ve grupları temsil etmektedir. STK'lar öncelikle kendi çıkarlarını koruma amacıyla olsa da; bulunduğu toplumun içinde yerel, ulusal ve küresel anlamda toplumun gereksinimlerini ve demokrasi geleneğinin gelişmesinde insanlık anlayışı ve dayanışma gereği bütünsel bir sorumluluk taşımaktadırlar. Böylelikle, her şeyi devletten beklemeyen toplumlar, temsil ettikleri farklı çıkarlar, ilgi alanları ve hedefler için örgütlenerek, kitlelerin taleplerini daha etkin bir şekilde gündeme taşıyabilmektedirler. Hükümetdışı Örgütler'in, 80'li yılların sonu ve 90'lı yılların başında, uluslararası ölçekte öne çıkışı, devletin rolünün zayıfladığı ve dolayısıyla işlevlerinden bir kısmının üçüncü bir sektöre, ne kamusal gücün ne de ekonomi ve özel çıkarın küresine ait olan bir sektöre devredilme imkânının doğduğu ortamda gerçekleşmiştir (Roca,2004). Sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanı; demokratikleşme taleplerinden insan haklarına, mesleki çıkarların korunmasından çevrenin korunmasına kadar çok geniş bir alanı kapsar. Bu amaca uygun olarak resmi otoriteyi ve kamuoyunu etkilemeye çalışmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları, Uluslararası Af Örgütü'nden Greenpeace Örgütüne, kadın örgütlerinden, yerel düzeydeki örgütlenmelere kadar bir çok kuruluşu kapsamaktadır (Ayata, 1999:65).

Çağdaş anlamıyla yerel yönetimlerin tarihsel gelişiminin temel doğrultusu, yerel halkın kendi kendisini yönetme geleneğinin oluşması sonucunda doğan yerel demokrasi ve yönetim kültürüne dayalı olarak tabandan yukarı doğru gerçekleşmiştir. Batı ülkelerinde yaşanan bu gelişimin tersine, ülkemizde yerel yönetimler, yerel demokrasi gelenek ve kültürü yukarıdan aşağıya kurulmuştur (Geray, 1995:73). Aynı şekilde sivil toplum kuruluşlarının gelişiminde de itici güç her zaman devlet eliyle olmuştur. Devletin toplumu çağdaşlaşma yönünde değiştirme çalışmalarında kullandığı başlıca araç yasal düzenlemelerle sağlanmıştır. Oysa batı tarihindeki sivil toplum gelişimi devlet eliyle değil devletin dışında gelişmiştir (Belge,1983:1920).

Sivil toplum kuruluşlar kendini yerel topluluk sorunlarına ve yönetimine katkı sağlayan araçsız öz yönetimin gerçekleştirilmesinde rol oynayabilmektedirler. Bazı durumlarda yerel yönetimler belirli hizmetlerin sağlanmasını sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte gönüllü katılımlarla gerçekleştirmektedir. STK'lar, hemşehrilerin bilgi, deneyim ve becerilerinin harekete geçirilmesinde, yerel temsil ve katılımın sağlanmasında ve gönüllü kişi ya da kuruluşların desteğinin sağlanmasında çok önemli yararlar sunmaktadırlar. STK'lar günümüzde yalnız büyük metropollerde değil; aynı zamanda birçok kentlerde de yerel sorunların çözümüne katkı sağlamaktadırlar. Bireyler bu örgütler aracılığı ile yerel yönetimlerin kararlarını, tercihlerini ve uygulamalarını sorgulama, tavır koyma vb. davranışlarıyla etkili olabilmektedir (Yalçındağ, 1999:57). Bu açıdan bakıldığında STK'lar yerel yönetimler açısından büyük bir insan gücü kaynağı oluşturabilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak itfaiye, ilkyardım, huzurevleri, okullar, kütüphaneler, hastaneler, aşevleri, kreşler, parklar, trafik, çevre koruma, yerel projelerde danışmanlık ve kadın sorunları gibi pek çok alanda yerel yönetimlere destek vermektedirler. Bu kuruluşlar ve gönüllü etkinlikler özellikle, sivil toplumun karar verme mekanizmalarına katılımını artırarak yerel demokrasinin gelişmesinde büyük bir rol oynamaktadırlar.

Son birkaç yıl içinde ülkemizde Rio Konferansı'nın eylem programı olan 'Gündem 21' ve Habitat toplantılarının ortaya koyduğu bilinç doğrultusunda; yeni kentsel sivil oluşumlar ortaya çıktı. Bu sivil oluşumların amacı; kentin yönetimlerini belediyelerin patronluğundan çıkarmak, ama belediyelerin de içinde bulunduğu bir yönetim anlayışı ile kenti, beldeyi yönetmektir. Bu oluşumların temel amacı, yönetilenlerin söz söyleme ve karar alma süreçlerine katılmalarının sağlanmasıdır. Yerel Gündem 21'le ilgili somut örneklerden bazıları ise şunlardır: Milas Kent Senatosu, Urla Kent Senatosu, Aliğa Kent Parlamentosu, İzmit Kent Kurultayı, Antalya Kent Konseyi ve Bursa, İzmir, Çeşme, Afyon, Bodrum 'Yerel Gündem 21' oluşumları vb. Tüm bu oluşumların amacı; sürdürülebilir kalkınma ile birlikte içinde bulunulan kentlerin daha iyi yaşanılabilir ve daha sağlıklı kentler haline getirilmesidir.

Merkeziyetçi bir yönetim politikaları yerel ve bireysel yaklaşımları zayıflattığı gibi her şeyi devletten bekleyen bir anlayışı ortaya koymaktadır. Günümüzde dünyada ve ülkemizde toplumsal dinamizmin kaynağı olarak, göz ardı edilen yerel/sivil inisiyatifleri geliştirmeye yönelik bir politika değişikliği yaşanmaktadır. Böylece bir kısım kamu görev ve yetkileri merkezi yönetimden yerel yönetimlere, bazıları da özel sektöre ve sivil toplum kuruluşlarına aktarılmaktadır. Kısaca **“desantralizasyon”** (yerinden yönetimleştirme) olarak tanımlanan bu süreçte yerel yönetimler daha da güçlenirken STK'lar da onlarla işbirliği içinde yerel demokrasinin gelişmesine yardımcı olacaklardır (Eryılmaz, 1996:91).

4-YEREL DEMOKRASİDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE YEREL YÖNETİM İLİŞKİSİ

Yerel yönetimler çeşitli meslek kuruluşları, sendikalar, kooperatif birlikleri, dernekler, vakıf ve diğer gönüllü kuruluşlar gibi STK'larla işbirliği ile bazı yerel hizmetler gerçekleştirmektedir. Böylece halkın bilgi, deneyim ve becerisinin yardımıyla hizmetin daha etkin sunumu sağlanmaktadır. STK'ların desteklediğiyle sağlanabilecek yerel hizmetlerin sınırı yoktur. Bu hizmetler arasında, çevre koruma ve çevresel etki değerlendirmesi çalışmaları, bilgisayar yazılım programlarının hazırlanması, büyük çaplı kamu projelerinde danışmanlık, v.b alanlarda yayılmış bulunmaktadır. Gönüllülerin yerel yönetim personelleri ile birlikte çalışarak başarılı olmaları büyük ölçüde onların istekliliğine, becerisine katkılarına bağlı olduğu kadar, yerel yönetim personelinin de gönüllü kişi ve kuruluşları kendileri açısından bir tehdit olarak görmeyerek, uyumlu bir ortak çalışma yaratmalarına bağlıdır (Emrealp ve Horgan, 1993:41). Dünyanın pek çok ülkesinde özellikle 1980'lerden itibaren çevre konusunda halkın katılımına önem verilmeye başlanması, merkezi yönetimde toplanan yetkilerin desantralize edilmesi eğilimini artırırken aynı zamanda yerel düzeyde halkın çevre konusunda alınan karar ve uygulamalara katılmaya başlamasını sağlamıştır (Ünlü, 1995:77). Yerel yönetimler özellikle belediyeler, STK'ların desteğiyle tüm kent halkına dönük ağaçlandırma, park, spor alanı kazandırma, atık toplama, temiz çevre, ilaç toplama gibi gönüllü faaliyetler yürütülmektedir.

Yerel Yönetimler ve STK'ların birlikte yaptıkları en önemli faaliyetlerden biri de **“Kent Kurultayları”**dır. STK'ların oluşturulan Kent Kurultayına önem vermeleri ve katılarak görüş bildirmeleri, yerel yönetimler için önem taşımakta ve yaptıkları faaliyetler için yol gösterici olmaktadır. Kent kurultaylarının amacı; yönetime halkın katılımını sağlamak, yerel yönetimlerde karşılaşılan sorunları çözmek, kendi kuruluşları ve temsilcileri aracılığıyla doğrudan yerel ihtiyaçları belirleyerek çözümler üretmek, yerel yetersizlikleri halk katılımı ve gönüllü etkinliklerle destekleyerek yaşanılır, çağdaş ve dayanışma içinde bir kent oluşturabilmektir. (Yalçındağ,1999:63).

Yerel yönetim-STK işbirliği, kent halkının katılım taleplerini organize ederek ya da bunlara katılarak ortaya çıkan talepleri, merkezi yönetim ile ilişkilerinde kendisine destek olarak kullanabilirler. Hatta yerel yönetimler yetkili olmadıkları konularda STK'ları ve öteki gönüllü katılım odaklarını harekete geçirerek, sivil örgütlenme ve yardım-destek kampanyaları aracılığıyla talep edilen etkinliklerin ve hizmetlerin yapılmasında örgütleyici ve destekleyici olarak işlev yapabilmektedir (Yalçındağ,1999:55). Yerel yönetimler ve STK'ların birbirleriyle iyi ilişkiler içerisinde olmaları onların işlerini daha da kolaylaştıracakları gibi; kentsel hizmetlerin sunumunda kalite, etkinlik, verimlilik, yönetimde saydamlık, katılım ve yerel demokrasiye katkı sağlayacaktır.

21. yüzyılın ayırıcı özelliği demokrasi ve insan haklarının bütün toplumlarca tartışmasız kabulü ve demokratik kitle örgütlerinin ön plana çıkmasıdır. STK'ların çeşitlenip çoğalmasında demokratik hayatın işleyişinde temsil yetkisinin sorgulanması ve yeni katılım arayışları etkili olmaktadır. Devletçe düzenlenmeyen toplumsal ilişkiler alanında STK'lar içinde daha özel bir konumda olan **“gönüllü kuruluşlar”** da demokratik kitle örgütleri olarak önemli roller üstlenmektedirler (Toprak(b), 2001:334).

STK'larla ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında;

- Yerel yönetimlerin halk tarafından talep edilen yerel hizmetleri sunumundaki yetersizliğine karşı, yerel halkın sözcülüğünü yapmaktadırlar,
- Yerel yönetimlerin merkezi yönetimin siyasi ve idari baskısı altında kalarak hareket etmesi sonucu ortaya çıkan uyuşmazlıklarda yerel halk ve yönetim arasında uzlaştırıcı bir rol üstlenebilmektedirler,
- Merkezi yönetimin yürüttüğü çalışmalarla sağlıklı bir kent planlaması yapılamaz. Bu konuya ilişkin olarak yerel yönetimlerle daha isabetli proje hazırlanmasında STK'lar destek verebilmektedirler.
- Hemşehricilik bilincinin gelişmesine ve yerel sorunların yerel halk tarafından sahiplenmesinde öncü rol oynamaktadırlar,
- STK'lar diğer toplumsal aktör, merkezi/yerel yönetimlerle işbirliği içinde sorunları birlikte çözerek bir "yurttaş bilinci" yaratmaktadırlar,
- Yerel yönetimlerin yaptığı faaliyet alanlarında karar ve uygulamaların yönlendirilmesinde ve takibinde önemli bir güç niteliğindedirler,
- Doğal afet vb. olağanüstü durumlarda halka en kısa zamanda ulaşarak gerekli yardım sağlanmasında etkindirler,
- Yerel hizmetlerin, belirlenen amaca uygun ve yeterli şekilde daha az kaynak ve emek harcarak yerine getirilmesi, hizmetlerde etkinlik ve yerindeliğin sağlanmasında yapıcı bir görev alabilmektedirler,

- Kendi aralarında oluşturdukları işbirliği ve üst kuruluşları aracılığıyla etki alanlarını genişletebilmektedirler,
- Yerel yönetimler STK'lar aracılığı doğru kararlar alabileceği gibi, bu kararların uygulanması aşamasında gerekli halk desteğini de faaliyete başlamadan elde etmiş olur,
- Merkezi/yerel yönetim üzerinde halk adına bir denetim mekanizması oluşturmaktadır,
- Kentsel alanlarda haksız rant yaratılması ve paylaşılmasında STK'lar merkezi ve yerel düzeyde baskı oluşturarak önleyici olabilmektedirler,
- STK'lar yürütmüş oldukları etkinliklerle temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçişi kolaylaştırabileceklerdir,
- Sosyal, kültürel, ekonomik yönlü sorunlara ilişkin destek kampanyaları başlatarak bunların yürütülmesine önderlik etmektedirler.

Olumsuz Yönleriyle STK'lar;

- STK'ların varoluş nedenleri ve faydalarının tam olarak anlaşılabilmesi,
- STK mali kaynaklarının belirlenen hedeflere oranla kısıtlılığı,
- Gönüllülük ilkesinin istenilen ölçüde işletilememesi ve faaliyet alanlarının iyi tanımlanmamış olması,
- Benzer alanlarda faaliyette bulunan STK'lar arası yeterince işbirliğinin sağlanamaması nedeniyle etkilerinin zayıflaması,
- Biçimsel amaçlarının dışında biçimsel olmayan ideolojik amaç taşımalarından dolayı halkın bu kuruluşlara karşı şüpheyle bakmasıdır.

5-SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Yerel düzeyde demokrasinin gerçekleşmesi için öncelikle yerel özerkliğin gerçekleşmesi, yerel halkın yönetim kararlarına etkin bir biçimde katılması, gerek karar alma sürecini gerekse kararların uygulanmasına yönelik denetimin yerel halkın katılımıyla gerçekleştirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Yerel hizmetlerin karşılanmasında önemli bir yere sahip olan yerel yönetimler karşı gerçekleştirilecek olan denetim kanalları arasında “halk denetimi” olarak da adlandırılan kamuoyu denetiminin daha etkin kılınması noktasında önemli altyapılar sağlanmış, fırsatlar yakalanmış bulunmaktadır.

Demokrasinin gelişiminde kararların kamuoyuna açıklanması, tartışılması ve olgunlaştıktan sonra kesinlik kazanması, kamu oyunun tepkilerinin değerlendirilmesi saygın, açık, katılımcı, hesap verebilir bir yönetime ulaşılması bakımından STK'lar büyük önem taşırlar. STK'ların gelişmesinde devlet eliyle örgütlenme ve yukarıdan aşağıya düzenlemelerin yapılması bağımlılık getiren bir yapılaşmaya ortam hazırlamıştır. Türkiye’de STK'ların şekillenmesinde merkezi/yerel yönetimlerin baskıcı rolüyle özel ve gönüllü kuruluşlar ikinci plana itilmişlerdir.

Küreselleşmeyle birlikte önemi daha çok artan yönetim kavramı, yeni aktörlerin (kişi, topluluk veya kurum) ortaya çıkması ve bunların yeni katılımcı mekanizmalarla, merkezi/yerel yönetimlerle birlikte ülkelerin ve kentlerin geleceğinde söz sahibi olacak yeni bir “ortaklık” kurmaları istemini içermektedir. Yerel yönetimler yetki, işlev ve kaynaklarını STK'larla paylaşmak suretiyle hem meşruiyetlerini güçlendirebilecekleri gibi, katılım yoluyla kentsel hizmetlerin sunumunda verimlilik ve saydamlığı gerçekleştireceklerdir. Aynı zamanda, yerel yönetimlerde karar alma süreçlerini de içeren katılımcı yöntemlerin yaygınlaştırılması, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçişi kolaylaştırabilecektir.

KAYNAKÇA

- ALKAN Haluk ve Şerif ÖNER; “Sivil Toplum- Devlet İlişkilerinde Baskı Gruplarının Rolü ve Türkiye”, Türk İdare Dergisi, S. 427, Y.72, İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara, Haziran 2000.
- ALKAN Haluk-Şerif ÖNER, “Sivil Toplum-Devlet İlişkilerinde Baskı Grupları ve Türkiye”, Türk İdare Dergisi, S.427, Y.72, Ankara, Haziran 2000.
- AYATA Sencer, “Toplumbilim Açısından Küreselleşme”, Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme”, Güldiken Yayınları, 4.Baskı, Ankara, 1999.
- AYKAÇ Burhan, “Türkiye’de Kamu Yönetiminin Küçültülmesi, Yerel Yönetimler Ve Yerel Demokrasinin Amaçları”, G.Ü. İİBF Dergisi, C.1, S.1, Ankara, 1999.
- BAYKAL Hülya, “Gelecekte Çevre Sorunları İçin Çözüm Önerilerine Bir Bakış”, Yeni Türkiye, Yıl 4, S.19, 1998.
- BELGE Murat, “Sivil Toplum ve Türkiye” Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul,1983.
- CHEVALIER Jacques, “Temsili Yönetim Demokratik Gerekliğe Cevap Veremiyor”, <http://www.ideapolitika.com/arsiv/9/jacques.htm> 24-3-2001.
- CLARK John; Kalkınmanın Demokratikleşmesi, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Çeviren: Serpil URAN, Ankara, 1996.
- ÇUKURÇAYIR M. Akif, Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002.
- EMREALP Sadun ve Drew HORGAN, Belediyelerde Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yay. Ankara, 1993.
- ERYILMAZ Bilal, “Küreselleşen Dünyada Kent, İnsan ve Yönetim”, İzlenim Dergisi, S.33-34, İz Yayıncılık, İstanbul, Mayıs-Haziran 1996.
- GIDDENS Anthony, Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Alfa Basımevi, İstanbul, 1999.
- GÖYMEN Korel, “Türkiye’de Yerel Yönetimler Ve Yönetişim: Gereksinmeler, Önermeler, Yönelimler”, Çağdaş Yerel Yönetimler, C.9, S.2, TODAİE Yay. Ankara, 2000.
- HEYWOOD Andrew, “Demokrasi”, Çev. Bican Şahin, [http://www.liberal-dt.org.tr/idd/m8/8-heywood.htm\(1-10-2001\)](http://www.liberal-dt.org.tr/idd/m8/8-heywood.htm(1-10-2001)).
- İNAN Atilla, “Demokratik Kitle Örgütlerinin Yerel Yönetimlere Demokratik Katılımı”, Çağdaş Yerel Yönetimler, C. 7, S.2, TODAİE Yay. Ankara, Nisan 1998.
- KALACIOĞLU Ersin, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme, İ.Ü. Yayını, İstanbul, 1983.
- KARADAĞ Ahmet, “Demokratikleşme ve Sivil Toplum: Liberal Düşünce Topluluğu Örneği”, Sivil Toplum, Y.1, S.4, İstanbul, 2003.
- KELEŞ Ruşen(a), “Yerel Demokrasinin Neresindeyiz”, Yeni Türkiye Dergisi, S.4, Ankara, 1995.
- KELEŞ Ruşen, Yerel Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994.
- KELEŞ, Ruşen(b), “Hizmette Halka Yakınlık İlkesi ve Yerel Yönetimler”, Çağdaş Yerel Yönetimler, C.4, S.1, Ocak-1995.
- NADAOĞLU Halil, Mahalli İdareler, Beta Yayıncılık, 5.Baskı, İstanbul, 1994.
- ÖNER Şerif, “Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Demokrasi ve Katılım Algılamaları”, Çağdaş Yerel Yönetimler, C.10, S.2, TODAİ Yay., Ankara, 2001.
- ROCA Pierre Jean, “Hükümetdışı Örgütler’in Kimlik ve Temsiliyet Sorunu Var”, <http://www.ideapolitika.com/arsiv/9/pierre.htm>(1-3-2004).
- SCHMIDT Manfred G., Demokrasi Kuramlarına Giriş, (Çev. M. Emin KÖKTAŞ), Vadi Yayınları, Ankara, 2001.
- TÇV (Türkiye Çevre Vakfı), Gönüllü Kuruluşlar Konferansı, NGO’s Conference’dan çeviri, ISBN 975- 7250-09-0, Ankara, 1995.
- TOPRAK Zerrin(a), Yerel Yönetimler, DEÜ-İİBF Yay. İzmir, 5. Baskı, 2001.
- TOPRAK Zerrin(b), Kent Yönetimi Politikası, Anadolu Matbaacılık, 5. Baskı, İzmir, 2001.
- ULUSOY Ahmet-Tekin AKDEMİR, Mahalli İdareler, Seçkin Kitabevi, Ankara,2001.
- ÜNLÜ Halil, Yerel Yönetim ve Çevre, IULA-EMME (Uluslar arası Yerel Yönetimler Birliği) Yayını, İstanbul, 1995.
- YALÇINDAĞ, Selçuk, “Belediyelerde Halk Katılımı”, Türk İdare Dergisi, Yıl 71, S.424, Eylül 1999.
- YILDIRIM Selahattin, Yerel Yönetim ve Demokrasi, TC Başbakanlık TKOİ Başkanlığı ve IULA-EMME, İstanbul, 1993.
- ZENGİN Eyüp, “Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım”,Türk İdare Dergisi, S. 422, Y. 71, Ankara, 1999.

DEMOKRATİKLEŞME PERSPEKTİFİNDEN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SİYASİ İKTİDARA ETKİLERİ

Şeniz ANBARLI*

GİRİŞ

Demokrasi, siyasi iktidarın belirlenmesi ve kontrolünde gerekli olan kurallar ve kurumları tanımlar. Bu kural ve kurumların en önemlisi, demokratik devlet nitelendirmesini hak edecek tarzda, farklılaşma temelinde özgürce serpilebilen sivil toplum kuruluşlarının varlığıdır. Farklı ekonomik, sosyal, etnik ve siyasal talepleri siyasi iktidara taşımak işlevini üstlenen bu kuruluşlar, iktidarın tekçi yapısını esnetme ve demokratik değerlerin benimsenmesine katkı sağlamaları açısından -en az siyasi partiler kadar- demokrasinin vazgeçilmez unsurları sayılmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının siyaseti etkileme ve denetleme işlevini yerine getirirken kullandıkları yöntemlerin demokrasinin gereklerine uygun olması, ulaşılmak istenen demokratik hedefler kadar önemlidir. Ülkemizde, demokratikleşme önündeki en ciddi engel merkezîyetçi ve hiyerarşik öğelerle donatılan bir siyasal yaşamın sivil toplumu da aynı biçimde kuşatmasıdır. Bu çerçevede sivil toplum-siyasi iktidar ilişkilerinin doğasının, içinde bulunulan siyasi kültürle doğrudan ilişkili olduğundan hareketle, son yirmi yılda siyasal ve toplumsal yaşamda yaşanan değişimin, özgürce serpilebilen bir sivil toplum alanı yaratma doğrultusunda bir dönüşüme yol açıp açmadığı, kısaca devlet-toplum dikotomisinin yerini devlet-toplum birlikteliğine bırakıp bırakmadığı tartışılmalıdır.

I-DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ

Walzer'e göre sivil toplum, insan topluluklarının hiçbir güç tarafından zorlanmadan içinde hareket edebilecekleri, kendilerini belirleyebilecekleri alanın adıdır. Bu alanı meydana getiren aile, çıkar, ve ideoloji adına kurulan ilişkiler dizgesinin kendisi de sivil toplum olarak tanımlanabilir (Walzer,1997,s.33). Modern anlamıyla*, politik alanın yani devlet alanının dışında kalan toplumsal kesiti ifade eden sivil toplum kavramı, merkezi kontrole dolayısıyla hiyerarşiye tabi tutulamayan toplumsal ilişkiler ağına işaret etmektedir. Batı siyasal düşünce ve geleneğinin ürünü olan kavram, siyasi iktidar, demokratikleşme, yöneten-yönetilen ilişkileri gibi kavramlarla bağlantılı olarak ele alınmaktadır.

Akal, "Toplum adını hak eden her düzenleme, mutlaka siyasi iktidar içeren bir yapılanmanın ifadesidir" derken, kavramsal açıdan sivil toplumun insanların devleti düşünmeye başlamalarından sonra varolabildiği (Akal,1995,s.34-35)nin altını çizmektedir. Çalışmada sivil toplum kavramının tarihsel süreçteki analizi hedeflenmediğinden üzerinde vurgu yapılması gereken sivil toplumla siyasi iktidar ilişkilerin doğası olacaktır. Bu bağlamda çıkış noktası, demokratik bir sistemde siyasi iktidar ile toplum arasındaki etkileşimde toplumsal değişim vektörlerinin aşağıdan yukarıya yani toplumdan devlete doğru olmasıdır ki bunun anlamı, toplumsal değişim ve dönüşümde devletin pasif, toplumun ise aktif rol üstlendiğidir(Hocoğlu, 1997, s.106). Başka bir deyişle, etki ve gücün sadece yukarıdan aşağıya doğru kullanıldığı rejimlerde demokrasiden söz edilemez. Çünkü demokrasi, sivil toplum ve siyasi iktidar arasındaki ilişkilerin doğasıyla tanımlanır(Touraine, 1997,s.53).

A-Demokrasi İçin Önkoşul: Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum günümüzde demokrasiyle birlikte düşünülen ve bu kavramdan ayırıştırılamayan bir kavram haline dönüşmüş olup, demokratik toplum tanımlarında, sivil toplum kuruluşlarının özgürce serpilmesi kriteri esas alınmaktadır. Bu çerçevede sivil toplum kuruluşları "toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen devlet dışı kuruluşlar" olarak tanımlanabilir.

* Arş. Gör. ,Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü.

* Kavramın modern anlamının verilmesi şu noktada önemlidir; Siyasal düşüncenin polis eksenli olarak ortaya konulduğu Eski Yunan'da ve sivil toplumu doğal durumun karşılığı olarak analiz ederek siyasi iktidarla sivil toplumu aynı anlamda kullanan Hobbes düşüncesinde sivil topluma karşılık gelmek üzere site,res publica, siyasi corpus gibi kavramlar kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Akal, 1995,s.109).

Çaha, günümüzde sivil toplumun ön koşulu olarak kabul edilen bazı ortak özellikler üzerinde durmaktadır; toplumsal farklılaşma, toplumsal örgütlenme, gönüllü birliktelik, toplumsal düzeyde otonomleşme ve baskı mekanizması oluşturma. Etnik, dinsel, kültürel, siyasi, ideolojik ve ekonomik farklılaşmaların politika üretebilecek tarzda örgütlülüğü demokrasi için de zorunludur. Bu noktada örgütlenmeden kastedilen vatandaşların gönüllülüğü temelinde şekillenen dolayısıyla da rızaya dayalı bir örgütlenmedir. Sivil toplumun gelişimi açısından siyasal yapının örgütlü toplumun denetimine ve etkisine açık olması, bir başka önemli koşul olup, bunun gerçekleşmesi eş zamanlı olarak demokrasinin gelişmesinin de gereğidir. (Çaha, 1997,s.31-32).

Kamuoyu oluşturmak suretiyle, bireylerin taleplerinin iletilmesine ve değerlendirilmesine yardımcı olan bu kuruluşlar, gerek varlık nedenleri gerekse örgüt yapıları itibarıyla çoğulcu toplum yapılanmasında etkin bir işlev üstlenmektedirler. Farklı çözüm yollarını savunan bireyleri bir araya getirmek suretiyle toplumsal dokunun çoğulcu kültürü benimsemesine katkıda bulunan sivil toplum kuruluşları, siyasi iktidarın uygulamalarına ve pazar ekonomisi tarafından dayatılan bazı mekanizmalara karşı tampon görevi de görmektedir. Olumsuz politikalar bu kuruluşların muhalefeti ve direnişi sayesinde değiştirilebilmekte ya da kaldırılabilenekte, diğer yandan egemen piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir unsur olabilmektedir (Erözden, 1998,s.15-16).

Bazıları baskı gruplarının muhakkak surette zararlarının olduğunu belirtir, çünkü bu gruplar onlara göre, nüfusun genelinin çıkarlarına aldırış etmeksizin, kendi küçük çıkarlarını çoğaltmaya çalışmaktadırlar. Duruma göre bu konuda yalnızca çok güçlü ve iyi organize olanlar değil, ikincil etkideki diğer grupların üyeleri de, kök salmış oligarşilerden daha iyi bir şekilde politikaları etkileyebilmektedirler. Temel sorun, bu gruplar sayesinde, grupların devletle ilişkileri bağlamında demokratikleşmenin nasıl sağlanacağı ile ilgilidir. Siyasal demokrasilerin amaçlarından biri de, sistemi grup etkilerine açık hale getirmek olmalıdır. Böylelikle, kaynakları ve etkileri, genel topluluk tarafından değerlendirilebilir. Kamusal sorumluluk, politik ve yönetsel kararların nasıl alındığı konusunda yeterli açıklık gerektirmektedir. Demokratik olmayan sistemlerin bu açıdan temel eksikliklerinden birisi, olmayan baskı grupları ya da çok sıkı diktatoryal kontroller altında gizlice varolmaya çalışan grupların varlığıdır(Carter&Herz,1965,s.169). Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşlarının demokratikliğini belirlemede, içinde bulunduğu toplumun demokrasi geleneği önemli bir kriterdir. Demokratik gelenek ve siyasi kültürün zayıf olduğu ülkelerde güçlü sivil demokratik yapılanmalar beklemek hatalı olacaktır. Nitekim, demokrasi kültüründen yoksun devlet merkezli kurumlar yanında, aynı hiyerarşik yapılanmanın sivil kurumlara da sirayet ettiği bir sistemle karşılaşmak kaçınılmaz olacaktır.

Sivil toplum kuruluşlarının demokratikleşme sürecinde öncelikle siyasal çatışma kutuplarını yumuşatan bir işleve sahip oldukları görülmektedir. Bu işlev bölgesel etnik, dinsel bölünmeleri aşmış toplumlarda etkili olmakta ve yurttaşlık kavramı da milliyetçilik ve ırkçılık boyutlarını aşan tarzda yeniden tanımlanmaktadır. Demokrasi açısından bu kuruluşların bir diğer önemi, hedefleri siyasi iktidarı ele geçirmek olmadığından, "kamusal tartışma aracılığıyla demokratik kurumlardan, seçim sistemine, siyasi partilerin demokratikleşmesinden yönetimin şeffaflığına, insan haklarından yasal reformların takipçiliğine kadar" geniş bir yelpazede faaliyet göstermeleridir.(Tosun, 2001,s.182-183).

B- Uluslararası Alanda Sivil Toplum Örgütleri

Sivil toplum kuruluşlarının bugün tek etkinlik alanı ulus devlet değildir. 20.yy. teknolojik gelişmelerinin sonucu gerçekleşen hareketlenmeyle, sivil toplum kuruluşları uluslararası düzlemde de etkin olmaya başlamışlardır. Çağımız, demokratik ve kurumsal istikrar, çevre koruma, toplumsal kalkınma v.b. konularda uluslararası sivil toplum kuruluşlarının giderek artan öneme sahip olacağı gelişmelere sahne olmaktadır. Dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşanan gelişmelerin tüm dünyayı etkilediği bir küreselleşme süreci içinde olduğumuz bugün, sorunların çözümüne uluslararası katkılar, bu kuruluşlar tarafından sağlanmaktadır. Bu çerçevede küresel sivil toplum kavramı, günümüzde gerek akademik çalışmalarda ve gerekse uluslararası kamuoyu nezdinde oldukça geniş bir platformda tartışılan bir kavram haline gelmiştir. Terim genellikle, NGO (Non Governmental Organizations), sosyal hareketler ya da uluslararası düzlemde farklı büyüklük ve biçimlerde karşımıza çıkan kuruluşların işleyişini ifade etmede kullanılmaktadır.

NGO ve yurttaş gruplarının 2000 yılında Seattle ve Rio Dünya Zirvesi'ndeki 50. yıl dönümü toplantılarında ve başka yerlerde de küresel sivil toplumun baskısı ulus-üstü hükümet dışı kuruluşlar(INGO) sayesinde artmıştır. Bu konuda en önemli ve yetkili kaynak olan Yearbook of International Organization

(Uluslararası Kuruluşlar Yıllığı) 1990'da 6.000 civarında olan bu kuruluşların sayısının 2002'de 25.540'a ulaştığını belirtmektedir. Dünya çapında harekete geçirilebilen küresel ilginin, demokratikleşme, insan haklarının korunması, çevre, uluslararası ticaret ve temel iş standartları konularında toplandığı göze çarpar. Bugün, büyük INGO'ların küresel kampanyaları desteklediği görülmektedir; Uluslararası Af Örgütü, Yeşilbarış, İnsan Hakları İzleme Komitesi gibi. Sözü edilen uluslararası örgütler, kara mayınları ile ilgili uluslararası kampanyalarda önemli başarıya sahip olup, ayrıca 3.Dünya ülkelerine yaptıkları karşılıksız yardımlar ve HIV/ AIDS'e karşı girişilen küresel mücadelede de ulus-üstü ittifaklar gerçekleştirmektedirler(Taylor, 2002,s.339-340). Sözü edilen gelişmelerin yanında ulus-üstü bu kuruluşların politikalarına karşı kitlesel hareketlerin de küreselleştiği gözlenmektedir.

Dünya Ticaret Örgütü(WTO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası(WB), gibi neo-liberal kuruluşların ve G-8 gibi oluşumların zayıflatılmasına yönelik olarak, bu kuruluşların desteklediği-özellikle ekonomi politikaları ve projelerine ilişkin itirazlar da giderek artmaktadır. Seattle ve Genova'da meydana gelen olaylar, bunun ciddi göstergeleridir. 29 Kasım-3 Aralık 1999'daki protesto gösterilerine 500 protestocu grup olmak üzere dünya çapında 50.000 kişinin katıldığı görülmektedir. Genova'da 3 gün süren gösterilerde (19-20-21 Haziran 2001), G-8 zirvesine karşı 300.000 protestocu caddelerde eylemler gerçekleştirmiştir. Bu olaylar üzerine WTO, IMF, WB ve G-8, dünyanın üçü bölgelelerinde ya da en sıkı önlemlerin alındığı yerlerde toplanma kararı almıştır(Taylor, 2002,s.340).

II-SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SİYASİ İKTİDARI ETKİLEME YÖNTEMLERİ

A-İkna

Sivil toplum kuruluşlarının en sık başvurdukları ve başarıya ulaştıkları yöntem, kamu görevlilerine isteklerini anlatarak onları inandırmaktır. Baskı grubu, yetkili otoriteyi, taleplerinin haklı olduğu noktasında iknaya çalışarak ve uzmanları aracılığıyla ilgili makamlara dosyalar, raporlar sunarak örgütün güvenilirliği ve ciddiliği konusunda olumlu bir izlenim yaratmaya çaba harcar (Daver,1983,s.239). İkna yönteminin yöneltildiği makam, devletin siyasi rejimine göre değişmektedir. Türkiye'de baskı gruplarının taleplerini hükümet başkanı ve bakanlara iletmeleri gerektiğini belirten Kuzu, Türk siyasal sisteminde partilerin disiplinli olmaları ve yasa tekliflerinin genellikle hükümetten gelmesinin meclis üyelerini kulisçiler için ilk hedef olmaktan çıkardığının altını çizmektedir(Kuzu,1985,s.89). Sivil toplum kuruluşlarının ilgili birimi ikna etmeye yönelik kullandıkları araçlar; doğrudan görüşme, rapor sunma, kulis yapma, imza toplama, bildiri yayınlama, toplantılar düzenleme ve kitle iletişim araçlarıyla tanıtımdır.

1-Doğrudan Görüşme: İknaya yönelik kullanılacak araçlardan ilki olan doğrudan görüşme, ilgili birimle belirli bir yakınlık gerektirdiğinden her gruba her zaman açık değildir. Görüşme, ister gruptan bir yetkili ister bir heyet tarafından gerçekleştirilsin konu hakkında yeterli bilgiye sahip olunmalıdır. Akla ve mantığa uygun kanıtlar ortaya konulabilmeli, gereğinden fazla ayrıntı ve abartıdan kaçınılmalıdır(Buran,1993,s.84). Doğrudan görüşme, ülkemizde siyasi iktidarda sıkça başvurulan bir yöntemdir. Sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin görüşmelerden memnuniyetsiz ayrılmalarının nedenini, kendilerini iyi ifade edememelerinde değil, ilgili birimlerin örgütlü toplumun sesini algılamakta cimri davranıyor olmasında aramak hatalı bir yaklaşım olmayacaktır.

2- Rapor Sunma: Sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan sorunlu alanlarda sivil toplum kuruluşlarının yapacakları araştırmalar sonucunda gerekli teşhis ve tespitlere ulaşılmaktadır. Ülkemiz bağlamında, TOBB'un hazırlattığı "Doğu Sorunu"na(1995) ilişkin rapor, TÜSİAD'ın "Yargılama Düzeninde Kalite"(1998) adını taşıyan raporlar örnek gösterilebilir. Yargılama Düzeninde Kalite raporunda, güvenilir yargılamanın vazgeçilmez bir kamu hizmeti olduğuna dikkat çekilirken, yargılama hizmetinin işlemez hale geldiğinde, siyasi iktidar ve meşruyetinin de tartışılmaya başlanacağı belirtilmektedir.

3- Kulis Yapma: Kulisçilik faaliyeti bizzat baskı grupları tarafından yapılabileceği gibi, konu üzerinde uzmanlaşmış kişi ya da kuruluşlar aracılığıyla da gerçekleştirilebilir. Doğrudan görüşmeden farkı, kulisçiliğin süreklilik göstermesi ve daha çok parlamentoda yapılmasıdır. Kulis yapmadaki amaç, yasa tasarisının hazırlığı aşamasında devreye girebilmek, yasadan yararlanacak gruplar lehine geniş olanaklar sağlayabilmektir. Bu ilişki biçimi lobbysiliğin bir örneğidir.

Rose'a göre hükümet mevzilerine kendi adamlarını getirmek ya da iktidar üzerinde başarılı taktikler ve etkileme yöntemleri kullanılması, ekonomik bir elitin idareye egemen olabileceği yollarıdır. Özel çıkar grupları bakımından bu yöntemlerin etkisi, siyasal davranış ve tavır çalışmaları ile öğrenilebilir (Rose,1967,s.70). Hükümeti etkileme konusunda sıkça kulisçilerle çıkar grupları arasında ilişki kurulmaktadır. Pratikte bu tür gruplar etkili baskı yöntemlerine sahiptirler. A.B.D'de kulisçiler zamanlarının önemli bölümünü diğer ofislerle işbirliğinde yararlanılacak zorunlu anlaşmalar için fikir ve dokümanlar hazırlayarak geçirmektedirler(Lawson, 1984,s.239-243).

4- İmza Toplama: Sivil Toplum kuruluşunu ilgilendiren bir konuda karar alma ya da bir kararı uygulama konumundaki bir kurum veya kişilere yönelik olarak, işlemin durdurulması için imza toplanabilir ve bu şekilde ilgili birimin dikkati konu üzerine çekilmiş olur. Türkiye'deki imza kampanyalarında çevre konusu ön planda olup, kampanyalarda, soruna işaret eden çarpıcı başlıklar kullanılmakta ve bu başlıklar sorunun çözümünde anahtar rol oynamaktadır.

5-Bildiri Yayınlama: Baskı gruplarının siyasi iktidara doğrudan ulaşamadığı veya ulaştığı halde sonuç alamadığı durumlarda, kamuoyu oluşturmak amacıyla bildirimler yayınladığı görülmektedir. Şubat-Mart 1997'de TÜRK-İŞ.DİSK, TİSK ve TOBB, demokratikleşmenin ve siyasi istikrarın yeterince sağlanamadığı ve tarihin en büyük toplumsal ve siyasi bunalımının yaşandığı bir ortamda Refahiyol Hükümeti'nin politikalarına karşı ortak hareket etme kararı alarak siyasi partilere yaptıkları ziyaretler sonucunda "Kamuoyuna Çağrı" başlığı altında bir bildiri yayınlamışlardır. Kamuoyunda "Sivil İnisiyatif" olarak adlandırılan bu oluşum çerçevesinde pek çok etkinlik gerçekleştirilmiştir.

6-Toplantılar Düzenleme: Temel bir konu hakkında kamuoyunu ya da siyasi iktidarı etkileme ve bilgilendirme amacıyla düzenlenen toplantılarda sonuçlar, kitle iletişim araçlarıyla halka yansıtılmakta bu yolla sorunun daha fazla sayıda insana ulaşması sağlanmaktadır. Toplantılar genellikle konferans, panel, sempozyum ve kolokyum şeklindedir. Kadının gerek aile içindeki gerekse toplumdaki konumu ve sorunlarıyla ilgilenen başta kadın dernekleri olmak üzere diğer sivil toplum kuruluşları, düzenledikleri toplantılar ve panellerle aile içi şiddete dikkat çekmişlerdir. Bu noktada Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un* çıkarılmasında bu kuruluşların rolü yadsınamaz.

7-Kitle İletişim Araçlarıyla Tanıtım: Demokrasinin yerleşmesinde medyanın rolü her geçen gün artmaktadır. Demokrasinin üstünlüğü, belirli kararlardan etkilenen yurttaşlara bu kararların niteliği ve sonuçları hakkındaki yargılarını yeniden gözden geçirme olanağı tanımasıdır (Keane,1992,s.158). Sözü edilen gözden geçirebilme imkanını veren, tarafsız özgür medyadır. Maddi açıdan güçlü meslek kuruluşları, tirajı yüksek dergi, gazete, özel radyo-tv istasyonlarına sahip ya da ortak olarak, onlara ilan verilerek örtülü destek sağlanmakta, büyük izleyici kitlesine sahip olan istasyonlar, siyasal yaşam üzerinde önemli roller oynamaktadırlar (Buran,a.g.t.,s.90). Dünyanın her yerinde yeni iletişim ortamı, devletin gücüne meydan okumak ve bazen de onu devirmek için kullanılmaktadır. Polonya'da Dayanışma Sendikası lideri olan Lech Walesa, Doğu Avrupa'daki ayaklanmanın, medyanın alternatif çözümler sunmasının sonucu olduğunu belirtirken kitle iletişim araçlarının gücüne dikkat çekmemiş (Toffler, 1992,S.361).

B-Korkutma (Tehdit)

Yasanın hazırlık döneminde ya da yasanın parlamentoda görüşülmesi sırasında yukarıda değinilen yollara başvurulması, sivil toplum kuruluşunun en doğal hakkıdır. Belirtilen dönemlerde etkili olunamadığı takdirde bu defa yasanın ilanını engellemeye o da olmazsa yasalaşmış siyasi kararın geri alınmasına çalışılır. Böyle dönemlerde en önemli tehdit, milletvekillerine grup üyelerinin oy vermeyeceklerini bildirmeleridir (Akad, 1976, s.93).18 Nisan 1999 Genel ve Yerel seçimlerinde başta KA-DER(Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği) olmak üzere diğer kadın dernekleri, partilerin kadın adaylara yer vermesi için, bu konudaki taleplerini şu sloganla ifade etmişlerdir: "Kadın Yoksa Oy Da Yok". KA-DER'in başlattığı bu kampanyanın siyasi partiler tarafından dikkate alınmadığı kadın aday sayısında bir artış sağlanamamasıyla görülmüştür.

Siyasi iktidara yönelik bir korkutma yöntemi sayılabilecek bir başka örnek, 30 Kasım 1997'de Bergama'ya bağlı Çamköy, Narlıca, Aşağı Kırıklar, Tepeköy ve Yalnızev köylerinde yaşayanların, bölgedeki altın madenini

* 14.01.1998 Tarihli 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun.

kapatmayan görevlileri protesto etmek için, yapılan nüfus sayımına katılmamalarıdır. Köylülerin bu eylemi gerçekleştirirken kullandıkları slogan “Bizi Saymayan Devlete Kendimizi Saydırtmayız” olmuştur. Bir sivil itaatsizlik örneği de olan bu protesto eylemi, nüfus sayımının, 1999 genel ve yerel seçimlerine esas olmak üzere yapıldığı düşünüldüğünde, siyasi iktidara dönük bir korkutma özelliği taşıdığı göze çarpmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları tehdit yöntemine, yetkili makamlarca taleplerinin yeterince önemsenmediği durumlarda başvurumaktadırlar. Bu bağlamda bir milletvekili ya da senatörü yeniden seçtirmemek için imza toplamak, meclise gelip aleyhte gösteri yapmak türünden yollar da kullanılmaktadır (Daver,1983, 239).

C-Aleyhte Kampanyalar Düzenlemek

Aleyhte kampanya türlerinin çok sayıda olmasına karşın, bunların yürütülmesi her gruba açık değildir. Belli başlı aleyhte kampanya türleri; imza toplamak, bildiri yayınlamak, gösteriler düzenlemek, boykot ve grev yapmak, uluslararası şikayet, itaatsizlik, zor kullanma ve icraatı baltalamak şeklindedir (Buran,a.g.t.,s.92). Miting ve gösterilerin düzenlenmesinin nedenleri, siyasi iktidarın baskı grubunun görüş ve taleplerine duyarsız kalması, uyarıya yönelik yöntemlerden sonuç alınamaması olabilir.

TÜRK-İŞ'in 5 Ocak 1997'de başlattığı “Türkiye’ye Sahip Çık, Demokratikleşme İçin Mücadele Et” yürüyüşü ve mitingi, ülke bütünlüğü ve bağımsızlığının, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti anlayışının tehdit altına alındığını, siyasi partilerin çözüm üretmediğini vurgulamaktaydı. 18 Temmuz 1996’da Petrol-İş Sendikası, Shell-Mobil-BP şirketlerinin, çalıştırdıkları işçilerin sendikal haklarını yok sayarak bu haklarını ellerinden aldıkları için “İşçilerin Sendika Hakkı Kabul Edilinceye Kadar Shell-Mobil-BP Ürünlerini Tüketmeme Kampanyası” başlatmışlardır. Bu kampanyanın hedefinin siyasi iktidar olmamasına karşın, sergilenen yöntem, - kamuoyunu etkilemeye yönelik de olmak üzere- söz konusu şirketler olduğunu göstermekte ve niteliği gereği aleyhte kampanya sınıflandırmasında yerini almaktadır.

D-Kamuoyunu Etkilemek Amacıyla Yapılan Çalışmalar

Kitlenin taleplerini yerine getirme fonksiyonu üstlenen baskı grupları, gizli pazarlıklar içinde hareket etmezler. Kitleye hesap verme zorunluluğu duyulduğundan, talepler topluluğun tanıklığında gerçekleştirilir. Kamuoyunu etkilemek amacıyla, kitap, broşür, dergi, radyo-tv gibi araçlar kullanan baskı grupları, ya belirli konularda kitleyi yanlarına çekebilmek için kısa süreli yoğun propaganda faaliyetlerine girişmekte ya da kamuoyuna yeni bilgiler sunarak, onu aydınlatmaya, böylelikle ileride yapılması düşünülen çalışmalar için ortam hazırlamaya çalışmaktadırlar.

Çeşitli çıkarlar, kamuoyuyla kamu politikası arasında gerçek bir arabulucu olabilir. Bu noktada siyasi partiler de baskı gruplarının önemli bir odak noktası olabilirler.Gruplar, partilerden biri ya da tamamını etkileme peşindedirler ve hedef çoğunlukla milletvekilleri olmaktadır(Mackenzie,1973,s.91). Türkiye’de baskı gruplarının en sık başvurduğu yöntem olarak karşımıza kamuoyunu etkileme faaliyetleri çıkmaktadır. Susurluk kazası sonrasında pek çok sivil toplum kuruluşu tarafından desteklenen ve her akşam saat 21.00’de bir dakika süreyle ışıkların açılıp kapatılması eylemi (Sürekli Aydınlik İçin Bir Dakika Karanlık Eylemi) bu konuda verilebilecek örneklerden sadece birisidir.

E-Para (Rüşvet)

Para, baskı gruplarının taleplerini gerçekleştirmeleri noktasında ellerinde bulunan önemli bir baskı aracıdır. Gruplar maddi olanakları ölçüsünde propaganda araçlarına sahiptirler. Dolayısıyla bir sivil toplum kuruluşunun gerek siyasi iktidarı gerekse kamuoyunu etkileme bağlamında maddi olanaklara geniş biçimde sahip olması onu diğerlerinden daha etkili ve dinlenilir kılmaya yardımcı olacaktır. Başvurulan yöntemlerin finansmanında olduğu kadar, hedefin bizzat kendisine yönelmesi bakımından da para önemli bir ayrıcalığa sahip bulunmaktadır.

Baskı grupları (özellikle A.B.D’deki lobiciler) yetkili ve yöneticilerle ilişki kurmak amacıyla parayı bir yöntem olarak kullanırlar. Bazı ülkelerde amaçlarını gerçekleştirmek isteyen işçi sendikaları, sosyalist partilere parasal yardımda bulunmaktadırlar (Güzeliş,1963,s.29-30).

III-TÜRKİYE'DE DEVLET-EBED DÜŞÜNÇESİNDEN SİVİL TOPLUMA GEÇİŞ

A- Metafiziksel Devlet Anlayışı

Türkiye'de sivil toplumun Batılı örneklerine göre özgürce serpilememesinin nedeni olarak, Türk siyasal kültürünün devleti metafiziksel aşkın bir varlık olarak tasarlaması gösterilebilir. Devlet- ebed düşüncesini içselleştiren bir toplumda, devlet aynı zamanda en büyük mit olduğundan, fertlerin yüzünün sivil topluma değil devlete dönük olması şaşırtıcı olmayacaktır.

Siyasal olanla toplumsal olanı mesafelendirme iddialarının devlet metafiziğinin kendisini dayatmasıyla başladığını belirten Ögün, devlet nasıl bir efsane ise, toplumsallıkların da bundan ayrı düşünülmeceğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda doğal toplum, doğal hukuk, birey ve ulus gibi kavramlar da “en az devlet kadar efsanevi bir kurguya dayanmaktadır ve kendi metafizikleriyle var olmaktadır”(Ögün, 2002,s.186). Toplumun da siyasi iktidar gibi bir mit olduğu kabul edilse bile, Türk siyasal kültüründe uğuna feda olunabilecek tek varlık olarak karşımıza son tahlilde devlet çıkmaktadır. Osmanlı döneminde Allah'ın yeryüzündeki gölgesi ünvanı ile donanmış bir sultanın varlığı, siyasi iktidarın metafiziksel görüntüsünü daha da pekiştirmiş ve güçlü merkezietçi yapı, toplumsalın ayrı bir varlık olmasının önünde ciddi engel oluşturmuştur.

Türkiye'de bireylerin yüzünü sivil topluma doğru çevirecek en önemli adım, yurttaşlık bilincinin yaygınlaşmasıdır; siyasi iktidara karşı bir takım hak ve özgürlüklere sahip olduğunun bilincinde olan yurttaş sayısının artması. Bu çerçevede Ünsal, Türkiye'de gerçek anlamda yurttaş olmayı ve sivil toplum oluşumunu zorlaştıran nedenleri şu şekilde tespit etmektedir; Tarihimizden gelen patrimonyal devlet yapısının kul konumundaki kamu görevlilerinin iktidarın malı sayıldığı mutlakçı anlayış ve kapitalistleşme sürecinin geç başlamasının, devletten bağımsız, kendi değer ve çıkarlarını özgürce dile getiren, savunan ve doğrultuda örgütlenen ekonomik, siyasal ve kültürel toplulukların oluşturduğu ve bir çeşit karşı iktidar sayılabilecek sivil toplumun gelişmesini zorlaştırmış olması(Ünsal,1998,s.2). Bu noktadan hareketle Çaha da Cumhuriyet rejiminin, Osmanlı'dan iki önemli gelenek devraldığını kaydeder; devlete aşkınlık atfeden katı merkezietçi yapı ve Osmanlı'da modernleşme süreciyle birlikte sivil topluma kaynaklık edebilecek oluşumların varlığı(Çaha, 2000, s.308-309):

“Düşünsel alanda değişik düşünce akımları; etnik alanda farklı örgütlenme ve talepler içinde kendini gösteren etnik gruplar; siyasal alanda çok sayıda farklı siyasal partiler; ekonomik alanda çok sayıda yerli ve yabancı teşebbüs; sosyolojik alanda sendikalar, kadın grupları, farklı amaçlı dernekler; medya alanında farklı söylem ve düşüncelere sahip çok sayıda dergi ile Cumhuriyet rejimi Osmanlı'dan , gerçekten “farklılaşma yolunda”, seyreden bir toplum yapısı devralmıştı”.

Özellikle, Tek parti dönemi politikalarına genel olarak bakıldığında merkezietçi yapılanmayı daha da koyulaştırdığı ve toplumsal farklılaşmayı yok sayarak, toplumu homojen ve monist bir yapıya dönüştürme yolunda çaba harcadığı görülmektedir. Bu dönemde her tür siyasal oluşumun kapatılmasının yanı sıra, derneklerin, ve basın faaliyetleri de kısıtlanmıştır. Bunların yasaklanması, bireyle devlet arasındaki bağları tamamen ortadan kaldırmıştır (Çaha, a.g.e.,s.311-312) ki bu durum, devletin modernleşme sürecinde oynadığı toplum mühendisliği rolünün açık göstergeleridir.

Türkiye'de sivil toplumun gelişimi, Batıdaki gelişimden oldukça farklı bir seyir izlemiştir. Batıda sivil toplum talebi gruplardan gelirken, ülkemizde bu talep bizzat siyasi iktidardan siyasi iktidarın toplum mimarlığı misyonundan gelmiştir. Bu durum, sivil toplum kavramının Türkiye'de analitik değil taktik bir kavram olarak ele alınması sonucunu doğurur. Devletin milli bir burjuvazi yaratma yolundaki çabası bunun en iyi delilidir.

B- Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Genel Görünümü

Günümüz Türkiye'si'nde özellikle 1980 ve 1990'lardan başlayarak çağdaş sivil toplum oluşturma bağlamında önemli yol katedildiği görülmektedir. Bu gelişim, Batılı anlamda uzlaşmacı bir sivil toplum anlayışının özüksendiği anlamına gelir mi? Bu konudaki cevabın, sivil topluma yönelen toplulukların aynı zamanda sivilliği ve uzlaşmayı benimsemiş olmasıyla verilebileceği unutulmamalıdır. Kendisini sivil toplumcu olarak sunan toplulukların bir çoğu iç ilişkilerinde üyelerinin eleştirilerine kapalı olduklarından büyük bir gelişkiyi gündeme getirmektedirler(Doğan, 2002, s.280-281). Doğrudan Türkiye açısından konuya bakıldığında,

bazı sivil toplum kuruluşlarının devletle olan göbek bağlarını kesemedikleri gibi, kendi iç yapılarında da siyasi iktidarın yetkeci tutumuna benzer, farklılıkları dışlayan bir kurumsallaşmanın izinde olduğu görülecektir. Herhangi bir sivil toplum kuruluşu başkanının üst üste birden fazla dönem aynı görevi yapması, kuruluşun merkezileşme derecesini artıran bir olgu olsa gerekir.

Türkiye’de sivil toplum yapılanmasının geçirdiği süreç yorumlanırken, modernleşme sürecinin de iyi analiz edilmesi gerekir. Türkiye’de modernleşme ve gelişimin en ilginç yönü; yapısal farklılıklar ve sosyo-ekonomik gelişimin genel düzeyi ile demokraside görülen sık aralıklar ve ikinci olarak farklı tarihi devreler açısından, sosyo-ekonomik sektörlerde ve coğrafi bölgelerde kurumsallaşma biçiminin genel olarak gecikmeli ve sosyal değişimin diğer görüntülerinde dalgalanmalı olmasıdır. Başka bir deyişle Türkiye’de kurumsallaşmanın en dikkat çekici ve ayırt edici özelliği, tarihsel olarak modernleşmenin yüksek seviyede siyasallaşmasıdır. Kurumsal yaşamın yüksek siyasallığı yalnızca hükümet, parti ve grup liderleri arasındaki ilişkiler ağındaki kapalılıkta değil, aynı zamanda farklı ekonomik, sosyal ve siyasal çıkarların temsil edilmesindeki yapı farklılıklarının da izlenebilir. Türkiye’deki baskı grubu politikalarının doğası, karmaşık ve değişken olup bu durum, Türk kurumsal evreninin bölünmesi sonucunu doğurur; gönüllü kuruluşların çoğulcu ağı ve yarı resmi kuruluşların korporatist ağı (Bianchi,1982,s.3). Bianchi’nin yarı resmi korporatist kuruluşlar olarak söz ettiği yapılanmalar, meslek odaları ve meslek birlikleri biçiminde örgütlenmişlerdir. Oda, birlik ve borsalar, yönetim ve bütçelerinde özerk kuruluşlar olmalarına rağmen Türkiye’deki tüm tacir ve sanayicilerin, buldukları yerlerdeki oda veya borsaya kayıtlı olmak zorunda olmaları, gönüllülük unsurunu ortadan kaldırmaktadır. Ancak bu tür kuruluşların yarı-resmi de olsa, siyasi iktidarın tekçi yapısını esnetmede etkili olduğu söylenebilir.

Belirli dönemlerde çoğulcu çıkar grupları belirli sosyo-ekonomik sektörlerde baskın olmuşlardır. Bu gruplar, önemli kanallara hizmet etmek, siyasal katılımı genişletmek ve parti politikalarının canlandırılmasına katkıda bulunabilmek için, faaliyet alanlarını genişletmek ve çıkar çatışmalarını artırmak eğilimindedirler. Ancak başka dönemlerde ve sektörlerde korporatist çıkar gruplarının etkili olduğunu belirten Bianchi, bu kuruluşların siyasal katılımı azaltarak ve sosyal kontrol araçlarına hizmet ederek, çıkar çatışmalarını bastırmak eğiliminde olduklarının altını çizmektedir (Bianchi,a.g.e.,s.3-4). Bu çerçeveden bakıldığında, siyasal alanda olduğu gibi ekonomik alanda da kökleri Osmanlı’ya kadar götürülebilecek sosyal kontrol felsefesinin işlediği söylenebilir. Serbest meslek alanındaki örgütlenmelerin korporatist bir yapı ile devlete bağlanıyor oluşu, devlete ait bazı işlevleri üstlenerek, devletin bir kolu gibi hareket etmesi sonucunu doğurmuştur. Devletin özellikle işadamları ile girdiği bağımlılık ilişkisinden memnun olan işadamları, kendilerine sunulan olanaklardan yararlanmak isterler ki bu arada devlet de bu ilişkiler ağıyla geniş kesimleri kontrol altında tuttuğu için, bu konumunu sürdürmek yolunda gerekli tüm dağıtım-bölüşüm araçlarını sonuna dek kullanmaktadır. Tosun, devletin, elindeki ekonomi araçlarıyla, ihtiyaç duyduğu meşrulaştırmanın alt yapısını da bu şekilde sağlamlaştırdığının (Tosun, a.g.e., s.367-368) altını çizmektedir.

Türkiye’de bireylerin yüzlerinin devlete mi yoksa sivil kurumlara mı dönük olduğunu belirleme noktasında Dünya Değerler Araştırması 1997 verilerine bakılarak bir tahmin yapılabilir: Araştırmaya göre, Türkiye’de kişilerin birbirlerine güveni oldukça düşüktür (%6.5). Kurumlara güven konusunda ordu en başta gelmekte (%71) orduyu polis izlemekte(%37), siyasal partilere güven ise % 6 seviyesinde kalmaktadır(Esmer,1997). Araştırma sonuçları, devlet-ebed düşüncesinin aşılamadığı noktasında önemli veriler sunmaktadır.

Sivil toplum oluşturma serüvenine genel olarak eleştirel bakılmasına karşılık, 1980 sonrası dönemde sivil toplum lehine bir çok önemli gelişmenin varlığı da yadsınamaz. İlk olarak bu yıllardan itibaren devletin ekonomideki yeri sorgulanmaya başlamıştır. İkinci gelişim, küreselleşme ile birlikte ulus-devletlerin sadece kendi semalarında mutlak otoriteler olmasının önünde engellerin ortaya çıkması ve buna bağlı olarak sosyal grupların güçlenmesidir. Son olarak da sivil toplum niteliğindeki unsurların, kamusal yaşamda boy göstermeleriyle başlayan sivil canlanmadır (Çaha,2000,s.18). Türkiye’de sivil toplum için bir dönüm noktası olan 1980’li yıllar, toplumla siyasi iktidar arasındaki mesafeyi azaltma yolunda ciddi adımların atıldığı yıllardır. Bu çerçeveden bakıldığında demokratikleşmenin olamazsa olmazları olan farklılaşma ve örgütlenme, artık gerçekleşme mesajı vermeye başlamıştır.

SONUÇ

Devleti kadir- i mutlak göyerek onu metafiziksel öğelerle tanımlayan bir siyasi kültürün, bağımsız dinamiklerle gelişen bir sivil toplum yaratmasını düşünmek oldukça zor görünmekle birlikte imkansız da kabul edilmemelidir. Türk modernleşme projesine damgasını vuran siyasallaşma eğilimi, kendisini sivil toplumu meydana getirirken de göstermiş ve bu haliyle sivil toplum, taktik bir kavram olarak tarihi süreçte yerini almıştır. Ancak yine de 1980'lerden itibaren hızla serpilerek sivil toplum, demokratikleşme referansı ile siyasi kültürün evrimine yol açabilecek donanıma giderek daha fazla sahip olacaktır. Bu donanım için gerekli olan ilk şart, siyasi iktidarla göbek bağı kesmiş sivil kuruluşların varlığıdır.

Son yirmi yılda, kamu politikalarının belirlenmesi ve değiştirilmesi noktasında sivil toplum kuruluşlarının gösterdiği çaba, demokratikleşme için umut vericidir. Gelişimin kalıcı olmasının en temel koşulu ise, siyasi iktidarın kendisinin bir dönüşüm geçirmesidir ki bu bağlamda kamu yönetiminde yeniden yapılanma, yıllardan süren demokratikleşme ve kamu yönetimini küçültme çabalarının bir sonucu olacaktır. Devletin küçülmesi, belirli alanlardan çekilmesi anlamına gelmektedir ve çekilinen yerlerin doldurulması sivil toplum kuruluşları ile mümkündür. Bir toplumdaki ekonomik, sosyal ve siyasal sivil toplum kuruluşların devletle ilişkili ama özerk, devlet tarafından denetlenemeyen ve devlete tabi olmama gibi temel özelliklere sahip olmaları gerekir. Bir sivil toplum kuruluşunun sağlıklı çalışabilmesi için sivil toplum ile devlet otoritesinin kurumsal ayrılığı esastır. Sözü edilen kurumsal ayrılık, siyasi iktidarın politikalarına alternatif açılımlar getirmede anahtar rol oynayacaktır.

KAYNAKLAR

- AKAD, Mehmet: Baskı Gruplarının Siyasi İktidarla İlişkileri, İ.Ü.Yay., İstanbul-1976.
- AKAL, Cemal Bali: Sivil Toplumun Tanrısı, Engin Yay., 2.b., İstanbul-1995.
- BIANCHI, Robert: Interest Groups And Political Development In Turkey, Princeton University Press, New Jersey,1984.
- BURAN, Hasan: Baskı Grupları, Türkiye'de Dernekleşme ve Balkan Mürteci Dernekleri Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-1993.
- CARTER, Gwendolen & M Jhon H.HERZ, Government and Politics in the Twentieth Century, Frewderick A.Praeger Publisher, New York, 1965.
- ÇAHA,Ömer: "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları", Yeni Türkiye, Kasım-Aralık 1997, Y.3,S.18.
- ÇAHA, Ömer: Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş Kültür Yay., İstanbul-2000.
- DAVER, Bülent: Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yay., 5.b., Ankara-1983.
- DOĞAN, İlyas: Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum, Alfa Yay., İstanbul-2002.
- ERDOĞAN TOSUN, Gülün: Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkileri, Alfa Yay., İstanbul-2001.
- ERÖZDEN, Ozan: "STK'lar ve Hukuki Çerçeve Yenilik Talepleri Üzerine Notlar", Merhaba Sivil Toplum, Der. Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği, İstanbul-1998.
- GÜZELİŞ, İsmail:İdarede Baskı Grupları, Yeni Matbaa, İstanbul-1963.
- HOCAOĞLU, Durmuş: "Sivillik ve Demokrasi", Yeni Türkiye, Kasım-Aralık 1997, Y.3,S.18.
- KEANE, Jhon: (Çev.Haluk Şahin, Ayrıntı Yay., İstanbul-1992.
- KUZU, Burhan: "Kamu Yönetiminde Baskı Gruplarının Rolü ve Memleketimizdeki Duruma Kısa Bakış", İ.Ü.H.F.M., C.51, S.1-4,1985.
- LAWSON, Kay: Human Polity, Houghton Mifflin Company, Boston, 1984.
- MACKENZİE, R.T: "Parties Pressure Groups and the British Political Process", Pressure Groups in Britain, University of Keele, London-1973.
- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi: "Devlet-Toplum Metafiziği ve Türk Modernleşmesi", Liberalizm, Devlet, Hegemonya, Der. E. Fuat Keyman, Everest Yay., 1.b., İstanbul-2002.
- ROSE, Arnold: The Power Structure Political Proceedd in American Society, New York-1967.
- TAYLOR, Rupert: "Interpreting Global Civil Society", International Journal of Voluntary andNonprofit Organizations, Vol.13, No.4, December 2002.
- TOFFLER, Alvin: (Çev.Belkıs Çorakçı), Yeni Güçler Yeni Şoklar, Altın Kitaplar, 1.b., İstanbul-1992.
- TOURAİNE, Alain: (Çev.Olcay Kural), Demokrasi Nedir?, Yapı Kredi Yay., İstanbul-1997.
- ÜNSAL, Artun: "Yurttaşlık Zor Zanaat", 75 Yılda Tebaadan Yurttaş'a Doğru, Tarih Vakfı Yay.,1998.
- WALZER, Michael: (Çev.Nuran Birol), " Sivil Toplum Düşüncesi: Toplumsal Yapılaşmaya Doğru Bir Adım", Birikim, S.7, Mayıs-1997

KENT HİZMETLERİNİN ETKİN SUNULMASINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ VE GELECEK PERSPEKTİFİ

Mehmet KARAKÜTÜK*
Yener PAZARCIK**

ÖZET

21. yüzyılda sivil toplum, toplumu koruyan ve onu canlandıran modern bir sembol olarak toplumun demokrasiye bağlılığını temsil etmekte ve çoğulculuk anlamına gelmektedir. Bu çoğulculuğu sağlayan ise “Sivil Toplum Kuruluşları”dır.

Artık ülkeleri sadece merkezden yönetimin mümkün olmadığı ve yerleşmenin vazgeçilmez bir gerçek olarak kabul edildiği günümüzde; modernleşme arzusunda olan ve bu yönde gelişimini sürdürme kararlılığında ki tüm ülkeler, sivil inisiyatifi sağlayan sivil toplum kuruluşlarının (STK) güçlenmesini desteklemektedir. Bireylerin malvarlığını, dinamizmini, etkinliğini ve yaratıcılığını gönüllü olarak kentsel hizmetleri kar amacı taşımadan yönlendiren STK’lar; topluma bir şeyler verme ve bir şeyler yapma isteğini duyan kişilerin faaliyetlerini kapsar. Çünkü sivil toplum kuruluşları, sosyal politikalarda devletin boşalttığı alanı doldurmanın yanı sıra kalkınma politikalarının da en önemli aktördür. Bu çalışma ile, kentsel hizmetlerin etkin bir şekilde sunulmasında STK’ların katkısını ve gelecek perspektifi açısından durum tespiti yapılacaktır.

1.SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE DEVLETİN DEĞİŞEN KONUMU

1.1. Kavramsal Açıdan Sivil Toplum Kuruluşları

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bireyler, daha iyi bir geleceği aramaktadırlar. Ancak böyle bir uygulamaya geçilebilmesi için, toplumun devlet dışı sivil kesimlerde etkin bir girişim, güçlü bir dayanışmanın varlığını gerekmektedir.

İngilizce’de “Non-Government Organization” (Hükümet Dışı Kuruluşlar) ve “Volunteer Organizations” (Gönüllü Kuruluşlar) olarak ifade edilen STK kavramının içinde; halka ait olma fikri bulunmaktadır. STK’lar, kişilerin yaşamlarını pozitif yönde değiştirmeyi amaç edinen ve bu amaca yönelirken bir karşılık, bir maddi çıkar beklemeyen kuruluşlardır (Erdal ve Gökbunar 1997: 220). STK’lar kişilerin sosyal ihtiyaçları ve deneyimleri ile oluşturdukları; sosyal, ekonomi ve politikayı bünyesinde barındıran karmaşık bir yapı (Bauer ve diğerleri 1998: 4) ve ülke organizasyon sistemi içerisinde kar amacı gütmeyen kuruluşlar olarak adlandırılmaktadır (Crampton ve diğerleri 2001: 2). Dolayısıyla bu kuruluşlar, ne devlete ait olan kuruluşlardır ne de ticari bir yapıdadırlar ve siyasi iktidarı ele geçirmeden yasama organının kararlarını etkilemeye çalışırlar. STK’ların temel işlevleri, sivil toplumu doğrudan temsil etmek değil; sivil toplumun kendisini temsil etmesini sağlamaktır (Gümüş 2002: 109). Bu aşamada amaçlarının gerçekleşmesi, yönetimin aldığı bir kararın uygulanmasını önlemek veya tam tersi yönetimi toplumsal gelişmeyi hareketlendiren bir karar almaya zorlamak şeklinde olmaktadır.

1.2. Devletin Değişen Konumu ve Sivil Toplum Kuruluşları İle İlişkisi

Günümüzde refah anlayışı ile ilgili olarak en büyük sosyal örgütlenme olan devletin yanında ve hatta ötesinde STK’lar yer almaktadır. Bu kuruluşların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde en önemli faktör; devletin bireylerin değişen ve gelişen kentsel ihtiyaçlarını etkin bir şekilde yerine getirememesi olmaktadır. Bu itibarla toplumsal sorunları çözmeye işlevini yüklenen en büyük örgütler olan devletin birçok alanda yetersiz kalması nedeniyle, STK’lar yeni toplumun öznesi olmaya yönelmişlerdir (Us 2003: 109). Yaşanan küreselleşme süreci ile beraber ulus devletleri çözülmeye doğru yol alırken; bu süreçte devletler, yeni liberal politikaların da etkisiyle sosyal görevlerini daraltarak; bu görevlerini STK’lara devretmek istemektedirler (Güneş ve Güneş 2003: 129).

* Araştırma Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi S.B.E.

** Araştırma Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi S.B.E.

Günümüzde çağdaş demokrasiler üç temel sektöre dayanmaktadır:

- Kamu Sektörü (Birinci Sektör),
- Kar Amacı Taşıyan Özel Sektör (İkinci Sektör),
- Kar Amacı Gütmeyen ve Kamu Yararına Çalışan Sivil Toplum Kuruluşları (Üçüncü Sektör).

Sağlıklı bir demokrasinin “kamu sektörü”, “öze sektör” ve “sivil toplum kuruluşları”ndan meydana gelen üçlü bir dengeye dayanması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Eryılmaz 2002: 214). Bu sektörler içinde demokratik özellikler STK’larda daha sağlıklı bir şekilde görülmektedir (Crampton ve diğerleri 2001: 5). Dolayısıyla demokrasinin sağlıklı bir şekilde gelişmesine ortam hazırlayan STK’lar kamu ve özel sektör ile bireyin faaliyet ve yaratıcılığını arttırabilmektedir (Salzburg Seminar 1997: 17). Aslında bu kavramlar birbiriyle yakından ilişkilidir. Hukuk devleti veya hukukun üstünlüğü, sonucu itibariyle sınırlı bir devlet yapısını ortaya çıkarır. Hukuk devleti anlayışında, devletin eylem ve işlemlerinin hukuk çerçevesine alınması, hukukla sınırlandırılması ve bireyler için hukuki güvenliği sağlaması anlamına gelir. Dolayısıyla STK’ların Batıdaki biçimiyle gelişebilmesi ve kentsel nitelikteki hizmetlerini etkin bir şekilde yürütebilmesi için iki temel koşulu bulunmaktadır (Eryılmaz 2002: 212): Bunlardan ilki, hukuk devleti ya da hukukun üstünlüğü; diğer ise, sınırlı devlet anlayışdır.

Devlet ve sivil toplum kuruluşları, her biri diğerine yardımcı olacak şekilde, fakat aynı zamanda biri diğeri üzerinde denetim işlevi de görececek bir ortaklık ilişkisi içinde olmalıdır. Ancak STK’lar amaçlarını gerçekleştirme noktasında, bazı kamu kuruluşlarıyla zıtlama / çatışma içinde bulunurken; diğer bazı kamu kuruluşlarıyla işbirliği içinde bulunabilmektedir (Acar 2003b: 98). Çünkü STK’lar çoğu kez; devlet kuruluşlarının kendilerine karşı yaptırımlar uygulaması, belli konularda tepki ya da direnme göstermeleri veya bir şekilde gündem dışı kalmış ya da değişikliğin zor olduğu kabul olunan konularda kamu kuruluşları üzerinde baskı yapma girişimleri ile gündeme gelmektedirler. Yine de STK’lar, devlete karşı olan değil; devletin alanına çekilmesini sağlayan, toplumun ön planda yer almasını öngören kuruluşlar olmaktadır (Arslan 2001: 214). Denilebilir ki; toplum içerisinde sağlıklı sivil toplum kuruluşlarının oluşabilmesi, onun devletten ayrışmasına bağlı olduğu da bir gerçektir (Eryılmaz 2002: 213).

2. GÜNÜMÜZDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ETKİNLİĞİ

2.1. Yerel Gündem 21 Sürecinde Etkinliği Artan Sivil Toplum Kuruluşları

STK’lar kentleşmeyle doğru orantılıdır ve büyük kentlerde en üst düzeye çıkmaktadır. Devletin sözü konusu alanlarda gücünün dağılması ile geleneksel güç yapısında yeni aktörleri ortaya çıkarmıştır. Bu yeni çağın ortaya çıkardığı zorunlu bir işbölümüdür. Yönetişim, sivil toplumu ve uluslararası aktörleri öne çıkaran, buna karşılık ulus devleti zayıflatan bir içeriğe sahiptir (Çukurçayır 2002: 96). Artık hükümetlerin programlarını oluşturup uygulayabilmek için gerek STK’lar ile gerekse özel sektörle ortaklık kurmaya ihtiyaçları bulunmaktadır (Henderson 2001: 330). Bu kapsamda kentsel hizmetlerin etkin bir şekilde sunulmasında hükümet birimleri, kente ilişkin her bir hizmeti kolaylaştırmalı ve gerekirse bu hizmetleri yerine getiren STK’lar ile ortaklık kurup hizmetlerin sunulmasına katkı sağlamalıdır (Henderson 2001: 328). Özellikle 1992 yılında Rio de Janeiro’da yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nın Yeryüzü Zirvesi ürünü olan Gündem 21, “Sürdürülebilir Gelişme” kavramının uygulanabilirliğine yönelik eylem planı niteliğini taşımaktadır (İzmir Büyükşehir Belediyesi 2001: 2). “21. Yüzyılın Gündemi”ni oluşturmayı amaçlayan Gündem 21, tüm bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını, yaşam standartlarının iyileştirilmesini hedeflemektedir. Gündem 21, sürdürülebilir gelişme hedefini gösterirken; bu hedefe ulaşılmasının vazgeçilmez yöntemi olarak küresel ortaklık kavramını gündeme getirmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi 2001: 2). Bu kavramla birlikte, hiyerarşik yönetim anlayışının yerini “Çok Aktörlü Yönetim” olarak ifade edilen ve halkın etkin katılımı ve bilgi alışverişi sağlanmasına dayalı *yönetişim* kavramını yaşantımıza sokmuş bulunmaktadır.

Yeni kentsel yönetim anlayışı içerisinde, yani kamu ve özel sektör, STK’ların etkileşiminin kentte yaşayan tüm bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hizmet ağı kurmaları düşüncesini zorunlu kılmaktadır. Böylesi bir düşünce; yani “iyi” yönetişim, o yöre halkına kendileri hakkında alınacak karar süreçlerine katılabilecekleri ortamı hazırlayıcı, merkezi yönetimden buna olanak sağlayıcı yetki ve görevlerin yerel olana aktarılması anlamında yerinden yönetimin sağlanması olarak karşımıza çıkar (Palabıyık 2003: 227).

2.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinliği Konusu

Demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan STK'ların siyasal, sosyal ve kültürel yaşamımızdaki önemi çok daha belirgin bir nitelik kazanmıştır. Son derece hızlı nüfus artışının ve beraberinde getirdiği sorunların aşılması yolunda merkezi yönetimler yetersiz kaldığı gibi; yerel yönetimlerin de bu büyük değişime yeteri ölçüde çözüm getirememesi, STK'ların toplumsal yaşamda daha etkin rol oynaması gerektiği düşüncesinin geniş kitlelerce benimsenmesi sonucunu beraberinde getirmektedir (<http://www.izmit-bld.gov.tr>). STK'ların gelişmesinin en önemli etkisi de, toplum içi ve toplumlar arası etkileşimi arttırması, eskiden söz konusu olmayan yeni ilişki biçimlerinin geliştirilmesine olanak vermesi nedeniyle, hem mal ve hizmet hem de bilgi ve fikir alışverişini arttırmak suretiyle toplumların gelişmesini sağlamaktadır.

STK'lar son yıllarda sosyal hizmetlerin yerine getirilmesinde kar amacı gütmeyen kuruluşlar olarak ön plana çıkmış ve bu konuda aktif rol oynamaya başlamışlardır. Halkın karar alma sürecine yaygın katılımının gerçekleştirilmesi için "Sürdürülebilir Kalkınma"nın sağlanmasında da bu kuruluşlar vazgeçilmez öneme sahiptirler. Özellikle son yıllarda çevre, sağlık, eğitim, sosyal refah, kültür, kadın hakları, etnik grupları koruma ve insan hakları gibi konuların ele alınmasında STK'ların rolü artmıştır. Bu çerçevede toplumda yaşayan bireylerin devletten izin almadan yapabilecekleri etkinliklerin çokluğu, sivil toplumun varlığını; bu tür etkinliklerin az olması veya hiç olmaması da, o toplumda sivil toplumun bulunmayışını ortaya koyar.

3.KENTSEL HİZMETLERİN ETKİN SUNULMASINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

3.1.Sivil Toplum Kuruluşları Tarafından Kentsel Hizmetlerin Yerine Getirilmesinin Gerekçeleri

Günümüz itibariyle kentsel hizmetlerin yerine getirilmesinde en büyük rolü oynayan yerel yönetimler, değişik nedenlerle kentsel hizmetleri etkinlikle yerine getirememektedir. Kentsel kamu hizmetlerinin etkinliğini azaltan faktörleri değerlendirmek gerekirse; ilki, kamu hizmetini gerekli kılan ortam ile hizmetin gerçekleşmesi arasında meydana gelen gecikme; diğeri ise, bu hizmetten beklenen amacın istenilen düzeyde yerine getirilememesinden kaynaklanmaktadır (İzmir Ticaret Odası 1993: 5). Bunu kamu hizmetlerinde yeterlilik sorunu olarak ele almak mümkündür. Genel olarak kentsel hizmetlerin yerine getirilmesindeki gecikmelere neden olarak, hizmetlerin gerçekleşmesinde kamu kurumlarının esnekliklerinin bulunmayışı, mali yapının güçsüzlüğü, nitelik ve nicelik açısından belediyelerde insan kaynağı sorunu ile yetki ve sorumluluk açısından yönetim birimleri arasında net bir işbölümünün gelişmemiş olmasıdır. Yine ülke nüfusunun özellikle büyük kentler ve metropoliten alanlarda yoğunlaşması; bir bakıma nüfusun sosyal ve ekonomik etkilerinin yoğunlaşmasına da neden olmaktadır (Karaman 2001: 78). Bu durumda kentsel altyapı, ulaşım, konut, sağlık, eğitim vb. alanlarda sorunlarda daha da ağırlaşacaktır. Çünkü ülkemizde kentsel kamu hizmetlerinden sorumlu yerel yönetimlerin görevleri çok kapsamlı olup, bu hizmetleri etkinlikle yerine getirememektedirler (İzmir Ticaret Odası 1993: 7).

Kentsel hizmetleri belli standartlarda sunabilme yeterliliğine sahip olmayan belediyeler, şüphesiz sorunlarla karşılaşmaktadır. Belediye kavramının Anayasa ve Belediye Kanunu'nda daha çok "yerel ihtiyaç" dikkate alınarak yapılan tanımlamasını yol açtığı belirsizlik, nüfus ölçütüne göre daha da yoğunlaşması belediyelerin görevlerine kısmi bir belirsizlik kazandırmıştır. Bu durumda bazı belediyeler için, herhangi bir hizmetin gerçekten belediye görevi sayılıp sayılmaması da tartışma konusu olmuştur (Karaman 2001: 80). Öte yandan hızlı kentleşme, birbiriyle ortak olmayan paralel toplumlar sürecini başlatmıştır. Bu nedenle aynı şehirde yaşayan insanlar, hemşehrileriyle okul, lokanta, eğlence yeri, alışveriş, spor, sosyal aktiviteler gibi ortak alanlara sahip değillerdir. Kültür ve sosyalizasyon formları ve unsurlarında ayrışma söz konusudur (Koçdemir 2002: 1-2). Bütün bu gelişmeler, kentsel hizmetlerin etkin sunulmasında kar amacı taşımayan STK'lara olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu nedenle kentsel hizmetlerin istenen etkinlik ve verimlilikte sunulması için öncelikle kent sakinlerinin, yaşam koşullarının nasıl düzeltileceğini sorarak işe başlamak gerekir. Halkın ihtiyaçları nelerdir? Onların sahip oldukları yetenekler yerel ihtiyaçların karşılanmasına nasıl yardımcı olabilir? (O'Hara 1999: 1328) sorularının öncelikle STK'lar tarafından yanıtlanması gerekir. En başta kentsel hizmetlerin yerine getirilmesinde, kente ekonomik ve sosyal krizlerden en fazla etkilenenlerin katılımının sağlanması bu açıdan pozitif başlangıç noktası olacaktır (O'Hara 1999: 1340). Aynı şekilde kentteki sosyal hizmetlerin daha fazla sivil toplum kuruluşları tarafından üretilmesi, kamu sektörünün merkeziyetçiliğinin azaltılmasında önemli güce sahiptir. Çünkü sosyal hizmetler toplumsal entegrasyonu, dayanışmayı sağlar. Böylece toplumun fertlerden azami ölçüde yararlanmasını sağlar (Koçdemir 2002: 1).

Belediye hizmetlerinin kar amacıyla değil, bir kamu hizmeti anlayışıyla görülmesi gerekirken, fiyatlandırma da "yararlanan öder" ve "kullanıcı bedeli" uygulaması, sınırsız özelleştirmeler, kent yoksullarını

olumsuz biçimde etkilemektedir (<http://www.tumbelsen.org>). Bu bağlamda günümüzde çok sayıdaki hem uluslararası hem de yerel düzeydeki STK'lar, kentlerin geri kalmış mahalleleri için son derece yararlı olduğu görülmekte (Madon ve Sahay 2001: 284) ve kentsel hizmetlerden yeteri kadar yararlanamayan nüfusa hizmetlerin götürülmesinde ve özellikle sosyal eşitsizliğin ortadan kaldırılmasında önemli işlevleri bulunmaktadır (Crampton ve diğerleri 2001: 11). Bu açıdan STK'ların bir çoğu, kentlerin geri kalmış mahallelerinin en önemli sorunlarını tespit edip; onların gelişimleri için gereken stratejiyi ortaya koymaktadır (Madon ve Sahay 2001: 284). Örneğin Lüksemburg'da bireyler, sivil örgütlenmeler aracılığıyla devletin yapısını veya kamusal düzeni bozmaya yönelmezler. Aksine, sosyo-kültürel haklarının teminat altına alınması ve sosyal yapının bütün farklılıkları ile uzlaşma içinde devamının sağlanması için mücadele verirler (Akdemir 2004: 42).

3.2.Sivil Toplum Kuruluşları Tarafından Etkin Bir Şekilde Yerine Getirilen Kentsel Hizmetler

Ülkemizde mevcut sistemde, kentsel hizmetlerin etkinlikle ve sosyal adalet ilkesine uygun bir şekilde yürütülemediğini, kentler arasındaki gelişmişlik düzeylerindeki farklılıklardan, hatta hizmetlerin bir kentteki yerleşim yerlerine götürülmesinde uygulanan standart farklılığından da anlamak mümkündür. Dolayısıyla 21. yüzyıl dünyasında, kent ölçeğinde hizmetlerin etkin, verimli ve sosyal adalete uygun bir şekilde götürülmesini sağlayacak STK anlayışı ile ilgili yeniden yapılanma ihtiyacı, en güncel sorunlardan birisi olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Kar amacı taşımayan çeşitli kamu ve özel kuruluşlarda verimliliğin tam olarak ölçülememesi, verimliliği bir ölçü olarak alan ve verimlilikten daha geniş bir kavram olan etkinlik kavramının ortaya atılmasına neden olmuştur (Ceritli 2001: 140). Ekonomik açıdan etkinliği, kaynak kullanımı etkinliği ve kaynak dağılımı etkinliği olarak ikiye ayrılır. Kaynak kullanımı etkinliği, kaynak israfının ve teknolojik geriliğin önlenmesini, maliyeti minimize eden üretim sürecinin kullanılmasını ifade eder. Kaynak dağılımında etkinlik ise, mevcut kaynak dağılımında bazı kişilerin durumunu kötüleştirmeden kimsenin durumunu düzeltmenin mümkün olmamasını ifade eder. Bu koşulun sağlanamaması mevcut durumda, kaynak dağılımının refah kaybına yol açmakta olduğu anlamına gelir (Seyidoğlu 1999: 149).

Kentsel hizmetlerin istenen etkinlikte sunulabilmesi açısından, bazı kamusal görev, hizmet ve kaynaklara ilişkin yetki ve sorumlulukların STK'lara aktarılması kentsel hizmetlerin etkinliğini arttıracaktır. Nitekim Fisher (1998), desentralizasyon süreci ile daha etkili ve nüfuzlu STK'ların ortaya çıkışları arasında bir sinerji bulunduğunu, bu iki küme arasındaki ilişkiler ve etkileşimlerden dolayı yerel yönetimlere doğru yapılan yetki ve sorumluluk aktarımının bir biçimde STK'ların yetki ve kaynaklarının yükseleceğini öne sürmektedir (Acar 2003c: 316). Çünkü kentsel hizmet üretimi ve dağıtımında ihtiyaçlar ve çıkarlarla ilgili sorunların çözümünde STK'lar önemli rol oynar (Pierre 1999: 4). Ancak STK'lar ile kamu ve özel sektör arasında işbirliği mekanizması ile yerine getirilecek kentsel hizmetlerin sunulması amacıyla, fayda-maliyet analizinin yapılması gerekmektedir. Bangladeş'teki Dhaka örneğinde olduğu gibi, kentsel sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesi için alternatif stratejiler bu bağlamda değerlendirilip uygulanmaya çalışılmaktadır (Henderson 2001: 334).

Türkiye'de kentsel kamu hizmetlerinin görülme ve örgütlenme biçimleri oldukça değişiktir ve hizmetler çeşitli kuruluşlarca yerine getirilmektedir. Bu bakımdan kentsel hizmet sunan kuruluşun; kamu kuruluşu olması gerekmediği gibi, kentsel hizmetin mutlaka kamu kurum ve kuruluşlarınca yerine getirilmesi de zorunlu değildir.

STK'lar, kamunun güçlendirilmesi sonucu bu sektörün ürettiği bazı hizmetleri ve özel sektörün yetersiz ürettiği bazı hizmetleri yeni sosyal refah anlayışına bağlı olarak üretmektedir. Etkin kentsel hizmet üretiminde STK'lar amaçlarına göre çeşitli gruplarda toplanabilir:

1-*Kültür-Sanat Kuruluşları*: Kültür, folklor, bölgesel ve uluslararası kültür ve dostluk kuruluşları ile dil-edebiyat, müzik, resim-heykel, sinema ve fotoğraf, tiyatro, opera ve bale kuruluşları.

2-*Sosyal Refah Hizmet Kuruluşları*: Topluluğu geliştirme, hayır kuruluşları, özürülüler, tüketiciyi koruma, bağımlılar, emeklilik kuruluşları, huzurevleri, kadın ve çocukların haklarını koruyan ve geliştiren kuruluşlar, kimsesiz çocuk bakım ve yetiştirme merkezleri.

3-*Politika Kuruluşları*: Barış, sosyal ve insan hakları ve politik düşünce kuruluşları.

4-*Ekonomi Kuruluşları*: Çeşitli sanayi dallarında faaliyet gösteren kurumların ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla kurdukları kuruluşlar, çalışanların oluşturdukları sendikalar.

5-*Bilim-İletişim Kuruluşları*: Temel ve sosyal bilimleri geliştirmeyi amaçlayan kuruluşlar ile haberleşme, basın, halkla ilişkiler, reklamcılık vb. kuruluşlar.

6-*Sağlık Kuruluşları*: Toplumsal ve bireysel sağlığı korumak ve geliştirmek amacıyla çeşitli dallarda yer alan tıp kuruluşları, aile planlaması ve benzeri.

7-*Çevre Kuruluşları*: Tarihi ve doğal çevreyi koruma, arkeoloji, müzecilik, hayvan kuruluşları.

8-*Eğitim Kuruluşları*: Halk eğitimi, kütüphanecilik kuruluşları, araştırma, yetiştirme, üniversite geliştirme-güçlendirme kuruluşları.

9-*Din Kuruluşları*: Mezheplerle ilgili kuruluşlar.

10-*Spor ve Hobi Kuruluşları*: Çeşitli spor faaliyetleri ile bireysel etkinlikleri, eğlence olanaklarının yerine getirilmesinden oluşan kuruluşlar.

11-*Konut Kuruluşları*: Kentsel alan içerisinde konut üreten kooperatifler.

3.3.Dünyadaki Uygulamalar

Günümüzde STK'lar kentsel hizmetlerin üretimi ve dağıtımını, bu hizmetlerin gerçek müşterilerin tercih ettiği standartta ve mümkün olan en üst üretkenlik derecesinde ortaya koyabilmektedir (Pierre 1999: 5-6). STK'lar üstlendikleri bu işlevleri; uzmanlıkları, duyarlılıkları ve iktidarın gölgesinde edinmiş oldukları konumları sorgulayarak yerine getirirler (Gümüş 2002: 109).

Bazı ülkelerde kamu hizmeti olarak sunulan bir çok hizmet başka ülkelerde gönüllü kolektif bir düzenlemeyle zaten mevcuttur. Eğlence olanakları, cadde temizleme, yangından korunma vb. hizmetler STK'lar tarafından sunulmaktadır. Örneğin ABD'de tüm yangın biriminin büyük bir bölümü, gönüllü yangın biriminden oluşmaktadır. STK'lar, hizmet organizatörü olabilir, hizmeti doğrudan üretir, işçi olarak üyelerini kullanır ya da işi yapacak özel bir firmaya ödemede bulunur (Acartürk 2002: 25-26). Bugün için ABD'de 89 milyon kişi, haftada 2-4 saat hatta daha fazla zamanlarını STK'ların gönüllülük faaliyetlerine katılmaktadır (Bauer ve diğerleri 1998: 5).

Batı ülkelerindeki gönüllü faaliyetlerdeki artış, yeni toplumsal hareketlerin kurumsallaşması, sivil toplum söyleminin yeniden yapılanmasında önemli rol oynamıştır. Dünyadaki gelişmiş ülkelerdeki uygulamalara bakıldığında, STK'lar; kentsel hizmetlerin kamu kuruluşlarınca yerine getirilmesine bir özel sektör alternatifini teşkil ettiği gibi, kar güdüsüyle hareket eden özel işletmelerin mal ve hizmet sunumlarına karşı da alternatif üretebilmektedirler (Acar 2003c: 323). ABD ve İngiltere gibi birçok ülkede, merkezi ve yerel yönetimler, etkinlik ve verimlilik gibi nedenlerle kentsel hizmetlerin yerine getirilmesinde bu kuruluşlardan yararlanma yoluna gitmektedirler. Bu tür ilişkilerde STK'lar bir yandan, merkezi veya yerel yönetimin bütçelerinden kendilerine transfer edilen finansal destekle düzenli bir gelire kavuşarak varlıklarını ve faaliyetlerini sürdürme; diğer yandan da, amaçlarını gerçekleştirme olanağını yakalamaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde ise, bu işbirliği daha çok merkezi veya yerel yönetimlerin yetersiz kaldığı sağlık, eğitim, sosyal hizmetler gibi alanlarda bu kuruluşların sosyal yardım ve dayanışma ilkesi temelinde devreye girmeleri şeklinde gerçekleştiği görülmektedir.

İsrail'de geniş bir uygulama alanı bulan STK'lar; sağlık, eğitim, sosyal refah ve kültür gibi kamusal hizmetlerin her birinin yerine getirilmesinde oldukça etkindir. Günümüzde bu hizmetlerin yerine getirilmesinde İsrail STK'larında resmi olarak kayıtlı 34.000 kişi bulunmaktadır (<http://www.bgu.ac.il>). İsveç'e bir örgütler ülkesi de denilmektedir. Gerçekten de, İsveç'te örgütsüz insan bulunmamaktadır. STK'lar toplumun her alanında yer almakta ve her İsveç'li birkaç STK üyesidir. Örneğin, Stockholm'de yirminin üzerinde barış derneği bulunmaktadır. Doktorlar için barış örgütü, avukatlar için barış örgütü gibi. İsveç'le ilgili en önemli konu, insanlar örgütlü olmaya özendirilmektedir. Okul çağından itibaren örgütlü olmanın yararları anlatılmaktadır (Erol 2000: 54). Filipinler'de de hükümet tarafından kentsel hizmetlerin yürütülmesine ilişkin yetkilerin bir kısmı, "Ulusal Sivil Yerel Hükümet Birimi"ne 1991 yılında devredilmiştir (Henderson 2001: 331). Alman eğitimci, Sao

Paula'da 1976 yılında başlatmış olduğu organizasyon toplantılarında, halkı yoksul olan mahallelere yönelik "Monte Azul Toplumsal Birliği"ni 1979 yılında kurmuştur. Günümüze gelindiğinde söz konusu Birliğin faaliyetleri ile eğitim, sağlık, sosyal gelişim ve diğer hizmetlerde verimlilik artışı sağlanmıştır (Henderson 2001: 329).

Bütün bu gelişmeler kentsel hizmetlerin hem üretiminde hem de sunumunda STK'ların ön plana çıktığını göstermektedir. Temizlik ve atıkların değerlendirilmesinde, fabrika ve işletme atıklarının yeniden kullanılabilir hale getirilmesinde, oturma alanlarının iyileştirilmesine ve sosyo-kültürel çevrenin alt yapısının iyileştirilmesinde sivil toplumun katılımından yararlanılarak çözüm modelleri artık üretilmektedir (Çukurçayır 2002: 118-119).

4.GELECEK PERSPEKTİFİ AÇISINDAN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Küreselleşme sivil toplumun güçlenmesine, etkinlik alanının genişlemesine yardım etmekte; STK'ların örgütlenmesini, geniş kitlelere ulaşmasını, ülke hatta dünya çapında eylemler gerçekleştirmesini kolaylaştırmaktadır (Acar 2003a: 81). Bugün gerek Greenpeace ve Uluslararası İnsan Hakları Örgütü gibi uluslararası, gerekse kentsel alanda eğitim, çevre, sosyal refah, sağlık gibi alanlarda örgütlenmiş yerel STK'lar gazete, televizyon, internet kanalıyla çok hızlı biçimde eylemlerini ve mesajlarını kamuoyu ile paylaşabilmektedirler. Bu durum STK'ların kamuoyunu etkileme gücünü arttırmakta; buna bağlı olarak da siyasi otoriteleri, karar almadan önce, kamuoyunun isteklerini göz önünde bulundurmak konusunda daha duyarlı davranmaya zorlamaktadır.

Bütün dünyanın geleceğin toplumunda hakim unsur STK'lar olacaktır. Gelişmiş dünyada, bu yeni toplum çok önemli hale gelecektir. Bir yandan güçlenen demokrasi ve insan hakları söyleminin etkisiyle ifade, seyahat, basın ve örgütlenme özgürlüklerinin önündeki engeller kalkarken; diğer yandan da bilgi teknolojilerinin gelişmesi ve dolayısıyla bilgi edinme olanaklarının artması, STK'ları ve yönetim arasındaki etkileşimi arttırmıştır. Artık STK'lar, kamunun sunduğu fırsatlardan da yararlanarak gelişmeyi yönlendirmek anlamında katkıda bulunurlar (Fernan 1999: 3). Alternatif bilgi kanalları ve haberleşme sistemleri, daha çok bireylere yönelik çalışmakta ve onların talep, değerlendirme ve şikayetlerini yönetime aktaran bir kanal işlevi görmektedir (Eryılmaz 2002: 214). Böylesi bir ortamda, STK'ların etkin, hızlı ve bireylerin desteğine sahip duruma gelmekte ve onların bir hizmet örgütü olarak etkinliğini ve verimliliğini arttırmaktadır.

Demokratik katılım mekanizması, sorunların daha sağlıklı belirlenmesini sağladığı gibi çözümlerin de daha tutarlı olması sağlanmaktadır. Özellikle kentsel hizmetlerle ilgili uygulamaya halkın katılımı, onların daha istekli olmasını sağladığından amaçlara kısa zamanda varılabilmekte ve daha kaliteli hizmet alınabilmektedir (Siverekli 2001: 129). Bu bakımdan günümüzde ve gelecekte katılımcılığı ve çoğulculuğu sağlamada STK'lara büyük görevler düşmektedir. Bu kuruluşlar sosyal sorumluluğu geliştirmek, yabancılışmayı önlemek, sosyal barışı ve dayanışmayı sağlamak, serveti sosyalleştirmek ve dolayısıyla toplumda gelir dağılımı dengesizliğinin azaltılmasında etkin rol üstlenirler (Erdal ve Gökbnar 1997: 224). Bu itibarla yeni milenyumda sosyal anlamıyla STK'ların etkisi oldukça önemli olacaktır (Salzburg Seminar 1997: 17). Çünkü ihtiyaç toplumu ve piyasa toplumunun toplamı olan tüm toplum, sivil toplumdur. STK'lar medenileşmede bir aşama olduğuna göre (Arslan 2001: 213); yerine getirdikleri faaliyetler bakımından, kanun koyucular ile işletmelerin gelecekteki yatırımlarını etkileyecektir (Salzburg Seminar 1997: 17).

Türkiye'nin, genç ve dinamik nüfusu, girişimcileri, köklü kurumları ve STK'larıyla; zengin yerüstü ve yer altı kaynaklarını, birikimlerini ve imkanlarını etkin bir biçimde değerlendirerek 21. yüzyılda çok daha iyi bir düzeye ulaşabileceğine inancımız sonsuzdur. Bunun için STK'ların aktif kentsel sürdürülebilirlik çalışmaları yürüttüğü ve bunu gönüllü olarak gerçekleştirdikleri ve bu kuruluşların mali ve örgütsel bağımsızlıklarının sağlandığı bir ortamda Cumhuriyetimizin 2023 yılındaki 100. yıldönümüne doğru gelişmiş bir toplum düzeninin kurulması açısından son derece önemlidir.

SONUÇ

Küreselleşme STK'ların güçlenmesine, etkinlik alanının genişlemesine yardım etmekte; sivil toplumun örgütlenmesini, daha geniş kitlelere ulaşmasını, ülke hatta dünya çapında eylemler gerçekleştirmesini

kolaylaştırmaktadır. Bu bakımdan STK'lar günümüzün yükselen değerleri arasında yer almakta ve dünyadaki gelişim ve değişimlere paralel olarak da önemini sürekli olarak artmaktadır.

Yerel Gündem 21 kapsamında kent geleceğinin belirlenmesi ve kent yaşamının değişmesini düzenlemek bakımından STK'ların bu konu üzerindeki tartışmaları önemli bir işlev olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülke gelişimde önemli gösterge olan kentsel hizmetlerin, adalete uygun bir şekilde STK'lar ile kamu ve özel sektör arasında etkinlik ve verimliliği sağlayacak şekilde dağıtılmalıdır.

Halkın kendi kendisine yönetmesine olanak sağlayan STK'lar, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde kentsel toplulukların ihtiyaçlarının sağlanmasında ön plana çıkmıştır. Bu kuruluşların güçlendirilmesi olgusu, hizmetlerin etkinliği ve verimliliğini sağlamanın yanı sıra; demokrasi bilincinin yerleşmesinde de önemli rol oynayacaktır. Gelecek perspektifi açısından bakıldığında ise; geniş bir katılımıla kentsel hizmetlerin istenen etkinlikte sunulmasında STK'ların önemli bir ağırlığa sahip olacağı görülmektedir. Çünkü bu kuruluşların dünyada olduğu gibi ülkemizde son yıllardaki gelişimi, özgürleşme ve demokratikleşme beklentilerini karşılama düzeyi ve geleceğin şekillenip dinamizm kazanmasında çok önemli rol oynayacağı açıkça ortadadır. Bu nedenle ülkemizde, hem hizmetlerin etkin bir şekilde sunulması hem de çoğulcu demokrasinin sağlıklı bir şekilde işleminde kilit rol oynayan STK'ların gelişmesi açısından gerekli kapasite ve sorumluluğun artırılması son derece gereklidir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Mustafa. "21. Yüzyılı Şekillendirecek İki Anahtar Kavram Olarak Küreselleşme ve Sivil Toplum", **Sivil Toplum**. Yıl: 1, Sayı: 3, Ekim-Kasım-Aralık 2003a, s.75-83
- ACAR, Muhittin. "Devlet-Sivil Toplum Kuruluşları İlişkilerinin Analizi: Alternatif Yaklaşımlar", **Küreselleşme Sistemde Siyaset, Yönetim, Ekonomi**. Derleyen M. Akif Çukurçayır, Çizgi Yayınevi, Konya, 2003b, s. 85-137
- ACAR, Muhittin. "Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları: İlişkiler ve Etkileşimler", **Yerel ve Kentsel Politikalar**. Editörler M. Akif Çukurçayır ve Ayşe Tekel, Çizgi Yayınevi, Konya, 2003c, s. 311-339
- ACARTÜRK, Ertuğrul. "Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumunda Alternatif Yöntemler", **Yerel Yönetim ve Denetim**. Cilt: 7, Sayı: 6, Haziran 2002, s. 22-27
- AKDEMİR, Ali. **Uygarlık ve Yönetim**. Roma Yayınları, Birinci Basım, Ankara, 2004
- ARSLAN, Osman. **Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**. Bayrak Yayıncılık, Birinci Basım, İstanbul, 2001
- BAUER, Rudolph; Sigrid, Betzelt; Antonio, Bonetti; Martina Iannizzotto. **The Third Sector In Europe: Overview And Analysis**. University of Rome La Sapienza, Italy, 1998
- CERİTLİ, İsmail. "Verimli Hizmet Sunumu Açısından En Uygun Kent Büyüklüğü ve Türkiye Örneği", **Türk İdare Dergisi**. Sayı: 430, Mart 2001, s. 137-155
- CRAMPTON, Peter; Alistair, Woodward; Anthony, Dowell. "The Role Of The Third Sector In Providing Primary Care Services – Theoretical And Policy Issues", **Social Policy Journal Of New Zealand**. Issue 17, December 2001, pp. 1-21
- ÇUKURÇAYIR, M. Akif. **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**. Çizgi Yayınevi, İkinci Basım, Konya, 2002
- ERDAL, Adnan ve Ramazan, Gökbnar. "Kamu Sektörünün Yeniden Yapılandırılmasında Üçüncü Sektörün Rolü", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt: 12, Sayı: 1, 1997, s. 217-203
- EROL, Ahmet. **Demokrasi, Örgütlenme Özgürlüğü ve İşveç Örneği**. Tez-Koop-İş Sendikası Eğitim Yayınları, Yayın No: 26, Üçüncü Basım, Ankara, 2000
- ERYILMAZ, Bilal. **Bürokrasi ve Siyaset (Bürokratik Devletten Etkin Yönetime)**. Alfa Yayınevi, Birinci Basım, İstanbul, 2002
- FERNAN, L. Ramon. "Finding An Identity For The Third Sector", **A Paper Presented At The Inaugural Asian Third Sector Research Conference**. Bangkok, 20-22 November 1999, pp. 1-7
- GÜMÜŞ, Korhan. "Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerellik", **Sivil Toplum Kuruluşları, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Kongresi**. İstanbul, Kasım 2002
- GÜNEŞ, Muharrem ve Hasan Güneş. **Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum**. Anı Yayıncılık, Ankara, 2003
- HENDERSON, M. Keith. "Urban Service Delivery in Developing Countries", **The International Journal of Public Sector Management**. MCB University Press, Volume 14, Number 4, 2001, pp. 327-340
- İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ. **Yerel Gündem 21 ve Sürdürülebilir Gelişme**. İzmir, 2001
- İZMİR TİCARET ODASI. **Belediyelerin Ekonomik İşletmeleri ve İşlevleri**. İzmir, 1993

- KARAMAN, T. Zerrin. **Yerel Yönetimler**. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Dördüncü Basım, İzmir, 2001
- KOÇDEMİR, Kadir. “Hizmette Vatandaşa Yakınlık (Subsidiyarite) İlkesi ve Sosyal Hizmetler”, **Türk İdare Dergisi**. Yıl: 74, Sayı: 434, Mart 2002, s. 1-5
- MADON, Shirin ve Sundeep, Sahay. “Cities In The Developing World (Linking Global and Local Networks)”, **Information Technology & People**. MCB University Press, Volume 14, Number 3, 2001, pp. 273-286
- O’HARA, U. Sabine. “Community Based Urban Development: A Strategy For Improving Social Sustainability”, **International Journal Of Social Economics**. MCB University Press, Volume 26, Number 10/11, 1999, pp. 1327-1343
- PALABIYIK, Hamit. “Yönetimden Yönetişime: Yönetişim, Kentsel Yönetişim ve Uygulamaları İle Yönetişimde Ölçülebilirlik Üzerine Açıklamalar”, **Yerel ve Kentsel Politikalar** (Editörler: M. Akif Çukurçayır ve Ayşe Tekel). Çizgi Kitabevi, Konya, 2003, s. 225-277.
- PIERRE, Jon. “Models of Urban Governance”, (Çev. Akif Özer), **Urban Affairs Review**. Volume 34, Number 3, 1999, pp. 372-392
- SALZBURG SEMINAR, “Decision-Marker’s Guide to the Third Sector”, **Salzburg Seminar Publication**. Austria, 10-14 June 1997 (Ayrıntılı bilgi için bakınız http://www.salzburgseminar.org/documents/3rd_sector/English.pdf 22.03.2004)
- SEYİDOĞLU, Halil. **Ekonomik Terimler Sözlüğü**. Kurtiş Matbaacılık, İkinci Basım, İstanbul, 1999
- SİVEREKLİ, Esra. “Yerelleşme ve Yerel Demokrasi”, **Türk İdare Dergisi**. Yıl: 73, Sayı: 431, Haziran 2001, s. 121-133
- US, T. Ahmet. “Sivil Toplum Kuruluşlarında Sürekliliğin Garantisi: Toplam Kalite Yönetimi”, **Sivil Toplum**. Yıl: 1, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2003, s. 109-114

<http://www.bgu.ac.il/ICTR/> (08.04.2004)

<http://www.izmit-bld.gov.tr/ustyapi/kentsel.asp> (16.03.2004)

<http://www.tumbelsen.org/sempozumteblig.htm> (16.03.2004)

V. OTURUM SALON-2

STK-ÜNİVERSİTE İŞBİRLİĞİNİN BOYUTLARI VE STK'LARA YÖNELİK EĞİTİM VE ÖĞRETİMİN SAĞLANMASI

OTURUM BAŞKANI
Prof. Dr. Nurhan YENTÜRK

Üniversite ve Sivil Toplum Sakarya Üniversitesi Sivil Toplum Organizasyonları Uygulamaları

Yrd. Doç.Dr. Mahnaz GÜMRÜKÇÜOĞLU
Arş. Gör. Kazım MERT

ÜNİ-AİLE (Üniversite Ailesi) Projesi Uygulaması Örnek olayında Üniversite-STK İşbirliği

Mesut ŞENOL

Üniversite-Sivil Toplum Kuruluşları İşbirliği Kapsamında Ege Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Destek Grubu Etkinlikleri

Yrd. Doç. Dr. N. Oğuzhan ALTAY
Arş. Gör.Sinem ÜNALDILAR
Arş. Gör.Mehmet GÜÇLÜ
Arş. Gör.Burcu ARACIOĞLU
Tuğçe EKER
Senem İNCEDEMİR
Uğur BOZAT

Üniversite-Çevre ve Kalite Etkileşiminde STK'ların Rolü ve Hereke MYO Örneği

Yrd. Doç. Dr. Hıdır AKPINAR
Yrd. Doç. Dr. Faik ÇELİK

ÜNİVERSİTE VE SİVİL TOPLUM SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SİVİL TOPLUM ORGANİZASYONLARI UYGULAMALARI

Mahnaz GÜMRÜKÇÜOĞLU*
Kazım MERT**

GİRİŞ

Türkiye’de son yıllara kadar, gönüllü faaliyetler daha çok “yardımseverlik” anlayışı içinde yürütülmekteydi. Klasik anlamında “gönüllü çalışma” boş zaman değerlendirme faaliyeti gibi algılanmaktaydı. Ancak günümüzde toplumsal hayata daha aktif katılma ihtiyacı giderek artmış ve özellikle eğitim, insan hakları, sağlık, çevre konularında sivil örgütlenme hareketi ivme kazanmıştır. Sivil Toplum Örgütlerinin sayısının ve aktif oldukları alanların artmasıyla gönüllülük, yardımseverlik bakış açısından çıkararak daha sistematik, daha disiplinli hale gelmiştir. Yardımseverliğin temelinde yatan, yardıma ihtiyacı olana maddi ve aynı yardımda bulunma anlayışının ötesine geçilmiştir. Artık günümüzde toplumsal sorunların üstesinden gelmek üzere kişiler, kendi zamanını, emeğini, enerjisini katarak çalışmalar yürütmek istemekte, daha bilinçli ve eşitlikçi bir vatandaşlık kavramını yerleştirmeye gönüllü katkıda bulunmaktadırlar.

Üniversitelerin de bu süreç içerisinde, sadece birer eğitim kurumları olmalarının dışında sivil toplum kuruluşlarının yapmış olduğu çalışmalara destek vermek ve bir fiil kendi bünyelerinde birimler oluşturarak öğrenci potansiyelinden faydalanmaları gerekmektedir. Bunun yanı sıra destek vermekle yetinmeyip kendi akademik birimleri içinde sivil toplum organizasyonlarını içeren derslere yer vermeleri kaçınılmaz bir gereklilik olmuştur. Ülkemizdeki üniversiteler bu tür çalışmalara yeni yeni yer vermektedirler. Bu girişime Sakarya Üniversitesi Mühendislik Fakültesinde iki dönem halinde verilen Sivil Toplum Organizasyonları dersi örnek olarak verilebilir. Sivil Toplum Organizasyonları dersinin amacı sivil toplum anlayışının yukarıda da özeti verilen gönüllülük, yardımseverlik bakış açısı ile kalınmayıp daha sistemli ve daha disiplinli bir hale getirilmesi amaçlanarak öğrencilerin aktif katılımlı bir süreç içerisinde toplumla bir araya gelmeleri amaç edinilmiştir.

Bu çalışmada Sakarya Üniversitesi Mühendislik Fakültesinde verilmekte olan Sivil Toplum Organizasyonları dersini alan öğrenciler üzerine yapılan anket çalışmasının sonuçları değerlendirilmiştir. Anket, sivil toplum organizasyonları dersini seçen 226 öğrenci ile yapılmıştır. Anket çalışmasında öğrencilere sivil toplum hareketinin ne anlama geldiğinin yanı sıra Türkiye’de ki en önemli toplumsal sorunun ne olduğu sorulmuştur. Ayrıca sivil toplum organizasyonları dersi seçme nedenleri sorularak bireysel ve toplumsal anlamda bu dersin kendine sağladığı olumlu ve olumsuz katkılar öğrenilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra bu tür derslerin üniversitelerdeki faydalarının nasıl olacağı konusundaki düşüncelerine yer verilmiştir.

SİVİL TOPLUM

En eski dönemlerden beri toplumlar kendi içinde ve dışında güç birliklerini oluşturmuş, böylece var olan sorunlara çabuk ve etkili çözümler üretebilmişlerdir. Bir toplumun ekonomik, sosyal ve demokratik gelişmesi o toplumun bireylerinin kendi sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetlere gönüllü olarak katılma düzeyleriyle yakından ilgilidir¹. Bu bağlamda sivil toplum en basit ifadeyle bir toplumda sivil toplumun gelişmesi kültürel bir süreçtir ve şu unsurların gelişmesi ile paralellik taşır; çoğulculuk, bağımsızlık, dayanışma, toplumsal bilinçlenme, katılım, eğitim, sorumluluk ve yetki devri şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımdan yola çıkarak bu tanıma destekleyici olarak “sivil yönetimin hakim olduğu toplum şeklinde tanımlandığında modern toplumda bu yönetim modelini besleyen çok sayıda kaynaktan söz edilebilir. Sivil toplumun kavramsal düzeyde söz edilen kaynakları şöyle açıklanabilir; küreselleşme, postmodernizm, çok kültürlülük ve çoğulcu kamusal alan şeklinde açıklamak mümkündür². Bütün bu tanımlar ve kavramlardan yola çıkarak sivil toplum tanımı Ralph Dahrendorf’un yardımıyla yapmak mümkün olacaktır. Ralph Dahrendorf sivil toplum tanımını “başkalarına saygı gösteren, başkalarını cesaretlendirip harekete geçmek isteyen ve geçebilen, eyleme yönelik araçları yaratabilen, kendinden emin, korkusuz ve korku duymak için nedeni olmayan bireyler toplumu olarak tanımlamıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Mühendislik Fakültesi

** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F.

Söz edilen bireyin özellikleri nedir? Bu özellikler; girişimci ve yenilikçidir, şoklara dayanıklı olup yeni fırsatlar yaratırlar. Güç şartlar altında yaşayan ve göreceli olarak toplumun daha az şanslı kesimleri için toplumsal destek sağlamak üzere kendini organize edenlerdir şeklinde açıklanabilir.

SİVİL TOPLUM KURUMLARI NASIL TANIMLANIR?

Sivil Toplum, kamu bilincinin gelişebildiği demokratik katılıma imkan veren ve iletişime açık bir alandır. Dayanışma içinde harekete geçmek ve iletişim kurmak için bir grup insana ihtiyaç vardır. İşte sivil toplumdan sivil toplum kuruluşlarına geçiş de bu noktada gerçekleşir. Sivil Toplum örgütlü toplumdur. Türkiye’de kar amacı gütmemek kaydıyla faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarından biri de üniversitelerdir. Üniversitelerin sivil toplum kuruluşu olmalarındaki en önemli nedenleri arasında eğitim ve öğretim sağlamanın yanı sıra toplum bilincini, düşündüren insan olmayı, toplumsal duyarlılığı bireye kazandırması nedeniyle de bir sivil toplum kuruluşu olarak önemli bir yere sahiptir³.

EĞİTİM VE ÜNİVERSİTE

Eğitim

Toplumda kişisel güvence yaratmanın faktörlerinden biri sanayi toplumunda olduğu gibi zaman zaman bireyin kimliğinin önüne geçirilen meslekler ve ticaret değil eğitimidir. Eğitim ile anlatılmak istenen çağa ve değişimin genel talep ve standartlarına uygun olan eğitim söz konusu edilmektedir. Bu anlamda eğitimin güvence üretmesi, sistemin felsefe ve donanım olarak değişimin taleplerine uygun hale gelmesiyle mümkün olabilir. Değişimin talepleri sorunu ise “Geleceğin toplumunda nasıl bir insan?” sorusunun cevabında yer almaktadır. Bahsedilen insan tanımı; bir işi, bir problemi düşünen, planlayan, organize eden ve sonuçlandıran insan olarak yapılmaktadır. Burada sorumluluk aldığı konuyu başından sonuna kadar götüren bir kişilik öne çıkmaktadır. Böyle bir kişiliğin bilgi ile yaşamayı öğrenme, demokrasi değerleriyle bütünleşme, tahlil, sentez, araştırmacılık, girişimcilik, nesnellik, yaratıcı düşünce, sorun çözme, karar verme, etkili konuşma, rapor hazırlama ve sunma, bilgi ve beceri gibi öğrenilmiş vasıfları gerektirdiği açıktır. Toplumsal yapının belirtilen sonuçları ve sarsıntıları karşısında değişimin gerçek anahtarı gözüyle bakılan eğitim karşısında mevcut sistem ve üniversite buna ne kadar hazırdır?⁴

Üniversite

Günümüzde bilgi toplumu adı verilen yeni bir toplumsal düzenin ortaya çıktığı görüşü sık sık dile getirmektedir. Bu toplumun en önemli kurumlarından bir de bilginin üretildiği temel bir kurum olan üniversitedir⁵. Üniversitenin bireye katmış olduğu bireyselleşme etkisi, toplumsallaşma faktörü ve bütün bunların yanı sıra küreselleşme yansımasının etkisi ne olmaktadır? Sayılan bu üç etkiyi kısaca açıklamak gerektiğinde üniversitenin bireye ne katması gerektiği ne kattığı ve sonucunda bireyin bu etkilenmelerinden nasıl yararlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bireyselleşme: Kısaca tanımı yapıldığında bireyin kişisel ve toplumsal yeteneklerini geliştirmesi ve bu yeteneklerini kullanabilme beceri ve özelliğini kazanma süreci olarak tanımlanabilir. Bireyin gelişmesine, kendini ifade imkanı ve fırsatının engellenmesine yönelik her hareket toplumsal sistemin ihmali, gafleti ve yanlış olarak değerlendirilir. Toplum hayatına katılabilme, toplumsal refahtan pay alabilmek için gerekli ve kaçınılmaz arayışta olan ve ne emredilirse yapan insan değil, yeteneklerini geliştirerek ancak yetiştiği alanlarda kendisinden yararlanan bir kişiliğin gerçekleşmesi sürecinde önemli rol oynamaktadır.

Toplumsallaşma: İnsanın yaşadığı toplumun davranış kalıplarını yaşama biçim ve alışkanlıkları ile toplumsal kalıpları, yaşama biçim ve alışkanlıkları ile toplumsal değerlerini benimsemesi süreci olarak tanımlanabilen toplumsallaşma olgusu bireyin benimsediği sayılan özellikler doğrultusunda toplumun tüm taleplerini kayıtsız şartsız yerine getiren itaatkar birey haline dönüşmesiyle tanımlanabilir. Üniversitenin toplumsallaşmadaki rolü, toplumsallaşmada yapılan tanımından itaakar kalıbından sıyrılarak bireyin bireyselciikten toplum içinde mahkumiyetini ortadan kaldırmaya yönelik bir rolü olduğu vurgulanmaktadır.

Küreselleşme: Üniversitenin bireye sağlamak istediği bireysel gelişimin yanı sıra toplumsallaşma rolünü katması sürecini bireye küresel düşünme ve bu düşüncelerinin küresel bir biçimde uygulatabilmesinde etkili olmaktadır. Küreselleşmenin bu aşamada bireyden beklentilerini bireyin yeni değerlerin ışığında

belirginleştirerek bilgi, rekabet, verimlilik, toplam kalite, demokrasi, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi, girişimcilik, toplumsal duyarlılık sahibi gibi küresel gelişmelerin bireye yeni yorumlarla sunduğu değerler üniversitenin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Bireylerin küreselleşmeye başarılı bir biçimde intibak etmeleri onların sağlıklı bir toplumsallaşma ve bireyselleşme süreci geçirmeleri ile mümkün olabilir. Bu mümkünlüğü sağlamada da üniversitelerin rolü ve önemi büyüktür. Bu teorik katkıların uygulamalarını üniversitenin bireye eylemsel şekilde sunması, bireye imkanlar tanınması üniversitelerin önemini bir kez daha karşımıza çıkartmaktadır⁴.

ÜNİVERSİTE VE SİVİL TOPLUM

Neden bir üniversite, salt iyi bir akademik eğitim vermek varken buna ek olarak vaktinden ve enerjisinden pay ayırarak “sivil toplum organizasyonları” dersi gibi ek bir sorumluluk getiren dersi açma gereği duyar? Nedeni; derste alınan eğitim, eğitimin akademik boyutunun sonunda diploma alınan boyutunu teşkil eder. Bir de sonunda diploma alınmayan ama kişi üzerinde belki çok daha derin ve kalıcı izler bırakan hayat eğilimi vardır. Sivil toplum Organizasyonları dersi öğrencilerin hayat eğitimine olağan, günlük yaşam içinde belki kolay yakalanmayacak bir çok yönlülük ve bir çok renklilik ve zenginlik katmaktadır. Sivil Toplum Organizasyonları dersinin arkasındaki amaçlardan biri öğrencilere “katılımcılık” anlayışını uygulamaya kazandırmak olarak özetlenebilir. Sivil Toplum Organizasyonları dersi ile öğrenciler kendi dar çevrelerinden çıkarak başka mekanlara başka sosyal çevrelerden insanlarla bire bir ve yakın ilişki kurmak durumunda kalmalarına yardımcı olmaktadır. Bu sayede daha önce sadece uzaktan gözlemci olarak ya daha ön yargıyla izledikleri toplumun başka bir kesimi için hayatına ilişkin daha sağlıklı ve gerçekçi sebep-sonuç ilişkileri kurarak bir iç gözü kazanabiliyorlar ve sorgulama yeteneğini öğrencilere kazandırma yetisi sağlıyor. Öğrenci kendisinin birey olarak toplum için aktif olarak bir şeyler yapmaya çalışmasıyla kendisi ile dünya arasında canlı bir bağ olduğunun bilincine varıyor ve dünyayı bir şekilde değiştirebileceğine dair inanç ve özgüven geliştiriyor. Sivil Toplum Organizasyonları dersini alan öğrenciler ileride yetişkin hayatında toplumsal sorunlarla daha ilgili olmasının topluma daha iyiye götürmeye yarayacak etkinliklere katılma olasılığının artmasında aracılık görevi üstlenmesinde önemli rol oynuyor. Sivil Toplum Organizasyonları; öğrenciler, öğrenen-öğreten rollerinin değişkenliğiyle ve sürekliliğiyle “yaşam boyu öğrenim”in nasıl bir süreç olduğunu yaşıyorlar. Bu hem pratik hem kültürel hem de entelektüel bir süreçtir. Deneyim çeşitliliği, yaşamın farklı alanları arasında bağ kurulmasının sağlanması bakımından önemlidir, toplumun katılımcı bir üyesi olma fonksiyonu ile bilimsel ve teknik bilgi arasında yeni neden-sonuç ilişkilerinin kurulmasına katkıda bulunuyor⁶.

UYGULAMA VE DEĞERLENDİRME

Sakarya Üniversitesi Mühendislik Fakültesinde Sosyal Seçimlik olarak verilen “Sivil Toplum Organizasyonları” dersi iki dönem olarak her sınıftan ve mühendislik fakültesinde bulunan her bölümden öğrencinin seçebildiği bir derstir. Çalışma ile ilgili anket 2003 yılı ikinci döneminde ve 2004 yılının birinci döneminde dersi alan toplam 226 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulama ile ilgili sonuç ve değerlendirmeler:

Demografik Bilgiler

cinsiyet	bay	bayan	sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf
2003(II.dönem)	94	31	2003(II.dönem)	6	24	71
2004(I.dönem)	73	28	2004(I.dönem)	14	48	63
toplam	167	59	toplam	20	72	134

bölüm	Bilgisayar	Çevre	Elek.El	Endüstri	İnşaat	Makine	Metalurji	Jeofizik
2003	8	21	23	6	18	20	28	-
2004	15	10	15	14	13	18	13	2

-Ankete katılan öğrencilere “Sivil Toplum Hareketi Ne Demektir?” sorusunu tanımlamaları istendiğinde verilen tanımlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Birliktelik	Bilinçlilik	Yardımlaşma	Başkaldırı	Katılımcılık	Gönüllülük
120	22	6	1	8	26

-Ankete katılanlara Sivil Toplum ile ilgili kitap okudunuz mu? Sorulduğunda toplam tüm cevap verenler içinde 27 kişi sivil toplum ile ilgili kitap okuduğunu, 70 kişinin sivil toplum ile ilgili hiç kitap okumadığını, 40 öğrencinin ise bu konuda sadece çeşitli dergileri incelediklerini ifade etmişlerdir.

-“**Türkiye’nin En Önemli Toplumsal Sorunu Nedir?**” sorusuna verilen cevapları içeren tablo ise aşağıda verilmiştir.

	eğitim	bilinçsizlik	işsizlik	çevre	duyarsızlık	ekonomi
2003	63	16	7	5	4	-
2004	49	12	10	1	11	7

Yukarıda verilen cevapların dışında; erozyon, insan hakları, sokak çocukları, sorumsuzluk, sosyal eşitsizlik ve tüketici toplumu ifadeleri diğer sorunlar olarak ifade etmişlerdir.

-“**Sivil Toplum Organizasyonları Dersini Seçiminde En Önemli Neden**” nedir diye sorulduğunda verilen cevaplar tabloda verilmiştir:

	2003	2004
Toplumsal Duyarlılık Sahibi Olduğum İçin	64	35
Kendim İçin Bir Şeyler Gerçekleştirmek İçin	24	26
Seçimlik Dersler İçinde En Kolay Ders Olarak Gördüğüm İçin	16	19
Boş Vakitlerimi Değerlendirmek İçin	6	5
Yıllık Kredili Dersleri Doldurmak İçin	4	7
İşe Yarayan Tek Sosyal Seçimlik Ders Olduğu İçin	3	-
Arkadaş Tavsiyesi	2	1
Yeni Arkadaşlar Tanımak İçin	1	-

-“**Sivil Toplum Organizasyonları Dersi Gerekli midir?**” Sorusu için verilen cevaplar şöyledir: Ankete katılan öğrencilerin %90’ı bu dersin gerekli olduğunu ifade etmişler ve nedenleri şu şekilde sıralamışlardır;

- Bir işe yaradığımı hissettirmesine yardımcı oluyor,
- İnsanın kendini ve toplumu tanıma fırsatı yaratıyor,
- İnsanların yapmak isteyip te yapamadıklarını yapma zemini hazırladığı için,
- Üniversiteli bir genç olarak bir şeyler üretebilecek biri olduğumu anlamama yardımcı olduğu için,
- İnsanın kendindeki bir başka yönünü bulmasında yardımcı olduğu için bu dersin gerekli olduğunu ifade ediyorlar.

-“**Sivil Toplum Kuruluşlarından**” bildiklerinin isimleri sorulduğunda en çok bilinen sivil toplum kuruluşu olarak TEMA, TEGV ve ÇYDD olarak sıralanmaktadır.

-“**Sivil Toplum Organizasyonları Dersi Dışında**” öğrencilere başka sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışıp çalışmadıkları sorulduğunda ankette bu soruya cevap veren 80 öğrenci ders dışında farklı sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

-Üniversitede faaliyet gösteren kulüplere üyeliklerinin olup olmadığı sorulduğunda ankette bu soruya olumlu olarak cevap veren öğrenci sayısının 87 olduğu görülmektedir.

-“**Sivil Toplum Organizasyonları Dersini Tekrar Seçer misiniz?**” sorusuna ankete cevap veren öğrencilerin %85’i dersi tekrar seçmek istediklerini belirtmişler ve tekrar seçmek istemelerinin nedenleri şöyle sıralamışlardır:

- Bana ve topluma faydalı bir ders olduğu için
- Bir şeyler yapmanın gururunu taşıma imkanı verdiği için
- Gerçek hayatta tanışacağım şeylere şimdiden imkan verdiği için
- Toplumda yerimin ve sorumluluklarımın ne olduğunu görme imkanı verdiği için
- Yapılacak çok fazla işlerin olduğunu görmemi sağladığı için

- Kendimi bulmamı sağladığı için sivil toplum organizasyonları dersini tekrar seçmek istediklerini belirtmişlerdir.

-Sivil Toplum Organizasyonları dersi ile ilgili değerlendirmelerden oluşan likert ölçekli sorularda öğrencilerden bu ders ile ilgili düşüncelerinin yanı sıra, bu dersi seçmelerinden sonra sivil toplum hareketine bakış açıları ve bunun yansıma olarak kendilerine olan katkılarının neler olduğunu öğrenmek amacıyla toplam 16 soru sorulmuştur.

Sivil Toplum Organizasyonları Dersi İle İlgili Değerlendirme Soruları

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
Bu dersi seçmenin ayrıcalık olduğuna inandım	12	11	19	92	69
Dersi seçmemle hayatımda hiçbir değişiklik olmadı	97	81	14	15	8
Bu dersin gereksiz olduğunu düşünüyorum	168	43	5	-	2
Bu dersi seçtiğime pişmanım	173	28	6	3	3
Bu dersi bütün öğrencilerin alması gerektiğini düşünüyorum	6	5	16	81	106
Bu dersin zorunlu olması gerektiğini düşünüyorum	14	22	33	71	76

Sivil Toplum Organizasyonları dersi ile ilgili sorulan sorular çerçevesinde öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun bu dersin yararlı olduğunu aynı zamanda üniversitede okuyan bütün öğrenciler tarafından görülmesi gerektiğini ifade ederek bu dersin seçimlik ders statüsünden çıkarılarak zorunlu ders olarak görülmesi konusunda düşüncelerini ifade etmişlerdir.

-Sivil Toplum Organizasyonları dersinin öğrenciler üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik 10 sorudan oluşan ifadelere verilen cevaplar:

Sivil Toplum Organizasyonları Dersinin Öğrenciler Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Sorular

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
Çevreme karşı daha duyarlı olmaya başladım	4	9	9	121	74
Sorumluluğumun daha da arttığına inandım	5	10	13	105	83
Her sorunun maddiyatla çözülemeyeceğini gördüm	14	13	24	83	84
Çevremde çözülmesi gereken çok fazla sorun olduğunu gördüm	3	5	1	88	120
Kendimi daha iyi tanıma fırsatı buldum	7	15	46	97	40
Kendim ile çevrem arasında canlı bir bağ kurdum	7	12	23	105	67
Ön yargılarımın azalmasına neden oldu	13	23	51	94	33
Dünyayı bir şekilde değiştirebileceğime inandım	17	38	46	90	24
İnsanların daha duyarlı olması gerektiğini düşünmeye başladım	2	3	5	59	148
Sosyal yaşantımda farklılıklar hissetmeye başladım	8	19	35	113	39

Sivil Toplum Organizasyonları dersini seçen öğrencilerin toplumsal sorunlara daha duyarlı olduklarını çıkarsamasını yapabiliriz. Ayrıca dersin öğrencilere katkısının sadece dersi olarak kredi doldurmak olmadığını üniversitedeki derslerle yoğunlaşan ve üniversiteyi sadece hayata bir geçiş aracı görmeyip bu tür derslerin olmasıyla daha bilinçli ve daha aktif bir rol oynayarak önemli bir görev üstlenmektedir.

Sivil Toplum Organizasyonları dersini alan öğrencilerin kendilerine güven duygularının gelişiminde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bütün bu olumlu yönlerin dışında bu dersin öğrenciler üzerinde olumsuz yönlerinin ya da etkilerinin olduğunu ifade edenlerin sayılarının düşük olduğu görülmektedir. “dünyayı bir şekilde değiştirebileceğime inandım” ifadesine verilen cevapların dağılımındaki eşitsel ağırlık ifadenin belki çok iddialı bir yönünün olmasından kaynaklanabilmektedir.

SONUÇ

Sivil Toplum hareketleri günümüzde göz ardı edilemeyecek kadar yaygınlaşmasının yanı sıra yoğun bir biçimde hayatın içinde yer alması insanları duyarlı olmaya iten önemli bir neden olarak görülmektedir. Tecrübelerin paylaşılmasında sivil toplum hareketleri bireylerin daha fazla sosyalleşmesine, paylaşımın artmasıyla daha farklı düşünce biçimleri katmasıyla insanları bir araya getiren çok güçlü organizasyonlar haline gelmişlerdir. Bu tür organizasyonlar bireylere farklı görevler yükleyerek sorumluluk sahibi olunmasında ve bu sorumlulukların sadece teoride kalmayıp eylemsel dönüşüme aktarılması ile önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Sivil Toplum ile ilgili çalışmaların sadece toplumun bir kesimini ilgilendiren bir olgu olmadığını yaşı, cinsiyetin, eğitimin, konum farklılığının bu tür çalışmalarda bir engel olmadığı bilincinin vurgulanmasında önemli rolü olan üniversitelerin duyarlılık bilincinin ortaya çıkarılmasında çok büyük görevleri üstlenmesi gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Üniversitelerde hiçbir zaman geç kalınmışlık düşüncesine sığınılmadan en kısa zamanda belki ilk adım olarak ders olarak verilmesinde önemli katkıların olacağı düşünülen sivil toplum ile ilgili çalışmalara öncelikli yer verilmesi üniversitelerin toplum karşında bir kez daha ne kadar önemli bir görevinin olduğunun anlaşılmasında faydalı olacaktır.

Toplumla ilgili tepkilerin faydaya dönüşümünde üniversitelere çok fazla görev ve sorumluluk yüklenmektedir. Sivil Toplum Organizasyonları dersinin de bu bağlamda üniversitenin üzerindeki sorumluluğu öğrenciye bilinçli bir şekilde yansıtarak toplumun daha duyarlı olunması konusunda gereken görevi yerine getirmeye çalıştığının bir kanıtı olarak gözler önüne sermektedir. Toplumsal Duyarlılık Projeleri veya Sivil Toplum Organizasyonları adı ne olursa olsun bütün üniversitelerde gereken çalışmalar yapılarak duyarlı bir bakış bilincini gerçekleştirmek için çalışmalara yoğun bir şekilde hız verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ONER, Atilla; Yrd.Doç. Dr., “Kavram Kargaşası-Üçüncü Sektör=Sivil Toplum”, Yeditepe Üniversitesi Üçüncü Sektör Yönetim Geliştirme Grubu
- ÇAHA,Ömer; Doç. Dr., “Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine”, Sivil Toplum düşünce&araştırma dergisi, Ocak-Şubat-Mart 2003 Yıl:1 Sayı:1
- ”Sivil Toplum İş Başında”, www.stgp.org/docs/AB_Komisyonu_STK_arastirmasi.doc
- DOĞAN, İsmail; “Sivil Toplum”, Sistem Yayıncılık
- YILDIRIM,Engin; Prof. Dr., Duman Mehmet; Doç. Dr.; “Bilgi-İktidar-Toplum Bağlamında Akademik Özgürlük ve Üniversite Özerkliği”, www.bilgiyonetimi.org, 2004
- İstanbul’a sivil Sahip Çıkış”, İstanbul Dergisi, Temmuz 2002, Sayı:42

ÜNİ-AİLE (ÜNİVERSİTE AİLESİ) PROJESİ UYGULAMASI ÖRNEK OLAYINDA ÜNİVERSİTE-STK İŞBİRLİĞİ

Mesut ŞENOL*

GİRİŞ

Demokrasinin giderek evrimleştiği, karmaşık ilişkilerle örüldüğü günümüzde bireylerin ve kitlelerin ruhsal, kültürel ve toplumsal yalnızlığını ortadan kaldırmada, soyutlanmışlığı ve tek-boyutluluğu azaltmada, katılımı siyasi sistemin bir unsuru durumuna getirmede Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK'ların) göz ardı edilemez bir rolü ve yeri oluşmaya başlamıştır. Kamu ve özel kesim yanında Üçüncü (Bağımsız) bir kesim olarak anılmaya başlanan STK'ların toplum kalkınmasında, kültürel atılımlarda, ekonomik ve sosyal dinamiklerin harekete geçirilmesinde 'Gönüllülük İlkesi'ne dayanarak toplumsal gücün dayanışma duygusu ile kullanılmasında işlevleri her geçen gün artmaktadır. Eskiden yalnızca belirli kamu kuruluşlarının görev ve sorumluluk alanı içinde olduğu düşünülen birçok hizmet ve etkinlik, STK'ların desteği ve katkısı ile daha tabana yayılan, daha çok halk desteği alan ve hatta daha çok meşru sayılan niteliklere bürünmeye başlamıştır.

Üniversitelerin bilimsel araştırma, öğrencilerini diploma eğitimlerinden geçirerek meslek ya da en azından eğitim sahibi yapma işlevlerini yerine getirirken, içinde yaşadığı toplum ile bilgi alışverişine, karşılıklı desteğe ve dayanışmaya dayalı bir ilişki kurması kaçınılmaz duruma gelmiştir. Günümüzde üniversiteler, içinde buldukları toplumdan soyutlanamaz duruma gelmişlerdir. Öğrenci ve öğretim elemanları kadrosu ile üniversiteler; yerel halk, kamu, özel kesim ve STK'lar arasındaki kopuklukları gidermeden, bilgi eksikliklerinin karşılıklı olarak tamamlandığı bir ortam yaratmadan, amaçlarına ulaşmada zorluk çekeceklerini anlamaya başlamışlardır.

ÜNİ-AİLE PROJESİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi öğrencileri ve öğretim elemanlarından gönüllü toplam 25 üniversite mensubunun, Biga halkından gönüllü ailelerden seçilen ailelerle, bir tür informal *dost-aile*, *ikinci aile* vb. adlarla da anılabilecek ilişki kurmaları, İşletme ve İktisat Bölümü 2. Sınıf öğrencilerine 2003 yılı birinci döneminde verilen **Sivil Toplum Kuruluşları Mevzuatı** dersinin bir uygulaması olarak düşünülmüş ve projelendirilmiştir. Projenin adı, öğrencilerle yapılan görüşme sonucu ve onların önerisi ile '**Üni-Aile (Üniversite Ailesi)**' olarak belirlenmiştir.

Ekim 2003 ayında başlayan projede Fakülte öğretim elemanları kadrosu ile Biga halkını temsil eden bir İlçe Belediye Meclisi üyesinin katılımı ile bir **Yürütme Kurulu** kurulmuştur. Yürütme Kurulu şu kişilerden oluşmuştur: *Mesut Şenol (Öğretim Görevlisi)*, *Yrd. Doç. Dr. Halis Kalmış (Öğretim Üyesi)*, *Aytül Tekay (Öğretim Görevlisi)*, *Ömer Emirkadı (Araştırma Görevlisi)*, *İdil Elver (Araştırma Görevlisi)*, *Özgür Manap (Araştırma Görevlisi)*, *Ensar Turan (Fakülte Kültür, Sağlık, Halkla İlişkiler Görevlisi)* ve *Ayfer Baykal (Belediye Meclis Üyesi, Biga Gündem 21 Sorumlusu)*. Ayrıca projesi destekleyen Kaymakamlık, Belediye Başkanlığı, BİİBF, Ticaret Odası, Ticaret Borsası, Ziraat Odası, Esnaf Birlikleri Derneği, Esnaf Kefalet Kooperatifi Başkanlığı, Atatürkçü Düşünce Derneği ve Fakülte Koruma Derneği yöneticilerinin yer aldığı bir **Danışma Kurulu** oluşturulmuştur.

Biga halkında Fakülte ve öğrencileri hakkında varolan olumsuz düşünce ve önyargıları silmek, öğrencilerin de halkla ilgili benzer değer yargılarını daha olumlu hale getirmek, kısacası halkla üniversite arasında bir bilgi alışverişini, karşılıklı anlayışı sınırlı ama somut bir ilişkide gerçekleştirmek amaçlı Üni-Aile

---

* Öğretim Görevlisi, STK Uzmanı ÇOMÜ Biga İİBF

Projesine katılacak öğrenciler ve öğretim elemanlarının gönüllülüğü esas alınmıştır. Gönüllü öğrenciler ve öğretim elemanları için, onları biraz daha yakından tanımak amacıyla basit bir anket hazırlanmış, gönüllü öğrenci ve öğretim elemanı profilleri çıkarılmıştır. Gönüllü ailelerin seçiminde aşırı titiz davranılmış, ailelerin yalnızca istekli olmaları değil, sosyal-ekonomik statü, duygusal olgunluk, ilçede iyi şöhret sahibi olmaları vb. unsurlar özenle değerlendirilmede göz önünde bulundurulmuştur.

Projeyi tanıtan afiş ve broşürler Biga Belediye Başkanlığı sponsorluğunda hazırlanarak, halkı üniversite ile işbirliğine ve dayanışmaya yönlendiren sloganlarla duyurulmuş, kent içindeki belli başlı yerlere, işyerlerine, otobüslere asılarak halkın bilgilendirilmesi ve ilgisinin çekilmesi sağlanmıştır. Projenin yürütümü sırasında her aşamada gerekli duyulan sponsorluk, diğer yerel Sivil Toplum Kuruluşları tarafından belirli bir paylaşma planlaması çerçevesinde karşılanmıştır.

26 Aralık 2003 tarihinde düzenlenen yemekli törende Üni-Aile projesi resmi açılışı, medya ve basın önünde yapılmıştır. Açılış töreninde konuşmalar yapıldıktan sonra, ailelerle öğrencilerin ve öğretim elemanlarının eşleşmelerinde bir tür dramatik etki yaratan “*Kura Çekme*” yöntemi uygulanmıştır. Adı okunan öğrenci ve aile topluluk önünde birbiriyle eşleşmiş, sarılmalar, el öpmeler vb. sahneler duygusal anlar yaşanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla ailelerle öğrenciler arasındaki ilk tanışma ilişkisi bile bir tür özel yakınlaşma vesilesi olmuştur.

Açılış töreninde yapılan konuşmalarda ve sunulan brifingte ailelere ve konuklara projenin amacı, kapsamı, beklentileri ve özellikleri ayrıntıları ile anlatılmıştır. En çok vurgulanan konu, Üni-Aile Projesinin, öğrencilere maddi yardım yapılmasını sağlamayı amaçlayan bir proje olmadığı, tam tersine öğrencilerle belirli aileler arasında bir tür moral dayanışma, yanlış bilgilenmelerin yerini doğru iletişim kanallarının alması olduğu ve öğrencilerle aileler arasındaki ilişkilerin olabildiğince sınırlı ve düzeyli bir şekilde götürülmesinin beklendiği şeklinde yansıtılmıştır.

Resmi açılış ve eşleşme ile fiilen başlayan Üni-Aile Projesinin aksamadan yürütmesi için ‘Aile ve Öğrenci Koordinatörleri’ ile ‘Danışmanlar’ belirlenmiştir. Öğrencilerle aileler arasında başlayan ve kısa zamanda düzeyli ve yakın bir ilişki olarak gelişen temaslarda genel olarak bir sorun yaşanmamıştır. Ailelerle ve öğrencilerle yapılan görüşmelerde projenin uygulaması konusunda çeşitli bilgiler toplanmıştır.

Üni-Aile Projesine katılan aileler ve öğrencilerle birlikte Ocak 2004 ve Mart 2004 tarihlerinde yemekli toplantılar düzenleyen Düzenleme Kurulu, birinci ağızdan aileleri ve öğrencileri dinleme fırsatı bulmuştur. Bu iki görüşmede ve diğer temaslarda edinilen bilgiler ışığında Üni-Aile Projesinin yürütülmesinde şu saptamalar yapılmıştır:

- Ailelerin gerek gönüllülük ve gerekse sosyal- ekonomik ve kültürel açıdan uygun aileler olması ilk uygulamanın başarısında bir etmen olmuştur. Belki ileride aile seçiminde toplumun değişik kesimlerini temsil edecek diğer ailelere açılım da denenebilir.
- Aileler ve öğrenciler, ilçe kamuoyundaki olumsuz izlenimleri ve önyargıları azaltmada büyük rol oynamaktadırlar. Onların yarattığı kamuoyu, daha önceden hep olumsuz dedikodularla beslenen halkın şimdi somut, duygusal olarak ilgi çekici ve desteklenmeye değer yaşam öyküleriyle ve paylaşımlarıyla beslemekte ve Üniversite-Halk ilişkilerini ve algılamalarını olumlu yönde etkilemektedir.
- Projeye katılan öğrencilerin duygusal gereksinimlerinin daha çok karşılanmakta olduğu, daha az ev özlemi çektikleri, kendilerine daha çok güven duydukları, yalnızlık duygularının azaldığı gözlenmiştir.
- Ailelerin ve öğrencilerin, Üni-Aile ilişkisini öz aile ile olan ilişkilerin yerine koyma tehlikesine karşı özenli bir şekilde davrandıkları gözlenmiş, bu konudaki Danışman önerilerine uygukları görülmüştür. Hatta hiç çocuğu olmayan ve bu yüzden eşleştiği öğrenciyi neredeyse öz çocukları kadar benimseyen aile bile sık sık öz aile ile temas kurmakta, öğrenci öz ailesi ve Üni-Aile arasında bilinçli bir ilişki düzeni kurmayı başarmış gözükmektedir.
- Üni-Aile Projesi, Biga ilçesinde Üniversite-Halk ilişkilerinde ve diğer gönüllü girişimlerde dinamik bir altyapı oluşturmuştur. Örneğin Mart 2004 tarihindeki en son yemekli toplantıda, ilçede yapılacak dereboyu ve ilçenin genel temizliği kampanyası projesine, Biga Çevre Derneği yanında Üni-Aile Projesi kapsamındaki bütün aileler de katılma kararı almıştır. Yine aynı gün yapılan yemekli toplantı ardından Biga Huzurevine birlikte gidilmiş, ağaç dikimi ardından Huzurevindeki yaşlılarla dayanışma saatleri

geçirilmiştir. Üni-Aile projesine katılan aileler kendilerini artık üniversitenin ve toplumun temsilcileri olarak görme eğilimine sahip olmaya başlamışlardır.

SONUÇ-DEĞERLENDİRME

Üni-Aile projesi, *Koordinatör Aile, Öğrenci Koordinatörleri, Danışmanlar* ve *Yürütme Kurulunun* özenli izleme çalışmalarıyla başından sonuna kadar başarılı bir örnekolay olarak Üniversite-Halk ilişkilerindeki bilgi ve ilgi eksikliğini gidermeye, uzaklıkları ortadan kaldırmaya, dayanışmayı ve işbirliğini geliştirmeye, böylece içinde bulunduğu çevrenin katkılarına açık bir üniversite modelini gerçekleştirmekte etkili bir biçimde katkıda bulunacaktır.

Bu Proje sayesinde, Üni-Aile Projesine katılan aileler kendilerini üniversitenin bir parçası olarak hissetmeye başlamışlar, toplumun genel desteğini ve onayını üniversite ortamına yeni bir psikolojik katkı unsuru olarak getirmişlerdir. Üni-Aile kendi başına bir STK kimliği kazanmış, ilçe temizlik kampanyalarına ve diğer projelere bu kimlikle katılmayı isteyecek olgunluğa erişmiştir.

Ailelerin hepsi de eşleştikleri öğrencilerle onlar mezun olana ve hatta mezun olduktan sonra da ilişkilerini sürdürme niyetini belirtmişlerdir. Şimdiden projeye 2 yeni aile ve öğrenci daha katılmış, önümüzdeki yıl için ciddi bir pilot uygulama başarısı elde edilmiştir.

Üni-Aile Projesinin yalnızca Biga'da değil, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde ve Türkiye'nin değişim yörelerinde uygulanması, Proje Yönetim Kurulunun en büyük isteğidir. Bu gerçekleştiği takdirde, Biga Üni-Aile Projesi daha geniş bir uygulama alanı bulmuş olacaktır. Projenin uygulanmasında yaşanabilecek aksaklıklar da kimsenin cesaretini kırmamalıdır. Önemli olan Üniversite-Halk ilişkilerini daha tutarlı bir çizgiye oturtacak girişimlere olanak tanınması, fırsat verilmesidir. Üni-Aile bu tür projelerin başında gelmektedir.

ÜNİVERSİTE-SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İŞBİRLİĞİ KAPSAMINDA EGE ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F SOSYAL DESTEK GRUBU ETKİNLİKLERİ

N. Oğuzhan ALTAY*
Sinem ÜNALDILAR**
Mehmet GÜÇLÜ***
Burcu ARACIOĞLU****
Tuğçe EKER*****
Senem İNCEDEMİR*****
Uğur BOZAT*****

Toplumsal sorunların çözümü için gönüllü katkıda bulunmak anlamına gelen sosyal sorumluluk kavramı, tüm birey ve kurumların yaşadıkları çevreye karşı ödev ve yükümlülüklerini kapsamaktadır. Daha iyi bir toplum, daha iyi bir çevre ve daha iyi bir gelecek bu sorumlulukların başlıca hedeflerdendir. Birey açısından kavrama bakıldığında iyi bir vatandaş olabilmek söz konusudur. Ancak, bu kavram günümüzde sadece bireylerle sınırlı değildir. Artık bireylerden olduğu kadar sivil toplum kuruluşlarından, kamu kurumlarından ve özel sektördeki kuruluşlarından da iyi birer birim olarak topluma karşı ödev ve sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenmektedir. Özel ve kamu kuruluşlarının başarısı, diğer kriterlerin yanısıra topluma sağladıkları sosyal katkının oranıyla ölçülmektedir. Sosyal sorumluluk projeleri bu kuruluşlar açısından, toplumla bütünleşmeyi sağlamak bakımından da önemli bir köprü oluşturmaktadır.

Sosyal sorumluluğun fonksiyonları;

- Toplumdaki kesimler arası farklılıkların belirgin olduğu, düşmanlıkların ve gerilimlerin giderek çoğaldığı bir toplum yerine, farklılıkların azaldığı, uzlaşma ve hoşgörü kültürünün etkinliği ile çatışma, gerilim ve düşmanlıkların yok edilmesi yönündeki çabalar ve sosyal barışın sağlanması,
- Çoğulcu yaklaşım ve yönetim anlayışının egemen olduğu bir toplum için katkı sağlamak,
- Geleceği, daha yüksek yaşam standardına sahip bir toplum düşüncesi çerçevesinde planlamak (Eren, 2000: 107) ve
- İnsani değerler, sosyal adalet ve eşitliğe yönelmiş bir toplum için çaba harcamak şeklinde özetlenebilir.

Yukarıda ana hatları ile açıklanan sosyal sorumluluk kavramı çerçevesinde sivil toplum kuruluşları, çeşitli kamu kurum ve kuruluşları ile çalışmamızın özünü oluşturan üniversitelerin üzerilerine düşen önemli sosyal sorumluluklar bulunmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin toplumsal yaşama aktif katılımının sağlanması ve toplumsal sorumluluklarının arttırabilmesi, sivil toplum kuruluşları (STK) ile ortaklaşa gerçekleştirilen projelerle yaşama geçirilebilir. Ege Üniversitesi İİBF Sosyal Destek Komisyonu bu ana hedefler doğrultusunda, Fakültemiz öğrencilerine özgüven, sosyal sorumluluk, proje sonlandırıcılık ve takım ruhunun kazandırabilmesi amacıyla 2002 yılı bahar döneminde kurulmuştur

Komisyon faaliyetlerinin yürütülmesi ve koordinasyonun sağlanması amacıyla, bir komisyon başkanı (Öğretim Üyesi) ve üç komisyon üyesi (Araştırma Görevlisi) olmak üzere toplam dört kişi ile ilgili komisyonda çalışmalara başlamıştır. Komisyon üyelerine yardımcı olmak, yürütülecek faaliyetlerin öğrenciler tarafından sahiplenilmesini sağlamak ve çalışmaların daha etkin ve katılımcı biçimde sürdürülebilmesini sağlamak amacıyla İktisat, İşletme ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinden birer öğrenciyi gönüllülük esasına dayalı olarak komisyon çalışmalarına bölüm temsilcisi sıfatıyla dahil edilmiştir.

---

*Yrd.Doç.Dr., Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Öğretim Üyesi

** Araştırma Görevlisi Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

*** Araştırma Görevlisi Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

**** Araştırma Görevlisi Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

***** Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Öğrencisi

***** Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğrencisi

***** Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğrencisi

Komasyon başkanı ve üyelerinin asıl işlevleri, gönüllü öğrencilerin çalışmalarını koordine etmek, bu çalışmaların etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamak ve öğrencilere gerekli danışmanlığı yapmaktır. Üyesi olan öğrencilerin gönüllülüğüne dayalı çalışmalar sürdürmesini hedefleyen Sosyal Destek Komisyonu'nun amaçları aşağıda belirtilmiştir:

- (i) Fakültemiz ve öğrencilerimizin topluma olan sosyal borçlarını ödemek,
- (ii) Öğrencilerimizin toplumsal yaşama aktif katılımını sağlamak,
- (iii) Öğrencilerimizin sosyal sorumluluk duygusunu güçlendirmek ve özgüvenlerinin gelişimine katkıda bulunmak,
- (iv) Proje başlatıcılığı ve sonlandırıcılık duygusunu uyandırarak takım ruhunu sağlamak,
- (v) Fakültemiz ile sosyal örgütler arasındaki dayanışma bağıntısını güçlendirmek,
- (vi) Fakültemizin toplumsal imajını arttırmak,
- (vii) Grup faaliyetlerinde sosyal sorumluluk ilkesinden hareket etmek,
- (viii) Öğrencilerin sosyal liderlik niteliklerini ortaya çıkarmak ve geliştirmek,
- (ix) Amaçlar doğrultusunda geliştirilen projeler çerçevesinde ulusal ve uluslararası kurumlarla işbirliği yapmak.

Yukarıda sıralanan amaçlar çerçevesinde komisyon aşağıdaki faaliyetleri sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde yerine getirmektedir:

- (i) Öğrencilerin projelere katılımını sağlamak için toplantılar düzenlemek,
- (ii) İzmir'den başlayarak (ileride bölge ve ülke geneline yayılmak düşüncesiyle) öğrencilerimiz ve Fakültemiz ile sosyal örgütler ve sivil toplum kuruluşları arasında bu amaçları tanıtmak üzere her türlü işbirliğini sağlamak,
- (iii) Komisyon ile sosyal örgütlerin temsilcilerinin yer aldığı bir danışma kurulu oluşturmayı ve projeleri katılımcı bir anlayışla harekete geçirmek,
- (iv) Öğrencilerin amaçlarda belirtilen etkinliklere katılımını sağlayabilmek ve eğilimlerini görebilmek amacıyla anketler düzenlemek,
- (v) Sosyal örgütler ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte sürdürülecek projelerin tanıtımı, hayata geçirilmesi, izlenmesi, sonuçların değerlendirilmesi gibi eylemlerin yerine getirilmesinde öncülük etmek,
- (vi) Komisyonun amaçları doğrultusunda faaliyet gösteren veya oluşan ulusal ve uluslararası kurumlarla ilişkiye geçerek, ilgili faaliyetlerde öğrencilerimiz ile Fakültemizin aktif katılımını sağlamak,
- (vii) Proje tamamlayıcısı öğrencilere, "Gönüllülük ve Sosyal Duyarlılık Belgesi", işbirliği yapılan kurumlara da "Gönüllülük ve Sosyal Duyarlılığa Destek Belgesi" vermek.

Komasyon faaliyetlerini yerine getirebilmek için aşağıdaki çalışma yöntemini benimsemiştir. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde yer alan İktisat, İşletme ve Uluslararası İlişkiler Bölümlerinin tüm öğrencilerine faaliyetleri hakkında bilgi vermek ve bu öğrencilerin çeşitli projelerle çalışmalara katılmasını sağlamak amacıyla her tanıtım toplantıları düzenlenmektedir. Bu tanıtım toplantılarında, komisyonla ilgili bilgi verildikten sonra öğrencilere anketler dağıtılmaktadır. Dağıtılan anketlerle öğrencilerin bu konudaki düşünceleri alınmaya ve söz konusu faaliyetlerde bulunmak için gönüllü olmaya hazır olup olmadıkları belirlenmeye çalışılmaktadır. Tanıtım toplantıları sonucunda komisyonun çalışmalarının öğrenciler tarafından beklenenin üzerinde bir ilgi gördüğü gözlemlenmiştir.

Bu süreçte toplam 2002-2003 döneminde 68, 2003-2004 döneminde 55 öğrenci bu tip faaliyetleri yürütmekte gönüllü olduklarını bildirerek, çalışma taleplerini komisyona ilemişlerdir. Sözü edilen rakamlar, fakültemizin yabancı dil hazırlık sınıfındaki öğrenciler hariç tutulduğunda toplam öğrencilerimizin yaklaşık %15'ine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla bu rakamlar bize göre azımsanmayacak rakamlardır. Çalışmalar yürütülürken komisyon, bir çok sosyal örgüt ile iletişime geçerek, gönüllü öğrencilerin faaliyette bulunabileceği kurumları belirlemiştir. Çalışma yapılacak kurumların özellikle Komisyon'a bağlı öğrenciler tarafından seçildiğini belirtmekte yarar vardır. Bu doğrultuda öğrencilerimizin iletişime geçtiği ve Komisyon tarafından onaylanan kurumlar şunlardır:

- Bornova Erkek Yetiştirme Yurdu,
- Çağdaş Özürlüler Yaşam Derneği,
- Bizim Ev Aile Çocuk Gençlik Destek Merkezi,

- Buca-Adem Dertsiz Çocuk Yuvası,
- Gürçeşme Huzurevi,
- Narlıdere Huzurevi,
- Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı'nın (TEGV) Çeşitli Birimleri (Şemikler, Balçova, Gümüşpala, Manisa Ateş Böceği Birimleri) ve
- Karşıyaka Çocuk Esirgeme Kurumu

Öğrencilerin çalışabileceği kurumlar belirlendikten sonra, bölüm temsilcisi araştırma görevlileri ve öğrenciler, gönüllü öğrencilerle bir araya gelerek, kurumlara dağılım, ilgili kurumda gerçekleştirebilecekleri faaliyetler ile çalışma gün ve saatleri belirlemektedirler. Öğrencilerin herhangi bir ders kredi yükümlülüğü olmadan yürütecekleri bu faaliyetleri **derslerine devamı aksatmadan** planlamaları Komisyon tarafından özellikle istenmektedir. Öğrencilere, bu faaliyetleri gönüllü olarak gerçekleştirmelerine karşın, gerçekleştirecekleri faaliyetlerin aksamaması için proje devamlılığının esas olduğu belirtilmekte (çok özel durumlar dışında) ve bu konuda kendilerinden güvence alınmaktadır. Çünkü, amaçlarımızda da belirtildiği üzere bu faaliyetlerde öğrencilerimize aynı zamanda proje başlatıcılığı ve sonlandırıcılığı duyguları da kazandırılmak istenmektedir. Belirtilen işlemlerden sonra, Komisyon gönüllü öğrencilerin isimlerini yukarıda adı geçen kuruluşlarda çalışmalarına başlayabilmeleri için ilgili kurumlara tekrar iletişime geçilmektedir.

Çalışacakları kurumlarla eşleşen öğrenciler, en kısa zamanda bu kurumlarla irtibata geçerek hangi faaliyette bulunabileceklerini ve haftanın hangi günleri bu çalışmalarını sürdüreceğini ortaklaşa belirlemektedirler. Ön hazırlıkları tamamlanan çalışmalar, her yıl Ocak-Şubat döneminde fiilen başlamaktadır. Bunu takip eden süreçte, öğrenciler ön hazırlık olarak (isteyen kurumlarda) kurumların rehber eğitimcileri tarafından birkaç haftalık bir eğitime tabi tutulmaktadır.

Gönüllü öğrenciler, yukarıda adı geçen kurumlarda, ya kurumun standart eğitim programlarını, ya da kendi geliştirdikleri projeleri yürütmektedirler. Örneğin, gönüllülerin bir kısmı TEGV gibi sosyal örgütlerde kitap kurdu, düşünce oyunları, yaratıcı drama, oku düşün yap, genç girişimciler şirket kuruyor, insanım bireyim yurttaşım, satranç, bahçe oyunları, masal saati, sağlığı geliştirme, İngilizce oyun saati gibi standart eğitim programlarını yürütmektedirler. Bazı öğrencilerde çalıştıkları kurumlarda öğrencilerin derslerine yardımcı olmak için etüt saati yapmak, onlara el becerileri kazandırmak, öğretici oyunlar oynatmak gibi kendi geliştirdikleri projelerle faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Gönüllülerin çalışmalarına başlamalarından bir ay sonra başlamak şartıyla, faaliyetlerin düzenli bir şekilde yürütülmesini ve aksaklıkların giderilmesini sağlamak amacıyla, gönüllü öğrencilerden düzenli aralıklarla faaliyet raporları istenmektedir. Aynı şekilde bölüm temsilcisi öğrencilerden ve öğrencilerin faaliyette buldukları sosyal örgütlerden de benzer bir faaliyet raporu talep edilmektedir.

Şubat-Mart ve Nisan aylarında düzenli olarak izlenen faaliyet raporları sonucunda ortaya çıkan sorunların hemen tespit edilerek bu sorunların giderilmesi için çaba harcanmaktadır. Haziran ayında tüm öğrencilerden, komisyon üyesi bölüm temsilcilerinden ve işbirliği yapılan sosyal örgütlerden son bir genel değerlendirme raporu istenmektedir.

Komisyon'a iletilen tüm raporlar, komisyon üyelerince değerlendirilmektedir. Haziran ayında gönüllü olarak faaliyetlerde bulunan öğrencilere (2002-2003 döneminde 53 öğrenciye) "Gönüllülük ve Sosyal Duyarlılık Belgesi", işbirliği yaptığımız sosyal örgütlere de "Gönüllülük ve Sosyal Duyarlılığa Destek Belgesi" dağıtım töreni gerçekleştirilmiştir.

SONUÇ

Üniversiteler bilgili, yetenekli, eleştirel ve sorgulayan bireyler yaratmak kadar daha sorumlu bireyler de yaratmayı hedefleyen kurumlardır. Daha sorumlu bireyler yaratmak, toplumsal sorunların çözülmesinde önemli bir adım atmak anlamına gelmektedir. Fakültemiz yukarıda açıklanan düşünceden hareketle Sosyal Destek Komisyonu'nu kurmuş ve bu komisyona önemli bir misyon yüklemiştir. Komisyon, sürdürülebilir kalkınma kavramı çerçevesinde "*daha iyi bir gelecek ve daha iyi bir yaşam hedefi*"ne öğrencilerin de katkılarını sağlamayı amaçlayan ve bu konuda faaliyetlerini sürdüren bir topluluk haline dönüştürülmüştür.

2002 yılında başlayan çalışmaların öğrencilerin gönüllü katılımlarıyla hızlanarak devam etmesi, üniversite öğrencilerinin de topluma karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirmede ne kadar duyarlı olduğunu bize göstermiştir. Öğrencilerin, bu tip sorumluluklara karşı duyarsız kalmasında ki en önemli unsurlardan birinin, bu sorumluluklarını yerine getirebilecek bir başlangıç noktası bulamamaları olduğunu düşünmekteyiz. Fakültemizde kurulan Sosyal Destek Komisyonu öğrencilerin için böyle bir başlangıç noktası oluşturarak, üniversite gençliğinin toplumu daha iyiye ve daha güzele götürebilmek adına neler yapabileceğini bize göstermiş ve gelecek açısından bizi umutlandırmıştır.

ÜNİVERSİTE-ÇEVRE VE KALİTE ETKİLEŞİMİNDE STK'LARIN ROLÜ VE HEREKE MYO ÖRNEĞİ

Hıdır AKPINAR*
Faik ÇELİK**

ÖZET

Üniversite-Çevre, Üniversite-Sanayi etkileşimi yoluyla aslında karşılıklı yarar elde etme, karşılıklı kurumsal fayda sağlama hedeflenir. Bir yandan üniversiteler sanayi/devlet/çevre ile işbirliği yaparken onlara akademik algılama perspektifine getirmeye çalışırken, sanayi/devlet/çevre de üniversiteleri beklentilerine karşılık gelecek forma getirmeye çalışırlar.

Bu işbirliği bazen ortak proje gerçekleştirme, eğitim programlarının yeniden düzenlenmesi, bazen danışmanlık, bazen de fon katkısı şeklinde gerçekleşir. Üniversite çevre/devlet/sanayi ile olan işbirliğinin dernek/vakıf gibi STK'larla daha etkin yapılması söz konusu olabileceği gibi; STK'lar bu işbirliğine yeni perspektifler kazandırma işlevini de üstlenebilirler.

Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksek Okulu, Kocaeli Üniversitesi bünyesinde olup teknik ve sosyal programları ihtiva etmektedir. Okulun sanayi ile işbirliği Marshall Boya A.Ş. ile başlamış olup, daha sonra ise adı Boya Üreticileri Derneği olan, boyacıların ticari olmayan örgütlenmeleri ile işbirliği yapılmıştır. Bunun sonucunda boya eğitiminde atölye çalışması yapan sanayi ile yakın temas olan bir düzey yakalanmıştır. Akabinde Güvenlikçiler Derneği ile yapılan işbirliği ile Özel Güvenlik ve Koruma programı açılmış, İzolasyoncular Derneği ile yapılan işbirliği ile Yalıtım Teknolojisi programı açılmıştır. Benzer biçimde Kozmetik Üreticileri Derneği ile ilişkiler kurulmuştur.

Görülmüştür ki, doğrudan sanayi işbirliği yanı sıra, sanayicilerin diğer örgütlenmeleri olan STK'lar ile toplumsal fayda amaçlı daha anlamlı ilişkiler kurulmakta ve bu ilişki yeni bölümler kurulmasına, yeni dersler ve pratikler yapılmasına, ders içeriklerinin farklılaşmasına neden olmakta, okulun eğitimi değişim yaşamaktadır.

GİRİŞ

Günümüzde yapılan her işin katılımcısı düne göre daha fazla olmaktadır. Bu durum ilk bakışta yapılan iş/organizasyon ve eylemlerin zorlaşacağı izlenimini uyandırır da gerçekte günümüzün karmaşıklaşan çeşitli taleplerine ancak bu yolla cevap vermek mümkün olabilmektedir. Sivil toplum kuruluşları da bu çerçevedeki bir çok oluşumun artık asli bir unsuru olmuştur.

İşletmeler sosyal sorumluluk kavramı ile hareket etmekte ya da artık bu kavram ile tanışma zorunda kalmaktadır. Sosyal sorumluluk, işletmenin sahip, ortak veya yöneticilerinin işletmeyi yönlendirirken toplumun değer yargılarına göre hareket etmesi ve sosyal gereksinimlerin farkında olarak işletmeyi yönetmesi olarak ifade edilmektedir.

“12 Avrupa ülkesini kapsayan ve 1200 kişinin katıldığı bir ankette;bir yıllık bir zaman diliminde tüketicilerin beşte ikisinin bir ürünü iyi bir çevresel, sosyal veya ahlaki bir nedenle ilişkilendirmesinden ötürü satın aldığı ortaya çıkmıştır”¹

Türkiye’de ise sosyal örgütlenmedeki tarihsel ve karmaşık nedenlerden ötürü bazen işletmeler sosyal sorumluluk kavramının da ötesinde bir STK gibi hareket etmektedirler.

* Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İ. U. Meslek Yüksek Okulu

** Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İ. U. Meslek Yüksek Okulu

¹ Yılmaz YAMAN, Sosyal Sorumluluk Kampanyaları, Sivil Toplum Dergisi Yıl : 1 Sayı : 1 / Ocak -Şubat - Mart 2003 s. 86

Sivil Toplum, bireysel çıkarlardan bağımsız olarak konulan ve kamusal iyiliği sağlamayı hedefleyen kurallara uygun olarak yönetilen toplumdur. Liberal demokrat eksenli sivil toplum anlayışına göre, sivil toplum ile devlet birbirinden ayrı ama beraber çalışabilecek iki ayrı kurumdur. Sivil Toplum'un her şeyden önce ahlaki bir varlık olduğudur. Hegel'den bu yana Sivil Toplum'un öne çıkarılan bu yönü, günümüz politik düşüncesinde ihmal edilmektedir.

Berberer yaşama formu olarak Sivil Toplum, birbirine karşı sorumlu ve duyarlı olan; fakat efendi aramayan ve efendi olmak istemeyen; yani, son tahlilde, tahakküm ilişkilerine hevesiz insanlardan oluşmalıdır. Böyle bir Sivil Toplum ancak araçsal değil, amaçsal bir doğaya sahip olabilir; dolayısıyla farklılıkları koruyan, ama onların imtiyaz haline gelmelerine izin vermeyen bütünlük, yani societas formunu kazanmaya yönelir.

MESLEK YÜKSEKOKULUNUN VE PROGRAMLARININ TANITIMI

Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyel Meslek Yüksekokulu 1994-1995 eğitim öğretim yılında, Hereke-Tavşancıl Meslek Yüksekokulu adı ile eğitime başlamıştır. Eğitime Tavşancıl Beldesi Belediye binasında, Boya Teknolojisi programı ile başlarken; hedefini ise Üniversite-Sanayi-Yerel Yönetimle işbirliği olarak belirlemiştir. Boya sanayisinin yakınlığı Meslek Yüksekokulunun sanayi ilişkilerinin gelişmesine neden olmuştur. İlk sanayi ilişkisine Marshall Boya Fabrikası ile başlamıştır. Bu gün çok sayıda firma ve sivil toplum örgütü ile eğitimde işbirliği yapılmaktadır.

Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyel Meslek Yüksekokulu 2003-2004 Eğitim yılında 8 farklı program, 30 öğretim elemanı ve 1400 öğrenci ile eğitimini sürdürmektedir. Eğitimi yürütülen programlar ise;

Teknik Programlar Bölümü

- 1-Boya Teknolojisi Programı
- 2-Kozmetik Teknolojisi Programı
- 3-Yalıtım Teknolojisi Programı
- 4-Fotoğrafçılık ve Kameramanlık Programı

İktisadi ve İdari Programlar Bölümü

- 1-Muhasebe Programı
- 2-Dış Ticaret Programı
- 3-İşletme (Mağaza İşletmeciliği) Programı
- 4-Özel Güvenlik ve Koruma Programı

Meslek Yüksekokulunda eğitimi verilen programlara bakıldığında; 6 tanesi kendi alanında tek olup, bu programların alt yapısını oturtmak, kalitesini artırmak ve çevresel uyumunu sağlamak için Üniversite-Sanayi ve STK ilişkilerine azami özen gösterilmiş ve büyük başarı sağlanmıştır. Bu başarı nedeniyle öğrencilerimize de işe girmelerinde de kolaylık sağlanmıştır.

Meslek Yüksekokulu ilk sanayi ilişkilerini Marshall Boya Fabrikası ile başlatmış ve bu ilişkiler tüm programlara yayılarak yürütülmektedir. Boya Teknolojisi programını tüm boya sektörü çok iyi tanımış ve geliştirip uygulamaya koyduğumuz "Eğitimde İşbirliği Protokolü" ile sektörlerin kendi alt bayilerine kadar bu ilişkiler ulaşmıştır. Yani alt sektörler de öğrencilerimize rağbet etmektedir.

MESLEK YÜKSEKOKULUNUN STK İLİŞKİLERİ

Meslek Yüksekokulunun kuruluşundan itibaren ana hedefi Üniversite-Sanayi ilişkileri konusunda yapmış olduğu çalışmaları daha ilerilere taşımaktır. Çünkü bu ilişkiler karşılıklı olarak fayda sağlamaktadır. Sanayi ilişkilerini geliştirmeyi Meslek Yüksekokulumuz için bir misyon olarak kabul ederken; ülkemizde ayrı noktalarda hareket eden üniversite-sanayi ilişkilerindeki eksikliğin, ülkemizin gelişmesinin önündeki en önemli engellerden biri olduğunu düşünmekteyiz. Üniversitelerimizdeki akademik yükseltmelerinin yurt dışı yayınlarına endekslenmesi, sanayicilerimizin alt yapılarını (patent, makine, yazılım, hammadde, bilgi, vs.) dış ülkelerden sağlamalarını gerektirmiştir. Ülkemizin gelişmesine olumsuz etkisi olan bu durumun düzeltilerek, üniversite-sanayi ilişkilerini arttırıp, bunun üretime dönüştürülmesi sağlanmalıdır.

Meslek Yüksekokulunun yarattığı programların alt yapılarının iyi araştırılması ve ülkemizde şimdiye kadar yapılmamış araştırma projelerinin yapılmasına neden olmaktadır. Bu araştırmaların yayınlanması okulun tanınmasına fayda sağladığı gibi, piyasada eğitim eksikliği nedeniyle işi iyi bilen elemanlara yönelik eğitimlerle eğitim sertifikası verilmeye başlanmıştır. Sertifikalı bu eğitimler ise; boya ustalarına ve özel güvenlik elemanlarına yönelik eğitim programlarıdır. Bu eğitimler konusunda uzman şirketlerle birlikte yapılmaktadır. Ayrıca cilt bakımı konusunda da sertifikalı eğitim alt yapı çalışması devam etmektedir.

Son 4-5 yıldan beri, sanayicilerimizin bir kısmının, teknik liselerde kendi alt yapılarına uygun programlara destek vermekte olduğu görülmektedir. Mercedes-Benz firması, İstanbul Küçükköy Endüstri Meslek Lisesinde Otomobil Boyama programı açılması için alt yapı ve eğitim desteği sağlamıştır. Teknik liselerde buna benzer başka örnekler de bulunmaktadır.

Son 2-3 yıldan beri ise, ekonomide seri üretim sisteminin gelişmesi, uygulama, tamir, bakım ve sanat gerektiren bazı mesleklerdeki yetişmiş eleman eksikliğini ortaya çıkarmıştır. Bu türden ürünleri üreten sektörlerin oluşturduğu sivil toplum kuruluşları., çareyi kendi alt yapı eksikliğini kapatmak amacı ile Mesleki Eğitim Merkezlerine ve Teknik Liselere alt yapı desteği vermektedirler. Bunlardan Sarraciyeciler Derneği, Sıhhi Tesisatçılar Derneği, Matbaacılar Derneğinin çalışmaları bulunmaktadır.

Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksekokulu'nda program açarken, ülkemizin değişen çalışma ve üretim koşullarını takip edip, ona uygun programlar açmayı kendine hedef edinmiştir. Bu programları açarken, arkasına sanayi ve STK desteği aldığı; yeni bir program açarken YÖK böyle bir sanayi ve STK destekli programları açmayı daha da kolaylaştırmaktadır. Örneğin Mağaza İşletmeciliği programı, daha önce Dumlupınar Üniversitesi tarafından açılmak için YÖK'e teklif edilmiş ancak, bu programın açılması YÖK tarafından kabul edilmemiştir. Ancak 1998 yılında, bize bu program önerildiğinde, biz bu programın arkasına yoğun bir ilgili sektör desteği olarak programın açılması sağlandı.

Meslek Yüksekokulunun Üniversite, Çevre ve STK ilişkilerini, açmış olduğumuz programlar açısından inceleyecek olursak:

1-Boya Teknolojisi Programı; Bu programın, sanayi boya alanında ilk ve tek olması, tüm boya fabrikalarının ilgisini çekmiş ve okul bu firmalara insan kaynakları hizmeti verir hale gelmiştir. Sanayide Meslek Yüksekokuluna her konuda destek olmuştur. Boya fabrikaları arasında ilk ilişkiler Marshall Boya firması ile başlamış ve firma yaklaşık 5 milyon dolarlık bina ve alt yapı desteği sağlamıştır. Çok sayıda boya fabrikası ve yan sektörleri de dahil üniversite sanayi ilişkileri devam etmektedir. 2003 Ağustos ayında BOSAD (Boya Sanayicileri Derneği) kurulmuştur. Bu dernek ile ilişkilerimiz devam etmekte ve eğitimde işbirliği protokolü oluşturulma aşamasındadır.

2-Yalıtım Teknolojisi Programı.; 2003-2004 eğitim yılında öğretime başlayan bu program ile son yıllarda çok gelişen ve ülke ekonomimiz açısından önemli kaynak tasarrufu sağlayacak yalıtım konusunda yeni bir eğitilmiş meslek yaratılmıştır. Bu programı açarken İZODER (Isı, Ses, Su ve Yangın Sanayicileri Derneği), programın oluşmasına önemli oranda katkı sağlamıştır. İZODER ile Yalıtım Teknolojisi programını birlikte yürütmeye, öğrencilerin eğitilmesi, staj ve işe yerleştirilmeleri konusunda eğitimde işbirliği protokolü imzalanmıştır. 135 üyesi bulunan İZODER, üyelerinin desteği ile yalıtım malzemeleri laboratuvarını kurmuştur.

3-Özel Güvenlik ve Koruma Programı; 2003-2004 eğitim yılında öğretime başlayan ve bu konuda başka bir sivil eğitim kurumunun bulunmaması, bu programın ülke çapında tanınmasını sağlamıştır. Ülkemizde özel güvenlik elemanı olarak yaklaşık 150 bin civarında çalışan bulunmaktadır. Bu konuda hizmet veren yaklaşık 4 bin şirketin bulunması programı ilgi odağı haline getirmiştir. Bu programı açarken GÜSOD (Güvenlik, Gözetim ve Organizasyon Derneği), programın oluşmasına tam destek vermiştir. GÜSOD ile eğitimde işbirliği protokolü imzalanarak teknik derslere destek, laboratuvar kurulması, öğrencilerin staj ve işe yerleştirilmeleri, ayrıca ortak bilimsel araştırmalar yapılması konusunda görüş birliğine varılmıştır. Ayrıca bu programa Kocaeli Emniyet Müdürlüğü de teknik destek vermektedir.

4-Kozmetik Teknolojisi Programı; Türkiye'de tek olmasına ve Kozmetik Üreticileri Derneğinin kendi alt yapı çalışmalarının devam etmesi nedeni ile firma ilişkileri dışında işbirliği geliştirilememiştir.

5-Fotoğrafçılık ve Kameramanlık Programı; Televizyon kanallarına hizmet etmeyi amaçlayan bu programda; öğrencilerimiz staj yaparken, "böyle bir eğitim var mı?" sorusu ile karşılaşmış olmalarına rağmen, henüz bu program için ilgili kuruluşlarda eğitimde işbirliği yönünde bir ilişki geliştirilememiştir.

6-Mağaza İşletmeciliği Programı; 1998 yılında eğitime başlayan ve kendi alanında tek olan bu program, ilgili firmalar tarafından desteklenmektedir. Real Hipermarketler, Marc&Spencer, LCW, Kargem gibi firma

bazında çok sayıda eğitimde işbirliği protokolü yapılmış olup, perakendeciler derneği ile de bu konudaki çalışmalar devam etmektedir.

SONUÇ

Bu işbirliği süreçlerinden üniversite ve MYO eğitim/öğretimi için çıkarılan sonuçlar/tecrübeler aşağıdaki gibidir.

- STK ile işbirliği üniversitenin henüz tam bilmediği bir ilişki biçimi olup, hiyerarşik ve otoriter ilişkilerden farklıdır. İlişki sürekli bakım ve ihtimam istemektedir.
- Doğrudan sanayi işbirliği yanı sıra, sanayicilerin diğer örgütlenmeleri olan STK'lar ile toplumsal fayda amaçlı daha anlamlı ilişkiler kurulmakta ve bu ilişki yeni bölümler kurulmasına, yeni dersler ve pratikler yapılmasına, ders içeriklerinin farklılaşmasına neden olmakta, okulun eğitimi ve eğitim elemanları değişim yaşamaktadır.
- Bu işbirliği, bazen ortak proje gerçekleştirme, eğitim programlarının yeniden düzenlenmesi, bazen danışmanlık, bazen de fon katkısı şeklinde gerçekleşir. Üniversite çevre/devlet/sanayi ile olan işbirliğinin dernek/vakıf gibi STK'larla daha etkin yapılması söz konusu olabileceği gibi; STK'lar bu işbirliğine yeni perspektifler kazandırma işlevini de üstlenebilirler.

Sonuç olarak sanayi ve STK'lar tarafından desteklenen programlarımız; çağın yeniliklerine daha kolay uyum sağlayabilen, teoriyi pratiğe yansıtabilen ve ilgili sektörün isteklerine tam olarak hitap edebilen öğrenciler yetiştirmektedir. Bu da bu tür işbirliklerinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- KARADAĞ, Ahmet; Demokratikleşme ve Sivil Toplum: Liberal Düşünce Topluluğu Örneği, Yıl: 1 Sayı:4/ Ekim-Kasım-Aralık 2003, s.48
- SARIBAY, Ali Yaşar; Universitas mı, Societas mı?, Sivil Toplum Dergisi : Yıl : 1 Sayı : 1 / Ocak -Şubat Mart 2003 s. 16
- YAMAN, Yılmaz Sosyal Sorumluluk Kampanyaları, Sivil Toplum Dergisi Yıl : 1 Sayı : 1 / Ocak - Şubat - Mart 2003 s. 85
- AKPINAR, Hıdır ve diğ.; Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Konsepti Işığında Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksekokulu Programlarının Değerlendirilmesi, Kocaeli Üniversitesi I.Ulusal Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 10-11 Mayıs 2002, s.335-338.

OTURUM VI SALON-1

STK EKONOMİSİ, MALİ VE HUKUKSAL SORUNLAR

OTURUM BAŞKANI

Doç. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN

Vakıf ve Derneklerle İlgili Mali Konular: Sorunlar ve Öneriler

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN
Canan Öykü DÖNMEZ

Planlı Dönemde Sivil Toplum Kuruluşları

Öğr. Gör. Yusuf YİĞİT

STK Mevzuatı ve Hukuksal Sorunlar

Yrd. Doç. Dr. Tamer ÇAĞDAŞ

Sürdürülebilir Kalkınmada Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkileri- Gündem 21

Yrd. Doç. Dr. Meliha ENER
Yrd. Doç. Dr. Esra Siverekli DEMİRCAN

VAKIF VE DERNEKLERLE İLGİLİ MALİ KONULAR: SORUNLAR VE ÖNERİLER

Mehmet ŞAHİN*
Canan Öykü DÖNMEZ**

ÖZET

Vakıflar ve dernekler, ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Bu kuruluşlar, gerek sayıları gerekse çalışma alanlarının çeşitliliği ve kullandıkları ekonomik kaynakların büyüklüğü bakımından, diğer sivil toplum kuruluşlarına göre önemli farklılıklar arz etmektedirler. Aynı şekilde, bunların mali yapıları ve vergi kanunları karşısındaki durumları da diğer tüzel kişiliklere göre farklılıklar göstermekle birlikte, bazı uygulamalar vergileme ilke ve tekniklerine de aykırılıklar taşıyabilmektedir. Ayrıca bu kuruluşların mali denetimleri konusunda da sorunlar bulunmaktadır. Bu kuruluşların mali konularındaki sorunların maliye teorisinin ilke ve kurallarına uyarak bilimsel bir bütünlük içinde düzenlenmesi önemlidir. Bu şekilde, bir yandan bu kuruluşlar amaçlarına uygun ve daha etkin çalışmalar yürütebilecek, diğer taraftan bu durum daha sağlıklı bir sivil toplum oluşumuna da zemin hazırlayacaktır. Çalışmada, bu temelden hareketle öncelikle ülkemizdeki vakıf ve derneklerin gelir ve gider yapıları ile bunların vergi kanunları karşısındaki durumları mevcut sorunlar açısından ele alınacaktır. Daha sonra, bu sorunların giderilmesinde vergileme ilke ve teknikleri açısından uygun çözüm önerilerine yer verilecektir.

GİRİŞ

Günümüzde demokrasi, insan hakları, toplum kalkınması, halkın gönüllü teşekküller eliyle yönetime ve kalkınmaya katılması gibi girişimler ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda vakıflar ve dernekler en önemli sivil toplum kuruluşlarını teşkil eder. Bu kuruluşlar buldukları ülkelerin, eğitimine, kültürüne, ekonomisine, sosyal ve siyasal hayatlarına büyük katkı sağlamaktadırlar. Türkiye’de yüzlerce vakıf ve dernek kurulmuş ve hala kurulmaya devam etmektedir. Sivil toplum tarafından meydana getirilen bu kuruluşların faydalarını saymakla bitirmek mümkün değildir.

Bu kuruluşlar yerine getirdikleri işlevler dolayısıyla kamusal bir hizmet görmektedirler. Kar amacı gütmeyen bu kuruluşların, kamusal nitelikli hizmetleri dolayısıyla yaptıkları ekonomik faaliyetler, tüm ülkelerde mali açıdan farklı işlemlere tabi tutulmaktadır. Vergi kanunlarında bu kuruluşlara birtakım istisna ve muafiyetler tanınmaktadır. Bununla birlikte bu kuruluşların özel sektörün faaliyette bulunduğu konularda yürüttüğü çalışmalar haksız rekabete yol açabilmektedir. Bu nedenle, bu kuruluşlara yönelik vergi tedbirlerinin bir yandan gerçekten gerekli ve etkili olması arzu edilirken, diğer yandan da haksız rekabet yaratmamasına da özen gösterilmelidir.

Aynı şekilde vakıf ve derneklerin tek bir çatı altında -standard kurumlar-olmamaları nedeniyle, bunların mali denetimleri de önem taşır. Bu kuruluşların faaliyetlerinin, kuruluş amaçları ile ne kadar örtüştüğü ve faaliyetlerini yürütürken uymaları gereken şekli şartlar da önemlidir. Bu nedenle, çalışmada vakıf ve derneklerin vergi kanunları karşısındaki durumları yanında mali denetimleri de ele alınacaktır.

1. SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK VAKIF VE DERNEKLER

Modern yaşamın ortak değeri demokrasidir. Demokrasi, sivillerin geliştirdiği, güç verip ayakta tuttuğu bir yönetimdir. Gerçek demokrasi, sivil kuruluşlara, medyaya ve öteki kurum ve kuruluşlara dayanır. Gönüllü ve kendi arzuları ile kurulmayan sivil toplum kuruluşlarından yoksun olan yönetim gerçek anlamda tam demokrasi sayılamaz. Onun için gönüllü sivil kuruluşlar demokrasilerin vazgeçilmez temel unsurlardandır (YATKIN, 2001: 48).

Sivil Toplum ile ilgili ortak bir tanım bulmak zordur. Çünkü kavram, kendi içerisinde değer yargılarını barındırdığı gibi, aynı zamanda da çok boyutludur. Kavram, değişik zamanlarda ve değişik perspektiflerden

* Yrd. Doç. Dr. ÇOMÜ Biga İİBF Maliye Bölümü

** ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

tanımlanmıştır. Modern sivil toplum anlayışı, 5 ana öge etrafında uzlaşma ile oluşmuştur. Bu ögeler şunlardır (YORGANCI):

- Sivil toplum, çeşitli düzeylerde örgütlenmiş kurumlardan oluşur. Bu kurumların yalnızca iktisadi işlevi olmayıp, dini, kültürel, sosyal vb. faaliyetleri ile toplumsal entegrasyon sürecine katkıda bulunurlar.
- Sivil Toplum Kuruluşları'na üye olmak ne siyasi, ne de doğal addedilen herhangi bir zorunluluğa dayandırılmaz, gönüllülük esastır.
- Sivil toplumun temeli hukuktur. Sivil toplumun devletten bağımsız olması hukuki zeminden yoksun olduğu anlamına gelmez.
- Sivil toplum vatandaşların temsil edilebildiği ve müşterek iradenin olduğu bir zemindir. Bu bağlamda, sivil toplum devlet ile fertleri birleştiren bir "araç" konumunda olup, bunların olmayacağı bir ortamda demokratik söylemin oluşmayacağı kabul edilir.
- Sivil toplum bir tür ikame ilkesi oluşturur. Bu ilke sayesinde, devlet erkindeki bazı yetkiler (devletin onayı ile) sivil toplum erkine devredilebilir.

Gönüllü sivil kuruluşlar ya da sivil toplum kuruluşları denince ilk akla gelen vakıf ve derneklerdir. Çünkü vakıf ve dernekler, temelde gönüllülük esasına dayalı ve kar amacı gütmeyen toplumsal amaçlı kuruluşlardır. Sivil toplum örgütlerinin büyük çoğunluğunu bu kuruluşlar oluşturur.

2. ÜLKEMİZDE VAKIF VE DERNEKLER: KAVRAM VE KAPSAM

2.1. Vakıf Kavramı:

Vakıf, bir malı, hayırlı bir hizmetin görülmesine tahsis edilmek amacıyla ve bu hizmetin sonsuza kadar devamı niyetiyle, vakfeden kişinin mülkiyetinden ve özel mülkiyetten çıkartarak, özel bir mülkiyet kategorisine aktarma ve o kategoride tutma anlamına gelmektedir (KOZAK,1994:14). Ülkemizdeki vakıfları esas itibarıyla Eski ve Yeni Vakıflar olarak sınıflandırabiliriz. Eski Vakıflar, Cumhuriyet öncesi kurulan vakıflardır. Yeni vakıflar ise, Cumhuriyet sonrası kurulan vakıfları ifade eder. Cumhuriyet öncesi kurulan Eski Vakıfları, Mazbut, Mülhak ve Azınlık Vakıfları olmak üzere üç kısma ayırabiliriz:

- Mazbut Vakıflar, kurucuları ve mütevellileri ölmüş, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen vakıflardır.
- Mülhak Vakıflar, kurucularının çocukları ve mütevellileri tarafından yönetilen fakat, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gözetilip ve denetimi yapılan vakıflardır.
- Azınlık Vakıfları, Her biri ayrı tüzel kişiliği sahip, ülkemizde yerleşik gayrimüslim vatandaşlar tarafından seçilen yöneticilerce idare ve temsil edilmekte olup, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve ilgili kurumlar tarafından denetlenen vakıflardır.

Yeni Vakıflar, Cumhuriyetin kurulmasından sonra, şahısların isteği üzerine, bağımsız mahkemeler tarafından kurulup, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kuruluş senedine uygunluk yönünden denetlenen vakıflardır. (VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 2000).

Ülkemizde 1999 yılı verilerine göre, 5.376 Mazbut, 322 Mülhak, 161 Azınlık Vakfı olmak üzere toplam 5.859 Eski Vakıf bulunmaktadır (AYDIN,1999:35) . Aynı şekilde yeni vakıf sayısı da 4545'dir. Bunlardan 1941'i sosyal yardım amaçlı, 1121'i eğitim amaçlı, 625'i kültür amaçlı, 526'sı hayır amaçlı, 260'ı sağlık amaçlı, 72'si diğer amaçlarla kurulmuştur (VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ,2003). Ülkemizdeki vakıfların yarısından fazlası Cumhuriyet öncesi kurulan vakıflardır. Bu hali ile Cumhuriyet sonrası Türkiye ekonomisinde, vakıfların ağırlığının görece olarak azaldığı söylenebilir.

2.2. Dernek Kavramı:

Dernek, kazanç paylaşma dışında, belirli bir ortak gayeyi gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek kişinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, demokratik sivil toplum kuruluşudur. Gönüllülük esasına dayanan dernekleşme, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmenin bir sonucu, kalkınma ve demokrasinin de açık bir göstergesidir (ÖZTÜRK, 2003:19)

Derneklerin sanayi toplumu ile birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Sanayileşme, bir anlamda kapitalist ekonomiye geçiş demektir. Ekonomik gelişme, iş bölümü ve uzmanlaşmayı da beraberinde getirir. Buna karşın yatay ve dikey hareketlilik artar, yetenek ön plana geçer. Sonuç olarak tek düze toplum yapısı yerine, çoğunluğun kentlerde oturduğu, kültür düzeyi yüksek, çıkarları birbirleriyle çatışan, buna rağmen bir arada yaşamak zorunda olan karmaşık ilişkiler içinde bir toplum yapısı ortaya çıkar. Bu durumda çıkarları ve düşünceleri birbirinden çok

farklı ve birbiriyle çatışan grupların/sınıfların kendi görüşlerini açıklayabilecekleri yeni örgütlenmelere gitmeleri kaçınılmazdır. İşte bu örgütlenme yapısı dernektir (TOKSÖZ,1984:366-378).

Bazı dernekler; amacı, çalışma ve faaliyet konuları ile topluma yaptıkları hizmetlerin sonucunda, sanki sosyal nitelikteki bir kamu kuruluşu veya devlet dairesinin sunmuş olduğu hizmet kadar topluma yararlı olabilmektedir. Kamu Yararına Çalışan Dernekler olarak da isimlendirilen bu dernekler, bazen devletin yapamadığı veya baş edemediği hizmetleri gönüllü olarak topluma arz edebilmektedir. İşte bunun içindir ki; bu tür dernekleri korumak ve geliştirmek üzere, diğer derneklere göre bazı ayrıcalıklar tanınabilir.

Ülkemizde bu türden derneklere; Türkiye Kızılay Derneği, Yeşilay Cemiyeti, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Anneler Derneği, Çocuk Dostları Derneği, İmam- Hatip Okulu Yaptırma ve Yaşatma Derneği, Türkiye Hayırlar Yaptırma Ve İdare Ettirme Derneği, Yardım Sevenler Derneği,...vs. gibi dernekler örnek olarak gösterilebilir (UÇAR VE ÇİFTÇİ, 2002:263).

Ülkemizde faaliyet gösteren dernek sayısı 77.000 civarındadır (VAKIF MEDENİYETİ SEMPOZYUMU KİTABI,2003). Bunların yarısından fazlası da cami yaptırma ve yardımlaşma derneğidir.

3. VAKIFLARIN VE DERNEKLERİN VERGİ KANUNLARI KARŞISINDAKİ KONUMLARI

Vergi kanunlarında vakıflar ve derneklerle ilgili spesifik bir tanım yapılmamakla beraber, bu kuruluşlar ve iktisadi işletmeleri ile ilgili yasal düzenlemelerin Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK), Gelir Vergisi Kanunu (GVK), Katma Değer Vergisi Kanunu (KDVK) ve Vergi Usul Kanunu (VUK)'nda yer aldığı görülmektedir.

3.1. Vakıf ve Derneklerin Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi Karşısındaki Durumu

KVK'nın 1. maddesinde sayılan kurumlar, kurumlar vergisine tabi olup, dernek ve vakıflar tüzel kişilikleri bu maddede sayılmadığından kurumlar vergisi mükellefiyetleri bulunmamaktadır. Vakıflar ve derneklerin tüzel kişilikleri tarafından elde edilen kazançlar dolayısıyla gelir vergisi mükellefi olmaları da söz konusu değildir. Fakat aynı maddede, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler kurumlar vergisi mükellefi sayılmaktadır.

Ancak, vakıf ve dernekler tarafından elde edilen kira gelirleri üzerinden, GVK'nın 94/5-b maddesine göre vergi tevkifatı yapılacaktır. Anılan maddeye göre, vakıflar ve derneklere ait gayrimenkulların kiralanması karşılığında bunlara yapılan kira ödemelerinden %22 (fon payı dahil) oranında vergi tevkifatı yapılacaktır.

Vakıf ve dernekler mevcut yasal düzenlemeye göre gelir ya da kurumlar vergisi beyannamesi vermeyeceklerinden, kesinti yoluyla ödenen vergiler mahsup edilemeyecek ve nihai vergi niteliği taşıyacaktır. Vakıf ve dernek tarafından kiraya verilen gayri menkullerin birden fazla olması, kurumlar vergisi yönünden mükellefiyet tesis edilmesini gerektirmeyecektir (YILDIRIM ve SÖYLER, 2002: 203-208).

GVK'nın 94. maddesinde sayılan menkul sermaye iratlarının vakıf ve derneklere ödenmesi sırasında vergi tevkifatı yapılması gerekmektedir. Ancak Kanun'la kurulan dernek ve vakıflar, odalar ve üst kuruluşları, borsalar ve üst kuruluşları, siyasi partiler, emekli ve yardım sandıkları tarafından elde edilen menkul sermaye iratları üzerinden vergi tevkifatı yapılmayacaktır.

Konuya ilişkin olarak yayımlanan 60 seri no.lu KVK Genel Tebliği'nde (8), GVK'nın 94/6-c bent hükmüne göre tevkifat uygulaması dışında tutulacak gelirler şu şekilde sayılmıştır:

- Dernek ve vakıfların iktisadi işletmelerinden elde edilen gelirler (Bu gelirler kurumlar vergisine tabidir.)
- Dernek ve vakıfların kendilerine ödeme yapıldığı sırada tevkifata tabi tutulmuş gelirleri (faiz ve repo gelirleri gibi)
- Derneklere kuruluşları sırasında kurucular tarafından ödenen aidatlar ile vakıflara kuruluşları sırasında amaçları için tahsis edilen mal ve haklar
- Üyelerine emekli aylık ve ikramiyesi vermek üzere kurulan vakıfların üyelerinden aldıkları aidatlar.

Yukarıda sayılan gelirler dışındaki diğer gelirlerin vakıf ve dernekler tarafından elde edilmesi sırasında bu gelirler, vergi tevkifatına tabi tutulacaktır. GVK'nın 94/6-c bendi i firkasına göre; Bakanlar Kurulu'nca vergi

muafiyeti tanınan vakıflar ve kamu yararına çalışan dernekler için bu oran binde birden fazla olamaz. Aynı bendin i fırcasında da ; diğer vakıf ve dernekler için bu oranın yüzde birden fazla olamayacağı belirtilmiştir. Ancak 1.1.1998 tarihinde yürürlüğe giren 98/12225 sayılı BKK ile Tevkifat oranı %0 olarak belirlenmiştir.

GVK'nın 94. maddesiyle düzenlenmiş olan stopaj, peşin tahsilat yöntemini ifade eder. İstisnai durumlarda ise, vergileme rejimi olma durumuna girer. Aynı maddeye göre vergi kesintisi yapılabilmesi için her durumda, istihkak sahibinin gelir veya kurumlar vergisi mükellefiyetine alınmış olması gerekir. Zira kaynaktan vergi kesintisi, genelde vergileme rejimini teşkil eden yıllık beyan esasındaki vergileme bağlantılı olarak uygulanmak zorundadır. Bunun için de, ilk planda kesinti yapılacak gelir unsurunu elde edenin, gelir veya kurumlar vergisi mükellefiyetine alınmış olması gerekmektedir. Vakıf ve derneklerin tüzel kişilikleri itibariyle elde edilen kazançlar gelir ya da kurumlar vergisine tabi değildir. Vergiye tabi olmayan ve vergi konusuna girmeyen bir kazanç üzerinden tevkifat şeklinde dahi olsa vergi alınması vergileme ilkelerine aykırıdır. Çünkü, Anayasa'nın "Vergi Ödevi" başlığını taşıyan 73. maddesinde, vergi resim, harç ve benzeri yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır ibaresi yer almaktadır.

KVK'nın 1. maddesinde, vakıf ve derneklere ait iktisadi işletmeler kurumlar vergisi mükellefi sayılmıştır. Kanunun 5. maddesinde dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler, iktisadi kamu kuruluşlarına atf yapılmak suretiyle belirlenmiştir. Dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler; dernek veya vakfa ait veya tabi olup, faaliyetleri devamlı bulunan, sermaye şirketi ya da kooperatif şeklinde kurulmamış olan ticari, sınai ve zirai işletmeler ile, aynı mahiyetteki yabancı işletmeler olarak sıralanmıştır. Bu durumda dernek ve vakıflarla ait veya bağlı olarak faaliyet gösteren iktisadi işletme bulunmadığı takdirde kurumlar vergisi mükellefiyeti söz konusu olmayacaktır.

İktisadi işletmeler; ticari sınai veya zirai alanlarda faaliyetlerde bulunmak üzere kurulan müesseselerdir. Bir müessesenin derneğe ait iktisadi işletme olarak kurumlar vergisine tabi olması için; derneğe ait veya tabi olması gerekmektedir. Bir iktisadi işletmenin derneğe ait olması için de, o işletmenin sermayesinin dernek tarafından tahsis edilmesi, derneğin o sermaye üzerinde hak isteyebilmesi demektir. Tabi olma ise, iktisadi işletmenin idare bakımından derneğe bağlı olmasıdır.

Derneğe ait iktisadi işletmenin kurumlar vergisine tabi tutulabilmesi için aranılan bir diğer koşul da, işletmenin faaliyetinin ticari, sınai veya zirai alanda devamlı yapılmasıdır. İşletme; ticarethane, fabrika, yahut ticari şekilde işletilen diğer müesseseler olarak tanımlanmıştır (UÇAR VE ÇİFTÇİ, 2002:438-440).

Vakıflara ve derneklere ait iktisadi işletmelerin diğer kurumlar vergisi mükellefleri gibi kurum kazançları üzerinden fon payı dahil %33 oranında kurumlar vergisi hesaplamaları gerekir. Ancak iktisadi işletmelerin tüzel kişilikleri bulunmadığından, KVK'nın 27/2. maddesine göre dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler tarafından elde edilen kazancın vergisi, iktisadi işletmenin bağlı bulunduğu dernekten veya vakıftan aranacaktır.

Vakıf ve derneğe ait iktisadi işletmenin faaliyetinden sağlanan kazançlar hesap dönemini izleyen dördüncü ay içerisinde kurumlar vergisi beyannamesi ile kayıtlı olduğu vergi dairesine beyan edilecek ve hesaplanan vergi yasal süresi içinde ödenecektir. Ayrıca iktisadi işletme tarafından dernek ve vakfa bir kazanç aktarılması durumunda GVK'nın 94/6-b-i fırcasına göre; fon payı dahil % 16.5 oranında gelir vergisi tevkifatı yapılacaktır.

İktisadi işletmenin kurumlar vergisinden istisna kazançlarının bulunması halinde, istisna kazançlar üzerinden GVK'nın 94/6-b-ii fırcasına göre; kar dağıtmadıklarına bakılmaksızın fon payı dahil % 16.5 oranında vergi tevkifatı yapılması gerekmektedir.

Uygulamada ise birden fazla iktisadi işletmesi bulunan dernek ve vakıfların, işletmelerinin kar ve zararlarını tek bir beyannamede konsolide etmek suretiyle vergi avantajı sağladıkları görülmektedir (YILDIRIM ve SÖYLER, 2002: 208).

3.2. Vakıf ve Derneklerin Katma Değer Vergisi Karşısındaki Durumu

Katma Değer Vergisi (KDV), işlemi yapanın hukuki kişiliğine göre alınan bir vergi olmayıp, Yasa'nın 1. maddesinde sayılan işlemlere göre alınan bir vergi olduğundan, GVK ve KVK'dan farklı olarak vakıf ve derneklerin tüzel kişilikleri ile iktisadi işletmeleri arasında herhangi bir ayrıma gidilmemiştir. Bu nedenle, mal

teslimi ve hizmet ifası şeklindeki vergiye tabi işlemi yapan vakıf, dernek veya iktisadi işletme KDV mükellefi olacaktır. KDV Kanunu'nun 1/3-g maddesine göre, dernek ve vakıflara ait veya tabi olan, bunlar tarafından kurulan veya işletilen müesseselerin ticari, sınai, zirai ve mesleki nitelikteki teslim ve hizmetleri KDV'ye tabidir.

Derneğin veya vakfın tüzüğünde belirtilen gelirlerden üye aidatı, hibe, teberru gibi adlarla toplanan bağışların mal teslimi veya bir hizmetin karşılığı olarak gerçekleşmemesi durumunda KDV yönünden mükellefiyet tesisi edilmesini gerektirmeyecektir. Bu bağlamda dernek ve vakıfların kuruluş amaçlarına uygun teslim ve hizmetleri KDV kapsamına girmemektedir (YILDIRIM ve SÖYLER, 2002: 209).

Öte yandan dernek ve vakıfların iktisadi işletmeleri tarafından GVK'nın 70. maddesinde belirtilen her türlü mal ve hakların kiralanması işlemi KDV'ye tabi iken, aynı Kanunun 17/4-d bendine göre iktisadi işletmeye dahil olmayan gayri menkullerin kiralanması işlemleri KVD'den istisna tutulmuştur. Ancak bu istisna sadece gayri menkuller için geçerli olup, dernek veya vakıf tüzel kişiliği tarafından gayrimenkul dışındaki diğer mal ve hakların kiralanması işlemleri KDV'ye tabi olacaktır.

3.3. Vakıf ve Derneklerin Emlak Vergisi Karşısındaki Durumu

Vakıflar vergiden muaf olsa dahi sahibi oldukları bina, arsa ve araziler için belirtilen süreler içinde taşınmazın bulunduğu yerin belediye vergi dairesine emlak vergisi beyannamesini vereceklerdir. Emlak Vergisi Kanunu'nun 4. maddesinin a fırcasına göre katma bütçeli idarelere -ki buraya mazbut vakıflar da dahildir- ait binalar vergiden muaftır.

Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflara ait binaların, vakıf resmi senedindeki amaca tahsis edilmek koşuluyla emlak vergisinden muaf tutulacağı hükme bağlanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ve Mehmetçik Vakfı, emlak vergisinden muaftır. Ayrıca Emlak Vergisi Kanunu'nda (EVK) bu hükümlerin dışında vakıflara ait binalar için muafiyet tanıyan başkaca bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak, anılan fırcanın (f) bendinde de kazanç gayesi olmamak koşuluyla işletilen hastane, dispanser, sağlık, rehabilitasyon, teşhis ve tedavi merkezleri, sanatoryum, öğrenci yurtları, düşkün evi, yetimhaneler, revirler, kreşler, kütüphaneler ve korunmaya muhtaç çocukları koruma birliklerine ait yurtlar ve iş yerleri ile benzerleri emlak vergisinden muaf tutulmuştur.

Vakıfların sahibi oldukları ve yukarıda belirtilen hükümler gereğince emlak vergisinden muaf olan binaları için emlak vergisi beyannamesi vermeleri gereklidir. 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nun 4. maddesinin (e) bendinde, kamuya yararlı sayılan derneklere ait binalar, 14. maddesinin (c) bendinde de bu derneklere ait araziler, kiraya verilmemek ve söz konusu derneklere ait iktisadi işletmelere tahsis edilmemek koşuluyla, emlak vergisinden istisna edilmiştir.

3.4. Vakıf ve Derneklerin Veraset ve İntikal Vergisi Karşısındaki Durumu

7338 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu'nun (VİVK), 1. maddesine göre bir şahsa ait malların veraset yoluyla ya da ivazsız (karşılıksız) bir tarzda başka bir şahsa intikali, veraset ve intikal vergisine tabidir. Buna göre, vakıflara yapılan hibelerde vakıflar, genel olarak veraset ve intikal vergisi mükellefi konumundadırlar.

Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu'nun "Muafiyetler" başlıklı 3. maddesine göre; amme idareleri, emekli ve yardım sandıkları, sosyal sigortalar kurumları, umumi menfaatlere hadim cemiyetler, siyasi partiler ve bunlara ait olan veya bunların aralarında kurdukları teşekküllerden Kurumlar Vergisine tabi olmayanlar; şahsa ait olup umumun istifadesi için ilim, araştırma, kültür, sanat, sıhhat, eğitim, din, hayır, imar, spor gibi maksatlarla kurulan teşekküller; muafiyet kapsamındadır.

O halde, yukarıdaki amaçları gerçekleştirmiş olan vakıflar, vergiden muaf olacaklardır. Başka bir ifadeyle, bu vakıflara yapılacak olan yardım ve bağışlardan ötürü, veraset ve intikal vergisi ödenmeyecektir. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları, veraset ve intikal vergisinden muaftırlar. Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflara kuruluş için veya kurulduktan sonra tahsis olunan mallar da vergiden istisnadır (ÖZKAN, 2001:326).

7338 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu'nun 3. maddesinin (a) bendiyle umumi menfaate hadim cemiyetler yani kamu yararına çalışan dernekler veraset ve intikal vergisinden muaf tutulmuşlardır.

Aynı kanunun 4. maddesinin (g) bendinde de kamuya yararlı sayılan derneklerce dul ve yetimlere bağlanan aylıklarla, bu aylıklar dışında verilen emekli ikramiyeleri ile dul ve yetim evlenme ikramiyelerinin veraset ve intikal vergisinden istisna olacağı belirlenmiştir.

Bu hükümlere göre; Bakanlar Kurulu'nca kamu yararına çalışan dernek sayılan dernekler, kendilerine veraset yoluyla ya da ivazsız bir şekilde gerçekleşecek intikaller dolayısıyla veraset ve intikal vergisi ödemeyeceklerdir.

3.5. Vakıf ve Derneklerin Diğer Vergiler Karşısındaki Durumu

Diğer kanunlara bakacak olursak; Belediye Gelirleri Kanunu'nun ilan ve reklam vergisi ile ilgili bölümüne göre vakıflar ilan ve reklam vergisi ödeyecektir. Ayrıca, aynı kanunun 19. maddesi gereği eğlence vergisi de öderler. Ancak aynı maddeye göre; eğitim öğretim kuruluşları ile okul dernekleri, kamu yararına çalışan derneklerin düzenledikleri eğlenceler eğlence vergisinden muafır. Kanunun 44. maddesine göre de; çevre temizlik vergisi mükellefidirler. Belediye Gelirleri Kanunu'na göre; vakıflar, yapacakları inşaatlar dolayısıyla inşaat ruhsatı alırken gerekli bina inşaat harcını ödemek zorundadırlar.

1318 sayılı Finansman Kanunu'nun taşıt alım vergisi ile hükümlerine göre; vakıfların, maddelerde yazılı taşıtları iktisap etmeleri halinde taşıt alım vergisini ödemeleri gerekmektedir.

Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu gereğince vakıflar, sahip oldukları motorlu taşıtlar dolayısıyla motorlu taşıtlar vergisi mükellefidirler.

Damga Vergisi Kanunu'na göre; vakıflara herhangi bir istisna veya muafiyet tanınmamıştır. Dolayısıyla kanununa ekli (1) sayılı tabloda yer alan kağıtları düzenledikleri takdirde vergiye tabidirler. Ancak tabloda yer almıyorsa vergi ödemeyeceklerdir. Aynı durum dernekler için de geçerlidir.

Aynı kanunun ekli (2) sayılı tablonun (V) bölümünün 19. fıkrasında Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıfların kuruluş işlemlerinde düzenlenen kağıtlarla, Türk Silahlı Kuvvetlerini güçlendirmek için kurulmuş vakıfların her türlü işlemlerinde düzenlenen kağıtların damga vergisinden istisna olduğu belirtilmiştir. Tabloya göre; genel menfaatlere yararlı derneklerin, her türlü işlemlerinde düzenlenen ve damga vergisi bu teşekküllerce ödenmesi gereken kağıtlar damga vergisinden istisna edilmiştir.

492 sayılı Harçlar Kanunu'nun 59. maddesinin (b) bendinde de Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflar için istisna hükmü getirilmiştir. Bu hükme göre, Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıfların iktisap edecekleri gayri menkullerin sair aynı hakların tescilleri ve şerhi gerektiren işlemleriyle bu vakıflara ait tesislerin sonradan iktisap edecekleri gayri menkullerin ve sair aynı hakların tescilleri ve şerhi gerektiren işlemleri ve bunların terkinleri dolayısıyla, bu vakıflarca tapu ve kadastro harcı ödemeyeceklerdir (Arslan, 1996:89).

Vakıflar, Harçlar Kanunu'na göre yargı harcı öderler. Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıfların kuruluş işlemleriyle bu vakıflara yapılacak bağışlamalar noter harcına tabi değildir. Ama diğer durumlarda noter harcı ödenir. Kanuna göre; vakıflar, vergi yargısı harcı da öderler. Harçlar Kanunu 59. madde gereğince dernekler ve vakıflar tabu ve kadastro harcından istisna edilmişlerdir. Ama diğer durumlarda harcı ödeyeceklerdir.

Dernekler, tüzüklerinde yazılı amaçlarını gerçekleştirmek için yurt dışından gereksinim duyulan ve yurt içinde sağlanamayan çeşitli eşyaları ithal edebilirler ve bu kapsamda gümrük vergisine tabidirler. Ancak, Gümrük Vergisi Kanunu'nun 167. maddesinin birinci fıkrasının 7 numaralı bendinde, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu yararına çalışan dernekler ve Bakanlar Kurulu'nca vergi muafiyeti tanınmış vakıflar tarafından ticari gaye güdülmemek ve kuruluş amaçları doğrultusunda kullanılmak üzere ithal edilen;

- Eğitim, bilim ve kültürel amaçlı eşya ile bilimsel alet ve cihazlar,
- Tıbbi teşhis, tedavi ve araştırma yapılmasına mahsus alet ve cihazlar,
- Bilimsel araştırma amacına yönelik hayvanlar ile biyolojik veya kimyasal maddeler,
- İnsan kaynaklı tedavi edici maddeler ile kanı gruplarına ve doku tipi ayırma belirteçleri,
- İlaç özelliği olan ürünlerin kalite kontrolü amacına yönelik maddeler, gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.

4. VAKIF VE DERNEKLERİN MALİ DENETİMİ

Vakıflar, her şeyden önce vakfedenin iradesi doğrultusunda hemen tüm vakıflarda oluşturulan denetleme kurulunun veya belirlenmiş denetçinin denetimine tabidirler. Söz konusu iç denetim organları, bir hesap dönemi içerisinde en az bir kere olmak üzere herhangi bir günde vakfın faaliyetlerini denetlerler. Bu denetimlerde vakıfların faaliyetlerinin resmi senette belirlenmiş amaçlara uygun olarak gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine, malvarlığının gerektiği gibi etkin kullanılıp kullanılmadığına, muhasebe kayıtlarının usulüne uygun tutulup tutulmadığına bakılır. İnceleme raporları, rapor olarak vakıf genel kuruluna sunulur.

Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre kurulan vakıflar hakkında tüzüğün 19. maddesinde; vakıfların, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teftişine tabi olduğu ve Genel Müdürlüğün bu teftişi müfettişleri aracılığı ile yaptıracağı belirlenmiştir (VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Mülhak ve Yeni Vakıflar Dairesi Başkanlığı,2003: 14-16).

Vakıflar Genel Müdürlüğü müfettişlerince yapılan incelemelerde; vakfın önceki teftiştan incelemenin yapıldığı tarihe kadar geçen süre içinde gerçekleştirdiği bütün iş ve işlemler bunlara ilişkin hesap ve kayıtlar denetlenerek, vakıf organlarının vakfi, resmi senedi ile yasalara uygun bir şekilde idare edip etmedikleri tespit edilir. İncelemeler sonucunda düzenlenen raporlar, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne sunularak tespit edilen hatalı işlemlerle ilgili olarak idari yönden gerekli işlemlerin yapılması sağlanır.

Vakıflar, bütün diğer kurumlar gibi varlığını sürdürmek ve faaliyetlerini planlı bir şekilde yürütebilmek için hesap dönemi içindeki faaliyetlerle ilgili işlemlerini düzenli kayıtlarla izlemek, sonuçlarını görerek değerlendirmek zorundadır.

Vakıflar, tüzel kişilikleri itibariyle kazançları dolayısıyla kurumlar vergisi mükellefi olmamakla beraber, sahip oldukları iktisadi işletmeler kurumlar vergisine tabidir. Bu nedenle, maliye müfettişleri, hesap uzmanları, gelirler kontrolörleri ve vergi denetmenleri gibi Maliye Bakanlığı denetim elemanlarının incelemelerine tabidirler (www.alomaliye.com).

İçişleri Bakanlığı veya derneklerin buldukları yerin en büyük mülki amiri tarafından derneklerin yönetim yerleri, müesseseleri ve her çeşit eklentileri, defterleri, hesap ve işlemleri her zaman denetlenebilir. İçişleri Bakanlığı bu denetlemeyi, Bakanlık Teftiş Kurulu, Emniyet Genel Müdürlüğü Teftiş Kurulu, Dernekler Özel Denetleme Grubu elemanları veya Bakanlık ve Emniyet Genel Müdürlüğü merkez teşkilatında görevli diğer memurlar aracılığıyla yaptırır. En büyük mülki amirler, denetlemeyi bizzat yapabilecekleri gibi görevlendirdikleri memur veya memurlar aracılığıyla da yapabilirler (www.icisleri.gov.tr).

Dernekler, amaç ve faaliyetleriyle ilgili bulunan bakanlıklar tarafından ve ayrıca öğrenci dernekleri ilgili yükseköğretim kurumlarınca, dini konulu dernekler Diyanet İşleri Başkanlığı'nca, spor dernek ve kulüpleri ise Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nce denetlenmektedir.

Dernekler, 2908 sayılı Kanun'un (DK) 58. maddesinde yazılı koşulları aynı Kanunun 59. maddesindeki esaslara uygun olarak yerine getirmeleri halinde Bakanlar Kurulu'nca " kamu yararına çalışan dernek" sayılabilmektedirler. Kamu yararına çalışan derneklerin Maliye Bakanlığı'nca da denetlenmesi olanağı yaratılmıştır. Bu denetimlerde, dernek gelirlerinin amaçlar doğrultusunda verimli bir şekilde harcanmadığının, dernek faaliyetlerinin herkese açık olmadığına tespiti halinde o derneğin "kamu menfaatlerine yararlı dernek" statüsünün kaldırılması yönünden işlemler yapılmaktadır.

Dernekler, belirtilen denetimler dışında kolluk kuvvetleri tarafından da denetime tabi tutulabilirler. Kolluk kuvvetleri, derneklerin yönetim yerleri, müesseseleri ve tesisleri ile her çeşit eklentilerine, mahallin en büyük mülki amirinin yazılı emriyle her zaman girebilir ve incelemelerde bulunabilirler (ÖZKAN, 2001: 549-550).

Bütün bunların yanında Türkiye, Avrupa Birliği (AB)'ne üyelik gibi zor bir dönemin içinde bulunmaktadır. Bu nedenle, sivil toplum kuruluşlarının da AB'ye uyum süreci zorunludur. Avrupa Vakıflar Merkezi (EFC-European Foundation Center), AB'de birleştirici gayretlerini sürdürmektedir. EFC, AB komisyonlarında çalışmalara katılmakta, ortaklaşa projeler üretmekte ve yürütmektedir. Bu çerçevede vakıf

denetiminin suç oluşumu ve önlenmesi ile ilgili denetimlerin güvenlik güçleri, vergi muafiyeti açısından denetimlerin Maliye Bakanlığı, vakıf malvarlığının korunması denetiminin Vakıflar Genel Müdürlüğü, sorumluluğunda bulunması zorunludur.

İlave denetim işlevlerinin; tamamen sivil toplum örgütleri üst kuruluşlarına, veya üyelerini hükümetin veya sivil toplum ile birlikte tespit edeceği “özerk statüde” bir denetim kuruluna, oluşturulması öngörülen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kurumu Kurulu’na, veya kamuya yararlı vakıf ve derneklerden sorumlu tutulacak, siyasi etkiden arındırılmış yeni bir kamu genel müdürlüğüne, bırakılması belli başlı seçeneklerdir (www.tusev.org.tr).

SONUÇ

Vergi mevzuatımızda kar amaçlı olmama özelliğinden dolayı dernek ve vakıfların vergilendirilmesinde, diğer iktisadi işletmelere göre bazı ayrıcalıklar sağlanmıştır. Vakıf ve dernek tüzel kişiliklerine tanınan ayrıcalıklar nedeniyle bu kuruluşların ticari ilişkilerde araç olarak kullanıldığı; normal olarak ticari işletmeler aracılığıyla yapılması gereken iktisadi faaliyetlerin dernek ve vakıf bünyesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Vergi mevzuatımızda vakıf ve derneklerin vergilendirilme esaslarının yeniden gözden geçirilmesi, sınırlarının ve çerçevesinin daha açık bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

Ayrıca vakıf ve derneklere devletin desteği vergi yönüyle devam etmektedir. Ancak vakıf ve derneklerin elde ettikleri gelir iktisadi işletme sınırlarına girdiğinde bu destek sona ermektedir ve doğrudan kurumlar vergisi mükellefi olmaktadır. Konunun önemi dolayısıyla iktisadi işletme sınırları vergi mevzuatında açık bir şekilde tespit edilmeli, iktisadi işletme oluşturmamış ancak gelirleri üzerinden tevkifat yapılması öngörülen dernek ve vakıflar arasında vergi yükü bakımından oluşan farklılıklar giderilmelidir.

Vakıf ve derneklerin mali denetimleri dikkatli bir şekilde yapılmalı, vakıf ve dernek amaçlarının gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği belirlenmeli ve amaçları doğrultusunda ilerlemeyen vakıf ve derneklere gerekli müdahale anında yapılmalıdır. Özellikle kamuya yararlı derneklerin bir çok vergiden muaf veya istisna tutulduğu göz önünde bulundurulursa, bu derneklerin amaçları doğrultusunda çalışıp çalışmadıklarını denetlemek ayrı bir önem taşımaktadır. Kamu yararı başta vergi avantajları olmak üzere, sivil toplum kuruluşları arasında ayrıcalık yaratan bir kavramdır. Ancak ülkemizde derneklerin yalnızca 474’ü, vakıfların da 214’ü kamuya yararlı statüsündedir. Kamuya yararlı statüsü ise Bakanlar Kurulunca tespit edilmektedir.

Vakıfların mali denetimi öncelikle vakıf organlarıncaya yapılmalıdır. İç denetim daha önemlidir. Vakfın sosyal amaçlarını gerçekleştirememesi durumunda bu durum Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne intikal ettirilmelidir. Vakıfların iktisadi işletmeleri tüzel kişilikleri nedeniyle kurumlar vergisi mükellefidir. Bu nedenle mali denetimleri Maliye Bakanlığı elemanları tarafından gerçekleştirilmelidir.

Vakıflarda ve derneklere denetim etkinliğinin arttırılabileceği, denetimlerin ortak yeni bir düzene sokulabileceği ve sivil toplum kuruluşunun danışabileceği, gerekli araştırmaların yapılabileceği bir birimin oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca yeni vakıfların denetim ve düzenleme yetkisi Vakıflar Genel Müdürlüğü’nden alınarak, derneklerle beraber oluşturulacak bir üst kuruluşa devredilmesi sorunların çözümünü hızlandırabilecektir.

Derneklerin faaliyetlerini ve mali bilgilerini yıllık beyanname ile bildirme zorunlulukları vardır. Böylelikle denetim işlevleri kolaylaştırılırken, bir yandan da istatistiki bilgi edinme imkanı yaratılmış olmaktadır. Vakıflarda da benzer bir uygulamaya geçilmesi uygun olacaktır.

Özellikle Batı ülkelerinde gönüllü kuruluşların toplumsal katkısı ve yararları artık tartışmasız bir gereklilik olarak kabul edilmektedir. Türkiye’nin Avrupa Birliği yolundaki en önemli adımlarından birisi de, sivil toplum kuruluşlarını yeniden yapılandırmaktır. İşte bu nedenledir ki, vakıf ve derneklerin özellikle Avrupa Birliği normlarına göre yeniden şekillendirilmesi bir zorunluluk arz etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarına gereken önem verildiği müddetçe hem sosyal refah artacak hem de devletin yükü hissedilir ölçüde azalacaktır.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Erdoğan, (1996). “Vakıfların Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu ve Vergi Muafiyeti”, XIII. Vakıf Haftası Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- AYDIN, Davut ve diğerleri, (1999), Kar Amacı Gütmeyen Sektör Olarak Vakıflar, Anadolu Üniversitesi , Eskişehir Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (ESAM) Yayın No: 1999-1, Eskişehir.
<http://www.alomaliye.com/index.htm>, Vakıfların Kuruluş Malvarlığı Hk., Haziran,2003.
http://www.tusev.org.tr/images/files/1072443228_inal_avci_konusma.doc, Vakıf Hukukumuzun, Avrupa Birliği Düzenlemelerine Yansıyan “Ortak Değerler” İle Karşılaştırmalı Görünümü ve Önerilerimiz, 5 Nisan 2004
- KOZAK, İ. Erol, (1994), Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf, Sakarya Üniversitesi Matbaası, Adapazarı.
- ÖZKAN, Cemali, (2001). Tüm Yönleriyle Dernekler ve Vakıflar, Yaklaşım Yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRK , Nazif, (2003), “Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları”, Yoksulluk 3, Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul, Deniz Feneri Derneği Yayınları, İstanbul
- T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, (2003). Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Mayıs, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, (2000), Türkiye’de Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Kasım, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, (2003). Yeni Vakıfların Kuruluş Amaçlarına Göre Dağılımı, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, (2003). Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Mayıs, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Mülhak ve Yeni Vakıflar Dairesi Başkanlığı (2003). Vakıflar Raporu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Aralık, Ankara.
- TOKSÖZ , Fikret, (1984), “Dernekler”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, C.II
- YATKIN, Ahmet, (2001). “Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Yönetimler”, Yerel Yönetim ve Denetim, Cilt:6, Sayı:3, Mart.
- YORGANCI, Ahmet Ecmel, “Sivil Toplumun Tarihsel Devrimi”,
<http://www.elegans.com.tr/50/yaz2000/html/ecmel.html>, 16.04.2004
- YILDIRIM, Ercan; SÖYLER Halil, (2002). “Dernek ve Vakıflar İle İktisadi İşletmelerinin Vergilendirilmesi, Yaklaşım Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 114, Haziran
- UÇAR, Bilal; Çiftçi Selda, (2002). Dernek Vakıf Mevzuatı, Adalet Yayınevi, Ankara.
- YÜKSEL, Yener, (2003), Vakıf Tüzüğü,
http://www.icisleri.gov.tr/yayinlar/inceleme_arastirma/vakiflar_tuzugu.htm

PLANLI DÖNEMDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Yusuf YİĞİT*

ÖZET

Demokrasinin geliştirilmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma sürecine toplumun tüm kesimlerinin etkin katılımının sağlanması esastır. Ulusal ve uluslar arası kaynakların harekete geçirilerek kalkınma çabalarının güçlendirilmesi amacıyla STK'larının ulusal politika hedefleri doğrultusunda faaliyet göstermeleri esas olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle VIII. BYKP'nda, STK'larının kaynak yönetimi, hizmet üretimi, gelir oluşturma, sorumluluk üstlenme, sorun çözme gibi içe ve dışa dönük kapasitelerinin güçlenmesi hedef tutulmuştur. Bu nedenle STK'ları, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, spor gibi sosyal içerikli projelerde her zaman göz önünde bulundurulmuştur. Bu projeler çerçevesinde STK'larının katkı yaptıkları kesimlere, kendi üyelerine ve devlete yönelik olarak demokratik, şeffaf ve sorumlu bir çerçevede faaliyetlerini sürdürmesi benimsenmiştir.

1. GİRİŞ

Siyaset biliminde bugün artık sıkça kullanılan sivil toplum kavramı, Batı toplumlarının gelişim sürecinin ve Batı siyasal geleneğinin içinde doğup gelişmiştir. Bu kuruluşlar çağdaş demokrasilerin siyasal hayatında gittikçe önem kazanan ve özellikle son zamanlarda sosyal bilimler alanında ilgi çeken bir olgu olarak göze çarpmakta ve modern devlet yönetiminde hiç de küçümsenmeyecek bir rol oynamaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları (STK), politik alanı etkilemek amacıyla faaliyette bulunmakla birlikte, toplumun genelini ilgilendiren konularda da-örneğin toplumda aksayan bazı alanlarda oluşan boşlukların gönüllü katılımı ile kapatılması gibi-faaliyetlerde de bulunabilmektedirler. Sivil toplum bir şekilde devletle ilişkilidir (Tosun, 2002; 66). Fakat devlette bir görev ele geçirmeyi hedef tutmamaktadır. Bu bilindiği gibi demokratik toplumlarda siyasi partilerin bir işlevi olarak karşımıza çıkar. Bugün STK'lar artık toplumun pek çok alanında faaliyet gösteren organizasyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada da sivil toplum kuruluşlarına kavramsal olarak değinilecek ve ardından Türkiye'de kalkınma planlarında *sivil toplum kuruluşlarına* verilen öneme dikkat çekilecektir.

2. SİVİL TOPLUM KURULUŞU KAVRAMI

STK'ları terminoloji de farklı isimlerle anılabilmektedirler. Öncelikle belirtelim ki STK'ları devletin bir parçası değildirler. Ancak devlet politikalarının oluşumunu etkilemeye çalışabilirler ve devletçe maddi olarak desteklenebilirler (Doğan, 2002; 239). Bu kuruluşlara baskı grupları (pressure groups) da denilmektedir. Türk literatüründe "*Sivil Toplum Kuruluşu*" kavramı daha sık kullanılmaktadır. Her sivil toplum kuruluşu, mutlaka bir baskı grubu demek değildir (Kapani, 1993; 275). Sivil toplum kuruluşları, ancak belirli amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla örgütlenerek sistemli bir propagandaya giriştikleri ve siyasal karar organları (yürütme, yasama) üzerinde çeşitli yollardan etki yapmaya çalıştıkları zaman baskı grubu haline gelirler. Sivil toplum kuruluşlarının temel özelliği gönüllü bir örgütlenme olarak alındığında bir çok baskı grubu örgütünün sivil toplum kuruluşu sayılamayacağını söyleyebiliriz (Doğan, 2002; 238). Öte yandan baskı grupları örgütlü olmayabilirler. Bu iki terim dışında literatürde kullanılan diğer kavram da "*üçüncü sektör*" terimidir (Doğan, 2002; 242).

3. PLANLI DÖNEMDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Ülkemizde planlı kalkınma dönemine 1963 yılında bir perspektif plan çerçevesinde başlanmıştır. Perspektif planın öncelikli amacı, yüksek bir hayat standardına ulaşmayı uzun süreli ve sistemli bir bakış açısı içerisinde yürütecek kalkınma çabalarına ilişkin hedefleri belirlemektir. Ayrıca bu hedeflere ulaşmayı sağlayacak kaynak ve araçları uzun bir zaman dilimi içinde değerlendirmek de planın diğer bir amacını oluşturmaktadır. Bu genel çerçevede hazırlanan kısa süreli dönem planlarında ise, tespit edilen hedeflerle kaynaklar ve araçlar arasında bir denge kurulması amaçlanmıştır. Perspektif plan sürecinin ilk safhasını oluşturan I. Beş Yıllık

* Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Kalkınma Planı karma ekonomik düzeni esas almıştır. Bunu da Plan Hedefleri ve Stratejisi bölümünde açıkça belirtmiştir (Güven, 1995; 40). Planın bu doğrultudaki temel ilkeleri arasında; iktisadi kalkınmaya paralel olarak sosyal adaletin gerçekleştirilmesinin hedef alınması, gelirin yeniden ve adil olarak dağılımında önemli bir mekanizma olarak yer alması, gibi konular esas alınmıştır.

Ülkemizde ilk plandan başlamak üzere (1963-1967), altıncı plan dönemi dahil bu döneme kadar STK'larına çok az değinildiğini veya hiç değinilmediğini görmekteyiz. (DPT, I,II,III,IV,V,VI,VII. BYKP, 1963-2000). Ancak 1990'lı yılların tanık olduğu globalleşme ve demokrasinin küresel yayılma eğilimi, sivil toplum kavramını siyasal bilimin en önemli kavramlarından biri haline getirmiştir (Doğan, 2002; 2). Globalleşmenin yükselişi ve sivil toplum tartışmalarının yoğunluk kazanarak STK'larının adeta devlete alternatif etkinlikler geliştirmesiyle sonuçlanan değişim iyice su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu durum ülkemizde şu an yürürlükte bulunan 2001-2005 VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planına da yansımış ve STK'ları bu planda hemen her alanda kendilerine verilen önemle yerlerini almışlardır. Bu çalışmada da VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) esas alınarak STK'larına verilen önem ele alınmaya çalışılacaktır.

4. VIII. BYKP'NDA ÇEŞİTLİ ALANLARDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

4.1. Avrupa Birliği

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkiler, Avrupa Topluluğu (AT) ile 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşmasının temel oluşturduğu ortaklık rejimi çerçevesinde gelişmektedir. 1 Ocak 1996 tarihinde Türkiye ile AB arasında gümrük birliğinin tesis edilmesiyle birlikte, söz konusu ortaklık ilişkisi son dönemine girmiş bulunmaktadır. Ankara Anlaşmasının 28. maddesinde de açıkça ifade edildiği gibi, AB'ye üye olma hedefini de kapsayan bu ilişki, AB'nin genişleme sürecine girmesi ve Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin adaylığının kabul edilmesiyle yeni boyutlar kazanmıştır. Türkiye'nin üyelik hazırlıklarının siyasi, ekonomik ve hukuki alanlarda hızla gerçekleşmesi için, üniversiteler, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin de katkısıyla kamuoyunun aydınlatılmasına ilişkin faaliyetlerin geliştirilmesi esası Planda kabul edilmiştir (VIII. BYKP, 2000; s.58).

Türkiye'nin Avrupa Birliğinin Araştırma ve Teknolojik Gelişme Alanındaki 6. Çerçeve Programına Katılımına Dair Mutabakat Zaptı, 2002/5096 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır. TÜBİTAK, 6. Çerçeve Programının Ulusal İrtibat Kuruluşu olarak görevlendirilmiştir. TÜBİTAK bünyesinde Program ile ilgili olarak Ulusal İrtibat Noktası (UİN) Sistemi kurulmuş ve benzer şekilde üniversiteler, ilgili tüm kamu ve özel sektör kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarında kurumsal irtibat noktaları oluşturulmuştur (DPT, VIII. BYKP, 2004 ÖİK Raporu, s.43).

4.2. Yerel ve Bölgesel Kalkınma

Planda Bölgesel gelişme hedef ve politikaları çerçevesinde, mahalli idareler koordinatörlüğünde, kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin katılımı da sağlanarak, potansiyeli olan geri kalmış yörelerde, gelir artırıcı ve uygulamaya yönelik, küçük ölçekli yöresel projelerin oluşturulması ve uygulamaların yaygınlaştırılması benimsenmiştir. Ülkemizde kırsal alanda örgütlenmenin, merkezi yönetimin taşra teşkilatları, yerel yönetimler, birlikler, kooperatifler, ortaklıklar, vakıflar ve sivil toplum örgütlenmeleri şeklinde olduğu görülmektedir (VIII. BYKP, 2000; s.81).

Özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile kamu kesimi arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirerek bölgesel gelişmeyi hızlandırmak amacıyla Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurulması hedeflenmiştir (DPT, VIII, BYKP, 2004 ÖİK Raporu, s.162-163).

4.3. Yoksulluk

Yoksulluğun ortadan kaldırılmasında, makroekonomik istikrarın sağlanması, üretken yatırımların artırılarak istihdamın geliştirilmesi, sosyal koruma programlarının etkinleştirilmesi, eğitim, sağlık, beslenme ve barınma sorunlarının çözümlenmesi, iktisadi politikalar ile sosyal politikaların ahenk içinde uygulanması, gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi, bilgi ekonomisinin gerektirdiği becerilerin aktarılması ve kamu özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi önem taşımaktadır (VIII. BYKP, 2000; s.95).

Sosyal yardım ve hizmetlerin yoksul kesimlere daha etkin bir şekilde ulaştırılmasının sağlanması esastır. Bu çerçevede, merkezi idare ile işbirliği içinde mahalli idarelerin, özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının yoksullukla mücadele programlarında daha etkili bir şekilde yer almaları teşvik edilecektir (DPT, VIII. BYKP, 2004 ÖİK Raporu, s.192).

4.4. Serbest Zamanların Değerlendirilmesi

Serbest zamanları değerlendirme faaliyetleri; merkezi ve yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla ve bireylerin kendileri tarafından yürütülmektedir. Kuruluşlar arasındaki eşgüdüm, alan, tesis, uzman personel ve finansman yetersizliği sorunları devam etmektedir (VIII. BYKP, 2000; s.122).

Serbest zamanların değerlendirilmesinde kullanılacak kamu kesimine ait alan ve tesisler herkesin kullanımına sunulacaktır. Bu konuda sivil toplum örgütleri ve özel sektör desteklenmesi benimsenmiştir (VIII. BYKP, 2000; s.).

4.5. Sosyal Refahın Artırılması

Sosyal yardım ve hizmetlerin yoksul kesimlere daha etkin bir şekilde ulaştırılması sağlanacak bu çerçevede, merkezi idare ile işbirliği içinde, mahalli idarelerin, özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının yoksullukla mücadele programlarında daha etkili bir şekilde yer almalarının teşvik edileceği planda belirtilmiştir (VIII. BYKP, 2000; s.128).

4.6. Çalışma Hayatı

İşgücü piyasası ile çalışma hayatı veri tabanı güçlendirilecek, ulusal veri tabanı ile ilişkili veri üreticisi kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarına destek verileceği belirtilmiştir (VIII. BYKP, 2000; s.135).

4.7. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

Bilgi ve iletişim teknolojileri alanında geliştirilecek tüm kurumsal yapılanma modellerinde, devletin kamusal hizmetlerle ilgili görevleri yerine getirirken, teşkilat yapısının küçültülerek fonksiyonel hale getirilmesi ilkesine uygun modeller esas alınacaktır. Etkin çalışacak, uzmanlığı ön plana çıkaran, koordinasyon görevini yerine getirebilecek, kamuoyunu bilgilendiren ve özel sektörün ve sivil toplum örgütlerinin görüşlerini karar süreçlerine yansıtacak, Türkiye'ye uygun kurumsal yapılanma modelleri belirlenecektir (VIII. BYKP, 2000; s.146)

Ülkemizde bilgi toplumuna geçiş sürecinin hızlandırılması ve koordinasyonu amacıyla, Acil Eylem Planında **e-Dönüşüm Türkiye Projesine** yer verilmiştir. Projenin üst seviyede yönlendirilmesi ve izlenmesi amacıyla, kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ve üniversite temsilcilerinden müteşekkil 41 üyeli bir Danışma Kurulu oluşturulmuştur (DPT, VIII. BYKP, 2004 ÖİK Raporu, s.232).

4.8. Hayvancılık

Hayvan ıslahı politikalarına işlerlik kazandırmak amacıyla, ilgili kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum örgütlerinin temsilcilerinden oluşan Hayvan Islahı Komisyonu kurulması öngörülmüştür (VIII. BYKP, 2000; s.174).

4.9. Ormancılık

Yeşil yaşanabilir bir çevre yaratma ve orman yangınlarını önleme konusunda, gerekli toplumsal iradenin oluşturulması amacı ile faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri, meslek odaları ve bilim çevrelerinin çalışmaları desteklenecektir (VIII. BYKP, 2000; s.179). Ancak özellikle toplum ve şehir ormancılığının gelişmemiş olması ve sivil toplum örgütlenmesinin yetersiz oluşu nedeniyle yaşanan olumsuzluklar (birçok bitki, yaban hayatı neslinin tehdit altında olması gibi) da DPT, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2004 Özel İhtisas Komisyonu Raporunda vurgulanmıştır. (DPT, VIII. BYKP, 2004 ÖİK Raporu, s.296).

4.10. Turizm ve Tanıtma

Türkiye hakkında olumlu bilinçlenme ve bilgilendirmenin temini için uluslar arası siyasi, kültürel, ekonomik, ticari ve turistik ilişkilerin geliştirilmesi çabalarına tüm kamu ve özel kesim kuruluşları ile meslek ve sivil toplum örgütlerinin bir koordinasyon içinde katılımı sağlanacaktır (VIII. BYKP, 2000; s.215).

2004 yılı, ÖİK Raporunda, sektörle ilgili tüm kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütlerinin tanıtım politikasının tespitinde katılımcılığının sağlanacağı vurgulandıktan sonra, Başbakanlığa bağlı **Tanıtma Fonu Kurulunun** yapısı değiştirilerek, tanıtma ile ilgili kuruluş, meslek odaları ve sivil toplum örgütlerinin katılacakları bir kurul haline getirilmesi sağlanacağı belirtilmiştir (DPT, VIII. BYKP, 2004 ÖİK Raporu, s.270).

4.11. Trafik ve Can Güvenliği

Karayollarında trafik güvenliği konusunda hazırlanacak kampanyalar ve hedef programlarla kamuoyunun ve sivil toplum örgütlerinin desteğinin artırılması, özel kesimin trafik güvenliği ile ilgili projelere katılımının özendirilmesi ve bu uygulamanın yaygınlaştırılması sağlanacaktır (VIII. BYKP, 2000; s.264).

Ayrıca trafik kazalarında acil müdahale ve kurtarma hizmetlerinin çağdaş yöntemlerle ve etkin bir şekilde yapılabilmesi için, sivil toplum örgütleri ile yerel yönetimlerin de katılabileceği uygun bir kurumsal yapının oluşturulması konusunda gerekli düzenlemelerin yapılması benimsenmiş ve DPT, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2004 Özel İhtisas Komisyonu Raporunda, trafik kazalarında acil müdahale ve kurtarma hizmetlerinin çağdaş yöntemlerle ve etkin bir şekilde yapılabilmesi için, sivil toplum örgütleri, meslek kuruluşları ve yerel yönetimlerin de katılabileceği uygun bir kurumsal yapının oluşturulması konusunda gerekli düzenlemelerin yapılacağı vurgulanmıştır. Yine trafik güvenliği konusunda hazırlanacak kampanyalar ve hedef programlara kamuoyunun ve sivil toplum örgütlerinin desteğinin artırılmasının sağlanacağı da belirtilmiştir (DPT, VIII. BYKP, 2004 ÖİK Raporu, s.297) .

4.12. Fikri Hakların Korunması

Fikri haklar sisteminin temel işlevlerini yerine getiren ilgili kamu kurumları ve sivil toplum örgütlerinin etkin bir eşgüdüm içerisinde çalışmaları gerçekleştirilecektir (VIII. BYKP, 2000; s.269). Fikri haklar sisteminin temel işlevlerini yerine getiren ilgili kamu kurumları ve sivil toplum örgütlerinin etkin bir eşgüdüm içinde çalışmalarının sağlanacağı aynı şekilde 2004 yılı raporunda vurgulanmıştır (DPT, VIII. BYKP, 2004 ÖİK Raporu, s.300).

4.13. Verimlilik ve Kalite Kontrol

Verimliliğin artırılması ve kalitenin geliştirilmesi ulusal düzeyde, kamu ve özel kesim ile sivil toplum örgütlerinin katılımıyla gerçekleştirilecektir. Bu amaçla eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yaygınlaştırılacak, her türlü mal ve hizmet üretiminde faaliyetlerin programlanmasını ve eşgüdümünü esas alan toplam kalite yönetimi uygulamalarına önem verilecektir (VIII. BYKP, 2000; s.272). Milli produktivite Merkezi, 2002 yılında ulusal verimlilik hareketini başlatmış, bu kapsamda sivil toplum kuruluşları ile ilişkiler verimlilik bilincinin yaygınlaştırılmasında önemli bir araç olarak görülmüştür (DPT, VIII. BYKP, 2004 ÖİK Raporu s.302).

4.14. Beden Eğitimi ve Spor

Spor tesislerinin inşaatı, işletilmesi, spor faaliyetleri, spor elemanlarının hizmet içi eğitimlerinin; spor kulüpleri, bunların oluşturduğu federasyonlar ile özel teşebbüs ve sivil toplum kuruluşları tarafından yapılması özendirilecektir. Kamu kesiminin bu alandaki görevi denetlemek, yönlendirmek ve bilim ve teknolojiye yenilikleri takip etmek olacaktır (DPT, VIII. BYKP, 2004 ÖİK Raporu, s.184).

4.15. Kadın, Aile ve Çocuk

Kadınların toplumsal konumlarının güçlendirilmesi, etkinlik alanlarının genişletilmesi, eşit fırsat ve olanaklardan yararlanmalarının sağlanması için eğitim seviyelerinin yükseltilmesi, kalkınma sürecine, iş hayatına ve karar alma mekanizmalarına daha fazla katılmalarını sağlayacak çalışmaların yapılması ve bilinçlendirmelerine, ve kadınlarda okur-yazarlık oranının yükseltilmesi için, kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin, yazılı ve görsel medyanın, özel sektör ve yerel yönetimlerin desteğine olan ihtiyaç devam etmektedir (DPT, VIII. BYKP, 2004 ÖİK Raporu, s.185).

SONUÇ

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, dünyada köklü ekonomik ve sosyal değişimlerin yaşandığı bir dönemde hazırlanmıştır. Dünyada yaşanan bu değişimin sunabileceği imkanlardan ülkemizin en üst düzeyde yararlanabilmesini sağlamak, uzun vadeli bir gelişme stratejisini de gerekli kılmaktadır. Bu nedenle toplumsal

hedeflere ulaşmada, piyasaların ve devletin birbirini tamamlayıcı rol oynamaları esas olacaktır. Bu çerçevede, devletin düzenleme, gözetim ve denetleme fonksiyonları geliştirilmekte ve ulusal öncelikler doğrultusunda sivil toplum örgütleri desteklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963-1967**, Ankara: 1963.
Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972**, Ankara, 1967.
Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973-1977**, Ankara, 1973.
Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979-1983**, Ankara: 1979.
Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1995**, Ankara: 1990.
Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000**, Ankara, 1996.
Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001-2005**, Ankara, 2000.
Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2004 Yılı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2004.
DOĞAN İlyas, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, 1.b., İstanbul: Alfa Kitabevi Yayınları, 2002.
GÜVEN Sami, **Sosyal Politikanın Temelleri**, 3.b., Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2001
TOSUN Gülsüm Erdoğan, **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, 1.b., İstanbul; Alfa Kitabevi Yayınları, 2001.

I. TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ

“Vatandaşlık” hukuki bir durumdur. STK kuran veya onlara üye olan “Birey” ise, genelde ekonomikman “kendi ayakları üzerinde durabilen” belli bir fikri birikimi olup bu yönüyle kamu otoritelerini etkilemek, gerekirse engellemek üzere “kamuoyu yaratmak” için gönüllü çalışan ekonomik, sosyal, politik aktif bir varlığı ifade eder.

Böyle bir “varlık”, muhalefet kültürü oluşan Kara Avrupası ve Anglo-Sakson bölgesinde çıkmış ve gelişmiştir. Çünkü, muhalefet kültürüne izin veren demokrasi bu bölgelerde başlamış ve olgunlaşmıştır. Bunun iki sebebi vardır; Çünkü, birinci olarak, buralarda “Merkez”, “Çevre”sine hiçbir zaman mutlak manada hakim olmamış veya olamamış ve böylece daima “çevre” ile pazarlık ederek onun muhalefetini gözönüne alarak ülkesini idare etmiştir. İkinci sebep de, gene bu bölgede özellikle “Sanayi devrimi” ile sosyal sınıflar oluşmuş ve aralarındaki ihtilaflar keskinleşmiş ve “sınıf mücadelesi” yaşanmıştır. Böylece, oralarda, vatandaşlar daha 13ncü asırdan itibaren birbirlerinin karşıt görüşlerini saygıyla dinlediği, kendilerini özgürce ifade etmediği ve hoşgörüyü öğrenmişler ve “Birey” olmuşlardır. “Ortak akıl”ı “orta yol”u bularak demokrasi ortamını kurup geliştirmişlerdir.

Osmanlı ise, imparatorluğunu kurarken Anadolu’daki bütün beylikleri “imhâ” etmiştir. Öte yandan “sanayi devrimi” ne de ayak uyduramamış ve bir “sınıf mücadelesi” yaşamamıştır. Hatta “sınıfsız bir toplumuz” diye Cumhuriyet idaresi de bununla iftihar etmiştir. Osmanlı döneminde de Cumhuriyette de devrimler hep tepeden yapıldığından demokrasinin alt tabanı yoktur. “Birey” olamayan vatandaşlar, STK kurup geliştirememektedirler.

“İç dinamik”lerimizin yukarıda kısaca belirtmeğe çalıştığım tarihi ve siyasi geçmişi, bu demokrasi kültürünü yaratmağa müsait olmadığından Tanzimatın büyük paşalarından Âli Paşa’nın dediği gibi dışarıdan bir “müdahale”ye ihtiyaç vardır. Günümüzde, bu dış dinamik “Avrupa Birliği”dir. Şimdi, Avrupa Birliğine uyum gayesiyle STK lar için yaptığımız reformlara bir göz atalım.

II. Avrupa Birliği’ne Uyum Çalışmaları

A. 2908 sayılı “Dernekler Kanunu”nda son bir yılda yapılan değişiklikler ve “Kopenhag Kriterleri” ile uyumluluk.

Önce konuyla ilgili önemli kanun maddelerini tespitle işe başlayalım:

Anayasa: Madde 13 (03.10.2001 – 4709/2 Madde)

“Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz”

Anayasa: Madde 33 (03.10.2001 – 4709/12 Madde)

1. Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma yada üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir.

2. Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz.

3. Dernek kurma hürriyeti ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlak ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir.

4. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

5. Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hakim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Ancak, milli güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın

---

* Öğr. Üyesi, Haliç Üniversitesi-Hür Demokratlar Derneği Kurucu Başkanı

gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı, yirmidört saat içinde görevli hakimın onayına sunulur. Hakim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idari karar kendiliğinden yürürlükten kalkar.

6. Birinci fıkrada hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir.

Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır.

Medeni Kanun: Madde 91 (02.01.2003 – 4778/34 Madde)

“Dernekler, tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette ve işbirliğinde bulunabilirler, yurt dışında şube açabilirler ve yurt dışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara üye olarak katılabilirler.”

Dernekler Kanunu: Madde 5 (02.01.2003 – 4778/17 Madde)

“Anayasada belirtilen Cumhuriyetin temel nitelikleri ile 174 ücnü maddesinde belirtilen inkılap kanunlarının korunması hükümlerine, milli güvenliğe ve kamu düzenine, genel sağlık ve genel ahlaka aykırı olarak; Türkiye Cumhuriyetinde ırk, din, mezhep ve bölge farklılığı veya bunlara dayanarak azınlık yaratmak ve Türkiye Cumhuriyetinin üniter Devlet yapısını bozmak; Atatürk’ün kişiliğini ilkelerini çalışmalarını veya anılarını kötülemek veya küçük düşürmek yada başkalarının hürriyetlerini kısıtlamak amacıyla, dernek kurulamaz.”

Hemen görüleceği üzere dernekler kanunu madde 5 de iki kere yapılan değişikliklere rağmen önemli eksiklikler vardır. Şöyle ki: bir kere Anayasa Madde 33 de belirtilmemiş kriterlere yer verilmesi Anayasaya aykırıdır. “Milli Güvenlik” terimi stratejik bir tabir olup her an değişebilir, bunun yerine hukuki bir terim olan “Kamu Düzeni” sınırlaması daha uygundur. Netice itibarıyla, dernekler kanunu 5 te Kamu Düzeni, Genel Sağlık, Genel Ahlak ve Başkalarının Hürriyetlerini engellemek gibi getirilen kısıtlamaların yeterli olacağı kanaatindeyiz. Diğer kısıtlamalar anayasaya aykırıdır yada çok tartışılabilir konulardır. Mesela: bir toplumda bir azınlık ya vardır ya yoktur. O yaratılmaz. Bu bakımdan bir azınlık varsa onun kendini ifade etmesi kadar demokratik birşey yoktur.

Dernekler Kanunu: Madde 16 (Değişik 1. fıkrada: 4778 – 2.1.2003/m.19)

1. Fiil ehliyetine sahip gerçek ve tüzel kişiler derneklere üye olabilirler.

Ancak, özel kanunlarında aksine hüküm bulunmamak şartıyla;

.....
.....

2. Bu Kanunun dördüncü maddesinde belirtilen diğer kamu hizmeti görevlileri ile ilgili buldukları bakanlıkça tespit ve ilân edilen, derneklere üye olabilirler.”

Üç Milyona yakın memur olduğu Türkiye’de okumuş ve eğitilmiş insanların, siyasi parti ve derneklere serbestçe üye olamamasını, sivil toplum ve birey özgürlüklerini ve de dinamiklerini engelleyici ve de “Kopenhag Kriterleri”ne aykırı buluyoruz.

Dernekler Kanunu: Madde 26

Genel Kurul Görev ve Yetkileri

1. Dernek organlarının seçilmesi,
2. Dernek tüzüğünün değiştirilmesi,
3. Yönetim ve denetleme kurulları raporlarının görüşülmesi, yönetim kurulunun ibraz edilmesi.
4. Yönetim kurulunca hazırlanan bütçenin görüşülüp aynen veya değiştirilerek kabul edilmesi,
5. Dernek için gerekli taşınmaz malların satın alınması veya mevcut taşınmaz malların satılması hususunda yönetim kuruluna yetki verilmesi,
6. Derneğin federasyona katılması veya ayrılması,
7. Derneğin Uluslararası faaliyette bulunması, yurt dışındaki dernek veya kuruluşlara üye olarak katılması veya ayrılması.

8. Derneğin feshedilmesi,
9. Mevzuatta ve dernek tüzüğünde genel kurulca yapılması belirtilen diğer görevlerin yerine getirilmesi.”

Derneklerin uluslararası faaliyetleri valiliğin iznine bağlanmıştır bu yanlıştır. Sadece bilgi verilmesi yeterli olmalıdır. Ayrıca genel kurul kararı istenmesi de isabetsizdir. Çünkü genel kurullar iki yılda bir toplanmaktadır. Bu bakımdan yönetim kurulunun yetkili olması yeterlidir.

**Dernekler Kanunu: Madde 42
Silah Bulundurma Yasağı**

“Derneklerin merkez ve şubelerinde veya bunlara bağlı müessese veya eklentilerinde; ateşli silahlarla mermilerinin, patlayıcı maddelerin, kama, hançer, saldırma, şişli baston, sustalı çakı, pala, kılıç, kasatura, süngü, sivri uçlu ve oluklu bıçaklar, topuz, topuzlu kamçı, boğma teli veya zinciri, muşta ile sırf saldırı ve savunmada kullanılmak üzere özel nitelikteki benzeri alet veya yakıcı veya aşındırıcı veya yaralayıcı ecza ve diğer her türlü zehir ve gazların bulundurulması yasaktır”

Devletin, örgütlenme özgürlüğünü kullanan insanlara “muzur” ve “yıkıcı” faaliyetlerde bulunabileceği düşünülen eski dönemlerden kalma bir madde. Bugün itibariyle bu maddenin gereği olmadığını düşünüyoruz.

Dernekler Kanunu: Madde 38 (26.03.2002 – 4748/5 Madde)

“Yükseköğretim kurumlarında kayıtlı öğrenciler, ancak eğitim, öğretim, çalışma, moral, beslenme, dinlenme (Ek ibare: 4963 – 30.7.2003/Madde 17) “sanat, kültür, bilim” ihtiyaçlarının karşılanması, beden ve ruh sağlığının geliştirilmesi ve öğrencilerin bu konularda kurum idaresi veya kuruluşlar nezdinde temsil edilmesi amaçlarıyla öğrenci derneği kurabilirler.”

Madde 16 için dediklerimiz burada da aynen geçerlidir. Şöyle ki: Yüksek öğrenim yapan genç aydın insanların STK lar la ilgilenmesini engellemenin gayesini anlamak mümkün değildir. Kaldı ki, yükseköğrenime kayıt olmak için bir yaş haddi istenmemektedir.

Dernekler Kanunu: Madde 43 (26/03/2002 – 4847/5 Madde)

“Dernekler, en az yedi gün önceden merkezlerinin bulunduğu ve faaliyetin düzenleneceği illerin valiliklerine bildirimde bulunmak şartıyla yabancı ülkelerdeki dernek veya kuruluşların üyelerini Türkiye’ye davet edebilir yada yabancı dernek veya kuruluşların davetlerine uyarak üyelerini veya dernek üyesi olma hakkına sahip üçüncü kişileri yurt dışına gönderebilirler. Bildirimde, davetin amacı, tarihi, yeri, ilgili dernek veya kuruluşun adı ve adresi ile katılacak üyelere veya temsilcilere ait bilgiler bulunur.”

Dernekler Kanunu: Madde 46 (03/08/2002 – 4771/3 Madde)

“Dernekler ile ilgili hizmetleri yürütmek, tüzüklerinde gösterilen amaç ve bu amacın gerçekleştirilmesi için sürdürüleceği belirtilen çalışma konuları doğrultusunda faaliyet gösterip göstermediklerini, defterlerini ve hesaplarını mevzuata ve tüzüklerine uygun olarak yürütüp yürütmediklerini denetlemek üzere İçişleri Bakanlığı bünyesinde Dernekler Daire Başkanlığı kurulur. Bu birikim kuruluş, çalışma şekli ve denetleme esas ve usulleri, İçişleri Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.”

Süresi içinde yönetmelik çıkartılmakla beraber henüz ilgili Başkanlık tam manasıyla kurulmamıştır. Halen dernek işlerine, kaymakamlık bünyelerinde ve sivil kıyafetle olmasına karşılık silah taşıyan polisler bakmaktadırlar. Bu Daire Başkanlık ve Şube Müdürlüklerine ve İl Dernekler Müdürlüklerine (emniyet sınıf)ından atama yapılmamalıdır. Bu hizmetlerin “Mülki İdare Amirliği” hizmetleri sınıfına alınması tavsiye edilmektedir.

Dernekler Kanunu: Madde 48

“4. Kanunların bulundurulmasını yasakladığı silah, alet veya maddelerin veya kanunların yasak ettiği her türlü rejim, doktrin veya ideolojileri temsil eden resim, afiş, pankart ve yazıların veya mahkemelerce yasaklanmış yayınların bulundurulduğu veya kanunlara göre suç sayılan faaliyetlerde bulunulduğu,”

“Rejim, doktrin veya ideoloji”leri yasaklamanın, fikir ve düşüncüyü ifade özgürlüğüne, dolayısı ile “Kopenhag Kriterleri”ne aykırı buluyoruz.

Dernekler Kanunu: Madde 54 – (Değişik: 4279 – 3.7.1997)

Derneklerin Valilerce Faaliyetten Ahkonulması

“Bir derneğin veya şubesinin faaliyetleri bakımından Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlakın, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamasının gerektirdiği ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde o derneğin merkezinin veya şubesinin bulunduğu ilin valiliği, gerekçeli bir kararla derneği veya şubeyi faaliyetten alkoyabilir. Valilik, men kararını yirmidört saat içinde asliye hukuk mahkemesinin onayına sunar. Mahkeme, valiliğin kararını onama veya kaldırma şeklindeki kararını kırksekiz saat içinde verir. Aksi halde, idari karar kendiliğinden yürürlükten kalkar”

“Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü”, “milli güvenliği” gibi maddeleri fikir ve düşünce özgürlüğüne aykırı buluyoruz: Çünkü, bunlar muğlak ve subjektif unsurları ihtiva ederler.

Dernekler Kanunu : Madde 53

Suç Kaynağı Haline Gelen Derneklerin Kapatılması

Dernekler;

1. Ülkenin başka başka yerlerinde olsa bile,
  - a) Dernek yöneticileri tarafından veya dernek yöneticileri ile dernek üyelerinin iştiraki ile, siyasi veya ideolojik amaçla suç işlenmiş olduğunun,
  - b) Dernek üyesi tarafından işlenen siyasi veya ideolojik amaçlı suçların, dernek yöneticilerinin azmettirmesi, teşviki zorlaması, yardımı veya kolaylık sağlaması suretiyle işlendiğinin,”

“Siyasi veya ideolojik amaçlarla...” diyen bu madde de siyaset yasağı içerdiğinden “Kopenhag Kriterleri”ne uygun değildir. Bu bakımdan kaldırılmalıdır.

Dernekler Kanunu : Madde 60 Derneklerin Gelir Kaynakları;

1. Üye aidatı,
2. Derneklerce yapılan yayınlar, tertiplenen piyango, balo, eğlence, temsil, konser, spor yarışması ve konferans gibi faaliyetlerden sağlanan gelirler,
3. Derneklerin mal varlığından elde edilen gelirler,
4. Bağışlar ve yardımlar,
5. Yardım toplama hakkındaki mevzuat hükümlerine uygun olarak toplanacak bağış ve yardımlardan, ibarettir.

Derneklerin dış ülkelerdeki gerçek veya tüzelkişilerden veya diğer kuruluşlardan yardım alması İçişleri Bakanlığının izni ile olur.”

Bu madde tamamen kaldırılabilir. Kamu otoriteleri, istediğinde dernek evraklarını pekala sonradan da denetleyebilirler. Dış faaliyetler için valiliğe bilgi vermek yeterli olmalıdır. Başkaca hükümler bürokratik engeller yaratmaktadır.

Dernekler Kanunu : Madde 61 - (Değişik L fıkra : 4279 - 3.7.1997) Derneklere Yapılacak Yardımın Şartları:

“Dernekler, tüzüklerinde gösterilen amaçları, çalışma konuları veya çalışma biçimleri arasında açıkça belirtilmek kaydıyla siyasi partilerden, işçi ve işveren sendikalarından mesleki kuruluşlardan maddi yardım kabul edebilirler ve adı geçen kurumlara maddi yardım da bulunabilirler”

Bir derneğin, diğer dernek veya vakıflardan yardım alabilmesi veya onlara yardım edebilmesi niçin önlenmektedir? Bunu anlamak mümkün değildir.

Dernekler Kanunu : Madde 75-87

Madde 75- “Bu Kanunun 4 üncü maddesi gereğince, dernek kurma hakkına sahip olmadıkları halde dernek kuranlar veya derneklere üye olmaları kanunla yasaklandığı halde dernek üyesi olanlar ile derneklere üye olmaları kanunla yasaklanmış kişileri bilerek dernek üyeliğine kabul eden veya kaydını silmeyen veya dernek üyesi iken derneklere üye olma hakkını kaybeden kişileri dernek üyeliğinden silmeyen dernek yöneticileri **(Değişik ibare: 4854 – 24.4.2003 / m.1/A-33)** "üçyüzkırkyedimilyon lira idari para cezasıyla" cezalandırılır”

Madde 87- “Bu Kanunun 75-86 ncı maddelerinde yer alan ceza hükümleri, 57 nci madde kapsamına giren kulüpler ile federasyon ve konfederasyon yöneticileri, görevliler ve hizmetlileri hakkında da uygulanır.”

Bu maddeler “Ceza Hükümleri” olup bu konuda şunlar söylenebilir:

1. Gerek hapis cezaları, gerekse para cezaları çok ağırdır, şöyleki; düzenli olmaya şevkedici ve düzensizlik ve keyfilikten "caydırıcı" olmaktan ziyade "yıldırıcı"dır. Türkiyenin ekonomik refah seviyesi düşünüldüğünde küçük bir ihtimalle en az 5 kişi olan yönetim kuruluna üye başına 347.000.000.-TL ile 1.735.000.000.-TL toplam ceza kesmek izah edilebilir bir şey değildir.

2. Para cezalarının Dernek Tüzel Kişiliğine kesilmesi gerekir. Üyelerin ayrı ayrı cezalandırılmasını anlamak zordur.

3. Bu bölüm o kadar baştan savma düzenlenmiştir ki; Madde 77 de, 7 inci ve 39 uncu madde ile ilgili hükümler vardır.

4. 87 nci maddedeki düzenlemenin "eski" hali daha iyiydi. Şöyleki para cezasını bir "hukuk adamı" olan savcı takdir ediyor ve bu ceza kabul edilmezse konunun mahkemeye gideceği ve daha ağır bir para cezası karara bağlanabileceği hatırlatılıyordu. Oysaki yeni düzenlemede para cezasına “idari bir görevli” karar veriyor. İtirazla, yargı yoluna müracaat zahmeti, bir sivil toplum örgütü kurmak hatasında (!) bulunan dernek üyelerine bırakılıyor. Ayrıca mahkemenin verdiği karara bir üst mahkemede itiraz edilemiyor. Temyiz hakkı verilmiyor.

Netice olarak: Yukarıdaki durumlar karşısında; İçişleri Bakanlığı bünyesinde “Dernekler Dairesi Başkanlığı” kurmakla ilgili yönetmeliğin:

Dernekler Kanunu : Madde 6

a) Dernek ve Birliklerin iş ve işlerini kolaylaştırılması ve çabuklaştırılması yönünde gerekli önlemlerin alınmasını sağlamak.

b) Dernek Yöneticilerine Yönelik eğitim çalışmaları yapmak

Dernekler Kanunu : Madde 15

c) Dernek Yöneticilerine Yönelik olarak dernekler mevzuatı ile derneklerin işler ve önemine (!) ilişkin yıllık eğitim programlar hazırlamak ve uygulanmasını sağlamak

d) Dernek Yöneticilerinin uygulamada karşılaştıkları sorunları belirlemek ve bu sorunların çözümüne (!) yönelik olarak ilgili mevzuat çerçevesinde kitapçık broşür ve benzeri dokümanları hazırlamak.

e) Dernek kurulması ve faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik olarak üniversiteler, ilgili kurum, kuruluşlar ve dernekler ile işbirliği içinde bulunmak, projeler geliştirmek,” gibi güzel hükümlerine inanmak için insanın bayağı saf olması gerekmektedir. Öyle anlaşılmaktadır ki devlet, millete halen güvenmemektedir ve vatandaşların bir araya gelip fikir üretip kamuoyu oluşturmaları halen pek istenir bir şey değildir.

B. 2991 sayılı “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü (TGY) Yasası”

Anayasa : Madde 34 (03.10.2001 - 4709)

“Herkes, önceden izin almadan , silahsız ve saldırsız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.....” 2991 sayılı TGY Kanunu Madde 9 AB uyum yasası 4748 sayılı kanun ile TGY düzenleme için gerekli 21 yaşın (18) olarak tesbiti, müsbet olmuştur.

TGY Kanunu : Madde 17 => AB Uyum Yasası: 4778 ile değiştirilmiştir

Buradaki kısıtlamalar Anayasa Madde 34’e uygundur. Strateji kavramı olan “Milli Güvenlik” terimine gerek yoktur. Hukuki bir terim olan “Kamu Düzeni” sınırlaması yeterlidir.

TGY Kanunu : Madde 19 => AB Uyum Yasası: 4771 ile değiştirilmiştir

Bu düzenlemede Anayasa Madde 34’e uygundur. "Milli Güvenlik" terimi gereksizdir.

TGY Kanunu : Madde 3 ==> AB Uyum Yasası: 4771 ile değiştirilmiştir

TGY lere katılan yabancıların topluluğa hitap için ve çeşitli araçlarla propaganda yapabilmesi için eskiden içişleri bakanlığından alınan iznin kalkması ve 48 saat önce mülki amirliğe "bilgi" verilmesi, müspet bir ilerleme olmuştur.

TGY Kanunu : Madde 10 ==>AB Uyum Yasası: 4771 ile değiştirilmiştir

Eski madde 10 da TGY ü düzenleyenlerin mülki amirliğe verecekleri “bildirinin kabul edilmediği zaman, Noter kanalıyla bildirim” esası vardı ve bu usul vatandaşa bir güvence idi. Bu hükmün kalkması “özgürlüğün” teminatı bakımından iyi olmamıştır. Bu bir gerilemedir.”

TGY Kanunu : Madde 15 => AB Uyum Yasası: 4963 ile değiştirilmiştir

30 gün erteleme yetkisinin 10 güne indirilmesi müsbet ve özgürlükçü bir erteleme olmuştur.

TGY Kanunu : Madde 16 ==>AB Uyum Yasası: 4963 ile değiştirilmiştir

30 günün 10 güne inmesi (erteleme süresinin) iyi olmuştur.

TGY Kanunu : Madde 17 =>AB Uyum Yasası: 4963 ile değiştirilmiştir

Ertelemenin 2 aydan 1 aya indirilmesi ve yasaklama için "suç işleneceğine dair açık tehlike" yi şart koşması "özgürlükçü" ve müsbet bir ilerleme olmuştur.

TGY Kanunu : Madde 6

"Şehir ve kasabalarda ve gerekli görülen diğer yerlerde hangi meydan ve açık yerlerde veya yollarda toplantı veya yürüyüş yapılabileceği ve bu toplantı ve yürüyüş için toplanma ve dağılma yerleri ile izlenecek yol ve yönler vali ve kaymakamlarca kararlaştırılır..... ve.... değiştirilir."

TGY Kanun uygulanmasına dair YÖNETMELİK madde 3 de kanun 6ncı maddesinde belirtilen (RG 8.8.1985) kanunları aynen tekrar eder.

Bu “özgürlüğün” kullanılmasına en büyük sorun ve engel bu düzenlemedir. Uygulamada mülki amirler bu yer ve güzergâhları sadece zabıtaya sorarak yapar ve genelde şehirlerin merkezlerine uzak mezarlık, çöplük veya en tenha sokak ve meydanlar bu işe tahsis edilir. Böylece yapılan toplantı ve gösteriler etkisiz kılınmış olur. Bir fikri, kamuoyuna iletmek için yapılan bu gösterilerde gaye elde edilemeyince bu gösteriler başka yerde yapılır. O zaman da "kanunsuz gösteridir" diyerek hem önlenir hem de “kamuoyunda küçük düşürülür”. Böylece baskıcı idareler "1 taşla 2 kuş vurmuş" olurlar.

Netice olarak: Bu krokilerin yapılmasına mülki amir zabıta dışında yargı organlarının temsilcisi, belediye ve sivil toplum örgütleri de katılmalıdır. Krokinin ilanından sonra üst idari mercilere "itiraz" edebilmeli ve netice alınmadıysa idari yargıya gidilebilmelidir.

Türkiye’de bu özgürlüğün kullanımında en önemli mesele, “işin püf tarafı” budur. Maalesef bu esaslı konuda hiç bir değişiklik ve gelişme olmamış ve mevzuat aynen kalmıştır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki gösteriler kanunsuz da olsa güvenlik güçleri, müdahale teknikleri ve gösterinin kamu düzeni bakımından arz ettiği tehlikeyle oranlı olmayan bir şekilde gereksiz şiddet uygulamaktadırlar.

C. BİLDİRİ DAĞITMAK**Dernekler Kanunu****Madde 44 (2.1.2003 – 4778/21 Madde)**

“Dernekler tarafından yapılan bildiri, beyanname ve benzeri yayınlar, Anayasa’da belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerine ve 174’üncü maddede sıralanan inkılap kanunlarının korunması hükmüne aykırı; Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozucu mahiyette veya devletin gizli belgelerini açıklamak, Atatürk’ün kişiliğini, ilkelerini ve çalışmalarını küçük düşürmek ve kötülemek, suç işlemeye, ayaklanmaya, isyana teşvik edici bir nitelik taşıdığı veya başkalarının şöhret ve haklanma, özel ve aile hayatlarına tecavüz etmek amacına yönelik bulunduğu takdirde, mahalli en büyük mülki amirin emriyle toplatılabilir. Mahallenin en büyük mülki amiri bu kararın 24 saat içinde asliye ceza hakimliğine bildirir. Hakim, mülki amirin bu kararını 48 saat içinde inceleyip kararı bağlar. Bu süre içinde bir karar verilmemesi halinde mahalli mülki amirin kararı hükümsüz sayılır.”

1.Eski maddede; bildirinin yönetim kurulu kararına dayanacağı ve altında başkan ve üyelerin ad, soyad ve imzaları olacağı şeklinde bir “yol gösterme” vardı ve kanımca bu iyiydi. Niçin kaldırılmış anlaşamıyor?

2. Bildirinin Mülki Amirliğe ve savcılığa verilmesi zorunluluğu kalkmış gibi görünmektedir. Bu iyi bir gelişmedir. Ancak uygulamada gene de Mülki Amirliğe önceden verilmesinin isteneceğini sanmaktayım.

3. Mülki Amirliğin "Erteleme" ve "Dağıtım Önleme" yetkisinin kaldırılması iyi bir gelişmedir, ancak "toplattırma yetkisi"nin kalması, uygulamada pek bir yenilik ve özgürlük getirmemektedir."

4-

a) Anayasa: Madde 25; ".....Her ne sebeple olursa olsun kimse.....düşünce ve kanaatları sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz." demektir.

b) Anayasa: Madde 26; "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir....." dedikten sonra aynı maddenin ikinci fıkrasında bu hürriyeti kullanmanın sınırlarını şöylece saymıştır :

1. Mili güvenlik,
2. Kamu düzeni,
3. Kamu güvenliği,
4. Cumhuriyetin temel niteliklerini ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması,
5. Suçların önlenmesi,
6. Suçların cezalandırılması,
7. Devlet sırrı olmak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması ,
8. Başkalarının şöhret ve haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kamunun öngördüğü meslek sırlarının korunması,
9. Yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Öte yandan Anayasa: **Madde 13 (03.10.2003 - 4009 Madde)**

"Temel hak ve hürriyetler.....yalnızca.....Anayasasının ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak sınırlandırılabilir" demektir.

Oysa ki; **Madde 44 (02.01.2003 - 4778/21 Madde)** yukarıda 9 şık olarak saydığımız anayasamızın izin verdiği sınırlamalara, Anayasamızda sayılmamış olan bazı durumları da ekleyerek anayasaya "AYKIRI" davranmıştır. Madde 44 de sayılan Anayasaya aykırı olarak eklenmiş durumlar şunlardır;

1. 174 üncü maddede sıralanan inkılap kanunları
  2. Devletin iç ve dış güvenliği
  3. Atatürk'ün kişiliğini, ilkelerini ve çalışmalarını küçük düşürmek ve kötülemek.....
- Böylece Anayasa: Madde 25'e aykırı olarak "kişiler düşünce ve kanaatlerinden dolayı kınanmakta ve suçlanmaktadır ve "yeni düşünce suçları" yaratılmaktadır.

III. SONUÇ

Kopenhag kriterlerine uyumlu olmak için Anayasamızda yapılan değişiklikler çerçevesinde Dernekler kanunumuzdaki yeni hükümleri incelediğimizde şu tespitler yapılabilir;

Anayasada belirtilen sebepler (Any mad. 13) dışındaki sebeplerle Dernek kurma özgürlüğünün (2908/5) kısıtlandığı görülmektedir.

1. Geniş bir okumuş kesim olan memurların ve öğrencilerin derneklere girme yasağı devam etmektedir.
2. Siyaset yasağı kalkmamıştır.
3. Dernek faaliyetleri çoğu kere ön izine tabi tutulmuş ve "sonradan denetim" yolu hiç düşünülmemiştir.
4. Cezalar "Yol gösterici" ve "İkâz" gibi olmaktan ziyade "bezdirici" "yıldırıcı" ve adeta "vazgeçirme"ye yönelik ağırlıkta olup hiç hoşgörü olmadan uygulanmaktadır.
5. Bildiri dağıtımında önemli bir kolaylık sağlanmamıştır.
6. Toplantı ve yürüyüş yerlerinin tesbitinde yargı, STK.ları, ve Belediye'nin görüşü alınmamaktadır.
7. Dernekler ile ilgili üniteler tam olarak kurulmamış ve sadece sivil polislerin kaymakamlık ve valiliklerde görevlendirilmesinin sorunu çözeceği sanılmaktadır.

Bu bakımdan, bırakın zihniyet deęiŐiklięini, kanunlardaki değişiklikler bile bazen yetersiz kalmış bazen de verilen bir hak başka bir hükümle geri alınmıştır. Kaldı ki, uygulamalar, zaten, mevcut bazı ileri güzel hükümleri etkisiz kılmaktadır.

Osmanlı döneminde de, yöneten-yönetilen arasındaki bazı nc diyebileceğimiz sivil rgtler (Vakıflar, ahilik, ulema gibi) sıkı devlet denetimindeydi. Aynı geleneğin Cumhuriyet döneminde de devam ettiği görülmektedir. Kanun yapmakla, zihniyet hemen deęiŐmemektedir. Bu bir demokratik kültür işidir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMADA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ETKİLERİ- GÜNDEM 21

Meliha ENER*
Esra Siverekli DEMİRCAN**

GİRİŞ

Ekonomik kalkınma ekonomide kişi başına milli gelirden meydana gelen artış ile birlikte insan refahının artmasını ifade eden bir kavramdır. Ekonomide kıt kaynakların sonsuz ihtiyaçların giderilmesinde kullanılması, aynı zamanda ekonomik büyüme ve kalkınma amaçlarının da gerçekleştirilmesine yöneliktir. Bu kapsamda, milli ekonomide kalkınmanın gerçekleştirilmesini sağlayacak bir çok yapısal unsur yer almaktadır.

Diğer yandan, insanların bir arada yaşamasından doğan yönetim biçimi olan devletin faaliyetlerini gerçekleştirme aracı olarak ifade edilen idare; merkezi yönetim ve yerel yönetimler olmak üzere ikili bir yapı arz eder. Ülkelerin siyasi yapılarına göre şekillenebilen yerel yönetimler kapsamında atılan adımlardan birisini de Yerel Gündem 21 uygulamaları oluşturur. Yerel Gündem 21, tüm dünyada yerel yönetimler ile birlikte sivil toplum kuruluşlarının katkısıyla sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına ilişkin birtakım amaçlar doğrultusunda şekillenmiştir.

Bu çalışmada, sürdürülebilir kalkınmada sivil toplum kuruluşlarının etkisi, Yerel Gündem 21'in temel amaçları ve sivil toplum kuruluşları ile olan ilişkisi dikkate alınarak inceleme konusu yapılacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde ekonomik kalkınma kavramına kısa bir giriş yapıldıktan sonra, Yerel Gündem 21 ve sürdürülebilir kalkınmaya olan etkilerine değinilecektir. Çalışma ile bağlantısı olması açısından, yerel yönetimler ile ilgili temel bilgilere de çalışma içerisinde ayrıca yer verilecektir.

I- EKONOMİK BÜYÜME VE EKONOMİK KALKINMA

Maliye politikasının ekonomik büyüme ve kalkınma amacı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaya başlamıştır. Buna göre; gelişmiş ülkelerde dengeli bir büyüme hızına ulaşılması ve korunması amaç olurken, gelişmekte olan ülkelerde özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarından sonra kalkınma çabalarının başlatılması ve devam ettirilmesi amaç olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde sahip olunan yapısal sorunlar nedeniyle büyüme ve kalkınma oldukça önemli bir hedef haline gelmeye başlamıştır (Eker-Altay-Sakal, 1996:285).

Kavram olarak kişi başına gerçek gelirdeki artış olarak tanımlanan ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek iktisat politikası ile birlikte aynı zamanda maliye politikasının da temel amaçlarından biridir. Ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla yerine getirmeye çalışan maliye politikası uygulamalarının, aynı zamanda ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek amacıyla da yönelik olması gereklidir. Ekonomik istikrar maliye politikasının kısa dönemli, ekonomik büyüme ve kalkınma ise uzun dönemli amacıdır.

Ekonomik büyüme, genelde milli gelirin zaman içindeki artışını ifade eder. Bir başka açıdan büyüme, “ İktisadi yapıda nitelik ve nicelik itibarıyla yığılımlı değişme ve gelişme ” anlamına gelir. Bu kapsamda bir ülkenin ekonomik gelişme düzeyi, söz konusu ülkede kişi başına düşen milli gelir ile ölçülür. Büyüme hızı, kişi başına düşen milli gelirden her yıl meydana gelen nispi artışını ifade eder. Kişi başına düşen milli gelir bakımından, günümüzde, ülkeler arasında hala çok büyük farklar bulunmaktadır. Ekonomik büyüme, bu bakımdan, sürekli olarak gündemde bulunmakta ve büyüme modelleri ortaya atılmaktadır (Sönmez, 1994:235).

Ekonomik büyüme teorileri, ekonomik büyüme üzerinde önemli etkiler yapan nitelik ve özellikleri bakımından incelenmektedir. Bu kapsamda ekonomik büyüme teorileri daha çok sermaye birikimi, teknik gelişme ve nüfus artışı konularında yoğunlaşır. Bir ekonomide ekonomik büyüme hızı ile ilgili olarak genel kabul

---

*Yrd. Doç. Dr., ÇOMÜ Biga İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü

** Yrd. Doç. Dr., ÇOMÜ Biga İİBF Maliye Bölümü

gören iki ayrı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar, Harrod-Domar ve neo-klasik yaklaşımlardır. Keynesyen denge modeli dinamikleştirilerek kurulan ve Keynesyen varsayımlara dayanan Harrod-Domar büyüme modelleri savaş sonrası yıllarda oldukça ilgi çekmiştir.

Harrod-Domar modeli, büyüme hızının sermaye birikimi tarafından belirlendiği fikrini öne sürer. Bu durumda, devletin maliye politikası araçları ile ekonomiye müdahale ederek hedeflenen büyüme hızını gerçekleştirmesi veya uzun dönem büyüme hızında meydana gelebilecek sapmaları gidermesi mümkün olabilecektir. Bu kapsamda, devlet kamu yatırım harcamaları ile bir taraftan ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynarken, diğer taraftan, vergi politikasını ekonominin toplam tasarruf hacmini arttırıcı yönde kullanabilir. Bu durumda kamu tasarruflarını arttırmak, özel yatırımları teşvik etmek, ekonomik kalkınmadan doğan ve ekonomik kalkınmayı tehlikeye sokabilecek yapısal dengesizliklere karşı koymak mümkün olabilecektir.

Ekonomik kalkınma, ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasi yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve toplumsal refahın artmasıdır. Bu bakımdan kalkınma, ölçümlere dayalı olan ve GSMH' daki hızlı artışla belirlenen ekonomik büyümeyi içermekle birlikte, ekonomik ve sosyal değişimleri de kapsar.

Kalkınma süreci, milli gelir ve üretimin zaman içinde sayısal olarak artması ile birlikte, kurumlardaki köklü değişiklikleri, ekonomik ve toplumsal yapının yeniden düzenlenmesini, halkın değer yargılarında, dünya görüşlerinde ve davranış kalıplarındaki değişiklikleri de kapsar. Ayrıca ekonomik ve toplumsal yapıda sözü edilen değişikliklerin gerçekleştirilebilmesi için piyasanın işlerliğine etkide bulunabilecek düzenlemeleri de kalkınma deyiminin kapsamında değerlendirmek mümkündür (İşgüden, 1982:233).

Bir ekonominin kalkınma politikaları belirlenirken dikkate alınması gereken temel unsurları iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar;

- * Büyümeyi teşvik eden ve nispeten kıt olan faktörlerin arzının arttırılması,
- * Maksimum sosyal net hasılayı koruyan bir faktör kullanım modelinin elde edilmesi yeteneğidir.

Bir ekonomide kişi başına milli gelir artışı ve fertler arasında dengeli dağılımı ile birlikte; fertlerin yaşam seviyelerinde bir iyileşme göze çarpar. Bu iyileşmenin neticesinde hayat standardı yükselen fertlerin tasarruf yeteneği artar. Bununla birlikte milli gelirin büyük bir kısmını yatırımlara ayırmak mümkün hale gelir. Böylece ekonomik kalkınma ile birlikte, üretimde artışın yaratılması ve sanayileşme hamlesinin başlatılmış olması ekonomik kalkınmayı simgeleyen temel özellikler olarak karşımıza çıkar (Türk, 1992:221).

II- SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMADA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ETKİLERİNE ÖRNEK: YEREL GÜNDEM 21

Bir ekonomide kalkınmanın sağlanması yukarıda ifade edildiği gibi çeşitli dinamiklerin varlığına bağlıdır. Bu dinamiklerden birini sivil toplum kuruluşlarının ekonomiye olan katkıları oluşturur. Sivil toplum kuruluşları, günümüz dünyasında kamu sektörü ve özel sektörün dışında üçüncü sektör olarak ortaya çıkmış oluşumlardır. Bu oluşumlar, gönüllü organizasyonlar şeklinde toplumda birçok gelişime ve değişime imza atan kuruluşlar olarak şekillenmiştir. Sivil toplum kuruluşları, kendi bünyelerinde teşkilatlanan ve kendi mali yapılarını kendileri oluşturan kuruluşlar olmaları bakımından kendilerine has bir yapı arz ederler.

Ülkelerin ekonomik yapılarına, gelişmişlik seviyelerine, sosyal ve kültürel yapılarına bağlı olarak farklı şekillerde ortaya çıkabilen sivil toplum kuruluşlarının ağırlığının ve öneminin yer aldığı bir oluşum dünyadaki Gündem 21 faaliyetleridir. Dünyada ilk kez, 1992 yılında konu olan Gündem 21, içerdiği birçok amacın yanı sıra, sürdürülebilir kalkınmanın da anahtarı olarak görülmüştür.

A- Gündem 21'e Temel Teşkil Eden Rio Konferansı Ve Kapsamı

1992 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen *Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı*, diğer adıyla *Dünya Zirvesi*, amaçları ve katılım açısından Birleşmiş Milletler Konferansları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Rio Konferansı, 1972'de Stockholm'de düzenlenen İnsan Çevresi Konferansı ile içerik bakımından benzerlik gösterse de konu olarak sadece çevreyi almamasıyla bu konferanstan ayrılır. Ancak Rio Konferansı'nı

1972'de Stockholm Konferansı'ndan ayrılan en belirgin özellik Rio'da Stockholm'ün aksine toplumun geniş düzeyde katılımının sağlanmış olmasıdır. Stockholm Konferansı, sadece hükümet ve devlet düzeyinde gerçekleşirken, Rio Konferansı'nda devletin yanı sıra iş dünyası temsilcilerinden sivil toplum kuruluşlarına, bilim dünyasından basın mensuplarına kadar birçok katılımcı yer almış bu durum, Rio Konferansı'nın anlamını ve alınan kararların uygulanmasının önemini arttırmıştır. 1992 Rio Konferansı, insan hakları, nüfus, sosyal gelişme, kadınlar ve yerleşimlerle ilgili kendinden sonra yapılan tüm Birleşmiş Milletler toplantılarını etkilemiştir (<http://www.youthforhab.org.tr: 09.03.2004>).

1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda Birleşmiş Milletler, hükümetlerin kalkınma üzerinde tekrar düşünmesini ve doğal kaynakların tüketimi ile kirliliğin önlenmesi için çözümler üretmesini amaçlamıştır. Bu konferans'ta hükümetler; temel ihtiyaçların ve daha iyi yaşam standartlarının ancak çevre ve kalkınma arasındaki dengenin gözetilmesiyle sağlanabileceği fikri üzerinde birleşmişlerdir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ise, *küresel ortaklıklar* kurarak ulaşılabileceği görüşü savunulmuştur. Yıllar boyunca sadece üst düzeyde alınan kararlarla yürütülen politikaların işlemediği görüldüğünden, gerek karar alma mekanizmasında, gerekse uygulamada katılımcılığa ve dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarına önem verilmiştir.

1992'de yapılan Rio Konferansı'nda 3 ana sonuç belgesi ortaya konulmuştur. Bunlar;

- Gündem 21: Sürdürülebilir kalkınmanın her aşamasını kapsayan bir eylem planı.
- Rio Deklarasyonu: Devletlerin hak ve yükümlülüklerini belirleyen bir dizi prensip.
- Orman Prensipleri Raporu: Tüm dünyada ormanların sürdürülebilir yönetimini amaçlayan bir dizi prensip.

prensip.

Yukarıdaki sonuç belgelerine ek olarak çevre ile ilgili ve hukuki bağlayıcılığı olan bazı sözleşmeler de imzaya açılmıştır.

B- Rio Konferansı'nın Bir Sonucu: Yerel Gündem 21

Rio sonuç belgelerinin en kapsamlısı olan Gündem 21, 1992 yılının sorunlarını değerlendirerek dünyayı 21. yüzyıla hazırlamayı amaçlamıştır. Bu amaçla sosyal ve ekonomik alandaki yoksullukla mücadele ve tüketim biçimlerinin değiştirilmesi gibi eylemlerin yanı sıra doğal kaynakların korunup işletilmesi konusunda detaylı öneriler sunmuştur. 1992 yılına dek hazırlanmış en kapsamlı, uygulanabildiği taktirde de en etkili eylem planı olarak görülen Gündem 21 halen günümüzde sürdürülebilir kalkınmanın anahtarı olarak görülmektedir (<http://www.youthforhab.org.tr: 09.03.2004>).

Küresel bir sürdürülebilir kalkınma eylem planı olan Gündem 21'i imzalayan ülkelerin taahhütleri arasında kendi ülkelerinde çok katımlı toplantılar yaparak *Yerel Gündem 21*'leri oluşturmak, daha sonra da yerel toplantılardan çıkan sonuçları dikkate alarak Ulusal Gündem 21'leri hazırlamak yer almıştır. Bu kapsamda Yerel Gündem 21, ortak bir gelecek vizyonuna yönelik yerel eylem planlaması süreci olarak belirlenmiş ve katılıma ve yerel ortaklıklara dayalı olması sürecin temel özelliğini oluşturmuştur. Yerel Gündem 21, çağdaş, demokratik ve şeffaf bir yönetim anlayışını ifade eden "yönetişim" ilkesini esas alarak, çevre ve yaşam kalitesini geliştirmeye yönelik bir demokrasiyi geliştirme projesi olarak belirlenmiştir.

1992 Rio Konferansı, ekonomik ilerlemede sunduğu yeni bakış açıları ile dünyada yeni bir dönemin başlangıcı olarak gösterilmiştir. Bu başlangıcın en önemli ayağını oluşturan uygulamalardan birisi de ülkelerde Yerel Gündem 21'e rehberlik eden Gündem 21 eylem planı olmuştur.

Gündem 21'in temel özelliklerinden belki de en önemlisi katılımcılık anlayışının ön plana çıkarılması olmuştur. Bu kapsamda, ülke çapında gerçekleştirilecek faaliyetlerde sivil toplum kuruluşlarının etkileri ön plana çıkmaya başlamıştır. Ekonomik kalkınmanın sağlanmasında ve insan refahının artırılmasında, sadece ülkelere ve merkezi yönetimlere değil, aynı zamanda gönüllü kuruluşlara da önemli görevler düştüğü açıkça anlaşılmış ve bu konularda sivil toplum kuruluşlarının rol ve statüleri artmıştır. Nitekim, Gündem 21 taslağında yer alan katılımcılığın sağlanabileceği kuruluşlar arasında sivil toplum kuruluşlarının da yer alması bu durumun bir göstergesidir.*

* Gündem 21 kapsamında sivil toplum kuruluşları dışında katılımcılığın sağlanabilmesinde ağırlık verilen diğer birimler; yerel yönetimler, gönüllü kuruluşlar ve toplumun çeşitli kesimleri olarak ifade edilmiştir.

III- TÜRKİYE'DE YEREL GÜNDEM 21 VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İLİŞKİSİ

Türkiye'de Yerel Gündem 21 çalışmaları Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve IULA-EMME (Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği-Doğu Akdeniz ve Ortadoğu) tarafından yürütülmüş, pek çok kuruluş ve yerel birlik bu programa destek vermiştir. Programın yürütüleceği kentlerde vali, belediye başkanı, iş dünyası temsilcileri, kadın, gençlik grupları, sivil toplum kuruluşları gibi farklı kesimlerden bir araya gelen Kent Konseyleri kurulmuş, bu konseyler toplumu yakından ilgilendiren çeşitli konularda çalışma toplantıları yapmışlardır. Bu toplantıların yardımıyla Yerel Gündem 21 eylem planları hazırlanmış, bu planlar tekrar katılımcı toplantılarda tartışmaya sunulmuştur.

A-Türkiye Ve Yerel Gündem 21

1992 yılında gerçekleştirilen Rio Konferansı'nda ortaya konulan metinlerden biri Gündem 21 olarak tanımlanan eylem programıdır. Eylem programı, kısaca çevre üzerinde etkisi olan ve etkilenen tüm kurumlar ve kişilere sorumluluklar yükleyen kapsamlı bir belgedir. Bu nedenle Gündem 21 devlet merkezli değil, toplum merkezli olmuş ve çok aktörlü katılımcı bir yönetim anlayışını ön plana çıkarmıştır (Karaman, 1998:253).

Gündem 21'in en önemli önerisi, ulusal eylem planlarının oluşturulmasına temel teşkil edecek yerel eylem planlarının hazırlanması olmuştur. 21. yüzyıla hazırlık anlamındaki çalışmaları belirleyici sözcüğü olarak tanımlanan Yerel Gündem 21; *yerel* ve *ortak* yerleşim sorunlarının dayanışarak, birlikte çözümü ve bu bağlamda mevcut kaynaklarının değerlendirilmesi ile geleceğe yönelik yaşanabilirliği sürdürülebilir kılma çalışmalarından oluşmuştur. Kamu yönetimi açısından da *emret-yaptır* yerine, *özendir-yapılsın* tarzında bir davet bulunmaktadır (Karaman, 1998:253).

3-14 Haziran 1996 tarihlerinde İstanbul'da toplanan HABİTAT II'de, İzmir, Bursa, Urla gibi bazı kentlerde Yerel Gündem 21'e temel oluşturacak çalışmalar yapılmış ise de istenilen mesafe kat edilememiştir. Bununla birlikte, HABİTAT II ile, yerel yönetimlere, katılımcı anlayış içinde Gündem 21 olarak ifade edilen "Kentler İçin Eylem Planı" hazırlama sorumluluğu verilmiştir. Bu toplantılarda katılım/birlikte yönetim kavramları geliştirilmiş, merkezi ve yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşlarının birlikte yerleşim sorunlarına çözümler üretmesi ve bu amaçla toplumun tüm kesimleriyle işbirliği sağlanması önerilmiştir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) çatısı altında ve desteğiyle yürütülmekte olan "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi" projesi Eylül 1997 içerisinde UNDP, T.C. Hükümeti ve IULA-EMME (Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı) tarafından imzalanarak uluslararası bir anlaşma niteliği kazanmıştır. Yerel Gündem 21 uygulamalarını başlatan belediyelerimiz açısından İçişleri Bakanlığı'nın 19.03.1998 tarihli genelgesi teşvik edici olmuştur. Proje'nin amacı, Türkiye'deki yerel yönetimler tarafından Yerel Gündem 21 aracılığıyla öncelikle yerel, sürdürülebilir kalkınma sorunlarının çözümüne yönelik uzun dönemli, stratejik bir planı hazırlanması ve uygulaması yoluyla yerel düzeyde Gündem 21'i hedeflerine ulaşılması olarak belirlenmiştir (Karaman, 1998:253).

1- Yerel Yönetimler ve Yerel Gündem 21

Yerel Gündem 21 faaliyetleri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yerel yönetimler odaklı bir eylem planı olmuştur. Yerel yönetimler ile Yerel Gündem 21 arasındaki yakın ilişki, belediyeler başta olmak üzere yerel yönetim birimlerinin de tüm dünyada ön plana çıkmasına ve önemlerinin artmasına yol açmıştır. Katılımcılığın ve yerel demokrasi ilkelerinin hayata geçtiği yerel yönetimler bünyesinde oluşturulan Yerel Gündem 21 faaliyetleri, aktif katılım ve çözümde ortaklık ana temaları üzerine oturmuştur (Karaman, 2003:54).

a) Yerel Yönetimlere Kısa Bir Bakış

Dünyamız, günümüzde küreselleşme ve yerelleşme gibi iki eğilimi aynı anda yaşamaktadır. Bir taraftan mahalli talep ve çıkarlar ön plana çıkarken, diğer taraftan uluslararası düzenin tektipleştirici etkisi kendisini hissettirmektedir. Globalleşme gereği, günümüzde modern devlet, bir taraftan otoritesini uluslararası kuruluşlara devretmek, diğer taraftan da yerelleşme talepleri karşısında, yetki ve görevlerinin bir kısmını merkezi yönetimin taşra kuruluşlarına, yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına devretmek şeklinde iki yönlü bir yapılanma sürecine girmiştir (Kalabalık, 1999:403).

Bu kapsamda; belediyeleri, belde halkının ortak yerel gereksinmelerini karşılayan ve belde hizmetlerini yerine getiren bir yerel yönetim birimi olarak tanımlamak mümkündür. Diğer bir deyişle belediyeler, nüfusun yoğunlaştığı merkezlerde faaliyet göstermek üzere kurulan ve toplumsal, beşeri ve doğal bir gelişimin sonucunda ortaya çıkmış halkın yönetime katılımının en iyi sağlandığı kuruluşlardır. Belde halkının ortak ihtiyaçlarının karşılanması ve duyulan ihtiyaçların yerel nitelikli olması belediyelere özgü özellikler olmasının yanı sıra, “halk için halk tarafından idare edilen” yerel yönetim birimi olması yönüyle de belediyeler, Türkiye’ de yerel anlamda oldukça önemli bir yere sahip idare birimleridir.

Kamu hizmeti hukuki, siyasi ve iktisadi yönü bulunan geniş bir kavram olup, devletin veya diğer kamu tüzel kişilerinin gözetim ve denetimleri altında genel kolektif ihtiyaçları karşılamak ve kamu yararı sağlamak amacıyla sunulmuş sürekli ve düzenli faaliyetlerdir (Eken, 1995:5). Bütünüyle kamu kurumları tarafından yerine getirilme zorunluluğunun olmadığı kamu hizmetleri sınıfına devletin gözetim ve denetimi altında yapılan hizmetler de girmektedir. Bu kapsamda ortaya çıkan yerel yönetimler, hukuki açıdan devletin örgütlenmesinde geçerli olan eğilimlerden biri olup, kişilerin tercihlerini yansıtan siyasal talep mekanizmasının işlediği bir yönetim şeklidir.

Faydaları genellikle ülke sathının tümüne yayılan ve ulusal düzeyde bölünmez olan milli savunma, iç güvenlik, adalet ve diplomasi gibi hizmetlerin merkezi yönetim dışında herhangi bir kamu ya da özel kurumca üstlenilmesi söz konusu değildir. Bununla birlikte, bir kısım mal ve hizmetlerin de faydaları bölgesel olup, bu tür mal ve hizmetlerin üretiminden doğan fayda sadece o bölgede yaşayanları ilgilendirir. Bölgesel nitelikli olmalarından dolayı; su, elektrik, kanalizasyon, itfaiye, park ve bahçe hizmetleri gibi bu hizmetlere *yerel hizmetler* adı verilir.

Yerel hizmetlerin yerel yönetim birimi olan belediyelerce daha etkin ve verimli sunulmasının çeşitli nedenleri vardır. Bunlar;

- Halkın kamu hizmetlerinin yürütülmesine katılımı daha kolay olur ve böylece *etkin katılım* ilkesi sağlanabilir.
- Belediyeler küçük ölçekli birimler olduğundan (merkezi yönetime nazaran) hizmet arzı ve talebi aynı mekanda gerçekleşir.
- Bürokrasi ve kırtasiyecilik azalır.
- Halkın taleplerine cevap verme imkanı artar.
- İhtiyaçlarla kaynaklar arasında denge kurulur.
- İhtiyacın ne olduğu ve düzeyi rahatlıkla tespit edilebilir.
- Halkın hizmetlere finansal açıdan gönüllü katılımı mümkün olur.

Yukarıdaki özelliklerle birlikte, belediyeler; kendilerini doğrudan ilgilendiren yerel kamusal faaliyetlere ilişkin kararlara, yönetilenlerin katılmasına imkan veren demokratik bir yönetim tekniğidir. Ayrıca, kamu hizmetlerinin ekonomik olarak, halka en yakın yönetim birimlerince sunulması, halkın kendini doğrudan ilgilendiren konularda yönetime geniş ölçüde katılmasını sağlaması bakımından önem taşır.

Türkiye’ de belediyelerin taşıdığı önem doğrultusunda, belediye sayısı özellikle 1950 yılından sonra hızlı bir biçimde artış göstermiş ve rakamsal olarak 2003 yılı itibarıyla 3215 olmuştur (Can, 2003:128). Bununla birlikte toplam nüfusun % 81.9’ unun belediye sınırları içinde yaşadığı ülkemizde belediyelerin taşıdığı önem gün geçtikçe artmakta ve hizmetlerin seçimle gelen organlarca ve özerk kuruluşlar tarafından (mali yeterlilik ölçüsünde) etkinlikle yerine getirmesi mümkün olmaktadır.

b) Yerel Yönetimlerin Yerel Gündem 21 ile Olan İlişkisi

1992 yılında gerçekleştirilen Rio Deklarasyonu’nda, Gündem 21’in işaret ettiği sorunların ve getirilen çözümlerin kökleri genellikle yerel faaliyetlere dayandırılmıştır. Öngörülen hedeflere ulaşılmasında, yerel otoritenin katılımı ve işbirliği belirleyici faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de 1996 yılına kadar her ülkede yerel otoritelerin kendi yörelerindeki insanlarla, yerel kuruluşlarla ve özel sektörlerle görüşerek kendi bölgeleri için *Yerel Gündem 21* üzerinde anlaşma sağlayacakları hedeflenmiştir (Karaman, 1998:256).

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED) Yerel Otoriteler Başkanlığı’nca çeşitli yıllar için belirlenen amaçlar doğrultusunda, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında, hükümet dışı kuruluşların da

tanınması ve yerel yönetimlerin Yerel Gündem 21 üzerinde kendi bölgeleri için anlaşma sağlayacakları ifade edilmiştir.

Yerel Gündem 21 ağırlıklı olarak bir yerel yönetim birimi olan belediyeler üzerinde yoğunlaşmış ve yukarıda anlatılan belediyelerin taşıdığı temel özellikler nedeniyle; yerel gündem kapsamında gerçekleştirilebilecek birçok konu belediyelerin bünyelerinde şekillenmiştir. Bu konular içerisinde yer alan bazı başlıklar; kırsal alanlar olmak üzere temel sağlık ihtiyaçlarının karşılanması, belde sağlığı, çevre kirliliği ile mücadele, insan yerleşimlerinin geliştirilmesi, arazi planlaması ve yönetimi, sürekli ve dengeli enerji ve ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi, ormanların korunması sürekli ve dengeli yönetimi, sürekli ve dengeli tarım ve kırsal kalkınmanın geliştirilmesi, tatlı su kaynaklarının kalite ve teminin korunması, hükümet dışı örgütlerin rolünün güçlendirilmesi, yerel otoritelerin katılımı ve işbirliği, çiftçilerin rolünün güçlendirilmesi olarak belirtilebilir.

Bugün Türkiye’de yaklaşık 50 kadar kentte Yerel Gündem 21 uygulaması devam etmekte olup, bunlar Türkiye’nin demokratikleşmesi, yerelleşmesi, yönetişim, katılım konularında atılan önemli adımlardır (Özay, 2002:70).

2- Yerel Gündem 21 - Sivil Toplum Kuruluşları İlişkisi

Halkın, yönetime katılımına duyulan ihtiyacın daha iyi anlaşılması, hükümetlerin performansı sınırlı kapasiteleri karşısında uğranılan hayal kırıklığı, sivil toplum örgütlerinin çeşitlenmesine ve giderek önem kazanmasına yol açmıştır. Bu toplulukların çoğalması, temsil yetkisinin sorgulanmasına yol açarak, yeni katılım arayışlarını beraberinde getirmiş ve demokratik hayatın işleyişine katkıda bulunmuştur. Devlet dışındaki tüm kuruluşları içeren, devletçe düzenlenmeyen toplumsal ilişkiler alanında, sivil toplum kuruluşları içinde daha özel bir konumda bulunan “gönüllü kuruluşlar” da demokratik kitle örgütleri olarak önemli roller üstlenmişlerdir. Nitekim 21. yüzyılın belirgin özelliği, demokrasi ve insan haklarının, bütün toplumlarca tartışmasız kabulü ve demokratik kitle örgütlerinin ön plana çıkması olmuştur (Karaman, 1998:256).

Temsili demokrasi ilkesinin yerini katılımcı demokrasi anlayışına bıraktığı günümüz dünyasında, bu anlayış çerçevesinde şekillenen yeni dünyanın yeni bireyi, belli konularda, belli bir toplumsal hizmeti üretebilmek için bir araya gelerek, kendi özel alanlarından getirdikleri parasal kaynaklarla, yaratıcı düşünceleriyle, zamanını ve emeğini koyarak, toplumsal ilişki ağlarından yararlanarak demokratik olarak oluşmuş iradeyi hayata geçirmektedir. İşte günümüz dünyasının farklılık üreten ve küçük küçük kamu alanları oluşturan bu örgütleri sivil toplum örgütleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarına günümüz demokrasinin yeni aktörleri olarak temsili demokrasi döneminden farklı anlamlar yüklenmekte, bu kuruluşlar toplumları çok aktörlü hale getirmektedir (Tekeli, 2002:15).

Gerek dünyada gerek Türkiye’de sivil toplum kuruluşları alanında oluşum biçimleri, sundukları hizmetler, kapasiteleri, süreklilik dereceleri, faaliyetlerinin mekansal yayılımı bakımından büyük bir çeşitlilik bulunmaktadır. Sivil Toplum Kuruluşları’nın bu zengin çeşitliliğine karşın bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Bunlar (Tekeli, 2002:15);

- Bu kuruluşlarda gönüllülük ve özel alandan fedakarlık ilkeleri söz konusudur.
- Nihai amaç, topluma katkıda bulunmaktır. Bu amacın temelinde, hiçbir biçimde başkaları üzerinde bir iktidar oluşturma arayışı bulunmamaktadır.
- Sivil toplum kuruluşları alanında yatay ilişkiler ön plana çıkar ve demokratik olmayan hiçbir ilişki bu kuruluşların bünyesinde barınmaz.
- Bu kuruluşlar açık ve belli bir konuda uzmanlaşmış kuruluşlardır.

Temsili demokrasinin yaşadığı krizler karşısında dünyada ve Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının önemi giderek artmaktadır. Yerel Gündem 21 konusu içerisinde anlatıldığı üzere, dünyada imza atılan birçok anlaşmada bu kuruluşlara önemli roller biçilmiş ve önlerinin açılmasına ve kapasitelerinin genişletilmesine imkan tanınmıştır.

Küresel Düşün Yerel Hareket Et ilkesinin önem kazandığı günümüz dünyasında, demokrasinin farklılıkların oluşmasına olanak vermesiyle tanımlanmaya başlaması ve sivil toplum kuruluşlarının bu farklılıkları yaratan aktörler olarak önem kazanması bir araya geldiğinde yerel yönetim anlayışının da yeniden şekillenmesi durumu ortaya çıkmıştır.

IV-SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN SAĞLANMASINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI-YEREL GÜNDEM 21 İLİŞKİSİ

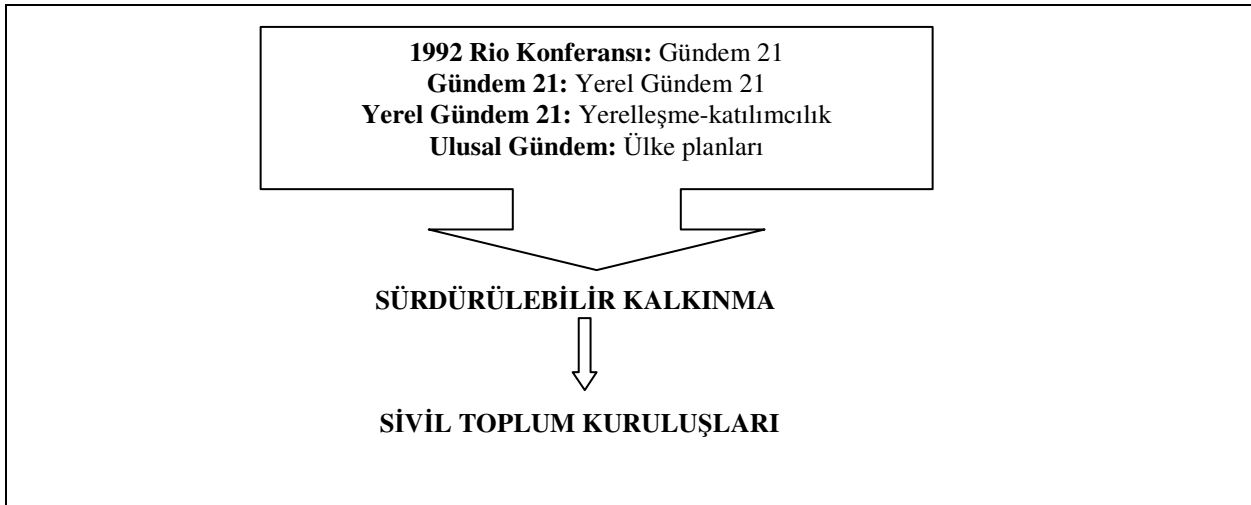
Gündem 21 Eylem Planı, sürdürülebilir kalkınma için uluslararası düzeyde verilen taahhütlerin yerine getirilmesine ve Ulusal Gündem 21 eylem planlarının hazırlanmasına ortam sağlamıştır. Türkiye’de Ulusal Gündem 21 Raporu Çevre Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve 2 ana noktada yoğunlaşmıştır. Bunlar;

- Toplumun ekonomik ve sosyal kalkınması ile doğal ve tarihi çevrenin korunması ve kollanması süreçlerinin bir araya getirilmesi,
- Çevrenin korunması ve kollanması işinin toplumun çeşitli kesimlerinin, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin, gönüllü kuruluşların aktif katılımı ve işbirliği ile planlanması, yönetilmesi, denetlenmesi süreçlerinin kolaylaştırılması ve önündeki engellerin kaldırılması olarak belirlenmiştir.

Gündem 21’in ortaya çıkardığı Yerel Gündem 21, sürdürülebilir kalkınma ve kentleşme olgusunu bir arada değerlendirmiş ve bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan unsurlardan birini sivil toplum kuruluşları olarak belirlemiştir. Yine bu kapsamda, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında yerel birimlere önemli görevler yüklenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma için yerel kamu hizmetlerinde; merkezi yönetim-yerel yönetim ikilemine son verilerek, belediyelerin görev, yetki ve kaynaklarının belirgin hale getirilmesi esas alınmıştır. Bu bağlamda kent yönetimlerinde ortak bir kararlılık sağlanması, bu amaçla sivil toplum örgütleri ve gönüllü kuruluşların proje ortaklığını sağlayan Yerel Gündem 21 çalışmalarının daha etkin ve yaygın hale getirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması hedeflenmiştir (www.cevre.gov.tr: 09.04.2004).

Sürdürülebilir kalkınma, çalışma içerisinde belirtildiği gibi, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına zarar vermeden bugünün ve geleceğin ihtiyaçlarının karşılanması olarak tanımlanabilir. Sürdürülebilir kalkınma insan açısından düşünüldüğünde sosyal, toplum için düşünüldüğünde ekonomik ve kültürel, doğal kaynaklar kapsamında düşünüldüğünde ise ekolojik açıdan önem kazanmaktadır.1992 yılında Birleşmiş Milletler’in düzenlemiş olduğu Rio Konferansı’nda alınan kararların en üst düzeyde uygulanabilmesi için oluşturulan Gündem 21 eylem planı, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için ulusal stratejilerin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Gündem 21’i imzalayan ülkelerin taahhütleri arasında kendi ülkelerinde çok katılımlı toplantılar yaparak, Yerel Gündem 21’lerini oluşturmak, daha sonra da yerel toplantılardan çıkan sonuçları dikkate alarak Ulusal Gündem 21’lerini hazırlamak yer almıştır (Bknz: Şekil 1).

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA-STK İLİŞKİSİ: YEREL GÜNDEM 21

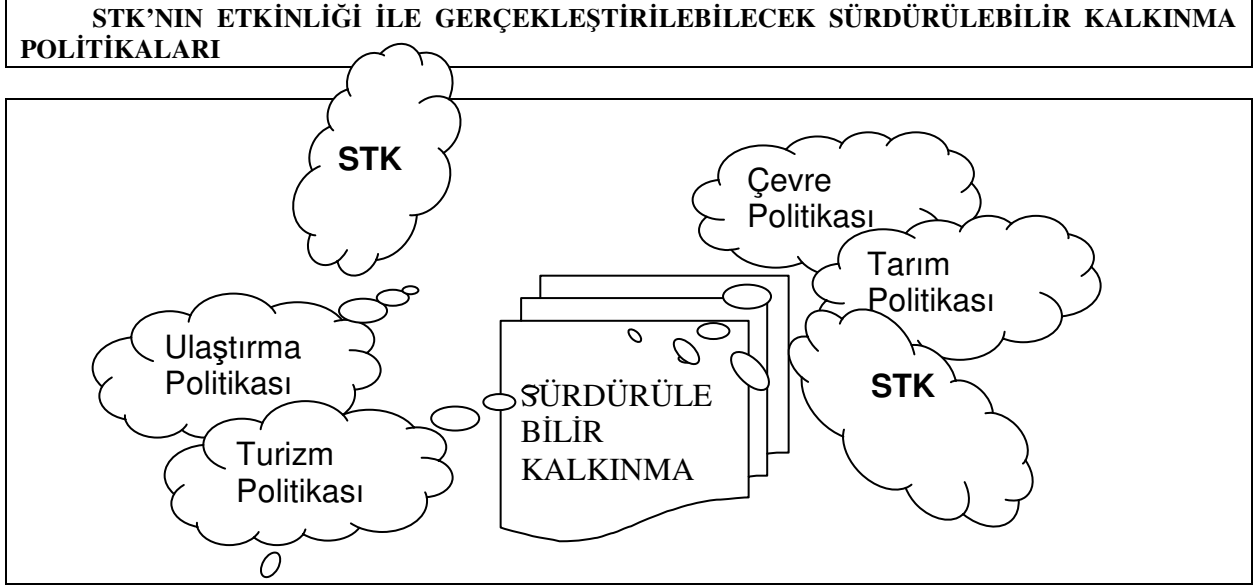

Şekil 1: Sürdürülebilir Kalkınmada Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkisi. Yerel Gündem 21.

Yerel Gündem 21 çerçevesinde hedeflenen sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin gerçekleştirilmesinde, yerel düzeyde birimlere ve sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler yüklenmiştir. Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları yöre halkının ihtiyaçlarını en iyi şekilde değerlendirebilen ve katılımcılık ilkesi çerçevesinde

en iyi çözümleri üretebilen birimler olmaları bakımından önemlidir. Buna istinaden, sürdürülebilir kalkınma politikalarının belirlenmesinde bu birimlere önemli görevler düşmektedir.

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında, hemen hemen tüm dünya ülkelerinin imza attığı bir eylem planı olan Gündem 21 içerisinde sivil toplum kuruluşlarına yer verilmesi; sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında sivil toplum kuruluşlarının da önemli bir rolünün olduğunun açık bir göstergesidir.

Şekil 2: Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında STK' rının En Fazla Etkili Olduğu Politikalar

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında sivil toplum kuruluşlarının katkısı, yerel nitelikli politikaların gerçekleştirilmesini sağlayan hizmetlerde daha fazladır. Bu hizmetler bölgesel niteliği ağır basan turizm, çevre, ulaşım ve tarım gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Bu durumda da, sivil toplum kuruluşlarında olduğu gibi katılımın tepeden değil, tabandan yayılarak geliştirilmesinin önemli bir payı vardır (Bknz: Şekil 2). Nitekim sivil toplum kuruluşları, kamuoyu oluşturma yoluyla bireylerin ve kümelerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmakta; kamusal sorunlara yönelik farklı çözümleri savunan bireylerin siyasa arenasında ortaklaşa hareket etmelerini sağlayarak, toplumsal dokularda çoğulculuk kültürünün yerleşmesine katkıda bulunmaktadır (Acar, 2003:320).

SONUÇ

“Kent Devletinden”, “Ülus Devlete” doğru olan tarihsel değişim, demokrasinin sınırlarını ve olanaklarını da etkilemiş ve değiştirmiştir. Küreselleşmenin tüm dünya ülkelerine getirdiği yeni dünya düzeninde üzerinde durulan ana konu *yerellik* olmuştur. Bu kapsamda 1992 yılında gündeme gelen ve 179 ülke tarafından imzalanan Rio Zirvesi’de bunun bir örneğini oluşturmuş ve Gündem 21 ile sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler yüklemiştir. Türkiye’de Yerel Gündem 21 çalışmaları Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu tarafından yürütülmüş ve pek çok kuruluş ve yerel birlik programa destek vermiştir. Diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de Yerel Gündem 21, sürdürülebilir kalkınmada önemli mesafeler kat etmiş ve sivil toplum kuruluşlarının etkisiyle dünyadaki yerini almıştır.

Sürdürülebilir kalkınmanın ana temalardan biri olarak belirlendiği Gündem 21, bu amacın gerçekleştirilmesinde “Küresel Düşün, Yerel Hareket” ilkesinden yola çıkarak sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler yüklemiştir.

KAYNAKÇA

- ACAR Muhittin, “Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları: İlişkiler ve Etkileşimler ”, Yerel ve Kentsel Politikalar (Editörler: M. Akif Çukurçayır-Ayşe Tekel), Çizgi Kitabevi, Konya, 2003.
- CAN H. Hüseyin, “Belediyelerin Hizmet Etkinliği Bakımından Yerel Bilgi Tabanı Projesi”, I. Ulusal Yerel Yönetimler Çalıştayı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çanakkale, 2003.
- EKEN Musa, “Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde Yerel Yönetimler”, İzmir Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:7/1995, İzmir, 1995.
- EKER Aytaç – ALTAY Asuman – SAKAL Mustafa, Maliye Politikası, Takav Matbaacılık, İzmir, 1996.
- İŞGÜDEN Tamer, Makro İktisat, Bilim ve Teknik Kitabevi, İstanbul, 1982.
- KALABALIK Halil, “Yerinden Yönetim Türleri ve Yerinden Yönetime Geçiş Sürecinde Kullanılan Teknikler”, Kamu Yönetiminde Kalite I. Ulusal Kongresi, TODAİE Yayın No:289, Ankara, 1999.
- KARAMAN TOPRAK Zerrin, Yerel Yönetimler, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1998.
- KARAMAN TOPRAK Zerrin, “Kentsel Yönetişim ve Yerel Gündem 21”, I. Ulusal Yerel Yönetimler Çalıştayı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çanakkale, 2003.
- ÖZAY İsmail, “Yerel Yönetişim ve Sivil Toplum Kuruluşları”, STK’lar Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Kongresi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2002.
- SÖNMEZ Nezihe, Kamu Bütçesi ve Bütçe Politikası, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1994.
- TEKELİ İlhan, “Sivil Toplum Kuruluşları, Yerel Yönetimler ve Yerelleşmenin İç İçeliği”, STK’lar Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Kongresi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2002.
- TÜRK İsmail, Maliye Politikası, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992.
- Elektronik Kaynaklar
<http://www.youthforhab.org.tr>
www.cevre.gov.tr
www.iula-emme.org
www.yerelgundem21.org

VI. OTURUM SALON:2

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA KADIN HAKLARI, ÖRGÜTLENMELERİ VE SORUNLARI

OTURUM BAŞKANI

Prof.Dr. Yıldız ECEVİT

Türkiye'de Demokratik Gelişmelerin Kadınların Girişimcilik Kararlarına Etkileri

Yrd. Doç. Dr. Nedim YÜZBAŞIOĞLU
Arş. Gör. Murat BAY

Çanakkale İlinde Kadın Hakları Konusundaki Örgütlenmelerin İncelenmesi

Yrd. Doç. Dr. M. ÇELİK
Öğr. Gör. N. AYAS
Öğr. Gör. F. ÜNAL
Yrd. Doç. Dr. S. YAĞCI

Kadın Hakları ve Ekonomiye Yansımaları

Yrd. Doç. Dr. Funda Rana ÖZBEY

Kentsel Yoksulluk Kıskaçında Kadın ve Ayakta Kalma Stratejileri

Yrd. Doç. Dr. Serpil AĞCAKAYA
Arş. Gör. Harika UÇAR

TÜRKİYE'DE DEMOKRATİK GELİŞMELERİN KADINLARIN GİRİŞİMCİLİK KARARLARINA ETKİLERİ

Nedim YÜZBAŞIOĞLU*
Murat BAY**

ÖZET

2000'li yıllarda küreselleşmeyle hızlı büyüyen dünya pazarlarında yoğun bir rekabetin ve bilimsel-teknolojik ilerlemelerin önemli sonuçları toplumlara ve bireyleri gerek hayat tarzlarını gerekse de sosyalleşme süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Etrafımızda ki süregelen gelişmeler bireylerin psikolojik yapılarını ve davranışlarını etkilemektedir. Ülkemizde kadın hakları ile ilgili düzenlemeler birçok batı ülkelerinden daha önce yapılmış olmasına rağmen bu gelişmelere kadınlar toplumumuzun kültürel yapısından dolayı sosyal hayatın içerisine yeteri kadar katılamamaktadırlar. Elbetteki girişimcilik sürecinin bütün bu gelişmelerden etkilenmemesi düşünülemez. Konya da 40 girişimci üzerinde yapılan araştırma kadınların girişimcilik faaliyetleri sırasında karşılaştıkları problemleri, psikolojik durumlarını ve yönetim uygulamaları araştırılmıştır. Araştırma sonuçları göstermektedir ki kadın yöneticiler yönetim uygulamaları, eğitim, finansal kaynaklara ulaşma, açısından erkeklere nazaran farklılıklar göstermektedir. Çalışma, kadın girişimcilerin yönetim faaliyetlerini iflas korkusu içerisinde sürdürdüklerini göstermektedir. Birçok kadın belki de en büyük korku olarak iflas korkusu ile yaşamaktadır. Çalışmanın sonuçları gerek kadın kuruluşları gerekse de politika yapıcılara açısından ön bir araştırma olarak önemlidir.

1.GİRİŞ

Kadının toplumdaki yerini tayin etme ve bunun ülkedeki yansımaları ekonomiye yeni bir soluk getirmek, giderek rekabet halinde olan ülke ekonomileri açısından görmezden gelinemez bir gerçeklik olduğu sürekli söylense de ülkemiz gibi kalkınma çabasında olan ülkeler de kadınlar yeteri kadar ekonomik hayatta kendilerine yer bulamamaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde ki ekonomik göstergeler değerlendirildiğinde üretim ekonomisi ağırlıklı ülkelerde kadının iş hayatı içerisinde etkin bir rol üstlendiği gözlenmektedir. Türk toplumunda kadın hala geleneksel olarak iş hayatında ikincil yerini korumaktadır. Bu bağlamda kadın batıdaki gibi evinden tamamen bağımsız değildir. Birçokları için iş hayatı ek bir gelir veya geçimlerini sağlayacak bir yol olarak görünmektedir. İş hayatına katılan kadınlarımızın birçoğu şartların kendilerini zorladığından dolayı iş hayatına katılmışlardır fakat birçokları gerek kaynaklar gerekse de kaynaklara ulaştırılacak bilgilere ulaşamadıklarından iş hayatında geri çekilmek zorunda kalmaktadırlar. Bu bağlamda politika uygulayıcıları öncelikle kadınların işlerine yarayacak bilgilere ulaşmalarını sağlamadılar. Erkek girişimciler gibi kadın girişimciler diğer girişimcilerle sürekli bir irtibat halinde değildirler. Kendilerini bu konuda sürekli eğitilmeleri ve yenilenmeleri gerekmektedir.

2.TÜRKİYE DE KADININ TOPLUMDAKİ YERİ

Cumhuriyet döneminde hazırlanan tüm anayasalarda kadın erkek eşitliği esas alınmış ve 1923 ü takip eden 10 yıl süresinde reformlarla kadının toplumda birey olması sağlanmıştır. Bu reformların temelinde kadınların eşit bireyler olarak kamusal alanda faaliyetleri ve kalkınma sürecine katılmaları esas alınmakta idi. 1927 yılında kadınlar ilk kez sayılmış ve kadınların nüfusun yarısını oluşturduğu belgelenmiştir ve 1935 ten bugüne kadınların okuma yazma oranı %10dan %80 e yükselmiştir. Bu bağlamda insan hakları belgesi olarak nitelendirilen birleşmiş milletler kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesini Türkiye 1985 yılında imzalayarak taraf olmuş(bazı maddeler iç hukukumuzla çeliştiği için çekince konmuştur) 1986 yılında yürürlüğe konmuştur. BM tarafından gerçekleştirilen dört dünya kadın konferansına katılan Türkiye, dördüncü dünya kadın konferansı sonucunda pekin deklarasyonu ve eylem platformu imzalamıştır ve bunun sonucunda ulusal eylem planı hazırlanmış ve uygulaması devam etmektedir (www.kssgm.gov.tr/raport.html,4.3.2004). Fakat bu bildirgeler kadını girişimci olarak ele almamakta onları çalışma hayatındaki olumsuzlukları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bakımdan bu türden sözleşmeler kadınları bağımsız, iş hayatında kendi kendini

* Yrd.Doç.Dr., S.Ü.Karaman İ.İ.B.F.

** Arş Gör. , S.Ü.Karaman İ.İ.B.F.

yönetebilen ve kendi iş yerini kurarak geleceğini kendisinin tayin ettiği bir ortam hazırlamaktan ıraktır. Dolayısıyla bu bakış açısının reaktif bir bakış açısı olduğu söylenebilir. Yapılması gereken konu proaktif bir yaklaşımla incelenmelidir.

3.GİRİŞİMCİ OLARAK KADIN

Toplumsal gelişme ve değişim sonucunda kadınlar girişimciliğe ekonomik ve toplumsal bağımlılıktan kurtulmak için yönelmişlerdir. 1980 den itibaren Türkiye de kendi işini kurmak isteyen kadınları teşvik edici ve bu yönde deste verecek kurumsal anlamda örgütler geçmişe nispeten kayda değer gelişim göstermiş ,sivil toplum kuruluşları artmış küçük girişimcileri destekleme politik bir kimliğe kavuşma yolunda adımlar atılmıştır. Bu destek banka kredileri,dayanışma ve örgütlenmeye yöneltme,kayıt dışı çalışan kadınları kendilerine ait küçük işletme projelerini hayata geçirme çalışmaları ile yapılmaktadır.Ayrıca piyasa koşulları, krediye ulaşma yolları, yasal teknik danışmanlık gibi konularda da daha fazla bilinçlendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Kadın girişimciler sektörel bazda değerlendirildiğinde büyük bölümü hizmet sektöründe, geleneksel rollerine uygun mesleklerde yoğunlaştığı görülmektedir. Sanayi sektöründeki varlıkları erkeklere kıyasla çok düşüktür ve emek yoğun hafif sanayi dallarında faaliyet göstermektedirler. Sermayelerinin kaynağı ise genellikle kişisel ve ailevi tasarruflarıdır. Ortaklık müessesesi yasal zemini olmasına karşın dışardan ortakların sayısı oldukça düşüktür(Gökakın,2000:s.114-115).

Bütün bu kolaylaştırıcı faktörlerin yanında girişimcinin kendi özelliklerinden kaynaklanan faktörlerde gerek işletmelerinin gerekse de kendilerinin başarılarını doğrudan etkilemektedir. Aşağıda ki şekilde basit bir performans modeli görülmektedir. Model incelendiğinde modeldeki faktörlerin kolaylaştırıcı birer unsur haline dönüşebilmesi için kadın girişimcilerin modele uygun olmaları gerekmektedir.

Şekil.1. Küçük Firmaların Performans Modeli

Şekil de gösterildiği gibi kadın yöneticilerin işletmenin performans modeliyle uygunluk göstermelidir. Yönetim uygulamaları, kişisel özellikleri, amaç belirleyebilmeleri, dış pazarların durumu ve finansal kaynakların yapısı başarılı olabilmeleri için önemlidir. Kadın girişimcilere bu alanlarda kendilerini geliştirebilmelerini sağlayacak yardımların sağlanması gerekmektedir.

Türkiye, 1995 yılında gerçekleştirilen birleşmiş milletler 4. dünya kadın konferansına devlet ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan geniş ve etkin bir heyete katılım sağlamıştır. Pekin deklarasyonu ve eylem planına da çekince koymaksızın kabul eden ülkeler arasında yer alan Türkiye, bu konferans kapsamında üç temel hedef saptayarak, uluslar arası camiaya 2000 yılına kadar bu amaçları gerçekleştirme taahhüdünde bulunmuştur. Söz konusu taahhütler,

- Türkiye tarafından 1985 yılında kabul edilmiş olan birleşmiş milletler kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesi'ne çekince konulmuştu 2000 yılına kadar kaldırılması.
- 1994 yılı temel alınarak 2000 yılına kadar anne ve çocuk ölümlerinin %50 azaltılması
- Beş yıl olan zorunlu ilk öğretimin 8 yıla çıkarılarak(buradaki amaç evlilik ve doğum yaşlarını ileriye itmek) 1994 itibarıyla %28.9 olan kadın okumaz yazmazlığının ortadan kaldırılması amaçlanmakta idi.

Kadın ve sağlık alanında pekin konferansında sonra uygulama planında önemli gelişmeler kaydedilmiş bebek ölüm oranı %4.1(1980-85) den %2.6(1995-98)’a ve doğum olaylarında bir düşüş yaşanmıştır. Ailenin korunmasına dair kanun 1998 de aile içi şiddet vakalarında üçüncü şahıslara şikayet hakkı vermekte ve şiddet uygulayan aile bireyinin evden uzaklaştırılmasının sağlayabilmektedir.1997 yılında Türk medeni kanununda kadınlara evlendikten sonra da kızlık soyadlarını kullanabilme hakkını getirmiştir. 1998 de gelir vergisi kanununda evli kadına, evlilik birliğinden bağımsız olarak vergi beyannamesi verme hakkı getirmiştir bu değişiklikle gelir sahibi aile üyelerinden her biri ferdi olarak vergi mükellefi olabileceklerdir. Medya ve köşe yazarlarının gündeme taşınmasıyla kadınların siyasal hayata katılımı ve parlamento da temsili ulusal gündem içinde yerini almıştır.(<http://www.kssgm.gov.tr/raport.html>,4.3.2004).

4.KADIN GİRİŞİMCİLERİN FAALİYET ALANLARI,SOSYALÇEVRELERİ ve SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ FAKTÖRÜ

Kadın girişimcilerin faaliyette buldukları alanlar, genelde yeni buluşlara ticari nitelik kazandırılan girişim türlerinden, karşı cinslerinin hakim bulunduğu iş sahaları ve oradan da kadın girişimcilerin başarı oranlarının nispeten yüksek olduğu geleneksel hizmet ağırlıklı işlere kadar uzanmaktadır. Kadınların sahipliğindeki fazla sayıdaki hizmet ağırlıklı girişim, aynı zamanda birçok kadın girişimcinin eğitim ve mesleki niteliklerini de yansıtmaktadır. Kadın girişimciler tarafından yüz yüze gelinen belli başlı problemler kredi temini, rekabet gücünün zayıflığı ve finansal planlamanın yetersizliğidir. Büyük bir ihtimalle bu konuda karşılaşılan en önemli sorun finansal kayıtların tutulması ve takibi konusunda aksamalar sonucu, ödünç veren kuruluşlarla yaşanan sıkıntılar olmaktadır. Genel olarak finansal planlama, muhasebe, pazarlama ve faaliyetlere ilişkin deneyimlerinin yetersizliği de bu olguyu pekiştirmektedir (Gürol,2002:s.448).

Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi, gerek, anayasamızın 10.maddesi, gerekse taraf olduğumuz ve imzaladığımız birçok uluslar arası anlaşmada yer almasına rağmen tamamen ortadan kalkmamıştır. Oysa çağdaş Türkiye’de kadınlarla erkekler eşit çalışma olanaklarına sahip olmalı, özgürce meslek seçebilmeli, çalışma haklarını eşit olarak vermek gerekir. Ülkemizde, toplumsal düzlemde cinsiyete bağlı rol ayrımı olgusunun, özgül toplumsal, dinsel ve kültürel değerler ve yapıların etkisiyle yer yer iyice belirginleşmiş olduğu gözlenmektedir. Cinsiyete dayalı ayrımcılıktan dolayı sistemi değiştiremeyen kadınlar, daha çok kendi cinsel kimliklerini yok sayarak, erkek değerlerini kabul etmek yoluyla işlerinde başarıya ulaşabilmişlerdir. Aksi yönde davranan kadın iş görenler ise, gerek örgütsel, gerekse çevresel yapıdan yeterli desteği göremediklerinde yetersizlik hissedebilmekte, işe veya yaşama yabancılaşabilmektedir(Büyükbeşe ve diğ.,2002:s.464-465).

Bununla birlikte girişimcilik ruhu doğuştan gelen bir yetenek olduğu gibi eğitimle de bunun kazanılabileceği ve eğitimin girişimciliği etkileyen faktörlerden biri olduğu yadsınamaz. Girişimciliği etkileyen faktörlerden bir diğeri ise ailenin tutumudur. Çocuğun aile içinde almış olduğu eğitim, görgü, ailenin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal sınıf, değerler direkt olarak etkilemektedir. Çocuğun üretken alanlarda faaliyet göstermesi için teşvik edilmesi girişimci olması noktasında olumlu katkılar sağlayacaktır(Sultan,2001:s.5).

Elde bulunan istatistikler her zaman doğru olmamakta tarım sektöründe kadınların yoğun bir şekilde çalıştığı bilinmekte ama bunlar kayıt dışı olarak çalışmakta aynı şekilde diğer sektörlerde de kadınlar kayıt dışı çalışmaktadır. Birçokları da aile ekonomisine ev içerisinde terzilik, el sanatları, çocuk bakıcılığı gibi işleri evlerinde yürüterek aile bütçesine katkı sağlamaktadırlar. Bu yüzden kendi adlarına işyeri açmayı yeğlememektedirler. Ancak, iş yeri açanların bir kısmı ise görünürde iş sahibi fakat işin yöneticisi ve yürütücüsü değildirler (Yıldız,1993:s.20). Bu sebeple kadın girişimcilerin tanımlanmasında sadece işyeri açması kriter olarak görülmemelidir. İşyerini yürütmesi, yönetmesi ve işyerini bir zorunluluktan değil kendi arzu ve amaçları doğrultusunda açması gerekmektedir.

Bir diğer sorunda kadın girişimcilerin finansman kaynağı olarak yatırımcı ve bankalardan kredi sağlama konusunda erkeklere oranla daha yetersizdirler. Bunun nedeni ise bu tür kaynakların kullanımı ve başvurulması bakımından herhangi bir engelleme ve sınırlama olmamasına rağmen kadın girişimcilerin bu konudaki deneyimsizlikleri, kaynaklar konusunda yeterli bilgiye ulaşmama, kefil bulma sıkıntısı veya ipotek verecek gayri menkullerin Türkiye şartlarında genelde erkekler üzerinde olması sebebiyle dış kaynak talepleri genellikle düşüktür (Sarı,2000:s.32). Kadın girişimciler birbirinden yeteri kadar haberli ve iletişim kurabilecekleri ortamlar olmadığından veya az olduğundan etrafta olan gelişmelerden, şirkete yönelik tehditlerden ve fırsatlardan zamanında haberdar olamamaktadırlar.Bu onları gerekli tedbirleri zamanında almaktan ve fırsatları

değerlendirmekten alıkoymaktadır. Yaçındağ (2003) ise konunun sosyolojik temellerini aşağıdaki biçimde açıklamıştır.

“Türkiye’de gayri menkullerin sadece yüzde 8.7’sinin kadınların üzerinde olduğu aslında dünyanın genelinde de bu azlık göze çarpmaktadır. Geleneksel sorumluluktan dolayı Anne olmak, ev sorumluluğu gibi. Kız çocuklarının iş hayatına katılımı çok az gibi görünüyor. Aslında kız çocuklarının büyük bölümü evde kardeş bakma görevini, ev işlerini üstlendikleri için pasif işçi durumundalar. Dolayısıyla sosyal yapımızın geleneksel temellere oturması, birey olarak ücretli işlerde çalışan kadınların sayısının az olması, eğitim düzeyi bu sonuçları doğuruyor. Eğitim düzeyi arttıkça, kadının iş gücü talebi ve arzı artıyor. Üniversiteli kadınlar arasında işsizlik oranı zaten çok az. Kadınlar eğitilmediği sürece ekonomik hayata katılımları çok az oluyor. Dolayısıyla gelir düzeyi yeterli olmayan kesimlerde bu durumdan en fazla kadınlar mağdur oluyor.

Türkiye’de hem öncelikle gelir seviyesini artırmalıyız hem de fırsat eşitliği sağlamalıyız. Fırsat eşitliğini kadın-erkek ayrımı yapmadan vermeliyiz. Kadınlarımız hak ettiği konumda değiller. Bu doğru. Ama siz insanlarımızın, erkeklerimizin ve çocuklarımızın hak ettiği yerde olduğunu söyleyebilir misiniz? Yalnız bu olumsuzluklardan kadınlarımız daha fazla etkileniyorlar” (<http://www.tempodergisi.com.tr/soylesi/01432/4.3.2004>).

Kadın girişimcilerin erkeklere nazaran risk alabilen ve cesaretli olamamasının sebebi belki de onların daha çok sorumluluk üstlenmelerinden kaynaklanmaktadır. Aynı sebep kadınların işyerlerini korkuyla yönetmelerine sebep olabilmektedir.

Kadın girişimciliğin istenilen seviyeye gelmesi için çok önemli bir yere sahip olan örgütlenmenin Türkiye de henüz tam anlamıyla gerçekleşmediğini ifade etmek mümkündür. Örgütsüz çalışma emeğin karşılıksız kalmasına, gelir kaybına ve piyasaya uyum sağlamada zorluk çekilmesine, politik alanda da ihmal edilmesine yol açmaktadır (Sultan,2001:s.32).

Kadının statüsü ve sorunları genel müdürlüğünce, sivil toplum örgütleriyle bölgesel, ulusal ve uluslar arası sözleşmelerin yerine getirilmesi amacıyla pekin konferansından sonra kurulmuş olan dört komisyonda eğitim, sağlık, istihdam, hukuk komisyonlarına katılımları sağlanılmıştır. Bu komisyonların amacı toplumsal cinsiyet eşitlik kavramının ulusal gündemde yer alması, kadın haklarının savunulması ve pekin eylem platformunun uygulanması ve izlenmesini sağlamaktır_ (<http://www.kssgm.gov.tr/raport.html,4.3.2004>).

Sivil toplum kuruluşları kadınları yasa tasarıları hakkında bilgilendirme seminerleri düzenliyor, medyada kadınların sorunlarını dile getiriyorlar, bölgesel olarak kadının üretime katılmasını sağlamak için eğitimler veriyor ve ürettiklerini pazarlamak için projeler üretiyorlar. Sivil toplum kuruluşları arasındaki iletişim ağlarının geliştirilmesi finansman ihtiyaçlarının göz ardı edilmemesi, gelişmeler hakkında bilgilendirilmesi ilk etapta bu kuruluşların gelişmesi için düzenlemelerin Türkiye tarafından yapılması gerekir.

Tek tek sorunları olan kadın bireyler çözüme ulaşamazlar, ancak bir araya gelip seslerini duyurabildikleri ölçüde gelişmelere yön verme, katılımcı olma, protesto etme fiillerini gerçekleştirerek karar mekanizmasına etkiye bulunabilirler bunu da sivil toplum örgütleri vasıtasıyla gerçekleştireceklerdir.

Kadın girişimcilerin aile geçmişleri birçok yönden benzer nitelik göstermektedir. Bu grubun çoğunluğu babanın serbest meslek sahibi olduğu orta veya orta üstü ailelerin ilk çocukları olup, genelde kişilik olarak babaları ile özdeşleşmiş ancak anneleri ile de yakın ilişkiler içinde bulunmuş kişiler olmuşlardır. Bu türden bir aile geçmişine sahip bulunan bir kadını girişimci olmaya yönelten nedenlerin başında, evli olma ve bir aile ortamı içerisinde bulunmanın gerek finansal ve gerekse duygusal yönden verdiği güven duygusu gelmektedir. İkinci neden, geçmişte serbest meslek sahibi bir babaya sahip olunmasının çocukları erken yaşlarda iddialı ve bağımsız olma özellikleri kazanmaları sonucu, serbest meslek sahibi olmaya daha yatkın olabilmışlerdir. Aslında bu bulgular erkek girişimciler içinde aynı niteliklere sahiptir(Gürol,2002:s.449).

5.YÖNTEM

Araştırma Konya bölgesinden seçilen 40 tane erkek ve kadın dan oluşan girişimciler üzerinde yapılmıştır. Yüz yüze görüşmeler yoluyla önce semi structure yapılmış daha sonra anket bilgileri alınmıştır.Girişimcilerin

gelişmeleri algılayışları ve yönetim uygulamaları, problemler karşısındaki tavırları anlaşılmasına çalışılmıştır. Yönettikleri işletmelerin başarılarında etkili olabilecek kritik faktörler istatistiki karşılaştırma metotlarıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Yöneticilerin karakteristikleri ve psikolojik durumları ise onların girişimcilik kimliği kazanmalarında etkin olan güdüler McClelland’s (1961,1965)örneği ve Brockhaus (1975) ve Borland (1974)’ın kullandığı Rotter’s locus of control scale (I.E) ölçeği kullanılmıştır. Wallach ve Kogan’ın (1959,1961); Choice Dilemmas Questionnaire (CDQ) ve Smith, Kendall Ve Hulin’nın (1969) The Job Description Index (JDI)’i kullanmıştır. Araştırmada kadın girişimcileri erkeklere nazaran çok az olması sebebiyle özellikle seçilmiştir. Araştırmaya 20 tane kadın girişimci katılmış 20 tanede erkek girişimci dahil edilmiştir.

6.SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kadınlarla ilgili genel düzenlemelerin(özgürlükler,demokratikleşme,birey olması) kadın girişimcinin sayısının artışına dolayısıyla işletme sayısının artışına sebep olabilir. Fakat işletmelerin yaşamlarını ve kadınların iş hayatlarını sürdürebilmeleri onların kadın değil yönetici bilinciyle gerçekleşecektir.

Örneklem kümemizin yapısına göre girişimcilerin sahip olduğu işletmeler genellikle çalışanı az, az satış miktarı, yetersiz aktif, düşük kâr marjı ile çalışan işletmelerdir. Bu işletmeler içerisinde kadın yöneticiler çoğunlukla hizmet sektörü ilişkili iş dallarını seçmişlerdir. Bunlar restoranlar, kafeler,küçük pansiyon,hediyelik eşya ve de el sanatları(örgü,dikiş,nakış,konfeksiyon) gibi işletmeleri yürütmekteler.

İşletmelerin başarılarını ölçecek kesin kriterleri olmamasına rağmen çalışmamızda bazı faktörlerle ilgili katılımcıların düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır.Bu faktörler iyi yönetim (işletme planlaması), kaynaklara ulaşabilmek ve kullanabilmek, kanuni yükümlülüklerle işletme taleplerini dengeleyebilmek, kayıt tutmak ve finansal kontrol yapabilmektir. Tatmin edici hükümet desteği;alt yapı hazırlanması, eğitim kolaylıkları,vergi teşviki, büyük işletmelerin rekabetinden korunmak. Pazarlama faktörleri; Pazar ve talep oranı, satış geliştirme yeteneği,dış pazarlara açılma (kendi kuruluş ilinin dışındaki yerlere satış yapabilmek,dış dünyayla ilişki kurabilme, dış kaynaklara ulaşabilme). Eğitim seviyesi resmi eğitim(orta eğitim ve yüksek eğitim), resmi olmayan eğitim(geçmişteki iş tecrübeleri,aldığı kurslar,kendi kendine öğrendiği bilgiler ve yetenekler). İlk yatırım seviyesi ve finansal kaynaklara ulaşım, kişisel kalite ve özellikleri (özgüven, karizma, azim, saygınlık ve güvenilirlik). Daha önceki iş tecrübesi ve politik ilişkiler diğer faktörlerdir.

Aşağıdaki tablo incelendiğinde; (önemli başarı faktörleri) çalışmaya katılanları sıralamasına göre aşağıdaki faktörler önemlilik listesinde yüksek görünmektedir.İyi yönetim,finansman kaynaklarına ulaşabilme,ilk yatırım seviyesi, kişisel kalite, tatmin edici devlet desteği. erkek ve kadın girişimcilerin aşağıdaki faktörlerin önem derecelerini algılama seviyeleri birbirinden farklılık göstermektedir: finansal kaynaklara erişim ve ilk yatırım seviyesi ($t=2.22,p<0.05$), tatmin edici devlet desteği ($t=2.72,p<0.01$), dış kaynaklara açılma seviyesi($t=3.31,p<0.01$), politik ilişkiler ($t=3.56,p<0.10$), kadın girişimciler bütün bu faktörler de düşük değerde görünmektedir.

Tablo1. Başarı Faktörleri

faktör	cinsel farklılık		kadınların ortalaması	t	eğitimsel farklılık		t
	genel ortalama	erkeklerin ortalaması			resmi eğitim	gayri resmi eğitim	
Sağlıklı yönetim	4,36	4,25	4,61	1,87	4,25	4,35	1,25
Finansal kaynaklara ulaşım ve ilk yatırım seviyesi	3,7	4,7	2,45	2,22**	3,45	4,24	1,82
personel kalitesi	3,67	3,41	4,75	1,93	2,2	4,35	3,16***
devlet desteği	3,65	4,75	2,05	2,72***	3,35	4,48	1,91
memnuniyeti							
eğitim ve tecrübe düzeyi	3,52	3,72	3,03	1,6	2,7	4,75	2,84***
iş hayatında önceki tecrübeleri	3,3	2,65	3,52	2,15	2,55	4,51	2,81***
politik ilişkiler	3,3	4,64	1,93	3,56*	3	3,75	1,52
dış kaynaklara açılma	3,05	4,21	2,02	3,31***	3,25	2,75	2,41
pazarlama faktörü	2,26	1,75	2,05	1,81	3,02	2,24	1,98

işaretler *p<,10 **p<,05 ***p<,01

(bilgiler 5 seçimli likert ölçekli cevaplandırılmıştır 5=önemli , 1=önemsiz;sıralama en önemliden en az kritik olanadır)

Eğitim seviyeleri açısından farklılıkların algılanması(resmi ve gayri resmi eğitim;girişimcinin devletin resmi okulları haricinde eğitimler ve tecrübeleri, kastedilmektedir). kişisel kalitesi (t=3.16,p<0.01), eğitim seviyesi, aldığı kurslar ve tecrübeler(t=2.84,p<0.01), daha önceki iş tecrübesi(t=2.81,p<0.01).

Resmi eğitim almayan katılımcıların resmi eğitim alanlara nazaran başarı faktörleri açısından daha iyi olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre kadın yöneticiler açısından iyi yönetim, finansal kaynaklara ulaşım ve ilk yatırım seviyesi,devlet desteği,dış kaynaklara ulaşım ve politik ilişkiler bu tür işletmelerin başarılarında kritik roller üstlenmektedirler. Dikkat edilirse yöneticilerin başarılarında kendi yönetim bilgilerinden çok dışsal faktörler etkin rol oynamaktadır.

Diğer yandan çalışmanın daha etkin olabilmesi için girişimcilerin psikolojik ve çevresel özelliklerin girişimciler üzerindeki etkilerinin anlaşılması gerekmektedir.

Bunun için veriler başarılı ve başarısız olarak ayrılmıştır. Başarısız işletmeler odalardan kayıtları silinen işletmelerdir. Bu işletmelerle halen faaliyetlerini sürdüren işletmelerle karşılaştırılmıştır.

Tablo 2. Psikolojik ve Çevresel Karakteristiklerinin Analizi

	Başarısız Girişimciler		Başarılı Girişimciler	
	Ortalama	Standart Sapması	Ortalama	Standart Sapması
Kendine güven (toplam I-E)*	9,08	4,84	6,91	2,26
Kişisel güven(alt ölçek)*	1,65	1,85	0,47	0,58
risk alma **CDQ ikilem anketi seçimi	80,025	10,52	79,8	15,34
Önceki işteki tatmini (JDI) değerleri***				
TOPLAM	122,925	79,17	114,08	35,14
1)iş	33,143	16,11	22,78	10,62
2)denetim	35,068	22,37	30,01	15,84
3)ödeme	20,075	7,71	16,5	6,6
4)promosyon fırsatları	11	8,77	6,75	9,72
5)yardımcı işçiler	39,05	13,25	38,03	16,39
Daha önceki işinde iş güvenliği hissi	3,3	2,2	3,61	2,17
Daha önce işçi olarak çalıştığı yerlerin sayısı	3,85	2,42	3,14	1,94
Yaş	39,6	8,69	25,77	12,79
Kaç yıldır konyada ikamet ettiği	29,56	12,67	21,84	10,65
eğitim yılı sayısı	14,57	1,73	12,41	5,7

*dışsal kendine güvenin göstergesidir,**risk almada daha çok muhafazakarlığın göstergesidir,***daha yüksek tatminin göstergesidir,****iflas sendromunun göstergesidir.

Yukarıdaki Tablo 2 de görüleceği gibi standart sapmalar ve ortalamalar görülmektedir.

Tablo 3 de görüldüğü gibi diskriminant analiz birçok değişkenin başarılı girişimcilerde başarısızlara göre önemli derecede farklılıklar görülmektedir (önemlilik derecesi $p < 0.005$ seviyesinde ve ki kare 98.350). Analiz sonuçlarında toplam ve kişisel alt değer olarak gösterilen Rotter I-E değeri başarılı girişimcilerin kendine güvenleri başarısız olanlara göre daha içsel özelliklere dayanmaktadır. İş tatmini (JDI), önceki işiyle şimdiki işi arasında önemli derecede farklılıklar vardır. İş tatmini ve önceki işin başarısı arasındaki standart sapma değerlerine göre ters yönlü bir ilişki vardır. Bu farklılık çalışma grupları içindeki toplam JDI değerleri içinde önemlidir. Başarılı grubun üyelerinin başarısız olanlara kıyasla işini kaybetmekle(iflas) ilgili korkuları vardır

Tablo 3. Diskriminant Fonksiyonuna Ait Değişkenlerin Standart Katsayıları

toplam I-E rakamları	-	0,7623
personel I-E ön sonuçlar	-	0,9603
önceki işle ilgili iş tanımlaması	-	0,3938
bir önceki işle şimdiki iş arasındaki iş tanımlama göstergesi	-	0,6215
iflas etme sendromu	-	0,5929
yaş	-	0,9339
evlilik durumu	-	0,0198
eğitim	-	0,0264
chi-square(ki kare) değeri	98,350	
önemlilik derecesi	0,005	

Aşağıdaki tabloda girişimci yöneticilerin muhasebe ve finansman hesaplamalarına bakış açıları görülmektedir. Buna göre girişimcilerin büyük bir çoğunluğu nakit akım analizi ve envanter kontrolüne gerekli önemi vermemektedir.

Tablo 4. Girişimcilerin Muhasebe-Finansman Uygulamaları

Envanter kontrolünü nadir yada yapmayan	87%*
Gerekli hesaplamaları veya muhasebe kaydını yapmayan	67%
Tamamlanmamış muhasebe kaydı veya hesaplamalar	55%
Nakit akım analizi yapmayan	90%
Muhasebe veya finansal hesaplama eğitimi olmayan	50%
Daha iyi muhasebe ve finans eğitime ihtiyacı olan	42%
Sermaye analizi üzerinde çalışmayan	27%
Bütçe yada gelecek için tahminlemesi olmayan	70%

Diğer yandan girişimciler objektif veriler üzerinde gelecekte nerede olmaları gerektiği ile ilgili analizler yapmamaktadırlar. Buradan girişimci yöneticilerin stratejik ve vizyoner düşünmedikleri söylenebilir. Bununla beraber firmalar birden fazla muhasebe problemleri ile karşılaştıkları için sonuçlardan biri birçoklarının ortak sebebi olabilir. Örneğin envanter kontrolü olmamasının sebebi muhasebe kayıtlarının yeterli olmaması ile ilişkilendirilebilir.

SONUÇ

Demokratik gelişmelerle beraber kadınlar toplumda birey olma statüsünü kazanarak ve kendilerine tanınan yasal güvencelerle beraber sosyal yaşamda söz sahibi olmayı başarmak için adımlar atmaktadırlar. Ayrıca bu demokratik ve eşitlik alanındaki pürüzlerin ortadan kaldırılarak kadınlar çağdaş ve üreten toplumlarda olduğu gibi toplumda yerini sağlamlaştırabilmek ve kendini ifade edebilmek için ekonomik hayatta da başarılı olması gerekmektedir. Ancak mevcut ekonomik durum göz önünde bulundurulduğunda üretim ve istihdam alanında Türkiye bir yol alamadığından dolayı gerek erkekler gerekse de kadınlar ülke ekonomisine girişimcilik anlamında yeteri kadar katkı sağlaması mümkün olmamaktadır.

Bu kapsamda girişimcileri kadın diye ayrı bir statüye kazandırmanın ülke ekonomisi açısından bir önemi olmamakla beraber kadın girişimcilerin az olduğu düşünülürse toplumun tüm kesimlerinin üretime istihdama dahil etmek için kadın girişimcilere yol göstermeli onlar girişimci olmaya teşvik edilmeli, mevcut girişimciler ise çalışma sonuçları çerçevesinde desteklenmelidir. Araştırma sonuçları göstermektedir ki genel olarak girişimciler yönetim uygulamaları açısından yetersizdirler. Devletin uyguladığı kolaylaştırıcı politikalar girişimcilerin yönetim kabiliyetleri artırılmadıkça etkili olamayacaktır. Finansal kaynaklara ulaşma, nakit akım kontrolü ve envanter kontrolü yapabilme gibi işletmenin geleceğini görmesini sağlayacak bilgilerin ve yeteneklerin kendilerine kazandırılması gerekmektedir. Diğer yandan özellikle de kadın yöneticiler yöneticilik faaliyetlerini iflas korkusuyla sürdürmektedirler. Bu korku belki çevresel şartların beklide kendi psikolojik yapılarının bir sonucu olabilir. Fakat onların kendilerine güvenlerini artırıcı faaliyetlerle desteklenmesi gerekmektedir.

Kadın yöneticiler annelik, eş ve iş kadını gibi rolleri aynı anda yerine getirmek zorunda olduklarından sürekli bir tercih yapma zorunda kalmaktadırlar. Bu paradoksal durum onların yönetim pratiklerini öğrenmelerinde ve onlara yeterli zamanı ayırmalarını zorlaştırmaktadır. Bunun için onların kendi özel durumlarına göre sektör seçmeleri teşvik edilmelidir.

Araştırma çalışmaya katılan katılımcı sayısı bakımından kısıtlıdır. Bu kısıtlılık araştırma sonuçlarını bütün ülke geneline uygulanabilmesine ve bütün kadın girişimciler için geçerli olduğu gibi bir sonuca varmaya engel olmaktadır. Çalışma sonuçları bu kısıtlar çerçevesinde değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Avrupa birliği müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Türkiye ulusal programı cilt1,<http://www.kssgm.gov.tr/disiliskiler.html>
- ACAR Feride, Acuner Selma, Şenol Nevin, (1999), “**Pekin Eylem Platformunun Uygulanmasına Yönelik Soru Formuna verilen yanıt**”, Ankara ,<http://www.kssgm.gov.tr/raport.hl>
- ARSLAN,Mahmut ve Karasoy,Alpay, (2002), “**yaratıcılık eğiliminde cinsiyet ve eğitimin rolü**”10.Ulusal Yönetim Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı
- BORLAND,C.,(1974) “**Locus Of Control, Need For Achievement And Entrenpreneurship**” Phd,The University Of Texas At Austin
- BÜYÜKBEŞE Tuba, Karayılan Derya ve Çelik Adnan,(2002), “**Kadın İşgörenlerin Sorunlarına İlişkin G.Antep Ve K.Maraş Tekstil İşletmelerinde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Araştırma**”10.Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı
- GÜROL, Mehmet Ali, (2002)“**Günümüz Koşullarında Kadın Girişimciliğinin Mikro Ve Makro Düzeyde Olası Katkılarına İlişkin Bir Değerlendirme**”,10. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı
- GÖKAKIN ,Zeynep özsoy, (2000) “**Doksanlı Yılların Yeni Kahramanları Türkiye’de Girişimci Kadın Profili**”,8.ulusal yönetim ve organizasyon kongresi bildiriler, ,Erciyes üniversitesi,Nevşehir
- MCCLELLAND, D.C., (1961)“**the achieving society**”, Princeton, new Jersey:van,nostrand
- MCCLELLAND,D.C., “**Achievement Motivation Can Be Developed**”, Harvard Business Review, Vol.43
- ROTTER, J.B., (1966)“**Generalized Expectancies For Internal Versus External Control Of Reinforcement**”,Psychological Monographs,Pp.1-27
- SHAPERO, A., (1975)“**The Displaced, Uncomfortable Entrepreneur**”, Psychology Today,Pp.83-88
- SARI,Selahattin, (2000), “**Kadının Ekonomideki Yeri**”, Hukukta Kadın Sempozyumu, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara
- SULTAN Pınar, (2001), “**Türkiye’de Kadın Müteşebbislerin Yeri Ve Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Örnek Bir Araştırma**”(Yayınlanmamış Lisans Tezi),Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F.İşletme Bölümü,Kayseri
- YAÇINDAĞ ,Arzuhan, <http://www.tempodergisi.com.tr/soylesi/01432/>
- YILDIZ, Ecevit, (1993), “**Kadın Girişimciliğinin Yaygınlaşmasına Yönelik Bir Model Önerisi**” Kadını Girişimciliğe Özendirme Ve Destekleme Paneli Bildiriler Ve Tartışmalar, ,Kadının Statüsü Ve Sorunları Genel Müdürlüğü Eğitim Serisi, Yayın No:74, Ankara

ÇANAKKALE İLİNDE KADIN HAKLARI KONUSUNDAKİ ÖRGÜTLENMELERİN İNCELENMESİ

M.ÇELİK*
N. AYAS**
F. ÜNAL***
S. YAĞCI****

ÖZET

Türk kadını küresel hedefler doğrultusunda kalkındırmak, kadınları insan hakları konusunda bilinçlendirmek için ulusal ve uluslar arası çalışmalar yapmak, kadınlara yönelik sivil toplum örgütleri, kar amacı gütmeyen gönüllü ve hükümet dışı çalışan kuruluşlardır. Sivil toplum örgütleri kapsamında siyasi partiler, sendikalar, vakıflar, dernekler, sanayi ve ticaret odaları, meslek odaları, platform ve inisiyatifleri saymak mümkündür. Avrupa Birliğine uyum süreci içerisinde olan ülkemizde kadınların kanunen erkeklerle aynı hak ve sorumluluklara sahip olmalarına karşın gerçek hayatta bu durumlardan bazı konularda hak ve özgürlüklerin kullanılmamasından sorunlar yaşanmaktadır. Buradan yola çıkarak ülkemizdeki kadınları bilinçlendirecek ve hak ve özgürlüklerine sahip çıkacak kadın hakları dayanışma örgütlerinin Çanakkale'deki faaliyet alanları incelenecek ve bu konuyla ilgili örneklem bir kitle oluşturulacak görgül bir araştırma yapılacaktır.

1. GİRİŞ

Türk Kadınlar Birliği, 7 Şubat 1924 tarihinde, “Kadınlar Birliği” adı altında kuruldu. Kuruluş amacı kadının siyasal haklarını elde etmesi ve sosyal yaşama aktif olarak katılmasının sağlanmasıydı. Türk Kadınlar Birliği 1954 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla “Kamu Yararına Çalışan Dernek” statüsünü kazanmıştır. Türk Kadınlar Birliği 60'lı ve 70'li yıllarda ülkemizde kadın potansiyeline büyük bir ivme kazandırmış, yönlendirme ve geliştirme açısından önder rol oynamıştır. Dernek Atatürk'ün öngördüğü çağdaş kadına yönelik, eğitim, örgütlülük ve bilinç düzeyinin yükseltilmesi konusunda etkin çalışmalar sergilemiş, şube sayısını 70'in üzerine çıkarmayı başarmıştır. Derneğin çalışmalarında öncelik verilen konu eğitimidir. Daha sonra kadınların sosyal, kültürel, ekonomik sorunlarını ortadan kaldırmak için onları desteklemektedir. Derneğin kadınlara yönelik üstlenmiş olduğu sosyal sorumluluklar; kadının bilincini arttırmak, sosyal ve hukuksal haklarını onlara anlatmak ve toplum içerisinde karar mekanizmalarında olduğunu sağlamaktır. Dernek tümüyle kendi üyelerinin desteği ile çalışmalarını devam ettirmektedir. Dernek Ankara Genel Merkezine bağlıdır. Derneğe kayıtlı 91 üye bulunmaktadır. (<http://www.radikal.com.tr/veriler/2044/03/09>)

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın amacı, Çanakkale ilindeki kadın hakları konusundaki örgütlenmelerin incelenmesidir. Bu amaçla Çanakkale ilinde yaşayan kadınlardan örneklem grup oluşturularak bu gruba anket uygulanmıştır. Anket sorularının değerlendirilmesi aşağıdaki şekilde olmuştur:

Çizelge1: İlimizde bulunan kadınlara yönelik örgütlenmelerden haberdar olma durumu.

	Sayı	%
Evet	13	87
Hayır	2	13
Toplam	15	100

*Yrd. Doç. Dr.,Çanakkale Meslek Yüksekokulu

**Öğr. Gör.,Çanakkale Meslek Yüksekokulu

***Öğr. Gör.,Bayramiç Meslek Yüksekokulu

****Yrd. Doç. Dr.,Bayramiç Meslek Yüksekokulu

Anket uygulanan kadınların %87'si kadınlara yönelik örgütlenmelerden haberdar olduklarını, %13'ü ise haberdar olmadıklarını belirtmişlerdir.

Çizelge 2: mevcut örgütlenme türleri.

	Sayı	%
Elder	10	23,2
Toplam	15	100
Kadın Elemeği Değerlendirme	10	23,2
Toplam	15	100
Yerel Gündem 21	11	25,6
Toplam	15	100
Anneler Derneği	12	28
Toplam	15	100

Ankete katılanların örgütlenme türleri hakkındaki görüşleri incelendiğinde; %23,2'si Elder; %23,2'si Kadın Elemeğini Değerlendirme Derneği, %25,6'sı Yerel Gündem 21, %28'si ise Anneler Derneğini tanımaktadırlar.

Çizelge 3: Derneklerde faaliyette bulunma durumu.

	Sayı	%
Türk Kadınlar Birliği	2	13
Hayır	13	87
Toplam	15	100

Anketi cevaplayan kadınların %87'sinin herhangi bir dernekte faaliyeti yoktur, ama %13'ü Türk Kadınlar Birliği'nde faaliyette bulunmaktadır.

Çizelge 4: Üstlenmiş olduğu sorumluluk düzeyi.

	Sayı	%
Yönetici	1	6
Kurucu üye	1	6
Hayır	13	88
Toplam	15	100

Ankete katılan kadınların %6'sı yönetici ve yine %6'sı kurucu üye statüsündedir, ancak %88'i sorumluluk üstlenmemiştir.

Çizelge 5: Örgütün Çanakkale ilinde sağlanmış olduğu toplumsal ve sosyal katkı.

	Sayı	%
Kadın sorunlarına çözüm	1	6
Ailelere maddi yardım	1	6
Eğitim	1	6
Bilgim yok	12	82
Toplam	15	100

Örgütün Çanakkale iline sağlanmış olduğu toplumsal ve sosyal katkıyı incelediğimizde, ankete katılanların %82'sinin bu konuda bilgi sahibi olmadığını görüyoruz. %6'sı eğitim, %6'sı ailelere maddi yardım ve %6'sı kadın sorunlarına çözüm konularında görüşlerini bildirmişlerdir.

Çizelge 6: Bu faaliyetlerin yeterlilik düzeyi.

	Sayı	%
Evet, yeterli	2	13
Hayır, yeterli değil	13	87
Toplam	15	100

Ankete katılan kadınların %87'si bu faaliyetlerin yeterli olmadığını, %13'ü ise yeterli olduğunu açıklamıştır.

Çizelge 7: Talep edilen faaliyet türleri.

	Sayı	%
Dikiş-Nakış	3	20
Toplam	15	100
Yardımlaşma	2	13
Toplam	15	100
Eğitim	5	33
Toplam	15	100
Spor	1	6
Toplam	15	100
Danışmanlık	2	13
Toplam	15	100
Aile planlanması	2	13
Toplam	15	100

Ankete katılan talep edilen faaliyet türleri hakkındaki görüşleri incelendiğinde; %20'si dikiş-nakış, %13'ü yardımlaşma, %33'ü eğitim, %6'sı spor, %13'ü danışmanlık, %13'ü aile planlaması faaliyetlerine önem verdikleri ortaya çıkmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çanakkale ilinde yaşayan toplam 15 kadına uygulanan anket çalışması genel olarak incelendiğinde kadınların çoğunun ildeki kadınlara yönelik örgütlenmelerden haberdar oldukları ortaya çıkmıştır. Bu konudaki mevcut örgütlenmeler hakkında fikir beyan eden kadınların hemen hemen aynı oranlarda ilde faaliyet gösteren çeşitli kadın derneklerini tanıdıkları yada bildikleri belirlenmiştir. Yine ankete katılan kadınların çok yüksek bir oranı bu tür derneklere faaliyette bulunmamaktadırlar ve yine yüksek bir arada kadınların bu tür organizasyonlarda sorumluluk üstlenmedikleri ortaya çıkmıştır. Bu tür derneklerin Çanakkale iline sağlanmış oldukları toplumsal ve sosyal katkıyı incelediğimizde, %82 gibi bir oranla kadınların yine bu konuda bilgi sahibi olmadıkları, çok düşük oranlarda genellikle kadın sorunlarına çözüm, eğitim ve ailelere maddi yardım konularında katkıların olduğu belirlenmiştir. Bütün faaliyetlerin yeterlilik düzeyine baktığımızda kadınların %87'si bu faaliyetlerin yeterli olmadığını açıklamışlardır. Ankete katılan kadınların talep ettikleri faaliyet türlerini incelediğimizde, %20'si dikiş-nakış, %13'ü yardımlaşma, %33'ü eğitim, %6'sı spor, %13'ü danışmanlık, %13'ü aile planlaması faaliyetlerine önem verdikleri belirtmişlerdir.

4. SONUÇ

Ülkemizde kadın örgütleri hızla artmaktadır. Örgütler bir yandan sayılarını artırırken bir yandan da farklı illerde yaygınlaşmıştır ve faaliyetler çeşitlenmiştir. İlde bulunan ve yeni açılan kadın örgütlenmeleri hakkında kadınlar bilgilendirilmelidir, bu bilgilendirmeler konferanslar yada basın açıklamalarıyla yada kişiden kişiye iletişimle sağlanabilir. Ancak ilimizde bulunan kadın örgütlenmeleri yeterli sayıda değildir. Kadınların çoğu bu tip örgütlenmelerde faaliyette bulunmamaktadırlar. Bu anlamda kadınlarımıza daha çok sorumluluklar verilmeli ve kadınlar bu tür örgütlenmelere çekilmelidir. Yine bu tür örgütlenmelerin ilimize yapmış olduğu toplumsal katkı düzeyine baktığımızda kadınların çok yüksek bir oranının bu konuda bilgi sahibi olmadıkları ortaya çıkmıştır. Bu tür faaliyetlerin yeterlilik düzeyi oldukça düşüktür. Kadınların pek çok farklı faaliyet türleri talep ettikleri ortaya çıkmıştır.

5. KAYNAKÇA

http://www.radikal.com.tr/veriler/2003/03/09/haber_108917.php

KADIN HAKLARI VE EKONOMİYE YANSIMALARI

Funda Rana ÖZBEY*

A. KADIN HAKLARINA İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME

18.yy'dan itibaren Batı'da gelişen feminist hareketin etkisiyle, kadınlar 19.yy'n II.yarisından itibaren basın yoluyla kendilerini ve taleplerini ifade etmeye, talepleri doğrultusunda örgütlenmeye ve çeşitli hakları elde etmeye başlamışlardır. (Bkz. Humphries,2001) Erkekler yurttaş olma mücadelesini yalnızca kamusal alanda sürdürürken, kadınlar bu mücadeleyi kamu alanında olduğu kadar ailede, yani özel alanda da sürdürmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca, dinsel ya da etnik azınlıklar için paralel hukuki sistemlerinin var olduğu toplumlarda, genellikle bunlardan kadınlar için en olumsuz olanı uygulanmaktadır. (Bkz.Shaheed,1998) Türkiye'de yaşayan kadınların böylesi tehlikelerden kurtulma şansı, Medeni Kanun (1926) ile yaratılmıştır; Ancak, bu değişikliklerin kadınların gündelik yaşamı üzerindeki etkisi kısıtlı kalmıştır. Kanuna rağmen, birçok kadının yaşamında, dini ve geleneksel yasalar geçerli olmaktadır. Dini nikahla evliliğin hala var olması veya miras hakkı eşit olmasına karşın uygulamadaki durumun kadınlar aleyhine olması bunlara birer örnek teşkil etmektedir. Eğitim olanakları kadınların yasalar konusunda bilgi edinme ve haklarına sahip çıkma şansını etkileyen diğer bir etken olmaktadır; 8-yıllık zorunlu eğitime karşın kadınlar eğitimleri konusunda yeterli söz hakkına sahip değiller ve çoğunlukla karar kendileri dışında aile bireyleri tarafından verilmektedir. Cumhuriyet devrimlerinin amaçlarından biri de; Kadınların kamusal alanlarda ekonomik, siyasal ve sosyal perspektifte erkeklerle eşit haklara sahip bir şekilde kalkınma sürecinde aktif rol almalarıydı. Kadınların ekonomik bağımsızlığı, hem ev içi hem de kamusal alanda etkili olmalarını sağlayan temel faktörlerden birisidir; Ancak yasal düzenlemelere rağmen, halen ekonomik konularda kadınların sadece küçük bir azınlığının tek başlarına söz sahibi olmalarına paralel olarak, işgücüne katılımlarının da düşük olduğunu görmekteyiz. Sivil toplum ve siyasete katılım konusunda da kadınların ekonomik alanda olduğu gibi, çoğunun özgür iradelerinden ziyade eşlerinin güdümü altında oldukları ortaya çıkmaktadır. (İlkkaracan,Tebaadan Yurttaş,1998:95)

Büyüyen küresel ekonominin yarattığı faydalar ülkeler arasında eşit olarak dağılmayıp daha derin ekonomik farklılıklara yol açarken, yoksulluğun kadınlaşmasına, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin artmasına, enformel sektörlerin büyümesine ve çalışma koşullarının bozulmasına neden olmuştur. Hem kadınların, çocuk ve yaşlıların bakımlarını devredebilecekleri kurumların azalmasına, hem de ekonomik büyümenin yetersizliği nedeniyle çalışma alanlarının sınırlanması, kadınların istihdam şanslarını azaltmış ve işsiz kadın sayısını arttırmıştır. Ayrıca küreselleşme, işgücünün uluslararası dolaşımında da değişikliklere neden olmuş, kız çocukları ve kadınlar her türlü istismara karşı açık ve korunaksız duruma gelmişlerdir. (TÜSİAD, 2002:128) Kadınların ve erkeklerin farklı toplumsal rolleri ve beklentileri, kaynaklara erişmedeki eşitsizlikler ile kadınlara karşı sistematik ayrımcılık nedeniyle ticaretin küreselleşmesi kadınlar için olumsuz sonuçlar ortaya koymaktadır. (Hablemitoğlu, Küresel.w.:23.03.04)

B. İKTİSATTA KADININ OLMAYAN YERİ

Kendi toplumlarındaki ekonomik yapılar üzerinde nüfuz sahibi olmaya yönelik fırsatlar ve bu fırsatlara ulaşma açısından kadınlarla erkekler arasında büyük farklılıklar vardır. Dünyanın pek çok bölgesinde kadınlar, mali parasal, ticari ve diğer ekonomik politikaların düzenlenmesi dahil, ekonomik karar alma mekanizmalarında, vergi sistemlerinde ve ödemeler ilişkin kararlarda hemen hemen hiç yer almamakta ya da yeterince temsil edilmemektedirler. Erkeklerin ve kadınların zamanlarını ücretli işlerle ücretsiz işler arasında nasıl bölüştüreceklerine ilişkin kararları çoğu kez yukarıda sözü edilen politikaların çerçevesi içinde kaldığından, bu ekonomik yapıların ve politikaların gerçekten gelişmesi, kadın ve erkeklerin ekonomik kaynaklara ulaşabilirliğini, ekonomik güçlerini ve sonuç olarak da bireysel, ailesel ve bir bütün olarak toplumsal düzeyde aralarındaki eşitsizliğin ölçüsünü doğrudan etkileyecektir. (UNDP,Pekin,1995:61)

Feminist iktisadın çıkış noktalarından biri, süreç içerisinde "ev ekonomisini"nin ve onu oluşturan birimlerin, yani aile, kadın ve çocukların deyim yerinde ise "tuhaf bir biçimde" ekonomi tartışmalarının dışına

* Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

atılmış olduğu gözlemdir.¹ Kadınların, ücretli emeğin önemli bir kısmını oluşturduğu bugün dahi “kadın” ve “aile” kavramları iktisadi ilişkileri ve davranışları inceleyen disiplinin dışında tutulmaktadır. Büyük çoğunluğu kadın tarafından gerçekleştirilen hane-içi üretim de öyle. “Kadın” kavramı ile yakından ilgisi olan (olması beklenen) “yoksulluk” araştırmalarında dahi konunun “cinsiyet” yönü alanın uygulayıcıları tarafından tamamen göz ardı edilebilmektedir. Oysa, bugün Dünya üzerinde yoksulluk sınırında yaşayan 1.3 milyar insanın %70’i kadındır. İktisat disiplinine “cinsiyet-farkındalık” (gender awareness) getirme ve bu konudaki metodoloji tartışmaları genel olarak iktisatçılar tarafından ya “bilimsel” bulunmamakta ya da “ikincil” kabul edilmektedir. Benzer şekilde “hanehalkı” üzerine sorulacak soruda “iktisadi” değildir.³ Örneğin; bugünün popüler olan iktisat doktrini, Neoklasik İktisat “işbölümünde ihtisaslaşmayı ve rasyonelliği” temel varsayım olarak kabul ederek, kadının hane içi ve dışı çalışması durumunda bunun rasyonel olmayacağını ifade ederek, kadına sadece analık ve ev hanımlığı görevini biçmektedir ve bu şekilde ayrımcılığı desteklemektedir. (Voyvoda,w:17.11.03). Bu yaklaşım, kadınların ev dışı işlere katılmalarının aslında ne kadar yanlış bir girişimmiş gibi olduğunu ispatladığı gibi, erkeklere göre daha aşağı konumlarda istihdam edilmelerinin ve daha düşük ücret almalarının da nedenini açıklamış olur. Kadınlar “uzmanlık” alanının dışına çıkmış, irrasyonel bir seçim yapmışlardır; cezalandırılmaları doğaldır. (Özar,w:25.03.04) “Kadın” ya da “toplumsal cinsiyet”in (gender) iktisat disiplini dışında tutulması tartışmalarında belki ilk akla gelen ve en açık olan nokta disiplinin inşasının erkek-egemen bir süreç olduğudur. Tarihsel süreçte disiplinin araştırmacıları çoğunlukla “erkek” olagelmıştır ve bugün de durum böyledir.

Kadınlar kalkınmaya sadece ücretli işlerde çalışarak değil, karşılığını alamadıkları ve ya almadıkları hane içi ve dışı çok sayıdaki işlerle de katkıda bulunurlar. Bunlar piyasa ortamında ücretlendirilen faaliyetler olmasına karşın, piyasa dışında ve iktisadi analizlerde “üretken olmayan” dolayısıyla “ekonomi dışı” faaliyetler kabul edilmektedir. BM. Ulusal Gelirlerin Hesaplanması Sistemine dahil edilmesine² ve bu nedenle işgücü istatistiklerinin uluslararası standartlarına girmesine rağmen, bu türden ücretsiz işler, özellikle tarımla ilgili olanlar, çoğu kez yeterince değerlendirilmez ve kayıtlara tam olarak geçmez. Kadınların kalkınmaya yaptıkları katkı gerçekten yeterince değerlendirilmemektedir bu nedenle de sosyal açıdan kabul edilmesi sınırlı olmaktadır. (UNDP,Pekin,1995:62)

C. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE CİNSİYETLERARASI EŞİTSİZLİK

Bazı toplumlarda “cinsiyetler-arası insani gelişme” ve diğer bazı temel göstergeler yönünden ciddi farklılıkların olduğu bilinmektedir. Cinsiyet esaslı hak ve eşitliğe erişilmeyince, insanca yaşama hakkının gerçekleşmesi, ülkelerin insan kapitalini gerçekleştirmeleri de olası görünmüyor. Oysa, 21. yy.da uygar yaşam ölçütü: ülkelerin insani gelişmişlik düzeyi. İnsani gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde; yaşam süresi, eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanma, gelir dağılımından alınan pay ve çalışma süresi gibi insan kapitaline yatırımın temelini oluşturan kriterler söz konusudur.Dünya ülkelerinde cinsiyetler-arası eşitsizliğin hangi boyutlarda olduğunu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilmiş ve her yıl yayınlanan iki ayrı endeks yardımıyla açıklayabiliriz.

Bu endekslerin amacı insani gelişme yönünden kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri ortaya koymaktır. Bunlardan ilki kadının toplumsal konumunu belirlerken, ikincisi kadının toplumsal katılımını belirlemektedir. Söz konusu endekslerin en yüksek değeri “1” kabul edilmektedir ve bu endekslerin belirlenmesinde kullanılan

¹ “Ekonomi Politik” deyiminin etimolojisine bakıldığında “ekonomi” sözcüğü Grekçe ev (oikos) ve yasa (nomos) sözcüklerinden oluşmaktadır. Ekonomi politik deyiminin zaman içinde dönüşmesi “ev ekonomisi”nin de değişimini getirmiştir.

³ İktisadi analizin tarihine bakıldığında çok “genç” sayılabilecek feminist iktisat kendi bakış açısı ile geleneksel paradigmaları “toplumsal cinsiyetin farkında” bir disiplin yaratma konusunda etkilemektedir. Marxist-feminist iktisatçıların çalışmaları ve Neoklasik iktisadın yeni “hane içi güç eşitliliğine dayalı pazarlık modelleri” bu etkileşime örnek sayılmaktadır. (Manser ve Brown, 1980; Parsons, 1984)

² Değişik yöntemler kullanılarak yapılan hesaplamalar yoluyla ev işlerine harcanan emeğin değeri Milli gelire katıldığında, örneğin, Kanada’nın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) %34 ile %54 arasında yükselmektedir. Üstelik, bu oranlar bir çok ev işinin ticarileşmiş olduğu bir ileri sanayi ülkesinin durumunu yansıtmaktadır. Aileler için yaşamsal olan birçok faaliyetin ev içinde, piyasaya çıkmadan ve büyük çoğunlukla kadınlar tarafından yapıldığı yoksul ülkelerde, doğal olarak bu oran daha da yükselmektedir. Örneğin, Nepal gibi bir ülkede, hane-içi emeğin değeri katıldığında GSYİH %170 artmaktadır.

kriterler bir bütünün dört ayrı parçasını oluşturmaktadır. Eşitsizliğin az olduğu ülkeler – ki bunlar gelişmiş ülkeler- değeri ortalama 0.9 olarak gerçekleşip “1” değerine yaklaşırken, eşitsizliğin fazla olduğu ülkelerde – ki bunlar geri kalmış ülkeler- endeks değeri “0” a yaklaşıyor.(Örneğin; Norveç’de 0.9 iken Nijer’de 0.2) (Bkz.Tablo-1a ve Tablo-1b)

1. Kadının Toplumsal Konumu (Yaşam Kalitesi Endeksi)

Yukarıda belirtilen endekslerin ilki, Cinsiyetlerle İlgili İnsani Gelişme Endeksi (Gender Related Development Index) (GDI) başlıca üç kriter altında dört ayrı değer üzerinden alınarak hesaplanmıştır. Bunlar;

1. Sağlık standardını belirleyen; Ortalama Yaşam Beklentisi
2. Eğitim standardını belirleyen;
  - a. Kadın ve erkek okuma-yazma oranı
  - b. Kadın ve erkek okullaşma oranı
3. Refah standardını belirleyen; Ortalama Gelir Düzeyi (Kazanılan Gelir İçinde Erkek ve Kadının % Payı)

Tablo 1’de BM 2003 yılı İnsani Gelişme Raporu’nda verilen 2001 yılı verileriyle oluşturulmuş, İnsani Gelişme Endeksi sıralaması gösterilmiştir. Toplam 144 ülke arasında ilk sırada Norveç, İzlanda, İsveç, Avustralya, ABD, Kanada, Hollanda, Belçika, Danimarka, Finlandiya gelmektedir. Bu ülkelerde kadın ve erkek arasında insani gelişme yönünden eşitsizlik göreceli olarak diğer ülkelere oranla çok daha az durumdadır. Söz konusu eşitsizliğin en yüksek olduğu ülkeler ise sırasıyla şunlardır; Niger, Burkina Faso, Mali, Burundi, Mozambik, Ethopya.

Türkiye, GDI Endeks sıralamasında 2001 yılı verileriyle, 144 ülke arasında 81. sırada yer almaktadır. 1998 yılı verileriyle oluşturulmuş 2000 yılı İnsani Kalkınma Raporunda (HDR), Türkiye’nin 143 ülke arasında 68. sırada olduğu dikkate alınırsa, kadın erkek arasındaki eşitsizliğin ülkemizde yukarıda belirtilen kriterler açısından daha da artmış olduğu söylenebilir. Ülkemiz 1998 yılından 2001 yılına 13 basamak gerilemiştir. Sağlık, eğitim ve refah açısından kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik daha da artmıştır. İki rapor karşılaştırıldığında, Cinsiyetler-Arası Gelişmişlik İndeksi Değeri değişmemekle birlikte, her iki cins erkek ve kadın için ortalama yaşam beklentisi artmış; okuryazar oranı azalmış- bu durum artan nüfustan kaynaklanabilir-; ancak okullaşma oranı artmış; en önemlisi erkeklerin ortalama gelirlerinde (8,104 \$’dan 8,028 \$’a) nispi olarak çok az bir azalış olmakla birlikte, kadınların ortalama gelirleri büyük ölçüde azalma göstermiştir. (4,703 \$’dan 3,717 \$’a) Bu durum ülkemizdeki kriz sonrası ilk olarak kadınların işten çıkarımının ya da bu kriz ortamında kadınların daha az ücretli işlere razı olduklarının bir göstergesi olarak algılanabilir. Kısaca bu dört yıllık sürede Türkiye’nin insani gelişmede gerilemesinin temel faktörü kadınlar ve erkekler arasındaki gelir farklılığıdır. (Bkz. HDR-2000)

Tablo 1: 144 Ülke İçin “Cinsiyetlerle İlgili İnsani Gelişme Endeksi” Sıralaması

1.Norveç	37.Slovakya	73.Arnautluk	109.Lao Halk Cumh.
2.İzlanda	38.Estonya	74.Guyana	110.Lesotho
3.İsveç	39.Uruguay	75.Ürdün	111.Kongo
4.Avustralya	40.Bahreyn	76.Tunus	112.Bangladeş
5.A.B.D	41.Kosta Rika	77.Dominik Cumh.	113.Zimbabve
6.Kanada	42.Litvanya	78.Ermenistan	114.Kamerun
7.Hollanda	43.Şili	79.Özbekistan	115.Kenya
8.Belçika	44.Hırvatistan	80.Sri Lanka	116.Sudan
9.Danimarka	45.Kuveyt	81.Türkiye	117.Uganda
10.Finlandiya	46.Bahamalar	82.Cape Verde	118.Togo
11.İngiltere(U.K)	47.Latvia	83.Çin	119.Nepal
12.İsviçre	48.Belarus	84.Ekvator	120.Pakistan
13.Japonya	49.Birleşik Arap Emr.	85.El Salvador	121.Madagaskar
14.Avusturya	50.Trinidad ve Tobag	86.Iran	122.Haiti
15.Almanya	51.Bulgaristan	87.Moldova	123.Gambiya
16.İrlanda	52.Meksika	88.Algeria	124.Nijerya
17.Fransa	53.Malaysiya	89.Vietnam	125.Moritanya
18.Lüksemburg	54.Panama	90.Güney Afrika	126.Eritre
19.Yeni Zelanda	55.Kolombiya	91.Endonezya	127.Yemen
20.İspanya	56.Rus Federasyonu	92.Tacikistan	128.Senegal
21.İtalya	57.Romanya	93.Suriye	129.Ruanda
22.İsrail	58.Brezilya	94.Bolivya	130.Tanzanya
23.Portekiz	59.Mauritius	95.Moğolistan	131.Benin
24.Yunanistan	60.Venezuela	96.Honduras	132.Malavi
25.Güney Kıbrıs	61.Tayland	97.Guatemala	133.Zambiya
26.Hong Kong (Çin)	62.Kazakistan	98.Nikaragua	134.Cote'd'Ivoire
27.Barbados	63.Ukrayna	99.Mısır	135.Çad
28.Singapur	64.Belize	100.Namibya	136.Kongo Dem.Cum
29.Slovenya	65.Jamaika	101.Bostawana	137.Gine-Bissau
30.Kore	66.Filipinler	102.Morocco	138.Merkezi Afrika C
31.Brunei Darussalam	67.Fiji	103.Hindistan	139.Etyopya
32.Çek Cumh.	68.Suudi Arabistan	104.Gana	140.Mozambik
33.Malta	69.Paraguay	105.Kamboçya	141.Burundi
34.Arjantin	70.Lübnan	106.Papua Yeni Gine	142.Mali
35.Polonya	71.Umman	107.Swaziland	143.Burkina Faso
36.Macaristan	72.Peru	108.Komor	144.Nijer

Kaynak: UNDP, Human Development Indicators,2003,s.313.

Tablo 1a ve Tablo 1b’de ise, spesifik olarak tüm insani gelişme kriterleri yönünden kadın ve erkekler arasındaki eşitlik ya da eşitsizlik gösterilmiştir. Ancak, HDI Raporunda 175 ülke için hazırlanmış olan bu tablo, burada yalnızca sırasıyla ilk ve son 10 ülkesini gösterecek şekilde düzenlenmiştir. Tablo 1a’da eşitsizliğin en az olduğu, Tablo1b’de en fazla olduğu 10’ar ülke gösterilmiştir. Tablo1a ve Tablo 1b’e göre; GDI indeks sıralamasında en başta yer alan Norveç ve en alt sırada yer alan Nijer arasında bir karşılaştırma yapmak cinsiyetler arasındaki eşitsizlik sorununun dünyada ne derece büyük olduğunu görmemize olanak sağlamaktadır. Norveç’te doğumda ortalama yaşam beklentisi kadınlarda 81.7, Nijer’de ise 45.9 olarak hesaplanmıştır.Türkiye’de ise ortalama yaşam beklentisi 72.8 yıldır. Norveç’te bir kadının ortalama olarak Nijer’deki bir kadından yaklaşık 36 yıl (35.8) daha fazla yaşadığı tahmin edilmektedir.Bu nerdeyse bir neslin kaybı olarak değerlendirilebilir. Erkekler açısından ise durum biraz daha farklıdır. Erkeklerin her üç ülkede de kadınlardan daha az bir yaşam beklentisi söz konusudur. Sadece bu kriter yönünden bakıldığında kadınların erkeklere göre daha avantajlı bir konumda olduğu görülmektedir. Ancak burada belirtmek gerekir ki her ne kadar yaşam beklentisi biyolojik olarak kadınlarda uzun görülse de milyonlarca kadın doğum sırasında ya da HIV/AIDS gibi hastalıklardan ölmektedir.

Tablo 1a. İnsani Gelişme Yönünden Kadın-Erkek Eşitsizliğinin En Az Olduğu 10 Ülke

Yüksek İnsani Gelişme	GDI - Yaşam Endeksi Beklentisi Değeri	Doğumda Ortalama		Yetişkin Okuryazarlık Oranı (% 15 yaş ve üstü)		Birleştirilmiş Okullaşma Oranı (% İlk,Orta ve Üstü)		Tahmini Kazanılan Gelir Reel Kişi Başına \$	
		Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Erkek	Kadın
1.Norveç	0,941	81.7	75.8	99 ve üstü	99 ve üstü	102	94	23,317	36,043
2.İzlanda	0,940	81.8	77.5	99 ve üstü	99 ve üstü	96	87	23,130	36,799
3.İsveç	0,940	82.4	7.4	99 ve üstü	99 ve üstü	123	103	19,636	28,817
4.Avustralya	0,938	81.9	76.3	99 ve üstü	99 ve üstü	117	112	20,830	29,945
5.ABD	0,935	79.7	74.0	99 ve üstü	99 ve üstü	97	90	26,389	42,540
6.Kanada	0,934	81.8	76.5	99 ve üstü	99 ve üstü	96	91	20,990	33,391
7.Hollanda	0,934	80.9	75.5	99 ve üstü	99 ve üstü	99	100	18,846	35,675
8.Belçika	0,931	81.7	75.4	99 ve üstü	99 ve üstü	111	104	15,835	35,601
9.Danimarka	0,928	78.9	74.0	99 ve üstü	99 ve üstü	102	95	24,086	34,011
10.Finlandiya	0,928	81.3	74.1	99 ve üstü	99 ve üstü	108	99	20,234	28,831

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 2003, s.310.

İnsani gelişme kriterlerinin ikincisi olan okuma-yazma oranı ve okula kayıt oranı yönünden bakıldığında kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin varolduğu açık şekilde görülmektedir. Norveç'te kadın ve erkeklerde okuma yazma oranı %100'e oldukça yakın tahmin edilmektedir. Oysa Nijer'de okuma yazma bilen kadınların oranı yalnızca %8.9'dur. Erkeklerde ise okuma-yazma bilenler %22.4'tür.

Ülkemizde de okuma-yazma oranı yönünden kadınlar ve erkekler arasında eşitsizliğin varolduğu hemen dikkat çekmektedir. Bu oran kadınlarda %77.2, erkeklerde ise %93.7 olarak tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de 15 yaş ve üstü kadınların 22.8'i okuma-yazma bilmemektedir.

Tablo 1b. İnsani Gelişme Yönünden Kadın-Erkek Eşitsizliğinin En fazla Olduğu 10 Ülke Ve Türkiye

	GDI - Endeks Değeri	Doğumda Ortalama Yaşam Beklentisi		Yetişkin Okuryazarlık Oranı (% 15 yaş ve üstü)		Birleştirilmiş Okullaşma Oranı (% İlk,Orta ve Üstü)		Tahmini Kazanılan Gelir Reel Kişi Başına \$	
		Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Erkek	Kadın
		Orta İnsani Gelişme							
81.TÜRKİYE	0,726	72.8	67.6	77.2	93.7	54	65	3,717	8,028
Düşük İnsani Gelişme									
144. Nijer	0,279	45.9	45.3	8.9	24.4	14	21	646	1,129
143.Burkina Faso	0,317	46.4	45.0	14.9	34.9	18	27	927	1,323
142.Mali	0,327	48.9	47.8	16.6	36.7	26	38	615	1,009
141.Burundi	0,331	41.0	39.9	42.0	56.9	28	35	573	814
140.Mozambik	0,341	40.9	37.4	30.0	61.2	32	42	916	1,382
139. Ethopya	0,347	46.7	44.6	32.4	48.1	27	41	550	1,074
138.M.Afrika Cum.	0,352	41.8	39.1	36.6	60.8	20	29	987	1,632
137.Gine Bissau	0,353	46.7	43.5	24.7	55.2	34	52	636	1,313
136.Kongo	0,353	41.7	39.6	51.8	74.2	24	30	486	879
135.Chad	0,366	45.7	43.5	35.8	53.0	24	43	496	1,350

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 2003, ss.311-313.

Son olarak Kişi Başına düşen Milli Gelir (KBMG) düzeyi açısından da genel olarak tüm ülkelerde kadın ve erkekler arasında kadınlar aleyhine bir durum söz konusudur. Burada örnek aldığımız üç ülkede veriler şu şekildedir: KBMG Norveç’de kadınlarda 23,317\$, erkeklerde 36,043\$, Nijer’de kadınlarda 646\$, erkeklerde 1,129\$, Ülkemizde de kadınlarda 3,717\$, erkeklerde yaklaşık 2 kat fazlası 8,028\$ tahmin edilmektedir. Kadınlar ve erkekler arasındaki gelir uçurumunun derinliği ve eşitsizliğin boyutları açıkça görülmektedir. Bu durum tüm dünya genelinde var olmakla birlikte, insani gelişme yönünden kadın ve erkekler arasındaki gelir eşitsizliği, azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde çok daha belirgindir. Gelişmiş ülkelerde ise bu eşitsizlik var olmakla birlikte, çok ileri boyutlarda olmadığı görülmektedir.

2. Kadınların Siyasal ve Ekonomik Yaşama Katılımı

BM Kalkınma Kurumu (UNDP) kadınların siyasal ve ekonomik yaşama ne ölçüde katıldıklarını tespit etmek için “Gender Empowerment Measure”(GEM) adı verilen bir başka indeks geliştirmiştir. Söz konusu endeks başlıca aşağıdaki kriterler esas alınarak hesaplanmaktadır. Tablo 2’de sıralaması verilen GEM endeksinin amacı, siyasal ve ekonomik yaşamda kadınların yerini ve konumunu tespit etmektir.

- 1.Siyasal Katılım (Parlamentodaki kadın milletvekili sayısı)
2. Yönetici pozisyonunda olan kadın yüzdesi
3. Mesleki ve teknik işgücü içerisinde kadın işgücünün oranı,
4. Toplam kazanılmış gelir içerisinde erkeğin kazancına oranla kadına düşen pay

Tablo 2. Dünyadaki Kadınların Ekonomik ve Siyasal Statüleri İtibariyle Ülkeler Sıralaması (GEM) Endeksi Sıralaması

1.İzlanda	19.Kosta Rika	37.Dominik Cum.	55.Tayland
2.Norveç	20.Barbados	38.Bolivya	56.Venezüella
3.İsveç	21.Portekiz	39.Peru	57.Rusya Fed.
4.Danimarka	22.Trinidad ve Tobago	40.Yunanistan	58.Pakistan
5.Finlandiya	23.İsrail	41.Macaristan	59.Paraguay
6.Hollanda	24.Slovakya	42.Uruguay	60.Honduras
7.Avusturya	25.Polonya	43.Meksika	61.Ukrayna
8.Almanya	26.Singapur	44.Japonya	62.Cezayir
9.Kanada	27.Slovenya	45.Malaysiya	63.Kore
10.A.B.D	28.Çek Cumh.	46.Kolombiya	64.Kamboçya
11.Avustralya	29.Namibya	47.Belize	65.B.Arap Emirlik.
12.Yeni Zelanda	30.Latvia	48.Litvanya	66.Türkiye
13.İsviçre	31.Bostwana	49.Ekvator	67.Sri Lanka
14.İspanya	32.İtalya	50.Panama	68.Mısır
15.Belçika	33.Estonya	51.Şili	69.Bangladeş
16.İrlanda	34.Güney Kıbrıs	52.Moldova	70.Yemen
17.Birleşik Krallık	35.Filipinler	53.Romanya	
18.Bahamalar	36.Hırvatistan	54.El Salvador	

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 2003, s.317.

UNDP tarafından yapılan bu araştırmada toplam 70 ülkede toplum içerisinde kadınların siyasal ve ekonomik statülerinin en iyi olduğu ülkeler sırasıyla İzlanda, Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Avustralya, Almanya, Kanada ve ABD'dir. Dikkat edilirse bu ülkeler yaşam kalitesi yönünden kadın erkek eşitsizliğinin en az olduğu ülkeler arasında da yer almaktadırlar. Kısacası, “kadının siyasal ve ekonomik statüsünü belirleyen temel faktörlerin dolaylı olarak onun sağlık, eğitim ve elbette ki refah şartlarıdır” denilebilir. Türkiye bu sıralamada 66. sırada yer almaktadır. Bu durum Türk kadınının siyasi ve ekonomik olarak ne denli geride olduğunu göstermektedir. 1998 yılı verilerinde 64. sırada yer alan Türkiye’de kadınların ekonomik refahın azalışındaki gerçeklik bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2’de detaylı olarak verilen Dünya kadınlarının ekonomik ve siyasi görünümelerini kısaca özetlemekle yetineceğiz. Kadınların toplum içerisindeki siyasal statülerini ortaya koyan göstergelerden ilki; Parlamentoda halkı temsil eden milletvekilleri arasında kadın temsilcilerin sayısıdır. Oransal olarak bakıldığında şu tespitler yapılabilir. Örneğin, ilk sırada yer alan İzlanda’da parlamentodaki kadın sandalye sayısı oransal olarak 34.9’dur. Bu oran Türkiye’de 4.2, Gem endeksi sıralamasında en sonda yer alan Nijer’de 1.2’dir. Politikalara yön vermede kadının sesi ya da etkisinin gelişmemiş ülkelerde ne denli az olduğu açıktır. Bu durum bu ülkelerde ve ne yazık ki ülkemizde de kadın temsilinin var olmadığını, dolayısıyla bu noktada kadın sorunlarının tanımlanmasında ve çözümünde yeterli olunamayacağını göstermektedir.

BM “Bir siyasi organda % kaç kadın olursa kadınlar temsil edilmiş sayılır?” sorusunun cevabı olarak; “bir kritik eşik vardır. Farklı sorunları olan bir azınlık toplumsal grup 1/3 temsil edilmezse, o grup kendi adına konuşmaya, kendi dilinden, kendi sorunları içinden konuşmaya başlayamaz.” diyor ve araştırmalarla bu saptanıyor. Kısacası “kritik eşik” olan en az %30’luk kotasının üzerinde kadınlar temsil edilirse, o zaman kadınlar sorunlarını dile getirmeye başlarlar. O halde %30’un altındaki kadın temsili problemli görülmelidir.(DPT,Üşür, 2003:14)

Bu açıdan Türkiye’nin 21.yy’da kadın gündeminin değişmezleri arasında kadınların siyasal yaşama katılımında marjinal kalmaları da bulunuyor. Yasal eşitliğin gerçek eşitliği sağlamak için yeterli olmadığı en somut biçimde yönetime katılımında gözleniyor. Ayrıca Türkiye’de yaşamın diğer alanlarındaki eşitsizliklerin, siyasal yaşama katılıma daha bir ağırlaşarak yansıdığı da önemli bir gerçek. (Hablemitoğlu,2000,21.yy’da...w.5) Bir anket çalışmasında “Dünyada birçok ülkede siyasi partilerce uygulanan cinsiyet kotası, Türkiye’de % kaç

oranında uygulanmalı? ” sorusuna katılanların yaklaşık % 67’si % 25 oranında derken, yaklaşık % 25’i % 50 oranında diyerek bu konudaki yetersizliği vurgulamışlardır.(KAZETE, Anket, 2003:1)³

Türkiye’de 1557 kadın ve 993 erkekle yüz yüze yapılan bir anket çalışmasına dayalı bir başka araştırmada; katılımcıların %65.1’i, kadınlara siyasette fırsat tanınmadığını belirtirken, bu oran kadınlar arasında %74’ü bulmuştur. Araştırmaya katılanların %75.9’u, “gelmiş geçmiş tüm hükümetlerin, kadınların eğitim, sağlık, iş bulma, yasal haklarından yararlanabilme gibi sorunlarına yeterince önem vermediklerini” belirtmişlerdir. Kadınların milletvekili seçilebilmeleri için siyasi partilerin kadınlara oy pusularının üst sıralarında yer ayırmaları fikrini, katılımcıların %74’ü desteklemiştir. Bu çalışmada siyasi partilerin “kadın kotası” koymalarını zorunlu kılmamanın da önemli olduğu belirtilirken, kadınlar için bir eğitim seferberliğinin başlatılması gerektiği de kaydedilmiştir. (Kalaycıoğlu,2003:5)⁴ Siyasi partilere ya da dernek gibi sivil kuruluşlara üye olma konusunda kadınların tek başlarına karar verme oranı çok düşüktür. (İlkkaracan,a.g.e.:1998:85) Buna rağmen Türkiye’de Kadınların Siyaset, Üst Yönetim ve İş Yaşamına Katılımı” başlıklı bir araştırmada⁵ siyasete girmeyi düşünebileceğini ya da teklif gelse kabul edeceğini söyleyen kadınların oranı oldukça yüksek çıkmıştır ve kadınların %38’i bir partiye üye olup siyaset yapmayı düşünebileceğini belirtmiştir.

Kadın yöneticilerin oransal büyüklüğü, kadınların ekonomik yaşamdaki statülerinin saygınlığının ve etkinliğinin göstergesidir. Toplam yönetici pozisyonları içerisinde kadın yönetici pozisyonlarının oranı İzlanda’da 31, Norveç’te 26, Türkiye’de 8, Nijer’de ise 8.3’dür. Eşitsizliğin boyutu çok açıktır. Kadınların kariyer yapamamalarının ya da yetki sahibi olamamalarının gerisinde yatan temel sebepler eğitimdeki fırsat eşitsizlikleri ve toplumsal yargılardır. Mesleki ve teknik personel içerisinde kadınların oranı da İzlanda’da 55, Norveç’te 48, Türkiye’de 31, Nijer’de (1998 verileriyle) 8 olarak tahmin edilmiştir. Bu durum Ülkemizde ve diğer gelişmekte olan ülkelerde kadınların iş yaşamına katılmalarında Mesleki eğitim ve beceri kurslarının ne denli gerekli önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kişi başına düşen Milli Gelir yönünden de kadın ve erkekler arasında ciddi bir eşitsizliğin olduğunu daha önceki açıklamalarımızda da belirtmiştik. GEM endeks değerinin hesaplanmasında kadınlarda Kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) değeri de dikkate alınmaktadır. Ekonomik refah düzeyi yönünden Norveç gibi gelişmiş ülkelerde kadının kazancı erkeğin kazancına oranla %65 değerinde tahmin edilirken, Türkiye’de bu oran %46 dır.

³ Oranlar %25: 66.84%, %50: 24.21%, %33: 6.32%, %40: 2.63%, Toplam Oy 190.

⁴ Söz konusu araştırmada, %92.27’lik bir oranla “ çalışmak isteyen her kadının çalışabilmesi gerektiğini ” ortaya konmuştur.

⁵ 1557 kadın ve 993 erkekle yapılan bu araştırmada kadınların %18.2’si çalışmama nedeni olarak “ailedeki erkeklerin izin vermemesi’ni gerekçe göstermiş; %65’i kadınlara siyasette fırsat tanınmadığını, %83’ü kadınların erkeklere göre daha az eğitilmiş olmalarını ülkenin gelişmesinde önemli bir engel gördüğünü ifade etmişlerdir.

Tablo 3. Dünyadaki Kadınların Ekonomik ve Siyasal Statüleri İtibariyle Toplumdaki Yeri

	Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Ölçüsü (GEM) Değeri	Parlamentodaki Kadın sandalye Sayısı (%)	Yönetici, Yasa Koyucu Kadın Görevli (%)	Mesleki ve Teknik Kadın Personel (%)	Erkek Kazancına Oranla Kadının Geliri (%)
Yüksek İnsani Gelişme					
1.İzlanda	0.847	34.9	31	55	0.63
2.Norveç	0.837	36.4	26	48	0.65
3.İsveç	0.831	45.3	30	49	0.68
4.Danimarka	0.825	38.0	21	51	0.71
5.Finlandiya	0.801	36.5	28	57	0.70
6.Hollanda	0.794	33.3	26	48	0.53
7.Avusturya	0.782	30.6	29	48	0.50
8.Almanya	0.776	31.4	27	50	0.57
9.Kanada	0.771	23.6	35	53	0.63
10.ABD	0.760	14.0	46	54	0.62
Orta İnsani Gelişme					
66. TÜRKİYE	0.290	4.4	8	31	0.46
67.Sri Lanka	0.272	4.4	4	49	0.50
68.Mısır	0.253	2.4	10	29	0.39
69.Bangladeş	0.218	2.0	8	25	0.56
Düşük İnsani Gelişme					
58.Pakistan*	0.414	20.6	9	26	0.32
70.Yemen	0.127	0.7	4	15	0.30

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 2003, s.317.

*Pakistan GEM sıralamasında 58. olmasına karşın Düşük ölçekli insani gelişme bölümünde yer almaktadır. Bu durum diğer bazı ülkeler içinde geçerlidir.Nedeni, İnsani gelişmede burada yer veremediğimiz başka endekslerinde kullanılıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

AB Eşitlik Raporu'nda, kadınların erkeklerden daha iyi eğitim almalarına rağmen, ücretlendirmede Avrupa çapında ortalama %16 daha düşük ücret aldıkları ortaya çıkmıştır. Kadın ve erkek çalışanlar arasında ücret uçurumunun en fazla olduğu ülkeler Almanya ve İngiltere. Almanya'da eşit işe eşit ücret ilkesi yaşama geçirilebilmiş değildir. Bu durum Tablo 3'de Almanya'da erkelerin %43 daha fazla gelir elde etmelerini anlamlı kılıyor. Görüldüğü üzere erkek kazancına oranla kadın gelirleri gelişmiş ülkelerde yaklaşık %30-40 arası, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde ise % 60-70 civarında daha düşüktür. AB'nin 2001 yılı verilerini temel alarak yaptığı bir araştırmaya göre, ekonominin her alanında aynı işi yapan kadın ve erkek çalışanın ücreti farklı.⁶ Genelde kadınlar meslektaşlarına göre %25 daha düşük ücretle çalışıyorlar. Büro çalışanları arasındaki fark %30'a çıkıyor. Alınan ücret emeklilik maaşını da etkilediği için daha uzun süre yaşayan kadınların yaşlılık dönemlerini sıkıntılı geçirmelerine neden oluyor. (DW-WORLD.De, w:09.03.04)

3. Kadının Ekonomik Etkinlikteki Konumu

UNDP tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışma, kadınların ekonomik faaliyetlerdeki etkinliğini ve dağılımını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu çalışma, kadının genel istihdamdaki yerini gösterirken

⁶ Kadınların ücretlerinin düşük olmasında doğurma ve besleme yeteneklerinin iş yaşamında dezavantaj yaratması ve büro işlerinde kariyer yapma olanaklarının kısıtlı oluşu etkili bulunmuştur.

aynı zamanda kadının çalışma koşullarına da ışık tutmaktadır. Bu çalışmada 1990 yılı baz alınarak 2001 yılı için endeks ölçülmüştür. Ayrıntısı Tablo 4’de verilen 15 yaş ve üstü kadınların ekonomik etkinlik oranı hesaplanmıştır. Bu endeksin oluşturulmasında kadın ve erkeklerin üç ana sektör (tarım, sanayi, hizmetler) içindeki istihdam payları ve aile çalışanlarının toplamda erkek ve kadın payları yüzdesel olarak 1995-2000 dönemi açısından tahmin edilmiştir.

Tablo 4. Dünya Ülkelerinde Kadının Ekonomik Etkinlik Oranları

	<u>Kadın Ekonomik Etkinlik Oranı</u>			<u>Ekonomik Etkinlikle İstihdam (%)</u>						<u>Aile Çalışanlarına Katkı</u>	
	(15 yaş ve üstü) Oran (%)	Endeks (1990=100)	Erkek Oranının %si Olarak	Tarım		Sanayi		Hizmetler		(1995-2000) Toplamın %si Olarak	
				Kadı n	Erke k	Kadı n	Erke k	Kadı n	Erke k	Kadı n	Erke k
Yüksek İnsani Gelişme											
1.Norveç	59.5	109	85	2	6	9	33	88	61	63	38
2.İzlanda	66.7	101	83	5	12	15	34	80	53	67	33
3.İsveç	62.6	102	89	1	4	12	38	87	59	54	46
4.Avustralya	56.1	107	77	3	6	10	31	86	63	59	41
5.Hollanda	45.6	106	87	2	4	9	31	84	63	78	22
6.Belçika	39.9	106	66	2	3	13	37	86	60	85	15
7.ABD	59.1	106	82	1	4	12	32	86	64	62	38
8.Kanada	60.3	104	82	2	5	11	32	87	63	69	31
9.Japonya	50.9	103	67	6	5	22	38	73	57	82	18
10.İsviçre	50.8	104	66	4	5	13	36	83	59		
Orta İnsani Gelişme											
96.TÜRKİYE	50.3	115	62	72	34	10	25	18	41	65	35
139.Bangladeş	66.4	101	76	78	54	8	11	11	34	81	19
Düşük İnsani Gelişme											
144.Pakistan	35.8	125	43	66	41	11	20	23	39	33	67
146.Kenya	74.7	100	85	16	20	10	23	75	57		
169.Etiyopya	57.3	98	67	88	89	2	2	11	9		
172.Mali	69.9	97	79								
173.Burkina Faso	74.8	97	85								
174.Niger	44.8	99	75								
175.Sierra Leone	44.8	106	54								

Kaynak: UNDP, **Human Development Report**, (HDR) 2003, ss. 322-325 ‘de yer alan bilgilerden oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda da görülebileceği gibi, 15 yaş ve üstü kadınların ekonomik etkinlik oranı –2001 yılı verileriyle Norveç’te 59.5, İzlanda’da 66.7 olarak hesaplanmıştır. Erkek oranının yüzdesi olarak bu ülkeler için sırasıyla 85 ve 83’dür. Bu oranlar Türkiye için 50.3 ve 62 olarak gerçekleşirken, Nijer’de 64.4 ve 75’dir.

Uluslararası erkek-kadın İşgücüne Katılım Oranlarının (İKO) farklılığına ilişkin yapılmış bir çalışmada, temelde kültürel faktörlerin (aile yapısı, kadınların piyasa yerine ev işlerini tercih etmeleri), beşeri sermaye düzeyindeki farklılıkların ve kadınların emek piyasalarındaki konumları düzenleyen/etkileyen kamu politikalarının etkili olduğu belirlenmiştir. İKO'ı farkının yüksek olduğu İslam, Latin Amerika ve Akdeniz ülkelerinde dini ve kültürel nedenlerle kadınların piyasada çalışmalarının fazlaca onay görmediği bilinmektedir. İKO'nun farkının düşük olduğu Kuzey Avrupa ülkelerinde, kadınların eğitim düzeylerinin yüksekliği ile yarı-zamanlı çalışmanın kadınlar arasında yaygın oluşunun bu konuda etkili faktörler olduğu düşünülebilir. Eski Sovyet Bloğu ülkelerinde kadın İKO'nun oldukça yüksek oluşunun, herkesin tek işveren olan kamunun emrinde çalıştığı ve işsizlik oranlarının sıfır olduğu eski sistemin kadınlar üzerinde "piyasada çalışma geleneği"ni yerleştirmesi ile ilgili olduğu söylenebilir. Sosyalist sistemin kadınlar için kreş hizmetlerini parasız sunması bu alışkanlığın yerleşmesinde etkili olmuştur. (Özer; Biçerli,2003:62) Bu durum yukarıdaki tabloda yer alan kadınların ekonomik etkinlik oranları (KEO) için de uyumludur. Tabloda gösterilemeyen değerlerden örnek vermek gerekirse; (İran'da 29.5, S.Arabistan'da 21.6, Meksika'da 39.8, İspanya'da 37.8, İtalya'da 38.6) (Kuzey Avrupa ortalaması 57.5) (Rusya Fed. 59.2, Kazakistan 61.1, Türkmenistan 62.3, Arnavutluk 62.4)

Kadın ve erkeklerin üç ana sektörde istihdam paylarına bakıldığında, gelişmiş ülkelerde gerek erkek gerekse kadınların büyük bölümü hizmetler sektöründe istihdam edilirken, gelişmekte olan ülkelerde sanayi ve hizmetler sektörünün yeterince gelişmemiş olmasının sonucu olarak, kadın ve erkekler tarım sektöründe yoğun olarak istihdam edilmektedir. Norveç'te ve İzlanda'da tarımdaki istihdam payının, Türkiye ve diğer gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelere oranla ne denli az olduğu görülebilmektedir. İstihdamın Türkiye'deki cinsiyetler-arası dağılımı sektörel bazda şu şekildedir: Tarımda K%72-E%34, Sanayide K%10-E%25; Hizmetlerde K%18-E%41. Bu noktada Türkiye için çarpıcı bir durum göze çarpmaktadır; Etiyopya ve Bangladeş gibi nerdeyse hiçbir sektörü gelişmemiş olan iki ülke dışında, tabloda değerleri verilen 80 ülke arasında, Türkiye kadınlarını tarımda - ücretsiz çalışanlar dahil- %72 oranda istihdam eden tek ülke gözükmektedir. Kısacası, tarım kadınlar için temel istihdam kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu durum kadın İKO'ını etkileyen unsurlardan ikisine işaret ediyor. Tabir yerinde ise, kadın istihdamına ilişkin iki temel probleme. Birincisi "Ücretsiz aile işçiliği", diğeri de "Kayıt dışı istihdam"

Türkiye'de kadınların istihdam statüleri incelendiğinde, istihdam edilen kadınlarımızın önemli bir kısmının "ücretsiz aile işçisi" statüsünde bulunduğu görülür. Ücretsiz aile işçiliği kırsal yerleşim alanlarında oldukça yaygın iken, kentsel emek piyasalarında düşük oranlarda görülmekte, bu durum kırsal-kentsel alanlar arasında kadın İKO'larının farklılaşmasına sebep olmaktadır. Bu gerçekten hareketle, kadın işgücünün tarım sektörünün ağırlıkta olduğu kırsal alanlarda ücretsiz aile işçisi olarak emek piyasalarında yer almalarına karşılık, ücretli ve yevmiyeli işlerin çoğunlukla olduğu kentsel alanlarda emek piyasalarına giremedikleri ifade edilebilir.⁷ Kadınları kayıt dışı istihdama yönelten bir başka etken de çocuklu kadınların çocuklarını bırakabilecekleri yerlerinin olmayışı veya pahalı oluşudur. Yapılan istatistiksel araştırmalarda "yakın ebeveyn kontrolü gerektiren çocukların varlığı ile İKO" arasındaki ilişkinin negatif yönde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kadın işgücüne katılımı yaş grupları itibarıyla incelendiğinde, çoğu ülkede bunun aslında "M" harfine benzer bir trende sahip olduğu görülmektedir. 20-24 yaş gruplarında artarak maksimuma ulaşan oran, doğurganlığın maksimum olduğu 30'lu yaşlardan itibaren düşüp 40'lı yaşların başlarında tekrar artış sürecine girmektedir. Bunun temel nedeni, kadınların 30'lu yaşlarda yakın ebeveyn kontrolü gerektiren 0-6 yaş grubu çocuklarını büyütme amacıyla piyasa dışına çıkmalarıdır.⁸ (Özer; Biçerli, a.g.e.:65) Avrupa Birliği'nde gerçekleştirilen bir araştırmada, 25-54 yaş grubundaki her altı kadından birinin aile sorumlulukları nedeniyle çalışmadığı ortaya konmaktadır. Araştırmaya göre, gelişmiş ülkeler olmasına karşın, AB ülkelerinde 25-54 yaş grubundaki kadınların %28'i çalışmamaktadır. (KAZATE,2003:6)⁹ Ayrıca, kadınlara sunulan ücretin çocuk bakım maliyetini karşılamaya yetmeyişi kadınların zorunlu olarak ev kadınlığı statüsünde kalmalarına neden olmaktadır. Ülkemizde "eşit işe eşit ücret"¹⁰ uygulaması zorunlu olmasına karşın uygulamada, "beceri, kıdemlilik, liyakat vb. hususlara dayandırılarak kadınlara farklı ücretler verilebilmektedir. Kadın-erkek ücret farklılığının bir başka nedeni de kadınların

⁷ 1988-2002 dönemi için yapılan incelemede DİE verilerinden hesaplanan "istihdam edilen kadın işgücü içinde ücretsiz aile işçilerinin oranı", kırsal alanda %75-85 arası değişirken, kentsel alanda %9-13 arasında değişmektedir.

⁸ Ancak bu analiz kır-kent açısından ayrı ayrı yapıldığında, kırsal alanlarda İKO'un hemen hemen bütün yaş grupları için oldukça yüksek düzeyde olduğu gözlenmektedir.

⁹ AB'nin İstatistik Kuruluşu Eurostat tarafından gerçekleştirilen araştırması.

¹⁰ 5518 Sayılı Kanun

sosyolojik sebeplerden dolayı erkeklerle yakın temasın gerektirdiği satış, hizmet, üretim ve ulaşım gibi sektörlerde yeterli istihdam olanağı bulamamaları ve düşük ücretli sektörlerde toplanmak zorunda kalmalarıdır. (Özer; Biçerli, a.g.e.: 66)

2004 yılı istihdam verilerine göre hesaplama yapıldığında, kayıt-dışı istihdamdan kaynaklanan SSK primi, işsizlik sigortası primi ve vergi kaybının 20 katrilyon TL.'na ulaştığı görülmektedir. Ülkemizde istihdam edilen 22 milyon 411 bin kişiden yalnızca 5 milyon 599 bini, SSK'na kayıtlıdır.(Kızılot, 2004:1)¹¹

Tüm bu tablo değerleri ve açıklamalar göstermektedir ki, çalışmamızın başında da ifade ettiğimiz gibi, kadınların yarattıkları ekonomik değerin gerçekte ne denli ekonomik göstergeleri değiştirebildiği ve iktisadi doktrinlerin bu durumu göz ardı ettikleri bir gerçektir. Ayrıca tarımdaki istihdam fazlalığının ülkemizde kadınlar için istihdam olanaklarının ne denli yetersiz olduğunun göstergesidir.

Araştırmalarda ortaya çıkan bir başka sonuç, tarım ya da tarım dışı sektörlerde ücretsiz çalışan veya ev içinde gelir getiren işler yapan kadınlar, kendilerini “çalışıyor” olarak adlandırmaktansa, “ev kadını” olarak tanımlamaktadırlar. Bu durum, cinsiyete dayalı iş bölümünün kadınların kendileri tarafından da içselleştirildiğini, ezici bir çoğunluğun evin erkeğini ailenin geçiminden sorumlu olarak gördüğünü, önemli bir kısmının mevcut koşullarda, ev dışında çalışmak istemediklerine işaret etmektedir. (İlkkaracan, Kentli Kadınlar..., 1998:90) Kadın girişimcilerin sorunlarına bakıldığında da “rol çatışması” ve “toplumsal geleneksel baskı” ilk sırada yer almaktadır. (Bkz. Özdeveci,2003:382)

Yine bu Tablo 4'e bakılarak söylenebilir ki kalkınmanın geçiş aşamalarını temsil eden “tarımdan-sanayie; sanayiden-hizmetlere” gelişme henüz tamamlanamamış ve Türkiye tarım işçisini ne sanayide istihdam edebilmiş ne de hizmetler sektörüne aktarabilmiştir.¹² Kentli kadının sanayide ve hizmetlerde yaratılan istihdam kapasitesinden yeterince yararlanamaması, onları kayıt-dışı istihdama yönlterek İKO'larının düşmesine yol açan bir başka etkidir. (Özer;Biçerli;a.g.e.:64-66)

Sanayileşme kuşkusuz değişme ve gelişme için itici bir güç niteliğindedir. Sanayileşme geleneksel kalıpların yıkılmasında ve çağdaş değer ve anlayışlarının yerleşmesinde önemli bir değişim ajanı niteliğindedir. Bu bağlamda aile yapısı ve kadının aile içindeki rolü ve sosyal statüsü de bu değişime paralel bir süreç izlemektedir. Zira, ücretli çalışma, kadının birey olarak varolmasının önünü açmakta ve toplumsal statüsünde yükselmeye yol açmaktadır. (DPT,DAP:212) 1970'li ve 1980'li yıllarda ihracata yönelik sanayileşme politikalarını benimseyen birçok gelişmekte olan ülkede, özellikle düşük ücretli emeğin kullanıldığı ihracat sektörlerinde, kadının işgücüne katılımının “işgücünün kadınlaşması” olarak adlandırılan bir olguya yol açacak şekilde hızla yükseldiği; Ancak Türkiye'de 1980'den beri egemen olan uluslar arası piyasalara entegrasyon stratejisine ve artan ihracata rağmen, kadın istihdamının benzer bir dönüşümden geçmediği görülmektedir. Aksine, Türkiye'de işgücünün giderek “erkekleşmesi” olgusundan bahsetmek gerekir. (İlkkaracan, Kentli Kadınlar...a.g.e.:287)

Dünya Çalışma Raporu, başta kadınlar olmak üzere giderek artan sayıda işçiyi düşük ücret ve iş güvencesizliği koşullarıyla baş başa bırakan açık ve gizli işsizliğin sonuçlarını ele almaktadır. Raporda ağırlık tanınan konu, bugün bile erkeklerle göre kadınlara daha az sosyal güvenlik sağlayan yanlılığın giderilmesine yönelik önlemlerdir. Raporda şöyle demektedir: “Katkı payı esasına dayanan sistemler, çalışmalarını piyasa koşullarında gerçekleştirilmeyen kadınlara herhangi bir güvenlik sağlanmamaktadır.” Bunun dışında, kazanç esasına dayanan sistemler de, kazançları erkeklerden daha az olan kadınlara karşı yanlılık içermektedir. (ILO, 2003: 24)

¹¹ Çalışma Bakanı Murat Başesgioğlu'nun 15 Mart 2004 tarih ve APK/320-923 sayılı yazılı açıklamasına göre.

¹² 1988 yılından bu yana kırsal alandaki kadın İKO %54'lerden %40'lara önemli ölçüde azalırken, kentsel alanlardaki kadın İKO'nun hemen hemen aynı kalması, köyden kente göçle birlikte işgücünün tarım kesiminden çözüldüğünü, ancak kentte göç eden işgücünün burada emek piyasalarına giriş yapamadığını göstermektedir.

Kadın işçileri korumak amacıyla çıkarılan yasa, tüzük ve yönetmeliklerin bazı açılardan özellikle kentli kadınların İKO'ı azalttığı söylenebilir.¹³ Kadınların işgücünü kısıtlayan bir başka durum da bazı alanlarda çalıştırılmalarının İş Kanunu yoluyla yasaklanması veya sınırlandırılmasıdır.¹⁴ Bu maddeler her ne kadar kadınları korumaya yönelik olsalar da; hem onların yüksek ücretli işlere girişlerini engellemeleri; hem de kadınların “korunması gereken zayıf cinsiyet” imajını vermeleri yönlerinden eleştirilmektedirler. (Özer; Biçerli, a.g.e.:70)

SONUÇ

Çalışmamızda detaylandırıldığı gibi kadın ve erkek eşitsizliği siyasi, sosyal ve ekonomik açılardan devamlılığını sürdürmektedir. Küreselleşme ayrımcılığı desteklediği gibi kadınlar aleyhine olumsuzluklarda ortaya çıkarmaktadır. İlgili kanunlar gerçekte uygulamada etkili olamadığı gibi cinsiyetler-arası eşitsizliği artırıcı öğelerde taşımaktalar. Dünya genelinde eşitsizliğin boyutlarını görmek için BM Kalkınma Programınca (UNDP) hazırlanmış iki temel endekse bakmak oldukça önemli ipuçları vermektedir; Bunlardan ilki “Cinsiyetlerle İlgili İnsani Gelişme Endeksi” (GDI) kadınların yaşam kalitesini, sağlık, eğitim ve refah açılarından ölçmektedir. Bu endekse bakıldığında tüm dünya genelinde kadın-erkek eşitsizliği var olmakla birlikte, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) fark çok ileri boyutlardadır. Ülkemiz, 2001 yılı verileriyle 144 ülke arasında 81.sırada yer almaktadır. 1998 yılı verilerine göre 68. sırada olan Türkiye’de, eşitsizlik oranı bu kriterler açısından artmıştır. Bunun temel nedeni, 2001-Krizi sonrasında öncelikle kadınların işten çıkarılmaları ya da daha az ücretli işlere razı olmalarıdır. İkinci endeks olan; “Kadınların Siyasal ve Ekonomik Yaşama Katılımı Endeksi” (GEM) kadınların siyasal katılımlarına, yönetici pozisyonlarına, işgücü oranlarına ve erkeklere oranla elde ettikleri kazançta göre hesaplanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında dünya genelinde cinsiyetler-arası eşitsizlik GDI endeksine paralellik göstererek, GEM değerleri, gelişmiş ülkelerde GOÜ’e ve az gelişmiş ülkelere oranla yüksek çıkmaktadır. Ancak genel olarak GEM değerleri GDI değerlerinden düşüktür; başka bir ifadeyle, dünya genelinde kadınlar statü itibarıyla erkeklerin gerisinde kalmaktadırlar ve siyasi katılımdaki payları nispeten daha düşüktür.

Bir başka endekse açıklanan, “Kadınların Ekonomik Etkinlikleri”nde istihdam payları açısından sanayileşmenin tam gerçekleşmediği ülkelerde, tarım hala kadın işgücü deposu niteliğindedir. Kayıt-dışı istihdam ve “aile içi ücretsiz işçi” kimliğinde kadının ekonomiye katkısı tam olarak değerlendirilmemekte ve toplumca kabulü sınırlı kalmaktadır. Cinsiyet analizine yeterince önemin verilmemesi, kadınların, mali piyasalar ve kurumlar, işgücü piyasaları, akademik disiplin olarak ekonomi, ekonomik ve sosyal altyapı, vergilendirme ve sosyal güvenlik sistemleri gibi ekonomik yapılara, hatta aileye ve evin geçimine katkısının çoğu kez göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak da pek çok politika ve program, kadını erkek arasındaki eşitsizliğe katkıda bulunmaya devam edecektir. Cinsiyete dayalı bakış açısını politika ve programlarla bütünleştirmede ilerleme kaydedildiğinde, bu durum politika ve programların etkinliğinin artmasını da sağlayacaktır. Kadın ve ailenin statüsünün artırılması gereği, her şeyden önce kadın ve ailenin ekonomik ve sosyal konumunu yükseltmekten geçer. Kadının ekonomik bağımsızlığının olmayışı gerek aile, gerekse toplumsal yaşamda ikincil bir konumda olmasına neden olmaktadır. Kadın işgücünden, ekonomik kalkınmada daha etkin yararlanılması, gelir dağılımının dengelenmesinde ve hane halkı gelirinin artırılmasında, kısaca üretim artışında bir zorunluluktur. Bu nedenle, kadın işgücünün, özellikle eğitilmiş kadın işgücünün, tarım-dışı sektörlerde daha yüksek oranda istihdam edilmesi, kentlerde yaygın olan kadın işsizliğinin aşağı çekilmesinde etkili olacaktır. Ücretsiz işlerin türünü, büyüklüğünü ve dağılımını tam anlamıyla görünür hale getirmek, sorumlulukların daha adil paylaşılmasını da sağlayacaktır. Küreselleşme ile birlikte devam eden eşitsizliklerin kayda değer bir ilerlemeyle birlikte varolabileceği gerçeği göz önüne alınarak, istihdam politikalarını yeniden düşünmek gerekmektedir. Hükümetler ve diğer aktörler kadının ekonomik potansiyelini ve bağımsızlığını ele alırken, bütün politika ve programlara cinsiyete dayalı bir bakış açısını ana görüş olarak yerleştirmek amacıyla faal ve görünür bir politika izlemelidirler. Böylece kararlar alınmadan önce, bu kararların kadınları ve erkekleri nasıl etkileyeceğine ilişkin bir inceleme yapabilmek olanağı doğacaktır.

¹³ Bahsi geçen “Gebe veya Emzikli Kadınların Çalışma Şartları ile Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Tüzük”, madde 7. Örneğin, iş kanunumuzda 100-150 arası kadın işçi çalıştıran işverenlere “emzirme odası”, 150’den fazla kadın işçi çalıştırılması durumunda ise “yuva-kreş açma” zorunluluğunun getirilmesi işverenlerin bu rakamlara gelmeden kadın istihdamını durdurmalarına neden olabilmektedir.

¹⁴ Örneğin, Kadınların 4857 Sayılı İş Kanunu 72. madde uyarınca Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında ve su altında yapılacak işlerde, 73.madde uyarınca sanayi işlerinde geceleri çalışmaları yasaklanmıştır.

KAYNAKÇA

- AKTAN, C.Can. (2002)*Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Konf.Yayı, Ankara.
- DPT. (2004) DAP Projesi, <http://ekutup.gov.tr/bolgesel/dap/index.html> (12.03.04)
- DW-World.DE. (2004)“*Kadın Erkek Eşitliği Kağıt Üzerinde*”, <http://www2.dw-world.de/turkish/panorama/> (09.03.04)
- HABLEMİTOĞLU, Şengül. (2000). *21.Yüzyılda Küresel Dinamikler ve Türkiye'nin Kadın Gündemi*, Türkiye Sorunlarına Çözüm Konferansı-III, 25-27 Ocak 2000
- HABLEMİTOĞLU, Şengül. “*Küresel Ekonominin En Güçlü Aktörü Dünya Ticaret Örgütü Kadın İşgücünü Tehdit Ediyor*”. http://www.geocities.com/hablemitoglu/kuresel_ekonomi_ve_kadin.htm (23.03.04)
- HUMPHRIES, Barbara. (2001), *Women and Capitalism*, http://www.marksist.com/women_and_capitalism.501.html (13.01.04)
- ILO. (2003) *Global Report-2003, Time for Equality at Work*,: 47.
- İLKARACAN, İpek (1998). *Kentli Kadınlar ve Çalışma Hayatı*, *Bilanço 1998:75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul:285-302.
- İLKARACAN, İpek ve Pınar. (1998). *Tebaadan Yurttaş Doğru*, *Bilanço 1998:75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul: 77-90.
- KALAYCIOĞLU, Ersin; Toprak, B. (2003) . <http://www.ntvmsnbc.com/news/260283.asp> (25.03.04)
- KAZETE. (2003). *Bağımsız Siyasi Kadın Gazetesi*, Yıl:6, Sayı:37, Ağuş/Eylül, ISSN-1302- 4566
- KIZILO, Şükrü. (2004). “*Kayıtdışı İstihdamın Kaybı*”, *Hürriyetim*, http://www.hurriyetim.com.tr/archive_articledisplay/0.nvid~391475.00.asp
- ÖZAR, Şemsa. (2004). *İktisat'ın Kadına Bakışı*, *Evrensel Dergisi*, <http://www.evrensel.net> (25.03.04)
- ÖZDEVECİ, Mahmut. (2003). *Kadın Girişimcilerin Demografik Özellikleri ..... Nevşehir İlinde Bir Araştırma*. <http://www.ntvmsnbc.com/news/260283.asp> (26.03.04)
- ÖZER, Mustafa ve Biçerli, Kemal. (2003). *Türkiye'de “Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”*, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:3, No:1,:55-82.
- SHAHEED, Farida. (1998). *Kadının İnsan Hakları Projesi Raporları*, No :5, Çeviren:Zeynep Avcı, Birinci Baskı:Nisan, Müslüman Toplumlarında Yaşayan Kadınlar Ağı (WLUML), İrtibat Bürosu, İstanbul
- TUSİAD. (2003) Rapor: Türkiye'de İşgücü: 1998-2023, <http://tusiad.org/turkish/rapor/pdf/sec10.pdf> (22.02.04)
- UNDP. (1995) *Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu*. IV. Kadın Konferansı, 4-15 Eylül, Kadın Ve Ekonomi:150-180. (15.03.04)
- UNDP. (2003) *Human Development Report*. <http://hdr.undp.org/report/global/2003> (10.07.03)
- ÜŞÜR, Serpil. (2003). *Türk Kadını ve Fırsat Eşitliği: Panel*: 30.05.2003, Başkent Ün. Stratejik Araştırmalar Merkezi www.sam.baskent.edu.tr/arsiv.html
- VOYVODA, Ebru. (2003). “*Evin Ekonomisi*” ve *Feminist İktisat*, <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org> (17 Kasım 2003)

KENTSEL YOKSULLUK KISKACINDA KADIN VE AYAKTA KALMA STRATEJİLERİ

Serpil AĞCAKAYA*
Harika UÇAR**

GİRİŞ

Kadınların ekonomik kriz dönemlerinde, işsizlik, gelir kayıpları, borçlanma ve benzeri durumlarda, hem hanelerini hem de kendilerini mutlak yoksulluktan koruyucu ne tür stratejiler geliştirdiklerinin bilinmesi önemlidir. Ekonomik krizler ve yoksulluk üzerine yazılan dünya literatürü, krizler nedeniyle yoksullaşan ülkelerde, nüfusun önemli bir bölümünün mutlak yoksulluk çizgisi altına düşmemesinin nedenini, kadınların hane içindeki yeniden üretim ile ilgili faaliyetlerini yoğunlaştırmalarına bağlamaktadır.

Çalışmamızda yoksul hanelerdeki kadınların yoksunluğu, yoksulluğu nasıl yaşadıkları, yoksullukla hangi koşullarda ve nasıl bir mücadele verdikleri; toplumsal değer sisteminde değersiz ve önemsiz kabul edilen kadınların ev içi üretimleri, yeniden üretim aktiviteleri ve yoksullukla başa çıkma stratejileri gözden geçirilirken kadının bu mücadelesinde birlikte hareket edebileceği sivil toplum kuruluşları incelenecektir.

1.Yoksulluk

Yoksulluk kapsamı ve içeriği değişmekle beraber, günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ortak sorunudur.1997 yılından beri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı UNDP'nin hazırlamış olduğu İnsanî Gelişme Raporları ile bilimsel ve analitik düzeyde tartışma konuları arasına giren yoksulluk, net bir tanıma sahip değildir. Bu, yoksulluğun zaman ve mekân göreliliğinin getirdiği bir olağan durumdur. Ayrıca, kavram çok boyutluluğu da içermektedir. Yalnızca kişi başına millî gelire göre varılacak bir yargı desteksiz olacaktır. Dolayısıyla, kalkınma kavramının niteliksel boyutuna ilişkin birtakım göstergeler de yoksulluğun anlamını vurgulamaktadır. Buna göre yoksulluk; "düşük gelir düzeyi", "yetersiz ve dengesiz beslenme ile sağlıksızlık", "sosyal yalıtım ve düşük sosyal katılım", "psikolojik ve ekonomik bireysel güvensizlik", "şoklara açıklık ve risk ve belirsizliğe cevap verememe", "doğal çevrenin bozulması ve sosyal çevrede kısır döngü" gibi bazı aksaklıkların bir bütün olarak algılanması gereğine işaret etmektedir. Ne var ki; bu gibi bakış açıları ülkeden ülkeye, hatta aynı ülkenin farklı dönemlere ilişkin analizlerinde de farklılıklar taşıyabilmektedir (ÖZSOY,2003:2).

Bu noktada, yoksullukla ilgili birtakım kavramlar bağlamında yoksulluğun türlerine kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Mutlak Yoksulluk (absolute poverty), hanehalkı ve bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. *Görelî Yoksulluk* (relative poverty), toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranın altında olma durumudur. *Öznel Yoksulluk* (subjective poverty) ise farklı bir yaklaşımı içermektedir. Buradaki temel düşünce, yoksulluğun toplumun kabul edeceği minimum bir yaşam standardı düzeyinden hareket ederek, yoksulluk çizgisinin belirlenmesidir (BİRCAN,2002:119). *Kırsal yoksulluk* daha çok, bağımsızlık, güvenlik, öz-saygı, sosyal kimlik, sosyal ilişkilerin sıklığı ve sağlamlığı, karar alma özgürlüğü, hukukî ve siyasî haklar gibi niteliksel beklentiler ve yoksunluklar üzerine odaklanırken; *kentsel yoksulluk*, gelir ve tüketim şeklinde niceliksel beklentiler ve yoksunluklar konusuna eğilmektedir (ÖZSOY;2003:3).

Ülkelerin çoğunda yoksulluk daha çok kırsal alanlarda görülen bir sorundur ve kişisel tüketim ile yeterli düzeyde eğitim, sağlık, temiz su, konut, ulaşım ve iletişim hizmetlerini erişim gibi alanlardaki eksiklikler kırsal yoksulluğu nitelendirmektedir. Kırsal yoksulluk, nüfus artışını ve kentlere göçü beslemektedir. Öte yandan kentsel yoksulluk çoğu kez kırsal yoksulluğu azaltma stratejilerinin bir sonucudur: piyasada sapmalara ve tarım kesiminin ve kırsal alandaki beşeri ve fiziki altyapının ihmal edilmesine yol açan kamu politikaları hem kentsel, hem de kırsal yoksulluğun oraya çıkmasında etkili olan faktörlerin başında gelir(AKTAN, İSTİKLAL;2002).

Türkiye'de yeni kentli yoksulluk olgusu, son yıllarda öne çıkan toplumsal bir sorun olarak görünmektedir. Yoksulluğun kronikleşmesi ve eski yoksulluk algısının dönüşmesine işaret eden bu yoksulluk türü, özellikle kentlerde yoksulluğun dışlanmışlığa yerini bıraktığı extern bir yoksulluk ile kendisini ele vermektedir. Yoksulluğun artık çekilmezliği, taşınmazlığı, dışlanmışlığı, kıyıya, kenara, hayatın dışına

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF. İktisat Bölüm Başkanı

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

itilmişliğini resmeden bu yoksulluk, özellikle büyük kentlerimizde giderek kendisini tekrarlayan bir fotoğraf karesi haline gelmiştir (AYTAÇ, AKDEMİR;2003:51).

Yoksulluğun türü ne olursa olsun, hedef aldığı en önemli kitleyi şüphesiz kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. Kadınlar dünyanın hemen hemen her yerinde yoksulların, işsizlerin, topraksız ve mülksüzlerin çoğunluğunu oluştururlar (KÜMBETOĞLU;2002:129).

2.Kadın Yoksulluğu

Son çeyrek yüzyıldır, kadınlara ilişkin her tartışmada doğrudan veya dolaylı biçimde, onların dünya üzerindeki kaynaklardan ne kadar az yararlandığı gündeme getirilmiş olsa da, yoksulluğun kadının konumunu derinden etkileyen bir sorun olduğu vurgusu 90'lı yıllarda yapılmaya başlandı. Yoksulluk hem 1995'de Kopenhag'da yapılan Dünya Kalkınma Zirvesi'nin, hem de yine aynı sene Pekin'de toplanan 4. Dünya Kadın Konferansı'nın ana temalarından biriydi. Kopenhag'da zirvenin üç temel konusundan biri olan yoksulluk, mutlaka giderilmesi gereken ve bu yönde hükümetlerin katılımlarını gerektiren bir sorun olarak belirlendi. Zirvenin sonuç bildirgesinde kadınların yoksullukla erkeklerden daha çok karşılaştıklarına işaret edilse de, yoksulluğu toplumsal cinsiyet bağlamında ölçme ve hesaplama gereğine vurgu yapılmadı. Yoksulluğun kadınlar için gerçekten yakıcı bir sorun olduğunun kabulü, 4. Dünya Kadın Konferansı'nın bir sonucudur. "Yoksulluğun Kadınlaşması" ifadesi Pekin Eylem Planı'nda yer aldı ve hükümetler bu konferansta son on yılda kadınların yoksulluğunun, erkeklerinkiyle kıyaslanamayacak kadar hızlı arttığını kabul ederek geleceğe yönelik stratejik amaçlar belirlediler. Bunlar arasında, yoksulluk içinde yaşayan kadınların gereksinimlerini dikkate alacak makro ekonomik politikaların benimsenmesi ve kadınların eşit haklara ve ekonomik kaynaklara erişimini güvence altına almak için yasaların gözden geçirilmesi en önemlileriydi (ECEVİT;2003).

Yoksulluğu derinleştiren iktisadi ve sosyal gelişmelerin kadınlar açısından ne anlama geldiği üzerinde durulurken,kadınların yoksul ve yoksun olma durumlarını aşağıdaki noktalardan hareketle değerlendirilmelidir (<http://www.ihd.org.tr;2002>): Gelirden, iş olanaklarından yoksun olmak; istihdamda yer alındığı koşullarda daha çok güvencesiz olarak, düşük statülü ve düşük ücretli, esas olarak da enformel sektörde çalışmak ya da tarımda ücretsiz aile işçiliği; en temel gereksinimlerden özellikle temiz sudan, barınmadan, sağlık hizmetlerinden dışlanma; çok az sayıda kadının üzerine kayıtlı mülk olması durumu; eğitimsizlik, düşük bilgi, beceri düzeyi; aile-içi karşılıksız emek; çocuk, yaşlı, hasta bakımından sorumlu olma; karar alma mekanizmalarından dışlanma; savaş, afet, kriz durumlarında yaşanan zor koşullardan daha çok etkilenmeye açık olma; kültürel, sosyal yaşamdan yoksunluk; şiddet, cinsel istismara açıklık, korumasızlık, yaşam hakkının tehdit altında olmasına varan durumlar; özgüvenin olmaması; emeğini ve gelirini önemsememe; sistem dışı işlerde çalışmanın yol açtığı, belli bir sınıfa aidiyetten ve örgütlülüğünden yoksunluk; geleceğe yönelik belirsizlik; kendi yaşamını ilgilendiren planların başkalarınca yapılıp olması; ruhsal yoksulluk.

Yoksulluk bir kadın sorunudur. Çünkü, dünya genelinde yoksulluk içinde yaşayanların büyük bir çoğunluğu kadınlar ve çocuklardan oluşmaktadır. Bu gün yaklaşık 6 milyar olan dünya nüfusunun 4 milyarı yoksulluk sınırının altında yaşamaktayken, mutlak yoksulluk sınırının altında yaşayan 1.3 milyar kişinin %70'ini kadın ve çocuklar oluşturmaktadır.

Dünyadaki toplam üretimin üçte ikisini gerçekleştiren kadınlar, dünya gelirinin sadece %5'ini almaktadır ki bu yoksulluğun en çarpıcı göstergesidir. Sadece geri kalmış ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de en yoksul kesimi kadınlar oluşturmaktadır. Kadınlar sosyal haklardan yeterince yararlanamadıkları gibi hala bir çok ülkede eşit işe eşit ücret alamamaktadırlar (UNICEF;2000).

Yoksulluk ve kadın olgusu incelenirken, kadının iş gücüne katılım oranı önemli bir gösterge olmaktadır. Hemen hemen her toplumda olduğu gibi Türkiye'de de kadınlar erkeklerden daha az oranda iş gücüne katılmaktadır. Türkiye'deki istatistikler, kadınların çalışma alanının hem kırdan hem de kentlerde giderek daraldığını göstermektedir. Daha önce, kırsal kesimde her 100 kadından 85'i tarımda ücretsiz aile işçisi statüsünde çalışıyordu. 1950'lerde başlayan kırdan kente göçlerle beraber büyük kentlere gelen ailelerde, "evi geçindirecek gelir"i sağlayanlar çoğunlukla erkekler olmuştur. Dolayısıyla kentlere göç eden kadınlar evlerine kapanıp ekonomik üretimden ve işgücü pazarından soyutlandılar. Kentlerdeki ücretli işçiliğin önemi arttıkça kadınlar ekonomik yaşama ve işgücü piyasasına ancak marjinal olarak katıldılar (KALAYCIOĞLU, RITTERSBERGER;2001:42). Kentlerde erkekler için olduğu gibi kadınlar içinde uzmanlık isteyen örgütlü güvenceli işlerde çalışma olanağı azdır bunun da etkisiyle genelde ev dışında çalışan kadın sayısı azdır

(ÜNAL;2003). Yetmişli yıllara kadar, kente yeni göçmüş kadınlar; aile içindeki rollerini daha fazla önemsediler; ataerkil ilişkilerden etkilenerek ücret karşılığı çalışmayı birincil amaç olarak görmediler. 70'ler sonrasında ise, kentlerdeki kadınların, özellikle aileyi geçindirmekle sorumlu erkeklerin ücretleri düşme eğilimi gösterdikçe, çalışma isteği ve işgücüne, sınırlı da olsa, katılımı artmıştır (KALAYCIOĞLU, RITTERSBERGER;2001:42) Ancak yoksul kadınlar genelde eğitimsiz oldukları için ya evlere gündelikçi olarak gitmekte yada çalışma sayılmayacak ama evde para karşılığı yapılan işlerle uğraşmaktadırlar.

3.Kadınların Yoksullukla Başa Çıkma Stratejileri

Yoksul ve giderek yoksullaşan ailelerde, yaşam standardını koruyabilmek için her bireyin tek tek, ama en çok da kadınların geliştirdikleri stratejiler önem kazanmaktadır. Kadınlar ekonomik kriz dönemlerinde, işsizlik, gelir kayıpları, borçlanma ve benzeri durumlarda, hem hanelerini hem de kendilerini mutlak yoksulluktan koruyucu pek çok stratejiler geliştirmektedirler. Ekonomik krizler ve yoksulluk üzerine yazılan dünya literatürü, krizler nedeniyle yoksullaşan ülkelerde, nüfusun önemli bir bölümünün mutlak yoksulluk çizgisi altına düşmemesinin nedenini, kadınların hane içindeki yeniden üretim ile ilgili faaliyetlerini yoğunlaştırmalarına bağlamaktadır. Refah dönemlerinde piyasa mallarına bağlı tüketim yapan hanelerin, azalan hane geliri karşısında tüketimlerinde ciddi değişimler olmaktadır. Evde üretilen mal ve sunulan hizmetlerin artırılması, azalan hane gelirini telafi edici ve yoksullaşmayı geciktirici en önemli strateji, bu stratejiyi uygulayanlar ise hiç şüphesiz kadınlardır (ECEVİT;2003).

Kırsal geçimlik üretim becerilerinin kent ortamında devreye sokulması bir tür "geçim stratejisi" işlevi görmektedir. Geçimlik üretim, ailenin parasal anlamda gelir getiren bir kaynağı olmaktan çok, ailenin parasal gelirini ikame eden, ailenin para ödeyip piyasadan alamadığı mal ve hizmetleri, mümkün olduğunca emek ve hammadde kullanarak kendi olanaklarıyla üretmesidir. Kentsel kesimde geçimlik üretim faaliyetlerini şu üç kategori içinde ele alabiliriz (DEMİR; 2002:295-296):

- ♦ **Ev içi geçimlik faaliyetleri:** Ev içinde aile üyelerinin ihtiyaçlarına yönelik olarak, gıda üretimi ve işlenmesi, giyim-kuşam dikimi ve onarımı, temizlik, çocukların bakımı ve sosyalleştirilmesi, yaşlı ve hastaların bakımı başlıcalarıdır. Bu faaliyetlerin bir kısmı ev dışına da sarkabilir. Yaratıcı bir şekilde, birkaç kuruşu bir araya getirerek, okula giden çocuklarının üstünü, başını düzeltmeye, böylece çocukların arkadaşlarının yanında küçük düşmemelerine çalışmaktadırlar. Ancak kendi giyimlerinden kısmakta tereddüt etmemektedirler. Evde dikiş, örgü, dantel yapmak, böylece ailenin ihtiyaçlarını karşılamak, alıcı bulunduğu takdirde bunları satmak da kadınların sorumluluğu içindedir.
- ♦ **Konutun yapımı ve bakımı:** Kentlerde genelde yoksulluğun mekanı olarak bilinen gecekondu da yaşayan kadınların konutun inşaatına, iyileştirilmesine, eklemeler yapılmasına, tamirat ve bakımına yaptıkları katkılar bu kategori içine alınabilir.
- ♦ **Konut bahçesindeki geçimlik faaliyetler:** Kentlerin özellikle çeperindeki gecekondu bölgelerinde bahçesi olan konutları dikkate aldığımızda, bahçede yapılan küçük çaplı hayvancılık ve tarımsal faaliyetler, örneğin kümes hayvanı, sebze ve meyve yetiştirme geçimlik faaliyetlerin başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Ayrıca, domates haşlayıp, buzdolabında dondurup, azar azar yemeklere katarak, ya da pişirdikleri sebzenin suyunu çorba yapmak için kullanarak, az miktarda malzemeyle yenilebilir yemek üretme yollarını yaratmaktadırlar. Ayda ya da haftada bir, çok sayıda 'kışık yufka' yaparak, ailenin bakkal ekmeğine para ödemek zorunda kalmamasını sağlamaktadırlar (ERMAN;2003).

Toplumsal cinsiyet rolleri, evi kadının hayatında merkez mekan haline getirirken; bu mekanda gerçekleştirilen emeği ve ürünleri görünmez kılmaktadır. Kadınların evden yaptıkları, üretim ve yeniden üretim aktiviteleri toplumsal değer sistemi içinde değersiz ve önemsiz olarak algılanmaktadır (DEDEOĞLU;2003:5).

Ekonomik durumu bozuk olan ailelerde çoğu kocalar, eşlerinin ev dışında çalışmalarına ilk başta itiraz etseler bile, sonunda kabul etmek zorunda kalmışlardır (ERMAN;1998:215). Bazen de, eve esas geliri sağlayan erkeğin ölmesi, sakatlanması ve ya boşanma sonucunda ailede yaşanan ekonomik krizi çözmek amacıyla kadınlar iş hayatına atılmak zorunda kalabilmektedirler (KALAYCIOĞLU, RITTERSBERGER;2001:51). Ancak, "aile namusu"na verilen önem ve kadının ev dışında çalışmasının buna bir tehdit olarak görülmesi, kadınların çalışmasını engelleyici unsurların arasında yer alır. Kadının, ekonomik şartların zorlaması sonucunda bir işte çalışmaya başlaması halinde, namus kaygısı davranışlarına çok dikkat etmesini gerektirmektedir (ERMAN;1998:215). Ancak kadınların dışarıda veya evde çalışması iç dinamiklerle göre değil, dışsal ve çoğu kez ailevi nedenlere göre belirlenmektedir. Ailenin genel geçim durumu ya da diğer kaynaklardan gelirinin maruz

kaldığı değişimler, çocukların varlığı ve bakacak kimse bulunmaması gibi dışsal etkenler, kadınların işe girme, iş alma ya da tam tersine işten çıkma, iş bırakma kararlarını doğrudan etkilemektedir (HATTATOĞLU;2001:174).

Eğitim ve beceri düzeyleri sınırlı olan bu kadınlar, daha çok ev temizliğine giderek, kısıtlı para karşılığında ve iş güvencesi olmadan ailelerine katkıda bulunmaya çalışmışlardır. Kendilerini hala ideal olarak gördükleri “ev hanımı” diye tanımlayarak, böylece para kazandıkları ekonomik faaliyetlerini önemsiz ve görülmez kılarak, hem ev içi ve hem ev dışı çifte sorumluluklarını, pek de takdir ve değer görmeden yüklenerek, ailelerinin kentte tutunabilmelerinde ve yükselmelerinde önemli roller oynamışlardır (www.geotities.com.;2003). Ancak genellikle yaptıkları iş “başkalarının evini temizlemek” olduğundan, toplumsal olarak düşük statülü bir işte çalıştıklarını varsayan kadınlar, prestij kaybına uğradıklarını düşünürler. Bundan dolayı da, bu işle ilgili beklentileri çok zayıftır ve her an daha iyi bir iş bulabilecekleri umudundadırlar(KALAYCIOĞLU, RİTTERSBERGER;2001:53).

4.Sivil Toplum Kuruluşları

20. yüzyılda yaşanan siyasal ve sosyal dönüşümler, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmeler uluslar arası kuruluşların ve diğer örgütlenme biçimlerinin gündeme gelmesine neden olmuştur (GÜL,COŞKUN,1998:489).

Sivil Toplum Örgütleri devlet ve toplum arasında bir tampon işlev üstlenmektedir. Bireylerin, grupların ve sınıfların siyasal yaşama katılımını sağlayan aracı kurumlardır. Bu yolla çeşitli toplumsal talepler kamusal alana havale edilir, politize edilir ve çözüm yolu bulunur.(YILDIZ;2004:87)

Son yıllarda oldukça fazla tartışılan konulardan biri olan devletin küçültülmesinin sağlanabilmesi için özelleştirme reformu, yerelleştirme reformu ve bizim konumuz açısından önemli olan sivilleştirme reformu önem kazanmıştır. Sivilleştirme reformuyla devletin bir kısım görev ve fonksiyonları *üçüncü sektör** adı verilen kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlara bırakılır veya devredilir. Bir ülkede üçüncü sektör güçlendiği ölçüde sivil toplumun etkinliğinden söz edilebilir.

1970’lerin başından itibaren sivil toplum kavramı önem kazanmış ve beraberinde devlet dışında, kar amacı gütmeyen, gönüllülük esasına dayanan yeni örgütlenme modellerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (GÜL,COŞKUN,1998:489).

Aktan’ın belirttiği gibi devletin gücünün kaynağı halktır, yani sivil toplumdur. Sivil toplum olmadan , devlet olmaz...devlet, güç ve yetkilerini Brutos’un deyiimiyle halktan “ödünç” almıştır. Halktan ödünç alınan güç ve yetkilerin yine Brutos’un ifadesiyle “halk yararına” kullanılması gerekir (AKTAN;1999:67)

Sivil toplum kuruluşları, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de giderek işlevsel hale gelmekte ve aynı doğrultuda da önem kazanmaktadır. STK’lar kamu kuruluşlarının eksik bıraktığı veya ulaşamadığı yerlerde tamamlayıcı bir fonksiyon icra etmekte, toplumda var olan dayanışma duygusunu ayakta tutan bir mekanizma olmakta ve tüm bunların yanında demokrasinin sürdürülebilirliği bakımından da önemli işlevi olduğu (UĞUR; 1998:274) görülmektedir.

4.1. Sivil Toplum Kuruluşları ve Yoksulluk

Yoksullara direkt parasal yardımlarda bulunmayı öngören “sosyal yardım devleti” anlayışı artık işlerliğini kaybetmiştir diyebiliriz. Bu noktadan hareketle yoksulluğun ortadan kaldırılması için devlet merkezli politikaların çözüm olamadığı anlaşılmaktadır. Yoksulluk ancak uzun vadede çözümlenebilecek bir sorun olarak düşünülmelidir. Devlet politikaları da çoğu kez piyasa şartlarının doğurduğu sonuçları izole etmek için yeterli

* Günümüzde kamu sektörü ve özel sektör yanında bir üçüncü sektörün (sosyal sektör) önemi ortaya çıkmış bulunmaktadır. Üçüncü sektör vatandaşların gönüllü olarak devlete yardımcı olmak amacıyla kamu görevlerini yardımcı olmak için kurdukları gönüllü organizasyonlar, vakıflar, dernekler, hayırsever kuruluşları, kar amacı gütmeyen kuruluşlar, kulüpler vb. gibi teşekküllerden oluşmaktadır. Merit mallar (ilkokul eğitimi, huzurevi, kimsesiz çocuk bakım evi ve yetiştirme merkezleri vb.) ve demerit malların (uyuşturucu kullanımı, pornografik film ve video kulüpleri vb. hizmetler) arz edilmesinde en uygun üretim birimi kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlardır(Detaylı bilgi için Bknz.DEVRİM,F.;2002:132).

olamamaktadır. Gelineen noktada yoksulluk sorunu ile mücadelede devletin rolünü iyi tanımlamak çok büyük önem taşımaktadır. Aktan'ın da belirttiği gibi, "Devlet, bazı sorunların çözümü olduğu kadar, bazı sorunların da bizatihi kaynağıdır. Gelir dağılımı ve yoksulluk sorunu konusunda da bu geçerlidir."(AKTAN; 2002) başka araştırmacılar da devletin sorunları tespit etmede başarılı olabildiğini fakat çözümde işlevsiz kalmakta olduğunu vurgulamışlardır.

Yukarıda saydığımız sebeplerden ötürü Türkiye'de yoksulluğun oluşturduğu problemlerin çözülmesi için sivil inisiyatiflerin rol alması oldukça önemlidir. Devletin bazen yapısal bazen de zihinsel kavrayış sorunlarından dolayı ulaşamadığı, göremediği, yetişemediği, farkına varamadığı sorunların çözümlerinde sivil toplum kuruluşlarının gerek sorunlara daha yakın olmaları, gerekse karar mekanizmalarının daha basit ve hızlı olması gibi çalışmalarını kolaylaştıran bazı sebeplerden dolayı çoğu kez bu sorunların çözümünde daha etkin oldukları gözlenmektedir (SUNAR; 2003:135).

4.2.Sivil Toplum Kuruluşları ve Kadınlar

Günümüzde kadın örgütlenmeleri başta olmak üzere, bir çok kitle örgütlenmesinin düşünsel temelini sivil toplum kavramı oluşturmaktadır. Kadın hareketiyle birlikte gönüllü kadın kuruluşları da bu alanda varlıklarını giderek artan bir şekilde ortaya koymuşlardır (GÜL,COŞKUN;1998:489).

Kadın dernekleri, sınırlı olan siyasal katılımı toplumsal katılım yoluyla yaygınlaştırma ve kararların alınmasında etkili olma bağlamında, toplumsal dinamizmi hareketlendirecek ciddi bir öneme sahiptir.Gökçe'ye göre bu önemin nedeni; gönüllüğün, kadının yapısal ve psikolojik özellikleriyle ve toplumsal konumuyla uygun düşmesidir(GÖKÇE;1998:453).

Gökçe kadınların gönüllü kuruluşlara katılımını etkileyen faktörleri incelerken; bu kuruluşların katı kurallardan uzak, esnek bir çalışma sistemi olmasının kadınlar için önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu sistemin kadının özel alandaki eşlik, annelik ve ev kadınlığı rollerini tehdit etmediği gibi, zaman ayarlama inisiyatifi kendilerinde olduğundan eve ait rollerini daha iyi bir biçimde gerçekleştirmelerine de olanak verdiğini belirtmektedir. Kadının gönüllüğünü etkileyen bir diğer dinamik de annelik konumu özelinde şekillenmektedir. Kimsesiz çocuklarla ilgili konulara duyarlı olması kadını bu konuda gönüllü çalışmalara katılmaya sevk etmektedir. Kadının gönüllü kuruluşlara katılımını etkileyen farklı bir dinamik de; derneklerin, kadının toplumsallaşmasının ve kamusal alana çıkışlarının bir aracı olmasındandır. Sosyal yaşama katılma konusunda dernekler önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bunların yanı sıra eğitim düzeyinin ve sosyo-ekonomik statünün yüksekliği kadını genelde toplum sorunlarına ama özellikle de kadın sorunlarına duyarlı olmaya sevk etmektedir (GÖKÇE;1998:453-454).

4.3.Yoksullukla Mücadelede Kadına Yönelik Hizmet Veren Kuruluşlar

Kadınlara eşitlik içinde, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarda hak ettikleri statüyü kazandırmak üzere 1990 yılında 422 sayılı KHK ile Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur. Aynı yıl 3670 sayılı Kanunla, kadın konusunda ulusal bir mekanizma olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı olarak Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kurulmuş ve 1991 yılında Başbakanlığa bağlanarak sorumluluğu, kadın konularıyla ilgili bir Devlet Bakanlığına verilmiştir ([www.kssgm.gov.tr](http://www.kssgm.gov.tr;);2003).

Görev alanına giren konularda kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler ve başta gönüllü kadın kuruluşları olmak üzere hükümet dışı kuruluşlarla işbirliği yapmak, koordinasyonu sağlamak, kamu kurum ve kuruluşları ve yerel yönetimlerde kadın birimlerinin oluşturulmasını teşvik etmek gibi görevleri olması dolayısıyla konumuz açısından oldukça önemli bir kurumdur.

Ayrıca şu an Ankara, İstanbul, Ege, Çukurova, Marmara, Hacettepe, Gazi ve Mersin Üniversitelerinin Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri aktif olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Kadınlara ilgili olarak kurulmuş olan bu kuruluşların yanı sıra yoksullukla mücadele amacıyla; bir güvenlik sisteminde olmayan kişilere ve ailelere ayni ve nakdi yardım sağlamak için 1986 yılında, 3294 sayılı yasayla, il ve ilçelerde "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları"nın kurulmasını sağlayan "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu" çıkarılmıştır (www.tapd.org.tr; 2003). Şu an illerde vali, ilçelerde kaymakamların başkanlığındaki sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının sayısı 931'e ulaşmıştır.

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları; yaklaşık 11 milyon yeşil kartlı vatandaşın ayakta tedavi giderlerini, yeşil kart alamayacak durumda olanların ödeme gücünü aşan sağlık giderlerini, yoksul çocukların eğitim giderlerinin bir kısmını karşılamaktadır. Ayrıca eğitimine devam eden yoksul çocuklara yurt, burs ve yemek yardımında bulunmaktadır. Kış ayları başlangıcında da il ve ilçelerin gelişmişlik durumu ve ısı kaynakları dikkate alınarak yakacak yardımı yapılmaktadır (BİLİCİ;2003:27-29). Kadınların çalışma yaşamına katılımları doğrultusunda evde üretim yapabilecekleri türden yardımları sağlama da bu vakıfların önemli rolleri olabileceği gibi, üretimin pazarlanması açısından da katkıları olabilmektedir (ONAT; 1993:34).

Ancak daha önce de değindiğimiz gibi yoksullukla mücadelede devletten ziyade sivil toplum kuruluşları daha etkin hizmet sunmaktadırlar. Ülkemizde kadınlara yönelik hizmet veren vakıf ve dernekler temsil edici, savunucu faaliyetler ile tedavi edici ve eğitici hizmetleri kadınlar için düzenlemeye çalışmaktadırlar (ONAT;1993:34). Bunlardan özellikle yoksul kadınlara yönelik hizmet veren bir kaçını şöyle sıralayabiliriz:

Türk Ünitersiteli Kadınlar Derneği'nin amacı; üniversiteli kadınların desteği ile toplumun aydınlatılması, cehaletle mücadele, kadınların çağdaş koşullar altında eğitilmesi ve istihdama yönelik faaliyetlerle kadınların ekonomik özgürlüğünü sağlamaktır. Eğitim faaliyetleriyle bir yandan yetişkin kadın eğitimini sağlanırken diğer yandan kız çocuklarının eğitimi ve desteklenmesi amaçlanmaktadır. Hedef kitle olarak alt sosyo-ekonomik düzey kadınları ve kız çocukları seçilmiştir.(SALAN-GÜL,S.,AKSU-COŞKUN,Z.;1998:495)

Türkiye Aile Planlaması Derneği; temel insan haklarından olan aile planlaması, üreme sağlığı, cinsel sağlık ve kadının eğitimi konularında ülkede yürütülen sözcülük, eğitim, bilgilendirme ve tıbbi hizmet uygulama çalışmalarına katılarak, bireyin ve ailenin sağlığı ile kadının statüsünün iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır (www.tapd.org.tr; 2003)

Yardım Sevenler Derneği; 2001 verilerine göre 66 il ve 104 ilçede çalışmalarını yürütmekte olan, ülke çapında en yaygın ve en eski derneklerden biridir. Özellikle yoksul genç kızları atölyelerinde ücret karşılığında çalıştırmak yoluyla kadınlara yönelik hizmet vermektedir. Ayrıca muhtaçlara belirli nakdi ve aynı yardımlarda da bulunmaktadır (Türkiye İstatistik Yıllığı; 2001:203-227).

Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (ATEŞ, BORA;2000:16); özellikle kentsel hizmetlerden yeterince yararlanamayan kadınların yaşam kalitelerini iyileştirmek amacıyla kurulmuştur ve çalışmalarını gereksinim içindeki kadınlar ve yerel yönetimlerle işbirliği yaparak sürdürmektedir. Bütün ailelere açık çocuk yuvaları, kadın odaları, evde üretim yapın kadınların ürünlerini değerlendirebilmeleri için el ürünleri merkezi açılmıştır; gelir gereksinimi içindeki kadınların çocuk bakıcılığı sertifikasına ulaşabilmeleri için mahalle anneliği programı uygulanmıştır ve kendi işini kurmak isteyen kadınlara iş kredileri verilmektedir.

Kadın Dayanışma Vakfı (ALKAN;2003:67); öncelikle şiddete maruz kalan kadınları danışma, sığınma ve rehabilitasyon hizmetleri sağlama konusunda faaliyet göstermektedirler. 2003 yılının başında sığınma evi ve danışma merkezi Yenimahalle Belediyesi'nin sağladığı bir mekanda açılmıştır.

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı (www.kadinlar.com,2003) ; özerk bir kadın kuruluşu olan resmi ya da özel hiçbir kurumla bağlantısı olmayan Mor Çatı, mali olanakları elvermediği için açtığı sığınağı kapatmak zorunda kaldı. Halen dayanışma ve danışma merkezi olarak çalışmalarını yürütüyor.

Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı (ATEŞ, BORA;2000:20); kentleşme ve hızlı toplumsal değişme nedeniyle sorunlar yaşayan gecekondulu, alt sosyo-ekonomik gruptan kadın ve gençlere temel hak ve özgürlükler çerçevesinde sosyal ve kültürel hizmetler götürmek, dünyadaki olaylar hakkında bilgilendirmek; çağdaş, demokrat ve laik dünya görüşünü ve anlayışını bir yaşam tarzı olarak benimsemek ve benimsetmek amacıyla faaliyetlerini yürütür.

Uçan Süpürge (www.minidev.com,2003); kadın sorununun çözümü için kadınlar ve kadın kuruluşları arasında bir ağ kurmayı, eğitim amaçlı kongreler, konferanslar, seminerler ve atölye çalışmaları düzenlemeyi ve kültürel etkinlikler hazırlamayı amaçlamaktadır.

Kısaca haklarında bilgi verdiğimiz bu gönüllü kuruluşların yanı sıra sayıları 150'yi bulan kadın derneği, vakfı ve kuruluşu bulunmaktadır.

SONUÇ

Sivil Toplum Kuruluşları bir çok hizmeti devletten daha etkin bir şekilde gerçekleştirir. Bu bakımdan yapılması gereken, Sivil Toplum Kuruluşlarının faaliyetlerinin desteklenmesi yönünde kararlar almaktır. Kamu ekonomisi, piyasa ekonomisinin ve üçüncü ekonominin ürettiği mal ve hizmetlerin üretimine müdahale etmemelidir. Ancak, bu iki kesimin yetersizliği ve başarısızlığı durumunda kamu ekonomisi devreye girmelidir.

Yoksullukla mücadele çalışmalarında da Sivil Toplum Kuruluşlarının önemi şüphesiz göz ardı edilemez. Ancak, Sivil Toplum Kuruluşlarının bu anlamda kendilerini bir özeleştiriyeye tabi tutup programlarını gözden geçirmelerinde yarar bulunmaktadır. Buna karşılık devletin de Sivil Toplum Kuruluşlarına karşı bir bütün olarak yaklaşımını revize etmek, tanımlamak, gerektiği yerlerde yeniden oluşturmak kaçınılmaz hale gelmiştir. Bunların sonucunda oluşabilecek işbirliği zemininin de karşılıklı değerlendirilmesi ve sonuç almaya endeksli hale getirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Özellikle, yoksulluk problemiyle mücadele amacıyla kurulan sivil toplum kuruluşlarının önünü tıkayan yasal engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Yoksulluğun azaltılması meselesine geniş bir çerçeveden yaklaşılmalıdır. Zira sürdürülebilir büyüme yoksulluğun azaltılmasında çok önemli olsa da büyüme sonucunda ortaya çıkan yararlardan tüm hane halkı ya da hane halkının tüm üyeleri otomatik olarak faydalanamamaktadır. Hane halkı üyeleri arasında çocuklar, kadınlar ve yaşlılar daha güçsüz bir konumdadırlar ve daha yoksuldurlar. Bu nedenle hane halkına homojen bir birim olarak muamele edilmemelidir. Yoksulluğu azaltmaya yönelik stratejilerde ve genel olarak tüm makro-ekonomik politikalarda kadın-erkek arasındaki eşitsizlikler ve kadın yoksulluğu dikkate alınmalıdır. Kadın yoksulluğunun azaltılması için yapılabilecekleri şu şekilde sıralayabiliriz (AKTAN, VURAL;2002:8):

- Eşi ölmüş, boşanmış veya yalnız yaşayan kadınların karşı karşıya kaldıkları yoksulluk riskini ve yoksulluğu azaltmak için kadın sivil toplum örgütleri güçlendirilmeli; barınma yoksulluğunu azaltacak tedbirler (kadın sığınma evleri, kira yardımı v.b.) alınmalı; kadınların sağlık ve eğitim hizmetleri ile temiz su ve enerjiye erişimleri güçlendirilmelidir;
- Kadınların iktisadi varlıklara erişimlerini artırıcı hukuki düzenlemelere gidilmeli ve kadınların sosyal ve kültürel hayata katılım süreci hızlandırılmalıdır;
- Kadınların çalışma hayatına aktif bir şekilde katılmalarını temin için çalışan kadınların haklarını artıracak ve çalışma hayatında kadın-erkek eşitsizliğini önleyecek tedbirler alınmalı ve kadın sivil toplum örgütlerinin güçlenmesi için elverişli bir ortam oluşturulmalıdır;
- İktisadi varlıkların yeniden dağıtımını gerektiren uygulamalarda kadın-erkek eşitliği dikkate alınmalıdır;
- Kadınların güçlendirilmesi açısından kadınların siyasi hayata katılımı önündeki muhtemel engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik hukuki düzenlemelere öncelik verilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKTAN,C.C.,(1999), Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- AKTAN,C.C., İSTİKLAL,Y.V.(2002), “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayınları, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm> - 51k –
- AKTAN,C.C., VURAL,İ.Y.(2002), “Yoksullukla Mücadeleye Yönelik Öneriler”, Ed.Coşkun Can Aktan, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları,Ankara, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/aktan-vural-yoksulluk-oneriler.pdf>
- ALKAN,A. (2003), Kadınlar Tarafından, Kadınlarla Birlikte ve Kadınlar için Yerel Politika, KASAUM-KADER Yayınları, Ankara
- ATEŞ, S., BORA,A., (2000), Eğitim Yoluyla Güçlenme-Kadın Eğitimi Toplantısı, Ankara Üniversitesi Matbaası, Ankara
- AYTAÇ,Ö.,AKDEMİR,İ.O., (2003), “Türkiye’de Yeni Kentli Yoksulluk Sorunu”, Yoksulluk, Cilt:2, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul
- BİLİCİ,M.(2003), “Yoksullukla Mücadelede Örnek Uygulama: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu”, Yoksulluk, Cilt:2, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul
- BİRCAN,İ.(2002), “Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Ed. Yasemin Özdek, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Yayın No:19, Ankara
- CÖMERTLER,N.,(2003) “Yoksulluk ve Kadın”, Yoksulluk, Cilt:2, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul
- DEDEOĞLU,S.(2003), “Ev Eksenli Yoksulluk: Türkiye’de Kadın Yoksulluğu”, (<http://www.evrenselbasim.com.tr>, 12.11.2003)
- DEMİR,E.(2002), “ Yeni Kentli Ailelerde Geçimlik Üretim ve Yoksulluk”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Editör:Yasemin Özdek, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Yayın No:19, Ankara
- DEVİRİM,F.,(2002), Kamu Maliyesine Giriş, İlkem Ofset, İzmir

- D.İ.E.,(2001) Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara
- ECEVİT,Y.(2003), “Ekonomik Kriz Yoksulluk ve Kadın İlişkisi, Toplumsal Cinsiyet Duyarlı Bir Yaklaşım Olmadan Kurulamaz”, (<http://www.ucansupurge.org/newhtml/bulten/12/sayfa19-20.php> ,11.10.2003)
- ERMAN,T.(1998), “Kadınların Bakış Açısından Köyden Kente Göç ve Kentteki Yaşam”,75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Ed.A.B.Mirzaoğlu, Koor.O..Baydar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- ERMAN,T. (2003), “Köyden Kente Göç, Yoksulluk ve Kadın”, (<http://www.ucansupurge.org/newhtml/koydenkente.php>)
- GÖKÇE,B. (1998), “Kadınların Sivil Toplum Örgütlerinde Yer Almasını Etkileyen Dinamikler”, 20.Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek, Ed.Oya Çitçi, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Yayın No:16, Ankara
- HATTATOĞLU, D.(2001)“ Ev Eksenli Çalışma Stratejileri: Kadın Özgürleşmesi Açısından Bir Tartışma” ,Yay. Haz. Aynur İlyasoğlu, Necla Akgökçe, Yerli Bir Feminizme Doğru, Sel Yayıncılık, İstanbul
- http://www.kadinlar.com/kadin/mor_cati.htm (08.12.2003)
- <http://www.kssgm.gov.tr/tarihce.html>, (09.12.2003)
- http://www.minidev.com/stk/sivil_toplum_kadin.asp (11.11.2003)
- <http://www.tapd.org.tr/> #, (09.12.2003)
- KALAYCIOĞLU,S.,RITTERSBERGER,H. ,(2001), Evimizdeki Gündelikçi Kadınlar, Su Yayınları, Ankara
- KÜMBETOĞLU,B.(2002), “Afetler Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Ed. Yasemin Özdek, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Yayın No:19, Ankara
- ONAT,Ü., (1993), Gecekondu Kadınının Kente Özgü Düşünce ve Davranışlar Geliştirme Süreci, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayını, Ankara
- ÖZSOY,E. (2003), “Kalkınma- Yoksulluk İkilemi ve Türkiye” ,Cilt:5, Sayı:1,s.2, İş,Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi (http://www.isguc.org/yoksulluk_ikilemi.php)
- SALLAN-GÜL,S. AKSU-COŞKUN,Z.(1998) “1980’lerin Sivil Toplum Anlayışı ve Gönüllü Kadın Kuruluşları Üzerine Bir Çalışma”, 20.Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek, Ed.Oya Çitçi, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Yayın No:16, Ankara
- SUNAR,L.(2003), “Yoksulluğun Önlenmesinde Sivil Toplumun Rolü ve Gönül Kuşağı Derneği ”, Yoksulluk, Cilt:3, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul
- “Türkiye’de Köyden Kente Göçün Siyasal Yansımaları”, (<http://www.geotities.com/begunay/z59.htm> ,10.09.2003)
- Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 15-17 Kasım 2002 Yoksulluk ve İnsan Hakları Nihai Rapor ve Sonuç Bildirgesi, <http://www.ihd.org.tr/rapozel/kongeransonuc2002/kadin.html>
- UĞUR,A. (1998) ,Sosyo Ekonomik Gelişmede Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, Yoksulluğu Önleme Stratejileri Sivil Toplum Kuruluşları Diyaloğu, İstanbul, Boyut Kitapları
- UNİCEF, 2000.Unicef: Ending Poverty Begins With Children, (<http://www.unicef.org/newsline/00pr54.htm>,16.05.2003)
- ÜNAL,O.O.,(2003), “Varoşların Dantelci Kadınları” (<http://www.kadinlar.com/kadin/dantel.htm>, 02.09.2003)
- YILDIZ, Ö.(2004), “Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk” , Sivil Toplum Düşünce & Araştırma Dergisi, Sayı 5, İstanbul

VII OTURUM SALON-1

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA DEMOKRASİ VE STK'LAR

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Mete TUNÇOKU

Katılımcı Demokrasi ve Çanakkale

İsmail Tumay

Entelektüel Toplum Dinamizmi Olarak Sivil Toplum Kuruluşları

Öğr. Gör. Gönül Konakay
Arş.Gör. Sevim KOÇER

**Demokrasi, Yurttaşlık ve Demokratik Yurttaşlık Eğitiminin Bir Bileşeni Olarak Sivil
Toplum Kavramına İlişkin Tartışmalar ve Sivil Toplum İlişkisi**

Öğr. Gör. Mehmet BARUT

KATILIMCI DEMOKRASİ VE ÇANAKKALE

İsmail TUMAY*

"Yaşam ve yönetim tarzımızı değiştirmek zorundayız. Aksi halde kitlesel çevre zararları yanında, insanlık da kabul edilemez acularla karşılaşılacaktır"(Ortak Geleceğimiz)

GİRİŞ

Son on yılda kent yöneticileri, uzmanlar, hemşerileri /kent bileşenleri ile bir araya geliyorlar. Bu birliktelikler sistematik ve organize, herkesin katılımına açık, ortak ihtiyaçlarının nasıl ne kadar nerede ne zaman kim tarafından karşılanacağı müzakere edildiği ölçüde de yeni bir kamusal alanı oluşturuyor. Bu kamusal alan da bir çeşit ortaklık iklimi altında katılımcılar, kent değerleri, gelişmesi, ortak sorunların çözümü ortak ihtiyaçların karşılanması gibi konularda mutabakatlar oluşturmaya çalışıyorlar. Bu müzakere sürecine ilgili konuya /faaliyete duyarlı, onunla ilgili söyleyecek sözü, vereceği zaman ve enerjisi olan, tüm kentliler/ kent bileşenleri katılabilir. Çeşitli adlar altında oluşturulan bu kamusal alanlar, kent konseyleri/meclisi/kurultayı-çalışma grupları /üretim platformları farklı düzeyler birbirini geliştiren ve tamamlayan katılımcı mekanizmalarda/ platformlarda cisimleşiyor.(1998)

Bu katılımcı platformlar hemşerilerin taleplerini informal kanallar (tanıdıkları politikacı, belediyeçiler vb) ile kent yöneticilerine taşımaya çalışmalarından kökten farklılaşıyor. Katılımcı platformlarda müzakere ile bireysel düşünmeden birlikte düşünmeye, kişisel taleplerin karşılanmasını istemenin ağırlık taşımasından toplumsal ortak çözümlerin /değerlerin oluşturulmasına, sorunların giderilmesini beklemekten, sorunların çözümlüne katılmaya, günlük, palyatif çözümlerden kalıcı ve kent gelişmesine yön verme niteliği de olan geleceği oluşturmaya geçiyor.(İktisat 439)

Bu niteliği ile de bir toplumsal sistemi yönlendirmekte yararlanan hiyerarşik emir komuta zinciri içindeki yaklaşımlardan tamimiyle vazgeçilmese bile, çok sayıdaki aktörün yatay ilişkilerinin ortaya çıkardığı oluşumlar artmaktadır. Buna bağlı olarak da İktidar olmak zor kullanma tekeline sahip olan bir gücü denetlemekten uzaklaşıp toplumun gelişmesi yatay ilişkiler içinde, karşılıklı etkileşimle yönlendirilebiliyor.(Yh. Çakmak 2002)

Kuşkusuz böyle bir süreç bireylere bir yandan çok daha geniş özgürlükler sağlarken, öte yandan çok daha geniş sorumluluklar yüklemektedir. Bu dünyanın vatandaşlarından beklenen artık sadece pasif bir biçimde kendisine yukarıdan verilen görevleri yerine getirmek değildir. Ondan yaratıcılık, aktif bir yurttaşlık ve sorumluluk beklenmektedir.

Müzakere süreci esas olarak yeni çözümler üretmek için yapıyor olsa da aynı zamanda her katılımcıya, birbirlerini anlama zenginleştirmeye de yarayabiliyor. Bu durumlarda karşılıklı etkileşim içinde karşılıklı öğrenerek değişip, kendini geliştirerek kendi özgünlüklerini yeniden üretme olanağı da bağlıyabiliyor. Bu bağlamda katılımcı süreçler bir yandan kolektif öğrenme birimi diğer yandan da sosyal kapitalin üretildiği, geliştirildiği kamusal alanlar oluyor.. (Yh. Çakmak 2002)

Bu bir değişim süreci. Bu değişim, kısa bir zamanda olamayacağı gibi bunu bir kurum ve kuruluş tek başına gerçekleştirmesi de mümkün değil. Değişim "birileri" tarafından "başkaları adına" yürütülebilecek teknik bir çalışma niteliğini taşıyor. Tersine herkes sürece daha fazla insanı katacak şekilde davranmalıdır. Katılım olmadan değişim olmaz. Katılım ise ihtiyaçların ve önceliklerin değiştirilmesine ve karşılanmasına bağlıdır. Bunlardan dolayı böyle bir sürece girmek başlangıcı olan ama bitimi olmayan bir değişim sürecine ilk adımı atmaktır. Devamı kapasitemizi (kent yönetimleri, sivil toplumun ve sivil toplum örgütleri olarak) birlikte artırmamız, anlayışı içselleştirmemiz ile mümkündür.

Bu gibi değişimin diğer yanı ise geleneksel yerel politikaları değişime zorlamasıdır. Yerel politikaların temeli su, yol, kanalizasyon, çöp gibi geleneksel kent hizmetlerinin üretilmesi, buna bağlı olarak da kentsel rantların dağıtılması olmaktan giderek çıkıyor. Yerini kentin ekonomik, sosyal, kültürel gelişmesi ve kent

---

* Çanakkale Yerel Gündem 21Genel Sekreteri

değerlerinin üretilmesi gibi geleceği oluşturma ile ilgili konulara bırakıyor. Buna bağlı olarak da yerel politikacılarda küresel,ulusal, yerel gelişme ve eğilimleri takip edip, bunları değerlendirerek, kişisel ve toplumsal vizyonu oluşturup toplumsal bir süreç olarak kentsel gelişmeyi yönlendirebilme önemli hale geliyor.

Bu özellikleri ile insanlığın demokrasi serüveninin yeni bir kavşağını, dönüm noktasını oluşturuyor. Tek adam hükümranlığından (mutlakiyet) başlayan bu serüven bugün sürdürülebilirliği temel alan katılımcı demokrasiye doğru genişliyor.

1.KATILIMCI DEMOKRASİ İÇİN KATILIM PLATFORMLARI

Katılımcı mekanizmalar en geneli ile toplumsal hizmet üreticileri ile bu hizmetlerden yararlananların bir araya geldiği kamusal müzakere alanıdır. Bunlara kimlerin ne düzeyde katılacağı sorunu, alınacak kararlardan kimler ne kadar etkileneceği, bu kararları kimler alacak ve uygulayacak sorularına verilecek yanıtı göre değişir. Bir sorun ve onun çözümüyle ilgili karardan /uygulamadan kimler etkileniyorsa, onları da karar alma sürecine katılması, kent yöneticilerini yönlendirmeleri ve uygulamayı izlemeleri temel ilkedir. (Yerel Gündem 21 bültenleri)

Bunlar en genel olarak toplumu oluşturan bireyler, sivil toplum kuruluşları, siyasetçiler, bürokratlar, uzmanlar olarak sıralanabilir. Bunlardan dolayı da farklı kültür, kimlik, anlam, yarar,düşün dünyalarına sahip farklı toplumsal kesimler / kentlikler aynı ortamda bulunabilmektedir. (Yerel Gündem 21 bültenleri)

Katılımcı mekanizmalar herhangi birisinin /bir kesimin diğerine kendi düşünce(leri)sini /eğilimini empoze etme, tahakküm kurma yerleri değildir. Katılımcı süreçler herkesin kendini serbestçe ifade edebildiği, kendi düşüncesini, önerisini farklı düşünenlerle /eğilime sahip olanlarla müzakere ettiği süreçler olarak farklı görüş ve eğilimlerin bir arada yaşama ve karar alma süreçlerini etkilediği ortamlardır. Bunun için de müzakere süreçlerinin ilkeleri, katılımcı mekanizmaların işleyiş kriterleri birlikte belirlenmelidir.

Katılımcı mekanizmalarda yer alan herkesin aynı ölçüde katkı yapmasını beklememek gerekir. Katılımcının kişisel kapasitesine, zaman ayılabileme durumuna, enerjisine, istekliliğine göre katılım düzeyi değişir. Önemli olan bu farklı katılım düzeylerini hedefe/çalışmaya odaklayarak, uyumunu sağlayabilmektir.

Katılım çağrısı yapmak, katılımın yararlarını anlatmak yetmez,. Eğer anlatılanlara uygun süreç ve mekanizmalar yoksa katılma da, gönüllülük de olmaz. Bundan dolayı çağrı ve anlatmalara paralel işleyecek kitlenin yer alabileceği mekanizma ve süreçlerinin oluşturulması gerekir. Bu süreçler/mekanizmalar oluşturulurken katılması istenen dezavantajlı kesimler –kentliler durumları da dikkate alınmalıdır.

Katılım somuttur, sonuçları görülmedikçe soyut bir hedef olarak kalır ve gerçekleşmez, onun için ilgili tarafların katılımı ile ilgili somut adımlar atması gerekir. Eğer yurttaşların kamusal alan içerisinde yaptıkları sorgulamaların tartışmaların karar alma süreçlerini etkilediğini görmezlerse bir süre sonra katılımdan vazgeçerler. Bunun için Kamu (yerel) yönetim katılımcıların öneri ve değerlendirmelerini dikkate aldığını göstermelidir. Görüşme sürecinde tüm katılımcıların ortaklaşa ve hakça yer alacağı görüşme, tartışma, müzakere, birlikte çalışma ortamının sağlanmasına dikkat edilmelidir.

Kamu (yerel) yönetim, katılımcı süreçlerin, kentin gelişmesine ve /veya kamu hizmetlerinin üretilmesine olumlu katkısını göremezse katılımcı mekanizmaları kendisine yük olarak görmeye başlayabilir. Buna meydan vermemek için katılımcıların bu süreçlerin üretken olmasına, kişisel –kesimsel taleplerin ortak ihtiyaçların önüne geçmesine izin vermemeli, kamusal alan içerisindeki sorgulamaların, tartışmaların toplumun ortak ihtiyaçlarının karşılanması, ortak sorunlarının çözümüne, kamusal yararın çoğaltılmasına yönelik olmalı ve kararların uygulanmasında herkes üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmelidir.

2.ÇANAKKALE YEREL GÜNDEM 21

Katılımcı platformların yaygınlaşmasında “Yerel Gündem 21 Projesinin” Türkiye’de uygulanmaya başlanması ve bu uygulamanın “dünyanın en iyi uygulamalarından” birisi olacak kadar olumlu örnek olmasının önemli rolü var.. Yerel Gündem 21 projesi, Türkiye’de 1998’de uygulanmaya başlandı. Yerel Gündem 21, yaşam

kalitesinin toplumun tüm kesimleri için yükseltilmesi ve sürekliliğinin sağlanması için sivil toplumun karar süreçlerine katılması ve yerel yönetimlerde söz sahibi olması süreci olarak özetleyebiliriz

Çanakkale Projeye ilk katılan 9 kentten birisidir. Kentimizdeki ortaklık ilişkileri yerel gündem 21 projesinden önceye dayanır. Çanakkale’de ortaklık ilişkilerinin 1994’de Sivil İnisiyatif tarafından başlatılan Çanakkale Evlerini Yaşatma Projesi, (ÇEYAP) ile başladığı söylenebilir. 1996 yılında biten ÇEYAP hem kente ilişkin sivil duyarlılığın gelişmesi hem bir sivil girişim ile ortaklık ilişkilerinin kurulması hem de kentlileri sürece katarak gerçekleştirilmesi açılarından önem taşıyor. Kentimizde Yerel Gündem 21 uygulanmaya başlandığında “Şehir Konseyi” henüz dağılmış bulunuyordu. Şehir Konseyi Organize Sanayi Bölgesinin yeri konusunda katılımcıların bir mutabakat üretememeleri üzerine dağıldı.

ÇEYEP projesinde sivil inisiyatifin başarısı ve Belediyenin oluşturduğu Şehir Konseyinin dağılmasının Çanakkale’deki Yerel gündem 21 sürecine önemli etkileri oldu. Bu etkiler birisi, Çanakkale Belediyesi ile Sivil İnisiyatif arasında varılan bir mutabakat çerçevesi, Çanakkale Yerel Gündem 21 sürecinin Belediye dışından, Sivil İnisiyatif tarafından yürütülmesidir. Yerel Gündem 21 sürecine Çanakkale Belediyesi ana ortak olarak ve sivil inisiyatifle eşit ilişkiler içerisinde katılıyor. (Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Raporları)

Kentimiz Yerel Gündem 21 uygulaması, bir önceki Başkanımızın süreçte mümkün olduğu kadar az yer alıp, yürütmenin genel sorumluluğunu sözlü olarak Sivil İnisiyatife bırakması nedeniyle özgün bir deneyim olarak yaşandı. Bu uygulamada Koordinatörlük görevi bulunan Belediye Başkanımız, yetkisini mümkün olduğu kadar az kullanmayı yeğlemiştir. Bu durum aynı zamanda Danışma Kurulunu oluşturulma etmenlerinin de temelini oluşturur. (Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Raporları)

Danışma Kurulu başlangıçta ofis çalışmalarına perspektif oluşturmak üzere kuruldu ise de daha sonra zamanın genel sekreterinin ayrılmak zorunda kalması nedeniyle, yönetim kurulu işlevini üstlenmiş oluyordu. (Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Raporları)

Sayın İsmail ÖZAY, milletvekili seçimleri dolayısıyla görevden ayrılması üzerine yeni belediye Başkanımız Sayın Ülgür GÖKHAN ile çok doğal olan karşılıklı adaptasyon süreci yaşandı. Bu durumun ardından, Danışma Kurulunun da önerisi ile Belediye Başkanımız Sayın Ülgür GÖKHAN sürecin genel sorumluluğunu üstlenmeyi, koordinatörlük yetkisini daha fazla kullanmayı uygun bulmuştur. (Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Raporları)

Diğeri ise şehir konseyi benzeri genel katılımcı bir platformun oluşturulması sürece bırakılarak, kentte ortaklık ilişkilerinin ve kentli duyarlılığı anlayışının yaygınlaştırılması faaliyetlerine ağırlık verilmesidir. Bu çerçevede faaliyetler / projeler bazında çalışma grupları oluşturulup, duyarlılık ve ortaklık ilişkileri geliştirildi. (Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Raporları)

2.1.FAALİYETLER

Çanakkale Yerel Gündem 21 çalışmaları 4 başlık altında tasnif edilebilir. (1) Genel katılımcı bir platformun oluşturulması çalışmaları (2) Kentteki sivil duyarlılık ve ortaklık ilişkilerini geliştirme faaliyetleri, (3) Kapasite geliştirme faaliyetleri (4) Ulusal ve uluslararası toplantılara katılma (Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Raporları)

2.1.1. Genel katılımcı bir platformu oluşturması çalışmaları

Genel katılımcı bir platformu oluşturması için kentim mevcut durum raporunun hazırlanması, kentliler platformunu tüzüğünün hazırlanması temelinde faaliyet gösterildi. 1999, 2001 ve 2004 yıllarında olmak üzere 3 kere mevcut durum raporu hazırlandı. 2001 yılında 1999’da hazırlanan mevcut Durum raporunun revizesi yapılırken aynı zamanda katılımcı bir platformun oluşturulmasına yönelik olarak Danışma Formu toplandı. Danışma Formu katılımcı bir platformun oluşturulmasına yardımcı olabilecek kişilerden oluştu. Danışma Forumu, diğer kentlerde kent meclisi, konseyi gibi adlarda oluşturulan, Çanakkale’de kentliler Platformu adı verilen katılımcı mekanizmanın tüzüğünü hazırladı (Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Raporları)

Bu arada Mevcut Durum Raporu revizesi ile ilgili ön taslak hazırlandı. Bu taslak Rapor Danışma Kurulunda değerlendirildi. Bu değerlendirmede; Danışma Kurulu, raporun bu haliyle kentin mevcut durumunu tam olarak yansıtmaktan uzak ve yetersiz olduğu sonucuna vararak, Mevcut Durum Raporunun hazırlanması

sürecinin Çanakkale Belediyesi ile birlikte gerçekleştirilmesinin, eksiği az doğruya en yakın bir rapor oluşturulması açısından önemli olduğu kanaatine vardı. Daha sonra, Belediye Mevcut Durum Raporu komisyonu oluşturuldu. Bu komisyon kendi Mevcut Durum Raporunu hazırladı. Ardından Üniversite ile ilişkiye geçilerek, uzman desteği istendi. Üniversitenin oluşturduğu komisyon Belediye Komisyonunun hazırladığı rapor temel alarak, Çanakkale'nin Mevcut Durum Raporunu hazırladı. (Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Raporları)

2.1.2. Kentli Duyarlılığını Arttırma Ve Ortaklık İlişkilerini Yaygınlaştırma Faaliyetleri

Çanakkale Yerel Gündem 21, faaliyetlerinde kentli duyarlılığını arttırma ve ortaklık ilişkilerini yaygınlaştırma temelinde hoşgörü, mutabakat kültürünü geliştirmeye çalıştı. Bu hedefe ulaşmak için çok ortaklılık ve gönüllülük ilke-esası sürekli göz önünde tutuldu. Tüm süreçlerde, başta belediye olmak üzere, üniversite, çeşitli il müdürlükleri, STK'lar ile gönüllüler paydaşlık anlayışını hayata geçirdiler. Paydaşlar, ortak sorunların çözümüne dönük projelerde, birlikte, ortaklaşa hareket etme eğilimlerini geliştirip, güçlendirdiler. Hareket tarzları ise kendileri dışında konu /sorun ile ilgili kesimleri, bireyleri ilgili sürece katabilecek şekilde oldu. (Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Raporları)

Bu amaçla faaliyetler / projeler bazında çalışma grupları ya oluşturuldu, ya da var olanlar teşvik edilip, destekledi. Bunu yaparken de etkinliklerinin Yerel gündem 21 anlayışına uygun faaliyet göstermesine dikkat edilirken, ortaklık ilişkilerin Yerel gündem 21 şemsiye altında olması bir zorunluluk olarak görülmedi. Tersine koşullara ve faaliyetlere göre Yerel Gündem 21 ofisi ve Danışma Kurulu ile ilişki içerisinde, ama özerk bir yapılanma ile, kimi zaman belediye çatısı altında, kimi zaman ise doğrudan Yerel Gündem 21 şemsiyesi altında faaliyet gösterildi. (Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Raporları)

Bu çerçevede çeşitli kentli duyarlılıklarını, ortak çözüm ve değer üretme çabalarını (a) ya Afete hazırlık projesi, İskele meydanı ve kordon Boyu düzenleme kurulu gibi ilgili tarafları bir araya getirip, birlikte üretme olanağı sağladı, (b) Ya da Yerel Tarih araştırmaları, Troia Gönüllüleri gibi kendiliğinden bir araya gelmiş sivil duyarlılıklara yapabilir kılmaya yönelik destekler verdi, (c) ve /veya Çanakkale Belediyesi Tarihi Kent Komisyonu, Alternatif Enerji komisyonu gibi çeşitli konularda belediyenin/kamu kuruluşlarının ilgili taraflarla ortak çözüm aramasını teşvik etti. (Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Raporları)

2003 yılından itibaren de kentli bireylerin duyarlılığını geliştirme ve ortaklık ilişkileri kurma da ki yetersizlikten hareketle kentin bütününe yönelik faaliyetlerini (MDR, Kentliler Platformu, Kapasite Geliştirme) azaltıp, konulara ve kesimlere yönelik faaliyetlere ağırlık verdi. Buna bağlı olarak da gençler kadınlar, engelliler ve aileleri gibi daha önce yeterince ulaşılamayan kesimlerle ilişkilene öncelik olarak belirlendi. (Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Raporları)

2.1.3. Kapasite Geliştirme

Çanakkale Yerel gündem 21 bu faaliyetlerini gösterirken sivil toplum, yerel yönetim gibi paydaşların kapasitesini geliştirici bir tarz benimsedi. Bu kapsamda "Türkiye -Yunanistan ve Kıbrıs ilişkileri" "AB ve Kopenhag Kriterleri" "Etkili Sunuş Teknikleri" "Küreselleşmenin çevreye etkisi" "Sözlü tarih" "Çevre Yönetimi ve Çevre Eylem Planları" gibi genel konferanslar, İlköğretim öğrencilerine Doğa – Çevre –Ekoloji konferansı, "Söz Depremzedelerin" etkinlikleri, Milli eğitim Müdürlüğünün izni, valiliğin onayı ile okullarda, sürdürülebilir gelişmenin neden gerekli olduğu ve Yerel Gündem 21'i tanıtıcı toplantılar yapıldı. Demokrasi Atölyesinden kentteki sivil toplum kuruluşları ile kamu kurumlarının yaralanması sağlandı.

2.1.4. Ulusal ve Uluslar Arası Düzeydeki Çeşitli Etkinliklere Aktif Katkı

Orta ve Doğu Avrupa Bölgesel Çevre Merkezi – REC (Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe) Türkiye temsilciliği Çanakkale'nin çevre sorunları konusunda bilgilendirildi.

Çevre Bakanlığı tarafından Çanakkale'de pilot proje olarak uygulanmakta olan Çanakkale Stratejik ÇED toplantılarına aktif olarak katıldı.

RİO+10 Jehenesburg zirvesi ile ilgili olarak Çevre Bakanlığı tarafından hazırlanan “Ulusal Çevre ve Kalkınma Raporu” sürecinde aktif olarak yer alındı. Komisyon toplantılarına Çanakkale Yerel Gündem 21 temsilcileri katılarak, görüş ve önerileri ile ulusal Raporun hazırlanmasına katkıda bulundular.

Tarih vakfı tarafından organize edilen, Sivil Toplum Kuruluşları sempozyumlarına katıldı. Tarihi kent komisyonunun tarihi kentler birliği buluşmalarına katılmasına destek verildi.

3.KENTE İLİŞKİN SİVİL DUYARLILIK VE ORTAKLIK İLİŞKİLERİ ÜZERİNE

Çanakkale’deki kente ilişkin duyarlılık ve ortaklık ilişkilerini genel bir tablosunu verebilmek için sunumuzu Yerel Gündem 21 çalışmaları ile sınırlamadık. Tersine Yerel Gündem 21 şemsiyesi altında gerçekleştirilip, gerçekleştirilmediğine bakmadan, bu duyarlılık ve ilişkilerden bir demet sunuyoruz. Bu demet kentteki tüm duyarlılık ve ortaklıkları, tüm yönleri ile aktarma iddiası taşıyor. Yalnızca kentteki bu süreçlere ilişkin ilk fikirlerin oluşmasına yardımcı olmak için bazı çalışmaları/ projeleri tanıtmaya amacı taşıyor. (Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Grupları Raporları)

3.1.ORTAKLIK BAŞLIKLARI

YEREL TARİH ÇALIŞMALARİ : Tarihi zenginliklerin korunması, tarihi değerlerin paylaşılması ile Geleceği, oluşturma çabaları :

AFET İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR : Mağdurlara yardım edilmesi, yeni mağduriyetlerin önüne geçilmesi ve afetlere karşı toplumsal duyarlılığın artırılması

ÇEVRE İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR : Çevre, diğer canlılarla birlikte bizleri de içerisinde barındıran organik yaşam ortamıdır.

KENTE VE KENTLİYE YÖNELİK ÇALIŞMALAR: Yaşanılan kentte duyarlı olma ile birlikte

Ulusal ve uluslar arası konulara da duyarlı olundu. İki duyarlılık birbirini sürekli besliyor, destekliyor.

ÖZEL İLGİ GRUPLARINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR : KADIN, GENÇLİK, engelli gibi Eşitsizliği azaltabilmek, özgürlüğü geliştirebilmek için mağdurlarla, onların eşit ve aktif özneler, haline gelebilecekleri, özel toplumsal ilişkiler oluşturma çabaları

3.2.ORTAKLIK ŞEMSİYELERİ

3.2.1.YEREL GÜNDEM 21 ŞEMSİYESİ ALTINDA YAPILANLAR:

- a. İskele meydanının yeniden düzenlenmesi projesi
- b. Kent tiyatrosu oluşturma çalışmaları
- c. Araçsız Dünya Günü etkinlikleri
- d. Hava kirliliğini önleme kampanyası
- e. Yerel afet hazırlıkları
- f. Aileleri depreme karşı Bilgilendirme Kampanyası
- g. İzci Gençlerin Yerel Gündem 21 ile buluşmaları (Kış Kampı)
- h. Ulusal Gençlik Parlamentosu
- i. Dans Kursu
- j. Bahçıvanlık Kursu
- k. Yetiştirme Yurdunda Etüt
- l. Gençler Fotoğraf sergisi
- m. Gençlik Çalışma Grubu doğa yürüyüşü
- n. Engelli Çocuk ve Genç Yaz Okulu
- o. Engelliler Yaz okulu sonuç sergisi
- p. Engelliler Sosyal Etkinliği –Sevgi Günü
- q. Engelli Çocuk ve Gençler Bahar Okulu
- r. Ulusal Kadın Festivaline Çanakkale’deki kadın derneklerinin katılması
- s. Yerel Gündem 21 kadınları Çanakkale Buluşması
- t. Çanakkale Giysilerinde kadın dokunuşları Sergi
- u. Yeni Hayat Kağıt Atölyesi

3.2.2. KAMU KURUMLARI ŞEMSIYESİ ALTINDA YAPILANLAR:

BELEDİYE

- a. Tarihi Kent Komisyonu
- b. Alternatif Enerji Komisyonu:
- c. Yerel Tarih evi

DİĞER KAMU KURUMLARI

- a. Kadının İnsan Hakları Projesi Çanakkale Uygulaması
- b. Kadının İnsan Hakları Projesi Bölge değerlendirme toplantısı
- c. Yaşlıdan yaşlıya destek projesi
- d. Ev kadınlarını destekleme ve geliştirme projesi
- e. Aile içi etkileşimi güçlendirme projesi
- f. Dünya Çevre Günü Etkinlikleri
- g. Özürlüler Günü etkinlikleri
- h. Engelliler Haftası Etkinlikleri
- i. Sokakta Çalışan çocukların Eğitime Yönlendirilmesi projesi Çanakkale uygulaması

3.2.3. BAĞIMSIZ –ÖZERK OLUŞUMLAR:

- a. Troia ilişkileri /Arkeoloji Günleri
- b. Yerel tarih araştırmaları /Sokak Adlarında Yaşayanlar
- c. Deprem mağdurlarına yardım
- d. Sağlığın İçin Hareket Et Kent Yürüyüşü

SONUÇ

Çanakkale Yerel Gündem 21'in kentli duyarlılığını geliştirme ve ortaklık ilişkilerini yayma çabaları kalıplaşmış anlayışların sorgulanmasına yol açmış olup, bu durumun dünya ve Türkiye'deki değişimin de etkisi ile birleşmesi sonucu kentte kentli duyarlılığı ve ortaklık ilişkileri yaygınlaşmıştır. Günümüzde kentte hoşgörü ve mutabakat arama kültüründe ciddi mesafeler kat edildiği tespiti yanlış olmaz.

Kentte giderek artan ölçüde (özellikle kamu kurum ve kuruluşları ile STK'lar arasında) ortaklık ilişkilerinin yaygınlaştığı söylenebilir. Bugün STK'lar kendi aralarında ve kamu kurum ve kuruluşları ile ortaklık ilişkilerine girebilmektedirler. Belediyenin yanı sıra vilayet, üniversite hatta zaman zaman Boğaz ve Garnizon Komutanlığı bile STK'larla ortaklık ilişkileri kurup, sivil duyarlılıklara katılabiliyor. Örneğin, Çanakkale Belediyesi Yerel Gündem 21 Ofisi ile bağlantısız olarak bir çok faaliyetinde ortaklıklar kuruyor. Marmara denizi ve boğazlar toplantılarının yalnızca Çanakkale'de yapılan toplantısına sivil toplum örgütleri çağrıldı. Afete hazırlanma projesi tam bir ortaklık ile yürütüldü.. Bu konuda önemli mesafeler kat edilmiş olmakla birlikte, yeterli düzeye henüz gelinemedi.

Kentli bireylerin duyarlılığını geliştirme ve ortaklık ilişkileri kurma da ise aynı ölçüde başarılı olunamadığı ve belirli bir çevrenin dışına yeterince çıkılamadığı da bir gerçektir. Yerel Gündem 21 anlayışı, kentin büyük kesimlerinde oldukça az yaygınlaştı. Hatta kentlinin önemli bölümünün bundan haberi bile yok. Bu durumun sorumluluğunu, önemli ölçüde Çanakkale'de Yerel Gündem 21'i yönlendiren ve yürütenler bizler taşıyoruz.. Bu sorumluluğun bilinci ile bu durumu bir sorunsal olarak önümüze koyduk 1 yıl önce bir değerlendirme yaptık. Bu değerlendirmenin ışığında Yerel Gündem 21 anlayışının yaygınlaşması için çabalarımızı artırdık.

Ama bu sürecin yaygınlaşması yalnızca bizim çabalarımızla olacak bir durum değildir. Yerel Gündem 21 anlayışının yaygınlaşması bizim çabalarımızın yanında bu anlayışı sivil toplumun kabule, yerel ve merkezi yönetimlerin de yerel Gündem 21 sürecini uygulamaya hazır olması ile de bağlantılıdır. Yerel ve Merkezi Yönetim süreci uygulama ile ilgili belli mesafeler kaydetti. Ama daha önümüzde kaydedilecek uzun bir yol var.

Kentte yönelik duyarlı olma, ulusal ve uluslar arası konulara duyarsız olma anlamına gelmedi. Yaşanılan kentte yönelik duyarlılığın ulusal ve uluslar arası konulara da duyarlı olundu. Bu iki duyarlılık birbirini sürekli

besliyor, destekliyor. Örneğin, Çeyap projesine gönüllü katılımcıları, aynı zamanda “Aydınlık için 1 Dakika Karanlık” eyleminin kentte toplu olarak gerçekleşmesinde önemli rol oynadılar. Bu tür duyarlılıklara Habitat – İstanbul’a sivil duyarlılık olarak katılma, “Anayasamı İstiyorum” kampanyasının kente taşınması gibi etkinlikleri de eklemek gerekiyor.

Çan Termik santralına karşı yürütülen kampanyanın ise özel bir yeri var. Kampanya Türkiye’de ender olan bir şeye ilk ÇED raporunun bozulmasına/ geçersiz kılınmasına yol açtı. Kampanyanın bir diğer özelliği de yöre insanının katılımı ile yürütülen bir süreç olmasıdır.

Yapılan çalışmalar içerisinde, belirli konuların /sorunların etrafındaki çalışmalar öne çıkmış olup,, kentin geneline yönelik faaliyetler azınlıkta kalmıştır.

Öngörülen hedefe uygun adımlar atılırken doğal olarak her ortaklıkta karşılaşılabilecek olan sorunlarla yüz yüze gelindi.

Sorunların birincisi kamu kurumlarının aynı sorunla ilgili olsalar da birbirleri ile çalışmaya yatkın olmaması, birlikte bir sinerji oluşturmak yerine aynı konuda ayrı ayrı efor sarf etmeyi tercih etmeye yatkın olmalarıdır. Bu durumda da soruna /konuya bütünden değil, yalnızca kendilerini ilgilendiren bölümünden-görünümünden bakmaları önemli etken olmaktadır. Bu etken sivil toplum kuruluşlarının da yaklaşımlarında etkili olmaktadır.

İkinci olarak, süreçlerin /çalışmaların olması gerekenden daha az değerlendirilmesi; süreçlere perspektif oluşturma çabasının yetersiz kalmasıdır.

Bir diğer sorun katılımcı mekanizmanın içine yönelik faaliyetler ile dışına yönelik faaliyetler arasında uyumun olmaması . Bu uyumsuzluk katılımcıların çoğu zaman kendilerini bir misyoner olarak görerek, kendi gelişmelerini ve kendilerini ifade etmelerini ikinci plana itmeleri ya da tersine kendi iç gelişimlerine –süreçlerine çok fazla önem vermeleri şeklinde davranışlardan kaynaklanıyor.

Son belirli bir katılımdan sonra yeni katılımların olması kolay olmamaktadır. Sosyal etkinliklerin dışında süreçlere ilgi gösterenler sınırlı kalıyor, bunlara bağlı olarak da karar mekanizmalarına katılımı sorunlar yaşanıyor.

Önümüzdeki süreç kentli duyarlılığı ve ortaklık ilişkilerinin hem birbirinden beslenen hem de birbirini destekleyen bir ilişki ağı haline getirilmesi ve parçacı yaklaşımlardan bütüncül yaklaşıma geçilmesi süreci olmalıdır. Bu sürecin hedeflerinden birisinin, katılımcı demokrasi anlayışının yerel yönetim süreçlerine içselleşmesi ve toplumun kendini ifade etme yeteneğinin ve duyarlılığının gelişmesi olması iyi olur.

KAYNAKLAR

- ŞENGÜL, H. Tarık (2001) Kentsel Çelişli ve Siyaset., Demokrasi Kitaplığı, WALD yayınları
 BENHABİB, Seyla (Yayına Hazırlayan) (1998) Demokrasi ve Farklılık Demokrasi Kitaplığı, WALD yayınları
 YILDIRIM, Ferzan Kentte Birlikte yaşamak Üzere (Editör) (2002) Demokrasi Kitaplığı, WALD yayınları
 .... (1998) Sivil Toplum için Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi semineri Demokrasi Kitaplığı, WALD yayınları
 ... (1998) Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim Demokrasi Kitaplığı, WALD yayınları
 ÇAKMAK, Ali (Yayına Hazırlayan) (2002) STK’lar Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını
 AYMAN, Birgül Güler Yerel Yönetimler (1998), TODAİ yayını
 ..... (1987) Ortak Geleceğimiz Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını Ankara
 İktisat Dergisi Sayı 439 Temmuz 2003
 İktisat Dergisi Sayı 437 Mayıs 2003
 Praksis Sayı 7 Yaz 2002
 Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergileri Sayı 1-5, 2003 -200)
 ..... (1992) Birleşmiş Milletler Çevre Kalkınma Konferansı Rio Deklarasyonu Gündem 21
 ..... (2002) Sürdürülebilir Kalkınma ve Yönetişim IULA –EMME yayını
 Yerel Gündem 21 Bültenleri 1-14 sayılar, 1998-2003

6 Mart 1998 tarih, 23278 sayılı Resmi Gazete, Yerel Gündem 21 Proje Dokümanı
8 Şubat 1999 tarih, 23605 sayılı Resmi Gazete, Yerel Gündem 21 Proje Dokümanı
22 Ocak 2001 tarih, 24295 sayılı Resmi Gazete, Yerel Gündem 21 Proje Dokümanı
4 Aralık 2001 tarih, 24603 sayılı Resmi Gazete, Yerel Gündem 21 Proje Dokümanı
11 Haziran 2003 tarih, 25135 sayılı Resmi Gazete, Yerel Gündem 21 Proje Dokümanı
12 Kasım 2003 tarih, 25287 sayılı Resmi Gazete, Yerel Gündem 21 Proje Dokümanı
Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Raporları
Çanakkale Yerel Gündem 21 Çalışma Grupları Raporları

ENTELEKTÜEL TOPLUM DİNAMİZMİ OLARAK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Gönül KONAKAY*
Sevim KOÇER**

ÖZET

Günümüzde "üretim faktörleri" ve "makine teknolojileri" önemini yitirerek yerlerini "entelektüel teknolojilere" bırakmaktadır. Bu teknolojilerin girdisini oluşturan bilgiyi, piyasada hızla ürün ve hizmetlere dönüştürebilen şirketler ve toplumlar rekabet ortamında ayakta kalabilmektedirler. Bunun için şüphesiz iyi yetişmiş yüksek vasıflı bilim adamları, bilgi işçileri ve yaratıcılığı teşvik eden yönetim tarzı kullanılmaktadır. Bilgi üretimi ve kullanımı iktidar mücadelesini elinde tutmak isteyenlerin isteği doğrultusunda gerçekleştiğinde ise toplumsal sorunlar bir kargaşaya dönüşmektedir. Kargaşanın çözümü ise ekonomik, yönetsel kaygılar taşımaksızın, olumsuzlukları dile getirme, eleştirme ve değerlendirme gücü yüksek kişilerin çalışmalarında taviz vermemelerini ve tutarlı davranışları ile topluma öncülük edebilmelerini gerekli kılmaktadır. Entelektüel toplum, çağdaş uygarlık seviyesine "toplumsal ahlak anlayışı" nı benimseyerek ulaşabileceğini bilen bireylerden oluşmaktadır. Azınlıkta olsa bu duyarlılığı gösteren kişilerin oluşturduğu sivil toplum kurumları, entelektüel toplumun oluşmasında dinamik bir faktör olmaktadır.

STK'nın iktidar olma ve iktidarda kalma gibi endişe taşımamaları yaptıkları işlerin özerk olmasını sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde STK, toplumun sosyo-politik konularda bilgilendirilmesi faaliyetlerinde hükümetlerden ve şirketlerden daha inandırıcı olmaktadır. STK'nın etkin olduğu bir toplum yapısında toplumsal katılım, güçlü olmayan bürokrasi ve etkin bir demokrasi hakim olacaktır. Otoriter bir ortamda farklılıkların açığa çıkması ve kültürel çeşitliliğin oluşturulması çok zordur. STK bürokratik yapılar altında ezilmiş bilgi kullanıcılarını daha etkin hale getirerek, entelektüel topluma ivme kazandırmaktadırlar.

GİRİŞ

Sivil toplum kuruluşları (STK), toplumlarda ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel işlevleri yerine getirerek, bireyleri evrensel değerlere dayalı bir değişime doğru sürüklemektedir. Bunu yaparken duyarlılık, gönüllülük ve sorumluluk alma isteği bu kurumların bireylerde yurttaşlık kavramının gelişmesine etki eder ve STK'lar devletin bir çok alandaki yükümlülüğü azaltır. Siyasal güç karşısında hak ve özgürlükler için mücadele eden bu kurumların sayısı arttıkça demokrasi kavramı toplumlarda giderek kurumsallaşır. Bu kurumsallaşmanın oluşması entelektüel toplum olarak adlandırılan yeni bir kavramı gündeme getirmektedir.

Ulusal ve sanayiye dayalı yapıyı değiştiren unsurlarına baktığımızda; küreselleşme, enformasyon, bilgi yoğunluğu, ağlar ve küresel sermayenin gelişmesini görmekteyiz. Bu yapılar insanlarda benlik ve kimlik anlayışını yıpratmakta ve insanları bir ağ merkezi haline getirmektedir. Değişimin olumlu taraflarının yanı sıra bu tür olumsuzluklar nedeniyle bireyler küreselleşme karşıtı olurken; geleneksel topluluklar yeniden canlanır. Siyasal partiler yerine liderler ve danışmanları ön plana çıkmaktadır. Bu da siyasetin konusunu da değiştirmektedir. Siyasette sanayi döneminin güvenlik ağırlıklı ve ekonomik nitelikli sorunları yerine kültürel ve kimlik ağırlıklı sorunlar ön plana çıkmaktadır; yaşamın kalitesi, bireysel kendini gerçekleştirme, eşit hak, katılma ve insan hakları gündeme gelmektedir.

Tarihin bir çok dönemlerinde çağa ışık tutan ve bu olumsuzlukları dile getirebilen entelektüellerin dünyadaki bu olumsuzluklara karşı sorumlulukları artmıştır. Dile getirilen ve çözüm bekleyen her sorun bütün toplumlarda sosyal hareketlenmelere sebep olmuştur. Bu hareketlenmelerde etkinlikleri küçümsenmeyecek olan entelektüeller sivil toplum kuruluşlarının oluşumunda ve sosyal hareketlerde önemli bir paya sahiptirler.

Sivil toplum oluşumu her ulusta farklı nedenlerle oluşmuştur. ABD'de göçmen nüfus, Avrupa'da feodal bir alt yapı sivil toplum oluşumlarını canlandırmıştır.

---

* Öğr.Gör., Kocaeli Üniversitesi Hereke -Ö.İ.Uzunyol MYO

** Arş.Gör., Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi

Sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi için siyasi alanda katılımcı, çoğulcu demokrasi; ekonomik alanda serbest piyasa düzeni olması gerekir. Çünkü sivil toplum için bireyin devlet müdahalesi olmadan serbestçe örgütlenmesi, fikirlerini serbestçe yayması, eylemde bulunması gerekir. Türkiye’de ise devlet çok güçlüdür. Devlet modernleşme çabası içinde Tanzimat’tan bugüne toplumu değiştirme, yönlendirme misyonunu üstlenmiştir. Bu nedenle sivil oluşumlar tamamen yok edilmiştir. 1980 sonrasında sivil oluşumlar filizlenmiştir.

1. ENTELEKTÜELİN TANIMI VE ÖNEMİ

Entelektüel, geleneksel anlamı içinde, düşünsel veya zihinsel etkinliğe yönelmiş, bilgili, değerlendirme ve eleştiri gücü yüksek, topluma öncülük etme misyonu yüklenmiş aydın, çağdaş kişi olarak da tanımlanabilmektedir.

Günümüzde bilgi teknolojilerinin önem kazanarak entelektüellerin yerini aldığı düşüncesi yaygınlaşmaktadır. Oysa bilgi teknolojileri entelektüellerin önemini daha çok artırmış ve misyonlarının değişmesini sağlamıştır. Tarım, sanayi ve bilgi toplumunun oluşmasına hizmet eden entelektüellerin bu toplumlar içerisindeki durumları incelendiğinde, misyonlarının değiştiği görülmektedir.

Yaygın cehalet veya iletişim kanallarının yetersizliği gibi nedenlerle geniş halk kitlelerini, bilgi kaynaklarına ulaşmadığı dönemlerde (18. yüzyıldan itibaren); entelektüeller, geniş kitlelerin olan bitenden haberdar edilmesi ve bilgili kılınması misyonunu edinmiştir. Geçtiğimiz yüzyıl içinde, fikirlerin ortaya çıkıp yayıldığı teknolojik şartlar değişti ve entelektüeli de, entelektüelin var oluş nedenini de değiştirdi. Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve bilgisayar teknolojisi sayesinde, bilgi, geniş kitleler arasında hızla dolaşabilir hale geldi. Bilginin kitlelere ulaşması veya yöneticilerin kamuoyunun fikrinden haberdar edilmeleri için entelektüellerin aracılığına gerek kalmamıştı. Bugün artık bilgi bir "bilgi kirliliği" sorunu vardır. Dünyanın her hangi bir yerinde bir olay meydana gelmekte ve bu olay, çok kısa sürede bir sürü (çoğu birbiriyle çelişen) yorumlara ve tepkilere yol açabilmektedir. Entelektüelin yeni işlevi bu aşamada, bilgi kirlenmesinin kitlelere yaratacağı zehirlenmeye engel olmaktır.

Yeni elektronik medya mantık ve gerçekliği değil duygu ve heyecanların nesnelliğini sergiliyor. Fikir aktarmaya yönelik argümanlarla değil insanları kısıkrak bağlayan imajlarla iş görüyor. Bir zamanlar entelektüel kişilerin üstlendiği aydınlatma, bilgilendirme görevini yorumcular, köşe yazarları, haber spikerleri yapmaktadırlar. Bu görevi yaparken de 'neyi nasıl görmemiz gerektiğini, bu konuda nasıl düşünmemiz gerektiğini empoze etmektedirler. Entelektüel kişi imaj ve simgeler ile gerçeklerin saptanmasına engel olacak çıkışlarda bulunan ve karşı durarak, toplumu bilinçlendiren kişidir. Entelektüel kişinin fonksiyonu, yaşadığımız dünyayı doğru anlamak ve yorumlamak için yeni perspektifler, yeni kavramlar ve yeni yöntemler üretmektir.

Günümüz dünyasında entelektüelin rolü, hızlı iletişim ve bilgi çağında topluma yol gösterecek ve kişilerin doğru bilgiyi doğru yerden, doğru zamanda almalarını sağlayacak bir filtre görevi görmektir. Toplum, yoğun bilgi akışında entelektüel süzgece ihtiyaç duymaktadır. Belli görüşleri, fikirleri ve ideolojileri dile getirip temsil etmeyi kendine iş edinmiş her entelektüel, mantıksal olarak bunların toplumda yer edinmesini de ister. Sadece kendisi için , ya da saf bilgi, soyut bilim aşkı uğruna yazdığını iddia eden entelektüele inanmak mümkün değildir ve inanmamak gerekir (Said,1995, s.101). Kültürel değişmelerde toplumda entelektüel olarak nitelenen kişilerin katkısı olmuştur. Daha fazla, hızlı ve köklü değişiklik yaratacak entelektüel ise şöyle tasfir edilmektedir:

Entelektüel sadece proleteryaaya karşı sempatik tutumu kabullenerek güç dengesini etkileyemez. Sınıf mücadelesine entelektüelin katkısı fikir bahşışinden öte gitmelidir: Üretici olarak edebi üretim ilişkilerinde değişimi etkilemede mücadele etmelidir. Radikal entelektüel sadece içerik ile uğraşmamalıdır. Aynı zamanda biçim sorununu da anlamalı ve uğraşmalıdır. Entelektüel, ya kültür endüstrisinin kodlarını çözmeyi öğrenir ya da ona boyun eğmesi kaçınılmaz olacaktır.

2. ENTELEKTÜEL TOPLUMUN GEREKLERİ

2.1. Bilginin Kontrolü

Bugün bilgi-bilişim teknolojisi özel amaçlara ve çıkarlara hizmet etmektedir. İleri derecede kapitalist ülkelerin sömürüleriyle elde ettikleri kazanımları kaybetmemek için kullandıkları bir gözetim aracı fonksiyonunu yerine getirmektedir. Bu anlamda kazançlı çıkarların hep uluslararası şirketler, bankalar ve silah sanayinde yer

alanlardan olması şaşırtıcı değildir. Bilimsel amaçla yapılan çalışmalarda bile çoğu kez yapılan yardımların perde arkasında bilgi-bilişim teknolojilerinin gözetiminden söz sahibi olanlarca destek görmesi, bu görüşü doğrulamaktadır. Yani "büyük biraderi" görmeden onun istemlerine uygun hareket edilmektedir. (Sam, 2002, s.653.) Her entelektüelin bir dinleyicisi ve bir muhatabı vardır. Mesele o dinleyicinin orada memnun edilmesi gereken bir müşteri konumunda mı durduğu; yoksa entelektüelin meydan okuyup doğrudan muhalefete ve topluma daha demokratik, daha fazla katılmayı teşvik edebileceği biri mi olduğudur. (Said,1995, s.81.).

Bilgi herkese açık, rekabet dışı ve maliyetsiz değildir. Bilgi ve bilişim teknolojileri için son derece hayati öneme sahip ve piyasada uzmanlık olarak satışa çıkarılmaktadır. Bilgi, serbest piyasa ağı ve ilişkileri içerisinde bilgiyi elinde tutanın lehine dışlama haklarını tanımlayan patent ve telif hakkını vermektedir. (O'Neill, 2001, s.247) Kurulan uluslar arası iletişim ağları ve onu kullanma biçimleri, bireyin bu ağlara bağlı sahte terminallere dönüştürülmesine hizmet etmektedir. Bireyin bu ağlarda özgürleştirilmesinden ziyade yalnızlaştırılması ve denetim altına alınması gerçekleştirilmektedir.Kitle iletişim araçları ile bilgiyi elinde tutan güçlere meydan okuma entelektüel bireylere yeni misyonlar yüklemektedir.

2.2.Bilgi İşçileri ve Diğerleri

Yeni teknolojinin kullanılmasıyla daha önceki çok sayıda meslek grubu devre dışı kalmış ve uzmanları da pasifize olmuşlardır. Bu durum, yeni bir bireyciliğin oluşumuna da işaret etmektedir. Bir tarafta her türlü güvene sahip narsist eğitilmiş seçkinler, diğer tarafta ise, giderek histerik hale gelen ve topluma yabancılaşan garantisizler yer almaktadır. (Sam, 2002,s.649.) Bir kez öğrendikten sonra, yaşam boyu sürdürülen endüstri toplumunun işlerinin yerini enformasyon toplumunda, part-time yada geçici sözleşmeli işler almaya başlamıştır. (Drucker, 2000, s. 210.) Toplumda bilginin tarafında yer alanlar kazanırken zayıf ve güçsüzün tercümanı her hangi bir kaygı taşımaksızın düşüncelerini dile getiren entelektüeller olacaktır.

Ayrıca bilgi ve gelir ile birlikte kariyer yapma ve yükselme fırsatlarının daha ileri düzeyde öğrenim görmüş ve bilgi işçileri için vasıf kazanmış insanlara erişebilenlerin sadece bilgi elitlerinin lehine olması, bundan mahrum bulunan hizmet işçilerinin yabancılaşmanın tüm boyutlarını bir arada yaşamalarına neden olmaktadır. (Drucker, 2000, s.119) Vasıf ve eğitim seviyesi yükselen işçilerin de kolektif aksiyona eğilimleri azalmaktadır. Mega teknolojilerin gerektirdiği üstün nitelikli elemanlara olan talebin ve bu gelişmelerin doğal sonucu olarak yarı-vasıflı ve vasıfsız işgücünün pazarlık güçlerinin giderek dramatik şekilde azalmasının neticesi, yeniden bireyi ve bireysel becerileri ön plana çıkaran "bireysel akitler" dönemine geri dönüşü başlatmıştır. (Kurtulmuş, 1996, s.95) Kolektif aksiyonun önemini kavratmak entelektüelin sorumluluklarından sadece biridir.

2.3.Kültürel Değişim

Türk modernleşme sürecinin, önceliği bilimsel teknolojik değişim ve gelişmelere vermekten ziyade kültürel değişimlere verdiğini görüyoruz. Bu da uzun vadede politik ve kültürel temelli çatışmaları beslemektedir. (Hira, 2002,s.86.)

Yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklar, anında erişimi gerçekleştirirse bile, bu erişim ile kurulan ilişkiler gerçek topluluk duygularının belirli kimlikler içerisinde yaşamasına izin vermemektedir. Bunun yanında her şeyin sanal rahatlığına ve konforuna alışılması ve kanıksanması ise gerçeklerle yüzleşmenin önünde ciddi bir engeldir. Bu ruh halinin uzun dönemde toplumsal bütünlüğü bozucu, çözülmeyi ve çökmeyi hızlandırıcı bir etkiye sahip olabileceği ileri sürülebilir. Grupları anlamlı hale getirip toplum olmalarını sağlayan kültürel değerlerin bu şekilde bozulması bilgi toplumuyla ortaya çıkan küreselleşmenin -ister doğal ister zoraki olsun-sonucudur. Bu nedenle dünya genelinde , büyük çapta kültürel ayrışmalar, çözümler meydana gelmekte ve bilgi toplumunun sıralanan bu riskler nedeniyle insanlığın bütünlüğünü sağlayabilecek kabiliyette olmadığı anlaşılmaktadır. (Şen-Koç, 2002,s.934.) Kültürel değişimin olumsuzluklarını dile getirmek ve çözüm yolları üretmek gayreti ve endişesini taşıyan entelektüel bireyler entelektüel toplumun oluşumuna katkı sağlayacaklardır. Bunun başarılmasında STK büyük önem arz etmektedir.

2.4.Kitle İletişim Araçlarıyla Yaratılan Tüketim

Kültürün tüketilmesi nasıl olmaktadır. Anlam kültür dünyasından çekilir ve tüketim ürününe aktarılır. Sonra benzer bir işlemle üründen çekilerek bireysel tüketiciye aktarılır. Böylece kültür dünyasından bireye doğru

bir akış olur. Kültür bize anlamlar sunarak bir dünya oluştururken, reklamcılar, tasarımcılar, modacılar bu kültürü ürünler aracılığı ile bize satmakta, tükettirmektedirler. (Odabaşı, a.g.e.,s.44.)

Popüler kültürün ürünlerini talep edip, kullanıp bundan zevk aldığı sürece insanlar mutlu olduklarına inanırlar. İnsanlar birbirlerine benzedikçe uyum sağlamakta, bunu da aynı şeyleri tüketerek yapmaktadırlar. Popüler kültür sürekli tüketmelerini, tüketerek kendilerini ifade edeceklerini fısıldamaktadırlar.

Bir yurttaşlık görevi olarak sunulan tüketim aynı zamanda postmodern kültürde yaşamın bir gereğidir. Gerçekliğin yerini imajların aldığı, farklılıkların ve gelip geçiciliğin vurgulandığı, parçalanmışlıkların ve süreksizliklerin hakim olduğu bir kültürel atmosferde, tüketim en önemli alanlardan biri haline gelmektedir. Böyle bir kültür aynı zamanda haz üzerinde odaklanmayı öne çıkarmakta; hayatı bir birini izleyen zevkler dizgesinden ibaret olarak algılamayı tercih etmektedir. Bu durumda insani olanın bir parçası olarak haz, bütün insani olanları ikinci sıraya indirmekte, kendine uyumlu bilgi, gerçeklik ve yaşam anlayışı geliştirmekte; sosyal ilişkileri maddileştirerek ortaya aynı zamanda bir tüketim biçimi olarak çıkmaktadır. (Ertürk, Kahvecioğlu, 2002, s.914.) Böylesi bir anlayışın egemen olduğu dünyamızda entelektüellerin ve STK işleri oldukça zordur.

Oysa tüketim toplumu sözcüğü tüm anlamlarında " katılma" olgusu üzerine oturmuş toplum demektir. Bir başka deyişle (moda =) katılım (iktidara, tüketime, kültürel yaşama; kısaca yeniden üretilen yaşama katılma) bu sistemin temel felsefesini oluşturmaktadır. Bu arada unutulmaması gereken bir noktada bilginin batı denetimi altındaki tüketimidir. Tüketim toplumları, dünyanın geri kalan kısmının belli bir bilgi birikimine sahip olmasını elden geldiğince geciktirme politikası gütmektedir. Hiçbir teknoloji üretmeden her şeye sahip olma izlenimi güzel bir duygudur. Ancak bunun sonucu yüksek teknolojiye göbekten bağlı olmaktan başka bir şey değildir.

Sosyal entegrasyon, duygusallık ve vatanseverliğe bağlı olmaktan çıkıp daha maddi temellere oturmuştur. Sosyal hakların geliştirilmesindeki amaç, sınıfsal farklılıkların ortadan kaldırılması olsa bile, günümüzde üst yapıda bir değişiklik yapmaksızın bunu başarmak olası değildir. Üst yapıyla başa çıkabilecek çok önemli bir güç vardır. Bu gücün adı entelektüel toplumdur.

3. ENTELEKTÜEL TOPLUM

Bilgi teknolojilerinin insanlığın yararına kullanılmasını sağlayacak toplumun oluşturulması karşılaşılan bu risklerden dolayı bir zorunluluk olmaktadır. Bireysel sorumluluk anlayışının tüm bireylere benimsetilmesi gerekmektedir. "Gemisini kurtaran kaptandır" anlayışı ile hareket edilmesi bize bir yarar sağlamayacaktır. Bilgi toplumunun açığa çıkardığı riskler, kurtulduğumuzu düşünsek de nihayetinde bizi de girdabına alacaktır. Bu tabloyu gören entelektüeller sivil toplum kuruluşlarının önemini bu noktada mutlaka açığa çıkaracaklardır.

Günümüzde yeşil yaşam, tutumlu toplum, sade yaşam, dengeli yaşam çevreci yaşam, doğa dostu yaşam gibi bir çok farklı adlar verilen gönüllü sadelik 1970'lerde gündeme gelmiş ve taraf bulmuştur. Gönüllü sadelik, bireyin dış dünyasında olduğunca sade ve basit, iç dünyasında ise zengin ve derinliği olan bir yaşamdır. Böyle bir yaşam biçimi tüketimde yeterlik ve sadelik, çevre için duyarlılık ve yaşamda insani değerlere önem vermeyi önerir. Gönüllü sadeliği seçen bir kişi, kuruluşlara (hükümet, holdingler, uluslar arası şirketler gibi) bağımlılığı en aza indirirken, kendisinin doğa ile olan uyumunu en fazlaya çıkarmayı isteyecektir. Gönüllü sadelik yaşam biçiminin temellerini oluşturan beş ana değerden söz edilir:

(Odabaşı, a.g.e.,s.152.) Entelektüel bireylerin değerlerini taşıyan bu unsurlar şunlardır:

1. **Maddi sadelik:** Sayısal olarak daha az kullanmayı açıklar. Fazla enerji tüketen, doğa dostu olmayan ürünler kullanmamak maddi sadeliğin gereğidir.

2. **Kendi belirleme:** Bireyin kendi yaşamını daha çok kontrol edebilme ve kuruluşlara daha az bağımlı kılmayı arzu etmesidir. Bireyin kendi gelişimi için gereken geniş zaman ve yaratıcılığın oluşumuna yine bireyin karar vermesidir.

3. **Ekolojik duyarlılık:** Kaynakların sınırlı olduğu bilincine vararak tutumluluk ve korumanın bir ihtiyaç olduğunu aynı zamanda kirliliğin azaltılması ve önlenmesinin kaçınılmaz olduğunun farkına varılmasıdır. İnsan ile doğanın uyumu gönüllü sadelikte temel noktadır.

4. **İnsancıl ölçek :** Bireyin yaşam ve çalışma çevresinin insanlaştırılması, mekanik olmaktan çıkartılması anlamına gelir. İnsancıl ölçek, dev kuruluşların ve büyük toplu konutların yerine insan ilişkilerinin yoğun olduğu ölçekleri belirlemeyi önerir. Böylece paylaşılmış katkı ve sorumluluk duyguları doyusuya yaşanacaktır.

5. Bireysel gelişme: Bireyin kendisini dış kümelerden bağımsız kılarak kendi iç dünyasını ruhsal ve manevi olarak geliştirmesidir. İnsanların nitelikli yanlarını geliştirebileceği, yaratıcılığını doyusya yaşayabileceği, kendi muhasebesini yapabileceği bir iç dünya zenginliğine ihtiyaç vardır. Ekonomik ve sosyal gücü yerinde olan bir insanın gönüllüce bu yaşam felsefesini benimsemesi olasıdır.

Entelektüel toplumlarda birey olma şartı eğitilmiş insan olmaktan geçer. “Bilgi Güçtür” düsturu, entelektüel toplumun vazgeçilmez ilkesidir. Entelektüel toplumun örgütlü toplum olduğu, hak ve hukukun sürekli yaratılarak gerçek yaşama uyarlandığı, yaratıcılığa ve değişime açık bir toplumda bireyin eğitimi hayati önem taşımaktadır.

Entelektüel toplumun çatısı birey üzerine kurulmuştur. Her birey kendini farklı bir şekilde ifade eder. Toplumsal duyarlılığımız her bireyimize özen göstermemizde saklıdır. Bazen bireyin yeteneğine göre özel bir eğitim verilmesi gerekebilir. Üstün zekalıların ve geri zekalı bireylerin eğitimi böyledir. Bir toplum ileri zekalı çocukları için eğitimden yararlanma fırsatı sunuyor fakat geri zekalı bireylerini dışlıyorsa entelektüel gelişimini sağlamamış, olgunluğa ulaşmamış bir toplumdur.

Sanayi toplumlarının çoğunluk esasına dayanan parlamenter demokrasisi, bilgi toplumlarında yerini küçük grupların taleplerini daha fazla dikkate alan katılımcı demokrasilere bırakma eğilimindedir. Bunun bir sonucu olarak da, sanayi toplumlarında toplumsal değişimin en önemli araçlarından biri olan siyasi partiler ve sendikalar gibi kuruluşlar, yerlerini daha özel talepler çevresinde örgütlenmiş daha esnek sivil örgütlenmelere bırakacaktır. (Hira, 2002, s.82)

4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Toplum nedir? Belirli özellikler taşıyan gruptur. Sivil toplum, yurttaşların oluşturduğu düzendir. Kant’a göre sivil toplum yurttaşların yasamaya katıldığı toplum ya da düzendir. (Kuçuradi, 2004, s.27-28). Bugün ise sivil toplum, otoriter yada totariter düzenin görece kavramı olarak anlaşılmalı, demokrasinin işleyeceği toplum düzeni olarak düşünülürken demokratik düzenle eşleştirilmektedir. Sivil toplum kuruluşları a- kamusal bir ihtiyacı karşılamak için, b- özel ilgilerin doğurduğu özel ihtiyaçları karşılamak için kurulan c- bir meslek mensubunun ihtiyacını karşılamak için, d- bazı özel grupların ihtiyacını karşılamak için (hayırseverler kuruluşları), oluşturulan kuruluşlardır. (Kuçuradi, 2004, s.30.)

Sivil toplum, devletin ya da kamu otoritesinin gözetim, denetim ve belirleyicilik alanı dışında kalan, rızaya ve gönüllü işbirliğine dayalı, resmi bir sıfat taşımayan, ortak özelemler, ideal ve beklentileri paylaşan bireylerin birlikte gerçekleştirebildikleri gönüllü faaliyetleri niteler. (Acar, 2003, s.81.). Sivil toplum varolabilmesi için devletin her daldaki müdahale etmemesi ile devletten ayrılan özerk bir alanın bulunması, devletin sınırlı olması gerekmektedir. Sivil toplumun var olması için devlette keyfilik olmaması gerekir. Devletin toplumun her alanına müdahale etmemesi, sivil toplumlar arasında taraf tutmaması, hem hakem rolü oynaması sivil toplumun sağlıklı yapılması için önemlidir. sivil toplum örgütleri özgürce bir araya gelip kendi amaç ve çıkarlarını izleyip, bunu savunabilmelidir. (Yılmaz, 2001,s.325).

Globalleşmenin girdiği iş piyasası, mal piyasasındaki kutuplaşma ve dışlanma diğer taraftan devletin bu kutuplaşmayı dengeleyecek politikalarından vazgeçmesi global şehirlerde kutuplaşmayı daha somut hale getirmiştir. Bu nedenle yoksullaşan grupların tepkilerini görmekteyiz. Ulus devletin globalleşme sonrası çehresi siyaseti de değiştirmiştir. Ezilen, yoksullaşan gruplar örgütler aracılığı ile siyaset yapmaya başlamıştır. Böylece yeni siyaset devlete yönelik değil, sivil toplum örgütlerine yönelik olmaya başlamıştır. (Keyder, 2002 s.50.). Sivil toplum örgütleri daha çok globalleşmenin ve internetin getirdiği iletişim kolaylığı ile insan hareketliliğinin azalması nedeni ile mekana sahip çıkmak için oluşturulan birliktelikler şeklinde olmaktadır. Bunun yanı sıra network ağları dünya platformunda ses getiren STK'nın faaliyetlerine hizmet eder hale gelmiştir.

Yeni sosyal hareketler (YSH) eskisinden şu alanda farklıdır: (Yılmaz, 2001,s.379)

1. **İdeoloji:** YSH, sivil olmanın ve çıkar talep etmenin ötesinde temel bir sosyal değişim talep etmeleriyle farklılaşır. İktidar yönelimli olmaktan çok kimlik yönelimlidir.

2. **Destek temeli:** Eski sosyal hareketler, sınıf ve meslek temelli iken, YSH, orta sınıf ve eğitimlilere dayanır. grup ve çıkar temelli hareketten ayrılarak konu ve değer temelli bir oluşumu işaret eder.

3. **Katılma motivasyonu:** Konu ve kültür yönelimlidir.

4. **Örgütsel yapı:** Geleneksel hareketler merkezîyetçi ve bürokratik iken; YSH, açık, demokratik ve merkezkaç bir yapıdır.

5. **Siyasî üslup:** Hükümet dışı olmaya özen gösterir. Kararlarını hükümetle pazarlıkla değil, doğrudan eylem ve kamuoyunu etkileyerek almaya çalışır.

5. TÜRKİYEDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Huntington'a göre sivil toplum yaklaşımları üç grupta incelenmektedir. Üçünün ortak noktası merkezi devletin otoritesinin toplumsal alana müdahalesini en aza indirmek ve özgürlükleri korumaktır.

1. **Çoğulcu sivil toplum yaklaşımı:** Siyasal alanda parlamento ve hükümet dışında diğer grupların da söz hakkı olmasını ve devleti etkilemesini savunur.

2. **Asgari devletçi sivil toplum yaklaşımı:** Devletin yapay kurallar koyması ve toplumsal yaşamın doğal ve kendiliğinden düzeyini engellememesini savunur.

ABD'de halk devlete gerek kalmadan kendi işini kendisi yapar. Devlete biçilen rol, toplumu yönlendirici değil, toplum kesimleri arasında düzen sağlayıcıdır. Kapitalizm ile rekabet doğal karşılanmaktadır. Kapitalizm, iktisadi alanın devlete karşı özerkliğini savunur. Türkiye (ve Rusya) merkezden değişme modelidir. Batı karşısında yenilik düşünölmeye başlanınca önce askeri alanda başlayan batılılaşma, sonrasında tüm toplum kesimlerinde sürer. Bu da toplumun geri, dönüştürölmeye muhtaç olarak gören bir bakışın olduğunu gösterir. Türkiye'de devletin ağırlıklı rolünün altında yatan neden budur. (Turan, 2004, s.11.)

1994 yılında Türkiye'de dernek sayısı yaklaşık: 50.000, vakıf: 2.000, sendika: 1.000, oda, baro vb meslek kuruluşları: 1.000 kadardır. (Silier, 1994, s.3.) Derneklerin 40.000 kadarı cami kurma ve güzelleştirme konulu dernektir. Türkiye'de devletin bu kadar güçlü olması ve vatandaş örgütlerinin bu kadar zayıf olması arasında bir ilişki vardır. (Silier, 1994, s.3.) 1997 yılında faal dernek sayısı 69.000 kadardır. 2003 yılına baktığımızda ise Türkiye'de STK 100.000 civarındadır. 2000 yılında İstanbul'da faal dernek sayısı 7.563, vakıf sayısı 1.380. Aynı alanda çalışan STK sayısı çok fazladır. İzmir'de Kültür sanat da 222 adet, İnsan Hakları ile ilgili Türkiye'de 114 (2001), Marmara Bölgesinde kadın konusunda 109 tanedir. (Yaman, 2003, s.113)

3. **Katılımcı sivil toplum yaklaşımı:** Devlet ve sivil toplum iç içeliğine dayanır. Devleti sınırlamak yerine bu ilişkiyi demokratikleştirmeyi amaçlar. (Yılmaz, 2001, s.334) Entelektüel toplumum benimsediği yaklaşım üçüncü yaklaşımdır.

STK ve küreselleşme etkileşimi sonucu zaman- mekan kavrayışı ve medeniyet algılayışının değiştiği, toplumun çoğulcu bir temelde, federatif yapılar içinde yaşama arayışının sürdüğü bir yüzyıl beklemektedir. (Acar, 2003, s.82.)

Türkiye'de STK'lar daha çok dernekler şeklinde örgütleniyor. Avrupa'da ve ABD'de ise daha çok insiyatif grupları halinde örgütleniyorlar. Çünkü Türkiye'de bir STK olarak çalışmak belli yasalara tabidir. (Çelikkın, 2004, s.44.) anayasanın 33. mad. "Önceden izin almaksızın herkesin örgütlenme hakkı var" der. 13. mad. İle bu örgütlenme hakkına sınırlamalar getirilmektedir. Bunlar:

- Ülkenin bölünmez bütünlüğüne karşı, ulusal bağımsızlığı, cumhuriyeti ve ulusal güvenliği tehlikeye düşürücü, genel barış, kamu çıkarı ve genel ahlak ve sağlık gibi konularda hak ve özgürlükleri sınırlayacağını belirtir.

- Bu örgütlerin politika yapması yasak. 2098 sayılı dernekler kanunu belli kesimlerin örgütlenmesinin önüne geçiyor: öğretmenler, yüksek öğrenime gelinceye kadar öğrenciler, kamu çalışanları, silahlı kuvvetler mensupları, ideolojik suçtan hüküm giyenler dernek kuramazlar.

Örgütlenmeye ilişkin olarak anayasanın 25. md. İfade özgürlüğü, 28. md. Yayın ve yayım özgürlüğü olsa da anayasa, dernekler yasası, toplantı ve gösteriş yürüyüşleri yasası, Atatürk'e hakaret, düşünce ve örgütlenmeye ilişkin yasa, askeri ceza yasası, olağanüstü hal yasası, basın yasası, polis vazifesi ve yetkileri yasası hem düşünce ve ifade hem de örgütlenme önüne engeller koymaktadır. Türkiye'de devlet ve devleti yönetenler muhalif derneklerle örgütlenmiş olan sivil toplum örgütleri kamu düşmanı olarak görüyor, hem de ilan ediyor. (

Çelikkan, 2004, s.46.) Türkiye Cumhuriyeti devleti toplumun düzenlenmesinde zirve noktasındadır, sivil toplumun yok edildiği bir dönemdir.(Erdoğan, 2003, s.103.) Türkiye’de STK anlayışı Avrupa’dan farklıdır. Türkiye’de: sendika, ticaret odası, dernek, vakıf, vb. sendikalar grev yapar, fakat klasik STK’lar grev yapamaz.

Klasik Avrupalı STK kavramı 4 faaliyet alanını içine alır (Ghinst, 1995, s.221):

- 1-İnsani Yardım, (Sınır Tanımayan Doktorlar Gibi),
- 2-Gelişme (Oxford Açlıkla Savaş Komitesi- Oxfam Gibi)
- 3-İnsan Hakları, (Uluslar Arası Af Örgütü)
- 4-Çevre (Greenpeace Gibi)

Avrupa hükümeti, bazen STK’ları kamuoyunda daha iyi bir imaj oluşturabilmek için kullanmaktadırlar.

Demokrasinin en önemli siyasi vazgeçilmesi siyasi partilerdir. Fakat marjinallerin sesini duyurmak için gönüllü kuruluşlar şarttır. (Turan, 2004,s.13.)

Sivil toplum kuruluşlarının (STK)’ların lobi faaliyetlerinin hukuki alanda etkileri olmaktadır. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme, kadın örgütlerinin çabalarıyla; İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi, Uluslararası Hukukçular Komitesi lobi faaliyetleriyle; Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk hakları örgütleri aracılığıyla hazırlanmıştır. (Turanlı,2004. s.16.)

6.SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ENTELEKTÜEL TOPLUMA KATKISI

Aydınlanma öncülerinden John Locke, sivil toplum dendiğinde sivil devleti anlıyordu. Ona göre sivil devlet, toplumdaki insanların evrensel akıl ilkelerine dayanarak birbirleriyle bir sözleşme yapmaları ve bir hükümet seçmelerinden oluşuyordu. Akılsallığın, felsefenin olmadığı yerde sivil toplum olmaz. Akılsallığın egemen olmadığı toplumlarda sivil örgütlenmelerden beklenen çokselsliliği bulamaz. (Davran, 2004, s.34.)Vatandaşın ihtiyacı ve sorunları konusunda bilinçlenmesi, ortak çıkar ve amaçlarını saptamaları ve sorunlara çare bulabilmek için kullanacakları araçları çok iyi saptamaları gerekmektedir.(Çotuksöken, 2004,s.34.) STK ne sayısal çoğunluk kaygısı duyar, ne de otorite baskısını kabul eder. Sivil toplum örgütlenmeleri gönülden yapılan fedakarlık, gelecek nesillere olan borcun ifasıdır. Kuzey ve Orta Avrupa ülkelerinde halkın sivil toplum örgütlerine katılımının çok olduğu görülmektedir. Belçika’da sivil toplum örgütleri, bölgesel ve kültürel haklar konusunda oluşturulurken; Danimarka’da çiftçi kooperatifleri şeklindedir. İsveç’te kültür, kobiler, danışmanlık alanlarında işçi, kadın ve çevre hareketlerinin fazlalığı sivil toplum etkinliğini arttırmaktadır. (Esen, 2002,s.100.)

STK toplumda varlıkları arttıkça katkılarını şu şekilde görebiliriz: (Yılmaz, 2001,s.326)

- 1-devlet iktidarlarının sınırlanması ve iktidarın toplum tarafından kontrol edilmesi,
  - 2-sivil toplum örgütlerinin güçlülüğü oranında siyasi becerileri artacak ve sivil alan okul rolü oynayarak demokrasiye katkı sağlayacak
  - 3-sivil toplum, tolerans, ılımlılık, uzlaşma ve farklı değerlere saygı gibi demokratik değerlerin gelişimini sağlayacak,
- siyasi kurumlar dışında çıkar ifadelendirme, bütünleştirme ve temsil işlevi sağlamaktadır.

SONUÇ

Müşteri memnuniyetin ön plana çıktığı , bilgiye odaklı bir toplumda hakların ve özgürlüklerin alındığı bir yapı oluşmaya başlamıştır. Gücünün farkında olan, entelektüel olmaya önem veren bireylerin oluşturduğu, ortak amaçlar doğrultusunda hareket eden bir toplum kendiliğinden, entelektüel toplumunun çıktısı olarak oluşmaya başlayacaktır. Bu toplumun bireyleri ise sürekli var olanı sorgulayan ve yenilik arayışı içerisindedirler. Bu bireyler özellikle düşünsel güçlerini, bilgi, beceri ve genel kültürlerini ön plana çıkarma savaşı içerisindedirler. Kültürel değişikliklerin farkında olan ve kendi kültürlerini yaratma gayreti içerisinde yol alan entelektüel bireylerin tek amaçları çağdaş bilgi düzeyinde tutarlı, toplumun sorunlarına duyarlı çözüm üreten bireyler olmak.

Entelektüel bir toplumda ise yönetim oldukça zordur. Duyarlı, sorgulayan bilinçli bir toplulukla başbaşa olan yönetim, asla zorla bazı düşünceleri kabul ettiremeyeceğini önceden bilmelidir. Bu topluluğu yönetmenin tek yolu demokrasi ve özgürlük kriterlerinin çok iyi özümsemesi ile mümkündür. Sosyal duyarlılığı, fedakarlığı ve bağlılığı yüksek olan toplumlarda çözüm üretmenin hazzını tatmayı bilen akıllı yöneticilerin işleri ise oldukça kolaydır.

KAYNAKÇA

- ACAR Mustafa, "21. Yüzyılı Şekillendirecek İki Anahtar Kavram Olarak Küreselleşme Ve St", **Sivil Toplum Düşünce Araştırma Dergisi**, Y.1, S.4, 2003.
- AKTAN C.Can, TUNÇ Mehtap, "Bilgi Toplumu ve Türkiye", **Yeni Türkiye Der.**, Ocak-Şubat 1998.
- AYDIN Mustafa "Kamusal Alan yada Siyasetin Ön Bahçesi", **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl 1, s:4, 2003.
- ÇELİKKAN Murat , "STK'ların Devlet, Yerel Yönetimler Ve Özel Sektörle İlişkileri", **Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, 16-17 Aralık 1994.
- ÇOTUKSÖKEN Betül , "Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar", **Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, 16-17 Aralık 1994.
- DAVRAN Zeynep, "Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar", **Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, 16-17 Aralık 1994.
- DRUCKER Peter, "**Gelecek İçin Yönetim**", (Çev:Fikret Üçcan), T.İ.B. Kültür Yayınları, Ankara 2000.
- EDWARD Said, "**Entelektüel**", (Çev:Tuncay Birkan), Ayrıntı Yayınları, 1995.
- EĞMİR Alper, "Entelektüel Kimdir? Ne İş Yapar?", **www.hurriyetim.com.tr**.
- ERDOĞAN Mustafa, "Türkiye'de ST'nin Gelişmesi İçin Devlet Değişmeli," **Sivil Toplum Düşünce Araştırma Dergisi**, Y1, S.4, 2003.
- ERKAN Hüsnü , "**Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**", İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1994.
- ERTÜRK Hasan, KAHVECİOĞLU Yasemin , "Bilgi Toplununun Risk Toplumuna Dönüşümünde Tüketicinin Rolü", **I.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayını, Kocaeli 2002
- ESEN Orhan, "Sivil Toplum Kuruluşları İçin İki Zorunlu Müdahale Alanı" **İstanbul**, sayı42, 2002.
- GÖKBERG Macit, "Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk", **Cumhuriyet gazt.** Yay., 1997 .
- GHINST Jill Van Der, "ABD ve Avrupa'da STK arası iletişimin Dünü Bugünü", **Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, 16-17 Aralık 1994.
- HİRA İsmail , "Bilgi Toplumu Bağlamında Toplumsal Yapısal Dönüşümü ve Türkiye Gerçeği", **I.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayını, Kocaeli 2002
- KEYDER Çağlar, "Globalleşme Ekseninde STK'lar Bir Alternatif Olabilir mi", **İstanbul**, Sayı 42, Temmuz, 2002.
- KUÇURADİ Ioanna, "sivil toplum kuruluşları: kavramlar", **Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, 16-17 Aralık 1994.
- KURTULMUŞ Numan, "**Sanayi Ötesi Dönüşüm**", İz Yayınları, İstanbul 1996.
- ODABAŞI Yavuz , "**Tüketim Kültürü Yetinen Toplumun Tüketen Topluma Dönüşümü**", İstanbul: Sistem Yay., 1999.
- O'NEILL John , **Piyasa; Etik, Bilgi, Politika**, (Çev:Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- SAM Rıza, "Yoğun Bilgi Bilişiminde Yabancılaşma Sorunu: Bilgi Zenginleri-Bilişim Yoksulları", **I.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayını, Kocaeli 2002
- ŞEN Ahmet, KOÇ Oktay , "Bilgi Toplununun Sağladığı Risk Unsurları", **I.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayını, Kocaeli 2002
- TURAN İlter, "Dünyada ve Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişimi"
- SİLİER Orhan, "Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar", **Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, 16-17 Aralık 1994.
- TURANLI Turgut "Dünyada ve Türkiye'de Sivil toplum kuruluşlarının gelişimi", **Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, 16-17 Aralık 1994.
- YAMAN Yılmaz, "STK da Gelişmeye Giden Yolda Bir Araç: Benchmarking", **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Yıl1, Sayı 4, 2003.
- YILMAZ Aytekin, "**Çağdaş Siyasal Akımlar: Modern Demokraside Yeni Arayışlar**", Vadi yayınları, İstanbul, 2001. **DEMOKRASİ, YURTTAŞLIK VE DEMOKRATİK**

DEMOKRASİ, YURTTAŞLIK VE DEMOKRATİK YURTTAŞLIK EĞİTİMİNİN BİR BİLEŞENİ OLARAK SİVİL TOPLUM KAVRAMININA İLİŞKİN TARTIŞMALAR VE SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ

Mehmet BARUT*

1. GİRİŞ

Egemenlik, yönetim biçimi ve insan ilişkilerini uyum içerisinde sürdürmenin temel değerler sistemi olarak demokrasi, 21. yüzyılda dünyada yaşayan insanların büyük bir bölümü tarafından benimsenen, diğer egemenlik ve yönetim biçimlerinden üstün tutulan bir olguya dönüşmüştür. Günümüz dünyasında insanların büyük bir bölümü demokrasinin yerleşmesi, kurallarının ve değerlerinin içselleştirilmesi için mücadele etmekte, çabalarını birleştirmeye çalışmaktadır. Demokrasi mücadelesi konusunda dünya çapında ulusal sınırları aşan dayanışma ve örgütlenme çabalarına rastlanmaktadır.

Demokrasi 21. yüzyılda insanlığın büyük bir bölümünün ulaşmak için çaba gösterdiği ideale dönüşmüştür. Demokrasi tartışmalarında ileri sürülen tartışmasız noktalardan birisi, demokrasi ile yurttaşlık arasında kopmaz bir bağ olduğudur. Bu bağa vurgu yapılarak demokrasinin uyanışının kalıcı olabilmesi, bu uyanışın global bir uyanışa dönüşebilmesi için demokratik yurttaşlık eğitimi ve demokratik yurttaşlık birlikleri ile demokrasiyi birlikte düşünmek gerekir. Demokrasi ve yurttaşlık tartışmalarında, yurttaşlık kavramı, insanın bir siyasal topluma aidiyet bağıyla birlikte tanımlanır.

Yurttaşlık ve demokrasi arasındaki kopmaz bağ ve yurttaşlığın siyasal topluma aidiyet bağı ile kazanılması, yurttaşlığın bir kimlik olarak tanımının, demokrasinin sorumluluklarının, kurallarının, ilkelerinin, pratik işleyişinin ve demokrasinin kökeninin eğitim yoluyla insanlara kazandırılmasını zorunlu kılar. Demokrasi eğitimi, yurttaşlığın kazanılması eğitimidir. Yurttaşlık eğitimi, siyasal toplumun üstlenmesi ve sivil toplumla işbirliği içerisinde gerçekleştirilmesi gereken temel görevlerden birisidir. Demokrasi, yurttaşlık ve demokrasi ile demokratik yurttaşlık eğitimi arasında birbirinin varlık nedeni olma ve birbirini geliştirme, ilerletme türünde bir ilişki söz konusudur. Demokrasinin ilkeleri, sorumlulukları, pratik işleyişi ve kökeni, yurttaşlık eğitimi çerçevesinde topluma yeni katılacak üyelere temel olarak örgün eğitim kurumlarında ve sivil toplumla işbirliği içerisinde yaratılacak eğitim ve danışmanlık merkezlerinde verilecek eğitim-öğretim ve yaşantı örnekleri yoluyla aktarılmalı, yurttaşlık eğitimi ile demokrasinin bir egemenlik biçiminin ötesinde yaşam biçimine dönüşmesi sağlanmalıdır. Demokrasinin kurumlaşması, egemenlik ilişkilerinin ötesinde ilkeleri, değerleri ile bir yaşama biçimine dönüşmesi ancak bu şekilde sağlanabilir. Yurttaşlık eğitimi olmaksızın, demokrasi ile yurttaşlık arasındaki varlık ve geliştirici ilişki kavranmaksızın demokrasinin kalıcı olması, katılımcı formlarıyla bir yaşama biçimine dönüşmesi olanaklı değildir.

Demokrasinin, yurttaşlık ve yurttaşlık eğitimi ile bağı koparıldığında tek başına ideal bir yapı yada iyi işleyen bir düzenek olmadığı için anlamlı olmayacaktır. Demokrasinin kurumlaşması, katılımcı formları, ilke ve değerleri ile bir yaşama biçimine dönüşmesi, yurttaşlık ile arasındaki ilişkiye bağlıdır. Yurttaşlık kimliği, yurttaşlık eğitimi ve yurttaşlık bilinci, demokrasinin kurumlaşmasının temel araçlarındandır, demokrasi ile yurttaşlık arasında kopmaz bir bağ ve ilişki vardır. Bu çalışmada demokrasi ve yurttaşlık eğitiminin temel bileşenlerinden birisini oluşturan sivil toplum kavramı ve sivil toplum kavramı ile demokrasi arasındaki ilişki çözümlenecektir.

2. SİVİL TOPLUM KAVRAMI VE SİVİL TOPLUM İLE DEMOKRASİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

Demokraside, demokratik sistemde sivil katılım, demokratik yurttaşlığın yükümlülüğü ve hakları sivil toplumun örgütlülük düzeyi ile anlam kazanır. Canlı, dinamik sivil toplum demokrasinin, demokratik sistemin gerçek göstergesidir. Sivil toplum gerçekliği demokratik devlet sistemi ile demokratik olmayan devlet sistemini karşılaştırmada kullanılan temel ölçütlerden birisidir, demokratik olmayan devlet erkinin egemenlik alanında gerçek anlamda bir sivil toplum gerçekliği, sivil kültür ve sivil örgütlülüğünden söz edilemez. Demokratik olmayan devlet erkinin egemenlik alanı, tek parti egemenliği, tüm yetkilerin belirli bir merkezde toplanması ve güç

* Öğr. Gör., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

ilişkilerinin dengesiz ve eşitsiz dağılımı ile anlam kazanır, demokratik olmayan devlet erkinin egemenlik alanında devletin egemenlik alanı dışında örgütlenmek, eylem ve etkinlikte bulunmak neredeyse olanaksızdır. Demokratik olmayan devlet erkinin egemenlik alanında ortaya çıkan sivil toplum örgütleri, sivil kültür ve sivil eylem-etkinlik alanı, Doğu Avrupa ülkelerinde 1980'li yıllarda yaşandığı gibi bürokratik, tek parti egemenliğine dayalı, katı merkezîyetçi örgütlenmiş devletlerde, devletin toplum arasında çatışmanın yaşandığı temel bir alan işlevi görmüştür.

Sivil toplum nedir? Sivil toplum, sivil örgütlülük, sivil kültür, sivil eylem-etkinlik alanı ile demokrasi, demokratik sistem, bireysel haklar ve yurttaşlık arasındaki ilişki nasıl kurulur? Demokrasinin, demokratik sistemin canlılığı, dinamik işleyişi, demokratik devlet sisteminin temel hak ve özgürlük alanları ile çelişmeksizin varlığını sürdürebilmesi açısından sivil toplum, sivil kültür, sivil eylem ve etkinlik alanı niçin zorunludur? Bu sorular; demokrasi, yurttaşlık ve demokratik yurttaşlık eğitimi programı içerisinde yanıtlanması gereken temel soruları oluşturmaktadır. Sivil toplum kavramının 300 yıllık bir geçmişi olmasına karşın sivil toplum kavramı, siyaset bilimcilerin üzerinde uzlaşamadıkları ve zaman,zaman kuşkuyla yaklaştıkları bir kavramdır. Kavramın içeriği konusunda tartışmalar ve kavrama yönelik kuşkulu yaklaşımlar olmakla birlikte, sivil toplum, devletin kapsamadığı, kuşatmadığı sosyal etkileşim alanı olarak tanımlanır, sivil toplum kavramının bu tanımı üzerinde bir çok siyaset bilimci mutabık kalmıştır. Sivil toplum kavramı çoğunlukla üzerinde mutabık kalındığı gibi devlet dışı eylem-etkileşim alanını tanımlamak üzere kullanılır.

Sivil toplum kavramının içeriğine ilişkin uzlaşma, sivil toplumun politika dışı gönüllü kuruluşlara katılım özgürlüğü, devlet dışı örgütlenme, eylem ve etkinlik alanındaki organizasyonların hareket alanının genişlemesi, yurttaşların kendi yaşam alanına yönelik devletten bağımsız yada devlet kuruluşları ile işbirliği içerisinde olma boyutlarına dayalı olarak tanımlanır. Sivil toplum alanı devletten bağımsız sosyal etkileşim alanını tanımlar, ancak bu alan demokrasinin, demokratik sistemin hukuk kurallarından bağımsız değildir. Sivil toplum, bireylerin devlet erki ve kamusal alan karşısında kendi öznelliklerini, yaşam alanlarını savunmak için oluşturdukları devletten bağımsız sosyal etkileşim alanıdır.

Devletten bağımsız sivil toplum kuruluşlarının başlıca örneklerini sendikalar, meslek birlikleri, dinsel topluluklar, insan hakları organizasyonları, dayanışma grupları, çevre koruma, çevre haklarını savunan organizasyonlar, sosyal refah dışı kalmış, sosyal yardım ve desteğe gereksinimi olan gruplarla dayanışma, onlara destek olmak için kurulmuş organizasyonlar, bağımsız basın-yayın organizasyonları, yayıncılık kuruluşları, devlet dışı, devletten bağımsız eğitim-öğretim organizasyonları, oluşturur. Demokratik toplumlar, sivil toplum örgütlerinin yaygın bir alanı kapsadığı ve insanların çok fazla sayıda sivil toplum örgütüne etkin olarak katıldığı, demokratik devlet sisteminin politikalarının oluşumunda ve bu politikalarının uygulamalarında sivil toplum örgütlerinin etkili olduğu toplumlardır. Örneğin bir çok Batı ve Kuzey Avrupa ülkesinde ortalama bir yurttaşın çok sayıda sivil toplum örgütüne üye olduğunu, İsveç'te bu sayının 10'larla ifade edildiğini, Amerikan yurttaşlarının yaşamında sivil toplum örgütlerinin önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz.

Sivil toplum, devletten bağımsız ve farklı olmayı içerir ancak her koşulda sivil toplumun devletle çatışma içinde olması gerekmez. Çoğulcu ve katılımcılığı hedefleyen demokrasilerde, yurttaşlar çok fazla sayıda ve farklı alanlarda örgütlenmiş sivil toplum örgütlerine katılır, bu örgütlerde özgür ve devletin sosyal kontrolünden bağımsız kamu yararı, genel yararı gerçekleştirme doğrultusunda eylem ve etkinlikler gerçekleştirirler, çoğulculuğu ve katılımcılığı hedefleyen demokrasiler, demokratik devlet sistemleri bu hedeflerine ulaşmak için sivil toplumun gelişimine destek sağlarlar.

Demokratik devlet sisteminde devletle sivil toplum örgütleri arasında oluşan bu işbirliğine dayalı uyum içerisindeki çalışma, demokratik sistemin doğası ve amaçları ile de uygunluk, paralellik gösterir. Sivil toplum örgütleri ile devlet arasındaki bu uzlaşma statik bir anlaşma değildir, dinamik ve değişkenlik gösterir. Sivil toplum örgütleri ile devlet arasında işbirliği, uzlaşma ve birlikte çalışma değerleri egemen değilse çatışma dinamikleri toplum açısından kaçınılmazdır ve sivil toplum örgütleri bu toplumlarda genellikle devlet erkiyle sürekli olarak çatışma içerisinde. Sivil toplum örgütleri ile devlet arasındaki çatışma dinamiği, sivil toplum örgütlerinin devletten bağımsız sosyal etkileşim alanının gücü olarak örgütlenmesi, devlet gücünün yurttaş devlet erkine karşı genişletme çabası içinde olmasından kaynaklanır. Çünkü, sivil toplum ile devlet arasında işbirliği, uzlaşma ve uyum içerisinde birlikte çalışma değerlerinin egemen olmadığı toplumlarda, devlet erki sivil toplumu sınırlama, güçsüzleştirme, özerkliğini sınırlama ve sivil toplumu kendine bağlama çabası içindedir, sivil

toplum devlete karşı özerkliğini savunduğu, direndiği oranda devletle çatışma durumunu yaşamayı kaçınılmaz hale gelir.

Demokrasi, demokratik devlet sistemi, sivil toplum örgütlerinin devletten bağımsız eylem ve etkinliklerini, bireysel hakların korunması, düşünce ve örgütlenme özgürlüğünün korunup geliştirilmesi doğrultusunda destekler, güçlendirir. Sivil toplum örgütleri, bireyleri kendi yaşam alanlarını savunma, kendilerini devlet erkinin sınırlama ve yaptırım gücü karşısında koruma amacı çerçevesinde temel hak ve özgürlüklerini kullanma doğrultusunda birleştirir, insanlar arasında işbirliği, uzlaşma, örgütlenme ve birlikte çalışma değerlerini güçlendirir, bu güçleniş demokrasinin sürekliliği, ileri taşınması konusunda olumlu işlevler görür.

Demokratik devlet sistemi kendi sürekliliği açısından sivil toplum örgütlerine destek olur, güçlendirir, onları politikalarının belirlenmesi ve uygulanması sürecinde, genel yararı gerçekleştirme doğrultusunda kapsamaya çalışır. Ulus aşırı, ulusal, bölgesel, yerel sivil toplum örgütleri, devlet kurumları ve temsilcileri ile yurttaşlar arasında işbirliği sağlar, yurttaşların beklentileri, gereksinimlerini devlet kurumlarına ve temsilcilerine aktaran iletişim kanalları olarak işlev görür, yurttaşların beklentileri, gereksinimleri doğrultusunda devlet kurumları ve temsilcileri üzerinde baskı oluşturmaya çalışır.

Devlet kurumları ve temsilcileri ile yurttaşlar arasında sivil toplum örgütlerinin oluşturduğu bu iletişim kanalları, yurttaşların ilgilerini, beklenti ve gereksinimlerini sosyal politikaların oluşması sürecine taşır. Sivil toplum örgütleri, yurttaşların haklarının korunması, yurttaşların yükümlülüklerini ve sorumluluklarını yerine getirme sürecinde devlete karşı yurttaşlar açısından koruma alanı oluşturur. Yurttaşların sivil toplum örgütlerinin aktivitelerine etkin katılımı, sivil toplum örgütlerinin yaygınlığı, etkililiği, demokratik yurttaşlığın erdemleri ve becerileri olarak kabul edilir. Sivil toplum örgütleri, demokratik yurttaşlık becerilerini edinme konusunda kamusal laboratuvar işlevi görür, yurttaşlar demokrasiye ait değerleri ve işleyiş kurallarını sivil toplum örgütlerinde öğrenirler. Sivil toplum örgütleri, demokratik yönetim geleneğinin gelenekselleşmesine, sivil toplum ve devletin yönetim, egemenlik değerlerinin demokratikleşmesi eğiliminin güçlenmesine katkı sağlar.

Sivil toplum despotizmin her türüne karşıt, çoğulcu katılımcı ve demokratik değerlerin savunucusu ve taşıyıcısıdır. Yaşama hakkının dokunulmazlığı, düşünce, örgütlenme özgürlüğü, mülkiyet edinme hakkı gibi temel hak ve özgürlükleri korunması ve kullanılmasında doğrudan devlet erki sorumludur, ancak devlet erkinin bu sorumluluğu üstlenirken ne çok kuvvetli, ne de çok zayıf olmaması, devlet erkinin sınırlama ve yaptırım gücünün genel yararı gerçekleştirme doğrultusunda sivil toplum tarafından dengelenmesi gereklidir.

Demokrasi, demokratik devlet sisteminde anayasal denetim ve kontrol mekanizmaları ve sivil toplum örgütleri; devlet erkinin kullanımında ortaya çıkan despotik eğilimlere karşı çıkma, bu eğilimlerin sınırlandırılması, insan haklarının çiğnenmesine karşı çıkışı, özgürlük alanının ortadan kaldırılması konusunda politik sistemi koruyan temel güvencelerdir. Sivil toplum örgütleri, sivil yönetim eğilimini despotik ve statik eğilimlere karşı savunarak sivil kültürün toplum yaşamında, insan ilişkilerinde egemen olmasına aracılık eder, sivil kültür değerlerinin insanların günlük ilişkilerinde belirleyici olmasında rol oynar. 21. Yüzyılda egemen ve belirleyici bir paradigmaya dönüşen demokrasinin, demokratik devlet sisteminin gerçekleşme derecesinin değerlendirildiği temel alan, sivil toplum alanıdır.

Sivil toplum örgütleri, insanları sosyal çıkarları doğrultusunda bir araya getirmekte, insanların sosyal çıkarları ile devlet arasında iletişim kanalları oluşturmada, sosyal çıkarların korunması konusunda devlet üzerinde baskı oluşturmaktadır.

Sivil toplum örgütleri, insan haklarının korunup geliştirilmesi, güvenlik ve sosyal düzenin korunması konusunda 21. yüzyılda önemi yadsınamaz roller üstlenmekte, uluslar arası alanda çok önemli eylem ve etkinlikler gerçekleştirmektedirler

Toplumda oluşan baskının en önemli kaynağı devlettir, ancak tek kaynağı sadece devlet değildir. Baskıcı, özgürlükçü olmayan organizasyonlar, despotik devlet gibi insanlar üzerinde baskıcı, sınırlandırıcı olabilirler. Kabileci, ırkçı ve şöven örgütlenmeler bireysel haklar ve sivil kültüre ait değerleri bastırma amacı taşırlar. Demokrasi, demokratik devlet sistemi, sivil toplumda kabileci, ırkçı, şövenist veya grup dayanaklı, bireysel haklara yönelik saldırılara da karşı çıkar. Demokrasi, demokratik devlet sistemi, yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini devlet erkinden kaynaklanan politik içerikli despotik eğilimlerine karşı olduğu kadar, toplum

içerisindeki kabileci, ırkçı, şöven grupların despotik eğilimlere karşı da korur. Sivil toplum örgütleri ile devlet arasındaki etkileşim bireysel haklara özgürlük temeli üzerinde sürdürülür.

Modern Sosyolojinin kurucularından birisi olarak kabul edilen Emile Durkheim, sivil toplum ile devlet arasındaki yapıcı/geliştirici gerilime bağlı olarak bireysel özgürlüğün korunması sonucuna varmıştır. Emile Durkheim'ında vurguladığı sivil toplum ile devlet arasındaki gerilimin düzenlenmesi için hukuk devleti, insanların sivil kültürü benimsemeleri, demokratik yapılaşma ve geleneklerin toplumda egemen hale gelmesi gerekliliktir, demokratik sistem bu gereklilikler üzerinde yükselir.

Hukuk devleti, sivil toplumun oluşmasına olanak tanır, genel yararı gerçekleştirme doğrultusunda devlete karşı bireysel hakların serbestçe kullanımına zemin hazırlar. Hukuk devleti, demokratik devlet sistemi ile sivil toplum arasındaki uzlaşmayı sağlayan, gerilimi düzenleyen alandır. Hukuk devleti anlayışı ve geleneklerinin eksikliği, sivil topluma ilişkin düşüncelerin de gelişmemesine, sivil toplum alanının zayıf kalmasına yol açar. Sivil topluma ilişkin bu zayıflık ve gelişmemelik, devlet ve devlet dışı alanlardan özgürlüğe karşı despotik eğilimlerin güçlenmesi için uygun ortam sağlar.

Sivil toplumun varlığı ve canlılığı dünyanın bir çok ülkesi açısından demokrasiye ilişkin güçlü beklentilerin oluşması açısından da temel olarak kabul edilen değerlendirme ölçütüdür. Demokrasi, yurttaşlık ve demokratik yurttaşlık eğitim programına katılan öğrenciler, eğitim programı içerisinde demokrasinin asgari koşullarının, sınırlarının bilgisini öğrenmeli, bu bilgiye dayalı olarak kendi ülkelerinin politik sistemini başka ülkelerle karşılaştırarak demokrasinin asgari koşulları ve sınırlarına dayalı olarak analiz edebilmelidirler. Öğrencilerin yapacağı bu analizlerde demokrasi, sivil toplum arasındaki bağ, demokrasinin kalıcılışıp yerleşikliği açısından sivil toplumun gelişmesi zorunluluğu temel anahtar noktalar olarak yer almalı, demokrasi, anayasal kontrol, denetim mekanizmaları, anayasanın sağladığı güvenceler, bireysel haklar ve yurttaşlık kavramları öğrenciler tarafından çözümlenebilmelidir.

Sivil toplum düşüncesi demokrasi, yurttaşlık ve demokratik yurttaşlık eğitim programına katılan öğrencilerin demokratik ve demokratik olmayan devlet sistemlerine ilişkin değerlendirmelerinde, demokratik ve demokratik olmayan formlara ilişkin karşılaştırmalı analizlerinde kullanacağı temel değerlendirme ölçütleri olmalı, öğrenciler bu temel ölçüte dayalı olarak demokratik ve demokratik olmayan politik sistemleri birbirinden ayırd edebilme becerisine ulaşabilmelidirler. Demokrasi, yurttaşlık ve demokratik yurttaşlık eğitimi programında, öğrencilere demokrasinin, demokratik devlet sisteminin gönüllü organizasyonları ezme yada sosyal kontrol altına alma hakkının olmadığı anlayışı kavratılmalıdır. Demokrasi, demokratik sistem; gerçek, canlı ve dinamik bir sivil topluma dayanmadığı sürece kalıcı hale gelemez, toplum yaşamında yerleşik olamaz.

Demokrasi, yurttaşlık ve demokratik yurttaşlık eğitimi programına katılan öğrenciler sivil toplumun gelişimi, canlı ve dinamik oluşumu açısından yönlendirilmeli, bu konuda deneyim edinmeleri için öğrencilere uygun ortamlar yaratılmalıdır. Öğrencilere yönelik aktarım süreci ve deneyim kazanmalarına dönük ortamlarda, öğrencilerin demokrasiye ait davranış becerilerini edinmeleri, diğerleri ile işbirliği içinde çalışmaya dönük tutumlarını, işbirliği, güven, hoşgörü ve kendi ayakları üzerinde durma değerlerini pekiştirmeleri amaçlanmalıdır.

Demokrasi, yurttaşlık ve demokratik yurttaşlık eğitimi programını yürüten eğitici-öğreticilere programın başarısı açısından çok önemli sorumluluklar düşmektedir. 21. Yüzyılda demokrasi, demokratik devlet sisteminin bir ütopya olmaktan çıkıp, çoğulcu ve katılımcı formları ile kalıcı hale gelmesi, öğrencilerin demokrasinin sivil kültürel değerlerine göre sosyalleşerek yurttaş kimliği edinmeleri eğitimcilerin-öğreticilerin başarısı olacaktır.

KAYNAKLAR

- BRZEZINSKI, Zbigniew. "New Challenges to Human Rights." *Journal of Democracy* 8 (April 1997): 3-8.
Center for Civic Education, ed. *American Legacy: The United States Constitution and Other Essential Documents of American Democracy*. Calabasas, CA: Center for Civic Education, 1997.
Center for Civic Education. *National Standards for Civics and Government*. Calabasas, CA: Center for Civic Education, 1995.
DAHL, Robert A. "Why All Democratic Countries Have Mixed Economies." In John W. Chapman and Ian Shapiro, eds. *Democratic Community*. New York: New York University Press, 1993, 259-282.

- DURKHEIM, Emile. *Professional Ethics and Civic Morals*. Glencoe, Illinois: Free Press, 1957.
- EISENSTADT, S. N. "Civil Society." In Seymour Martin Lipset, ed. *The Encyclopedia of Democracy*, Volume I. Washington, DC: Congressional Quarterly, Inc., 1995, 240-242.
- FOLEY, Michael W., and Bob Edwards. "The Paradox of Civil Society." *Journal of Democracy* 7 (July 1996): 38-52.
- GALSTON, William A. "Liberal Virtues and the Formation of Civic Character." In Mary Ann Glendon and David Blankenhorn, eds. *Seedbeds of Virtue: Sources of Competence, Character, and Citizenship in American Society*. Lanham, MD: Madison Books, 1995, 35-60.
- GALSTON, William A. *Liberal Purposes: Goods, Virtues, and Diversity in the Liberal State*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1991.
- GELLNER, Ernest. "The Importance of Being Modular." In John A. Hall, ed. *Civil Society: Theory, History, Comparison*. Cambridge, UK: Blackwell Publishers, 1995, 32-55.
- HAYEK, Friedrich A. *The Constitution of Liberty*. Chicago: The University of Chicago Press, 1960.
- HELD, David. *Models of Democracy*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1996.
- HUNTINGTON, Samuel P. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press, 1991.
- International Institute for Democracy, ed. *The Rebirth of Democracy: 12 Constitutions of Central and Eastern Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1996.
- KARATNYCKY, Adrian. "The 1998 Freedom House Survey." *Journal of Democracy* 10 (January 1999): 112-125.
- Expansion of Judicial Power. New York: New York University Press, 1995, 1-10.

VII. OTURUM SALON-2

STK'LARIN İŞLEVSEL ETKİNLİKLERİ

OTURUM BAŞKANI

Davut DOĞAN

Çanakkale Arama Kurtarma Acil Yardım Derneği "ÇAKAY"

Ebru ŞENGÜL
Ufuk HUŞAN

Sivil Toplum Kuruluşlarının Doğal Afetlerdeki Önemi: 17 Ağustos Depremi Sonrası Adapazarı'ndan Örnekler

Doç. Dr. Serkan BAYRAKTAROĞLU
Arş. Gör. Kazım MERT
Arş. Gör. Yasemin ÖZDEMİR

Çanakkale Sivil İnsiyatifi (ÇSİ) Çanakkale Pratiği ve Sonuçları

İsmail ERTEN

Arkeoloji Alanında Bir Sivil Deneme, "Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması"

Dr. Veysel TOLUN

ÇANAKKALE ARAMA KURTARMA ACİL YARDIM DERNEĞİ “ÇAKAY”

Ebru ŞENGÜL*
Ufuk HUŞAN**

ÖZET

1999 Marmara depremi Sivil Toplum Kuruluşlarının acil durumlardaki önemini ve afet yönetimi içinde yer almaları gereğini açıkça ortaya koymuştur. Çanakkale Arama Kurtarma Acil Yardım Derneği, 1999 Marmara depreminin ardından, aynı bölgede yer alan Çanakkale’de de benzer bir felaket gerçekleşirse ne yapabiliriz, sorusuna cevap aramak için toplanan insanların, yerel olarak kendilerini savunma gereksinimi ve refleksi ile çalışmalarına başlamıştır. Doğal afet ve kazalarda gönüllülük anlayışıyla, ihtiyaç duyulan alana en kısa sürede yardım götürmek amacı ve bilinciyle yapılanmasını sürdürmüştür.

Bir afetin felakete dönüşmesine neden olan önemli olgular kısaca tanımlanacak olursa ilk sırada hiç kuşkusuz halkın konu ile ilgili bilgi eksikliği yer alır. Deprem, yangın, fırtına, sel gibi karşılaşılabilecek afetler konusunda yeterli bilgi ve bilince sahip olmayan bölge insanının, bir afet durumunda hazırlıksız olması tehlikenin boyutlarını arttırmaktadır. Bölgedeki nüfus yoğunluğu ve yanlış yapılaşma, afetlerde yaşanan can ve mal kayıplarını arttıran bir diğer önemli olgulardır. Afet sonrası yardım ekiplerinin ihtiyaç duyacakları güncel ve doğru bilgiye en kısa zamanda ulaşmaları, ekiplerin birbirleri ve halk ile koordineli çalışmaları ise afet sonrası gibi kritik bir zaman diliminde oldukça önem taşıyan konulardır. ÇAKAY, çalışmalarına bu olgular ışığında yön vererek kent halkının konuyla ilgili bilinçlenmesi ve kurtarma esnasında gerekli olan bilgilerin derlenmesi konusunda çalışmalar gerçekleştirmiştir.

1. GİRİŞ

Sivil toplum, örgütlü binlerce dernek, girişim, ajans ve sivil toplum kuruluşunu temsil etmektedir. “Örgütlenmiş toplum”, “aktif vatandaşlık” gibi farklı biçimlerde açıklanan sivil toplumu Alman sosyolog Ralph Dahrendorf, “başkalarına saygı gösteren, başkalarını cesaretlendirip, harekete geçmek isteyen ve geçebilen, eyleme yönelik araçları yaratabilen, kendinden emin, korkusuz ve korkması için nedeni olmayan kadınlar ve erkekler, yani vatandaşlar” olarak tanımlamaktadır. Aktif vatandaş ise öncelikle girişimci ve yenilikçidir. Güç şartları altında yaşayan ve göreceli olarak toplumun daha az şanslı kesimleri için toplumsal destek sağlamak üzere kendilerini düzenleyebilen insanlardır (STGP, 2004). Sanayileşmiş toplumların ve "Avrupa Kimliği"nin bir parçası haline gelen sivil toplum, Sosyal Avrupa'nın oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Toplumun kültürel birikimi ve demokrasinin yansımaları olarak oluşan sivil toplum kuruluşlarından biri olan ÇAKAY, toplumcu teoriye göre oluşmuş, arama, kurtarma ve acil yardım eğitimleri almış yaklaşık 75 gönüllüden oluşmaktadır.

ÇAKAY,

1. Devlet dışı yapısı
2. Politika dışı yapısı
3. Gönüllülük esaslı yapısı
4. Kar amacı olmayan yapısı
5. Toplum yararına faaliyet yapısı

olmak üzere Sivil Toplum Kuruluşlarının beş önemli özelliğine ve STK'ların;

- Yaptıkları işe profesyonel yaklaşımı taşımaya inanmak
- Toplumun ve ortaklarının kapasitesini büyütmeye inanmak
- Özellikle avantajlı olmayan grupları güçlendirmeye inanmak
- Irk ve cins eşitsizliklerini azaltmak için çalışmaya inanmak

* Arş. Gör., ÇOMÜ Mühendislik Mimarlık Fakültesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü

** Öğr. Gör., ÇOMÜ, Sağlık Yüksek Okulu

- Uygun fon toplama metotlarını kullanmaya inanmak
- Faaliyetlerinin sürdürülebilir olmasını sağlamaya inanmak
- Toplum bilincini artırma ve eğitime bizzat katkıda bulunmaya inanmak
- Toplumun değişik sektörlerini biraraya getirme kapasitelerini kullanmaya inanmak

temel yaklaşımlarına sahiptir (Bilgitekin, ve Yarımbıyık, 2003). Eğitimlerini güncel ve bilimsel gelişmeler doğrultusunda yenileyen ve sürekli devam ettiren ekip,

- 1-İlk müdahale ekibi,
- 2-Lojistik destek ekibi,
- 3-İdari işler ekibi,
- 4-Acil yardım ekibi,
- 5- Gönüllü destek ekibi olmak üzere 5 farklı birim altında örgütlenmiştir.

Deprem, yangın, sel, heyelan gibi doğal afetler, plansız endüstrileşme ve kentleşme ile denetimsiz yapılaşma gibi insan hataları sonucu büyük can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Birinci derece deprem kuşağında yer alan Çanakkale kenti, deprem gibi bir doğa olayından hiç de uzakta bulunmamaktadır. Bu afetlerin etkilerinin azaltılması konusunda yapılacak çalışmalar; afet öncesi ve afet sonrası çalışmalar olarak sınıflandırılabilir. Afet öncesi çalışmalar; şehir altyapı planlaması, bölgenin deprem risk haritasının oluşturulması, zemin etüt çalışmaları ve yapı denetimleri gibi konuları içermektedir. Meydana gelebilecek herhangi bir afet sonrası, can ve mal kayıplarının en az düzeyde olması, yerel yönetimler tarafından desteklenip denetlenmesi gereken bu çalışmaların uygulanabilirliğiyle ilişkilidir.

Afet sonrası çalışmalar ise hayat kurtarmaya yönelik çalışmalar olup, ilgili birimler arası koordinasyonu sağlamayı temel almaktadır. Bu amaçla acil durum eylem planları oluşturularak gerekli müdahalelerin en kısa sürede ihtiyaç duyulan bölge ve kişilere ulaşması hedeflenmelidir (Mutay, 1999). Bu kapsamda çalışacak birimlerin gereksinimi olan veriye en doğru ve en kısa yoldan ulaşması hayati önem taşıyan bir olgudur. Çanakkale’de meydana gelebilecek bir afet sonrası ÇAKAY ekibinin ne kadar hazırlıklı olursa olsun birer afetzede olacağı ve planlanan çalışmaların bu durumdan doğrudan etkileneyeceği dikkate alındığında, arama kurtarma ve acil yardım bilgi ve bilincinin her aileye ulaştırılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu konuda kentte daha önce yapılmış bir çalışma bulunmadığından, öncelikle bu eksikliğin giderilmesine yönelik kapsamlı bir proje başlatılmıştır. Projeye;

- Afet sonrası, şehir dışından gelen yerli ve yabancı kurtarma ekiplerinin ihtiyaç duyacakları bilgiye en hızlı ve doğru bir şekilde ulaşmasını sağlamak,
- Halkla ile yüz yüze yapılan görüşmelerde, gönüllü savunma birliklerine katılmak üzere eğitim verilecek kişileri belirlemek ve eğitimlere davet etmek

amaçlanmıştır. Yapılan çalışmalarda; bina durumuna ve bu binalarda yaşayan ailelere ilişkin çeşitli bilgiler elde edilmiş, bölgesel toplanma yerleri ve ileride yerleştirilmesi önerilen afet konteynırları için uygun alanlar belirlenmiştir. Elde edilen bilgilerin kent bilgi sistemi çalışmaları için bir başlangıç oluşturabileceği düşünülmüştür. İhtiyaç duyulduğu takdirde son beş yılın verilerini içeren bu veri ambarının bilgisayar ortamına aktarılarak;

- Valilik, belediye, kaymakamlık,
- Sivil savunma, gönüllü kurtarma ekipleri ,
- Üniversiteler, araştırma kurumlarına

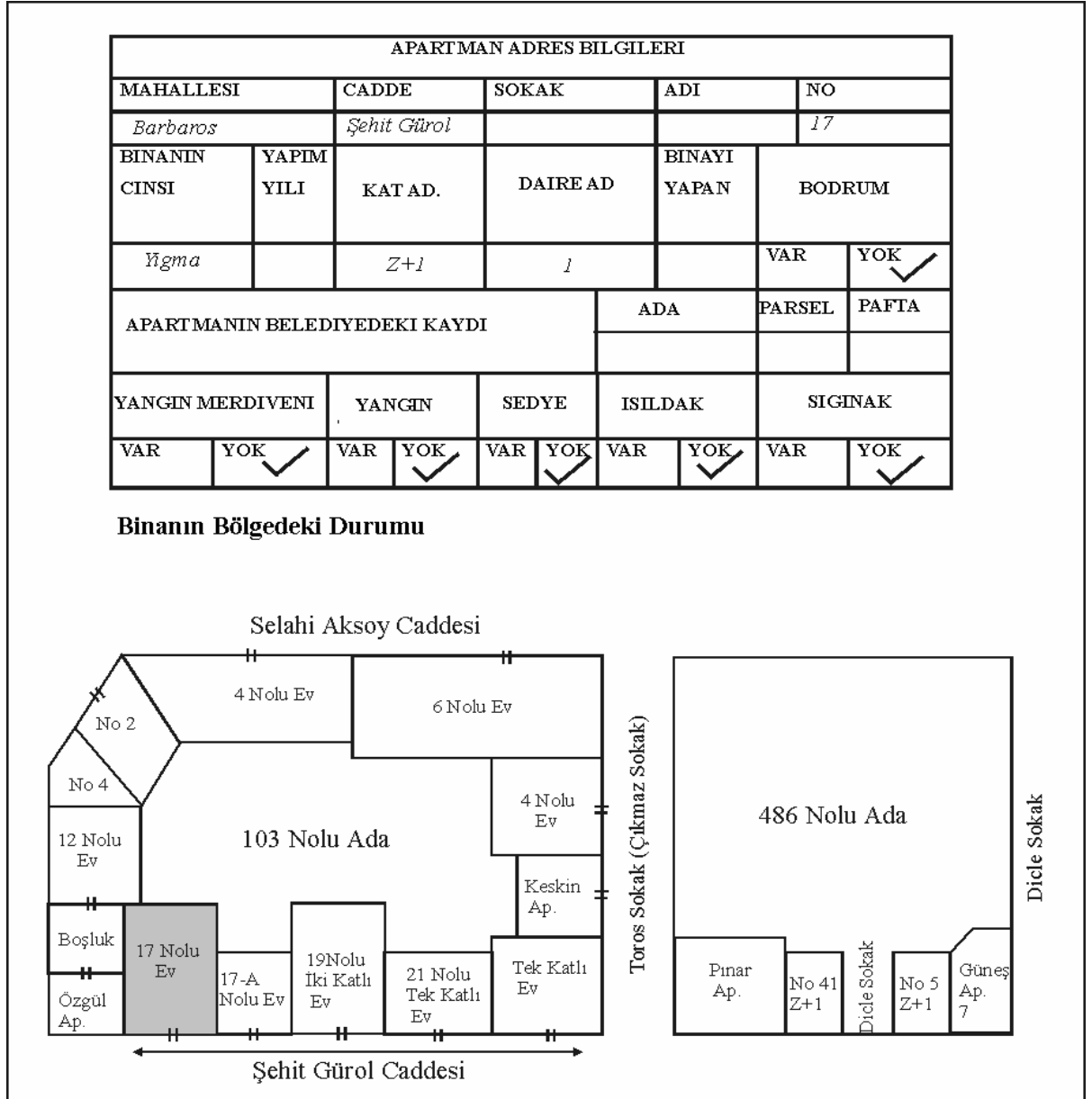
açık olması sağlanmaya çalışılmaktadır.

2. GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR VE YÖNTEM

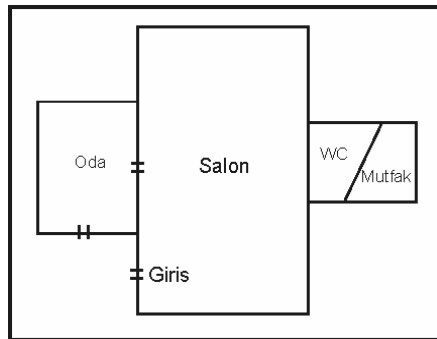
Çanakkale kenti 30 farklı bölgede tanımlanmış (Şekil1) ve her bölge için en az 2 olmak üzere çok katlı binalarda veri toplama çalışması gerçekleştirmiştir. Bu veriler binanın;

- Yığma veya betonarme olması,
- Bodrum ve sığınak olup olmadığı,

Şekil 2. Apartman adres bilgileri

Şekil 3. 17 Zemin kat planı (şematik)

Tablo1. Örnek Aile Bilgi Formu

BÖLGE	MAHALLE	CADDE	SOKAK	APT. NO	DAİRE NO	KAT AD./DAİRE AD.
	AD/SOYAD	EĞİTİMİ	MESLEĞİ	DOĞUM TARİHİ	EV TEL.	İŞ TEL/CEP TEL
GÖRÜŞÜLENİN EŞİNİN						
ÇOCUKLAR						
EVDE DEVAMLILIK KALAN KİŞİLER						KALAN TOPLAM KİŞİ
MÜLKİYET DURUMU	KİRA		EV SAHİBİ			
SAĞLIK DURUMU	ADI/SOYADI	KULLANDIĞI İLAÇLAR		ADI/SOYADI	KULLANDIĞI İLAÇLAR	
ŞEKER HAST.				BEDENSEL ENGELLİ		
KALP HAST.						
ASTİM				ZİHİNSEL ENGELLİ		
ALERJİ						
DİĞER						

Bu çalışmalar sırasında insanlarla yüz yüze yapılan görüşmelerde, gönüllü savunma birlikleri oluşturmak üzere çalışmalara katılmak isteyen 3500 gönüllüden, en az lise mezunu, evli, çocuklu ve ev sahibi olması kriterleri gözönünde bulundurularak, ekip içinde yer alması uygun olan 600 kişi davet edilmiştir. Bunlardan 370 kişi çalışmalara katılmış, 170'i ise toplam 28 saatlik teorik ve pratik eğitim çalışmalarını tamamlamıştır.

3. ÇAKAY –YEREL YÖNETİM-ÜNİVERSİTE

Bir şehrin savunması bilimsel temellere göre eğitim almış, uzman bir ekip tarafından maddi olanaklar dahilinde ve ancak halkın desteği ile gerçekleştirilebilir. Bu nedenden ÇAKAY- Yerel Yönetim, Üniversite ve halkla iç içe çalışmalarına yön vermiştir.

3.1 ÇAKAY- Yerel Yönetim

Çanakkale Belediyesi ile ÇAKAY arasında imzalanan protokolde Belediye tarafından, otuz bölgenin afet durumunda raporlarının toplanacağı, şehir dışından gelecek ekiplere rehberlik ve danışmanlık yapıp koordinasyonun sağlanacağı bir merkez binası ve ofis donanımı sağlanması konusunda yardım sözü verilmiştir. Ancak yapılan prefabrik bina mali yetersizlik nedeniyle kullanılamamıştır. Yerel yönetimden kolaylaştırıcı olunması, bazı ofis ve ulaşım ihtiyaçlarının karşılanması beklentilerine karşın ÇAKAY'ın gönüllü itfaiyecilik eğitim alan 17 kişiyle Çanakkale itfaiyesine katkı sağlaması planlanmıştır.

Valilik sivil savunma kanalıyla bazı hafif kurtarma araç gerecini kullanma imkanı sağlamıştır. Bu ekipmanlardan ÇAKAY'ın kendi ekip çalışmalarında ve gönüllü eğitiminde yararlanılmıştır.

3.2 ÇAKAY - Üniversite

Üniversite akademik ve idari personelden gönüllü olarak seçilmiş bir ekibe hafif arama kurtarma ve ilkyardım eğitimi verilerek bu konuda bir bilinç oluşturmaya çalışılmıştır. Ardından beden eğitimi öğrencilerine 4 yıl sürecek bir TİM Liderliği kursu ve Acil Durum Yöneticisi kursu düzenlenmiştir ve halen devam etmektedir. Sağlık Yüksek Okulu Acil Tıbbi Teknisyenlik Bölümünde 2 yıl süreyle Arama-Kurtarma ve Acil Yardım konusunda uzmanlık programı açılmıştır. Projenin son halkası olarak da Türkiye’de ve dünyada ilk defa olarak acil durum yöneticisi yetiştirecek lisans düzeyinde 4 yıllık bir eğitim programının Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi senatosunda kabul edilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

ÇAKAY profesyonel 15 kişilik tamamı eğitmen bir ekip ile Çanakkale’deki afet bilinci geliştirmeye yönelik eğitimlere gönüllü olarak devam etmektedir. Çanakkale, duyarlı vatandaşları ve esnafının destekleri ile mobil bir ekibe kavuşmuştur. Gerçekleştirilen çalışmalar ile, her bölge için 1 ekip olmak üzere 30 ayrı ekibe hafif kurtarma ve ilkyardım eğitimi verilmiştir. Böylelikle ÇAKAY, acil durum yönetiminin; hazırlıklı olma, zarar azaltma, müdahale ve iyileştirme olarak gruplanan 4 evresinde gönüllü olarak görev almıştır. Bunların yanında, oluşturulan ilk veri ambarı çalışması ardından bilgi teknolojisi çağının bir gereği olarak, verinin saklanması, güncellenmesi ve kolay ulaşılabilir olması ihtiyacı oluşmuştur. Bu amaçla dünyada ve ülkemizde *kent bilgi sistemi* adı altında uygulamalar yapılmaktadır. *Afet bilgi sistemi* ise kent bilgi sistemi içinde bir alt başlık olarak yer bulmaktadır. Kent Bilgi sistemi oluşturma çalışmalarında sıkça karşılaşılan zorluklar genel olarak;

- Veri elde etme sıkıntısı,
  - Güncel verilerle birlikte güncel olmayan verilerle çalışma gereği,
  - Değişik birimlerden alınan verilerde farklı standartlarla karşılaşılması,
- olarak listelenmektedir (Gürpınar, 2001). Bu zorluklardan kaçınmak ve çalışmaların bir standart dahilinde yürütülebilmesi için yapılması gereken işlemler şu başlıklar altında toplanabilir.

1-Belediye imar planına uygun olarak bilgisayar ortamına aktarılacak bu bilgilerin bir CBS (Coğrafi Bilgi Sistemi) programı ile analiz, sorgulama ve istatistik çalışmalarına hazır hale getirilmesi,

2-Belediye, Valilik, Sivil Savunma Müdürlüğü gibi diğer birimlerden elde edilecek bilgilerin de eklenip güncellenebileceği standart bir veri ambarı geliştirilmesi.

Bu amaçlar doğrultusunda öncelikle;

- Dünya standartlarında, Çanakkale kenti haritası, uydu ve hava fotoğrafları,
- Farklı disiplinlerden elde edilecek bilgilerin aynı formatta bilgisayar ortamına aktarılması, bunun için uygun donanıma sahip bilgisayar ve iş gücü,
- Mekansal olmayan veri ile mekansal verinin uygun bir CBS programında ilişkilendirilip analiz, sorgu ve istatistik çalışmalarına hazır hale getirilmesi,
- Verinin belli aralıklarda güncellenebilmesi için sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin ortak çalışma yürütmesi, anketörlük veya gönüllülük temeline dayanan bir çalışmanın organizasyonu oluşturulması,
- Çalışmanın ÇAKAY ve üniversite işbirliğinde yürütülmesi, belediye, valilik, sivil savunma gibi kurumların işgücü ve mali destek sağlamaları önerilebilir.

TEŞEKKÜR

Başta kurucu üyelerimiz olmak üzere çalışmalarda emeği geçen tüm ÇAKAY gönüllülerine teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

Sivil Toplum Geliştirme Programı,2004. www.stg.org [Ziyaret Tarihi: Mart 2004].

BİLGİTEKİN, M.H., Yarımbıyık, K.M., 2003. Afet Yönetiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü Raporu, İstanbul.

MUTAY, O., 1999. Çanakkale ve Deprem, Çanakkale’de Deprem için Sivil Koordinasyon Gönüllüleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Çanakkale.

GÜRPINAR, S., 2001. Neden Kent Bilgi Sistemi, CBS Bilişim Günleri, Fatih Üniversitesi 13-14 Kasım İstanbul.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ DOĞAL AFETLERDEKİ ÖNEMİ: 17 AĞUSTOS DEPREMİ SONRASI ADAPAZARI'NDAN ÖRNEKLER

Serkan BAYRAKTAROĞLU*
Kazım MERT**
Yasemin ÖZDEMİR***

AFET YÖNETİMİ'NDE ÜLKEMİZDEKİ MEVCUT DURUM

Ülkemizde afet yönetimi denilince, akla bir afet olayından hemen sonra uygulanan "Kurtarma ve İlk Yardım, İyileştirme ve Yeniden İnşa" çalışmaları gelmekte ve afet yönetiminin etkinliği bu aşamada yapılan çalışmaların başarısı veya başarısızlığı ile değerlendirilmektedir. Doğal olarak da ülkemizde afetlerin neden olduğu fiziksel, sosyal ve ekonomik kayıplar zaman içerisinde, nüfus artışı, hızı ve çarpık şehirleşme ve sanayileşmeye paralel olarak artmaktadır. En genel tanımla insanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen doğal, teknolojik veya insan yapısı kökenli olaylara afet denilmektedir, başka deyişle afet bir olayın kendisi değil doğurduğu sonuçtur. Afetlerde olayın fiziki özellikleri, ülkenin ekonomik gelişmişlik durumu, hızlı nüfus artışı ve şehirleşme, riskli bölgelerde denetimsiz sanayileşme gibi etmenler, afete uğrayan insan topluluğunun karşılaşacağı zararın büyüklüğü hususunda önemli olmaktadır. Deprem veya genel olarak afetler konusuna sadece "teknik bir konu olarak yaklaşmak" afetleri yalnızca ölüm, yaralanma ve mal kaybından ibaret görmemize neden olarak "toplumsal neden ve sonuçların" ihmal edilmesi sonucunu doğurmaktadır (Balta ve Paker, 1999).

Afet Yönetimi, afet ve acil durum hallerinde risk altındaki insanların tehlikeden korunmasına ya da tehlikenin etkilerinin azaltılmasına yönelik etkinlikler bütünüdür. Afet yönetimi afet öncesi, sırası ve sonrası durumlarla ilgili olup, unsurları şunlardır (Ergünay, 2004):

a) **Risk Yönetimi:** Olası afet durumlarının belirlenmesi; oluşma olasılıklarının değerlendirilmesi; risk altındaki topluluk üzerindeki etkisinin ne olabileceğinin saptanması; risk azaltıcı ölçütlerin belirlenmesi; tehdidi azaltıcı politikaların uygulamaya konulması gibi hususları içermektedir.

b) **Kayıp/Zarar Yönetimi:** Yaşamsal ve ekonomik zararın afet öncesi ve sonrası alınacak tedbirlerle en aza indirilmesini içerir. Toplumun afet karşısında zayıflığının azaltılmasını hedefler. Konutların ve diğer yapıların kurallara uygun inşasının sağlanması, fiziksel olarak güçlendirilmesi ve afet sonrası için, zarar görenlere yönelik yardım ve desteğin geliştirilmesi gibi etkinlikleri de içerir.

c) **Önleme ve Azaltma Araçları ve Yöntemleri:** Önleme ve etkiyi hafifletme çabalarında ekonomik konum, politik müdahale ve toplum duyarlılığı konuları, bu bölüm içinde değerlendirilir.

Afet yönetiminin unsurlarını 5 ana aşamada incelemek mümkündür (Yıldırım ve Bayraktaroğlu, 2002: 46):

- 1- Zarar azaltma,
- 2- Önceden hazırlık,
- 3- Kurtarma ve ilk yardım,
- 4- İyileştirme,
- 5- Yeniden inşa aşamalarıdır

Afet Yönetimi; afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması amacıyla bir afet olayının yukarıda belirtilen 5 ana safhasında yapılması gereken çalışmaların yönlendirilmesi, koordine edilmesi ve uygulanabilmesi için toplumun tüm kurum ve kuruluşlarıyla kaynaklarının bu ortak amaç doğrultusunda yönetilmesini gerektiren bir kavramdır.

---

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi

** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi

*** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi

Dünyanın Türkiye'nin de dahil olduğu pek çok ülkesinde, “**kumanda ve kontrol modelinin**” afet yönetimi için en ideal yöntem olduğu öne sürülmüştür. Buna göre, afetlerle mücadelede yukarıdan aşağıya doğru örgütlenmiş, katı bir şekilde denetlenen ve denetleyen ve bütünüyle planlanmış bir model ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, afet yönetiminde otoritenin merkezileşmesi değil, bireyler ve kurumlar arası koordinasyon ana sorun olmalıdır. Çok ayrıntılı bir afet planlaması yerine, genel ilkeler tespit edilmelidir (Ergünay, 2004).

Afet gibi olağanüstü durumlarda farklı hukuki kurallara tabi çok sayıda kurumun, zaman sınırlılıkları ve aşırı stress altında faaliyetlerinin eşgüdümünün sağlanabilmesi sorunu ortaya çıkmaktadır (Yıldırım ve diğerleri, 2004). Bilgi teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşması, afetlere müdahale eden kurumlar ve aktörler arasında karar verme sürecinde eşgüdümün sağlanmasını kolaylaştırmakla birlikte, sorunu tamamen çözmektedir

TÜRK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ÖZELLİKLERİ

Bir toplumun ekonomik, sosyal ve demokratik gelişmesi, o toplumun bireylerinin kendi sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetlere gönüllü olarak katılma düzeyleriyle yakından ilgilidir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının rolü giderek artmaktadır. Genelde ifade edildiğinin aksine, sivil toplum ile üçüncü sektörün aynı anlama gelmediği de iddia edilmektedir (Öner, 2004),

Türk hükümeti'nden sık sık “güçlü devlet” olarak söz edilmektedir. Sivil toplumlar ise zaman zaman devlet tarafından kısıtlanmaktadır. Bu kısıtlamaya rağmen sivil toplumlar, sayı ve etki açısından çoğalmaktadırlar. Türk sivil toplumlarının değişiminde, üç dönüm noktası bulunmaktadır: Bunların ikisi, BM konferansları olan 1992 Rio Zirvesi ve 1996 yılı HABITAT II'dir. Diğerisi ise 1999 yılı Marmara Bölgesi Depremleridir. Rio Zirvesinde gündeme gelen Yerel Gündem 21, iyi bir yerel idare sisteminin oluşturulması ve yerel demokrasinin gelişmesi için araç olmuştur. Yasal ve yasal olmayan kuruluşlar (tabandan gelen hareketler gibi), Gündem 21'in uygulanmasında işbirlikçiler olarak benimsemişlerdir. İstanbul HABITAT II Konferansı ile kabul edilen eylem programı, sivil toplumun önemini vurgulamaktadır: “Genelde afet sonrası müdahale için; en verimli ve en etkili afete hazırlık sistemleri ile yeterlilikleri, yerel düzeydeki gönüllülerin katılımı ve yerel otoritelerin katılımları sağlanmaktadır (Çetiner ve Gencel, 2004).

GEÇMİŞ DEPREMLERDE SİVİL TOPLUM KURUŞLARININ YERİ

Marmara Bölgesi'ndeki 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999'daki iki depremden sonra birçok yeni sivil toplum kuruluşu kurulmuştur, mevcut olanlar da aktif hale gelmiş ve çalışma kapasitelerini uluslararası gelişim ajansları ve yabancı sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparak geliştirmişlerdir (Yıldırım ve diğerleri, 2004). Sivil derneklerin, devlet vakıflarının, genel müdürlüklerin ve uzmanlaşmış derneklerin etkinliklerini tek çatı altında toplamak için, **Deprem Sivil Koordinasyon**'u kurulmuştur. Bu dernek, insanların ihtiyaçlarıyla, bu ihtiyaçlara uygun kaynakların yaratılmasında, arabulucu rolünü üstlenmiştir. Ayrıca, bu koordinasyon derneği, hükümet kurumlarının, yerel yönetimlerin, STK'ların ve sivil inisiyatiflerin yapısı ve operasyonlarına ilişkin tüm verileri toplayarak, veriyi gereksinim duyan kurumlara dağıtmıştır (Sakarya Valiliği, 2002).

Afet sonrası dönemdeki rehabilitasyon aşamasında ise, depremin olumsuz etkilerinin kısmen ya da tamamen önlenmesi ve dayanışma ve yardım sağlamak amaçlarıyla birçok yerde depremzede dernekleri kurulmuştur. Travma bakımı, birlikte mücadele, sorunların ortak çözümü, el sanatları ile gelir sağlama, vs. gibi konularda destek vermişlerdir. Bu konuda Türk Psikologlar Derneğinin çalışmaları örnek olarak verilebilir (www.psikolog.org.tr).

Bu süreçte çok önemli bir rolü olan Sivil Toplum Kuruluşları'na duyulan ihtiyaç, ülkemizde 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde yaşanmış olan deprem felaketleriyle açıkça ortaya çıkmıştır. Sayılarının yetersiz olmasının yanı sıra, aralarındaki iletişim, işbirliği ve bilgi alışverişindeki eksiklikten dolayı, kuruluşlar felaketi önlemeye ve zararlarını azaltmaya yönelik çalışmaları yeterince gerçekleştirememişlerdir. Bununla beraber, felaket bölgelerinin yeniden yapılandırılması sürecinde de STK'na halen etkin faaliyet gösterme imkanı sağlanamamaktadır (Jalali, 2002).

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI'NIN RE-ORGANİZASYONU

Afetin etkisini azaltmayı hedefleyen girişimlerin, toplumun farklı kısımlarında yer alan esnek yaklaşıma ve toplumlar arasındaki güçlü iletişim ağına ihtiyacı vardır. Derneklerin mevcut yasal durumu, bir seferde birden fazla girişimde yer almalarına izin vermemekte ve farklı türdeki etkinlikleri içeren, afet yönetiminde etkili olmaya zorlamaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye’de, Sivil toplumların yasal durumu bazen sorunların çıkmasına neden olan karışık bir yapıdadır. Kar amacı gütmeyen kuruluşlar için bu yasal çerçevenin basitleştirilmesi ve tüm Sivil Toplum Kuruluşlarının, afet yönetimi içinde, topluma daha etkili bir şekilde hizmet verebilmesi için tek kategoride toplanması gerekmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının çoğu, üyelerinin desteğiyle zaman ve kaynak açısından gönüllü olarak yürütülmektedir. Üyelerin çoğunun işleri bulunmakta ve Sivil Toplum aktivitelerine gönüllü olarak katılmaktadırlar. Başarılı bir inisiyatif, profesyonel anlamda girdi ve kapsam gerektirmektedir. Sürdürülebilirliği içinde bu kaynaklar anahtar faktörlerdir. Bu yüzden, uygun kaynakların kullanımı ve yönetimi, afet yönetiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının sürdürülebilirliği için anahtar faktörlerdir.

Afet yönetimi detaylı olarak incelendiğinde, fark edilir sayıda Arama ve Kurtarma Operasyonlarından sorumlu Sivil Toplulukların olduğu anlaşılmıştır. İtfaiye, sivil savunma, askeriye vs. gibi hükümet organizasyonları ile Arama ve Kurtarma Operasyonlarından sorumlu Sivil Toplum Kuruluşlarının operasyonları çakışmaktadır. Kamu otoriteleri ile Sivil Toplum Kuruluşlarının rolleri, Arama ve Kurtarmanın daha etkili olabilmesi için açıkça belirlenmelidir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışma 17 Ağustos 1999 depreminden sonra uygulanan Afet Yönetimi çalışmalarında Sivil Toplum Kuruluşlarının rolünü sorgulamak ve Afet Yönetiminde STK’ların üstlenebilecekleri rolü tanımlamak amacıyla yapılmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada öncelikle ikincil verilerden yararlanılarak doküman, basılı ve görsel iletişim kayıtları içerik analizine tabi tutularak, uygulamaların değerlendirilmesi düşünülmektedir.

SAKARYA’DA AFETLER

Sakarya’nın karşı karşıya kaldığı afet riskleri arasında, şüphesiz deprem önde gelmektedir. 1881-2000 yılları arasında Sakarya’da şiddeti 5’den büyük 51 deprem meydana gelmiştir. Afet yönetimi sadece doğal afetler karşısında uygulanacak bir yapılanma değildir. Önemli kara ve demiryolu bağlantılarının geçtiği, geniş bir ormanlık alana sahip, tehlikeli maddeler kullanan ve üreten fabrikaların bulunduğu ilde, bunlardan kaynaklanabilecek “teknolojik” afetler karşısında da, afet yönetimi uygulanabilecek bir yapıda olmalıdır.

SAKARYA İLİNDE AFET YÖNETİMİ UYGULAMALARI

Adapazarı’nda Valilik bünyesinde kurulmuş Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Merkezinin kurulmuş olması önemli bir gelişmedir. Kentle ilgili her türlü veri bilgisayar ortamına aktarılmakta ve bu veriler kurumlar ve vatandaşlar tarafından kullanılabilir hale getirilmektedir.

Sakarya ili zorunlu afet sigortası (DASK) yaptırınların oranı açısından Türkiye’de 81 il arasında 6.sırada bulunmaktadır. Ancak bu yeterli değildir. Çünkü, Sakarya’daki sigorta yaptırınların oranının Yalova ve Bolu’nun gerisinde, Kocaeli ve Düzce’nin ilerisinde olduğunu görmekteyiz. Sakarya’da, doğal afet sigortası yaptırınların oranını daha da arttırmak gerekmektedir: “Bu konuda valilik, belediye ve muhtarlıklar, sigorta yaptırmanın önemini vurgulayacak kampanyalar düzenleyebilir, broşürler basabilir ve kenti, konunun önemini belirten çarpıcı afişlerle donatabilir” (Yıldırım ve diğerleri, 2004).

Adapazarı'nda, itfaiye teşkilatı bünyesinde arama-kurtarma eğitimi almış çekirdek bir kadronun bulunması da yapılan önemli faaliyetlerdendir. İtfaiye müdürlüğü personelinden oluşan 10 kişilik bir ekip, Hollanda ve Almanya'da trafik kazalarında kurtarma, yangına müdahale ve söndürme eğitimi ve enkazlarda canlı arama ve kurtarma eğitimi görmüştür (Yıldırım ve diğerleri, 2004).

Bununla birlikte, daimi statülü bir afet yönetim merkezinin kurulmamış olması önemli bir eksikliklerdir. Son deprem felaketlerinde, afet ve acil durumlara müdahalede itfaiye, sağlık ve kolluk kuvvetleri arasında koordinasyon eksikliğinin bulunduğu açıkça görülmüştür. Mevcut uygulamaya bakıldığında, yerel yönetimler il/ilçe krizi masalarında sadece belediye başkanınca temsil edilmekte, afetlerle ilişkili diğer belediye birimleri sisteme dahil edilmemektedir. Adapazarı'nda Afet Yönetimi Merkezinin kurulması, bölge halkının, bölgede bulunan kamu ve özel kuruluş çalışanları ve yöneticilerinin afetler karşısında bilgili ve hazırlıklı olmalarına yardımcı olacaktır, kurumlar arası eşgüdümün sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

Afet yönetimi, yerel yönetimler, sivil toplum, bilim dünyası ve merkezi yönetimle koordinasyon içinde yürütülmelidir (www.iahep.org, 2004). Afet yönetiminin tüm kent düzeyinde benimsenmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu konuda sadece kamuya değil, özel kesim kuruluşlarına ve yurttaşlara da görevler düşmektedir. Afet yönetimi bireylerin kendi güvenlikleri için daha fazla sorumluluk almalarını vurgulamalıdır. Afet Yönetimi "kumanda ve kontrol modelinin" ötesine geçmelidir

SONUÇ

Türkiye'nin yukarıda sayılan eksiklikleri ortadan kaldıracak, doğal afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması çalışmalarını ana politika olarak benimseyen, bir afet anında gerek merkezde ve gerekse yerel ölçekte etkili bir afet yönetimi uygulamasını sağlayan yeni ve çağdaş bir temel afet yasasına ivedilikle ihtiyacı bulunmaktadır. Doğal afet tehlikesi ve riski ile afet zararlarının azaltılması konusunda halkın bilgilendirilmesi ve biçimlendirilmesi sürekli, etkili ve yaygın eğitim programları ile uygulanmalı ve meslek odaları, sendika, dernek, vakıf, izcilik teşkilatları, mahalle örgütleri vb, gibi hükümetlere bağlı olmayan gönüllü kuruluşların bu faaliyetler içerisinde yer almaları sağlanmalıdır. Afete hazırlık, afet yönetimi ve rehabilitasyon/yeniden yapılanma alanında kamu, yerel yönetimler, özel sektör, STK'lar, üniversiteler, meslek odaları arasında işbirliği ve iletişimi artırmak ve eşit ortaklık ilişkilerini güçlendirmek üzere yerleşmelerde bu sektör temsilcilerinden oluşan ve düzenli toplanan **Afet Diyalog Grupları** oluşturulmalıdır. Bu oluşumda şüphesiz ki gönüllü ve sivil çabalara da ihtiyaç duyulacaktır.

KAYNAKÇA

- BALTA, E. ve M. Paker (1999) , "Afet: Doğal mı, Toplumsal mı?", *Birikim*, Eylül-Ekim, sayı 125-6, ss. 38-44.
- ÇETİNER, M. H. ve Gencil, Ç. (2004) "İnternet ve Sivil Toplum Kuurluşları". inet-tr.org.tr/inetconf5/tammetin/gencil-stk.doc
- ERGÜNAY, O. (1999), "A Perspective of Disaster Management in Turkey: Issues and Prospects", Komut, Emine, M. (ed.), *Urban Settlements and Natural Disasters* içinde, Ankara: Türkiye Mimarlar Odası Yayını.
- ERGÜNAY, Oktay "Afet Yönetimi Nedir" Nasıl olmalıdır?" (http://www.psikolog.org.tr/bulten/14/14_afet.htm), Erişim Tarihi: 02.04.2004
- JALALİ, Rita (2002) Civil Society and State: Turkey after the Earthquake, *Disaster*, 26(2): 120-139
- ÖNER, M. A. (2004) "Kavram Kargaşası Üçüncü Sektör?=Sivil Toplum". www.stgp.org/makaleler/3.sektor-genis.pdf
- Sakarya Valiliği (2002), *İl Kriz Merkezi Yönergesi*, Adapazarı. www.iahep.org, 2004
- www.psikolog.org.tr, 2004
- YILDIRIM, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2002) Afet Yönetiminin Önemi. Sakarya Ekonomi Dergisi. Yıl:3, Sayı: 22, ss. 46-48.
- YILDIRIM, E. ve diğerleri (2004) Afet Yönetimi Çalışma Grubu Raporu. http://www.sesam.sakarya.edu.tr/afet_yonetimi.htm

ÇANAKKALE SİVİL İNSİYATİFİ (ÇSİ) ÇANAKKALE PRATİĞİ VE SONUÇLARI

İsmail ERTEN*

Bildiri, kısa bir Çanakkale Sivil İnsiyatif (ÇSİ) tanıtımıyla başlayacak, sizlere 10 yıllık çalışmalarından özetler sunup, pratiklerden elimizde kalan sonuçları aktaracak.

ÇANAKKALE SİVİL İNSİYATİFİ

Kente karşı duyarlı bireylerin üst kimliklerinden (siyasal, mesleki, cinsiyet, inanç, vb.) olabildiğince arınarak bir araya geldikleri ve 1994 yılından bu yana sürdürdükleri bir anlayıştır.

Sivil İnsiyatif anlayışına katılanların ilgi alanlarına bağlı olarak yereldeki her tür konuyla ilgilenir. Belli bir çalışma alanıyla kendini sınırlamaz.

Örgütlenme şekli, var olan yasal statüleri ret eder. Yani dernek, vakıf gibi yasal kurumsal statüsü yoktur. Üyelik ve yönetim kurulu bulunmaz.

Proje ölçeğinde sonuç alınabilecek süreçler tasarlar. Her projenin bir kolaylaştırıcısı, koordinatörü bulunur. Projeye ilgi duyan bütün kentliler hiçbir ön koşul aranmaksızın çalışmaya katılır.

Proje konusuna bağlı olarak yerel, ulusal ve uluslar arası ortaklıklar kurar.

En genel amacı katılımcı demokrasiyi geliştirmektir.

Öncelikli hedefleri; karar veren, risk alan ve sorumluluk üstlenen bireyi-yurttaş-kentliyi var etmek, farklılıkların biraraya geldiği, toplumsal örgütlenmesi yaygın, gönüllü katılıma açık, sorun tespit ve çözümünde yetkin, siyasal ve ekonomik özerkliği savunan sivil toplum örgütlenmesini yaratmak, karar verici ve uygulayıcı iktidarların sivil toplum anlayışını tanınması ve algılamasına yardımcı olmak, kapasitelerini geliştirmektir.

Çanakkale Sivil İnsiyatif bütün çalışma sürecinde 3 ilkeyi gözetmektedir. Birincisi her alanda özerk olmak. İkincisi; iktidarlara karşı muhalif kimliği gözeterek baskı grubu olmak. Üçüncüsü; Sorun tespit ve çözümünde aktif olmak, sorumluluk üstlenmektir.

ÇALIŞMA PRATİKLERİNDEN ÖRNEKLER

10 yıllık süreç içinde tercihlere bağlı oluşan yukarıdaki kuralları, toplumsal uzlaş ve meşruluğa dayalı iç hukukun, pratiklere yansımaları şöyledir.

1)YATIRIMLAR(Boğaz köprüsü, Org. San. Bölgesi, Liman, Havaalanı)

1990'lı yılların ilk yarısında 2. İstanbul söylemiyle ve modernist-kalkınmacı anlayışla merkezi hükümetin kente dayattığı bu yatırımlar, kentlinin büyük bölümü tarafından olumlu bulundu. Ancak çok az sayıdaki duyarlı kentli, söz konusu yatırımların kente ve civarına önemli zararlar vereceğini dile getirdi. Eleştirilerini, doğal, tarihi, kültürel ve toplumsal zararlar temelinde dile getiren Çanakkale Sivil İnsiyatif, yazdığı bir raporla bakışını ve anlayışını belgeledi.

Tüm bilgi ve belgeleri gerek bir fiil dağıtarak, gerekse basın-yayın organlarını kullanarak kentliye yaydı. Üç yıl kentin gündeminde kalan bu tartışmalarda; bilgi toplumsallaştı, kentliler taraf olmaya başladı, siyasal iktidarın tek başına karar verme yetisi zayıfladı, kamusal alanda diyalog süreci muhalif kimliklerle de olsa yaratıldı.

---

*Mimar

2)ÇEYAP(Çanakkale Evleri Yaşatma Projesi)

1994 yılı sonlarından 1998 yılına kadar aktif çalışma yürütülen bu projeye, Çanakkale'nin tarihi kent merkezi sit alanı ilan edildi, Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanarak yürürlüğe konuldu, tüm çalışma süreci ve sonuçları kitaplaştırıldı. Bu işle sorumlu ve yasal görevli Çanakkale Belediyesi ile Koruma Kurulu esas işi yapan değil, bu iki kurumun görev devriyle ve katılımcılığa açık tavırlarıyla, tüm süreci yürüten ve sonuçlandıran Çanakkale Sivil inisiyatifi oldu. 80 kişilik aktif katılımcı ile çalışmalar yürütüldü, halk toplantılarıyla ve tüm çalışma süreçlerinin topluma açık mekanlarda yürütülmesiyle, süreç şeffaflaştırıldı. Konuyla ilgili ve görevli, yerel ve ulusal kurumlar-kuruluşlar-örgütlenmelerle doğrudan ortaklıklar kuruldu.

Tüm çalışma döneminde, koruma temalı çalışmayla, Çanakkale tarihi kent mekanları, toplumsal düzlemde yeni bir kamusal alan haline geldi.

Ayrıca, uygulama başlangıcından günümüze kadar geçen sürede, projeyi yürüten Tarihi Kent Komisyonu, her türlü karara ortak olmaya çalıştı, yani kamusal alan sürekli kılındı.

3)DEPREM-AFET ÇALIŞMALARI

1999 Kocaeli depremi sonrası ve akabinde ki Düzce depreminde Sivil İnisiyatifin öncülüğünde deprem mağdurlarına gıda ve diğer yardımların toplanması ve elden ulaştırılması örgütlendi. Özellikle deprem mağduru çocukların kış koşullarındaki zor yaşamını hafifletmek amaçlı düzenlenen “uyku tulumu kampanyası” önemli bir yerel katılım sağladı. Tüm sonuçlar kampanya katılımcılarına yapılan davetle kamuoyuna aktarıldı. Böylece bir taraftan yapılan kampanyanın süreci, diğer taraftan akçalı kısmı şeffaf süreçlerle herkesin bilgilenebilmesine sunuldu.

Deprem özelinde yerel bilgileri derleyen bir rapor oluşturuldu ve düzenlenen bir sempozyumla uzmanlar yerel bilgileri topluma sundu. Tüm belge ve bilgiler bir kitapta toplandı ve talep edenlere dağıtıldı.

Deprem ve afetin her hangi bir tarafın tek başına yürüteceği bir çalışma olmayacağından hareketle ilgili taraflara(valilik, belediye, üniversite, askeriye) sivil inisiyatif tarafından çağrı çıkartıldı ve temsilcilerinden oluşan bir kurul oluşturuldu. Depreme ilişkin tüm boyutlar bu kurul tarafından irdelendi.

Afete hazırlık kapsamında 3 pilot ilden biri olan Çanakkale’de 1,5 yıl süren uluslar arası bir program uygulandı. Projenin tüm kararları, oluşturulan yönlendirme kurulu ve ortaklar kurulu tarafından çok aktörlü süreçlerle oluşturuldu. İl düzeyinde yaygın bir eğitim programı uygulandı.

Deprem-afet konusunda oluşacak herhangi bir durumda, çok ortaklı ve sivil toplum ile kuruluşlarını da kapsayan bir kamusal alan yaratıldı.

4)YEREL GÜNDEM 21

1997 yılında başlayan ve yaygınlaşarak 48 kentte uygulanmaya devam eden bu proje esas olarak bir belediyeler projesidir. Birleşmiş milletler tarafından desteklenen bu proje kentimizde farklı bir uygulama-yönetim tercihiyle yürütüldü. Çanakkale Belediyesi ile Çanakkale Sivil İnisiyatif doğrudan bir ortaklık kurarak karar süreçleri ve pratiğini birlikte yürüttüler.

Ancak son dönemlerde belediyenin pasif kalması, karar süreç ve sonuçlarında yeterince etkin olamaması, Çanakkale Sivil İnisiyatifi tarafından ciddi bir tartışma sürecini başlattı ve belediyeyi bu alanda aktif kılmak üzerine iç tedbirler almaya yönlendirdi.

Bu proje ile Çanakkale Sivil İnisiyatif kamusal alanın tek başına sivil toplum kuruluşlarıyla olamayacağını gördü.

5)TARİH-KÜLTÜR TEMALI ÇALIŞMALAR

Son yıllarda gittikçe artan tarih-kültür temalı sivil toplum çalışmaları Çanakkale’de de gündeme girdi.

Tarih Vakfı Koordinasyonunda yürütülen ve 1999 yılından bu yana süren Yerel Tarih Grupları projesi bunlardan biridir.

Bir başka çalışma ulusal örgütlenme olan Tarihi Kentler Birliğinin yerelleşmesi yönünde çaba harcanan Çanakkale Tarihi Kent Gönüllüleri çalışmalarıdır.

Yanı başımızdaki bir değer olan Troia'nın sorunlarının çözümü için yerel bir caba olan Troia Dostları çalışmaları ise bir başka cabadır.

Çanakkale Sivil İnsiyatifi bu tür çalışmalarla kentlinin aidiyet ve kimlik kavramlarını geliştirmeyi hedefledi. Dengeli ve sürekli gelişmenin ön koşulu olan geçmiş-bugün-gelecek ilişkisini irdeledi. Mevcut iktidarların bu alana gerek bütçe ayırması, gerekse kurumsal yapılar oluşturması yönünde zorlamalarda bulunuldu.

SONUÇ

10 yıldan bu yana caba harcayan Çanakkale Sivil İnsiyatifi, bir taraftan duyarlı birey, sivil toplum ve kuruluşlarını yaratma ve geliştirme çabasını yürütürken, diğer taraftan birey ile iktidar arasında yeni bir aktörü yaratma ve bu aktörün katılımcı demokraside aktif olması yönünde denemelerde bulundu.

Gelinen noktada önemli sonuçlar alındığı görülse de, yeterli olgunluğun, toplumsal yaygınlığın oluştuğunu söyleyemeyiz. Diğerleri tarafından bizlere getirilen en önemli eleştirinin, bu tür çalışmaları ya bireysel çıkarlar için yaptığımız, yada siyasal amaçlar için yürütüldüğümüz yönünde olmasıdır. Dünyada sıkça tartışılan yeni katılımcı demokrasi modelinin ve siyaset dışı aktörlerin bu modeldeki yerinin yeterince algılanamaması bu eleştirilerin temelini oluşturmaktadır.

Diğer yandan siyasal parti ve anlayışlar, yaptığımız çalışmaları kendi çıkarlarının bir aracı olarak görmektedir. İktidardaki siyasi anlayışı kendisinin, iktidar dışındaki siyasi anlayışlar ise iktidarın bir alt örgütü olarak çalışmaları ve yapıları araçsallaştırmaktadır.

Tarafımızdan da yapılan bir başka tespit ise, sivil toplum kuruluşu, sivil ve kamusal alanın kendi iç kurallarını, etiğini, hukukunu yeterince oluşturamadığıdır. Bireysel-özel alan, ticari-ekonomik alan, siyasal-iktidar alanı ile kalıplaşmış diğer alanlardan, sivil alanın farklılığı ve ayrışımı konusunda daha fazla pratiğe ve teorilere dayalı felsefi yaklaşımlara ihtiyaç duyuluyor.

Sayılabilecek daha çok olumsuzluk ve yetersizliğe rağmen, Çanakkale kent yerelinde sivil toplum kuruluşu ve katılımcı demokrasi anlayışı gittikçe yaygınlaşıyor. Kavramsal düzeyde genel kent kamuoyunda ret edilmeyen bu anlayışın, gittikçe gelişmesi mümkün görülmektedir.

Sanırım bu tespitler çözümleri de içinde barındırıyor.

1)Sivil Toplum Kuruluşları ve sivil alan ile katılımcı demokrasinin yaşanan ve yaşanması muhtelif pratiklerden hareketle iç hukukunun, kurallarının, etiğinin belirlenmesi gerekiyor.

2)Bu alanın toplumsal meşruiyete ulaşması için, daha fazla pratiğe yönelinerek bireyler ve sivil toplumun bütünü tarafından anlaşılabilir kılınması ve içselleştirilmiş olması gerekiyor.

3)Başta siyasal alan ve iktidarlar olmak üzere, kamusal alanı ve sivil toplum anlayışını araçlaştırma eğiliminde olan ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyenlere usanmadan bu meselenin anlatılması ve pratiklerle algılanmasının sağlanması gerekiyor.

4)Tüm bu çözümlerde aktif rol üstlenecek 2 kesim daha da çok çaba harcamalıdır. Birincisi; bu alanı, yani demokrasiyi, hedef ve amaç haline getiren Sivil Toplum Kuruluşlarına, İkincisi ise, bilgiyi evrensel değerlerle ve kazanımlarla bütünleştirip, sistematik hale getiren uzman ve akademisyenlere çok iş düşüyor.

ARKEOLOJİ ALANINDA BİR SİVİL DENEME, “ÇANAKKALE TROAS ARKEOLOJİ BULUŞMASI”

Veysel TOLUN*

Sayın konuklar, öncelikle mesleğimin dışında bir alanda bildiri sunma cesareti gösterdiğimden dolayı hepinizin hoşgörüsüne sığınıyorum. Beni bu bildiriye vermeme iten neden tüm süreçlerde yaşanan heyecanı sizlerle de paylaşmaktır.

İnsanlığın ortak malı olan kültürel mirasa sahip çıkmak onu korumak ve gelecek nesillere ulaşmasını sağlamak uygar toplum olmanın göstergelerinden biridir. Ancak toplumumuzda bu duyarlılığın yeterince var olduğunu söylememiz pek kolay değildir. Çevremizde sürekli saldırıya uğrayan, yok olmaya terk edilen, ranta kurban edilen tarih öncesinden günümüze yüzlerce kültürel varlık ne yazık ki bu konudaki duyarsızlığımızın göstergesidir.

Çanakkale’de birer sivil toplum kuruluşu olarak çalışan Troia Dostları, Çanakkale Bilim Sanat ve Kültür Etkinlikleri Derneği (ÇABİSAK) ve Çanakkale Belediyesi tarafından gerçekleştirilen, kamu kurumları ve Üniversite tarafından desteklenen “Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması” kentte çok zengin olan arkeolojik kültür değerlerine karşı kentli duyarlılığın artırılmasını amaçlayan sivil bir girişimdir. İlki 2002 yılında gerçekleştirilen buluşmanın mekanı kentin tescilli taşınmaz bir kültür varlığı olan Yalıhan’dır. Buluşmanın bütün organizasyonu gönüllüler tarafından gerçekleştirilmektedir. Sunulan bildirilerin bir kitapta toplanması Çanakkale Belediyesinin buluşmaya verdiği en önemli katkıdır. 2002 yılında kentte yapılan 5 arkeolojik kazının kazı başkanlarının sunumlarıyla gerçekleştirilen buluşma, 2003 yılında kazılar yanında yüzey araştırmaları ve müze çalışmalarının da katılımıyla genişleyerek gerçekleştirilmiştir. Son buluşmanın bildirilerinin gelecek buluşmada dağıtılacak şekilde kitap haline getirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir.

Buluşma zamanı olarak kentte kazı çalışmalarının sonlandığı yada sonlanmaya yaklaştığı Eylül ayının ilk haftası seçilmiştir. Böylece bazı çok yeni bilgilerde ilk ağızdan kentliye ulaşmaktadır. Bir hafta boyunca bilim adamlarıyla kentlinin bir araya geldiği belki Türkiye’de konusunda bir ilk olan bu yerel oluşumun ortaya çıkış nedenleri, yaşanan süreçler, sonuçları ve geleceği ile ilgili konuların tartışılması bu bildirin konusu olacaktır.

BULUŞMANIN ORTAYA ÇIKIŞI VE AMACI

Arkeoloji buluşmasının başlangıcı aslında 2002 yılından öncelere 1996 yılına iner o yıl İstanbul’da habitat 96 konferansı dolayısıyla gerçekleştirilen “Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme” sergisi¹ Troia kazı ekibi ile Çanakkale’den bir grup kentlinin tanışmasına vesile olur. Bu tanışma sonraki süreçte Kentte Troya üzerine yapılan söyleşilerin başlangıç noktasını oluşturur. Sonraki her yıl Troia kazı ekibi bilgilerini Yalıhan’da kentli ile paylaşır. Bu süreci yaşayan bir grup gönüllü kendilerini “Troia Dostları” olarak adlandırarak bir dizi etkinlikler düzenlerler. Toplumun bu konulara duyarlı davranması üzerine de 2002 yılında Çanakkale ilinde yapılan diğer kazılarda bu ilgi alanı içine alınır. O yıl Troia ile ekibi ile yapılacak toplantının kapsamı genişletilerek adı da “Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması” olarak konur.

Böyle bir toplantının gerçekleşmesinin ön koşulu kazı başkanlarının bu toplantıya destek vermesidir. Dönemin kültür müdürünün² bu konudaki çabalarına da katkısıyla bölgede kazı yapan ikisi Alman üç’ü Türk beş kazı başkanı bu girişimi desteklerler.³ Böylece bir sivil inisiyatif grubu ve bir grup bilim adamının katkılarıyla sivil bir girişim olan “Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması” gerçekleşir.

Çanakkale hakkında, hangi platformda konuşulsa edilen sözlerin başında kentin bir kültür ve turizm kenti olduğu muhakkak vurgulanır. Burada bahsedilen kültürün iki boyutu vardır. Birisi Gelibolu Yarımadasında I Dünya Savaşında yaşanan ve Dünyanın en önemli güçlerinin hezimetleriyle sonlanan savaştır. Bu savaşın ulusal yönü ağır bastığından her yönüyle daha fazla incelenmekte ve sonuçları toplumla paylaşılmaktadır. Diğeri ise arkeolojik boyutudur. Yani kentin M.Ö. 3000 yıllarından günümüze, Troia başta olmak üzere pek çok yerleşimin izlerini taşıması ve Dünya’nın bu kültürel mirasa gösterdiği büyük ilgidir. Bu ilgiden dolayıdır ki 1870’li yıllarda Alman Henrich Schliemann Türkiye’deki ilk arkeolojik kazıları bu topraklarda yani Troia’da yapmıştır. Amerikalılar Türkiye’deki ilk kazılarını 1881 yılında burada Assos’ta gerçekleştirmişlerdir. Yine Troia Aralık 1998’de UNESCO’nun Kyoto’daki

* Dr., ÇOMÜ Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

¹ Yıldız Sey(Ed.), **Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, t.y.

² Dönemin kültür müdürü Mustafa Sevim’dir.

³ Kazı başkanları: Troya, Manfred Korfmann; Aleksandria Troas Elmar Schwertheim; Assos, Ümit Serdaroğlu; Apollon Smintheion, Coşkun Özgünel; Gökçeada Bademli Höyük, Halime Hüryılmaz’dır.

toplantısında Dünya Kültür Mirası listesine alınmıştır. Dünyanın bu bölgeye ilgisi günümüze kadar artarak sürmektedir. Buradaki sorun bu topraklarda şu anda yaşamakta olan bizlerin bu kültürel mirasla yeterince ilişkilenelememizdir. İşte Çanakkale Troas arkeoloji buluşmasının öncelikli amacı bu ilişkinin kurulmasında katkıda bulunmaktır.

Çanakkale il merkezinde yaşayan yaklaşık 70.000 kişiye Troia hakkında bildiklerini sorsanız. Çok az bir kısmı dışında üç beş cümleden fazla bir şey duyamazsınız. İlçelerde de durum daha farklı değildir. Çanakkale’de Troia denilince akıllara ilk gelen buradan kaçırılan hazine ile tahta at hikayesidir. Onlarda kulaktan dolma kırık dökük birkaç cümleden ibarettir. Birde aslı astarı olmayan define hikayeleridir anlatılır durur. Bu define hikayelerine inanan tahmin edemeyeceğiniz sayıda insanda sizler uyurken bütün gece çalışarak rast geldikleri kültür varlıklarını da tahrip ederek kültür tarihinin son izlerini de yok etmektedirler. Bu söylediklerim ne yazık ki eğitilmiş, varsıl yoksul her kesim için geçerlidir. Oysa beklenen böylesi ayrıcalıklı topraklarda şimdilerde yaşayan insanların sahip oldukları kültürel miras hakkında öz ama doğru bir bilgiye sahip olmasıdır. Doğaldır ki bunun verileceği yer eğitim kurumlarıdır. O kurumların yerini de başka bir şey dolduramaz. Ancak katkı verilebilir. İşte buluşmanın bir başka amacında bilgilendirme sürecine katkıda bulunmaktadır.

YAŞANAN SÜREÇLER

Bu aşamada izninizle buluşmada başlangıcından bugüne yaşanan süreci özetleyerek sizinle paylaşmak istiyorum. Yine bir sivil inisiyatif grubu olan ve 2000 yılında oluşumunu tamamlayan Çanakkale Yerel Tarih Grubu⁴ her yıl gerçekleştirdiği projelerle Çanakkale’nin gündeminde yer aldı. Önceleri ilgi konusu sadece il merkezinin yerel tarihi olan grup bir süre sonra hemen yakınlarındaki Troia’ya kayıtsız kalamayacaklarının farkına vardılar. Bunda önemli bir etken Troia kazı ekibinin grup ile kurduğu sıcak ilişki idi. 2002 yılında Yerel tarih Grubu içinden ikinci bir grup doğdu. Bu yeni grup adını Troia Dostları olarak belirledi.

Bu yeni grup önceleri Troia antik kenti ile sınırlı olan ilgilerini genişletip tüm ili kapsayan antik Troas bölgesine⁵ çevirdilerse de adlarını değiştirme gereği duymadılar. Her salı günü bir araya gelmeye başlayan grup değişik konuları gündemine taşıdı. Bölgede kazı yapan kazı başkanlarını ziyaret etmek, onlara katkı vermek, ilişkilenecek gibi konular tartışıldı. Bunlar arasında kazı başkanlarının yaptıkları çalışmalar hakkında kentliyi bilgilendirmeleri gibi bir fikir öne çıktı. Sonuçta kazı döneminin sonlarına yaklaşıldığı Eylül ayının ilk haftasında kazı başkanlarıyla bir araya gelinerek bir toplantı düzenlenmesi fikri olgunlaştı. Kazı başkanlarıyla görüşmeler yapıp destekleri alındı bir toplantı formatı oluşturuldu ve toplantıya da bölgenin günümüzdeki ve antik dönemdeki adlarını da içeren “Çanakkale troas Arkeoloji Buluşması” adı kondu. Toplantıyı Troia Dostları, Çanakkale Bilim Sanat Kültür Etkinlikleri Derneği, organize ederken, Çanakkale Belediyesi, İl Kültür Müdürlüğü, Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi destek verdi. Toplantının 5 gün olması her gün saat 18.00 de bir kazı başkanının konuşması kararlaştırıldı. Ve ilk buluşma 2-6 Eylül tarihlerinde Yalıhan’da gerçekleştirildi. Umulanın üzerindeki ilgi beş gün boyunca azalmadan devam etti. İnsanlar heyecanlarını sordukları sorularla da gösterdiler. Toplantının sonunda bir değerlendirme yapıldı. Bazı ulusal dergilerde toplantıyla ilgili yazılar yazıldı.⁶ Bu toplantıda sunulan bildirimleri kitap haline getirmek gündeme geldi. Gruba iletilen yazılı metinler yada konuşma bandlarından çözülen metinler bir araya getirilip tarafımdan editörlüğü yapılarak buluşmanın kitabı yayınlandı.⁷

2003 yılında Troia Dostları’nın devam eden salı toplantılarında 2. buluşmanın hazırlıkları sürdürüldü. Gündeme kazılar yanında yüzey araştırmalarının da toplantı kapsamına alınması geldi. Böylece 1-5 Eylül tarihlerinde gerçekleştirilen 2. buluşma yine aynı formatta yapıldı. Bu kez her güne bir kazı yüzey araştırması kondu.⁸ Böyle bir çalışmada olmazsa olmaz bir kurum olan Çanakkale Arkeoloji Müzesi’de ilk gün bir sunum yaptı. Buluşmanın ilk gününde Çanakkale Belediye’sinin desteği ile bastırılan ilk buluşmanın kitapçığı tanıtıldı. 2. Buluşmada da aynı yoğunluk ve heyecan bir hafta boyunca yaşandı. Şimdilerde süreç geçen yılın bildirimlerinin basılması ve 2004 buluşmasının organize edilmesi üzerinde devam etmektedir.

⁴ ÇYTG için bak,Çantalar Elimizde seri broşürü, Çanakkale, 2000, s.1

⁵ Troya bir kentin Troas ise günümüzdeki Biga Yarımadasında konumlanan bir bölgenin antik dönemdeki adıdır.

⁶ Veysel, Tolun, Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması Değerlendirme Raporu, Arkeoloji ve Sanat, s.111, Kasım-Aralık 2002, s.57.

⁷ Veysel Tolun(Ed.),Çanakkale Troas Arkeoloji Buluşması Bildiriler, Çanakkale Belediyesi, Çanakkale,2003.

⁸ Yüzey araştırmaları: Gelibolu Yarımadası ve Adalar Tarihi Coğrafya Araştırmaları, Mustafa Sayar; Lapseki-Çan Yüzey Araştırmaları, Nurettin Arslan .

SONUÇLARI

Arkeoloji konusunda ülkemizde her yıl Mayıs ayının son haftasında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen ve bir hafta süren uluslar arası toplantı ve düzenli yayınlanan kazı sonuçları kitabı Dünya'da tek örnektir.⁹ O toplantıda Türkiye'de arkeolojik kazı ve araştırma yapan tüm bilim adamları bir araya gelip çalışmalarının sonuçlarını sunarlar. Bunun dışında bazı önemli müzeler genelde yöreleriyle ilgili olarak konferanslar düzenlerler Ankara Ankara Anadolu Medeniyetleri, Antalya Müzesi, Efes Müzesi, İstanbul Sadberk Hanım Müzesi bunların bazılarıdır. Bunun dışında Türkiye'deki bazı yabancı enstitüler İstanbul'da Alman Arkeoloji Enstitüsü, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü ile bazı Türk enstitüleri örneğin Antalya Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü ve de tabii ki üniversiteler yaptıkları bilimsel nitelikte toplantılar ve yayınlarla arkeoloji bilimine önemli katkılarda bulunurlar. Ancak bu bilimsel nitelikteki toplantılar yanında halkın katılacağı yada katılması beklenen toplantılar yok denecek kadar azdır. Oysa bu kültür varlıklarını korumasını beklediğimiz halkında bu konuda bilgilendirilmesi gerekmektedir. İşte bu amaçla tamamen gönüllü sivil bir inisiyatif grubunun girişimiyle düzenlenen böylesi kapsamlı arkeoloji konulu bir toplantıyı yerelde sivil bir oluşumun düzenlemesi ülkemiz için alışıldık değil ve bildiğim kadarıyla Çanakkale tek örnektir.

Bu toplantının getirdiği bir sonuç olarak Çanakkale'de zaman zaman sayıları 30'a ulaşan Troia Dostları Grubu toplantılarında arkeoloji konusunu her zaman gündemde tutmaktadır. Çanakkale'de yerel bir gazetenin bir sayfası arkeolojiye ayrılmıştır. Çanakkale'de yapılan son yerel seçimlerde önemli partilerin çoğunda şimdiye kadar olmadığı bir şekilde Çanakkale çevresindeki arkeolojik kültürlerle ilişkilene çerçevesinde maddeler yer almıştır. Çanakkale Belediyesi arkeoloji konularıyla daha fazla ilgilenmektedir. ÇABİSAK arkeoloji konulu toplantılar düzenlemektedir. En önemlisi artık bölge arkeolojisi hakkında toplumun anlayacağı dilde bir kaynak vardır. Tabii bu sonuçların yeterli olduğunu söylemek doğru değildir. Halen toplumun önemli bir kısmı konunun çok uzağındadır. Ancak 2, 3 yılda alınan yolda ilerisi için ümit vermektedir.

GELECEĞİ

Ülkemizdeki girişimlerin önemli bir sorunu sürdürülebilirliktir. İyi niyetlerle ve heyecanla başlayan girişimler üstelik birde kurum kimliği yoksa ne yazık ki bir süre sonunda heyecanların azalmasıyla güçlükle sürdürülebilirler ve sona ererler. O yüzden ülkemizde çeyrek asırdır süren girişimler bulmak pek kolay değildir. Şimdilerde heyecanla süren arkeoloji buluşmasını ileriki yıllarda nasıl bir gelecek bekliyor. Sorusunun yanıtını vermek pek kolay değildir. İlimizde kazılar sürdüğü sürece bu buluşmanın da sürmesi en büyük dileğimizdir. Ancak bu buluşmaya bir kurumun sahip çıkması önemlidir. Bunun için en uygun kurum üniversite gibi gözükyorsa da bu projenin asıl sahibi yerel yönetim yani belediye olmalıdır. Kişiler geçici ama kurumlar kalıcıdır. Benzer bir buluşma her yıl Ankara'da Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından çeyrek asırdık sürdürülmekte sunulan bildirilerde kitaplaştırılmaktadır. Bu şekilde işin bilimsel yönü bir şekilde yerine getirilmektedir. Burada ihtiyaç olan bu konuda yerel halkın bilgilendirilmesidir. Bu nedenle bu toplantı yerel girişimlerle yapılmalıdır. Belediyenin yanı sıra bu buluşmaya sahip çıkması gereken kurum Çanakkale Arkeoloji Müzesi'dir. Çünkü bu kazılar ve yüzey araştırmaları gerçekleştirilirken başlangıcından sonuna yaşanan bütün süreç müzenin kontrolündedir. Onlarla en kolay iletişim kurabilecek kurum müzedir. Tabii ki sürece katkı vermesi ve içinde yer alması gereken önemli bir başka kurum üniversitenin arkeoloji bölümüdür. Böylece sivil toplum, yerel yönetim, arkeoloji müzesi ve üniversitenin içinde yer aldığı böyle bir toplantı gelenekselleşerek uzun soluklu bir hale gelecektir.

⁹ 2004 yılında 26.sı düzenlenecek Uluslar arası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu 24-28 Mayıs tarihlerinde Konya'da gerçekleştirilecektir.

VIII. OTURUM SALON:1

ÇEVRESEL SORUNLAR VE STK'LAR

OTURUM BAŞKANI

Doç. Dr. Kemal ÇELİK

Türkiye'de Çevre Politikası Süreçlerinde Katılım İlkesinin Uygulanması Ve Çevreci Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Dr. Gökhan ORHAN

Çevre Koruma Faaliyetlerinin Sosyal Pazarlama Anlayışına Göre Yürütülmesi: Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Bir Araştırma

Prof. Dr. Aypar TOPKARA USLU)
Dr. Mehmet MARANGOZ

Sivil Toplum Kuruluşları ve Çevresel Yaklaşımların Yoğun İlgisine Neden Olan Madenciliğin Çanakkale İlindeki Durumu

Yrd. Doç. Dr. Rüştü ILGAR

13.45 Kapanış Konuşması ve Değerleme

Prof. Dr. Ali AKDEMİR

TÜRKİYE'DE ÇEVRE POLİTİKASI SÜREÇLERİNDE KATILIM İLKESİNİN UYGULANMASI VE ÇEVRECİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ

Gökhan ORHAN*

ÖZET

Bu çalışma küresel bir politika ilkesi ve bir norm olan ve çevre politikasının uygulanmasında önemli bir enstrüman olarak değerlendirilen katılımın Türkiye çevre politikası bağlamında değerlendirmesini yapmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın çıkış noktası, Türkiye’de bir sorun çözme biçimi olarak görülen uluslararası normlara dayalı yeni yasal düzenlemelerin getirilmesinin sorunların çözümü için yeterli olmadığıdır. Buradan hareketle, Gündem 21 bağlamında uluslararası bir norm olarak kabul edilen katılım ilkesinin Türkiye tarafından kabul edildiği varsayılrsa da, Türkiye’nin çok parçalı ulusal mevzuatı ve tepeden-inmeci idari ve siyasi gelenekleri katılımın sağlanması önünde ciddi engeller oluşturmaktadır. Sonuçta bu durum da etkin bir çevre politikası oluşturulması ve bu politikaların uygulanmasında sorunlar yaratmakta ve yasal ve kurumsal çerçevelerin varlığı uygulamayı garantilememektedir. Bu çalışmada Türkiye’deki STK’ların çevre politikası sürecinde oynadıkları roller örnekler üzerinden irdelenecektir. Sonuçta ilgili kamu kurumlarının çevre önceliklerini içselleştirmeye, varolan yasal çerçeveleri uygulamaktan kaçındığı ve politikaların sektörel entegrasyonunun kurumsallaşmadığı bir ortamda çevre sorunlarının çözümünün halkın karar alma ve uygulama sürecine katılımından geçtiği ve STK’ların bu sürecin en temel unsurları olduğu görülmektedir.

1. GİRİŞ

Demokratikleşme açık uçlu bir süreçtir ve bu süreçte bireyler devlet karşısında temel hak ve özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Demokratikleşme her coğrafyada farklı seyirler izlemekle birlikte devlet karşısında bireylerin haklarının yasalarla belirlendiği ve güvence altına alındığı, açık uçlu bir süreçtir. Mülkiyet hakları, siyasal haklar ve ekonomik hakların kazanımıyla ilerleyen bu süreçte, yirminci yüzyıl önemli sıçramalara sahne olmuştur. Günümüzde bireyin ve düşüncenin özgürleşmesi, halkın ülkenin yönetim sürecine katılması, azınlık haklarının korunması gibi evrensel hukuksal ve demokratik değerler ülkelerin uygulamaları üzerinde belirleyici olmaya başlamıştır. Bu bağlamda “çevre hakkı” (Özdek, 1993) dördüncü kuşak insan hakları arasında değerlendirilmiş ve halkın yönetime katılımı hem başlı başına bir küresel demokratik değer hem de sürdürülebilir kalkınmanın bir unsuru olarak görülmüştür. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının temel metinlerinden biri olan ve pek çok ülkenin kabul ettiği Gündem 21 Belgesi, çevre politikası ve sürdürülebilir kalkınma konularında paydaş oldukları halde karar alma süreçlerinden dışlananların karar alma süreçlerine dahil edilmeleri gereğini bir kez daha vurgulamıştır. Küreselleşmenin de etkisiyle bu evrensel demokratik değerler ülkelerin izlediği politikalar üzerinde belirleyici olmaya başlamışlarsa da, katılım hedefinin gerçekleştirilebilmesi ve çevre sorunlarının çözümü için önerilen bu örgütlenme formunun en önemli unsurları sivil toplum kuruluşlarıdır (STK). STK’ların özellikle de merkezi hükümetlerin göz önüne almadığı veya gözden kaçırdığı çevresel kaygıların gündeme getirilmesi, siyasal sürece eklenmesi ve çözümü sürecinde önemli işlevleri vardır.

Bu çalışmada öncelikle küresel bir politika ilkesi ve normu olarak ele alınan ve çevre politikasının uygulanmasında önemli bir enstrüman olarak değerlendirilen katılımın ortaya çıkmasına neden olan unsurlara değinilecek ve bu konuda bazı teorik değerlendirmeler yapılacaktır. Sonrasında Gündem 21 ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı özelinde katılım kavramının yeri ve bu süreçte STK’ların oynadığı ve oynaması beklenen roller ortaya konulacaktır. Sonrasında Türkiye çevre politikası bağlamında katılım ilkesinin uygulamaları ve başarılı olan çevre politikaları özelinde STK’ların oynadığı rollerin irdelenmesi sayesinde, çevre sorunlarının çözümü sürecinde katılımın ve STK’ların önemi açıklanacaktır.

2. ÇEVRE SORUNLARININ BİR ÇÖZÜM ARACI OLARAK KATILIM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

1960’lardan sonra çevre sorunlarının dünya üzerindeki canlı hayatı tehdit ettiğinin anlaşılması ve küresel bir “sorun alanı” olarak kabul edilmesiyle birlikte, bu sorunların çözümü için çeşitli politikalar geliştirilmiştir. Bu

* Dr., Balıkesir Üniversitesi Bandırma İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

bağlamda çevre sorunsalının çözümü için geliştirilen ilk yaklaşımlar merkezîyetçi politikalar uygulanmasını önermekteydi. Bu yaklaşımların çıkış noktası Thomas Hobbes'un siyaset felsefesindeki insanoğlunun doğası gereği bencil ve bireyci olduğu yönündeki varsayımdır. Gereken kontrollerin ve kısıtlamaların uygulanmaması durumunda insanların dünya üzerinde sınırlı olan doğal kaynakları ve çevreyi (ortak malları) sonuna kadar sömüreceği ve kendi ortak felaketini hazırlayacağını iddia eden bu yaklaşımların bir versiyonu da bütüncül yaklaşımlar gerektiren çevre yönetiminin seçkin uzmanlara devredilmesi gerektiğini iddia eder. Sonuçta bu varsayımlar üzerine inşa edilen ve merkezîyetçi ya da eko-otoriter olarak adlandırabileceğimiz bu yaklaşımlar, çevre koruma adına varolandan daha merkezîyetçi bir idari yapıyı ve demokratik hakların çevreci bir Leviathan'a devredildiği bir siyasal yapıyı önerir¹.

Ancak eko-otoriter yaklaşım, kaynağını çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olan yapılar değişmeden bu sorunların çözülemeyeceği varsayımından alan, ciddi eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Bu eleştiriyi getiren katılımcı yaklaşım varolan çevre sorunlarının ortaya çıkmasında katkıda bulunan merkezîyetçi örgütlenmelerin daha da merkezîyetçi hale getirilmesinin, sorunları artıracığı düşüncesini temel alır. Bu yaklaşıma göre varolan çevre sorunlarının ortaya çıkmasında modern toplumların merkezi bürokratik örgütlenmeleri önemli bir rol oynamaktadır. Modern toplumların ve örgütlerin yapılanmasına bakıldığında karşımıza yukarıdan aşağıya, belirli bir emir-komuta zinciri içinde örgütlenmiş, uzmanlaşmaya dayalı bir bölümlenmenin ve işbölümünün geçerli olduğu bir idari modelle karşılaşırız. Geçmişten bugüne gelen örgütlenmelerdeki süreçte merkezîleşme oldukça baskın bir eğilim olarak belirir. Torgerson'a göre merkezîleşme yönetimin hemen hemen doğal bir refleksi olarak gösterilmiş ve yine olağan düzenin vazgeçilmez bir parçası olarak sunulmuştur (Torgerson,1990:18-9). Ancak bu yaklaşıma göre merkezi örgütlenmeler karmaşık çevre sorunları karşısında yetersiz kalmaktadır. Katılımcı yaklaşımlar, kaynağını Hobbes'tan alan ve Max Weber tarafından şekillendirilen merkezîyetçi idare mantığını eleştirerek, özellikle çevre politikası ve karşılaşılan yeni riskler bağlamında bu yaklaşımın sınırlılıkları ve açmazlarını ortaya koymuş ve sonrasında daha katılımcı bir alternatif sunmuşlardır.

Çevre sorunlarının çözümü için katılımcı ve demokratik açılımlar öneren yaklaşımlar literatürde oldukça önemli bir yer tutar (Paehlke, 1989; Doherty ve de Geus, 1996; Paehlke ve Torgerson, 1990). Oldukça geniş bir yelpazeye yayılan bu yaklaşım, eko-sosyalistlerden derin ekolojistlere, eko-anarşistlerden yeşillere ve hatta biyo-bölgeci yaklaşımlara kadar uzanan bir yelpazede destekçi bulmaktadır (Dobson, 1991). Bu yaklaşımların ortak özelliği varolan idari rasyonalite yaklaşımını ve tepeden inme-merkezi çevre politikalarını reddetmeleridir. Bu yaklaşıma göre çevre sorunları varolan kurumlar ve bu kurumları düzenleyen zihniyetin ürünleridir, ve bu zihniyet tepeden inme bir düzen ve kontrol, uzmanlaşma ve görevlerin küçük birimlere dağıtılması düşüncesini ön plana çıkarmıştır. Bu kurumlar toplumdaki güçlü grupların çıkarlarına hizmet ettikleri gibi, aynı zamanda yerel bilgi ve gelenekleri göz ardı ederler ve çevre sorunlarına neden olan çeşitli unsurlar arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisini gözden kaçırmırlar. Bu yaklaşımlar çevreyle ilgili kamusal düzenlemelerin, hakkında karar verdikleri sorunların karmaşık yapısını anlayamayan, doğadaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin ve verdikleri kararların yan etkilerinin farkında olmayan, bir merkezi otorite tarafından yapılmaması tezini savunup çevre politikasının ilgili unsur ve aktörlerin karar alma sürecinde yer almasıyla ve katılımcı bir şekilde yapılmasını önerirler (Torgerson,1990; Paehlke, 1990; Dryzek, 1990; Ostrom, 1990).

Ortak malların yönetimi için geliştirilen merkezi modellere eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşan Elinor Ostrom, bu kaynakların yönetiminde katılımcı bir programla yerel bilginin ve yerel kurum ve geleneklerin harekete geçirilmesinin, merkezden merkezi planlama yoluyla yönetimden daha iyi sonuçlar verdiğini göstermiştir (Ostrom, 1990). Yine varolan idari sistemin rasyonalitesinin bir eleştirisini yapan John Dryzek'in çalışmaları da katılımcı bir çevre yönetiminin hayata geçirilmesi yönünde önerilerde bulunur. Özellikle de bugüne kadar karar alma süreçlerinden dışlanmış ve bir anlamda dezavantajlı toplumsal grupların karar alma sürecine dahil edilmelerini savunan Dryzek ancak bu sayede varolan sistemin ürettiği sorunlara daha bütüncül bir şekilde yaklaşılabilirliğini gösterir (Dryzek,1990).

Çevre üzerine yazılan diğer pek çok eserde katılımcı ve demokratik araçların daha sürdürülebilir bir toplum amacına ulaşma sürecindeki önemine vurgu yapılır. Sonuçta katılımcı araçlar hem "demokratik"

¹ Bu yaklaşımın önde gelen örnekleri arasında Ophuls (1973), Ophuls ve Boyan Jr (1992), Hardin (1968) ve Heilbroner (1974) sayılabilir. Bu yaklaşımın genel bir değerlendirmesi Orhan (2003) tarafından yapılmıştır.

oldukları, hem de risklerin azaldığı ve kontrol altına alındığı, daha sürdürülebilir bir toplum düzenini sağlamada önemli rol oynadıkları düşünüldüğü için tercih edilirler. Yine karşılaştırmalı çevre politikası alanında yapılan bazı çalışmalar başarılı bir çevre politikası için demokrasinin otoriter yönetimlerden daha iyi bir önkoşul olduğunu göstermiştir. Eski komünist blok ülkelerinin ve güney Avrupa’daki sağcı askeri diktatörlüklerin çevre koruma alanındaki sabıkaları da yaygın olarak bilinmektedir (Jänicke, 1997: 71). Bu durumda göreceli olarak daha katılımcı ve demokratik yaklaşımların çevre sorunlarının çözümü sürecinde daha etkin olduğu yönünde oluşmuş bir kanı vardır ve sonuçta merkeziyetçi yaklaşımlar tamamen göz ardı edilmiş görünmektedir.

Katılım konusundaki çalışmalar sadece yukarıda bahsettiğimiz teorik ve uygulamalı çalışmalarla sınırlı değildir. Halkın çevre politikalarının belirlenmesi ve uygulanması aşamalarına katılımı, hem ulaşılabilecek bir hedef hem de daha iyi uygulama için gerekli bir politika enstrümanı olarak, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının en temel unsurlarından biri olarak karşımıza çıkar. Çevre ve kalkınma sorunsalının çözümü için verilen uluslararası uğraşların sonucu ortaya çıkan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının temel parametrelerini ortaya koyan belgeler ise 1987’de dönemin Norveç Dışişleri Bakanı Gro Harlem Brundtland başkanlığında faaliyetlerini sürdüren Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun (DÇKK) final raporu olan Ortak Geleceğimiz² (DÇKK, 1987) adlı çalışma ve 1992’de Rio’da toplanan Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı sonrasında kabul edilen Gündem 21 (UN, 1992) belgesidir.

Brundtland Raporuna göre STK’lar³, bilimsel camia ve gençlerle birlikte, çevre hareketinin başlangıcından beri bu konuda önemli rol oynamıştır. STK’lar ve vatandaş grupları, kamu bilincinin uyanmasında, hükümetleri harekete geçiren siyasi baskıların ortaya çıkmasında öncülük etmiştir. Bu gruplar, 1972’de düzenlenen Birleşmiş Milletler Stockholm İnsan Çevresi Konferansından bu yana, riskleri tanımlama, çevre etkilerini değerlendirme, onlara karşı tedbirler uygulama ve eyleme temel verecek yüksek düzeyde bir kamu bilincini ve siyasal ilgiyi sürdürme açılarından vazgeçilmez bir rol oynamaktadır (DÇKK, 1987:390-391). Bu raporda çevreci STK’ların sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşma sürecinde ve özellikle küresel çevre politikalarının uygulanmasında o ana kadar üstlendikleri ve sorunların çözümü için üstlenmeleri gereken sorumluluklar ele alınmış ve STK’ların katkısı olmadan bu hedeflere ulaşmanın imkansızlığı ortaya konmuştur. Rapor, çoğu zaman program ve projeler konusunda kamu kurumlarına randımanlı ve etkili bir alternatif olarak görülen ve zaman zaman kamu kuruluşlarının ulaşamadığı hedef gruplara ulaşabilen bu kuruluşların, kapasitelerinin güçlendirilmesi gerektiği ve uygulamada bu kuruluşlardan faydalanılması konusunda da bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Özellikle de gelişmekte olan ülkelerdeki STK’ların hem profesyonel, hem manevi, hem de mali anlamda uluslararası desteğe özellikle ihtiyaçları bulunduğunun altı çizilmiştir (DÇKK, 1987:390-393).

Katılım konusundaki en detaylı değerlendirme 1992’de toplanan Rio Konferansının sonuç bildirgesi olan Gündem 21 belgesinde yapılmıştır (UN, 1992). Çevre ve kalkınma ilişkileri bağlamında 21. yüzyılın gündemini belirleme iddiasında olan bu belge pek çok sorun alanına detaylı olarak değinmiş ve sürdürülebilirliği hedefleyen bir eylem planının ana hatlarını ortaya koymuştur. Konferans sonrası yayınlanan Rio Deklarasyonunun 10. ilkesi ise katılım ve çevreyle ilgili bilgiye erişim konusunu ele alır. 10. ilkeye göre “Çevre konuları ilgili tüm vatandaşların uygun seviyelerde sürece katılımıyla en iyi şekilde ele alınır. Ulusal düzlemde her birey, kamu otoriteleri tarafından sahip olunan çevreyle ilgili, kendi topluluklarındaki tehlikeli maddeler ve etkinliklerin de dahil olduğu, tüm bilgi ve enformasyona erişim hakkına ve karar alma süreçlerine katılma fırsatına sahip olacaktır. Devletler enformasyonu yaygın bir şekilde ulaştırılarak, çevre konularında kamusal bilinci destekleyip, teşvik edecekler ve katılımı arttıracaklardır. Yasal ve idari belge ve tutanaklara, ve ilgili düzeltme ve iyileştirmelere de, etkin bir erişim sağlanacaktır (UN, 1992:10).”

Gündem 21 belgesinin “Ana Grupların Rolünün Güçlendirilmesi” başlıklı üçüncü bölümünde ise sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma sürecinde ana gruplar olarak adlandırılan kadınların, çocuk ve gençlerin, yerli halkların, yerel yönetimlerin, işçilerin ve sendikaların, iş dünyası ve sanayinin, bilimsel ve teknolojik camianın ve çiftçilerin rollerinin güçlendirilmesi ve sürece dahil edilmesiyle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır (UN, 1992:219-245). Bu bölümün altında yer alan 27. kısımda da sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşma sürecinde STK’ların güçlendirilmesi ve birer partner olarak değerlendirilmesi konusu ele alınmıştır.

² Bu çalışmada Brundtland Raporu olarak anılacaktır.

³ Türkçe metinde ‘gönüllü kuruluşlar’ tanımı kullanılmaktadır.

Ayrıca üçüncü bölümdeki tüm alt kısımlarda ana gruplarla ilgili olarak önerilen eylemlere temel oluşturan nedenler, hedefler, yapılması öngörülen etkinlikler ve uygulamada kullanılması öngörülen enstrümanlar ele alınmıştır (UN, 1992: 230-232).

Bu kısımda STK'ların katılımcı demokrasinin şekillendirilmesi ve uygulanması sürecinde oldukça hayati bir rol oynadıkları ve sahip oldukları saygınlığın da toplum içinde sorumlu ve yapıcı davranışlarından kaynaklandığı belirtilmiştir. Bu bağlamda formel ve enformel örgütlerin ve aynı zamanda taban hareketlerinin Gündem 21'in uygulanması sürecinde partnerler olarak görülmesi gerekliliğine de işaret edilmektedir (UN, 1992: 230). Bir yandan STK'ların sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma sürecindeki partnerlik rolünü sorumlu ve etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri ve gerçek bir işbirliğinin sağlanması için toplumun, hükümetlerin ve uluslararası kuruluşların gereken mekanizmaları hayata geçirmeleri gerektiği belirtilirken, diğer yandan bu mekanizmaların neler olması gerektiği ana hatlarıyla açıklanmıştır (UN, 1992: 230-232).

Sonuçta, ele aldığımız bu uluslararası belgeler bize çevre politikalarının belirlenmesi ve uygulanması aşamalarında, STK'ların etkin birer aktör ve diğer kurum ve kuruluşlarla uyum ve eşgüdüm içinde çalışan birer partner olarak görüldüğü ve bu işlevlerini yerine getirmek için kapasitelerinin artırılması gerektiği konusunda bir uzlaşma olduğunu göstermektedir. Takip eden bölümde bu yaklaşımların Türkiye özelindeki yansımaları ele alınacaktır.

3. TÜRKİYE ÇEVRE POLİTİKASI VE KATILIM İLKESİ

Türkiye 1970'lerden itibaren çevre koruma konusunda uluslararası alanda yaşanan gelişmeleri takip etmeye başladı. Türkiye'nin ilk çevre örgütü 1978'de kuruldu. 1983'te yürürlüğe giren Çevre Kanunu ve ilgili yönetmelikleri 1991 yılında Çevre Bakanlığının kurulması takip etti. Kurumsal düzenlemelerin son adımını da 2003 yılında Çevre Bakanlığı ve Orman Bakanlığının Çevre ve Orman Bakanlığı çatısı altında birleşmesi oluşturdu.

Pek çok yorumcu için yasal ve kurumsal çerçevenin gelişimi Türkiye'nin çevre politikasının gelişmişliğinin önemli göstergeleri olarak ele alınmakta ve Türkiye'nin çevre koruma ve kirliliğin engellenmesi için yeterli araçlara sahip olduğu belirtilmektedir. Ancak hemen her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de kağıt üzerindeki düzenlemelerle uygulama birbirinden farklılıklar göstermektedir. Sonuçta yapılan bu düzenlemeler tek başlarına Türkiye'de varolan çevre sorunlarının çözümüne oldukça sınırlı bir katkıda bulunabilmiştir.

Bu durumun nedenlerini incelememiz gerekirse, ülkelerin varolan idari ve siyasi yapılarının ve kurumsal geleneklerinin çevre politikalarının uygulanması sürecinde önemli bir belirleyiciliği olduğunu görebiliriz. Bu varolan sistemler ve gelenekler bir filtre işlevi görüp dışarıdan gelen ilkelerin uygulanmasında belirleyici roller oynarlar. Türkiye üzerinde çalışan akademisyenlerin pek çoğunun üzerinde uzlaştığı yegane konulardan biri de ülkedeki merkezîyetçi idari yapı, ve merkezî politikalar belirleme, karar alma ve öncelikleri belirleme konusundaki büyük belirleyiciliğidir. Türkiye'deki bu yapının çevre politikalarının uygulanması sürecine bazı önemli etkileri vardır. Her şeyden önce bu yapıda merkezî idarenin çevre sorunlarını çözüme konusuna öncelik vermesi bu sorunların çözümünün en önemli önkoşullarından biridir. Fakat bu konuların mevzuata girmesi ve bu mevzuatın uygulanmasının öngörülmesi kendiliğinden gelişen ve kanunlarda yazıldığı gibi işleyen bir süreç değildir. Kamu politikalarının belirlenmesi ve uygulanması siyasi bir süreçtir. Türkiye'de politikalar küçük, kapalı ve teknokratik bir grup içinde belirlenebilmektedir. Ancak bu politikaların belirlenmesi birebir uygulamayı getirmemektedir. Bunlara ek olarak Türk bürokrasisinin beraber iş yapamama geleneği, kurumların bağımsız ve başına buyruk davranma geleneği ve kurumlar arasındaki rekabet gibi faktörler de bu süreçte önemli roller oynamaktadırlar. Bu anlamda Türk bürokrasisinin bu yapısı çevre sorunlarının çözümü konusunda fazla kolaylık sağlamamaktadır. Özellikle de birbiriyle çakışan, bazı durumlarda çelişen ve yetki kargaşasına neden olan yasal çerçevelerin varlığı bürokrasideki fragmantasyonu daha da artırmaktadır. Ayrıca bu merkezîyetçi yapı STK'ları çevre sorunlarının çözümü sürecinde sorumlu bir aktör ve bir partner olarak kabul etme eğiliminde görülmemektedir (Orhan, 2002).

Merkezin sorunlara gereken önemi vermediği bu süreci değiştirmenin yegane yolu bu sürece dışarıdan baskı uygulamak ve müdahale etmektir. Bu baskının uluslararası boyutunu Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, OECD ve kısmen de Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların ve uluslararası çevreci örgütlerin yaptığı baskılarla uluslararası ticaretin kurallarını belirleyen çevre standartları oluşturmaktadır.

Bu baskının yerel ve ulusal boyutunda ise siyasal aktörler yer alırlar. Özellikle de halkın çevre politikası belirleme ve uygulama sürecine katılımı çevresel kaygıların siyasal sürece eklenmesinde önemli bir rol oynama potansiyeline sahiptir. Bu durumda bugüne kadar karar alma süreçlerine gerektiği gibi katılmayan halkın ve ilgili STK’ların karar alma süreçlerine katılımı önemli bir açılım sağlayabilir. Bazı durumlarda halkın yerel seviyedeki katılımı çevre sorunlarının çözümü sürecinde oldukça belirleyici olabilmektedir.

Börzel’in AB çevre normlarının üye ülkelerde uygulanması konusu hakkında belirttiği üzere, yerel aktörlerin AB politikalarının uygulanması için kendi kamu yönetimleri üzerinde uyguladığı baskılar bu normların uygulanma seviyesini oldukça yükseltmiştir. AB normlarının uygulanmasındaki başarı, yerel aktörlerin ve özellikle de çevreci örgütlerin ve vatandaş gruplarının, ve hatta bazı durumlarda sanayinin, harekete geçip kamu otoriteleri ve politika yapımcıları üzerinde adaptasyon için baskı yapmaları sonucu ortaya çıkmıştır (Börzel, 1999: 4).

Bu durumda katılım, çevre politikalarının uygulanması sürecinde önemli bir uygulama aracı olarak görülebilir. Özdek (1993: 178) tarafından belirtildiği üzere halkın çevre ile katılma olgusu arasındaki ilişkisi, “teпки gösterme” (gösteri, yürüyüş, protesto, işgal vs.), “birlikte hazırlık çalışması” (görüşme, tartışma ve ön karar alınması), “danışma” (sürekli komisyonlara katılma, kamuoyu araştırmaları ve danışma niteliğinde referandum), “karara katılma” (genel nitelikli metinlerin hazırlanmasına katılma, halk girişimi, karar referandumu) ve “çevre yönetimine katılma” (yurttaşların dernekler aracılığı ile doğrudan çevrenin yönetimini üstlenmesi) gibi çeşitlilikler gösterir.

Ancak Türkiye çevre politikası bağlamında katılım ilkesinin uygulama alanı oldukça kısıtlı ve hatta hemen hemen yoktur. Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planında (UÇEP) belirtildiği üzere Türkiye’de karar alma süreçlerinin herhangi bir düzeyine halkın katılımını sağlayacak mekanizmalar genellikle henüz kurumsallaşmamıştır. Katılımdaki bu eksiklik, kamudaki sağlık, eğitim, kültür ve ormancılık sektörlerinde ve yerel yönetimlerde oldukça geçerlidir (DPT, 1997:57). UÇEP’te belirtildiği üzere katılımın gerçekten işlevsel olabilmesi için gereken toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik koşullar Türkiye’de yurttaşların çevre yönetimi süreçlerine işlevsel biçimde katılımlarına olanak tanıyacak olgunlukta değildir. Ailede, okulda ve işyerinde egemen olan ilişki biçimleri katılımı genellikle kısıtlamakta ve siyasal yapılanma ise katılıma yalnızca dolaylı ve biçimsel mekanizmalarla olanak tanımaktadır (DPT, 1997:61).

Bununla birlikte, çevre yönetim sisteminin kimi noktalarında sınırlı ve formel de olsa kimi katılımcı mekanizmalara rastlanabilmektedir. Örneğin, yerel çevre kurullarına, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) sürecine, Çevre ve Ormancılık Şuralarına ve idari uyumsuzlukların çözümüne ilgili usuller tarafından belirlenen diğer kimi alanlara halkın katılımı için belirli olanaklar bulunmaktadır (DPT, 1997:57). Ancak şuralarda katılımın niteliği oldukça sınırlı olup gerçek yurttaş katılımını imkansız hale getirmekte ve verilen kararların uygulanmasını da bakanın takdirine bırakmaktadır. Merkezi hükümet temsilcilerinin yerel çevre kurullarında egemen olması da katılım açısından bir yetersizlik olarak görülebilir. Sonuçta Türkiye’de çevre sorunlarının önlenmesine ve ortadan kaldırılmasına yurttaşların etkin, bilinçli ve yaygın biçimde katılımlarının sağlandığı bir düzeye henüz ulaşmamıştır (DPT, 1997:61).

Yine UÇEP’te belirtildiği üzere, Türkiye’de STK’lar pek çok yetersizlik ve yoksunluklarla karşı karşıyadır. Bu sorunlar devletle ilişkiler, örgütler arası dayanışma, üyelerin etkinlik için harekete geçirilmesi, yönetsel yapılar, üyelerle ilişkiler, idari/yönetsel usuller, çözüm önerileri geliştirebilme yeteneği, kitle iletişim araçlarıyla ilişkiler, finansman, teknik donanım, sorunlara yaklaşım tarzı ve kendine güven başlıkları altında toplanabilirler. Ayrıca devletin çeşitli organlara ve süreçlere katılımları açısından bu kuruluşlara kısıtlı olanaklar tanınması da yukarıda zikredilen sorunların aşılmasının daha da güçleşeceği söylenebilir (DPT, 1997:59).

Bu bağlamda halk katılımı yollarının sınırlılığı önemli bir kısıtlılık olarak görülmekte ve pek çok sayıda STK bulunmasına rağmen bunların karar alma süreçlerinde pek az rol oynadığı belirtilmektedir. Bu durum da sonuçta konuya taraf olanların gerçek katılımı olmaksızın, politikalarla projelerin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi hem daha düşük etkinlikte gerçekleşmekte hem de daha pahalıya gelmektedir (DPT, 1997:62).

Ancak bu bağlamda yapılması gereken başarısızlıkların bir dökümünü yapmak yerine, varolan örneklerden hareketle, katılımın Türkiye’de çevre sorunlarının çözümüne ne ölçüde ve hangi koşullarda katkıda

bulunabileceğini belirlemek olmalıdır. Takip eden bölümde katılımın fark yarattığı bazı örnek olayların genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

4. KATILIM VE BAŞARILI ÇEVRE POLİTİKALARI

Bu aşamada varolan çevre kirliliğini gidermek ya da azaltmak için planlanan politikalar sonucu ortadaki kirlilik değerlerinin azalmasını ve potansiyel olarak çevre kirliliğine ya da doğal dengenin bozulmasına yol açabilecek faaliyetlerin daha başlangıç aşamasında durdurulmasını başarılı çevre politikaları olarak kabul edebiliriz. Bu durumda hükümetin merkezden geliştirdiği ve uygulamaya koyduğu politikaları merkezîyetçi, tabandan gelen tepkiler ve protestolar sonucu uygulamaya konulan politikaları da katılımcı olarak kabul edebiliriz.

Türkiye örneğinde birinci gruba giren başarı örnekleri oldukça azdır. Bunlara Ankara ve benzeri bazı şehirlerdeki hava kirliliğinin azaltılması, İzmit şehrinde ve Kocaeli ilinde uygulanan entegre çevre projeleri sonucu hava kirliliğinin, kokunun ve su kirliliğinin azaltılması örnek olarak verilebilir. Bu iki örnekten Ankara örneğinin başarısı daha çok merkezin bir tasarrufu olarak görülüp doğal gazın getirilmesine bağlansa da oradaki karmaşık politika yapma ve uygulama süreci incelenmeye değer. Ankara'da halkın istekleri ve uygulamada gösterdiği dayanışma sorunun çözümü sürecini kolaylaştırmıştır. Bu süreçte yerel aktörlerin aktif bir rol oynaması, beraber çalışabilme özellikleri, sorunlara bütüncül olarak bakıp eşgüdüm konusunda başarı göstermeleri belirleyici olmuştur. Ankara örneği çevre sorunları gibi çok karmaşık sorunların çözümünde kurumlar arası işbirliği ve eşgüdümün ne kadar önemli olduğunun önemli bir örneğidir. İzmit örneği daha yerel bir başarı olarak görülebilir. Orada da benzeri bir yaklaşımla yerel aktörler beraber çalışıp sorunların çözümü için merkeze gereken baskıları yapmışlardır. Bu süreçte yine kurumların beraber çalışması ve eşgüdümde başarı sağlanması önemli birer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu örnekte de vatandaşların yerel yönetime ve idareye yaptığı baskılar önemli rol oynamıştır. Bu örnekte Valilik yeni bir kurumsal oluşuma giderek bazı komiteler kurmak yoluyla bu sürece maksimum katılım ve destek sağlamış, ve ilgili kurumlarla vatandaşların bu sürece katılımı hem politika üretme hem de bu politikaları uygulaması bağlamında önemli roller oynamıştır.

Bu bağlamda Kousis (1997) yerel seviyedeki eylemciliğin çevre politikası başarılarına ulaşılması ve çevre sorunlarının çözümü aşamalarında ne kadar önemli olduğunun altını çizer. Kousis'e göre az gelişmiş ülkelerde kalkınma projelerinin belirlenmesi ve seçimi aşamalarında halkın katılımını sağlayacak mekanizmaların olmaması, protesto ve benzeri (non-institutionalised) eylemleri tek alternatif haline getirir (Kousis, 1997: 253). Bu durumda Türkiye'deki katılım mekanizmalarının sınırlılığı ve etkin olmaması durumu da beraberinde benzeri bir durumu getirmektedir. Pek çok durumda halkın çevre politikası sürecine katılımı, protesto ve mahkemeler aracılığıyla yasal başvuru hakkını kullanma şeklini almaktadır.

Halihazırda, Türkiye'de ikinci gruba giren başarılar kamuoyunda daha fazla yankı bulmuş ve Türkiye'deki modern çevreciliğin gelişmesi bu başarılarla paralel bir gelişme göstermiştir. Ankara'daki Güven Park ve Zafer Park' a otopark yapılmasının vatandaş inisiyatifleri sonrasında durdurulmasını, Dalyan ve İztuzu sahillerinin koruma alanı ilan edilmesini, Aliağa'da yapılması planlanan bir termik santralin yine vatandaş baskısı sonrası durdurulmasını bu başarılarla örnek olarak gösterebiliriz. Gökova Kemerköy Termik Santralına karşı düzenlenen eylemler de sonuçta başarılı olamamasına rağmen Türkiye'deki çevre bilincinin gelişmesine katkıda bulunmuş ve en azından merkezi hükümetleri oradaki kirliliğin önlenmesi konusunda gereken önlemleri almaya itmiştir. Samsun Bakır Fabrikasının yaydığı kirlilik sonrasında çevredeki çiftçilerin haklarını mahkemelerde aramaları sonucu artan tazminat masrafları, ilgili fabrikayı gereken önlemleri almaya itmiş, bu süreçte fabrika teknolojisini yenilemiş ve o yörede kirlilik azalmıştır. Yine benzer bir şekilde Denizli yöresindeki çiftçilerin eylemleri sonucu evsel ve endüstriyel atıklarla sulamada kullanılamaz hale gelen nehir sularına dikkat çekilmiş ve burada da Çevre Bakanlığı gereken müdahaleleri yaparak kirliliğe neden olan tesislere gereken yaptırımları uygulamış ve bu tesisler gereken arıtma tesislerini kurma yönünde taahhütlerde bulunmuşlardır. Kuşkusuz bu örnekler arasında en çarpıcı olanı Bergama Ovacıkta işletilmeye başlayan altın madeninde altının işlenmesi sürecinde siyanür kullanımına karşı çıkan köylülerin tüm ülkede ses getiren eylemleridir. Halkın katılımı anlamında önemli dersler veren bu protesto eylemleri ve buna paralel devam eden hukuki mücadele sonucu bu yörede yaşayan insanların çabaları sonucu, ilgili mahkemeler buradaki faaliyetin durdurulması yönünde karar almıştır. Ancak şu aşamada bir hükümet kararıyla faaliyetine devam eden bu işletmenin varlığı beraberinde yanıtlanamayan pek çok soruyu da getirmektedir.

Bu bahsedilen örneklerde Türkiye’de artan çevre sorunlarıyla paralellik gösteren çevre bilinci bu başarıların elde edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Vatandaşlar ve STK’lar hem protesto ve benzeri etkinliklerle, hem de yasal yollardan bu gelişmelere karşı çıkmışlardır. Bu süreçte bu hareketler halkın aydınlanması sürecine de katkılarda bulunmuştur. Ortaya çıkan tartışmalar bu gelişmelerin beraberinde getirebileceği çevre sorunlarını masaya yatırıp tartışılmasını sağlayarak, her iki tarafın savlarının açıkça tartışılacağı bir platform oluşturmuştur. Bu anlamda varolan yasal çerçevenin kullanılması için asıl dürtü tabandan gelmiş, ve bu konuda uygulama ve denetleme yetkileri olan merkez aynı çabayı göstermemiştir. Vatandaşın bu konuyu sahiplenip ilgili mekanizmaları harekete geçirmesi sonucu bu ve benzeri kısmi başarılarla ulaşılmıştır.

Bu durumda STK’lar çevre sorunlarının çözümü sürecinde önemli ve etkili aktörler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. STK’lar, her ne kadar katılıma açık bir yasal ve kurumsal çerçevede faaliyet gösteremeseler de, protesto eylemleri aracılığıyla sorunları gündeme getirip kamuoyunda sorunun her boyutunu tartışmaya açma; mahkemelere başvurarak varolan yasal çerçevenin uygulanmasını ve uygulanmamasından sorumlu olan yetkililerin cezalandırılmasını talep etme; kendi üyelerini ve halkı çevre sorunları hakkında eğiterek ve bilgilendirerek çevre bilincini yüksek tutma; ve kamu yönetiminin el atmadığı bazı alanlarda doğrudan proje geliştirip uluslararası kaynaklardan fon yaratarak çevre politikalarının uygulanmasına katkıda bulunma, noktalarında etkili aktörler olarak çevre sorununun çözümüne katkıda bulunmaktadırlar.

Sonuçta, Türkiye’de bir sorun çözme biçimi olarak görülen uluslararası normlara dayalı yeni yasal düzenlemelerin getirilmesinin sorunların çözümü için yeterli olmadığı görülmektedir. Gündem 21 bağlamında uluslararası bir norm olarak kabul edilen katılım ilkesinin Türkiye tarafından kabul edildiği varsayılsa da, Türkiye’nin çok parçalı ulusal mevzuatı ve tepeden-inmeci idari ve siyasi gelenekleri katılımın sağlanması önünde ciddi engeller oluşturmakta, bu da etkin bir çevre politikası oluşturulması ve bu politikaların uygulanmasında sorunlar yaratmaktadır. Yasal ve kurumsal çerçevelerin varlığı uygulamayı garantilememektedir. Sonuçta ilgili kamu kurumlarının çevre önceliklerini içselleştirmediği, varolan yasal çerçeveleri uygulamaktan kaçındığı ve politikaların sektörel entegrasyonunun kurumsallaşmadığı bir ortamda çevre sorunlarının çözümü halkın sürece katılımından geçtiği ve STK’ların bu katılım sürecinin en temel unsurları olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kağıt üzerinde varolan yasal düzenlemelerin ve ilgili politikaların uygulanabilmesi için konuyla ilgili tarafların siyasal sürece etkin katılımı önemli bir ön şart olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. SONUÇ

Türkiye’de çevre sorunlarının çözümünün en önemli ön şartı halkın sürece aktif olarak katılımıdır. Sorunların çözümünü merkezi hükümetten beklemek yanıltıcı olacaktır. Çünkü ülkenin merkeziyetçi yapısı ve bürokrasinin merkezdeki kuruluşlar arasında beraber iş yapmayı ve yeni önceliklerin politikaları belirleme sürecine girmesini engelleyen, çok parçalı ve bölünmüş yapısı çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesinde önemli engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreci aşmanın en önemli koşullarından biri politikaları belirleme sürecinde kurumların beraber çalışabilmelerine ve halkın ve ilgili kuruluşların bu sürece dahil edilmelerini olanaklı kılacak bir yapının hayata geçirilmesi olacaktır.

Bu bağlamda yerel çevre kaygılarının siyasal sürece eklenmesi sürecinde, STK’lara önemli görevler düşmektedir. Çünkü, Türkiye’de çevre politikasının etkin bir şekilde uygulanması için siyasal baskı ve ilgili grupların sürece katılımı gerekmektedir. Başarılı olduğumu gördüğümüz örneklerde halkın muhtelif şekillerde sürece katılımı ve siyasal anlamda bir baskı grubu oluşturması beraberinde çevre sorunlarının çözümünü ya da potansiyel olarak sorun çıkarabilecek projelerin başlangıçta engellenmesini getirmektedir. Bu nedenle Türkiye’de çevre sorunlarının çözümü için merkezin gücünün artırılmasından ziyade halkın ve ilgililerin sürece katılımını sağlayacak, daha şeffaf ve sorumlu bir politika yapma ve uygulama mekanizmasına gereksinim duyulmaktadır. Halkın sürece katılımı sürecinde de en önemli rol STK’lara düşmekte olduğundan dolayı, STK’ların kapasitesini artırıcı ve karar alma ve uygulama süreçlerine katılmalarının önündeki engelleri kaldırıcı düzenlemelerin yapılması öncelik göstermektedir.

KAYNAKÇA

- BÖRZEL, T. A. (1999) *Why there is no Southern Problem. On Environmental Leaders and Laggards in the European Union* (EUI Working Paper RSC No. 99/16).
- DÇKK (1987) *Ortak Geleceğimiz* (Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı)
- DOBSON, A. (1991) *The Green Reader* (London: Andre Deutsch)
- DOHERTY, B. ve M. De Geus (1996) *Democracy and Green Political Thought: Sustainability, Rights and Citizenship* (London: Routledge).
- DPT (1997) Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (2. Taslak) (Ankara).
- DRYZEK, J.S. (1990) "Designs for Environmental Discourse: The Greening of the Administrative State" içinde D. Torgerson and R. Paehlke (der.) *Managing Leviathan: Environmental Politics and the Administrative State* (Peterborough, Ontario: Broadview Press Ltd.) ss.97-108.
- HARDIN, G. (1968) "Tragedy of Commons" *Science* 162, ss.1243-1248.
- HEILBRONER, R. L. (1974) *An Inquiry into the Human Prospect* (NY: Norton).
- JÄNICKE, M. (1997) "Democracy as a Condition for Environmental Policy Success: The Importance of Non-institutional Factors" içinde W.M. Lafferty ve J. Meadowcroft (der.) *Democracy and the Environment: Problems and Prospects* (Cheltenham: Edward Elgar) ss.71-85.
- KOUSIS, M. (1997) "Grassroots Environmental Movements in Rural Greece: Effectiveness, Success and the Quest for Sustainable Development" içinde S. Baker, M. Kousis, D. Richardson ve S. Young (der.) *The Politics of Sustainable Development: Theory, Policy and Practice within the European Union* (London: Routledge) ss.237-258.
- OPHULS, W. (1973) "Leviathan or Oblivion" içinde Herman E. Daly (der.) *Toward a Steady-State Economy* (San Fransisco: W. H. Freeman and Company) ss. 215-230.
- OPHULS, W. ve A. S. Boyan Jr. (1992) *Ecology and the Politics of Scarcity Revisited: The Unravelling of the American Dream* (New York: W. H. Freeman and Company).
- ORHAN, G. (2002) *Leviathan versus Democracy: Implementation of Sustainable Development in Turkey* (Unpublished PhD Thesis, Department of Government University of Essex).
- ORHAN, G. (2003) "Bir Risk Toplumu Olarak Bilgi Toplumunun Örgütlenmesi: Merkezi Örgütlenmenin Sınırlılıkları ve Aşağıdan Yukarıya Örgütlenmenin Açılımları" *II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı* (Derbent, İzmit: Kocaeli Üniversitesi İİBF) ss. 409-420.
- OSTROM, E. (1990) *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action* (Cambridge: Cambridge University Press).
- ÖZDEK, Y. (1993) *Çevre Hakkı* (Ankara: TODAİE Yayınları)
- PAEHLKE, R. (1989) *Environmentalism and the Future of Progressive Politics* (London: Yale University Press)
- PAEHLKE, R. ve D. Torgerson (der.) (1990) *Managing Leviathan: Environmental Politics and the Administrative State* (Peterborough, Ontario: Broadview Press Ltd.)
- TORGERSON, D. (1990) "Obsolescent Leviathan: Problems of Order in Administrative Thought" içinde D. Torgerson and R. Paehlke (der.) *Managing Leviathan: Environmental Politics and the Administrative State* (Peterborough, Ontario: Broadview Press Ltd.) ss.17-33.
- UN (1992) Agenda 21: The United Nations Programme of Action from Rio- The final text of agreements negotiated by governments at the UN Conference on Environment and Development (UNCED) 3-14 June 1992, Rio de Janeiro, Brasil (New York: UN Publications).

ÇEVRE KORUMA FAALİYETLERİNİN SOSYAL PAZARLAMA ANLAYIŞINA GÖRE YÜRÜTMESİ: SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Aypar TOPKARA USLU*
Mehmet MARANGOZ**

GİRİŞ

Artan nüfusun istek ve ihtiyaçlarını karşılamak için dünyanın sahip olduğu kaynakların bilinçsizce tüketilmesi ve kimyasal maddelerin kullanılması sonucu insan sağlığına ve çevreye verilen zararlar herkesi endişelendirmektedir. Bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde çevrenin korunmasında ve çevresel konularda toplumun bilinçlendirilmesinde sivil toplum kuruluşu (STK)'larına büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir.

Günümüzde STK'ları (kar amacı gütmeyen kuruluşlar), kendine özgü özellikleri ve dinamikleri olan bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. STK'larının modern toplum yönetiminde aldıkları rol bütün dünyada tartışılmaktadır. Toplumların ve demokrasilerin gelişmesinde STK'larının rolü çok büyüktür. Bu kuruluşların oynadığı roller kısaca; hakların korunması, yaşamın zenginleştirilmesi, sessizlerin savunulması ve çevrenin korunması vb. olarak sıralanabilir. STK bu rolleri hizmet sunarak, görüş açıklayarak, demokratik tartışma ortamları yaratarak ve baskı grupları oluşturarak yerine getirmektedirler. İyi organize olmuş ve yapılanmış STK'ları toplumu eğiterek, çevre ile ilgili politik yaklaşımları ön plana alarak, toplumsal yardımlaşmanın ve sosyal barışın sağlanmasına katkıda bulunurlar.

Bir kuruluşun (kar amaçlı veya amaçsız) başarılı olabilmesi için öncelikle ürettiği mal ve hizmetlerini hedef kitlesine doğru yer ve zamanda, doğru şekilde ulaştırması gerekir. Aksi halde başarılı olması mümkün değildir. Bu nedenle STK'ları kar amacı gütmeyen kuruluşlar olarak başarılı olabilmeleri için sosyal pazarlama yaklaşımını kullanmalıdırlar.

Bu çalışmada; Çevrenin korunmasına yönelik faaliyetlerde sosyal pazarlama yaklaşımının sivil toplum kuruluşları tarafından kullanılması bir araştırma ile değerlendirilmektedir. Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak geliştirilen anket formu, Türkiye'de çevreyle ilgili konularda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarında uygulanmıştır.

1-GLOBAL ÇEVRE SORUNLARI VE ÇEVRE KORUMA FAALİYETLERİ

Küresel düzeyde çevre sorunlarına olan ilginin artması beraberinde çevresel sorunlara kişisel ilgiyi ve sorumluluğu da arttırmıştır. Endüstriyel alandaki gelişmeler geçtiğimiz 200 yıldan bu yana büyük başarı kazanmış ve toplumun refah seviyesini yükseltmiştir. Fakat ekolojik dengelerde bozulmalara neden olmuştur ve bunun sonucu olarak da yeryüzünde birçok çevresel problemler ortaya çıkmıştır. Hızla artan dünya nüfusu, plansız endüstrileşme ve sağlıksız kentleşme, nükleer denemeler, bölgesel savaşlar, verimi arttırmak amacıyla kullanılan tarım ilaçları, yapay gübreler ve deterjan gibi kimyasal maddeler giderek çevreyi kirletmekte ve bunun sonucu olarak küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi, asit yağmurları, hava, su ve toprağın kirlenmesi gibi global çevre sorunları ortaya çıkmış ve insanlar ve canlılar için zararlı boyutlara ulaşmıştır.

Doğal sistem üzerindeki giderek artan baskının ana kaynağı nüfus artışıdır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde doğum oranları yüksek ve aileler de geniştir (Fisher, 1992, s.43). Bu nedenle çevresel problemlerdeki artışta yine bu ülkelerde daha fazladır. Dünya nüfusundaki dağılım ve artışın şimdi ve gelecekte çevre üzerine etkileri de farklı olacaktır (Desjardins, 1998, s.825). Nüfus artışının doğal çevre ve özellikle de dünyanın atmosferi üzerindeki etkileri büyük sorunlar oluşturmaktadır (Kennedy; 1999). Dünyada kaynaklar çok kötü ve bilinçsiz kullanılmaktadır. Kaynakların kötü kullanımı sonucu ekolojik sistemde erozyonlar, hava değişimleri, çölleşme, su ve hava kirliliği gibi bozulmalara neden olmaktadır. Birçok canlı türü yok olmakta ve biyoçeşitlilik gittikçe azalmaktadır (Shrivastava, 1995, s.940). Tüm canlıların yaşamlarının garantisi olan biyolojik çeşitlilik giderek büyük bir hızla kaybolmaktadır. Biyolojik çeşitliliği yok eden faktörlerin başında, yine bütün canlıların

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

** Dr. ,Harran Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

sağlıklı yaşam ortamlarını olumsuz etkileyen ileri derecede sanayileşme ve yerleşim gelmektedir (Karaca, 1995, s.66).

Bütün dünyanın üzerinde önemle durduğu bir diğer sorun kirlilik sorunudur. Dünya nüfusu çoğaldıkça, çevre ile olan ilişkileri arttıkça, rahat yaşama ve zengin olma istekleri arttıkça ihtiyaçları da hem artmış hem de çeşitlenmiştir. Endüstrileşme ile birlikte, yakıt, elektrik ve nükleer enerji gibi enerjilerin keşfi ve kullanılması çevre kirliliğini doğurmuş ve baş döndürücü bir şekilde hızlandırmıştır. Sanayileşmenin ve kalkınmanın faturası çevre kirliliği olarak ödenmektedir. Endüstrinin baş döndürücü şekilde gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan baca ve diğer emisyonlar tehlikeli kirlilik kaynaklarıdır. Bu atıkların atmosfere atılması ile asit yağmurları oluşmakta, bu da toprağın ph dengesini bozarak verimsizleştirmektedir (YASED; 1991, s.172-173). Verimi azalan toprak artan dünya nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalacaktır.

Günümüzde dünya çevre kirliliği, global ısınma, asit yağmurları, bitki ve hayvan türlerinin yok olması gibi bir çok çevresel problem ile karşı karşıyadır. Bunun farkına varan ve "ben bugün çevre için ne yaptım" diyen insanların sayısı giderek artmaktadır (Bloemer, Ruyter, 2002, s45). Bu şekilde düşünen insanlar bir araya gelerek çevrenin korunmasına yönelik olarak güçbirliği oluşturmaktadırlar ve bu güçbirliği uluslar arası alanda da giderek yayılmaktadır.

2-ÇEVRE KORUMA FAALİYETLERİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ÖNEMİ

Dernek veya vakıf adı altında toplanan gönüllü kuruluş mensuplarını bir araya getiren hedeflerin başlıcası, topluma bir şeyler verebilme arzusudur. Amaç veya hedef ne olursa olsun, bu kuruluşların en büyük özelliği, kişilerin arzu ve iradesi ile kurulmuş olmalarıdır. Bir diğer ifade ile, bu kuruluşlar gönüllü olarak ortaya çıkar ve hizmetlerini devam ettirirler (Dinçer, 1996, s.54).

Çağdaş toplumlarda devlet kontrol eder, yönetimi ve düzeni sağlar; iş dünyası eşya ve hizmet üretir ve amacı kârdır; kar amaçsız kuruluşlar ise insanı ve dolayısıyla toplumu değiştirir, hedefleri sadece budur ve bu değişime örnek olarak iyileştirilen hastalar, ihmal ve istismarı önlenen çocuklar, sağlıklı bir genç nesil yetiştirme, çevreyi koruma, yaşlılara hizmet, erdem ve ahlakın geliştirilmesi, toplumsal uzlaşma ortamının sağlanması veya topluma katkı sağlayacak herhangi bir hizmet sayılabilir. Gelişmiş toplumlarda bu kuruluşların toplumsal yaşamdaki önemine bir örnek vermek gerekirse; ABD’de her iki vatandaştan biri haftada en az üç saat bu kuruluşlarda çalışmaktadır ve ülkenin gayri safi milli hasılasının % 3’ünü bu kuruluşlar oluşturmaktadır. Kar amaçsız kuruluşlar sorumlu vatandaşlık bilincinin, kalitenin ve çağdaş demokrasinin temeli ve teminatıdır (Demirsoy, 1994, s.21).

Yüzyılımıza damgasını vuran çevreci hareketlerin bir çoğu dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gönüllü çalışmalar ile yürütülmektedir. Gönüllü çevre kuruluşlarının çalışma konuları; çevre ve çevre sorunlarıdır. Çevre sorunlarının büyüklüğü ve giriftliği karşısında öncelikle yöresel çevre sorunları konusunda o yörede yaşayan insanları bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmaktadır. Esasen yaptırım gücü olmamasına rağmen, bir kamuoyu baskı grubu olması nedeniyle çevre politikalarının belirlenmesinde etkili olabilmekteydiler (Gökdayı, 1997, s.243). Gönüllü kuruluşların, çevrenin korunmasında üstlendikleri çeşitli fonksiyonlar bulunmaktadır. Kamuoyunun bilinçlendirilmesi, toplumdaki demokratik dengenin sağlanmasında vazgeçilmez bir unsur olmaları, tek başlarına bir şeyler yapmaya gücü olmayan bireyleri bir araya getirerek, toplumsal dayanışmaya katkıda bulunarak, etkin bir kamuoyunun oluşmasını sağlayabilirler (Dinçer, 1995, s.31-35).

Sürdürülebilir gelişmenin sağlanmasında çevreci sivil toplu kuruluşlarının etkisi büyüktür. Örneğin; Aliğa’ya sökümler için gelen ancak Greenpeace üyelerinin karşı çıktığı Fransız bandıralı Sev Beirut gemisinden alınan örneklerin analizinde yüksek miktarda asbest belirlenmiştir (Hürriyet, 2002, s.25) ve gemi sökülmeden geri gönderilmiştir. Çevreci sivil toplum kuruluşları, endüstrinin yeniden dizayn edilmesinde çok güçlü ve büyük rol almaktadırlar. Çevreyle ilgili faaliyetlerin artmasıyla birlikte bu grupların etkinliği de artmıştır. Çevreciliğin öneminin artması; çevresel bozulmanın insanların günlük yaşamlarını etkilemesi, bilimin gelişmesi, atık yönetim maliyetinin artması, medya ve iletişim hızının artması, doğanın aşırı kullanılması gibi faktörlere bağlıdır (Mulhall, 1992, s.189-190).

Çevreci gruplar 1980’lerden sonra, 1990’lardan önce ortak çıkarları için gönüllü olarak birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Çevreci gruplar, güçlü pazar temelli ekonomilerde işletmelerin kontrol altında tuttukları

bir çok kaynağı sorumsuzca kullandığını fark etmişler ve sürdürülebilir bir toplum, sorumlu tüketimin desteklenmesi ve çevrenin daha temiz olması için işbirliği yapmaya başlamışlardır. Birçok çevreci grup sadece giriş izni olan endüstrilere değil, aynı zamanda birçok endüstriye gönüllü olarak yaratıcı tekliflerle destek olmaktadır ve pozitif ilişkiler geliştirmektedirler (Ottman, 1998, s.169-170). İyi organize olmuş ve yapılanmış sivil toplum kuruluşları toplumu eğiterek, çevre ile ilgili politik yaklaşımları ön plana almaktadırlar. STK'larının seçmenler, tüketiciler ve işletmeler üzerindeki etkisi her geçen gün artmaktadır.

3-SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA SOSYAL PAZARLAMA YAKLAŞIMI

Sosyal pazarlama “bir sosyal düşüncenin nedenini ya da bir uygulamanın hedef insan gruplarında benimsenmesini sağlamak üzere gerekli programların geliştirilmesi, uygulanması ve kontrolü süreci” olarak tanımlanmaktadır (Cemalcılar, 1988, s.15). Başka bir açıdan sosyal pazarlama “pazarlamacının, bireyin ya da toplumun yararına olduğuna inandığı biçimde onların davranışlarını etkileyecek şekilde programlar planlaması, uygulaması ve kontrolünü tasarlaması (Kotler, Andreassen, 1987, s.434).olarak tanımlanmıştır.

Sosyal pazarlama uygulamalarında asıl amaç, toplumun veya ilgili kesimin genel refah ve bilgi düzeyini arttırmaktır. Sosyal pazarlama anlayışı sonucu STK'ları kendi hedef kitlelerinin problemlerini çözme ve isteklerini karşılama yanında toplumsal çıkarları koruma konusunda büyük bir rol üstlenmektedirler. STK'larının uygulayacakları sosyal pazarlama faaliyetleri sonucu daha sağlam ve nitelikli bilgi ve daha katılımcı bir yönetim oluşacaktır. Böylesine önemli bir fonksiyonu yerine getirme noktasında STK'larına yol gösteren sosyal pazarlama anlayışında, öncelikle hedef alınan kitlenin belirlenmesi, bu hedef kitlenin problemlerine, istek ve ihtiyaçlarına uygun sosyal malların, başka bir ifadeyle sosyal çözümlerin, sosyal fiyatla, uygun zaman ve yerde sunulması ve sosyal tutundurma ile bu faaliyetlerden hem hedef kitlenin, hem toplumun hem de yönetimlerin haberdar edilmesi gerekmektedir. Bu şekilde STK'ları en az olanak ve kaynakla en çok ve etkili çalışmalar yapma şansını yakalar ve asli görevlerini en iyi şekilde yerine getirebilirler (Torlak, 2001, s.46). Hedef kitleye istenilen mesajı ulaştırabilmek, onların ilgi ve sempatisini kazanabilmek, dolayısıyla kar amaçsız kuruluşlar olarak sivil toplum kuruluşlarının gelir kaynağı olan bağışları toplayabilmek için, hedef kitlenin istek ve gereksinimlerinin, önem verdikleri değerlerin ortaya çıkarılması, müşteri odaklılığının da bir gereğidir (Tek, Özer, 1999, s.64).

4-ÇEVRE KORUMA FAALİYETLERİNE SOSYAL PAZARLAMA YAKLAŞIMI

Bir sivil toplum kuruluşunun başarısından söz edebilmek için, arkasında onu destekleyen insanlara ve yaptığı faaliyetlerin topluma sağladığı faydalara bakılmalıdır. Türkiye’de çevre konusunda büyük bir gelişmenin bulunmadığı, ancak çevre sorunlarının etkisinin giderek daha ağır bir biçimde hissedildiği bir dönemde sivil toplum kuruluşlarına büyük görevler düşmektedir. STK'larının bu görevlerini başarıyla yapabilmeleri için öncelikle çalışmalarını bir plan ve program dahilinde ve yeni yönetim anlayış ve uygulamalarını kullanarak yapmalıdırlar. Bu anlayışlardan biri de sosyal pazarlama anlayışıdır. Çevrenin korunmasına yönelik olarak bir sosyal pazarlama kampanyasının planlanmasında başlıca şu aşamalardan geçilir.

4.1.Problemi Tanımlama

Problem doğru olarak belirlenmedikçe, sosyal pazarlama etkili olamaz. Sosyal pazarlamacı, problemi tanımlarken psikolojik, ekonomik, politik ve kültürel etkileri göz önünde tutmalı ve problemi doğru olarak tanımlamalıdır (Cemalcılar, 1988, s.17). Örneğin, Türkiye’de tarım alanlarında erozyonla toprak kaybı artmakta, hızla çölleşmektedir. Yine katı atık miktarı artarak devam etmekte hatta temiz su kaynaklarını ve yerleşim yerlerini tehdit etmektedir. Bunlar büyük çevresel sorunlardır.

4.2.Hedefi Belirleme

Ulaşmak istenilen hedef belirlenmelidir. Hedef ölçülebilir olmalıdır. Örneğin, bir yılda “5.000 tane ağaç dikilecek veya şu kadar atık kağıt toplanacak” gibi genel bir hedef belirlenmelidir. Ya da, her hedef pazar bölümü için ayrı ayrı hedef belirlenebilir. Hedefin belirlenmesi, planın ve bütçenin yapılmasını kolaylaştırır. Ayrıca, kampanyanın başarısını ölçmede bir standart olur.

4.3.Hedef Pazarın Seçimi ve Analizi

Sosyal pazarlamada tüm pazarı bölümleyip, bir ya da birden çok, pazar bölümünü hedef pazar (ya da hedef pazarlar) olarak seçmek, sosyal pazarlama çabalarını daha etkili kılar. Ayrıca her grup, demografik özelliklere

göre alt bölümlere ayrılır. Böylece, çabaların yoğunlaştırılacağı bölümlerin seçimi olanağı sağlanmış olur (Cemalcılar, 1988, s.19). Örneğin, ağaç dikim kampanyasında kim ya da kimler hedef pazar olarak seçilmeli? Ya da atık kağıt toplamada, nereden kimlerle toplanmalı gibi hedef pazarlar seçilmelidir. Bu hedef pazara uygun sosyal pazarlama karması geliştirilmelidir.

a) Sosyal Mamulün Geliştirilmesi

Sivil toplum kuruluşlarında sosyal pazarlama yaklaşımına uygun olarak üç çeşit sosyal mamul geliştirilebilir. Geliştirilen sosyal mamul diğer mamullerin tatmin edemediği bir ihtiyacı tatmin edebilir. İkinci olarak, geliştirilen sosyal mamul diğer sosyal mamullerin de tatmin ettiği ihtiyacı onlardan daha iyi tatmin edebilir. Üçüncü olarak, geliştirilen sosyal mamul gerçek ihtiyaca bakmaksızın hedef kitlenin ihtiyacını tatmin edebilir. Yine sivil toplum kuruluşlarının sosyal mamul geliştirmelerinde bir başka nokta, geliştirilecek sosyal mamulün elle tutulabilir veya gözle görülebilir olup olmamasıdır (Kotler, Roberto, 1989, s.140).

b) Sosyal Mamulün Fiyatlandırılması

Sivil toplum kuruluşları, kar amaçsız kuruluşlar olmakla birlikte, yapılacak faaliyetlerin finansmanının bir maliyeti olacağı açıktır. Bu maliyet, sosyal mamullerin fiyatına yansıtacaktır. Bu noktada önemli olan, asgari maliyetlerle kaliteli ve daha fazla sosyal mamulü ortaya kayabilmektir. İşte bunu başarabilmenin yolu da, sosyal mamullerin fiyatlandırılmasında sosyal fiyatı oluşturabilmeden geçmektedir. Yani, sivil toplum örgütlerinin hizmetleri, muhataplarının ödeyebilecekleri fiyatlarla sunulmalıdır (Torlak, 2001, s.48). Örneğin, ağaçlandırma çalışmaları için satılan ağaçların fiyatları ve yine atık kağıt toplamak için dağıtılan kağıt kutuların fiyatları bu durum dikkate alınarak belirlenmelidir. Burada amaç geniş kitlelere ulaşabilmek olmalıdır.

c) Sosyal Mamulün Tutundurulması

Sivil toplum kuruluşları, tutundurma faaliyetleriyle mümkün olduğunca gerçeği mümkün olduğunca çarpıcı ve etkili şekilde yansıtabilmelidirler. Çünkü, özellikle faaliyetlerin yürütülebilmesi noktasında, kendilerine katkıda bulunanlar ve üyelerin gözünde sivil toplum kuruluşları adeta bir "satış noktası" konumundadırlar (Hannagan, 1992, s.16). Sosyal tutundurmada, sivil toplum örgütlerinin yöneticileri ve çalışanları birer satış temsilcisi gibi, yardımda bulunan, üyeler ve hizmet sunulanlarla iyi bir müşteri ilişkisi kurmak, bu ilişkilerde hem STK'nın misyonunu ve hizmetlerini tanıtmak hem de muhataplarının istek ve şikayetlerini en iyi şekilde öğrenmek durumundadırlar (Torlak, 2001, s.50). Sosyal pazarlama kampanyasının yürütülmesinde çeşitli kanalların işbirliğine ihtiyaç vardır. Örneğin, kitle iletişim araçlarının öngörülen mesajları yayınlaması, çevrenin korunması konusunda okullarda eğitim verilmesi, işletmelerin sıkı takibe alınması, çevrenin korunmasına yönelik yasal düzenlemelere katkıda bulunma gibi konular belirlenir ve analiz edilir. Bu araçlardan bir veya birkaçı kullanılabilir.

d) Sosyal Mamulün Dağıtımı

Sivil toplum kuruluşları geliştirip fiyatlandırdıkları sosyal mamulleri, aynı zamanda istenilen yer ve zamanda hedef kitlelerine ulaştırmak durumundadırlar. Sosyal pazarlama anlayışı gereğince yardımlaşma konusunda bir bölgede faaliyet gösteren bir kuruluş, kendi bölgesi içerisinde elinde yeterli hizmet bulunduğu halde, yardıma muhtaç olanlara yeterince ve zamanında ulaştıramıyorsa, bu durum sosyal mamullerin dağıtımının yeterli olmadığı anlamını taşıyacaktır.

e) Sosyal Pazarlamada Kontrol

Sosyal pazarlama programının ayrıntılı bir uygulama takvimi ve bütçesi yapılmalıdır. Ayrıca, kampanyayı kontrol yöntemi de önceden belirlenmelidir. Eğer iyi bir kontrol yöntemi geliştirilmezse, kampanya başarıya ulaşamaz (Cemalcılar, 1988, s.19). Atık kağıt toplamada belirlenen hedefe ulaşıldı mı? Ulaşılmadı ise nedenleri araştırılmalıdır.

5-SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Çevre sorunlarının önlenmesi için toplumun ve yöneticilerin çevreye daha duyarlı, doğal varlıkların korunmasında daha hassas olmalarını sağlamak için sivil toplum kuruluşlarına büyük görev düşmektedir. STK'larının belirledikleri konu veya amaçları doğrultusunda hareket ederek çevre bilincinin ve doğal varlıkların korunmasında (Karaca, 1995, s.68-69) etkin bir rolleri vardır.

5.1.Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırma ile; sivil toplum kuruluşlarının çevrenin korunmasına yönelik faaliyetlerinde sosyal pazarlama yaklaşımını kullanma durumları araştırılmaktadır.

Çalışmanın amacını gerçekleştirmeye yönelik veri toplama aracı birincil kaynaklardan oluşturulan anket formu ile sağlanmıştır. Anketler Türkiye genelinde toplam 96 çevre gönüllü kuruluşa posta, e-mail ve faks ile gönderilmiş ve 8 tanesi ulaşılamadığı için (adres değişikliği, faaliyete son verilmesi gibi nedenlerle) geri gelmiştir. 88 anketten doldurularak dönen ise 38 'dir. Anket sorularının çoğu 5'li likert ölçeğine göre oluşturulmuştur. Bir soru açık uçlu sorulmuş verilen cevaplara göre şıklar oluşturulmuştur. Kurumları tanımaya ve bazı faaliyetlerinin öğrenilmesine ilişkin sorular ise seçmelidir.

5.2.Araştırmanın Hipotezleri

- 1-)Kurum statüsü ile belirlenen hedef kitle arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- 2-)Kurumların üye sayısı ile sosyal pazarlamada kullandıkları iletişim araçları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

5.3.Verilerin Analizi

Anketle toplanan veriler SPSS paket programı ile analiz edilerek değerlendirilmiştir.

a- Kurumlara ve Katılımcılara İlişkin Bilgilerin Analizi

Ankete katılan 38 STK'dan 24'ü dernek, 12'si vakıf, 2'si de organizasyondur. Büyük çoğunluğunun bir amblemi vardır ve üye sayısı bakımından da çoğunluğunun (%38,9) üye sayısı 1000'in üzerindedir. Kuruluş tarihlerine baktığımız zaman, dünyadaki çevreci harekete uygun olarak çoğunluğunun 1990'lı yıllarda ve sonrasında kuruldukları görülmektedir.

Tablo 1: Ankete Katılan Kurumlara İlişkin Bilgiler

Statü	n	%	Üye Sayısı	n	%
Dernek	24	63,2	50'den az	2	5,6
Vakıf	12	31,6	51-100 arası	8	22,2
Diğer	2	5,3	101-200 arası	8	22,2
Toplam	38	100	201-300 arası	2	5,6
Kuruluş Tarihi			301-400 arası	-	-
1950-60 arası	2	5,3	401-500 arası	-	-
1961-70 arası	-	-	501-1000 arası	2	5,6
1971-80 arası	8	21,1	1001 ve üzeri	14	38,9
1981-90 arası	4	10,5	Toplam	36	100
1991-95 arası	18	47,4	Amblem		
1996-20 arası	4	10,4	Var	32	84,2
2001 ve sonrası	2	5,3	Yok	6	15,8
Toplam	38	100	Toplam	38	100

Anketi cevaplayanların çoğunluğunu koordinatör, genel sekreter yardımcısı gibi görevliler oluşturmaktadır. Eğitim düzeyinin genellikle yüksek olduğunu görüyoruz. Yaş ortalaması da çoğunluğunda (% 61,1) 40 yaş ve altı gruptadır (tablo2).

Tablo 2: Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Görev	N	%	Eğitim	n	%	Yaş	n	%
Başkan	6	16,7	Ortaokul	2	5,6	21-30 arası	6	16,7
Başkan Yrd.	6	16,7	Lise	6	16,7	31-40 arası	16	44,4
Genel Sek.	8	22,2	Üniversite	18	50	41-50 arası	8	22,2
Diğer	16	44,4	Master/Doktora	10	27,8	51-60 arası	6	16,7
Toplam	36	100	Toplam	36	100	Toplam	36	100

Çevre gönüllü sivil toplum kuruluşlarının global çevre sorunlarını önem durumuna göre değerlendirmeleri için 5'li likert oluşturulmuş (1-hiç önemli değil, 2-önemli değil, 3-fikrim yok, 4-önemli, 5-çok önemli) ve önem durumuna göre değerlendirmeleri istenmiştir.

Tablo 3:Çevre Sorunlarının Önem Durumu

Sorunlar	Aritmetik Ortalama
Nüfus artışı	4,41
Doğal kaynakların kötü kullanılması	4,83
Biyoteknolojik ürünlerin artması	4,06
Hava kirliliği	4,72
Su kirliliği	4,76
Gürültü kirliliği	4,17
Ozon tabakasının delinmesi	4,56
Küresel ısınma	4,79
Biyolojik çeşitliliğin azalması	4,74
Enerji tüketiminin artması	4,41
Kentleşme	4,37

Yapılan analiz sonucu elde edilen aritmetik ortalama değerleri tablo 3'de verilmiştir. Buna göre en önemli çevre sorunları sırasıyla doğal kaynakların kötü kullanılması, küresel ısınma, su kirliliği ve biyolojik çeşitliliğin azalmasıdır.

Tablo 4: Kurumların Hedef Kitlelerine İlişkin Bilgiler

Hedef kitleniz var mı?	n	%
Var	34	94,4
Yok	2	5,6
<i>Toplam</i>	<i>36</i>	<i>100</i>
Hedef kitleniz Kim?		
Bulduğumuz yöre halkı	12	31,6
Bulduğumuz yöredeki işletmeler	-	-
Tüm kamuoyu	24	63,2
Bulduğumuz yöre STK'ları	-	-
Bulduğumuz yöre resmi kuruluşları	-	-
Tüm işletmeler	-	-
Eğitim seviyesi yüksek kesim	2	5,3
Okullar	-	-
<i>Toplam</i>	<i>38</i>	<i>100</i>

Çevresel konularda yürüttüğünüz/yürüteceğiniz faaliyetlere ilişkin olarak bir hedef kitleniz var mı? Sorusuna büyük çoğunluğu (%94,4) var diye cevap vermiştir. Ve arkasından hedef kitleniz kim sorusuna yine çoğunluğu (%63,2) tüm kamuoyu diye cevap vermiştir (Tablo 4).

Tablo 5: Hedef Kitlenin Bilgilendirilmesi Yönelik Faaliyetler

Faaliyetler	Aritmetik Ortalama
Eğitim faaliyetleri	4,42
Poster, afiş, çıkartma	4,16
Konferans-toplantı	4,16
Gazete ve dergi haberleri	3,89
Radyo programları	3,59
TV yayınları	3,38
Diğer STK ile işbirliği	3,78
İlan, reklam	3,44
İnternette duyuru, mail	4,24

Çevresel konularda hedef kitlenin bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesine yönelik olarak yürütülen faaliyetleri yapma durumlarına göre belirtmeleri için 5'li likert ölçeği oluşturulmuş (1-hiç yapmıyoruz, 2-yapmıyoruz, 3-kısmen yapıyoruz, 4-yapıyoruz, 5-tamamen yapıyoruz) ve buna göre belirtmeleri istenmiştir. Buna ilişkin aritmetik ortalamalar tablo 5'de verilmiştir. Bu sonuçlara göre en çok yapılan faaliyet eğitim faaliyetidir. En az yapılan ise tv yayınlarıdır.

Tablo 6: Geliştirilen Programlarda Önemli Olan Faktörler

Faktörler	Aritmetik Ortalama
Hedef kitlenin istek ve ihtiyaçları	4,22
Yaşanabilecek muhtemel çevresel olaylar	4,28
Diğer STK'larının faaliyetleri	3,78
Yaptığımız yıllık planlar çerçevesinde	4,07
Gelen istek ve talepler doğrultusunda	3,94
Yasal düzenlemelere göre	4,36
Yaşanan çevresel olaylar	4,44
Kamuoyunun eğilimi	4,12

Çevrenin korunmasına yönelik olarak geliştirilen/geliştirilecek olan programlarda (hizmetlerde) önemli olan faktörlerin belirlenmesi amacıyla, bu faktörlerin önem düzeylerine göre belirtilmesi istenmiş ve bunun için 5'li likert ölçeği (1-hiç önemli değil, 2- önemli değil, 3-kısmen önemli, 4-önemli, 5-çok önemli) oluşturulmuştur. Analiz sonuçlarına göre en önemli faktör yaşanan çevresel olaylardır. En önemsiz istek ise diğer sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleridir (Tablo 6).

Tablo 7:İletişim Araçlarını Kullanma Durumu

İletişim Araçları	Aritmetik Ortalama
Yürütülen faaliyetlerin maliyeti	3,79
Telefonla	3,82
İnternetle (web sayfamız veya e-mail.ile)	4,22
Postayla	3,83
Basın yoluyla (Gazete, Tv)	4,11
Kendi çıkardığımız süreli yayınlarla (gazete, dergi vs.)	4,29
Faksla	3,88

Çevrenin korunmasına yönelik olarak yürütülen faaliyetlerin maliyetlerini (fiyatını) nasıl bulduklarına ilişkin 5'li likert ölçeği (1-çok düşük, 2-düşük, 3-orta, 4-yüksek, 5-çok yüksek) verilmiştir. Soruya verilen cevapların aritmetik ortalaması 3,79'dur (Tablo 7 birinci satır). Çevreyle ilgili önemli bir olayı veya haberi hedef kitleye iletme araçlarını kullanım düzeylerini belirtmeleri için 5'li likert ölçeğine göre (1-hiç kullanmıyoruz, 2-kullanmıyoruz, 3-kısmen kullanıyoruz, 4-kullanıyoruz, 5-tamamen kullanıyoruz) belirtmeleri istenmiştir. Buna ilişkin değerler tablo 7'de verilmiştir. En çok kullanılan iletişim aracı, sivil toplum kuruluşlarının kendi çıkardıkları gazete, dergi gibi süreli yayınlar. Bunu, internet yani kurumun web sayfası veya kişisel e-mail ile yapılan tanıtım ve iletişim izlemektedir. En az kullanılan iletişim aracı ise telefondur.

Araştırmaya katılan bütün kurumlar çevreyle ilgili yürütülen faaliyetlerin amacına uygun gerçekleşip gerçekleşmediğinin kontrolünü yaptıkları ve kontrol aracı olarak da farklı yöntemler uyguladıkları görülmektedir. En çok uyguladıkları kontrol aracı gözlem ve izleme.(Bu soru açık uçlu olarak sorulmuş, elde edilen bilgilere göre sınıflandırılmıştır). Bugüne kadar bir çevre sorununu gidermede başarılı bir sonuç adlınız mı? Sorusuna bütün kurumlar evet cevabı vermişlerdir

Tablo 8: Çalışmaların Kontrolü, Kontrol Aracı ve Sonuçlara İlişkin Bilgiler

Kontrol	n	%	Kontrol Aracı	n	%
Evet	38	100	Veri takibi	4	10,5
Hayır	-	-	Raporlar	2	5,3
<i>Toplam</i>	38	100	Gözlem	14	36,8
Sonuç			İzleme	6	15,8
Evet	38	100	Anket	2	5,3
Hayır	-	-	Kamuoyu araştırması	4	10,5
<i>Toplam</i>	38	100	Arazi çalışmaları	2	5,3
			Deneysel araştırmalar	2	4,3
			Bilgi toplayarak	2	5,3
			<i>Toplam</i>	38	100

b)Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Anket formunun güvenilirliği, yapılan analiz sonucuna göre 0,9318 çıkmıştır. Değişkenlere ilişkin faktör analizi (döndürme sonrası) sonuçları ve faktörlerin güvenilirlik değerleri aşağıdaki tablo 9’da verilmiştir.

Her bir faktör gruplandırılarak isimlendirilmiştir ve bu gruplara ilişkin güvenilirlik değerleri ayrı ayrı alınmıştır. Tablo 9’da görüldüğü üzere faktörlerin güvenilirlik değerleri 0,9274-0,9369 arasında değişmektedir. Yani faktörlerin ayrı ayrı güvenilirlikleri de % 92’nin üzerindedir.

Tablo 9: Faktörlerin Güvenilirlik Analizi ve Faktör İsimleri

Toplam Güvenilirlik	0,9318
Faktör 1:Çevresel sorunlar ve hedef kitlenin bilgilendirilmesi	0,9274
Faktör 2:Çevre koruma programları	0,9314
Faktör 3:Çevre sorunları	0,9320
Faktör 4:Genel eğilim	0,9332
Faktör 5:İletişim	0,9369
Faktör 6:Çevresel olayların etkisi	0,9317
Faktör 7:Küresel ısınma	0,9309

Yapılan analiz sonucunda yedi faktör belirlenmiştir. Faktörlerden birincisi ölçeğe ilişkin toplam varyansın %39,118’ini, ikincisi %12,350’sini ve sırasıyla üçüncüsü %11,610’unu, dördüncüsü %8,752’sini, beşincisi %8,224’ünü, altıncısı %7,814’ünü ve yedincisi %5,946’sını açıklamaktadır. Yedi faktörün açıkladıkları toplam varyans %93,814’dür.

Faktör döndürme sonrasında ölçeğin birinci faktörünün 17 maddeden, ikinci faktörün beş maddeden, üçüncü faktörün dört maddeden, dördüncü faktörün iki maddeden, beşinci faktörün bir maddeden, altıncı faktörün üç maddeden ve yedinci faktörün bir maddeden oluştuğu belirlenmiştir. Birinci faktörde yer alan maddelerin faktördeki yük değerleri 0,400-0,964 arasında, ikinci faktörde 0,675-0,929 arasında, üçüncü faktörde 0,767-0,953 arasında, dördüncü faktörde 0,756-0,941 arasında, beşinci faktörün 0,895, altıncı faktörde 0,585-0,888 arasında değişmekte ve yedinci faktör 0,530’dur.

c)Hipotez Testleri

Geliştirilen hipotezler çapraz tablolama ve ki-kare analizi ile test edilmiştir. Kurum statüsü ile belirlenen hedef kitle arasında anlamlı bir farklılık vardır şeklindeki hipotez 1’e ilişkin analiz sonuçları Tablo 10’da verilmiştir. Pearson ki-kare değeri 13,986 ve sd 4, P değeri ise 0,004. Bu durumda, $P < 0.05$ olduğu için statü bakımından kurumlar arasında seçilen hedef kitle bakımından aralarında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 10: Hipotez 1'in Çapraz Tablo Analiz Sonuçları

Kurum statüsü	Hedef Kitle			Toplam
	Yöre halkı	Tüm kamuoyu	Eğitim seviyesi yüksek kesim	
Dernek	10	14	-	24
Vakıf	-	10	2	12
Diğer	2	-	-	2
Toplam	12	24	2	38

Kurumların üye sayısı ile sosyal pazarlamada kullandıkları iletişim araçları arasında anlamlı bir farklılık vardır şeklindeki 2. hipotez ile ilgili sonuçlar Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: Hipotez 2'nin Analiz Sonuçları

Hipotez	Pearson Ki-Kare Değeri	Sd	P	Sonuç
1-Kurumların üye sayısı ile iletişim araçlarından telefon arasında anlamlı bir farklılık vardır	70,400	12	0,000	P<0,05 olduğu için anlamlı bir farklılık vardır.
2-... internet arasında anlamlı bir farklılık vardır	38,802	15	0,001	P<0,05 olduğu için anlamlı bir farklılık vardır.
3-...posta arasında anlamlı bir farklılık vardır	29,183	15	0,015	P>0,05 olduğu için anlamlı bir farklılık yoktur.
4-...basın arasında anlamlı bir farklılık vardır	25,033	10	0,004	P<0,05 olduğu için anlamlı bir farklılık vardır.
5-...sürelili yayın arasında anlamlı bir farklılık vardır	31,526	15	0,007	P>0,05 olduğu için anlamlı bir farklılık yoktur.
6-...faks arasında anlamlı bir farklılık vardır	36,429	12	0,000	P<0,05 olduğu için anlamlı bir farklılık vardır.

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de çevre koruma faaliyetlerinde sivil toplum kuruluşlarının rolü ve önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bu sonucumuzu araştırmaya katılan STK'larının çoğunlukla 1990'lı yıllar ve sonrasında kurulması da desteklemektedir. Çevrenin korunması alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sosyal pazarlama yaklaşımını kullanmaları, daha verimli ve istenen sonucu daha iyi ve çabuk alabilmeleri açısından önemlidir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçları kısaca şöyle özetleyebiliriz: En önemli çevre sorunu doğal kaynakların kötü kullanılmasıdır (tablo 3). Araştırmaya katılan STK'larının büyük çoğunluğunun (%94,4) belirli bir hedef kitlesinin olduğunu ve yine çoğunluğunun (%63,2) hedef kitle olarak tüm kamuoyunu seçtiği görülmektedir (tablo-4). Hedef kitlenin bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesine yönelik olarak en çok yapılan faaliyet eğitim faaliyetidir. En az yapılan ise tv yayınlarıdır (tablo-5). Çevrenin korunmasına yönelik geliştirilen/geliştirilecek olan faaliyetlerde en önemli faktör yaşanan çevresel olaylar, en önemsiz faktör ise diğer STK'larının faaliyetleridir (tablo-6). Çevreyle ilgili olan önemli bir olayı veya haberi hedef kitleye iletme aracı olarak en çok kullanılan iletişim aracı STK'larının kendi çıkardıkları süreli yayınlar (gazete, dergi, bülten vs.). En az kullanılan iletişim aracı ise telefondur (tablo-7). Araştırmaya katılan STK'larının tamamı, çevreyle ilgili yürütülen faaliyetlerin amacına uygun gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol etmektedir ve kullanılan kontrol araçları farklılık göstermektedir. Yine tamamı başarılı bir sonuç aldığını belirtmiştir (tablo-8). Araştırmada kullanılan anket formunun güvenilirliği 0,9318'dir ve yapılan analiz sonucunda yedi faktör belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bu sonuçlara bağlı olarak sivil toplum kuruluşlarının çevre koruma faaliyetlerinde sosyal pazarlama yaklaşımını kullanmalarına yönelik olarak şu önerileri yapabiliriz.

- Doğal kaynakların kötü ve bilinçsiz kullanılmasının önüne geçmek yani sürdürülebilir kalkınma için sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere tüm kamu ve özel kurum ve kuruluşlar çalışmalıdır.

- Sosyal pazarlamanın başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için öncelikle hedef kitlenin çok iyi belirlenmesi gerekir. Araştırmaya katılan STK'ları, hedef kitle olarak çoğunlukla tüm kamuoyu olarak

belirlemektedir. Her hangi bir konuda tüm kamuoyunu bilgilendirmek, istek ve ihtiyaçlarını karşılamak zor, hatta imkansız olacaktır. Çünkü STK'larının kaynakları sınırlıdır ve bu kaynakları etkin kullanmak gerekir.

- Yine sosyal pazarlama uygulamalarının başarılı olabilmesi için problemin doğru tanımlanması ve hedefin buna göre belirlenmesi gerekir. Araştırmaya katılan STK'ları yaptıkları/yapacakları faaliyetlerde, yıllık planlara uyma ve hedef kitlenin istek ve ihtiyaçlarının en önemli faktör olmadığını görüyoruz.

- Hedef kitlenin bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi için en az yapılan faaliyet Tv yayınlarıdır. Eğer hedef kitle olarak tüm kamuoyu seçiliyor ise, bunun için en iyi araçta Tv yayınlarıdır. Burada STK'larının hedef kitlelerini çok iyi belirlediği ve bu kitleye göre plan ve program oluşturduğunu söyleyemeyiz. Sosyal pazarlama uygulamalarının başarısı için hedef pazar/pazarlar alt bölümlere ayrılmalı ve her alt pazar bölümü için farklı sosyal pazarlama stratejileri geliştirilmelidir.

- Çevrenin korunmasına yönelik olarak geliştirilen/geliştirilecek olan programlar hedef kitlenin özelliklerine göre onların talepleri ve yine onların bilinçlenmesi ve bilgilendirilmesi için yaşanabilecek muhtemel çevresel olaylar önceden programa alınmalı ve önlemeye çalışılmalıdır. STK'ları gönüllülük esasına dayandığı için dışardan gelen baskı ve zorlamalarla değil (yaşanan çevresel olaylar, yasal düzenlemeler) öncelikle kendi inisiyatifleri ile olayları önceden görüp gerekli önlemleri almalı, hedef kitleyi harekete geçirmelidir.

- STK'larının kendi çıkardıkları süreli yayınlar hedef kitle ile iletişimde iyi bir araç olmasına rağmen, yine kaynakların etkin kullanımı ve olaylara daha kısa sürede müdahale edebilmek için internet kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

- Çevreyle ilgili yürütülen faaliyetlerin amacına uygun olarak gerçekleşip gerçekleşmediğinin kontrolü yapılmalıdır. Fakat bu yapılırken daha somut kontrol araçları kullanılmalıdır. Örneğin, altı aylık, bir yıllık veriler, kullanılan kaynak vs. Gözlem ve izlemenin iyi bir kontrol aracı olduğu söylenemez.

KAYNAKÇA

- BLOEMER, J., Ruyter, K.,(2002)“The Impact of Attitude Strength on the Acceptance of Green Services”, Journal of Retailing and Consumer Services, 9.
- CEMALCILAR, İ. (1988), “Sosyal Pazarlama ve Bir Örnek”, Pazarlama Dünyası, Yıl:2, Sayı:7.
- DESJARDINS, J.,(1998),“Corporate Environmental Responsibility”, Journal of Business Ethics, 17, s.825-838.
- DİNÇER, M. (1996), Çevre Gönüllü Kuruluşlar, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.
- FISHER, N.(1992) “Environmental Issues As They Affect Business”, Greener Marketing, Ed:M.Charter, England, Greenleaf Publishing, s.34-54.
- GÖKDAYI, İ.(1997),“Çevrenin Geleceği-Yaklaşımlar ve Politikalar”, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Yayın No:115, Ankara.
- HANNAGAN, T. (1992), Marketing For The Non-Profit Sector, Mac-Millan Pres Ltd., London.
- Hürriyet Gazetesi, 09.05.2002, s.25.
- KARACA, H. (1995), “Gönüllülük Anlayışı İçinde Sürdürülebilir Kalkınma Değil, Sürdürülebilir Yaşam-Yeni Bir paylaşma Düzeni”, Gönüllü Kuruluşlar Konferansı, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.
- KENNEDY, P.;(1999),“Yirmibirinci Yüzyıla Hazırlanırken”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, Çeviren: Fikret ÜÇCAN, Ankara.
- KOTLER, P., Roberto, E.L. (1989), Social Marketing-Strategies For Changing Public Behavior, The Free Pres, New York.
- KOTLER, P., Andreasen, A.R. (1987), Strategic Marketing For Nonprofit Organization, New Jersey Prentice Hall Inc.
- MULHALL, D.,(1992), “Environmental Management:The Relationship Between Pressure Groups and Industry-A Radical Redesign”, Ed: Dominik Koechlin&Kapsar Müller:”Green Business Opportunities:The Profil Potentiol, Financial Times-Pitman Publishing, s.186-203.
- OTTOMAN, J.A.,(1998), “Green Marketing: Opportunity for Innovation”, NTC Business Book-NTC/Contemporary Publishing Company, Second Edition, U.S.A.
- SHRIVASTAVA, P.,(1995),“The Role Of Corporations in Achieving Ecological Sustainability”, Academy of Management Review, 20/4, s.936-960.
- TEK, Ö.B., Özer, P.S. (1999), “Pazar Yönlülük ve Örgütsel Öğrenme Teorilerinin Türkiye’de Kar Amaçsız Kuruluşlara Uyarlanması”, 4. Ulusal Pazarlama Kongresi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya-Hatay.
- TORLAK, Ö. (2001), “Sivil Toplum Örgütlerine Sosyal Pazarlama Yaklaşımı”, Pazarlama Dünyası, yıl:15, Sayı:2001-1.
- YASED;(1991)“Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması”, İnceleme Yarışması.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE ÇEVRESEL YAKLAŞIMLARIN YOĞUN İLGİSİNE NEDEN OLAN MADENCİLİĞİN ÇANAKKALE İLİNDEKİ DURUMU

Rüşti ILGAR*

I-ÇALIŞMA ALANI ARAZİ VE ANKAYA YAPISI

Çanakkale’de çok çeşitli tür ve miktarda maden potansiyeli mevcuttur. Bu yoğunluğun nedeni ise jeolojik yapısından kaynaklanmaktadır.

Genel hatlarıyla Anadolu ve Trakya’da toprakları bulunan Çanakkale ilinin ana kaya ve toprak özellikleri her ikibirimde de farklılık göstermektedir.

Biga Yarımadası anakaya ve toprak özellikleri incelendiğinde dağlık arazinin andezit ve granitlerden oluştuğu görülmüştür. Yaygın olarak kireçsiz silikat anakayalar ve bunlardan oluşmuş asit reaksiyonlu topraklar geniş alanlar kaplamıştır. Topraklar; genellikle derin, balçık türündedirler (Kantarıcı, 1996).

Gelibolu Yarımadası anakaya ve toprak yapısının çok çeşitli olduğu görülmüştür. Yarımadanın kuzeyinde oligosen konglomeraları, kumtaşları ve marnlar; güneye doğru alt miyosene ait beyaz kumtaşı ve kırmızı marnlar; daha da güneyde ise kumlu kalker tabakalarının yanında neojenin üst miyosen ve alt pliyosen devrine ait sarı renkli kumtaşı, kil ve marn mevcuttur (Irmak ve diğ., 1980).

Çanakkale ili Jeolojik yapısını farklılıkları göz önüne alarak şu şekilde ayırma gidilebilir.

a) Bayramiç – Çan Bölgesi

Biga yarımadası’nda Erken – Orta Miyosen’de yoğun bir kalkalkalen volkanizma görülmüştür. Bu volkanizmaya bağlı olarak gelişen andezit, dasit, riyolit ve asitik tüfler yaygındır.

Biga Yarımadası’nın iç kesimlerinde, Erken-Orta Miyosen’deki volkanizma ile eşzamanlı olarak, karasal birimler çökelmiştir. Çan çevresinde bu karasal birimler bitümlü şeyl, silttaşı, kumtaşı, tuf ve kömürden oluşur. Çan Formasyonu adı verilen bu birimin 250 metre kadar bir kalınlığı vardır ve Miyosen’in andezitik volkanitleri üzerinde yer alır. Çan Formasyonu’nun benzeri olan ancak yayılımı ve kalınlığı çok olmayan birçok kırıntılı seviye Miyosen volkanitleri arasında yer almaktadır. Bu seviyeler faylarla sınırlanmış birbirinden izole ufak gölsel havza çökellerini temsil eder.

Çan Formasyonu içerisindeki kömür seviyelerinden alınan örneklerin palinolojik incelenmesi, bunların Benda ve Mculenkamp (1979) tarafından önerilen Eskihişar sporomorf topluluğuna çok benzediğini ve Geç Burdigaliyen – Erken Scrravaliyen yaş aralığı için karakteristik olduğunu göstermiştir (Siyako ve diğerleri, 1989).

b) Kazdağı Kütlesi ve Çevresinin Özellikleri

Mıntakanın en yaşlı sahireleri, en yüksek zirvesi Kartalpınar düzünde (Babadağ) 1767 metreyi bulan, Kazdağı silsilesi civarında yer almışlardır. Bu yaşlı kristalin gövdeler Kazdağı’nın belkemiğini teşkil etmiştir.

Kazdağı kompleksine giren taş neveleri şunlardır: Değişik miktarda biotit ve hornblend ihtiva eden kuvars-plajyoklaz gnaysları, grena ihtiva eden kuvars-hornblend-plajyoklaz gnaysları, diopsid ihtiva eden plajyoklaz-hornblend şistleri, albit-klorit-hornblend şistleri, biotit-albit-kuvars şistleri, bariz şeklinde kuşaklanmış mermerler ve sedimanter menşeilili tali metamorfik demir teşekkülleri (Altınoluk’un yukarisında), grena sahireleri, olivin şistleri (Kartalpınar düzü) ve tramolitli piroksenitler, ortognayslar ve pegmatit gnaysları gibi daha masif manzaralı metamorfik; entrüfiz sahireler; hornblend şistleri ve bazen mermerler gnayslarla mütenavip tabakalar teşkil etmiştir. Altınoluk’un yukarisında mermerler doğu kısma nazaran üst kısımda daha boldur.

Buradaki litolojik münasebetleri, feldspatik pelitik sedimentler, greyvaklar, arkozlar, marnlar ve kalkerler gibi jeosenkinal sedimentlerinden müteşekkil eski bir karma serinin stratigrafik düzeninden tevarüz edilmiş

*Yrd.Doç.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Bölümü

olması lazım gelir. Formasyonun tahmini kalınlığı, Zeytinli'nin kuzeyindeki ölçme imkanlarına göre en az 1000 metredir.

- Paleozoik serileri
- Mezozoik serileri
- Kretase formasyonları
- Tersier serileri
- Mağmatik entrüzif alanlar (Kaaden, 1959)

c) Küçük Menderes Çayı Havzası Ve Çevresi

Bu havza Ezine-Bayramiç, Yukarı Havza, Bahçeli gibi depresyonlara ayrılır. Havzanın dışa drenajı K. Menderes Çayı ve kolları tarafından sağlanması nedeniyle bu isimle adlandırılmıştır.

Havzanın çukur olan tabanı Ezine-Bayramiç arasında alüvyonla dolmuş olup dar ve uzun bir ova halindedir. Bu ovanın yakın çevresini neojen depolarından müteşekkil alçak platolar çevrelemiştir.

Havzayı üç bölümde incelemek uygun olacaktır.

1. İç Depresyonlar
  - a. Ezine-Bayramiç Depresyonu
  - b. Bahçeli Depresyonu
  - c. Yukarı Havza
    2. Kuzey Plato (Salihler Platosu)
    3. Araplar Eşiği ve Boğazı, K. Menderes Çayı Munsap Ovası ve Çevresi (Bilgin, 1969)

d) Çanakkale Boğazı Civarı

Çanakkale Boğazı Pliyosen sonunda veya en alt Pleistosen'de çökmüş ve deniz tarafından istila edilmiş eski bir nehir yatağı olarak kabul edilmektedir. Boğazın iki yakasında ve Marmara Denizi'nin Gelibolu ile Gaziköy arasındaki kıyı yakasında ve Marmara Denizi'nin Gelibolu-Gaziköy arasındaki kıyı kesiminde çeşitli seviyelerde gelişmiş içinde Pliyosen ve Pleistosen fosilleri bulunan kıyı çökelleri ile kaplı olan taraçalar deniz seviyesine nazaran karanın, genç epirojenik hareketlerle ilgili olan yükselme ve alçalmalarını gösterir. Fakat bu eski nehir yatağı daha eski bir tektonik yapıyı takip etmektedir. Marmara'dan Eceabat'a kadar boğaz KD-GB doğrultulu olan faylı bir kıvrımın çökmüş eksen şeridinde tekabül eder (İlhan, 1976).

e) Gelibolu Yarımadası

Burada Kretase ve daha önceki dönemlerde oluşmuş ofiyolitli ve metamorfik kayalar üzerine uyumsuz olarak Erken ve orta Eosen yaşlı kumtaşları, şeyleri, ince kireçtaşları ile andezitik tüfler ve lavlar gelmektedir. Bu dizinin üst kısımları Gelibolu park alanının kuzey kısımlarında da çok küçük yüzlekler halinde görülebilmektedir.

Geç Eosen – Oligosen tarihli, iyi tabakalı kumtaşları, şeyl, nadiren çakıtaşı ve bazen volkanik bir tuf tabakası yarımadaının güney yarısının kuzey kısımlarında görülür.

Çanakkale formasyonu olarak adlandırılan Geç Miosen tortullarının alt bölümünü pembemsi, kırmızımsı veya sarımsı gri renkli kumtaşları, çakıl taşları ve çamur taşları oluşturur. Yaklaşık 900 m kalınlığındaki bu kısım daha ziyade akarsular tarafından çökeltildiği (Bademli, R, 2000).

Genel durumun sonucu olarak Miyosen – Alt Pliyosende genellikle Sarmaysien olarak adlandırılmış olan kalan akarsu göl – deniz (acısu) çökelleri yörede birikmiştir. Miyosen sonlarında bu formasyonun hafifçe kıvrılması ve kırılmasından sonra yörede karasal dönem başlamıştır. Marmara Bölgesinde Pliyosen'in sonlarına doğru penenben benzeri düz bir aşınım – dolgu yüzeyinin şekillendiği genellikle kabul edilir (Erol, O, 1987).

II-ÇANAKKALE'DE MADENCİLİĞİN POTANSİYEL DURUMU

Mevcut jeolojik yapının getirisi olan maden rezervuar zenginliği mağmatizması ve tektonik özellikler ile ilgilidir. Araziye uzun yıllardan beri yapılan çalışmalar sonucunda bakır, kurşun-çinko bakımından 15-20 milyon tonluk bir cevher potansiyelinin var olabileceği olasılığı üzerinde durulmaktadır. Ancak bu potansiyel dar bir kesimde birikmiş olmayıp geniş bir alana yayılmış durumdadır. Cevherleşmede asidik bakır, kurşun, çinko, volfram, molibden, demir Paleozoik yaşlı; kurşun, çinko, antimon, cıva bakımından Tersiyer yaşlı mağmatikler

yoğundur. C-14 yöntemi ile yaptıkları radyo metrik yaş tayinlerinde yaklaşık 3000 yıldan beri metalik maden yataklarının işletildiğini saptamışlardır. Örneğin tarihi Truva kenti yakınlarındaki Oligosen yaşlı silisleşmiş tüfler içinde bulunan altın cevherinin 2455 ± 70 yıl önce de işletilmekte olduğunu tahmin edilmektedir. 2220 ± 45 yıl önce Yenice Bekten köyü yakınlarındaki kurşun cevherinde üretim yapıldığı ortaya çıkarılmıştır. Yakın dönemde ise Çanakkale ilinin demiryoluna sahip olduğu, bununda maden nakli için kullanıldığı bir gerçektir.

TABLO 1-Çanakkale ili Sınırlarında Potansiyel Maden Durumu

ALTIN (Au)

Madendag-Kartaldag-Kirazli Yatağı:
Tenor: 1.2-6.8 gr/ton Au
Rezerv: 64 889 ton mümkün. Yatak
geçmiş yıllarda işletilmiştir.
Yenikoy-Kirazlik Yatağı:
Tenor: 1.8 gr/ton Au
Rezerv: Belirlenmemiştir.

URANYUM (U)

Ayvacık-Arıklı Yatağı:
Tenor: % 0.08 U3O8
Rezerv: 250 ton

GUMUS (Ag)

Yenice-Bagikac, Handeresi, Arapucan
Yatakları:
Tenor:-
Rezerv: Geçmiş yıllarda işletilen bu
yataklarda toplam 1 143 000 ton görünür, 1 400 000
mümkün rezerv vardır.
Kartaldag-Kirazli Yatağı:
Tenor: 16.8 gr/ton
Rezerv: Geçmişte işletilmiştir.

ANTIMUAN (Sb)

Yenice (Kabali, Boynanlar) civarı:
Tenor:-
Rezerv: Geçmiş yıllarda kısmen
işletilmiştir.

ASBEST (Asb)

Dombaycılar Mah (Alakeci), Biga
(Cakirli, Degirmencik), Kizilviran,
Cakirli Yatakları:
Tenor:-
Rezerv: Dombaycılar yatağı geçmiş
yıllarda işletilmiştir.

BAKIR-KURSUN-CINKO (Cu-Pb-Zn)

Biga-Maden, Sarkat Dereleri Yatağı:
Tenor: % 26 Pb ve % 7 Zn, % 0.7 Cu
Rezerv: Yatak daha önce işletilmiştir.
Halen 444 450 000 ton tuvenan cevher
*Yenice-Culfa, Alan Dere, Kurttasi, Kalkim,
Arapuçan Yatakları:*
Tenor: % 1.74 - 20 Pb, % 0.8 - 9 Zn ve
% 0.8 - 1.35 Cu
Rezerv: 41 300 ton görünür, 1 364 000
görünür+muhtemel, 183 897 ton

muhtemel, 3 869 500 ton mümkün, 10 000
ton

Yenice civarlarında işletilmekte olan ve daha
önce işletilmiş olan birçok yatak vardır.

Bayramic-Kustepe Yatağı:
Tenor: % 11.72 Zn ve % 0.97 Pb, %
0.49 Cu

Rezerv: Önceki yıllarda işletilen yatakta
15 500 ton tuvenan cevher vardır.

Çan, Lapseki-Dogancilar, Degirmendere,
Kundakcilar Yatakları:

Tenor: % 10 Pb ve % 9 Zn, % 1 Cu
Rezerv: 100 000 ton görünür+muhtemel

BARIT (Ba)

Çanakkale ili Lapseki - Kurudere Yatağı:
Tenor: % 90.00 BaCO3
Rezerv: 91 000 ton görünür + muhtemel

BENTONIT (Ben)

Ayvacık (Misvak), Bayramic (Kuşburnu)
Yatakları:
Tenor: Agartma topragi
Rezerv: 30 000 ton mümkün

CIMENTO HAMMADELERI (Cmh)

Gelibolu Yatağı:
Tenor:-
Rezerv: 13-14 milyon ton kireçtaşı, 3.5
milyon ton kil

DEMİR (Fe)

Yenice-Çamova Sahası:
Tenor:
Rezerv: Çamova sahasında 200 000 ton
cevherin tamamı işletilmiştir.
Merkez-Kuscayiri Sahası:
Tenor: % 40 Fe
Rezerv: 370 000 ton. Tenorun düşük ve
SiO2'nin yüksek olması nedeniyle
işletilmemektedir.

DIYATOMIT (Diy)

Çan (Kecialan) Yatağı:
Kalite: Düşük
Rezerv: Az

GRAFIT (Grf)

Çanakkale civarı: Kalite ve rezerv açısından önemli olmayan grafit civarı vardır.

Biga-Yuvalar Yatağı:

Tenor: % 1.69 C

Rezerv: 400-500 ton

JEOTERMAL SAHALAR(Jtm)

Kalkım alanı Tuzla alanı Kestanbol alanı Çan alanı:

Kirkgecit alanı:

KAOLEN (Kao)

Çan-Yayakoy, Bahadırli, Akpınar Yatakları:

Tenor: % 15-36 Al₂O₃, %1.2-9 Fe₂O₃

Rezerv: 4500 ton görünür, 620 000 ton görünür+muhtemel, 3 216 100 ton muhtemel, 2 687 970 ton mümkün. Yataklar işletilmektedir.

Catlikara-Tasagil T. Yatağı:

Tenor: % 19 Al₂O₃

Rezerv: 2 050 000 ton muhtemel

Bayramic-Sögütgediği Yatağı:

Tenor: % 21-27 Al₂O₃, % 1.1-11

Fe₂O₃

Rezerv: 44 180 ton görünür+muhtemel rezerv vardır. Yatakta demir tenoru yüksek olmasına rağmen yatak işletilmektedir.

KİL (Kil)

Yenice-Yariskoy, Çandere Yatağı:

Tenor: % 25-34 Al₂O₃, % 1.8-8 Fe₂O₃

Rezerv: 463 950 ton muhtemel

Camyagankoy Yatağı:

Tenor:-

Rezerv: 293 750 ton muhtemel

Bayramic-Amancakopektasi Yatağı:

Tenor: % 5.5-17 Al₂O₃

Rezerv: 1 313 000 ton görünür+muhtemel

KUVARS (Q)

Ezine-Ahlatoba, Kemerdere, Akkoy Yatakları:

Tenor:

Rezerv: Birçoğu geçmiş yıllarda işletilerek terk edilmiş olan yataklarda 22 650 ton muhtemel rezerv vardır.

KUKURT (S)

Çan (Etili, Kumarlar, Halilaga Koyleri) civarı:

Tenor:Saptanmamış

Rezerv:Saptanmamış

MANGANEZ (Mn)

Cam, Kumarlar Yatağı:

Tenor: %19.6 Mn, % 6 Fe₂O₃

Rezerv: 7 000 ton muhtemel

Lapseki-Ilyasli Yatağı:

Tenor: % 30.9 Mn

Rezerv: 100 000 ton görünür

MANYEZİT (Mag)

Intepe (Karantina Koyu) zuhuru:

Tenor: % 48.71 MgO

Rezerv:-

MERMER (Mr)

Ezine (Bergaz, Geyikli, Tavakli) Yatakları:

Kalite: Gri ve Gri-Beyaz renkli

Rezerv: 28 181 000 ton mümkün

MOLİBDEN (Mo)

Biga (Dikmenkoy), Yenice (Sofular, Cakiroba), Bayramic (Tongurlu) civarı:

Tenor: % 0.015-0.44 MoS₂

Rezerv:-

SELİT, WOLFRAM (W)

Yenice (Hamdibey Koy, Adapires, Kireclik Dere, Cakiroba) civarı:

Tenor: % 5-10 CaWO₄

Rezerv:-

TUGLA-KİREMIT (TgKi)

Sutluce ve Yenikoy Yatağı:

Kalite: iyi kalite

Rezerv:-

LİNYİT (Lin)

Çan-Durali 86887

Yenice-Çirpilar 39200

Yenice-Çomakli10000

Çan-Karlikoy5596.6

Yenice-Örencik2825

Çan-Hacıkasımköy -Ekonomik Değil

(Çanakkale Sanayi Müdürlüğü 1982, Dubertret ve diğerleri 1973, Köy Envanter Etüdü 1984, Ternek ve diğerleri 1987den derlenmiştir.)

III- SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Çanakkale ilinin mevcut işletilmekte olan ve potansiyeli mevcut olan madencilik yapısı il geneline dağılmıştır. Madencilik sektöründe çok sayıda firma aktif olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu firmaların başlıcası şunlardır:

TABLO 2- Çanakkale’de Madencilik Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmalar

KALE MADEN ENDÜSTRİYEL HAM.SAN.ve TİCARET A.Ş.

Üretim Konusu :	Zenginleştirilmiş kil-kaolen konsantresi, mikronize. öğütülmüş kuvars ve feldspat, işlenmiş flint taşı
Adres	Semedeli Köyü Çan/ÇANAKKALE
Çalışan Sayısı	69
İhracat 2000 Yılı (\$)	11.564.142
İthalat 2000 Yılı (\$)	1.278.331

ÇANAKKALE MADENCİLİK LTD ŞTİ

Üretim Konusu :	Kurşun, çinko, konsantre cevher
Adres	Balıkesir Yolu 5.Km ÇANAKKALE
Çalışan Sayısı	87
İhracat 2000 Yılı (\$)	1.822.500
İthalat 2000 Yılı (\$)	102.000

HAKOL MADENCİLİK LİMİTED ŞİRKETİ

Üretim Konusu :	Sülfürlü bakır, çinko, kurşun cevheri
Adres	İsmetpaşa Mah. Hasan Mevsuf Sok. No:10 ÇANAKKALE
Çalışan Sayısı	20
İhracat 2000 Yılı (\$)	-
İthalat 2000 Yılı (\$)	-

TROAS MİNERALS MADENCİLİK TURİZM TİCARET ve SANAYİ A.Ş.

Üretim Konusu :	Granit Parke Taşı, Kuvarsit, Silex, Kaolen
Adres	Cumhuriyet Mah. Mesut Hulki Önür Cad. No:16 Çan/ÇANAKKALE
Çalışan Sayısı	38
İhracat 2000 Yılı (\$)	789.680
İthalat 2000 Yılı (\$)	55.845

ASSOS MERMER SAN. ve TİC.LTD. ŞTİ.

Üretim Konusu :	Parça mermer üretimi
Adres	İzmir Yolu 4. Km Ezine/ÇANAKKALE
Çalışan Sayısı	15

ÇÖLLÜOĞLU MADENCİLİK AKARYAKIT TAŞIMACILIK TURİZM TİCARET LTD ŞTİ

Üretim Konusu : Plaka mermer üretimi işleme, Kum çakıl üretimi
Adres Otogar Üzeri no:14 Çan/ÇANAKKALE
Çalışan Sayısı 23

KALEVİT SANİTER SERAMİK SANAYİ A.Ş.

Üretim Konusu : Vitrifiye, Saniter, Sıhhi Tesisat Malz.Seramik, Fayans, Armatür ve bataryaları
Adres Cumhuriyet Mah. Demirci Sok. No:1 Çan/ÇANAKKALE
Çalışan Sayısı 64
İhracat 2001 Yılı (\$) 5.061.389
İthalat 2001 Yılı (\$) 5.061.389

AKÇANSA ÇİMENTO SANAYİ A.Ş.

Üretim Konusu : Normal portlad ve katkı portlad çimento
Adres Mahmudiye Beldesi Ezine/ÇANAKKALE
Çalışan Sayısı 353
İhracat 2000 Yılı (\$) 45.160.879
İthalat 2000 Yılı (\$) 10.822.165

KALESERAMİK ÇANAKKALE KALEBODUR SERAMİK SANAYİ ANONİM ŞİRKETİ

Üretim Konusu : Tek ve çift pişirim fayans, Dekor Fabrikası, Dekorlu-dekorsuz karo üretimi, granit tipi sert sırsız yer karosu üretimi
Adres Çan/ÇANAKKALE
Çalışan Sayısı 3.496
İhracat 2001 Yılı (\$) 56.018.401
İthalat 2001 Yılı (\$) 27.852.257

PERA SERAMİK SANAYİ ve TİCARET A.Ş.

Üretim Konusu : Seramik duvar karosu
Adres Etili Köyü Çan/ÇANAKKALE
Çalışan Sayısı 98
İhracat 2000 Yılı (\$) 1.574.419
İthalat 2000 Yılı (\$) 92.472

KATOPSAN - KALE TOPRAK SANAYİ ADİ KOMANDİT ŞİRKETİ

Üretim Konusu : Blok tuğla imalatı
Adres Balıkesir Yolu Üzeri 5.Km ÇANAKKALE
Çalışan Sayısı 35

MUAMMER CENOL

Üretim Konusu : Doğal renkli yapı taşı
Adres Belediye Sarayı No:7 Çan/ÇANAKKALE
Çalışan Sayısı 5

Dünya nüfusu her yıl 90 milyon artarken, kullanılmakta olan toprak tabakası 20 milyar ton azalmaktadır. Toprağın A-B horizonlarındaki bir avuç toprakta milyonlarca mikroorganizma bulunmakta ve yaşamı desteklemektedir. Bir santimetrekarelik üretken toprak tabakası yüzlerce senede oluşmaktadır. Ancak bu bir verip onlar ve yüzler aldığımız şairin sadık yarı kara toprak (beyaz toprak verimliliğinin minimum

olduğu yıkanmış topraktır. Koyu renkli topraksa genelde humus içeren verimli doğal gübrelenmiş topraklardır.) erozyon, sel, yanlış tarımsal etkinlik, gübreleme, zirai mücadele ilaçları, asit yağışlar, kentleşme ve bu çalışmanın da ana temasını oluşturan yanlış madencilik faaliyetleriyle maalesef öldürülmektedir. Bu yaklaşımla Çanakkale ilindeki madencilik faaliyetleri tarım alanların köstebek zararından daha az zarar vermemelidir. Uygulanan yönteminde asit yağışların yaptığı etkiden az olması önerilir.

KAYNAKÇA

- BİLGİN, T., (1964). "Araplar Boğazı", İst. Ün. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı:14, İstanbul.
- ÇANAKKALE SANAYİ VE TEKNOLOJİ MÜDÜRLÜĞÜ (1982). Çanakkale İli Sanayi Potansiyeli, Çanakkale Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü Yayınları, Sayfa: 62-67, Çanakkale.
- DUBERTRET, L. KALAFATÇIOĞLU, A., PAMİR, H, ERENTZ, C., (1973). MTA Genel Müdürlüğü, Türkiye Jeoloji Haritası İzmir Paftası, MTA Yayınları, Sayfa: 45-51 Ankara.
- EROL, O., (1987). "Çanakkale Yöresinde Kuvaterner Kıyı Oynamaları" Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fak. Dergisi, Sayı:1-2, Ankara.
- IRMAK, A., KURTER, A., KANTARCI, M.D., (1980). "Trakya'nın Orman Yetiştirme Bölgelerinin Sınıflandırılması", İ.Ü. Yayın No:2636, Orman Fakültesi Yayın No:276, İstanbul.
- İLHAN, E., (1976). Türkiye Jeolojisi, Ankara.
- KAADEN, G., (1959). "Anadolu'nun Kuzeybatı Kısımında yer alan Metamorfik Olaylarla Magmatik Faaliyetler Arasındaki Yaş Münasebetleri", MTA. Enstitüsü Dergisi, Sayı: 52, Ankara.
- KANTARCI, D., (1997). Biga Yarımadasında Ekolojik Faktörler ile Ağaç ve Çalı Türlerinin Yayılışı Arasındaki İlişkiler ve Ormanlara Zarar Verebilecek Etkenler, Yerleşim ve Çevre Sorunları, Çanakkale İli, 9-13 Eylül 1996, Bildirileri, İzmir.
- KÖY ENVANTER ETÜDÜ, (1984). Başbakanlık DİE Yay. Ankara.
- SİYAKO, M. ve diğerleri, (1989). "Biga ve Gelibolu Yarımadaı'nın Tersiyer Jeolojisi Ve Hidrokarbon Olanakları", TPJD Bülteni, Sayı: 183, Ankara.
- TERNEK; Z., ERENTÖZ; C., PAMİR; H., AKYÜREK; B., (1987). MTA Genel Müd. Türkiye Jeoloji Haritası, İstanbul Paftası, MTA Yay., Sayfa:45-48, Ankara.